

1947
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

SOSYAL VE İKTİSADİ HAYAT

EDİTÖRLER:

Prof.Dr. Caner ARABACI

Prof.Dr. Mehmet Ali HACİGÖKMEN

Doç.Dr. Mustafa AKKUŞ

II.CİLT

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

SOSYAL VE İKTİSADÎ HAYAT

2023 KONYA

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

SOSYAL VE İKTİSADÎ HAYAT

2023 KONYA

KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

İMTİYAZ SAHİBİ
Konya Ticaret Odası Adına Yönetim Kurulu Başkanı
Selçuk ÖZTÜRK

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Özhan SAY

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Mustafa AKGÖL

PROJE KOORDİNATÖRÜ
Mustafa AKGÖL

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ
Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ

EDİTÖRLER
Prof. Dr. Caner ARABACI
Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN
Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ

BİLİM VE HAKEM KURULU
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI
Prof. Dr. Ahmet GÜZEL
Prof. Dr. Ayşe Dudu KUŞÇU
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA
Prof. Dr. Bekir BİÇER
Prof. Dr. Ebru ALTAN
Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Prof. Dr. İbrahim KUNT
Prof. Dr. Johannes NIEHOFF-PANGIODİTİS
Prof. Dr. Mehmet Akif CEYLAN
Prof. Dr. Muharrem KESİK
Prof. Dr. Ömer SUBAŞI
Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK
Prof. Dr. Yahya BAŞKAN
Prof. Dr. Halil İbrahim GÖKBÖRÜ
Doç. Dr. İbrahim BALIK
Doç. Dr. İzzetullah ZEKİ
Doç. Dr. Mehmet ŞİMŞİR
Doç. Dr. Sefer SOLMAZ
Doç. Dr. Selim KAYA
Doç. Dr. Zehra ODABAŞI

SEKRETERYA
Arş. Gör. Burak ÇELİK

DİL EDİTÖRLERİ
Arş. Gör. Burak ÇELİK
Büşra ARABACI

GÖRSEL SANAT YÖNETMENİ
M. Fatih ÖZSOY

KAPAK TASARIMLARI
Prof. Dr. A. Gani ARIKAN

GRAFİK TASARIM
ÇİZGİ MEDYA · Mehmet ÇAKIR
Telefon: 0 507 443 8107

İLETİŞİM ADRESİ
KONYA TİCARET ODASI
Vatan Caddesi No.: 1 · Selçuklu/KONYA
www.kto.org.tr
Tel: 0332 22152 52 · Faks: 0332 353 05 46

Kasım 2023

E-ISBN: 978-605-137-996-8

BU ÇALIŞMA "TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ KONYA TARİHİ YAYIN AR-GE PROJESİ" KAPSAMINDA HAZIRLANMIŞTIR.

- Kitabın her hakkı Konya Ticaret Odası'na aittir.
- Kitapta yayınlanan yazılar, kaynak gösterilerek alınabilir.
- Makalelerdeki görüş, düşünceler, görseller ve bilimsel materyallerin hukuki sorumlulukları yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

KONYA'DA İÇTİMAÎ HAYAT

SELÇUKLU KONYASI'NDA SARAY GÖREVLİLERİ VE SARAYDA GÜNDELİK YAŞAM	3
Muharrem KESİK	
SELÇUKLU KONYA'SINDA ŞEHİR VE GÜNDELİK HAYAT	29
Mücahit PALA	
SELÇUKLU DEVRİ KONYA GELENEK VE GÖRENEKLERİ	57
Züriye ORUÇ	
SELÇUKLU KONYA'SINDA EĞLENCE HAYATI	77
Betül SEZER	
SELÇUKLU HANEDANININ BANİ EŞLERİ VE TARİHTE İZ BIRAKAN KONYA KADINLARI	91
Zehra ODABAŞI	
SELÇUKLULARDA AV MERASİMLERİ	113
Mehmet Ali HACIGÖKMEN	
KONYA'DA DEVLET ERKÂNININ ÖNEMLİ MERASİM VE TÖRENLERİ	127
Nilüfer CENGİZ	
TÜRKİYE SELÇUKLULARI KONYA'SINDA HASTALIKLAR VE TEDAVİ USULLERİ	145
Esra ÖZEL	
TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA'DA DOĞAL AFETLER	159
Ömer SUBAŞI	

SELÇUKLU YEMEKLERİ VE KONYA YEMEK KÜLTÜRÜ	179

Yılmaz SEÇİM

Eda SAKA

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA VAKIFLARI	189

Zehra ODABAŞI

Özlem DERİN

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA MAHALLELERİ.....	213

Mehmet Ali UZ

Hasan YAŞAR

II. BÖLÜM

SELÇUKLU KONYA’SINDA AHİLİK

BÜYÜK AHİ ŞEYHİ ŞİHÂBEDDİN-İ SÜHREVERDİ’NİN KONYA ZİYARETİ.....	243

H. Ahmet ÖZDEMİR

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA’DA AHİLER.....	257

Büşra BAĞCI

MOĞOL İSTİLASI DÖNEMİNDE KONYA SAVUNMASINDA AHİLER	281

Mustafa AKKUŞ

BACI TEŞKİLÂTI’NIN BİLİNER İLK LİDERİ FATMA BACI VE AHİLER.....	293

Mikail BAYRAM

TÜRKİSTAN’DAN ANADOLU’YA TÜRKLERDE GAZA RUHU	313

Bekir BİÇER

SELÇUKLU DÖNEMİNDE KONYA AHİ ZÂVİYELERİ	335

Büşra BAĞCI

BURGAZİ FÜTÜVVETNÂMESİ’NE GÖRE AHİLİKTE AHLAK EĞİTİMİ.....	353

Sahura ARICAN

III. BÖLÜM

SELÇUKLU KONYA'SINDA EKONOMİ

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE KONYA'NIN TİCARİ HAYATI.....	369
M. Said POLAT	
TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA'DA VERGİLER VE TAHSİLÂT	
USULLERİ	387
Hüsniye KOÇ	
KONYA VE ÇEVRESİNDE TİCARET YOLLARI.....	401
Ali BAŞ	
SELÇUKLULAR KONYA'SINDA BATILILARLA TİCARİ İLİŞKİLER.....	413
Mehmet Ali BOZKUŞ	
TÜRKİYE SELÇUKLULARI KONYASI'NDA ZİRAAT VE HAYVANCILIK.....	425
Hüsniye KOÇ	
SELÇUKLU DEVRİNDE KONYA'DA DARBEDİLEN PARALAR	435
Selma DÜLGEROĞLU	

IV. BÖLÜM

KONYA'DA ADLÎ TEŞKİLAT

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA ADLÎ TEŞKİLAT VE KONYA'DA ADLÎ KURUMLAR	465
Şükrü TAŞDELEN	
SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA KADILARI.....	491
Mustafa AKKUŞ	
Ayşenur ÜNAL	
EMİR-İ DÂDLAR VE KONYA MEZÂLİM DÎVÂNI	519
Muharrem KESİK	
TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA'DA YAŞANAN ADLÎ OLAYLAR.....	541
Şükrü TAŞDELEN	
DİZİN	557

I. BÖLÜM

KONYA'DA İÇTİMAÎ HAYAT

SELÇUKLU KONYASI'NDA SARAY GÖREVLİLERİ VE SARAYDA GÜNDELİK YAŞAM

Muharrem KESİK

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, muharremkesik@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3143-8622.

ÖZ

Konya şehri, 1097 yılında düzenlenen I. Haçlı Seferi'nden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olarak belirlenmiş ve bu durum devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Selçuklu Devleti'nin, diğer Anadolu şehirlerinde de saraylarının bulunmasına karşın en önemli sarayının Konya Sarayı olduğu muhakkaktır.

Konya Sarayı'nda, Hâcibü'l-Hüccâb, Emîr-i Hares, Emîr-i Cândâr, Emîr-i Silah, Emîr-i Alem, Taştdâr, Câmedâr, Şarâbdâr, Emîr-i Çaşnığır, Vekîl-i Has, Vekîl-i Der, Emîr-i Bâr ve Emîr-i Âhur gibi üst düzey görevliler bulunurdu.

Cülûs Töreni, veliaht tayini, rehin bulundurma, elçilerin kabulü, bayramlaşma, fetihnâmeler ve tebriknâmelerin gönderilmesi, karşılama, uğurlama törenleri, matem merasimleri çeşitli

uygulama ve törenler, Konya Sarayının günlük resmi işleri arasında yer almaktaydı.

Türkiye Selçuklu Sultanları, Konya Sarayı'nda bir takım resmî ve özel toplantı, eğlence ve ziyafetler düzenlemekteydiler.

Anahtar Kelimeler: Konya, Selçuklu, Saray, Eğlence Hayatı, Saray Teşkilatı, Emîrlar, Merasimler (Törenler).

COURT OFFICIALS AND DAILY LIFE AT THE PALACE IN KONYA OF SELJUKS

ABSTRACT

The city of Konya (Iconium) was determined as the capital of the State of Türkiye Seljuks after the First Crusade in 1097 and this

situation continued until the collapse of the state. Although the State of Seljuks had palaces in other Anatolian cities as well, it is certain that the most important palace was the Konya Palace.

There were high-ranking officials in the palace of Konya such as Hajib ul-hujjāb, Amīr Haras, Amīr Djāndār, Amīr Silāh, Amīr ‘Alem, Taştdār, Djamdār, Sharābdār, Amīr Chashnagīr, Wakīl Has, Wakīl Der, Amīr Bār and Amīr Ākhūr.

Various practices and ceremonies such as the Culus Ceremony (accession to the throne), the appointment of the successor, the holding of hostages, the acceptance of the ambassadors, the celebration of the feast, the sending of the letters regarding conquests and congratulations, the welcoming and farewell ceremonies, and mourning ceremonies were among the daily official affairs of the Konya Palace.

The Sultans of Türkiye Seljuks were holding a number of official and private meetings, entertainment and banquets in the Konya Palace.

Keywords: Konya (Iconium), Seljuks, Palace, Life of Entertainment, Palace Organization, Amīrs, Ceremonies (Ceremonials).

GİRİŞ

Saray, hükümdarın, ailesinin ve maiyetinin yaşadığı, aynı zamanda devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı önemli ve büyük bir mekandır. İslâm dünyasında ilk saray, Emevîler Devleti’nin (Hânedanı) kurucusu Muâviye (602/603-680) tarafından Dimaşk’ta yaptırılan “*Kubbetü’l-Hadra*”dır. Abbâsîler Devleti’nin (Hânedanı) ilk sarayı ise, başkent Bağdat’ta

Halife Mansur (754-775) tarafından inşa edilmiştir. Abbâsîleri kendilerine örnek alan Sâmanîler Devleti döneminde de (819-1005) başkent Buhara’da saraylar inşa edilmişti. Sâmanîlerin saray teşkilâtı, daha sonraları Büyük Selçuklu Devleti saray teşkilâtı için de bir numune teşkil etmiştir. İlk Müslüman Türk Devletleri’nden Karahanlılar (840-1212) ve Gazneliler (963-1186)’de de saray yapısı ve teşkilâtı, devlet idaresinde çok önemli bir yere sahipti. Nitekim Büyük Selçuklular Nîşâbur’da, Gaznelilerden kalan sarayı kullanmışlardı. Büyük Selçuklular daha sonra Nîşâbur, Rey, Isfahan ve Merv şehirlerinde saraylar inşa ettiler. Selçuklular, Türkistan ve İran’dan getirdikleri devlet kültürü ve sanatını, Anadolu toprakları üzerinde kurdukları Türkiye Selçuklu Devleti’nin saray yapıları ve teşkilâtında da göstermişlerdir.

A. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ’NİN BAŞKENTİ KONYA’DA SARAY TEŞKİLÂTI

Selçuklu saraylarında, Türklere özgü bazı âdet ve gelenekler yaşatılırken genellikle resmî törenlerin ve kabul merasimlerinin düzenlendiğini görmekteyiz. Cülûs, veliaht tayini, rehin bulundurma, elçilerin kabulü, bayramlaşma, fetihnâme ve tebriknâmelerin gönderilmesi, karşılama ve uğurlama törenleri, matem merasimleri gibi çeşitli uygulama ve törenler sarayda icra edilirdi.

Selçuklu sultanının saraydaki hayatını, resmî ve özel olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Has bahçe, ahır, matbah, kiler, hizmet-kâr odaları, tören alanı vs. gibi bölümleri dik-kate almadan Selçuklu Sarayını, genel olarak Selamlık ve Harem olmak üzere iki bölüme

ayırmak mümkündür. Selamlık, hükümdarın resmî ve özel toplantılarını ve kabul törenlerini düzenlediği, devlet idaresi için gerekli olan işlerin yapıldığı ve kararların alındığı bölümdür. Harem de sultanın nikahlı eşleri, cariyeleri ve çocukları ile yaşadığı mahaldir. Selçuklu sultanları, sarayında resmî ve özel bir takım toplantı, eğlence ve ziyafetler düzenlerlerdi. Sultanın ferdî ve toplu kabulleri de olurdu. Sultanın ferdî kabulüne, “Bâr-ı Hâs”; toplu kabulüne, “Bâr-ı Amm” adı verilir¹.

Konya'daki Selçuklu sarayında sıradan veya önemli günlerdeki faaliyetlerin yürütülmesinde çok sayıda saray görevlisinden yararlanılırdı.

Selçuklu Konya sarayında görev yapan memur ve hizmetçileri, taşıdıkları unvan ve bulundukları konumlarına göre Saray Büyükleri ve Saray Küçükleri olmak üzere iki bölümde inceleyebiliriz.

1-Saray Büyükleri (Saraydaki Üst Düzey Görevliler)

a) Hâcibü'l-Huccâb

Saray teşkilâtında sultandan; bütün devlet teşkilâtında ise, vezirden sonra geldiğini gördüğümüz *Hâcibü'l-Huccâb* askerî sınıfa mensuptu ve gulâm sistemine göre yetişmiş bir Türk kumandandı. *Hâcib-i Buzurg* adı ile de anılmakta idi. Bundan başka bu görevli için Melikü'l-huccâb, Emîr-i perdedârân, Emîr-i hâcib gibi unvanlar da kullanılmıştır². Sultan tarafından tayin edilir ve protokolde vassal hükümdarlardan önce gelirdi.

Sarayın her türlü işinden sorumlu olan hâcibü'l-huccâb, “ağacı” denilen hâciblerin reisi idi. Hâcibler ülkenin ileri gelenlerinden hükümdara gelen mektup ve istekleri ulaştıran kişiler olup sultanların has hâdimleridir. Hâcibler, savaşlarda sultanın yanında yer alır ve ordulara kumandanlık ederlerdi. Nizâmü'l-Mülk³, “*Hâcibler bütün görevleri kontrol ve nezaret eder*” diyor. Râvendî⁴ de “Hâcib siyasetin delilidir” diyerek bu makamın önemini vurgular⁵.

Büyük hâcib olarak anılan hâcibü'l-huccâb- lar, elçilik heyetlerinde yer alma, ordu komutanı olarak görev yapma veya seferlerde yer alma ve vezirlik gibi görevlerde bulunabilirdi⁶.

Hâcibü'l-Huccâb'ın emrinde başka hâcibler de bulunmaktadır. *Hâcib-i dergâh* bunlardan biridir. Başlıca görevi, merasim ve resmî kabulere katılanların sultanın huzurunda derece ve rütbelerine göre nerede ve nasıl duracaklarını düzenlemek, kontrol etmek idi⁷.

b) Emîr-i Hares

Eskiden Selçuklu saray teşkilatının ikinci adamı *Emîr-i Hares* idi. Bu yüzden büyük emîrlerdendi. Halk sultandan nasıl korkuyorsa, ondan da öyle korkardı. Ceza infazı ile gö-

¹ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2006, s. 171.

² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank.1988, s. 79.

³ Nizâmü'l-Mülk, *Siyaset-Nâme*, haz. M. A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2018, s. 113.

⁴ Râvendî, *Râhatü's-südûr ve âyetü's-sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alâmeti)*, nşr. M. İkbâl, London 1921, s. 97; trc., Ahmed Ateş, Ank.1999, I, 96.

⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank.1984, s. 354; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilâtı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İst. 2011, s. 51-54.

⁶ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 54-58.

⁷ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 53; Muharrem Kesik, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İst.2021, s. 96; Coşkun Alptekin, “Büyük Selçuklular”, *DGBİT (Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi Ansiklopedisi)*, VII, 1992, s. 193-194; Aydın Tane-ri, “Hâcib”, *DİA*, XIV, s. 509-510.

revli bir kişiydi. Emîr-i hareslik, Selçuklular zamanında önemini kaybeden bir makamdır. Nizâmü'l-Mülk, her devirde büyük makamlardan biri olan emîr-i hareslik görevinin, kendi zamanında eskimiş olduğunu belirtmektedir.⁸

c) Emîr-i Candâr

Hükümdâr ve sarayın muhafazası ile doğrudan görevli olanlara candâr, bunların reisine de *Emîr-i Candâr* denirdi. Olası tehlikelere karşı her zaman huzurda hazır bulunmaktadır. Emîr-i Candâr, emîrlere hizmet için sultanın huzuruna girmelerine izin verir ve bu sırada kendisi de onların önünde dîvâna girerdi. Onun emrinde çalışan çok sayıda candâr bulunurdu. Emîr-i Candâr ve emrindeki candârlar, gulâmlar arasından seçilmektedir. Emîr-i candârlar, belli bir yaşa geldiklerinde emekli olarak sultanın yanından ayrılır ve taşra teşkilatında görev yapmak için şehirlere atanırdı⁹.

d) Emîr-i Silâh

Silah deposunun muhafızı idi. Merasimlerde sultanın silahını taşımakta idi. Sultanın daimî çalışanlarından biri olan emîr-i silâhın emrinde ken-

disinden daha küçük rütbede *silâhdârlar* bulunmakta idi. Bu görevli, *silâh* olarak da anılırdı¹⁰.

e) Emîr-i Alem

Sultanının sancağını taşıyan ve onu muhafaza eden alemdarların reisi idi. Bayraklar, *tabl-hâne* adlı yerde muhafaza edilmektedir. Kaynaklarda emîr-i alemin görevleri hakkında fazla bilgi bulunmasa da törenlerde davul çalınması işinin onun görevleri arasında olduğu bilinmektedir¹¹.

f) Taştdâr

Hükümdâr elini yıkadığı zaman ona leğen ve ibrik tutan, banyo yapacağı zaman suyunu hazırlayan görevlidir. Ayrıca el yıkanan kaplarnın, kumaş yıkanan kaplarnın, sultanın elbiselerinin, kılıç, çizme ve ayakkabılarının, oturdukları minder ile namaz kıldıkları seccadelerin muhafaza edildiği yer olan taşthâne adlı bölümün sorumlusudur. Türkiye Selçuklularında *Taşî* olarak da anılmakta idi¹². Yine aynı devlette bu görevliye “Emîrü'l-Taşt” ve Emîrü Ümerâ-i Taşt” gibi unvanlarla da hitap edilmiştir¹³. Hükümdar, bir yere ya da sefere gideceği zaman onunla birlikte hareket ederdi¹⁴. Türkiye Selçuklu Devle-

⁸ Nizâmü'l-Mülk, *Siyaset-Nâme*, s. 113. Krş. Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 119-120; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 97; Taneri, “Emîr-i Hares”, *DİA*, XI, s. 134-135. Sadi S. Kucur, bu makamın yerini Emîr-i Dâd'lığın aldığı fikrindedir. Bk. Sadi S. Kucur, “Nizâmülmülk'ün *Siyaset-Nâmesine* Selçuklu Devlet Teşkilâtı Açısından Bir Bakış: Emîr-i Hares ve Emîr-i Dâd Örneği” *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12, 2002, s. 56. Emîr-i Hares'in görev ve yetkileri hak. Bk. Kucur, *Emîr-i Hares*, s. 53.

⁹ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 81-82; Alptekin, “Büyük Selçuklular”, s. 194; Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 99-100, 105; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 97; Taneri, “Candâr”, *DİA*, VII, s. 145-146.

¹⁰ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 82; Alptekin, “Büyük Selçuklular”, s. 195; Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 123; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 97; Taneri, “Emîr-i Silâh”, *DİA*, XI, s. 145.

¹¹ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 83; Alptekin, “Büyük Selçuklular”, s. 195; Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 90-93; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 97; Abdülkerim Özyıldın, “Mîr-i Alem”, *DİA*, XXX, s. 123-124.

¹² Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 84-85; Alptekin, “Büyük Selçuklular”, s.195; Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 131; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 97; Merçil, “Taştdâr”, *DİA*, XL, s. 161-162.

¹³ Erdoğan Merçil, “Selçuklularda Taştdâr Müessesesi”, *Selçuklular Makaleler*, İstanbul 2011, s. 210.

¹⁴ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 84.

ti'nin ünlü emîrlerinden Celâleddin Karatay da uzun yıllar bu görevi sürdürmüştür¹⁵.

g) Camedâr

Hükümdârın elbiselerini muhafaza eden saray görevlisidir. Camedârlar, hükümdarın elbiselerini giyip çıkarmasında da yardımcı olurlardı. Sultana ait kıyafetler ve emîrler ile büyüklerle verilecek hediyeler, hil'atlerle kumaşların bulunduğu *câme-hâne* adlı yerin de muhafaza edilmesi görevleri arasındadır. Camedârların başında *emîr-i camedâr* bulunmaktadır¹⁶.

h) Şarâbdâr

Sultanın içeceği meşrubatını ve ilaçlarını hazırlar, haftanın belirli günlerinde *Meclis-i Hâs*'ta verilen ziyafetlerde hizmet ederdi. Sefer sırasında da sultanın çadırında hükümdara ve misafirlerine hizmet etmekteydi. *Şarâbdâr-ı hass*, *şarâb-sâlâr* veya *şarâbî* gibi isimler ile anılan şarâbdâr, sarayda önde gelen hizmetlilerden biriydi. Ayrıca sarayın su ve içecek gibi ihtiyaçlarının bulundurulduğu ve korunduğu şarâb-hâne ya da şarâbhâne-i sultan denilen bölümün sorumlusu idi¹⁷.

ı) Emîr-i Çaşnigâr

Sultanın sofrasının hazırlanmasına nezaret eder ve huzuruna getirilen yemekleri ondan önce tatmak suretiyle yemeğe zehir katılıp ka-

tilmadığını kontrol ederdi. Bu bakımdan çok güvenilir birisi olması gerekirdi. Emrinde görev yapan çaşnigârler bulunmaktaydı¹⁸. Nizâmü'l-Mülk'ün belirttiği üzere, sarayda daimî görevliler arasında bulunmakta ve silâhdâr ile âbdârdan sonra gelmekteydi¹⁹.

i) Vekîl-i Hâs/Üstâdü'd-dâr

Hazinenin bazı gelirlerini sarayın mutfak, fırın ve ahır gibi bölümlerindeki işlere sarfetmek, maiyetindeki bazı kişilerin elbiselerini tedarikte harcamak ve sarayın masraflarını kontrol etmekle görevli bir yönetici idi. Vekil-i Has, tanınmış ve saygı değer kişilerden seçilirdi. Görevleri arasında, saray matbahını, şarâbhâneyi, ahır ve sarayları kontrol etmek, hükümdarın oğulları ile maiyetine ait işleri halletmek ve sultanın huzurunda her zaman hazır hâlde bulunmak vardır²⁰. *Vekil-i Hâs*, çeşitli İslâm devletlerinde de görülen *Üstâdü'd-dâr* ile muhtemelen aynı görevi yapıyordu²¹.

j) Vekîl-i Der

Vekîl-i Der, önemli meselelerde sultan ile vezirler, ileri gelenler ve vassallar arasındaki haberleşmeyi sağlardı. Bunun mevkii, hâcibin mevkiiinden daha özeldi. Bu görevlinin ağzının

¹⁵ Türkiye Selçuklularında Taşdarlık görevi ile ilgili örnekler için bk. Merçil, *Makaleler*, s. 210-213. Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 98.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 84; Alptekin, "Büyük Selçuklular", s. 195; Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 95; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 97; Taneri, "Camedâr", *DİA*, VII, s. 45.

¹⁷ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 84; Alptekin, "Büyük Selçuklular", s. 195; Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 135-137; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 97.

¹⁸ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 80-81.

¹⁹ Nizâmü'l-Mülk, *Siyaset-Nâme*, s. 102. Krş. Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 107-110; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 97; Taneri, "Çaşnigâr", *DİA*, VIII, s. 232.

²⁰ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 79; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 97.

²¹ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 80; Sadi S. Kucur, "Vekîl-i hâsslık ve Selçuklu Sarayında Üstâdüddârlık", *Türk Kültürü ve İncelemeleri Dergisi*, 14, İst. 2006, s. 1-10. Bu unvanın etimolojik kökeni ve Abbâsîlerdeki durumu hakkında bk.: Saim Yılmaz, "Abbâsîler'de Üstâddârlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 21, İst. 2009, s. 1-24.

iyi laf yapması ve güzel konuşması önemli bir husustu²².

k) Emîr—i Bâr (Bârbeg)

Büyük—küçük emîrler, saray veya otağın kapısına toplandıklarında sultanın iznini tebliğ eden kimsedir. Bir emîrin huzura alınması için öncelikle bu görevlinin sultanın müsaadesini açıklaması gerekmektedir. Ayrıca huzura kabul edilenlerin protokole göre oturtulması görevleri arasındaydı²³.

l) Emîr—i Âhur

Hükümdârın atlarına bakardı ve sultanın has ahırının kontrolünden sorumlu idi. Türkiye Selçuklularında *Kondistabl* olarak da anılırdı, has ahıra *istabl-ı has* denilirdi. *Emîr-i âhur*'un altında saraç, nalbant, seyis ve harbende adındaki görevliler bulunmaktaydı²⁴.

m) Serheng veya Çavuş

Hükümdâr alayının önünde gider ve Farsça “dur—baş” (savulun/ uzak durun) diyerek yol açardı. Bu sebeple durbaş olarak da adlandırılmaktadırlar. Bu hizmetlilerin görevleri arasında posta ulaklığı, sultanın buyurduğu işleri takip etmek, divandan çıkan menşûrlar, fermânlar ve kararların tebliğ edilmesi ile telâllik (münadî) bulunmaktadır. Merasim ve kabul törenlerinde gösterişli elbise ve silahlarıyla yer alırlardı. Sarayda çavuşluk görevine

getirilecek kimseler çeşitli sınavlara tâbi tutulmaktaydı²⁵.

n) Nedimler

Vezirler, saraydaki görevlerini bitirdikten sonra arta kalan zamanda ok atar, at sürer, askerî ve saltanat işlerinden olan çeşitli oyunlar oynarlardı. Geceleri ise eğlence meclisleri düzenlerlerdi. Nedimler, sanatkârlar, şarkıcılar ile çalgı aleti çalanlar meclise gelir burada eserlerini okurlardı. Saraya gelen ilim adamları ile sohbetler edilir Farsça ve Arapça hutbeler, eserler hakkında konuşulurdu²⁶.

Sultanlar boş zamanlarında nedimleri ile sohbet eder, satranç oynardı. Nedimler, bazen şiir okur, bazen şarkı söyleyerek sultanı eğlendirirlerdi. Onlardan her türlü bilgiye sahip olmaları beklenirdi²⁷.

Sultanlar, yanlarında rahatça hareket edebileceği içlerini dökebileceği edebî ve tarihî sohbetler yapabileceği, kendine layık nedimler edinmelidir. Bu bakımdan nedimler, gece gündüz sultana can yoldaşı olarak onun gönlünü huzur içinde tutarlardı²⁸.

²² Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 77-79; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 99.

²³ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 93-95; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 99.

²⁴ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 83; Alptekin, “Büyük Selçuklular” s. 196; Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 82-88; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 99.

²⁵ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 85-86; Alptekin, “Büyük Selçuklular”, s. 196; Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 176-190; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 99; Orhan F. Köprülü, “Çavuş”, *DİA*, VIII, s. 236-238.

²⁶ Emine Uyumaz, “Türkiye Selçuklularında Resmî Eğlence/ Bezm Meclisleri”, *Tarih Dergisi*, XLIII, İst. 2007, s. 46.

²⁷ Nebi Bozkurt, “Nedim”, *DİA*, XXXII, s. 509-510.

²⁸ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 183-190; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 99; Nebi Bozkurt, “Nedim”, s. 509-510.

o) Han-Sâlâr

Mutfak ve yiyeceklerle ilgilenen görevlilerden biridir. Mutfakın ihtiyaçlarını gidermekte ve kurulan sofrayı kontrol etmekteydi²⁹.

ö) Emîr-i Şikâr

Türkiye Selçuklu Devleti sultanları veya devlet adamları zaman zaman dinlenmek ve eğlenmek amacıyla gezintiye çıkardı. Devlet erkânından gezintiye çıkanlar, bazen meydana oyunlar oynardı. Bazıları ise meydana akşam vaktine kadar ok atar ve at sürerdi³⁰. Emîr-i Şikâr, sultanın ava çıktığı vakitlerde kendisine eşlik eden bir kumandandı. O, avlanmada kullanılan hayvanların bakımından sorumlu idi. Maaşını istifa dîvânı kaleminden almakta olan emîr-i şikârın hizmetinde bazdâr ve sayyad (avcı) adındaki görevliler bulunmaktaydı³¹.

p) Bazdâr

Bazdârlar, sultanın av için kullandığı kuşları yetiştirmek ve bakmak ile görevli olan hizmetlilerdir³².

r) Hazinedâr

Devlet hazinesini korumak ve buna bağlı olarak gerekli resmi işlemleri yürüten üst düzey

saray memurudur. Güvenilir ve dindar kişiler arasından seçilirlerdi³³.

s) Sâkî

Sâkîler, sarayda düzenlenen eğlence ve içki meclislerinde şarap sunmakla görevlidir. Bu meclisler sırasında hizmet ettikleri ve sultanın yakınında bulundukları için güvenilir olmaları gerekmektedir³⁴.

2-Saray Küçükleri (Saraydaki Alt Düzey Görevliler)

a) Maskara/Soytarı

Hikâye ve latifeleriyle hükümdarı eğlendirmekle görevli olan hizmetlidir³⁵. Sultan Melikşah'ın Caferek adında meşhur bir soytarısı vardı.

b) Rikâb-dâr

Sultanın ata binmesine yardımcı olan görevlidir. Bir diğer görevi ise saltanat âlâmetlerinden olan *gaşiyeyi* sağa sola sallayarak sultanın önünden gitmektir. Bu göreve başvuranlar arasından özenle seçilirdi³⁶.

c) Müneccim

Selçuklu sultanları ve hanedan üyeleri, astrolojiye her zaman ilgi duymuşlardı. Melik Selçuk Bey'in torunlarından Melik Kutalmış ve

²⁹ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 111-114; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 99.

³⁰ Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Türk İncelemeleri Dergisi*, XXI/1, İzm. 2006, s. 86-87.

³¹ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 127-129; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 99.

³² Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 130; Abdülkerim Özaydın, "Av", *DİA*, IV, s. 101.

³³ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 169; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 100.

³⁴ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 172-175; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 100.

³⁵ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 190-192; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 100.

³⁶ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 192-194; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 100; Abdülkadir Özcan, "Rikâbdâr", *DİA*, XXXV, s. 111-112.

onun soyundan gelenler, astoroloji ilmini (ilm-i nücûm) çok iyi biliyorlardı.

Müneccim, Astroloji ve yıldız falına göre bir işin yapılacağı uygun gün ve vakti belirleyerek sultana sunan görevlidir³⁷. Bunlar genellikle sultanların sıkça danıştığı kimselerdir. Ancak Sultan Alp Arslan, Malazgirt Savaşı öncesinde müneccimlerin sözlerine göre hareket etmemiştir³⁸.

d) Üstâd-ı Saray / Muallim

Sarayda eğitim veren öğretmene denmektedir. Türkiye Selçuklularında, şehzadelerin öğrenim gördüğü mektep olan *mekteb-i şahzada-gânda* görev yapmaktadır³⁹.

e) Ferrâş

Sultanın yatak ve halısını seren, saray dışında bulunduğu vakitlerde çadırını kuran görevlidir. Saraydaki yatak ve yaygılar, ferrâşların başı olan *mihter-i ferraşânın* kontrolünde olan *fıraşhânde* muhafaza edilmektedir⁴⁰.

f) Meşaleciler Emîri

Sarayda veya sultanın gece yolculukları ile seferler sırasında kurdurduğu çadırın aydınlatılmasından sorumlu olan meşalecilerin başıdır⁴¹.

g) Emîr-i Mahfil

Merasim ve Cuma namazı çıkışında sultanın kabul ettiği şahısları sultana takdim eder ve onları mevkilerine göre oturturdu⁴².

h) Emîr-i Meydan

Türkiye Selçuklu Devleti Saray Teşkilatı'na mensup olan bu memurun görev ve sorumlulukları hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Sultan II. Keykâvus dönemlerinde bu görevi yapan görevlilerden bahsedilmiştir⁴³.

i) Âbdâr

Âbdârların, taştâr ile aynı görevi yaptıkları düşünülse de onlar aslında sultanın içki dışındaki içecekleri ile ilgilenmektedir⁴⁴.

i) Ser-muzedâr

Sultanın çizmelerinin muhafazasını sağlamakla ve onları giymesine yardım etmekle sorumlu görevlidir⁴⁵.

j) Hâdim

Hâdim, saraydaki hizmetkârdır⁴⁶.

k) Vuşak

Uşak, hizmetkâr ve hademe olarak bilinen görevlidir⁴⁷.

³⁷ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 194-199; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 100.

³⁸ Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt Zafere Giden Yol*, Timaş Yayınları, İst. 2018, s. 91-92.

³⁹ Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, çev. Tahsin Yazıcı, *Ariflerin Menkıbeleri*, Hürriyet Yayınları, İst. 1973, II, 302. Krş. Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menâkıbü'l-Ârifin'in Değerlendirilmesi)*, Bilge Yayınları, Kon. 1977, s. 33; Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 199-202; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 100.

⁴⁰ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 202-205; Tahsin Yazıcı-M. İşpirli, "Ferrâş", *DİA*, XII, s. 408-409.

⁴¹ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 205-207 Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 101.

⁴² Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 207-208; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 101.

⁴³ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 208-209; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 101.

⁴⁴ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 209-210.

⁴⁵ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 210-211.

⁴⁶ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 211.

⁴⁷ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 222-223; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 101.

l) Mihmandâr

Resmî misafir ve elçiler ile ilgilenmekle görevli hizmetlidir⁴⁸.

m) Tercüman

Sultanın resmî görüşmelerinde çevirici olarak bulunmaktadır. Ayrıca gerek duyulduğunda mahkemelerde farklı dilde konuşan halkın ve yabancıların konuşmalarını tercüme eden kişilerdi. Bu sebeple adaletli olmalarına önem verilirdi⁴⁹.

n) Cellâd

Ölüm emirlerini yerine getiren hizmetlidir⁵⁰.

o) Münadî/Dellâl

Saraydan aldığı emir, karar veya bir haberi şehirde dolaşarak halka duyurmakla görevlidir⁵¹.

ö) Saray Muhafızları

Sarayı korumakla görevli olan bekçiler (pâs-bânân), nöbetçiler (nevbetiyan) ve kapıcılar (der-bânân) gibi görevlilerden oluşmaktadır⁵².

p) Bohçadâr

Hediyelerin içine konulduğu kumaşa *bohça*; hediyeleri, verilen kimseye götürmekle görevli kişiye ise *bohçadâr* denmektedir⁵³.

r) Saray Kâtibi

Sultanın mektuplarını yazan, okuyan ve sultanın kâtibliğini yapan memurdur⁵⁴.

s) Çevgândâr

Sultan çevgân oynamak için atını meydana sürünce oyun başlardı⁵⁵. Sultanın günümüzde polo olarak bilinen çevgân⁵⁶ adlı oyunu oynarken kullandığı sopayı taşımakla görevli olan hizmetliye ise çevgândâr denilmekteydi⁵⁷.

3-Diğer Görevliler:

Yukarıda sayılan görevliler dışında, Harem'de çalışan Hâce-saray (hadım/gulâm), Kethüdalar, Cariyeler ve Dâye (sütnine/bakıcı kadın); *Ehl-i Hiref* olarak başlıklandırabileceğimiz Aşçı (Tabbah), Fukkât (şerbetçi), Germabe-bân (Hamamcı), Attar (İtriyatçı), Hayat (Terzi), Kassab, Nahhâs (Esir Satıcısı), Zenger-sa'ig (Kuyumcu) gibi *zanaatkarlar*; Mimar ve Mühendisler, Şarkıcılar, Mutrib ve Mutribe (Erkek ve Kadın Şarkıcılar), Nevbet-hâne erbabı (Saray Musikisi Sanatçıları) gibi *sanatkarlar*; Fassad-Haccam (Kan alıcı), Tabibler (Doktorlar), Seyyar hastane ekibi, Hattan (Sünnetçi) ve Ebe gibi meslek erbabının oluşturduğu *sağlık personeli*; Hattat ve Nakkaş gibi *yazı ve süsleme sanatkarları*; Muabbir (Rüya tabircisi),

⁴⁸ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 223-225; Nebi Bozkurt, "Mihmandar", *DİA*, XXX, s. 25-26.

⁴⁹ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 226-229; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 101; Nebi Bozkurt, "Tercüman", *DİA*, XL, s. 489-490.

⁵⁰ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 230.

⁵¹ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 233.

⁵² Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 236-239; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 101.

⁵³ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 239.

⁵⁴ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 240-241; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 102.

⁵⁵ Rukiye Çevik, *Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklularında Devlet ve Sosyal Hayat*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 72.

⁵⁶ Feyzi Halıcı, "Çevgân", *DİA*, VIII, s. 294-295.

⁵⁷ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 242-245; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 102.

Saray kütüphanesi personeli, Saray mescitlerinde görev yapan *Din görevlileri* sayılabilir⁵⁸.

B. SELÇUKLU KONYA SARAYI'NDA GÜNDELİK HAYAT

Selçuklu hükümdarları, savaşlar ve askerî seferler dışında kalan zamanlarda saraylarında vakit geçirebilmekteydiler. Askerî seferler ilkbahardan güz sonuna kadar sürebildiğinden sultanlar genellikle kış mevsiminde sarayda bulunmaktaydılar. Konya Sarayında gündelik yaşam, sabah namazıyla başlar sultan uyanınca görevli taştâr sultanın banyosunu hazırlar. Sultan abdest alacak ise abdest için suyunu hazırlar ve döker. Namaz sonrası kahvaltı yapılır. Ardından devlet büyükleri ile devletin rutin işleri görüşülür. Sultan ava veya seyrâna (gezin-tiye) çıkacaksa, devlet büyükleri ve ilgili saray hizmetlileri sultanla birlikte saraydan hareket ederler. Bu sırada sarayın matbahında o güne ait yapılması bildirilmiş öğün yemekleri pişirilir ve hazırlanır. Saraydaki hânsâlâr matbahın ve sultanın sofrasının ihtiyaçlarını tedarik eder. Sarayda sultanların aileleri için düzenlenmiş özel bölüme Harem denilirdi. Harem dairesinde Hâce saray, Kethüdalar, cariyeler ve dâyeler gibi görevliler hizmet etmekteydi. Sultan dinlenmek, uyumak ya da eşleri ve çocuklarıyla vakit geçirmek isterse haremine çekilir. Bazen nedîmiyle sohbet edip satranç ya da tavla oynar. Bunların dışında Selçuklu sultanlarının özel birtakım ilgi alanları bulunduğu için sultanlar bu hobilerine de vakit ayırırlardı. Örneğin Sultan I. Alâeddin Keykubâd, mimarlık, kuyumculuk, bıçak yapımı, bakırcılık, ressam-

lık ve dericilikte büyük bilgi ve beceri sahibiydi⁵⁹. Selçuklu sultanının o gün morali bozuk ve canı sıkkın ise, sultanın maskarası onu eğlendirmeye ve neşelendirmeye çalışırdı. Sultan I. Alâeddin Keykubâd, dinlenmek ve eğlenmek için Konya Beyşehir'de bizzat yaptırmış olduğu Kubâdâbâd Sarayı'na giderdi⁶⁰. Türkiye Selçuklu Sultanları, başkent Konya'daki saraylarında o güne matuf kabul, meşveret, mezâlim vs. resmî toplantı ve işleriyle ilgilenirlerdi. Sarayda bu tarz toplantılarda özellikle kabul, meşveret, kutlama ve ziyâfet meclislerinde sıklıkla çalışmalar sarayda hazırlanmış birbirinden güzel yiyecek, içecekler ve diğer ikramlar eşlik ederdi. Akşam ve yatsı namazından sonra ilim meclisleri, ziyâfet ve eğlence meclisleri kurulurdu. Saraydaki günlük yaşamda büyüğünden küçüğüne kadar her bir saray görevlisinin önceden belirlenmiş rutin işleriyle meşgul oldukları bilinmektedir. Sultanın çocukları (melikler), saray âlimlerinden ders alırlardı. Sultan eşleri de kendilerine ait müstakil dîvanlarında gündelik işleriyle meşgul olurlardı.

1. Sarayda, Sultanın Huzurunda Toplanan İlim Meclisleri

Küçük yaştan itibaren eğitim almaya başlayan hanedan üyeleri, sultan olduktan sonra da kendilerini geliştirmeye önem vermişlerdir⁶¹. Özellikle Konya sarayında, sultanların huzurunda düzenlenen ilim meclisleri, vakitlerinin büyük bir kısmını devlet işleri ile savaş meydanlarında harcayan sultanların, ilmî ve edebî

⁵⁸ Geniş bilgi için bk. Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 245-298; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 102.

⁵⁹ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuk-Name)*, trc. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1996, s. 228, 247.

⁶⁰ Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 39.

⁶¹ Nihal Ağırnaslı, "Selçuklular Döneminde Şehzâde Eğitimi", *Medeniyet ve Toplum*, 1/1, 2017, s. 76.

anlamda tekâmülü için önemli bir eğitim öğretim yöntemi idi. Sultanlar alanlarında tanınmış âlimleri saraylarında ağırlamak veya himâye etmek suretiyle hem onlara gereken değeri veriyor hem de bu âlimler sayesinde yeni bilgiler öğreniyordu.

Sultan II. Kılıç Arslan, Konya'daki sarayında bilimsel münazaralar tertip ettirmiştir. Ayrıca o, Karahanlılar döneminin büyük fakihlerinden biri olan ve Hanefî Mezhebi'ne mensûb bulunan Ebû Bekir b. Mesud el-Kâşânî ile sarayda bilimsel tartışmalar yapmıştır⁶².

İbnü'l-Esîr⁶³, II. Rükneddin Süleymanşâh'ın, çeşitli düşüncelerden ve mezheplerden ilim adamlarını çevresinde topladığını ve bu âlimlerin Süleymanşâh'ın huzurunda ilmî tartışmalar gerçekleştirdiğini kaydetmiştir. Diğer taraftan, Süleymanşâh'ın Tokat melikliği sırasında âlimlerle ilmî toplantılar yaptığını nakleden İbn Bîbî, bu hususta İbnü'l-Esîr'i desteklemektedir. Buna göre, İşrâkî felsefenin kurucusu Şihabeddin Sühreverdi el-Maktûl'den (ö. 1191) etkilenen Süleymanşâh, Sühreverdi el-Maktûl'ün ilmî sohbetleri sırasında onun ve felsefesinin tesirinde kalarak bu konularda okumalar ve araştırmalar yapmaya başlamıştı. İbn Bîbî ayrıca Sühreverdi el-Maktûl'ün, *Per-tevnâme* adlı bir eser kaleme alıp Sultan Süleymanşâh'a armağan ettiğini nakletmiştir⁶⁴. İbn Bîbî'nin eserinde geçen bu kayda karşılık İbnü'l-Esîr, Rükneddin Süleymanşâh ile ilgili ilginç bir olay anlatmaktadır. Buna göre; II. Sü-

leymanşâh, Konya'da iken zındıklık ve felsefî bir ekole mensup olmakla suçlanan bir filozofu himaye etmekteydi. Bir gün sultanın huzurunda bulunan bir fakih, bu filozofla tartışmaya girmiş, ancak filozofun bir müddet sonra felsefî düşüncelerden bahsetmesi üzerine fakih ayağa kalkarak yine sultanın huzurunda bu filozofu tokatlayıp ona ağır sözler söylemiştir. Ancak bu olaya hiçbir müdahalede bulunmayan Sultan Rükneddin Süleymanşâh, filozof ile fakih arasındaki tartışmayı sessiz bir şekilde dinlemekteydi. Fakihin huzurdan ayrılması üzerine filozof, Sultan Rükneddin'e dönerek “*böyle bir adam senin huzurunda bana karşı saygısızlık ederek, haddi aşıyor, fakat sen hiç ses çıkarmıyorsun*” deyince bunun üzerine Sultan, filozofa dönerek “*eğer ben konuşsaydım hepimiz öldürülürdük. Senin istediğin açıklamayı yapmam mümkün değil*” şeklinde cevap vererek filozofun haklı olduğunu, ancak onun tarafını tuttuğunu söylemesi halinde, çok ağır sonuçlarının olacağını belirtmiştir⁶⁵.

Babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra Selçuklu Konya tahtına oturan I. İzzeddin Keykâvus da âlim ve ediplere has özelliklere sahipti. İbn Bîbî, onun, etrafında dâima bilginleri tuttuğunu ve sultanın sarayda düzenlediği meclisler ve eğlence sofralarının, bu bilginler ve sanatkârlarla dolu olduğunu belirtmektedir. İzzeddin Keykâvus'un, huzurunda düzenlenen ilim meclislerinde müzakere edilen konularda meselelere eleştiri getirebilecek kadar bilgi sahibi olduğunu İbn Bîbî'nin kayıtlarından anlıyoruz⁶⁶.

⁶² Seyfullah Kara, “Türkiye Selçuklularında Dinî Hayat”, *Türkler*, VII, s. 465; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İst. 1993, s. 256.

⁶³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979; trc. Abdülkerim Özeydin, İst. 1987, XII, 167.

⁶⁴ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 25, trc., I, s. 44.

⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, XII, s. 167.

⁶⁶ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 128; trc., I, 149. Krş. Mikail Bayram, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler*, Nüve Kültür Merkezi Yayınevi, Kon. 2008, s. 42.

İlim adamlarına ilgi ve itibar gösteren Anadolu'nun pek çok yerinde ilmî kurumlar açan Selçuklu sultanları arasında özellikle I. Alâeddin Keykubâd'ın, okumayı çok sevdiği ve başta sık sık okuduğu Nizâmü'l-Mülk'ün (ö. 1092) *Siyasetnâme* adlı meşhur eseri olmak üzere eski hükümdar ve meliklerin tarihleri ile karakterleri hakkında te'lif edilmiş kitapları okumaktan keyif aldığı bilinmektedir. Sultan ayrıca, yine İbn Bîbî'ye göre, Gazzâlî (ö. Aralık 1111) tarafından din ve ahlâk üzerine te'lif edilen *Kimyâ-yı Sa'âdet*'i de severek okurdu⁶⁷.

2. Türkiye Selçuklularında Yemek Kültürü

Türkler, oldukça eski ve köklü bir mutfak kültürüne sahiptir. Mutfak kültürünün etkisini toplumsal ve siyasal faaliyetlerde görmek mümkündür. XI. yüzyılda, Selçuklu saraylarında Türk hükümdar ve beylerinin aşçıbaşılarının yönetim ve denetimi altında mutfakları (matbah) ve şarâbdârlarının gözetiminde de şarâbhânelerinin bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca her Türk evinin bir odasının günümüzde olduğu gibi mutfak olarak düzenlendiğini ve evin bu kısmına, yemek pişirilen yer anlamında “aşlık” denildiğini görüyoruz. Yine aynı yüzyılda bazı Türklerin sofrayı “tergi” diye adlandırdıkları biliniyor. Bu terimden hareketle sofranın kurmaya “tergi urmak” deniliyordu. Bazı Türk illeri ise “tepsi” kelimesini, bugünkü gibi hem tepsi hem de sofranın anlamında kullanıyorlardı⁶⁸.

Anadolu'daki Türk mutfağı, XI. yüzyılda Selçuklular Ön-Asya'ya geldikten sonra oluşmaya başlamıştır. Türk mutfağında bulunan birçok yiyecek-içecek, yemek isimleri günümüze kadar gelebilmiştir. Bu yemek, yiyecek ve içecek isimlerine; paça yemeği, etli pide (etli etmek), yufka yemeği, tutmak, yahni, hoşmerim, bulamaç, çörek, pekmez, sucuk, pastırma, yoğurt, ayran, peynir, boza ve kavut (helva) örnek olarak verilebilir.

Bunun yanı sıra güveç, tencere, sac ve şiş gibi mutfakla ilgili terimler günümüz Türk mutfağında ve kültüründe halen yer almaktadır⁶⁹.

Türk mutfağının zenginliği, Anadolu'yu gezen seyyahların da dikkatini çekmiştir. Bunlardan biri de ünlü seyyah İbn Battûta'dır. İbn Battûta, “*Dünyanın en güzel insanları, en temiz kıyafetli halkı burada yaşar ve en leziz yemekler de Anadolu'da pişer*” diyerek Selçuklu mutfağından övgüyle bahsetmiştir⁷⁰.

3. Sarayda Düzenlenen Eğlenceler

3.1. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Saray Müziği

Türkiye Selçuklu saraylarında eğlenceler, av âlemleri, oyunlar, resmî törenler, elçi kabulleri vb. toplantılarda müzik çalınırdı. Konya Sarayı'nda yaşayan Selçuklu sultanı, ailesi ve onun saraydaki üst düzey adamları, müzikli-içkili eğlencelere pek düşkündü. Cülûs merasimlerinde, zafer kutlamalarında, tayinlerde, bastırılan isyanlardan sonra veya bir musibet-

⁶⁷ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 228; trc., I, 246; Bayram, *Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler*, s. 43. Bu konu hakkında ayrıca bak. Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 322-327.

⁶⁸ Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 437-438; Seyfettin Kaya, *Selçuklular'da Toplumsal ve Kültürel Hayat*, Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2013, s. 59.

⁶⁹ Kaya, *Kültürel Hayat*, s. 59.

⁷⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, çev. A. Sait Aykut, İst. 2004, s. 400. Krş. Kaya, *Kültürel Hayat*, s. 60.

ten kurtulduktan sonra düzenlenen eğlencelerde müzik mevcut olurdu. Selçuklu sultanı haricinde, vezirler ve ordu komutanları da böyle şölenler düzenlerlerdi⁷¹. Bu “bezm” (eğlence) kültürü, Osmanlı Devleti’ne de aktarılmıştı⁷². Meclislerde çalınmak üzere, İbn Bîbî’nin eserinde kaval, ud, rebab ve çeng enstrümanları bir sıralama halinde verilmişti⁷³. Kemençe ve harp da bu listede olmalıdır⁷⁴.

Türkçe şarkılara dair, Selçuklular Tarihi’nde bilinen ilk örneklerden biri Tuğrul Bey’in, (1040-1063) Bağdat’taki meşhur evliliğinde, sultanla beraber Türk beylerinin “*Türkçe şarkılar*” söyleyerek dans etmesiydi⁷⁵. Ancak bu oyun, Türkmenlere aitti ve Saray Müziği ile ilgili değildi; Ege’de ve Rumeli’de yaygın olan Yörük Oyunu Zeybek ile benzerdi⁷⁶. Kısa bir zaman sonra Selçuklu hanedanı, saray-yaşam

kültüründe Fars unsurunun etkisi altında kaldığından hanedanın benimsemiş olduğu müzik kültürü de değişmişti. Bu hal, terminoloji üzerinden görülebilmekteydi. Dönemin müzisyenlerine “*mutrip, mutribe*” adı verilmekteydi⁷⁷. “*Gûyende*” ve “*Kavvallar*” da bu sınıfın birer parçasıydılar. Mevlevî dergâhındaki müzisyenler için de yine bu adlar kullanılmaktaydı⁷⁸. “*Nedimler*” yani “*içki-arkadaşları*” arasında da müzisyen kimliğine sahip olanlar vardı⁷⁹.

Türkiye Selçuklu Sarayı’nda müzik icrasına dair tasvirler vardır. Alâeddin Köşkü’nde, karşılıklı bağdaş kurmuş halde çalgı çalan iki insan ya da simurg görülmektedir⁸⁰. Çeng çalan bir kadın tasviri mevcuttur⁸¹. Çinilerde ud çalan bir kişinin de tasviri vardır. Başka müzisyen çizimleri de görülebilmektedir⁸².

Yazılı kaynaklarda da bilgiler bulunmaktadır. Mübârizüddin Çavlı ve Emîr Komnenos’un Çiçin Kalesi’ni fethettikten sonra Selçuklu ordugahında “*pehlivanların kahramanlıkları üzerine*” şarkılar söylendiği bilinmektedir⁸³. Sultan Alâeddin Keykubâd (1220-1237), Alara Kalesi’nin fethini duyunca, meclisinin “*saz ve şarap âhengine*” dönüşmesiyle bir kutlama

⁷¹ Uyumaz, “Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri”, s. 37-50.

⁷² Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 2014, s. 38; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İst. 1969, s. 321; Bayram Akdoğan, “Türk Din Musikisine Tarihine Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIX/1, 2008, s. 156.

⁷³ İbn Bîbî, *El Evamirü’l-Alaiye*, s. 251, 573, trc., I, 269, II, 107.

⁷⁴ Baheddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 2000, IX, s. 52.

⁷⁵ “Bu arada sultan, hâcipler ve Türk ileri gelenleri; sevinç ve mutluluklarından dolayı Dârü’l-memleke’nin sahanlığında oyun oynayıp Türkçe şarkılar söylüyorlardı”, Ali Sevim, “İbnü’l Cevzi’nin El-Muntazam adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler, (H. 430-485 = 1038-1042)”, *Belgeler*, XXVI/ 30, Ank. 2005, s. 38; Turan, *Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 101.

⁷⁶ Turan’ın “...dizlerini yere vurup kalkıyor ve eğleniyorlardı” ifadesi (*Türk-İslâm Medeniyeti* s. 101), bu tespitin yapılmasına izin vermektedir. Nitekim Zeybek’te de oyun usulü budur. “Oyun içindeki sekmeler, diz vurmalar, yürüyüşler, zeybeğin kendine güvenini, dürüstlüğü, mertliğini ve çevreye meydan okuyuşunu simgeler” ifadesi uygun bir tanımdır. Erişim Adresi ve Tarihi izmir.ktb.gov.tr / 20.06.2020, 14:43. Bu açıklama ile Türk beyinin müzik ve rakı, gücünü sergilemek için aracı kullandığı anlaşılabılır.

⁷⁷ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1995, s. 507; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 661.

⁷⁸ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları’nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2000, s. 128-132.

⁷⁹ Nebi Bozkurt, “Tercüman”, s. 510.

⁸⁰ Semavi Eyice, “Alâeddin Köşkü”, *DİA*, II, s. 331.

⁸¹ Feyzan Göher Vural, “Çeng Çalgısının Selçuklu Seramiklerine Yansıması”, *Belleten*, LXXXII/293, 2018, s. 179.

⁸² Konu ve görseller için bk. Rüçhan Anık, *Kubad Abad, Selçuklu Saray ve Çinileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 2000; Feyzan Göher Vural, *Selçuklu Seramiklerinde Müzik*, Kömen Yayınları, Kon. 2018.

⁸³ İbn Bîbî, *El Evamirü’l-Alaiye*, s. 339; trc., Öztürk, I, 351.

yapılmış, “*rebab ve çeng*” sesi dinlenerek şarap içilmiştir⁸⁴.

İbn Bîbî (ö. 1285’ten sonra), Sultan Keykubâd döneminin, refah ve gönencini ifade etmek için “*onun neş’elerle dolu şahane meclisinde sâzendeler, hânendeler her makamdan nağme ve ahenk yaratmışlardı*” cümlesini kullanmıştı. Lâkin metnin devamında Türk beyinin böyle “*saz ve işret*” meclisleri yerine cengi tercih ettiği de yazılmıştı⁸⁵. Bununla beraber Türk beyinin böyle meclisleri düzenli olarak kurduğuna dair örnekler de vardı. Eyyûbîler ile gerçekleşen akrabalık tesisinden sonra, Antalya’ya kadar olan her ilde “*saz ve işret âlemleri*” düzenlemiştir⁸⁶. Anlatımında görüldüğü üzere müzisyenler ya sultanın seyahati esnasında yanında bulunmaktadırlar ya da kendisinin hizmetçileri arasında müzik aleti çalmayı bilen kişiler mevcuttur. Eflâkî’nin *Menâkıb*’ında geçtiği üzere, Bahâeddin Veled, “*Alâeddin Padişah içki içiyor ve çalgı sesi dinliyor. Ben onun yüzünü nasıl görebilirim?*” cümlesi ile sitem etmesi de yine sarayda meclislerin çokça kurulduğunu göstermektedir⁸⁷. Şemseddin Altunapa ise “*saz ve şarap eğlenceleri*”nin “*fenalık ve felaketlerle*” sonuçlanacağı fıkriyeydi⁸⁸. II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in (1237-1246) zevk-ü sefaya da-larak merkezî otoriteyi kaybetmesindeki etkin âmillerden biri olan eğlenceler, Altunapa’nın beyanını onaylamaktaydı. Nitekim İbn Bîbî, Türkiye Selçuklu Devleti’nin gerileişine dair

olan sebepleri sıralarken, kurduğu “*...eğlence meclislerinin yerini alan savaş çılgınlıkları göklerle yükselmiş, rebabın sesi utanma ve ar bulutlarını dağıtmış...*” cümlesi ile de işret müziğinin etkisine değinmiştir⁸⁹. II. Alâeddin Keykubâd (1249-1254) için Zencanî tarafından yazılan “*el-Letaifü’l Alaiye*” adlı eserde ise müzikle eğlenceden ziyade mühim olanın ahlâk ve din olduğu ifade edilmiştir⁹⁰. Burada da yine, işret meclislerinden uzak durulması adına bir “*uyarı*” mevcuttur. Ancak Konya’daki sarayların bünyesine müzisyenler, resmî vazifeleri dışında “*beşerî*” olarak da dahil oldukları için bir noktadan sonra radikal bir nizam değişikliğine gitmek, bürokrat kadrosu için de sorunlara yol açabilecekti: Vezir Ziyâeddin, “*...sesi de çok tatlı ve gönül okşayıcı idi. Gönül kapıcı ve benzeri az bulunur bir kadındı...*” olarak nitelendirilen Tavus adlı çalgıcı bir kadın ile evlenmişti. Mevlânâ’nın dahi takdirini kazanan bu kadının hizmetçileri de vardı⁹¹.

Müzisyenler, her devir ve kültürde olduğu üzere Türkiye Selçuklu dönemindeki düğünlerde de mevcuttular. Sultan I. Alâeddin Keykubâd’ın Gaziye Hâtun ile olan evliliğinde kavvallar da şenliğe katılmışlardı⁹². Fahreddin Behramşâh’ın kızı Selçuka Hatun ile I. İzzeddin Keykâvus’un (1211-1220) Erzincan’daki düğününde, sarayda her türden müzisyenin olduğu ve şenliğin müzikle geçtiği bilinmektedir⁹³.

⁸⁴ İbn Bîbî, *El Evamirü’l-Alaiye*, s. 251; trc., Öztürk, I, 269; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 662.

⁸⁵ İbn Bîbî, *El Evamirü’l-Alaiye*, s. 235; trc. Öztürk, I, 254.

⁸⁶ İbn Bîbî, *El Evamirü’l-Alaiye*, s. 299-300; trc., Öztürk, I, 314-315.

⁸⁷ Eflâkî, *Menâkıbü’l-Ârifin*, I, s. 122.

⁸⁸ İbn Bîbî, *El Evamirü’l-Alaiye*, s. 605-606; trc., Öztürk, II, 134-135. Krş. Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 662.

⁸⁹ İbn Bîbî, *El Evamirü’l-Alaiye*, s. 512; trc., Öztürk, II, 60.

⁹⁰ Kaya, *Kültürel Hayat*, s. 209.

⁹¹ Eflâkî, *Menâkıbü’l-Ârifin*, I, s. 365-366. Krş. Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 663.

⁹² Merçil, *Meslekler*, s. 131.

⁹³ Turan, *Türk-İslâm Medeniyeti* s. 294.

Elçi kabullerinde müzikli eğlence düzenlenmekteydi⁹⁴. Sultan I. Keykubâd'ın Abbasî Hali-fesi Ömer Suhreverdi (ö. 1234) ile olan görüşmesini müteakip, elçinin Konya'ya teşrifi adına kavvallar çalmış ve semâ edilmişti⁹⁵. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Hârezmşahlar ile önemli siyasî münasebetleri neticesinde mektuplaşmalar gerçekleşmiş ve birçok kez elçi ziyaretleri olmuştu. Celâleddin Hârezmşah'ın (ö. 1231) elçilerinin ikinci defa gelişinde diplomatların yorgunluklarını gidermeleri için “*saz ve işret âlemleri*” düzenlenmişti⁹⁶.

Türkiye Selçuklu Devleti gulâmları, askerî eğitimleri haricinde farklı donanımlara sahip insanlar olmaları sebebiyle edebî yönleri de bulunabilen şahsiyetlerdi. Bunlardan Şemseddin Has Oğuz, “*saz*” ile şarâbı karşılıklı konuşturduğu, “*Münazara-i çeng ü şarâb*” adlı bir risale kaleme almıştı⁹⁷. Anadolu'da bulunan, Erzinanlı Sirâceddin Ahmed (ö. 1260) ise dönemin önemli bestekarlarından biriydi⁹⁸.

Fars monarşisinin kadîm bir şarap kültürü vardır⁹⁹. İran saraylarında müzikli eğlence meclisi kurmak köklü bir gelenektir¹⁰⁰. Türkiye Selçukluları da Fars edebiyatı ve kültürünün etkisi altındaydı¹⁰¹. Dolayısıyla Selçuklular “*sazlı-sözlü*” işret meclisi kurma ahlâkını kuvvetle

muhtemel Farslardan almışlardır. Buradaki müziklerin Türkçe olmaması dahi ihtimal dahilindedir. Böylece bir zamanlar sarayda-otağda kopuz çalarak cengaverlik destanları anlatan ozanların yerini “*mutripler*” almıştır.

Bu durumda Türk Halk Kültürü ile bu müzik arasında bir bağ göze çarpmamakta, bunun yerine belirli bir zümreye ait bir müziğin mevcudiyeti ön plana çıkmaktadır. Türkmenler, her ne kadar şarap üreten ve tüketen bir halk olsa da kentte-kalede yaşayan Türk ailesinin düzenine işret meclisleri uygun değildir¹⁰². Türkiye Selçuklu Devleti'nin devamı olan Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, İstanbul'da dahi böyle toplantılar Türk ailesi için rahatsız edici veya huzursuz edici bulunurdu¹⁰³.

3.2. Ziyafetler

Hemen hemen her eğlence ortamı için düzenlenen ziyafetler, eğlence kültürünün önemli bir parçasıdır. Hoş müzikler eşliğinde yemek yiyip¹⁰⁴ eğlenmek, sultanlardan halka kadar herkesin hoşuna giden ve dinlenmesine yol açan vakitlerden biri halindedir. Bu ziyafetler

⁹⁴ Turan, *Vesikalar*, s. 39.

⁹⁵ Merçil, *Meslekler*, s. 130.

⁹⁶ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 375; trc., Öztürk, I, 381.

⁹⁷ İbni Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 555-556; trc., Öztürk, II, 93.

⁹⁸ Turan, *Türk-İslâm Medeniyeti* s. 295, 323; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 664.

⁹⁹ Touraj Daryae, “Herodotus on Drinking in the Ancient World: Greek and Persian Perceptions”, *Iranian Languages and Culture*, ed. Behrad Aghaci, California 2012, s. 38-43.

¹⁰⁰ Nebi Bozkurt, “Meclis”, *DİA*, XXVIII, s. 242.

¹⁰¹ Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, New York 1968, s. 254; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 306-307.

¹⁰² “*Ol dağlarımızda bağlarımız olur; Ol bağların kara salımları, üzümü olur, Ol üzümü sıkırlar, al şarabı olur, Ol şarabı içen esrük olur*”. Dede Korkut Hikâyeleri, haz. Seyit Kemal Karaalioğlu, İnkılap Yayınları, İst. 1985, s. 128.

¹⁰³ Öykü anlatımı esnasında genel ve ansiklopedik bilgiler veren Ahmet Mithat Efendi'nin “*Dolaptan Temaşa*” adlı kitabında işlenen konulardan biri Türk Toplumunun “*işret meclisine*” karşı olan mesafesi neticesinde böyle toplantıların gizlice yapılır hale gelmek zorunda olduğudur. Bk. Ahmet Mithat Efendi, *Dolaptan Temaşa*, haz. Ömer Aslan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 2019; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 306-307.

¹⁰⁴ Selçuklu mutfağı hakkında bilgi edinmek için bk. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, Ank. 2016, s. 412-437; Eralp Erdoğan, *Türkiye Selçukluları Mutfağı*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010; Ömer Uzunağaç, *Selçuklu Anadolu'sunda Beslenme ve Yemek Kültürü*, Kitabevi Yayınları, İst. 2015.

sırasında, Selçuklu Konya saray mutfağının önemli yemekleri ve mezeleri ile şarap içildiği bilinmektedir. Selçuklu hanlarında olduğu gibi sultanların tertip ettirdiği meclislerde de içki-li-yemekli davetler düzenlenirdi. Şarâbdâr¹⁰⁵ adlı bir görevli ziyafet sırasında konuklara hizmet eder ayrıca sâkî¹⁰⁶ ile mutripler de bu tür eğlencelerde hazır bulunurdu. Bu tür eğlence meclisleri siyasî açıdan rakiplerin bertaraf edildiği uygun ortamlar da sağlardı. Sultan I. Kılıç Arslan kayınpederi Çaka Bey’i böyle bir eğlence meclisi sırasında ortadan kaldırmıştı. Muînüddîn Süleyman Pervâne de iktidarı için engel teşkil eden Sultan IV. Kılıç Arslan’ı düzenlediği eğlence meclisinde zehirleyerek öldürmüştü¹⁰⁷.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’de Sâdeddin Köpek problemini benzer bir şekilde Beyşehir Kubâdâbâd Sarayı’nda düzenlediği bir ziyafette çözmüştü¹⁰⁸.

Hükümdarların adına kurulan sofralar her zaman iyi olmak zorundaydı ve cömertlik konusunda tereddüt edilmemeliydi¹⁰⁹. Sultanların düzenlediği meclislerde müzikli-ziyafetli bu organizasyonlara devletin ileri gelenleri, ilim adamları ve şairler gibi önemli insanlar da katılmaktaydı. Şairlerin “sohbet meclisinde güzel konuşması, eğlence meclisinde güler yüzlü olması” önemlidir¹¹⁰. Bu meclisleri düzenlemekle

görevli nedimlerin de eğlencenin inceliklerini bilmesi gerekmektedir¹¹¹.

3.3. Zekâ Oyunları

Kaynaklarda isimlerine sıkça rastlanan satranç ve tavla hem eğlenceli hem de ilgi gören oyunlar arasında olmuştur¹¹². Sultanların eğlence arkadaşı olan ve sürekli yanında olup *bezm* meclislerinde bulunan nedimlerin bir oyun arkadaşı olarak tavla ve satrançı iyi derecede bilmesi Nizâmü’l-Mülk tarafından tavsiye edilmektedir¹¹³. Bu oyunlara gösterilen rağbet ve sultanlar için eğlence nedeni olması da böylelikle ortaya çıkmaktadır.

4. Tayin ve Atama

Tayin durumunun bir kutlama olabilmesinin nedeni; atanan kişinin hanedandan veya üst düzey bir devlet adamı olmasından dolayıdır. Bu hususta verilecek en önemli örnek ise veliaht tayin edilmesi durumudur. Devletin geleceğinin seçilmesi çok mühim bir konu olduğundan dolayı kutlanmaya değer bulunmuştur. Sultan II. Kılıç Arslan da oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev’i kendisine veliaht olarak tayin ettikten sonra devlet adamları eğlence düzenleyip Keyhüsrev’in veliahtlığını kutlamışlardı¹¹⁴. Sultan I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237) oğlu İzzeddin

¹⁰⁵ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 95.

¹⁰⁶ Düzenlenen meclislerde kadehleri dolduran kişiye denmektedir. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 96-97.

¹⁰⁷ Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, Timaş Yayınları, İst. 2011, s. 123.

¹⁰⁸ Bk. Kesik, “Sâdeddin Köpek”, *DİA*, XXXV, s. 349-350; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçukluları –Makaleler-*, Kri-ter Yayınevi, İst. 2015, s. 137-138.

¹⁰⁹ Nizâmü’l-mülk, *Seyahat-Nâme*, s. 106-109. Ayrıca bk. Halil İnalcık, *Has-bağçede ayş u tarab Nedimler Şâirler Mutribler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 2016, s. 73.

¹¹⁰ Adnan Karaismailoğlu, “Selçuklu Sarayında Şiir ve Şair”, *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri*

Bildirileri (25-26 Nisan 1995), Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 1996, s. 134.

¹¹¹ Nizâmü’l-Mülk, *Seyahat-Nâme*, s. 76-78. Krş. Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 454-455.

¹¹² Ersan, “Eğlence Hayatı”, s. 89; Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Bilge Yayınları, Kon. 1977, s. 69.

¹¹³ Nizâmü’l-mülk, *Seyahat-Nâme*, s. 77.

¹¹⁴ İbn Bîbî, *El Evamirü’l-Alaiye*, s. 19-20; trc., I, 38-39. Krş. Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2006, s. 41.

Kılıç Arslan'ı büyük bir merasimle veliaht tayin ettikten ve bu tayin sırasında devlet erkânını oğluna biat ettirdikten sonra¹¹⁵ eğlenceler düzenlemişti. Düzenlenen eğlencelerde, saç âdeti ile para ve mücevher dağıtılarak görkem artırılmaktadır¹¹⁶.

5. Düşün Merasimi

Evlilik veya sünnet için düzenlenen düşün merasimleri, Selçuklu halkının eğlenebilmesi için en iyi fırsatlardan ve en özel günlerden birisi olmuştur. Bu düşümler, İslâm'ın getirdiği kurallar ve Türk ananelerinin birleşmesi ile ortaya çıkan anlayış ile kutlanırdı¹¹⁷. Düşümlerin vazgeçilmez unsuru olan eğlenceler dışında Kur'ân-ı Kerîm de okunur, duâlar edilirdi¹¹⁸. Eğer düzenlenen düşün Selçuklu ailesine mensup biri veya üst düzey bir devlet adamı için ise bu kutlama çok geniş tabakalara yayılarak, çok sayıda insanın eğlenmesine vesile olmaktadır. Düşümlerde günümüzde olduğu gibi yöresel ve geleneksel oyunlar oynanmakta, geleneksel türkü ve maniler söylenmekteydi¹¹⁹. Sultanların, düşümlerde devlet adamlarıyla birlikte çalan davul ve zurna eşliğinde âdetlerine göre oyunlar oynadıkları bilinmektedir¹²⁰. Davetlilerin eğlenmesi amacını taşıyan düşümlerde,

misafirlere *küden* adındaki yemeğin verilmesinin yanı sıra mükellef ziyafet çekilmesi de vazgeçilmez bir gelenek idi.¹²¹ Düşümlerde vazgeçilmez geleneklerden bir diğeri de düşün sahipleri tarafından saç dağıtılmasıdır¹²². Birçok örnekte görüldüğü üzere düşümler günlerce sürebilmekteydi¹²³. Ayrıca sultanlar bir "gelenek olduğu üzere" gerdek gecesinde itibaren üç gün süre ile ava çıkmaktaydı¹²⁴. Çeşitli çalgılar ile eğlence bir gelenek hâline gelerek mûsiki, şarkı, dans ve türlü gösteri çeşitlerinde çok ilerlemiş ve bu konularda usta haline gelen şahıslar düşümlerde bulunarak eğlenceyi arttırmak için çalışmıştır¹²⁵.

Türkiye Selçuklu sultanlarının evlilikleri hususunda diğerlerine de örnek teşkil eden I. İzzeddin Keykâvus'un, aynı zamanda halasının kızı olan Erzincan Meliki Fahreddin Behramşah b. Davud'un kızı ile evliliğinden bahsedilebilir. Sultan, devlet hazinesinden türlü hediyeler ve nefis armağanlar çıkarılmasını emrederek; bir elçilik heyeti ile birlikte Erzincan'a gönderdi. Erzincan Meliki, Sultan İzzeddin Keykâvus'tan hayırlı bir iş için gelen heyeti sevinçle, izzet ve ikramlarla karşıladı. Çeyiz hazırlıkları tamamlandıktan sonra Erzincan Melikinın elçisi olan

¹¹⁵ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 459; trc., I, 454; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ank. 2007, s. 16.

¹¹⁶ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, s. 149-150.

¹¹⁷ Kaya, *Kültürel Hayat*, s. 33.

¹¹⁸ Kaya, *Kültürel Hayat*, s. 37.

¹¹⁹ Recep Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik (Hoca Ahmet Yesevî'den Hz. Mevlâna'ya)*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kon. 2011, s. 45.

¹²⁰ Sultan Tuğrul'un, Abbâsî Halifesi Kaim'in kızı ile düşümlü sırasında bir oyun oynadığı kaynaklara geçen ilk ve en güzel örneklerden biridir. Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, s. 44; Kara, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Mûsiki", *Bilig*, 68, 2014, s. 172.

¹²¹ Aziz Başdin, "İçtimai Gelenekler Açısından Selçuklularda Toy, Düşün Törenleri ve Gelenekleri (Sultan Alp Arslan Dönemi)", *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/2, 2017 s. 403; Kaya, *Kültürel Hayat*, s. 37.

¹²² Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 149-150; Başdin, "Düşün Törenleri ve Gelenekleri", s. 404.

¹²³ Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 68.

¹²⁴ Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah, kızı Abbâsî Halifesi Muktedî Biemrillâh ile evlendikten sonra üç gün ava çıkmıştır. Turan, *Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 208.

¹²⁵ Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, s. 43; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 449; İlknur Erbaş, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Eğlence Kültürü (Dönemin Kaynaklarına Göre)", *Halk Kültüründe Eğlence Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, İst. 2011, s. 301-305, s. 304.

Kadı Şerefeddin, çeyizin hazır olduğunu bildirmek ve nikâh muamelesini yapmak için çok miktarda hediyelerle Sultan İzzeddin'in başkenti ve sarayının bulunduğu Konya'ya gitti. Konya Sarayında Kadı Şerefeddin'e renkli ve kıymetli tabakların, nefis yiyeceklerle içeceklerin bulunduğu mükellef bir sofraya sundular. Sultan ertesi gün halka açık olarak düzenlediği toplantıda Kadı Şerefeddin'i huzuruna kabul etti ve ona hediyeler verdi. Kadı odasına uğurlandı. Ertesi gün, nikâh merasimi için sultanın emriyle Kadı Şerefeddin ve büyük imam, kadılar bir araya geldiler. Ferman gereği hepsinin önüne altın ve gümüşle süslenmiş tabaklar içinde üzerinde rakamla yazılı olarak 1000, 500, 200, 100 ve 50 miskal ağırlığında altın keseler kondu. Daha sonra yine derecelerine göre önlerine altın ve gümüş tabaklar ve içlerine şeker kalıpları kondu. Nikâhın kılımlaması için iki tarafın vekilleri ve şahitleri de ortaya çıktılar. Nikâh işlemi tamamlandıktan sonra orada bulunanların "Yaşa, varol" ve "Hayırlı olsun" sesleri yükseldi. Etrafa altın ve mücevherler saçıldı. Özel sofralar kurup halka açık ziyafet verdiler. Ertesi gün gelini alma görevini üstlenen Emîr-i meclis Mübarizeddin Behramşah ile birlikte Kadı Şerefeddin ve devlet erkânının hatunları Erzincan'a hareket ettiler. Şehre girdikten sonra melik misafirlerini sarayına götürdü ve sofralar kurulup ziyafetler çekildi. Yemek yendikten sonra eğlence tertip edildi ve her sınıftan kadın, erkek çalgıcıları içeri aldılar. Erzincan meliki hazırlıkların tamamlanmasına çaba gösterirken bu 10 günlük süre içinde iki tarafın beyleri de eğlenceler ile vakit geçiriyorlardı. Çeyizler, mallar, hazineler sandıklara konuldu ve şehir vaktinde göç davulları çalınarak gelin alayı ile birlikte hareket edildi. Durumu haber alan Sultan I. İzzeddin Keykâvus, düğün hazırlıklarının

başlaması için emir verdi. Şehir ve saray binaları süslendikten sonra eğlence meclisleri hazırlanmaya başlandı. Akşamın ilerleyen saatlerinde her iki tarafın hatunları şık kıyafetler içinde şehre girip sultanın haremine gittiler. Gecenin üçte ikisi geçtikten sonra Emîr-i meclis eğlence sofrasını kaldırttı ve sultan vuslata erdi. Ertesi gün sultan hamamdan meclise geldi ve hâciblere emir verdi, naibler perdeyi kaldırıp beyleri toplantı salonuna aldılar. Erzincan beylerini salonda önde gelenlerin oturdukları yerlere oturup, izzet ikramda bulundular. Öğlen yemeği yendikten sonra tas, kâse ve kadehlerde içkiler servis edildi. Çalgıcılar, şarkı ve çalgı sesini yükselttiler. Bu eğlence ortamı bir hafta boyunca devam etti. Sultan, eğlencenin sonunda 500 hilat, 700 bin dirhem gümüş akçe, tam takımlı 100 at ve 100 katırı, çeşitli elbise ve kumaşlarla yüklenmiş 200 at ve katırı, hazinedarlar ve ahır emirlerini Emîr-i meclisin idaresinde Kadı Şerefeddin'in odasına göndertti¹²⁶.

6. Karşılama Merasimi

Sultanların veya üst düzey devlet adamları ile ümerânın halk tarafından karşılanması âdetten sayılan bir uygulama idi. Halk, hükümdarı veya sözü edilen saygın kişileri geçtikleri yol üzerinde yahut da şehrin meydanlarında karşılamaktaydı¹²⁷. Tahta cülûs töreninin gerçekleşeceği şehirde ve nihâyet ülkenin başkenti Konya'da ve Konya Sarayı önlerinde hükümdarın büyük bir törenle karşılanması ve bu karşıla-

¹²⁶ Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 449-451; Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının, Meliklerinin ve Melikelerinin Evlilikleri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, I, Kon. 2001, s. 405-408.

¹²⁷ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İst. 2004, s. 420.

manın herkesin göreceği şekilde düzenlenmesi âdetten sayılan resmî bir törendi¹²⁸. Karşılamanın ardından sultanın Konya Sarayında ya da geçtiği şehrin sarayında tahta oturduğu bilindiği için merasimler bir çeşit biat töreni olarak düşünülebilir. İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220) Sinop'u ele geçirmesi üzerine şehirdekilerin onu saygıyla karşılaması ve sultanın eğlence düzenlemesi buna bir örnektir¹²⁹. Öte yandan bir hükümdarın çeşitli sebeplerle uğradığı şehirlerde şehrin ileri gelenleri tarafından şehrin dışında veya şehre yakın bir yerde karşılanması sultana karşı duyulan saygının ve ona gösterilen itaatin sembolik ifadesi idi. I. İzzeddin Keykâvus Kayseri'de hükümdar ilan edildikten sonra Konya'ya girişinde seyyar köşklerle Obruk'a kadar devlet adamları ve halk tarafından sevgi gösterisiyle ve saygıyla karşılandı. Sultanı bu geliş sırasında Konya'nın efendileri, itibarlı ve ileri gelen kimseleri, ahîleri, müzisyenleri, nevbetiyan takımı karşıladı¹³⁰. Saygı duyulan insanların karşılanmasına dair en bilinen örneklerden biri Mevlânâ'nın Konya'ya gelişidir. Mevlânâ şehre girdiğinde, halk onu sevinç gösterilerinde bulunarak karşılamış ve bu sırada nakkâreler çalınarak ve gûyendeler (söyleyenler) gazeller söylemişti¹³¹.

7. Elçi Kabulü

Ülkeler arasındaki siyasî ilişkilerin seyrini belirlemede önemli rolü olan elçileri karşılamak da oldukça özen ve dikkat gerektiren önemli bir görevdi. Nizâmü'l-mülk *Siyâsetnâ-*

me adlı eserinde¹³², elçilik görevi hakkında detaylı bilgi vermesinin yanı sıra Selçuklu ülkesine gelen elçilere nasıl davranılması gerektiği üzerinde de durmuştur. Elçilerin bu görevleri dışında casus olabileceğini ve görüp duyduğu her şeyi sahibine anlatabileceğini¹³³ bilen vezir, bu nedenle ülkeye gelen elçilerin hareketlerine dikkat edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Vezir Nizâmü'l-mülk, gelen elçilerin ülkenin yollarından, sultanın ve halkının kişiliğine kadar her ince detayı öğrenmek amacıyla olduğu hakkında malumat vermiştir¹³⁴. Elçilerin onuruna verilen eğlenceli ziyafetler onları ağırlamanın en önemli yoludur. Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Eyyûbîler üzerine düzenlediği son seferi sırasında ordusunu topladığı Kayseri'de o sırada hazır bulunan tüm yabancı elçilerin katıldığı büyük bir ziyafet düzenlemişti (Mayıs 1237)¹³⁵.

Diğer devletlerin elçileri saraya geldikleri vakit rütbelerine göre sarayda bulunan dinlenme alanında bekletilir, daha sonra gelmiş oldukları bölge ve getirmiş oldukları haberin önemine binaen sultandan kabul alıp eğer önemli bir haber getirmişlerse kısa sürede, değil ise belli bir süre bekletildikten sonra huzura kabul edilirlerdi. Hilafet makamından gelen elçiler istisna olmak koşulu ile protokol kuralları gereği sultan elçileri tahtında oturduğu halde karşılar, çok gerekli görmedikçe onlar ile konuşmazdı. Elçi, sultana karşı saygısını gösterdikten sonra ona hediyeler sunar ardından kendisine dinlenmek amacıyla hazırlanan yere giderdi. Sultan, verilen

¹²⁸ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 120; trc., I, 140. Krş. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 144-147.

¹²⁹ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 152; trc., I, 172-173.

¹³⁰ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 120; trc., I, 140.

¹³¹ Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, II, s. 279; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 452-453.

¹³² Nizâmü'l-mülk, *Siyaset-Nâme*, s. 81-84. Krş. Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 131-134.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 114-118.

¹³⁴ Nizâmü'l-mülk, *Siyaset-Nâme*, s. 81-82.

¹³⁵ Turan, *Türkiye*, s. 388-389; Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, s. 43; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 448.

hediyelere karşılık olarak sarayda görevli olan devlet adamlarından seçmiş olduğu bir temsilci vasıtasıyla elçi ve beraberinde gelenlere hil'atler, çeşitli hediyeler ve para gönderirdi. Gelen elçiler getirdikleri hediyelere karşılık, sultanın hediyelerini kabul etmek zorundaydılar. Gerekli görüldüğü takdirde gelen temsilciler, sultan ile özel görüşme de talep edebilirdi. Hem gelen hem giden elçiler, sultanın huzuruna çıktıkları vakit üç günden önce kendilerine geri dönme izni verilmezdi. Normal şartlarda gelen temsil heyeti bir hafta, on gün kadar sarayda kaldıktan sonra dönüş izni verilirdi. Elçiler, misafirhânede kaldıkları sürece ikramda kusur edilmez, resmi bezm meclisleri (eğlence meclisleri) düzenlenir ve mesire alanları ziyaret edilirdi. Gelen heyetin önemine göre gezilere sultan da katılırdı. Elçi, memleketine döneceği zaman getirdiği hediyelerden az olmamak koşulu ile hatta daha da fazlası hazırlatıldıktan sonra sultanın cevabını ilgili devletin hükümdarına iletme üzere elçi görevlendirilirdi. Ülkesine geri dönen heyete bölgeden güvenli bir şekilde çıkabilmeleri için sultan tarafından görevlendirilen kişiler eşlik ederdi¹³⁶.

8. Av

Av, geçmişten beri Türklerin en çok ilgi gösterdiği aktivitelerden birisi olmuştur. Halkın ilgisi olduğu kadar Selçuklu sultanlarının da en büyük tutkularından biri ava çıkmak olmuş ve tarihî kayıtlarda hükümdarların her fırsatta ava çıktığı, ayrıca bu sebeple de eğlenceler düzenlediği örnekleri sıkça söz edilmiştir. Düzenlenen av partileri, askerî kabiliyet, güç ve kıvraklık gerektirdiği için savaşa hazırlık aşamasında ordunun talim ve terbiyesinde vazgeçilmez bir

unsurdu. Selçuklu sultanları boş zamanlarında askerî spor ve manevralar yapmak, cirid, top, satranç oynamak ve avlanmakla meşgul olurlardı. Avdan dönüş av etlerinden hazırlanmış büyük ziyafetlerle sona erer; içki, raks, musiki bu ziyafetlerin ihtişamını arttırırdı¹³⁷. Emîr-i şikârın¹³⁸ hazırladığı, savaşa hazırlık sırasında çıkılan avlardan sonra *han-ı yağma* adı da verilen büyük bezm meclisleri tertip edilir ve avlanan hayvanlar bu büyük ziyafetlerde sunulurdu¹³⁹. Sultanlar arasında Alanya, Konya (Beyşehir, Kubâdâbâd, Gavele), Kayseri ve Sivas'taki avlaklar ve şikârhâneler en çok rağbet gören av mekânları idi¹⁴⁰.

Gavele Kalesi ve çevresi Selçuklu sultanlarının bilhassa kış aylarında avlandığı bölgelerden birisi idi. Günümüzde Beyşehir yolu üzerinde bulunan Gavele Kalesi, XI.-XIII. yüzyıllarda geniş bir alana sahipti¹⁴¹.

9. Cenaze Merasimi ve Yas Kültürü

Yas, ölüm veya bir felaketten doğan acıyı belirtmek üzere sergilenen davranışlar bütününe verilen isimdir. İnsanlığın ilk tarihinden günümüze kadar toplumlar, yakınlarının ölümünden dolayı duydukları derin acıyı ifade etmek adına, kendi âdetlerine göre birbirinden farklı uygulamalarla ortaya çıkan merasimler düzenlemişlerdir. Devletlerin ve milletlerin

¹³⁷ Turan, *Vesikalar*, s. 27.

¹³⁸ Av işleri ile uğraşan devlet görevlisine verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için Merçil, *Selçuklular'da Saraylar*, s. 38, 127-130.

¹³⁹ İncalcık, *Has-bağçede ays u tarab*, s.74; Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklularında Avcılık*, Kömen Yayınları, Kon. 2012, s. 25-46; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 455.

¹⁴⁰ Hacıgökmen, *Avcılık*, s. 25, 48-58.

¹⁴¹ Hacıgökmen, *Avcılık*, s. 53.

¹³⁶ Emine Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devletine Gelen Giden Elçiler*, Bilge Kültür Sanat, İst. 2011, s. 130-131.

geleneklerine göre değişkenlik gösteren yas kültürüne doğal olarak Selçuklularda da rastlamaktayız. Selçuklular döneminde yas törenleri hakkındaki bilgilerimiz daha çok sultanların vefatı ile ilgili kayıtlara dayanmaktadır. Selçuklu sarayında, sultanların vefatından sonra saray çevresi ve devlet erkânı üç gün boyunca yas tutardı¹⁴².

Selçuklu Devleti'nde hükümdar yaşamını yitirdiğinde sarayda cenaze ve yas merasimi düzenlenir, memleketin her tarafında umumi matem ilân edilir ve matem devamında çarşılar ve pazarlar kapatılırdı. Selçuklu sultanlarının yas törenlerine halk da katılabilirdi. Çarşı ve pazarın kapatılması, halkın ölen hükümdara olan saygısının ve ona verdiği değerin somut zeminde bir göstergesidir. Yas merasimi boyunca tahta çıkan yeni sultan, sarayda beyaz atlas elbise giyerdi¹⁴³. Devlet erkânı ve resmi görevliler ise külâhlarını ters çevirerek elbiselerinin üzerine beyaz örtüler çekerlerdi. Ağlama, üzüntü ve matem ile geçen üç günün sonunda yeni sultan, yasın bittiğini ifade etmek üzere beyaz elbiselerini çıkarır, küçük, büyük, resmî ve sivil herkesin taziyesini kabul eder ve emîrlere hil'atler dağıtarak tahta cülûsu (oturması) nedeniyle şenlikler tertip ettirirdi.

Cenazenin defnedilmesi ile yapılan yas törenlerinin süresi farklı şekillerde olabiliyordu. Selçuklu Türklerinde üç gün, yedi gün veya 40 gün yas törenleri devam edebiliyordu. Bir cenaze için bazıları üç günlük yas tutarken, bir başkası yedi veya 40 gün yas tutabilmekteydi. Bu süreler içerisinde ne gibi işlemlerin yapıl-

dığı çok açık olmamakla beraber bütün yas törenlerinde Kur'ân-ı Kerîm'in okutulup hatimler indirildiği bilinmektedir. İlk üç gün boyunca yas kıyafeti içerisinde kalınır, ağıtlar yakılır ve bazen de saçlar tıraş edilirdi.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211)'in nâşının Konya'ya nakledildiği gün şairlerin ona yaktığı ağıtlar kaynaklara intikal etmiştir. Şehâdetinin duyulması üzerine oğlu İzzeddin Keykâvus (1211-1220) Malatya'da ve diğer oğlu Alâeddin Keykubâd (1220-1237) da Tokat'ta üç gün boyunca babalarının yasını tutmuşlardı. Mevlevî kaynaklarına göre; Bahâeddin Veled'in ölüm haberini duyan Alâeddin Keykubâd, yedi gün boyunca saraydan çıkmamış, 40 gün boyunca ata binmemiş ve tahtını bırakarak hasıra oturmuş, fakirlere ve dervişlere adaklar adayarak halka bol bol yemekler vermiş, kaledeki Cuma Mescidinde hatimler indirtmişti¹⁴⁴.

10. Meşveret Meclisi (Danışma Kurulu)

Türkiye Selçuklu sultanları, genelde casusların getirdiği haberler, halkın ya da tâcirlerin şikâyetleri, ülkelerine yapılan saldırılar veya kendi istek ve arzularına göre savaş kararı alabilirlerdi. Bu karar, çoğu kere hükümdarın başkanlığında sarayda kurulan bir meşveret meclisinde görüşülüp sonuca bağlansa da Selçuklu hükümdarlarının dirâyetli olanları doğru da olsa yanlış da olsa genellikle kendi görüşlerini dayatabilmekteydiler.

Sultanlar sadece savaş kararında değil savaşta gidilirken takip edilecek güzergâh konusun-

¹⁴² Emine Uyumaz, "Selçuklu Türkiye'sinde Defin ve Taziye Merasimlerine Dâir", *TYB Akademi*, 12, 2014, s. 143-144; Kaya, *Kültürel Hayat*, s. 57.

¹⁴³ Uyumaz, "Defin ve Taziye", s. 142.

¹⁴⁴ Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 541-542; Kaya, *Kültürel Hayat*, s. 58.

da da Meşveret oluşturlardı¹⁴⁵. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Halep seferinden önce Konya'daki sarayında ileri gelen devlet adamlarını toplayarak bir Meşveret Meclisi düzenlemiş ve adamlarına Halep'e hangi yoldan gidilmesinin daha uygun olacağını sormuştur.

Sultanlar, Meşveret Meclislerinde her zaman kendi kararlarında diretmezlerdi. Akıllarında belli bir plân ya da düşünce bulunmuyorsa, özellikle devlet ileri gelenlerinin görüşlerini can kulağıyla dinleyerek bundan makul olanları derhal kabul ettiklerini biliyoruz.

Hiç şüphe yok ki, Selçuklu sultaları savaş öncesinde olduğu gibi savaş sırasında ve sonrasında da ileri gelen beylerin görüşlerine başvurabilir veya savaş esnasında kendine kumandanlarınca iletilen bir fikri kabul edip ona göre hareket edebilirlerdi¹⁴⁶.

Bazen devlet adamları, sultan kendilerine danışmadan da devlet için önemli veya tehlikeli gördükleri bir durumu sultana bildirerek önlem alınması konusunda öğütler veya tavsiyelerde bulunabilirlerdi¹⁴⁷.

11. Cülûs Merasimi

Cülûs merasimi, genellikle Konya'da sarayda sultanların tahta çıkışı sırasında gerçekleşmekteydi. Bu merasimden sonra hükümdarların sarayda eğlence düzenlettikleri bilinmektedir. Cülûs merasimi, şölen niteliğindeki büyük törenler şeklinde gerçekleşirdi¹⁴⁸. Cülûs törenleri siyasî olarak büyük bir anlam taşıdığı için yapı-

lan kutlamalarda büyük ve kapsamlı oluyordu. Ancak taht değişikliği, önceki sultanın vefatı sebebiyle gerçekleşiyse yerine geçen yeni sultan kutlamayı yas döneminden sonra düzenlemekteydi. Cülûs töreni ile alakalı en güzel örnek Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'un (1116-1155), Konya Sarayı'nda oğlu II. Kılıç Arslan'ın önünde eğilerek ona biat etmesi ve tahtına oturtması olmuştur¹⁴⁹. Bu anlatılanlar törenin bir kısmını göstermektedir. Kaynağımız açıkça belirtmese de bu aşamadan sonra eğlence tertip edildiği tahmin edilebilir. Sultan II. Kılıç Arslan'ın oğlu Süleymanşâh (1196-1204) Konya'da merasimle tahta çıktıktan sonra kendisini tebrik eden tâbi devletlerin elçileri için tertiplendiği özel kabul töreninde eğlenceler düzenlenmiş ve bu sırada devletin gücünü ve ihtişamını göstermek amacıyla altın tabaklar kullanılmıştır¹⁵⁰. Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un tahta cülûsu sırasında Selçuklu sultanı, Konya'ya devlet adamları ve halkın sevgi ve saygı gösterileri arasında törenle girdi. Devlet büyükleri I. İzzeddin'i Konya tahtına oturtular ve üzerine şahane mücevherler saçtılar. Sultan için şükür kurbanları kestiler. Sultana ayrıca ayakbastı rüsûmu (vergi) olarak 100.000 dirhem, 5.000 dinar kıızıl altın, 100 kat altın işlemeli giysi, her cins ve renkten 50 kat elbise, her renkten 150 top tam boy atlas kumaş, 30 baş at, 20 baş katır ve 50 deve hediye sundular. Sultan cülûs nedeniyle halka bir hafta ziyafet verdi. Sonra da menşurları yeniledi, komşu ülke ve beylere tebşîrnâmeler (müjdeli haber)

¹⁴⁵ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 186, trc., I, 204. Krş. Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 119.

¹⁴⁶ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 120.

¹⁴⁷ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 120-121.

¹⁴⁸ Merçil, *Hükümdarlık Âlâmetleri*, s. 73-83.

¹⁴⁹ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2003, s. 115.

¹⁵⁰ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 64; trc., I, 83; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh* s. 64 ve not 350; Kesik, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 448.

göndererek saltanatını müjdeledi. İlgili devletler de Konya'ya elçilerini göndererek sultanı sarayında tebrik ettiler¹⁵¹. Sultan I. Alâeddin'in tahta cülûsu sırasında Selçuklu sultanı, Obruk mevkiine geldiğinde halk sultan için kurban kesti, saç ve peşkeş (bahşiş) olarak altın ve gümüş hediye etti. Devlet adamları, sultana biat ettikten sonra sultanın vermiş olduğu ziyafete iştirak ettiler. Daha sonra sultan Ruzbe'ye gelecek burada konakladı. Bu arada nevbetiân karşılama marşı çalmaktaydı. Bir süre devlet erkânı ile birlikte dinlendikten sonra yola devam eden sultan, Konya'ya geldiği vakit cülûsu münasebetiyle sayılamayacak kadar büyük değerde saç saçtı, tahtına oturarak devlet büyüklerinden biat aldı, devlet adamlarına hediyeler verdi, devlet büyükleri ile ümera, sultana hediyelerini takdim ettiler. Sultan, ziyâfet tertip etti ve iştret (eğlence) meclisi kuruldu¹⁵².

SONUÇ

Saraylar, Türkiye Selçuklularında özel günlerin kutlandığı ve pek çok merasimin gerçekleştiği yer olmakla birlikte, gündelik işlerin de yürütüldüğü bir mekândı. Nitekim bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde vazife alan çok sayıda görevli bulunmaktaydı. Bunlar; teşkilât içerisinde tarihçiler tarafında saray büyükleri, küçükleri ve diğer görevliler şeklinde tasnif edilmektedir. Görevliler, sarayın güvenliğinden hazinenin muhafaza ve idaresine, mutfağından resmî kabul ve yazışmalarının yürütülmesine kadar birçok işte yer almaktaydılar.

Selçuklu sultanı, katıldığı askerî seferler ile muharebeler haricisindeki vakitlerini ve özellikle kış mevsimini sarayda geçirmekteydi. Hükümdarın huzurunda, Konya Sarayı'nda devlet işleri görüşülür ve ilim meclisleri tertip edilirdi. Saraylar aynı zamanda ilim-kültür merkezi durumundaydı. Eğitim ve öğretim faaliyetlerine oldukça ihtimam gösteren Selçuklu sultanları, zamanlarının bir bölümünü de âlimlerle edilen sohbetlere ayırmaktaydılar.

Konya Sarayı'nda ikamet eden sultan, onun ailesi ve maiyeti, müzikli-işkili eğlenceler düzenlemekteydi. Nitekim Türkiye Selçuklu saraylarında eğlenceler, av merasimleri, oyunlar, resmî törenler, elçi kabulleri gibi işlerde müzik çalınırdı. Kaval, ud, rebab ve çeng enstrümanlarına ilâveten kemençe ve harp de icra edilen müzik aletleri arasında bulunmaktaydı. Öte yandan Selçuklu Konya Sarayı'nda ehemmiyet gösterilen hususlardan birisi de ziyafetlerdi. Zira hükümdarın adına özenli ve cömert sofralar kurulmaktaydı.

Selçuklu sultanı, sarayda bulunduğu sırada kendisine eşlik eden nedimiyle tavla, satranç gibi zekâ oyunları oynamaktaydı.

Bilhassa üst düzey memurların tayin ve atama işlerinde de muhtelif kutlama törenleri tertip edilmekteydi.

Günümüzde de İslâm medeniyeti ve Türk kültürünün esaslarına göre yapılan düşünle-re, Selçuklular da önem verir; Kur'ân-ı Kerîm okunur, duâlar edilir ve davetlilerin eğlenmesi için sarayda eğlenceler düzenlenirdi.

Selçuklularda taht değişikliği esnasında yeni hükümdar, ülkenin başkenti Konya'da ve bilhassa Konya Sarayı önlerinde karşılanırdı. Büyük bir hürmetle biat edilen sultan tahta

¹⁵¹ İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 120; trc., I, 140.

¹⁵² İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Alaiye*, s. 214-220; trc., I, 231-238.

oturduğunda geniş çaplı resmî törenler düzenlenirdi. Cülûs merasimi, şölen niteliğindeki büyük törenler şeklinde gerçekleşirdi.

Türkiye Selçuklu topraklarına diğer devletlerden gelen elçiler de rütbelerine ve belirli usullere göre karşılanarak Konya Sarayı'nda ağırlanırdı.

Selçuklu sultanları için bir eğlence ve spor faaliyeti olan av partileri genellikle Gavele Kalesi civarında düzenlenmekteydi.

Selçuklularda sultan vefat ettiğinde cenaze töreni tertip edilir, hükümdarın ardından sarayda üç gün boyunca yas tutulurdu.

Sultanlar, savaş kararı alma ve muharebe için takip edilecek yol konusunda görüşleri dinlemek için sarayda Meşveret Meclisi kurardı. Hükümdar, bu mecliste fikrine güvendiği kişilerin görüşlerini alır ve nihaî kararını verirdi.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLÂKÎ, *Âriflerin Menkıbeleri*, I-II, trc. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1995.
- AHMET MİTHAT EFENDİ, *Dolaptan Temaşa*, haz. Ömer Aslan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.
- AKDOĞAN, Bayram, "Türk Din Musikisine Tarihine Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIX/1, 2008, ss.151-159.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Büyük Selçuklular", *DGBİT (Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi Ansiklopedisi)*, VII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- ANNA KOMNENA, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, trc. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.
- ARIK, Rüçhan, *Kubad Abad, Selçuklu Saray ve Çinileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, *Kubad Abad*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2017.

- BAŞDİN, Aziz, "İçtimai Gelenekler Açısından Selçuklularda Toy, Düğün Törenleri ve Gelenekleri (Sultan Alp Arslan Dönemi)", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II/ 2, 2017, ss. 400-406.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2004.
- BAYRAM, Mikail, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler*, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2008.
- BOZKURT, Nebi, "Meclis", *DİA*, XXVIII, ss. 241-242.
- _____, "Mihmandar", *DİA*, XXX, ss. 25-26.
- _____, "Tercüman", *DİA*, XL, ss. 489-490.
- CAHEN, Claude, *Pre-Ottoman Turkey*, New York 1968.
- ÇAY, Abdulhaluk, *II. Kılıç Arslan*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987.
- ÇEVİK, Rukiye, *Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklularında Devlet ve Sosyal Hayat*, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015.
- DARYAEE, Touraj, "Herodotus on Drinking in the Ancient World: Greek and Persian Perceptions", *Iranian Languages and Culture*, ed. Behrad Aghaci, California 2012, ss. 28-43.
- Dede Korkut Hikâyeleri*, haz. Seyit Kemal Karaalioğlu, İnkılap Yayınları, İstanbul 1985.
- EFLÂKÎ, *Menâkıbü'l-Ârifin*, II, çev. Tahsin Yazıcı, *Âriflerin Menkıbeleri*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.
- ERAVŞAR, Osman, *Yolların Tanıkları Anadolu Selçuklu Hanları*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Yayınları, Ankara 2017.
- ERBAŞ, İlknur, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Eğlence Kültürü (Dönemin Kaynaklarına Göre)", *Halk Kültüründe Eğlence Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2011, ss. 301-305.
- ERDOĞAN, Eralp, *Türkiye Selçukluları Mutfağı*, Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- ERİM, Deniz, *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Spor ve Eğlence Hayatı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2007.

- ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/ 1, 2006, ss. 73-106.
- _____, "Anadolu Selçukluları'nda Oyun, Eğlence ve Spor", *Anadolu Uygarlıklarında Spor*, ed. İbrahim Yıldırım, Timur Gültekin, 2012, ss. 112-129.
- EYİCE, Semavi, "Alâeddin Köşkü", *DİA*, II, ss. 331.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, *Türkiye Selçuklularında Avcılık*, Kömen Yayınları, Konya 2012.
- HALICI, Feyzi, "Çevgân", *DİA*, ss. 294-295.
- İBN BATTÛTA, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- İBN BÎBÎ, *El-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, I-II, trc. Mürsel Öztürk, *El Evamirü'l-Ala'iyye fî'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuk-Name)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, *el-Muntazam, fî Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, trc. Ali Sevim, "İbnü'l-Cevzî'nin el Muntazam adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler (h.430-485/ 1038-1092)", XXVI, *Belgeler*, Ankara 2005.
- İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil fî'l-Tarih*, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979; trc. Abdülkerim Özaydın, İst. 1987, XII.
- İNALCIK, Halil, *Has-bağçede ayş u tarab Nedimler Şâirler Mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- KAÇIN, Bülent, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986.
- KARA, Seyfullah, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Mûsiki", *Bilig*, 68, 2014, ss. 169-182.
- KARAİSMAİLOĞLU, Adnan, "Selçuklu Sarayında Şiir ve Şair", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya 1996, ss. 133-139.
- KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- KAYA, Seyfettin, *Selçuklular Döneminde Toplumsal ve Kültürel Hayat*, Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2013.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- _____, *At Üstünde Selçuklular*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Dânişmendliler (1085-1178)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- _____, *1071 Malazgirt Zafere Giden Yol*, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.
- _____, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2021.
- _____, "Sultan Alp Arslan Nasıl Öldürüldü?", *USAD*, 5, 2016, ss. 95-115.
- _____, "Sâdeddin Köpek", *DİA*, XXXV, ss. 392-393.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- KUCUR, Sadi S., "Nizâmülmülk'ün Siyâset-Nâmesine Selçuklu Devlet Teşkilâtı Açısından Bir Bakış: Emîr-i Hares ve Emîr-i Dâd Örneği" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12, 2002, ss. 42-72.
- KUCUR, Sadi S., "Vekîl-i hâsslık ve Selçuklu Sarayında Üstâdüddârılık", *Türk Kültürü ve İncelemeleri Dergisi*, 14, 2006, ss. 1-10.
- KUCUR Sadi S., "Selçuklularda Saray Emirlerinin Özelliklerine Dair Bazı Tespitler", *Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın Armağanı*, İstanbul 2020, ss. 477-481.
- MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- _____, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- _____, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- _____, *İlk Müslüman Türk Devletleri*, Bilge Kültür Sanat, Ankara 2011.
- _____, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.

- _____, “Selçuklularda Taştâr Müessesesi”, *Selçuklular Makaleler*, İstanbul 2011, ss. 207-213.
- _____, “Taştâr”, *DİA*, XL, ss.161-162.
- MEVLÂNÂ CELALEDDİN RUMÎ, *Mesnevî-i Şerîf*, III, çev. Veled İzbulak, Gözden geç. Abdülkaki Gölpınarlı, İstanbul 2012.
- NİZÂMÜ’L-MÜLK, *Siyaset-Nâme*, haz. M. A. Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- ÖGEL, Baheddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 2000, IX.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Anadolu Selçukluları”, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, ss.86-241.
- _____, “Mîr-i Alem”, *DİA*, XXX, ss.123-124.
- ÖZCAN, Nuri, “Hânende”, *DİA*, XVI, ss. 27.
- PİYADEOĞLU, Cihan, “Gazneliler ve Büyük Selçuklular’da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları”, *Turkish Studies*, V, 2010, ss. 1412-1420.
- _____, “Büyük Selçuklular Dünyasında Yas Tutma Âdetleri ve Taziye Merasimleri”, *TÜEFD*, II/3, 2012, ss. 29-41.
- RAVENDÎ, *Râhatü’s-südûr ve âyetü’s-sürûr*, nşr. M. İkbâl, London 1921; trc. Ahmed Ateş, Ankara 1999, I.
- SEVENGİL, Refik Ahmet, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- SEVİM, Ali-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- SİBT İBNÜ’L-CEVZÎ, *Mirâtü’z-Zemân*, trc. Ali Sevim, “Sibt İbnü’l-Cevzî’nin Mirâtü’z-Zaman Fî Tarihi’l-Âyan Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler II. Sultan Alp Arslan Dönemi”, *Belgeler*, 1999, XIX/ 23, ss. 1-52.
- TANERİ, Aydın, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Bilge Yayınları, Konya 1977.
- _____, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menâkibül-Ârifinin Değerlendirmesi)*, Bilge Yayınları, Konya 1977.
- _____, “Çaşıgâr”, *DİA*, VIII, ss. 232.
- _____, “Emîr-i Hares”, *DİA*, XI, ss. 134-135.
- _____, “Hâcib”, *DİA*, XIV, ss. 509-510.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- _____, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.
- _____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- USLU, Recep, *Selçuklu Topraklarında Müzik (Hoca Ahmed Yesevî’den Hz. Mevlâna’ya)*, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2011.
- UYUMAZ, Emine, “Türkiye Selçuklu Sultanlarının, Meliklerinin ve Melikelerinin Evlilikleri”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, II, Konya 2001, ss. 397-421.
- _____, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri”, *İÜEF Tarih Dergisi*, 43, 2007, ss. 37-52.
- _____, “Selçuklu Türkiye’sinde Defin ve Taziye Merasimlerine Dâir”, *TYB Akademi*, 12, 2014, ss. 139-153.
- UZUNAĞAÇ, Ömer, *Selçuklu Anadolu’sunda Beslenme ve Yemek Kültürü*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2015.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- VURAL, Feyzan Göher, *Selçuklu Seramiklerinde Müzik*, Kömen Yayınları, Konya 2018.
- _____, “Çeng Çalgısının Selçuklu Seramiklerine Yansıması”, *Belleten*, LXXXII/ 293, 2018, ss. 159-184.
- YAZICI, Tahsin-M. İspirli, “Ferrâş”, *DİA*, XII, ss. 408-409.
- YILMAZ, Saim, “Abbâsîler’de Üstâddârlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 21, 2009, ss. 1-24.

SELÇUKLU KONYA’SINDA ŞEHİR VE GÜNDELİK HAYAT

Mücahit PALA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE,
mucahitpalatr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9013-797X.

ÖZ

Türkiye Selçuklularının başkenti olan Konya, siyasî ve kültürel yönden oldukça hareketli bir şehirdir. Bu şehrin Türklerin eline geçtiğinden itibaren tam bir Türk kenti özelliği taşımıştır. Şehrin açık kentten kapalı kente geçişi I. Alâeddin Keykubâd döneminde (1221) gerçekleşmiştir. Bu dönemde dış surlar yapılmış ve kentin savunması güçlendirilmiştir. Müslim ve gayrimüslim halk bu şehirde yaşamış ve hayat kalitelerini yükseltmesi vakıflar aracılığıyla sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Günlük Yaşam, Selçuklu, Türkiye Selçukluları.

THE CITY AND DAILY LIFE IN SELJUK KONYA

ABSTRACT

Konya, the capital of the Turkish Seljuks, is a city with a very active political and cultural aspects. From the reach of the Turks of this city, it has carried the characteristics of a full Turkish city. The transition of the city from the open city to the closed city was in the hands of I. Alâeddin Keykubâd (1221). During this period, the outer walls were built and the defense of the city was strengthened. Muslim and non-Muslim people lived in this city and their quality of life was improved through foundations.

Keywords: Konya, Daily Life, Seljuk, Turkey Seljuk

1. SELÇUKLULAR ZAMANINDA KONYA ŞEHİRİ

Şehir; dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı korunaklı¹⁵³ olan, ticaret ve sanayinin gelişmiş olduğu ve kuralları uygulatan yöneticinin bulunduğu bir yerleşim yeridir¹⁵⁴. Düzenin sağlanması için yerleşim yerlerinde bu üç durumun sağlanması gerekmektedir. Türkler, Bizans'ın elinde bulunan kentleri ele geçirdiğinde bozuk bir şehir düzeni ve azalmış nüfus ile karşılaşmışlardır. Fakat hâkimiyetlerinden kısa süre sonra bu şehirleri daha aktif hale getirerek verimli bir şekilde kullanmışlardır¹⁵⁵. Önce Arap akınları daha sonrada Türk fetih dönemlerinde imparatorluğun askeri ve siyasal egemenlik ya da gücünün değişimine veya zayıflamasına dayalı olarak kolay savunma olanakları veren kalelerle sınırlı alanlara çekilmiştir¹⁵⁶. Selçukluların XIII. yüzyıldan beri merkezi idare mekanizmasının kurulmasıyla uluslararası ticaretin gelişmesiyle, Bizans'ın elinden alınan kale

yerleşmelerinin yeniden ovalara doğru yayıldığı anlaşılmaktadır¹⁵⁷.

Orta Asya Türk ve İran Türk İslâm yerleşik/yarıyerleşik yaşam kültürü kökeninden gelen Selçuklular, XII-XIII. yüzyıllarda Anadolu coğrafyasında devrildikleri Hıristiyan-Bizans kent kültürü mirası üzerinde, Anadolu'nun kendine özgü coğrafi koşullarına uygun Türk-İslâm yönü hâkim özgün kentsel mekânlar oluşturmuşlardır¹⁵⁸.

Selçukluların Anadolu'da kurmuş oldukları şehirler iki kısımda incelenebilir. Bunlardan ilki halkının terk ettiği ve harap halde bıraktığı Bizans şehirleridir. İkincisi de harabe halindeki antik kentlerin yakınlarında kurdukları şehirlerdir. Konya, birinci tip şehir yapısına uygundur. Bizans yönetiminde eski önemini kaybetmiş ve yıkık durumda olan bu kentlere yerleşen Türkler, buraları baştan imar etmişlerdir. Kuruluşları Türklerden önceye dayanan bu şehirler tipik Selçuklu şehri haline gelmiş ve eski isimleri korunsun da Türkçe söylenişine uygun şekilde değiştirilmişlerdir. Konya'da bu şehirlerden birisidir. Önceki adı İkonium olan şehir, daha sonra Konya olarak isimlendirilmiştir¹⁵⁹. İlk kuruluşları Türklerden önceye dayansa da yıkılmış olan şehir baştan imar edildiği için tipik Selçuklu kenti sayılabilmektedir¹⁶⁰.

¹⁵³ İbn Haldun'a göre, şehrin korunaklı olabilmesi için çıkılması zor olan bir dağın tepesine ya da etrafı deniz ve ırmaklarla çevrili olan bir yere kurulması gerekir. Bk. İbn Haldun, *Mukaddime*, II, çev. Zakir Kadiri Ugan, İstanbul 1990, s. 234-239.

¹⁵⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, s. 302-436; İbn Haldun, *Mukaddime*, II, s. 230-280; Max Weber, *Şehir Modern Kentin Doğuşu*, çev. Musa Ceylan, İstanbul 2010, s. 85-109.

¹⁵⁵ A. Yaşar Ocak, *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, İstanbul 2011, s. 18.

¹⁵⁶ Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri", *İTÜD*, VI/1 İstanbul 2007, s. 17.

¹⁵⁷ Koray Özcan, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i", *Bilgi*, 38, Ankara 2006, s. 163.

¹⁵⁸ Özcan, "Anadolu-Türk Kent Modeli", s. 164.

¹⁵⁹ Metin Tuncel, "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 337.

¹⁶⁰ Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleştirilmesi" *Töre Dergisi*, S. 41, s. 9; Tuncel, "Kent Kuruluşları", s. 337-338.

İlk olarak cuma ve bayram namazlarını toplu şekilde kılabilmek için mescid yapılmış ardından medrese, misafirhane, hastane ve hamam yapılarak çevrelerine evler imar edilmiştir. Böylelikle gelişmiş bir kent oluşturulmuştur¹⁶¹. Yerleşilen yerlerin yönetilebilmesi için emir veya komutan ile vali atanmıştır. Bölgenin boyutuna göre sayısı değişkenlik gösteren askerler yerleştirilmiştir. Ayrıca şehirde bulunan mescid için imam ve müezzin görevlendirilmiştir. Bunlar mahallelere yerleştirilen ilk görevlilerdir¹⁶².

Selçuklu Konya'sı iki aşamada incelenmelidir. Buranın fethinden Alâeddin Keykubâd'a olan dönem ayrı, Alâeddin Keykubâd'dan sonraki dönem ayrı değerlendirilmelidir. I. Keykubâd'a kadar olan dönemde Konya açık kent biçimindedir. Burası Bizans kale-kentidir. Selçuklular burayı ele geçirdiğinde şehir surun dışına taşmıştır. 1221 yılına kadar şehirde tahkim edilmiş sağlam bir dış sur yoktur¹⁶³. Şehri derin bir hendek de çevrelemiştir¹⁶⁴.

1221 yılında I. Keykubâd döneminde Konya'nın dış surları inşa edilmiştir¹⁶⁵. Bu surlar kapalı şehir modeline uygun inşa edilmiştir. Kapalı kent modeli olan şehirlerin temel özel-

liği, yerleşme alanının çok büyük bir kısmı surla çevrelenmiş olmasıdır. Sur dışında da bazı yerleşim alanları bulunur. Ancak bunlar küçük boyuttadır ve çoğunlukla gayrimüslimler tarafından yerleşim görmüştür¹⁶⁶. Caca oğlu Vakfiyesinde, Konya surlarının dışında Ermeni Mahallesi olduğunu yazmaktadır¹⁶⁷. Kent surları içerisinde yeterli yer olmayınca ticarî alanlar veya tekke/zaviyeler gibi dini kolonizasyon yapıları veya Sultan ve diğer devlet görevlilerince vakıf kurumu kapsamında örgütlenen yapılar sur dışına da yayılmıştır¹⁶⁸.

A. KONYANIN DIŞ ÇEVRESİ

a. Kaleler

Stratejik bir yeri ve burada yaşayanları dış saldırılara karşı korumak, ayrıca gerekli askeri kuvveti barındırmak için yapılan kalın duvarlı, burçlu ve mazgallı yapıya kale denir¹⁶⁹. Kaleler, sur boyunca aralıklı dizilen burçlardan oluşur. Sağlam taşlar ile inşa edilir ve genellikle 15-20 metre yüksekliğindedir. Surların uzunluğuna bağlı olarak sayıları değişen burçların birbirine olan mesafesi bir ok atımı şeklinde olmalıdır¹⁷⁰. Kaleler, şehirlerin etrafında, yol kavşaklarında,

¹⁶¹ Cengiz Orhonlu, "Şehir Mimarları", *OA*, II, s. 1-2; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, III, İstanbul 1987, s.157; Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri- Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler." *Vakıflar Dergisi*, 7, Ankara 1968, s. 63; Çağla Caner Yüksel, "Selçuklu Döneminde Anadolu Kentleri ve Kent Mimarisi", *ISAS*, IV/3, Ankara 2019, s. 348.

¹⁶² Tuncer Baykara, "Ulucami. Selçuklu Şehrinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak Olarak" *Belleten*, LX/227, Ankara 1996, s. 36; Kuban, "Anadolu-Türk Şehri", s. 58.

¹⁶³ İbni Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, I, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s.99-100.

¹⁶⁴ Ahmed Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, Ankara 1959, s. 166, 291, 390.

¹⁶⁵ M. Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, Ankara 1949, s. 37.

¹⁶⁶ Uğur Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Değişimi 11.-15. Yüzyıllar*, İstanbul 1987, s. 40-43.

¹⁶⁷ *VGMA*, Defter No. 608/2, s. 17-20.

¹⁶⁸ Koray Özcan, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i", *Bilig*, 38, Ankara 2006, s. 172.

¹⁶⁹ Semavi Eyice, "Kale", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 234; Ayla Ödekan, "Kale" *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1997, s. 932; Yaşar Çağbayır, "Kale" *Ötüken Türkçe Sözlük*, III, İstanbul 2017, s. 2351.

¹⁷⁰ Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, I, Ankara 1959, s. 244; Tülay Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak Ortaçağda Türk Şehri*, İstanbul 2020, s. 41; Tülay Metin, "Selçuklular Çağında Şehir Hayatı", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ankara 2012, s. 511; Baykara, "Şehir/Kent", s. 280; Eyice, "Kale", s. 234-235.

ana yollarda, geçitlerde, boğazlarda, adalarda, köprübaşlarında veya denize uzanan burunlarda arazinin özelliklerinden de yararlanılarak inşa edilmiştir¹⁷¹. Türkler, Anadolu'ya yerleştikten sonra bazı eski kalelerin onarılıp ve genişletildiği gibi pek çok da yeni kale yapmıştır¹⁷².

Kaleler, iç kale ve dış kaleden oluşmaktadır;

İç kalede şehrin yöneticileri ve onların maiyetleri ikamet etmişlerdir. İç kale tabiliri yerine “Ahmedek”de denmiştir. Diğer idari yapılar bu kalenin çevresinde toplanmıştır. Ayrıca cami, cephanelik, darphane, hapishane, hamam ve küçük bir pazar yeri de bulunmaktadır¹⁷³. Şehrin iç tarafında ve en yüksek yerinde bulunmaktadır¹⁷⁴. İç kalelerde bulunan gayrimüslim halk buradan göç ettirilmiştir¹⁷⁵.

Dış kale ise şehristan denilen şehrin ana bölümünü oluşturmaktadır. Burada halkın yaşadığı konutlar ve birçok vakıf eseri bulunmaktadır¹⁷⁶. Şehirdeki nüfusun artmasıyla yerleşimin surun dışına taşdığı da görülmüştür. Bunun üzerine yeni sur inşa edilerek halk dıştan gelen saldırılara karşı koruma altına alınmıştır¹⁷⁷.

Konya'da Bizans döneminden kalan Kabbala kalesi, Selçuklu döneminde kullanılmış ve

Gevale adıyla anılmıştır. Konya'nın güvenliği için bu kaleye önem verilmiştir. Ayrıca iç sarayın bulunduğu Alâeddin Tepesi'nde de kale bulunmaktadır. Kalede iki ana bölüm bulunmaktadır. Birisi kuzeyde bulunan cami, diğeri ise güneyinde bulunan kilisedir¹⁷⁸.

b. Şehir Kapıları

Şehir kapıları, bir yere girip çıkarken geçilen, açılıp kapanma özelliği olan duvar veya bölme açıklığı olarak tanımlanan, tarih boyunca mekânların hareketli elemanları ve mekânlar arası ilişkiyi kurmak amaçlı kullanılan yerlere denir¹⁷⁹.

Sur duvarlarının yüzeyine açılmış kente giriş çıkışı sağlayan birer geçittir. Kapılar bakacağı yönü ve ölçütü doğru tespit edildikten sonra açılmıştır. Ana kapıların tehlikeleri engellemek için teknik donanımına sahip olması gerekmektedir.

Şehirleri diğer şehirlere ve şehrin surlarında, giriş ve çıkışları sağlayan ve şehrin büyüklüğüne göre sayısı değişen kapılar bulunmaktaydı. Genellikle bu kapılar şehri diğer şehirlere veya önemli ticaret yollarına bağlamaktaydı. Kapılar genellikle kentin meydanına, çarşı ve pazarlarına, açıldıkları istikamette bulunan kentlere ve yönlerine göre isimlendirilmekteydi.

Celaeddin Karatay'ın 1251 tarihinde yazılan medrese vakfiyesinde iç kalede olduğunu belirttiği kapının adı *Sultan Kapısı*dır.¹⁸⁰ Konya'da birçok bu isimle anılan kapı vardır. An-

¹⁷¹ Ali Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, Ankara 2001, s. 8.

¹⁷² Ödekan, “Kale”, s. 932.

¹⁷³ Uğur Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15. yy)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1987, s. 13.

¹⁷⁴ Boran, *İç Kale*, s. 9.

¹⁷⁵ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 121.

¹⁷⁶ Boran, *İç Kale*, s. 9

¹⁷⁷ Daha fazla bilgi için bk. İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, I, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 253-256; İbn Bibi, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gencosman, Ankara 1941, s. 99.

¹⁷⁸ Yusuf Küçükdağ, Caner Arabacı vd., “Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrini Fiziki Gelişimi” *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, Konya 2020s. 25-30.

¹⁷⁹ U. İzgi- B. Aysel, *Kapılar ve Hafif Bölmeler*, İstanbul 2003, s. 13.

¹⁸⁰ VGMA. 577/28/31

cak bu bahsedilen kapı bunların arasındaki en ünlüsüdür. Alâeddin Tepesindeki kaleden, Karatay Medresesine bakan kapıdır¹⁸¹.

- 1- Kemaleddin Oğulbey'in 1248 yılında yazılan vakfiyesinde belirtilen vakfedilen medresenin yakınlarında *Ertaş Kapısının* bulunduğu belirtilmektedir¹⁸². Bu kapı dış kalenin kuzeyinde yer almaktadır¹⁸³.
- 2- 1264 tarihinde yazılan Sahip Ata İmaret vakfiyesinde, Aksaray Kapısı Mahallesi'nin ismi geçmektedir¹⁸⁴. Bu mahalleden yola çıkarak Konya'nın kuzeydoğusunda *Aksaray Kapısı*'nın bulunduğu söylenilebilmektedir.
- 3- Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nureddin'in 1272 tarihli vakfiyesinde ise *Larende Kapısı*'ndan bahsetmektedir¹⁸⁵. Burası şehrin güneyindeki çıkış kapısıdır. Sahib Ata Cami'nin tam karşısına rastlamaktadır. Larende'ye giden yola açıldığı için sonradan bu adı almıştır¹⁸⁶.
- 4- Karatay'ın vakfiyesinde *Çaşnigir Kapısı*'nın adı geçmektedir¹⁸⁷. Tuncer Baykara, bu kapıdan At-pazarı Kapısı olarak bahsetmektedir. Bu kapı Mevlana Türbesinin karşısında bulunmaktadır¹⁸⁸.

- 5- Yine Karatay vakfiyesinde *Kasaphane Kapısı*'ndan bahsedilmektedir¹⁸⁹. Bu kapı Kasaplar çarşısının yakınında bulunduğu için bu adı almıştır.
- 6- Caca Oğlu Nureddin'in vakfiyesinde belirtildiği üzere *Halkabegüş* adıyla bir kapının da bulunduğu tespit edilebilmektedir. Bu kapı adını, Kalenderhane Mahallesi'ndeki Halkabegüş Mescidi'nden almıştır¹⁹⁰.
- 7- Yine aynı vakfiyede Konya dış kalesinde *Tabakçılar Kapısı* adında bir kapının bulunduğu yazmaktadır¹⁹¹.
- 8- Şehrin güneydoğusunda *Atpazarı Kapısı* bulunmaktadır¹⁹².
- 9- Şehrin neresinde olduğu bilinmeyen Fahiranî Kapısı adı verilen bir kapının varlığı bilinmektedir¹⁹³.
- 10- Kadı İzzeddin Vakfı vakfiyesinde, Koçmar Köyü'nün sınırlarından bahsedilirken *Devletler Kapısı* adı verilmektedir¹⁹⁴.

B. ŞEHRİN İÇ ÇEVRESİ

a. Mahalleler

Mahalle, sözlükte “bir yere inmek, konmak, yerleşmek” anlamına gelen hall (halel ve hulûl) kökünden türemiştir. Devamlı ya da geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük

¹⁸¹ Baykara, *Konya*, s. 39.

¹⁸² İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara 1997, s. 923.

¹⁸³ Konyalı, *Konya*, 2007, s. 49.

¹⁸⁴ VGMA. 592. 100-103.

¹⁸⁵ VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20.

¹⁸⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 505.

¹⁸⁷ VGMA.577/28/31.

¹⁸⁸ Baykara, *Konya*, s. 41.

¹⁸⁹ VGMA.577/28/31.

¹⁹⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 51.

¹⁹¹ VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20.

¹⁹² İbni Bibi, I, s. 292.

¹⁹³ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s.41.

¹⁹⁴ VGMA. 2178/33/22.

yerleşim birimlerini ifade eder. Burası şehrin temel birimidir. Bir şehir, mahalleler inşa edilerek kurulur. Mahalle, insan ve mekânın bütünlemesidir¹⁹⁵. İslâm şehirleri çerçevesinde ise “aynı mescidte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştiği şehir kesimi” şeklinde ifade edilmiştir¹⁹⁶.

Türkler, Anadolu’ya girdiklerinde Hristiyan-Bizans mirası üzerine kurulmuş kentleri kendi tarihsel kökenlerine yani Türk-İslam toplumunun gereksinimlerine uygun şekilde yeniden yapılandırmışlardır¹⁹⁷. Şehre ilk yerleşim devlet görevlileri tarafından sağlandıktan sonra başlıca ihtiyat olan ibadet merkezi yapımına yönelmişlerdir. Ele geçirilen kalede bulunan dini mabet camiye çevrilmiştir¹⁹⁸. Böylelikle Müslümanların ibadetlerini yapacakları bir mabet oluşturmuştur. Genellikle halk arasında kiliseden çevrildiği için “Kilise Cami”, fethi sembolize ettiği için ise “Fethiye Cami” olarak adlandırmıştır¹⁹⁹. Konya’da Alâeddin Tepesi üzerinde bulunan Eflatun Kilisesi camiye çevrilmiştir²⁰⁰.

Her mahallede en az bir mescid bulunmuştur Cuma namazları merkez camide kılınırken gündelik namazlar cemaat halinde mahalle-

de bulunan bu mescidlerde kılınmıştır. Ayrıca mahalleli halkının ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri önemli tüketim maddelerini temin edebilecekleri fırın ve kasap dükkanları bulunmuştur²⁰¹. Örneğin Konya’da Aksaray Kapısı ve Bakırcı Yusuf Mahallesinde iki dükkân bulunmaktadır²⁰².

Ayrıca yine ibadet kurumu olan zaviyelerde yeni mahallelerin kurulmasında etkin rol oynamıştır. Şehrin kenar mahallelerinde ya da ıssız yerlerinde kurulan zaviyeler, bu bölgelerde yerleşimin oluşmasına ve şehirlerin büyümesine vesile olmuştur²⁰³. Belli bir tarıkata mensup olan dervişlerin yaşadığı ve yolcuların misafir edildiği tekke/zaviyeler kırsalda köylerin²⁰⁴, şehirde ise mahallerin oluşmasına sebep olmuştur.

Mahallelerin genişlemesiyle yeni mahallerin kurulması gerekmiştir. Bu bağlamda yine ilk yapılacak iş ibadet yerinin kurulması olmuştur. Genişleyen mahallelerin birbirine olan uzaklığı göz önüne alınarak mescidler yapılmıştır. Bölgelerinde bir ibadet yeri olsa dahi mahallenin sakinleri Cuma ve bayram namazlarını kalede bulunan camiye gitmişlerdir. Kale ile aralarında uzun bir mesafenin olması yaşlılar başta olmak üzere bazı mahalle sakinlerini zor duruma düşürmüştür²⁰⁵. Buna engel olmak için cuma ve bayram namazı kılacakları camiler inşa edilmiştir. Mahalle adlandırılırken zaviyeleri kuran kişilerin isimleri kullanılmıştır. Kon-

¹⁹⁵ Köksal Alver, *Kent Sosyolojisi*, Ankara 2012, s. 221.

¹⁹⁶ Ali Murat Yel-Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mahalle”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 323.

¹⁹⁷ Koray Özcan, “Kültürler Arası Etkileşim Sürecinin Anadolu’daki Mekânsal Ortaklığı: Anadolu Selçuklu Kenti” *Sivil Toplum*, V/17-18, s. 140.

¹⁹⁸ İbn Bibi, *El-Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye*, s.175; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997, s.34; Tuncer Baykara, “Ulu Camii”, s. 35-37; Baykara, *Konya*, s. 34, 51.

¹⁹⁹ Baykara, “Ulucami” s. 36; Kuban, “Anadolu-Türk Şehri”, s. 58.

²⁰⁰ Zeki Atçeken, “Selçukluların Konya’da Camiye Çevirdikleri İlk Mabet: Eflâtun Kilisesi”, *Konya Kitabı VI*, Konya 2003, s. 4.

²⁰¹ Akşit, “Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler”, s. 80.

²⁰² VGMA. 604. 67-73; Bayram-Karabacak, “Sahip Ata”, s. 39.

²⁰³ Odabaşı, *Celaeddin Karatay*, s. 83.

²⁰⁴ Barkan, “İskân ve Kolonizasyon Metodu”, s. 350.

²⁰⁵ Baykara, “Ulucami” s. 41.

ya’da bulunan Bakırcı Yusuf Mahallesi²⁰⁶, buna örnek olarak gösterilebilir.

Yerleşimlerin sur dışına taşması şehirlerin genişlemesi ve XIII. yüzyılda ticarî gelişmelerden dolayı Sahip Ata Vakfiyesinde belirtilen Konya’da bulunan Aksaray Kapısı Mahallesi sur dışında kurulmuştur²⁰⁷. Konya’da 1221’e kadar açık kent durumundadır. Ancak bu tarihte yapılan surlarla şehir kapalı hale gelmiştir. XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde buradaki mahallelerin sur dışına taşmıştır²⁰⁸.

Mahalle sayısı şehirlerin gelişmişliğine ve büyüklüğüne göre değişkenlik göstermiştir. Konya’da Türkiye Selçuklular döneminde 40-50 mahalle ismi zikredilmiştir²⁰⁹. Mescit büyüklüklerine bakarak mahallenin büyüklüğü tahmin edilebilmektedir. Konya mescitleri genellikle 7x7m2’dir. Burada ise rahatlıkla 60 kişiye kadar namaz kılınabilir. Buna göre mahallede 150-200 arasında bir nüfusun olduğu söylenilebilir²¹⁰.

Konya’da burç içerisindeki alan Türk mahallerine aittir. Konya’da mahalle adları isimlendirilirken dört yöntem kullanılmıştır; İlk olarak mahalle, buranın çekirdeğini oluşturan yapıyı(mescid/zaviye) kuran kişinin veya o mahallede yaşayan önemli bir kişinin adı ile anılmıştır. XIII. yüzyıl Anadolu mahallelerinin isimlerinde çoğunda bu yöntem kullanılmıştır.

Anadolu mahallelerinin isimlerinde çoğunda bu yöntem kullanılmıştır. Bunlar;

Konya’nın iç kalesinde bulunan Attar Armağan Şah Mahallesi ve Bakırcı Yusuf bin Süleyman’ın ismini taşıdığı Bakırcı Yusuf Mahallesi bulunmaktadır. Ereğli’de ise Hacı Budak’ın adını alan Budak Mahallesi vardır²¹¹.

İkinci olarak o bölgede bulunan alan, yapı veya vakıf eserlerinin adı ile anılan mahalleler vardır. Bunlara Konya’nın dış kalesinde bulunan Aksaray kapısının adını alan Aksaray Kapısı Mahallesi²¹² ve eskiden meydan olarak kullanılan Meydanî Mahallesi²¹³ buna örnek gösterilebilir.

Üçüncüsü ise bölgede yetiştirilen ürüne göre isimlendirilen mahalleler bulunmaktadır. Bunlar; XIII. yüzyıllarda Konya’da pirinç yetiştirilen mahalle Merendi²¹⁴ Mahallesi olarak adlandırılmıştır²¹⁵.

Mahalle isimleri verilirken uygulanan sonuncu yöntem ise, buranın sakinlerinin dini mensubiyetidir. Örnek olarak ise, Konya’da bulunan Hoteni²¹⁶ Mahallesi gösterilebilir.

Bunların haricinde kale içinde olan Hotenî Mahallesi, el-Hac İsa bin Mahmud’ üş-Şarabiy’üs-Sultanî Mahallesi, Yusuf bin Süleyman’üs-Saffar Mahallesi, Berze Mahallesi, Abdülkerim Mahallesi, Fahreddin Arslan-doğmuş Mahallesi, Armağan-şah’ul-Attar Mahallesi,

²⁰⁶ VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20.

²⁰⁷ VGMA. 604. 67-73.

²⁰⁸ Haşim Karpuz, “Konya’nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yok Olan Anıtları”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, II, Konya 2001, s.2.

²⁰⁹ Akşit, “Selçuklular Devrinde Kent İskânı ve Mahalleler”, s. 72.

²¹⁰ Baykara, Konya, s. 36.

²¹¹ VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20.

²¹² VGMA. 592. 100-103.

²¹³ VGMA. 2176/34/80.

²¹⁴ Pirinç/çeltik ekmek için kullanılan küçük tırgan.

²¹⁵ VGMA. 592. 100-103.

²¹⁶ VGMA. 2176/34/80.

Muhyiddin'ül-mütetabbib Mahallesi ve Musa Mahallesi adı bilinen mahalleler arasındadır²¹⁷.

b. Meydanlar

Meydan sözlükte alan, saha, yarışma ve karşılaşma yeri anlamlarına gelmektedir²¹⁸. Meydanlar insanların bir araya geldiği ve kente aidiyet duygusunu kazandığı mekânlardır²¹⁹. Roma²²⁰ ve diğer kadim medeniyetlerde yer alan bu alan Türk-İslam şehir geleneğinin içerisinde de yerini almıştır. Orta Asya Türk şehirlerinde²²¹ ve İslam şehirlerinde meydanlar ile karşılaşmaktadır.

Batı geleneğinin aksine Türkiye Selçuklularda meydan şehrin içerisinde ve yapıların ortasında bulunan bir boşluk değildir. Yerleşim yerinin yakınında kurulan ve sınırları olmayan düz bir alandır²²². Eflakî tarafından yeşil ve çimenlik bir saha olarak tasvir edilmektedir²²³. Sınırlarının olmamasından kasıt ise şehirde yaşayan tüm halkı içerisine alacak şekilde düzenlenmesinden dolayıdır. Bu sebeple şehirlerin meydanlarının boyutları değişiklik göstermektedir. Normal bir meydanın eni ve boyu ortalama olarak bin arşinkaredir. Buna göre

meydanın çevresi 4 bin, iç sahası ise 1 milyon arşinkaredir. Belirtilen ölçünün günümüzdeki karşılığı 574.170 m²'dir. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda ki meydanların da takriben bu boyutta olduğu söylenilebilir²²⁴.

Türkiye Selçuklularında meydanlar birçok sebep için kullanılmıştır. İlk olarak I. Alâeddin Keykubâd'ın Konya²²⁵ ve Kayseri meydanında çevgan oynaması ile Melik Eşref için meydan- da sazlı-sözlü eğlence düzenlemesi²²⁶ bu alan- larda eğlencelerin düzenlendiğini ve oyunların oynandığını göstermektedir. Ayrıca Emir Necmeddin Behramşah ile Emir Mübârizeddin İsa arasında yapılan düello ise Ankara meydanında gerçekleşmiştir²²⁷. Görüldüğü üzere düellolarda buralarda gerçekleşmektedir. Diğer bir kullanım ise, sefere çıkılmadan önce ordu meydana çadırlarını kurarak sultandan emri beklemele- ri²²⁸, burasının askeri toplanma alanı olarak da kullanıldığını göstermektedir.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda meydan ile ilgili en erken bilgiyi 1202 tarihli Altun-apa Vakfiyesi vermektedir. Vakfiyede Konya mahallelerinden birisinin isminin "Meydanî" ol-

²¹⁷ Baykara, Konya, s. 35

²¹⁸ Kollektif, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2012, s.1207.

²¹⁹ Kaan Akman, "Kent Meydanlarının Önemi ve Değişen İşlevi" *Akademik Düşünce Dergisi*, 1, Samsun 2020, s. 18.

²²⁰ Ceren Altunbeğ Turgut, "Roma Dönemi Şehircilik Anlayışı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 26, Çanakkale 2019, s. 273-302. Daha fazla bilgi için bk. Annie Pralong, *Bizans, Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, çev. Buket Kitapçı Bayrı, İstanbul 2011.

²²¹ Daha fazla bilgi için bk. Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 2001, s. 219, 244, 255, 260, 265, 267.

²²² Tanyeli, *Anadolu Türk Kenti*, s. 168-169.

²²³ Ahmed Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, Ankara 1959, s. 250.

²²⁴ Tülay Metin, "Türkiye Selçuklu Şehirlerinde "Meydan" Kültürü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII/1, İzmir 2013, s. 213.

²²⁵ Daha fazla bilgi için bk. İbn Bibi, I, s. 393.

²²⁶ İbn Bibi, I, s. 393.

²²⁷ Emir Mübarizeddin İsa, meydandan bağırarak Necmeddin Behramşah'ı savaşa çağırdı. Behramşah da Sultan I. İzzeddin Keykâvus'dan izin alarak meydana geldi. Hiç beklemeden mızrakları ile mücadeleye başlasalarda mücadeleyi kazanan olmadı. Mızraklarının kırılmasının ardından ellerine gürzlerini alarak mücadeleye devam ettiler. Bunda da başarılı olan çıkmayınca kılıçlarını çekip kavgayı sonuçlandırmak istediler. Ancak o sıralar melik olan I. Alâeddin Keyhüsrev, şehrin içinden Emir Mübarizeddin'i çağırarak savaşa son verdi. Daha fazla bilgi için bk. İbn Bibi, I, s. 393.

²²⁸ İbn Bibi, I, s. 315, 443, 454.

duğunu belirtilmiştir²²⁹. Bahsedilen mahalle II. Kılıç Arslan Köşkü'nün biraz kuzeyinde Ertaş Kapısı yakınında, Debbağhane'nin bitişiğindedir. Burası Konya'nın ilk meydanıdır. İç kale-nin dolması üzerine meydan iskâna açılmış ve Meydanî Mahallesi kurulmuştur²³⁰.

C. KONYA'DA TAŞRA/KIRSAL ALANLAR

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda taşrada yaşayanlar köylüler, göçebeler ve konargöçerlerdir. Köy, güvenlik ve ekonomik olarak şehirlerden daha düşük olan yerlerim yeridir. Köylüler bilgi birikimleri ve geleneklerine göre konutlar inşa etmişlerdir. Hayatlarını devam ettirmek için yaşadıkları bölgeye uygun olarak tarım ve hayvancılık ile uğraşmışlardır. Bölgeden bölgeye adları ve yapıları değişebilen boy, kabile ve aşiretlere bağlı yönetimleri bulunmaktadır. İbn Haldun, başlangıçta şehirdeki halk çoğunluğunun etraftan gelen göçebeler ve köylüler tarafından olmasından yola çıkarak, göçebeliliğin medeni yaşayışın temeli olduğunu söylemektedir²³¹. Göçebeler savaşımlara, mevsimlere veya ekonomik şartlara göre mekân belli olmadan sürekli yer değiştiren topluluklara denirken konargöçerler ise hayvanlarının beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için belli dönemlerde yaylak ve kışlak²³² bölgelere göçen topluluklardır. Aralarındaki farka bakılacak olursa; göçebeler, ha-

reket halinde oldukları için tarım ile uğraşamamışlardır. Hayvancılıktan elde ettikleri ürünleri yerleşim yerlerindeki pazarlarda satarak gelir elde etmeyi amaçlamışlardır. Konargöçerler ise hayvancılığın yanında çiftçilikle de uğraşırlar. Yerleşim yerlerinden göçmeden önce ürünlerini ekip biçerler²³³. Konargöçerlerin yerleşik düzene geçmeleri göçebelere nazaran daha kolaydır. Bunun sebebi, onların özellikle kışlak bölgelerinde küçük de olsa bir yerleşim yeri oluşturmalarıdır²³⁴.

Malazgirt zaferini takip eden yıllarda Anadolu ile Türkistan arasında göç kanalı meydana gelmiştir. Yaklaşık 200 yıl içerisinde halinde yerleşik, göçebe ve konar göçer Türkmenlerin büyük çoğunluğu Anadolu'ya kümeler halinde göç etmiştir. Bunlar yanlarında çadırlarını, yetiştirdikleri hayvanları, silahlarını, kıyafetleri ve değerlerini Anadolu'ya taşımışlardır. Durmadan devam eden göçler yeni fetihlere yol açmıştır²³⁵. Böylelikle Türkler şehirlere egemen oldukları kadar taşraya da hâkim olmuşlardır. Türkiye Selçuklu tebaasının çoğunluğunu taşrada yaşayan halk oluşturmuştur²³⁶.

Vakıf köylerde üretilen ürünler kente aktarılmakta ve oradaki tüccarlar tarafından satın alınıp, gelirleri vakfa verilmektedir. Böylece vakfın sunduğu kentsel hizmetin masrafını kentli değil, kırsal ödemiştir. Anadolu Türk kentinin kırsal alandakinden oldukça farklılaşmış fiziksel görünümü, bu ekonomik yapıyla

²²⁹ Turan, "Altunapa Vakfiyesi", s. 220.

²³⁰ Yusuf Küçükdağ vd., "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrini Fiziki Gelişimi" *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, s. 12. 1-38.

²³¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, s. 308; İbn Haldun, *Mukaddime*, II, s. 308.

²³² Yaylak yaz mevsiminin, kışlak ise kış mevsiminin geçirdiği yer anlamına gelmektedir. Daha fazla bilgi için bk. Osman Gümüşçü, "Yaylak ve Kışlak" *DİA*, EK-2, Ankara 2019, s. 669.

²³³ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, Ankara 1972, s. 102.

²³⁴ Gündüz, "Konar Göçer", s. 161; Gümüşçü, "Yaylak ve Kışlak", s. 669.

²³⁵ Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?", *Belleten*, XXIV/96, Ankara 1960, s. 593-594.

²³⁶ Fernand Braudel, *Akdeniz / Tarih, Mekân, İnsanlar ve Miras*, İstanbul 2015, s. 31.

ilişkilidir. Kentliler kentin yakın çevresinden sağlanamayan gündelik ürünlerin ve hammadde elde etmek için kentsel üretimlere ağırlık vermek mecburiyetinde olmamışlardır. XIII. yüzyıl vakfiyelerine baktığımızda kentsel üretimlerin de küçümsenmemesi gerekmektedir. Ancak kentlilerin üretim yaparak ekonomiye büyük bir oranda katkı sağlandığı söylenememektedir²³⁷.

a. Köyler

Kırsal yerleşimin temelini köyler oluşturmaktadır. Her kırsal yerleşim birimi bir pazar veya şehir etrafında toplanmıştır²³⁸. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda kırsal toplumu; yerli gayrimüslim halk ile yeni yerleşikliğe geçmiş veya Anadolu'ya yerleşik olarak gelmiş Türkmenler oluşturmuyordu. Bu iki kesim bazı bölgelerde birlikte yaşamak durumunda kalmışlar ve yoğun bir kültürel etkileşim yaşanmıştır. Diğer kırsal bölgelerde ise yeni köyler kurulmuştur. Bu köyler genellikle tarikat pîrleri veya din büyükleri adına inşa edilen tekke, medrese, imaret ve vakıf gibi kurum ve kuruluşların etrafında oluşmuştur. Ayrıca konargöçer olarak Anadolu'ya gelen Türkmenler yerleşik hayata geçtiklerinde de yeni köyler kurmuşlardır. Bunun dışında ise, terkedilen veya halkı sürülen köylere Türkmenler yerleştirilmiştir²³⁹.

Türkiye Selçuklularında köyler, özelliklerine ve konumlarına göre yıllık bir vergi karşılı-

ğında dihkane adı verilen köy sahiplerine belli bir zaman için kiralanmıştır. Dehkanlar, bu köylere çiftçi veya konargöçer yerleştirmişler ve belli usul ve esaslara göre üretim yapmalarını sağlamışlardır. Çiftçiler ürettiklerinin onda birini köy ağaları ve reisler aracılığı ile dihkanelara ulaştırmıştır. Gayrimüslim olan köy halkından ise cizye alınmaktadır²⁴⁰.

Köylerde tekke, medrese gibi eğitim kurumlarının haricinde vakıf imaretleri ve aşhaneler bulunmaktadır²⁴¹. Buradaki halk hastalandığı zaman şehre ulaşmaları zor olacağı için tabipler köyleri gezerek hastaları tedavi etmişlerdir²⁴². Böylelikle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması daha kolay olmuştur.

Köylerin isimlerine bakılarak, etnik yapıyla ilgili kısmi olsa da tahminlerde bulunulabilir. Değişime uğramadan eski ismini taşıyan, Konya'da bulunan Yuhenna Köyü gibi, köylere gayrimüslim yerleşimi olarak bakılabilmektedir²⁴³.

Konya'da bulunan köyler; Ilgın'a bağlı olan Argıthan Mahallesi'nde yer alan Argıthan Köyü²⁴⁴, Akören'e bağlı bulunan Çomaklar Köyü²⁴⁵, Akşehir'e bağlı olan Gedil Köyü²⁴⁶, Beyşehir'de bulunan Gündoğdu Köyü, Meram'a bağlı olan Hasanköy Mahallesi²⁴⁷, Hatunsaray'da yer alan Kavak Köyü²⁴⁸, Seydişehir'de

²³⁷ Tanyeli, *Anadolu-Türk Şehri*, s. 185.

²³⁸ M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İktisadî ve İktisadî Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 91.

²³⁹ Mikail Bayram, "Türkiye Selçuklularında Köy Teşkilâtı", *USAD*, 6, Konya 2017, s. 57-58; M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar*, s. 84, 93.

²⁴⁰ Bayram, "Köyler", s. 59.

²⁴¹ Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat Yöresinde İlmî ve Fikrî faaliyetler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara 1987, s. 36-38.

²⁴² Süheyl Ünver, *Selçuklu Tababeti*, Ankara 1940, s. 70-71;

²⁴³ VGMA. 2176/34/80.

²⁴⁴ VGMA. 2176/34/80.

²⁴⁵ VGMA. 577/28/31

²⁴⁶ VGMA. 2176/34/80.

²⁴⁷ VGMA. 596. 151.

²⁴⁸ VGMA. 577/28/31.

yer alan vakfiyede Kozluevi Köyü diye geçen ve günümüzde Kozlu diye geçen köy ve yine bu burada yer alan Saraycık Köyü²⁴⁹, Sarayönü'ne bağlı Lâdik Mahallesi ve Selçuklu ilçesinde bulunan Sızma Köyü'nde yerleşimin devam ettiği ve isimlerinin değişmediği görülmektedir.

Konya'da ki köyleri içeren vakfiyelere bakıldığında; Tol, Bakıryas, Hisar, Sandular, Hökes, Ağılgaç, Balçıkhisar, Göçan, Semuk, Kaldırış, İsmail, Kündafkas/Kündbakfi, Saraycık, Gedagile/Gedakle, Gedil, Gündoğdu, Kozlu-evi, Arğıthanı, Bedir Butmun, Batamna, Kozlu Dere, Bakayas, Turgut, Kiçimuhsine, Dere Bolumya, Aymanas, Etmek Koçu, Kızılyar, Sulutaşlı, Barba Çimen, Baytekin, Kend Yakası, Dağ-Saraycık, Ladik, Arpalar, Beş Kilise, Eregöre, Beytekin, Koçmar, Kestel, Taşpınar, Tomarhaci, Elmacık, Zilkarneyn, Serohorlo, Arslan, Ahmet Hab, Dumlupınar, İslâmî, Şedde, Ahmed Han, İdris oğlu, Melisya, Kili-secik, Küçat, Akçavıran, Altunbaş, Azazraz, Haren, Çomaklar, Eksile, Habeş, Kavak, Kend-Beg, Kirfard, Kömese, Meğri, Orduözü, Sızma, Sunkur Kilise, Yaradılmış Köyleri Yuhenna, Zordile, Cündi, Nurşin, Kurugöl, Hacı, Kesikli, Kasi, Savcılar, Sağırkaya, Üstünler, Zindan Söpüt, Yayıncılar, Hasan, Ahmet Hun, Akçavıran, Zuside, Kuzucu, Sobaruk, Kamiloğlu, Ekizce, Salo, Kalme ve Armutlu adında köyler bulunmaktadır.

D. DİĞER YAPILAR

a. Cami/Mescid

İslamiyet'in ilk dönemlerinde Müslümanların mahallelerinde ibadetlerini gerçekleştirdiği

yere mescid, minberi bulunan ve Cuma namazı kılınan yerlere ise cami denmiştir²⁵⁰. Müslümanlar tarafından ilk fethedilen yerlerin kilseleri, kılıç hakkı denilerek camiye çevrilmiştir²⁵¹. Böylelikle şehrin merkezinde yer almıştır. Sadece merkezlerde cami/mescid yapılmakla kalınılmamış, insanların bulundukları medrese, kışla, kale, kervansaray, çarşı/pazarlar, zaviye/tekke ve hankâhlarda da cami/mescid inşaa edilmiştir²⁵².

Cami ve mescidlerin ibadet etme yeri olmasının yanında eğitim-öğretim fonksiyonu da vardır. Halkın eğitim aldığı en yaygın kurumların başında gelmektedir. Müslümanlar, sabah namazından yatsı vaktine kadar burada eğitim görmüşlerdir²⁵³.

Selçuklu Konya'sında ilk mabed Alâeddin Cami'dir. XII. yüzyılın sonlarında Konya'nın genişlemesiyle, Alâeddin camide ilk genişlemesini yaşamıştır. Ancak yine de yetersiz kalması bazı mahallelerde bulunan mescidlerin cami olarak kullanıldığı görülmektedir. Buna örnek olarak 1240 yılında cami olarak kullanılmaya başlayan Ebül-fazl Mescidini gösterilebilir²⁵⁴.

Konya'da bulunan mescidler tarih sırasına göre şöyledir. Mihmandar Mescidi (1207), Akıncı Mescidi (1210), Hacı Ferruh/Akçagizlenmez Mescidi (1215), Bagavî Mescidi (1216), Beşare Bey Mescidi (1219), Kale-i

²⁵⁰ Ahmet Önkale-Nebi Bozkurt, Nebi, "Cami", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s.46.

²⁵¹ Baykara, "Ulucami", s. 227-229.

²⁵² Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1982, s. 3.

²⁵³ Bahaeddin Yediyıldız, "İslam'da Vakıf", *Doğuşundan Günümüze İslam Tarihi*, XIV, İstanbul 1989, s. 47; Şaban Öz, "Mescid/Cami", *İslam Kuruluş Tarihi*, Ankara 2013, s. 263.

²⁵⁴ Baykara, Konya, s. 65-66.

²⁴⁹ VGMA. 2176/34/80.

Cerp/Erdemşah Mescidi (1220), Şekerfuriş Mescidi (1220), Hoca Fakih Mescidi (1221), Hatuniye Mescidi (1230), Abdülaziz Mescidi (1253), Sahip Ata Külliyesi Mescidi (1258), Piresad Mescidi (1264), Anberreis Mescidi (1265), Abdül'mümin Mescidi (1275), Bey-hekim Mescidi (XIII. yy), Halkabeguş Mescidi (XIII. yy), Hoca Hasan Mescidi (XIII. yy), Sırçalı Mescidi (XIII. yy), Sakahane Mescidi (XIII. yy), Tahir ile Zühre Mescidi (XIII. yy), Tercüman Mescidi (XIII. yy) ve Zevle Sultan Mescidi (XIII. yy)dir²⁵⁵.

b. Hamam

Hamam, Arapça'da "ısıtmak, sıcak olmak" anlamındaki hamem kökünden türemiştir. Sözlükteki anlamı "ısıtılan yer" olup "yıkama yeri" manasında kullanılmaktadır. Suyun ısıtılmasıyla insanların yıkaması için yapılan yerdir. Yer altından çıkan ve bazı hastalıklara şifa verici özellikleri bulunan suların kullanılan yapılara hamam, Türkçe anlamı olarak da kaplıca/ılıca denmiştir²⁵⁶.

Türkiye Selçuklularında hamamlar kullanılan suya göre, tabî su sıcak su ile çalışan hamamlar yani kaplıcalar ve suni sıcak su veya ısıtılmış su ile çalışan hamamlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Burası yıkama veya temizlenme yerinden daha çok sağlık tesisi olarak görülmüştür. Bu hamamlarda insanların soyunup giyineceği soyunma yeri, hamamla soyunma yerinin arasında kalan aralık diye bahsedilen

yer, dinlenme yeri olan soğukluk, yıkama işleminin gerçekleştiği sıcaklık adı verilen mekân, suyun bulunduğu su deposu kısmı ve su deposunun yakınında bulunan, hamamı ve suyunu ısıtan, kapalı ve geniş ocak anlamına gelen külhandır²⁵⁷.

Konya'nın en meşhur hamamı Sultan Hamamıdır²⁵⁸. Burada kadın ve erkek kısmı arasında keçe dövmeye mahsus bir yer bulunmaktadır. Bunun haricinde Sungurbey Hamamı, İhtiyar Hamamı, Nakışlı Hamamı, Devli, Kürkçüler, Kaliçe, Ahi Murad, Müstevfî, Şahne, Fenarî, Yeni Hamam²⁵⁹ ve Kemaleddin Rumtaş Hamamı²⁶⁰ da bulunmaktadır²⁶¹.

c. Bağ/Bahçeler

Eski Türk inancına göre, gök, ağaç, dağ ve taş Tanrı'nın tecellisi olduğundan kutsaldır²⁶². Bundan dolayı Türkler her dönemlerinde bahçelere önem göstermişlerdir. Şehirli ve konar-göçer Türkler bulundukları bölgelerde bağ ve bahçeler oluşturmaya özen göstermiştir. İslamiyet'i kabullerinden sonra ise bu geleneklerini devam ettirmişlerdir. Dış mekânda oturma ve yemek yeme alanları ana yapılar ile bütünlüğü sağlamıştır. Türk bahçelerinin en önemli özelliği²⁶³, belirli simetrik bir düzen içerisinde

²⁵⁵ Baykara, Konya, 69-71.

²⁵⁶ Semavi Eyice, "Hamam", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 402; Alidost Ertuğrul, "Hamam Yapıları ve Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, V/13, İstanbul 2009, s. 246-247; Enis Karakaya, "Kaplıca", *DİA*, XIV, İstanbul 2001, s. 351; Mustafa Bektaşoğlu, *Anadolu Şehrinin Su Yapıları*, Ankara 2013, s. 10.

²⁵⁷ Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995, s. 30.

²⁵⁸ VGMA. 577/28/31.

²⁵⁹ VGMA. 577/28/31.

²⁶⁰ VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20.

²⁶¹ Baykara, Konya, s. 101.

²⁶² Mehmet Emin Bars, "Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları", *JASSS*, Elazığ 2014, s. 381.

²⁶³ Daha fazla bilgi için bk. Tuğba Kayakent, *Tarih İçinde Bahçe Olgusu ve Eski Türk Bahçelerinin Günümüz Bahçelerine Dönüşüm Süreci*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

tasarlanmış olmalarıdır. Aynı zamanda bahçe tasarımları doğa ile bütün olmasına önem gösterilmiştir²⁶⁴.

Yerleşilen şehirler incelendiğinde neredeyse hepsinde bağ ve bahçenin olduğu gözlemlenmiştir. Şehrin hem iç kale hem de dış kale tarafında bahçeler mevcuttur. Türk evlerinde bahçe bir süs öğesi olmaktan çok üretin alanıdır. Türk kenti geniş bahçelere ve oldukça seyrek bir yapılanmaya sahiptir²⁶⁵.

Konya’da en önemli bahçeler, Selçuklu sultanlarına ait olanlardır. Bunların en büyüğü şehrin kenarında ve göle doğru uzanan bahçedir. Selçuklu sultanları güzel havalarda buralara gelmiştir. Bu bahçelerde gül başta olmak üzere birçok çiçek türü bulunmaktadır. Kayısı gibi meyve ağaçlarının olduğu bağlarında bulunduğu bilinilmektedir²⁶⁶.

Vakfiyelerde geçen Konya’da bulunan Altun-aba Bağı, Yeni-bağçe, el-Mekdan b. Mahmud et-Tebrizi’nin Bostanı, Beyaz Behram b. Beys b. el-Konevi el-Kallasi, Leks b. Patrik Liyanos Er-Rumi Es-Selvari Bahçesi²⁶⁷, Can Bahçesi, Meram .. Bağ²⁶⁸, Cemalüddin Mehmedin Üzüm Bağı, Beydekin Çiftliği, Sıvastos Bahçesi, Mermendi Rumiye Çiftliği, Sekirköy Çiftliği, Selçuki Hatun Bağı, Sandal Çiftliği ve Celdek Çiftliği bulunmaktadır²⁶⁹.

d. Değirmenler

Tarıma dayalı olan ekonomilerde değirmenin önemi büyüktür. Tarım ürünleri ile değirmen arasında doğrusal bir bağlantı vardır. Orta Çağ’da suyun gücünü değirmen taşlarının çevrilmesinde kullanılması, önemli bir teknolojik ilerlemedir²⁷⁰. İslam dünyasında su değirmenleri²⁷¹ ziraî üretimde kullanılmıştır. Türkler ise Anadolu inşa ettikleri değirmenlerin teknik bilgilerini hem Türkistan’dan hem de İslam dünyasından almıştır²⁷². Günümüzde ayakta kalabilen değirmen yapılarının taş duvarla örüldüğü ve büyük bir oda şeklinde çalınma alanını örten çatılarında kiremitle kapatıldığı görülmektedir. Konya’da bilinen değirmenlerden birisi Tek Gözlü (Zindansöğüt) Değirmenidir²⁷³.

e. Tuvaletler

Türkiye Selçuklu döneminde ki tuvaletler hakkında bilinenler çok azdır. Medrese ve kervansarayların girişinin köşe taraflarında yer almaktadır. Genellikle bir çeşme ile sırt sırta düzenlenmiştir. Belirlenmiş temiz ve kirli su kanalları ve kabinler bulunmaktadır. Bu tuvaletlerin yanı sıra hanlardaki hamamlara ait kişisel tuvaletlerde bulunmaktadır. Saray ve köşklerinde ise kişisel tuvaletler bulunmaktadır²⁷⁴.

²⁶⁴ Gönül Aslanoğlu Evyapan, *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*, Ankara 1972, s. 9-11; İlkden Tazebay ve Nevin Akpınar, “Türk Kültüründe Bahçe”, *BİLİG*, 54, Ankara 2010, s. 245-247;

²⁶⁵ Tanyeli, “Anadolu Türk Şehri”, s. 186.

²⁶⁶ Baykara, Konya, s. 55.

²⁶⁷ VGMA. 2176/34/80

²⁶⁸ VGMA. 66/68.

²⁶⁹ VGMA. 737/63/40.

²⁷⁰ Daha fazla bilgi için bk. J. Gimbel, *Ortaçağda Endüstri Devrimi*, çev. Nazım Özüaydın, Ankara 1997.

²⁷¹ İslâm dünyasında kullanılan değirmenlerin çizimlerini ve değirmen çarklarını ve çarkların işleyişlerini hakkında bk. Ebu’l-İz İsmail b. ar-Razzaz el Cezeri, *Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi Hakkında Kitap*, Ankara 1990.

²⁷² Ahmet Yiğit, “XIV-XVI. Yüzyıllarda Menteşe Livasında Değirmenler”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 18, Muğla 2007, s. 98-100.

²⁷³ Zindansöğüt Köyü’nde bulunmaktadır. VGMA. 591. 255-265.

²⁷⁴ Alptekin Yavaş, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tuvalet Mekânlarına Dair Bazı Notlar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXV, 2009, s. 215-224.

XIII. yüzyıl vakfiyeleri incelendiğinde sadece Sahip Ata İmaret Vakfiyesi bize tuvalet bilgisi vermektedir. Vakfiyeye göre tuvalet Konya Merendi Mahallesinde bulunmaktadır²⁷⁵.

f. Buzhaneler

Kar ile buzun saklandığı ve üretildiği yerlere buzhane denmektedir. Batı Asya’da soğuk olarak muhafaza edilmesi gereken gıdalar dağlarda ve doğal buz mağaralarında korunmuştur. Türkiye Selçuklularında ilkel ama işlevsel olan buzhanelerde buz üretimi yapılmıştır. Genellikle tuğla, taş ve kerpiçten yerin 6-8 metre altına yapılmıştır. Buralara merdivenle inip çıkılmaktadır. İçerisi doldurulduktan sonra içeriye sıcak havanın girmesini engellemek için kapıların ve deliklerin önlerine toprak yığılmıştır. Türkiye Selçuklularında Konya, Karaman, Beyşehir, Akşehir ve Niğde bölgelerinde 10 adet buzhane tespit edilmiştir. Bunlardan 5 tanesi Konya’da 2’si Akşehir’de, 3’ü ise Karaman, Beyşehir ve Niğde’dedir. Vakfiyelerde ve Osmanlı arşiv kayıtlarında buralar yahdân, yahistan, buzluk, buzluk yeri ya da buzhane adlarıyla anılmış ve vakfa gelir getiren arazilerin sınırları belirtilirken bahsedilmiştir²⁷⁶.

XIII. yüzyıl vakfiyeleri incelendiğinde 2 adet buzhane tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Kırşehir-Aksaray yolunda bulunan²⁷⁷ diğeri ise Konya’nın dışarısında²⁷⁸ bulunan buzhanedir.

2. SELÇUKLULAR ZAMANINDA KONYA’DA EĞİTİM

Medrese, “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamına gelen ders kökünden bir mekân ismidir²⁷⁹. İlk dönemlerde İslam şehirlerinde eğitim camilerde veya mescidlerde verilmiştir. Buralarda öğretmenler aralarında bir bağlantı olmadan kendi bilgi ve birikimlerine göre dersleri işlemişlerdir²⁸⁰.

A. Temel Öğretim

Temel İslami bilgiler ile çocukları yetiştiren mektepler bulunmaktadır. Burada Kur’an-ı Kerim eğitimi ve dini bilgiler öğretilmiştir. Her mahallede ve mescitlerin yanına yapılan mektepler veya cami/mescidlerin direkt içerisinde bu dersler verilmiştir. Erkek ve kız çocuklara karışık eğitim verildiği görülmektedir²⁸¹.

B. İhtisas Öğretimi

Türkiye Selçuklularında ihtisas öğretimi medreselerde verilmiştir. Türkiye Selçuklular, Büyük Selçuklularda olan sistemi ilerletmiş ve genişletmiştir²⁸². Anadolu’da bulunan medreseler, buraların İslamlaşmasında iki önemli katkısı olmuştur. İlk olarak gayrimüslimlerin ihti-

²⁷⁵ VGMA. 592. 100-103.

²⁷⁶ Zehra Odabaşı, “Türkiye Selçukluların Döneminde Buzun Kullanımı ve Konya ile Çevresinde Bulunan Buzhaneler”, *SUSBED*, 42, Konya 2019, s. 317, 321.

²⁷⁷ VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20.

²⁷⁸ VGMA. 584. 288.

²⁷⁹ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 323; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969, s. 1.

²⁸⁰ İsmail Güven, “Türkiye Selçuklularında Medreseler”, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, XXXI/1, Ankara 1998, s. 129. İleri süreçte medresinin ortaya çıkması camilerdeki eğitim ve öğretime son vermemiştir. Medrese ve camii birçok külliye birlikte inşa edilmiş ve ikisi de birbirine paralel olarak eğitim öğretime devam etmiştir. Daha fazla bilgi için bk. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, s. 1.

²⁸¹ Sultan Veled, *İptidaname*, Ankara 1976, s. 253; Mevlana, *Mesnevi*, II, s. 125; Eflaki, I, s. 187.

²⁸² İsmail Güven, “Medreseler”, s. 144.

dalarının hızlanmasına vesile olmuştur. İkincisi ise İslam anlayışları yüzeysel olan Müslümanların, fıkıh ile uyumlu olmalarını sağlamıştır²⁸³.

Medreselerde belli bir alanda ihtisaslaşma görülmektedir. İhtisas konularına göre; darül-hadis, darülkurra, darülhüffaz gibi dini eğitimlerin verildiği gözlenebilmektedir. Ayrıca fıkıh, felsefe, mantık, astronomi, kozmoloji, geometri, cebir, kimya ve matematik eğitimleri de verilmektedir. Müderrisler tarafından verilen dersler, muidler ile tekrar edilerek sıkı bir öğrenimin sağlanması amaçlanmıştır. Sağlık konusunda ise darüşşifalarda teorik ve uygulamalı olarak eğitim verilmiştir²⁸⁴.

Dini eğitim veren Selçuklu medreselerinin ilk örneklerinin camilere bitişik olduğu gözlemlenmiştir. Camiler ibadetin dışında din adamlarının toplandığı, dinî ve siyasî tartışmaların yapıldığı ve adli meselelerin ele alındığı mekânlar olmuştur²⁸⁵.

Medreselerde eğitim süresi, Altun-aba Medresesinin vakfiyesinde belirtildiği üzere 5 yıldır. 5 yılın sonunda başarılı olamayan, kabiliyet gösteremeyen veya derslerine devam etmeyen öğrencilerin medreseden çıkarılması söz konusudur. Ayrıca Altun-aba'nın vakfiyesi, medreselerde ders, ibadet ve temizlik alanlarının bezir ve mumla aydınlatıldığı ve odun ile ısıtıldığı hakkında bilgi vermektedir²⁸⁶.

Konya medreselerinde Sünnî akidenin Hanefî fıkının öğretimi verilmiştir. Burada eğitim veren müderrisler İran'dan gelenmiş ve oldukça bilgilidir.

Konya'da ilk medrese II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılmıştır. Bu medrese Alâeddin Tepesinde yapılmış ve adı Medrese-i Sultaniye'dir²⁸⁷. Bunun dışında 1202 yılında yapılan Altunapa Medresesi²⁸⁸, Karatay Medresesi²⁸⁹, Karatay'ın karşısında bulunan Kemaleddin Rumtaş Medresesi²⁹⁰, Sadeddin Hargâhtraş Medresesi, Nizamiye Medresesi, Atabekiye Medresesi²⁹¹, Akıncı Medresesi, Lala Medresesi, Pamukçular Medresesi, dar'ül hadis olan İnce-Minareli Medresesi, Sırçalı Medrese, Ali Gav Medresesi, Sâdeddin Ömer Medresesi ve Şeyh Sadreddin Zaviyesinin civarında adı bilinmeyen bir medrese bulunmaktadır²⁹².

a. Öğrenciler

Eğitim sisteminin asıl unsuru öğrencilerdir. Öğrenciler, salı ve cuma günleri hariç haftanın beş günü derslere katılmışlardır²⁹³. Beş yıl içerisinde derslere katılmayan ve kabiliyet gösteremeyen öğrenciler medreselerden uzaklaştırılmıştır²⁹⁴.

Türkiye Selçuklu medreselerinde öğrenci sayıları yirmi ila kırk arasında değişkenlik göstermiştir. Konya Altun-aba Medresesinde 38²⁹⁵,

²⁸³ Gary Leiser, "Osmanlılardan Önce Medrese ve Anadolu'nun İslamlaşması", çev. Hasan Tuncay Başoğlu, *İslam'ın Klasik Çağında Hukuk ve Eğitim George Makdisi Anısına*, İstanbul 2019, s. 201.

²⁸⁴ İhsan Fazlıoğlu, "Selçuklu Döneminde Anadolu'da Felsefe ve Bilim -Bir Giriş-, *Cogito*, 29, İstanbul 2001, s. 152-168; Esin Kâhya, "Anadolu Selçuklularında Bilim", *Erdem*, V/13, Ankara 1989, s. 68.

²⁸⁵ Yılmaz Can, *İslâm şehirlerinin fiziki yapısı*, Ankara 1995, s. 75.

²⁸⁶ VGMA. 2176/34/80.

²⁸⁷ VGMA. 2176/34/80.

²⁸⁸ VGMA. 2176/34/80.

²⁸⁹ Turan, "Celaleddin Karatay", s. 17-170.

²⁹⁰ Turan, "Celaddin Karatay", s. 140.

²⁹¹ VGMA. 591. 255-265; Konyalı, "Bir Hüccet İki Vakfiye", s. 97-103.

²⁹² Baykara, Konya, s. 74-75.

²⁹³ VGMA .577/28/31.

²⁹⁴ VGMA .577/28/31.

²⁹⁵ VGMA. 2176/34/80.

Sivas Buruciyye Medresesinde ise 30 öğrenci bulunmaktadır²⁹⁶. Altun-aba Medresesinde öğrenciler üç dereceye ayrılmıştır. Bu dereceler öğrencilere verilen harçlıklardan anlaşılmaktadır. Yüksek seviyedeki öğrencilere aylık 15, orta seviyedeki on öğrenciye 10'ar ve ilk seviyede bulunanlara ise 5'er dinar verilmiştir²⁹⁷.

Bazı medreseler öğrenci alırlarken mezheplerini de göz önüne almışlardır. Altun-aba Medresesinde öğrencilerin Hanefi ve Şafi olma şartı aranmaktadır²⁹⁸. Konya Karatay Medresesi dört mezhepten de öğrenci alımı yapmıştır²⁹⁹.

C. Kütüphane

Türkiye Selçuklularında bulunan medreselerin çoğunda kütüphane bulunmaktadır. Bu kütüphanede bulunan kitapların sayısı tam olarak bilinmemektedir. Kütüphaneler kuruluş itibariyle genel ve özel olarak ikiye ayrılmıştır. Medreselerin yanında bulunan kütüphaneler genel, sultanlar, halifeler, âlimler ve vezirlerin kurdukları kütüphaneler ise özel kütüphaneler olarak adlandırabiliriz.

Konya'da kurulan ilk Selçuklu kütüphanesini Şemseddin Altun Aba medresesinin yanına kurmuştur. Ayrıca bu kütüphaneye her yıl 100 dirhem ayrılarak uygun kitaplar alınmıştır³⁰⁰. Konya Atabekiyye Medresesinin önüne yaptırdığı Darü'l Huffaz'da bulunan kütüphane bulunmaktadır³⁰¹.

Selçuklu sultanlarına devrin ilim adamları tarafından ithaf edilmiş pek çok eserler bilinmektedir. Sadece Alâü'd-din Keykubâd'a eser ithaf edenlerin sayısı onu geçmektedir. Hiç şüphesiz bu eserlerin sultanlara sunulan nüshanaları saray'da veya sultanların özel kitaplarında muhafaza edilmiştir. Ayrıca sultanlar muallimi diye tanınan Malatya'lı Şeyh Mecdü'd-din İshak'ın (1221) oğlu, ünlü Mağribli sûfî Muhiyü'd-din İbnü'l-Arabî'nin (1241) üvey oğlu ve talebesi olan Şeyh Sadru'd-din Muhammed el-Konevî (1274)'nin Sadru'd-din Konevî'nin öldüğü yılın aylarında mezara ve camii ile medresesi arasında imaret ve kütüphane inşa ederek onun adına vakfiye düzenlemişler ve kitaplarını buraya vakfetmişlerdir. Vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır. Bunun haricinde Mevlâna Dergahı'nın da kütüphanesi bulunmaktadır³⁰².

Kütüphane sorumlusuna "Hâzinü'l-Kütüb" denmektedir. Bu personelin görevi hakkında Altun-aba Medresesi'nin Vakfiyesinde kitap alımı için her yıl 100 dinar ayrıldığı ve yeni kitapların hâzinü'l-kütüb'e teslim edileceği yazmaktadır³⁰³. Medrese personeli ve öğrencilerin haricinde halktan isteyen olursa güvenilebilecek bir rehin karşılığında kitabın verilebileceği yazmaktadır³⁰⁴.

3. SELÇUKLULAR ZAMANINDA KONYA'DA TİCARET

Teşkilatlanma konusunda oldukça mahir olan Türkler, Doğu ve Batı arasında köprü vazifesi gören, toprakları bereketli, hem karadan hem denizden önemli ticaret yollarına sahip

²⁹⁶ Uzunçarşılı-Nafiz, *Sivas Şehri*, s. 112.

²⁹⁷ VGMA.2176/34/80

²⁹⁸ VGMA.2176/34/80

²⁹⁹ VGMA.577/28/31.

³⁰⁰ VGMA.2176/34/80

³⁰¹ Müjgân Cunbur, "Kütüphane Vakfiyelerinden Notlar", *Erdem*, III, Ankara 1985, s. 713.

³⁰² Bayram, "Konya'da Dini ve Fikri Haraketler", s. 102; Bayram, "Sadru'd-din Konevî Kütüphanesi", s. 189

³⁰³ VGMA.2176/34/80.

³⁰⁴ VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20.

Anadolu'ya hâkim olduktan sonra hızlı bir şekilde burayı yurt edinmişlerdir. Tüm ticaret yollarının ele geçirilmesiyle ticaret gelişmiştir³⁰⁵. Selçuklu Sultanları iktisadî hayatın gelişmesi için sadece fetihler gerçekleştirmemiştir. Aynı zamanda büyük pazar merkezleri kurulmuştur.

A. Pazar/Çarşı

Pazar kelime anlamı olarak, “alıcı ve satıcıların ticaret için belli zamanlarda toplandığı üstü açık kamu alanı” anlamına gelmektedir. Şehrin bir plana göre düzenlenmiş olan geleceksel iş alanını, caddesini veya aynı meslek erbablarınca işletilen dükkânların oluşturduğu yeri ifade etmektedir. Pazarlar yıllık, mevsimlik, aylık, haftalık ve günlük olabilmeyken³⁰⁶, çarşılar her gün alışveriş yapılabilen dükkânların bulunduğu yerlere denmektedir.

Türkiye Selçuklularının başarılı ticaret politikası sayesinde Anadolu şehirleri birer Pazar yeri haline gelmiştir³⁰⁷. Sadece şehirlerin içine değil, dış tarafında da milletlerarası pazarların kurulmuştur. Kayseri-Halep yolu üzerinde bulunan Yabanlu Pazarı³⁰⁸ bunlar arasında en çok bilinenidir. Sadece devlet topraklarının içinden değil dış devletlerdeki tüccarlarda buraya gelecek alışveriş yapmıştır³⁰⁹.

Türkiye Selçuklu kentlerinde ticarî alanlar kapı yakınlarına kurulmuştur. Ancak surla

çevrili alanda boş kesimler bulunsa da çarşıların dışarı taşıdığı görülmektedir. Bu taşma sadece açık kentlerde değil, kapalı kentlerde de kervan ticaretinin ve göçebelerle yapılan alışverişin etkisiyle gerçekleşmiştir. Ayrıca üretip sattıkları malın özelliğinden dolayı da sur dışında yer almış olabilirler. Örneğin, Kasaplar Çarşısı'nın o dönemde kesimle satışın aynı alanda yapılmasından ötürü, sur içinde olması tercih edilmemiştir³¹⁰. Özellikle, Celaleddin Karatay Vakfiyesinde Konya'da, kasapların kent dışında yer aldığı belirtilmektedir³¹¹.

Vakıf köylerde üretilen ürünler kente aktarılmakta ve oradaki tüccarlar tarafından satın alınıp, gelirleri vakfa verilmektedir. Böylece vakfın sunduğu kentsel hizmetin masrafını kentli değil, kırsal ödemiştir. Anadolu Türk kentinin kırsal alandakinden oldukça farklılaşmış fiziksel görünümü, bu ekonomik yapıyla ilişkilidir. Kentliler kentin yakın çevresinden sağlanamayan gündelik ürünlerin ve hammadde elde etmek için kentsel üretimlere ağırlık vermek mecburiyetinde olmamışlardır. XIII. yüzyıl vakfiyelerine baktığımızda kentsel üretimlerin de küçümsenmemesi gerekmektedir. Ancak kentlilerin üretim yaparak ekonomiye büyük bir oranda katkı sağlandığı söylenememektedir³¹².

Konya'da birçok pazarın olduğu bilinmektedir. Bu pazarların isimleri; At Pazarı³¹³, Attarlar Pazarı³¹⁴, Allâme Pazarı³¹⁵, Buğday

³⁰⁵ Metin, “Selçuklular Çağında Şehir Hayatı”, s. 541.

³⁰⁶ Cengiz Tomar “Pazar” *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 205.

³⁰⁷ Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Devletinin Özellikleri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VII/2, Ankara 1991, s. 101-102.

³⁰⁸ Burada kurulan Pazar üç-dört ay sürmektedir. Daha fazla bilgi için bk. Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı (Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar)*, İstanbul 1985.

³⁰⁹ Salim Koca, “Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika” *Erdem*, VIII/23, İstanbul 1996, s. 469.

³¹⁰ Tanyeli, *Anadolu Türk Şehri*, s. 43.

³¹¹ *VGMA*. 577/28/31.

³¹² Tanyeli, *Anadolu-Türk Şehri*, s. 185.

³¹³ Mevlana, *Divan-ı Kebir*, II, s. 434.

³¹⁴ Eflaki, I, s. 156.

³¹⁵ *VGMA*.2176/34/80.

Çarşısı³¹⁶, Cami Çarşısı³¹⁷, Eski Çarşı³¹⁸, Eski Pazar³¹⁹, Garipler Çarşısı³²⁰, İplik Pazarı³²¹, Kavafılar Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı³²², Odunpazarı³²³, Yeni Pazarı³²⁴, Şekerciler Çarşısı ve Yeni Çarşı'dır³²⁵.

B. Kervansaray

Kervansaray, kelime anlamı olarak Farsça kârbansaray kelimesinden gelmektedir. İslam dünyasında ilk olarak stratejik noktalarda bulundurulmuş askeri kuvvetin ve binek araçların hazır bulunduğu yer olarak inşa etmiştir. VIII. yüzyıla kadar uzanan bu yapılara ribat adı verilmiştir³²⁶. Bu müessesenin içerisinde askerlerin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak olan silah depoları, yatacak ve yiyecek yerler, ambarlar, mescidler, hamamlar ve ahırlar bulunmuştur³²⁷.

Zamanla savaşların azalması ve tasavvuf akımının yayılmasıyla ribatlar değişime uğramıştır. Bir bölümü, tasavvufun yoğunlaştığı bölgelerde tekke olarak kullanılırken askeri ve ticarî yollarda bulunan ribatlar ise güvenliği sağlamak, kervanları korumak amacıyla kervansaray dönüşmüştür³²⁸.

Kervansaraylar, kervanların ve yolcuların konaklaması için işlek yollar üzerinde hanlar ise yerleşim merkezlerinde tacirlerin ve yolcuların konaklaması için inşa edilmişlerdir. Beldeler arası yolculuklar ve ticarî taşımacılığın hayvanların güçlerinden istifade edilerek yapıldığı dönemlerde ihtiyaca binaen ortaya çıkmış ve de büyük bir boşluğu doldurmuş olan sosyal hizmet binalarıdır. Yol boylarında ve şehir merkezlerinde yer alan bu tesisler o beldenin, ticarî hareketliliğini, devrinin mimarî özelliğini ve sosyal hayatını yansıtmak açısından önemlidirler. Zira bir beldede mevcut olan han ve kervansarayların sayısı o yerin nüfus oranı, iktisadî durumu ve halkın geçim seviyesini yansıtan en büyük kaynaklardır. Hanlarda belirli mallar satılmaktadır. Tacirler buradan ihtiyaçlarını alabilmektedirler³²⁹.

Türkiye Selçuklularında kervansarayların çoğalması devlet tarafından yürütülen ticaret politikasının eseridir. XIII. yüzyılda ticaret yollarının Anadolu üzerinden geçmesini sağlamak için birçok kervansaray inşa edilmiştir³³⁰. Kervanların güvenliğini sağlanmış ve yolcular buralarda konaklayarak her türlü ihtiyaçlarını karşılamışlardır³³¹. Bu da tüccarların Anadolu'yu tercih etmesindeki nedenlerden birisi olmuştur.

Selçuklu sultanları, önemli mevkilerde bulunan devlet adamları ya da zengin hayırsever kişiler tarafından inşa ettirilen kervansaraylar yolcuları üç gün süre ile ücretsiz olarak barın-

³¹⁶ VGMA. 577/28/31.

³¹⁷ VGMA. 592. 100-103.

³¹⁸ VGMA. 592. 100-103.

³¹⁹ VGMA.2176/34/80.

³²⁰ VGMA.577/28/31.

³²¹ VGMA.2176/34/80.

³²² Eflaki II, s. 709.

³²³ Konya'da Sultan Kapısı yakınında bulunmaktadır. Bayram-Karabacak, "Sahip Ata, s. 38.

³²⁴ VGMA.2176/34/80.

³²⁵ VGMA. 592. 100-103.

³²⁶ Ayla Ödekan, "Mimarlık ve Sanat Tarihi", *Türkiye Tarihi*, I, İstanbul 1995, s. 431.

³²⁷ Osman Turan, "Selçuklu Kervansarayları" *Belleten*, 39, Ankara 1946, s. 471-475.

³²⁸ Halûk Karamağaralı, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *Önasya*, 61-62, Ankara 1970, s. 4; Ayla Ödekan,

"Mimarlık ve Sanat Tarihi", s. 388.

³²⁹ Metin, "Selçuklular Çağında Şehir Hayatı", s. 527.

³³⁰ Haşim Karpuz, *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, Konya 1995, s. 59.

³³¹ M. Said Polat, *Anadolu Selçukluları'nda Ticari Hayat*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992, s. 11.

dırmaşlardır. 30-40 kilometrelik yani bir konak menzili mesafeler arasında kervansaraylar bulunmaktadır³³².

Kervansarayların en önemli işlevlerden birisi yoksul insanlara yaptıkları seyahatlerde ev sahipliği yapmasıdır³³³. Hasta olan bu işlevinin yanı sıra yolcuların ayakkabı tamiri, ayakkabısı olmayan yolculara ise temini sağlanırdı³³⁴. Yolcuların binek hayvanlarının nallanması ve hayvanların hanlarda bulunan baytarlar tarafından ücretsiz olarak tedavi edilmesi kervansaraylarda yürütülen hizmetlerden bir diğeridir. Ayrıca ordunun sefer sırasında konakladığı, yabancı hükümdarların, elçilerin ağırlandığı zamanlarda olmuştur. Gerektiğinde kervansaraylar hapishane ya da acil durumlar için sığınak görevi de görmüştür³³⁵.

Kervansaray güzergâhlarına bakıldığı zaman; Alanya ve Antalya'dan başlayarak Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Isparta, Erzurum ve Isparta gibi birçok merkezden geçerek Türkistan ve İran'a ulaşan doğu-batı yollarına, Akşehir-Konya'dan başlayarak Batı Anadolu vadilerine ulaşan yol üzerlerine, Ankara, Konya, Çankırı, Durağan, Kastamonu, Tokat, Sivas, Merzifon, Amasya, Samsun hattıyla Sinop'a giden güney-kuzey yollarına ve Kayseri'den başlayarak Elbistan, Diyarbakır ile Malatya istikametinden Doğu Anadolu ve Irak'a giden yollar üzerine birçok kervansaray yaptırılmıştır³³⁶. Yapılan bu kervansaraylar sayesinde ticarî

hayat canlanmış ve fetih edilen bölgelerin yurt olması hızlanmıştır³³⁷.

Selçuklu Konya'sında tespit edilen birçok han vardır. Altunapa adında Suq'ı cedit adı verilen yerde ve Debbağların içinde bulunan iki han bulunmaktadır³³⁸. Ayrıca Suq-ı atik'de bulunan Demre Hatun Hanı, Bedreddin Yalman Hanı, Horozlu Han, Karatay Hanı³³⁹, Behremşah Hanı³⁴⁰, Hvace Hasan'üs Sultanî Hanı, Nizamiye Hanı, Vezir Ziyaeddin Hanı, Sahip İsfahani Hanı, Şekerciler Hanı ve Prinççiler Hanı bulunmaktadır³⁴¹.

C. Konya'da Esnaf Örgütlenmesi

Selçuklularda mutasavvıfların bağlı bulunduğu Ahiliğin örgütlenme merkezi tekke, zaviye ve hankahlardır. Ahi Evran, Konyalı Ahileri bir merkezde toplamak için şehrin ilk Ahi zaviyesini kurmuştur. XIII. yüzyılın ilk yarısında Konya, Ahiliğin merkezidir. Konya Ahileri tekke, zaviye ve hankahlarda ilk örgütlenme, I. Alâeddin Keykubâd'ın desteğiyle olmuştur. Buralarda fütüvvet kuralları üzerine ticaret yapıyorken tasavvufi düşünce üzerine şeyh-mürîr ilişkilerine devam etmişlerdir³⁴².

Türkiye Selçuklular Konya'sında altı adet Ahi zaviyesi tespit edilmiştir. Günümüzde Ulurmak Hoca Ali Mahallesinde bulunan Ahi Ali Tekkesi³⁴³, şehir merkezinde bulunan Ahi

³³² Metin, "Selçuklular Çağında Şehir Hayatı", s. 528.

³³³ Turan, "Celaledin Karatay", s. 203.

³³⁴ Turan, "Celaledin Karatay", s. 57.

³³⁵ Akalın, "Kervansaray", s. 300.

³³⁶ Aytaç, "Harput-Palu-Diyarbakır Güzergâhındaki Kervansaraylar", *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, Elazığ 2006, IV/3, s. 20.

³³⁷ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 188.

³³⁸ VGMA.2176/34/80

³³⁹ Turan, "Celaledin Karatay", s. 111.

³⁴⁰ Turan, "Celaledin Karatay", s. 111.

³⁴¹ Baykara, Konya, s. 49-50.

³⁴² Yusuf Küçükdağ, "Başkent Konya'da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi", *SEMA*, 2, s. 180.

³⁴³ Yusuf Küçükdağ, "Ahi Ali Tekkesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2016, s.43.

Mustafa Hankahı³⁴⁴, İbn Battuta'nın ziyaret ettiği İbn Kalemşah Dergâhı³⁴⁵, Beşyol'da bulunan Lala Hankahı³⁴⁶, Zindan Kale'de bulunan Lala Ruzbe Hankahı ve İç Karaaslan Mahallesinde bulunan Ziya Hankahıdır³⁴⁷.

4. SELÇUKLULAR ZAMANINDA KONYA'DA KÜLTÜR

A. Konya'da Selçuklu Yeme-İçme Kültürü

Toplunun sahip olduğu kültürel değerler, toplumların yaşam biçimleri ve beslenme üzerinde etkilidir. Türkler, yeme-içmelerine önem vermiş ve sosyal hayatlarına bunu yansıtmıştır. Yerleştikleri bölgelerde bulunan ürünlerin çeşitliliği, yeme-içme kültürüne etki etmiş ve çeşitliliği arttırmıştır.

a. Mutfak Aletleri

Yemeğin pişirilmesi ve takdim edilmesinde kullanılan mutfak aletlerinde bakırın yaygın olduğu söylenebilmektedir. Celaleddin Karatay vakfiyesinde, imardan artan parayla hana; yirmi bakır tabak, bakırdan on büyük, beş orta, beş küçük tencere, iki büyük leğen, iki büyük kazan temin edilmesi de o devirde kap-kacağın imal edildiğini ve bakırın kullanıldığını göstermektedir³⁴⁸. Bunun haricinde istenmeyen maddeleri ayıran kalbur kullanılmıştır.

Baharat, ilaç vs. malzemelerin yemekte kullanmak için havan kullanılmaktadır. Türkiye Selçuklularının maden sanatını yansıtan araç-gereçlerinden biri olan havanların çoğu iki kulplu ve silindirik biçiminde olup bazıları sekiz ya da on kenarlıdır ve genellikle yapımında tunç madeni kullanılmıştır³⁴⁹. Bunların haricinde Selçuklu Anadolu'sunda kazan ve tencerenin kullanıldığı bilinmektedir. Nitekim Celaleddin Karatay'ın yaptırmış olduğu kervansarayına alınacak mutfak araç-gereçleri arasında beş küçük tencere ve iki büyük kazandan bahsetmektedir³⁵⁰. Diğer ürünlerden birisi bıçaktır. Bıçakçılar Çarşısında üretilen çeşitli bıçaklar halk tarafından kullanılmaktadır³⁵¹.

b. Yiyecek ve İçecekler

Türkiye Selçuklularında kullanılan besin maddeleri çeşitli tahıllardan unlu mamullere, baklagillerden kabakgillere, meyvelerden sebzelere, et ve süt ürünlerinden yağ çeşitlerine, şeker ve tuzdan çeşitli baharatlara kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Vakfiyeler bunlar hakkında bilgiler vermektedir. Celaleddin Karatay vakfiyesinde Konya'da bir buğday çarşısı bulunduğu yazılmaktadır³⁵². Tüketilen bir diğer ürün ise pirinçtir. Konya'da olduğu gibi birçok şehirde de pirinç ambarı bulunmaktadır³⁵³.

Sofrada ana yemeğin yanında bir destekleyici ve en önemli temel besin kaynağını oluşturan ekmekte bu topraklarda üretilip tüketilmiştir. Vakfiyelerde tespit edildiği üzere Anadolu'nun birçok

³⁴⁴ Yusuf Küçükdağ, "Ahi Mustafa Hânkahı", *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2016, s.157.

³⁴⁵ Yusuf Küçükdağ, "İbn Kalemşah Dergâhı", *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016, s.19.

³⁴⁶ Yusuf Küçükdağ, "Lâlâ Hânkahı", *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016, s.96.

³⁴⁷ Yusuf Küçükdağ, "Ziya Hânkahı", *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016, s.390.

³⁴⁸ Turan, "Celaleddin Karatay", s. 113.

³⁴⁹ VGMA.2176/34/80.

³⁵⁰ VGMA.2176/34/80

³⁵¹ VGMA. Defter No. 604, s. 67-73; Bayram-Karabacak, "Sâhib Âta", s. 59.

³⁵² Turan, "Celaleddin Karatay", s. 141.

³⁵³ VGMA. Defter No. 581/2, s. 298-299; Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan", s. 286.

yerinde ekmekçi dükkânı ve fırın bulunmaktadır³⁵⁴. Türkiye Selçuklularında ekmeğin maaş olarak alındığı görülmektedir. Selçuklu vakfiyelerinde yer alan kayıtlarda inşa edilen medrese ve zaviyelerde görev alan müderris, imam, müezzin, fakih, fırıncı ve oduncu gibi görevlilere vazifelerine karşılık her gün belirli miktarda buğday ve yemek gibi gıdaların yanı sıra belli miktarda ekme verilirdiği tespit edilmiştir³⁵⁵.

Anadolu'nun elverişli olmasından dolayı hemen hemen her türlü meyve yetiştirilmiştir³⁵⁶. Konya'da da birçok meyve/sebze yetiştirilmiştir. Bunların meyvelerin başında üzüm gelmektedir. Burada yetiştirilen üzüm sirke, şıra ve şarap yapımında kullanılmıştır³⁵⁷. Ayrıca vakfiyeler, sebzelikler hakkında da bilgi vermektedir. Örneğin Konya imaret vakfiyesinde vâkıfın vakfettiği Konya dışında Ahmed Han köyü yolu üzerinde merhum Nizamü'd-dîn Hurşidi'l-Burûl sebzeliği ve karşı tarafında bulunan Bahaü'd-dîn Razna sebzeliği bulunmaktadır³⁵⁸.

Türkler konar-göçer bir yaşam tarzından gelmesinden ötürü uzun yıllardır hayvancılıkla uğraşmışlardır. Bu hayvanlarının etinden ve sütünden yararlanılmıştır. Türkiye Selçuklu

Anadolu'sunda bu hayvanların etlerinin satıldığı Konya, Kırşehir, Sivas ve Kayseri illerinde kasaplar çarşısı bulunmaktadır³⁵⁹. Anadolu'da koyun, keçi ve sığırın uyum sağlaması ve üretmesi, ete ulaşımı kolaylaştırmıştır. Bu sebeple et ve sütün fiyatı uygun olmuştur. İbn Battûta, Kastamonu'da semiz bir koyunun yarısını iki dirheme aldığını söylemektedir³⁶⁰. Ayrıca el-Ömerî ise et ve sür ürünlerinin fiyatlarının bedava denilebilecek durumda olduğunu söylemiş ve bir koyunun fiyatını on iki dirhem olarak belirtmiştir³⁶¹.

Türkiye Selçuklularının birçok vakfiyesinde et pişirmek ve dağıtmak şart kılınmıştır. Bu vakfiyelerden birisi Rahatoğlu vakfiyesidir. Bu vakfiyede iyi cins koyun ve inek alınması ve bir okka koyun etinden pişmiş yemek verilmesi şart kılınmıştır³⁶². Ayriyeten Sahib Âta vakfiyesinde koyun etinin bulunmadığı durumlarda keçi veya sığır eti verilmesi yazmaktadır³⁶³. Bu maddeden yola çıkarak koyunun sığır ve keçi etinden daha değerli olduğu söylenilebilmektedir.

Selçuklularda tüketilmesinin yanında yağ elde etmek için yetiştirilen bir diğer bitki de zeytindir. Zeytinyağının yemeklere katılması ve kandillerde kullanılmasıdır. Vakfiyelerde vakıf için gerekli olan ihtiyaçlar arasında zeytinyağı da yazılmış ve temin edilmesi şart kı-

³⁵⁴ VGMA. Defter No. 604, s. 67-73; Bayram-Karabacak, "Sâhib Âta", s. 54, 57-58; Turan, "Celaledin Karatay", s. 104, 106; VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20; Temir, *Caca Oğlu Nur el-Din*, s. 119.

³⁵⁵ VGMA. Defter No. 604, s. 67-73; Bayram-Karabacak, "Sâhib Âta", s. 40, 54-55; Kucur, Sivas, Tokat ve Amasya, s. 41; Turan, "Celaledin Karatay", s. 56, 58-59.

³⁵⁶ el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr*, s. 183.

³⁵⁷ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, s. 88; İbn Bîbî, I, s. 271; Süryani Mihail, *Vekayinamesi*, s. 70; VGMA. Defter No. 581/2, s. 298-299; Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dârü's-sulehâsı" s. 287; VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20; Temir, *Caca Oğlu Nur el-Din'in Vakfiyesi*, s. 107-110, 113, 119, 125. 321

³⁵⁸ VGMA. Defter No. 604, s. 67-73; Bayram-Karabacak, "Sâhib Âta", s. 38.

³⁵⁹ VGMA. Defter No. 608/2, s. 17-20; Temir, *Caca Oğlu Nur el-Din'in Vakfiyesi*, s. 111, 115; VGMA. Defter No. 604, s. 67-73; Bayram-Karabacak, "Sâhib Âta", s. 54; Kucur, Sivas, Tokat ve Amasya, s. 27, 48; Turan, "Celaledin Karatay", s. 112.

³⁶⁰ İbn Battûta, *Seyahatnâmesi*, I, 421.

³⁶¹ el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebâr*, s. 183

³⁶² İsmet Kayaoğlu, "Rahatoğlu ve Vakfiyesi", s. 7, 10

³⁶³ VGMA. Defter No. 604, s. 67-73; Bayram-Karabacak, "Sâhib Âta", s. 54.

lınmıştır³⁶⁴. Bu yağın haricinde süzme yağ diye adlandırılan ve yapıp satanlara yağcı denmektedir. Vakfiyeler incelendiğinde yağcılarının bir arada bulunduğu han ve çarşıların bulunduğu tespit edilebilmektedir.

Yemekleri tatlandırmak veya daha uzun süre dayanıklılığını sağlamak için kullanılan tuzda Anadolu’da çıkarılmaktadır. Bu tuz rezervlerine tuzla denmektedir³⁶⁵.

Türkiye Selçuklularında yenilen yemeklerden birisi safranlı zerde pilavıdır. Anadolu’nun birçok yerinde safran yetiştirilmiş ve yetiştirilmeyen diğer yerlere götürülerek pazarlarda satılmıştır. Hatta Sahib Âta vakfiyesinde bayramlarda bu yemeğin pişirilmesi şart koşulmuştur³⁶⁶. Bunun haricinde devrin en popüler yemeği olan tirittir³⁶⁷. Bunun haricinde kebab ve şişte çevrilerek pişirilen kuşlarda oldukça tüketilmiştir³⁶⁸. Bu kuşlar genellikle keklik, çulluk, bıldırcın ve yabani hindi gibi av kuşlarıdır. Kızartılmış etli pilav, biberli pilav, yağlı ördek ve pasturmada çok yenilen yemeklerdendir. Etli yemekler genellikle koyundan yapılmaktadır³⁶⁹.

Türkiye Selçuklu vakfiyelerinde birçok yemek ve tatlının adı geçmektedir. Yukarıda Sahib Âta vakfiyesinde geçen safranlı zerde pilavı³⁷⁰ buna en önemli örneklerdendir. Vakıflarda

aşçı işe alırken dikkat edilecek hususlar arasında her türlü yemeği ayrıca tatlı yapmayı bilmesi gerektiği yazılmıştır³⁷¹. Yapılan tatlılara örnek olarak Celaleddin Karatay ve Ahi Pehlivan Zaviyesi’nin vakfiyesinde geçen bal helvası gösterilebilir³⁷². Helva sadece evlerde yapılmamış çarşı ve pazarlarda da satılmıştır. Celaleddin Karatay vakfiyesinde helvacı dükkânı olduğu belirtilmiştir³⁷³. Ayrıca mahallede bulunan çocuklar da para kazanmak için sokaklarda helva sattığını da bilinmektedir³⁷⁴.

B. Kandil ve Cuma Günü Kutlamaları

Türk gelenek ve törenleri, tarihsel gelişim ve değişim içinde temeli ve özü her zaman korunan bir değerler bütünü olduğunu göstermektedir. Tarihsel süreç boyunca birçok bölgeye hâkim olunması gelenek ve törenleri çeşitlendirmiştir. İslamiyet’e girdikten sonra da İslam öncesi gelenek ve göreneklerini bazı değişikliklerle de olsa devam ettirmişler ve bu törenlere dinî törenleri de eklemişlerdir.

İslamiyette bazı gün ve gecelerde gerçekleşmiş olaylar veya Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde bu günlere işaret edilmiş olmasıyla bazı günlere özel manalar yüklenmiştir³⁷⁵. Kandiller/mübarek gecelerin yanı sıra, Müslümanların özel önem atfettiği günlere bakacak olursak Hz. Muhammed’in dünyaya geldiği gün olan Mevlid Kandili, Hz. Muhammed’in

³⁶⁴ Bayram, “Nüreddin Alparslan er-Rufai”, s. 42; Turan, “Celaleddin Karatay”, s. 142; Kayaoğlu, “Rahatoğlu ve Vakfiyesi”, s. 9.

³⁶⁵ Bezer, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Tuzlar”, s. 9.

³⁶⁶ VGMA. Defter No. 604, s. 67-73; Bayram-Karabacak, “Sâhib Âta”, s. 56.

³⁶⁷ Eflaki, I, s. 86.

³⁶⁸ Eflaki I, s. 437; II, s. 988.

³⁶⁹ Aydın Taneri, Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menâkıbü’l-Arifin’in Değerlendirilmesi), Ankara 2021, s. 49.

³⁷⁰ VGMA. Defter No. 604, s. 67-73; Bayram-Karabacak, “Sâhib Âta”, s. 56.

³⁷¹ Kayaoğlu, “Rahatoğlu ve Vakfiyesi”, s. 9.

³⁷² VGMA. Defter No. 581/2, s. 298-299; Yediyıldız, “Niksarlı Ahi Pehlivan’ın Dârü’s-sulehâsı”, s. 288; Turan, “Celaleddin Karatay”, s. 56-57.

³⁷³ Turan, “Celaleddin Karatay”, s. 112- 113.

³⁷⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, II, s. 94-95

³⁷⁵ Ramazan Altınay, “Erken Dönem İslam Toplumunda Zaman (GünAy-Mevsim-Yıl) Anlayışı, ve Günlük Hayata Etkileri”, *Dini Araştırmalar*, VII/21 Ankara 2005, s. 223-235.

anne rahmine düştüğüne gün olan Regâib Kandili, İsrâ ve Mirac mucizesinin gerçekleştiği Miraç Kandili, Şaban ayının on dördüncü gününü on beşinci güne bağlayan gecede kutlanılan Berat Kandili ve Ramazanın son haftasında kutlanılan Kuran-ı Kerim'in indiği gün olan Kadir gecesi Müslümanlar tarafından kutlanmaktadır³⁷⁶.

Türkiye Selçuklularında da dinî törenlerin devam ettiği görülmektedir. Bu törenler vakfiyelerinde konusu olmuştur. Örneğin Karatay Kervansarayı vakfiyesinde her cuma akşamı bal helvası yapıp bütün yolculara dağıtılmasını şart kılmıştır³⁷⁷. Bunun haricinde Karatay Medresesi ve Karatay Mescidinde Regaip, Şaban'ın ortası ve Kadir gecelerinde mumların yakılarak bir tören yapıldığı belirtilmiştir³⁷⁸.

Yukarıda belirtilen vakfiyelerden anlaşıldığı üzere bu dönemde Cuma ve diğer dini günlerde (Regaip, Şaban ve Kadir gecesi) törenler yapılmıştır.

C. Gömme Gelenekleri ve Mumyalama

a. Gömme Gelenekleri

Konya'da önemli kişilerin cenaze törenleri gösterişli yapılmıştır. Mevlana'nın arkadaşı Şeyh Selahüddin'in cenaze töreninde beşaret ve nekkareciler bulunmuştur. Cenaze önünde kalabalık bir grup yürümüş ve müezzinler ve hafızlar tarafından kuran okunmuştur. Cenazede gömülme esnasında cenazeye hürmeten

baş açmak da adet olduğu için sarıklar çıkarılmıştır³⁷⁹.

Yas sırasında ölüm haberini alan kimselerin elbiselerini yırtıyor, saçlarını yoluyor ve başlarını açmışlardır. Yas sürecinde Kuranlar okunmuş ve hatimler indirilmiştir. Bunun haricinde matem elbisesi giyilmiştir³⁸⁰.

b. Mumyalama Geleneği

Eski Türklerde mumyalama geleneği, devletin ileri gelenleri için yapılmaktaydı. İslamiyet'in kabulüyle mumyalama azalmış olsa da Türkiye Selçuklularında bu geleneğin devam ettiği görülmektedir. Türkiye Selçukluları döneminde yaptırılan türbeler incelendiğinde mumyasını muhafaza eden türbelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Konya'da Sahip Ata ve Cemal Ali Dede Türbesinde mumyalama görülmektedir. Bunun haricinde Kayseri'de zehirlenip vefat eden I. Alâeddin Keykubâd'ın iç organları çıkarılarak Kayseri'deki Keykubâd Çiftliği'ne gömülmüş, naaşı da mumyalanarak Konya'daki türbesine defnedilmiştir³⁸¹.

Türkiye Selçuklularda devam eden mumyalama ve yoksul olan dindar Müslümanların ölümlerinde kefenlenme, mumyalanma ve gömülme işlemlerinin masrafları vakıflar arayıcılığıyla karşılanmıştır. Altun-aba vakfiyesi, bu vakıfların işleyişi hakkında bilgi vermektedir. Bu vakfiyeye göre bu işler için vakfedilmiş Konya'nın dış kısmında Bakırcı Yusuf Mahallesinde iki dükkân, Eski Pazar'da bir sabunhane, dört ev ve altı dükkân gibi oldukça mühim

³⁷⁶ Halide Aslan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller", *İSTEM*, 13, Konya 2009, s. 200.

³⁷⁷ Turan, "Celaeddin Karatay", s. 57.

³⁷⁸ Turan, "Celaeddin Karatay", s 76, 157.

³⁷⁹ Taneri, *Kültür Hayatı*, s. 37.

³⁸⁰ Eflaki, I, s. 455.

³⁸¹ Zehra Gençel Efe, *Anadolu Türk Kültüründe Mumyalama*, Konya 2018, s. 319.

bir gelir getiren vakıflar tahsis etmiştir. Ölülerin, dine uygun şekilde yıkayıp, kefenlenmesinin haricinde mumyalanma yapıldığı da vakfiyede yazmaktadır³⁸².

Mumyalama geleneği bakımından Eski Türkler ile Türkiye Selçukluların arasında ki fark şudur; Eski Türklerde devlet erkânından görevliler mumyalanırken Altun-aba Vakfiyesinde bahsedildiği üzere Türkiye Selçuklularında fakir ve dindar Müslümanlar da mumyalanmıştır. Altun-aba vakfiyesi dışında diğer vakfiyelerde mumyalama dışında bilgi bulunmamaktadır.

D. Eğlence Kültürü

Eğlence gündelik yaşamın büyük bir parçasıdır. Özel günlerde toplanılıp törenlerle kutlamalar yapılmıştır. Bu kutlamalar genellikle mevsim değişiklikleri, düğünler ve devletin düzenlediği törenlerde gerçekleşmiştir. Buralarda oyunlar oynanmıştır. Bu oyunlar cirit, güreş, at yarışları, mızrak atışı, gülle atma, halka kapma gibi oyunlardır. Bunun haricinde şarkılı ziyafetler verilmiştir. Burada arp, def, ney gibi aletler kullanılmaktadır. Devlet adamlarının kutlamalarına da halkın katıldığı görülmüştür. Cülüs törenlerinde ve düğünlere de katılması görülmektedir³⁸³.

5. SELÇUKLULAR ZAMANINDA KONYA'DA TOPLUM

A. Halkın Kılık-Kıyafeti

Selçuklu erkekleri genellikle saçlarını sade olarak bırakmamışlardır. Çeşitli süslemelerle saçlarını süslemişlerdir. Örgülmüş olan saçlarına takma zülüfler takmışlardır³⁸⁴. Kadınlar ise dinleri gereği başlarını örtmüşlerdir. Türkiye Selçuklu halkında başörtüsüne “yaşmak” adı verilmiştir. Yaşmak, genellikle sokağa çıkarken saçlarını örtmek için giyilmiştir. Bunun dışında kadınlar başlarını tülbent veya ipekli kumaştan yapılan başörtüyle kapatmışlardır. Bunun dışında taktıkları peçeyede “közenek” denmektedir³⁸⁵. Selçuklu erkekleri ise başlarına takke, külâh, börk, kovuk ve sarık gibi giysiler giymişlerdir³⁸⁶.

Selçuklular genellikle tüm vücutlarını saran kıyafetler giymişlerdir. Bu kıyafetlerin başında kaftan gelmektedir. Kaftanın önü açık, yaka kısımları astarsızdır. Diz kapaklarına veya topuklara kadar indiği görülmüştür. Çeşitli renk ve biçimlerde hazırlandığı söylenilebilir. Kadınlara özel olan kaftanların çiçeklerle bezenmiştir. Kaftanların çine gömlek ve mintan yeleği giyilmiştir³⁸⁷.

Türkiye Selçuklularında vücudun alt kısmına şalvar, çakşır, potur ve pantolon giyilirdi. Ayakkabı olarak da genelde uçları kıvrık etük

³⁸⁴ Özden Süslü, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989, s.150.

³⁸⁵ Mehmet Önder, “Selçuklu Devri Kadın Başlıkları”, *Türk Etnografyası Dergisi*, XIII, 1973, s.3.

³⁸⁶ Nurhan Atasay, *Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme*, Sanat Tarihi Yıllığı, cilt IV, 1970-1971, s.111-151

³⁸⁷ Abdülhalik Bakır, *Orta Çağ İslam Dünyası'nda Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*, Ankara 2005, s. 443-445.

³⁸² Turan, “Altun-aba Vakfiyesi”, s. 208.

³⁸³ Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı”, *TİD*, XXI/2, 2006, s. 80-88.

yani çizme kullanılmıştır. Çizmeler sarı veya kırmızı renkte olduğu görülmüştür³⁸⁸. Çizmenin haricinde terlik, pabuç ve mestte giyilmiştir. Kadınların giydiği mestlerin uçlarına takılar ve pullar yapıştırılarak süslenmiştir³⁸⁹.

Kullanılan süs eşyaları genellikle altın ve gümüşten yapılmıştır. Kadınların taktığı bileziklere dilmiş, kabara, seve, tor, yandım, kolbağı ve kalçak adı verilmiştir. Bilezik dışında tolgag adı verilen küpeninde takılığı görülmüştür. Halka ve hilal şeklinde olan küpeye ise ökmek adı verilmiştir. Ayrıca kadınların gerdanlık taktığıda görülmektedir. Bu gerdanlığa boğmak adı verilmiştir³⁹⁰.

B. Evlilik

Türkiye Selçuklularında evlilikler, İslami çerçeveye, gelenek ve görenekler dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Genellikle görücü usulüyle evlenilmiştir. Anne, baba veya ileri gelenler tarafından evlilik yaşına kişiler için uygun eş araması yapıldığı görülmüştür. Arama çiftlerin birbirlerine sosyal ve ekonomik olarak denk olması önem arz etmiştir. Bunun haricinde bir kızı beğenen erkek, büyüklerinin görüşünü aldıktan sonra kız tarafına gidilerek kızı istemişlerdir. Bu kız istemeye de hutbe adı verilmiştir³⁹¹.

İki ailenin ve çiftlerin onayladığı bu evlilikten sonra çeyizler hazırlanmış ve düğüne hazırlık yapılmıştır. Düğüne az bir süre kala iki taraf arasında kadı huzurunda nikah kıyıldığı görülmektedir. Düğünde halkın eğlenmesi ön

plana çıkartılmış ve müzik eşliğinde eğlence yapılmıştır. Yemek ikram edilmiştir. Bu yemeğe küden adı verilmektedir. Diğer adetlerden biriside saç geleneğidir. Düğün sahibi etrafa altın, gümüş, giysi ya da şeker saçmasına denmektedir³⁹².

C. Sosyal Yardımlaşma

Türkiye Selçuklularında vakıflar sosyal yardımlaşmanın merkezinde yer almaktadır. Vakıflar ihtiyaç sahibi insanların hayatlarını idame ettirmesi hususunda birçok yardımda bulunmuştur. Hastalanan halkın tedavisi, vefat ettiklerinde yıkanması, kefenlenmesi ve hatta mumyalanması, fakir insanlara yemek verilmesi, kölelerin azad edilmesi, yolda kalmış insanların barınması, beslenmesi ve hayvanlarının bakımı gibi konularda en önemli katkıyı vakıfların verdiği görülmektedir.

Karatay kervansarayının vakfiyesinde görüldüğü üzere yoksul insanlara kapısını açmış ve onları misafir etmiştir. Bu işlevinin yanı sıra yolcuların ayakkabı tamiri, ayakkabısı olmayan yolculara ise temini sağlanmıştır. Yolcuların binek hayvanlarının nallanması ve hayvanların hanlarda bulunan baytarlar tarafından ücretsiz olarak tedavi edilmesinden de bahsedilmiştir. Aynı vakfiyede kervansarayda hasta olan yolcuların tedavisi için ilaç ve meşrubatın verildiği de yazmaktadır. Burada hastane ve eczane bulunmaktadır. Ancak buralarda sürekli olarak bir tabibin bulunduğu söylenemez. İhtiyaç halinde en yakın merkezden tabip çağrılmaktadır³⁹³.

³⁸⁸ M. Zeki Oral, "Selçuklularda Giyim Eşyası", Türk Etnografya Dergisi, V, Ankara 1963, s. 14.

³⁸⁹ Bakır, Giyim-Kuşam ve Moda, s. 499.

³⁹⁰ Süslü, Kıyafet, s. 172-179.

³⁹¹ Sedat Bıçak, Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın, İstanbul 2007, s.70.

³⁹² Halil Cin, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988, s.112-114; Nejdet Sevinç, "Eski Türklerde Kadın ve Aile Hukuku", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.8, Ekim 1980,s.55.

³⁹³ Turan, "Celaledin Karatay", s. 57-57.

D. Halkın Isınması ve Aydınlanması

Türkiye Selçukluları döneminde ele alınmış vakfiyeler incelendiğinde kurumların ısınması ve aydınlanması için kullanılan eşyalara da değinildiği görülmektedir. Kış aylarında odunun yakılmasıyla ısınma sağlanmıştır³⁹⁴. Aydınlanma ise mum ve yağların yakılmasıyla gerçekleşmektedir³⁹⁵. Genellikle keten tohumundan yapılan bezir yağı kullanılmıştır. Mum lüks teşkil ettiğinden halk çoğunlukla bezir yağını yakmayı tercih etmiştir³⁹⁶.

SONUÇ

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra hızlı bir şekilde Anadolu'da Türk şehirleşmesi görülmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin iskân politikaları Anadolu şehirlerini Türk-İslam senteziyle kalkınmasına ve şehirlerin genişlemesine sebebiyet vermiştir. Kurulan vakıflar aracılığıyla halkın ihtiyaçları giderilmiş ve Anadolu'nun İslamlaşması ile Türkleşmesine katkı sağlamıştır. Konya şehri kurulan yapılarıyla diğer şehirlere nazaran daha hızlı ilerleme kat etmiştir. Uygulanan hoşgörü politikası ile İslamlaşma, iskân politikası ile Türkleşme sağlanmıştır. Konya, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olmasıyla dönemin siyasî ve kültürel merkez haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLAKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri, I*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı yay., Ankara 1959.
- AKGÜNDÜZ, Murat, "Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahîlik Teşkilatı", *Harran Üniversitesi İla-*

hiyat Fakültesi Dergisi, 31, Şanlıurfa 2014, s. 9-18.

- AKMAN, Kaan, "Kent Meydanlarının Önemi ve Değişen İşlevi" *Akademik Düşünce Dergisi*, 1, Sam-sun 2020, s. 17-33.
- ALGÜL, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, III, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, 2, Ankara 1942. s. 279-353.
- BAYKARA, Tuncer, "Ulucami. Selçuklu Şehrinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak Olarak" *Belleten*, LX/227, Ankara 1996, s. 33-58.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- BAYRAM, Mikail, "Türkiye Selçuklularında Köy Teşkilâtı", *USAD*, 6, Konya 2017, s. 53-64.
- BAYRAM, Sadi-A. Hamdi Karabacak, "Sahib Ata Fahrü'd-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri" *Vakıflar Dergisi*, 13, Ankara 1981, s. 21-69.
- BEKTAŞOĞLU, Mustafa, *Anadolu Şehrinin Su Yapıları*, ASKİGM yay., Ankara 2013.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK yay., Ankara 1974.
- ÇETİN, Osman, *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*, Maarifet yay., İstanbul 1981.
- EKİNCİ, Yusuf, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, MEB yay., İstanbul 1989.
- EYİCE, Semavi, "Çeşme", *DİA*, VIII, TDV yay., İstanbul 1993, s. 277-287.
- EYİCE, Semavi, "Hamam", *DİA*, XV, TDV yay., İstanbul 1997, s. 402-430.
- EYİCE, Semavi, "Kale", *DİA*, XXIV, TDV yay., İstanbul 2001, s. 234-242.
- GENÇEL EFE, Zehra, *Anadolu Türk Kültüründe Mumyalama*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.
- GREGORY Abû'l-Farac, *Abû'l - Farac Tarihi*, I, çev. Ö. Rıza Doğul, TTK yay., Ankara 1999.

³⁹⁴ Turan, "Celaledin Karatay", s. 58.

³⁹⁵ Turan, "Celaledin Karatay", s. 76.

³⁹⁶ Turan, "Altun-aba Vakfiyesi", s. 203.

- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “Anadolu’da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Hâline Dönüşmesi ve Tımar Sistemine Yansımaları (Ankara Örneği)” *SÜ-TAD*, 32, Konya 2012, s. 263-291.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “I. Alâeddin Keykubâd’ın (1220-1237) Kayınpederi Kır Fard Hakkında Bir Araştırma” *MJH*, II/1, 2012 s. 121-130.
- İBN BATTUTA, İbni Batuta *Seyahatnamesi*, II, Yapı Kredi yay., İstanbul 2010.
- İBN BİBİ, *El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name)*, I, çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 1996.
- KAFALI, Mustafa, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleştirilmesi” *Töre Dergisi*, S. 41, s. 5-18.
- KARACA, “XVI. Yüzyılda Meğri (Fethiye) Kazası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, Isparta 2013, s. 13-54.
- KARAMAĞARALI, Halûk, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, *Önasya*, 61-62, Ankara 1970, s. 4-5.
- KAYAOĞLU, İsmet, “Turumtay Vakfıyesi”, *Vakıflar Dergisi*, XII, Ankara 1978, s. 91-112.
- KEMALOĞLU, Muhammet, XI-XIII. Yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim-Öğretim (Medreseler)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, II/5, 2015, s. 89-106.
- KUBAN, Doğan, “Anadolu-Türk Şehri- Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler.” *Vakıflar Dergisi*, 7, Ankara 1968, s. 53-73.
- KURAN, Aptullah, *Anadolu Medreseleri*, I, ODTÜ Mimarlık Fakültesi yay., Ankara 1969, s. 1.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Ahi Ali Tekkesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2016, s.43.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Ahi Mustafa Hânkahı”, *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2016, s.157.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Başkent Konya’da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi”, *SEMA*, 2, s. 180.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “İbn Kalemşah Dergâhı”, *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016, s.19.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Lâlâ Hânkahı”, *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016, s.96.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Ziya Hânkahı”, *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016, s.390.
- METİN, Tülay, “Türkiye Selçuklu Şehirlerinde “Meydan” Kültürü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX-VIII/1, İzmir 2013, s. 209-222.
- METİN, Tülay, “Selçuklular Çağında Şehir Hayatı”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ankara 2012, s. 507-551.
- METİN, Tülay, *Selçuklu Çağında Yaşamak Ortaçağda Türk Şehri*, Kronik yay., İstanbul 2020.
- MEVLÂNA, Divan-ı Kebir, I-V, çev. Remzi Bengi, İstanbul 1957-1960.
- MEVLÂNA, *Mesnevi*, I-V, çev. Veled İzbudak, İstanbul 1981.
- OCAK, A. Yaşar, *Ortaçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011,
- OCAK, A. Yaşar, *Ortaçağlar Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011,
- ODABAŞI, Zehra, “Türkiye Selçukluları Döneminde Buzun Kullanımı ve Konya ile Çevresinde Bulunan Buzhaneler”, *SUSBED*, 42, Konya 2019, s. 317-324.
- ODABAŞI, Zehra, *Selçuklu Emiri Celaleddin Karatay ve Vakıf Eserleri*, Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2019.
- ORHONLU, Cengiz, “Şehir Mimarları”, *OA*, II/2, İstanbul 1981, s. 1-30.
- ÖNKAL, Ahmet -Nebi Bozkurt, Nebi, “Cami”, *DİA*, VII, TDV yay., İstanbul 1993, s.46-56.
- ÖZ, Şaban, “Mescid/Cami”, *İslam Kuruluş Tarihi*, Grafik yay., Ankara 2013, s. 255-269.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Nizâmiye Medresesi” *DİA*, XXXIII, TDV yay., Ankara 2007, s. 188-191.
- ÖZCAN, Koray “Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i”, *Bilgi*, 38, Ankara 2006, s. 161-184.
- ÖZCAN, Koray, “Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri”, *İTÜD*, VI/1 İstanbul 2007, s. 3-15.
- POLAT, M. Said, *Anadolu Selçukluları’nda Ticari Hayat*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma-

- ları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.
- POLAT, M. Said, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İctimaî ve İktisadî Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- POLAT, M. Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, Kitabevi yay., İstanbul 2004.
- TANYELİ, Uğur, Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15. yy), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1987.
- TAZEBAY, İlkden -Nevin Akpınar, "Türk Kültüründe Bahçe", *bilig*, 54, Ankara 2010, s. 245-247.
- TEMİR, Ahmet, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli. Arapça- Moğolca Vakfiyesi*, TTK yay., Ankara 1959.
- TERZİOĞLU, Arslan, "Bîmâristan", *DİA*, VI, TDV yay., İstanbul 1992, s. 163-178.
- TUNCEL, Metin, "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 309-350.
- TUNCEL, Metin, "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 309-350.
- TURAN, Osman, "Selçuk Devri Vakfiyeleri II. Mübârizzeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *Belleten*, XI/43, Ankara 1947, s. 415-429.
- TURAN, Osman, "Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42, Ankara 1947, s. 197-235.
- TURAN, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45, Ankara 1948, s. 17-170.
- TURAN, Osman, "Selçuklu Kervansarayları" *Belleten*, 39, Ankara 1946, s. 471-496.
- TURAN, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Boğaziçi yay., İstanbul 1993,
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Ötüken yay., İstanbul 2009,
- VGMA. Defteri No. 581/2, s. 288-290.
- VGMA. Defteri No. 581/2, s. 298-299.
- VGMA. Defteri No. 591, s. 255.
- VGMA. Defteri No. 592, s. 247.
- VGMA. Defteri No. 592, s. 50.
- VGMA. Defteri No. 596, s. 151.
- VGMA. Defteri No. 604, s. 67-73.
- VGMA. Defteri No. 608/2, s. 17-20.
- WEBER, Max *Şehir Modern Kentin Doğuşu*, çev. Musa Ceylan, Yarın yay., İstanbul 2010.
- YEGÜL, Fikret K., "Sardes: Tarih, Mimarlık ve Şehircilik", *ANAR*, 23, İstanbul 2020, s.135-158.
- YEL, Ali Murat-Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mahalle", *DİA*, XXVII, TDV yay., Ankara 2003, s. 323-326.
- YÜKSEL, Çağla Caner, "Selçuklu Döneminde Anadolu Kentleri ve Kent Mimarisi", *ISAS*, IV/3, Ankara 2019, s. 347-351.

SELÇUKLU DEVRİ KONYA GELENEK VE GÖRENEKLERİ

Züriye ORUÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, zuriyeoruc@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4840-7953.

*“Ey orduyla dolu Konya
Rum ülkesinde başkentsin
Her büyük şehir emir gibidir
Sen şehirlerin üzerinde şah gibisin”³⁹⁷*

ÖZ

Gelenek ve görenekler, bir toplumun geçmişi ile kurduğu bağıdır. Bu bağ, kültürel kimliğini ortaya koyduğu gibi gündelik yaşantısını ve hayata bakışını da en iyi yansıtan aynalardır. Nitekim her toplumun geleneklerinde kendine özgü dinî ve millî değerleri, kuralları, örfü ve âdâbı vardır. Bu münasebetle, toplumlar kendilerini en iyi gelenek ve görenekleri ile anlatır.

Bu çalışmada Selçuklu döneminde Konya’da halk arasında mevcut gelenek ve görenekler ele alınmıştır. Konya Türkiye Selçuklu Devleti’nin dârü’l-mülkü olmasının yanı sıra büyük ve önemli bir şehridir. Siyasî olduğu kadar kültürel açıdan da öne çıkan merkezlerden biridir. Dolayısıyla şehrin kültürel dokusu, Selçuklu kültür ve kimliğini anlamada oldukça önemlidir. Çalışma doğrultusunda evlilik, doğum, çocuk bakım ve terbiyesi, gündelik yaşam, ev hayatı, misafir ağırlama, yaza ve kışa hazırlık, eğlence ve merâsimler, bayramlar ve inanç ile mâtem zamanlarına dair Selçuklu dönemi Konya’sının gelenek ve görenekleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Konya, Gelenek, Görenek, Âdet.

³⁹⁷ Sultan Veled, *Sultan Veled Divânı Tercümesi*, 2, Çeviren: Şadi Aydın-Elvir Musiç, Mevlana Üniversitesi Yayınları, Kon 2015, s. 972.

TRADITIONS AND CUSTOMS OF SELJUK ERA KONYA

ABSTRACT

Traditions and customs are the bonds that a society establishes with its past. This bond is not only a mirror that reflects the daily life and outlook of a society but also reveals its cultural identity. It is a fact that every society has its own religious and national values, rules, customs, and manners embedded in its traditions. In this regard, societies express themselves best with their customs and traditions.

This present study discusses the traditions and customs that existed among the people in Konya during the era of Seljuks. Konya was a large and significant city as well as being capital of the Seljuk State of Türkiye. It was one of the prominent centres in terms of culture and politics. Therefore, the cultural composition of the city was very important to understand the Seljuks' culture and identity. The present study describes the traditions and customs in Konya during the period of Seljuks regarding the events and ceremonies such as marriage, birth, child care and upbringing, daily life, domestic life, hosting guests, preparation for summer and winter, entertainment, and occasions of holidays, religion, and mourning.

Keywords: The Seljuks, Konya, Tradition, Custom, Ceremonies.

GİRİŞ

Konya Orta Anadolu'nun güneyinde bir ova içinde konuşlanmış, konumu dolayısıyla daima göz ardı edilemez bir öneme sahip olmuş eski bir yerleşim yeridir. Kuzey-güney ve doğu-ba-

tı istikâmetindeki yolların ortasında, jeopolitik bir mevkiide bulunması dolayısıyla bir merkez olmaya uygun şehirlerden idi³⁹⁸. Daimi olarak bir Türk yurdu oluncaya değin tarih boyu farklı medeniyetlerin hakîmiyet sahası içinde bulunmuş ve işgallere maruz kalmıştır. Hitit (MÖ. 2000-1000), Frig (1000-700), Lidya, Pers (MÖ. IX.yüzyıl-330) ve Helen (MÖ. 333-30) egemenliklerinden sonra, Seleukoslar'ın ve Bergama Krallığı'nın idarelerini görmüş ve Roma hakîmiyeti altına girmiştir. Roma döneminde önemli bir askerî üs ve eyâlet merkezlerinden biri idi. VII. yüzyılın ortalarından sonra Arap fetihleri ile karşı karşıya kalmıştır. Bir süre Müslüman ordular ile Roma idaresi arasında el değiştirmiş; XI. yüzyılın ikinci yarısında nihayet Türkler tarafından ele geçirilmiştir³⁹⁹. Anadolu'nun bağrındaki bu şehir her ne kadar Selçuklu öncesinde önemli bir merkez idiyse de asıl şöhretine ve mâmuriyetine Selçuklu kimliği ile kavuşmuştur⁴⁰⁰. Neolitik dönemden itibaren

³⁹⁸ Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*, Çizgi Yayınları, Ank. 2019, s. 69.

³⁹⁹ Tuncer Baykara, "Konya", *DİA*, 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2002, s. 182-183; Hasan Bahar, "Tarih Öncesinden Bizans Dönemine Kadar Konya Ulaşımı ve Balkayalar-Bağırsıkdere Kalesi", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, Güz 2017, 7, s. 125-140; Aynur Durukan, "Selçuklular Öncesinde Konya", *Gez Dünyayı Gör Konya'yı*, Hazırlayan: Ahsen Erdoğan, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2001, s.11, 13.

⁴⁰⁰ Süleymanşâh döneminde ele geçirilen yerlerden biri Konya idi. I. Kılıç Arslan döneminde İznik'in kaybedilmesinden sonra merkezin İç Anadolu'ya doğru çekilmesi ile birlikte önemi artmış; bilhassa Şahinşâh, Sultan Mesud ve II. Kılıç Arslan dönemlerinde devletin dârü'l-mülkü olarak öne çıkmıştır. Sultan Mesud döneminde başlayan imâr ve kalkınma, Konya'yı da hızlı bir gelişme sürecine sokmuştur. Şehir, devletin son bulduğu zamana değin dârü'l-mülk olma hüviyetini korumuştur. Şehrin surları Alâeddin Keykubâd zamanında yaptırılmıştır. Surların yapıldığı dönemde kale kapılarının sayısı 12 idi. Sonraki dönemlerde başka kapılar da açılmış; ancak bu kapıların çoğu Osmanlı döneminde kapatılmıştır. Bk. Hacıgökmen, *Selçuklu Başkentleri*, s. 67-68, 78-79; "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştır-*

mekânsal olarak biriktirdiği tarihini ve iskân ettiklerini geride bırakarak Selçukluların elinde yeni ve muhteşem bir döneme kapı açmıştır.

Türkiye Selçuklu şehirlerinin her biri ortak bir kültür ve kimliğe sahiptir. Bu kültür ve kimlik Türk-İslâm kültür ve kimliğidir. İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra bir takım inanç ve geleneklerini yeni yaşamlarına uygun hale getirmiş ve yeni kimliklerini de büyük bir şeref ile göğüslerinde taşımışlardır. Bu açıdan, Konya bir Selçuklu şehri ve dârü'l-mülkü olmakla birlikte aynı zamanda Selçuklu kültürünün, Türk ve İslâm kültür ve kimliğinin iyi birer taşıyıcısıdır. Bu kültürü kuşaktan kuşağa aktaran ise gelenek ve görenekleridir. Gelenek ve görenekler bir milletin değerleri, zenginliği ve geçmişe uzanan bağlarıdır. Aynı zamanda doğumdan ölüme kadar yaşamın her bir adımı, sahip olunan örf, töre ve gelenekler ile süslediğinden Selçuklu dönemi kültür ve yaşantısını bize en iyi onlar gösterir.

1. Düğün

Selçuklu dönemi Konya'sında aile kurmanın, aslında bugünden çok da farklı olmadığı görülen bir dizi geleneksel ritüeli vardır. Bu gelenek ve ritüellerin sıralaması şu şekildedir: Kız bakma/dünür gezme, görücü gitme, kız isteme ve söz kesme, nişan, kına, nikâh merâsimi ve düğün. Evlilikler çoğunlukla görücü usulü yapılmaktaydı. Evlenme çağına gelmiş bir gencin

ailesi, çocuğuna uygun bir kız bulmak için arama ve soruşturmayı başlatır, bu aşamanın sonunda buldukları kızın evine gencin annesi, yakınından bir kadın ya da bir büyük, kız bakmaya giderdi⁴⁰¹. Güzel olması yanında becerikli, örtülü ve iffetli oluşu bir genç kızda aranan en önemli özelliklerdi⁴⁰². Bu özellikleri sebebiyle övülen ve evlilik çağına ulaşmış genç kızlara çok sayıda görücü geliyordu. Genç kız gelen görücü tarafından beğenilir ve aileler anlaşırsa evlilik için istenilen şartlar öğreniliyordu.

Eski Türklerde *kalın ve başlık*⁴⁰³ adında, *kız ailesine verilen para/mal ve hediyeler* vardı. İslâmiyetten sonra da verilmeye devam edilmiştir. Başlık miktarı tâlip olunan ailenin kızına göre değişiyordu. Eflâkî, Tavus Hanım adında bir kadına 50 bin dinar başlık verildiğinden bahseder⁴⁰⁴. Ancak İslâmiyet'in kabulünden sonra, *mehir* kelimesinin yerine bazen *kalın ve başlık* kelimelerinin kullanılmış olduğu göz ardı edilmemelidir⁴⁰⁵. Nitekim aileye verilen para/mal

maları Dergisi, 29, 2011, s. 231-260; Necdet Sakaoğlu, "Dârü'l-Mülk Konya", *Gez Dünyayı Gör Konya'yı*, Hazırlayan: Ahsen Erdoğan, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2001, s. 22; İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'îye Fî'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, 1, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 1996, s. 272; Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 3/1, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2006, s. 25, 30.

⁴⁰¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, çev. Veled İzbudak, Gözden geçiren: Abdülbâki Gölpinarlı, İst. 1995, b.192 (s. 16).

⁴⁰² Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.208 (s. 18); 6, b.252 (s. 23).

⁴⁰³ Eski Türklerde kalın ve başlık, her ikisi de "kız ailesine verilen" *para, mal ve hediyeler* idi. Bir kızın babasından çeyiz alması gibi bir oğul da evlenirken babasından kalın hakkını alırdı. Bahaeddin Ögel bunu *evlenme 'payı'* ve oğulun babadan alacağı *kalın hakkı* olarak açıklamıştır. Ögel, kalın ve başlığın farklı şeyler olduğunu ifade ile, başlığın "evlenme sırasında kız ailesine verilen bir 'hediye'" olduğunu söylemiştir. Bk. Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İst. 2001, s. 256-259; "Türklerde Kalın ve Başlık", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 4 (*Gelenek-Görenek ve İnançlar*), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 393-396.

⁴⁰⁴ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al-Ârifin)*, 1, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İst. 1973, s. 366.

⁴⁰⁵ Ahmet Akgündüz bu konu ile ilgili şöyle demiştir: "Kalın, mehir ve başlığın birbirinden bağımsız sosyal ve hukukî kurumlar mı, yoksa biri diğerinin yerine ikame edilmiş müesseseler mi olduğu tartışmalıdır. İslâmiyet'in kabulünden sonra bir süre mehir, özellikle muaccel (pe-

ve hediyeler yanında gelin olacak kıza da *mehir* verilirdi⁴⁰⁶. Mehir, İslâm'ın kocanın karısına vermesini emrettiği, nikâh sırasında miktarı belirtilen para veya mal idi⁴⁰⁷. Örneğin İbn Bîbî I. İzzeddin Keykâvus'un, Erzincan Melîki Fahrreddîn Behrâmşâh'ın kızı Selçuk Hâtun ile olan nikâhında yarısı peşin (mehir-i muaccel) yarısı sonra (mehir-i müeccel) ödenmek üzere 100 bin dinar kıyıl altının *mehir* belirlendiğinden bahseder⁴⁰⁸. Mehrin ne kadar olacağı yine ailenin durumuna göre değişmekte idi. Mevlânâ tâlip-lisi çok olan bir genç kızın ailesini râzı etmek için ağır *nikâh paraları* teklif edilebildiğini söyler⁴⁰⁹.

Sihriyet bağı kurulmak istenen ailenin kızı, tâlip olan aile tarafından istenirdi⁴¹⁰. Bugün olduğu gibi kız *isteme* olur ve kızın babası veya

evin büyüğü bu evliliğe onay verirse söz kesilmiş olur; ardından nişan yapılır ve düğünden önce kına yakma merâsimi gerçekleşirdi. Bunlardan nişanda karşılıklı olarak bazı armağanlar ve kumaşlar verilirdi⁴¹¹. Kına gecesinde ise gelin olacak genç kızın eline ve bileğine kına yakılırdı⁴¹².

Düğün öncesi yapılan hazırlıkların en önemlisi çeyizin toplanmasıydı. Evlenecek genç kıza çeyiz hazırlanması *çeyiz düzmek* olarak ifade edilmiştir⁴¹³. Çeyiz, genç kızın ailesi tarafından, hatta akrabaları da bu işin içinde olacak şekilde, zaman içinde hazırlanır ve düğünden bir süre önce toplanır ve eksikleri belirlenirdi. Bu hazırlık için karşı taraftan belirli bir süre talep edilirdi⁴¹⁴. Çeyiz oldukça önem verilen bir mesele ve uğraş idi⁴¹⁵. Gelin olacak kızlar güzel bir çeyize sahip olmaya önem verirlerdi⁴¹⁶. Evlenerek kocasının ailesine katılacak bir genç kızın kıymetli bir çeyize sahip olması itibarı açısından önemli idi. Çeyiz, evlenecek kızın şahsi eşyalarından ve ziynetinden başka elbiselerden çeşitli kumaşlara, mutfak gereçlerinden başörtülerine kadar çok çeşitli olur ve bir sandık içinde muhafaza edilirdi⁴¹⁷. Çeyizde yer alan mutfak ve ev eşyalarında ailenin ekonomik durumu be-

şin ödenen) mehir karşılığında kalın, ağırlık ve başlık kelimeleri kullanılmıştır. Bazan da mehir karşılığında başlık kullanılmakla birlikte hukukî bir kurum olan mehirle sosyal bir uygulama olan başlığı birbirinden ayırmak için ikinciye “fuzûlî başlık” denmiştir. İbn Kemal de muaccel mehre Türkler'in örfünde kalın dendiğini söylemektedir. Mehirle kalın ve başlığın belirli bir dönem aynı anlamda kullanılmaları, ikisinin de evlenme sırasında erkek tarafından kadına veya ailesine verilen bir mal olması benzerliğinden kaynaklanmış olmalıdır”. Bk. Ahmet Akgündüz, “Başlık”, *DİA*, 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İst. 1992, s. 132.

⁴⁰⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6, b.250-255 (s. 23); *Dîvân-ı Kebîr*, 6, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpinarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, b.2512 (s. 251, 257); Akgündüz, “Başlık”, s. 132.

⁴⁰⁷ Hadislerde daha çok *mehir* (mehir) ve *sadak* şeklinde geçer. Arapça *ücret* anlamına gelen mehir (mehir), İslâm hukukunda “*Nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal*” olması dolayısıyla önemlidir. Bk. Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, *DİA*, 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ank. 2003, s. 389.

⁴⁰⁸ İbn Bîbî'nin eserinde *sadak* olarak geçmiştir. Bk. İbn Bîbî, *El-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye Fî'l-Umûrî'l-'Alâ'iyye* (I. Tıpkıbasım), Önsöz ve fihristi hazırlayan: Adnan Sadık Erzi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 1956, s. 177.

⁴⁰⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 6, b.2566 (s. 257).

⁴¹⁰ Feridun b. Ahmed, *Sipehsâlâr Risalesi Hz. Mevlânâ ve Yakınları*, Osmanlıcaya çev. Ahmed Avni, Sadeleştiren: Tahir Galip Seratlı, Elest Yayınları, İst. 2004, s. 151.

⁴¹¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6, b.268 (s. 24).

⁴¹² Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 7, b.2859 (s. 226); *Mesnevî*, 6, b.303 (s. 27).

⁴¹³ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.768 (s. 94).

⁴¹⁴ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 193. Karamanoğlu Mehmet Bey, Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızını Selçuklu Şehzadesi Alâeddin Siyavuş ile evlendirmek istediğinde, kızın annesi Gazalya Hâtun süslerden ve elbiselerden oluşacak çeyizi hazırlamak için 4 ay süre istemiştir. Bk. İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 2, s. 210.

⁴¹⁵ Mevlânâ “... çeyiz olmazsa gelin, kızar köpürür sana” diyerek çeyizin, bir genç kız için ne kadar önemli olduğundan bahseder. Bk. Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 7, b.3251 (s. 256).

⁴¹⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 7, b.3251 (s. 256).

⁴¹⁷ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 198.

lirleyici idi. Hükümdarların ve ileri gelenlerin kızlarının çeyizlerinde altın ve gümüş eşyalar yer alırken, altın ve gümüşü kullanmaktan sakınanlar ve fakir ailelerin kızlarının çeyizleri daha mütevazı olmaktaydı⁴¹⁸. Aile varlıklı ise çeyizde aşçı, cârîye, hizmetçi ve hatta hayvan sürüleri olabilmekteydi⁴¹⁹. Buna karşın yoksul ailelerin, kızlarına çeyiz hazırlamakta zorlandığı ve bazı ailelerin çeyiz hazırlayamadıkları vâkidir⁴²⁰.

Eflâkî'nin bir kaydına göre Şeyh Selaheddîn'in kızı Hediye Hâtun'u Hattat Mevlânâ Nizâmeddîn ile evlendirmek istedikleri zaman, Hediye Hâtun'un çeyizi olmadığı için Mevlânâ, Gürcü Hâtun'un sarayında bulunan melîkelerin hocası Usta Hâtun eliyle durumu Gürcü Hâtun'a bildirmiş; çeyiz hazırlanması için yardımlarını istemiştir. Gürcü Hâtun, emîrlerin hâtunları ve kızlarının desteği ile kıymetli bir çeyiz hazırlayarak hükümdarın katırları ile Mevlânâ'nın ders verdiği medreseye göndermiştir. Bu çeyiz, *“birkaç takım elbise ve her cinsten birer kat çamaşır, yirmi süslü küpe, yirmi kıymetli yüzük, inci gerdanlıklar, altın işlemeli külâh, çok nefis yüz örtüleri ve kıymetli bileziklerin yanında kıymetli halılar ve seccadeler,*

Gürcü, Şiraz ve Aksaray perdeleri; sini, tepsi, kazan, bakır ve çini kaselerden, havanlardan, şamdanlardan teşekkül eden tam bir mutfak takımından” oluşuyordu. Çeyizdeki altın eşyanın yetmiş bin *dirhem-i sultanî* kıymetinde olduğu kaydedilmiştir⁴²¹.

Düğün ve eğlenceden önce şahitlerin ve kadının huzurunda nikâh kıyılırdı. Kadınlar nikâh esnasında orada olmazlar, vekilleri bu işi üstlenirdi⁴²². Mehir miktarı nikâhta belirtilirdi⁴²³. Nikâh merâsiminden sonra şeker dağıtılırdı⁴²⁴.

Düğün günü gelinin başı bağlanır, gelinlik giydirilir ve duvak takılırdı⁴²⁵. Gelinin giydiği elbisenin kumaşı, ailenin konumuna göre atlas-tan ya da altın işlemeli olabiliyordu⁴²⁶. Bugün olduğu gibi sağdıçlık vardı⁴²⁷. Düğün gününde dağıtılan ikramlıkların başında badem şekeri ve gülsuyu şerbeti geliyordu⁴²⁸. Ayrıca *saçı (saçığ) saçma* âdeti vardı. Nikâhtan sonra ya da

⁴²¹ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 156-157.

⁴²² Sevim, *Kadın*, s. 159.

⁴²³ I. İzzeddin Keykâvus ile Fahreddin Behramşâh'ın kızı Selçuk Hâtun'un nikâhını kıyan Kadı Humam Sadreddin Lehaverî, Halife Me'mun'un, bazı yakınlarının nikâhlarında okuduğu bir hutbe metnini seçip nikâhta okumuştur. Ardından *“Galip Sultan İzzeddin Ebu'l-Feth Keykâvus b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan, Melik Fahreddin Behramşâh b. Davud'un kızı Selçukî Hatun'u eş olarak istedi. Yarısı peşin yarısı sonra ödenmek üzere 100 bin dinar başlık [mehir] vermeyi üstlendi”* demiştir. Kadının *“Allah'a hamd ve onun Peygamber'ine salat ve selam olsun”* diyerek sözünü bitirmesinden sonra kız tarafı *“İsteği kabul edip istenileni verdik”* demiş ve duada bulunmuştur. Bk. İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 196.

⁴²⁴ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 311; 2, s. 100.

⁴²⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpinarlı, Remzi Kitabevi, İst. 1957, b.2678 (s. 289); İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 91.

⁴²⁶ Mevlânâ *“Gelin, güzel olmadıkça süsüyle-püsüyle, atlas-tan yapılmış, yahut altın işlemeli elbisesiyle gözlere hoş görünemez”* diyerek o zamanın gelinliğini târif etmiştir. Bk. Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 4, b.4151 (s. 429).

⁴²⁷ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 313.

⁴²⁸ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 417; İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 2, s. 100; Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.3178 (s. 254).

⁴¹⁸ I. İzzeddin Keykâvus ile evlenen Erzincan Melîki Fahreddin Behramşâh'ın kızının çeyizi *“mücevher işlemeli başörtülerinden, kıymetli taşlarla süslenmiş halhallardan, nefis yüzüklerden, kıymetli küpelerden, sırmalı paha biçilmez elbiselerden, altın ve gümüş kaplardan, ev eşyaları ve kâselerden, kıymetli kitaplardan, Hoten ve Çin kokularından, ay yüzlü erkek ve kadın kölelerden, altın nallı katırlardan, rüzgar ve şimşek gibi hızlı giden atlardan, yüklenmiş soylu develerden”* oluşuyordu. Bk. İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 194.

⁴¹⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.209 (s. 18); Ali Sevim, *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadının (1040-1308)*, Ufukötesi Yayınları, İst. 2008, s. 156-157.

⁴²⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.198 (s. 17); Ömer Uzunağaç, *Selçuklu Anadolu'sunda Beslenme ve Yemek Kültürü*, Kitabevi Yayınları, İst. 2015, s. 7.

düğünde dinar ve dirhemler, inciler veya başka kıymetli saçılar bir tabağa konarak saçılırdı⁴²⁹. Düğün geleneklerinden bir diğeri düğün yemeği idi. Türklerin *küden* adını verdiği bu yemek düğüne gelen misafirler için hazırlanırdı. Düğünlerde def çalınırdı⁴³⁰. *Dîvân-ı Kebîr* ve *Mesnevî*'de yer alan hikâyelere bakılırsa, düğünlerde kadın ve erkekler bir arada bulunmakta, birlikte eğlenmekte idi. Düğün eğlencesinde eller çırpılıyor, naralar atılıyor ve bazı oyunlar oynanıyordu⁴³¹.

Gelin ve damat için hazırlanmış oda, düğün öncesinde süslenmekteydi⁴³². Gerdek gecesinde duvak açıldıktan sonra geline *yüz görümlülüğü* takılmaktaydı. I. İzzeddin Keykâvus, Erzincan Melîki Fahreddîn Behramşâh'ın kızı Selçuk Hâtun ile evlendikten sonra, gerdek gecesi gelinin yüzündeki örtüyü kaldırmış ve boynuna kıymetli mücevherler takmıştır⁴³³.

2. Doğum ve Çocuk

Selçuklu toplumunda kız veya erkek olması farketmeksizin, bir bebeğin dünyaya gelişi aile için başlı başına bir sevinç kaynağı olmuştur. Aile gücü nisbetinde bu günü kutlamış ve eş dostu davet ederek ziyafet vermiştir⁴³⁴. Doğum haberi ile birlikte akrabaları ve yakınları bu sevince ortak olmuş, aileye ziyarette bulunarak anne ve doğan çocuk için hediyeler getirmiştir.

Eflâkî'nin bildirdiğine göre Mevlânâ'nın oğlu Emîr Âlim Çelebi doğduğunda pek çok hediye gelmişti. Mevlânâ bu hediyelerin bazılarını yakınlarına dağıtmıştı⁴³⁵. Bugün olduğu gibi *altın takma* âdeti de vardı. Mevlânâ, Sultan Veled'in oğlu Ulu Ârif Çelebi'nin (ö. 719/ 1320) doğum haberini aldığı anda gelini Selâhaddîn-i Zerkûb'un kızı Fatıma Hâtun'un başına dinarlar saçmış, torununun gömlek ucuna birkaç dinar bağlamıştı⁴³⁶.

Bir bebek dünyaya geldiğinde ona İslâm şeriatına uygun şekilde ad koyarlardı. Türkler İslâm öncesi dönemde de ad koymaya önem vermiştir. Mevlânâ bir çocuğa konulacak adın, o çocuğun mizâcına uygun olması gerektiğinden bahseder⁴³⁷. Varlıklı aileler annenin sütü yeterli gelmediğinde ve çocuğun doyurulması ve bakımına yardımcı olmak üzere dadı ve süt anne tutarlardı⁴³⁸. Ancak çocuğun bakımından ve eğitiminden asıl sorumlu kişi anne idi. Mevlânâ, annenin çocuğunun terbiyesi ve iyiliği için dudağına iğne batırdığından, uykudan uyandırırken burnunu ovduğundan söz eder⁴³⁹. Bir bebek katı gıdaya başlatıldığında bugün olduğu gibi annesi, alışması için önce her gıdadan azar azar bebeğin ağzına verirdi⁴⁴⁰. Mevlânâ besikteki bebekler için kullanılan *susam yağı*ndan da bahseder. Muhtemelen bu yağı, pişik olmasın için bebeklerin ciltlerine ve bez bölgesine

⁴²⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, b.3319 (s. 362); 4, b.1642 (s. 177); 6, b.2512 (s. 251); *Mesnevî*, 4, b.3136 (s. 251); 7, b.4104, (s. 319); Sevim, *Kadın*, s. 161-162.

⁴³⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6, b.306 (s. 27).

⁴³¹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.3860 (s. 455); *Mesnevî*, 6, b.307 (s. 27).

⁴³² İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 232.

⁴³³ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 199; Seval Orhan Dündar, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik 1075-1308*, Dün Bugün Yarı Yayınları, İst. 2021, s. 165-166.

⁴³⁴ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 430.

⁴³⁵ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 444.

⁴³⁶ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 227-228; Tahsin Yazıcı, "Ârif Çelebi", *DİA*, 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İst. 1991, s. 363.

⁴³⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.220-224 (s. 19).

⁴³⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.1453 (s. 179).

⁴³⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 3, b.2680 (s. 278); *Mesnevî*, 2, b.362 (s. 28).

⁴⁴⁰ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılap Yayınları, İst. 2014, b.1587-1589 (s. 102).

sürüyorlardı⁴⁴¹. Ayrıca büyüklere olduğu gibi çocuklara da hacamat yapılmaktaydı⁴⁴².

Çocuklar yaşatları ile birlikte mahalle aralarında oyunlar oynarlardı. Onların mahalle aralarında ve sokaklarda oynadıkları birtakım oyunlar vardı. Bazen içlerinden biri padişah olur, diğerleri ise perdecî, bey, hâkim, vezir, nâib, tercüman, hacib ve asker olur; birlikte gerçeğin bir kopyasını oyuna dökerlerdi. At yerine ellerindeki değneklere binerlerdi. Dük-kancılık oyunu, çelik çomak, çanak çömlek gibi oyunlar oynarlardı⁴⁴³. Kız çocuklarına bebek, erkek çocuklarına tahta kılıç verilirdi⁴⁴⁴. Meyve, ağaç, bahçe gibi çeşitli şekillerde olabilen mumdan yapılan oyuncaklar vardı⁴⁴⁵.

Kız ve erkek çocuklar mektebe gönderilirdi. Burada okuma yazma ve temel dinî bilgiler öğretilir, Kur'ân-ı Kerîm okutulurdu⁴⁴⁶. Kız çocukları için doğumdan itibaren çeyiz hazırlığına başlanabilirken erkek çocuklar için en önemli günleri sünnetleri idi. Sünnet düğünleri genellikle evlerde yapılırdı⁴⁴⁷. Evler bugüne özel süslenir ve misafirlere sunulmak üzere yemekler hazırlanırdı. Mevlânâ'nın çocukları Bahâeddîn (Sultan Veled) ve Alâeddin (Çelebi)'nin sünnetlerini Afyonkarahisar'da (Karahisar-ı Devle) Kale Komutanı Bedreddîn

Gühertaş (Gevhertaş) yaptırmıştır. Kaynakta Alâeddin Keykubâd'ın, emîr ve nâibleriyle birlikte katıldığı, eşi görülmemiş bir tören olduğu belirtilir. Tıpkı evlerin süslenmesi gibi kale de baştan aşağı süslenmiştir. Bu sırada çocuklardan Bahaeddîn 7 Alâeddin ise 6 yaşında idi⁴⁴⁸. Bu bilgi sünnet yaşı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Sünnet törenlerinin bazılarının oldukça uzun sürdüğü anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın katıldığı ve semâ yaptığı bir sünnet düğünü 16 gün sürmüştür⁴⁴⁹.

3. Ev Hayatı ve Gündelik Yaşam

Selçuklu dönemi Konya evleri ile ilgili kaynaklarda geçen bazı bilgiler olmakla birlikte günümüze ulaşabilen bir örneği maalesef olmamıştır. Aktarılan bilgilere göre Konya evleri kerpiçten, çoğunlukla tek katlı ve düz damlı olarak yapılmakta idi. Evler avluya açılıyordu⁴⁵⁰. Zenginlerin ve yönetici kesimin evleri beyaza boyanmıştı. Yine bu kesimin evlerinde beyaz mermer levhalar kullanılmıştı⁴⁵¹. Anlaşıyor ki durumu iyi olanların ve üst düzey görevlerde yer alan kişilerin evleri daha büyük ve güzeldi. Eflâkî'nin bir kaydına göre Mevlânâ, oğlu Sultan Veled'e, Konya'daki evler ile ilgili şöyle demiştir: “Bahâeddîn, Konya şehrine bak, kaç bin emîrin, büyüğün ve ileri gelenin evi, köşkü ve sarayı vardır. Tacirlerin ve iğdişlerin evleri

⁴⁴¹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 5, b.33 (s. 5).

⁴⁴² Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 255; Mevlânâ, *Mesnevî*, 2, b.1832 (s. 140).

⁴⁴³ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, b.6786-6789 (s. 400-401); *Maârif*, Çeviren: Meliha Ülker Tankâhyâ (Anbarcıoğlu), Ataç Yayınları, İst. 2021, s. 86; *Divân*, 2, s. 968; Feridun b. Ahmed, *Risale*, s. 109, Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 208; Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.1929 (s. 237); *Mesnevî*, 2, b.2598 (s. 199); 4, b.1133 (s. 93).

⁴⁴⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5, b.3597-3598 (s. 293).

⁴⁴⁵ Sultan Veled, *Maârif*, s. 225.

⁴⁴⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2, b.1633-1636 (s. 125); 4, b.192 (s. 16); *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.3176 (s. 379).

⁴⁴⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 6, b.2937 (s. 289).

⁴⁴⁸ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 314-315.

⁴⁴⁹ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 326.

⁴⁵⁰ Tek katlı evlere *tahtânî* çift katlı evlere *fevkânî* denilmektedir. Bk. Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ank. 1996, s. 148.

⁴⁵¹ İbn Saîd el-Mağribî, “İbn Saîd el-Mağribî'nin Kitâb el-Coğrafya'sından Anadolu'ya Dair Anekdotlar”, çev. Hasan Çetinel, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48, Aralık 2019, s. 586.

*zanaat erbabının evlerinden, emîrlerin sarayları tacirlerin, sultan ve meliklerin köşkleri ve takları bunların hepsinden yüzlerce derece yüksek ve büyüktür*⁴⁵².

Evlerin yazlık ve kışlık kullanılan kısımları vardı. Kışın evlerin daha sıcak olan kışlık kısımlarındaki odalarında ve sofada yatılırdı⁴⁵³. Yazın evlerinde kalanlar ise çoğunlukla evlerin damlarına serilen yataklarda yatardı⁴⁵⁴. Bir merdiven yardımıyla damlara çıkılırdı⁴⁵⁵. Mevlânâ'nın, ders verdiği medresenin damında kendisi için hücre şeklinde yatacak bir yer yapıldığı ve orada yattığı nakledilir. Mevlânâ, bir gün medresenin bir hücreğine çekilerek uyuyan talebelerini damda yatmaya dâvet etmiş, onlara “*Bugünlerde dam altında yatmak insana ağırlık ve tembellik verir. Gök kubbeyi seyrederek uyumak daha iyi olur*” demiştir⁴⁵⁶.

Evler halı, kilim ve hasırlarla kaplanırdı. Kilimlerin kıymeti ya da kabalığı, zengin veya

fakir oluşun göstergelerindendi⁴⁵⁷. Evlerin yanı sıra câmi, mescit ve medreselerin aydınlatılması kandiller ile sağlanırdı. Bunun yanında mum da kullanılırdı. Mum, evlerde kullanılan bir aydınlatma aracı olmakla birlikte özellikle durumu iyi olan ailelerin evlerinde ve sohbet meclislerinde kendine yer bulmuştur⁴⁵⁸. Nitekim Eflâkî'nin bir kaydında “*mum krallar, çerağ [kandil] ise fakirler içindir*” denilmiştir⁴⁵⁹.

Akşam ezânının okunmasından sonra yemek (*sofra kurma*) hazırlığına başlanırdı. *Sofra örtüsü* (*sofra bezi*) serilir ve sofra kurulurdu⁴⁶⁰. Ekmek, sofranın baş unsuruydu ve koparılarak yenirdi. İbn Battûta'nın haftada bir gün kadınlar tarafından pişirildiğini söylediği ekmeğin olmadığı bir sofraya eksik kabul edilirdi⁴⁶¹. Ekmekle birlikte et de önemliydi. Mevlânâ, Türklerin pişirdiği etlerin *yarı pişmiş* olduğunu söyler⁴⁶².

Ev esâsen kadınların yaşam alanı ve mekânı idi. Kadınlar çocukların bakımını üstlenir, ev işleri ile ilgilenir, örgü örerdiler⁴⁶³. Bazı işleri birlikte yaparlar, birbirlerine destek olurlardı. Çamaşırlarını dere kenarında yıkarlardı⁴⁶⁴.

⁴⁵² Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 267.

⁴⁵³ Feridun b. Ahmed, *Risale*, s. 142; İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 2, s. 93, 114; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank. 1985, s. 112.

⁴⁵⁴ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 93.

⁴⁵⁵ Sultan Veled, *Divân*, 2, s. 1026; Ulu Ârif Çelebi, *Ulu Ârif Çelebi Divânı*, Tenkitli metin ve tercüme: İbrahim Kunt-Mehmet Vanlıoğlu, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kon. 2013, s. 127.

⁴⁵⁶ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 499. Alâeddin Keykubâd tarafından tâmir ettirilen Alâeddin Köşkü (Kılıç Arslan Köşkü) bittiği zaman “*Akşamüzeri çıkıp köşke oturdu, mevsim yaz idi. Bütün şehir halkı sıcaktan hanelerinin üzerine çıkıp yatmışlardı. [...] O gün Sultan Alâeddin seher vakti kalkıp gördü. Bütün Konya şehri ayağının altında... Herkes erkek, dişi, kız, oğlan sergerdan... Kimi yatar kimi kalkar bunu görünce, 26 sene süren saltanatında bir daha köşke çıkmadı*”. Bk. Friedrich Sarre, *Konya Köşkü*, Notlar ekleyerek Türkçe'ye çev. Şahabeddin Uzlu, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ank. 1989, s. 90-91; Yasa, *Konya*, s. 149; Semavi Eyice, “Alâeddin Köşkü”, *DİA*, 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İst. 1989, s. 330.

⁴⁵⁷ Sultan Veled, *Maârif*, s. 88; Mevlânâ, *Mektuplar*, çev. ve hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp Yayınları, İst. 1999, s. 94.

⁴⁵⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6, b.305 (s. 27); Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, 1, b.1932 (s. 203); Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. 112.

⁴⁵⁹ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 408.

⁴⁶⁰ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, 7, b.3351 (s. 263); Mevlânâ, *Mesnevî*, 3, b.3306 (s. 270).

⁴⁶¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.2353 (s. 190); 5, b.232 (s. 22); İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, çev., İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2000, s. 400; Osman G. Özgüdenli-Ömer Uzunağaç, “Selçuklu Anadolu'sunda Ekmek”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/1, Bahar 2014, s. 62.

⁴⁶² Mevlânâ, *Mesnevî*, 3, b.3749 (s. 306).

⁴⁶³ Sultan Veled, *Divân*, 2, s. 875; Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, 7, b. 5306, (s. 407).

⁴⁶⁴ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, b.3977 (s. 239).

Kendi aralarında düzenli olarak bir araya gelirler, toplanırlardı. Bazen semâ toplantısı tertip eder ve Mevlânâ'yı dâvet ederlerdi. Mevlânâ pek çok kez bu toplantılara katılmıştır⁴⁶⁵. Kadınlar ev toplantıları yanında gezinti amacıyla bağa bahçeye giderlerdi. Şehir kadınları çarşaf ve yaşmak kullanır, peçe takardı⁴⁶⁶. Mevlânâ, kadınların çarşafını değirmi (*mi'zer-i yemenî*) olarak tanımlar⁴⁶⁷. Çarşaf sadece siyah renkte olmayıp renkli de kullanılırdı⁴⁶⁸.

Temizlik için hamamlara gidilirdi. Saç, vücut ve yüz temizliğinde kil kullanılırdı. Hamama giden bir kişinin yanında hamam taşı, peştamal, havlu, sabun ve kil olurdu⁴⁶⁹. Temizlikte kese ve lif kullanılmaktaydı⁴⁷⁰. Hamamlardan başka Ilgında'ki ılıcaya da sık sık gidilmekteydi.

Selçuklu dönemi Konya'sında kadınlar güzel kokuya ve süslenmeye önem vermiştir. Onlar koku (misk), allık, pudra ve sürme kullanmıştır. Sürme erkekler arasında da sünnet icabı görülüyordu. Mevlânâ bu sünneti yerine getirenlerden biridir⁴⁷¹.

Evliyâ Çelebi Konya halkının görünümünden bahsederken şöyle demiştir:

“Suyunun ve havasının tatlılığından bütün halkı sağlam yapılı, rahatına düşkün, buğday

*tenli sağlam bünyeli adamları olur. O kadar yaşlanır ve yaşarlar ki kuvvetleri gitmiş, hey'eti yitmiş, ömrü yüz yetmişe yetmiş ve sohbetten ve oynaşmaktan kalmış olurlar, ama uleması akıllı, olgun, yetkin ve ergin insanları vardır. [...] Kadınları gayet güzel yüzlü hoş yapılı olup konuşmaları ölçülü, dişleri dizilmiş inci gibi olur. Kıvrım kıvrım örülmüş saçlarını döktüklerinde gönlü yaralı âşıkların akılları târumar olur. Ve Konya'nın helvacı civanlarıyla Selman-ı pâk berber civanları meralî ve ceylan gibi sürmeli gözlü, şirin sözlü, parlak yüzlü nice güneş parçası gençleri olur”*⁴⁷².

4. Misafir Ağarlama

Anadolu'da misafir ağırlamaya son derece önem verilirdi. İbn Battûta Anadolu insanının misafirperverliğini şöyle anlatmıştır: *“Anadolu'ya geldiğimizde hangi zaviyeye gidersek gidelim büyük alaka gördük. Komşularımız, kadın ya da erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı. Burada kadınlar yüzlerini örtmezler. Yola çıkacağımız zaman akraba ya da ev halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlar; üzüntülerini gözyaşı dökerek belli ederlerdi”*⁴⁷³.

Misafir karşılanır, ağırlanır ve uğurlanırdı. Eğer şehre önemli biri gelecek ya da uğrayacaksa yol üzerinde karşılama yapılırdı⁴⁷⁴. Başka bir ifade ile, şehre gelecek olan bir âlim, tasavvuf erbâbı veyahut halktan sevilen bir kimse ise topluca karşılamaya gidilirdi. Mevlânâ'nın babası Bahâeddîn Veled (ö. 628/1231) ailesi ile birlikte Konya'ya doğru ilerlediğinde Eflâkî'ye

⁴⁶⁵ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 445.

⁴⁶⁶ Mevlânâ, *Dîvan-ı Kebîr*, 5, b.2233 (s. 183); 7, b.6295 (s. 482); İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 2, s. 116.

⁴⁶⁷ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 430.

⁴⁶⁸ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 2, s. 116.

⁴⁶⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3, b.3056 (s. 249), 5, b.2178 (s. 179); Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 1991, s. 73, 75; Sultan Veled, *Divân*, 2, s. 1075.

⁴⁷⁰ Sultan Veled, *Maârif*, s. 109.

⁴⁷¹ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, b.679, 4404-4406 (s. 45, 234, 265); Ulu Ârif Çelebi, *Dîvân*, s. 242, 268; Mevlânâ, *Mesnevî*, 2, b.267 (s. 21); Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 181.

⁴⁷² Evliyâ Çelebi, 3/1, s. 30.

⁴⁷³ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1, s. 400.

⁴⁷⁴ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.415 (s. 51).

göre Konya halkı onu karşılamak için yollara düşmüştü. Onu karşılayanların başında Alâeddin Keykubâd geliyordu⁴⁷⁵.

Halkın topluca karşılamaya gittiği büyüklerin başında şüphesiz hükümdarlar gelir. Hükümdarlar tahta çıkmak üzere dârü'l-mülk Konya'ya yaklaştıklarında devlet ricâli ve ileri gelenler yanında şehir halkı da âdet üzere onu karşılamaya giderdi. Hükümdarlar Konya'da tahta çıktıktan sonra halka açık sofra kurdurur (*bezm-i âm*) ve eğlence tertiplerdi ki halk bir süre hükümdarın bu ikramından istifade ederdi⁴⁷⁶. Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Selçuklu hükümdarları cülûsları, düğünleri, elçi kabulleri gibi pek çok sebeple halka açık ziyafetler (*bezm-i âm*/büyük ziyafet) vermişler ve eğlenceler tertip etmişlerdir⁴⁷⁷. Bu ziyafet ve eğlenceler hükümdarın eli açıklığını ve fedakârlığını göstermekten başka milletin devletinden ve hükümdarından memnuniyetini artırmakta, millet-devlet bütünleşmesine büyük fayda sağlamaktaydı.

Misafir izzet ve ikram ile ağırlanırdı. Börek, kebab gibi özel yemekler yapılırdı.⁴⁷⁸ Pek çok çeşit tatlı yapılmasına rağmen en makbul görülen ve yapılan tatlı *helva* idi. Evliyâ Çelebi, özel helvacı çarşısının olduğunu ve “Konya’da adama helvayı döğerek yedirirler” sözünün meşhur olduğunu söyler⁴⁷⁹. Helvanın Selçuklu Konya’sında çok sevildiğine en güzel delil, an-

nelerin çocuklarını “*ey benim helvam şekerim*” diye de sevmeleridir⁴⁸⁰.

Misafirin ev sahibi tarafından hamama götürülmesi de âdettendi. Şehrin tekke ve zaviyelerine misafir olanların da bu âdet gereği hamama götürüldüğünü görüyoruz. Örneğin İbn Battûta Konya’ya geldiğinde kendisini buradaki Ahîlerin başında olan Ahî Kalemşâh misafir etmiştir. İbn Battûta Ahî Kalemşâh’ın misafirperverliğini övmüş ve hamama giderken oğlunu yanlarına kattığından bahsetmiştir⁴⁸¹. Misafire elbise ya da sair bir hediye vermek yine ağırlama âdetlerindendi⁴⁸². Bugün Anadolu’da misafire hediye verme geleneği hâlâ devam etmektedir. Uzak yerden gelenlere ziyarette bulunmak, bir büyüğün ziyaretine gidildiğinde hediye götürmek de yine devam eden âdetlerdendir⁴⁸³.

5. Yaz-Kış Hazırlıkları

Anadolu hakkında bilgi veren kaynakların pek çoğunda kışın çok çetin geçtiğinden bahsedilir. Kazvinî *soğuk bir ülke* olarak tanımladığı Anadolu’da kışın sekiz ay sürdüğünden ve karın çok yağdığından bahseder⁴⁸⁴. Hatta halk arasında “*kışı acı ve azap vericidir*” sözünün

⁴⁷⁵ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 122.

⁴⁷⁶ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 161, 232.

⁴⁷⁷ Emine Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri”, *Tarih Dergisi*, 43, 2006, s. 37-51.

⁴⁷⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, b.3479 (s. 379).

⁴⁷⁹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, 3/1, s. 32.

⁴⁸⁰ Sultan Veled annelerin çocuklarını severken onlara “*ey benim helvam şekerim, parlak gözüm, canım, hayatım, bağım, bahçem*” dediklerini söyler. Kendisi de *Dîvân*’ında benzetme yaparak “*Neden böyle tatlı ve helva gibisin sen? Neden böyle ay yüzlü ve güzelsin sen?*” diye seslenmiştir. Bk. Sultan Veled, *Maârif*, s. 161; *Divân*, 2, s. 1178.

⁴⁸¹ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1, s. 413; Yusuf Küçükdağ, “İbn Kalemşâh”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, 2, Editörler: Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ank. 2014, s. 18-19.

⁴⁸² Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 5, b.1009 (s. 88).

⁴⁸³ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.3018 (s. 363); Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 315.

⁴⁸⁴ Kazvinî, *Kazvinî ve Âsârul-Bilâd ve Ahbâru’l-İbâd*’ı, Hazırlayan: Murat Ağar, Ayışığı Yayınları, İst. 2019, s. 463, 471.

meşhur olduğunu yazar⁴⁸⁵. Mevlânâ bağ-bahçeye gidilemeyen bu zamanı üç ay olarak vermiştir⁴⁸⁶.

Halk kış gelmeden hazırlıklarını yaparak bunları ambarlarına depolamaktaydı. *Mesâliku'l-Ebsâr*'da Anadolu'daki kış ve kış hazırlıkları şöyle anlatılmıştır: “*Diyar-ı Rum çok soğuktur. Öyle soğuktur ki ahali kış gelmeden tedarikini yapar ve ambarlarda saklar. Özellikle pastırma, yağ ve şarap hazırlar, kış boyu onlarla gün geçirirler. Kış mevsimi onlar için lüks hayattır. Kimse evinden çıkmaz ve zaten istese de çıkamaz. Yalnızca karlar eridikten sonra günlük işlerine dönerler*”⁴⁸⁷. Elbette bu kadar çetin geçen bir kış öncesinde ciddi bir hazırlık yapılması gerekirdi. Sonbahar başında bağlardaki üzümler kaynatılır ve pekmez yapılırdı⁴⁸⁸. Üzümler kurutularak ayrıca yemiş olarak tüketilirdi⁴⁸⁹. Yaz sıcaklarını çeşitli kurutmalıklar yapmak üzere kullanmışlardır. Bu kurutmalıklar içinde et de bulunuyordu⁴⁹⁰. Sütten peynir yapılırdı⁴⁹¹. Kış gelmeden ev temizliği yapılması âdetlendi. Evdeki kilimler değnekle dövülerek tozdan arındırılırdı⁴⁹². Soğuk kış günlerinde yakılmak üzere odun kesilir ve depolanırdı⁴⁹³.

Kış hazırlıkları gibi, yaz için de bazı hazırlıklar yapılmaktaydı. Bu hazırlıkların başında buz tedariki geliyordu. Özellikle yaz sıcaklarında serinlemek için buz kullanılıyordu. O dönemde yazın hazırlanan sofralarda buzun/karın yer aldığı anlaşılmaktadır. Eflâkî, Mevlânâ'nın bir defasında çok fazla buz parçası yediğinden ve bir defasında da buzların depolandığı bir yerde bulunduğundan bahseder⁴⁹⁴. Buz, yaz aylarında içeceklerin soğutulması için kullanılmaktaydı⁴⁹⁵. Yazın kullanılmak üzere kışın buzhânelerde su dondurulurdu. Ayrıca karlardan istifade edilirdi. Kış geldiğinde yağan kar ve elde edilen buz, yazın kullanmak üzere depolanırdı⁴⁹⁶. Konya'daki buzhanelerden bazıları günümüze kadar gelmiştir. Bugün Konya'da Selçuklu'dan kalma üç buzhâne mevcuttur⁴⁹⁷. Buz işi ile uğraşan ve ticaretini yapan kişilere ise *mücemmid* denilmekteydi⁴⁹⁸.

Yaz geldiğinde şehir halkının çoğu bağlarına veya yaylalara giderdi. İbn Battûta Anadolu'da yaz geldiğinde bağa gitme ve yaylaya çıkma âdetlerinin olduğunu söyler⁴⁹⁹. Şehirde kalan kadın ve erkeklerin de sık sık gezinti amacıyla bağa gittiğini, bağ olanların dâvetine

⁴⁸⁵ Kazvinî, *Âsârul-Bilâd*, s. 555.

⁴⁸⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.360 (s. 44); 3, b.1517 (s. 171).

⁴⁸⁷ El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâliku'l-Ebsâr*, çev. ve notlar: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İst. 2014, s. 146.

⁴⁸⁸ Ahmet Eflâkî, *Menakib*, 2, s. 238.

⁴⁸⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.2578 (s. 208).

⁴⁹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.2380 (s. 192).

⁴⁹¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3, b.1483 (s. 119).

⁴⁹² Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Ataç Yayınları, İst. 2007, s. 67; *Dîvân-ı Kebîr*, 3, b.1757 (s. 192).

⁴⁹³ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, b.2874 (s. 311).

⁴⁹⁴ Ahmet Eflâkî, *Menakib*, 1, s. 188, 190.

⁴⁹⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.1807 (s. 148).

⁴⁹⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6, b.1819-1821 (s. 146), Tuncer Baykara, Kon. s. 111.

⁴⁹⁷ Yusuf Küçükdağ, Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Çizgi Yayınları, Kon. 2016, s. 326; Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2000, s. 59-60.

⁴⁹⁸ Merçil, *Meslekler*, s. 59-60.

⁴⁹⁹ Ulu Ârif Çelebi, *dîvânında yaz geldiğinde bağa gitmek gerektiğini şu satırlarla anlatmıştır: “Mutlu bahar mevsimi geldi, zaman gülümsedi. Kalk şimdi bahçeye doğru gitme zamanıdır”; “Bu zamanda bağa, gül bahçesine yolculuk yap. Bu bahar mevsiminde neden boş durursun”; “Bu vakitler nazenin vakitlerdir. Bağda, çayırda, ovada, gül bahçesinde ve dağlık yerde manzara seyretmek için fırsat kolla”. Bk. Ulu Ârif Çelebi, *Dîvân*, s. 228.*

icâbet ettiklerini anlıyoruz. Halkın bağı, bostanı ve bahçeleri yanında devlet ricâlinin de bahçeleri vardı⁵⁰⁰. Bu bahçelerde evler ve köşkler vardı⁵⁰¹.

İbn Bîbî'nin tarifıyla Konya, Selçuklu çağında her tarafına üzüm bağı ve meyve ağaçları dikilmiş, bostanlarının güzelliği, büyük nüfusu ve zenginliği ile Selçuklu ülkesinin mâmur bir şehri idi⁵⁰². Konya; çayları, meşhur Kamededdin kayısı, iç açan bağ ve bahçeleri, temiz oluşu ve düzgün görünümü ile devrin seyyah ve yazarları tarafından çok defa methedilmiştir. Ebü'l-Fida (ö. 1331) "*İbn Said 'Konya meşhur bir şehirdir. Güneyinde bir dağ vardır. Buradan nehir (ırmak) iner, batısından Konya'ya girer. En temiz şehirlerdendir. Üç fersahtan daha yakın olan dağ tarafında bostanları vardır. Kalesinde Eflatun'un türbesi bulnur. Saltanat sarayı bu şehirdedir. Nehri bostanlarını sular sonra artan suyundan bir göl ve otlaklar oluşur. Her tarafından dağlar kuşatır. Kuzeyindeki dağlar uzağındadır. Meyveleri boldur, Kamededdin adlı kayısı meşhurdur' der*" diyerek Konya'nın; suyu ve meyvesi bol, dağların ortasındaki bir ovada yer alan, temiz ve meşhur bir şehir olduğundan bahseder⁵⁰³. Konya'ya uğrayan ünlü seyyahlardan İbn Battûta ise şehri şöyle anlatır: "*Konya büyük ve güzel bir şehir. Meyvesi boldur. Sayısız nehir ve çayları, eşsiz bahçeleri var. Burada daha önce bahsettiğimiz Kamededdin denilen kayısı türü yetiştirilir, Mı-*

sır ve Suriye'ye ihraç edilir. Şehrin caddeleri geniş, çarşıları da muntazam ve şirin"⁵⁰⁴.

Karaman hakîmiyeti döneminde şehre gelen Fransız Seyyah Broquière (ö.1459), Konya'yı *Karaman ülkesinin en güzel ve büyük şehri* diye târif ederken, Osmanlı hakîmiyeti döneminde şehri ziyaret eden Evliyâ Çelebi İrem bağlarına ve cennet bahçelerine benzettiği ve "*Çeşit çeşit güzel sesli kuşların ahenkli ve hoş ötüşlerinden insan yeniden can bulur*" dediği Meram bağlarını, *suyunun ve havasının güzelliğini* ve halkının *sağlam ve sıhhatli* oluşunu anlatmaktan geri duramamıştır⁵⁰⁵. Hatta Evliyâ Çelebi 20 sene seyahat ettiğini ama bu kadar güzel bahçe ve yeşillik görmediğini, burayı gezip görenlerin '*cihanda benzerini görmedik*' dediğini söyler⁵⁰⁶. Konya halkının havaların iyi olması ile birlikte bağlara gittiğini seyyah şu şekilde anlatmıştır: "*Konya halkı çoluk çocuklarıyla sekiz ay bu Meram bağında sakın olup zevk u safâ edip felekten kâm alırlar. Nice bin bağ evleri, kulübeleri, camileri, mescit, musallâ, han, hamam ve çarşı-pazar varki Konya şehrine gelmeye muhtaç değillerdir*"⁵⁰⁷. Mevlânâ da

⁵⁰⁴ İbn Battûta, *Seyahatnâme*, 1, s. 412.

⁵⁰⁵ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, 3/1, s. 30-33; Bertrandon de la Broquière, *Bertrandon de la Broquière'in Denizsırı Seyahati*, Editör: Ch. Schefer, Çeviren: İlhan Arda, Sunuş: Semavi Eyice, Eren Yayınları, İst. 2000, s. 185; Osman Eravşar, "Gezginlerin Gözüyle Konya", *Gez Dünyayı Gör Konya'yı*, Hazırlayan: Ahsen Erdoğan, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2001, s. 244, 250-251; Semavi Eyice, "Bertrandon de la Broquière", *DİA*, 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İst. 1992, s. 523.

⁵⁰⁶ Evliyâ Çelebi Meram bağlarını ve mesire yerlerini anlatırken şöyle demiştir: "*Bu İrem bağları ve cennet bahçelerine benzeyen bu güzel yeri nice bin şairler sultanı övgüler dizip anlatmışlardır. Ama Tanrı bilir denizde katre (damla) ve güneşte zerre övememişlerdir. İnsaflı olan ülkeler görmüş dünya gezginleri 'Cihanda benzerini görmedik' derler*". Bk. Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, III/1, s. 33.

⁵⁰⁷ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, III/1, s. 33.

⁵⁰⁰ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 2, s. 117.

⁵⁰¹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.1437 (s. 177).

⁵⁰² İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 1, s. 271.

⁵⁰³ Ebü'l-Fidâ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İst. 2017, s. 304.

dîvânında kış sebebiyle bağ ve bahçeden tam üç ay ayrı kalındığından bahseder⁵⁰⁸. Dolayısıyla şehir halkı sadece yazları ya da kısa süreliğine değil baharın ilk günlerinde bahçelere gitmeye başlamakta ve mevsim izin verdiği sürece orada kalmaktaydı. Bazıları yaylalara göçerdi⁵⁰⁹. Ancak evlerinde kalmaya devam edenler de oluyordu. O zaman evlerin daha serin olan kısımlarında/odalarında vakit geçirilirdi. Ayrıca yaz geceleri evlerin odalarında değil damlara serilen yataklarda yatılmaktaydı⁵¹⁰.

6. Bayramlar ve Meydan

Konya’da bayram, tören veya çeşitli şenlikler için halkın, hükümdarın ve devlet ricâlinin bir araya geldiği yer *meydandı*. Meydan şehrin kuzeyinde yer alıyordu. Meydandan başka *Filobâd düzlüğü* de eğlence ve törenler için kullanılmaktaydı⁵¹¹. Meydanlar ayrıca bağ ve bahçeler gibi gezinti amacıyla gidilen yerlerdendi⁵¹². Kaynaklarda Konya, Sivas, Ankara ve Kayseri gibi şehirlerin meydanlarından bahsedilmiştir⁵¹³. Buraların tören ve merâsim yeri olduğu, bayramlarda toplu namaz kılındığı, spor yapıldığı, eğlence ve şenliklerde meydanlarda toplanıldığı anlaşılmaktadır⁵¹⁴. Meydanlar hem

hükümdar ve devlet adamları tarafından hem de halk tarafından kullanılmaktaydı. Selçuklu hükümdarları meydanlarda gezintiye çıkmış, at sürmüş, çevgan oynamıştır. Yine devlet adamları buraları gezinti için kullanmıştır⁵¹⁵. Meydanların çevgan oynamak için sık sık kullanıldığı, bu oyunun Sultan Veled’in dîvânında pek çok dizede benzetme amaçlı kullanılmasından da anlaşılmaktadır⁵¹⁶. Buralardaki oyunları ve nümâyişleri halk izlemeye giderdi⁵¹⁷. Halk arasında eğlence ve spor amacıyla güreş, satranç ve tavlâ oynanırdı⁵¹⁸. Evliyâ Çelebi, Konya halkının eğlenceyi sevdiğinden bahsederken bu hâli, *şehrin yükselen tâli’sinin*⁵¹⁹ *Zühre (Venüs) burcunda olmasına* atfetmiş ve “*Bütün halkı saz, söz, ney, rebab ve semâya düşkün olup Mevlevîleri Zühre gibi raks ve semâ ederler*” demiştir⁵²⁰.

Önemli gün ve gecelere dikkat edilir, kandillerde mescitler aydınlatılırdı⁵²¹. Kurban Bayramı’nda “Allahu ekber!” diyerek kurbanlıklar kesilir⁵²², Ramazan ayında sahur vakti davulcular mahalle mahalle dolaşır, davul çalardı⁵²³.

bilgi için bk. Tülay Metin, “Türkiye Selçuklu Şehirlerinde ‘Meydan’ Kültürü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX-VIII/1, 2013, s. 209-222.

⁵⁰⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.360 (s. 44). Mevlânâ, “*Evde oturma zamanı geçti; bağa-bahçeye gitme zamanı geldi*” diyerek baharın gelişi ile birlikte halkın bağ ve bahçelerine gidişinden bahseder. Bk. Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 4, b.4168 (s. 432).

⁵⁰⁹ Tuncer Baykara, *Konya*, s. 112.

⁵¹⁰ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 93; Tuncer Baykara, *Konya*, s. 112.

⁵¹¹ Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Temmuz 2006, s. 76.

⁵¹² Sultan Veled, *Divân*, 2, s. 1134.

⁵¹³ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 2, s. 28, 289.

⁵¹⁴ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İst. 2004, s. 222; *Konya*, s. 67-68, 111. Meydanlarla ilgili ayrıntılı

⁵¹⁵ İbn Bîbî, *Selçuk Name*, 2, s. 107, 289; Mevlânâ, *Mesnevî*, 2, b.313-314 (s. 25).

⁵¹⁶ Sultan Veled, *Divân*, 2, s. 890, 1016, 1116, 1119.

⁵¹⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 6, b.2660-2661 (s. 265).

⁵¹⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 2, b.130 (s. 10), b.613 (s. 47); 3, b.2850 (s. 231); *Dîvân-ı Kebîr*, 6, b.72 (s. 21); Sultan Veled, *Divân*, 1, s. 45.

⁵¹⁹ “*Tâli’*: *Doğuş noktası, birinci ev: Güneşin günlük yörüngesinde ufuktan yükseldiği nokta*”. Bk. Yavuz Unat, “Eski Astronomi Metinlerinde Karşılaşılan Astronomi Terimlerine İlişkin Bir Sözlük Denemesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 11, 2000, s. 690.

⁵²⁰ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, III/1, s. 32.

⁵²¹ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 276-277.

⁵²² Mevlânâ, *Mesnevî*, 3, b.2144 (s. 174).

⁵²³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6, b.846-851 (s. 70).

İftarın misafirler ile birlikte açılması rağbet edilen şeylerdendi⁵²⁴.

Bayram öncesinde birtakım hazırlıklar yapılmaktaydı⁵²⁵. Bayramda ise en güzel sofralar hazırlanır en güzel kıyafetler giyilirdi⁵²⁶. Bayram sofralarının baş köşesinde *tirit* olurdu. Mevlânâ “*gel de bayrama ulaşalım şimdi; çünkü o sofraya, tirit geldi*” diyerek *tiriti* bayram yemeklerinden biri olarak gösterir⁵²⁷.

Halk bayramlara özen gösterirdi. İkram edilmek üzere şekerler alınırdı⁵²⁸. Bayram günü toplu şekilde bayram namazı kılınır ve bayramlaşıldı⁵²⁹. Çocuklar sevindirilir, bayramlık hediyeler alınırdı⁵³⁰. Davul, nakkare, zurna gibi çalgılar çalınırdı⁵³¹. Köy halkından şehre gelenler olurdu. Mevlânâ “*Bayram olsun da köylü şehire inmesin; imkân yok buna*” demiştir⁵³². Bayramlarda, şenlik ve eğlencelerde, sohbet meclislerinde ya da bir misafir ağırlandığında yapılan ve en makbul tatlılardan biri olan helva, arife günlerinde fakirlere, düşkünlere ve komşulara sadaka niyetiyle dağıtılmaktaydı⁵³³. Bayram namazları, meydanda topluca kılınır, ardından tebrik ve selamlaşma yapılırdı. Hediyeleşme de vardı⁵³⁴. Meydanda gezintiye ve

dolaşmaya çıkılırdı. Sultan Veled bayram geldiğinde halkın meydanda boş boş gezdiğinden ve dolaştığından bahsederek halkı kendi meclis ve semâlarından uzaklaştıkları için cahillikle suçlamıştır⁵³⁵. Bayramlarda ayrıca mezarlıklara gidilir, akrabalar ziyaret edilirdi⁵³⁶.

Dinî bayramlar yanında baharın gelişini müjdeleyen Nevruz Selçuklular tarafından kutlanan ve önem verilen bayramlardan biri olmaya devam etmiştir. Nevruz bayramında da hediyeleşilir ve çocuklar sevindirilirdi⁵³⁷. Selçuklularda resmî bir bayram olan Nevruz’u Mevlânâ eserlerinde sık sık anmıştır⁵³⁸.

7. İnanc

Bayramlarda ve bunun dışındaki zamanlarda mezar ziyaretinde bulunulurdu. Din büyüklerinin türbeleri ziyaret edilir⁵³⁹, mum ve kandil götürülürdü⁵⁴⁰. Yağmur az yağdığında halk toplanarak şehrin dışına, yağmur duasına çıkardı. Sadakalar verilir, kurbanlar kesilirdi. Eflâkî’nin kaydına göre bir defasında yağmur yağmadığından Konya’da fiyatlar artmış, şehir halkı büyük sıkıntı içine girmişti. Birkaç defa yağmur duasına çıkmalarına ve sadakalar verip kurbanlar kesmelerine rağmen yağmur yağmayınca toplanıp Sultan Veled’in yanına gitmişlerdi⁵⁴¹.

⁵²⁴ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 498.

⁵²⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.2782 (s. 335).

⁵²⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.1388 (s. 172).

⁵²⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.413 (s. 51).

⁵²⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 6, b.1185 (s. 129); 7, b.3859 (s. 301).

⁵²⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.2782 (s. 335).

⁵³⁰ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.1604 (s. 198); 6, b.2369 (s. 238); Sultan Veled, *Divân*, 1, s. 200.

⁵³¹ Ahmet Eflâkî, *Menakib*, 1, s. 404; Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.408 (s. 51); 5, b.596 (s. 49); Mevlânâ, *Mesnevî*, 3, b.4346-4350 (s. 356).

⁵³² Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 6, b.3731 (s. 361).

⁵³³ Ahmet Eflâkî, *Menakib*, 1, s. 219-220.

⁵³⁴ *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Hazırlayan: Feridun Nâfiz Uzluk, Ank. 1952, s. 63; Mevlânâ, *Dîvân-ı*

Kebîr, 2, b.2782 (s. 335).

⁵³⁵ Sultan Veled, *Divân*, 1, s. 198-199.

⁵³⁶ Sultan Veled, *Divân*, 1, s. 198; Ulu Ârif Çelebi, *Dîvân*, s. 195.

⁵³⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, 3, b.2448 (s. 199).

⁵³⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 6, b.2423-2429 (s. 244); Seyfullah Korkmaz, “Selçuklular’da Nevruz Kutlamaları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 1999, s. 253-256.

⁵³⁹ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 185.

⁵⁴⁰ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 276-277.

⁵⁴¹ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 205.

Sadaka vermeye önem verilirdi. Sadaka olarak kazanlarda yemek pişirilerek halka dağıtılır, ihtiyaç sahiplerine, yoksullara para ya da eski kıyafetler verilirdi⁵⁴². Yemin edilirken sözün ve yeminin doğruluğuna inandırabilmek için Kur’ân-ı Kerîm üzerine el basma âdeti vardı⁵⁴³. Nazara karşı *mâşâllâh* denir; ateşe *çörek otu* ve *überlik* atılırdı⁵⁴⁴. Bostana eşek kafası koymak da nazara karşı yapılan âdetlerdendi⁵⁴⁵. Ayrıca muska yaptırılanlar vardı. Mevlânâ, hamile kadının doğumu geciktiğinde yakınlarının muska yaptırdıklarını söyler⁵⁴⁶. Baş ağrıyanlar başını bağlardı. Bazen de bezi sirkeli suya batırır öyle bağlarlardı⁵⁴⁷.

Halk nazarında bâzı batıl inanç ve uygulamalar bulunmaktaydı. Din büyüklerinin türbeleri ziyaret edildiğinde pencere önlerine bezler bağlanması bu türdendir⁵⁴⁸. Mevlânâ bugün Anadolu’da görülmeye devam eden, ay tutulduğunda tas çalarak (birbirine vurdukları metal eşyalarla gürültü çıkarma) ses çıkarma âdetinden bahseder⁵⁴⁹. Sevilen bir kimsenin gittiği

yerden geri dönmesi istendiğinde onun niyetine ateşe nal atılması yine Mevlânâ’nın bahsettiği halk arasındaki inançlardandır⁵⁵⁰. Fala bakmak ise kadınlar arasında görülen birşeydi⁵⁵¹.

Göz seğirmesi, sağ mı sol mu olduğuna bakılarak iyiye ya da kötüye yoruluyordu⁵⁵². Sol gözün seğirmesi gönül ferahlığına bir işaret⁵⁵³. Ayrıca uğursuz olduğuna inanılan bazı davranışlar vardı. Örneğin yırtık bir elbisenin, giyen kişinin üzerinde iken tâmir edilmesi sırasında ağza bir şey almamak. Eflâkî’nin bir kaydına göre “*Bir elbiseyi insanın üzerinde dikerken ağza bir şey almak bilinen bir âdettir. Mesela bir yaprak, bir saman çöpü veya bir kağıt parçası alınır. Böyle bir şeyi ağza almadan dikmeyi çok uğursuz sayarlar*”⁵⁵⁴. Aynı şekilde, *eşiğe oturmak* uğursuz sayılmaktaydı⁵⁵⁵. Halk nazarında *Safer* ayının uğursuzluğuna inananlar da vardı. Bu sebeple bu ayda yolculuğa çıkmazlardı. Mevlânâ bir rubâisinde buna değinmiş ve “*Sefer ayında yolculuk iyi değil derler. Ben bu yolculuğu yaptım hem de çok faydalı oldu bana..*” demiştir⁵⁵⁶.

8. Yas-Mâtem

Bir kişi hastalandığında, hasta yatağında o kişiye ziyârete (‘iyâdet) gidilirdi⁵⁵⁷. Ölümü ha-

⁵⁴² Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 277, 338; Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 7, b.5895 (s. 453).

⁵⁴³ Mevlânâ, *Mevlânâ’nın Rubaileri*, 1, çev. M. Nuri Gençosman, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İst. 1974, s. 158.

⁵⁴⁴ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 277; Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.1179 (s. 146), b.3608 (s. 427), b.3597 (s. 428); 3, b.999 (s. 119).

⁵⁴⁵ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 215.

⁵⁴⁶ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.151 (s. 13).

⁵⁴⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 7, b.4373, (s. 339).

⁵⁴⁸ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 276-277.

⁵⁴⁹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, b.3149 (s. 343); Süleyman Özbek, “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlânâ’nın Fihî Mâfih ve Mesnevi’sine Göre)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1, 2001, s. 49. Ay ve güneş tutulmalarında, tutulmanın geçeceğine inanıldığı için, metal eşyalar birbirine vurularak ses çıkartılır. Bu âdet bugün hâlâ devam etmektedir. Hatta Mehmet Aydın, Konya Ermenek’teki halk inançlarından bahsederken tutulmada silah atıldığını ve ezan okunduğunu söyler. Bk. Mehmet Aydın, “Konya Ermenek’te

Halk İnançları”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 4 (*Gelenek-Görenek ve İnançlar*), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 1982, s. 5.

⁵⁵⁰ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.394 (s. 49), b.1664 (s. 206), b.2278 (s. 281).

⁵⁵¹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 7, b.5207 (s. 400).

⁵⁵² Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.2489 (s. 303).

⁵⁵³ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 5, b.5214 (s. 396).

⁵⁵⁴ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 278.

⁵⁵⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 7, b.82 (s. 6).

⁵⁵⁶ Mevlânâ, *Rubailer*, 1, s. 127.

⁵⁵⁷ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 158.

linde hâfızlar, müezzinler ve mukrîler cenaze önünde hazır bulunurdu⁵⁵⁸. Hafızlar Kur'ân-ı Kerîm okur, hatimler indirilirdi⁵⁵⁹. Halk genç yaşta ölenlerin ölümlerine çok üzüldü, onların cenazeleri ipek örtülerle örtülürdü⁵⁶⁰.

Ölen kişinin ardından kazanlarda helva kavrulur ve dağıtıldı⁵⁶¹. Çeşitli yemekler yapılır, et pişirilirdi. Mevlânâ ölenin ardından yemeklerin yapıldığını ve öküz kesildiğini hatta köpeklere kadar herkesin et ve ekmekten nasiplendiğini söyler⁵⁶². Mevlâna'nın ölümünden sonra da hayrının ona dokunması için 7 öküz kesilmiş, yoksullara ve düşkünlere dağıtılmıştır⁵⁶³.

Selçuklular İslâm şeriatını yerine getirmekle birlikte bazı İslâm öncesi âdetlerini de uygulamaya devam etmişlerdir. Bu durum özellikle mâtem zamanlarında ve bir kişi öldükten sonraki uygulamalarda açıkça görülmektedir. Ölünün ardından feryat etmek, baş açmak, saçları yolmak, tırnaklar ile yüzü yırtmak, başını yüzünü dövmek, elbiseleri yırtmak, mezar toprağını başına saçmak, ağıt yakmak ve ağıtçı tutmak gibi üzüntü sebebiyle yapılan bazı âdetlerin uygulandığına sıkça şahit olunur⁵⁶⁴.

Ölen kişinin evine tâziyeye gidilirdi⁵⁶⁵. Duyulan üzüntüden dolayı yas tutulur ve mezarı/türbesi ziyaret edilirdi. Mevlevîlerde de ölenin ardından yemek pişirme ve türbe ziyareti vardır. Ölenin ardından geride kalanlar 40 gün boyunca yas tutmakta ve mezar ziyaretinde bulunmaktadır⁵⁶⁶. Kırkıncı günde yemek pişirilip dağıtılmaktadır⁵⁶⁷. Mevlânâ öldüğünde halk 40 gün boyunca türbesini ziyarette bulunmuştur⁵⁶⁸.

Yas rengi siyah idi⁵⁶⁹. Dolayısıyla yas mekamları da bu sebeple siyah yüzlü olmaktadır⁵⁷⁰.

9. Terbiye ve Âdâb

Çocuklar ilk eğitimlerini ailelerinden alırlardı. İlk terbiye anne tarafından verilir, kız ve erkek çocuklar anne ve babalarının davranışlarını örnek alarak âdâba riâyeti öğrenirlerdi. Bunun yanında câmi ve mektep onların dinî ve ahlakî eğitimleri için son derece önemli idi. Aileler çocuklarını mektebe göndermede istekli olmuşlardır. Çocuk eğitiminde ödül ve ceza uygulanırdı. Eğitimde ceza olarak kulak çekme, sopa ve dayak vardı⁵⁷¹. Mevlâna, çocukların mektebe gitmek istemediklerinden çokça bahseder⁵⁷². Aileler çocuklarının mektebe gitme isteğini artırmak için onlara, kuş alacaklarını ve kuru üzüm, ceviz ve fıstık getireceklerini söy-

⁵⁵⁸ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 265.

⁵⁵⁹ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 125, 151.

⁵⁶⁰ Sultan Veled, *Maârif*, s. 192; Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 96.

⁵⁶¹ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 52. *Menâkıbü'l-Ârifin*'deki bir kayda göre Mevlânâ'nın ölümünden sonra ölen bir kedi için dahi helva dağıtılmıştır. Bk. *Manakib*, 2, s. 52.

⁵⁶² Mevlânâ, *Mesnevî*, 3, b.3343-3346 (s. 273).

⁵⁶³ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 63; H. Ahmet Sevgi, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Filolojisi Kürsüsü Doktora Tezi, İst. 1982, s. 79.

⁵⁶⁴ Feridun b. Ahmed, *Risale*, s. 123; Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 431; Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.3860-3861 (s. 455); 7, b.1966 (s. 156); Sevgi, *Bilgiler*, s. 83.

⁵⁶⁵ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 311.

⁵⁶⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 6, b.145-1455 (s. 154); Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 290.

⁵⁶⁷ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 2, s. 290; Sevgi, *Bilgiler*, s. 80.

⁵⁶⁸ Feridun b. Ahmed, *Risale*, s. 124-125.

⁵⁶⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 1, b.1893 (s. 151).

⁵⁷⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5, b.2152 (s. 177); Sevgi, *Bilgiler*, s. 82.

⁵⁷¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 5, b.3006 (s. 245); 6, b.1518 (s. 122); *Dîvân-ı Kebîr*, 2, b.2008 (s. 246), b.2233 (s. 274); 5, b.370 (s. 30).

⁵⁷² Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 7, b.712 (s. 53).

lerdi⁵⁷³. Eğitimde olduğu gibi ailelerin de çocuklarının eğitimi ve terbiyesi için, ceza verme, surat asma, ihtar, falaka ve dudağa iğne batırma gibi yöntemlere başvurduğu görülmektedir⁵⁷⁴. Mevlâna, çocuk eğitiminde falakanın uygulandığından bahsederek bunu onaylamıştır. Hatta akıllı çocuğa bir falakanın yettiğini ama bazı çocukların daha fazla falakaya ihtiyaç duyduğunu söylemiştir⁵⁷⁵.

Büyüğe saygı son derece önemli idi. Yolda yürüyen bir ihtiyarı geçerek önünden yürümek veya bir toplantıda ihtiyar birinin oturduğu yerden yukarıda oturmak saygısızlık olarak görülmekteydi⁵⁷⁶. Hürmet dolayısıyla büyüklerin elleri öpülürdü⁵⁷⁷. Din büyüklerine, âlimlere, aile büyüklerine saygı gösterilirdi. Kişiler ya da topluluklar arasında tuz-ekmek hakkı gözetilmekte idi. Mevlânâ eserlerinde sık sık tuz-ekmek hakkından bahsetmiştir⁵⁷⁸.

SONUÇ

Selçuklu dönemi Konya'sı ile bugünün Konya'sı arasında görünüm ve eşya bakımından büyük farklar vardır. Ancak gelenek ve göreneklerine bakıldığında bugünden çok da farklı olmadığı görülür. Bugün mum ve kandillerle aydınlanmış, hasır ve kilimlerle kaplı evler yoksa da misafir hâlâ izzet ve ikram ile başköşede ağırlanmaktadır. Saçı saçma geleneğinden

kış hazırlıklarına, hediyeleşme geleneğinden, hürmet sebebiyle büyüklerin ellerinin öpülmesine kadar pek çoğu bugün hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Bu durum Türk toplumunun gelenek ve göreneklerine olan güçlü bağının bir sonucudur.

Konya bir Türk şehri olmasının yanı sıra bir İslâm toprağıdır. Dolayısıyla İslâm'ın hüküm ve kaideleri yaşamın her alanını kuşatmış durumdadır. Bununla birlikte Selçukluların İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra, İslâm öncesi dönemlerine ait bazı inanç ve âdetleri uygulamaya devam ettikleri ve yeni yaşamlarına adapte ettikleri görülmektedir. Nitekim özellikle eğlence ve mâtem gelenekleri bunu açıkça göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AHMET EFLÂKÎ, *Âriflerin Menkıbeleri (Manakib al-Ârifin)*, I-II, Çeviren: Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Başlık", *DİA*, V, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 131-133.
- Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Hazırlayan: Feridun Nâfız Uzluk, Ankara 1952.
- AYDIN, Mehmet, "Konya Ermenek'te Halk İnançları", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 4 (*Gelenek-Görenek ve İnançlar*), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, ss. 1-9.
- AYDIN, Mehmet Âkif, "Mehir", *DİA*, 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 389-391.
- BAHAR, Hasan, "Tarih Öncesinden Bizans Dönemine Kadar Konya Ulaşımı ve Balkayalar-Bağsık-dere Kalesi", *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, Konya 2017, 7, ss. 125-140.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

⁵⁷³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 4, b.2578 (s. 208).

⁵⁷⁴ Mevlânâ, *Mesnevî*, 6, b.1583 (s. 127); Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 3, b.2680 (s. 278).

⁵⁷⁵ Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh*, s. 238; Merve Kuruca, *Selçuklu Anadolu'sunda Çocuk (1075-1318)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İst. 2021, s. 115.

⁵⁷⁶ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 180-181.

⁵⁷⁷ Feridun b. Ahmed, *Risale*, s. 109.

⁵⁷⁸ Ahmet Eflâkî, *Manakib*, 1, s. 235; Mevlânâ, *Mesnevî*, 2, b.226 (s. 18); 4, b.2336 (s. 188), b.2354 (s. 190).

- _____, "Konya", *DİA*, 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss.182-187.
- _____, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- BERTRANDON DE LA BROQUIÈRE, *Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati*, Editör: Ch. Schefer, çev. İlhan Arda, Sunuş: Semavi Eyice, Eren Yayınları, İstanbul 2000.
- DURUKAN, Aynur, "Selçuklular Öncesinde Konya", *Gez Dünyayı Gör Konya'yı*, Hazırlayan: Ahsen Erdoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, ss. 11-16.
- DÜNDAR, Seval Orhan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik 1075-1308*, Dün Bugün Yarınları, İstanbul 2021.
- EBÜ'L-FİDÂ, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldan)*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- EL-ÖMERÎ, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesâlikü'l-Ebsâr*, çev. ve notlar: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- ERAVŞAR, Osman, "Gezginlerin Gözüyle Konya", *Gez Dünyayı Gör Konya'yı*, Hazırlayan: Ahsen Erdoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, ss. 241-287.
- ERSAN, Mehmet "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Temmuz 2006, ss. 73-106.
- EVLYÂ ÇELEBÎ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 3/1, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- EYİCE, Semavi, "Alâeddin Köşkü", *DİA*, 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 330-331.
- _____, "Bertrandon de la Broquière", *DİA*, V, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 523-524.
- FERİDUN B. AHMED, *Sipehsâlâr Risalesi Hz. Mevlânâ ve Yakınları*, Osmanlıcaya çeviren: Ahmed Avni, Sadeleştiren: Tahir Galip Serath, Elest Yayınları, İstanbul 2004.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 2011, ss. 231-260.
- _____, *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*, Çizgi Yayınları, Ankara 2019.
- İBN BATTÛTA, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, 1, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- İBN BÎBÎ, *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye Fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (I. Tıpkıbasım)*, Önsöz ve fihristi hazırlayan: Adnan Sadık Erzi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956.
- _____, *El Evamirü'l-Ala'iyeye Fî'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuk Name)*, 1-2, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İBN SAÎD EL-MAĞRİBÎ, "İbn Saîd el-Mağribî'nin Kitâb el-Coğrafya'sından Anadolu'ya Dair Anekdotlar", Çeviren: Hasan Çetinel, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48, Aralık 2019.
- KAZVİNÎ, *Kazvinî ve Âsârul-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd'ı*, Hazırlayan: Murat Ağarı, Ayışığı Yayınları, İstanbul 2019.
- KORKMAZ, Seyfullah, "Selçuklular'da Nevruz Kutlamaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 1999, ss. 253-256.
- KURUCA, Merve, *Selçuklu Anadolu'sunda Çocuk (1075-1318)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "İbn Kalemşah", *Ahilik Ansiklopedisi*, 2, Editörler: Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014, ss. 18-19.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf-Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Çizgi Yayınları, Konya 2016.
- MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- METİN, Tülay, "Türkiye Selçuklu Şehirlerinde 'Meydan' Kültürü", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28/1, 2013, ss. 209- 222.

- MEVLÂNÂ, *Mevlâna'nın Rubailer*, 1, çev. M. Nuri Gençosman, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1974.
- _____, *Dîvân-ı Kebîr*, 1, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpinarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1957; 2-7, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpinarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.
- _____, *Mesnevî*, 1-6, çev. Veledd İzbudak, Gözden geçiren: Abdülbâki Gölpinarlı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1995.
- _____, *Mektuplar*, Çeviren ve hazırlayan: Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1999.
- _____, *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul 2007.
- ÖGEL, Bahaeddin, “Türklerde Kalın ve Başlık”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 4 (*Gelenek-Görenek ve İnançlar*), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, ss. 393-396.
- _____, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- _____, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- ÖZBEK, Süleyman, “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna'nın Fîhi Mâfîh ve Mesnevî'sine Göre)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1, 2001, ss. 41-58.
- ÖZGÜDENLİ, Osman G.-Ömer Uzunağaç, “Selçuklu Anadolu'sunda Ekmek”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/1, Bahar 2014, ss. 43-72.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Dârü'l-Mülk Konya”, *Gez Dünyayı Gör Konya'yı*, Hazırlayan: Ahsen Erdoğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, ss. 19-77.
- SARRE, Friedrich, *Konya Köşkü*, Notlar ekleyerek Türkçe'ye çev. Şahabeddin Uzluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- SEVGİ, H. Ahmet, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Filolojisi Kürsüsü Doktora Tezi, İstanbul 1982.
- SEVİM, Ali, *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, Ufukötesi Yayınları, İstanbul 2008.
- SULTAN VELED, *İbtidâ-nâme*, Hazırlayan: Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, *Sultan Veledd Divânı Tercümesi*, 1-2, çev. Şadi Aydın-Elvir Musıç, Mevlâna Üniversitesi Yayınları, Konya 2015.
- _____, *Maârif*, çev. Meliha Ülker Tankâhyâ (Anbarcıoğlu), Ataç Yayınları, İstanbul 2021.
- ULU ÂRİF ÇELEBİ, *Ulu Ârif Çelebi Dîvânı*, Tenkitli metin ve tercüme: İbrahim Kunt-Mehmet Vanlıoğlu, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2013.
- UNAT, Yavuz, “Eski Astronomi Metinlerinde Karşılaşılan Astronomi Terimlerine İlişkin Bir Sözlük Denemesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 11, 2000, ss. 633-696.
- UYUMAZ, Emine, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Resmî Eğlence/Bezm Meclisleri”, *Tarih Dergisi*, 43, 2006, ss. 37-51.
- UZUNAĞAÇ, Ömer, *Selçuklu Anadolu'sunda Beslenme ve Yemek Kültürü*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.
- YASA, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1996.
- YAZICI, Tahsin, “Ârif Çelebi”, *DİA*, III, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 363-364.

SELÇUKLU KONYA'SINDA EĞLENCE HAYATI

Betül SEZER

Dr., Elazığ/TÜRKİYE, sezarbetul@gmail.com, ORCID: 0009-0000-4265-1395.

ÖZ

Türkiye Selçukluları döneminde devlet, siyasî açıdan çeşitli büyük savaşlar ve felaketler yaşamış ve bunun neticesinde de devlet, merkezini değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu değişim sonrası Konya, başkent olmuştur. Konya, başkent olduktan sonra, sadece siyasî değil, kültürel boyutu ile de önemli bir Anadolu şehrimiz olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Konya bir taht şehri olarak, zaman zaman düzenlenen görkemli eğlencelere sahne olmuştur. Bu eğlenceler sırasında, müzisyenler ve çeşitli eğlendirici mesleği yapanlar, görev alarak eğlenceleri coşturmuşlardır. Konya'da halk taht eğlenceleri dışında kendi içinde de çeşitli şekillerde eğlenmeyi bilmiştir. Gerek dini gerekse millî kültürde yer alan çeşitli bayram ve etkinlikler, eğlenceye dönüştürülerek bir kültür birikimi sağlanmıştır.

Bu çalışmada, Konya ahalisinin eğlence şekilleri ve eğlenceye bakış açısını, o dönem insanların kültürel yapısını, kısıtlı kaynaklara rağmen göz önüne sermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Başkent Konya, Törenler ve bayramlar, Eğlence kültürü.

ENTERTAINMENT LIFE IN SELJUK KONYA

ABSTRACT

During the period of the Seljuks of Türkiye, the state experienced various major wars and disasters in political sense and as a result, the state had to change its center. Following this change, Konya became the capital city. After Konya became the capital, it took its place on the stage of history as an important Anatolian

city, not only politically but also culturally. As a city of throne, Konya was the scene of magnificent entertainments organized from time to time. During these entertainments, musicians and entertainers of various professions took part in the festivities. In addition to the court entertainments, people in Konya also entertained themselves in various ways. They have also enabled the cultural accumulation by turning various festivals and activities in both religious and national culture into entertainment.

In this study, we tried to reveal the forms of entertainment, the attitude of the people of Konya towards entertainment, and cultural background of people of this period, despite their limited resources.

Keywords: Seljuks of Türkiye, the Capital city of Konya, Ceremonies and religious days, Entertainment culture.

GİRİŞ

Konya isminin, Frig dilindeki Kawania'dan geldiği ve bunun Konion şekline dönüştüğü, daha sonra Roma çağında ve Bizans döneminde *İkonion/İkonium* olarak söylendiği belirtilir. Bazı İslâm coğrafyacılarının eserlerinde ise şehrin adı *Kūniye* şeklinde geçmektedir. Bu şekilde yazılması Türkler tarafından da benimsenmiş ve daha sonra Konya olarak söylenmiştir. XIII. yüzyıla ait bilgileri de içeren *Saltuknâme*'deki, "*Kavâniyye ki ona Konya derler*" ifadesi dikkat çeker. Ayrıca XI. yüzyıldan sonra da Batı kaynaklarında *İconium*'dan başka *Conia*, *Conium*, *Como*, *Cunno* ve *Konn* şekillerinde de ifade edilmiştir⁵⁷⁹.

Konya, Türklerin Anadolu fetihlerinin öncesine kadar birçok devletin fetih girişimine uğramıştır. Roma, Pers, Arap gibi devletler bu bölgeye sahip olmak için mücadele etmişlerdir. Türkler ise Konya önlerinde ilk olarak, 1069 yılında Selçuklu kumandanı Afşin ile birlikte görünmüşlerdir. Konya ve kale mevkiisi fetihledikten sonra buralara Türk aileler getirilip yerleştirilmiştir. 1073 yılında Kutalmışoğlu Süleymanşâh Anadolu'ya gelince Anadolu'da pek çok şehir fethetmiş ve yerleşime açılmıştır. Gaza ve fetihler ilerlemiş ve İznik'e kadar varmıştır. Mevki olarak stratejik öneminden ötürü İznik alındıktan sonra başkent yapılmıştır. İznik'te, 25 sene Selçuklu hakimiyeti sürmüştür. Ancak I. Haçlı seferi sırasında Kılıç Arslan, Haçlıları durduramadığından şehri yeniden Bizans'a teslim etmek zorunda kalmıştır. Anadolu içlerine geri çekilme neticesinde Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan Konya'yı başkent olarak seçmiştir. Daha sonraları, Selçuklu Sultanı Mesud ve II. Kılıç Arslan dönemlerinde Konya bir kasaba görünümünden çıkıp kalabalık, canlı büyük bir şehir durumunu kazanmıştır⁵⁸⁰. Başkent olduğundan itibaren gelişen bu şehir, sosyo-kültürel faaliyetler açısından da gelişen bir şehir olmuştur.

Müslüman Türk devletlerinde üç çeşit musiki anlayışı gelişmiştir. Sarayda yapılan bazı resmî törenlerde icra edilen resmî müzik türleri, ordu törenleriyle ilgili müzik ve de tekke müziği olarak nitelendirdiğimiz dinî musiki ele alınmaktadır⁵⁸¹. Türkiye Selçukluları dönemi

⁵⁷⁹ Tuncer Baykara, "Konya", <https://islamansiklopedisi.org.tr/konya>, C. XXVI, s. 182; Levent Zoroğlu, "Konya Adının Kaynağı", (*Konya Kitabı*), Hazırlayan, Feyzi Halıcı, Güven Matbaası, Ankara, 1984, s. 137-139.

⁵⁸⁰ Baykara; "Konya", 183; Yusuf Küçükdağ, Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Konya, 2016, s. 81.

⁵⁸¹ Seyfullah Kara, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki", *Bilig*, Kış 2014, <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/903.pdf> (yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/903.pdf), S. 68, s. 173.

Konya'sı daha çok dinî motifli musiki ile anıldığı gibi eğlence amaçlı musikin de icra edildiğini ve geliştiğini kısıtlı da olsa kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Oyun ve eğlenceler, bir kişinin eğlenmesinden, bir topluluğun veya milletin bayram kutlamasına kadar geniş bir yelpazeye yayılabilir. Çeşitli sebeplerle düzenlenen büyük eğlenceler, şenlikler, kutlamalar çoğu zaman devlet ileri gelenleri tarafından çeşitli mekânlarda organize edildiği için devlet erkânı da bu eğlencelerin merkezinde yer almıştır⁵⁸². Konya da başkent olduğundan ötürü bu tür büyük organizasyonlara da zaman zaman ev sahipliği yapmıştır. Devlet merkezinin bizzat düzenleyip, katıldığı törenler, kutlamalar ile birlikte halkın da kendi içinde çeşitli zamanlarda birlikte eğlendiklerini görmekteyiz.

KONYA'DA SPOR VE ASKERİ FAALİYETLİ EĞLENCERLER

Türklerin ata sporlarından biridir güreş. Türkler sporu eğlence şekline dönüştürmüş bir millet olarak, sporsal faaliyetleri de birer yarış şeklinde düğün törenleri ve bayram geleneklerinin içine katmışlardır. Yiğitlik oyunu olarak görülen güreş, zamanla eğlencelerin, düğünlerin ve bayramların vazgeçilmez geleneğinden biri olmuştur. Şenlikler içerisinde yarışmalar yapılır, yapılan yarışmalarda başarılı olanların toplum içinde saygın bir yeri olurdu, bu da sporsa faaliyetlere olan ilgiyi artmasına sebep olmuştur⁵⁸³.

Selçukluların da özellikle güreşe özel bir ilgi duyduğunu kaynaklardan bazı örneklerle görmektediriz. Konya'da açılmış olan bir güreş tekkesinden bazı kalıntılar zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bu kalıntılarda adı geçen “Gıldanlı Baba” türbesidir. Bu türbede bulunan bir taşın, bugünkü sporcuların kullandığı siklet aleti benzeri gibi, o gün ki pehlivanların idman yapmak için kullanılan bir taş olduğu tespit edilmiştir⁵⁸⁴. Mevlânâ Celâleddin'in *Divân-ı Kebir* adlı eserinde “pehlivan” kelimesini sıkça kullanıldığına belirtilmesi, güreşin Anadolu Türkleri arasında yaygın oyun ve eğlencelerden biri olduğunu gösteren örneklerden birkaçıdır⁵⁸⁵.

Selçuklu dönemi Anadolu'da güreş dışında askeri maksatlı bazı oyunların oynandığına dair örnekler vardır. Başkent Konya'da bulunan sultan ve şehzadeler Ruzbe Ovasında, Amasya'da bulunanlar Ok meydanında, Kayseri'de Meshed Yazısı'nda top, cirit, mızrak, çevgan gibi çeşitli oyunlar oynamışlardır. Bu oyunlar haftanın bazı günleri özellikle, pazar-tesi ve perşembe günleri yapılır halk da seyrederdi. Cuma günleri ise aynı meydanda o şehrin gençleri kendi aralarında spor yarışmaları yaparlardı⁵⁸⁶.

Türkistan'dan Anadolu'ya, at üstünde oynanan askeri oyunlar, en çok oynanan oyun türlerinden olmuştur. At yarışları, mızrak atışı

Şahin, *Türk Spor Kültüründe Aba Güresi*, Nobel Basımevi, Ankara, 2003.

⁵⁸⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1964, s. 611.

⁵⁸⁵ M. Ersan, “Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, S. 2, Aralık/December 2006, s. 83.

⁵⁸⁶ Deniz Erim, *Türkiye Selçuklu Devletinde Spor ve Eğlence Hayatı*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2007, s. 22.

⁵⁸² Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXI, Sayı/Number 1 Temmuz/July 2006, s. 74.

⁵⁸³ Semih Altınölçek, “Güreş Karşılaşmalarında Müziğin Yeri ve Önemi”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl 2, S. 1, Ocak 2010, s. 321; ayrıca Murat

oyunu, ok atma, gülle atma, halka kapma bu tür oyunlardandır. Bu tür oyunları oynamayı hükümdarlar ve askerler dışında, halkın da sevdiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Örneğin, Sultan II. Mesud'un Konya'da bulunduğu bir sırada, Ahi teşkilatına mensup gençlerin geceleyin ateş oyunları oynadıklarını ve silahlarla gösteri yaptıkları kaynaklarda anlatılmaktadır⁵⁸⁷.

At üzerinde oynanan en meşhur oyunlardan biri çevgandı. At üzerinde sopalarla veya ucu kıvrık değneklerle vurularak oynanan ve belli bir hedeften topu geçirmeyi gerektiren çevgan, gerek devlet erkânı, gerekse halktan insanların eskiden beri oynadıkları bir oyundur⁵⁸⁸. Selçuklu sultanları içerisinde de askeri oyunlar oynamayı sevenlerin olduğu hatta çevgan⁵⁸⁹ oynadığı belirtilen Alâeddin Keykubâd'ın İbni Bibi'nin anlatımına göre; "sultanın askerlerine bu oyunu oyanattığı ve bu oyunu sevdiği" ile ilgili bahis geçmektedir⁵⁹⁰.

Türklerde yaygın olan yapılan süreklilikli avları şölen havası içinde geçerdi. Bu av törenleri, tahmini üç gün sürdüğü belirtilmektedir. Av şölenlerinde, avlanan hayvanın akıtılan kanlarının karşılığında kaza bela ve kötülükleri def etmesi dilenirdi. Türklerin gerek eğlenmek gerekse askeri spor amaçlı avın ilk olarak Hunlar döneminde başladığı ve gelenek haline geldiği düşünülmektedir. Bu gelenek, avı bireysellik-

ten olmaktan öteye taşıyıp, bir devlet faaliyeti seviyesine yükseltmiştir⁵⁹¹.

Geçmişten gelen bir geleneğin devamı olarak, av merasim ve eğlencelerine oldukça önem verildiğinden, av etleri tedariki için ayrı görevliler tahsis edilmiştir. Daima bu işlere bakan bir makam ve bu makamda bir emir bulunmuştur. Alâeddin Keykubâd zamanında Sadeddin Köpek, III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Kılavuzoğlu Emir-i Şikâr idi⁵⁹². Av, dönüşte av etleriyle hazırlanan içki, raks ve müzik eşliğinde verilen ziyafetli sofralar ve eğlencelerle son bulurdu⁵⁹³.

Anadolu Selçuklu döneminde ordunun ve zaman zaman da hükümdarın eğlencesine eşlik eden nevbet kurumu da oldukça önemlidir. Selçuklu zamanında nevbetin tam olarak eğlence maksatlı kullanıldığına dair kesin belgeler bulunmamakla birlikte, sultanların düşünlerinde, bşakent Konya'da iken yapılan karşılaşmalarında, bayramlarda, hac kervanlarında ve Cuma hutbelerine giderken kullanılan nevbet takımı, daima sultanın büyüklüğünü göstermek maksatlı kullanılmıştır. Cirit⁵⁹⁴,

⁵⁸⁷ M. Ersan, "Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", s. 84.

⁵⁸⁸ Ersan, "Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı", s. 82.

⁵⁸⁹ *Çevgan, (bugünkü Polo) atla oynanan bir Türk oyunudur. Çevgan, sopa ve değnek anlamındadır, aynı zamanda bu oyuna da ismini vermiştir. Bu oyuna Türk topluluklarında guy da denilmekte idi; Atif Kahraman, Osmanlı Devletinde Spor, Ankara, 1995, s. 497.*

⁵⁹⁰ İbni Bibi, *Selçukname*, Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul, 2007, s. 123.

⁵⁹¹ Fuzuli Bayat, "Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş", *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, Online Thematic Journal of Turkish Studies, Yıl 1, Sayı 1, Ocak 2009 "Türk Kültüründe Av" Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, https://actaturcica.files.wordpress.com/2019/12/1_11.pds*, s. 5-6.

⁵⁹² "Vezir Sadeddin Köpek başlangıçta Emir-i Şikâr idi. Av köpeklerinin ve av kuşlarının bakımından sorumlu olup, hükümdarla ava gitmekle görevliydi. Bu kişi Bazdar Emir-i Şikâr denirdi; Özden Süslü, *Tasvirlere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*", Ankara, 2007, s. 169; Osman, *TURAN Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s. 28.

⁵⁹³ M. Ersan, "Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", s. 84.

⁵⁹⁴ *Cirit oyunu, on-onbeş kişiden oluşan atlı iki takım arasında oynanan, ciddi yaralanmalara, hatta ölümlere sebebiyet verebilen bir oyun türüdür; M. Ersan, "Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı", s. 82.*

çevgan gibi askeri ve sporsal faaliyetlerde de şevki ve coşkuyu artırmak için nevbet çalındığı bazı kaynaklarda geçmektedir. Nevbet içerisinde, orduyu gerek savaşa giderken gerekse hükümdarı karşılama zamanları söyledikleri kahramanlık şiir ve türküleri ile coşturan ordu ozanlarını görmektediriz. Bu ozanlar hükümdara ve saraya kayıtlı görevlilerdi. Törenlerde söyledikleri kahramanlık şiir ve türküleri ile aranan kişilerdi. Sadece ozanların değil, çalgıcıların da saray içerisinde yeri önemliydi. Bu müzisyenlerin maaşları, yüksek divanın kararı ile belirlenmişti⁵⁹⁵.

DEVLET ERKÂNININ DÜZENLEDİĞİ KUTLAMA VE EĞLENCE TÖRENLERİ

Türkiye Selçuklu sultanları normal hayatta dini vecibelerini yerine getiren hükümdarlar oldukları gibi, özel hayatlarında da eğlenmeye oldukça büyük önem veren kişilerdi. Eğlenmek için sık sık tertip ettikleri bu eğlenceli sofralara *Bezm Meclisleri* denmiştir. Konya'da kurulan Bezm meclislerinde daha çok yükselme ve gelişme dönemlerinde yoğunluk olduğu, devletin son dönemlerine doğru ekonomik ve askeri koşullardan ötürü azaldığı hatta yapılmadığı da görülmektedir⁵⁹⁶. Bezm meclisleri kimi zaman keyfi kurulduğu gibi, düğün, bayram, tahta çıkma törenleri, elçi karşılama uğurlama, av ve

ve çeşitli sporsal faaliyetler maksatlı kurulduğu da bilinmektedir. Bu sofralarda çok çeşitli yiyecekler ve içecekler vardı. Koyun eti, av etleri, güvercinler, keklikler ve şerbet ve bazen de şarap bulunurdu. Yiyecek ve içeceğin yanında bu tür büyük eğlencelerin olmazsa olmazı da eğlenceye yön veren ve coşturan müzik ve şarkılardı. Değerli ve süslü giyisiler giyen müzisyenler, ozanlar, kopuzcular, şarkıcılar gelen misafirleri ve hükümdarın ailesini eğlendirmek için çalıp söylerlerdi. Kopuzcular yalnız şarkı söylemez öykü ve destansı hikayeleri de anlatarak halkı coşturur kahramanlık hisleri canlandırarak neşeyi artırırlardı. Bu eski Dede Korkut hikayelerinin de bir devamı niteliğinde görünmektedir⁵⁹⁷.

Bezm meclislerinin en görkemli düzenlendiği kutlamalardan biri tahta çıkma merasimleri olmuştur. Konya başkent olduğu için tahta çıkma törenleri ve eğlenceleri de bu şehirde oldukça görkemli geçmiştir. Bu tür törenler, halk ile yönetimin kaynaştığı, sevinç gösterilerine de sebep olduğu gibi, birlikte eğlenme düşüncesi birlikte ekonomik olarak bir canlılığın artması da demektir.

Hükümdarların tahta çıkma törenleri sırasında daha sultan ve heyeti Konya'ya doğru harekete geçtiği sırada, takip ettikleri yol güzergahındaki diğer şehirlerin ahalisi de yollarında yeni sultanı coşkuyla karşılamışlardır. Bu coşkulu törenlerde, eğlence düzenleyerek bu müjdeli haberi hep birlikte kutlamışlardır. Bu törenler için özenle hazırlanan halk, hükümdarın karşılanacağı yere seyyar ya da sabit köşkler kurup, çeşitli hediyelerle karşılamışlardır.

⁵⁹⁵ Timur Vural, "Türkiye Selçukluların Dönemi Nevbet Gelenegi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, C. V S. 23 Volume: V Issue: 23 Güz 2012 Fall 2012 www.sosyalarastrimlar.com, s. 447-448 ; F. Köprülü, "Selçukîler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti", Aktaran: Tülay Metin, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXVI, Sayı/Number 1 Temmuz/ July 2011, 201-233, s. 223.

⁵⁹⁶ S. Kara, "Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki", s. 174-175.

⁵⁹⁷ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev: Azer Yaran Ankara, 1988, s. 296-297.

Halktan ileri gelenler, hükümdarın çetresini gördüklerinde onun elini öpme önceliğini yakalarlardı. Hükümdarın tahta çıkma müjdesi, kurbanlar kesilerek ve hükümdara pîşkeş sunularak kutlanırdı. Kutlamalar sırasında, Konya şehrinde halka, dinar (altın), dirhem (gümüş), kıymetli mücevher ya da inci gibi saçılar saçılar saçılırdı⁵⁹⁸.

Selçuklu sultanlarının Konya’da tahta çıkış merasim eğlenceleri içinde en görkemli geçen törenin, Sultan Alâeddin Keykubâd’a ait olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. İbni Bîbî’nin verdiği bilgiye göre,

*“Alâeddin Keykubâdın Ruzbe ovasından Konya’ya ilerleyişi oldukça ihtişamlıydı. İlerleyiş sırasında bazısı yaya bazısı da süvari olduğu halde bin kadar fıtyan (ahi genci) Sultan’ın etrafını sarmıştı. Büyük emirler onu bir ok atımı mesafesinde biraz geriden ve saflar halinde takip ediyorlardı. Bundan başka, Sultan’ın etrafında 50 silahdar, 60 camedar, 500 çavuş ve 120 candar bulunuyordu. Şehre yaklaşıldığında emirler atlarından indiler. Kaftanının eteğini kemerine toplamış olan Emir Seyfeddin Ayaba ise Sultan’ın atının dizginini çekiyordu”*⁵⁹⁹.

Gıyâseddin Keyhüsrev’in birinci kez tahta çıkışında on gün süren eğlenceler yapıldığı, bu şöenlerde içki dışında her şeyin içildiği ve yenildiği, beylere ve memleket büyüklerine kıymetli elbiseler, hediyeler gönderildiği bilgisi

de mevcuttur. Herkes bu olaydan dolayı büyük sevinç duymuştur (1192-1205)⁶⁰⁰.

XIII. yüzyılda Konya’da devlet merasimleri, şenlikler, bayramlar veya misafirleri karşılama ve uğurlama törenleri meydan adı verilen geniş bir alanda yapıldı. Konya halkının bu tür merasimler sırasında hükümdarın meclisinde bulunduğu, bazı zamanlar bir haftayı bulan eğlencelerle yiyip, içip eğlenerek birlikte vakit geçirdikleri bilinmektedir⁶⁰¹.

Devlet erkanının eğlence merkezi daha çok saray ve köşkler olduğu gibi kaleler ya da diğer uygun mekânlar da zaman zaman eğlencelere ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Buna bir örnek, Gevale⁶⁰² kalesidir. Gevale Kalesi askeri önemi ile birlikte, Selçuklu hükümdarlarının aynı zamanda eğlendikleri bir yer olmuştur. Sultanlar, yaz mevsimlerinde buraya giderek eğlenceler tertip eder, kış mevsiminde de buradan ava çıkarlardı. Sühreverdi, Abbasi halifesinin elçisi olarak Konya’ya geldiği zaman, I. Alâeddin Keykubâd, eğlenmek amacıyla Gevale kalesine gittiği belirtilmektedir⁶⁰³. Kaleye dönemin ünlü şahsiyetleri de zaman zaman gidip

⁶⁰⁰ T. Baykara, I .Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-şehit, Ankara, 1997, s. 17.

⁶⁰¹ Z. Çelik, “Karşılama Törenleri”, s. 89; Tuncer Baykara, Selçuklular Devrinde Konya, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Konya, 1985, s. 67-68.

⁶⁰² “Gevale Kalesi, Konya kent merkezine yaklaşık 10 km. uzaklıktaki 1675 m. yüksekliğe sahip olan Takkeli Dağ’ın zirvesinde yer almaktadır. Gevale kalesi gerek bulunduğu yer gerekse de kalenin stratejik konumu açısından oldukça önemlidir. Bu özelliklerinden dolayı da Konya şehri genellikle Gevale Kalesi’nden müdafaa edilmiş, Konya’ya yapılacak olan saldırılarda ilk önce bu kalede karşılanmıştır. Gevale Kalesi’ne hakim olan Konya’ya da hakim olmuştur. Kale, Roma, Bizans ve Selçuklu döneminde de önemini korumuştur. “Rum’un Kilidi”, “Konya’nın Kilidi” olarak görülen bu kale, Selçukluların Konya’ya egemen olmak için aldıkları ilk kalelerdendir” .;“Gevale Kalesi’nin Yeri ve Konumu”, <http://gevale.com/tarihce/>, Konya, 2015, s. 1.

⁶⁰³ M. Ersan, “Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, s. 75.

⁵⁹⁸ Züriye Çelik, “Anadolu Halkının Tahta Çıkacak Türkiye Selçuklu Hükümdarlarını Karşılama Törenleri (İbn Bîbî Evreninde)”, *History Studies*, Volume III/3 2011, s. 87.

⁵⁹⁹ İbn Bîbî, Selçuknâme, s. 73; F. Köprülü, “Selçukîler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti”, s. 225-226.

vakit geçirmişlerdir. Buraya, Mevlânâ ve Ulu Ârif Çelebi'nin de zaman zaman çıktığından ve buradaki papazlarla sohbetlerinden bahsedilir. Selçuklular döneminde Gevale Kalesinin bulunduğu bölgenin çam ormanları ile kaplı olduğu çeşitli yayınlarda yer almaktadır⁶⁰⁴.

Sultanın veya devlet görevlilerinin gezinti maksatlı hareket halinde iken durakladığı, eğlendiği yazlık bazı göl veya nehir kenarı, meydanlar, kervansaray gibi mekanları da vardı. Konya'da bu tür etkinlikler, şehrin hemen kuzeyinde bulunan meydan ile saltanat kasrının da bulunduğu *Filobâd* düzlüğünde gerçekleştirilmiştir⁶⁰⁵.

Selçuklu sultanlarının tahta çıkış merasimleri büyük törenlere sahne olurken, başkentte yapılan diğer törenlerde en az bu merasimler kadar görkemli geçmekteydi. Bu törenlerden bir diğeri de evlilik yani düğün törenleriydi. Hükümdarların ve hükümdar ailesi mensuplarının evlilik törenlerinde de yine eğlence uzun süreli ve hiçbir masraftan kaçınılmadan halkla birlikte sürdürülmüştür. Bu tür törenler hem halkın yönetime olan coşkusunu artırırken hem de dış devletlerden gelen hükümdar ve üst düzey görevlilere de bir samimiyet bazen de bir güç gösterisi şeklinde tezahür etmiştir.

Selçuklu hükümdarlarından, I. İzzeddin Keykâvus'un düğünü muhteşem tabir edilecek şekilde geçmiştir. Bu düğünde, şehir müzisyenleriyle birlikte sarayın kendi müzisyenleri, ayrıca sema dönenler, hanendeler görev almıştır. Bu tür düğün törenlerine bir örnek de, Alâeddin Keykubâd'ın Eyyubi melikesi Gaziye Hatun ile

yaptığı görkemli evlilik törenidir. Gelin alayı ile birlikte gelen üst düzey görevliler her tarafı altın, gümüş ve çeşitli değerli taşlarla süslemişler, katırlar üzerinde köşkler ve bu köşkler içinde çeşitli oyuncaklar bulunurken, birlikte gelen hokkabazlar da halkı eğlendirecek hünerlerini sergilemişlerdir. Bu düğün merasimi bir haftaya yakın sürmüştür. Yolda uğranılan her şehirde benzeri büyüklükte eğlenceler tertip edilmiştir, halka değerli eşyalar ve paralar saçılmıştır. Bu tür merasim ve eğlenceler Antalya'ya kadar devam etmiştir⁶⁰⁶.

Selçuklu sultanlarının evlilikleri, tahta çıkış merasimlerindeki görkemli kutlamalardan anladığımız kadarıyla eğlenceye ve bu eğlence için hazırlanan sofralara büyük önem vermekteydiler. Bu kutlama sofralarının olmazsa olmazı yiyecek içecekler olduğu kadar eğlenmeyi sağlayan sanatkarlar ve müzisyenler de oldukça önemli rol oynamıştır. Muganni erkek şarkıcılar muganniye de kadın şarkıcılara denirdi. Ayrıca çalgıcı olanlarına da Mutrib ve mutribe denilmiştir. Bu müzisyenler hemen hemen her saray eğlencesinde aranılan kişilerdi. Selçuklu hükümdarları için kurulan sofralarda mutlaka müzisyen ve şarkıcılar hazır bulunurdu. Alâeddin Keykubâd sultan olup Konya'ya geldikten sonra bezm meclislerindeki hizmetlilerin amiri olan Emir-i Meclis, konaklama araç gereçleri yanında eğlence sazlarını ve her çeşit yiyeceğini hazır etmiştir. Bu eğlence de şarkıcılar çok güzel insana huzur veren adeta

⁶⁰⁴ "Gevale maddesi", <http://gevale.com/tarihce/>, s. 1.

⁶⁰⁵ Ersan, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", s. 75-76.

⁶⁰⁶ Recep Uslu, "Selçuklularda Müzik ve Literatürü" *Türkler*, C.VI, Ankara, 2002, s. 166; Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, II, Konya, 2001, s. 408-411.

bülbül gibi şarkılar söyledikleri kaynaklarda geçmektedir⁶⁰⁷.

Hükümdarın başkent Konya'ya gelirirken karşılama grubunun içinde önemli devlet adamları olduğu gibi, şarkıcı ve müzisyenler de yer almaktaydı. Örneğin, I. İzzeddin Keykâvus'un Konya'ya tahta çıkmak için geldiğinde onu şehirde karşılayanlar arasında çeşitli mevkide devlet adamları yanında, ahiler, nevbetçiler, saz ekibi de yer almıştır. Konyalılar, mutripler, kavvalar⁶⁰⁸ ve sazendelerle heyeti karşılarken, saray sazendeleri ile gelen sazendeler arasında yarıştıkları ve ellerinden geldiğince hünerlerini göstermeye çalıştıkları anlatılmaktadır. Sarayın kendi bünyesinde de görevli müzisyenler bulunmaktaydı. Müzisyenler saray ve çevresinde oldukça ilgi gördüğünden yazdıkları eserlerini de (Mecmua- Güfte) bazen Selçuklu Sultanlarına hediye etmişlerdir. Bu sayede pek çok güfte, makam ve şarkıların gelişmesi, desteklenmesi de sağlanmıştır⁶⁰⁹.

Anadolu Selçukluları civar devletlerarası ilişkide bulundukları Bağdat'a, Mısır'a ve etraftaki diğer devletlere elçiler yollarlar ve o memleketlerden gelen elçileri kabul ederlerdi. Dolayısıyla bu elçi yollama ve kabul etme durumları da başkente kutlamalara törenlere vesile olurdu. Gelen elçiler her ne sebebi bildirmek için gelmiş olsalar da gönderilenin büyüklüğü ve şerefini yansıttıkları için elinde ona uygun hediyeleri ile gelirlerdi. Gelen elçilere haşmet ve büyüklük göstermek, onları karşılamak Türk

töresinin bir geleneği idi⁶¹⁰. Saraya gelen en önemli elçilik heyetinin Halifelik makamından gelenler olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Devlet merkezine gelen elçiler sarayda hükümdarı beklerken çeşitli şekillerde ikramlarda bulunulurdu. Elçiler için resmi bezm meclisleri düzenlendiği gibi çeşitli mesire yerleri ziyaret edilirdi. Gelen elçinin önemine göre bu gezilere sultanın kendisi de katılırdı. Yine dönmeden önce büyük ziyafetler ve eğlenceler düzenlenirdi. Bazı eğlencelere zaman zaman halkın ileri gelenleri de davet edilirdi⁶¹¹.

KONYA HALKININ EĞLENCE UNSURLARI

Anadolu insanın eğlence anlayışı içinde, Türklerin Orta Asya'dan taşıyıp getirdikleri eski adet ve örfleri ile İslam inancındaki bayram ve önemli gün geceleri bir uyum içinde yoğrulmuş ve zamanla şekillenerek kendine özgü bir eğlence, kutlama şekline bürünmüştür. Bunlardan, Nevruz, Hıdırellez gibi önemli mevsim değişiklikleri hem dini hem de geleneksel ritüel şeklinde kutlanmıştır. Bu tür önemli günler kutlanırken, halkın birlik bütünlüğü ve neşesini artırmak için de hükümdarlar ve devletin üstünde olanlar, sosyal halk toplulukları da bu kutlamaları organize etmişlerdir. Örneğin, dönemin önemli esnaf kuruluşu olan Ahiler⁶¹², de bu tür

⁶⁰⁷ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara, 2000, s. 135; Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Saray ve Teşkilatı*, İstanbul, 2011, s. 278-279.

⁶⁰⁸ "Kavvalar, irticaen şiir söyleyen, hikaye anlatan, hoş sohbet kişilerdir; Recep Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, Konya, 2011, s. 76.

⁶⁰⁹ Uslu, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, s. 49-52.

⁶¹⁰ Köprülü, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti", s. 228.

⁶¹¹ E. Uyumaz, *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler*, İstanbul, 2011, s. 130-131.

⁶¹² Bu dönemlerde Anadolu'da çeşitli ahi toplantılarında da türkülerin söylendiğini, türküler eşliğinde oyunların oynandığını kaynaklar belirtmektedir. İbni Battûta, ahilerden bahsederken, onların Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerden olduğunu, her yerde, köylerde, kasabalarda, şehirlerde var olduklarını söyler ve onların çeşitli özelliklerinden bahseder. Bu arada Türkmenler için, "Yemek zamanında bir araya toplanarak hep beraber yemek yer-

törenlere halkla birlikte katılmışlardır. Yeni gün “Nevruz”da, “lokma sunmak”, “helva göndermek” ve “şerbet içmek” gibi adetleri uygulamış bereket ve uğur getirdiğine inanılarak halkın bu gün coşkısına manevi bir anlam kazandırmışlardır. Bu tür mevsim değişikliği şenliklerinde halk, yemek-içmek, önemli bir olaydı. Maddi kazancı ölçüsünde geniş sofralar kurmak, ve akrabayı ziyaret edip daha sonra ağırlamak önemliydi. Ayrıca bu tür şenliklerde çeşitli oyunlar ve yarışmalar düzenlenir eğlence birkaç gün sürdürülürdü⁶¹³. Konya’da Hıdırellez zamanı genç kızlar, Salıncak Sekmesi oyununu oynarlar, salıncakta sallanırken, türküler söyleyerek eğlendikleri kaynaklarda belirtilmektedir⁶¹⁴.

Halkın bir araya toplanmasını sağlayan, gelenek ve görenekler ölüçüsünde yapılan düğünler önemli bir sosyo-kültürel unsurdur. Düğünler yapıldığı dönemin anlayış ve yaşam tarzını yansıtmaları açısından da önemlidir. İster iler gelenlerden isterse halktan birinin düğünü olsun, törene katılan davetlilerin sayısı nispetince çeşit çeşit yemekler hazırlanır ve davetlilere sunulurdu. Selçuklu dönemi Anadolu’sunda yapılan bazı düğün törenlerinin, gösterişi ve haşmetiyle taht merkezinde yapılan düğünleri aratmadığını ve halkın hafızasında yıllarca kaldığını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Büyük ve gösterişli düğünlere bir örnek; Hediye Hatun’un düğünü gösterilebilir. Bu düğün, oldukça büyük törenlerle kutlandığı için Konya halkının hafızasında

uzun yıllar yer edinmiştir. Mevlânâ’nın da bu düğünde bir gazel söylemiş, mutluluklar dileyip, evlenmenin ve evliliğin önemini belirtici bir konuşma yapmıştır⁶¹⁵.

Konya halkının günlük eğlence şekillerini o dönemin ünlü şahsiyetlerinin yazdığı bazı önemli eserlerdeki bilgilerden de öğrenmekteyiz. Örneğin, dönemin en ünlü ilmi ve dini şahsiyeti olan Mevlâna’nın “*Fihî Mâfih ve Mesnevi*” eserlerinde dönemin insanların yaşam ve eğlenme şekilleriyle ilgili bilgiler mevcuttur. Fihî mafih bir kısmında şöyle anlatılır; “*Saray erkânı ve gerekse halk arasında büyük itibar gören ve günümüzde oynanan polo’ya benzer bir oyun olan çevgan da bu dönemde sık karşılaşılan bir eğlence şeklidir. Mevlâna, halkın boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla oynadığı diğer eğlencelikler arasında kadınların oya, nakış ve gergef işledikleri, erkeklerin tavla, satranç oynadıklarını kaydetmektedir. Seyirlik oyunlar arasında yılan oynatmak, canbazlık ve sihirbazlık sayılmaktadır. Çocukların oyun oynamakla zekalarının arttığını akıllandığını söyleyen Mevlâna, çocukların kendi aralarında oynadıkları oyunlardan bahsederken, kız çocuklarının bez bebeklerle, erkek çocukların tahta ata binerek, tahta kılıçlarla yaptıkları savaş oyunu, güreş, esnafılık oyunu, ceviz oyunlarını saymaktadır*”⁶¹⁶.

Selçuklu dönemi Konya’da kadınların erkeklerden farklı olarak kendilerine göre bazı

ler, türkü söylerler, raks ederler” şeklinde ifade edilmektedir; Seyfullah Kara, “Selçuklu Türkiye’sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki”, s.178; Ebu Abdullah Muhammed İbn Batuta Tanci, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, çev: A. Sait Aykut Yaşantı, İstanbul, 2013, s. 279.

⁶¹³ Yaşar Kalafat, “Türklerde Bereket Motifi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Kasım, 1997, İstanbul, 1997, s. 28-29.

⁶¹⁴ Metin And, *Oyun ve Bügü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul, 2003, s. 141.

⁶¹⁵ Kazım Paydaş, “Eflâkî’nin Menâkıbü’l-Ârifin Adlı Eserine Göre 13-14 Y.Y. Da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu”, *International Journal of Social Science* Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1869> Volume VI Issue 8, p. 457-481, October 2013, s. 462.

⁶¹⁶ Süleyman Özbek, “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna’nın Fihî Mâfih ve Mesnevi’sine Göre)”, www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYonetimi/SOSYALBİLENS/dergi/.../4.pdf, *Sosyal Bilimler Dergisi* 43, s. 49.

eğlenme zamanları olduğunu görmekteyiz. Kadınlar, yalnız düğün, bayram gibi zamanlarda değil günün bazı anlarında da kendi aralarında toplanarak eğlenceler düzenlemişlerdir. Özellikle önemli kişilerin eşleri bu tür eğlenceleri organize etmişlerdir. Kadınlar kendi aralarında yaptıkları eğlence meclislerine de kadın sanatkârları çağırırmaklardı. Özellikle bu dönemde gayri müslim kadınlar eğlence meclislerinde yer alarak buralarda müzik aletleri çalıp veya raks edip gelenleri eğlendirmişlerdir. Bu tür eğlence düzenleyen kadınlara örnek, Emir Eminüddin Mikail'in hanımıdır. Bu hanım her cuma akşamı evinde toplantı düzenler ve Konya'nın hanımlarını çağırırdı. Bu toplanmalarda def çalan kadınlar, neyzenler ve şarkı söyleyen sanat icra eden cariyeler bulunmuştur⁶¹⁷.

Selçuklu Konya'sında kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı eğlendikleri mekanlardan biri de hamamlar idi. Kadınların ev dışında görüşüp eğlenebildikleri yerlerden biri hamamlardır. Hamam, Türk-İslâm şehirlerinin önemli sosyal yapılarından birisidir. Toplumun gelenekleri ve İslâm dininin hükümleri temizliği ön planda tutmaktadır. Özellikle hanımlar hamamlara topluca giderlerdi. Kadınlar hamama hem eğlenmek hem de temizlik için giderlerdi. Muhtemelen Anadolu'da uygulama gelen yapı ile kadınlar burada kendi aralarında eğlenmekte ve hatta eğlenirken çeşitli yemeklerin olduğu sofrada kurulup yemekler yenilmiştir⁶¹⁸.

Anadolu eğlence yaşamının bu dönemde diğer bir mekanları hanlardı, buralarda müzik-

li eğlenceler düzenlendiğini belirtilmektedir. Bu yerlerde çeşitli müzik aletlerini kullanan çalgıcılar ile şarkıcıların bulunduğu, bu mesleği yapan hem erkek hem de kadın sanatçıların varlığından bahsedilebilir. Bu han sahiplerinin kızlarının harp gibi değişik müzik aleti çaldığına dair kayıtlar da mevcuttur. Kadınlar kendi aralarında bir eğlence tertip ettiklerinde bu kadın sanatkârları çağırırlardı. Özellikle üst düzey bir adamın eşi ise, maddi durumuna göre tıpkı kocası gibi kadınlar arasında da eğlenceye para vermekten kaçınmamışlardır. Bu tür eğlenceliklerde def çalan kadın sanatçılar, neyzenler ve şarkı söyleyen sanatçılar bulunmuştur⁶¹⁹.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda musiki hayatı da oldukça çeşitli ve renkli geçmiştir. Mevlâna bu konuda da, başta saray olmak üzere halkın eğlenceye olan düşkünlüğüne dikkat çekmiştir. Eserlerinde verdiği bilgilerden, bu dönemde kopuz, saz, davul, zurna, tambur, tef, ney, rebap başlıca musiki aletleridir. Müzik esliğinde şarkıcılar tarafından cezbeli şarkılar söylendiği, dinleyicilerin bu şarkılara coşkulu biçimde el ve ayak vurarak, parmak şıklatarak eslik ettiği, tek başına ve topluluk halinde sema ve raks yapıldığı, halay çekildiği anlaşılmaktadır⁶²⁰.

Panayırılar ve bu panayırılarda yapıldığı kırlar, bahçeler de halkın eğlenceleri açısından önemli yerlerdendi. Seçluktudan önce de bölgede yaşayan halkın büyük alanlarda panayırılar düzenlediği birarada vakit geçirdiği belirtilmektedir. Bazısının kırk gün sürdüğü belirtilen bu panayırılarda tüccarlar, esnaflar için de bir ekonomik canlanma sağlanmıştır. Ar-

⁶¹⁷ K. Paydaş, "13-14 Y.Y. Da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", s. 480.

⁶¹⁸ Betül Türk, 12. ve 15. Yüzyıllarda Anadolu'da Musiki ve Eğlence Kültürü, Doktora Tezi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Anabilim Dah*, Elazığ, 2016, s. 31.

⁶¹⁹ Paydaş, "13-14 Y.Y. Da Selçuklu Payitahtında Kadınların Konumu", s. 468.

⁶²⁰ Özbek, "Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat", s. 57.

keolojik buluntulardan anladığımız kadarıyla, Konya'da, Hitit, Frig, Bizans dönemlerinden beri panayırlar için kullanılan mekanlardan en önemlisi, Meram⁶²¹ bağları olduğu belirtilmektedir. Konya'daki Meram bağları denen bölge gerek Selçuklu öncesi gerek sonrası, meşhur eğlence, safiyelik yerlerinden biri olduğu görülmektedir. Bu bölge anlatılırken, Meram dağında pek çok çeşit çiçeklerin olduğu bu çiçeklerin ve meramın diğer bitkilerinin güzelliği övülmektedir. Alanın büyüklüğü, diğer ülkelerdeki mesire yerleri ile karşılaştırıldığında ise diğer ülkelerdeki mesire alanları ancak küçük birer çimenlik kadar kaldığı ifade edilmektedir. Binlerce bağ ve bahçe olduğu ve o devirde yılın çoğu mevsimi ama özellikle bahar mevsiminde insanların gittiği belirtilmektedir. Konya halkı burada, özellikle bazı mevsim dönemlerinde bugünkü pikniklere benzer sazlı, sözlü müzikli eğlenceler içinde eğlendikleri ifade edilmektedir. Meram bağlarının içinde ayrıca camisi, çarşısı, han, hamamları olduğu da belirtilmektedir⁶²².

Seyirlik oyun ve eğlenceler Selçuklu zamanı büyük ilgi görmüştür. İnsan hayatı ile ilgili temsili oyunlar, bedenî hünerlerin sergilenmesi, sportif aktiviteler gibi çok geniş bir yelpazesi olan eğlence unsurları idi. Piyesler, meddahlar, tiyatro gösterileri, sirklerdeki tehlikeli iş yapan canbazlar şehirlere gelip gösteriler düzenlerdi. Eflâkî, Seyyid Ahmed Rufâî'nin oğlu Seyyid Taceddin ile Konya'ya gelen ve sirkelere benzer

bir hokkabaz topluluğunun çok tuhaf ve garip görünüşüne değinmiştir. Bunların, yanan ateşe kendilerini atmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak, şeker yapmak, mumu laden haline getirmek, kamçıdan kan akıtmak, merkep yavrusuna binmek ve daha bunlar gibi başka hileli oyunlar yaptıklarını nakletmektedir⁶²³.

Selçuklular zamanında müzik ve eğlence unsurları mühim olduğu kadar zaman zaman bazı devlet görevlileri, müderrisler, ilim insanları tarafından müziğe dair bazı şeyler men edilmek için de bir takım çabalar olmuştur. Bunlara örnekler; dönemin önemli alimlerinden olduğu söylenen Safiyüddin Hindî, medresede ders verdiği sırada çalan bir rebap sesine tepki göstermiş, öğrencilerine, “*Bu rebap gittikçe çoğaldı. Bu bidat, sünneti de geçti. Bunu yasaklamak için bir çare bulmak lazımdır*” diye tepki göstermiştir. Ayrıca, Muinüddin Pervane, Vezir Taceddin'in oğlunu Konya'da kadı yapmak istediği zaman, Pervane'ye, “*toplumdan rebabı kaldırmasını*” söylemiştir. Muinüddin Pervane ise, halk arasından rebabı kaldırmaya gücünün yetmeyeceğini belirterek bu şartı reddetmiştir. Müziğin yasaklanmasının önündeki en büyük engellerden biri de Mevlâna'nın musiki ile ilgili olması olarak gösterilmiştir. Hem ünlü tasavvuf insanlarının hem de halkın tepkisini alacağını düşünülmekten dolayı yasaklar olası gelmemiştir. Çünkü halk içinde müzik bağdaştırıcı bir unsur idi. En özel zamanlarının müzikle kutlanması, sofralarına dahil edilmesi yasaklanmak istenen musiki anlayışını durdurmak zorunda bırakmıştır⁶²⁴.

⁶²¹ Konya'nın 5-6 km ilerisinde başlayan, Meram Adının Meryemden geldiği, bazı rivayetlerde de Meram-şah adlı bir şahsa itahf edildiği, ancak bu ismin aslında sulama ve dağıtma işinden dolayı Mir-ab dan geldiğini söyleyenlerde olmuştur; Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara, 1971, s. 482.

⁶²² Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 18-24.

⁶²³ Ersan, “Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı”, s. 85.

⁶²⁴ Kara; “Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki”, s. 177.

SONUÇ

Bir milletin eğlenme usulleri ve unsurları aslında o milletin sosyo-kültürel alt yapısının da ip uçlarıdır. Türkler, Anadolu'ya göç etmeden önce biriktirdiği sosyo-kültürel birikimini Anadolu'ya geldikten sonra bu coğrafyadan aldıkları kültür ile yoğurup geniş ve eşsiz bir kültür oluşturmuşlardır. Millet olarak önem verdiğimiz çeşitli zamanlarda gerek bölgesel gerek de il bazında farklı kültür renkleri ile değişik eğlence usullerini kaynaştırmayı başarmışızdır.

Oyun ve eğlenceler, bir kişinin eğlenmesinden, bir topluluğun veya milletin bayram kutlamasına kadar geniş bir yelpazeye yayılabilir. Çeşitli sebeplerle düzenlenen büyük eğlenceler, şenlikler, kutlamalar çoğu zaman devlet ileri gelenleri tarafından çeşitli mekânlarda organize edildiği için devlet erkânı da bu eğlencelerin merkezinde yer almıştır. Devlet erkânı olarak, büyük ve gösterişli törenler sırasında halk da bu eğlencelerden nasibini almıştır. Eğlence sektöründeki bazı mesleklerin de gelişmesi ve çoğalması yine bu tür eğlencelerin neticesinde olduğu söylenebilir.

Konya halkı, başkent olmasının avantajını daha çok bu tür organizasyonlardaki ekonomik canlılık ile yaşamıştır. Tahta çıkma, evlilik törenleri, bayramlar oldukça gösterişli geçmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan, cirit, çevgan, güreş, avcılık gibi güç gerektiren oyunlar dahi düğün, bayram gibi törenlerin içerisinde yer alarak insanları hem eğlendirip hem de yarışma ruhunu canlı tutmuştur. Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan bir başka kutlama geleneği de, mevsimsel geçişlerinin anıldığı törenlerdir. Bahar mevsiminin gelişi Nevruz, Hıdırellez gibi etkinliklerde halkın ve devletin eğlence unsurlarından olmuştur. Butür kutlamalarda

piknikler yapılır, sofralar kurulur hep birlikte eğlenilirdi. Konya'da bu tür eğlenceler için en güzel mekan Meram bağları olduğu görülmektedir. Bu bölge günümüzde dahi önemli bir mekan olmaktadır. Buralarda bazen büyük panayırlar kurulur, çeşitli etkinlikler ile düzenlenen yarışmalar yapılırdı. Yapılan etkinlikler ile buraya gelen insanlar hem eğlenir hem de alışveriş yaparlardı.

Konya halkının kadınlarının ve erkeklerinin kendi aralarında özel olarak toplanıp eğlendikleri görülmektedir. Kadınların ayrı erkeklerin ayrı eğlendiği mekanlar vardı. Kadınların, o dönemin ünlü şahsiyetlerinin eşlerinin evinde veya bazen de han, hamam gibi değişik mekânlarda bir araya gelerek birlikte vakit geçirip eğlendikleri de yine kaynaklarda geçmektedir. Kadın müzisyenler eşliğinde müzikler çalınır, sofralar kurulur yenilip içilip, sohbetler edilirdi.

Konya halkının eğlenmeye bakış açısını daha çok o dönemde eser veren Mevlânâ, Eflâkî ve İbni Bibi gibi dönemin ünlü şahsiyetlerinden öğrenmekteyiz. Özellikle Mevlâna halkın kendi içinde yaptığı eğlencelere yer vererek zamanın Konya'sının eğlence kültürü hakkında bilgiler bulmaktayız.

KAYNAKÇA

- AND, Metin, *Oyun ve Bügü Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, İstanbul , 2003.
- ALTINÖLÇEK, Semih “Güreş Karşılaşmalarında Müziğin Yeri ve Önemi”, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y. 2, S. 1, Ocak 2010, s. 321-328.
- BAYAT, Fuzuli, “Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş”, *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji DergisiOnline Thematic Journal of Turkic Studies*(https://actaturcica.files.wordpress.com/2019/12/1_11.pdf), Y. 1, S. 1, Ocak 2009 “Türk Kültüründe

- Av” Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, s. 1-11.
- BAYKARA, Tuncer “*Konya Maddesi*”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/konya>, s. 1.
- BAYKARA, Tuncer, *Selçuklular Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Konya, 1985.
- BAYKARA, Tuncer, *I .Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-şehit*, Ankara, 1997.
- ÇELİK, Züriye, “Anadolu Halkının Tahta Çıkacak Türkiye Selçuklu Hükümdarlarını Karşılama Törenleri (İbn Bîbî Evreninde)”, *History Studies*, www.historystudies.net/.../1774560043_6-Züriye%20Çelik.pdf, Volume III/3 2011, s. 87.
- EBU ABDULLAH MUHAMMED İBN BATUTA TANCİ, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, çev: A. Sait Aykut Yaşantı, İstanbul , 2013, s. 279.
- ERİM, Deniz, *Türkiye Selçuklu Devletinde Spor Ve Eğlence Hayatı* , Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2007.
- ERSAN, Mehmet “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXI, Sayı/Number 1 Temmuz/July 2006, (<http://dergipark.org.tr>).
- ERSAN, Mehmet “Türkiye Selçuklularında Halkın Eğlence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXI, Sayı/Number 2, Aralık/December 2006, (<http://dergipark.org.tr>), s. 77-92.
- GORDLEVSKI, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev: Azer Yaran Ankara, 1988.
- <http://gevale.com/tarihce/>, “Gevale Kalesi”nin Yeri ve Konumu”, Konya, 2015, s. 1.
- İBN BÎBÎ, *Selçukname*, Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul, 2007.
- KAHRAMAN, Atıf, *Osmanlı Devleti’nde Spor*, Ankara, 1995.
- KALAFAT, Yaşar, “Türklerde Bereket Motifi”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Kasım, 1997, İstanbul, 1997 , s.27-32.
- KARA, Seyfullah “Selçuklu Türkiye’sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki”, *Bilgi-Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* Kış 2014, <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/903.pdf>, s. 68.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.
- KÖPRÜLÜ, Fuad “Selçukiler Zamanında Anadolu’da Türk Medeniyeti”, Aktaran: Tülay Metin, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXVI, Sayı/Number 1 Temmuz/ July 2011, (egweb2.ege.edu.tr/tid/dosyalar/XXVI-1.../TIDXXVI-2011-10.pdf), s. 201-233.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf-Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya, 2016.
- MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, T.T.K yay., Ankara, 2000.
- MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklularda Saray ve Teşkilatı*, İstanbul 2011.
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara, 1971.
- ÖZBEK, Süleyman, “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna’nın Fihi Mâfih ve Mesnevi’sine Göre)”, www.aku.edu.tr/AKU/DosyaYoneti-mi/SOSYALBİLENS/dergi/.../4.pdf, *Sosyal Bilimler Dergisi* 43, s. 41-58.
- PAYDAŞ, Kazım, “Eflaki’nin Menakıb’ül Arifin Adlı Eserine Göre 13-14 Y.Y. Da Selçuklu Payitah-tında Kadınların Konumu”, *International Journal of Social Science* Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1869>, Volume VI Issue 8, p. 457-481, October 2013, s. 457-481.
- SÜSLÜ, Özden, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*”, Ankara, 2007.
- ŞAHİN, Murat, *Türk Spor Kültüründe Aba Güresi*, Nobel Basımevi, Ankara, 2003.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- TÜRK, Betül, “12. ve 15. Yüzyıllarda Anadolu’da Musiki Ve Eğlence Kültürü”, *Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Anabilim Dalı*, Elazığ, 2016.
- USLU, Recep, “ Selçuklularda Müzik ve Literatürü”, *Türkler*, VI, Ankara, 2002.
- USLU, Recep, *Selçuklu Topraklarında Müzik*, Konya, 2011.
- UYUMAZ, Emine, *Türkiye Selçuklu Devleti’ne Gelen ve Giden Elçiler*, İstanbul, 2011.

UYUMAZ, Emine, “ Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, II, Konya, 2001, s. 408-411.

VURAL, Timur, “Türkiye Selçukluları Dönemi Nevbet Geleneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi -The Journal of International Social*

Research, C. V, S. 23 Volume: V Issue: 23 Güz 2012 -Fall 2012, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt5/cilt5sayi23_pdf/vural_timur.pdf, s. 445-454.

ZOROĞLU, Levent, “Konya Adının Kaynağı,”- (*Konya Kitabı*), Hazırlayan, Feyzi Halıcı, Güven Matbaası, Ankara, 1984.

SELÇUKLU HANEDANININ BANİ EŞLERİ VE TARİHTE İZ BIRAKAN KONYA KADINLARI

Zehra ODABAŞI

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/TÜRKİYE,
ze.odabasi17@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1890-4289.

ÖZ

Türkiye Selçuklu dönemi Konya’ında kadınların günlük hayatlarının incelenmesi, hânedan ailesinden olan seçkin kadınlar ile toplumun diğer kısmını oluşturan sıradan kadınlar üzerinden yapılmayı gerekli kılmaktadır. Bunun nedeni, kadınların toplumsal ve ekonomik tarihinin araştırılmasında mahkemelerin boşanma kayıtlarının, vasiyetnâmelerin ve diğer arşiv belgelerinin günümüze ulaşmamış olmasıdır. Bu durumda Selçuklu sıradan kadınlarını sadece belirli vekâyinâme, tasavvuf çevreleri tarafından kaleme alınan Menâkıbnâmeler ve Seyahatnâmeler; seçkin kadınları ise büyük ölçüde vakfiyeler ve kitâbeler üzerinden değerlendirmek mümkün olmaktadır. Ancak bu tür saraydan topluma doğru inen bir bakış açısı, mecburen toplumdaki diğer kadınların yaşamlarına dair birçok soruyu cevapsız bırakmaktadır. Buna rağmen Selçuklu

Konya’ındaki hem saltanat hem de saray kadınlarının özellikle belirli çevrelerde ve sosyo-ekonomik görevlerde kendilerini oldukça görünür kıldıklarını, dönemin fikri yapısının da buna imkân verdiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Kadın, Sosyal Hayat, Vakıf, Toplum.

WOMEN OF KONYA: BANI (FOUNDER) WIVES OF THE SELJUK DYNASTY AND OTHERS WHO LEFT THEIR MARK IN HISTORY

ABSTRACT

Examining the daily lives of women in Konya during the period of the Seljuks of Türkiye requires an analysis of the elite women of the

dynastic family and the ordinary women who made up the rest of the society. The reason for this is that the divorce records of the courts, wills, and other archival documents have not survived for the study of women's social and economic history. In this case, it is possible to evaluate common women only through certain chronicles, menâkıbnames and travel accounts written by Sufi circles, whereas it is possible to evaluate the distinguished women based on endowments and inscriptions. However, such a palace-to-society perspective necessarily leaves many questions about the lives of other women in the society unanswered. Nevertheless, it is possible to say that both the women of the sultanate and the court in Konya of Seljuks made themselves highly visible, especially in certain circles and socio-economic positions, and that the intellectual structure of the period made it possible.

Keywords: The Seljuks, Women, Social life, Endowment, Society.

GİRİŞ

Türk-İslâm Tarihinin çeşitli dönemlerinde saray kadınları siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik yönden çok etkili olsalar da Türkiye Selçuklu dönemine gelindiğinde onların saltanat törenleri, heykel, portre ve nümizmatik çalışmalarında fiziksel olarak görünmeleri dinî normlar ama daha çok da İranî kültürün etkisiyle kısıtlanmıştır. Buna rağmen Türk kültürünün kadına vermiş olduğu üstün değer, Selçuklu dönemi kaynaklarında sıkça vurgulanmıştır⁶²⁵.

Bu nedenle vakıflar inşa etmek, saltanat ailesinden Selçuklu kadınlarının kendilerini görünür kılmalarının, konumlarını ve inançlarını halka duyurmalarının başlıca yolu haline gelmiştir. Türk-İslâm vakıflarını inşa eden kadın bâniler, hâmiliklerini meşrulaştırma sürecinde tarihsel kişiliklerden, efsanelerden daha önce kaleme alınmış vakfiyelerden faydalanmışlar ve bu kültürel unsurları ya inşa ettikleri vakıfların ikonografisinde sanatsal olarak kullanmışlar ya da vakıf eşyaları ile ortaya koymuşlardır. Bu izler, vakfiye ve resmî belgelerde saltanat ailesinden kadınlar için kullanılan lakap, unvan, benzetme ve övgülerde, kitâbelerde ve kurdukları vakıf türlerinde açıkça görülmektedir. Örneğin hayırsever Sebe Melikesi Belkıs⁶²⁶, Hz. İsmâ'nın annesi Meryem, Hz. Âişe, Hz. Fâtıma, Hz. Zeynep gibi, özellikle de Hz. Peygamber'in eşi ve ailesinin hayırseverlikleri vakfiyelerde öne çıkarılarak eserlerin kuruluşuna dinî bir ağırlık katmışlardır⁶²⁷. Adı geçen isimler İslâmiyet'i ilk kabul eden kadınlar olduklarından Selçuklu ailesine farklı etnik köken ya da din-den dâhil olan mühtedi kadınlar, kendilerini bu isimlerle özdeşleştirerek aralarında manevî bir bağ kurmuşlardır. Saltanat ailesinden Selçuklu kadınları vakıflar inşa ederek varlıklarını ispat etmişlerdir. Ayrıca hânedanın sürekliliğinin,

bulunduğu bir mecliste Sultan Velâd'in eşi Kirake Hatun oğluna fazla tazimde bulununca Gömeç Hatun başta olmak üzere diğer kadınlar onun bu davranışını eleştirmişler "Anneye oğlunun önünde baş koymak ve bu derece izzette bulunmak düşmez, çünkü eğer talihli bir oğul annesini aziz tutsa, onun önünde baş koysa ve onun elini öpse bu daha yerinde olur" demişlerdir, bk. Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, s. 120, 271.

⁶²⁵ Selçuklu sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (ö. 1246) eşi Gömeç Hatun, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin kızı Huandzâde Hatun ve saray görevlilerinden şarabsalar ile müstevfinin ve diğer görevlilerin de kızları ve eşlerinin

⁶²⁶ İslâm öncesi kadın hükümdarlardan Belkıs, m.ö. X. yüzyılda Yemen'de adil ve bilge bir kadın olarak hüküm sürmesiyle tanınmaktadır, bk. Edhem Eldem, "Anadolu'da İslami Kitabeler", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, VI/33, (1915), s. 513-523.

⁶²⁷ VGMA.737/168/63.

genişlemesinin ve ittifaklarının teminatı konumundaki sultan eşlerinin evlilik ve annelik yoluyla çok önemli roller üstlendikleri hem hânedanın bir sonraki nesle intikali hem de vakıf eserlerin inşasıyla aktif bir şekilde ilgilendikleri görülmektedir. Türkiye Selçukluları döneminde saltanat ailesinden olan kadınların vakıf kurma oranı ortalama % 8,45'tir. Sultan eşleri, anneleri ve kızlarının kurdukları vakıflarda bütçelerinin sultaninkinden tamamen bağımsız ve ayrı olduğu, gerektiğinde satın alıp elden çıkardıkları mülklerinin olduğu açık bir şekilde hem vakfiye hem de kitâbelerden anlaşılmaktadır⁶²⁸. Kadın bânilerin büyük bölümü Selçuklu sarayının veya beyliklerin önde gelenleridir ve bunlar tarafından yaptırılan yapıların dağılımına bakıldığında ilk sırayı küçük ölçekli yapılar olan türbelerin aldığı görülmektedir. Yapıların türleri değerlendirildiğinde, kadınlar idarî ve askerî yapılar haricinde hemen her tür vakfın inşasını üstlenmişlerdir. Bunların başında ise hanlar ve medreseler gelmektedir. Camiler, mescitler, hamamlar ve dârüşşifâlar ise sayıca az olmakla birlikte kategorilerinin önemli örneklerini oluşturmaktadır⁶²⁹.

Konya ve diğer Selçuklu şehirlerinde sadece hânedan ailesinden olan kadınlar değil, devlet adamlarının kızları⁶³⁰ ve eşleri ile azatlı kö-

leleri⁶³¹ ve maddi durumu yeterli olan kimseler vakıflar inşa ettirmişler ya da eşlerinin kurdukları vakıflara çeşitli bağışlar yapmışlardır. 1270 yılında Kırşehir'de bir medrese inşa ettiren Melik kızı Efray Hatun⁶³² ile Mevlânâ'nın müritlerinden Fahrünnisâ Nizam Hatun bunlardan biridir⁶³³. Yine I. Alâeddin Keykubâd'ın saray mâbeyncilerinden biri olan Ramazanü'l-Hâcib'in kızı tarafından Selçuklu döneminin en eski kaplıcalarından biri olan Kütahya Yoncalı kaplıcası vakfedilmiştir⁶³⁴. Kutlu Melek Hatun, yaptırıp vakfettiği Dârü'l-Huffâz'a kütüphane kurup kitaplar bağışlamıştır⁶³⁵. Sadece vakıflar inşa ettirmekle kalmayan saltanat mensubu kadınlar bazı vakıflarda mütevellilik yani idarecilik de yapmışlardır⁶³⁶. Ayrıca, yarım kalmış,

evlilik bağı olduğu düşünülen vezir Muînüddin Pervâne'nin kızı olma ihtimali vardır, bk. Ethel Sara Wolper, "Princess Safwat al-Dunya wa al-Din and the Production of Sufi Buildings and Hagiographics in pre-Ottoman Anatolia", Der. D. Fairchild Ruggles, *Women, Patronage, and Selfrepresentation in Islamic Societies*, (2000), s. 42, 43.

⁶³¹ Sultan II. İzzeddin Kılıç Arslan'ın azatlı kölesi Sanevber Atika, Ilgın'ın Beykonak köyündeki 1180 tarihli Dediği Sultan Zâviyesi ve Camisinin kurucusudur. Kitâbesinde "âlime, dindar, din ve dünyaya boyun eğen, dünyanın şerefli kadını" olarak nitelendirilmiştir.

⁶³² Halk arasında "Muhterem Hatun" olarak da bilinen Efray Hatun, medresenin içindeki türbeye defnedilmiştir, detaylı bilgi için bk. Ali Saim Ülgen, "Kırşehir'de Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara 1942, s. 261.

⁶³³ Fahrünnisa Nizam Hatun, Konya'nın Çaybaşı bölgesinde bugüne ulaşmamış olan bir mescit yaptırmıştır, bk. Ahmed Eflâkî, *a.g.e.*, s. 66.

⁶³⁴ Ilıca kitâbesinde hatunun adı kesin bir şekilde okunamamaktadır. Bu adı "Gülmüş, Gülsün, Gülsüm ve Gülüm-sen Hatun" diye okuyanlar vardır. H. 1301/M. 1884 tarihli *Hüdavendigar Vilâyeti Salnâmesi'nde* Ilıca hamamını yaptıranın Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd olduğu yazılıdır. Kütahya halkı arasında yüzlerce yıldan beri anlatılagelen Yoncalı efsanesinde ılıcanın kurucusu Kütahya'daki Selçuklu valilerinden birinin kızı olarak geçer ki hatun bu ılıcanın suyu sayesinde hastalığından kurtulmuştur.

⁶³⁵ Müjgan Cunbur, "Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi", *Selçuk Dergisi*, S. 1, (1986), s. 42.

⁶³⁶ VGMA. 593/254/201.

⁶²⁸ VGMA. 604/67/90. Samsun kadısı Mehmed oğlu Mahmud'un 1301 yılında mahkemede karara bağladığı bir satış vesikasına göre, Saliha Hatun isminde eşraftan bir kadın bir arazi satışı yapmıştır. Samsun'da ikamet eden Saliha Hatun, Amasya'da kendi mülkiyetinde bulunan Ortaköy isminde bir köyün ¾ ünü Şeyh Alp Arslan isminde bir şahsa satmak istemiş ve bu satış işlemi Samsun'da Şer'i mahkemece gerçekleştirilmiştir.

⁶²⁹ S. Can, *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, İstanbul 2008, s. 257-270.

⁶³⁰ Tokat'taki Sümbül Baba Zâviyesi'nin bânisinin dönemin kaynaklarında adı geçmeyen, ancak "safvetü'd-dünya ve'd-dîn" unvanını kullanan ve Selçuklu hanedanıyla

terk edilmiş ya da onarıma muhtaç, kendilerinden önce yine kadınlar tarafından kurulmuş vakıfları tamir ettirerek onlarla ruhî ve fizikî bağlar kurmuşlardır. VIII. yüzyılda Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd'in eşi Zübeyde b. Cafer Hatun'un⁶³⁷ hac yolları üzerindeki su yollarını Osmanlı döneminde Hürrem, Mihrimah, Safiye ve Turhan sultanların hepsi tamir ettirmişlerdir⁶³⁸.

Selçuklu ülkesinde kadınların kurdukları vakıfların türlerini, konumlarını, malzemesini, bu eserlerin kitâbe ve süslemelerini belirlemeleri, onların kendilerini nerede ve nasıl hangi araçlarla temsil etmek istediklerini açıkça göstermektedir. Bugün her ne kadar kadın bânilerin tasarımları yapan mimar ya da sanatçılarla olan iletişimlerini ortaya koyan arşiv belgeleri

olmasa da vakıf eserlerin kendisi onların engin zevklerini açık bir şekilde göz önüne sermektedir.

Kadın vakıf kurucuların eserlerini yalnızca toplumun sosyal bir ihtiyacının karşılanması, mimari ve sanatsal bir değer ya da itibar meşruiyeti olarak değerlendirmek doğru değildir. Bu vakıflar, kadınlara Selçuklu döneminde atfedilmiş olan toplumsal değerlerin sonraki kuşaklara aktarılması bakımından da çok önemlidir. Selçuklu dönemine ait birçok vakfiyede devlet adamları ya da varlıklı kadınlar, bir dayanışma örneği olarak eşinden ayrılmış, yaşlı ve ihtiyaç sahibi ya da evlenme arifesinde ancak çeyizi ni hazırlamaktan yoksun olan kadınlara destek sağlamışlardır⁶³⁹.

1. SELÇUKLU HÂNE DAN AİLESİ KADIN VAKIF KURUCULARI

Türkiye Selçukluları döneminden vakfiyeleri günümüze ulaşan üç kadın vakıf kurucusu vardır. Bunlardan biri Raziye Devlet Hatun⁶⁴⁰, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kızı Fatma Hatun⁶⁴¹, diğeri ise I. Alâeddin Keykubâd'ın eşi Mahperi (Huand) Hatun'dur⁶⁴². Onun dışında hânedan ailesinden olup vakıf kuran kadınların günümüze ulaşan eserleri hakkında, yapıların kitâbelerinden ve Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarından bilgi edinmek mümkündür.

Selçuklu hânedan ailesi içindeki kadınların saray içerisindeki konumları ve aldıkları unvanlar, sultan ile olan yakınlıklarına bakılarak bir hiyerarşiye göre verilmiştir. Selçuklu vak'a-

⁶³⁷ Zübeyde Hatun, Abbâsî Devleti'nin birçok şehrinde, uzak ya da yakın olmalarına bakmaksızın halkın faydalanaacağı vakıf eserler inşa ettirmiştir. Abbâsî sınırları içerisinde zâviye, köprü, mescit, medrese ve kervansaraylar yaptırmıştır. Kûfe'den Mekke'ye Medine'ye sayısız su kuyuları açtırıp, kıyamet gününe kadar hasenatı eksilmeyecek hayır işlerinde harcamıştır. Mekke'deki mescidi, Tuva, Tebriz'de bulunan Zübeyde Hatun İmareti, Zübeyde Hatun Camii ve Zübeyde Hatun Kervansarayı, Tahran-Rey arasında bugün de kullanılan "Pel Hatun" ya da "Kantarâtü Hatun (Hatun Köprüsü)" Zübeyde Hatun'un diğer vakıf yapılarına örnek gösterilebilecek eserlerdir. Aynı zamanda Halife Emîn'in vefatına kadar kullanıldığı ve vefatının üzerine yıkıldığı rivayet edilen Bağdat'ta Süveykatu Katuta civarında bir köprünün de Zübeyde Hatun tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir. Zübeyde Hatun'un tüm bunlara ek olarak en önemlileri Bizans-Abbâsî sınırındaki Sungur ve Avâsım şehirleri başta olmak üzere belirli stratejik bölgelerde imar çalışmaları yaptığı bilinmektedir. Ayrıca Amuderya Nehri'nin batısında Bedeksan'da surlarla çevrili bir zâviye yaptırmıştır. Dicle kenarına Zübeyde tarafından bir saray inşa ettirildiği, Karar Sarayı olarak adlandırılan bu sarayın bazı eserlerde "Ümmü Câfer" sarayı olarak adlandırıldığı da görülmektedir, detaylı bilgi için bk. Nabia Abbott, *Bağdat'ın İki Kraliçesi*, çev. Suat Kaya, Ankara 2000, s. 244; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, İstanbul 1955, s.167; Kadir Kan, "Emiretü'l-Mü'minin Zübeyde binti Câfer", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, II/11, (2011), s. 153; Saad A. Al-Rashid, *Darb Zubaydah: The Pilgrim Road from Kufa to Mecca*, Riyad 1980.

⁶³⁸ Amy Singer, *Constructing Ottoman Beneficence: An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem*, New York 2002.

⁶³⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, s. 156.

⁶⁴⁰ VGMA.2178/436/479.

⁶⁴¹ VGMA. 596/151/134.

⁶⁴² VGMA.737/168/63.

nüvisleri hânedan ailesinden olan anne ve kız çocuklardan “*havatin u etfal*” ya da “*etfal u iyal ve avrat*” şeklinde söz etmişlerdir⁶⁴³. Ayrıca iktidardaki hânedana mensup olan bir kadın *ismetü’-d-dünya ve’-d-din*⁶⁴⁴ unvanını kullanırken, sultan ile bir kan bağı olmayıp, hânedana bir çocuk vermiş kadınlar ise *safvetü’-d-dünya ve’-d-din* unvanını kullanmışlardır⁶⁴⁵. Ayrıca vakfiye ve kitâbelerde geçen “âlim, âdil” gibi vasıflar hatunların İslâmî bir safvet, bilgi ve adalet anlayışı üzerine yaşadıklarına dikkat çekmektedir.

Çeşitli vakıfların kurucularına vakfiye ve kitâbelerde “melike, hatun, hatuniye” gibi unvanlar verilirken, kadınlara ait bazı mülklerin ve yer adlarının da sahiplerine nispeten “Neseb Hatun mezarı”⁶⁴⁶, Saliha Hatun mülkü⁶⁴⁷ Naz Hatun vakfı sınırı⁶⁴⁸ şeklinde kaydedildiği birçok örnek vardır.

A. Ümmühan/Selçukî Hatun

⁶⁴³ İbn Bîbî, Huseyin b. Muhammed b. Ali el-Cafer er-Rugedi, *el-Evâmîrü’l-‘Alâ’iyye fî’l-umûri’l-‘Alâ’iyye*, I-II, haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 448, 476, 618, 625, 637.

⁶⁴⁴ I. Alâeddin Keykubâd 1226-27 yıllarında ikinci eşi Ey-yübî Melikesi Gaziye Hatun ile evlenmiş ve bu eşi “*ismetü’-d-dünya ve’-d-din*” unvanını kullanmıştır, bk. İbn Bîbî, *el-Evâmîrü’l-‘Alâ’iyye fî’l-umûri’l-‘Alâ’iyye*, I, s. 309-315. Bu unvanı, I. Alâeddin Keykubâd’ın amcası Erzurum Meliki Mugîsüddin Tuğrul Şah b. Kılıç Arslan’ın kızı olup 1232 tarihli Uluborlu Ulu Camii’nin bânisi olan Selçuklu Hatunu da kullanmıştır. Bu kitâbede unvanı kullanan hatun, I. Alâeddin Keykubâd’ın hanımı bir melike olarak yorumlanmıştır, Abdullah Bakır, “Ortaçağ’da Bir Türkiye Selçuklu Kenti Uluborlu”, *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (2013), s. 55-66. J. M. Rogers yine, *ismetü’-d-dünya ve’-d-din* unvanını kullanan bu hatunun adı geçen camiye açıkça kendi bütçesiyle yaptırdığını belirtmiştir, bk. J.M. Rogers, “Wağf and Patronage in Seljuk Anatolia: the epigraphic evidence”, *Anatolian Studies*, S. 26 (1976), s. 74.

⁶⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, İstanbul 1941, s. 66.

⁶⁴⁶ VGMA.584/288/138.

⁶⁴⁷ VGMA.577/28/31.

⁶⁴⁸ VGMA. 604/67/90.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in eşi ve I. Alâeddin Keykubâd’ın annesi Ümmühan Hatun, belirlenebilen ilk Selçuklu kadın vakıf kurucusudur. Eskişehir Seyitgazi’de bulunan Seyyid Battal Gazi (ö. 740) Türbesi’nin (1207-1208), türbenin güneyindeki caminin, caminin karşısındaki kendi türbesinin ve güneyindeki medrese ile Deve Han’ın kurucusudur⁶⁴⁹.

Melike Ümmühan Hatun bir gece rüyasında Anadolu gazilerinin ilklerinden ve en ünlülerinden Seyyid Battal Gazi’yi görür. Seyyid Battal Gazi, M. 740 yılında yapılan bir Haçlı savaşında, bugün Seyitgazi adıyla anılan yerde şehit olmuştur. Ümmühan Hatun’a şehit düştüğü yeri gösterir, üstüne bir türbe yaptırtmasını ister. Kutluca adlı bir çoban daha önce şehidin yattığı yeri, koyunlarını otlatırken bulmuş ve çevrenin Türk Beyi’ne haber vererek çevresi taşlarla çevrilen mezar ziyaretgâh olmuştur. Çoban Kutluca ve yanındaki Ana Kadın da efsanelenmiştir. Ümmühan Hatun, rüyayı gördükten sonra Seyyit Battal’ın sözlerini, oğlu Alâeddin Keykubâd’a anlatır ve Gazi’nin kendisine verdiği hediyeleri -Ümmühan Hatun’un uyanınca elinde bulduğu hediyeler iki kitap olup, biri Kur’ân-ı Kerim, diğeri *Gazavatnâme*’dir- oğluna gösterir. Ustalar gönderilir ve kasabanın başında Üçler Tepesi olarak bilinen bir tepenin doruğa yakın yamacında Seyyid Battal Külliyesi’nin ilk binaları yapılır. Bunlardan mescidin

⁶⁴⁹ Rivayetlere göre rüyasında Seyyid Battal Gazi’yi gören Ümmühan Hatun’a şu şekilde seslenilmiştir: “*Ey Hatun, ben o kişiyim ki Dıyar-ı Rum’u aldım, kah karada kah denizde doksan yıllık gazilik ettim. Sonunda Mesîhiye Kalesi’nde şehit oldum. Gel, beni ziyaret et, üzerine bir türbe yap.*”, bk. Pertev Naili Boratav, “Battal Gazi Maddesi”, *İA.*, II., (1993), s. 344; Ahmet Yaşar Ocak, “Battal Gazi” mad., *DİA.*, V, (1992), s. 204; Abdülkâki Gölpinarlı, *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Vîlayetname*, İstanbul 1958, s. 72; Muhiddin Aslanbay, *Seyyid Battal Gazi’nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*, Eskişehir 1953, s. 99.

kapısı üzerindeki Arapça kitabeden, bugünkü caminin yerindeki ilk mescidin I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında M.1208 yılında inşa edildiği, Seyyid Battal Türbesi'nin ise türbenin penceresi yanındaki kitâbeye göre I. Alâeddin Keykubâd tarafından annesi adına bina edildiği anlaşılmaktadır. Ümmühan Hatun'un türbesi de caminin batısında eski bir Bizans Manastırı üzerine inşa olunmuştur⁶⁵⁰. Ümmühan Hatun Türbesinin önüne, Sultan Hatun adına bir de medrese de yaptırılmıştır. Daha sonraki yıllarda yapılan zâviye, imaret, misafir odaları, tabhâne, şadırvan ve müstemilat ile külliye tamamlanmıştır.

B. Gevher Nesibe Hatun ve Dârüşşifâsı (1205–1206)

Anadolu da Silvan (Meyyafarikin) şehrinde yaptırıldığı bilinen bir dârüşşifâ bulunmaktadır⁶⁵¹. Dârüşşifâ inşa geleneğini Selçuklu hânedan ailesinden olan diğer kadınlar da devam ettirmişlerdir. Bu dârüşşifâların kuruluş gayelerine bakıldığında vakıf kurucusu olan kadınların genellikle şifa bulunamayan bir hastalığa yaka-

landıkları, neticesinde de sahip oldukları bütün mülkleri ve hazinelerini toplumdaki hastaların tedavisi için vakfettikleri anlaşılmaktadır. Selçuklu hânedan ailesinden olan Gevher Nesibe Hatun da bunlardan biridir.

Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın Gevher Nesibe ve Selçuk Hatun adlarında iki kızı olduğu bilinmektedir⁶⁵². II. Kılıç Arslan'ın en küçük oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine içinde türbesinin de olduğu Dârüşşifâ ve Medreseyi/Külliyei inşa ettirmiştir. Rivayetlere göre Gevher Nesibe yakalandığı amansız hastalığı (verem) sürecinde hasta yatağında iken ağabey Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den kendisi için dârüşşifâ yaptırılmasını istemiştir⁶⁵³. Ruhsal hastalıkların tedavilerinin yapıldığı bu dârüşşifâda/medresede diğer vakıflarda da olduğu gibi din, mezhep, cinsiyet ve ekonomik durum ayrımı yapılmaksızın herkese hizmet verilmiştir. Anadolu'da ilk defa psikiyatri hastalıklarını müzik, güzel koku ve kuş sesi ile tedavi etme yöntemi de Gevher Nesibe Hatun Dârüşşifâ'sında uygulanmıştır.

Bu dârüşşifânın kitâbesi olmakla birlikte vakfiyesi yoktur. İki satırlık kitâbeden 1205-1206 yılında Selçuklu sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁶⁵⁴.

⁶⁵⁰ Yılmaz Onge, "Seyyid Battal Gazi Külliyesinde Sultan Ümmühan Hatun Türbesi", *Önasya*, V/57 (1969), s. 7-9; Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969, s. 69-70.

⁶⁵¹ İbn Usaybia eserinde dârüşşifânın inşa sebebini şu şekilde açıklamıştır: "*Nasirü'd-Devle bin Mervân'ın oradayken bir kızı hastalandı ve o kızı çok üzülüyordu ve iyileştiği zaman onun ağırhlğınca parayı sadaka vereceğine dair kendi kendine söz verdi ve Zâhidü'l-'Ulemâ' onu tedavi edince ve kız da iyileşince Zâhidü'l-'Ulemâ', Nasirü'd-Devle'ye kızı için sadaka olarak verdiği bu paranın tamamını, insanların yararlanacağı bir bîmâristânın binasında harcamasını ve böylece büyük bir sevap ve güzel bir şöhrat kazanacağını işaret etti. Dedi ki: O da bîmâristânın inşasını emretti ve ona çok para harcadı ve ona yeterince emlak vakfetti ve oraya ve gereken şeylerin hepsini koydu ve en kaliteli şeyleri getirdi*", bk. İbn Ebî Usaybi'a, Ebû el-'Abbâs Ahmed b. el-Kâsum b. Halife b. Yûnus es-Sa'dî, *Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etibbâ*, Matba'atu'l-Vahbiyye, 1299, s. 39.

⁶⁵² Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, 11-13 Ekim 2000, Bildiriler, II, Konya 2001, 403-404.

⁶⁵³ Hüseyin Sipahioğlu, *Kayseri Gevher Nesibe Sultan Tıp Sitesi*, Kayseri 1981, s. 7; Afet İnan, *Türk Kadınlarının Yaptırdıkları Sağlık Kurumları ve Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi (H. 602- M. 1206)*, Ankara 1955, s. 21.

⁶⁵⁴ Eldem, *Kayseri Şehri*, s. 58.

C. Raziye Devlet Hatun

Raziye Devlet Hatun, Nizâmeddin Yağıbasan'ın oğlu Muzafferüddin Mahmud'un kızıdır⁶⁵⁵. M. 1213 tarihli vakfiyesinde belirtildiği gibi “*Devlet Hâtun el-Arûsî min Âl-i Selçûk*” ifadesinden onun Selçuklu sarayının gelini olduğu anlaşılmaktadır⁶⁵⁶. I. İzzeddin Keykâvus'un Raziye Devlet Hatun ile evliliği muhtemelen Malatya'da melik iken gerçekleşmiş olmalıdır. Raziye Devlet Hatun'un ölüm yılı tam olarak bilinmemekle birlikte 1223-1230 yılları arasında vuku bulmuş olsa gerektir. Raziye Devlet Hatun'un 1213 ve 1224 tarihli iki vakfiyesi vardır. Onun vakfına ait bazı gayrimenkuller 1213 yılından sonra yani, I. İzzeddin Keykâvus döneminde tahrip olarak yıkılmış, Raziye Devlet Hatun'un vefatından sonra, I. Alâeddin Keykubâd döneminde 1224 yılında bu vakfiye tekrar yenilenmiştir. Raziye Devlet Hatun'un bir han ile minareli bir mescitten oluşan iki vakıf eseri vardır.

Kadın Hanı:

Raziye Devlet Hatun 1223 yılında Saideli (Kadınhanı) Seyrekviran'da kışlık bir kervansaray yaptırmıştır. Saltanat kadınlarının inşa ettirmiş oldukları vakıf eserler, zamanla bulun-

dukları yere ad olmuşlar ve yüzyıllar boyunca anılma vesilesi haline gelmişlerdir. Bu handan dolayı da zamanla bölge “Kadınhanı” olarak adlandırılmaya başlamıştır. Bu kervansarayın kitâbesinde, “*Allah'ım, H.620 yılında bu hanı yaptıran sahibesi olan Mahmut kızı Raziye Hatun'a rahmet eyle*” yazılıdır⁶⁵⁷. Vakfiyede ise kurucusu “*Kudsi nefesin sahibi, iffet sahibi salih, iyilik yapan muhsine, nesebi ve hasebi temiz, kişilik ve cevher, kutsallık, hayır ve hase-nat, bağış, şefkat, şeref ve soyluluk sahibi Devlet Hatun*” şeklinde nitelendirilmiştir⁶⁵⁸. Handaki kitâbede inşa tarihi 1223 olarak verilmiş olsa da iki vakfiyede de hanın ismi geçtiğinden, buranın 1213 tarihinden evvel inşa edilmiş olması gerekir.

Hatuniye Mescidi:

Mescit, Alâeddin Tepesi'nin doğusunda bulunmaktadır. Vakfiyede “Esekiye”, Şer'iyye Sicil kayıtlarında ise “Bremânî” olarak geçen, şimdiki Mihmandar Mahallesi'ndedir⁶⁵⁹. Raziye Devlet Hatun'a ait vakfiyede mescidin 1213 yılında beş vakit namaz kılınmak üzere inşa edildiği kayıtlıdır. 1230 tarihli tamir kitâbesinde ise Raziye Hatun'un kardeşi Bedreddin Biremânî tarafından minarenin yenilediği yazılıdır⁶⁶⁰. Minarenin doğu tarafı bitişiğinde basit bir mezar mevcuttur ve baş ucuna sonradan yerleştirilen mezar taşında, Latin Alfabesiyle yazılmış “*Hüvelbaki, merhume Mahmud kızı*

⁶⁵⁵ Devlet Hatun'a ait 1213 tarihli vakfiyede Raziye Devlet Hatun'un babası “Devlet Hâtun bin Ahmed el-Arusî min Âl-i Selçuk” olarak kaydedilmişken 1224 tarihli vakfiyede ise “Devlet Hân Hâtun ibn Abdullah min Âl-i Selçuk” olarak yazılması vakfiye kâtibinin yanlış bilgisinden kaynaklanan bir hata olduğunu göstermektedir. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi Raziye Devlet Hatun'un babasının adı hem Kadınhanı'ndaki Han hem de Konya'daki Hatuniye Mescidi'nde bulunan kitâbelerde “Muzaffereddin Mahmud” olarak kaydedilmiştir. 1213 tarihli vakfiyedeki Ahmed el-Arusî, Raziye Devlet Hatun'un kardeşi Bedreddin Bremânî ile karıştırılmış olmalıdır, bk. VGMA, Defter No. 2178, s. 230, 436.

⁶⁵⁶ “Devlet” unvanı da kendisine bu yüzden verilmiştir, VGMA, Defter No. 2178, s. 230, 436.

⁶⁵⁷ Konyalı, *aynı eser*, s. 386.

⁶⁵⁸ VGMA.2178/436/479.

⁶⁵⁹ Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması: Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre*, TTK yay. Ankara 1998, s. 215, 216; A. Süheyl Ünver, “Konya'da İkinci Çift Şerefeli Minare”, *Konya Mecmuası*, S. 105-107, (1947) s.1-8.

⁶⁶⁰ Konyalı, *aynı eser*, s. 378.

*Raziye Hatun, ruhuna Fatiha hicri 620 miladi 1223” yazısı okunmaktadır*⁶⁶¹. Raziye Hatun’a ait mezar taşı da burada inşa edilen imaret gibi tahrir olmuş, mezar taşı sonradan eklenmiştir.

Muzaffereddin Mahmud’un, Raziye Devlet Hatun’dan başka yukarıda adı geçen Elti Hatun adında bir kızı daha vardır. Elti Hatun, Kayseri’de Danişmendliler döneminde inşa edilen Kölük Camiini 607/1210 yılında tamir ettirmiştir⁶⁶². Konya, Kayseri, Sivas ve daha nice Selçuklu şehirlerini vakıf eserleriyle donatan kadınlar kimi zaman da bu örnekteki gibi kendilerine ait olmayan vakıfların ayakta kalabilmeleri için tamir ve onarımlarına katkı sağlamışlardır.

D. Mahperi/Huand Hatun

Sultan I. Alâeddin Keykubâd bilinen ilk resmi evliliğini Kalonoros Kalesi’nin ilk hâkimi Kyr Vart’ın kızı Mahperi Hatun ile muhtemelen 1221-1222 yılında yapmıştır⁶⁶³. Mahperi Huand Hatun’un adı ilk kez Kayseri’de yaptırdığı 1238 tarihli Huand Hatun Cami kitâbesinde geçmektedir. Aziz b. Mahmud Erdeşir Esterâbadi, Mahperi Huand Hatun için şu ifadeleri kullanmıştır:

“Huand Hatun, Rum asıllı olup güzel ve soylu bir kadındı. Onun değerinin üstünlüğü, yaptığı iyilikler ve hayırlar, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yaptırdığı medreseler, mescitler,

zâviyeler, tekkeler, kervansaraylar, çeşmeler, aşevleri ve daha pek çok eserlerde açıkça görülür ve bugün bu eserler varlığını sürdürmektedir. Kayseri beldesinin sakinleri, onun büyüklüğü ve cömertliği konusunda görüş birliğindedirler”⁶⁶⁴.

Türkiye Selçuklu sultanları kurdukları diplomatik ilişkileri evliliklerle güçlendirmişler ve hem farklı etnik köken hem de dinden hatunlarla ailevî bağlar kurmuşlardır⁶⁶⁵. Dönemin kaynakları hânedan ailesinden olan eşlerin kendi dinlerine ait ayin ve ibadetlerini serbest bir şekilde yapabildiklerini ifade etmişlerdir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, annesi Mahperi Hatun’un kendi inançlarını sarayda özgürce icra ettiğine tanık olduğunu belirtmiştir⁶⁶⁶. Yine II. Gıyâseddin Keyhüsrev, kendisi Gürcü Kraliçesi Rusudan’a kızı Tamara ile 1238 yılındaki evliliğinin ardından, prensesin Hristiyanlık üzere kalmasına asla karışmayacağını vaad etmiş, Tamara bugün merasimine Hristiyan din adamları ve kilişe görevlilerinin refakatinde gelmiştir⁶⁶⁷. Gürcü Hatun, 1280’den yani sultanın vefatından sonra

⁶⁶⁴ Aziz b. Erdeşir-i Esterabadi, *Bezm-u Rezm*, haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 54.

⁶⁶⁵ I. Mesud’un eşi Kiev Knezi II. Sviatoslav’ın (1073-1076) torunudur. I. Gıyâseddin Keyhüsrev Bizans sarayında sürgünde bulunduğu sırada Bizans komutanı Theodoros Mavrozomes’in kızı ile evlenmiş, bu sayede Bizans ailesine dâhil olarak “Komnenos” unvanını kullanmaya hak kazanmıştır, detaylı bilgi için bk. Constantine Varzea, “Komninos Soy Kütüğü”, *Bizans Metinler ve Çalışmalar*, Bizans Araştırmaları Merkezi-Selanik 1984, s. 473-475. I. Alâeddin Keykubâd Ermeni kökenli Hristiyan Mahperi/Huand Hatun ile evlenmiştir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in eşi ise yine Hristiyan Gürcü Hatun (Tamara)’dır.

⁶⁶⁶ Antony Eastmond, “Gender and Patronage between Christianity and Islam in the Thirteenth Century”, *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul 2010, s. 84.

⁶⁶⁷ Speros Vryonis, “Another note on the inscription of the Church of the St. George of Beliserama”, *Byzantina*, S. 9 (1977), s. 11-22.

⁶⁶¹ Atçeken, *aynı eser*, s. 215, 216; Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Konya 1962, s. 21, 131-132.

⁶⁶² Halil Edhem Eldem, *Kayseri Tarihi*, İstanbul 1334, s. 18-33; Halil Erkiiletlioğlu, *Kayseri Kitabeleri*, Kayseri 2001, s. 38; Kerim Türkmen, “Selçuklu Döneminde Kayseri’nin İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar”, *II. Kayseri Yöresi ve Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 16-17 Nisan 1998, Kayseri 1998, s. 439.

⁶⁶³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü’l-‘Alâ’iyye fi’l-umûr’l-‘Alâ’iyye*, I, s. 266. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Rum kökenli Berduliye Hatun ve yine adı kaynaklarda geçmeyen Hristiyan bir hatun ile evlenmiştir. II. İzzeddin Keykâvus’un da Rum eşinin adı kaynaklarda geçmemektedir.

İslâm dinini kabul etmiştir⁶⁶⁸. Bundan sonra da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevîliğin maddi ve manevi en önemli destekçilerinden olmuştur⁶⁶⁹. Ayrıca Mevlânâ'nın türbesinde de Gürcü Hatun'un bâniliğine dair izler mevcuttur⁶⁷⁰. Hânedan ailesinden olup sultan eşlerinin sahip olduğu bu dinî hoşgörü ve imtiyazlara şüphesiz Konya'da yaşayan, farklı dinî ve etnik kökenlere mensup kadınlar da sahip olmuştur. Türkiye Selçukluları döneminde Müslüman olmayan halkın kişisel hukuku tam olarak devlet tarafından koruma altına alınmıştır. Özellikle Rumlar, İstanbul Patriği ile ilişkilerini korumak suretiyle, Müslüman Türk yönetiminden önceki kilise örgütlerini de aynı şekilde devam ettirmişlerdir.

Huand Hatun Külliyesi:

Külliyede cami-türbe-medrese birbirine bitişik, hamam ise yalnızca camiye bitişiktir. Caminin doğu taç kapısı üzerindeki üç satırlık kitâbede “ ... Keyhüsrev devrinde 635 yılında büyük Melike din ve dünyanın yüz akı Mahperi Hatun emretti”⁶⁷¹ yazılıdır.

Huand Hatun'un bâniliğinin eşi I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra başlamış olması muhtemelen onun da eşinin ölümünden sonra Müslüman olması ile ilgilidir. İlk inşa ettirdiği yapı cami olup, taç kapı üzerinde Tevbe suresinin 18. ayeti⁶⁷² Müslüman olduğunu duyurma

çabası olarak yorumlanabilir. Mahperi Hatun 1238'den 1247'ye kadar yaklaşık on yıl boyunca 12 adet vakıf eser inşa ettirmiştir. Hatunun bâniliğinin politik gücü elinde bulundurduğu oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanat dönemi ile paralel olduğu açıktır. Külliye, Kayseri merkezde iç kale surlarının hemen dışındadır. Bânî olarak Mahperi Huand Hatun'un ismi caminin ana giriş cephesi olan batı taç kapısında açıkça yazarken; arkada kalan doğu taç kapısında kurucusu için sadece “II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi” ibaresi kullanılmıştır⁶⁷³. Bu durumun bânînin özel bir isteği olduğu düşünülebilir. Huand Hatun özellikle herkesin görebileceği cepheye kendi isminin yazılmasını istemiş olmalıdır.

Türbenin içinde bulunan Huand Hatun'a ait sanduka üzerinde sülüs yazı ile Arapça olarak; “*Bu mezar (kabir) Keykubâd oğlu merhum ve şehit sultan Keyhüsrev'in annesi, mutlu, iffetli, masum, itaatkâr, mücahide, dindar, şehide, mutlu kadın, hanım, binlerce malı sadaka veren, din ve dünyanın temizi, adalet sahibi, temiz kadın, çağının Meryem'i, zamanının Hatice'si dünyadaki kadınların kraliçesi Mahperi Hatun'a aittir. Allah cümlesini bağışlasın*” yazmaktadır⁶⁷⁴.

Şeyh Turesan Zâviyesi:

Hânedan üyesi olan kadınlar ve tabi ki dönemin kaynaklarında adları geçmeyen birçok

⁶⁶⁸ Vryonis, *aynı makale*, s. 11-18.

⁶⁶⁹ Eflâkî, *aynı eser*, s. 129, 163, 243, 317, 348, 353, 389, 407.

⁶⁷⁰ Ancak külliye ve türbe Gürcü Hatun'a dair herhangi bir kitâbe bulunmamaktadır.

⁶⁷¹ Halil Edhem Eldem, *Kayseri Şehri*, haz. Kemal Göde, Ankara 1982, s. 89-90; Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, haz. F. Yaman, Kayseri 2009, s. 105.

⁶⁷² Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Al-

lah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır, Kur'an, Tevbe/18.

⁶⁷³ Mehmet Çayırdağ, “Huand Hatun Külliyesi” mad., *DİA*, XVIII, İstanbul 1988, s. 261, 262; Mahmut Akok, “Kayseri'de Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI/1 (1967), s. 11.

⁶⁷⁴ VGMA.737/168/63; Türkmen, *aynı bildiri*, s. 440.

Selçuklu kadını, veli kültüründen geri durmamış aksine isimleri hayırlar, hizmetler ile anılan şahsiyetler olmuşlardır. Anadolu coğrafyasında özellikle de Konya’da Mevlevî, Evhadî ve Ahî tarikatına bağlılığını bildiren ve bu zümrelere hizmetlerde bulunan birçok kadın veliye ve mürideye rastlamak mümkündür. Özellikle Eflakî’nin eserinde yer alan birden fazla rivayette Mevlânâ’nın kerametlerine şahit olan kadın-erkek birden fazla grupların mürid olduğu bilgisi yer almaktadır ki bu durum, haklarında oldukça yetersiz bilgiye sahip olduğumuz Selçuklunun sıradan kadınları hakkında fikir sahibi olunmasına yardımcı olmaktadır.

Menâkıbü’l-ârifîn’de adı geçen birçok kadın, vakfiye ve kitâbe örneklerinde olduğu gibi İslâm kültüründe yer etmiş önemli kadınların isimlerine atıf yapılarak anılmıştır. Örneğin, Mengüçük Beyi Fahreddin Behram Şah’ın eşi “Zamanın veliyesi” İsmeti Hatun, namusluluğu hususunda ikinci bir Meryem olarak, zamanın Hatice’si Kira ve Nizam Hatun yine veliye birer kadın olarak tarif edilmişlerdir⁶⁷⁵. Konyalı müridelerden biri de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin de fazlasıyla itibar ettiği Fahrünnisâ Hatun’dur. Kerametleri herkes tarafından malum olan bu hatun, *Menâkıbü’l-ârifîn*’de “Zamanın Rabia’sı ve Hatunların Melikesi” olarak tarif edilmiş ve Türkistan ile Buhara’dan gelen misafirlere siniler dolusu helva ikram ettiğinden bahsedilmiştir⁶⁷⁶. Bu durum bizlere kadınların özellikle tasavvuf çevrelerinde önemli bir konuma sahip olduklarını göstermektedir. Aynı şekilde eserde bahsi geçen ve Mevlânâ’nın gelini olan Fatma Hatun, bulunduğu toplumda

nüfuz sahibi olan hanımlardan biridir. Fatma Hatun’un birçok kerametleri olduğu, günlerinin çoğunu oruçla geçirdiği ve geceleri de ibadet ile meşgul olduğu yazmaktadır. Fatma Hatun’un gaybı bizzat gördüğü ve bu duruma layık olan kişilere de gösterdiği belirtilmiştir. Öyle ki, Tokat’ta bulunan Gürcü Hatun, Gömeç Hatun ve Muînüddin Pervâne’nin kızına da bunları göstermiş, insanların içindeki sırlara erişebilme gibi kerametler izhar etmiştir⁶⁷⁷. Buradan da anlaşılacağı üzere Eflakî, bazı kadın müridele- rin kerametleri olduğunu ve şeyhlik makamına ulaştığını aktarmıştır. Kadın sadece sohbeti dinleyen, semaya eşlik eden değil, aynı zamanda bizzat sohbeti yapan, semayı düzenleyen konumdadır. Mevlânâ ise semayı düzenleyen, kerametler gösteren bu kadın sûfilere yalnız bırakmamış, aksine onlarla sohbet halkasında bulunup, onlara eşlik ederek sema etmiştir. Aslında burada Mevlânâ’nın kadın veli kültürüne verdiği desteği apaçık görmek mümkündür.

Tasavvufî zümrelere maddi ve manevi destekte bulunan saltanat kadınlarından bazıları da zâviyeler inşa ettirmişlerdir. Şeyh Turesan Zâviyesi’nin kitâbesinde “*Bu meşhed Büyük Sultan Gıyasü’l-dünya ve’l-din acem ve arab sultanlarının sultani Fethin babası müminlerin emiri, Keykubâd’ın oğlu Keyhürev’in saltanat günlerinde, onun emriyle Büyük Melike Safvetü’l-dünya ve’l-din tarafından imar edilmiştir*” yazılıdır. Bâninin esas ismi ile tarih kısmı kırılmış ve silinmiştir.

Zâviyenin bânisi Büyük Melike Safvetü’l-dünya ve’l-din Kayseri’de cami, medrese, hamam ve türbeden ibaret meşhur külliye yapıtı-

⁶⁷⁵ Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, s. 120, 66.

⁶⁷⁶ Aynı yer, s. 303-304, 404.

⁶⁷⁷ Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, s. 153.

ran⁶⁷⁸, ayrıca Tokat'ın Pazar ilçesi yakınındaki İbîlse Hanı (1238-39), yine Tokat'ta Karamağ-ra ve Zile arasında Çınçınlı Sultan ile Çekek Suyu kervansarayları (1239), Tokat - Zile arasındaki Hatun Hanını (1239-40) ve Artova civarındaki Taht Oba hanını inşa ettiren⁶⁷⁹, I. Alâeddin Keykubâd'ın eşi, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Huand Hatun olup onun Şeyh Turesan zâviyesi kitâbesindeki bu sıfatları, Kayseri Huand Cami kitâbelerinde ve mezar taşlarında yazılı unvanlarına da uymaktadır.

E. Melike Adile /Gaziye Hatun

I. Alâeddin Keykubâd, Eyyûbîlerle olan dostluğu sağlamlaştırmak için akrabalık bağının kurulmasını gerekli görüyordu. Nitekim, ona göre kurulacak akrabalık bağı ile Türkiye Selçuklu iktidarının gücü ve etkinliği, devletin müttefikleri artacaktı⁶⁸⁰. I. Alâeddin Keykubâd bu düşünce ile, Melik Âdil'in kızı Melike Âdile (Gaziye Hatun) ile evlenerek dostluk ve ittifak bağlarını sağlamlaştırmıştır⁶⁸¹. Alâeddin

Keykubâd, Mahperi Hatun'dan doğan büyük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev yerine bu hatundan doğan İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan etmiş, bu hükme bütün emirler de itaat etmişlerdir. Bu durum hem Gıyâseddin Keyhüsrev'in hem de annesinin düşmanlıklarına sebep olmuş, Mengücek iline vali tayin edilen büyük şehzadenin yeteneksizliği, garip davranışları ve niha-yet babasının av etinden zehirlenip ölmesinde parmağı bulunduğu dair birçok bilgi kayda geçmiştir⁶⁸².

Babasının ölümü üzerine kardeşini bertaraf ederek tahta geçen II. Gıyâseddin Keyhüsrev, ilk iş olarak Melike Âdile'yi Selçuklu döneminde "Dâru'l-Hısn" adı verilen Ankara'ya sürgün olarak göndermiş, bir süre sonra da Emir Sâdeddin Köpek'e yay kirışı ile boğdurarak öldürtmüştür⁶⁸³. İbn Bîbî Melike Âdile'nin idamını şöyle anlatmaktadır:

"Her hareketinde asil yaratılışının izleri görülen, son derece iffetli ve namuslu olan bu merhume, cellâtlar gelmeden önce izin alıp abdestini yeniledi. Hayatına veda etmek için, içinden gelerek iki rekât namaz kıldı. Yüzünü dua kıblesi olan göğe çevirerek, "Allah'ım ben senin kulunum ve kulunun zulüm görmüş, ümitsizliğe düşmüş, değersiz kızıyım. Benimle çocuklarım arasına karanlık perde koydular. Ruhumu ve vicdanımı köreltip kanımı akıtma-ya niyet ettiler. Allah'ım çocuklarımı sana emanet ediyorum. Onları koru. Sen tövbeleri kabul eder, kullarına acırsın" dedi. O an orada bulunan saray hocaları bu duayı ezberleyip bir yere

⁶⁷⁸ Eldem, *Kayseri Tarihi*, s. 63-85; Akok, *aynı makale*, s. 5-12.

⁶⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1927, s. 74-78; Kurd Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts*, Berlin 1961, s. 16, nr. 13, s. 57-58, 139-143, nr. 37, s. 189; Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, (1974), s. 310, 336-337; M. Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XV/20, (1965), s. 147, 149, 150, 157, 163. Huand Hatun bütün hayatını oğlu Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında yapmıştır.

⁶⁸⁰ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alaiye fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, I, s. 294, 310; İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Ankara 1941, s. 115.

⁶⁸¹ Gregory Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ö. Rıza Doğrul, Ankara 1999, s. 505. İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, *Büyük İslâm Tarihi*, XIII, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 2000, s. 283; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003.

⁶⁸² Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 536; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye*, II, s. 445, 446.

⁶⁸³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ankara 2014, s. 405, 409.

kaydettiler. Merhume devamlı, “Zalimlere hak ettikleri cezayı ver. Bana acı ve beni bağışla, tövbelerimi kabul et” dedikten sonra başörtüsünü iki üç kat dolayıp yüzünü kapayarak Kible’ye dönüp oturdu. Hizmetçilerle helalleşti. Kelime-i şahadet getirip Kur’an okumaya başladı. Cellâtlar gelip böyle dünya iffetlisi bir kadını cennet bahçesine gönderdiler”⁶⁸⁴.

Saltanat kadınları çoğu zaman toplumdaki sıradan kadınlara nispetle daha itibarlı, varlıklı ve avantajlı görünseler de zaman zaman siyasî çekişmelerin ve taht kavgalarının bir parçası haline gelmişler ve Melike Âdile Hatun gibi bedelini hayatlarıyla ödemişlerdir. Ankara’da Melike Hatun Medresesi ya da Kara Medrese olarak adlandırılan, Hacı Bayrâm-ı Velî’nin de müderrisliğini yaptığı medresenin bu Melike’nin vakfı olduğu söylenebilir. Rivayetlere göre bu medreseyi yaptıran hatun öldürüldüğü için medreseye “Kara” adı verilmiştir.

Melike Âdile Hatun, II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in ölümünden sonra 1247-48’de Kayseri’de kızları tarafından inşa edilen türbeye defnedilmiştir. Melike Âdile’nin kız çocukları ile ilgili bilgiler sınırlı olup kız çocuklarının sayısı ile ilgili net bir bilgi de yoktur. Birden fazla oldukları Kayseri’de yaptırıldıkları “Çifte Kümbet” diye bilinen Melike Âdile Kümbeti kitâbesinden anlaşılmaktadır. Bu kızlar tıpkı anneleri ve kardeşleri gibi saltanat çevresinden uzaklaştırılmıştır. Bu hatunlar hakkında kaynaklarda bulunan sınırlı bilgilerden biri; kardeşlerden birinin Melike Hatun olarak tanındığı ve 1238

yılında Eyyûbîlerden Melik Nâsır ile evlendirilerek Anadolu’dan uzaklaştırdığıdır⁶⁸⁵.

Türbenin inşa kitâbesinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Bu meşhed (türbe) Allah ruhunu ve kokusunu ıtırlandırsın, mutlu melike, şehide, bilge, dindar, din ve dünyanın iffetlisi, İslâm ve Müslümanların temiz kadını, iki âlemde kadınların hanımı, zamanın Zübeyde’si, övünç kaynağının sahibi, ahiret ve dünyanın hatunu, bereket (boluk) ve iyilikseverliğin kaynağı, kraliçelerin kraliçesi, adaletli Melik Eyyüb oğlu Ebu Bekir’in kızına aittir. Yapılmasını asilzade kızları emretti, Allah hallerini iyi kulsın, 645 (1247) yılında tamamlandı.”⁶⁸⁶.

F. İsmetü’-d-Dünya Ve’-d-Din Unvanlı Hatun

I. Alâeddin Keykubâd’ın eşi ve kuzeni olan İsmetü’-d-dünya ve’-d-Din Hatun’dan İbn Bîbî hiçbir şekilde bahsetmemiştir. Bu hatuna dair bilgiler I. Alâeddin Keykubâd’ın Erzurum’u fethiyle ilgili Abû’l-Farac, Nesevi ve İbn Vasıl gibi eserlerdeki bilgilerden elde edilmektedir. Adı geçen hatun Erzurum’da yaşamış, sultan ile evlilikleri de burada gerçekleşmiştir. Buna göre I. Alâeddin Keykubâd, amcası Mugîsüddin Tuğrul Şah’ın kızı ile evlenmek istemiş fakat amcasının oğlu Cihan Şah buna engel olduğundan evlilik Erzurum’un fethinden sonra gerçekleşmiştir. Abû’l Farac, “...ve orada Erzenerrum sahibinin kız kardeşi vardı ki sultan hayli uzun bir müddetten beri onunla dest-i izdivaç arzusuyla yanar durur, lakin biraderi buna müsaa-de etmez idi. Ve sultan bu hatunu aldığı zaman,

⁶⁸⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-‘Alâ’iyye fi’l-umûri’l-‘Alâ’iyye*, II, s. 27.

⁶⁸⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 426.

⁶⁸⁶ Türkmen, *aynı bildiri*, s. 20-54.

*talihin ona bahşettiği zaferden çok daha fazla bu hatuna sevindi. Ama kısa bir zaman sonra, hatun ondan biraderini zindandan azat kılmasını rica edince, sultan ziyadesiyle gazaplanıp onu mahveyledi. Ve dahi hatunun biraderini suya yollayıp boğdurdu*⁶⁸⁷ diyerek evliliğin, sultanın hatuna talip olmasından üç yıl sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir ki bu da muhtemelen 1228 yıllarına denk gelmektedir.

I. Alâeddin Keykubâd'ın amcası Erzurum Meliki Muğisüddin Tuğrul Şah b. Kılıç Arslan'ın⁶⁸⁸ kızı olup 1232 tarihli Uluborlu Ulu Camii'nin bânisi olan bu Selçuklu Hatunu Uluborlu Alâeddin Camii kitâbesinde I. Alâeddin Keykubâd'ın hanımı bir melike olarak yorumlanmıştır⁶⁸⁹. Kitâbede “*Bu mübarek mescit, Ulu Hükümdar Yüce Şahinşâh, Allah'ın yüzündeki gölgesi, fethin babası Alae'd-dünya ve'd-din Keykubâd b. Keyhüsrev zamanında, şehit hükümdar Tuğrul Şah b. Kılıç Arslan'ın kızı adil, alim, melike ismetü'd-dünya ve'd-din safvetü'l-İslâm ve'l-müsliminin malıyla (Allah) onun ikbalini daim kılsın 629 Recep ayında (1232) inşa edildi*” yazılıdır⁶⁹⁰. Bununla birlikte bu hatunu I. Alâeddin Keykubâd'ın eşi değil, onun hışmından kurtulmak için servetiyle birlikte Uluborlu'ya kaçan Cihan Şah'ın diğer kız kardeşi olarak yorumlayanlar da olmuştur⁶⁹¹.

G. Gürcü Hatun

Gürcü Hatun, Gürcü kraliçesi Rosudan'ın kızı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşidir. 1257 yılındaki evliliklerinden sonra Sultan onun dinine karışmayacağına dair söz verdiği için Konya'ya din adamları, mukaddes tasvirleri ve Hristiyan cariyeleri ile birlikte gelmiş, fakat zamanla kendi arzusu ile İslâm dinini kabul etmiştir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine Muînüddin Süleyman Pervâne ile evlenen bu hatunun Mevlânâ'ya sıkı sıkıya bağlı bir müride olduğunu, onun aracılığıyla toplumdaki ihtiyaç sahibi kadınlara maddi ve manevi destekte bulunduğunu Eflâkî'nin verdiği bilgilerden açıkça anlamak mümkündür⁶⁹².

Selçuklu dönemi kaynaklarından saltanat kadınlarının sözlerinin etkili oluşu, kararlı duruşları ve kendi isteklerini yerine getirebiliyor olmaları net bir şekilde anlaşılmaktadır. Mevlânâ zaman zaman fakir müritlerinin maddi eksiklerini tamamlamak için de müridesi Gürcü Hatun'dan yardım almıştır. Örneğin, Selahaddin Zerkubi'nin kızı Hediye Hatun'u evlendirmek istedikleri zaman Şeyh Selahaddin'in kız çocuğuna verilmesi gelenek olan çeyiz özelliğinde hiçbir şeyi yoktur. Mevlânâ, Gürcü Hatun'un sarayından Usta Hatun'un çağrılmasını istemiş, cariyeye huzuruna geldiğinde “*Kızım Gürcü Hatun'a git, benden selam söyle ve Hediye Hatun'un bu halini anlat da ona yardım*

⁶⁸⁷ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 505.

⁶⁸⁸ Selçuklular Saltuklu Beyliği'nin hâkimiyetindeki bölgeleri kendilerine dâhil etmelerinden sonra Muğisüddin Tuğrul Şah'a bölgenin idaresi verilmiş ve Tuğrul Şah 1225'te ölümünde kadar Erzurum'u kısmen bağımsız bir şehir olarak yönetmiştir. Ondan sonra yerine oğlu Rükneddin Cihan Şah geçmiştir.

⁶⁸⁹ Edhem, *aynı makale*, s. 149.

⁶⁹⁰ Edhem, *aynı makale*, s. 148-149.

⁶⁹¹ Aynur Durukan, “Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırılmış Kadınlar”, *Vakıf Kuran Kadınlar-Bildiriler*, (2019), s. 31, 32.

⁶⁹² Eflâkî, Mevlânâ'ya bağlılığını ve özlemini her fırsatta belli eden Gürcü Hatun için: “...*Zamanın kraliçesi, dünyanın hanımı ve sultanın karısı olan Gürcü Hatun (Tanrı rahmet etsin) Mevlânâ hanedanının muhiplerinden ve has müritlerindendir. Daima Mevlânâ'nın verdiği şevkin ateşi içinde yanıyordu. Tesadüfen Kayseri'ye gitmek istedi. Sultan onu reddedemedi; çünkü o kadın, seçkin ve verdiği kararlardan dönmeyen bir kadındı.*” İfadelerini kullanmıştır, bk. Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, s. 167, 200, 367, 400.

etsin” demiştir. Mevlânâ’nın bu talebi karşısında Gürcü Hatun hemen çeyiz hazırlıklarını tamamlamıştır⁶⁹³.

H. Gömeç Hatun

Ahmed Eflâkî’nin “Melike-i Saîde” olarak andığı Gömeç Hatun, ya II. İzzeddin Keykâvus’un ya da IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın eşi olarak yorumlanmıştır. Hâlbuki Kemaleddin b. Doğuş’un 640/1242 tarihli vakfiyesinde Gömeç Hatun vakfının yerlerinin tarif edilmesi, kronolojik olarak bu tarihten önce sultan olan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in (ö. 1246) saltanatı sırasında buranın sultanın eşine ait vakıflar olduğuna işaret etmektedir⁶⁹⁴. Bu nedenle Gömeç Hatun II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in eşi, II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan üvey oğulları, Fatma Hatun da kızı olmalıdır.

Mevlânâ’nın müridlerinden biri olan Gömeç Hatun cömertliği, hayırseverliğiyle ve toplumdaki ihtiyaç sahibi kadınları gözetmesiyle tanınmıştır. Özellikle evlenme çağındaki kızların çeyizlerini yaptırdığı anlaşılmaktadır⁶⁹⁵. Gömeç Hatun bir de Konya’da günümüze ulaşmamış olan bir külliye yaptırmıştır. Bu külliyenin içerisinde bir de darü’l-huffâz bulunmaktadır ki, Gömeç Hatun’un kızı Fatma Hatun buraya bazı vakıflar tahsis ettiğinden burası Fatma Hatun Darü’l-Huffâz’ı, Zâviyesi ve Mescidi olarak tanınmıştır⁶⁹⁶. Fatma Hatun M. 1301 tarihli vakfiyesinde “şifâhâne” olarak bilinen yerdeki ev-

lerinin tamamını annesinin defnedildiği türbe-ye vakfetmiştir⁶⁹⁷. Çeşitli psikolojik sebeplerle sütü çekilen kadınların günümüzde de ziyaret yeri olan Konya’daki mescit ile yanındaki türbe Gömeç Hatun, kızı Fatma Hatun ve süt annesi için yaptırılmıştır. Türbedeki mezarlar bu üç Selçuklu hatununa aittir. Fatma Hatun’un vakıflar tahsis etmiş olduğu bu külliye, toplumdaki kadınların vakıfların manevi yardım yönüne duydukları psikolojik ihtiyacın ve kültürlerin devamına sağlanan katkının en güzel örneklerinden biridir.

Yine son dönem Selçuklu kadın hayratı arasında Afyon’un “Kadınana Suyu” olarak bilinen bir su vakfı vardır. Susuz yerlere su götürmek, bozulan su yollarını tamir ettirmek daha önce de belirtildiği gibi kadın vakıf kurucularının en önemli misyonlarından biri olmuştur. III. Alâeddin Keykubâd’ın kızlarından Gevher Naime Hatun da su vakfı yaptıran son Selçuklu Hatunlarından biridir. Babasının ölümünden sonra sığındığı Afyon’a, mücevherlerini satarak su getirmiş, o dönemde Sultanönü Hisarı olarak anılan Afyonkarahisar’ı suya kavuşturmuştur⁶⁹⁸.

2. SOSYO-KÜLTÜREL HAYATTA SELÇUKLU KADINI

XIII. yüzyılda Selçuklu Konya’sında kadınlar sosyal yaşamın önemli bir parçasıdır. Döneme ait sanat eserleri incelendiğinde kadınlar iktidar ve askerî alandan geri çekilmiş olsa da kaynaklarda da bahsedildiği gibi baskın bir erkek hâkimiyetinin olmadığı tasvirlerle karşıla-

⁶⁹³ Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, II, s. 156, 157.

⁶⁹⁴ VGMA, Defter No. 1107, vr. 44.

⁶⁹⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, II, s. 156, 157.

⁶⁹⁶ Yusuf Küçükdağ, “Konya’da Alâeddin Darü’ş-şifa’sı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 9, (1989), (edt. H. İnalcık, N. Göyünç, H.W. Lowry), s. 351.

⁶⁹⁷ VGMA, Defter No. 596, s. 151, 152.

⁶⁹⁸ Hasan Özpınar, “Afyonkarahisar’ın Yüzlerce Yıllık Su Kaynağı Kadınana”, *Taşpınar Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, S.10, (2013), s. 6-10.

şılmaktadır. Selçuklu toplumundaki kadınların statülerinin korunması, şüphesiz sultanların bu yöndeki fikir ve tutumları ile yakından ilgilidir.

A. Düğün ve Çeyiz:

Zengin bir hazineye ve servete sahip olan saray kadınları kimi zaman dul ve yalnız ihtiyaç sahibi kadınlara maddi yardımda bulunurken, kimi zaman da düğün arifesinde olup eski bir Türk geleneği olan çeyiz masraflarını karşılamayan genç kızlara destek olmuşlardır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Gürcü Hatun'dan, bir genç kız olan Hediye Hatun için yardım istemesi üzerine Gürcü Hatun hazinedarına konu ile ilgili talimat vermiştir. Selçuklu geleneklerine göre Hediye Hatun'a birkaç takım elbise, her cinsten birer kat çamaşır, yirmi süslü küpe, yirmi tane kıymetli yüzük, inci gerdanlık, altın işlemeli külâh ve çok nefis yüz örtüleri ve kıymetli bilezikler hazırlanmıştır. Ayrıca kıymetli halılar ve seccadeler; Gürcü, Şiraz, Ak-saray perdeleri, sini, kazan, tepsi, bakır ve çini kâselerden, havan ve şamdanlardan oluşan bir de mutfak takımı eklenmiştir. Bu çeyize şahit olanların “*sadece yetmiş bin dirhem-i sultani kıymetinde altın eşya vardı*”⁶⁹⁹ şeklinde yorumladıkları bu destek hem Selçuklu çeyiz kültürü hem de saltanat kadınlarının sıradan kadınlara gösterdikleri dayanışma örneği olarak çok kıymetlidir.

B. Kadınların Giyim Kültürü:

Varka ve Gülşah Mesnevi'sinde başta Gülşah ve annesi olmak üzere birçok kadın figürü bulunmaktadır. Kadınlar Uygur minyatürlerinde olduğu gibi yuvarlak yüzlü, badem göz

ve küçük ağızlı, uzun örgülü saçlı olarak tasvir edilmiştir (Resim 1). Ayrıca bazı mekânlarda kadınların başlarının örtülü ve hare takmış olmaları da dikkat çekmektedir (Resim 2). Kadınlar uzun kollu ve dizlere kadar uzanan elbise ve ayaklarında pabuç, çarık, çizme giymiş şeklinde tasvir edilmiştir (Resim 1, 2, 3, 4). Tasvirlerde Uygur ve Fars etkileri göze çarparsa da yapıldığı dönem ve çizim itibarıyla Türkiye Selçuklu sanatını yansıtmaktadır. *Varka ve Gülşah Mesnevisi*'nde Abdülmümin el-Hûyî tarafından çizilen minyatürler Selçuklu kadınının dış görünüşü hakkında bilgi edinme açısından önemlidir. Ayrıca eserdeki minyatürlerde kadın ve erkek figürler arasında fark görülmemekte ve dış görünüşleri hemen hemen birbirinin aynısı gibidir. Bazı çizimlerde Gülşah'ı at üzerinde, erkeklerle mücadele ettiği, mızrak kullanarak bir erkeği öldürmesi gibi minyatürler kadınların savaşçı yönünü çizimlere yansıtması açısından oldukça önemlidir⁷⁰⁰. Selçuklu döneminde kadınların ipek kumaştan elbiseler giyindikleri bilinmektedir. Anadolu'da “Mi'zer-i yemeni” adı verilen değirmi çarşaf bir kadın kıyafetidir. Ayrıca evlenecek olan kızlar düğün günü kıymetli bir kumaş olan atlas ya da altın işlemeli elbise giymişlerdir. Kadınların günlük kıyafetlerinin ayrılmaz parçasından biri de yarım peçedir. Eflâkî'nin eserinin birçok yerinde kadınların yüzlerini örttüklerine dair örnekler vardır⁷⁰¹. Bunun-

⁷⁰⁰ Güner İnal, *Türk-İslam Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1976, s. 41.

⁷⁰¹ Mevlânâ, “Fatma Hatun benim sağ gözüm, kız kardeşi Hediye Hatun da sol gözümdür. Fatma Hatun ve kız kardeşinin dışında beni ziyaretle şereflenen bütün yüzleri kapalı kadınlar yanıma yüzleri yarı açık olarak, onlar ise tamamen açık olarak gelirler” ifadesini kullanmıştır, bk. Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, s. 66.

⁶⁹⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, s. 156,157.

la birlikte tarihin her döneminde olduğu gibi Selçuklu döneminde de hem servet sahibi hem de sıradan kadınlar kendi imkânları ölçüsünde çeşitli mücevher takılarla süslenmişlerdir. Madenlerin en kıymetlisi olup genellikle yüzük olarak kullanılan altın, onu kullanan kadınların toplum içerisindeki yerini de belirlemiştir⁷⁰². Dönemin takıları arasında gerdanlık, yüzük, küpe ve halhallar sıkça kullanılmıştır. İnci, lal ve kehribar ise mücevherlerde kullanılan kıymetli taşlardır⁷⁰³. Eserinde “*Kadınlar gibi renk ve kokuya tapma*” diyen Ârif Çelebi, Selçuklu kadınlarının güzel giyinmek ve süslenmenin yanında güzel kokuya olan düşkünlüklerini vurgulamıştır⁷⁰⁴. Mevlânâ ise “*O Hıta Türkünün saçından gelen koku, ne Tatar diyarındaki miskte var ne laden amberinde*” diyerek o dönemde misk ve amber kokularının varlığından ve güzelliğinden bahsetmiştir⁷⁰⁵.

C. Yemek Hazırlama Geleneği:

Saray kadınları kimi zaman ziyafet meclislerinde ikram edilen yemek malzemelerinin tedariki konusunda da öne çıkmışlar, kimi zaman da eşlerinin saygı ve teveccühlerine konu oldukları sanat eserlerine yansımışlardır. Selçuklu döneminde saray mutfağının oldukça zengin olduğu ve mutfağın en renkli kısmını da tatlı ve şerbetlerin oluşturduğu bilinmektedir. Davet ve meclislerin önde gelen ikramlarından olan şerbetlerin en kıymetlisi “abluc-ı hassul halis” adı

da verilen nebat/nöbet şekeri olup birinci kalite bir şekerdir. Nöbet şekerinden yapılan bir şerbet ile bal şerbetinin ikramı dönemin geleneklerindendir. Ancak Selçuklu Devleti’nin ekonomik şartları göz önünde bulundurulduğunda halis nöbet şekerinin her zaman yeterli miktarda temin edilemediği anlaşılmaktadır. Böyle bir zamanda Mevlânâ’nın müridlerinden olan Kemaleddin Kabi halis nöbet şekerinden yeterli miktarda bulamayınca Gömeç Hatun’dan rica etmiş, o da bir miktar tedarik etmiştir⁷⁰⁶. Yine Gürcü Hatun’un Mevlânâ’nın sohbet meclisleri için sıkça “hotab” adı verilen yemeği yaptırarak ikram ettiği bilinmektedir⁷⁰⁷.

Selçuklu döneminde özel günlerin ve toplantı meclislerinin vazgeçilmez bir tatlısı olan helvanın şeker, badem ve cevizden yapılan çeşitleri vardır⁷⁰⁸. Özellikle sarayda, medreselerde ve zâviyelerin Perşembe geceleri ile mübarek gecelerde komşu ve ihtiyaç sahiplerine helva dağıtmak bir gelenek haline gelmiştir⁷⁰⁹. Kerametleri herkes tarafından malum olan Fahrünisâ Hatun, *Menâkıbü’l-ârifin*’de “Zamanın Rabia’sı ve Hatunların Melikesi” olarak tarif edilmiş ve Türkistan ile Buhara’dan gelen misafirlere siniler dolusu helva ikram ettiğinden bahsedilmiştir⁷¹⁰. Bu durum kadınların, dönemin yemek geleneklerini dahi günümüze taşımada önemli rollerinin olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde eserde bahsi geçen ve Mevlânâ’nın gelini olan Fatma Hatun, sofrasını

⁷⁰² Özden Süslü, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989, s. 170.

⁷⁰³ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, I-II, haz. Abdülkâki Gölpinarlı, Ankara 2000, s. 17, 19, 87, 89, 148.

⁷⁰⁴ Ârif Çelebi, *Ulu Arif Çelebi Divanı, Tenkitli Metin ve Tercüme*, haz. İbrahim Kunt- Mehmet Vanlıoğlu, Konya 2013, s. 242, 268.

⁷⁰⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, II, s. 270.

⁷⁰⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, s. 365, 366.

⁷⁰⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, s. 367.

⁷⁰⁸ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 108.

⁷⁰⁹ VGMA. 608/2/63/52; VGMA. 604/1/1;

⁷¹⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, s. 303-304, 404.

fakirler, yetimler ve dul kadınlar ile paylaştan cömert bir kadındır⁷¹¹.

Selçuklu dönemine ait bir seramik tabakta erkek elinde bir içecek şişesi, kadın ise bir içecek kabını tutar şekilde resmedilmiştir. Türk kültüründe alışıktı olunan davranış tam da tersi olmasına rağmen İbn Battûta'nın *Seyahatnâme*'sindeki "Bu ülkede gördüğüm ve beni epeyce şaşırtan davranışlar arasında, burada erkeklerin kadınlara gösterdikleri aşırı saygıdır. Bazen kadınlara erkekleri ile beraber rastlarsınız, o vakit bu adamları onların hizmetkârları sanırsınız"⁷¹² şeklindeki ifadeleri de kadına eşî tarafından biçilen değeri açıkça göstermektedir.

D. Eğlence ve Sanatta Kadın:

Selçuklular döneminde Türk müziğı saray ve ordu hayatında önemli yer tutmuş, Türklerin idaresinde daha çok yayılma imkânı bulan tasavvufî hayatın önemli ritüellerinden olan sema ve raksıa birlikte tekke ve zâviyelerde dinî mûsiki olarak icra edilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye Selçuklu Devleti'nde müziğın resmî ya da dinî alanlar dışında günlük eğlence dünyasına hitap eden bir durum olduğu görülmektedir. Selçuklu sarayında istihdam edilen kadın müzisyenlerin yanında muhtemelen kadın sanatçılar da vardır⁷¹³. Her ne kadar bu konuda net bilgiler yoksa da, dönemin civar meliklerinin saraylarında kadın ses sanatçılarının istihdam edilmiş olması, Selçuklu Konya'sında da benzer uygulamaların olabileceğini göstermektedir. İbni Bîbî'nin verdiği bilgilere göre, Harput

melikinin kadın şarkıcı ve çalgıcıları istihdam ettiğı anlaşılmaktadır⁷¹⁴. Nitekim Selçuklu dönemine ait kimi çinilerde rebab çalan kadınların resmedilmiş olması⁷¹⁵, aynı şekilde bir tabak üzerine resmedilmiş hanende kadın yanında ud çalan kadın figürlerinin varlığı⁷¹⁶ bu kanaatleri desteklemektedir.

Konya saray çevresinde yetişen bazı müzisyenlerle, han ve kervansaray gibi halka açık veya özel eğlence yerlerinde ve toplantılarda şarkı söyleyen ve raks eden bazı kadın sanatkârların isimleri dönemin kaynaklarında verilmiştir. Örneğın Eflâkî, Vezir Ziyâeddin'in hanında Tavus adında harp çalan bir kadından söz etmektedir. Eflâkî, bu kadının sesinin çok güzel olduğunu, cariyelerinin de bulunduğunu belirtmektedir ki⁷¹⁷, muhtemelen bu cariyeler kendisi gibi şarkıcı olup ona eşlik etmektedir. Bazı Selçuklu hokkaları üzerinde oynayan kadınların resmedilmiş olması⁷¹⁸, bu dönemde raks eden kadınların varlığını desteklemesi bakımından önemlidir.

Selçuklu Konya'sının tasavvufî zümreleri içerisinde de müzik cinsiyet fark etmeksizin icra edilmiştir. Kadınlar arasında düzenlenen sema törenlerinde kadınlar önce def çalıp şarkı söylemişler, kadın neyzenler de ney üflemişlerdir⁷¹⁹. Ayrıca Konya'nın bütün hanımları her cuma günü Mevlânâ'yı da davet ederek Naib-i

⁷¹¹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, s. 153.

⁷¹² Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I-II, haz. A. Sait Aykut, İstanbul 2004.

⁷¹³ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 38.

⁷¹⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, II, s. 28.

⁷¹⁵ Walter Feldman, *Music of the Ottoman Court*, Berlin 1996, s. 118.

⁷¹⁶ Recep Uslu, "Selçuklularda Müzik ve Literatür", *Türkler*, VI, (2002), s. 170.

⁷¹⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, s. 227.

⁷¹⁸ Esin Atıl, *Ceramics from the World of Islam*, Washington 1973, s. 102.

⁷¹⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, s. 389.

Saltanat Eminateddin Mikail'in hanımının evinde toplanmış, sohbetin sonunda cariyelerin söylediği şarkılara kadın müzisyenlerden defciler ve neyzenler eşlik etmiştir⁷²⁰. Ayrıca bir erkeğin eşine teveccühünün bir göstergesi olarak XII. yüzyıl sonu ile XIII. yüzyıl başına tarihlenen bir seramik tabakta bir Selçuklu erkeği eşine müzik aleti çalarken resmedilmiştir⁷²¹.

Selçuklu dönemi kaynaklarında şairlerin çoğunlukla erkek olduğu görülse de az da olsa kadın şairlerin varlığı dikkat çekmektedir. Sadeddîn Mesud'a ait olan hususi mektuplarda adı geçen Erguvan Hatun Türkiye Selçuklu Tarihi'ndeki bilinen ender kadın şairlerden biridir⁷²². Kocasıyla karşılıklı gönderdiği mektuplardan onun şair olduğu anlaşılmaktadır. Erguvan Hatun'un kocasına yazdığı mektubun iki ayrı örneği bulunmaktadır⁷²³.

E. Seyahat ve Kadın:

Selçuklu döneminde Konya kadınları maiyetleri ile birlikte uzun yolculuklara çıkmışlardır. Bu konuda İbn Battûta ve İbn Cübeyr'in Se-

yahatnameleri'nde önemli bilgiler yer almaktadır. İbn Battûta, Yenice'ye doğru gitmek üzere yolda olan, ata binmiş bir Türk kadını ile hizmetkârının yolculuğundan bahsetmiştir⁷²⁴. Yine İbn Cübeyr kendisiyle hac yolculuğu yapan II. Kılıç Arslan'ın kızı Melike Selçuki Hatun ve yanındaki seçkin Selçuklu kadınlarından bahsetmiştir. O, "Bu hatunun özellikle hac yolunda hacılar için çok büyük iyilik ve hayırları olmuştur. Bunların başında Allah rızası için "su dağıtması" vardır. O yalnız bunun için 30 deve tahsis etmiş ve bir o kadarını da hac kervanındaki yolcular için ayırmıştır. Kervanını yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini taşımak için tam izah etmeye kalkışırsak çok uzun olur. Oysa o henüz 25 yaşında idi"⁷²⁵ diyerek hem kadınların güvenli bir biçimde yolculuk yaptıklarına hem de bu sırada hayır yapmaktan da geri durmadıklarına dikkat çekmiştir.

3. Ahî Kadınları/Baciyan-ı Rûm

Âşıkpaşazâde, eserinde Türkiye Selçuklu dönemindeki önemli sosyal kadın zümrelerinden birinin "Baciyan-ı Rum" olduğunu belirtmiştir. Teşkilatın kurucusu olan Ahî Evren Anadolu'da Türkmen kadınlarını organize ederek dokumacılığa yönlendirmiş, debbağların derilerinin ve yünlerinin işlenmesini sağlayarak kadınların üretime dâhil olmalarını sağlamıştır. Ahî Evren, Evhadüddin Kirmânî'nin kızı olan eşi Fatma Bacı'ya Baciyan-ı Rûm teşkilatını da bu sebeple kurdurtmuştur⁷²⁶. Bu kadın örgütünün kurucusu olarak bilinen Fatma

⁷²⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, s. 445.

⁷²¹ Başak Burcu Tekin, "Selçuklu Kültüründe Kadın'ın Konumu: Sanat Eserlerinden Hareketle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, *Turkish Studies*, S. 9/10 (2014), s. 995.

⁷²² Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s. 161.

⁷²³ Erguvan Hatun'un yazdıklarına bir örnek olarak: "Gaminan olsem de gönlümü ayırmam senden. Sen serbestsin, ama ben yaralı ve esirinim. Senden dolayı dağlanmış gönlüm var. Seni bıraktım. Gittin ama bir an olsun içimden gitmedin. Beni anmaman dostluğun şartı olmaz. Ayrılığa düştüm. Lutfle tut elimi. Gittin, genç oldukça çocuklarla oynamak için. Yaşım yüzü bile geçmedi. İhtiyar sandın beni. Bacaklarım fildişi, yüzüm komaç ekmeği gibi. Yumuşak, beyaz ve güzelim. Adeta peynir gibiyim. Boyum servi gibi, yürüyüşüm sülün gibi. Göğsüm ham gümüş, tenim ipek gibi. Evlenir, Râzî olursan, ben de getiririm bir Hicâzî. Bakire kız alırsan, ben de alırım bir genç oğlan", bk. Muhammed Emîn Riyahi, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 119-20.

⁷²⁴ İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I, s. 415.

⁷²⁵ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler, Selenge Yay., İstanbul 2019, s. 131.

⁷²⁶ Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Baciyan-ı Rum*, İstanbul 2008, s. 205.

Bacı'nın, erenler meclisinde sohbetler yaptığı ve bulunduğu meclislerdeki erkeklerden daha üstün bir statüye sahip olduğu vurgulanmıştır⁷²⁷. Bacıların, Anadolu'nun birçok şehrinde kadınları teşkilatlandırıdıkları, belirli bir eğitime tabi tutarak ata bindikleri, ok attıkları, ava çıktıkları ve sınırlarda ellerinde kılıçla gazalara dahil oldukları görülmektedir⁷²⁸. Kadınların bu savaşçı özelliklerinin yanında çeşitli giyim eşyaları, halılar, kilimler, yünlü ve ipekli kumaşlar ürettikleri ve bu ürünlerin gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu şehirlere ihraç edildiği bilinmektedir. Konya'da belki de uzun süre savaştan evine dönmeyen esnafın eşleri ailesinin geçimini sağlamak için tamamen kadınların olduğu "Kadınlar Pazarı'nda" kendi bahçelerinde ürettikleri sebzeleri ve süt ürünlerini satmışlardır⁷²⁹. Bu pazarlarda alıcı da satıcı da kadın olmuştur. Konya kadınları üretime katkı sağladıkları gibi yüzyıllarca varlığını devam ettirecek çarşılarla da geride adlarını bırakmışlardır.

Ayrıca Kız Bacı, Ahî Ana, Sakarî Hatun, Hacı Fatma, Hundî Hacı, Hacı Bacı, Süme Bacı gibi Ahî kadınları Anadolu'nun birçok bölgesinde zâviyeler inşa ederek geride kalıcı izler bırakmışlardır⁷³⁰. Yine Ulu Muhsine ve Kici Muhsine adlı iki kardeşin Bacı Teşkilatına mensup olup Moğollardan kaçarak Konya'nın

20 km. kuzeyinde bulunan mağaralara saklandıkları ve burada kendi adlarıyla anılan bir köy kurdukları bilinmektedir⁷³¹. İmardan şehirleşmeye ve Konya köylerinin mamur hale gelmesinde kadınların katkılarını ortaya koyan örnekleri fazlasıyla artırmak mümkündür.

SONUÇ

Türkiye Selçukluları döneminde Konyalı seçkin ve sıradan kadınlar kendilerine verilen değer ve önemin bir karşılığı olarak toplumda sahip oldukları vasıflara göre belirli alanlarda görünürlüklerini, üretkenliklerini ve saygınlıklarını Türk Tarihinin her devrinde olduğu gibi korumaya devam etmişlerdir.

İbn Haldun'un nazariyesine uygun olarak, mülkün kurulduğu ilk dönemde toplum katmanlarında çok belirgin bir ayrışma yoktur. Sultan eşleriyle ilgili yazılanlar, aynı zamanda toplumdaki diğer kadınların da durumunu yansıtmaktadır. Sultan "Hatun"ları toplumdan irtibatları kesik olarak saraylarda yaşayan kimseler değildir. Hükümdarlar gibi onlar da sosyo-kültürel ve dini hayatın aktif birer özneleri olmuşlardır. Türkiye Selçuklu Devleti'nde kadınların, kamusal alana fiziksel erişimlerini kısıtlayan ve kendilerini ifade etmelerini engelleyen kültürel ve örfi uygulamalar nedeniyle güçsüz oldukları yönündeki yaygın düşünceye karşın, saraya mensup birçok kadının kendilerini temsil edecek ve halk arasında görünürlüklerini sağlayacak oldukça iddialı imar projelerine giriştikleri ve her türlü sosyal, dinî, kültürel ve ticarî alanlara özel ilgi gösterdikleri açıkça söylenebilir. Hatta onların davranışları ilgileri ile sınırlı kal-

⁷²⁷ Ahmed Aşık, *Aşıkpaşazade Tarihi*, neşr. Ali Bey, İstanbul 1332, s. 6.

⁷²⁸ Kemal Göde, "Selçuklular ve Beylikler Devri Anadolu'sunda Askeri-Dini-Mesleki Kuruluşların Türk Siyasi ve San'at Hayatındaki Rolü", *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri (Kırşehir 13-15 Eylül 1985)*, İstanbul 1986, s. 225.

⁷²⁹ Alaattin Aköz, *Konya'nın Kırk Çarşı ve Pazarı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya 2015.

⁷³⁰ Omer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2 (1942), s. 302.

⁷³¹ Mikail Bayram, *Bacıyan-ı Rum, Selçuklular Zamanında Genç Kızlar Teşkilatı*, Konya 1987, s. 50.

mamış, edebiyattan sanata, seyahatten, üretime, maddi desteklerden veliye sıfatlara kadar toplumun her alanına nüfuz etmişlerdir. Bu nüfuz alanı sıradan kadınları da bu faaliyetlerin bir parçası haline getirmiştir.

Selçuklular döneminde tasavvufî değerler kadın üzerinde oldukça etkilidir. Anadolu’da yaygın olan tasavvufî akımların manevi havası, kadını da etkisi altına almış, saray kadınları dahi bu süreçten uzak kalamamış ve bilfiil tarikatlarla çok yönlü ilişkiler kurmuşlardır. Selçuklu kadınının kurumsal ve ticarî hayata katılımını sağlayan vesilelerden biri de vakıf kurumları dışında toprak alım-satımıdır. Moğol istilası sonrasında toprak sisteminde meydana gelen bozulmalar özel mülkiyete imkân vermiş, bu durumdan istifade eden kadınlar da sahip oldukları mülkleri istedikleri gibi sarf edebilmişlerdir.

Selçuklu kadınları kurdukları ihtisas medreseleri ve kütüphaneler, bağışladıkları ilmî eserler ve destekleyerek meclislerinde bulundukları ilim adamları, yazdıkları edebî metinlerle ilmî hayatın temsilcileri olmuşlardır. Netice olarak seçkin ya da sıradan ayrımı olmaksızın Selçuklu kadını toplumun her alanında kalıcı izler bırakmışlardır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

VGMA. 737/168/63; VGMA. 604/67/90; VGMA. 593/254/201; VGMA.2178/436/479; VGMA. 596/151/134; VGMA.737/168/63; VGMA.584/288/138; VGMA.577/28/31; VGMA. 604/67/90; VGMA.2178/436/479; VGMA.737/168/63; VGMA. 608/2/63/52; VGMA. 604/1/1; VGMA, Defter No. 2178, s. 230, 436; VGMA, Defter No. 2178, s. 230, 436; VGMA, Defter No. 596, s. 151, 152; VGMA, Defter No. 1107, vr. 44.

Ana Kaynaklar

- AHMED AŞIKÎ, *Aşıkpaşazade Tarihi*, neşr. Ali Bey, İstanbul 1332.
- AHMED EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973.
- ÂRİF ÇELEBÎ, *Ulu Arif Çelebi Divanı, Tenkitli Metin ve Tercüme*, (haz. İbrahim Kunt- Mehmet Vanlıoğlu), Konya 2013.
- AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERABADÎ, *Bezm-u Rezm*, (Haz. Mürsel Öztürk), Ankara 1990.
- EBU ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTÛTA TANCÎ, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I-II, (haz. A. Sait Aykut), İstanbul 2004.
- GREGORY ABU’L-FARAC, *Abu’l-Farac Tarihi*, II, (çev. Ö. Rıza Doğrul), Ankara 1999.
- İBN BİBÎ, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (çev. M. Nuri Gençosman), Ankara 1941.
- , Huseyin b. Muhammed b. Ali el-Cafer er-Rugedî, *el-Evâmirü’l-‘Alâ’iyye fî’l-umûri’l-‘Alâ’iyye*, I-II, (Haz. Mürsel Öztürk), Ankara 1996.
- İBN CÜBEYR, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler, Selenge Yay., İstanbul 2019.
- İBN EBÎ USAYBÎ’A, EBÛ EL-‘ABBÂS AHMED B. EL-KÂSİM B. HALÎFE B. YÛNUS ES-SA’-DÎ, *‘Uyûnu’l-Enbâ fî Tabakâti’l-Etibbâ’*, Matba’atu’l-Vahbiyye, 1299.
- İBN KESÎR, *el-Bidâye ve’n-Nihâye, Büyük İslâm Tarihi*, XIII, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul 2000.
- Kurân-ı Kerîm Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 113/18.
- MEVLÂNÂ, *Dîvân-ı Kebîr*, I-II, (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara 2000.
- NİZÂMÜLMÜLK, *Siyâsetnâme*, İstanbul 1955.
- SAAD A. AL-RASHÎD, *Darb Zubaydah: The Pilgrim Road from Kufa to Mecca*, Riyad 1980.
- ### Modern Araştırmalar
- ABBOTT, Nabia, *Bağdat’ın İki Kraliçesi*, (çev. Suat Kaya), Ankara 2000.
- AKOK, Mahmut, “Kayseri’de Hunad Mimari Külliyesinin Rölövesi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI/1 (1967), s. 5-44.

- AKÖZ, Alaattin Aköz, *Konya'nın Kırk Çarşı ve Pazarı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya 2015.
- ASLANBAY, Muhiddin, *Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*, Eskişehir 1953.
- ATÇEKEN, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması: Konya Şer'iyeye Sicil Kayıtlarına Göre*, Ankara 1998.
- ATIL, Esin, *Ceramics from the World of Islam*, Washington 1973.
- BAKIR, Abdullah, "Ortaçağ'da Bir Türkiye Selçuklu Kenti Uluborlu", *SDÜ. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, (2013), s. 55-66.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2 (1942), s. 279-386.
- BAYRAM, Mikail, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*, İstanbul 2008.
- BORATAV, Pertev Naili, "Battal Gazi Maddesi", *İA*, II, İstanbul 1993, s. 344-351.
- CAN, S., *Terken Hatun'dan, Valide Sultan'a Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, Ufukötesi Yay., 2. Baskı, İstanbul 2008, S. 257-270.
- CUNBUR, Müjgan, "Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi", *Selçuk Dergisi*, S. 1, (1986), s.37-41.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet, "Huand Hatun Külliyesi" mad., *DİA*, XVIII, İstanbul 1988, s. 261-262.
- DURUKAN, Aynur, "Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar", *Vakıf Kuran Kadınlar-Bildiriler*, (2019), s. 21-35.
- EASTMOND, Antony, "Gender and Patronage between Christianity and Islam in the Thirteenth Century", *I. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul 2010, s. 77-88.
- ELDEM, Halil Edhem, "Anadolu'da İslami Kitabeler", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, VI/33, (1915), s. 513-523.
- _____, Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, (Haz. Kemal Göde), Ankara 1982.
- _____, Halil Edhem, *Kayseri Tarihi*, İstanbul 1334.
- ERDMANN, Kurd, *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhunderts*, Berlin 1961.
- ERKİLETLİOĞLU, Halil *Kayseri Kitabeleri*, Kayseri 2001.
- FELDMAN, Walter, *Music of the Ottoman Court*, Berlin 1996.
- GABRIEL, Albert, *Kayseri Türk Anıtları*, Haz. F. Yaman, Kayseri 2009.
- GÖDE, Kemal, "Selçuklular ve Beylikler Devri Anadolu'sunda Askeri-Dini-Mesleki Kuruluşların Türk Siyasi ve San'at Hayatındaki Rolü", *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, (Kırşehir 13-15 Eylül 1985), İstanbul 1986, s. 225.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli, Vilayetname*, İstanbul 1958.
- İNAL, İnal, *Türk-İslam Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1976.
- İNAN, Afet, *Türk Kadınlarının Yaptırdıkları Sağlık Kurumları ve Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi (H. 602- M. 1206)*, Ankara 1955.
- KAN, Kadir, "Emiretü'l-Mü'minin Zübeyde binti Câfer", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, II/11, (2011), s. 143-194.
- KURAN, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara 1969.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Konya'da Alâeddin Darü's-Şifa'sı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 9, (1989), (edt. H. İncelik, N. Göyünç, H.W. Lowry), s. 347-359.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Battal Gazi" mad., *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 204-205.
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Konya 1962.
- ONGE, Yılmaz, "Seyyid Battal Gazi Külliyesinde Sultan Ümmühan Hatun Türbesi", *Önasya*, V/57 (1969), s. 9-11.
- ÖZERGİN, M. Kemal, "Anadolu'da Selçuklu Karavansarayları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XV/20, (1965), s. 141-170.
- ÖZPUNAR, Hasan, "Afyonkarahisar'ın Yüzlerce Yıllık Su Kaynağı Kadınana", *Taşpınar Yerel Tarih ve Kültür Dergisi*, S.10, (2013), s. 6-10.

- RİYAHİ, Muhammed Emîn Riyahi, *Osmanlı Topraklarında Fars Dili ve Edebiyatı*, çev. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- ROGERS, J.M., “Waqf and Patronage in Seljuk Anatolia: the epigraphic evidence”, *Anatolian Studies*, S. 26 (1976), s. 69-103.
- SINGER, Amy, *Constructing Ottoman Beneficence: An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem*, New York 2002.
- SİPAHİOĞLU, Hüseyin, *Kayseri Gevher Nesibe Sultan Tıp Sitesi*, Kayseri 1981.
- SÜMER, Faruk, “Bozok Tarihine Dair Araştırmalar”, *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, (1974), s. 309-381.
- SÜSLÜ, Özden, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 1989.
- TEKİN, Başak Burcu, “Selçuklu Kültüründe Kadın’ın Konumu: Sanat Eserlerinden Hareketle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, S. 9/10 (2014), s. 991-1008.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ankara 2014.
- _____, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988.
- TÜRKMEN, Kerim, “Selçuklu Döneminde Kayseri’nin İmar Faaliyetine Katkıda Bulunan Hanımlar”, *II. Kayseri Yöresi ve Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 16-17 Nisan 1998, Kayseri 1998, s. 437-449.
- USLU, Recep, “Selçuklularda Müzik ve Literatürü”, *Türkler*, VI, (2002), s. 162-173.
- UYUMAZ, Emine, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Meliklikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, 11-13 Ekim 2000, Bildiriler*, II, Konya 2001, s. 398-421.
- _____, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, İstanbul 1927.
- _____, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, İstanbul 1941.
- ÜLGEN, Ali Saim, “Kırşehir’de Türk Eserleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, (1942), s. 253-261.
- ÜNVER, A. Süheyl, “Konya’da İkinci Çift Şerefeli Minare” *Konya Mecmuası*, No:105-107, (1947) s.1-8.
- VARZEA, Constantine, “Komninos Soy Kütüğü”, *Bizans Metinler ve Çalışmalar*, (1984), s. 473-475.
- VRYONIS, Speros, “Another note on the inscription of the Church of the St. George of Beliserama”, *Byzantina*, S. 9 (1977), s. 11-22.
- WOLPER, Ethel Sara, “Princess Safwat al-Dunya wa al-Din and the Production of Sufi Buildings and Hagiographics in pre-Ottoman Anatolia”, *Der. D. Fairchild Ruggles, Women, Patronage, and Selfrepresentation in Islamic Societies*, (2000), s. 35-52.

SELÇUKLULARDA AV MERASİMLERİ

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE, hgokmen@selcuk.edu.tr,
ORCID:0000-0002-6567-7915.

ÖZ

Avcılığın insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır. İnsanoğlu, önce ihtiyacını gidermek ve varlığını sürdürebilmek için tüfek kullanımına değin bir uğraş içinde olmuş ve birçok ritüeller geliştirmiştir. Türklerin de yaşadıkları coğrafya nedeniyle avcılık, yaşamlarının tam merkezinde olmuştur. Avladıkları hayvanların etleri ile ihtiyaçları giderip kendi varlıklarını sürdürürken derilerinden çizme, kürklerinden giysi ve kalpak, boynuzlarından yay ve müzik aleti, kemiklerinden kayak aracı yapmışlardır. Ayrıca avı, savaşa hazırlanmanın en önemli tatbikatı olarak görmüşlerdir. Selçuklular da atalarının av kültüründen hiç vazgeçmemişler hem Büyük Selçuklu hem de Türkiye Selçuklu Sultanları, şaşalı av törenleri düzenlemişler, toylar (ziyafetler) vermişlerdir. Sadece av işleri ile uğraşan Emir-i Şikar (bazdar) adı verilen emirler bulunmuş, Sultanın av törenlerinde kullanılacak kuşların eğitilmesi, kullanılmasına kadar av ile ilgili ne varsa onunla ilgilenmişlerdir. Bu

çalışmada, Türkiye Selçuklu Sultanlarının av törenleri, av emirlerinin (emir-i şikar) görevlerinin ne olduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emir-i Şikar (Av Emir-i), Şikarhane (Avhane), I. Alâeddin Keykubâd, Avlak.

HUNTING CEREMONIES OF THE SELJUKS

ABSTRACT

The history of hunting is old as the human history. Mankind has been engaged in many activities to cover their needs and continue their existence until they learn the use of rifle and created many rites by means of it. Due to the geography where Turks live, hunting has been at the center of their lives. While meeting their needs with the meat of the animals they hunted and sustaining their own existence, they made boots from their skins, clothes and cap from

their fur, made bows and musical instruments from their horns and made skiing vehicles from their bones. They also saw hunting as the most important exercise in preparing for wars. The Seljuks never gave up the hunting cult of their ancestors, and both the Great Seljuks and the State of Seljuks of Türkiye organized glorious hunting ceremonies and prepared meals called “toy” for their guests. There were rulers called “Emir-i şikar (bazdar)” who dealt exclusively with hunting activities, and they were in charge of everything related to the hunt, with all of the duties covering the hunt, from training and use of birds to be used in the Sultan’s hunting ceremonies. This study will try to explain the hunting ceremonies of the Seljuks Sultans of Türkiye and the duties of amirs (amir shikar).

Keywords: Amir Shikar (the ruler of hunting), Shikarhane (hunting lodge), Ala al-Din Kaykubat, Avlak (hunting ground).

GİRİŞ

Av, Türklerin yaşamında önemli bir yeri ve anlamı vardı. Önce ihtiyaçları gidermek ve kendi varlıklarını sürdürebilmek için yapılıyordu. Avladıkları hayvanların etleri ile varlıklarını sürdürürken, derilerinden çizme, kürklerinden giysi ve kalpak, boynuzlarından yay ve müzik aleti, kemiklerinden kayak aracı yapmakta idiler. Tabi ki av savaşa hazırlanmanın en önemli tatbikatı idi.

Türk askerlerini yerli ve yabancı kaynaklar, daima kurtlara benzetmişlerdir⁷³². Bunun sebebi de avcılıkta askerlerin zinde ve çevik kalmaları idi. Kültigin yazıtında böyle benzetmeler

vardır: “Tanrı güç verdiği için babam kağanın askeri börü (kurt) gibi, düşman koyun gibiyymiş”⁷³³, şeklinde tanımlama buna çok güzel bir örnektir. Avcılık, Şamanizm içerisinde oldukça önemli bir yere sahip idi. Şamanın görevleri arasında av büyüsü adlı bir büyü vardı. Şaman bu büyü ile av hayvanı ve doğa ruhlarıyla irtibata geçerdi. Böylece şamanın en büyük görevi olan av hayvanlarının kıllaşmasını önlemek olurdu⁷³⁴. Ayrıca avcı kelimesinin bazı Türk lehçelerinde vahşi hayvan anlamına gelen *ançı* kelimesinden türemiş olması⁷³⁵ da Türklerde avın ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Türklerin en eski geleneği olan avcılığı, Oğuzlar fazlasıyla devam ettirmişlerdir. Her şey Oğuz töresine (resmine) göre yapılırdı. Bu törenin dışına çıkan veya çıkmaya çalışan dışlanırdı. Av hazırlığından tutun da av esnasında yapılacaklar ve avlanan hayvanların taksimi ve hatta kemikli kemiksiz şekilde yenmesine kadar Oğuz resmine (töresine) uymak gerekiyordu. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk* adlı eserinde bunu şöyle ifade eder:

Hanlar atası Oğuz Han söyledi;

Böyle töre yol erkan eyledim

İşbu resm ile vasiyet kıldı ol

*Tâ ola oğlanlarına töre yol...*⁷³⁶

⁷³³ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul 1980, s. 6, (Doğu yüzü/12).

⁷³⁴ Mehmet Mehdi Ergüzel, *Kitab-ı Bâz-nâme-i Padişahi*, Ankara 2009, s. 47; Kadriye Türkan “Azeri Masallarında Av Kültü ve Av Anlayışı” *Millî Folklor*, 2008/ 80, s. 71.

⁷³⁵ Berbercan, *a.g.m.*, s.11; Fuzuli Bayat, “Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Avdan Bozkırı Eğlence Avlarına Geçiş”, *Acta Turcica*, 2009/1, s. 1-11.

⁷³⁶ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, (haz. A. Bakır), İstanbul 2009, s. 341, 351; Önder, *a.g.m.*, s. 17.

⁷³² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1998, s. 287-288.

Oğuz beyleri ava çıkmadıkları zamanı boşa geçmiş bir gün olarak görürlerdi. Dede Korkut kitabında her hikâyede en az bir av motifi bulunmamız mümkündür. Oğuzlar, avlardan sonra büyük toylar, yemekler verirlerdi. Yazıcızâde bu durumu şöyle ifade eder: “...ve haftada iki gün meydana çıkıp top ve çevgan oyunu oynarlar ve silahşörlük ok atmak idmanın iderlerdi. Ve bezm ve şerab sohbetin dahi evkat ki iş ve maslahat olmasa eyyamda bir kerret iderdi. Ve zurefâ ve hurefa ve nedemâ ve şuaraya sıla ve hil’at ve bahşîş virürdi...”⁷³⁷ Bu geleneğe, Oğuz boyunun kurduğu en büyük devletler olan Selçuklu devletlerinin Sultanları da harfiyen uyumuşlardır⁷³⁸. Bu konu hân-ı yağma (toy, büyük toy) başlığı altında aşağıda anlatılacaktır. Çalışmamızda, Türkiye Selçuklularından olduğu gibi, Oğuzların diğer büyük devleti Büyük Selçuklulardan da örnekler sunulacaktır.

1. Sürek Avları

Sürek avları günlerce sürecektir faaliyetler silsilesini ve askerlerin hem bedenî hem de manevra kabiliyetlerinin geliştirilmesini sağlayan av türüdür. Sürgün avları uzun soluklu olurdu⁷³⁹. Sığır avıyla, sürgün avından bahseden *Kaşgarlı Mahmut*, bunu Hanların tebaasıyla yaptığı bir nevi av olarak tarif ettikten sonra bunun, Hakanın maiyeti ormanlara ve kırlara dağılıp yabanî hayvanları Hanın önüne sevk ettiklerini, onun da önüne gelen hayvanları öldürmek suretiyle yapıldığını⁷⁴⁰ söyleyerek Selçuklulardan ev-

vel dinî mahiyetini kaybeden bu av merasimlerinin varlığını meydana koyar. Sürgün avına Safeviler döneminde, halka avı denirdi⁷⁴¹. Yani bu bir tür avlanmada belli bir bölgede mevcut olan yabanî hayvanlar bir süre kovalanarak dar bir alanda halkaya alınır ve bundan sonra aynı bölgede büyük bir av şenliği kurulurdu. Sürgün avında avcılar tarafından oluşturulan kuşatma çemberi, toplama yerine doğru, av hayvanları ürkütülmeden yavaş yavaş daraltılırdı. Tabii bu arada büyük hayvanlar için hazırlanan kafesler hazır tutulur, kapan gibi av hayvanlarına tuzaklar kurulur, çukurlar kazılır ve üzerleri yaprak, çalı çırpı ile örtülürdü. Bu şenliğe Hakanın, aile efradı, devlet ileri gelenleri ve ordu mensupları katılırdı. “Halka”yı oluşturabilmek için bazı durumlarda, avlanma yerinin ahali de seferber ediliyordu. Ava ilk önce Oğuz töresince Hakan, kendi hasekileriyle, oğlanlarıyla ve beyleriyle halka içine girip başlar⁷⁴² ve yorulunca yüksek bir yere çekilir, oradan av şenliğini seyrederdi⁷⁴³. Hakandan sonra melikler, diğer ümera sırasıyla devlet ileri gelenleri ve ordu mensupları da av mutluluğunun tadına varırlardı. En son daha aşağıdaki beylere ve sipahilere destûr verilir⁷⁴⁴.

Bu av sahnesini, Konya Alâeddin Sarayından İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesine getirilen Alâeddin Keykubâd dönemine (1220-1237) tarihlenen alçı kabartmada görebiliriz⁷⁴⁵. Burada karşılıklı iki atlıdan soldaki bir ejderi,

⁷³⁷ Yazıcızâde Ali, s. 351; Önder, a.g.m., s. 18.

⁷³⁸ O. Turan, *Türkiye Selçuklular’ı Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 30-33.

⁷³⁹ M.N. Türkmen, a.g.m., s.21.

⁷⁴⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügati’t-Türk*, I, (çev. Besim Atalay), Ankara 2006, s. 303.

⁷⁴¹ Şüküroğlu, a.g.m., s. 57-58.

⁷⁴² Yazıcızâde Ali, s. 351-352.

⁷⁴³ Şüküroğlu, a.g.m., s. 58-59.

⁷⁴⁴ Yazıcızâde Ali, s. 352; J. P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul 1994, s. 180.

⁷⁴⁵ Gönül Öney, “İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Avcı Sahneleri”, *Anadolu (Anatolia)*, .XI, Ankara 1969, s. 134.

sağdaki bir arslanı kılıçlamaktadır. Atlar hareketleri ve koşum takımları ile oldukça realist işlenmiştir. Sağdaki atlı, arkadan ata saldıran arslanı geriye dönerek iki eliyle tuttuğu kılıçla ağzından vurmaktadır⁷⁴⁶. Bu sahne Selçuklu Sultanının sürgün avı sahnesinden başka bir şey değildir (Ek-1). Sultan avlandıktan sonra, Sultanın isteği doğrultusunda avlanma durdurulur ve avlanan hayvanlar paylaştırılırdı. Ancak bu paylaştırmada o kadar ileri gidilir ki ziyafetlerde oturan beylere kemikli ve kemiksiz kısımların gelip gelmeyeceği bellidir⁷⁴⁷. “*Sultan kuşluk vaktine değin müfti ve kadı huzurunda kendisu hükm edip malûmlara dâd (adalet) verirdi. Şer’i ve divânî kendü görürdü. Şer’i işi ehl-i şer meşveret-i fasıla yitirürdü. Kendüsü divaniye cevap verirdi.....andan sonra hân ve şöylân dökilürdü kendü öninde ve iki. tarafda iki kolda somât ve destâr hânlar döşenürdü. ‘Âlim ve seyyidler ve müfti ve kâzi ve ulu şehzadeler kendü-ile bile yerleridi. Kalan beğler ve ulular iki kolda mertebelü mertebesince somâta oturlardı, hâssa söğüş ve söğülme ve bir yândan Oğuz resmince her hânun ve melikün sünüklü sünüğün korlardı. ...dâne ve zerde ve nârendeng ekşileri ve mastâva ve börekler dökilürdü. Şöyle ki oturanda ve turanda kimesne mahrûm kalmazdı*”⁷⁴⁸. Bu konuda *Ebulgazi Bahadır Han* ise, hayvanı kimin tuttuğuna ve doğradığına dair paylaşma işini dahi tüm ayrıntılarıyla verir. “*İmdi on ikki örgede oturup ülüş alğan kim ve ol ülüşni toğrağan kim taşkarıda atların tutup oturğan kim, anlarını beyân kılalıy: Altun örgenin törinde Kün Hân olturdu. Barça il yahşıları ittifâk kılıp koynın başın ve arkasın kuyruk-*

lı uçasın ve bağrın uçanın üstinde koyup Kün Hânın aldında koydılar, hem kim hân bolsa ülüşleri bu bolsun tidiler. Örgenin içki işikinde Irkıl Hâce olturdu. Töşni anın aldında koydılar takı hem kim vezir bolsa, anın ülüşi bu bolsun tidiler. Sağ kolda evvelki örgede Kün Hânın uluğ oğlu Kayını olturdılar. Sağ aşuklı iliki ülüş bedriler. Bayat anı toğradı. Sorkı atların tutdı”⁷⁴⁹. Tasvir edilen avlanma şekline orta çağlar boyunca Moğollarda da rastlamaktayız⁷⁵⁰. Burada görünen o ki av hayvanlarının tamamı öldürülüyordu. Çünkü kutsal bilgiyi unutan ve avı eğlenceye çeviren avcının, önüne çıkan her şeyi avlaması, cezalandırılmayla sonuçlanırdı. Böylece yeni bir av için hayvanların çoğalması sağlanıyordu. Av sırasında bazı hayvanların avlanması ise kesinlikle söz konusu değildi. Asil kabul edilen bu hayvanları (geyik, yabani sığır) avlamak ancak hükümdarlara aitti⁷⁵¹. Dede Korkut Hikayelerinde, geyik avının kutsalı ile ilgili hikayelerde bilgiler geçmektedir. *Begil Oğlu Ermen Hikayesi* buna çok güzel bir örnektir⁷⁵². Av sonrası ise av hayvanına karşı

⁷⁴⁹ Zühal Ölmez, *Şecere-i Terâkime*, Ankara 1996, s. 155; Ayrıca bk. Önder, *a.g.m.*, s. 17.

⁷⁵⁰ Özellikle Oğuz boyları arasında çok yaygın olan bu avlanma şekli “Oğuz töresi ile avlanma” ismini taşımakta idi. Moğollardaki avlanma şeklinin ayrıntılı tasviri için bk. Muraja Dohsson, *Moğol Tarihi*, (çev. Mustafa Rahmi), Matbaa-i Amire, İstanbul 1340-1342, s. 174-175; Şükürov, *a.g.m.*, s. 59.

⁷⁵¹ Emel Esin, *Türklerde Maddî Kültürün Oluşumu*, İstanbul 2006, s. 203; Geyik Tüerkmenler arasında kutsal bir varlık melek olduğuna inanıldığını biliyoruz. Bk. Ali Selçuk, *Tahtacılar*, İstanbul 2004, s. 245.

⁷⁵² Oğuzlar’a her yıl altın, gümüş olarak gelen haraç; bir sene at-kılıç ve çomak olarak gelir. Oğuz Beyi çok sinirlenir. Ama yanındakiler sinirlenmemesini söyler. ‘Bunları Begil denilen bir yiğit var, ona verelim, bize duacı olsun’ der. Begil çok yetenekli bir avcı ve çok iyi bir yiğittir. Geyikleri ok atmadan sadece ipiyle avlar. Kazan Bey ‘hüner sende midir atta mıdır’ diye sorunca bendedir dedi ancak Kazan buna katılmadı. Buna üzülen Begil hediyeleri geri verir, küser ve oradan ayrılır. Evine döner ve ava çıkar. Avda ayağını kırarak sakatlanır. Önceleri

⁷⁴⁶ Aynı yer.

⁷⁴⁷ Şükürov, *a.g.m.*, s.58; Önder, *a.g.m.*, s. 17.

⁷⁴⁸ Yazıcızâde Ali, s. 350.

saygısızlığın yapılmaması, av hayvanının belirli yerlerinin yenmemesi ve loğusa kadınlara av etinden yedirilmemesi gerekmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde ve günümüz Türkiye coğrafyasında da görmek mümkündür⁷⁵³.

2. Kuş Avları

Bunlar törensiz yapılan avlar, kısa süre için az bir personelle ve saraya yakın yerlerdeki, av bölgelerinde yapılan avlardı⁷⁵⁴. Kuş avı çeşitli şekillerde yapılırdı. Avcılar halka oluşturup avın çıkartılan gürültüyle kapatılan kaçma yollarına uçması sağlanır, yırtıcı kuşlar uçurulduktan sonra, ardından tazılar ve zağarlar salınmış ve yırtıcı kuşlar havadan avın üzerine dalış yapar iken, gözden kaybolmasınlar diye atla takip edilirdi. Kuş avında kullanılan bu yöntem en muteber yöntem idi. Türk savaş tekniğiyle benzerlikler gösteren bu avlanış tarzı Türkler için bir çeşit savaş idmanı olma niteliği kazanmıştı⁷⁵⁵. Bu yöntemi Türkiye Selçuklu Sultanları çok kullanmış görünüyor. Bu av tasvirini *Afyon Boyalı* köyünden Afyon müzesine götürülen figürlü mezar taşında görebilmekteyiz⁷⁵⁶. Burada aşağıda daha tafsilatlı anlatılacağı gibi av esnasında elinde avda gürültü yaparak kuşların havalanmasına yarayan davul, tokmak, veya

benzer aletler bulunan atlı grup vardır⁷⁵⁷ (Ek-2). Bu tasvirde çıkartılan gürültüyle kaçma yolları kapatılan kuşlar, sultanın elindeki avcı kuşlarla avlanmaktadır. Avcı kuşlarla yapılan av, tüfekler ortaya çıkana dek kullanılmıştır. Bunun dışında az da olsa farklı yöntemlerde kullanılmıştır. Bunlardan birisi yine gürültüyle kuşları uçurarak keçi kılından örülmüş mükemmel ağlarla yakalamak idi. Bir diğeri ise karanlık ve yağmurlu gecelerde okun ucuna bağlanan ince bir ağla akarsu boylarından havalanan kuşa atılır ve ağ kuşun kanatlarına dolandır idi⁷⁵⁸. Kuş avları gününbirlik ve kısa süreli de yapılabilirdi. Kuş avları sabır, teknik incelik ve emek isterdi. Yırtıcı kuşların yuvalarının tespiti, yavruların daha yumurtada iken takip edilmesi, belli bir büyüklüğe ulaşınca alınıp eğitilmeleri zor bir iştir. Bu işleri tabii *doğancı*, *şahinci* ve *atmacacı* adlı görevliler yapardı.⁷⁵⁹ Kuş Avlarında genellikle doğan, atmaca, şahin gibi yırtıcı kuşlar, tavşan, keklik, yaban ördeği, kaz, toy kuşu, kuğu ve bıldırcın gibi kuşların avında kullanılmışlardır⁷⁶⁰. Bunların içinde en elverişlisi atmacadır. Bu özelliği, kolay eğitilmesi ve insana sadık olmasından gelmektedir. Atmaca, yırtıcılığa elverişli vücut şekli, tüylerinin muntazamlığı, omuzlarının genişliği, gagasının iriliği ve gözünün keskinliğiyle üstün özelliklerini ortaya koyar.

kimseye söylemedi ama bu herkese yayıldı. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı* I., Ankara, 1989, s. 117.

⁷⁵³ Kürsat Öncül, "Türk Kültüründe Av Ceza İlişkisi" *Turkish Studies*, Volume IV/3 Spring 2009, s. 1685; Ergin *a.g.e.*, s. 84.

⁷⁵⁴ M. N. Türkmen, *a.g.m.*, s. 24.

⁷⁵⁵ Berbercan, *a.g.m.*, s. 20.

⁷⁵⁶ K. Otto-Dorn, "Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs" *Ars Orientalis*, III (1959) s. 63-76; Gönül Öney, "İran Selçukluları ile Mukayeseli olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Avcı Sahneleri", *Anadolu (Anatolia)*, XI, Ankara 1969, s. 128-129.

⁷⁵⁷ Bk. Kurt Lindner, *Beiträge zu Vogelfang und Falknerei im Altertum*, Berlin 1972, Detlef Müller, *Studien zur mittelalterlichen arabischen Falknereiliteratur*, Berlin 1965; Avcı kuşların eğitimi ve avlanmasını detaylı olarak bu eserler de anlatmaktadır.

⁷⁵⁸ Berbercan, *a.g.m.* s. 21.

⁷⁵⁹ M. N. Türkmen, *a.g.m.* s. 25-26.

⁷⁶⁰ M. N. Türkmen, *a.g.m.* s. 24, Güven, *a.g.m.* s. 153-154.

B. Selçuklularda Avcılık Bir Çeşit Savaşa Hazırlık ve Tatbikat Olarak Yapılmıştır.

Selçuklular bütün Türk devletlerinde olduğu gibi savaşımlardan önce veya barış zamanlarında harp taklidi niteliğinde büyük sürgün avları düzenlemişlerdir. Bunu en çok Türkiye Selçuklu Sultanı *I. Alâeddin Keykubâd* yapıyordu. Önemli bir sefer öncesinde Kayseri, Beyşehir Kubadabad, Alanya'daki av sahalarında av yapmakta idi⁷⁶¹. Bu da ordunun sefere hazır hale gelmesini sağlamakta idi. Ayrıca önemli kararlarını ve kabullerini bu av sonrası verilen toy'dan sonra yapmakta idi. Bundan dolayı da Sultan, av meclislerine maiyeti ile beraber devlet ileri gelenleri ve ordu mensupları da katılıyordu. Av meclislerine katılan askerler; ok atmak, kılıç sallamak, kement atmak, gürz kullanmak ve mızrak atmak suretiyle askerî maharetlerini zinde tutmuş ve savaş alışkanlıklarını yenilemiş oluyorlardı. Bizce av törenlerinin amacı sadece bununla da kalmıyor, aynı zamanda hesapların yapıldığı, planların kurulduğu, zorlukların aşıldığı, devlet meselelerinin çözüldüğü bir saha oluyordu.

Bu ananeye Büyük Selçuklulardan da örnek verecek olursak; Alp Arslan'ın Malazgirt savaşından önce Suriye'den Bizans İmparatoruyla savaşmak üzere dönerken uğradığı Meyyâfârikîn'de (Silvan) bir ara avlanmaya çıkmıştı. Burada *Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı* gibi büyük karşılaşma öncesi zevk ve eğlence için ava çıktığını söylememiz mümkün değildir. Bu

ava *Alp Arslan*'ın, yanındaki askerleri savaşa manen hazırlamak için çıktığını söylememiz gerekir. Hatta bu av Sultan'ın Bizans ile savaş öncesi plân yapmaya ve düşünmeye fırsat bulunduğu bir tatbikat olmalıdır. Bu avın birkaç gün sürdüğünü kaynaklar haber vermektedir⁷⁶². *Alp Arslan* Malazgirt savaşını kazandıktan sonra mağlup Bizans İmparatorunu, yanında doğanı ve av köpeği olduğu halde huzuruna aldığı ona izzet ikram ve lütufta bulunduğunu biliyoruz⁷⁶³.

C. Av Sonrası Büyük Toy (Han-ı Yağma, Ziyafetler).

Selçuklu Sultanları toy denilen millî ananeye devam ettirmişlerdir. Bu anane bütün Türk devletlerinde olduğu gibi Selçuklularda hâkimiyet alâmeti idi⁷⁶⁴. Sultan tahta çıktığı zaman cömert ve zengin olduğunu göstermeli idi⁷⁶⁵. Yani Bilge Kağan'ın dediği gibi “*aç milleti doyurup, çıplak milleti giydirmeli*” idi⁷⁶⁶. Bunun için Sultan *saçı saçar (ulufe)*⁷⁶⁷ her büyük av

⁷⁶² M. A. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, III, Ankara 2000, s. 121.

⁷⁶³ A. Sevim, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi, İbnü'l-Adim Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb* (Seçmeler), Ankara 1982, s. 25-27; F. Sümer-A. Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Meydan Savaşı*, (Metinler ve çevirileri), Ankara 1971, s. 17, 28, 39-40, 51, 53-54.

⁷⁶⁴ Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, Ankara 1997, s. 435.

⁷⁶⁵ Bu anlayışın hükümdara yüklediği en önemli vazife, halkı ve etrafındakileri doyurmaktır. Bu sebeple hükümdarlar her zaman sofralarını halka açık tutarlardı *Râvendî*, *Râhatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr* (çev. A. Ateş), Ankara. 1957, s. 25, 107, 206; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Ankara 1981, s. 89.

⁷⁶⁶ M. Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul, 1980, s. 25, 19.

⁷⁶⁷ Moğollarda “*şaçu*” şeklinde söylenen Türkçe kökenli bu kelime, Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde “*sepmek*”, Başkurt Türkçesinde “*sasiv*”; Kazak Türkçesinde “*şaşuv*”, Kırgız ve Tatar Türkçesinde “*çaçû*”, Özbek Türkçesinde “*saçmak*”, Uygur Türkçesinde “*çamçak*”, olarak geçer. Bk. Ahmet Bican Ercilasun, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara 1992, s. 730-31; Buna Türk tarihinde birçok örnek vardır. Sultan II. Kılıç Arslan

⁷⁶¹ İbn Bibi, *El-Evâmîrü'l-alaiyye fî'l-umuri'l-Alaiyye I*, Tıpkı Basım, (nşr. A. Erzi- N.Lugal) Ankara 1957, s. 132, 140, 154, 162, 163, 168, 169, 171, 182, 204, 247, 272-73, 352-54, 356, 415, 418, 424, vd; (trc. M. Öztürk), *el-Evâmîrü'l-Alaiyye fî'l-umuri'l-Alaiyye I*, Ankara 1996, 152, 174, 182-83, 188, 200, 222, 290, 361, 365, 357, 417 vd.

töreninden sonra büyük *toylar*, (*han-ı yağma*, *ziyafet*) verirler idi⁷⁶⁸. Bunu av-hanelerin (şikar-haneler) yapımında da görmek mümkün. Bu yapılar konum olarak, geniş arazilerin manzaraya en hâkim bölümünde yapılmışlardır⁷⁶⁹. Demek ki büyük toylar geniş alanlarda verilmekte idi. Avdan dönüş, av etlerinden hazırlanmış büyük toylar (ziyafetler) sona erdikten sonra, musikî, çevgan cirit, satranç bu ziyafetlerin revnakını arttırırdı⁷⁷⁰.

Selçuklu Sultanları av yapmağa bir aşk derecesinde bağlı idiler. Avlanan kuşlar ve hayvanların şer'an günah olmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır. *I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in* avdan neşelendiği için bir Arap atına av satın aldığı yani avladığı hayvanlara karşılık Arap atı hediye ettiğini biliyoruz⁷⁷¹. *II. Gıyâseddin Keyhüsrev* avladığı hayvanların bir kısmını öldürmüyor, onları sarayında besliyordu. Hatta ölümü de sarayında beslediği bir kapla-

nın saldırısıyla olacaktır⁷⁷². Ancak av seferleri toylar konusunda *I. Alâeddin Keykubâd'a* ayrı bir bahis açmak gerekiyor. Çünkü o, Selçuklu Sultanları içinde av yapmayı ve büyük toylar düzenlemeyi çok seven bir sultandır. Ona, fırsat buldukça özellikle barış zamanlarında süreklilikle avları düzenlediği için avcı lakabını takmak yerinde olur sanırız. Toylardan sonra *Alâeddin Keykûbat* genellikle gûy ü çevgân oynar, rûd⁷⁷³ sesi dinlerdi. Devletin idarî mekanizması av-hanelere taşınır, önemli kararlar buralarda verilebiliyor, hatta elçileri burada karşılanıyordu. Sultan bu tip törenleri çok sevdiği için ölümü de böyle bir tören akabinde olmuştur. Büyük askerî merasim ve bayram tebrikinden sonra hazırlanan ziyafette, *I. Alâeddin Keykubâd* yediği kuş etinden zehirlenmiştir⁷⁷⁴. Sultan Alâeddin'in ağabeyi Sultan *I. İzzeddin Keykâvus* da çok olmasa da av sonrası toylar (*han-ı yağma*) düzenlerdi. Özellikle bu ziyafetler Cuma sabahı yapılırdı⁷⁷⁵. Mesela Sultan Ermeni seferinden sonra Kayseri'de emirleri (*havas-ı ümera*) ile birlikte görevleri aksatmayacak şekilde av ve yemekler düzenlemişti⁷⁷⁶. Sultan Kayseri'de iken Ermeni kralı hediyeler göndermişti ve bu

lan'ın ölümü üzerine veliyet olan küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışı esnasında başının üzerine para saçılması; Harzemşahlar Devleti sultanı Alâeddin Tekiş (1172-1200) başkent Hamedan'da Abbasi Halifesinin elçilerini kabul ederken ayaklarının altına atlas serip başlarından altın saçması vb. hadiseler örnek olarak verilebilir. Bu geleneği Osmanlı döneminde de görebiliriz. Osmanlı sultanlarının tahta çıktığında dağıttıkları ulufe de saç saçmanın değişmiş şeklidir. (İbni Bibi I, s. 39); İbrahim Kafesoğlu, *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1956, s. 136); Saçı için bk. A. Rıza Gönüllü, "Saçı Adetine Dair Notlar", *Türk Folkloru Dergisi*, 1986/89, s. 9-11.

A. Yavaş, "Alanya-Çıplaklı Mahallesinde Bilinmeyen Bir Selçuklu Köşkü", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, Sa. XII, İzmir 2003, s.155-162.

⁷⁶⁸ Toy meclis anlamına geldiği gibi, yemek ziyafet anlamına da gelirdi. Bk. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatları, Destanları*², Ankara 1980, s. 104, 401; Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.256.

⁷⁶⁹ Yavaş, "Bir Selçuklu Köşkü", s. 155-162.

⁷⁷⁰ İbn Bibi, s. 132, 140, 154, 162, 163, 168, 169, 171, 182, 204, 247, 272-73, 352, 356, 415, 424, vd; trc. I., 152, 174,182-83, 188, 200, 222, 290, 361, 365, 357, 417 vd.

⁷⁷¹ Turan, *Vesikalar*, 29.

⁷⁷² *Simbat, Başkumandan Vekaynamesi (951-1334)*, (Çev. H. D. Andreasyan), İstanbul 1946, s. 87; Turan, "Keyhüsrev II", *İA*, VI, İstanbul 1977, s. 628; Turan, *Vesikalar*, s. 29.

⁷⁷³ Rûd, eski telli çalgı aletidir. Orta Çağ Azerbaycan klasiklerinin eserlerinde yer almıştır. Esasen, saray çalgı aleti sayılır. F. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2001, s. 896; İbn Bibi., 352-54, 356,418,424. Guy-u Çevgan, İngilizlerin golf oyununa benzer şekilde, meydan topunun atıları tarafından uçları eğri değneklerle atılması esâsına dayanan şark oyunu; M. Zeki Pakalın *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1983, s. 359; Devellioğlu, *Lûgat*, s.158.

⁷⁷⁴ İbn Bibi, s. 461; trc. I, s. 456.

⁷⁷⁵ Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", *Belle-ten*, XII/47, 1947, s. 570.

⁷⁷⁶ İbn Bibi, s. 182; trc. I, s. 200.

hediyeler arasında bâz⁷⁷⁷ ve şahin bulunmakta idi⁷⁷⁸. Çünkü kartal, şahin, doğan, atmaca gibi yırtıcı kuşlarla avlanmak için bu kuşların ava alıştırılması gerekiyordu⁷⁷⁹. Av kuşlarının yetiştirilmesi ve bakımı devlet teşkilatında önemli bir yer teşkil etmekte idi. *Emir-i Şikarlar* (bâzdar) bu teşkilâtın başı idi. Bu konu aşağıda anlatılacaktır.

Sadece Sultanlar av ve av etine düşkün değillerdi, emirler de av yapıyor ve av etini sofralarından eksik etmiyordu. Bu genellikle keklik olurdu. Saraya bağlı avcılar, sürekli ava çıkarak özellikle keklik gibi eti kıymetli hayvanları avlardı. Sultan ve ümera'nın sofrası kekiksiz bırakılmaz idi. Buna hem İbn Bibi hem de Yazıcızâde Ali'de geçen bir olay güzel bir örnektir. *I. Gıyâseddin Keyhüsrev* ve *I. İzzeddin Keykâvus* saltanatının tamamı, *I. Alâeddin Keykubâd* döneminin başına kadar Türkiye Selçuklu devletinin en büyük emiri olan Melikü'l-ümera Seyfeddin Ayaba, “*şiddetli soğğun dondurucu kışın hüküm sürdüğü zemherinin şiddetinden ve dondurucu soğuktan ateş küresinin (güneş) nefesinin tıkanıdığı bir sırada sofrasında kızarmış kekliğin eksik olduğunu görünce hemen buyruğu üzerine sofra sorumlusunu (han-sâlar), hazır ettiler. O, ona hiç duymadığı ağır sözler söyledi. O zaman sofra sorumlusu, “Şiddetli soğuktan*

*buzun fazlalığından avcılar ava çıkamadılar” cevabını verince derhal şehri arayıp keklik bulsunlar. Eğer bundan sonra sofrada keklik görmezsem, o cahil başına ne geleceğini sen düşün” diye çıkmıştı*⁷⁸⁰. Aşağıda anlatılacağı gibi *Alanya'nın (Alaiyye)* fethinden sonra burada yapılan köşk denilen ancak av seferlerinin yapıldığı yer olan binalar Sultanların dışında Selçuklu ümerasına da aitti. Tabii ki halk da gerek zevk için gerekse ticaret maksadıyla yaban hayvanlarını avlamakta çarşı ve pazarlarda satılmakta idi⁷⁸¹. *Mevlâna Celâeddin-i Rumî'nin* eserlerinde bu konu ile ilgili geniş bilgiler vardır. Mesela doğan kuşları ile av köpeklerinden istifade edilerek veya çeşitli tuzaklar kurularak yapılan kuş avcılığına sıkça temas edilmektedir⁷⁸². Tilki, geyik, tavşan ve çakal avlanan yaban hayvanları arasında idi⁷⁸³.

Büyük Selçuklu Sultanlarının da av ve toy konusunda Türkiye Selçuklu Sultanlarından hiçbir fark yoktur. Mesela *Tuğrul Bey* ve *Melikşah* av yapmayı, sonrada büyük ziyafetler (toy) vermeyi çok severlerdi⁷⁸⁴. *Tuğrul Bey*in sabahları ziyafet verdiğini hatta ava gezintiye gittiği vakit, büyük ziyafetler verdiğini biliyoruz⁷⁸⁵. *Tuğrul Bey*, her ava çıkışta beraberinde 20 katır yükü yiyecek götürür, kırlarda mükellef sofralar kurdurup emirlerine ve o bölgenin halkına yedirmekten zevk alırdı. Melikşah'ın bir defasında bizzat kendi eli ve köleleri vasıtasıyla

⁷⁷⁷ doğan [kuş], şehbaz, şahin, Devellioğlu, *Lûgat*, s. 74.

⁷⁷⁸ İbn Bibi, s. 169-70; trc. I, s. 189-190.

⁷⁷⁹ Kuşlarla avlanmanın çok eski bir geçmişi olmasına ve Hint-Avrupa kavimleri tarafından da bilinmesine rağmen, bu usul Avrupa'da Orta Çağa kadar bilinmemekte ya da unutulduğu ve Avrupalılara Endülüs ile Sicilya'da yeniden öğretildiği anlaşılmaktadır. Avcılık, hükümdar aileleri ile erkek ve kadın diğer aristokratların en büyük merakı olmuş, saraylarda, hatta orduda avcı birlikleri ile yüksek dereceli yönetici kadroları oluşturularak, avcılığa resmî bir hüviyet kazandırılmıştır (Sargon Erdem, “Av”, IV, *DİA*, İstanbul 1991, s. 101.).

⁷⁸⁰ İbn Bibi, s. 204; trc., I., 222; *Yazıcızade Ali*, s. 327.

⁷⁸¹ Mevlana, *Mesnevi*² (Çev. Veled İzbudak), I, İstanbul 1981, s. 365; Mevlana, *Fihi Mâfih*⁵, (Çev. M. Anbarcıoğlu), İstanbul 1990, s. 41.

⁷⁸² *Fihi Mâ Fih*, s. 196, 210.

⁷⁸³ *Mesnevi*, I, 993.

⁷⁸⁴ Ebu'l-Hasan Sadrud-Din, *Ahbaru's-devletu's-selçukiyye*, (Çev. N. Lugal) Ankara 1999, s. 90; Turan, *Vesikalar*, s. 28.

⁷⁸⁵ Turan, *Vesikalar*, 30.

avladığı avın miktarı 10.000 kadar idi. Sebepsiz yere hayvan kanı akıtmanın günahından korktuğu için 10.000 dinar sadaka vermeyi emrettiği rivayet edilir. Yine Ravendî temaşa maksadıyla avlanmanın hükümdarlara helal olduğunu yazar⁷⁸⁶. Melikşah av hayvanlarının ahvalinden haberdâr olmak isterdi⁷⁸⁷. Sarayında ve ikamet ettiği her yerde av hayvanlarını yanında bulundur, onlar ile hemdem olurdu. Onun bu haline binaen bütün beyler, maiyet, erkanı vezirler, şehzadeler de arzusuna göre hareket ederlerdi. Meclisinde daha çok Nuşirevan'ın Baz-nâmesi, Ebu'l-Bahrî'nin Cevahir-nâmesi okunurdu. Melikşah bundan dolayı alıcı kuşlar hakkında bir kitap yazdırmak kendi adına nispetle yâd ettirmek ister ve bunun üzerine *Saydname-i Melikşahî* adıyla bir eser yazdırır⁷⁸⁸. *Felhak b. Mehmed*'e yazdırılan bu Farsça eser, daha sonra Fransızcaya çevrilerek pek çok kitaba kaynaklık etmiştir⁷⁸⁹. Yine Nizamülmülk, gittikçe Türk ananelerinden uzaklaşarak bir İslâm sultanı gibi hareket etmek isteyen *Melikşah*'a, bu ananelerin henüz içtimai kudretini hissederek ecdadının yolundan devam etmesini tavsiye etmektedir. Semerkant seferinde Maverâünnehr halkının ve hususiyle Çiğiller'in sultanın gelişinden beri yemeğini yemediklerini belirtmektedir⁷⁹⁰. *Melikşah*'ın yediği av etinden son-

ra rahatsızlandığını ve öldüğünü biliyoruz⁷⁹¹. Yine Irak Selçuklu hükümdarı *Sultan Mugis ed-Dîn Ebû el-Kâsım Mahmûd b. Muhammed b. Meliksah* Av kuşları ve eğitimli köpeklerle ilgi duyardı. Denildiğine göre 400 fersenk⁷⁹² av alanına sahip olup altın tasmalı ve altın işlemeli çullar içinde 400 tazı köpeği onun zincirlerine bağlıydı⁷⁹³.

SONUÇ

Türkiye Selçuklularında av geleneğine bir aşk derecesinde bağlı Alâeddin Keykubâd ve dönemini ayrı değerlendirmek gerektiğine inanıyoruz. Çünkü Selçuklu topraklarında bulunan şikarhanelerin birçoğunun bu dönemde yapılmıştır. Önemli kararların alınması, elçilerin karşılanması hep sultanın av esnasında yapılmıştır. Sultanların av işlerini düzenleyen Emir-i Şikar ve kendisine yardımcı olan av halkı denen görevlilerle birlikte Selçuklu sarayında belli bir nüfuza sahiptiler. Bunlar Selçuklu Türkiye'sinin belli yerlerinde bulunan avcı cemaati (Cemaat-ı Sayyad) adı verilen görevliler tarafından gönderilen avcı kuşları eğitip, Sultana av esnasında sunuyorlardı. Selçuklu Sultanlarının av törenleri hakkında geniş kaynaklara sahip olmadığımız için detaylı bilgiler vermemiz mümkün gözüküyor. Ancak bu törenlerin, Osmanlı Sultanlarının av merasimlerinin bir prototipi olduğunu söyleyebiliriz.

⁷⁸⁶ Ahbaru's- devletü's-selçukiyye, s. 73; Turan, *Vesikalar*, s. 29.

⁷⁸⁷ Altan Çetin "Yahya Kazvî'nin Lubb Et-Tevârîh'inde Selçuklularla Alâkahı Bilgiler" *Gazi Türkiyat*, 2007/1, s. 183-192.

⁷⁸⁸ Rifat Bilge, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Baznameler" *İ. Ü. Türkiyat Mecmuası*, VIII/ 8 (1945), s. 174.

⁷⁸⁹ Kamil Üçbaş, *Avcının Temel Eğitim Kitabı*, Ankara 1999, s. 22; Nadir İlhan-Mustafa Şenel, "Dîvânü Lugat'it Türk'e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler ve Kavram Alanlar" *Turkish Studies*, 3/1 Winter 2008, s. 260.

⁷⁹⁰ Turan, *Vesikalar*, s.31.

⁷⁹¹ İbn Kalânîsî, *Tarihu Dimaşk*, (thk. Süheyl Zekar), II, Dimaşk, M.1983/H.1403. tsz., .s. 200; İbn Hallikan, *Vefeyatü'l A'yan*, (thk. Muhyiddin Abdülhamid), IV, Kahire, 1948, s. 375.

⁷⁹² Yaklaşık 5,5 kilometreye denk gelen eski bir ölçü birimi.

⁷⁹³ Çetin, *a.g.m.*, s. 189.

KAYNAKÇA

- ATEŞ, Ahmet, "Bir Açıklama", *Belleten*, XXX, Temmuz 1966, No. 119, Ankara 1966, s. 459-466.
- Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, *Kuyûd-ı Kadime*, Alaiyye Mufassal Tahrir Defteri, No: 172, vr. 44a.
- AND, Metin, "XVI. Yüzyılda Av ve Avcılık", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1970/12, İstanbul, s. 17-21.
- BAYAT, Fuzuli, "Sosyo-Ekonomik Bağlımlı Aydan Bozkır Eğlence Avlarına Geçiş", *Acta Turcica*, 2009/I, s. 1-11.
- BAYKARA, Tuncer, *Türk Kültürü*, İstanbul 2005.
- BERBERCAN, M. Turgut, "Türk Dili ve Kültürü Açısından Babur-nâme'de Avcılık" *AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 42, Erzurum 2010, s. 11-34.
- BİLGE, Rifat, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan. Baznameler" *İ.Ü. Türkiyat Mecmuası*, VIII/ 8 (1945), s. 169-182.
- BURSLAN, Kıvameddin, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTK yay., Ankara 1999.
- CAFEROĞLU, Ahmet, "Türklerde Av Kültürü ve Müessesesi", *VII. Türk Tarih Kongresi -25-29 Eylül 1970- Kongreye Sunulan Bildiriler*, I, Ankara 1972, s. 169-174.
- ÇETİN, Altan, "Yahya Kazvî'nin Lubb Et-Tevârih'inde Selçuklularla Alâkalı Bilgiler", *Gazi Türkiyat Dergisi*, 2007/1s. 183-192.
- ÇORUHLU, Yaşar, "Türk Sanatında Av Sembolizmi", *Arkeoloji ve Sanat*, Sa. 76, İstanbul 1997, s. 13-25.
- DEVELLİOĞLU, F., *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2001.
- Derleme Sözlüğü*, VI, TDK yay, Ankara 1979.
- DOHSSON, Muraja, *Moğol Tarihi*, (çev. Mustafa Rahmi), Matbaa-i Amire, İstanbul 1340-1342.
- EBU'L-HASAN SADRUD-DİN, *Ahbaru's- devletu's-selçukiyye*, (Çev. N. Lugal) Ankara 1999.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, İstanbul 1980.
- , *Dede Korkut Kitabı*, I., Ankara, 1989.
- EROZ, M., *Milli Kültürümüz ve Meselerimiz*, İstanbul 1983.
- ERGÜZEL, M. Mehdi, *Kitab-ı Bâz-nâme-i Padişahi*, Ankara 2009.
- EFLAKÎ, *Menakıbu'l- Arifin*, (çev. T. Yazıcı) II., İstanbul, 1989.
- ESİN, Emel, *Türklerde Maddî Kültürün Oluşumu*, İstanbul 2006.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, I, Ankara 1992.
- ERDEM, Sargon, "Av", *DİA*, IV, İstanbul 1991.
- ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkanının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XX/I, Temmuz 2006, s. 87-86.
- ERAVŞAR, O. "Az Bilinen Bir Selçuklu Köşkü: Kızıl Köşk", *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu* (- 10 Nisan 2002), ed. M. Denктаş, Y. Özbek, A.S. Aslan, Kayseri, 2002, s.365- 381.
- GENÇ, Reşat, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Ankara 1981.
- GÜVEN, Özbay, *Türklerde Spor Kültürü*, Ankara 1999.
- GÖNÜLLÜ, A. Rıza, "Saçı Adetine Dair Notlar", *Türk Folkloru Dergisi*, 1986/89, s. 9-11.
- İBN BİBİ, *El- Evâmirü'l- alaiyye fi'l-umuri'l- Alaiyye* I, Tıpkı Basım, (nşr. A. Erzi- N.Lugal) Ankara 1957.
- İBN BİBİ, *El- Evâmirü'l- Alaiyye fi'l-Umuri'l- Alaiyye (Selçuk-nâme)*, (trc. M. Öztürk), I, Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1996.
- İBN KALÂNİSÎ, *Tarihu Dımaşk*, (thk. Süheyl Zekar), II, Dımaşk, M.1983/H.1403. tsz.,s. 200.
- İBN HALLİKAN, *Vefeyatü'l A'yan*, (thk. Muhyiddin Abdülhamid), IV, Kahire, 1948.
- İLHAN, Nadir -Mustafa Şenel, "Dîvânü Lugat'it Türk'e Göre Av, Avcılık ve Hayvancılıkla İlgili Kelimeler ve Kavram Alanlar", *Turkish Studies*, 3/1 Winter 2008, s. 259-277.
- İŞİK, Ahmet "Avcı", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 113-115.
- KAHRAMAN, Atıf *Osmanlı Devletinde Spor*, Ankara, 1995.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1998.
- *Harzemşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1956.

- KAŞGARLI MAHMUD, *Divanü Lügati't – Türk*, I, (çev. Besim Atalay) Ankara 2006.
- KONYALI, İ. H., *Alaiyye*, İstanbul 1946.
- KÖYMEN, M. A., *Alp Arslan ve Zamanı*, III, Ankara 2000.
- LINDNER, Kurt, *Beiträge zu Vogelfang und Falknerei im Altertum*, Berlin 1972.
- MÜLER, Detlef, *Studien zur mittelalterlichen arabischen Falknerei*, Berlin 1965.
- MEVLÂNÂ, *Mesnevi* ² (Çev. Veled İzbudak), I, İstanbul 1981.
- , *Fihi Mâfih* ⁵, (Çev. M. Anbarcıoğlu), İstanbul 1990.
- NİZAMÜLMÜLK, “Siyaset-nâme, (çev. M. A. Köymen) Ankara 1999.
- OTTO-DORN K., “Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs” *Ars Orientalis*, III (1959), s. 63-76.
- ORAL, M. Zeki, “Kubad abad Bulundu”, *Anıt Dergisi*, X/1949, s. 23.
- ÖNDER, S. Yılmaz, “Oğuz Resmi İle avlanma”, *Acta Turcica*, Y. 1, S. 1. Ocak 2009, s. 12-21.
- ÖLMEZ, Zühal, *Şecere-i Terâkime*, Ankara 1996.
- ÖNCÜL, Kürsat, “Türk Kültüründe Av Ceza İlişkisi”, *Turkish Studies*, Volume IV/3 Spring 2009, s. 1681-1688.
- ÖNEY, Gönül, “İran Selçukluları ile Mukayeseli olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Avcı Sahneleri”, *Anadolu (Anatolia)*, XI, Ankara 1967, s. 121-138.
- , *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1978.
- PAKALIN M. Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983.
- RÂVENDÎ, *Râhatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr*, çev. A. Ateş, Ankara. 1957.
- REDFORD, S., *Seljuk Garden and Pavilions of Alanya*, Turkey, BAR. International Series 893, Oxford 2000.
- , *Anadolu Selçuklu Bahçeleri*, İstanbul 2008.
- ROUX, J. P., *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul 1994.
- SARAÇOĞLU, Hüseyin Akdeniz Bölgesi, İstanbul 1989.
- SEVİM, A. *Biyografilerle Selçuklu Tarihi, İbnü'l-Adim Bugyetü't- Taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, Ankara 1982.
- Simbat, *Başkumandan Vekaynamesi*, (951-1334), çev. H. D. Andreasyan, İstanbul 1946.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatları, Destanları*, Ankara 1980.
- SÜMER, F.- A. Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Meydan Savaşı*, (Metinler ve çevirileri) Ankara 1971.
- SÜSLÜ, Özden, *Tasvirlerle göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara 1989.
- ŞÜKÜROV, Qiyas, “Safevîlerde Av Geleneğinin Oluşumu ve I. Şah İsmail Dönemi Av Merasimleri”, *Acta Turcica*, (Ed. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun) Yıl 1, Sa. 1, Ocak 2009, s. 56-71.
- TANERİ, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, Ankara 1997.
- TEKİNDAG, Ş. “Karamanlılar”, *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 316-330.
- TURAN, Osman, “Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması”, *Belleten*, IX/35, (Temmuz 1945), s. 305-318
- , “Keyhüsrev II”, *İA*, VI, İstanbul 1977, s. 620-629.
- , “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku”, *Belleten*, XII/47, s. 550-574.
- , *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti* ⁸, İstanbul 1999.
- , *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- , *Türkiye Selçuklular'ı Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988.
- TÜRKAN, Kadriye, “Azeri Masallarında Av Kültü ve Av Anlayışı”, *Millî Folklor*, 2008/ 80. S. 70-76.
- TÜRKMEN, Mustafa Nuri “Osmanlıda Av Seferleri”, *Acta Turcica*, Y. 1, S. 1, Ocak 2009, s. 22-32.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. *Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara 1988.
- , *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1984.
- UYUMAZ, E., *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri*, TTK yay. Ankara 2003.

ÜÇBAŞ, Kamil, *Avcının Temel Eğitim Kitabı*, Ankara 1999.

YAVAŞ, Alptekin, “Alanya-Çıplaklı Mahallesinde Binilmeyen Bir Selçuklu Köşkü”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, Sa. XII, İzmir 2003. s.155-162.

-----, “Anadolu Selçuklu Köşklerinin Plan Tipleri Üzerine Tespitler” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47, 1 (2007). 203-227.

-----, “Kayseri-Argıncık Haydar Bey Köşkü”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44, 2 (2004). 131-149.

YAVUZ, Aysıl Tükel, “Antalya, Kemer’deki Selçuklu Köşkü” , *Emin Bilgiç Hattat Kitabı*, Yay.Haz. Oktay Aslanapa-Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 2000, s. 279-289.

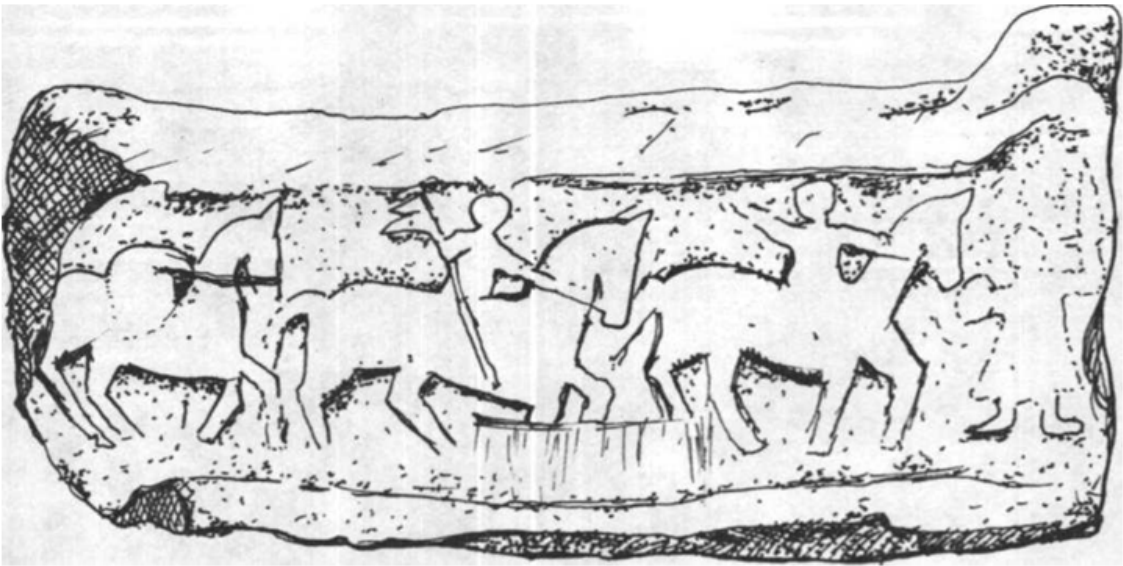
YAZICIZÂDE Ali, *Tevarih-i Âl-i Selçuk*, (haz. A. Bakır), İstanbul 2009.

YETKİN, Ş., *Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul Üniversitesi Matbaası, İstanbul 1973.

EK-1

EK-2

KONYA'DA DEVLET ERKÂNININ ÖNEMLİ MERASİM VE TÖRENLERİ

Nilüfer CENGİZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı,
nilufercengizz@gmail.com,

ÖZ

Köklü bir devlet geleneğine sahip olan Türklerin, kökenleri eski örf ve adetlerine dayanan merasim ve törenleri, tarihsel süreçte gerek İslam öncesi gerekse İslam sonrası kurdukları bütün devletlerde uygulanagelmıştır. Nitekim Türkiye Selçuklularına yaklaşık iki yüzyıl başkentlik yapmış Konya'da, devlet erkânının merasim ve törenlerine bakıldığı zaman, temelde eski Türk ananelerine riayet edildiği, kadim Türk devlet geleneği yapısının devam ettirildiği, teşrifata büyük önem verildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında İslamiyet'in getirdiği değerler ve inanç esasları doğrultusunda dini gün ve bayramlar gibi özel zamanlarda da devlet düzeyinde tören ve merasimlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Dolayısıyla Konya'daki devlet erkânının merasim ve törenlerinde, Türk-İslam geleneğinin tam anlamıyla yansıtıldığı, Büyük Selçuklulardan devralınan devlet geleneği ve kültürel

mirasın sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Türkiye Selçukluları Konya'sında devlet erkânı tarafından gerçekleştirilen merasim ve törenler ile teşrifat kurallarının üzerinde durularak Türk adet ve göreneklerinin devlet düzeyindeki uygulamalarına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Merasim, Tören, Konya, Devlet Erkânı.

IMPORTANT CEREMONIES AND CEREMONIES OF STATE OFFICIALS IN KONYA

ABSTRACT

Turks, who have a deep-rooted state tradition, have historically practiced ceremonies and rituals based on their ancient customs and traditions in all the states they established both before and after Islam. As a matter of fact, when

we look at the celebration and ceremonies of the state officials in Konya, which served as the capital of the Turkish Seljuks for nearly two centuries, it is understood that the old Turkish traditions were basically respected, the structure of the ancient Turkish state tradition was maintained, and great importance was given to the ceremonies. In addition, it is seen that celebration and ceremonies are held at the state level in special times such as religious days and holidays in line with the values and belief principles brought by Islam. Therefore, it is understood that the Turkish-Islamic tradition was fully reflected in the celebration and ceremonies of the state officials in Konya, and the state tradition and cultural heritage inherited from the Great Seljuks were maintained. In this study, it will be attempted to shed light on the practices of Turkish customs and traditions at the state level by focusing on the celebration and ceremonies performed by the state officials in Konya of the Seljuks of Türkiye and the rules of etiquette.

Keywords: Celebration, Ceremony, Konya, State Officials.

GİRİŞ

Konya, 1070’li yılların ortalarına doğru Kuttalmışoğlu Süleymanşâh tarafından fethedilmiş olsa da, Türkler uzun süre burada hâkimiyet kuramayarak geri çekilmişler ve çekildikleri yerleri Bizans’a bırakmışlardır⁷⁹⁴. Sonrasında, Türkler tarafından yeniden ele geçirilen şehir, 1097 yılında I. Kılıç Arslan tarafından başkent

yapılmıştır⁷⁹⁵. Neredeyse iki yüzyıl başkentlik yapmış Konya’nın, pek çok tarihi olaya ve gelişmeye de tanıklık ettiği aşîkârdır. Devlet yapısındaki kültürel ve sosyal boyutların bu tarihi olaylar ve gelişmelerin ışığı ile anlaşılması, başkent nazariyesi ile bürokrasinin merkezi olarak, Konya’nın değerlendirilip incelenmesi önem arz etmektedir. Tarihsel olaylar vasıtası ile ortaya çıkmış birçok farklı diplomasi yönteminin de kamu kültüründeki uygulamaların temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bugün olduğu gibi o günün şartları içinde de önemli olan, ritüel ve uygulamalar kendisini merasim ve törenlerle tezahür ettirmiştir. Kültürel aktarımın devam etmesi ve toplumu birleştirme özelliği göz önünde bulundurulduğunda bahsi geçen uygulamaların detaylı olarak incelenmesi faydalı bulunmuştur. Bir devletin gücü, nizamı ve hâkimiyeti kültürel değerlerine sahip çıkarak toplumda birleştirici bir rol oynamasına bağlıdır. Nitekim eski Türklerdeki “Velayet-i Pederâne” anlayışı⁷⁹⁶ gereği yöneticiler, açıcı doyuran, çıplağı giydiren⁷⁹⁷ bir baba olarak algılanmıştır. Bu sebeple devlet düzeyinde gerçekleşen pek çok merasime ve törene halk da davet edilmiş veya halka özel ziyafetler verilmiştir⁷⁹⁸. Dolayısıyla yönetim kademesinin kültürel ve geleneksel yönünü en iyi merasim ve tören gibi sosyal uygulamaların yansıttığı düşünülmektedir.

⁷⁹⁴ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 25.

⁷⁹⁵ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, *Medeniyetler Şehri Konya*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2015, s. 4.

⁷⁹⁶ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi*, 13. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000, s. 102.

⁷⁹⁷ Talât Tekin, *Orhon Yazıtları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 45.

⁷⁹⁸ Turan, *Mefkûre*, s. 102-107.

1. SARAYDA UYGULANAN MERASİM VE TÖRENLER

Başkent Konya, en görkemli merasimlere Türkiye Selçuklu sultanlarının tahta çıkışlarında tanıklık etmiştir. Türkiye Selçuklularında, hükümdar değişikliğinde veya yeni bir hükümdarın tahta çıkışında âdet gereği çeşitli merasimler gerçekleştirilmekteydi. Yeni hükümdarın tahta çıkışını kutlamak amacıyla ziyafetler verilir, eğlenceler düzenlenirdi⁷⁹⁹.

Tahta yeni çıkan sultanın, devlet ileri gelenlerine derece ve rütbelerine göre hilât giydirmesi adettendi. Ayrıca tahta yeni geçen sultan, tayinler yapardı. Genellikle kendisine yakın gördüğü, desteğini aldığı kimseleri aynı görevlerinde tutarken, saltanat makamına tehdit olarak gördüğü ya da güven duymadığı kimseleri görevden uzaklaştırdı. Tahta çıkan hükümdarların, mahkûmlara genel af ilan etmesi de yapılagelen uygulamalardandı⁸⁰⁰.

Hükümdar değişikliğinde, hutbe, yeni hükümdarın ismi ile okunmaya başlanırdı. Ayrıca yeni hükümdar adına para bastırılması da adettendi. Yeni hükümdar, tahta çıkış tebriklerini kabul ederken hükümdarlık alameti olarak başına tacını takardı. Konya'nın varlıklı, ileri gelen eşraflı tarafından yeni sultanı tebrik etmek amacıyla "hakk-ı kudüm" denilen peşkeş yani altın ve gümüş paralar sunulurdu. Örneğin I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıkmak için Konya'ya geldikleri esnada kendilerine, şehrin önde gelen kimseleri

tarafından peşkeş takdim edildiği belirtilmektedir⁸⁰¹. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i devirerek tahta geçen II. Rükneddin Süleymanşâh ise Keyhüsrev, Konya kapısından çıkınca, Konya'nın ileri gelenleri tarafından karşılanmıştır. Sultan Gıyâseddin'in tarafında yer almalarından dolayı bağışlanmayı dilemişler, yeni Sultan için saçılar saçıp kurbanlar kesmişlerdir⁸⁰². "Saçı Saçma" Eski Türklerde kadim bir sosyal uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok sebeple sevinç tezahürü olarak kullanılmıştır. Türkiye Selçuklularında fetih kutlamalarında, tahta çıkma törenlerinde halkın sultanın üzerine altın ve gümüş para saçtığını görmekteyiz⁸⁰³.

İzzeddin Keykâvus kardeşini bertaraf ederek Konya'ya doğru ilerlerken Aksaray'a yaklaştığında şehrin ileri gelenleri ve iğdişleri yeni sultanı karşılamak üzere yola çıkmışlardır. İzzeddin Keykâvus ile buluşunca hakk-ı kudüm takdim ederek bağlılıklarını sergilemişlerdir. Aksaray'da birkaç gün kalan Sultan, yeniden başkente doğru yola koyulmuştur⁸⁰⁴. Yeni Sultan, devlet erkânı, şehrin ileri gelenleri ve halk ile birlikte Konya ile Sultanhan arasında yer alan Obruk civarında karşılanmıştır. Karşılayanlar arasında müzisyenlerle ahiler de bulunuyordu. Bunlar seyyar köşkler ve mehter takımıyla gelerek sevinç gösterisinde bulunmuşlardır. Sultan, beraberindekilerle birlikte Konya'ya giriş yapmış ve tahtına oturmuştur.

⁸⁰¹ Atçeken ve Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 32.

⁸⁰² İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye fi'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçukname)*, I, (Haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 78.

⁸⁰³ Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi, Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a* (1071-1220), Ankara 2016, s. 367-368.

⁸⁰⁴ Züriye Çelik, "Anadolu Halkının Tahta Çıkacak Türkiye Selçuklu Hükümdarlarını Karşılama Törenleri (İbn Bibî Evreninde)", *History Studies*, 3/3, 2011, s. 88-89.

⁷⁹⁹ Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/1, 2006, s. 77.

⁸⁰⁰ Zeki Atçeken, Yaşar Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Eğitim Yayınevi, Konya 2012, s. 31-32.

Tahta oturması şerefine kurbanlar kesildiği, ayakbastı vergisi olarak da beş bin dinar kıvrıl altın, yüz bin dirhem, her cins ve renkten çeşitli elli kat elbise, altın işlemeli yüz kat giysi, her renkten yüz elli top tam boy atlas kumaş, elli adet hörgüçlü deve, yirmi katır, otuz at takdim edildiği belirtilmektedir. Verilen hediyeleri kabul eden İzzeddin Keykâvus, onlardan bağluluk yemini etmelerini istemiş, daha sonra da iktâ ve emlak menşurlarını yenilemiştir. Devlet ileri gelenlerine rütbelerine göre hil'âtlar giydirmiş, tutukluları serbest bırakmıştır. Sultanın düzenlediği mecliste bir hafta boyunca, Konya halkının yiyip içtiği, düzenlenen eğlenceler ve şenliklerle adeta bir bayram havası estiği ifade edilmektedir⁸⁰⁵. I. İzzeddin Keykâvus'un babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1205-1211)'in de tahta çıkışında on gün boyunca şenlik ve eğlenceler düzenlendiği, halkın bu organizasyonlara iştirak ettiği belirtilmektedir⁸⁰⁶.

İbn Bibi'nin aktarımına göre, II. Rükneddin Süleymanşâh (1196-1204) büyük padişahların elçilerini kabul ettiği zaman bâr-ı âm (halka açık) ve meclis-i has (özel meclis) düzenlemiştir. Elçilere ilgisini göstermek için altın kap kacaklar ile ikramlarda bulunmuştur. I. İzzeddin Keykâvus, hem tahta çıkışını tebrik etmek hem de babasının (I. Gıyâseddin Keykâvus) cenazesine taziye vermek için gelen, İznik Rum İmparatoru Theodor Laskaris (1205-1222)'in elçilerini kabul ettikten (1211) sonra onların şerefine eğlence meclisi "bezm" düzenlemiştir⁸⁰⁷.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefat etmesinden sonra, I. İzzettin Keykâvus'a başa geçmesi gerektiği devlet ileri gelenleri tarafından bir komutanla haber verilmiştir. Keykâvus üç gün dolmadan Kayseri'ye geldiği için devlet erkânı ve ileri gelenleri, şehre girerken sultanı matem kıyafetleri ile karşılamışlardır. Sultan'a çeşitli ikramlarda bulunarak büyük bir seremoni ile tahtına oturtmuş ve Sultan'ın üzerine dinarlar saçmışlardır. Üç gün dolduktan sonra sultanın yası neşeye dönmüş, etrafında teşrifatta bulunan devlet adamlarına hil'atlar giydirmiş ve unvanlar vermiştir. Onlar da el öpmek sureti ile sadakatlerini bildirmişlerdir. Görev alanlarının, iktâlarının, mülklerinin ve menşurlarının yenilenmesini talep etmişler ve dilekleri sultan tarafından kabul edilmiştir. İbn Bibi bu durumu kendi kaleminden şu şekilde nakletmektedir:

Onların bu istekleri yerine getirildi. Onun üzerine beyler de imkânları ölçüsünde ona attan, katırdan, ay yüzlü erkek köleden, altın kesesinden (bedreha-yı zer) ve başka şeyden çok fazla hediye sundular. Hediyeler iyi karşılanıp kabul edildi. Hediyeler, hazineye, köle evine (uşak-ı hane) ve ahıra teslim edildi⁸⁰⁸.

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra tahta geçen Alâeddin Keykubâd için düzenlenen merasimin daha ihtişamlı olduğu anlaşılmaktadır. I. Alâeddin Keykubâd'ın Sivas'tan Konya'ya gelinceye kadar, geçtiği neredeyse her yerde eğlenceler tertip edilmiş şölenler düzenlenmiştir⁸⁰⁹. Örneğin Sultan yola çıkınca Gedük'te konaklanacağını bilen Emîr-i Meclis tarafından önceden burada düzenlenecek eğlence ve konaklama düzeni mükemmel bir

⁸⁰⁵ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 44.

⁸⁰⁶ Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Resmi Eğlence/Bezm Meclisleri", *Tarih Dergisi*, 43, 2012, s. 38.

⁸⁰⁷ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 153.

⁸⁰⁸ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, 134.

⁸⁰⁹ Ersan, "Türkiye Selçukluları...", s. 77.

şekilde hazırlanmıştır. Sultan buraya ulaşınca onun saltanatına yarışacak şekilde büyük bir ziyafet verilmiştir. İbn Bibi'ye göre burada verilen ziyafet Halil İbrahim sofralarını bile kışkıracak düzeydeydi. Çeşit çeşit meyvenin, içeceklerin olduğu sofrada bülbül gibi şarkı söyleyen, sesiyle insana huzur veren şarkıcılar bulunuyordu⁸¹⁰.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd için asıl ihtişamlı merasim başkent Konya'da gerçekleştirilmiştir. Konya'ya yeni hükümdarın yaklaştığını öğrenen devlet erkânı, şehrin ileri gelenleri, askeri zümre ve sivil halk, Sultan'ın geçiş güzergâhında görebileceği her yeri ipekli, yaldızlı kumaşlarla süslemişlerdir. Bu törene dâhil olan herkes en güzel elbiselerini giyip, en pahalı mücevherlerini takmıştır. Sultanı karşılamak üzere çeşitli eşyaların ve silahların bulunduğu, mandalarla çekilen beşyüzü seyyar üçyüzü sabit köşkle yola çıkılmış ve Obruk civarında Sultan karşılanmıştır. Sultan için burada önceden süslenen sığırlar ve koçlar kurban edilmiş, saç geleneği gereği Sultan'ın üzerine altın ve gümüş paralar saçılmıştır. Sultan'a kıymetli hediyeler verilmiş, sonrasında devlet ileri gelenleri sırayla Sultan'ın huzuruna çıkarak elini öpmüşlerdir⁸¹¹.

Sultan için tertiplenen eğlence meclisini ise İbn Bibi, masalsı bir şekilde anlatmıştır: “*Şarkıcıların güzellikleri ve hoş nağmeleri ile süsledikleri, âşıkların yüzündeki hüznün perdesini kaldıran ve onları mutluluk ülkesinde gezdiren bir eğlence meclisi (bezm) düzenlediler. Çengin*

ahengi, neyin sesi, defin gümbürtüsü, dönen felek tekkesinin sufilerinin kulağına kadar ulaştı. Zevk ve neşe şarabı dostların ve nedimlerin damarlarından ruh gibi akmaya başladı.”⁸¹²

V. Gordlevski'nin belirttiğine göre Sultan başkente doğru deve üzerinde ilerlerken iki yanında Ruslardan, Afganlardan, Rumlardan, Kazvinlilerden, Curcanlılardan, Deylemlilerden, Kürtlerden, Gürcülerden meydana gelen beş yüz serheng⁸¹³ ve bölükbaşı yürüyordu⁸¹⁴. Sultan başkente gelince tüm beyler saygı gereği atlarından inmişler, halk kapıların önüne pencerelere çıkarak saltanat alayını seyretmiştir. Alâeddin Keykubâd saraya gelince üzerine saç saçılmıştır. Belirtildiğine göre o dönem saçılan para ve mücevherleri toplayanlar bir ömür rahat bir şekilde geçinecek bir servet edinmişlerdir. Öyle ki İbn Bibi, Sultan'ın başından saçılan altın ve gümüş paraları, incileri ilkbahar yağmurlarına benzetmiştir⁸¹⁵. Diğer taraftan Sultan'ın saltanatını kutlamak üzere günlerce devam eden çalgılı, türkülü, birbirinden çeşitli yemekler bulunan ziyafetler verilmiş, şenlikler düzenlenmiştir. Şenliklere katılan herkese bol ve cömertçe ikramlarda bulunulmuştur. Konya'nın ileri gelenleri ise teker teker Sultan'ın kabul yerine yani divan-ı bargâha gelerek imkânlarına ve makamlarına göre mücevherlerden, altın ve gümüş paralardan, elbiselerden, atlardan,

⁸¹² Ersan, “Türkiye Selçukluları...”, s. 77.

⁸¹³ Çavuşlar, hükümdara eşlik etmek, onun ve diğer büyük emirlerin talimatlarını yüksek sesle halka duyurmak ve gerekirse resmî törenlerde alkış tutmakla görevliyidiler. Bk. Sefer Solmaz, “Çavuş Unvanının Kökeni, Anlamları ve Türkiye Selçukluları Döneminde Kullanımı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 2018, s. 426).

⁸¹⁴ Vladimir Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, s. 290.

⁸¹⁵ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 231.

⁸¹⁰ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 229.

⁸¹¹ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 232; Salim Koca, “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahatna Çıkışı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 2009, s. 14.

gulâmlardan oluşan hediyelerini sunarak itaatlerini bildirmişlerdir⁸¹⁶.

I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünün ardından tahta geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev üç gün matem tutmuş, dördüncü gün ise herkese matem elbiselerini değiştirme emri vererek babası gibi devlet erkânına rütbelerine ve makamlarına göre hil'atlar, elbiseler dağıtmış, ardından görkemli bir eğlence tertip etmiştir⁸¹⁷. İbn Bibi'nin ifadesiyle “*neyin ve çengin feryat ıfıganı Yengeç Burcuna ulaşmıştır.*”⁸¹⁸ Bu ifade abartılı gibi görünse de düzenlenen eğlencenin boyutunu yansıtmak bakımından önemlidir. Diğer taraftan 1277 senesinde Memluk Sultanı Baybars, Kayseri'ye gelip Selçuklu tahtına oturduğunda töre gereği yapılan uygulamaların ardından eğlence meclisi hazırlanmak istenmiş, fakat Baybars hidetlenerek, “*burası türkü söylenecek yer değildir*” diyerek eğlence yaptırmamıştır. Bu da Selçuklu Sultanlarının tahta çıkışında eğlence düzenlenmesi geleneğinin örneklerinden birisidir⁸¹⁹.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışında saçı saçma, el öpme, mahkûmların serbest bırakılması gibi adetler uygulansa da kendisi için halk bir karşılama merasimi gerçekleştirmemiştir. Hâlbuki özellikle I. Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıkış merasiminde halkın caddelere, pencerelere, kapılara yöneldiği, her yeri süslediği ve bir bayram havası estirdiği bilinmektedir. Verilen bu bilgiye göre II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahtı ele geçirmek için

hareket etmesinin halk üzerinde olumsuz etki bıraktığı söylenebilir⁸²⁰.

II. İzzeddin Keykâvus 1246 yılında tahta çıktığında, çeşitli görevler için yeni tayinler gerçekleştirmiştir. Her taht değişikliğinde genellikle devlet kadrosunda değişim olmaktadır. Hükümdarlar, devlet kadrosunu kendilerine itaatkâr kişilerle ve kendilerine yakın, tecrübeli isimlerle yeniden şekillendiriyorlardı. Örneğin vezirlik makamına Muhammed İsfahânî, naipliğe Celâleddin Karatay, Beylerbeyliği'ne ise Şemseddin Hasoğuz getirilmişti. Her birinin adına menşur yazmakla görevli Tuğrâî Şemseddin Mahmud'a tayini yeni yapılanlar tarafından menşurun şatafatlı ve süslü kelimelerle yazılması için para verilmiştir. Bu sebeple Şemseddin Mahmud'un eline yüklü miktarda para geçtiği belirtilmektedir. Yeni tayin edilen kişilerin halk üzerinde daha etkili olmak için bu yola başvurdıkları düşünülmektedir⁸²¹. Yani taht değişikliğinden dolayı tayinlerin yapıldığı ve bu tayinler çerçevesinde kişilerin konumlarını güçlendirmek adına harekette bulunduğu görülmektedir. III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta geçtiğinde ise üzerinde “Mülk Allah'ındır” arması yazan müjde fermanlarını ülkenin dört bir yanına yolladığı belirtilmektedir⁸²².

Tahta çıkış merasimleri dışında divan toplantılarında da bazı kaidelere, geleneklere dikkat edilmesi gerekirdi. Sultan her gün toplantı salonunda tahtına oturarak davacıların dava-

⁸¹⁶ Koca, “*Selçuklu İktidarı...*”, 2009, s. 15.

⁸¹⁷ Uyumaz, “*Bezm Meclisleri*”, s. 38.

⁸¹⁸ Ersan, “*Türkiye Selçukluları...*”, s. 77.

⁸¹⁹ Ersan, “*Türkiye Selçukluları...*”, 78.

⁸²⁰ Ersan, “*Türkiye Selçukluları...*”, 92.

⁸²¹ Erdoğan Merçil, “*Selçuklular'da Rüşvet*”, *Belleten*, LXXI/261, 2007, s. 473.

⁸²² Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 66.

sını dinleyip öğrenir, kadıların ve imamların huzurunda davayı neticelendirerek hüküm verirdi. Ayrıca sultanların, adliye (dâdgâh) hazır bulunarak mazlumların hakları ile ilgilenmeleri, reaya'nın sultana ile doğrudan temas kurabildiklerine işaret etmektedir. Şer'i davalar kadıya havale edilirken, ticarî davaları, devlete ait divanî ve örfî davaları divan sahipleri (ashâb-ı divan) neticelendirirdi⁸²³. Sultan senede bir kez şer'i mahkemede kendisinden davacı olan birisiyle kadının önünde soruşturmaya çekilirdi. Şer'i kanunlara göre yargılanan Sultan'a kadı tarafından iltimas yapılmaz, davacıdan üstün tutulmazdı. Mahkeme sona erince Sultan saraya dönerdi. Fakat o günkü görevi dolayısıyla Sultan tarafından kadıya değerli bir hil'at ile sıkı bağlanmış bir katır verilmesi âdettendi⁸²⁴.

2. SEFERLER ESNASINDA UYGULANAN MERASİM VE TÖRENLER

Türkiye Selçuklu sultanlarının askerlere moral olması için sefer hazırlıkları sırasında da çeşitli merasimler tertip ettirdikleri bilinmektedir. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Sinop seferine çıkmadan önce eğlence meclisi düzenleyip kendisi ve çevresi hoşça vakit geçirmiştir. Daha sonra Sinop'u muhasara eden askerlerin kahramanlıklarının anlatıldığı ve şehrin hâkimi olan Aleksios'un da katıldığı bir bezm meclisi daha düzenlenmiştir. Bu eğlencelerin belki de en gösterişlisi Sultan şehre girince tertip edilirdi, çünkü bu yeni bezm meclisinde Sultan I. Keykâvus gücünü, heybetini göstermeyi

amaçlamıştır. İhtişamlı bir ziyafet tertip ettirmiş, bunun yanı sıra Aleksios'u bir süre mecliste ayakta bekletmiş, daha sonra, sultanın emri ile Emîr-i Bar tarafından devlet büyüklerinden mevki bakımından üstte olan bir yere oturtulmuştur. Sultan bu zaferin ardından Konya'ya dönünce burada da devlet erkânı, şehrin ileri gelenleri, Arap ve Acem bilginleri, melikler için bir eğlence tertip ettirmiştir⁸²⁵. Eğlence ve kaynaşma amaçlı bu meclislerin organizasyonları ile görevlendirilen kimseler vardı. Devlet protokolüne göre mecliste merkez unsur sultanın kendisi idi.

I. Alâeddin Keykubâd zamanında neredeyse her sefer öncesi Sultan tarafından resmi eğlence meclisleri düzenlendiği belirtilmektedir. Örneğin İbn Bibi'nin aktardığına göre Alâiye fethi öncesinde neşe ve motivasyon iyice yükselmişti. *“Çalgıcılar, Sultan'ın düzenlediği kederi dağıtan, neşeyi artıran meclisinde sık sık ellerine sazlarını almışlardı.”*⁸²⁶ Ayrıca Sultan Alâeddin Keykubâd'ın ordu düzenini kontrol ettikten sonra her şey istediği gibiye emîrleri-ne dua ve lütufta bulunduğu, emîrlерinin istek ve ihtiyaçlarının karşılanması emrini verdiği, buna mukabil emîrlerin de sultanın önünde alınlarını yere koyarak güzellemler yaptığı bilinmektedir⁸²⁷. Sultan'ın emîrlерine dua ve lütuf yapması geleneksel bir davranış kalıbı olarak kaynaklarda geçmektedir. Sultan'ın huzurunda yer öpme de bir saray âdeti olarak kaynaklarda yer alır.

⁸²³ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 114.

⁸²⁴ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 114.

⁸²⁵ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 181; Uyumaz, *“Bezm Meclisleri”*, s. 40.

⁸²⁶ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 254.

⁸²⁷ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 321.

3. DEVLETLERARASI İLİŞKİLERDE UYGULANAN MERASİM VE TÖRENLER

Devletlerarası ilişkiler çerçevesinde elçi kabulleri, elçilerin karşılanması ve uğurlanması aşamalarında çeşitli merasimler düzenlenmekteydi. Elçi kabulleri genellikle başkent Konya’da hükümdar sarayında veya çadırında gerçekleştirilirdi. Saray, hükümdarın resmî ve hususî hayatının cereyan ettiği ve bu hayatın icap ettirdiği teşrifatı yerine getirmek ile muvazzaf kimselerin bulunduğu binaya denilmektedir. Saray, selâmlık ve harem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Harem, sultanın nikâhlı eşlerinin, ailesinin bulunduğu kısımdır. Selâmlık ise hükümdarın resmî ve gayriresmî kabullerini yaptığı bölümdür⁸²⁸. Saray ve çadırların dışında XIII. yüzyılda Konya’da karşılama ve uğurlama törenlerinin, devlet merasimlerinin, bayramların ve şenliklerin “Meydan” olarak adlandırılan geniş bir yerde yapıldığı ifade edilmektedir⁸²⁹. Bu dönemde elçi karşılamalarının veya karşılama törenlerinin de bu meydan da yapılmış olması muhtemeldir.

Selçuklularda yabancı devletlerden gönderilen elçiler ve temsilciler için düzenlenen merasimlere “bâr-ı âmm” ismi veriliyordu. Bu merasimlerde önemli devlet adamları, âlimler ve tecrübesine güvenilen kişiler katılıyordu. Hatta merasime katılacak olanların isim kayıtları önceden hazırlanarak herhangi bir karışıklığın olmaması için ihtimam gösteriliyordu⁸³⁰.

Elçilerin saraya gelmeleri ve karşılanmalarında uygulanan merasimler, elçinin gönderildiği devletle olan ilişkilere ve devletin menfaatlerine göre değişebilmekteydi. Teşrifat uygulamalarında öncelikle elçinin bağlı olduğu devletle ilişkilerin seyrine göre devlet ileri gelenlerinden heyetler oluşturuluyor ve görkemli törenlerle elçiler karşılanıyordu. Daha sonra elçinin sultan tarafından kabulü gerçekleştiriliyordu⁸³¹.

Saraya gelen elçilerin kabul merasimlerinde sultan tahtında oturur vaziyette elçileri huzuruna kabul ederdi. Kimi zaman gönderilen devlete bağlı olarak sultanların ayakta elçileri karşıladığı da bilinmektedir. Sultan’ın önünün kapanmaması ve herkesin görebilmesi için tahtın yüksekte konumlanmasına özen gösterilirdi. Resmî merasimlerde maddi hâkimiyet sembolü olarak sultanın tacı başında olurdu⁸³². Elçi kabul töreninde sultanın yanında murassa elbiseli ve silahlı yirmi gulam askeri yer alırdı. Selçuklu hükümetinin başında bulunan vezir de kabul törenlerinde, elçi ve vassal hükümdarlarla görüşmelerde sultana vekâlet edebilmekteydi⁸³³. Diğer taraftan elçiler sultanın huzuruna habersiz çıkamazlardı. Vezirlerle ise diledikleri zaman görüşebilirlerdi. Elçiler sultana direkt söylemekten çekindikleri şeyleri, sultana ulaştırsın diye vezire söylerlerdi⁸³⁴. Bununla birlikte elçilerin kabullerinde çevgân gibi çeşitli oyun-

⁸²⁸ Taneri, “Müsâmeretü’l-Ahbâr...”, s. 142-143.

⁸²⁹ Baykara, *Selçuklular Devri*, s. 67.

⁸³⁰ Mehmet Altay Köymen, “Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/6-7, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1966, s. 47.

⁸³¹ Yasemin Aktaş, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Protokol Uygulamaları”, *Tarih Okulu Dergisi*, 31, 2017, s. 43.

⁸³² Köymen, *a.g.m.*, s. 19.

⁸³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 58.

⁸³⁴ Taneri, “Müsâmeretü’l-Ahbâr...”, s. 158.

ların, birtakım organizasyonların ve musikinin önemli bir yeri vardı⁸³⁵.

Elçilerin sultanın huzuruna kabulü bir düzen içerisinde gerçekleştiriliyordu. Öncelikle sultanın akrabaları, ardından maiyeti, sonra da diğer insanlar huzura çıkıyordu. Perdenin kaldırılması huzura kabul edilmenin önemli bir alameti-ydi. Tam tersine perdenin indirilmesi ise huzura davet edilen kişiden başkasının kabul edilme-yeceğine işaretledi. Başka ülkelerin yöneticileri, temsilcileri ya da elçilik heyeti gerekli saygıyı göstermeleri halinde huzura kabul ediliyorlardı. Beraberlerinde ise yalnızca muhafızlar, çaşni-gîr, âbdâr (taşdâr), silâhdar ve görevli köleler girebiliyordu⁸³⁶.

Teşrifat kuralları gereği, huzura kabul edilen elçiye kimi zaman el öptürülmesi, elçinin getirdiği hediyeleri sunmasının ardından yazılı veya sözlü mesajları iletmesi istenebiliyordu. Fakat bu kuralların her zaman uygulanmadığı da oluyordu⁸³⁷.

Başkente yeni sultanın tahta çıkışını kutlamak üzere komşu devletler tarafından görevlendirilen elçiler gelirdi. Selçuklularda yeni sultanın kendisini tanıtmaması ve devletlerle kurulacak diplomasi önemli olduğundan gelen elçiler çok iyi bir şekilde ağırlandırılmış, görkemli merasimler düzenlenmiştir⁸³⁸.

Türkiye Selçuklularında bilhassa ikili ilişkilere önem verdikleri devletlerden elçi geleceği vakit önceden hükümdar haber ediliyor, böylece elçinin en iyi şekilde karşılanması için

gerekenler yapılıyordu. İzzeddin Keykâvus'tan sonra I. Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıkması dolayısıyla Halife Nâsır-Lidîillâh tarafından Keykubâd'ın sultanlığını tanımak için Şeyh Şehâbeddin Sühreverdi, Konya'ya elçi olarak gönderildi. Sühreverdi, Aksaray dolaylarına ulaştığında Zincir Hanı mevkiinde Sultan'ın emri üzerine Konya kadısı başta olmak üzere, önemli şeyhler, âlimler ve mutasavvıflardan meydana gelen bir heyet tarafından karşılanmış ve saygıda kusur etmemeleri hususunda uyarılmıştır⁸³⁹.

Sühreverdi, Konya'ya geldiğinin ertesi günü Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın huzuruna çıkarılmıştır. Beraberinde getirdiği hâkimiyet sembolleri ile hediyeleri Sultan'a sunmuştur. Sühreverdi yanında saltanat menşuru, padişahlık hil'atı, sultanlık kılıcı, yüzük, sarık, Anadolu'nun tevcih fermanı ile başlığı, üzen-gisi, yuları ve nalı altından olan binek atı getirmiştir. Bunların dışında içi paralarla dolu tabaklar da getirdiği belirtilmektedir⁸⁴⁰. Sultan önce gönderilen sarık ile hil'atı giymiştir. Ardından diplomalarında adet gereği Abbâsî Halifeliği'nden gönderilen kırbaçla sembolik olarak Sultan'ın sırtına kırk kere vurulmuştur. Bunun sebebinin Sultan'ın yönetimi süresince asla adaletten ayrılmaması için kendisine hatırlayabileceği bir uyarıda bulunmak olduğu belirtilmektedir. Âdetlere göre Sultan'ın gönderilen ata da binmesi icap ettiğinden dolayı Sühreverdi ile Alâeddin Keykubâd için şehirde gezi düzenlenmiştir. İkisi de gezinti için atlarına binerken Sultan'ın üzerine hükümdarlık alametlerinden siyah bir çetir tutulmuştur. Çetirin üzerinde kar-

⁸³⁵ Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 396.

⁸³⁶ Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, (Haz. Sadık Yalsızuçanlar), Antik Dünya Klasikleri, İstanbul 2010, s. 157.

⁸³⁷ Aktaş, "Protokol Uygulamaları", s. 43.

⁸³⁸ Ersan, "Türkiye Selçukluları...", s. 78.

⁸³⁹ İbn Bibi, *el-Evâmîrü'l Alâiye*, I, s. 248-251.

⁸⁴⁰ Koca, "Selçuklu İktidarı...", s. 16-17.

tal ambleminin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yine hâkimiyet ve hükümdarlık sembolü gereği alemdar kafilenin en önünde, sancağı açarak yer almıştır. Bu esnada saç geleneği uygulanarak Halife tarafından tabaklarda gönderilen paralar oradakilerin üzerinden saçılmıştır. Daha sonra mehter müziği eşliğinde I. Alâeddin Keykubâd ile Sühreverdî'nin gezisi başlamıştır⁸⁴¹.

Elçi bir süre misafir edildikten sonra gitme vakti geldiğinde Sultan tarafından gönül alma ve nafaka âdeti gereği Sühreverdî'ye Necmeddin Ebû'l-Kâsım Tûsî ve Celâleddin Karatay aracılığıyla yedi bin altın, beş bin sultani dinar, beş yüzelli ve yüzlük miskaller şeklinde altınlar, cins atlar, katırlar, köleler ve içerisi elbiselerle dolu sandıklar hediye edilmiştir. Karatay ve Tûsî, elçiye Zincirlihan'a kadar eşlik ederek uğurlamışlardır. Malatya'ya kadar ise Sühreverdî'ye eşlik etmesi için önemli emîrlerden ve saray mihmandarlarından oluşan görevlilerin eşlik etmesi sağlanmıştır⁸⁴². Halifelik elçisine bu kadar hürmetkâr davranılmasının sebebi Selçukluların halifelik makamına duydukları saygı ve İslam dünyasının siyasî liderliğini halifeliğin de desteğiyle sürdürme gayesidir.

Yine I. Alâeddin Keykubâd döneminde, Mengüceklilerle bir anlaşmazlık yaşanması neticesinde, onlar ikaz edilmiştir. Bunun üzerine Mengücek Beyi II. Davudşah bizzat Sultan'ı ziyaret ederek aradaki anlaşmazlığı çözmek ve tabiiyetini bildirmek istemiştir. II. Davudşah, Kayseri'ye yaklaşınca Sultana haber verilmiş ve Sultan'ın emriyle Davudşah mihmandarlar tarafından karşılanmıştır. Davudşah, Konya'ya

vardığında ise devlet ileri gelenleri ve Sultan Keykubâd tarafından karşılanmıştır⁸⁴³.

I. İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkışını tebrik etmek ve Selçuklularla iyi ilişkiler kurmak isteyen İznik Rum İmparatoru Theodoros Laskaris bir elçilik heyeti göndermeye karar vermiştir. Fakat Türkiye Selçukluları ile yaptığı Alaşehir Savaşı'nda Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölmesi ve Beylerbeyi Seyfeddin Ayaba'nın esir olarak alınması Laskaris'i tereddüte düşürmüştür. Bunun üzerine yanındaki danışmanları tarafından kendisine Türkiye Selçuklularının ileri gelenlerinden ve seçkinlerinden olan Seyfeddin Ayaba'yı serbest bırakması, onun düşmanlık ateşinin söndürülmesinde etkili bir aracı olacağı söylenmiştir. Danışmanlarının bu önerisini yerinde bulan Laskaris, Seyfeddin Ayaba'yı serbest bırakmış, beraberinde elçilik heyeti ile birlikte birbirinden değerli hediyeler göndermiştir⁸⁴⁴. Bu durum Laskaris'in yeni Sultanın olası saldırısından çekindiğini ve babasının intikamını almak isteyebileceğini düşündüğünü göstermektedir. Bunu önlemek için de Sultan'ı hoşnut edecek hediyeler ile Türkiye Selçuklularının önemli isimlerinden Seyfeddin Ayaba'yı aracı olarak göndermiştir. Nitekim İbn Bibî'nin naklettiğine göre Laskaris, Sultan İzzeddin Keykâvus'a “zembiller dolusu mücevherlerden, yükler dolusu amberlerden, altın kemerli gümüş tenli gulamlardan, huri soyundan peri neslinden cariyelerden altın işlemeli taslardan, altın sırmalı ve atlas ve madeni elbiselerden, dev yapılı atlardan oluşan hediyeler yollamıştır”⁸⁴⁵.

⁸⁴³ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 41-42.

⁸⁴⁴ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 180-184.

⁸⁴⁵ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 152.

⁸⁴¹ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 251.

⁸⁴² İbn Bibî, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 252.

Elçilik heyetinin gelişini Seyfeddin Ayaba, İzzeddin Keykâvus'un huzuruna çıkarak haber vermiş ve ardından elçilik heyeti Sultan'ın huzuruna kabul edilmiştir. Sultan tarafından elçiler için büyük bir şölen tertip ettirilerek açık bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Sultan gerçekleştirilen törenin ardından tahtında oturur vaziyette elçileri ağırlamıştır. Elçiler ise Sultan'ın huzuruna varınca elini öperek itaatlerini iletmışlerdir. Ardından Laskaris'in yolladığı hediyeleri, mektubu ve sözlü mesajı Sultan'a ileterek tahta çıkışını tebrik etmişlerdir. Bu kabulün sonrasında elçiler bir gün misafir edilmişlerdir. Elçilik heyetinin tutum ve davranışlarından memnuniyet duyan Sultan ise ertesi gün "Meclis-i Üns" olarak adlandırılan tanışma toplantısında elçileri yeniden ağırlamış ve eğlence tertip ettirmiştir. Yapılan barış görüşmeleri neticesinde Sultan, babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in naaşının getirilmesini talep etmiştir. Bizans elçilik heyeti ile birlikte Selçuklu elçisi olarak Seyfeddin Ayaba'yı yollamıştır. Önceden Selçuklu elçisinin geleceği haberini alan Laskaris, Ayaba'yı karşılamıştır. Selçuklulardan gönderilen hediyelerin iki katı kadar hediye hazırlatarak I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in naaşı ile beraber Konya'ya yollamıştır⁸⁴⁶. Bu olayda da görüleceği üzere devletlerin birbirlerine karşı tutumları elçileri ağırlamaları ve karşılamalarında etkili olmaktadır.

Yine I. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı döneminde Kilikya Ermeni Kralı II. Leon, Sultan'a bağlılığını bildirmek, vasallık koşullarını görüşmek için değerli hediyeleri, cariyeler, altın ve gümüşlerle beraber bir elçilik heyeti yollamıştır. II. Leon, Sis'in idaresinin kendisine

verilmesi halinde Sultan namına para bastırması, vergi ödemeyi ve gerektiğinde askeri konularda destek vermeyi teklif etmiştir. Sultan ise bu teklifi kabul ederek hil'at ve menşur teslim etmek, önerilen vergiyi tahsil etmek üzere Ziyaeddin Kara Arslan'ı ona elçi olarak yollamıştır. Selçuklu elçisini bizzat II. Leon kendisi karşılamış ve sarayında ağırlamıştır. Ayrıca bütün devlet ileri gelenlerinin de bulunduğu özel bir tören tertip ederek Sultan'dan gelen mektubu okumuştur. Sultan'ın memnuniyetini kazanmak için Selçuklu elçisiyle birlikte on bin dinar ve kıymetli hediyeler yollamıştır⁸⁴⁷.

I. Alâeddin Keykubâd zamanında ise Celâleddin Hârizmşah tarafından gönderilen elçiler Sultan Alaiye'de iken değerli hediyelerle karşılanmışlardır. Elçilerin yol yorgunluğunu gidermeleri için Sultan, gerekenlerin yapılması emrini vermiştir. Bunun üzerine emîrlere tarafından beş gün boyunca elçiler için ziyafet düzenlenmiş, çeşitli eğlenceler tertip edilmiştir. Altıncı günde elçiler, Sultan tarafından huzura kabul edilmiş, ertesi gün yine çeşitli ikramlarla ağırlanmışlar, sekizinci günde ise Sultan'ın huzurunda gerçekleştirilen bezm meclisine davet edilmişlerdir. Dokuzuncu günde ise elçiler Sultan tarafından yazılan mektup ve çeşitli hediyelerle gönderilmiştir⁸⁴⁸.

Halife tarafından Sultan I. Alâeddin Keykubâd'a elçi olarak gönderilen İbnü'l Cevzî de görkemli bir şekilde karşılanmıştır. Halifenin elçisi olması sebebiyle saygı gereği İbnü'l Cevzî Sultan'ın huzuruna çıkarken sağ ve sol elinden Pervane Celâleddin Kayser ile Zahirreddin Mansur tutmuşlar ve Sultan'ın tahtının

⁸⁴⁶ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 153-154.

⁸⁴⁷ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 185-188.

⁸⁴⁸ Ersan, "Türkiye Selçukluları...", s. 78.

yanındaki kürsüye oturtmuşlardır. Sultanın emri üzerine odanın ortasındaki renkli perde indirilmiş ve perdenin arkasında Sultan, Halife tarafından gönderilen atın üzenisini öpmüştür. Ardından Halifenin yolladığı hil'at ve perlerini giyinmiştir. Âdet gereği yerine getirilen bu usullerin sonrasında elçi, Sultan'ın elinden tutarak tahtına oturtmuş ve perde kaldırılmıştır. Bu merasimin ardından elçi için bir ziyafet verilmiş, sonrasında Sultan, elçi ile özel olarak görüşmüştür. Bu görüşmede elçinin Sultan'dan Moğollara karşı askeri yardım istediği belirtilmektedir. Sultan elçinin bu isteğini kabul etmiş, onu elli bin dinar ve kıymetli hediyelerle göndermiştir⁸⁴⁹. Görüldüğü gibi Halifelikle ilişkilerin ehemmiyeti dolayısıyla Halife'nin elçisine daha özenli ve hürmetkâr davranılmıştır. Bu dönemde Moğolların giderek güçlenmesi ve Türkiye Selçukluları açısından tehlike arz etmesi üzerine I. Alâeddin Keykubâd'ın Moğollar tarafından gönderilen elçilere de oldukça olumlu davrandığı belirtilmektedir⁸⁵⁰.

Diğer taraftan elçiler için düzenlenen eğlence meclisleri sultanların gelen elçileri ve devlet erkânını değerlendirmesi için önemli bir fırsattı. Nitekim düzenlenen eğlence meclisleri ile sultanlar çeşitli emîrlerin ve kumandanların kendilerine olan bağlılıklarını, adaplarını ölçüp gerekli konularda fikirlerini alırlardı. Sultanların bazı görüşme ve istişareler için, "Seyrana çıkma" burada konuşup düşünme adeti vardı. Zaman zaman konukları seyranda ağırlattıkları

olurdu. Sultanın tertip ettiği eğlence meclislerine çok geçerli bir mazeret olmadan gelmemek, sunulan hediyeleri kabul etmemek saygısızlık olarak kabul ediliyor, hatta cezayı gerektiriyordu. Bu meclislerin bir diğer önemli özelliği de sultanların devlet erkânı ile olduğu kadar dönemin en seçkin âlim, şair ve mütefekkirleriyle de buluşup, kaynaşması, onlarla fikir alışverişinde bulunmasıdır. Sultanlar bu sayede gerek geçmiş gerekse yaşadıkları dönemin siyasî, ilmi, kültürel faaliyetlerinden haberdar oldukları gibi yenilikleri de takip ediyorlardı⁸⁵¹.

4. SOSYAL HAYATTA UYGULANAN MERASİM VE TÖRENLER

Konya'da sosyal hayatta devlet erkânının uyguladığı merasim ve törenlerin başında dini bayramlar ve dini günler dolayısıyla yapılanlar gelmektedir. Bir Türk-İslam devleti olan Türkiye Selçuklularında İslam Dini'nin gereği olarak Ramazan ve Kurban Bayramı coşkuyla kutlanırdı. Bayram öncesi çeşitli hazırlıklar yapılarak saray süslenirdi. Resmi bayram kutlamalarında hükümdar, oğulları ve devlet erkânı "bayramgâh" olarak adlandırılan yere giderler, burada bayram namazını eda ederlerdi. Namazdan sonra saraya dönülür ve yemekli eğlenceler tertip edilirdi. Bu sırada hükümdar, devlet ricalinin, hanedan üyelerinin ve halkın bayram tebriklerini kabul ederdi. Sarayın önünde ise davul ve zurna çalınırdı. Ardından çeşit çeşit yiyecek ve içeceklerle donatılmış sofralara geçilir, bir taraftan yemek yenirken bir taraftan içecekler içilir, şairler şiirler okur, müzisyenler ziyafetkilerin hoşça vakit geçirmeleri için sanatlarını

⁸⁴⁹ Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Devletinin Abbasi Hilafeti ile Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 0/37, 2002, s. 383.

⁸⁵⁰ İbn Bibi, *el-Evâmîrü'l Alâiye*, II, s. 196; Ahmed bin Lütfullah Münecimbaş, *Camiü'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)*, (Haz. Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 78.

⁸⁵¹ Uyumaz, "Bezm Meclisleri", s. 50.

icra ederlerdi⁸⁵². Hükümdar halkın arasında karışarak mescitleri ziyaret eder, buralarda verilen hutbe ve vaazları dinler, kestirdiği hayvanların etini fakirlere dağıtırdı⁸⁵³.

Hükümdarlar cuma günleri “âyin-i saltanat” adıyla resmî kabul gerçekleştirir, saray mutfak-ğında hazırlanan yemeklerle devlet erkânına, âlimlere, kadınlara ziyafet verirlerdi. Bu ziyafetlerde eski Türk âdeti olan hân-ı yağma âdeti gereğince sofralar davetlilere bırakılıyordu⁸⁵⁴. Diğer taraftan Türkiye Selçuklu sultanlarından I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in pazartesi ve perşembe günlerini muhakkak oruçlu geçirdiği belirtilmektedir⁸⁵⁵. Ayrıca, hükümdarların cuma günü cuma namazına çıkışları dolayısıyla yapılan merasimlerin tertip ve idaresiyle görevli Emîr-i Mahfil denilen görevliyi de burada zikretmek gerekir. Cuma gününe mahsus merasimlerde hükümdar huzurunda teşrifatçılık yapan bu görevli, merasim nihayetinde Farsça olarak hükümdara dua ederdi⁸⁵⁶.

Konya, sultanların görkemli evlilik merasimlerine de tanıklık etmiştir. Bu merasimlere hem devlet erkânı hem de halk iştirak etmiştir. Türkiye Selçuklularında sultanların düğün merasimleri ile düğüne katılanları eğlendirmek, verilen ziyafetle devletin gücünü ve ihtişamını göstermek, toplumsal kaynaşmayı sağlamak

amaçlanmıştır. Bu bakımdan düğünlerde “küden” olarak adlandırılan düğün yemeği verilmesi âdettendi. Küdeni işlev bakımından toya da benzetmek mümkündür. Sultanların düğün merasimlerinde yemek vermeleri muhakkak beklenirdi. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi sultanın tebaasına karşı velâyet-i pederâne vazifelerinden birisi olan aç olanları doyurma prensibi ifa edilerek halka birlik ve beraberlik mesajı veriliyordu. Bu durum hükümdarın hal-kını önemseydiğini ve onlara bir nevi babalık yaptığının da göstergesiydi⁸⁵⁷.

Sultan I. İzzeddin Keykâvus’un izdivaç sürecine bakıldığında bu merasimlerin o dönemde nasıl gerçekleştirildiği daha iyi anlaşılmaktadır. İzzeddin Keykâvus, evlenme kararı verince devlet erkânı ile istişarede bulunarak halasının kızı, Erzincan Meliki Fahreddin Behramşah Davud’un kızıyla evlenmeyi uygun görmüştür. Evlilik teklifinin kız tarafına iletilmesi için değerli hediyelerle birlikte Sultan’ın mektubu elçilik heyetiyle gönderilmiştir⁸⁵⁸. Sultan’ın teklifini olumlu karşılayan kız tarafı, çeyiz hazırlamak için üç ay kadar süre istemiştir. Bu süre boyunca gelinin çeyizi için mücevherlerle işlenmiş örtüler, altın ve gümüş kaplar, kâseler, ev eşyaları, değerli kumaşlardan işlemeli elbiseler, kıymetli taşlarla süslü takılar, hazırlanmıştır. Bunun yanında güzel yüzlü köleler, paha biçilmez kitaplar, Çin ve Hoten kokuları, altın nallı atlar, katırlar ve çeyizi yüklenmiş deve-lerin de olduğu belirtilmektedir⁸⁵⁹. Daha sonra Sultan I. İzzeddin Keykâvus tarafından nikâh

⁸⁵² Cihan Piyadeoğlu, “Gazneliler ve Büyük Selçuklular’da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları”, *Turkish Studies*, 5/4, 2010, s. 1413.

⁸⁵³ Sargon Erdem, “Bayram” mad., *DİA*, 5, İstanbul 1992, s. 457.

⁸⁵⁴ Aydın Taneri, “Müsâmeretü’l-Ahbâr’ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/6, 1966, s. 144-145.

⁸⁵⁵ İbn Bibi, *el-Evâmirü’l Alâiye*, I, s. 114.

⁸⁵⁶ Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 16-17.

⁸⁵⁷ Oktay Berber, *Türk Kültüründe Eğlence ve Birlik Unsuru Olarak Düğünler*, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/10, 2009, s. 8.

⁸⁵⁸ İbn Bibi, *el-Evâmirü’l Alâiye*, I, s. 193.

⁸⁵⁹ İbn Bibi, *el-Evâmirü’l Alâiye*, I, s. 193-194.

merasimi için dönemin önemli kadılarından Kadı Şerafeddin ve diğer kadılar davet edilmiştir. Kadıların önlerine derecelerine göre çeşitli ağırlıkta altınlar konulmuştur. En yüksek dereceli kadıya bin miskal en düşük dereceli kadıya ise elli miskal altın verildiği belirtilmektedir. Daha sonra her iki tarafın vekilleri ve şahitleri gelince dualar eşliğinde nikâh kıyılmıştır. Bu arada Sultan, kalın (başlık) olarak bin kırmızı altın vermeyi kabul etmiştir. Nikâh kıyıldıktan sonra sevinç gösterisi olarak etrafa altınlar ve mücevherler saçılmıştır. Sofralar kurdurularak halka ziyafet verilmiştir⁸⁶⁰. İzzeddin Keykâvus'un nikâhlıldığı sırada yapılan şenliklerde verdiği ziyafet, hân-ı yağma mahiyetini almış, davetliler kıymetli eşyayı ritüel gereği sahiplenmişlerdir⁸⁶¹. I. İzzeddin Keykâvus'un Erzin-can Meliki'nin kızı Selçuk Hatun ile olan evliliği sırasında sultanın adı geçen beyliğin ileri gelenlerine hil'atlerin yanı sıra çeşitli hediyeler takdim ettiği ve yaklaşık bir hafta devam eden bezm düzenlediği bilinmektedir⁸⁶².

Diğer taraftan gelinin yola çıktığının haberi alınması üzerine başkentte ve sarayda da çeşitli hazırlıklar yapılmıştır. Sultanın emri üzerine şehir süslenmiş, bezm meclisi hazırlanmıştır. İbn Bibi'nin naklettiğine göre Sultan da bu esnada hamama gitmiş, hamamdan sonra da Erzin-can beyleriyle toplantı salonunda buluşmuştur. Beylere burada çeşitli ikramlarda bulunarak hoşça vakit geçirmeleri için ağırlama yapmış, Sultan misafirlerini iltifat yağmuruna tutmuştur. Yaklaşık bir hafta boyunca Sultan ve misa-

fırlarının bu şekilde yediği, içtiği ve hoşça vakit geçirdiği belirtilmektedir⁸⁶³.

Ağırlama ile geçirilen bir haftanın sonunda İzzeddin Keykâvus, cömertlik gereği Fahreddin Behramşah'ın elçisi Kadı Şerafeddin'e çok miktarda hediye vermiştir. Bu hediyeler arasında yedi yüz bin dirhem gümüş akçe, beş yüz hil'at, yüzer tane at ve katır, ayrıca her çeşitten değerli kumaşlar ve elbiselerle yüklü iki yüz at ve katır olduğu belirtilmektedir. Kadı Şerafeddin ise Sultan'ın hediyelerini kendisine getiren görevlilere, rütbelerine göre hil'at, hayvan ve para ihsanında bulunmuştur. Karşılıklı yapılan bu hediyeleşmelerin ardından Fahreddin Behramşah'ın yolladığı elçilik heyeti ve heyetin başındaki Kadı Şerafeddin Erzincan'a dönmek üzere yola koyulmuştur⁸⁶⁴.

Görüldüğü üzere Türkiye Selçuklularında düğün merasimleri günlerce sürüyor ve bir bayram havası içerisinde coşkuyla kutlanıyordu. Sultanlar bu düğünlerde tüm cömertliklerini sergiliyorlardı. Bu dönemde yapılan çeyiz hazırlama, düğünde para dağıtma, başlık veya "kalın verme" gibi kimi adetlerin bazı yörelerde halen uygulandığı bilinmektedir.

Hükümdarların ölüm merasimlerine gelince, yeni hükümdar tahta geçinceye kadar bu durum halktan gizlenirdi. Hükümdarın öldüğü haberi biat merasimi sonrasında duyurulur ve kanunlar gereği yeni hükümdarın göreve başlamasından sonra üç gün boyunca yas tutulurdu⁸⁶⁵. Nitekim İbn Bibi de eserinde I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kardeşi II. Rükneddin Süleymanşâh'ın ölümünü öğrenince üç gün boyunca yas tutu-

⁸⁶⁰ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 194-196.

⁸⁶¹ Taneri, "Müsâmeretü'l-Ahbâr...", s. 145.

⁸⁶² Uyumaz, "Bezm Meclisleri", s. 42.

⁸⁶³ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 198-200.

⁸⁶⁴ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 200-201.

⁸⁶⁵ Atçeken ve Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri*, s. 31.

ğunu belirtmektedir. I. İzzeddin Keykâvus öldüğünde ise yas âdeti gereği sarığı ile yüzüğü siyaha boyanmıştır⁸⁶⁶. I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra da üç günlük yas merasimi yapılmıştır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, beyaz atlas giyerek tahta oturmuş, bütün emîrler ve hizmetkârlar elbiselerinin üstüne altın sırmadan örtüler geçirmişlerdir. Beşinci gün Keykubâd'ın cenazesi Konya'ya getirilmiş, aynı gün mateme son verilerek sultan tarafından devlet erkânına hil'atlar giydirilmiştir. Bunu müteakib sarayda büyük bir kutlama meclisi kurularak yeni sultanın cülûsu ilân edilmiştir⁸⁶⁷. Cülus törenleri Saltanatın devamlılığını ve mutlak olan otoritenin tanınması ve onaylanması açısından oldukça önem arz etmiştir. Cülus merasimleri, devletin nizamının aksayabileceği düşüncesi ile en kısa sürede gerçekleştirilmiştir⁸⁶⁸. Devlet-i Ali Osmaniye'nin de önemi siyasî ritüeli olarak uygulamanın devam ettiğini görebilmekteyiz⁸⁶⁹. A. Eflaki'nin naklettiğine göre Konya'nın bütün hanımları, her cuma akşamı sultanın has naibi, Emineddin Mikail hanımı ile toplanırlardı ve Hz. Pir'i davet etmesi için rica ederlerdi, çünkü Mevlâna Celâleddin'in o ahiretlik hanıma hadden aşırı iltifat, yardımları bulunurdu. Hatta ona hanımları şeyhi "Şeyh-i Havatin" derlerdi. Bu cemaat toplanınca tam bir huzur ile Mevlânâ'nın iştirakini beklerler-

di. Mevlâna Celâleddin de akşam namazından sonra meclise iştirak ederdi. Pir'in üzerine gül yaprakları dökerlerdi. Mecliste bulunanlar Hz. Pir Semada iken ayakkabılarının içine altın ve mücevherat doldururlardı. Hazret hediyele bakmadan namaz kılar ve meclisten ayrılırdı⁸⁷⁰. Halktan kimselerin Mevlâna Celâleddin gibi ilim ve irfan sahibi şahsiyetlere hayranlık duyup iltifat ettiklerini görmekteyiz. Başına saçılan gül yaprakları da döneminin sosyal nezaketine delalet etmektedir. Resmi merasim ve sosyal merasimlerde saç ve hediye önemli unsurlardır.

F. Sümer, Oğuz Eli'nin başlıca yas alame-tinin ak renkteki elbiseleri çıkarıp karalar giymek olduğuna işaret etmektedir⁸⁷¹. Ancak Abbâsî Halifeliğinin hâkimiyet alameti kara rengi olduğundan Türkiye Selçuklularının matem merasimlerinde beyaz atlas giyindiği belirtilmektedir⁸⁷². Nitekim I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in de beyaz atlas giydiği bilinmektedir.

SONUÇ

Türkiye Selçuklularına başkentlik yapan Konya, önemli törenlerin ve merasimlerin de merkezi olmuştur. Bunlardan en önemlileri ise devlet erkânı tarafından düzenlenen merasim ve törenlerdir. Dönemin Türk-İslam Devleti olarak Türkiye Selçukluları, hem Türk kültür ve geleneğini hem de İslamiyet'e özgü bazı uygulamaları tören ve merasimlerle yaşatmış-

⁸⁶⁶ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâiye*, I, s. 223-224.

⁸⁶⁷ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 33-34.

⁸⁶⁸ Abdülkadir Özcan, "Cülus", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s.108.

⁸⁶⁹ Bk. Abdülkadir Özcan, "İstanbul'da Cülus ve Kılıç Kuşanma Törenleri", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları, İstanbul 2015, s. 386 (Kanunî Sultan Süleyman'ın Ârifî Süleymanname'de geçen cülus merasimi minyatürü).

⁸⁷⁰ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006, s. 599-600.

⁸⁷¹ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967, s. 404.

⁸⁷² Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1998, s. 328.

lardır. Esasında Büyük Selçuklulardan aldıkları kültürel mirası devam ettirmişlerdir.

Türkiye Selçuklularının başkenti Konya’da devlet erkânının önemli törenleri ve merasimlerinin başında sarayda uygulananlar gelmektedir. Özellikle sultanların tahta çıkışları dolayısıyla düzenlenen merasimler dikkat çekicidir. Taht değişikliği olduğunda sultanın halkına cömertliğini ve babalığını göstermesi için başkentte toylar düzenlenmiş, ziyafetler verilmiştir. Bu da Türkiye Selçuklularının Türk örf ve geleneğini devam ettirdiğini göstermektedir. Ayrıca sultanın cülûsu şerefine saçları saçılması yani para dağıtılması da adettir. Bunun dışında devlet ileri gelenlerine sultan tarafından rütbelerine göre hil’atlar giydirilir, iktâ ve mülkiyet menşurları verilir veya yenilenirdi. Sultan adına hutbe okunması, para basılması, beş kez nevbet çalınması, çetir taşınması, halifelik makamından onaylandığını ifade önemli klasik uygulamalardır.

Türkiye Selçuklularında sultanların elçi kabul merasim ve törenleri de son derece önemlidir. Elçilerin saraya gelişi ve karşılanışında uygulanan teşrifat kuralları, elçinin gönderildiği devletle olan ilişkilere ve devletin menfaatlerine göre değişiklikler göstermektedir. Teşrifat uygulamalarında önce elçinin bağlı olduğu devlet ile olan ilişkiler değerlendirilmektedir. Çok görkemli törenlerin yapıldığı elçi karşılamalarına rastlanmaktadır. Elçinin huzura kabulü esnasındaki tüm detaylar, devlet nizamının bir sonucudur. Sultan bu tür durumlarda perde arkasından veya perde kaldırılarak görüşmeler yapmıştır. Perdenin kaldırılması huzura kabulün göstergesidir. Bunun tersine perdenin indirilmesi ise huzura davet edilen kişiden başkasının kabul edilmeyeceğine işarettir. Başka

ülkelerin yöneticileri, temsilcileri ya da elçilik heyeti geldiği zaman gerekli saygıyı gösterdikleri sürece huzura kabul edilmiştir. Sultanın beraberinde yalnızca muhafızlar, çaşnığir, abdar, silahdar ve görevli köleler bulunuyordu. Sultanın elçi kabulleri genellikle saray veya çadırda yapılmıştır. Saray ve çadırların dışında XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklularının başkenti Konya’da karşılama ve uğurlama törenlerinin, devlet merasimlerinin, bayramların ve şenliklerin “Meydan” olarak adlandırılan geniş bir yerde yapılmaktaydı.

Sosyal hayatta uygulanan merasim ve törenler çerçevesinde İslam Dini’nin gereği olarak Ramazan ve Kurban Bayramlarına ve dini-içtimai günlere önem verilmiştir. Bu önemli günler devlet düzeyinde törenlerle kutlanmıştır. Hükümdarlar Cuma günleri “âyin-i saltanat” adıyla resmî kabul gerçekleştirmiş, saray mutfağında hazırlattıkları yemeklerle devlet erkânına, âlimlere ve kadırlara ziyafetler verilmiştir.

Sultanların evlilik merasimlerinin başkent Konya’da coşkuyla kutlandığı, hatta düzenlenen merasimlerin günlerce sürdüğü bilinmektedir. Bu merasimler kapsamında Türk geleneklerine uygun şekilde kız isteme âdeti uygulanmış, önemli bir devletle akrabalık bağı kurulacaksa bu olay, elçilik düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Gelin alayının Konya’ya gelmesi bayram havasında kutlanmış, eğlenceler tertip edilmiştir. Çeyiz yapma, Kalın verme, evlilik geleneği olarak varlığını sürdürmüştür.

Sultanların cenaze merasimlerinde genellikle üç gün yas tutulması adettir. Eski Türk devletlerinde yas gereği siyah elbise giyilmesi ne karşın, Türkiye Selçuklu Devleti’nde Abbasi Devleti’nin tesiriyle beyaz atlas giyilmiştir. Pek çok uygulama ve adet, eski Türk devletlerinden

alınmakla birlikte İslamiyet'in etkisi ve Abbâsîlerle olan ilişkilerden dolayı farklı uygulamalar da yapılmıştır.

Bir devletin hâkimiyetini, gücünü, nizamını, geleneklerine bağlılığını anlamak için devlet düzeyinde gerçekleşen merasim ve törenlerine bakmak gerekir. Türkiye Selçuklularına başkentlik yapması sebebiyle Konya, bu merasim ve törenlerin pek çoğuna şahitlik yapmıştır. Genel olarak düzenlenen merasim ve törenlere bakıldığında devlet erkânının Türk toplumuna has adet ve geleneklere göre hareket ettikleri, köklü bir devlet geleneği bilinci taşıdıkları anlaşılmaktadır. İslamiyet'in etkisiyle ve Abbâsîlerle olan ilişkiler çerçevesinde İslam kültüründen de büyük ölçüde etkilenildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- AKTAŞ, Yasemin, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Protokol Uygulamaları", *Tarih Okulu Dergisi*, 31, 2017, ss. 19-48.
- ATÇEKEN, Zeki, BEDİRHAN, Yaşar, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Eğitim Yayınevi, Konya 2012.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- BERBER, Oktay, "Türk Kültüründe Eğlence ve Birlik unsuru Olarak Düğünler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/10, 2009, ss. 1-11.
- ÇELİK, Züriye, "Anadolu Halkının Tahta Çıkacak Türkiye Selçuklu Hükümdarlarını Karşılama Törenleri (İbn Bîbî Evreninde)", *History Studies*, 3/3, 2011, ss. 85-95.
- DURDUN, Şükrü, DURAN, Remzi, "Anadolu Selçukluları Dönemi Konya Ticaret Yolları", *Konya Ticaret Tarihi Konya Kitabı*, XVI, Konya 2018, ss. 127-146.
- ERDEM, Sargon, "Bayram", *DİA*, V, İstanbul 1992, ss. 257-259.
- ERSAN, Mehmet "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkanının Eğlence Hayatı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/1, 2006, ss. 73-106.
- GORDLEVSKI, Vladimir, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.
- İBN BİBÎ, *el-Evâmîrü'l Alâiye fî'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçukname I-II)*, (Haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ, *Medeniyetler Şehri Konya*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2015.
- KARACA, Filiz, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- KOCA, Salim, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 2009, ss. 1-38.
- KOCA, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi, Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a (1071-1220)*, Ankara 2016.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, "Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/6-7, Ankara 1966, ss.1-74.
- MERÇİL, Erdoğan, "Selçuklular'da Rüşvet", *Belleten*, LXXI/261, 2007, ss. 445-478.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Camîü'd-Düvel (Selçuklular Tarihi)*, (Haz. Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- NİZAMÜLMÜLK, *Siyasetnâme*, (Haz. Sadık Yalsızu-çanlar), Antik Dünya Klasikleri, İstanbul 2010.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Cülus", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, ss. 108-114.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "İstanbul'da Cülus ve Kılıç Kuşanma Törenleri", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2015.

- PİYADEOĞLU, Cihan, “Gazneliler ve Büyük Selçuklular’da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları”, *Turkish Studies*, 5/4, 2010, ss. 1412-1420.
- SOLMAZ, Sefer, “Çavuş Unvanının Kökeni, Anlamı ve Türkiye Selçukluları Döneminde Kullanımı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 2018, ss. 423-436.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967.
- TANERİ, Aydın, “Müsâmeretü’l-Ahbâr’ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı Bakımından Değeri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4/6, 1966, ss. 127-171.
- TEKİN, Talât, *Orhon Yazıtları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998.
- TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi*, 13. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2000.
- UYUMAZ, Emine, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Resmi Eğlence/Bezm Meclisleri”, *Tarih Dergisi*, 43, 2012, ss. 37-52.
- UYUMAZ, Emine, “Türkiye Selçuklu Devletinin Abbasi Hilafeti ile Münasebetleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 37, 2002, ss. 375-390.
- UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI KONYA'SINDA HASTALIKLAR VE TEDAVİ USULLERİ

Esra ÖZEL

Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya/TÜRKİYE,
esratoprakozel@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3295-8443.

ÖZ

İnsanlığın varoluşu ile ortaya çıkan ve her dönemde bir gerçek olarak günlük hayatı etkileyen en önemli unsurlardan birisi, hiç şüphe yok ki tıptır. “Yeryüzünde vücut acısının koparttığı ilk çığlık hekim çağıran ilk ses olmuştur; ancak bu sese ne zaman cevap verildiğini bilememekteyiz” cümlesinden anlaşılacağı gibi, tıp ve onunla birlikte gelişen hastalıklar, binlerce yıldır çeşitli coğrafya ve zamanlarda, birbirinden farklı yollardan gelişerek toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmıştır.

Hastalıklar, sadece bireylerin yaşamında değil, toplum için de hayati bir önem taşırlar. Selçuklular, İbnü'n-Nefis, İbn Sînâ, Razî gibi

birçok yetişmiş İslam bilgininin, hastalıklar için aradığı çarelerden faydalanmışlardır. Selçuklular, dönemlerinde görülen cüzzam, çıban, çiçek, kulunç, gut, nezle, sersam, veba, verem, göz rahatsızlığı vs. gibi hastalıklarla mücadele etmişlerdir. Bu hastalıkları, öncelikle kan aldırma, nabız ve idrar gibi yöntemlerle teşhis etmişler ardından tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerin arasında; tıbbi, cerrahi, bitkilerle tedavi ile son dönemlerde adı çokça duyulan, müzikle tedavi bulunmaktadır. Çalışmada, Türkiye Selçukluları devri Konya'sında sağlık, hastalıklar ve tedavi usulleri incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Sağlık, Hastalık, Teşhis, Tedavi.

DISEASES AND TREATMENT METHODS IN KONYA OF THE TÜRKİYE SELJUKS

ABSTRACT

There is no doubt that medicine is one of the most important elements that has emerged with the existence of humanity and that affects daily life as a reality in every period of human existence. “The first scream of body pain on earth was the first voice calling for a physician; however, we do not know when this voice was answered.” As can be understood from the sentence, medicine and diseases that have developed with it have evolved in different ways in various geographies and times for thousands of years, and tried to respond to the needs of society.

Diseases are of vital importance not only for the life of individuals but also for society. The Seljuks benefited from the remedies sought for diseases by many Islamic scholars such as Ibn al-Nafis, Avicenna and al-Razi. The Seljuks fought against diseases such as leprosy, boils, smallpox, ulcer, gout, cold, stupor, plague, tuberculosis, eye diseases etc. that were seen in their period. They first diagnosed these diseases with methods such as bloodletting, pulse and urine, and then they developed treatment methods. These methods include medical, surgical, herbal treatment methods and more recently, music treatment. In this study, health, diseases, and treatment methods in Konya during the period of Seljuks of Türkiye will be discussed.

Keywords: Seljuks, Health, Disease, Diagnostic, Treatment.

GİRİŞ

Günümüzde hastalıklarla beslenme arasındaki ilgi, herkes tarafından bilinmektedir. Modern tıbbın sağlıklı beslenme prensibi geçmişte; “*Sağlığın başı, perhizdir*” atasözüyle yerini bulmuş, az veya yeterli miktarda yemenin, insan sağlığı için daha uygun olduğu, bütün tıp kitaplarında belirtilmiştir. Tabipler, sağlıklı yaşamak için neler yapılması gerektiği konusunda halkı sürekli uyararak bu bilinci diri tutmaya çalışmışlardır. Bu durumun insanlar nezdinde oldukça muteber olduğu, hayatın her safhasında yayılmıştır⁸⁷³. Hakeza, sağlıklı yaşam ve sağlıklı kalmayı başarma konusu da Selçukluların üzerinde sıklıkla durduğu konulardan birisi olmuş ve bu hususta, Anadolu’nun birçok yerinde dârüşşifâlar inşa etmişlerdir. Türkiye Selçukluları döneminde, tıp alanında alınan tüm önlemlere rağmen hastalıklar var olmaya devam etmiştir.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE GÖRÜLEN HASTALIKLAR

1. Cüzzam

Arapçada, “elin kesilmesi, parmakların düşmesi” anlamına gelen ve “cezem” kökünden türetilen cüzzam; ciddi şekil bozukluklarını ifade etmektedir. Cüzzam; *mycobacterium leprae* mikrobu⁸⁷⁴ insan vücudunda meydana

⁸⁷³ Fatih Hatipoğlu, “Bir Sağlık Kurumu Olarak Anadolu’da Bimaristanlar”, (On Dokuz Mayıs Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2017, s. 37; Abdullah Kılıç, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri*, Medical Park Hastanesi Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 30-31.

⁸⁷⁴ “Mycobacterium Lepae Mikrobu” ve cüzzam tanımı, ilk defa 1876 yılında Norveçli bilim insanı Armauner Han-

getirdiği bulaşıcı ve müzmin bir hastalıktır⁸⁷⁵. Hastalık, genel olarak kişi mikrobiyalden 2-7 yıl sonra ortaya çıkmaktadır. *Mycobacterium leprae* basilinin neden olduğu cüz zam; cinsel yolla, yenilen yiyecekler ve cüz zamlı biri ile temas yolu ile bulaşmaktadır. Cüz zamanın ilk belirtisi, hafif eklem ağrısı ve soluk bir ten ile başlamaktadır. Ancak zamanla cüz zamlı kişinin yüzü buruşarak, kolları ve bacakları çürümeye başlayıp, burnu parça parça düşer; dudak ve dil şişer, hastanın kaşı ve saçları dökülür⁸⁷⁶, el ve ayaklarda his kaybı olur⁸⁷⁷. Sonuçta hastalığa yakalanan kişi, bütün uzuvlarını kullanamaz hale gelir.

Cüz zam, İslam tıbbında salgı teorisiyle açıklanmaktaydı. Buna göre, kara safranın vücuda yayılarak diğer hıtlara etkisi sonucunda fizyolojik dengenin bozulmasına, saç, kaş ve tırnakların dökülmesine, parmakların düşmesine sebep olmaktadır. Sonunda da hastalığın kötürümlüğe yol açtığı kabul edilmekteydi. Ayrıca İslâm hekimlerince, hastalığın bulaşıcı ve irsiyetle de bir ilgisi bulunduğu dikkat çekilmektedir. Latinceye tercüme edilen ilk İslam tıp eserlerinden Mecûsî'nin, *Kâmilü's-sînâ'ati't-tıbbiyye*'si sayesinde cüz zamlı ilgili birçok

terim, batı tıp literatürüne girmiştir. Avrupa ilk defa cüz zam hakkında doğru bilgi elde etme imkânına, bu hastalığın sinir sistemiyle olan ilgisini tespit eden ünlü cerrah Ebü'l-Kasım ez-Zehrâvî'nin *et-Tasrîf li-men 'aceze 'ani't-te'lif* adlı eserinin Latince'ye tercümesiyle kavuşmuştur⁸⁷⁸.

Ahmed Eflâkî'nin, *Menâkıbü'l-ârifîn*'nde geçen bir bahse göre; Mevlânâ bir kez kaplıca-ya gitmek ister. Arkadaşları, ondan önce gide-rek hamamı yıkayıp temizler, bütün müşterileri çıkarıp Mevlânâ'yı karşılamaya giderler. Fakat Mevlânâ gelene kadar hamam, cüzamlılarla ve diğer hastalıklara yakalanmış insanlarla dolar. Bunun üzerine Mevlânâ'nın arkadaşları, hastaları zorla hamam dışına çıkarmak isterler. Bu durumu gören Mevlânâ arkadaşlarına öf-kelenip, onlara yaptıklarının yanlış olduğunu söyleyip kendisi de hastaların bulunduğu suya girer⁸⁷⁹.

2. Çıban

Çıban, deride kıl kökleri veya yağ bezlerinin kanallarına giren bir bakteriden meydana gelen iltihaplanmanın adıdır⁸⁸⁰. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd, Eyyûbî Hükümdarı Melik Adil'in kızı Gâziye Hatun ile evlenmek

sen tarafından yapılmıştır.

⁸⁷⁵ M. Zeki Palalı, "Cüz zam", *DİA*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 150. Cüz zam hastalığı, bulaşıcı ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmakla birlikte, tarihte kü-resel bir salgın olarak görülmemiştir. Bk. Orhan Kılıç, "Tarihte Küresel Salgınlar ve Toplum Hayatına Etkileri", *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, Ed: M. Şeker, A. Özer, C. Korkut, Tüba Yayınları, Ankara 2020, s. 20.

⁸⁷⁶ Hastalığın çeşitli safhalarında ciltte meydana gelen de-ğişimden dolayı İslam tıp literatüründe, cüz zam tabiri yerine "aslan hastalığı" ve "fil hastalığı" tabirleri kulla-nılmıştır. Bk. Palalı, "Cüz zam", s. 150.

⁸⁷⁷ Murat Serdar, "Orta Çağ Avrupası'nda Tanrının Laneti Cüz zam ve Cüz zam Evleri," *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. II, 2014, s. 101.

⁸⁷⁸ Palalı, "Cüz zam", s. 150-151; Burcu Yaman, "Selçuklu-lar Zamanında Hastalıkların Tedavisi ve Sağlık Hizmet-leri", (Giresun Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayın-lanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun 2017, s.54.

⁸⁷⁹ Ahmed Eflâkî, *Âriflerin Menâkıbeleri*, trc. Tahsin Yazısı, İstanbul 1989, I, 372; Muharrem Kesik, "Selçuklularda Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", *Tarih Der-gisi*, İstanbul 2020, s. 124; Çağla Nur Kaya, "Anadolu ve Selçuklu Devleti'nde Dârüşşifâ ve Hamam Kültürü", (Bingöl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl 2022, s. 50.

⁸⁸⁰ İlyas Uçar, "Hz. Peygamber Zamanında Medîne'de Orta-ya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/8, 2017, s. 205.

üzere gelin alayını karşılamak için Malatya'ya giderken yolda boynunda bir çıban çıkmış ve ağır bir şekilde hastalanmıştır⁸⁸¹. Orada bulunan başarılı doktorlar, hastalığı incelemiş ancak hekimler, yaraya sert cisimle müdahale edilirse daha kötü olacağını söylerler. Bundan dolayı, ilaçla tedaviye başvururlar. İlaçla iyileşmeyen Sultana, daha sonra dönemin başarılı hekimlerinden Cerrah Vasil, cerrahi bir müdahalede bulunur. Tedavinin ardından Sultan da hemen iyileşme görülür⁸⁸².

3. Çiçek Hastalığı

Çiçek hastalığı, esasen *orthopoxvirus* ailesinden *Variola* virüsünün neden olduğu, her yaşta ve her cinsten ırk ayrılığı gözetmeksizin oluşan bulaşıcı, tehlikeli ve ölümcül bir hastalıktır. Daha çok çocuklarda görülmüş ve ölüm oranı %30-40'lara kadar çıkmıştır⁸⁸³. Hastalığın belirtileri; aniden yükselen ateşle birlikte daha sonra şiddetli baş ağrısı, titreme ve kusma ile devam ettiği görülmüştür⁸⁸⁴.

Çiçek hastalığının ilk defa nerede görüldüğü hakkındaki bilgiler net değildir. Kuzeydoğu Afrika, Çin ya da İndus Vadisi'ndeki çiftçi topluluklarında çıkmış olabileceği ileri sürülürken, Hindistan veya Mısır'da ilk kez ortaya çıktığı

da ifade edilmektedir. İslam tıp bilginlerinden Râzî, yazdığı tıp eserlerinden birinde çiçek hastalığına yer vermiştir. Daha sonra İbn Sînâ da çiçek hastalığı üzerine yazılar yazmıştır. Ancak genel olarak bu hastalık hakkında pek bir şey yazılmamıştır. Bu durum uzun yıllar devam etmiş ve XVIII. yüzyılda ilk olarak Osmanlı Devleti'nde aşı uygulaması tedavisi başlatılmıştır⁸⁸⁵.

Türkiye Selçukluları döneminde, çiçek hastalığı ile ilgili tespit edilen bilgiler oldukça kısıtlıdır. Süryani Mihail, 1141 yılında Malatya'da önce veba, sonrasında da küçük çocuklarda çiçek hastalığının görüldüğünü belirtmektedir⁸⁸⁶.

4. Kulunç

Kabızlıktan ve bağırsaklarda biriken gaz sıkışmasından kaynaklanan bir rahatsızlıktır⁸⁸⁷. Bağırsak sancısı olarak adlandırabileceğimiz bu rahatsızlığı, Hacı Paşa şu şekilde tanımlar⁸⁸⁸: “*Kulunc bir agrıdur ki bagarsuklarda olur kişi hacetine varmak zahmetile olur belki içi hiç geçmez olur*”.

Müntahab-ı Şifâ'da, hastalığın belirtileri; ağrı yapması, gazın az çıkması, iştahsızlık,

⁸⁸¹ İbn Bibi, *el-Evami'ü'l-Ala'ıye fî'l-Ümuri'l-Ala'ıye (Selçukname)*, Haz. Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, C. I, Ankara, 1996, s. 312-313; Kesik, “Sağlık Kurumları”, s. 124.

⁸⁸² Bibi, *el-Evami'ü'l-Ala'ıye*, I, 312-313; Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 115-116; Kesik, “Sağlık Kurumları”, s. 125; Kaya, “Hamam Kültürü”, s. 50.

⁸⁸³ Seval Alkoy, “Olası Biyolojik Silah Olarak Yeniden Gündeme Gelen Eski Hastalık: Çiçek”, *Sted*, C. XII, S. 7, 2003, s. 1; Yaman, “Selçuklular Zamanında Hastalıklar”, s. 49.

⁸⁸⁴ Osman Şadi Yenen, “Biyolojik Silah Olarak Çiçek ve Aşısı”, *Klinik Gelişim Dergisi*, 2005, s. 66.

⁸⁸⁵ Kılıç, “Küresel Salgınlar”, s. 33; Burcu Önder, “Orta Çağ İslam Tıbbı ve Tıbbi Tedaviler”, (Gazi Osman Paşa Üniversitesi Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2017, s. 24.

⁸⁸⁶ Süryani Mihail, *Süryani Patrik Mihail'in Vekâyinâmesi*, II. Kısım (1042-1195), terc. Hrand D. Andreasyan, Ankara, 1944, s.118.

⁸⁸⁷ İshâk bin Murâd, *Edviye-i Müfrede (Metin-Sözlük)*, haz. Mustafa Canpolat- Zafer Önler, TDK, Ankara 2007, s. 156.

⁸⁸⁸ Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa), *Müntahab-ı Şifâ*, I, (Giriş-Metin), haz. Zafer Önler, TDK Yay., Ankara, 1990. s. 100-101.

mide bulantısı, bel ve baldırların ağrması olarak gösterilir⁸⁸⁹.

Edviye-i Müfrefe'de, kulunç için ayrı bölüm yer alır ve burada da hastalığın benzer bir tanımını yapılır: “Bir ‘illetdür ki kişinün içi bağlanur taúra varmaz ve içinde sancu olur, kusar ve iş-tahı az olur”⁸⁹⁰.

Kulunç hastalığı, kaynaklarda önemli kişilerin ölüm sebebi olmasıyla ilgili olarak yer yer zikredilmektedir. Bu hastalığa yakalanarak hayatını kaybedenlerden birisi de Selahaddin Eyyubî'nin, önce Dımaşk'a ardından da İskenderiye naipliğine atadığı Turan Şah'tır. İbn Kesîr'in rivayetine göre Turan Şah, 576/1180–1181 yılında İskenderiye'de bir süredir müptela olduğu kulunç ağrıları neticesinde hayatını kaybetmiştir⁸⁹¹.

Türkiye Selçuklu sultanlarından biri olan Rükneddin II. Süleymanşâh da bu hastalıktan vefat etmiştir. Kaynakların rivayetine göre Sultan, Gürcü seferine giderken bu hastalığa yakalanmış, kulunç ağrılarını yedi gün yedi gece çektikten sonra Konya-Malatya arasında 6 Zilkade 600/6 Temmuz 1204 günü bu hastalıktan ölmüştür⁸⁹².

5. Veba

Eski Çağ'dan Yakın Çağ'a kadar uzanan bu süreç içerisinde veba, bulaşıcı ve ölümcül bir hastalıktır⁸⁹³. Bu hastalık İslâm dünyasında “veba”, “tâun”, batıda “plague”, “black death (kara ölüm)”, “peste”, “pestis”, Türkçe’de ise “kıran”, “tâun” olarak isimlendirilmiştir⁸⁹⁴.

Taun yani veba helak eden, öldürücü bir deri şişliğidir. Bu şişlikle birlikte acı veren şiddetli bir ateş görülür ve daha sonra şişliğin etrafında siyahlıklar oluşmaktadır. Hastalık, sonunda uyuza çevirmektedir. Vebanın bulaşması, aslında mikrop taşıyan pirelerin, taşıdıkları mikrop-ları yüklenerek insanların kol ve bacaklarını, el ve yüzlerini ısırmasıyla olur. İnsan vücudunun bu bölgelerinde ısırıklar görüldüğünde boyun-daki toplardamarlarda, koltuk altında veya boyun kökünde çıbanlı bir veba olduğu anlaşılmaktadır⁸⁹⁵.

Veba, tarihin her döneminde olduğu gibi Türkiye Selçukluları devrinde de görülmüştür. I. Süleymanşâh zamanında (1075-1086), Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da büyük bir veba salgını çıkmıştır. Bu salgın dö-

⁸⁸⁹ Celâlüddin Hızır, *Müntahab-ı Şifa*, s. 100-101; Emine Akarsu, “Türkiye Selçuklu Döneminde Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar (Kuruluşun Yıkılışına Kadar)”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2022, s. 80.

⁸⁹⁰ İshâk bin Murâd, *Edviye-i Müfrefe*, s. 65; Murad Kara, “XI ve XIV. yüzyıllarda Anadolu ve Civar Bölgelerde Hastalıklar”, (Marmara Üniversitesi Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 81.

⁸⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n- Nihaye*, C. XII, trc. Mehmet Keskin, İstanbul 1995, s. 536.

⁸⁹² İbnü'l-Esîr (İzzü'ddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed), *el-Kâmil fi't-Tarih*, trc. Abdülkerim Özeydin, C. XII, İstanbul 1987, s. 166; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, s. 121; Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih Alp*

Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071– 1318), İstanbul 2002, s. 262; Kesik, “Sağlık Kurumları”, s. 145.

⁸⁹³ Behiç Onul, *İnfeksiyon Hastalıkları*, Ankara 1980, s. 737; Orhan Kılıç, *Genel Hatlarıyla Dünya'da ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Elâzığ, 2004, s. 17; Feda Şamil Arık, “Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 26, 1991, s. 44-45; İlyas Gökhan, “XIII-XIV. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de Krizler, Kıtıllıklar ve Vebalar”, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Elazığ, 1998, s. 45, 54-56; Çağrı Bakır, “Selçuklular Döneminde Sağlık Kurumları”, (Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2014, s. 68.

⁸⁹⁴ Onul, *İnfeksiyon*, s. 737; Arık, “Anadolu'da Veba Salgınları”, s. 27–28; Gökhan, “Mısır ve Suriye'de Krizler”, s. 1.

⁸⁹⁵ Önder, “İslam Tıbbı”, s. 13.

neminde imparatorluk tahtında VII. Mikhail Dukas (1071-78) bulunmaktaydı. 1076 yılında, kıtlık ve ardından taht mücadelelerinin başlaması, nitekim tahta aday olan Botaneiates'in şehri kuşatması, kıtlığın etkisini daha da artırmış ve neticede meydana gelen salgın, birçok can almıştır. Öyle ki, cesetler kiliseleri doldurmuş ve insanlar, artık bununla baş edemeyince ölümleri denize atmaya başlamıştır⁸⁹⁶.

Yine kaynakların belirttiğine göre, I. Kılıç Arslan'ın (1092-1107) saltanatının başındayken (1092-1093) Anadolu'da büyük bir veba salgını başlamış ve bundan dolayı o kadar çok can kaybı olmuştur ki, ölenleri defnedecek kişiler dahi zor bulunmuştur⁸⁹⁷.

Konya'da 618/1221 yılında veba, bu kez çok sayıda insanın ölümüne sebep olmuştur. I. Alâeddin Keykubâd devrinde meydana gelen bu salgında şehrin ileri gelenlerinden de hayatını kaybedenler olmuştur. Bu salgın hakkındaki bilgilere kaynaklık eden Eflâkî, Bahâeddin Taberî gibi kişiler ulu ve bilgili bir kadının ölümü vesilesiyle bu hastalıktan bahsetmişlerdir. “*Adı geçen kadı bir gün sultanın meclisinde Bahâ Veled'i kötüler. Tesadüfen o sırada Bahâ Veled de meclistedir ve söylenenleri duyar. Bunun üzerine kadı hakkında bir kehanette bulunur. Buna göre kadı ve bütün akrabaları birkaç gün içerisinde öleceklerdir. Kendisinin soyu ise kıyamete kadar devam edecektir. Hakikaten birkaç gün sonra kadı ve bütün akrabaları vebaya maruz kalırlar. Kadı Bahâeddin Taberî yedi gün burnundan kan geldikten sonra hayatını*

*kaybeder. Akrabaları da kehanetteki akıbetlerine düçar olurlar*⁸⁹⁸”. Görüldüğü üzere veba birçok insanın ölümüne yol açmıştır.

6. Verem

“*Myobacterium Tuberculosis*” adlı bakterinin yol açtığı bakterinin neden olduğu bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığıdır. Vücutta tüm organlarda görülebildiği gibi ekseriyetle akciğerlerde yaygındır. Ayrıca akciğerlerde ciddi tahribata yol açarak büyük zarar verir. Hastalar, zamanla kan tükürmeye başlar. Yüksek ateş ve kilo kayıpları görülür⁸⁹⁹.

İbnî Sînâ'ya göre verem hastalığı, kalıtım yoluyla geçmektedir. O, veremi ise şu şekilde tanımlar: “*Verem hastalığının ateşi akciğerdeki iltihaplanmanın işaretidir; onun bizzat kendisi de bir hastalıktır ve o mide zaafiyetinin sebebidir*⁹⁰⁰”.

Verem, Türkiye Selçuklularında sıklıkla rastlanılan hastalıklar arasındadır. Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus, verem illetine yakalanmış ve hayatını kaybetmiştir. Tedavisi sırasında Sivas'ın kuru ve sıcak havasının hastalığına iyi gelmediği düşünülerek Viranşehir'e götürülmüştür. Ancak hastalığının ilerlemesiyle çok zayıflayan sultana, burası da iyi gelmemiş ve vefat etmiştir. Hastalık ile ilgili bir diğer önemli husus, psikolojik sıkıntılar, stres, keder ve hüzündür. İbn Bîbî, I. İzzeddin Keykâvus'un hastalığının bu denli ilerlemesinin nede-

⁸⁹⁶ Abu'l-Farac, Bar Hebraeus, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I-II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay., Ankara, 1987, I, s. 328.

⁸⁹⁷ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hırant D. Andreasyan, TTK Yay., Ankara, 2019, s. 177.

⁸⁹⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 84; Arık, “Anadolu'da Veba Salgınları”, s. 52; Turan, s. 332.

⁸⁹⁹ Recep Akdağ, *Tüberkuloz Tanı ve Tedavi Rehberi*, Ankara 2011, s. 3; Yaman, “Selçuklular Zamanında Hastalıklar”, s. 53; Kara, “Anadolu ve Civar Bölgelerde Hastalıklar”, s. 87.

⁹⁰⁰ İbn-i Sînâ, *el-Kânûn fi'l-Tıbb*, trc. Esin Kâhya, Ankara 1995, s. 102, 112.

ni olarak, hıyanet ederler korkusuyla bir kısım beyleri yaktırmak suretiyle öldürtüp⁹⁰¹, ardından çektiği vicdan azabını göstermektedir⁹⁰².

7. Gut/Nikris/Damla

“Gut” ya da “damla hastalığı” olarak da bilinen nikris hastalığı, kol ve bacak eklemlerinin bir ya da birkaçında tekrarlayıcı ve şiddetli akut iltihapla kendini gösteren ve kalıtsal da olabilen bir metabolizma hastalığıdır. Hastalığın çıkış nedeni, düzensiz beslenme ve aşırı protein alımı sonucunda kandaki ürik asit tuzlarının artmasıdır⁹⁰³.

Hacı Paşa, eserinde nikrisi şu şekilde tanımlamıştır: “*Nikris ol rencdür ki topukdan baş barmaga degin şişer*”⁹⁰⁴.

Nikris hastalığına, Selçuklular döneminde sıklıkla rastlanmıştır. Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd’ın muasırı ve en büyük rakiplerinden olan Eyyûbi hükümdarı el-Melikü’l-Kamil’in de şikâyetleri arasında öksürük, ishal,

boğaz nezlesi ve ayaklarında nikris hastalığının olduğu bilinmektedir⁹⁰⁵.

Selçuklu vezirlerinden olan Şemseddin Altun Aba’nın, Sultan Celâleddin’in huzurunda yer öpmek için nikris hastalığına tutulduğu ve hastalıktan ötürü de yer öpmekten bu şekilde kaçındığı ibaresi kaynaklarda geçmektedir⁹⁰⁶.

8. Nezle

Birden çok virüsün yol açtığı kişiden kişiye damlacık veya temas yoluyla bulaşan ve üst solunumu tıkayan enfeksiyon hastalığıdır. Bu hastalığın belirtileri için burun akıntısı, burun tıkanıklığı, aksırık, öksürük, boğazda yanma şeklinde kendini gösterir. Ateş hastaya ve duruma göre farklılık gösterse de genelde normaldir⁹⁰⁷.

Divanü Lûgati’t-Türk’te ise nezle hastalığı “*tumâgu*” olarak zikredilmektedir⁹⁰⁸. Burnu koruyan ince zarın tahriş olarak, üst solunum yollarının virütük iltihaplanması ile gerçekleşen bu rahatsızlık, o dönemde de bilinmekte idi. Eflâkî, nezle için “*Sersâmî karşılar ve cüzza-
mın damarını keser*”⁹⁰⁹ demektedir.

Mevlânâ Mesnevi’de metaforik olarak anlatmasına rağmen nezleyi çok güzel tanımlar. “*Burnundan, beyninden nezleyi gider de Allah korkusu burnuna gelsin. Sıtmadan, safradan*

⁹⁰¹ Bk. İbn-i Bibî (Tıpkıbasım), s. 198/Trk.trc. I, s. 216; I İzzeddin Keykâvus, Rebiulevvel 614/Haziran 1218 tarihinde yaptığı ve başarısızlıkla sonuçlanan Şam seferi esnasında emirleri tarafından ihanete uğradığı düşüncesine kapılmıştı. Bu sebeple hiddet ve gazabı artmış; sinirleri bozulmuş ve bu ruhî perişanlık içinde şüphelendiği bazı beyleri, bir eve kapatarak onları orada yaktırmıştı. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 318–319.

⁹⁰² Emine Uyumaz, “XI. Yüzyılın Sonlarından XIV. Yüzyıl Başlarına Kadar Anadolu’da Bilinen Hastalıklar ve Uygulanan Tedavi Yöntemleri”, Prof. Dr. Erdoğan Merçil Armağanı, ed. Emine Uyumaz-Muharrem Kesik-Aydın Usta, Cihan Piyadeoğlu, İstanbul 2013, s. 212; Salim Koca, *Sultan İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997, s. 100; Kesik, “Sağlık Kurumları”, s. 125.

⁹⁰³ Yâdigâr, Tabîb İbn-i Şerîf, 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı *Yâdigâr İbn-i Şerîf*, Zeytinburnu Belediyesi Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul, 2017. s. 282-283.

⁹⁰⁴ Celâleddin Hızır, *Müntahâb-ı Şifâ*, s. 129.

⁹⁰⁵ İbn Kesir, *el-Bidaye ve’n-Nihaye Büyük İslam Tarihi*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, 2000. XIII, s. 288.

⁹⁰⁶ Turan, *Türkiye*, s. 96.

⁹⁰⁷ Yeşim Başal-Ceren Günel, “Grip Mi Nezle mi?”, *Smyrna Tıp Dergisi*, Aydın 2014, s.54.

⁹⁰⁸ Kâşgarlı Mahmûd, *Dîvanü Lûgat-it-Türk*, (çev. uyarlama, düzenleme Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurtsever), İstanbul, 2005, s. 590.

⁹⁰⁹ Emine Uyumaz, “XI. Yüzyılın Sonlarından XIV. Yüzyılın Başlarına Kadar Anadolu’da Bilinen Hastalıklar Dair”, <https://www.tahtapod.com>, (Erişim Tarihi: 02.10.2020), s.2.

*hiçbir eser bırakma da âlemden şeker lezzetini bul*⁹¹⁰. Nezle olmamaya, koku almaya bak. Halkın yelinden, nefesinden bedenini ört. Onların havaları, kış rüzgârlarından da soğuktur. Örtün, bürün de burnuna girmesin. Onlar, cansız, donmuş kişilerdir. Nefesleri, karlı dağlardan gelir⁹¹¹.

9. Sar'a

Sar'a⁹¹² geçici bilinç kaybı ve kasılmalara neden olan bu hastalık, genellikle nöbet şeklinde meydana gelir. Bir diğer adı "epilepsi"dir. Hastalığın neden kaynakladığı bilinmemekle beraber beynin deformasyonu ile alakalı olarak görülmektedir. Eski dönemlerden itibaren bilinen bu hastalığın tedavisini Hipokrat MÖ 400 yılında bulmuş ve bir hastasını başarı ile tedavi etmiştir. Tarihte bu hastalığa yakalanan ünlü kişiler arasında Büyük İskender, Jül Sezar ve Napoleon bulunmaktadır⁹¹³.

Divan-ı Lûgati't-Türk'te ise sar'a hastalığına "talğân, talğân îg ve epilepsi" olarak geçmektedir⁹¹⁴.

Hastalık Selçuklu kaynaklarından Eflaki'de bir Türk Şeyhinin ölümü sebebiyle geçer. Bir meclis sırasında bu şeyh Arif Çelebi'ye selam vermez. Bunun üzerine Çelebi semâya başladıktan sonra bu şeyhi yakasından tutup ortaya getirerek ona bir rubai okur ve bırakır. O anda

şeyh yere düşer ve ağzından köpük gelmeye başlar. İki gün sonra ise şeyhin öldüğü haberi gelir⁹¹⁵. Eflâkî burada her ne kadar Arif Çelebi'yi yüceltmek için bu olayı anlatsa da hastanın ağzından köpük gelmesi sara nöbetinden başka bir şey değildir.

10. Sıtma

Sıtma insanlık tarihinin en eski zamanlarından beri bilinmektedir⁹¹⁶. "Plazmodium" adı verilen bir parazit tarafından oluştuğu bilinen bulaşıcı bir hastalıktır⁹¹⁷. Ayrıca sıtma, mikrobu taşıyan sivrisineklerin ısırmasıyla insanlara bulaşan bir hastalıktır⁹¹⁸. Etkili olduğu dönemlerde bu hastalık diğer salgınların önüne geçmiştir. Sıtma grip ya da veba gibi aniden saldırmamış aksine, sıtma paraziti genel olarak ani ölümlerden kaçınmıştır. Plazmodyum, insan kanında çoğalarak ateşlere, dalak iltihaplarına, kalp çarpıntılarına yol açıp insanları zayıf düşürmektedir. Tropikal bölgelerde yaşayan sivrisinekler, kış uykusuna yatmazlardı. Bu nedenle sıtma, tropikal bölgelerde her mevsim düzenli bir şekilde görülürdü. Parazit, elverişli koşulları bulduğunda insanı komaya sokup hızla öldürebilir⁹¹⁹.

İbnî Sînâ'nın *el-Kanun* adlı eserinde bu hastalıktan aynı şekilde bahseder. Eserinin,

⁹¹⁰ Mevlâna Celaleddin-i Rumi, *Mesnevi*, (çev. Veled Çelebi İzbudak) C. I-VI, İstanbul 1981, C. II, s.123.

⁹¹¹ Mevlânâ, *Mesnevi*, VI, s.7.

⁹¹² Adına "memsûs" adı verilen mecnun ve sara hastası kişiler, tarih boyunca asıl nedenin ne olduğuna vakıf olunamamış gizli sebeplerden dolayı farklı isimlerle halk arasında zikredilmiştir. Veli Atmaca, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi*, İstanbul, 2011, s.71.

⁹¹³ Sağlık Ansiklopedisi, "Sara", C. IV, s.1260.

⁹¹⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkubeleri*, s.630.

⁹¹⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkubeleri*, s.630.

⁹¹⁶ Ekrem Kadri Unat, *Sıtmanın Tarihi, Sıtma- Malaria*, (Ed. M. Ali Özcel), İzmir, 1999, s.1.

⁹¹⁷ Recep Akdur, *Sıtma*, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2001, s.2; Sağlık Ansiklopedisi, "Sıtma", C. IV, s. 1281-1282.

⁹¹⁸ Orhan Kılıç, "Cüzzam Hastalığının Osmanlı Sosyal Hayatındaki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme (XVI. Ve XIX. Yüzyıl)", Buhasder, Ankara 2018, s.36.

⁹¹⁹ Andrew Nikiforuk, *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın Ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, (çev. Selahattin Erkanlı), İstanbul-2000, s.34.

“Hastalık Nakli” adlı bölümünde bulaşıcı hastalıkları sıralarken, diğer hastalıklarla birlikte “bulaşıcı hummâlar” diyerek hastalığın bulaşıcılığını da belirtir. Ünlü hekim eserinde şiddetli gece nöbetleriyle kendini gösteren hummaların genellikle güney ülkelerinde görüldüğünü belirtir. Uzun süreli hummaların ise nemli ülkelerde yaygın olduğunu ifade eder. Hastalığın erken belirtilerini bitkinlik ve vücut ağrısı olarak gösterir⁹²⁰.

Yukarıda saydığımız bu hastalıklardan başka; *idrar rahatsızlığı*, *ishal*, *eklem iltihabı*, *ser-sâm*, *akıl hastalığı*, *göz hastalıkları* gibi hastalıklar da Selçuklular döneminde görülen diğer önemli hastalıklardandı.

HASTALIKLARI TEŞHİS YÖNTEMLERİ VE TEDAVİ USULLERİ

Hastalıkları teşhis etme yöntemleri; gözlem, sorgulama, nabız muayenesi, kan aldırma ve idrar muayenesidir. O dönemin Dârüşşifâlarında görev yapan tabipler, her alanda çağın ileri-sindeydiler. Örneğin; idrar tahlilleri, daha çok gözleme dayalı bir şekilde idrarın görüntüsüne bakılarak yapıldı.

Selçuklu Dârüşşifâlarında, tedavi yöntemleri bakımından İslam-Arap tıbbının etkileriyle, İslamiyet’ten önceki Türklerde görülen bazı tedavi yöntemleri ve çağın gerektirdiği bazı bilimsel tedavi yöntemleri görülmekteydi. Özellikle buralarda İbn Sînâ ve Bîrûnî başta olmak üzere, diğer ünlü hekimlerin benimsemiş oldukları tedavi yöntemlerine sıklıkla başvurulmaktaydı. Hastalar, ameliyathanelerde İbn Sînâ metodu olarak

bilinen şarap, afyon, sarısabır, adem otu ve Hindistan cevizi karışımından elde edilen anestezi ile uyutulup çeşitli cerrahi operasyonlara tabi tutulmuşlardır. Bu dönemde kullanılan ilaçların müfred devalar denilen basit ilaçlar ile mürekkep devalar denilen ve birden fazla maddeden oluşan birleşik ilaçlar olduğu bilinmektedir. Dârüşşifâlarda bulunan özel odalarda, eczacı ya da hekim tarafından söz konusu bu ilaçlar yapılır ve hekim kontrolünde hastaya verilir⁹²¹.

Türkiye Selçuklu Dârüşşifâlarında, birçok hastalığın teşhis ve tedavisi yapılmaktaydı. Bu hastalıklardan biri olan cüzzamın tedavisi Hacı Paşa’nın *Müntehâb-ı Şifâ*’sında şu şekilde geçmekteydi: Cüzzamın tedavisine, hastanın vücudunun dört tarafından kan alınıp perhiz uygulanarak başlanıldığı, ancak tedaviden genellikle sonuç alınamadığı ve bu hastalığa yakalanan kişilerden uzak durulması gerektiği belirtilmiştir⁹²².

İbn Sînâ, ayrıca bu ciddi deri rahatsızlığı için ilaçlı, özellikle de kükürtlü banyo yapmayı tavsiye etmiştir. Ayrıca ufak deniz seyahatlerinin de cüzzama iyi geldiğini belirtmiştir⁹²³.

Zamanla dış görünüşleri dolayısıyla, halk arasında cüzzamlılara karşı bir ön yargı oluşmaya başlamış ve toplumdan tecrit edilmişlerdir. Ancak İslam dünyasında, Batıda olduğu gibi lanetli gözüyle bakılmamış aksine hoşgörüyle yaklaşılmıştır. Müslümanlar, büyük merhamet göstermişler ve yardımlarda bulunmuşlardır. Cüzzamlılar için, *Miskinhaneler* ve *Miskinler Tekkesi* kurmuşlardır. Ancak zamanla bu kurum-

⁹²¹ Halil Tekiner, *Gevher Nesibe Dârüşşifâsı Orta Çağ’da Öncü Bir Tıp Kurumu*, Kayseri, 2006, s. 68-71.

⁹²² Celâlüddin Hızır, *Müntehâb-ı şifâ*, s. 278.

⁹²³ İbn-i Sînâ, *El-Kanun fi’l- Tıbb*, s. 151.

⁹²⁰ İbn-i Sînâ, *El-Kanun fi’l- Tıbb*, C. I. s. 112-134.

lar, birer tecrit yerine dönüşmüştür. Bu sayede hastalığın yayılmasını önlemeye çalışmışlardır. Türkiye Selçukluları devrinde, Anadolu'nun birçok yerinde Cüzzamhâne açılmıştır⁹²⁴.

Selçuklu döneminde ise cüzzamlıları ayrı bir yerde tutmak için miskinhaneler, sıracalılar (Sırçalı Sultan) ve cüzzam evleri inşa etmişlerdir. Konya'da Sırçalı Sultan zaviyesi olarak ya da Miskinler tekkesi ismiyle de bilinen bu cüzzamhane Konya'da Bordabaşı Mahallesi'ndeydi. I. Alâeddin Keykubâd döneminde inşası gerçekleştirildiği düşünülen bu yapının banisi muhtemelen Sırçalı Sultan idi. Tekkeye en önemli desteği sultan Alâeddin Keykubâd sağlamıştır. Sultan tekkeye çeşitli vakıflar bırakmıştır. Miskinler/Sırçalı Sultan Tekkesi'nde kadın ve erkek cüzzam hastaları için ayrı bölümlerin olduğu da bilinmektedir⁹²⁵. Yine bu cüzzamhâne ile ilgili İbrahim Hakkı Konyalı'nın yayınlandığı bir belgede vakıf ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: *“Mahmiye-i Konya'da merhum Sırçalı Sultan Tekkesi'nin halen tekkenişini olmayıp bir tekkenişin gerekli diyerek kadı elime hüccet verip dört beş senedir ücretsiz tekkenişin olup beş on ev hala sağ ve salimler iken anda gelip otururlar. Bu işe Sultan Alâeddin'in lanetlemesi vardır ki tekke miskin içindir. Sağ için değildir. Şimdi subaşı ve kadısı karışmayıp cümle miskinler oturmak babında hükmü şerif rica olunur*⁹²⁶”, Sultan Alâeddin'in tekkeye bir değirmen, günde bir vukıyye un ve iki dükkân ile yılda 200 akçe vakfettiği 1668-

1669 yılına ait bir kayıta geçmektedir. Yalnız bu bilgiye başka kaynaklarda rastlanılmamıştır.

Bu dönemde görülen bir diğer hastalık, Çiçek'tir. Celâlüddin Hızır, *Müntahâb-ı Şifâ* adlı eserinde; çiçek hastalığının tedavisinde gözlerin korunması için gözlere *gül suyu*, *sumak suyu*, *yaş kişniş suyu* damlatıldığından ve ellere *kına* yakılıp tedavi edildiğinden bahsetmektedir⁹²⁷.

Çiçeğe karşı insanlık, uzun çağlar boyunca çaresiz kalmıştır. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde çiçeğe karşı, “*variolasyon*” yani hastalığı deri yoluyla bulaştırma yöntemi denilen bir tür aşı geliştirilmiştir. Bu usule göre; hafif çiçek çıkarmış olan çocukların kabarmış ve dolmuş olan çiçeklerinin suyunu alıp henüz çiçek çıkarmamış bir çocuğun kolunu çizip o suyu sürerek aşı yapılıyor, yapılan yerde bir kabarcık çıkıyor, bununla o çocuk, nöbeti savuşturarak çiçek hastalığından kurtuluyordu⁹²⁸.

Yine *Müntehâb-ı Şifâ*'da, kulunç hastalığı ile ilgili olarak tedavi yöntemleri bulunmaktadır. Bu hastalığın, bağırsaklarda ağrılara neden olduğu ve hastanın tuvaletine çıkmakta güçlük çektiği ve bazen hiç çıkamadığından bahsedilmektedir. Hastalığın, kabızlığa neden olduğu ve bağırsaklarda gazdan dolayı sancı yaptığı anlatılmıştır. Hastalığın belirtilerinde; iştahsızlık, bulantı, ağrı, sancı, bel ağrısı vardır. Hastalığın en büyük nedeni olarak, bağırsaklardaki gaz gösterilmiştir. Hastalığın tedavisinde ilk olarak hastaya, en az iki kez *lavman* yapılır. Lavman yapılmasından birkaç gün sonra; birkaç gün geçtikten sonra beş dirhem sinameki, beş dirhem pespaye, yedi dirhem çekirdeksiz kızıl

⁹²⁴ Palalı, “Cüzzam”, s. 152; Yaman, “Selçuklular Zamanında Hastalıklar”, s. 53.

⁹²⁵ Yusuf Küçükdağ, Neyhan Ergene, Fuat Yöndemli, Refik Soylu, “Konya'da Cüzzamlı Hastaların Osmanlı Döneminde Bakım ve Tedavileri”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 2003, s.188.

⁹²⁶ İsmail Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1964, s.925-926.

⁹²⁷ Celâlüddin Hızır, *Müntahâb-ı Şifâ*, s. 3-5.

⁹²⁸ O. Kılıç, “Tarihte Küresel Salgınlar”, s. 34-35; Onul, *İnfeksiyon*, s. 195.

üzüm, beş tane incir ve kereviz, anason, kimyon tohumları kaynatılarak karışım, hastaya içirilir. Hızır Paşa, bunların yanı sıra yine hastaya gıda olarak haşlanmış horoz ve doğan eti yedirilmesinin yararlı olacağını belirtmiştir⁹²⁹.

Kulunç tedavisinde, üzerlik⁹³⁰ otu tohumlarının kaynatılarak, sıcak suyun içildiğini ayrıca kaynatılan suyun bir bez parçası yardımı ile kulunç olan bölgenin masaj yapılarak ovulduğu da bilinmektedir⁹³¹.

Verem hastalığı ise, diğer hastalıklar gibi yıkıcı etkileri beraberinde getirmiş, birçok insanın ölümüne yol açmıştır. İbn Sînâ, veremin tedavisinde akciğerlerdeki iltihaplanmalara dikkat çekmekte ve dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Sıcak ve kuru yaz mevsimlerinin yaşandığı coğrafyalarda veremin artabileceğini söylemiştir. Bu nedenle hastalara *tebdil-i hava* tavsiye edilir⁹³².

Nikris hastalığının tedavisini Celâlüddin Hızır, *Müntahâb-ı Şifâ* adlı eserinde; hastalık eğer kandan ileri geliyorsa, “gövde damarından” (?) kan aldirmek gerektiğini belirtmiştir. *Müntahâb-ı Şifâ*’da hastalık için bir takım şifalı otlar ve ilaçlar tavsiye edilir. Buna göre hastalığın belir-

diği yere gül suyu, tilki üzümü, hayyu’l-âlem suyu (?), anne sütü, ak sandal ve sirkeyle yakılır. Eğer ağrı yaparsa, yakıya biraz afyon ve safran karıştırılır⁹³³.

İbn-i Sînâ’nın *el-Kanun*’unda, kusmayla ilgili bölümde; “*Kusma bazı kronik hastalıklar için yararlıdır sonra ödem, melankoli, cüzzam, siyatik ve gut gibi hastalıklarda da yararlıdır*” demektedir.

Nezlenin tedavisi olarak Eflâkî’de bir kısma geçmektedir. Mevlânâ bir gün nezleye yakalanmış, önce kan aldirmek (hacamat) ve sonra da hastalık için hamama gitmenin gerekli olduğunu söylemiştir⁹³⁴.

Başka bir hastalık olan Sıtmanın Müntehâb-ı Şifâ’daki tedavisi için çok çeşitli ve ilginç tedavi yöntemleri vardır. Buna göre bir yabani kurbağanın sağ ayağını hastanın boynuna asmak şifa verir. Yarım bardak sert şarap, ince doğranmış üç kara turp, bir dirhem biber, yarım dirhem ezilmiş karanfil ve kabukları soyulmuş ve ince doğranmış iki tatlı elmayı bir çömlekte karıştırıp kaynatarak oluşturulmuş şerbet de sıtma tutacağı vakitlerde hastaya kadeh kadeh içirilir. Hacı Paşa’ya göre bu ilaç rıb sıtmasına faydalıdır ve denenmiştir. Ayrıca “ak isbeteni” sütle yemek de hastalığı ortadan kaldırır⁹³⁵.

Edviye-i Müfrede’de ise sıtma hastalığının türlerine göre tedavileri de çeşitlidir. Buna göre mutbika sıtmasının tedavisi hastanın yapısı nisbetinde bol miktarda kan aldirmaktır⁹³⁶.

⁹²⁹ Celâlüddin Hızır, *Müntahâb-ı Şifâ*, s. 100-380.

⁹³⁰ Sedef otugillerden, yaprakları alması, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki. Bu bitkinin tohumlarından yapılan nazarlık veya süs olarak kullanılan eşya, Anadolu’da hemen her evde asılı bulunan üzerlik, nazara karşı koruyucu olduğuna inanılan bir bitkidir. Ateşin üzerine konularak yakılan tohumlarından çıkan güzel kokulu dumanın, kötü ruhları kovacağına inanılır. Selçuklu Dönemi’nde de bu otun bilindiğini söylemek mümkündür. Anadolu coğrafyasında genellikle Karaman, Konya, Ankara, Sivas, Niğde, Erzincan, Kayseri, Afyonkarahisar, Tarsus gibi Orta Anadolu steplerinde yetişir. Bk. Deniz Gezgin, *Bitki Mitosları*, İstanbul, 2010, s. 123.

⁹³¹ İsmet Zeki Eyupoğlu, *Anadolu İlaçları “Anadolu Üçlemesi 3”*, İstanbul, 1998, s. 182.

⁹³² İbn Sînâ, *El-Kanun fi’l-Tıbb*, s. 133.

⁹³³ Celâlüddin Hızır, *Müntahâb-ı Şifâ*, s. 129.

⁹³⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* s.329-330.

⁹³⁵ Celâlüddin Hızır, *Müntahâb-ı Şifâ*, s. 140.

⁹³⁶ “...ammâ kandan olan sıtma ki ana mutbika derler ya kan galebesinden hâdis olur ya kan ufûnetinden olur ilâcı bu ki kan aldura ve çok akıda ve mizâcına tedbîr ede...” Bk. İshâk bin Murâd, *Edviye-i Müfrede*, s. 71.

Eflâkî eserinde bizzat kendisinin yakalandığı sıtmayı Ârif Çelebi'nin nasıl iyileştirdiğini şöyle anlatıyor:

“Bir gün Lâdik’e giderken ben miskinden bir hatâ sâdr olmuştu. Bunun üzerine Çelebi bana baktı; hemen o anda halim değişti ve bende titremeyle birlikte şiddetli bir sıtma baş gösterdi; hayale döndüm. Öyle bir hale geldim ki benim için yaşamak olanaksız göründü. Beni cehen-nemde baş aşağı sarkıttıklarını ve oradan tekrar çıkardıklarını gözümle gördüm. Ben o hazretin ayrılışından yandım. Sık sık Azrail’i önümde ci-sim başlanmış bir halde görüyordum. Ne kadar yalvarıp yakardımsa da Çelebi yüz vermiyor ve hastalığımı sormaya gelmiyordu. Tam kırk gün amansız belaya tutuldum. Kurban Bayramı’nın arife gününde Kütahya’ya geldiğimizde ben bi-çare, zaviyenin bir köşesine çekilmiştim. Ateşim öyle yükselmişti ki kımıldamaya ve konuşmaya hiç mecalim kalmamıştı. Bitkinlik içerisinde ağlayıp inlemekle meşguldüm. Birdenbire Çelebi’nin başucumda durup gülümseyerek bana inayet nazarını saldıgını gördüm. ‘Kalk iki kulağın tut, üç kez yukarı sıçra ve şu şiiri oku’ dedi:

‘Onlar, ey Rabbimiz biz kendi nefislerimize zulmettik’ dediler⁹³⁷. Zulüm gitti. Merhamet et. Senin merhametin sınırsızdır.

Ben ölmüş kulun eline bir nar verdi ‘Mesnevî oku ve semâyla meşgul ol’ dedi. Hastalığın o anda üzerimden tamamen geçtiğini, sanki öyle bir hastalığı hiç görmemişe döndüğümü ve yeniden dirildiğini gördüm.”⁹³⁸

Dârüşşifâlarda, yaygın olarak görülen ilaç tedavisinin yanında hastalara, sosyal ve psikolojik bir takım tedavi yöntemleriyle de müdahale ediliyordu. İnsanoğlunun duygularını müzik ile ifade etmesi olağan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Müziğin insan üzerindeki bu etkisinden yola çıkan hekimler, tedavi yöntemi olarak müzikten istifade etmeye çalışmışlardır. Özellikle tasavvuf ehli, akli rahatsızlıkların tedavisinde müziğin, oldukça etkili bir metot olduğunu savunmuştur. Bu dönemde yaşamış büyük hekimler; Râzî, Fârâbî ve İbn Sînâ müziğin tedavi edici yönünün tıbbi alt yapısını oluşturmuşlar ve hangi makamın hangi rahatsızlığa iyi geldiğini tespit etmeye çalışmışlardır. Sonuç itibariyle, müzik ile tedavi yönteminin, Selçuklu ve Osmanlı hekimleri tarafından tatbik edildiğini, çeşitli dârüşşifâlarda bu tedaviye mahsus özel mekânların kurulduğunu ve bu yöntemin zaman içerisinde geliştirildiğini ifade edebiliriz⁹³⁹.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti, Türk tarihinde önemli devletlerden biridir. Kültür ve medeniyet açısından Büyük Selçuklu Devleti başta olmak üzere Türk-İslam devletlerinden etkilenmiştir. Anadolu’nun iskânlaşması ve gelişmesi için cami, medrese, dârüşşifâ, hamam ve çeşme gibi pek çok yapı inşa ettirilmiştir. İnşa edilen sosyal yapılar, başta Konya olmak üzere Anadolu şehirlerinde kültürel yönden zenginleşmeyi de beraberinde getirmiştir.

Dârüşşifâlar, Türk-İslâm vakıf kültürü içerisinde önde gelen sosyal yardım kuruluşlarından birisidir. Selçuklular, bunun bilinciyle tıbbın top-

⁹³⁷ Kur’an-ı Kerîm, A’râf, 23.

⁹³⁸ Ahmed Eflâkî, s. 692–693; Aydın Taneri bu olaydaki hastalığın, sıtma değil histeri nöbeti olduğunu ve Ârif Çelebi’nin Eflâkî’yi bugün de uygulanan psikoterapik metodu kullanarak telkin ile tedavi ettiğini ileri sürmektedir. Bk. A. Taneri, s. 82.

⁹³⁹ Pınar Somakçı, “Türklerde Müzikle Tedavi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 2003, s. 131-140.

lumsal boyutuna ve halk sağlığına önem vermiş ve kurumsal yapılaşmasına katkı sağlamıştır. Bu amaçla Anadolu'da Dârüşşifâlar kurmuşlardır. Bu dârüşşifâların şüphesiz en önemli görevlileri, tabiplerdir. Tabipler, ilk çağlardan günümüze kadar bütün tarihi süreçte ortaya çıkan çeşitli hastalıkları teşhis ve tedavi etmişlerdir. Nitekim Türkiye Selçukluları Konya'sında da cüzzam, veba, sıtma, çiçek, kulunç, verem, sara, göz hastalıkları, akıl hastalıkları gibi birçok hastalık görülmüştür.

Tedavi şekilleri, hastalığa göre farklılık göstermektedir. Tabipler, bu hastalıkları teşhis etmek için idrar tahlili, nabız, kan aldırma gibi yöntemlere başvurmuşlar, hastalığı teşhis ettikten sonra ilaç, şurup, macun ya da müzik gibi çok çeşitli tedavi yöntemleri uygulamışlardır.

KAYNAKÇA

- ABÛ'L-FARAC, Bar Hebraeus, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. I-II, (çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara, 1987.
- AHMED EFLÂKÎ, *Menâkıbü'l Ârifîn*, (çev. Tahsin Yazıcı), C. I-II, İstanbul 1973.
- AHMED EFLÂKÎ, *Âriflerin Menkıbeleri*, trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989.
- AKARSU, EMİNE, "Türkiye Selçuklu Döneminde Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar (Kuruluştan Yıkılışına Kadar)", Necmettin Erbakan Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2022.
- AKDAĞ, Recep, *Tüberküloz Tanı ve Tedavi Rehberi*, Ankara 2011.
- AKDUR, Recep, *Sıtma*, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2001.
- ALKOY, Seval, "Olası Biyolojik Silah Olarak Yeniden Gündeme Gelen Eski Hastalık: Çiçek", *Sted*, C. XII, S. 7, 2003.
- ARIK, Feda Şamil, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 26, Ankara 1991.
- ARIK, Feda Şamil, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 26, 1991, s. 27-57.
- ATMACA, Veli, *Tarih Boyunca İnanç Tıp İlişkisi*, İstanbul, 2011.
- BAKIR, Çağrı, "Selçuklular Döneminde Sağlık Kurumları", (Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2014.
- BAŞAL, Yeşim-Ceren Günel, "Grip Mi Nezle mi?", *Smyrna Tıp Dergisi*, Aydın 2014.
- CELÂLÜDDİN HIZIR (Hacı Paşa), *Müntahab-ı Şifa*, I, (Giriş-Metin), haz. Zafer Önler, TDK Yay., Ankara, 1990.
- EYUPOĞLU, İsmet Zeki, *Anadolu İlaçları "Anadolu Üçlemesi 3"*, İstanbul, 1998.
- GEZGİN, Deniz, *Bitki Mitosları*, İstanbul, 2010.
- GÖKHAN, İlyas, *XIII-XIV. Yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de Krizler, Kıtıklar ve Vebalar*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ, 1998.
- HATİPOĞLU, Fatih, *Bir Sağlık Kurumu Olarak Anadolu'da Bimaristanlar*, (On Dokuz Mayıs Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2017.
- İBN BİBÎ, *el-Evamirü'l-Ala'ıye fî'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)*, Haz. Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996.
- İBN KESÎR, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, C. XII, trc. Mehmet Keskin, İstanbul 1995.
- İBN SÎNÂ, *el-Kânûn fî't-Tıbb*, trc. Esin Kâhya, Ankara 1995.
- İBNÜ'L-ESİR (İzzü'ddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed), *el-Kâmil fî't-Tarih*, trc. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987.
- İSHÂK BİN MURAD, *Edviye-i Müfrede (Metin-Sözlük)*, haz. Mustafa Canpolat- Zafer Önler, TDK, Ankara 2007.
- KARA, Murad, *XI ve XIV. yüzyıllarda Anadolu ve Civar Bölgelerde Hastalıklar*, (Marmara Üniversitesi Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008.

- KÂŞGARLI MAHMÛD, *Dîvanü Lûgat-it-Türk*, (çev. uyarlama, düzenleme Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurtsever), İstanbul, 2005.
- KAYA, Çağla Nur, *Anadolu ve Selçuklu Devleti'nde Dârüşşifâ ve Hamam Kültürü*, (Bingöl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bingöl 2022.
- KESİK, Muharrem, "Selçuklularda Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", *Tarih Dergisi*, İstanbul 2020, s. 115-144.
- KILIÇ, Abdullah, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri*, Medical Park Hastanesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- KILIÇ, Orhan, "Tarihte Küresel Salgınlar ve Toplum Hayatına Etkileri", *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, Ed: M. Şeker, A. Özer, C. Korkut, TÜBA Yayınları, Ankara 2020.
- KILIÇ, Orhan, "Cüzzam Hastalığının Osmanlı Sosyal Hayatındaki Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme (XVI. Ve XIX. Yüzyıl)", *Buhasder*, Ankara 2018.
- KILIÇ, Orhan, *Genel Hatlarıyla Dünya'da ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Elazığ, 2004.
- KOCA, Salim, *Sultan İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997.
- KONYALI, İ. Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1964.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, Neyhan Ergene, Fuat Yöndemli, Refik Soylu, "Konya'da Cüzzamlı Hastaların Osmanlı Döneminde Bakım ve Tedavileri", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 2003.
- MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MEVLÂNA CELALEDDİN-İ RUMÎ, *Mesnevi*, (çev. Veled Çelebi İzbudak), MEB Yay. C. I, İstanbul 1981.
- NİKİFORUK, Andrew, *Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın Ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, (çev. Selahattin Erkanlı), İstanbul 2000.
- ONUL, Behiç, *İnfeksiyon Hastalıkları*, Ankara 1980.
- ÖNDER, Burcu, *Orta Çağ İslam Tıbbı ve Tıbbi Tedaviler*, (Gazi Osman Paşa Üniversitesi Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2017.
- PALALI, M. Zeki, "Cüzzam", *DİA*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 150-152.
- Sağlık Ansiklopedisi, "Sara", C. IV, s.1260.
- Sağlık Ansiklopedisi, "Sıtma", C. IV, s. 1281-1282.
- SERDAR, Murat, "Orta Çağ Avrupası'nda Tanrının Laneti Cüzzam ve Cüzzam Evleri", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. II, 2014, s. 100-110.
- SOMAKÇI, Pınar, "Türklerde Müzikle Tedavi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 2003, s. 131-140.
- TEKİNER, Halil, *Gevher Nesibe Dârüşşifâsı Orta çağda Öncü Bir Tıp Kurumu*, Kayseri, 2006.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071- 1318)*, İstanbul 2002.
- UÇAR, İlyas, "Hz. Peygamber Zamanında Medîne'de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/8, 2017, s. 196-218.
- UNAT, Ekrem Kadri, *Sıtmanın Tarihi, Sıtma- Malaria*, (Ed. M. Ali Özcel), İzmir, 1999.
- URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. Hırant D. Andreasyan), TTK Yay., Ankara, 2019.
- UYUMAZ, Emine, "XI. Yüzyılın Sonlarından XIV. Yüzyıl Başlarına Kadar Anadolu'da Bilinen Hastalıklar ve Uygulanan Tedavi Yöntemleri", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil Armağanı*, ed. E. Uyumaz-M. Kesik-A. Usta, C. Piyadeoğlu, İstanbul 2013.
- UYUMAZ, Emine, "XI. Yüzyılın Sonlarından XIV. Yüzyılın Başlarına Kadar Anadolu'da Bilinen Hastalıklar Dair", <https://www.tahtapod.com>, (Erişim Tarihi: 04.05.2023)
- YÂDİGÂR, Tabîb İbn-i Şerîf, *15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr İbn-i Şerîf*, Zeytinburnu Belediyesi Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul, 2017.
- YAMAN, Burcu, *Selçuklular Zamanında Hastalıkların Tedavisi ve Sağlık Hizmetleri*, (Giresun Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun 2017.
- YENEN, Osman Şadi, "Biyolojik Silah Olarak Çiçek ve Aşısı", *Klinik Gelişim Dergisi*, 2005.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA'DA DOĞAL AFETLER

Ömer SUBAŞI

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE, omer.subasi@atauni.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-8081-6637.

ÖZ

Tarih boyunca nasıl oluştuğu konusunda belki de üzerinde en fazla tartışılan doğal afetlerin başında depremler gelmektedir. Günümüz teknolojisiyle, oluş şekli ve sebebi ölçeğine kadar bilinirken Milattan önceki yüzyıllarda çağdaşlarından ziyade Aristo tarafından ortaya atılan teori akla daha yatkın veya bilimsel olarak kabul görmüştür. Buna rağmen Aristo'nun teorisinin yerini, zamanla kilise öğretileri almıştır. Bilhassa bu öğretiler bağlamında depreme anlam yükleyen ruhban sınıfı, halkta Tanrı'ya karşı suçluluk hissi uyandırarak vaazlarını etkili kılmaya çalışmışlardır. İşte bu suçluluk duygusunun bir sonucu olarak depremin yaşandığı coğrafyalarda yaşayan Hristiyan toplumlar, işledikleri günahlardan dolayı başlarına gelen bu

felaketlerin, Tanrı'nın kendilerini bir cezalandırma şekli olduğu düşüncesine kapılmışlardır. Deprem nedenleri üzerine süre gelen tartışmaların yaşandığı Anadolu'ya, Selçukluların XI. yüzyılın ortalarından itibaren gelmesi, Türk toplumlarını da bu tartışmanın içerisine dahil etmiştir. Selçuklu Anadolu'sunda meydana gelen bu olayların birçoğu, dönem içerisinde kaleme alınan tarihi kaynaklarda kendilerine yer bulmuştur. Müellifeler eserlerinde, çoğunlukla siyasî olaylara yer verirken çok sayıda insanın ölümüne neden olan depremlere de değinmişler ve Selçuklu başkenti Konya özelinde gerek şehirde gerekse taşrasında yaşanan afetlere dikkat çekmişlerdir. Türkiye Selçuklu hakimiyeti boyunca birçok siyasî vakaya şahitlik eden Konya ve çevresindeki şehirler, zaman içerisinde deprem, kıtlık, salgın hastalıklar ve atmosfer olay-

larıyla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Yaklaşık iki asır Selçuklu medeniyetinin beşiği olan Konya, yaşadığı depremlerle yıkıma uğrarken zaman zaman da meydana gelen salgın hastalıklar ve kıtlıklardan dolayı zor zamanlar geçirmiştir. Bu çalışmada Konya şehri özelliklerinde Türkiye Selçuklularının, Anadolu’da hüküm sürdükleri dönem içerisinde maruz kaldıkları depremler, kıtlık, kuraklık ve salgın hastalıklar gibi insan ölümlerine neden olan doğal afetler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Deprem, Afet, Selçuklu.

NATURAL DISASTERS IN KONYA DURING THE PERIOD OF SELJUKS OF TÜRKİYE

ABSTRACT

Earthquakes are perhaps one of the most debated natural disasters throughout history. With today’s technology, the way it occurs and its cause are known down to its scale. At the same time, the theory put forward by Aristotle in the centuries before common era, rather than his contemporaries, was more plausible or scientifically accepted. Nevertheless, Aristotle’s theory was replaced by church teachings over time. In particular, the clergy, who attributed meaning to the earthquake in the context of these teachings, tried to make their sermons effective by arousing a sense of guilt against God in the people. As a result of this sense of responsibility, the Christian communities living in the geographies where earthquakes occurred thought that these disasters were God’s way of punishing them for the sins they had committed. The arrival of the Seljuks in Anatolia, in

the middle of the eleventh-century, where there were ongoing debates on the causes of earthquakes, included Turkish societies in these debates. Many of these events in Seljuk Anatolia found a place in the historical sources written during the period. While the authors mostly covered political events in their works, they also mentioned the earthquakes that caused the deaths of many people and drew attention to the disasters that occurred both in the city and the provinces of Konya, the Seljuk capital. Having witnessed many political events during the Seljuk rule of Türkiye, Konya and its surrounding towns faced earthquakes, famine, epidemics and atmospheric events over time. Konya, the cradle of the Seljuks civilization for nearly two centuries, was destroyed by earthquakes and had a difficult time due to epidemics and famines that occurred from time to time. This study will discuss the natural disasters that caused human deaths, such as earthquakes, famine, drought and epidemics that the Seljuks of Türkiye were exposed to during their reign in Anatolia.

Keywords: Konya, Earthquake, Disaster, Seljuks.

GİRİŞ

Tarih öncesi dönemlerden beri sıra dışı doğa olayları devamlı olarak tarihî kayıtlarda kendilerine yer bulmuştur. Gerek sözlü gerekse yazılı kaynaklarda kendilerinden çokça bahsedilen olayların oluş nedenleri için çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Genel kanaate göre Orta Çağ’da geniş kitleleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyip toplu insan ölümlerine neden olan doğal afetlerin başında gelen depremlerin oluş nedeniyle alakalı belki de en gerçekçi teori Aristo’ya aittir. Aristo’ya göre depremler ye-

raltındaki büyük boşluklarda oluşan hava hareketleri soncunda meydana gelmekteydi. Ayrıca Aristo denize yakın yerlerin depreme daha elverişli olduğu görüşünü de savunarak en şiddetli depremlerin deniz akıntısının güçlü, toprağın geçirgen ve derin olduğu bölgelerde olduğunu belirtmişti. Öyle ki Aristo'nun ileri sürdüğü bu teori yüzyıllar boyunca kabul görmüş olacak ki Hamdullah Müstevfî bir kaydında Tebriz depremlerine yönelik alınan tedbirlerde yer altı hava akımına dikkat çekmiştir. İslâm rasathanelerinde yetişen ünlü astronomlar bazı gök olaylarına bakarak depremi tahmin etmiş ve yöneticileri önceden uyararak halkın ovadaki kamplara naklini sağlamıştır. Gerçekten de astronomlar tahminlerinde yanılmamış ve Ebû Tahir Şirazî'nin belirttiği gibi Tebriz yerle bir olmuştu. Bu rivayette Aristo'yu destekleyen kayıt ise 858 yılında Halife Mutevekkil döneminde tekrar yıkılan şehrin yeniden inşası ve yıkımı önleyecek yeni mühendislik tedbirlerine dair ileri sürülen görüşleri ihtiva eden kayıtlardır. Ebû Tahir Şirazî şehirde artık büyük bir deprem beklediğini belirterek şiddetli su baskınlarına işaret etmişti. Bu tahmin aslında günümüzde yaşadığımız felaketlerin neredeyse bire bir aynıydı ve bilim bu kez de yanılmamıştı. Ebû Tahir Şirazî dönemin Halifesi Kaim-Biemrillâh'a sunduğu raporda şehrin altına açılacak kanal ve kuyularla gaz ve buhar sıkışmasının önüne geçilebileceğini, hava akımının sağlanacağını ve suyun tahliyesini kolaylaştıracağını belirtmişti. Bu metot sarsıntıya neden olabilecek enerjinin bir anda açığa çıkmasının önüne geçecekti. Ayrıca zemin sıvılaşmasının önüne geçmek için şehrin, çakılacak kazıklar üzerine inşası da dönemin bilim heyetinin tartıştığı önlemler arasında yerini almıştı. Bu bilgi birikimi günümüz

mühendisliğinde, fore kazık sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aristo ve Müslüman bilim camiasının depremlerin oluş nedenleri üzerine yaptıkları rasyonel ve neredeyse bilimsel sayılabilecek bu açıklamaların aksine Bizanslılar, Orta Çağ boyunca depremlerin oluş nedenlerini çeşitli yollar ile açıklamaya çalışmış, bazıları bilimsel açıklamaları savunurken bazıları da dinsel açıklamalar ile natüralist teorileri birleştirmeyi denemiştir. Bir grup, depremlerin yeraltı mağaralardaki püskürmelerin tetiklediği denge-sizlikten kaynaklandığına inanırken diğer bir grup ise hava ve su gibi dış güçleri depremin oluşmasında etkili görmüştür. Ancak sonraki yüzyıllarda depremlerin havanın etkisiyle oluşmadığı ve yer sarsıntılarının sadece tanrının kontrolünde olduğuna dair görüşler ön plana çıkmıştır. Bu minvalde Bizanslılar genel olarak Tanrı'nın depremleri insanların işledikleri günahlardan tövbe etmeleri için rehber olması amacıyla gönderdiğine inanmışlardır. Onlar için deprem ilahi bir cezalandırmaydı ve bu görüşü desteklemek için kilise de yoğun bir çaba sarf etmiştir. Tanrı'nın depremleri işledikleri günahlardan dolayı insanları cezalandırmak için gönderdiğine inanılan görüşün yanında bu doğa olayının Bizanslılara yardım etmek veya onlara yol göstermek için gönderildiğini savunan inanışlarda vardır⁹⁴⁰.

Bunlara ek olarak Bizanslılar daha özelde uğradıkları tabii felaketleri, dinden sapmalar dolayısıyla Tanrı'nın kendilerine verdiği ceza ola-

⁹⁴⁰ Hamd-Allâh Mustawfî Qazwîn, *Nushat-Al- Qulûb*, trans. G. Le Strange, Leyden 1919, s. 78-90; Mevlide Bakır, "Depremlerin Oluş Nedenlerine İlişkin Bizans Teorileri", *İTÜ Dergisi*, Sosyal Bilimler, Aralık 2005, C. 2, s. 1, s. 3-9.

rak görürken yaşanan doğa olaylarını, düşman saldırılarının büyük artışı ve Bizans halkının kıyımdan geçirilmesini, Tanrı'nın, Gürcistan ve Mezopotamya'dan gelerek Elbistan ile Malatya ve çevresindeki yörelere kadar yayılan dinden sapanlar olarak gördükleri Ermenilere karşı öfkesinin bir sonucu olarak saymışlardır. Bizanslı tarihçilerin aksine Ermeni yazarlar, olayların sorumlusu olarak Bizanslıları görmüşler ve başlarına gelen bütün felaketlerin, günahlarının cezası olarak meydana geldiğine inanmışlardır. Devamında ise felaketlerin nedenlerini arayan kaynak yazarları tarafından Tanrı'nın kendilerini cezalandırmak amacıyla göndermiş olduğu Türklerin, kısa zamanda İstanbul'a ve Anadolu'nun dört bir yanına ulaşmasının müsebbibi olarak Ermenileri yerlerinden ederek krallarını deviren Bizanslılar gösterilmiştir⁹⁴¹.

Orta Çağ İslâm dünyasında ise depremin sebepleriyle ilgili öne sürülen görüşlerin temelinde diğer pek çok konuda olduğu gibi terminolojik, metodik ve problematik açıdan İslâm filozoflarını en çok etkileyen Aristo'nun metorolgica adlı eserinde öne sürdüğü görüşler yatmaktadır. Başta Makdisî, İbn Sînâ ve İbnü'd Devâdârî gibi pek çok İslâm tarihçisi meteoroloji konusunda Aristo'nun öğretilerini takip etmişlerdir⁹⁴². İslâm dünyasında depremin bilimsel ve fiziksel izahında Aristo'nun daha çok filozoflar çevresinde kabul gören görüşünün hâkim olduğu iddia edilse de Müslüman ilim

adamları meseleye Aristo gibi deistik bir âlem tasavvuru ile bakmamışlardır.

Orta Çağ'da depremlerin insan üzerindeki etkisi ile deprem-insan ve deprem-din ilişkisi farklı kesimlerce değişik açılardan ele alınmış ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Gerçekte insanlar gözlenen olaylar arasında alışlagelmiş kalıplar ve ölçeklerin dışına çıkıp da insanın kontrolünü aştığı zamanlarda bu olaylar farklı biçimlerde açıklanır ve bu açıklama toplumdaki yaygın inanç ve anlayışları besler. Yaşanan olayı algılamamızda büyük bir paya sahip olan inançlarımız yalnız depremi değil birçok farklı doğa olayı veya doğal afetinde anlamlandırma gayretlerimizi de derinden etkilemektedir. Bunlara ek olarak İslâm dünyasında depremi ve benzeri doğal afetleri yalın bir doğa olayı olarak görmeyip bunu Allah'a atfetmekle insan, hem engel olamadığı bir felaketi irade sahibi bir varlığın kontrolüne teslim etmekte hem de felaketle gelen acı ve korkuyu katlanabilir hale getirmektedir. Bu sebeple İslâm kaynaklarında deprem veya yaşanan doğal afetler tanrısal iradenin yeryüzündeki tezahürü ve Allah'ın aleme her an müdahale hakkını kullandığı şeklinde algılandığı için anlatımlarda dini ve ahlaki kaygılar daha ön plana çıkmıştır⁹⁴³.

XI-XIV. yüzyılları arasında Anadolu coğrafyasının tartışmasız en büyük siyasî gücü olarak yaklaşık iki asır varlığını sürdüren Selçukluların Anadolu'ya geliş sürecinden sonra yüzleşmek zorunda kaldığı birçok farklı doğa olayına maruz kaldığını biliyoruz. Diğer orta çağ toplumlarında olduğu gibi Türklerde başlarına gelen deprem vb. doğal afetlerini anlamlandır-

⁹⁴¹ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1336) ve Papaz Girgor'un Zeyli (1136-162)*, çev. Hrand D. Andreasyan, not. Edouard Dulaurer, M. Halil Yınanç, TTK. Yay., Ankara 2000, s. 111, 112; *Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)*, Türkçeye çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Nüsha, İstanbul 1946, s. 38, 39.

⁹⁴² Nuh Arslantaş, *İslam Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*, İstanbul 2003, s. 38, 39, 40.

⁹⁴³ Arslantaş, *İslam Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*, s. 147-150.

maya çalışmıştır. Yaşadığı afetler sonrasında büyük acılarla karşı karşıya kalan Selçuklular bölgedeki ilk yıllarda başkentleri İznik ve ardından da Konya'da hayatlarını idame ettirmeye gayret etmişlerdir. Gerek Selçuklu coğrafyasında gerekse Selçuklulara komşu birçok bölgede karşılaştığımız sayısız doğal afete kaynaklarda rastlamak mümkündür. Çalışmamız Konya şehri özelinde olsa da gerek Anadolu'da gerekse Suriye, Bizans ve Kilikya başta olmak üzere Selçuklulara komşu coğrafyalarda yaşanan depremler, kıtlık, kuraklık, salgın hastalıklar ve gökyüzü ile atmosfer olayları kaynaklar ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

XI–XIV. Yüzyılları Arasında Bölgede Yaşanan Depremler

Türklerin Anadolu'ya geldikleri ilk dönemlerden itibaren yoğun olarak karşılaştıkları birçok doğal afet ve doğa olayı zaman içerisinde özellikle Bizans ve Ermeni yazarlar tarafından kaleme alınan eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Selçukluların İznik ve sonrasında Konya'da inşa ettikleri siyasî gücün etkisiyle coğrafyanın büyük bir kısmına sahip olmaları mezkûr coğrafyada meydana gelen tüm doğa olaylarından daha çok etkilenmelerine neden olmuştur. Doğrudan Selçuklularla ilişkisi olmasa da XI. yüzyılda Anadolu'daki depremlerle ilgili en eski ve en önemli bilgilere Bizans kaynaklarında rastlamak mümkündür. İstanbul merkezli olup neredeyse bütün Bizans themalarında hissedilen ve neredeyse coğrafyadaki tüm halkı etkileyen 1010 ve 1032 depremleri bu felaketlerden sadece ikisidir. Batı Anadolu'da 1040 yılında özellikle İzmir merkezli yaşanan deprem diğerlerinden farklı geniş etki alanıyla bölge halkının neredeyse tamamını felakete sürükleyerek pek çoğunu öldürmüştür. 1040/41 Diyarbakır

depremleri ve elli bin kişinin ölümüne neden olan 1044/45 tarihindeki Tebriz depremi gerek Diyarbakır gerekse Doğu Anadolu bölgesinde büyük yıkımlara neden olurken aynı yıllarda Erzincan'da yaşanan depremler nedeniyle şehir kâmilten harabeye dönüşmüştür. Yaşanan dehşeti betimleyen kaynaklar toprağın yarılıp insanları içerisine çektiğini ve yer yarıklarına düşen erkek ve kadınların çığlıklarının günlerce işitildiğini kaydetmektedir. Yüzyılın ortalarına doğru özellikle Antakya'da 1053 yılında meydana gelen deprem on bin kişinin ölümüyle sonuçlanmıştı. 1063 yılında bu sefer Trakya bölgesinde özellikle Tekirdağ merkez olmak üzere, Barbaros, Müferte ve Erdek'te büyük yıkımlara neden olan deprem ve artçı sarsıntılar İznik'teki büyük binalara dahi zarar verecek boyuta ulaşmıştır⁹⁴⁴.

Yüzyılın sonlarında doğru Selçuklulara ait ve onlara komşu birçok farklı bölgede depremler meydana gelmiş olmasına rağmen en büyük hasarı 1091 yılında Selçuklu Emiri Yağsıyan'ın yönetimindeki Antakya şehri yaşamıştır. Yine 1114 yılında Selçukluların güney komşuları olan Hristiyanların yönetimindeki Maraş merkez olmak üzere sarsıntıların büyük yıkımlara neden olduğu deprem Samsat, Keysun (Adıyaman) ve Raban'ı (Antep) harap ederek Urfa ve Harran'da yıkıma neden olmuştu. Maraş'ta 40 bin can kaybı yaşanırken aynı deprem nedeniyle

⁹⁴⁴ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 96-97; Michaelis Glycas, *Annales*, Immanuel Bekkerus, Bonnæ 1836, s. 605, 606; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 119; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 98, 99; *Simbat Vekayinamesi*, s. 34, 35; Işın Demirkent, "Bizans Kaynaklarına Göre IV.-XI. Yüzyıllarda İstanbul'da ve Çevresinde Depremler", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, 22-23 Mayıs 2000 İstanbul, s. 64.

le Sis'te de binlerce erkek ve kadın yaşamını yitirmişti⁹⁴⁵.

1135 yılına gelindiğinde Doğu Anadolu'da Malazgirt taraflarında (Doğodaf) büyük bir deprem olmuş yine bu yıl içerisinde Erzurum'da yaşanan deprem sonrası şehrin bazı yerleri yıkılmıştır⁹⁴⁶. 1138 yılına gelindiğinde ise Anadolu'nun doğusunda etkili olup şehirleri yerle bir eden ve büyük bir can kaybına neden olan felaketin merkezi ise Erzincan'dı⁹⁴⁷. Erzincan depreminin öncesindeki 3 yıl boyunca da Diyarbakır'dan Suriye, Musul ve Irak'a kadar uzanan yer tabakasının bir hayli hareketli olduğunu belirtmekte ve sarsıntılara eşlik eden ürkütücü şiddette sesler olduğunu kaydetmektedir. Gürültünün eşlik ettiği bu depremlerden bir tanesi olan Halep depremi nedeniyle yıkılan binalar altında kalan pek çok Halepli feci şekilde can vermişti⁹⁴⁸.

Selçuklulara komşu coğrafyalardan Kilikya'da 1141 yılındaki depremde bir kasaba yerle bir olurken aynı muntıkada ve sahil kısmında diğer birçok yerler yıkılmıştı⁹⁴⁹. 26 Kasım 1144 yılında Marmara bölgesinde de bir deprem kaydedildi. İmparatorluk şehri olan İstanbul'un yakınındaki Bursa'da yıkılan binalar ölümlere neden oldu. Bu depremin ilginç yanı şehirden geçen nehrin (Nilüfer Çayı) kâmilten kuruyup ortadan kaybolması oldu. Üç gün sonra sağ kalmış olanlar dua etmekte iken tekrar deprem oldu ve nehir tekrar ortaya çıkıp akmağa başladı⁹⁵⁰.

1156-58 tarihleri arasında Suriye'de özellikle Halep, Hama, Afamiyye. Şeyzer, Kefertab ve Humus gibi pek çok yerin yıkıldığı depremler yaşandı ve şehirlerdeki büyük binalar ihtiyar adamların, kadınların ve çocukların üzerine yıkıldı ve depremler sırasında on binlerce insan öldü. Bu deprem aynı bölgede yaklaşık 20 yıl önce yaşanan felaketin adeta tekrarıydı. Müellifler artık bu bölgeyi deprem bölgesi olarak kaydediyor ve neredeyse belli aralıklarla tekrar eden sarsıntılara şahitlik ediyorlardı. Özellikle Halep taraflarında birçok Müslüman yerleşim yeri temelinden yıkıldı. Sarsıntılar Haçlı şehirlerinden Hısnü'l Ekrâd, Lazkiye ve Arka'yı istisnasız harap etti. 14 ay boyunca bir yılı aşkın süre devam eden artçıların adedini kaydetmek mümkün olmamış ancak bu sarsıntıların halkı paniğe sevk ettiği anlaşılmıştır. Korku ve panikle hayatlarını idame ettirmeye çalışan halk şehrin eski içtimâî ritmini bir süre yakalayamamıştı⁹⁵¹.

⁹⁴⁵ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 255,256; *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, İkinci Kısım (1042-1195), Türkçeye çev. Hrnt D. Andreasyan, T.T.K. Basılmamış Nüsha, İstanbul 1944, s. 60,61; *Anonim Süryani Kroniği*, (I. Ve II. Haçlı Seferleri) çev. İlhan Aslan, Post Yay., İstanbul 2019, s. 34; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, (İslam Tarihi), terc heyet. Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfiyar Tüccar, Abdülkerim Özeydin, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Hikmet Neşriyat, İstanbul2016, C. 8, s. 581; Gregory Abû'l-Farac (Bar Habraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Süryaniceden İng. çev. Ernest A. Wallis Budge, Trk. çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, TTK. Yay., Ankara 1999, s. 354; Müverrih Vardan, *Türk Fetihler Tarihi*, çev. Hrnt D. Andreasyan, yay. haz. İlhan Aslan, ed. Fuat Hacısalıhoğlu, Post Yay., İstanbul 2017, s. 59.

⁹⁴⁶ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, Selçuklular Dönemi ile ilgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44), TTT. Yay., Ali Sevim, Ankara 2006, s. 72; *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 110; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 366.

⁹⁴⁷ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 2001, s. 96.

⁹⁴⁸ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. 9, s. 118,147; İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemini, çev. Onur Özatağ, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 139.

⁹⁴⁹ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 118.

⁹⁵⁰ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 124.

⁹⁵¹ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 194,195,196, 202-204; İbnül Ezrak, *Me'yâfârikin ve Âmid Tarihi* (Artuk-

1162 yılı depremi Bizanslı tarihçiler tarafından doğrudan olmasa da dolaylı yollarla Selçuklularla ilişkilendirilmekteydi. Tarihçilere göre İmparator Manuel Komnenos, 1162 yılında kendisine misafir olarak İstanbul'a gelen Sultan II. Kılıç Arslan ile birlikte şehre girmek üzere bir zafer alayı tertipleledi. Bu tören büyük bir itina ile planlamıştı. Harikulade değerli kumaş ve pek çok sanatkârane takıyı bu şehre giriş törenine özel bir parlaklıkla bahşedeceklerdi. İmparator, halkın velleli sevinç çılgınlıkları içinde muzafferane bir şekilde şehir içinden geçecek ve Sultan da bu göz alıcılığın ve İmparator'un şanına yakışır törenin bir parçası olarak onun yanında yürüyecekti. Ancak Tanrı bugünün parlaklığını ve ihtişamını yok ediverdi: yer yarılmış birçok muhteşem bina yıkılmış ve alınlmamış şiddette bir fırtına kopmuştu. Bu ve bunların sebep olduğu dehşet insanları sadece kendi varlıklarını düşünmeye itti ve artık hiçbir zafer geçidi ile ilgilenmedi. Yüksek rubailer ve kilise hadımları hatta Bizans İmparatoru olup biteni bir işaret olarak kabul ettiler. Bunlar, takdis edilmiş tasvirli duvar halılarının azizi ikonalarının süslediği ve İsa'nın tasvirinin kutsallaştırdığı böyle bir törene inançsızın katılımı olmasına Tanrı'nın kızmış olduğunu söylemekteydiler. Her ne kadar yazarlar yaşanan depremi sebebi olarak Sultan II. Kılıç Arslan'ın İstanbul ziyareti olarak göstermek isteseler de Sultan bu görüşlere hiç aldırış etmemiş olacak ki uzun bir süre İmparator'un yanında kalarak bunu göstermiştir⁹⁵².

Faal bir fay hattı üzerine kurulu olan Erzincan'ın dönem dönem büyük depremlerle yıkıma uğradığı bilinmekteydi. 1165 yılında Erzincan ve çevresi yeniden bir depremle harap oldu. Deprem bu yıl haziran ayının ilk günü olmuştu. Erzincan ve çevresindeki yerleşim yerlerinden pek çoğu harap olmuştu. Yaklaşık otuz yıl öncede büyük bir depremle yıkıma uğrayan şehir yaşanan bu depremle yeniden harap oldu ve bölgede mühim arazi çatlakları husule gelmiş ve kırmızı sular akmaya başlamıştı⁹⁵³.

1170 yılında Selçukluların güney komşuları olan Zengilerin yönetimindeki Halep'te büyük bir deprem olmuş ve bu olay sırasında binlerce insan yıkıntılar altında kalarak can vermiştir. Antakya'da nehrin kıyısında bulunan sur yıkılmış, depremin etkisiyle Rum kilisesi ile Franklara ait kiliselerde yıkımlar yaşanmış yine muhtelif yerlerde bulunan kilise ve evlerde sarsıntılar sırasında harap olmuştur. Bu depremde Cebel ve Trablus gibi şehirler zarar görmüş ve diğer sahil şehirleriyle birlikte Şam, Humus, Hama, Şeyzer, Baalbek, Kaysâriye, Telbeşir, Maarretünnuman ve Sur gibi şehirlerin surları, kaleleri ve büyük binaları ahalinin üzerin yıkılmıştı. Irak, Diyârı rebia, Diyarbakır ve Azerbaycan'da dahi hissedilen depremin artçıları bir süre daha devam etmişti. Gece ve gündüz bir iki hatta daha fazla oldu. Halkın çoğu şehir dışına bostanlara çıkıp günlerce orada kaldılar. Yaşanan bu depremler 25 gün sürdü⁹⁵⁴.

lular Kısmı), inc-not. Ahmet Savran, Erzurum 1992, s. 120; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 397; *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 182; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 316.

⁹⁵² *Ioannes Kimnamos'un Historias'ı (1118-1176)*, haz. Işın Demirkent, TTK Yay., Ankara 2001, s. 150; Niketas

Khoniates Historia, (Ioannes ve manuel Komnenos Devirleri), çev. Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara 1995, s. 81.

⁹⁵³ İbnül Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi*, s. 148; Vardan, *Türk Fetihler Tarihi*, s.75.

⁹⁵⁴ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 212-214; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 410; *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, Haçlılar Türkler Karşısında, Terc. Ergin Ayan, Kronik Yay., İstanbul 2019, s. 204,205;

1200 yılında gelindiğinde Musul'da El-Cezire'de Suriye ile Mısır gibi birçok yerde yıkıcı depremler meydana geldi. Depremler Suriye'de çok zarar verdi. Şam, Humus ve Hama gibi birçok şehirde çok sayıda binalar ve yüksek surlar yıkıldı pek çok evi tahrip etti. Bir köy yerin dibine geçti. Deprem özellikle Suriye sahilinde de çok etkili oldu; Trablus, Sur, Nablus ve Akka ile diğer bazı kaleler de sarsıntılardan etkilendi. Deprem Anadolu'yu kadar yayıldı fakat doğuda şiddetli olmadı⁹⁵⁵.

1204 yılında büyük bir deprem oldu ve Sur şehrinin surları yıkıldı bununla birlikte Anadolu, Mısır, Filistin ve Musul'da birçok yerleri tahrip ettiği gibi Kıbrıs ve Sicilya adalarında da yıkına sebebiyet verdi⁹⁵⁶. 1221-1222 yılında bu seferde Kıbrıs adasında şiddetli bir deprem oldu. Kıbrıs adasındaki Paphos (Befos) yaşanan deprem sonrası yerle bir oldu⁹⁵⁷.

1254 yılında Erzincan ve Sivas'ta deprem meydana geldi. 11 Ekim Pazar günü Erzincan yerle bir oldu ve 16 bin kişi öldü⁹⁵⁸. 1254 yılında Rubruck'un Mengü Kağan'ın kurultayından dönüş yolunda uğradığı Erzincan hakkında söylediklerine bakacak olursak depremin acımasızlığı bir kez daha Gün yüzüne çıkmış ve Anadolu'da yıkım ve ölümlere neden olmuştu. Rubruck 1254 yılında Erzincan'da büyük bir depremin olduğunu söyler. Erzincan isimli bir kentte isimleri bilinen on bin kişi ölmüştü; ka-

yıtları olmayan yoksullar buna dâhil değildi. Üç gün yol gittikten sonra deprem yerde açtığı bir yarık ve dağlardan kayarak vadileri dolduran toprak yığınları gördük⁹⁵⁹.

17 Nisan 1269 yılında haftanın 4. günün ilk saatlerinde Kilikya'da korkunç ve şiddetli bir deprem oldu birçok bölge yerle bir olurken Ermenilerin büyük manastırı tahrip oldu ve bu felaket sırasında 8 bin kadar kişi yıkıntılar altında kalarak can verdi⁹⁶⁰.

XII. yüzyılın ortalarında Baycu Noyan'ın Konya şehrine doğru yürüdüğü bir sırada şehir halkını teskin etmek isteyen Hz. Mevlâna "Konya'ya kasten, bizim darbemizden kurtulmaz. Büyük Mevlâna'nın mübarek vücudu bu toprakta gömülü oldukça bu ülke bütün afetlerden korunmuş bir halde kalacak, bu şehrin dünyada büyük bir şöhreti olacak ve bizim haleflerimiz de burada selamette kalacaklardır" diyerek çevresindekileri rahatlatmıştır⁹⁶¹.

1273 yılında Hz. Mevlâna hasta döşeyince Konya'da yedi gün yedi gece Olağan dışı bir şekilde bir hayli deprem meydana geldi. Birçok ev ve bağın duvarları yıkıldı. Dünyaya birbirine girdi. Yedinci depremde Mevlâna Hazretlerinin müritleri feryat ederek Allahtan yardım dilemişlerdir⁹⁶².

1276 yılında Erciş'te ahalinin büyük bir kısmının ölümüne neden olan şiddetli deprem sadece binaları değil muhkem surları da yerle

İbnül Ezrak, *Meyyâfârikin ve Âmid Tarihi*, s. 158,159; *Simbat Vekaynamesi*, s. 60.

⁹⁵⁵ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. 10, s. 46; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 475.

⁹⁵⁶ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. 10, s. 67; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 485, 486.

⁹⁵⁷ A.G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 186.

⁹⁵⁸ Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre*, s. 45.

⁹⁵⁹ Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk, 1253-1255*, ed. Peter Jackson, David Margon, çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010, s. 280.

⁹⁶⁰ *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 589; Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre*, s. 114.

⁹⁶¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yay., İstanbul 2012, s. 542.

⁹⁶² Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 445.

bir etmeye yetmişti. Aynı hadise Ahlat şehrinde vuku buldu, yalnız buradaki deprem günün dokuzuncu saatinde hissolundu. Burada geniş tahribat oldu, fakat bu Erciş'teki tahribat derecesine ulaşmadı⁹⁶³. Yeryüzü kısmen sarsıldı Ahlat ve Erciş şehirleri toprağa gömüldüler bütün ülke tahribata uğradı. Birbirini takip eden bu felaketlerdeki can kaybına dair kaynaklarda sayı zikredilmese de adeta toprağa gömülen şehirlerde sarsıntılar bir yıl daha devam etti⁹⁶⁴.

6 Mayıs 1287 günü Erzincan'da büyük kayıplara yol açan bir deprem oldu. Kayıpların tam sayısı bilinmemektedir⁹⁶⁵. Erzincan depremin tarihini 1289 yılının ilkbaharı olarak veren kaynaklar olduğu gibi genel inanış bu deprem sırasında şehrin çoğu yıkıldığıdır⁹⁶⁶. Yüzyılın sonlarına doğru 1 Haziran 1296 tarihinde İstanbul'da yaşanan deprem şehirde büyük bir yıkıma sebebiyet verirken sarsıntılar 17 Temmuz'a kadar aralıksız devam etmiştir⁹⁶⁷.

Konya'da 3 Ocak 1320 tarihinde büyük bir deprem meydana gelmiş ve yeryüzü kuvvetle sarsılmıştı. Sarsıntı arka arkaya devam etti. Konya'da tesadüf edilen nadir felaketlerden biri sayılabilecek olan bu deprem pek çok duvarı yerle bir etmiş ve adeta evlerin ocaklarını yıkıp düşürmüştü. O yer sarsıntısı üç gün arka arkaya devam etti⁹⁶⁸. Yine tam olarak tarih verilmese de Arif Çelebi'nin döneminde bir dep-

rem daha olduğu yine Ahmet Eflaki tarafından iddia edilmektedir. Arif Çelebi'nin Germiyanoglu Alişiroğlu'nu ziyareti sırasında yaşanan olaylar arasında bir depremin yaşandığını ifade etmesi dikkate şayandır. Çünkü Emir Alişiroğlu'un davranışlarına kızan Çelebi, atına binip karargâhtan uzaklaşırken birdenbire gayb âleminde bir yel esmeye başlamış, bir fırtına çıktıktan sonra yeryüzü kıyamet zelzelesi gibi sallanmaya başlamıştı. Bütün çadırlar Emir'in askerlerinin başına yıkılmış ve hepsi yüzüstü yerlere yuvarlanmışlardı. Arap atlar, yularlarını koparıp ahırlardan kaçarken sahraya yayılmışlardı. Askerlerin feryadı göklere yükseldi. Alişiroğlu bağırarak çadırından dışarı fırlayıp naiplerine, "Bu Çelebi'nin bana olan kızgınlığından başıma geldi" diyerek adamlarını Çelebi'nin arkasından göndermiştir. Bu iddianın varlığından ziyade doğa olaylarının zahirde belli olan sebeplerinden başka batında da bir sebebe taalluk edebileceği görüşünün yaygın olması oldukça önemlidir. Zira çoğu inanış, insanın münferiden etkilendiği pek çok felaketin veya toplumların başına gelen topyekûn bir yıkımın görünür sebebinden ziyade olayların sebep-sonuç ilişkisine farklı anlamlar yükleyebilmektedir⁹⁶⁹.

Kıtık, Kuraklık ve Salgın Hastalıklar

Aslında birbirinden bağımsız birer doğal afet veya felaket olarak düşünülen kıtlık, salgın hastalıklar ve çekirge istilaları, toplumlara yaşattıkları olağandışı durumlardan dolayı tarihî kaynaklarda isimlerinden sıkça bahsettirmişlerdir. Tarih boyunca dünya üzerindeki bütün

⁹⁶³ Abû'l-Farac Tarihi, s. 595.

⁹⁶⁴ Simbat Vekayinamesi, s. 90; Galstyan, Ermeni Kaynaklarına Göre, s. 51, 153.

⁹⁶⁵ Galstyan, Ermeni Kaynaklarına Göre, s. 56.

⁹⁶⁶ Tarîh-i Âl-i Selçuk, Anonim Selçuk Nâme, Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yay., Ankara 2014, s. 57-58.

⁹⁶⁷ Georges Pachymeres, Relations Historiques, Li. VII-IX ed. trans, Albert Failler, Institut Francais D'etudes Byzantines, Paris 1999, C. 3, s. 258.

⁹⁶⁸ Ahmed Eflâkî, Ariflerin Menkıbeleri, s. 701.

⁹⁶⁹ Ahmed Eflâkî, Ariflerin Menkıbeleri, s. 687.

toplulukları dönem dönem yoğun bir şekilde etkileyen ve sayısız insan ölümüne veya büyük göç olaylarının yaşanmasına sebebiyet veren bu felaketler, Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu coğrafyasında yaşayan halkları da derinden etkilemişlerdir. Bölge halkı bu olumsuzluklara ek olarak yokluğun meydana getirmiş olduğu ölüm vakaları sonucunda türeyen salgın hastalıklar ile mücadele etmişlerdir. Ancak çoğu zaman bu felaketlerin karşısında çaresiz kalan topluluklar büyük göç hareketleri ile yaşanabilecek yeni yerler aramaya başlamışlar; fakat bu hareketlenme ile de kendisine yayılma imkânı bulan salgın hastalıklar kitlesel ölüm olaylarına sebebiyet vermiştir.

Selçukluların Anadolu'daki siyasî varlığının hissedilmeye başlandığı 1079/1080 tarihinde Akdeniz'in kıyısında bulunan Hristiyan memleketlerinde şiddetli bir kıtlık yaşandı. Birçok eyalet ıssız bir hâle geldi. Şark milleti mahvoldu ve Roma memleketi bir viraneye çevrildi. Urfa ile havalisinden başka hiçbir yerde insanlar ne ekmek ne de rahat edecek bir yer bulamıyorlardı. Antakya, Tarsus'a kadar Kilikya'da Maraş'ta Deluk'da ve bu yerlerin bütün havalisinden insanlar rahat yüzü göremediklerinden dolayı oralardan kalkarak Urfa'ya gidiyorlardı. Açlık ve yurtsuzluk yüzünden, bölgede ölüm vakaları o kadar çoğaldı ki ölüleri defnedecek takat kalmadı. Bundan dolayı cesetler yeryüzünde yığın hâlinde kaldı ve vahşi hayvanlarla yırtıcı kuşlar onları yemekten usandı. Sıbt İbnu'l-Cevzî bölgede meydana gelen kıtlığın olumsuz sonuçlarını Şam Şehri'nin içinde bulunduğu durumu anlatarak özetlemiştir: “500 bin nüfuslu Dımaşk'ta sadece 3 bin kişi kalmıştı, çünkü halk, fakirlik ve pahalılık nedeniyle şehirden göç etmişti. Şehirde 240 ekmek fırını varken şimdi sadece iki

fırın kalmıştı. Kent sokakları bomboş idi; 3 bin altın değerinde olan bir ev, 10 altına satılmak üzere, münadiler bağılıyor, fakat hiç kimse al-mıyordu. Zayıf ve fakir insanlar, değeri çok az olan evlere gidip tahta kısımlarını yakmak suretiyle ısınyorlar, şehrin dar sokaklarına gidip buradan geçen kedi ve köpekleri yakalayarak boğazlıyorlar, etlerini keserek kızartıp yiyorlardı.”⁹⁷⁰

Simbat, yaşanan bu kıtlık olayını takriben bütün memlekette bir ölümün (veba) zuhur ettiğini ve ölü sayısı çok olduğu için onları defnetmenin zorluklarından bahsetmiştir. Yine Müverrih Vardan'a göre aynı yıl çekirge ve kuraklık yüzünden müthiş bir kıtlık yaşanmıştır. Hatta Ani Şehri'nde ölülerin çokluğundan duyulan üzüntüden dolayı ölüler, nizami zaruri olan dinî merasimler bile yapılmadan defnedilmişti⁹⁷¹.

Birinci Haçlı seferi sırasında Sultan I. Kılıç Arslan ile Haçlılar arasında yaşanan Eskişehir (Darileon 1097) savaşının ardından Haçlılar, bölgede bulunan nehrin yanındaki sazlıklarda üç gün dinlendikten sonra seferin devamı için cumartesi günü yeniden harekete geçtiler. Savaş sonrası Anadolu içlerine doğru ilerleyen Haçlılar, kestirme bir yol bulmak için dayanılmaz Temmuz sıcağına katlanmak zorundaydılar, öyle kurak ve susuz bir bölgeye rast geldiler ki, o gün şiddetli susuzluk ve aşırı sıcağın ıstırapıyla kadın ve erkek toplamda 500 kayıp

⁹⁷⁰ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 155,156; Simbat Vekayinamesi, s. 45; Süryani Mihail yaşanan bu kıtlığın yılını 1082 olarak vermektedir. Süryani Patrik Mihail Vakainamesi, s. 38; Sıbt İbnu'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, Seçme Türcüme ve Değerlendirme Ali Sevim, TTK. Yay., Ankara 2011, s. 214.

⁹⁷¹ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 177; Başkumandan Simbat Vekayinamesi, s. 47; Vardan, *Türk Fetihleri Tarihi*, s. 48.

verdiler. Ayrıca atlar, eşekler, develer, katırlar, öküzler ve birçok hayvan aşırı susuzluktan aynı şekilde can verdi. Öyle ki insan aklının düşünmekten korktuğu ve böylesine acınacak bir susuzluk ıstırabını duymaktan titriyorlardı. Çünkü o gün tarihlerde eşine az rastlanır bazı olaylar gerçekleşmiş gerçekten de pek çok hamile kadın sıcak ve susuzluktan bebeklerini düşürmüşler, boğazları kavrulmuş, rahimleri kurumuş, güneşin ve o kavrulmuş bölgenin tarifsiz ısıyla vücudundaki tüm damarları kurumuştur. Hamile kadınlar susuzluğun verdiği korkudan çocuklarını ölü veya yarı ölü olarak ordugâhın ortasına fırlatmış yâda doğurmuş ve kendi yavrularını herkesin gözü önünde yol ortasına terk etmişler. Diğer zavallı kadınlar, o kuraklıkta çektikleri aşırı ıstıraptan dolayı tüm utancı ve tevazuu unutmuş, ölüm korkusuyla artık kadınlık utancından sıyrılıp mahrem yerlerini gizlemeden çocuklarını örtüp, onların yanında çocuklarıyla birlikte yolların üzerinde yuvarlanıyorlardı. Aslında doğum zamanları geldiği için değil, güneşin öfkesi, yolculuklarının yorgunluğu, susuzluklarının artması, sudan uzak olmaları nedeniyle erken doğum yapmaya zorlandılar. Güçlü fiziklerinin avantaj sağladığı erkekler de pek fazla dayanamıyor; ter ve sıcaktan bitkin vaziyete ağız ve burunlarıyla nefes almalarına rağmen dayanılmaz susuzluğa karşı sonuç elde edemiyorlardı. Hatta yorgunluk ve sıcaktan zayıf düşen, ağızları ve boğazları açık olan birçok adam, susuzluklarını gidermek için en ince sisi yakalamaya çalışıyorlardı. Güzer-gâhları boyunca yaşadıkları kuraklıklar neticesinde, karşılaştıkları ölümler bile kendilerini durmayan Haçlılar, Konya üzerinden güneye doğru ilerlerken Antakya şehri ve çevresinde yeni bir kıtlık ve ardından da salgın hastalık, I.

Haçlı Seferi sırasında şehri kuşatan Haçlı orduları arasında baş göstermiştir⁹⁷².

Urfa'da 1100 yılında görülen kıtlık o derece etkiliydi ki neredeyse bir yıl boyunca tarlalara tek bir damla düşmedi. Bu, ekin sahipleri için gerçek bir felaketti. Susuz kalan toprak taş keşildi. Ağaçlar bağlar kurdu, çeşmeler tıkanı ve bunun neticesinde Urfa'da birçok insan öldü⁹⁷³. 1112/1113 yılında deniz kıyısında muhtemelen Kilikya bölgesinde sığırlarda veba hastalığı vuku buldu⁹⁷⁴. 1116 yılında Urfa da bir su baskını neticesinde havari Addai'ya atfedilen sam kapı harap oldu⁹⁷⁵. 1120 yılının mayıs ayında Malatya'da çekirge gelip mahsullerin bir kısmını yedi. Kısa süreli bir duraklamadan sonra çekirge tekrar ortaya çıktı ağaçları ve üzüm asmalarını yedi ve bir süre sonra kendiliğinden kayboldular⁹⁷⁶. 1123 yılında her yerde kuraklık oldu ve özellikle doğuda büyük bir açlık meydana geldi⁹⁷⁷. 1141 yılında ise bu sefer veba hastalığı Malatya'da ortaya çıktı. Malatya'da yaşanan veba salgını sırasında tavuklar arasında telefât oldu sonra da küçük çocuklarda öldürücü bir çiçek hastalığı çıktı⁹⁷⁸.

⁹⁷² Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, ed. trans., Susan B. Edgington, Clarendon Press, Oxford 2007, s. 139-141; Anonim *Haçlı Tarihi*, Terc, Ergin Ayan, Selenge Yay., İstanbul 2013, s. 76; Fulcherius Carnotensis, *Kutsal Toprakları Kurtarmak, Kudüs Seferi*, çev.: İlcan Bihter Barlas, Kültür Yay., İstanbul 2009, s. 71; Willermus Tyrensis'in *Haçlı Kroniği, Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar (I-VIII Kitaplar)*, çev. Ergin Ayan, Ötügen Yay., İstanbul 2016, s. 134; Peter Tudebodus, *Bir Taniğin Kaleminden Birinci Haçlı Seferi, Kudüs'e Yolculuk*, Terc, Not. Süleyman Gebç, Kronik Yay., İstanbul 2019, s. 85.

⁹⁷³ *Urfa'lı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 202.

⁹⁷⁴ *Azîmî Tarihi*, s. 46.

⁹⁷⁵ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 61.

⁹⁷⁶ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 70.

⁹⁷⁷ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 75.

⁹⁷⁸ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 118.

1154 yılında Kilikya ve Konya’da müthiş bir veba hastalığı çıktı. Konya’da yaşanan bu veba salgının sonuçları hakkında herhangi bir bilgimiz olmasa da sonraki yıllarda yine Konya’da vebadan ölen şahısların isimlerine kaynaklarda rastlamamız bu salgının dönem dönem bölgede tekrar ettiğini düşünmemize neden olmaktadır. Öyle ki kısa zaman sonra Sultan Mesud’un Kilikya seferi sırasında ordu içerisinde görülmeye başlanan veba salgını askerler arasında yayılmaya başlanmış seferin başarısızlığa uğramasına neden olmuştu. Burada asıl sorulması gereken bu veba salgının başlangıç noktası nerisidir. Sefere çıkmadan önce Selçuklu askerleri hastalığa Konya’da mı yakalandı ve onların sayesinde mi veba Kilikya’ya yayıldı. Yoksa Selçuklu askerleri arasında Kilikya seferi sırasında veba ortaya çıktı ve neticede hasta olan Selçuklu askerleri vebayı Konya’ya getirdi. Bu dönem Anadolu coğrafyasında yaygın görülen bir hastalık olan vebanın çıkış noktası olarak en doğru bilgiyi bizlere Abû'l Farac vermektedir⁹⁷⁹. Abû'l Farac’a göre 1154 yılında Konya Sultan’ı Mesud, Türklerden müteşekkil büyük bir ordu ile Kilikya’yı istila etti. Sultan Tel Hamdun karşısında karargâh kurduğu ve harp açtığı sırada ordusunu kehle ve bit vebasına tutuldu. Kokladıkları hava müteaffindi, kendileri de atları da hasta düştüler. Veba’nın tesiri artınca bütün mallarını bırakarak kaçtılar bu sırada Toros ile Ermenilerle dağlardan inerek bunları yıpranıncaya kadar öldürdüler⁹⁸⁰.

⁹⁷⁹ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 171, 175; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 392.

⁹⁸⁰ Sultan Mesud ikinci defa Kilikya seferine çıktığı 27 Mayıs’ta Tel Hamdun’a taarruz ettikleri vakit korkunç bir gürültü ile beraber şiddetli bir bora koptu. Birçok ağaçlar köklerinden kopup devrildi muhtelif yerlere dolu yağdı ve ekinler ile bağları tahrip etti. Aynı Haziran 25’inde bütün memlekette üç gece süren korkunç alametler belirdi.

1165 yılında bilhassa Antakya ve Kilikya’da kendini gösteren buğday kıtlığı meydana geldi. Kıtık nihayet öyle bir hal aldı ki hiç buğday bulunmadı⁹⁸¹. Ahalinin neredeyse hiç buğday bulamadığı bu yıldan takriben 7 yıl sonra 1172’de bu kez felaketin adı yoğun kar yağışı oldu. Donan nehir ve kuyulardan havanın ne derece soğuk olduğunu anlamak hiç de zor değildi. Vahşi hayvanlar ve kuşlar açlık ve susuzluk yüzünden helak oldu. Yolların kapandığı ve köyden köye gidişin dahi yapılamadığı bu kar yağışında insanlar evlerinden çıkamadı ve adeta bir mahpus hayatı yaşadılar. Çadırlarda yaşayanlar ve yol üzerinde bulunan seyyahlar, kar içinde kalarak boğulmuşlardı. Sivas’ta kıtlık her yerden şiddetli olduğu için Danişmendli hükümdarı İsmail’den kendilerine ve adamlarına buğday vermesini rica ettiler. Ancak bu sayede ölmeden yaz mevsimini bulacaklardı. Şehir ahalisi kendilerine yardım etmeyen İsmail ile eşini ve adamlarından yaklaşık 500 kişiyi öldürdükten sonra ambarlarda ki buğdayları ele geçirdiler⁹⁸².

Bu alametler gecenin ilk saatinden başlayıp şafak vaktine kadar devam ediyordu. Mevsimin mutad ve tabi durumuna aykırı olarak Mısır’da olduğu gibi kesif bir karanlık basıyordu. Bulutlar elmaştan yapılmış sert dağlar gibi birbirine çarpıyor, şimşekler çakıyor ve gök gürliyordu. Gökyüzü parıldayan şimşeklerle kâmilan kaplanıyordu ve bu esnada hiçbir karanlık köşe görünmüyordu. Bu sonu gelmeyen korkunç parıltılar ve gürlemelere kimse gözlerini kaldırmaya cesaret edemiyordu. İnsanlar bu üç gece de vuku bulan alametten o kadar korku içine düştüler ki erkek ve kadın ihtiyar ve çocuklar hep kiliselere koşup ağlayarak dua ediyorlardı. Yaz mevsimi olmasına rağmen gök gürledi şimşekler çaktı şiddetli esen rüzgâr ağaçları devirdi. Bu olaylar üç gün sürdü gökyüzü sükûnet buldu Sultan da mahcup bir vaziyet içinde olduğu halde Konya’ya geri döndü. Görüldüğü gibi Sultan’ın Tel Hamdun’dan çekilmesinin asıl sebebi yaşanan doğa olayları değil ordusu içerisinde çıkan veba salgınıydı. *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 392; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 312; *Simbat Vekayinamesi*, s. 56.

⁹⁸¹ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 197.

⁹⁸² *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 413, 414

1178 yılında uzun süre yağmur yağmayınca mahsuller kurudu ve Suriye, Filistin, Mezopotamya ve Ermenistan da şiddetli açlık zuhur etti. Elinde az miktar da olsa buğday bulunanlar kilesini 5 dinardan satmaya başladı. Şam ve civar yerlerde buğday ve diğer hububat bulmak mümkün oluyordu. Birçok insan açlıktan öldü. Birçokları da uzak memleketlere gitmek zorunda kaldılar⁹⁸³.

1178 yılının mayıs ayında Antakya'da şiddetli bir yağmur sonrası şehrin içinde hâsıl olan seller ev ve diğer binaları sürükledi. Birçok insanla hayvan boğuldu. Seller şehrin kapılarının önünde o kadar birikti ki kapılar dar geldi ve su surun yüksekliğine kadar çıktı Halk şehirde zuhur eden felaketten dolayı büyük korku içine düştü. Ertesi yıl mart ayı içerisinde bu seferde şehirde yangın çıktı ve Mar Petrus kilisesinin civarında bulunan birçok ev ve diğer binalar kül oldular⁹⁸⁴.

1185 tarihinde tahrip edici çekirge akını ile diğer felaketler de başladı. Açlık o kadar şiddetlendi ki insanlar ölülerin eti ile her türlü menfur şeyleri yediler. Birçok adam çocuklarını sattılar. Öyle ki 22 bin erkek ve kız çocuğunun satıldığı ve bunların köle olarak Irak bölgesine götürüldü⁹⁸⁵. 1195 yılında Mısır'dan Gürcistan'a ve İran'dan Karadeniz'e kadar olan bütün memleketlerde çekirge hububatı ve bağları yiyip mahvediyordu⁹⁸⁶.

Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd düşmanların saldırılarından sellerden şehri korumak için bütün Konya'yı kuşatan sağlam ve

gösterişli bir sur yaptırmaya karar vermiş ve bunun için devletin zengin emirlerini görevlendirmişti. Nitekim Mevlâna'nın babası Bahaeddin Veled'in surların üzerine yazmaları için “*Bu Kala ilahi ve semavi afattan başka şahlanan atların ani ve şiddetli gelen sellerinin yolunu keser*” mealinde bir kitabe metni tanzim ettiğini bilinmektedir. Her ne kadar kaynaklarda çokça geçmese de Bahaeddin Veled'in ifadesinden de anlaşıldığı gibi Konya zaman zaman doğal afetlere maruz kalmıştır⁹⁸⁷. 1227 yılında her ne kadar yaşanabilecek istilalar kadar meydana gelmesi muhtemel sellere ve afetlere karşı yapıldığı iddia edilen Konya surlarının inşa edildiği zaman şehirde veba hastalığı görülmeye başlandı. Bu veba hastalığının şehirdeki etkileri kısa zaman içerisinde kendini gösterdi hatta Taberistanlı Kadı Bahaeddin ve onun bütün soyu soku öldü. Yine iddiaya göre Taberistanlı Kadı Bahaeddin yedi gün burnundan kan gelerek öldü. Şehirde veba hastalığının görüldüğü zaman olarak ta Konya'nın burçları ve kale duvarlarını o tarihte yaptıkları söylerler⁹⁸⁸. Selçuklular döneminde özellikle Anadolu'da 1235 yılında büyük bir hububat kıtlığı yaşandı, bağlar ve ağaçlar kışın şiddeti yüzünden kurudu. 1235 Şubat'ında Fırat nehri dondu ve hiç yağmur yağmadı⁹⁸⁹. 1252 yılında özellikle doğuda çekirge istilası meydana geldi ve birçok bölge bu çekirge sürüsünden dolayı zarar gördü⁹⁹⁰.

⁹⁸³ Süryani Patrik Mihail Vakainamesi, s. 252

⁹⁸⁴ Süryani Patrik Mihail Vakainamesi, s. 255

⁹⁸⁵ Süryani Patrik Mihail Vakainamesi, s. 291.

⁹⁸⁶ Süryani Patrik Mihail Vakainamesi, s. 291.

⁹⁸⁷ Yılmaz Önge, “Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1988, S. 3, s. 50.

⁹⁸⁸ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 84.

⁹⁸⁹ Abû'l-Farac Tarihi, s. 535.

⁹⁹⁰ Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre*, s. 45, 67; Vardan, *Türk Fetihler Tarihi*, s. 103.

1289 tarihinde ilkbaharında Amasya şehrini sel bastı. Şehrin büyük bir kısmı harap oldu. Aynı gün Niksar’da gök gürledi ve şimşek çıktı. Şehrin yarısını tahrip etti. Konya’ya öyle bir dolu yağdı ki, o zamana kadar Rum bölgesinde kimse öylesini görmemişti. Bu afet bütün Rum bölgesini dolaştı. İnsanlar türlü türlü felaketler geçirdiler. Fahreddin Kazvini Konya’ya geldiğinde halk afetlerden dolayı perişan idi⁹⁹¹. Kısa zaman sonra 1300 yılında Anadolu’da özellikle de Sivas’ta kıtlık oldu⁹⁹².

Gökyüzü ve Atmosfer Olayları

Selçuklu tarihi boyunca Anadolu’da yaşayan halkları derinden etkileyen, büyüklükleri ve sonuçları ile tarihî kaynaklarda kendilerine yer bulan önemli gökyüzü ve atmosfer olayları yaşanmıştır. Selçukluların Anadolu’ya geldikleri tarihten önce birçok bölgede farklı atmosfer olaylarına rastlamak mümkündür. Fakat çalışmamızın sınırları dâhilinde bu başlıkta Selçukluların Anadolu’da siyasî iktidarı ellerinde hissetmeye başladıkları yıllardan sonrasına temas edeceğiz.

Her ne kadar kaynaklar ahalinin yorumlamadığı gökyüzü olaylarını bizzat Konya şehri üzerinden değerlendirmemiş olsa da kaynak yazarlarının Selçuklu coğrafyasına yakın bölgelerde hayatlarını sürdürmelerinden dolayı kalemeye aldıkları eserlerde geçen özellikle güneş tutulmaları, yıldız kaymaları gibi bütün gökyüzü olaylarının Konya’dan gözlenmiş olması muhtemeldir. Bundan dolayıdır ki kaynaklarda geçen gökyüzü olaylarından bahsetmek uygun olacaktır. İbnü’l-Esîr, 1080’li yıllarda meydana

gelen iki farklı gökyüzü olayından kayıtlarında bahsetmiştir. Ona göre: *1084/1085 yılının Sefer ayında doğudan batıya doğru bir yıldız kaydı. Büyüklüğü ve ışığı ayınki kadardı. Daha sonra yaklaşık bir saat içinde yavaş yavaş uzaklaşıp gitti. Bundan önce buna benzer bir yıldız zuhur etmemişti.*” 1087/1088 yılında da tam güneş tutulması oldu. Doğa olayları hakkında yoğun olarak bilgi veren kaynaklara ek olarak Ahmed bin Mahmud da meydana gelen bir gökyüzü olayından bahsetmiş ve bu vakayı Selçuklu Sultanı ve vezirinin ölümü ile bağdaştırmıştır. Yazara göre: *“O yılın Rebiyülevvel ayının ortasında (25 Nisan 1092) pazartesi günü, Zuhale ile Merih yıldızları Seretan (Yengeç) burcunda öyle vaktinde birleştiler. Burada şimdiye kadar böyle bir şey vuku bulmamıştı. Tesadüf o yıl Melikşah ile Nizamü’l-Mülk öldüler. Yıldızlarla uğraşanlar: “Bunun gibi büyük sultanın ve vezirin ölümü bu birleşmenin tesirindendir.”* dediler.”⁹⁹³

İslam kaynakları, 1097 yılının Temmuz/Ağustos ayında büyük bir kuyruklu yıldız doğduğunu ve yirmi gün süresince zuhur eden yıldızın daha sonra kaybolduğunu ve bir daha görünmediğini belirtirler. Mateos ise bu olayı şöyle aktarmaktadır: *“Ermeni takvimine göre 546 (25 Şubat 1097 / 24 Şubat 1098) yılında Arek ayı içinde garp tarafında kuyruklu bir yıldız belirdi. Bu yıldızın kuyruğu, onun ziyasını kısmen kaplıyordu. Yıldız, on beş gün görüldükten sonra kayboldu. Aynı yılda göğün şimal kısmında korkunç ve acayip bir nişane belirdi. Böyle hayret verici bir şey şimdiye kadar hiç görülmemiş-*

⁹⁹¹ Anonim Selçuk Nâme, s. 57,58.

⁹⁹² Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre*, s. 61

⁹⁹³ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, Haz. Erdoğan Mercil, İstanbul 1997, s. 164; Azîmî’ye göre 485- 1092/1093 yılında Merih (Mars) ve Zuhale (Satürn) gezegenleri Seretan (Yengeç) burcunda bir araya geldiler. Azîmî, *Azîmî Tarihi*, s. 32.

ti. Mareri ayı içinde gökyüzü bir alev gibi tutuştu ve hava açık olduğu halde kızardı. Gökyüzü, sanki birbiri üzerine yığılmış tepelerle kaplandı ve rengârenk bir hâl aldı. Bu renkli yığınlar şarka doğru kaymaya başladı ve sıklaştıktan sonra dağılıp gökyüzünün büyük bir kısmını kapladı. Sonra hayret edilecek derecede olan koyu kırmızılık, gök kemerinin ortasına kadar uzandı. Âlimler, bunun kan döküleceğine dair bir alamet olduğunu söylemişlerdir.”⁹⁹⁴

Tarihçi Mateos, bu yüzyılın sonunda üç önemli gökyüzü olayından bahsetmiştir. Ona göre: “1098/1099 tarihinde göğün şimal kısmında ikinci bir alamet belirdi. Gecenin dördüncü saatinde gökyüzü evvelkinden daha kızgın bir hâl aldı. Bu alamet, akşamdan gecenin dördüncü saatine kadar devam etti. Bu kadar korkunç bir nişane şimdiye kadar hiç görülmemişti. Bu alamet, gitgide yükselerek göğün şimal kısmını tepeye doğru uzanan çizgilerle kapladı. Bütün yıldızlar ateş rengini aldılar. Bu nişane, bir hiddet ve felaket nişanesi idi. Bu olaydan kısa süre sonra 1099 / 1100 tarihinde mutat surette bir ay tutulması vuku buldu. Ay, önce birinci saatten dördüncü saate kadar koyu kan rengini aldı. Sonra karardı ise de tekrar kan renginde imiş gibi görünüyordu. Bu kararı o kadar koyu idi ki yeryüzü karanlık içinde kaldı. Âlimler, bunun İranlılar tarafından bu milletin kitaplarında aya dair bulunan yazılara göre, kan döküleceğine bir alamet olduğunu söylediler. Aynı yıl başka bir olay yaşandı ve gökyüzünde koyu kırmızı renkte ateşli alamet tekrar görüldü. Bu alamet, şimal tarafından şarka doğru gitmekte olup gecenin yedinci saatine kadar gözlere görüldü ve alamet sonra

karardı. Bunun, Hristiyanların kanının döküleceğine dair bir işaret olduğu söylendi.”⁹⁹⁵

1101 yılında göğün küzey kısmı dördüncü defa olarak tekrar kızardı. Evvelinkinden daha korkunç bir halde olan bu kan renkli alamet bilahare karardı. Dördüncü âlem ayın tutulmasına tesadüf etti⁹⁹⁶.

1103-1104 tarihinin başlarında Urfa şehrinde şubat ayının sonlarına doğru perşembe günü tufanı andıran bir su baskını vuku buldu. Hava yukarı tabakalarında o kadar teraküm etti ki gökyüzü tufanda olduğu gibi çatırdayan şimşekler ve gürlemelerle doldu. Bazı kimseler şehrin sonun geldiğini zannettiler. Şafak vakti dolu ile karışık bir sağanak yağmaya başladı. Güneşin doğması sırasında da garp tarafından inen sel, tepelerden aşağıya düşerek surun bir kısmını yardı ve şehrin içine dolu. Sel şehrin bir kısmını tahrip etti. Birçok evler yıkıldı ve saysız hayvan telef oldu. Fakat insanlara bir şey olmadı çünkü felaket gündüzün olduğu için herkes kaçabilmişti⁹⁹⁷.

1106 yılında korkunç ve aynı zamanda hayret verici bir kuyruklu yıldız görüldü. Güneybatı tarafından görünen bu yıldız kuyruğu gökyüzünün büyük bir kısmını kaplamıştı. Şubat ayının 13. günü meydana geldi. Yıldız elli gün kaldı ve herkes hayret içinde bıraktı. Çünkü onun kuyruğunun ilerleyişi gökyüzünde bir nehir akışını andırıyordu. Böyle muhteşem bir alamet ne görülmüş ne de işitilmişti. Âlimler bunun bir kral yıldızı olduğunu ve bu yılda hâkimiyetini büyük İskender gibi denizden öbür

⁹⁹⁴ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 193; İbnü'l Esîr, el-Kâmil fi't-Târih, C. 8, s. 409; Azîmî Tarihi, s. 36.

⁹⁹⁵ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 198, 200, 202.

⁹⁹⁶ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 207.

⁹⁹⁷ Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi, s. 220, 221.

denize kadar yayacak olan bir kralın doğacağını keşfettiler⁹⁹⁸.

1108 tarihinde Ceyhun mıntukasında gece esnasında güneş gibi parlak bir aydınlık görüldü ki bu üç saat sürdü. Aynı yılın 4 Nisan günü güneş sabahın ilk saatinden üçüncü saatine kadar bir toz dumanı gibi kesif bir karanlıkla kaplandı. Güneş saat üçten sonra hafifçe ışık verdi. Fakat güneş müteakip üç saat zarfında ateşe benziyordu ve fakat hiç ışık vermiyordu. Bu karanlık 12 gün devam etti. 5 Mayıs gününden başlamak üzere güneş üç gün tutuldu. Haziran ayının başlangıcında bir kuyruklu yıldız görüldü. Bu mızrağa benzeyen kuyruğu şarka doğru uzanmıştı. Yıldız her gün ilerleyerek 15 gün gökyüzünde kaldı⁹⁹⁹. Azîmî'ye göre göğün kuzey tarafında semada kısa kuyruklu bir yıldız görüldü bu yüzden suda balığa varıncaya kadar bütün kuyruklu canlılar öldüler¹⁰⁰⁰.

1110 yılının kış mevsiminde Van (Vasputgan) eyaletinde büyük bir tahribat vuku buldu. Karanlık bir gecede Van gölüne gökten bir ateş düştü. Karanlık bir gecede korkunç bir nişane belirdi. Göğün en yüksek bir yerinden bir ateş çıktı ve parlamaya başladı. Ateş Van gölünü vurdu ve göl şiddetli bir gürültü çıkardı. Ateş karaya vurdu ve toprak ile sular şiddetle sarsıldı. Deniz büyük bir gürültülerle kara üzerine yayıldı Göl kan rengini aldı ve ateş, girdapların yüzünü yarı. Sabahleyin gölün kıyısında ölmüş balık yığınları görüldü. Sabah aydınlığında balıklar, odun yığını gibi sahile yığılmıştı. Bu sayısız balık leşleri fena kokusu her tarafı

tuttu. Toprağın birçok yerinde korkunç uçurumların açılmış olduğu da görüldü¹⁰⁰¹.

1115 tarihinde Müslümanların büyük bir şehri olan Diyarbakır'da korkunç bir nişane belirdi ve şehrin büyük camisinin üzerine geceleyin gökten ateş düştü. Ateş o kadar kızmıştı ki duvar taşları odun gibi yandı. Şehrin bütün erkekleri oraya koştular fakat bu sönmez ateşi bastıramadılar. Ateş bilakis git gide daha çok alevlendi ve göklere yükseldi. Ateş bu mabedini adeta küle çevirdi¹⁰⁰².

1123 yılında güneyden kuzeye uzanan büyük bir kuyruklu yıldız görüldü. Çok uzun ve bir at boynu kadar geniş olan bu yıldız gökyüzünde iki ay görüldü¹⁰⁰³. 1128 ve 1129 yılında kuyruklu yıldızlar görüldü¹⁰⁰⁴. 1131 yılının ikinci teşrin ayında şimal taraflarında dağlara benzeyen bir alev görüldü ki sütun şeklini aldı. Bu esnada korkunç derecede büyük bir yıldız düştü ve müthiş bir gürültü çıkardı¹⁰⁰⁵.

1135 yılında kış sert geçti ve Malatya mıntukasına kırmızı kar yağdı ki bu görülmüş bir şey değildi¹⁰⁰⁶. 1 Nisan 1143 tarihinde perşembe günü göğün şimal tarafında ziyâder bir sütun şeklinde bir alamet belirdi. Bu alamet sekiz gün mütemadiyen görüldü¹⁰⁰⁷. 1144 yılının mart ayının 23'üne tesadüf eden perşembe günü akşamında batı tarafından güneş battıktan sonra korkunç bir nişane görüldü. Bir mızrağa ben-

⁹⁹⁸ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 230; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. 8, s. 514.

⁹⁹⁹ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 57.

¹⁰⁰⁰ İbn Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, s. 41; *Azîmî Tarihi*, s. 44.

¹⁰⁰¹ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 241, 242; Vardan, *Türk Fetihler Tarihi*, s. 56, *Simbat Vekayinamesi*, s. 48.

¹⁰⁰² *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 257; Vardan, *Türk Fetihler Tarihi*, s. 59.

¹⁰⁰³ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 85.

¹⁰⁰⁴ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 90.

¹⁰⁰⁵ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 96.

¹⁰⁰⁶ *Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, s. 110; *Abû'l-Farac Tarihi*, s. 366.

¹⁰⁰⁷ *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi*, s. 296.

zeyen bu alamet yedi gün üç saat kalmak üzere görüldü. Bunun kan dökülmesine dair bir işaret olduğu söylendi¹⁰⁰⁸.

1176 yılında göğün batı tarafında yarımay gibi bir şey görüldü. Bu, doğuya doğru yükseldi ve yükselince büyüyüp ayın üç misli büyüklüğe vardı. Sonra aniden göğün ortasına kadar yükseldi üç parçaya ayrıldı düştü ve bir daha görünmedi. Bizans İmparatoru bu sırada bozguna uğrayıp ordusu parça parça olduğu için herkes bu alameti ona işaret gibi telakki etti¹⁰⁰⁹. Yine aynı yıl meydana gelen büyük güneş tutulması herkes tarafında gözlenmiştir¹⁰¹⁰.

1186 yılının Eylül ayının 14'ünde yıldızların birleşeceği ve bunun sonucunda şehirlerin ve köylerin, içlerindeki insan ve her türlü hayvanla beraber kâmilan harap olacağı, yeryüzünde hiçbir şeyi bırakmayacak bir rüzgârın çıkacağı söyleniyordu. Yahudiler, Müslümanlar ve putperestler ve hatta birçok Hristiyanlar bu iddiayı yayarak "O gün güneş tutulup karacak, zelzeleler olacak ve bir fırtına çıkıp toprağı ve taşı kaldıracak ve şehirlerle köyler gömülecek" diyorlardı. Bütün müneccimler umumi bir tufan olacağını ve dünyanın müthiş bir kasırgaya uğrayacağını, bütün insanlık âleminin Nuh peygamber zamanındaki gibi helak olacağını söylediler ve suların bütün dünyayı kaplayacağını bildirdiler. Birçok hükümdar ve prensler bu söylentilere inandı ve yer altında mağaralara kavi evler inşa ettirerek buralarda yiyecek ve içecek şeyler koydurdular. Aslında herkesten fazla Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan bu laflara inandı ve yığın yığın paraları boş

yere israf ederek yeraltını kazdırdı ve yerin diplerine muhkem evler yaptırdı. Birçok insan yerlerini terk edip başka yerlere gittiler ve birçokları mağaralarla yer altındaki dolambaçlı çukurda ikamet ettiler. Fırtınanın kopacağı gün yaklaşınca onlar saklanmak üzere mağaralara doğru koşmaya başladılar. Tespit edilen gün gelince tatlı bir ışıık görüldü yani güneş çıktı. Yeryüzünde hava berrak ve parlaktı. Bu berraklık ve sükûnet aylarca devam etti. Fakat şanı yüce Allah bütün bu kehanetleri boş ve asılsız olduğunu gösterdi. Müneccimlerin tayin ettikleri gün gelince edince birçok kimseler kazdıkları yerlere ve mağaralara iltica ettilerse de o gün hava her zamankinden daha sakin geçti ve yalnız her zaman olduğu gibi bir aralık güneş tutuldu. Hükümdarlar da avam da yalanları yüzünden müneccimlere hakaret ettiler. Meşhur müneccimlerden birisi olup aynı kehanetleri ileri süren biri "Bunlar hesaplarında yanıldılar" dedi. Sultan kendisini çağırarak buna dair sual sorunca aynı cevabı verdi. Kehanetlerden birinin de vuku bulmayacağını ve insanoğullarının bir felakete uğrayacağını bildiren bir beyanname yazdı. Sultan bunun böyle olacağını nereden bildiğini sorunca o da şu cevabı verdi: Yeryüzünü tufan kaplayacak olursa beni muhafaza edecek bir kimse hayatta kalmaz. Olmazsa ben doğruyu söylemiş olduğum için ayrıca mükâfat görürüm¹⁰¹¹. Müneccimler eskiden beri bu yılın 16 Eylül 1186 günü beş yıldızın terazi burcunda toplanacağını söylemişler, onların birbirlerine yaklaşımlarıyla da şiddetli rüzgârlar eseceğini toprağı, insanları ve şehirleri mahvedeceğini haber vermişlerdi; fakat bunların hiçbirisi doğru çıkmadı, hiç rüzgâr esmedi, hatta arpa ve buğ-

¹⁰⁰⁸ Süryani Patrik Mihail Vakainamesi, s. 124.

¹⁰⁰⁹ Süryani Patrik Mihail Vakainamesi, s. 247.

¹⁰¹⁰ Vardan, Türk Fetihler Tarihi, s. 86.

¹⁰¹¹ Süryani Patrik Mihail Vakainamesi, s. 272, 273; Abû'l-Farac Tarihi, s. 438, 439

day taneleri hasadı rüzgâr olmadığı için gecikti. Çiftçiler taneleri samandan ayırabilmek için rüzgâr beklediler. Böylece Allah müneccimleri yalanladı ve onları rezil etti¹⁰¹².

Ahmet Eflaki'nin Hz. Mevlâna'ya dair aktardığı bir hadiseden Konya şehrinde yaşanan şiddetli kışın ne derece etkili olduğunu anlamak mümkündür. Zira Eflâki; Hz. Mevlâna'nın bir gece namaz kılarken secdeye yüzünü medresenin döşemesine sürüp gözyaşı döktüğü esnada gözyaşlarının donarak sakallarını döşemeye yaptırdığını aktarmaktadır. Bulaşan gözyaşlarının buza dönmesiyle yapışan sakalları ancak sabah medreseye gelen arkadaşlarının panikle çığlıklar koparıp sıcak su dökmeleri suretiyle açılmıştı¹⁰¹³. Bu rivayet her ne kadar Hz. Mevlâna'nın ibadete olan düşkünlüğüne vurgu yapmak adına aktarılmış olsa da Konya'daki kara kış hakkında da bizlere malumat vermektedir. Fakat yine de temkinli yaklaşılması gereken bu rivayetin Konya'nın olağan ayazından başka şiddetli bir kışa işaret etmesi için yeterli bilgiyi içerdiği söylenemez. Dolayısıyla teyide muhtaç bu ve benzeri ifadeleri kullanmakta mahzur olmasa da bunları sadece işaret ettiği mana dâhilinde yorumlamak yerinde olacaktır. Hz. Mevlâna'nın namaz kılarak sabahlaması ne kadar akla yatkın geliyorsa sakallarının soğuktan çözilemeyecek derecede döşemeye yapışması da o derece akla aykırı gelmektedir.

Konya şehrinde bir süre su kıtlığı oldu. Yağmur hiç yağmadı. Çukurlardaki sular çekilip kaybolmuştu. Şehrin bilginleri, şeyhleri ve emirleri bütün halkla birlikte su istemek için şehirden dışarı yağmur duasına çıktılar, kurbanlar

kestiler, ağlayıp sızladılar ancak dualar kabul edilmedi ve kabul hedefine yaklaşmadı. Sıcak güneş dünyayı kaynayan bir cehennem gibi yağıyordu. Bitkiler tamamen kurmuştu. Devrin ayın gönüllülerinden bir cemaat bunun çözümü Çelebi hazretlerine gidip onun Mesih'n nefesi gibi olan nefesini ve duasını istemekte gördüler ve belki böylece onun duası Tanrı'nın yanında kabul edilir de tanrı yağmur verir dediler. Hepsî Çelebi hazretlerine gelip durumu anlattılar. Çelebi Hüsameddin ve dostları güzel türbeye gidip dua ettiler ve derhal iri iri bulutlar toplanıp gökte göründü ve şiddetli bir yağmur yağmaya başladı. O kadar yağdı ki hepsi aciz kaldı, bütün şehirliler yeniden kul ve mürit oldu. Böylece yirmi gün hava bir yağıp bir açıyordu. Bütün sahralar, ovalar, bağlar suya kandı. Seller haddi aştı. Nihayetinde ağlayan dünya gülmeye ve bu çamurlu yerlerden çeşitli bahçeler belirmeye başladı. Türölü hububat sonsuz dereceyi buldu ve o yıl çok bolluk olup nimet çoğaldı¹⁰¹⁴.

Kaynaklardan yararlanılarak verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi farklı coğrafyalarda yaşanmış olsa da neredeyse bütün tarihî kaynaklarda kendisine yer bulan ve meydana geldiği anda toplumlar üzerinde olumsuz etkilere sebebiyet veren sıra dışı gökyüzü ve atmosfer olayları ve anlatılış tarzı ve yöntemi, müelliflerin dinî inançları ve taassupları ile doğrudan ilgilidir. İslamî yazarlar konuya dair bilgi verirken genellikle yaşananları olduğu gibi yansıtmış hatta bazen olayları sayısal veriler ile anlatarak daha objektif bir bakış açısı tercih edip hadiselerden farklı anlamlar çıkarmamışlardır. Ancak Ermeni tarihçiler, doğal afetlere dair sabit bakış açılarını bu vakalarda da sür-

¹⁰¹² İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fî 't-Târih*, C. 9. s. 493.

¹⁰¹³ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, s. 300.

¹⁰¹⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri*, s. 562, 563.

dürmüşler ve her sıra dışı gökyüzü olayından farklı anlamlar çıkarmak için adeta birbirleri ile yarışmışlardır.

SONUÇ

Konya şehri Türkiye Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapması ve eski medeniyetlerin izlerini taşıması nedeniyle kaynaklarda kendisinden ziyadesiyle bahsettirmiş büyük bir yerleşim yeridir. Fakat pek çok devletin idari, iktisadî, içtimai ve kültürel merkezi olan bu şehre dair, doğa olayları ve sebep oldukları felaketler nedeniyle kaynaklarda neredeyse bilgiye tesadüf edilmez. İlginçtir ki; Ermeni ve Süryani kaynakların müellifleri kendi ikametgâhları olan Urfa, Antakya veya Malatya gibi şehirlerde olup bitenlerden sıklıkla bahsetmelerine rağmen Konya'nın durumuna dair bilgi aktarmamışlardır. Dahası Bizans tarihinin Orta Çağ'daki en önemli müellifleri John Skylitzes, Mikhael Attaleiates, Mikhail Psellos, Ioannes Zonaras, Michaelis Glycas, Ioannes Kinnamos, Niketas hatta Georgies Pahciyemeres dahi İç Anadolu ve Konya'nın doğal afetlerine kayıtsız kalmışlardır. Bu durum akla iki öngörüğü getirmektedir ki bunlardan ilki Türkiye Selçuklularının gerçekten doğal afetlerden oldukça emin bir beldeyi kendilerine başkent yapmış olmalarıydı. İkinci tahmin ise, Konya'da gerçekleştiğini varsaydığımız doğa olaylarının diğer bölgelerdeki doğa olaylarının oluşturduğu felaketlerin boyutuna ulaşamamış olması ve tarihçilerin gözünden kaçmış olmasıydı. Tarihi kayıtlar arasında direk deprem veya doğa olaylarını çözümleyici bir esere tesadüf etmesek de İslâm coğrafyasında yaşanan felaket ve salgınlara dair bilgi içeren kaynakların sayılamayacak derecede fazla olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu kaynaklar bile içerdiği

bilgilerle Konya afetlerinin tarihine dair bir kapı aralamamıza fırsat vermemektedir. Bu çalışmada ziyadesiyle dikkatimizi çeken bir mesele daha vardı ki o da Konya'da meydana gelen iki depremden sadece Ahmet Eflâkî'nin bahsetmiş olmasıydı. Müellifin mevzuya dair kayıtları olmazsa orta çağ tarihi boyunca Konya'da herhangi bir depremin olmadığını kesin bir şekilde ifade etmek hiç de iddialı bir yargı olmayacaktı. Bunun yanında genelde bir felaketten sonra ikinci bir felaket olarak gelen veba gibi salgınlar da mezkûr müellifler sayesinde günümüze malumat olarak gelebilmiştir. Konya ve çevresi salgınları hakkında sınırlı sayıda kaynağın malumat veriyor olmasının yanında Ahmet Eflâkî'nin konuya dair aktardıklarının ayrıntıdan ve ispat edilebilirlikten bir hayli uzak olması araştırmacıların işini bir hayli zorlaştırmıştır. Zira felaket olarak nitelendirebileceğimiz bu olayların yeri ve tarihi konusundaki eksiklikler olaylara şüpheyle yaklaşmamıza neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- GALSTYAN, A. G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yay., İstanbul 2005.
- AHMED EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yay., İstanbul 2012.
- AHMED BİN MAHMUD, *Selçuk-Nâme*, Haz. Erdoğan Mercil, İstanbul 1997.
- ALBERT OF AACHEN, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, ed. trans. Susan B. Edgington, Clarendon Press, Oxford 2007.
- Anonim *Haçlı Tarihi*, terc. Ergin Ayan, Selenge Yay., İstanbul 2013.
- Anonim *Süryani Kroniği*, (I. Ve II. Haçlı Seferleri) çev. İlhan Aslan, Post Yay., İstanbul 2019.

- AZÎMÎ, *Azîmî Tarihi*, Selçuklular Dönemi ile ilgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44), TTK. Yay., Ali Sevim, Ankara 2006.
- Başkumandan Simbat Vekayinamesi* (951- 1334), Türkçeye çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Nüsha, İstanbul 1946.
- CARNOTENSIS, Fulcherius, *Kutsal Toprakları Kurtarmak, Kudüs Seferi*, çev. İlcan Bihter Barlas, Kültür Yay., İstanbul 2009.
- ABÛ'L-FARAC, Gregory, (Bar Habraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Süryaniceden İng. çev. Ernest A. Wallis Budge, Trk. çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, TTK. Yay., Ankara 1999.
- PACHYMERES, Georges, *Relations Historiques*, Li. VII-IX C. 3, ed. tams, Albert Failler, Institut Francais D'etudes Byzantines, Paris 1999.
- HAMD-ALLÂH MUSTAWFÎ QAZWÎN, *Nushat-Al-Qulûb*, trans. G. Le Strange, Leyden 1919.
- Ioannes Kimnamos'un Historias'ı* (1118-1176), haz. Işın Demirkent, TTK Yay., Ankara 2001.
- ZONARAS, Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2008.
- DEMİRKENT, Işın, "Bizans Kaynaklarına Göre IV.-XI. Yüzyıllarda İstanbul'da ve Çevresinde Depremler", *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, 22-23 Mayıs 2000 İstanbul.
- İBN KALÂNİSÎ, *Şam Tarihine Zeyl, I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemini*, çev. Onur Özatağ, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- İBNÜ'L ESÎR, *el-Kâmil fi't-Târih, (İslam Tarihi)*, C.8-10, terc heyet. Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2016.
- İBNÜL EZRAK, *Meyyâfârikin ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısım)*, inc-not. Ahmet Savran, Erzurum 1992.
- BAKIR, Mevlide, "Depremlerin Oluş Nedenlerine İlişkin Bizans Teorileri", *İTÜ Dergisi*, Sosyal Bilimler, Aralık 2005, C. 2, s. 3-9.
- GLYCAS, Michaelis, *Annales*, Immanuel Bekkerus, Bonnae 1836.
- ATTALEIATES, Mikhael, *Tarih*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.
- MÜVERRİH VARDAN, *Türk Fetihler Tarihi*, çev. Hrant D. Andreasyan, yay. haz. İlhan Aslan, ed. Fuat Hacısalıhoğlu, Post Yay., İstanbul 2017.
- KHONIATES, Niketas Historia, (Ioannes ve manuel Komnenos Devirleri), çev. Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara 1995.
- ARSLANTAŞ, Nuh, *İslam Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*, İstanbul 2003.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 2001.
- TUDEBODUS, Peter, *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi, Kudüs'e Yolculuk*, Terc, Not. Süleyman Gebç, Kronik Yay., İstanbul 2019.
- WILLEM, Ruysbroeckli, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk, 1253-1255*, ed. Peter Jackson, David Margon, çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.
- SIBT İBNU'L-CEVZÎ, *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, Seçme Türcüme ve Değerlendirme Ali Sevim, TTK. Yay., Ankara 2011.
- Süryani Patrik Mihail Vakainamesi*, İkinci Kısım (1042-1195), Türkçeye çev. Hrant D. Andreasyan, T.T.K. Basılmamış Nüsha, İstanbul 1944.
- Târîhi-î Âl-i Selçuk, Anonim Selçuk Nâme*, Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yay., Ankara 2014.
- Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi* (952-1336) ve *Papaz Girgor'un Zeyli* (1136-162), çev. Hrand D. Andreasyan, Not. Edouard Dulaurer, M. Halil Yınanç, TTK. Yay., Ankara 2000.
- Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III* (1143-1184), Haçlılar Türkler Karşısında, çev. Ergin Ayan, Kronik Yay., İstanbul 2019.
- Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar (I-VIII Kitaplar)*, çev. Ergin Ayan, Ötüken Yay., İstanbul 2016.
- ÖNGE, Yılmaz, "Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1988, S. 3, s. 49-60.

SELÇUKLU YEMEKLERİ VE KONYA YEMEK KÜLTÜRÜ

Yılmaz SEÇİM

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Konya/
TÜRKİYE, yilmazsecim@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9112-7650.

Eda SAKA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak
Sanatları Bölümü, Konya/TÜRKİYE, edasaka8706@gmail.com, ,ORCID: 0000-0003-4877-1392.

ÖZ

Türk mutfağı geçmişten günümüze birçok etken ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle değişim ve gelişim kaçınılmaz bir hal almıştır. Türklerin, Türkistan'dan Anadolu'ya göç etmesi, kültürel etkileşimlere vesile olmuştur. Geçmişten gelen gelenekler ile beslenme alışkanlıkları devam ederken, yerleşik hayata geçiş ve İslâmiyet'in etkisiyle değişim ve gelişim kaçınılmaz olmuş; karşılaşılan yeni yemek kültürleriyle de etkileşime girilmiştir. Bu durum Türk mutfağının zenginliğine zenginlik katmıştır. Türklerin, göçebe ve savaşçı bir topluluk olması nedeniyle, gıda muhafaza yöntemleri ve sofrası çeşitliliği konusunda bilgisi; dini inançtan, bölge özelliklerinden ve karşılaşılan etnik gruplardan beslenerek sentez bir özelliğe bürünmüştür. Çalışma kapsamında Türklerin, Orta Asya'dan Anadolu'ya

uzanan yolculuğu ile Türk mutfağının geçirdiği tarihsel süreçler üzerine incelemeler yapılmış ve Türk mutfak kültüründe önemli yere sahip olan Selçuklu devletinin yemek-kültür ilişkisini inceleyerek, Türk mutfağının daha iyi anlaşılabilmesine olanak sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Selçuklu Yemek Kültürü, Türk Mutfağı.

DISHES OF SELJUKS AND KONYA FOOD CULTURE

ABSTRACT

Turkish cuisine has faced many influenced from past to the present. For this reason, transformation and progress in Turkish cuisine have become inevitable. The migration of Turks from

Central Asia to Anatolia has been instrumental in cultural interactions. While the traditions and eating habits from the past continued, transformation and progress became inevitable due to the transition to settled life and the influence of Islam, as well as interaction with new food cultures encountered. This situation has added richness to the diversity of Turkish cuisine. The knowledge of the Turks about food preservation and table variety, as they are a nomadic and warrior community, has taken on a synthesis feature by feeding on religious beliefs, regional characteristics and ethnic groups encountered. Within the scope of the study, analyzes were made on the historical processes of the Turkish Cuisine with the journey of Turks from Central Asia to Anatolia, and by examining the food-culture relationship of the Seljuk state, which has an important place in Turkish culinary culture, it is possible to better understand the Turkish cuisine.

Keywords: Culinary Culture of Seljuks, Gastronomy, Turkish Cuisine.

GİRİŞ

Selçuklular, Malazgirt savaşında Bizans'ı mağlup ettikten sonra 1071'de Anadolu'nun fethine başlamış ve 1074 civarında İstanbul'un güneydoğusunda ilk başkenti İznik (Nikaia) olan Anadolu Selçuklu Sultanlığını kurmuşlardır. Selçuklular hem göçebe hem de yerleşik yaşam şeklini benimsemişlerdir. Anadolu'nun tarıma elverişli olması sebebiyle bölgeye gelen Türkler zamanla yerleşik düzene geçerek tarımsal faaliyetler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Selçuklu yemek kültürünün Orta Asya'ya nazaran daha farklı şekillenmesi ve daha zengin olmasındaki en büyük husus; hiç şüphesiz yer-

leşilen coğrafyanın birçok açıdan tarımsal anlamda avantajlara sahip olmasındandır¹⁰¹⁵.

Selçuklular ve Beylikler döneminin mutfak kültürü hakkında, dönemin önemli eserlerinden olan *Divan-ı Lügat-it Türk* adlı eserde yemekler; *Kutadgu Bilig* adlı eserde de yemek törenleri ve sofr kuralları hususunda bilgiler verilmektedir. Yine dönemin ünlü eseri olan *Dede Korkut Hikâyelerinin* içeriğinde dönemin yemeklerine dair bilgiler yer almaktadır. Selçuklular Dönemi'nde yemek kültürü konusunda en önemli kaynak 13.yy.da yaşayan Mevlânâ'nın eserleridir¹⁰¹⁶.

Selçuklu Mutfak Kültürü

On birinci yüzyılda, Selçuklu Sarayı'nda mutfakları aşçıbaşılar; şaraphaneleri ise içki-ci başları denetlemiş ve yönetmiştir. Bununla birlikte günümüz mutfaklarına benzer ayrı bir bölme bulunmuş ve bu kısma yemek pişirilen yer veya pişme yeri anlamında aşevi, aşhane, aş taamı, aş ocağı veya aşlık denmiştir. Bu isimler, zamanla yerini Arapça kökenli matbah kelimesinden türeyen mutfığa bırakmıştır¹⁰¹⁷.

Eğlence meclislerinde hükümdara ve davetlilere şarap sunan kişilere "sâki", Selçuklu sarayının aşçısına "havâyic sâlâr" (hansalar), saraydaki "şarabhâne-i Sultan" veya sadece "şarabhâne" denilen ve hükümdara ait meşrubatı korumakla yükümlü daire veya kiler hademe-

¹⁰¹⁵ Hayati Beşirli, "Yemek Kültür ve Kimlik", *Milli Folklor Dergisi*, 22/87, 2010, ss.159-169; Sibel Önçel, "Türk Mutfağı ve Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3/4, 2015, ss.33-44.

¹⁰¹⁶ Nevin Halıcı, *Siniden Tepsie Klasik Türk Mutfağı*, Usaş Yayınları, İstanbul 2009.

¹⁰¹⁷ Reşat Genç, "XI. Yüzyılda Türk Mutfağı" *Yemek Kitabı Tarih Halk Bilimi Edebiyat*. Haz: Sabri Koz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

lerinin amirine “şarabdar” denilmiştir. Selçuklu döneminde, günümüzde de kullanılan kaşık, çatal, bıçak, tabak gibi malzemelerin yanı sıra mutfakta; kepe, tencere, kazan, havan, güveç, testi, sürahi, elek ve kalbur bulunduğu da bilinmektedir¹⁰¹⁸.

Genel olarak bir gün içinde yemek saatleri; kuşluk vakti ve akşam vakti olmak üzere iki öğünden oluşmuştur. İlk öğün kuşluk vaktiyle başlamış ve öğle vaktine iki saat kalana kadar sürmüştür. Yıllar önce kuşluk vaktinde yenilen bu kuşluk yemeği, günümüzde birçok insan tarafından tercih edilen geç kahvaltılar (brunch) atasıdır denilebilir¹⁰¹⁹. Bununla birlikte öğle vakti yemek yenmediği için tok tutacak besinler tercih edilmiş ve genellikle hamur işi yenilmiş olup; ayrıca bal, pekmez, üzüm ve karpuz da tüketilmiştir. Yemekler yenilirken genellikle kaşık kullanılmıştır. Öğle vakti acıklanması durumunda; şerbet, ayran ve meyvelere başvurulsa da yemek yenilmemiştir. Akşam yemekleri, mum ışığından başka aydınlık olmadığından genellikle güneş batmadan önce tamamlanmıştır. Akşam yemeklerinde sıklıkla et yemekleri tercih edilmiş; bunlar arasında da av etleri başta gelmiştir. Yemeğin ardından tatlılar getirilmiş ve başta helva olmak üzere birçok tatlı çeşidi tüketilmiştir. Öğünlerin ve dolayısıyla beslenme düzeninin değiştiği tek zaman ise Ramazan ayıdır¹⁰²⁰.

Selçuklu Dönemi Beslenme Alışkanlıkları

Selçuklular zamanında, en fazla yetiştirilen tahıl olan buğdaydan yapılan ekmeğin beslenmede önemli bir yeri vardır. Bunun yanında arpa ekmeği, çavdar ekmeği, mısır ekmeği ve kepek ekmeği de tüketilen diğer ekmeklerdendir¹⁰²¹. Bu ekmekler, Orta Asya Türk Mutfağından farklı olarak, Selçuklular zamanında her öğünde tüketilmiştir¹⁰²².

Türklerin Asya bozkırlarındaki beslenme alışkanlıklarının Anadolu’da yavaş yavaş değiştiği ve ekmeğin özellikle şehirlerde her yemeğin yanında yenen başlıca besin kaynağı haline geldiği görülmektedir¹⁰²³. Nitekim bu dönemde sofrada ekmeğin az olması kötü bir şey olarak görülmeye başlanmış ve ekmezsiz doyulamayacağı düşünülmüştür. Ekmek, ana yemeğin yanında destekleyici nitelikte olmasının yanı sıra, bizzat yemeğin özünü oluşturan temel besin kaynağı olmuş; dönemin özellikle edebi kaynaklarında sıkça zikredilmiştir. Bu ise üretiminden tüketimine kadar geçen tüm aşamaların tespitine imkân vermiştir.

Selçuklular zamanında, kullanılan unun yanı sıra; hamuru pişirme şekline ve tekniğine göre de farklı çeşitlerde ekmekler yapılmıştır. Yufka, tandır ekmeği, pide ve bazlama; pişirme

¹⁰¹⁸ Eralp Erdoğan, “Türkiye Selçukluları Mutfağı”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010; Murat Doğdubay ve İbrahim Giritlioğlu, *Mutfak Turizmi*, Ed: Necdet Hacıoğlu ve Cevdet Avcıkurt, Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, 2. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara 2011.

¹⁰¹⁹ Aydın Yılmaz, *İşyerimiz Mutfak, Mesleğimiz Aşçılık, Sanatımız Pişirmek*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2002.

¹⁰²⁰ Ömer Uzunağaç, “Selçuklu Anadolu’sunda Beslenme ve Yemek Kültürü”. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2014; Hasan Candar, “Türkiye Selçukluları Zama-

ni Anadolu’da Türk Mutfak Kültürü”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.

¹⁰²¹ Osman Özgüdenli ve Ömer Uzunağaç, “Selçuklu Anadolu’sunda Ekmek”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 2014, ss.43-72.

¹⁰²² Furkan Demirel, “Çadırdan Saraya Türk Mutfak”, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3/1, 2018, ss.105-125.

¹⁰²³ Olgun Közleme, “Türk Mutfak Kültürü ve Din”. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

şekline göre yaygın tüketilen ekmek çeşitlerindendir. Bunların içinde ise en çok tüketilen ekmek çeşidi yufkadır¹⁰²⁴

Selçuklu yemek kültüründe meyveler de sıklıkla menülerde yer almıştır. Bunlar arasında en bilinenleri; elma, kestane, erik, üzüm, dut, badem, keçiyoynuzu, incir, zeytin, fındık, fıstık, kavun, alıç, ayva, nar, ceviz, karpuz, hurma, şeftali, armut, kayısı, turunçgiller (portakal, turunç ve limon), kiraz, vişne, muşmula, kızılcık ve yaban kirazı gibi meyvelerdir. Bu meyveleri hem taze olarak, hem de kurutarak tüketmişler veya pekmeze hoşaf yapımında kullanmışlardır¹⁰²⁵. Şerbet yapımında da bal ve pekmez kullanıldığı bilinmektedir¹⁰²⁶.

Selçuklular, şeftali ve tatlı kayısıları tohumluk kayısı ağaçlarına aşılama ve mevsimi dışında kavun yetiştirmiştir. Ünlü Kamerüddin kayısı adını, Selçuklu devlet adamı, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın veziri Kamedreddin'den almıştır. Bu kayısılar başkent Konya'da yetiştirilmiş, kurutulmuş Suriye ve Mısır'a ihraç edilmiştir. Orta Doğu'da Kamerüddin ismi halen kayısı pestili için kullanılmaktadır¹⁰²⁷.

Selçuklu mutfağında patlıcan, ıspanak, pırasa, turp, şalgam, havuç, kabak, hıyar, nane, madımak, tere, yemlik, lahana, sarımsak, soğan gibi sebzeler ve bahar aylarında toplanan madımak, yemlik, yarpuz gibi çeşitli otlar kullanılmıştır¹⁰²⁸.

Bununla birlikte, Selçuklular; bakla, mercimek, nohut, fasulye, pirinç, börülce gibi baklagilleri; buğday, arpa, çavdar, yulaf, bulgur, yarma (dövmeye), pirinç, mısır gibi tahılları mutfaklarında tüketmişlerdir¹⁰²⁹.

Türklerde geçmişten süre gelen et yeme alışkanlığı, Anadolu'ya gelişleriyle birlikte çok köklü bir değişime uğramıştır. Tarıma elverişli Anadolu topraklarında çok çeşitli sebze, meyve, baklagiller yetiştirilmesi ve bu ürünlerin Türk mutfağında yerini almaya başlamasıyla, et daha az kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, et menüde ana madde olarak yer almaya devam etmiştir. Orta Asya'dan farklı olarak sadece meyve ve sebzeler değil; balık ve deniz ürünleriyle karşılaşılması da Türk mutfağını etkileyerek derin bir değişime uğramasını sağlamıştır¹⁰³⁰.

Selçuklu mutfağında; İslam dininin etkisiyle domuz, eşek, at ve katır gibi hayvanların eti

¹⁰²⁴ Osman Özgüdenli ve Ömer Uzunağaç, "Selçuklu Anadolu'sunda Ekmek", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 2014, ss.43-72.

¹⁰²⁵ Galip Akın, Vahdet Özkoçak ve Timur Gültekin, "Geçmişten Günümüze Geleneksel Mutfak Kültürünün Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 30, 2015, ss.33-51.

¹⁰²⁶ Haşım Şahin, *Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfakları*, Ed: Arif Bilgin ve Özge Samancı, Türk mutfakları. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2008; Ü. Erdoğan Aracı, "Türk Mutfakları" *Gastronomi ve Turizm*, Ed: Hülya Kurgun ve Demet Bağırhan Özşeker, Detay Yayıncılık, Ankara 2016.

¹⁰²⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978; Priscilla Mary Işın, *Bountiful Empire a History of Ottoman Cuisine*, Reaktion Books, Londra 2018.

¹⁰²⁸ Eralp Erdoğan, "Türkiye Selçukluları Mutfakları", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010; Seda Arıhan, "Antik Çağda Beslenme" *Beslenme Antropolojisi-I*, Hatipoğlu Yayınları, 160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi: 03, s.45-78, Ankara 2012; Ayşe Bay-sal, "Türk Mutfakları, Özellikleri, Etkileşimleri" *Beslenme Antropolojisi-I*, Hatipoğlu Yayınları:160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi: 03, s. 123-150, Ankara 2012; Galip Akın, Vahdet Özkoçak ve Timur Gültekin, "Geçmişten Günümüze Geleneksel Mutfak Kültürünün Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 30, 2015, ss.33-51.

¹⁰²⁹ Furkan Demirel, "Çadırdan Saraya Türk Mutfakları", *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3/1, 2018, ss.105-125.

¹⁰³⁰ Eralp Erdoğan, "Türkiye Selçukluları Mutfakları", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

ve sütü hiç yer almamıştır. Yasak olan bu hayvanların eti günümüz Türk mutfak kültüründe de yer almamaktadır¹⁰³¹. Etini en çok tükettikleri hayvanlar sırasıyla koyun, keçi, kuzu ve av hayvanlarıdır, fakat bununla birlikte balık ve kümes hayvanlarını da tüketmişlerdir. Selçuklular hayvanların sakatatlarını da (karaciğer, kalp, böbrek, baş, içkembe ve bağırsakları gibi) genellikle tandır ocaklarda (taş veya kilden yapılmış) pişirerek tüketmişlerdir¹⁰³². Selçukluların sakatat yemeklerini sık sık tercih ettikleri ve tandırlarda böbrek, karaciğer, kalp, kelle, içkembe ve bağırsakları pişirerek tükettikleri bilinmektedir¹⁰³³.

Selçuklularda av, merasim ve eğlencelerinde av eti tedariki için bir makam tesis edilmiş, Selçuklu sultanları zamanlarının bir kısmını, avlanmakla geçirmişlerdir. Av dönüşünde av etleriyle ziyafetler verilmiş, itibarlı misafirlere av eti ikram edilmiştir¹⁰³⁴. Selçuklu ve beylikler döneminde genellikle av kuşları ve ciğer şişte pişirilmiştir. Diğer et çeşitlerinden ise söğürme/söğülme, çevirme, biryan (kebab) köfte, yahni ve tirit yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca bu dönemde et; pastırma, kavurma, sucuk olarak da tüketilmiştir¹⁰³⁵.

Orta Asya Türklerindeki gibi Selçuklular da süt olarak koyun, keçi, inek ve kısırak sü-tünü tüketmişlerdir. Benzer şekilde sütü hem süt olarak hem de yoğurt, ayran, tereyağı, kefir, kurut, kımız ve peynir gibi çeşitli süt ürünlerine işlemişlerdir. Peynir, ekmeğin yanında katık olarak da tüketilmiş ve seyahatlerde yolcuların heybelerinde taşıdıkları en önemli besinlerden olmuştur. İslam dininin etkisiyle kımız tüketimi azalsa da tamamen sonlanmamıştır. Kuruttan kışın su ile yumuşatılarak çorba ve yemek yapımında yararlanılmıştır ve bu kullanım bazı kentlerde halen devam etmektedir. Yoğurdun bir başka kullanım şekli ise elbette ki ayrandır. Yoğurda bir miktar su ilave edildikten sonra yayıkta bişekle dövülerek yahut nehre denilen üstüvane veya büyük testi şeklinde özel olarak hazırlanmış toprak küp-lerde veya derilerde çalkalanarak yağı ayrılıp alındıktan sonra kalan beyaz sulu kısma ayran denilmiştir. Ayran hem içecek olarak hem de bulamaç çorbası, ayran çorbası ve toyga aşı yapımında kullanılmıştır. Ayranın kaynatılmasıyla çökelek (ekşimik, lor peyniri) elde edilmiştir¹⁰³⁶.

Selçuklu Mutfağında Yemekler

Türk mutfak kültürü, Selçuklu Devleti döneminde yazılı kaynaklarını oluşturmaya başlamıştır. Söz konusu yazılı kaynaklar; yemek tariflerini, kutlamaları, törenleri ve sofrada

¹⁰³¹ Hayati Beşirli, "Yemek Kültür ve Kimlik", *Milli Folklor Dergisi*, 22/87, 2010, ss.159-169; Sibel Öncel, "Türk Mutfacı ve Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3/4, 2015, ss.33-44.

¹⁰³² Furkan Demirgöl, "Çadırdan Saraya Türk Mutfacı", *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3/1, 2018, ss.105-125.

¹⁰³³ Sibel Güler, "Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 2010, ss.24-30.

¹⁰³⁴ Burhan Oğuz, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri I*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1977.

¹⁰³⁵ M.Zeki Oral, "Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri" *Yemek Kitabı Tarih Halk Bilimi Edebiyat*. Haz: Sabri Koz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002; Haşim Şahin, *Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfacı*, Ed: Arif

Bilgin ve Özge Samancı, *Türk mutfacı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2008.

¹⁰³⁶ Seda Arıhan, "Antik Çağda Beslenme" *Beslenme Antropolojisi-I*, Hatipoğlu Yayınları, 160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi: 03, s.45-78, Ankara 2012.

nı içermektedir¹⁰³⁷. Kaşgarlı Mahmut'un Konya'ya özgü yemeklerden bahsettiği *Divan-ı Lügat-it Türk* eserinde haşlanmış et, kurutularak tüketilen et ve az da olsa sebze yemeklerinin olduğu ifade edilmiştir. Bu durum Anadolu Selçuklu mutfağında, Orta Asya dönemi beslenme tarzıyla benzer şekilde et ağırlıklı beslenildiğini kanıtlamaktadır¹⁰³⁸.

Bugün bile özel gün ve bayramlarda yaygın olarak tüketilen herise (keşkek), Türkiye Selçukluları döneminde de yaygın olarak kullanılmıştır. O dönemde bu yemeği yapan kişilere herrâs ve yemeğin yapıldığı yere de dükkân-ı herrâs adı verilmektedir. Patlıcan, keviz, şalgam, pırasa gibi besinlerden yapılan kalye, Türkiye Selçukluları döneminde rağbet gören bir yemek türüdür. Sebzelerin suda haşlanıp yağda kavrularak hazırlanan türüne borani denilmektedir. Borani yemeği, ıspanak, sirkeotu, ebegömezi, kuzukulağı, evelek gibi yaprak türü sebzelerin sıcak suda haşlanıp suyunun sıkılmasından sonra yağda kavrulması ve üzerine sarımsaklı yoğurt dökülmesi ile yapılmaktadır. Türkiye Selçukluları mutfağını oluşturan yemeklerden birisi de "hotab"dır. Hotab hakkında fazla bilgi yer almamakla birlikte, hotabın katı bir besin maddesi olduğu tahmin edilmektedir. Paça ve et suyuna eklemek doğrayarak tüketilen ve etimolojik olarak serid

olarak bilinen tirit, Selçukluları döneminde oldukça yaygındır.

Türkiye Selçuklu mutfağının vazgeçilmez öğelerinden biri de pilavdır. Pilav, gerek halk arasında günlük tüketimlerde gerekse sarayda ziyafetlerde oldukça fazla tüketilmiştir. Türkiye Selçukluları döneminde tüketilen pilav türleri sade olduğu gibi etli ve biberli pilavlar da mevcuttur. İbn Battûta, Türkiye Selçukluları döneminde bulgur pilavının Türkler arasında dükû, yani bulgurun kaynamış suya eklenerek ve varsa et ile birlikte pişirilerek tüketildiğini ifade etmektedir. Pilavın tekkelerde de yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. O dönem Anadolu'da pilavda bulgurun yanı sıra pirinç de kullanılmıştır. Pirinç pilavı özellikle ördek, kaz, keklik gibi av hayvanları ile tüketilen besin maddesidir¹⁰³⁹.

Divan-ı Lügat-it Türk'te gerek günlük yemeklerde gerekse ziyafetlerde yoğun olarak tüketilen etten birçok yemek yapıldığından; bunlardan birinin kebab olduğundan ve kebabın birçok çeşidi olduğundan bahsedilmektedir. Diğer adı biryan olan kebaplar, ciğerden yapıldığı gibi hayvan etinin bazı kısımlarından da yapılmıştır. Selçuklu sarayında çeşitli et kebapları bu dönem oldukça fazla yer bulmuştur. Farsça'da "terbiyeli et" anlamına gelen yahni, kullanılan malzemenin türüne göre isim almıştır. Örneğin kimyon kullanarak yapılan yahni türü, kimyonlu yahni olarak anılırken, nohut kullanılarak yapılan yahni ise nohutlu yahni olarak isimlendirilmiştir¹⁰⁴⁰.

¹⁰³⁷ Yılmaz Seçim, "Selçuklu ve Osmanlı Mutfağının Gastronomi Açısından Değerlendirilmesi", *Journal of Tourism Theory and Research*, 4/2, 2018, ss.122-132.

¹⁰³⁸ Ahmet Büyüksalvarcı, Mustafa Cüneyt Şapıcılar ve Gül Yılmaz, "Yöresel Yemeklerin Turizm İşletmelerinde Kullanılma Durumu: Konya Örneği" *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 4/4, 2016, ss.165-181; Hasan Çağatay Bulut, "Konya İlinin Marka Şehir Olmasında Gastronomi Kültürünün Yeri ve Önemi: Turistik Konya Restoranları Üzerine Bir Araştırma". Yüksek Lisans Tezi. Konya Selçuk Üniversitesi, 2021.

¹⁰³⁹ Hasan Candar, "Türkiye Selçukluları Zamanı Anadolu'da Türk Mutfak Kültürü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.

¹⁰⁴⁰ M. Zeki Oral, "Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri" *Yemek Kitabı Tarih Halk Bilimi Edebiyat*. Haz: Sabri

Selçuklular döneminde çorbalar sofranın olmazsa olmazları arasında yer almaktadır. Tarhana başta olmak üzere, paça çorbası, lahana (kelem) çorbası, döğme buğday içerisine ayran ya da süt karıştırılarak elde edilen bulamaç çorbası tüketildiği bilinmektedir.

Türk mutfağının önemli bir kısmını içecek çeşitleri oluşturmaktadır. Bu içeceklerin bir kısmı eski Orta Asya Türk topluluklarındaki şekliyle, bir başka kısmı da Selçukluların Anadolu'ya gelmesi ile kültürel etkileşim ile bulunmuş ve tüketilmiştir. Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'da en fazla tercih edilen içeceklerin başında şerbet gelmektedir. Mevlânâ; gül suyu şerbeti, sirkencübin şerbeti, bal şerbeti ve nardenk şerbetine eserlerinde yer vermektedir. Bir başka içecek türü de buğday veya arpadan yapılan bozadır. Boza eski dönem kaynaklarda kimi zaman şarap ya da bira ile karıştırılmaktadır. Şarap, özellikle Türklerin Anadolu'ya gelişiyle, Bizans ve Arap kültürü etkisiyle oldukça fazla tüketmiş oldukları bir içecek türüdür. Şarabın halk arasında meyhanelerde tüketildiği bilinirken, devlet ricali arasında ise iştret meclisleri ve eğlencelerde yaygın olarak tüketilmiştir. Kımız ve ayran, Türk milli kültürünün vazgeçilmezi olan iki içecek türüdür. Orta Asya'da oldukça fazla tüketilen kımız, Anadolu'ya geliş ve yerleşik düzene geçiş ile yerini şaraba bırakmıştır¹⁰⁴¹

Selçuklu mutfağında yer alan tatlı türleri arasında safran ile renklendirilerek yapılan zerde ilk sırada yer almaktadır¹⁰⁴². Zereden başka bir diğer tatlı türü peluzedir. Farklı isimlerle anılan peluze/pelte; nişasta ve şeker karışımından yapılan ve soğuk olarak tüketilen bir tatlı çeşididir¹⁰⁴³. Gül ve şeker karışımından yapılan gülbeşeker de Selçuklular döneminin bir diğer tatlı türüdür¹⁰⁴⁴.

Selçuklu dönemi Konya mutfağında; mutfak mimarisi, kullanılan araç-gereçler, pişirme yöntemleri, sofraya düzeni, servis usulleri ve kışık hazırlama teknikleri yine Orta Asya Türk mutfağının izlerini taşımaktadır. Öyle ki saraylarda, sahanlar ve altın tepsilerde Oğuz Türklerinin izleri bulunmaktadır¹⁰⁴⁵.

Konya'da mutfak kültürünün gelişmesinde ve bugünkü halini almasında Mevlevî mutfağının da etkisi olduğu bilinmektedir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin oğlu Sultan Veled ile doğan Mevlevîlikte; her işin disiplinli yapılması ve nefsin terbiye edilmesi temel felsefedir. Mevlânâ'nın ruhen beslenmeye vurgusu, yemeklerle Allah aşkı arasında kurduğu benzerlik, mutfağın eğitim yeri olarak kullanılmasına neden olmuştur. Mutfak, Mevlevî tekkelerinin ruhu olarak görülmüştür. Bu nedenle "şerefli, değerli" anlamı taşıyan "şerif" kelimesi kulla-

Koz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002; Hasan Candar, "Türkiye Selçukluları Zamanı Anadolu'da Türk Mutfak Kültürü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.

¹⁰⁴¹ Hasan Candar, "Türkiye Selçukluları Zamanı Anadolu'da Türk Mutfak Kültürü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.

¹⁰⁴² Mevlana Celâleddîn-i Rûmî , *Dîvân-ı Kebîr*. (Cilt: I), Haz: A. Gölpınarlı, Yükselen Matbaası, İstanbul 1957, ss.321.

¹⁰⁴³ Mevlana Celâleddîn-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr* (Cilt: III), Haz: A. Gölpınarlı, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1992, ss.371.

¹⁰⁴⁴ Mevlana Celâleddîn-i Rûmî , *Dîvân-ı Kebîr*. (Cilt: I), Haz: A. Gölpınarlı, Yükselen Matbaası, İstanbul 1957, ss.72.

¹⁰⁴⁵ Konya İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Tarihçe, 2017, Erişim Adresi: https://www.konyakultur.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=2, Erişim Tarihi: 30.10.2022.

nılarak tekkenin adı matbah-ı şerif olmuştur. Matbah-ı şerife katılan derviş adaylarının, manevi yönden pişip olgunlaşması ve sabırlı kâmil insan olması beklenmiştir. Dervişlerin olgunluğa erişmeleri için 1001 gün süren manevi terbiyeyi tamamlamaları gerekmektedir. Mevlâlikte, dini günlere önem verilmiştir. Bu özel günlerde çeşit çeşit yemek pişirilerek yakında bulunan insanlara ikramda bulunulmuştur. Ayrıca besinlerin tasarruflu ve verimli kullanımına önem verilmiştir. Bu nedenle Mevlânâ döneminde aşçılık önem verilen bir meslek haline gelmekle kalmamış, aynı zamanda ruhani bir makam olarak değerlendirilmiştir. Mevlânâ döneminde matbah-ı şerifi temsil eden aşçı Ateşbaz-ı Veli adına türbe yaptırılması bu durumu kanıtlar niteliktedir¹⁰⁴⁶. Mevlâî mutfağına ait yiyeceklerin; tahıl, bakliyat ve koyun eti ağırlıklı olduğu belirlenmiştir. Nohut, badem, bal, patlıcan, et, bulgur, pekmez ve kereviz sıkça tüketilmiştir. Suda pişirme, yağda kızartma, yağ-su karışımında pişirme gibi yöntemler kullanılmıştır¹⁰⁴⁷.

SONUÇ

Türk Mutfağı, dünyada öne çıkan sayılı mutfaklar arasında yer almaktadır. Türk tarihinin çok eskiye dayanması ve geçmişten bugüne birçok etnik kültürle etkileşime girerek bugüne ulaşması, yemek kültürüne de yansımış; bu du-

rum Türk mutfağının bugünkü halini almasını sağlamıştır. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmesi ile yerleşik düzene geçilmesi sonrasında; geçmişten gelen gelenekler ile beslenme alışkanlıkları devam ederken, Anadolu'nun verimli topraklarında tarım faaliyetlerinin artması ve İslâmiyet'in de etkisiyle değişim ve gelişim kaçınılmaz olmuştur.

Türk mutfak kültürünün ilk yazılı kaynakları Selçuklu Devleti döneminde oluşturulmuştur. Bu yazılı kaynaklarda yemek tariflerinin yanı sıra; kutlamalar, gelenekler, sofrada adabı vb. konularda bilgiler de yer almaktadır. Bu kaynaklar günümüzde de kullanılmakta ve Türk Mutfak tarihine ışık tutmaktadır. Selçuklular Dönemi yemek kültürü konusunda en önemli kaynak 13.yy'da yaşayan Mevlânâ'nın eserleridir.

Çalışma kapsamında Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan yolculuğu ile Türk Mutfağının geçirdiği tarihsel süreçler üzerine incelemeler yapılmış ve Türk mutfak kültüründe önemli yere sahip olan Selçuklu devletinin yemek - kültür ilişkisi incelenerek, Türk Mutfağının daha iyi anlaşılabilmesine olanak sağlanmıştır. Bu tür çalışmaları artırarak; unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş lezzetler; günümüz Türk Mutfağına ve Türk yemek kültürüne kazandırılmalı, çeşitli gastronomi faaliyetleri ile global çapta tanıtılmalı ve sürdürülebilir bir özellik kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

AKIN, Galip, Vahdet ÖZKOÇAK ve Timur GÜLTEKİN, "Geçmişten Günümüze Geleneksel Mutfak Kültürünün Gelişimi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 30, 2015, ss.33-51.

¹⁰⁴⁶ Mustafa Aksoy, Ayşenur Burcu Akbulut ve Nurhayat İflazoğlu, "Mevlevilikte Mutfak Kültürü ve Ateşbaz-ı Veli Makamı", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4/1 2016, ss.96-10; Fıruze Ceylan ve Melek Yaman, "Ritüele Dönüşen Mutfak: Mevlevi Mutfağı" *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/3, 2018, ss.2172-2179.

¹⁰⁴⁷ Mehmet Ertaş, Birsan Bulut Solak ve Ceyhan Çağlar Kılınç, "Konya'da Mevlevi Mutfağı Yiyeceklerinin Gastronomi Turizminde Canlandırılması", *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1, 2017, ss.52-70.

- AKSOY, Mustafa, Ayşenur Burcu AKBULUT ve Nurhayat IFLAZOĞLU, “Mevlevilikte Mutfak Kültürü ve Ateşbaz-ı Veli Makamı”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4/1 2016, ss.96-103.
- ARIHAN, Seda, “Antik Çağda Beslenme” *Beslenme Antropolojisi-I*, Hatipoğlu Yayınları, 160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi: 03, s.45-78, Ankara 2012.
- BAYSAL, Ayşe, “Türk Mutfağı, Özellikleri, Etkileşimleri” *Beslenme Antropolojisi-I*, Hatipoğlu Yayınları:160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi: 03, s.123-150, Ankara 2012.
- BEŞİRLİ, Hayati, “Yemek Kültür ve Kimlik”, *Milli Folklor Dergisi*, 22/87, 2010, ss.159-169.
- BULUT, Hasan Çağatay, “Konya İlinin Marka Şehir Olmasında Gastronomi Kültürünün Yeri ve Önemi: Turistik Konya Restoranları Üzerine Bir Araştırma”. Yüksek Lisans Tezi. Konya Selçuk Üniversitesi, 2021.
- BÜYÜKŞALVARCI, Ahmet, Mustafa Cüneyt ŞAPCI-LAR ve Gül YILMAZ, “Yöresel Yemeklerin Turizm İşletmelerinde Kullanılma Durumu: Konya Örneği”, *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 4/4, 2016, ss.165-181.
- CANDAR, Hasan, “Türkiye Selçukluları Zamanı Anadolu’da Türk Mutfak Kültürü”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.
- CEYLAN, Firuze ve Melek YAMAN, “Ritüele Dönüşen Mutfak: Mevlevi Mutfağı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/3, 2018, ss.2172-2179.
- CİHAN, Ahmet, (2022). İç Anadolu Mutfağı’ndan Örnekler, 3. Baskı, Akademik Yayınlar, İstanbul.
- DEMİRGÜL, Furkan, “Çadırdan Saraya Türk Mutfağı”, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3/1, 2018, ss.105-125.
- DOĞDUBAY, Murat ve İbrahim GİRİTLİOĞLU, *Mutfak Turizmi*, Ed: Necdet Hacıoğlu ve Cevdet Avcıkurt, Turistik Ürün Çeşitlendirmesi, 2. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara 2011.
- ERDOĞAN Aracı, Ü., “Türk Mutfağı”, *Gastronomi ve Turizm*, Ed: Hülya Kurgun ve Demet Bağırhan Özşeker, Detay Yayıncılık, Ankara 2016.
- ERDOĞAN, Eralp, “Türkiye Selçukluları Mutfağı”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- ERTAŞ, Mehmet, Birsan Bulut SOLAK ve Ceyhan Çağlar KILINÇ, “Konya’da Mevlevi Mutfağı Yiyeceklerinin Gastronomi Turizminde Canlandırılması”, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1, 2017, ss.52-70.
- GENÇ, Reşat, “XI. Yüzyılda Türk Mutfağı”, *Yemek Kitabı Tarih Halk Bilimi Edebiyat*, Haz: Sabri Koz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- GÜLER, Sibel, “Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 2010, ss.24-30.
- HALICI, Nevin, *Siniden Tepsie Klasik Türk Mutfağı*, Usaş Yayınları, İstanbul 2009.
- IŞIN, Priscilla Mary, *Bountiful Empire a History of Ottoman Cuisine*, Reaktion Books, Londra 2018.
- Konya İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Tarihçe, 2017, Erişim Adresi: https://www.konyakultur.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=2, Erişim Tarihi: 30.10.2022.
- KÖZLEME, Olgun, *Türk Mutfak Kültürü ve Din*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2012.
- MEVLÂNÂ, Celâleddîn-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*. C. I, Haz: A. Gölpınarlı, Yükselen Matbaası, İstanbul 1957.
- MEVLÂNÂ, Celâleddîn-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, Haz: A. Gölpınarlı, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1992.
- OĞUZ, Burhan, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri I*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1977.
- ORAL, Zeki M, “Selçuklu Devri Yemekleri ve Ekmekleri” *Yemek Kitabı Tarih Halk Bilimi Edebiyat*. Haz: Sabri Koz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.
- ÖNÇEL, Sibel, “Türk Mutfağı ve Geleceğine İlişkin Değerlendirmeler”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3/4, 2015, ss.33-44.
- ÖZGÜDENLİ, Osman ve Ömer UZUNAĞAÇ, “Selçuklu Anadolu’sunda Ekmek”, *Marmara Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 2014, ss.43-72.

SEÇİM, Yılmaz, “Selçuklu ve Osmanlı Mutfağının Gastronomi Açısından Değerlendirilmesi”, *Journal of Tourism Theory and Research*, 4/2, 2018, ss.122-132.

ŞAHİN, Haşim, *Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfağı*, Ed: Arif Bilgin ve Özge Samancı, Türk mutfağı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2008.

UZUNAĞAÇ, Ömer, “*Selçuklu Anadolu’sunda Beslenme ve Yemek Kültürü*”. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2014.

YILMAZ, Aydın, *İşyerimiz Mutfak, Mesleğimiz Aşçılık, Sanatımız Pişirmek*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul 2002.

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA VAKIFLARI

Zehra ODABAŞI

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ze.odabasi17@gmail.com,
Orcid No: 0000-0003-1890-4289.

Özlem DERİN

Uzman Tarihçi, Konya/TÜRKİYE, ozlemdean@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7869-379X.

ÖZ

Türk-İslâm toplumlarının medeni gelişimine doğrudan katkı sağlayan kurumların başında vakıflar gelmektedir. Vakıfların halkın eğitim, bilim, ticaret, sağlık, temizlik ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını karşılayarak toplumsal kalkınma açısından aktif rol oynaması, şehirlerin sosyo-ekonomik olarak yükselmesine imkân sağlamıştır. Bu anlamda vakıf müesseseleri, bir şehrin oluşturulması ve fizikî olarak şekillenmesinde de doğrudan etkilidir. İnşa edilen köprüler, yollar, limanlar, kütüphaneler, sarnıçlar, su bentleri, çeşmeler ve kaldırımlar ile de savunma hariç, medeni bir şehirde olması beklenen tüm hizmetler bu kurumlar sayesinde

planlanmış ve Türk-İslâm şehirlerinin dokusuna uygun bir şekilde inşa edilmiştir. Bahsi geçen şehirlerden biri de bünyesinde binden fazla vakıf eser barındıran Konya'dır. XVI. yüzyıla ait kayıtlardan Konya şehrine ait 43 vakıf yapının 27'sinin Selçuklu dönemine ait olduğu ifade edilmektedir. Bunun en önemli sebebi, şüphesiz Konya'nın Türkiye Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış olmasıdır. Sultanlar ve varlıklı devlet adamları tarafından inşa edilen vakıflar sayesinde, İslâm medeniyetinin zengin mimari mirası finanse edilip yüzyıllarca korunabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Vakıf, Medeniyet, Şehir.

KONYA FOUNDATIONS IN THE PERIOD OF SELJUKS

ABSTRACT

Foundations are the leading institutions that directly contribute to the civil development of Turkish-Islamic societies. The fact that foundations play an active role in social development by meeting the basic needs of the people such as education, science, trade, health, sanitation, and transportation has enabled the cities to rise socio-economically. In this sense, foundational institutions are also directly effective in the creation and physical formation of a city. Except for the bridges, roads, ports, libraries, cisterns, dams, fountains, and sidewalks built, all the services expected to be in a civilized city were planned thanks to these foundations and built in accordance with the texture of Turkish-Islamic cities. One of the cities mentioned is Konya, which has more than one foundation work. It is stated from the records of the sixteenth century that 27 of the 43 foundation structures belonging to the city of Konya are dated to the Seljuk period. The most important reason for this is undoubtedly that Konya was the capital of the Seljuks State of Türkiye. Thanks to the foundations built by the sultans and wealthy statesmen, the rich architectural heritage of Islamic civilization was financed and preserved for centuries.

Keywords: Konya, Endowments, Civilization, City.

GİRİŞ

Türk-İslâm medeniyetinin en önemli sembollerinden biri, hem kültürel hem de iktisadî

olarak gelişmiş olan şehirlerdir. Şehrin çeşitli bölgelerinde yaptırılan medrese, cami, kervansaray, zâviye ve dârüşşifâ gibi çeşitli türlerdeki vakıf eserler de var olan kültürü, iktisadî ve ilmî hayatı canlı tutan, sosyal yapının merkezinde yer alan yapılardır¹⁰⁴⁸. İnşa ettirilen kervansaraylar sayesinde mevcut olan ticarî hayat daha güvenilir ve akışkan hale getirilmiştir. Yaptırılan vakıf eserlerin işleyişinin devamlılığını sağlamak için vakfiyeler aracılığıyla birtakım gelir kaynakları tahsis edilmiştir¹⁰⁴⁹. Böylelikle inşa edilen her bir eser belirli kaide-ler üzerinden, değişmeyen şartlarla varlıklarını tarihi süreç içerisinde devam ettirebilmiştir. Ayrıca vakfiyelerde belirtilen gelir kaynaklarından bağ, bostan, bahçe, arazi, çarşı ve dükkân gibi gayrimenkuller şehirlerdeki vakıfları taşranın üretimi ile besleyen, maddi ve sosyal açıdan arada bağ kurulan unsurlar olmuştur.

Türkiye Selçuklularında XIII. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Konya basta olmak üzere Kayseri, Sivas ve Alanya gibi birçok şehrin kale ile yeni bir koruma düzenine kavuşturulması tamamlanmış, varlıklı Selçuklu devlet adamları yeni iktisadî düzenin ihtiyaç duyduğu yapılar ve tesislerin yapımına yönelmişlerdir. 1240 yılında Selçuklu Türkiye'sine gelen Simon de Saint Quentin, ülkedeki şehir ve kırsal ekonomideki gelişmenin, bolluğun ve refahın en önemli tanıklarından biri olmuştur. Ancak

¹⁰⁴⁸ Ahmet Akman, "Sosyal ve Hukuki Bir Kurum Olarak Vakıf", *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, s.30; Ömer Lütfi Barkan, "Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tazına Ait Çalışmalar", *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2, 1963, s.239.

¹⁰⁴⁹ Zehra Odabaşı, *Selçuklu Emiri Celâleddin Karatay ve Vakıf Eserleri*, Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2019, s.37-38.

1243 Kösedag Savaşı'nda Selçuklu ordusunun yenilgisi ve ardından 1256 Sultanhanı Savaşı ile sonrasında 1258'de Hülâgû Han'ın (ö. 1265) Anadolu'ya gelişinin siyasî sonuçları Konya'yı iktisadî bakımdan çok etkilememiştir. Buna karşılık Konya şehri çok çeşitli kavim ve dindeki insanların buluşma noktası olarak sosyal bakımdan bazı değişimler göstermiştir. Bu dönemde Anadolu'da Doğu'dan gelen ilim ve sanat adamları sayesinde Türk-İslâm medeniyeti yerleşmeye başlamış, burada kültürel bir canlanma yaşanmıştır.

Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya, ilk surlarla çevrilmiş Alâeddin Tepesi'nin etrafında şekillenmiş ve devamında nüfusa bağlı olarak surların dışına çıkan iskân hareketleri ile Anadolu'nun önemli bir merkezi haline gelmiştir¹⁰⁵⁰. Yaşanan siyasî gelişmeler neticesinde gerçekleşen yoğun göçler karşısında artan nüfus oranına paralel olarak şehrin imar çalışmaları artırılmıştır. Kent sınırları içerisinde halkın kolaylıkla faydalanabileceği vakıf müesseseleri yaptırılmış böylelikle toplumun din, eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasının önü açılmıştır. Ayrıca Konya'daki boş arazilerin, bağ ve bahçelerin değerlendirilmesinde vakıfların çok yönlü olarak katkı sağladığı¹⁰⁵¹ ve inşa ettirilen vakıf yapıların bulunduğu bölge ya da mahallelerin adlandırılmasında da doğrudan etki ettiği bilinmektedir.

I. VAKIF ESERLER

Selçuklu döneminde Konya'da inşa ettirilen vakıf eserlerin sayısı oldukça fazladır. Bu eserlerin kurucuları incelendiğinde, Selçuklu hânedan ailesine mensup kişilerin yanında devlet kademesinde üst mertebede yer alan emirlerin, halk arasında önemli nüfuza sahip olan tasavvufî zümre liderlerinin ve bazı gelir düzeyi yüksek şahısların olduğu görülmektedir. İnşa edilen vakıf eserler arasında tür olarak ise medrese, cami/mescit ve zâviyeler diğer yapılara kıyasla daha fazladır. Bu durumun sebebi, Konya şehrinin demografik yapısı ile doğrudan bağlantılıdır. Özellikle dönemsel olarak yaşanan siyasî problemler şehre olan göçlerin artmasına ve çok sayıda ilmî zümrenin Konya'da toplanmasına neden olmuştur. Ayrıca devlet adamlarının şahsî bütçelerini koruma altına alma isteği doğrultusunda mal varlıklarını inşa ettirdikleri vakıf eserlere aktarmaları ve kendi nesillerinden gelecek kişilerin idari görevlere getirilmesini şart olarak belirtmeleri şehirdeki vakıf sayısını artırmıştır¹⁰⁵².

Selçuklu şehirciliğinin gelişmesinde ve idamesinde temel kurumun vakıf olduğu bilinmektedir. Şehirlerde mahallelere ayrılarak kurgulanmış olan vakıf sistemi, sosyal hayatın birçok alanına nüfuz etmiş ve aynı zamanda şehirlerin mimarisini de oluşturmuştur. Özellikle vakıflar bu açıdan değerlendirildiğinde, toplum hayatına sosyal, dinî ve kültürel katkıları olan şehirdeki müesseselerin, vakfa gelir getiren taşradaki nesnelerle beslendiği görülmektedir.

¹⁰⁵⁰ Alâeddin Tepesi'nde iskân edemeyen göçmenler, kalenin dışındaki bölgelere yerleşmeye başlamış ve şehrin dış surlara kadar genişlemesine imkân tanımıştır. Bk. Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı-M.Serhat Yenice, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2020, s.7.

¹⁰⁵¹ Küçükdağ-Arabacı-Yenice, a.g.m., s.13.

¹⁰⁵² Mustafa Akkuş-Burak Çelik, "Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Dönemi Konya Vakıfları", ed. Caner Arabacı, Nesimi Yazıcı, İsmail Kıvrım, Ahmet Akman, Mustafa Akkuş, *Konya Kitabı XVIII Konya Vakıfları*, I, Konya Ticaret Odası, Konya 2021, s.39.

Bu sayede vakıflar, şehirleşmede sadece kentle ilgili niceliklerin büyümesini sağlamamış, aynı zamanda şehrin parçaları ile kurumsal ve yapısal bir bağ oluşturmuştur.

A. KÜLLİYELER

Bünyesinde medrese, cami, zâviye, hamam gibi birden fazla yapıyı barındıran yapı topluluğuna “külliye” adı verilmiştir¹⁰⁵³. Külliyelerin inşa edildikleri şehir halkı ile ilişkisi, sadece dinî değil, ticaret, eğitim ve sosyal yardım anlayışı ile iç içe sürdürülmüştür. Vakıf külliyelerin bünyesindeki dükkânlarda ticarî hayat şekillenirken, şehir halkı ibadet ve sosyalleşme amacıyla camide bir araya gelmiş, şehrin ve civar köylerin çocukları için mektep, medrese ve kütüphaneler birer eğitim merkezi olmuştur. Bazı külliyelerin içerisinde yer alan Tıp gibi ihtisas medreselerinde bir taraftan teorik ve pratik ilimlerle hekim yetiştirilirken, diğer taraftan Dârüşşifaların bünyesinde halka sağlık hizmetleri sunulmuştur. Külliyeler bânisinin ekonomik gücüne bağlı olarak farklı sayıda ve çeşitlilikte birim içerirken, bu vakıf yapıların plânlanmasında şehrin konumu ve nüfusu birinci derecede göz önünde bulundurulmuş, halkın ihtiyaçları gözetilmiştir. Külliye kurucuları Konya’da mimarlar ile görüş birliği içinde yüzyıllar boyunca Türk-İslâm mimarisinde Selçuklu Devleti’nin gelişen ve değişen siyasî ve ekonomik gücü ile paralellik gösteren vakıf eserlere imza atmışlardır.

1. LÂRENDE KAPISI SÂHİB ATA KÜLLİYESİ

Külliyyenin bânisi olan Sâhib Ata Fahreddîn Ali, Selçukluların Moğol baskısı yüzünden gerilemeye ve yıkılmaya başladığı zor bir dönemde devlet kademesinde görev almış bir devlet adamıdır. Onun devlet içindeki vazifeleri sırasıyla şu şekildedir; 1249-1259 senelelerinde “*emîr-i dâdlık*”, 1259 ile 1260’da “*saltnat nâibliği*” ve 1260-1288 arasında “*vezirlik (sâhib)*”¹⁰⁵⁴. Sâhib Ata Fahreddin Ali, Selçuklu devlet teşkilâtında yetişip vezir olan son kişidir¹⁰⁵⁵. Sâhib Ata’nın Konya’da yaptırdığı ilk vakıf eser bünyesinde cami, zâviye, türbe ve hamamı bulunduran külliye¹⁰⁵⁶. 1258-1283 senelerinde inşası bitirilen külliye, Lârende (Karaman) Kapısı’nın güney kısmında konumlanmaktadır¹⁰⁵⁷. Günümüze vakfiyesi ulaşmamış olsa da Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarından külliyyenin genel durumu ile ilgili bilgi edinmek mümkündür. Külliye sayesinde yapının inşa edildiği bölge “*Sâhib Ata Mahallesi*” olarak adlandırılmıştır. Bu durum vakıfların mahalle isimlerini belirlemede doğrudan etkisi olduğunu kanıtlamaktadır. Yapımına başlanıldığında külliye olarak plânlanmayan yapı zaman içerisinde etrafına eklenen diğer birimlerle son halini almıştır. Vakfın gelirlerinin bağ, bahçe ve dükkân gibi akarlar olduğu arşiv kayıtlarından

1054 Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000, s.45 ve s.47; Zehra Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddîn Ali ve Vakıfları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2019, s.35.

¹⁰⁵⁵ Odabaşı, *Sâhib Ata Fahreddîn Ali*, s.49.

¹⁰⁵⁶ Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1962, s.86.

¹⁰⁵⁷ Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998, s.99; Odabaşı, *Sâhib Ata Fahreddîn Ali*, s.119.

¹⁰⁵³ Külliye hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Külliye” mad., *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.542-544.

anlaşılmaktadır. Bu gelirler arasında kaydedilen ve vezir tarafından şehrin batısında yaptırılmış olan buzhaneler çok önemli bir ayrıntıdır. Külliyyede ilk inşa ettirilen yapı “Lârende Cami” olarak da adlandırılan kısımdır. Cami, 1258 senesinde Sâhib Ata’nın saltanat nâibliği yaptığı dönemde Ali b. Hüseyin b. Ebubekir tarafından yaptırılmıştır ve Anadolu’da taç kapısında çifte minarenin inşa ettirildiği ilk örnektir¹⁰⁵⁸. Camiden sonra yapılan ikinci kısım kitâbesinde “*hankâh*” adı verilen zâviyedir. Diğer bir birim ise hamamdır. Bu hamam Selçuklu dönemine ait çifte hamamların en büyüğüdür.

2. DÂRÜ’L-HADİS (İNCE MİNARELİ) MEDRESE VE KÜLLİYESİ

Sâhib Ata Fahreddîn Ali tarafından Konya’da yaptırılan ikinci külliye. Bünyesinde medrese, mescit ve minare barındırmaktadır. Anadolu’da hadis ilimlerin okutulması amacıyla yaptırılan ilk medresedir¹⁰⁵⁹. Vakfiyesinde yer alan bilgiler doğrultusunda 1264-1265 senesinde inşasının bitirildiği düşünülmektedir. Medresenin Selçuklu döneminde Konya’nın merkezinde Odun pazarı civarındaki Sultan Kapısı’na doğru olan yolun üzerine yaptırıldığı yine vakfiyesinden öğrenilmektedir¹⁰⁶⁰. Medrese vakfının gelirleri arasında gayrimenkuller dışında arazilerin fazlalığı ön plana çıkmaktadır. Minaresine 1901 senesinde iki kere yıldırım düşmüş ve bundan dolayı belli bir kısmı yıkılmıştır. Medresenin yazlık ve kışlık odaları

ile abdestliği minare ve mescit ile birlikte yaptırılmıştır¹⁰⁶¹.

3. DÂRÜ’L-HUFFÂZ MEDRESESİ VE KÜLLİYESİ

İslâm kültüründe Kur’ân-ı Kerîm’in öğretilmesi, ezberletilmesi ve farklı lehçelerde okunması için inşa edilen eğitim kurumlarına Selçuklu döneminde “dârü’l-huffâz” adı verilmiştir. İslâm dünyasında Hz. Peygamber döneminden itibaren Kur’ân’ın yedi lehçe üzerine okunması, bir ihtisas alanı olarak ortaya çıkmış ve bu alanda büyük âlimler yetişmiştir¹⁰⁶². Bu gelenek Anadolu’da da devam ettirilmiştir. Dârü’l-huffâzlar verdiği ilmin içeriği bakımından daha çok cami ile birlikte inşa edilmişlerdir. Burada ezberlettirmek istenen Kur’ân-ı Kerîm’in ve öğretilmek istenilen ilimlerin özellikleri bakımından sık sık tekrar ve uygulamaya dayalı bir eğitim metodunun takip edilmiş olduğu söylenebilir. Konya’da da bu kültürün bir devamı olarak dârü’l-huffâzlar inşa ettirilmiştir. Beyhekim Mahallesi’nde yer alan “*Dön Baba Tekkesi*”, “*Tahir ile Zühre Mescidi*”, “*Arzu ile Kanber Tekkesi*” şeklinde farklı adlarla bilinen bu vakıf eserin 1483 senesine ait kayıtlardan vâridâtlarının Dârü’l-Hadis Medresesi’ne aktarılmasından hareketle külliye’nin Sâhib Ata Fahreddîn Ali’nin yaptırdığı ve bünyesinde mescit, çeşme ve medrese bulundurduğu öğrenilmektedir¹⁰⁶³. Yine 1801 yılına ait kayıtlarda “Kırk Çeşme” adı verilen bu eser, Sâhib Ata Fahreddin Ali’ye ait olan Dâ-

¹⁰⁵⁸ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s.506; Odabaşı, *Sâhib Ata Fahreddîn Ali*, s.128-129.

¹⁰⁵⁹ Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.251; Odabaşı, *Sâhib Ata Fahreddîn Ali*, s.156.

¹⁰⁶⁰ Odabaşı, *Sâhib Ata Fahreddîn Ali*, aynı yer.

¹⁰⁶¹ Odabaşı, *Sâhib Ata Fahreddîn Ali*, s.181.

¹⁰⁶² Abdurrahman Çetin, “Kur’ân Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları”, *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, 1986, s. 95-101.

¹⁰⁶³ Odabaşı, *Sâhib Ata Fahreddîn Ali*, s.184.

rü'l-Hadis Medresesi'nin vakıfları arasında sıralanmıştır¹⁰⁶⁴. Bu vakıf eser, Karamanoğulları devrinde yıkılmıştır.

4. TÂCÜ'L-VEZİR KÜLLİYESİ

Türkiye Selçuklu Devleti'nde idarî mekânın bir parçası olan birçok nüfuzlu devlet adamı bulunmaktadır. Bunlardan biri de Tâceddin Pervâne'dir. Pervânelik, Selçuklu Devleti'nde, devletin özellikle iktâ gibi arazi işleriyle ilgili lazım gelen atama, temlik, tahrir gibi icraatları yerine getirme ve sultan için istihbarat vazifelerini yürütme görevidir. Bundan dolayı idarî teşkilâtta nüfuzlu kişiler tarafından icra edilmiştir. I. Alâeddin Keykubâd'ın son devrinde "pervâne"lik görevini ifa eden Tâceddin Pervâne, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasından sonra da aynı vazifede kalmıştır¹⁰⁶⁵. Yeri geldiğinde askerî görevlere de iştirak eden Tâceddin Pervâne, diğer devlet görevlileri ile rekabet haline girmiş, I. Alâeddin Keykubâd'ın zehirlenmesi hadisesinde ön planda yer almış ve sonrasında Sâdeddin Köpek tarafından öldürülmüştür¹⁰⁶⁶. Onun ve ailesinin bânisi olduğu külliye, Alâeddin Tepesi'nin kuzey kısmındaki Ferhuniye Mahallesi'nde yer almaktadır¹⁰⁶⁷. Yapım aşamasına I. Alâeddin Keykubâd devrinde başlanan külliye'nin 1239 senesinde II.

Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde son haline getirildiği bilinmektedir. Günümüze vakfıyesine ulaşamamıştır. Tâceddin Pervâne, 1238 senesinde öldürüldüğünde kendisine ait hazinesi müsadere edilmesine karşın külliye vakfı 1914 yılına kadar varlığını sürdürmüştür¹⁰⁶⁸. Külliye bünyesinde bir zâviye bir de medrese yer almaktadır. Külliye'nin idaresi Tâceddin Pervâne'nin neslinden gelen ailesi tarafından yapıldığından türü ailevî vakıftır¹⁰⁶⁹. Vakfın gelir ve giderleri incelendiğinde vâridâtını arazi ve gayrimenkullardan temin edilen kira bedellerinin oluşturduğu, masraflarının da personel maaşları ve öğrenci bursları olduğu görülmektedir. Günümüze külliye'nin küçük bir bölümü gelebilmiştir.

A. MEDRESELER

Bir eğitim kurumu olarak medresenin Konya ve civarında kurumsallaşması XIII. yüzyılın ilk yarısındadır. İslâm inanç ve düşüncesinin üretilip geliştirilmesi, dinî bilimlerin ve özellikle Hanefî fıkının en üst düzeyde tedrisi bu dönemde Konya'da yapılmaya başlanmıştır. Böylece burada asırlar boyunca ayakta kalan birçok medresede eğitim ve öğretim verilmiştir. Öyle ki XIV. yüzyılda Osmanlı Beyliği'nin ilk dönemlerinde açılan medreselerde Konya'da yetişen müderrisler görev almışlardır. Bu ilişkilere bakılırsa Selçuklu medreseleri ile Osmanlı medreseleri arasında süreklilik söz konusu olmaktadır. Selçuklu dönemine ait medreselerde, eğitim icra edilen kısımlar vakıf vazifesi olarak benimsenmiş ve burada öğrenim gören talebelerden herhangi bir ücret talep edilmeyerek on-

¹⁰⁶⁴ KŞS. No. 5919. s.03.

¹⁰⁶⁵ Zehra Odabaşı, "Tâceddin Pervâne (d?-ö. 1238) ve Tâcû'l-Vezir Külliyesi", *Tarihin Peşinde Dergisi*, S. 22, 2019, s.483.

¹⁰⁶⁶ Öldürülme hadisesi için bk. İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-alâ'iyye fî'l-umûri'l-alâ'iyye (Selçuknâme)*, II, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2020, s.456-458.

¹⁰⁶⁷ Odabaşı, "Tâceddin Pervâne", s.491; medresenin Konya Fuarı'nın kuzey kısmındaki kapının sağında bulunduğu ifade edilmektedir. Bk. Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.207.

¹⁰⁶⁸ Odabaşı, "Tâceddin Pervâne", s.492.

¹⁰⁶⁹ Odabaşı, "Tâceddin Pervâne", s.494.

ların iâşe ve ibâte masrafları vakfa ait gelirlerden temin edilmiştir¹⁰⁷⁰. Verilecek eğitimin düzeyi ise yaptırılan medrese vakfına ait vakfiyenin ilgili kısımlarında belirtilmiştir. Selçuklu dönemi Konya’ında şehirdeki medrese sayısı oldukça fazladır. Bu da diğer devlet ve beyliklerle karşılaştırıldığında Konya’nın eğitim ve bilime verdiği önemi açıkça göstermektedir¹⁰⁷¹. Konya’da ilk medrese, II. İzzeddin Kılıç Arslan tarafından Alâeddin Tepesi’nde inşa ettirilen Medrese-i Sultaniye’dir¹⁰⁷². Selçuklu Konya’ında yaptırıldığı bilinen diğer medreselerden bazıları ise şunlardır: I. Alâeddin Keykubâd’ın mühtedî Atabey’i olan Esedüddin Rûzbe’nin yaptırdığı medrese¹⁰⁷³, 1239 senesinde II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Ak Cami Mahallesi’nde Şerefşah oğlu Mesud’un inşa ettirdiği medrese¹⁰⁷⁴, Sadreddin Konevî Türbesi’nin civarında Kadı Hürremşah’ın bânisi olduğu dârü’l-hadis medresesi¹⁰⁷⁵, Kürkcü Mahallesi’nde 1237’de Emir Nizameddin Ebi’l-Hasan Ali b. İlalmış b. İdris’in yaptırmış olduğu Nizamiye (Nalıncı) Medresesi¹⁰⁷⁶ ve Pamukçular (Penbe Furuşan) Medresesi¹⁰⁷⁷.

1. ALTUN-ABA (İPLİKÇİ) MEDRESESİ VE İPLİKÇİ CAMİ

Medrese, gulâm kökenli devlet adamlarından biri olan Şemseddin Altun-Aba tarafından günümüzde Alâeddin Caddesi üzerinde 1202 senesinde yaptırılmıştır¹⁰⁷⁸. Altun-Aba’nın II. Kılıç Arslan ve Rükneddin Süleymanşâh dönemlerinde sipehsâlâr, I. Alâeddin Keykubâd devrinde ise çaşnigîr vazifesini yürütmesinin yanında sultan tarafından elçi olarak Melik Adil’in kızını istemek gibi evlilik münasebetiyle ve sonraki dönemde Moğol tehdidi karşısında birleşme önerisini iletmek maksadıyla Celâleddin Hârizmşâh’a gönderildiği bilinmektedir¹⁰⁷⁹. İlerleyen süreçte kendisi Yassıçemen Savaşı’ndan sonra ordu komutanı, 1237 senesinde ise Sultan tarafından oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev’e Atabey olarak tayin edilmiştir¹⁰⁸⁰. II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in babasından sonra tahta geçiş sürecinde Şemseddin’in aktif rol oynadığı bilinmektedir. I. Alâeddin Keykubâd’ın zehirlenerek ölmesi üzerine devlet erkânı II. Gıyâseddin’i payitahta çağırılmış; Melik ise bu davete icabet ederek önemli emirlere haber yollayarak kendisini desteklemelerini talep etmiştir¹⁰⁸¹. Bu emirlerden bir tanesi de Şemsed-

¹⁰⁷⁰ Akkuş-Çelik, a.g.m., s.40.

¹⁰⁷¹ Akkuş-Çelik, a.g.m., s.43.

¹⁰⁷² Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s.87.

¹⁰⁷³ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.883; günümüze gelememiştir. Bk. Mehmet Birekul, “Anadolu Selçuklu Devleti’nde Eğitim ve Konya Medreseleri”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, 2018, s.94.

¹⁰⁷⁴ Medrese ve hankâh ile alakalı daha fazla bilgi için bk. Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.214-217.

¹⁰⁷⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.842-843.

¹⁰⁷⁶ Birekul, a.g.m., s.94; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.88; Konyalı, *Konya Tarihi*, s.884-886; Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.122.

¹⁰⁷⁷ Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.89; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.247.

¹⁰⁷⁸ Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, aynı yer; Faik Serdar Alçın, “Şemseddin Altun-Aba ve Vakıf Eserleri”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, s.122; krş. 1200’lü senelerde yapıldığı söylenerek net bir tarih belirtilmemektedir. Bk. Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.193.

¹⁰⁷⁹ Mehmet Önder, *Konya Camileri, Alâeddin Camii – İplikçi Camii*, I, Konya İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, Konya 1960, s. 11; Osman Turan, “Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI/42, 1947, s.197-199; Alçın, a.g.m., s.125; elçilik vazifeleri hakkında daha fazla bilgi için bk. Faik Serdar Alçın, *Selçuklu Emiri Şemseddin Altun-Aba ve Vakıf Eserleri*, (SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2022, s.6-12.

¹⁰⁸⁰ Turan, a.g.m., s.199; Alçın, a.g.m., s.125-126.

¹⁰⁸¹ Alçın, a.g.t., s.15.

din Altun-aba'dır. Altun-aba, merhum sultanın kendisinden sonra tahta diğer oğlu Kılıç Arslan'ın geçmesi yönündeki vasiyetini göz ardı ederek atabeyi olduğu Gıyâseddin'in tarafını tutmuştur. Netice itibarıyla Şemseddin, Gıyâseddin'in sultanlığını kabul ettiğini beyan ederek onu tahta çıkartanlardan biri olmuştur¹⁰⁸². İlerleyen süreçte Sultan üzerinde mühim bir nüfuz sahibi olan Sâdeddin Köpek tarafından öldürülmüştür¹⁰⁸³.

Şemseddin Atun-aba'nın inşa ettirmiş olduğu medresenin mütevelliliğine Necîbüddin Ayaz'ı, nâzirliğine da Ruzbe Eş-Şemsî'yi atamıştır. Necîbüddin Ayaz'ın İplikçi ailesine mensup olmasından kaynaklı da vakıf yapı zamanla "İplikçi" ismiyle tanınır hale gelmiştir¹⁰⁸⁴. Medrese vakfiyesi 1202 senesinde II. Süleymanşâh döneminde oluşturulmuştur¹⁰⁸⁵. Vakfiyesinde mütevellinin Hanefî mezhebine mensup biri olmasının şart koşulduğu yazmaktadır. Vakfın gelirleri dükkânlar ve köy arazilerinden oluşmuş; giderler ise medresenin aydınlatılması, personel ve talebe masrafları olarak belirtilmiştir¹⁰⁸⁶. Vakfiyesinde vefat eden yoksulların kefenlenmesi, tahnit edilmesi ve gömülmesi için ayrılan tahsisat sosyal yardımlaşma bakımından vakıfların önemini vurgulayan çok değerli bir ayrıntıdır¹⁰⁸⁷. Bir diğer mühim detay ise, yeni Müslüman olanların ihtiyaçlarının karşılanması ve teşvik bakımından Yeni-bahçe bölgesinde yer

alan bir hanın gelirlerinden beşte birini İslâm'ı kabul eden kişilerin giyim, erzak ve dini öğrenmesi için gerekebilecek işlerin hallettirilmesine tahsis edilmesidir¹⁰⁸⁸. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve babası Bahâeddîn Veled Konya'ya geldiklerinde bu medresede belirli bir süre ders vermişlerdir¹⁰⁸⁹. Kaynaklarda caminin 1201 senesinden önce Tebrizli Ebu'l-Fazl Abdü'l-Cabbar tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir¹⁰⁹⁰. Medrese günümüze kadar gelemese de cami 1945 senesinde Maarif Vekâleti tarafından onarılıp müze haline getirilmiştir¹⁰⁹¹.

2. GÜHERTAŞ/ GEVHERTAŞ (MOLLA-İ ATİK) MEDRESESİ

Yapının bânisi olan Bedreddin Gühertaş, I. Alâeddin Keykubâd'ın atabeyidir¹⁰⁹². Alâeddin'in Tokat melikliği sırasında atabey tayin edilmiştir. Altı yıllık meliklik hayatından sonra Alâeddin, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehit düşmesi ardından kardeşi ile yaşadığı mücadeleyi kaybederek 1220 senesinde kadar tutuklu kalmıştır¹⁰⁹³. Kardeşinin vefatı sonrası Selçuklu tahtına geçtiğinde hizmetindeki emirlerden bir tanesi Gühertaş'tır. Ayrıca Bedreddin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası olan Bahâeddin Veled'in müritlerindendir. Emir, Bahâeddin Veled'in vefatı sonrası onun

¹⁰⁸² Alçın, a.g.t., s.15-16.

¹⁰⁸³ Daha fazla bilgi için bk. Alçın, a.g.t., s.16-18.

¹⁰⁸⁴ Birekul, a.g.m., s.90; Turan, a.g.m., s.201; Alçın, a.g.m., s.122.

¹⁰⁸⁵ Turan, a.g.m., s.200; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.194.

¹⁰⁸⁶ Alçın, a.g.m., s.123.

¹⁰⁸⁷ Turan, a.g.m., s.208; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.195.

¹⁰⁸⁸ Turan, a.g.m., s.211.

¹⁰⁸⁹ Önder, *Konya Camileri*, s.12; Alçın, a.g.m., s.123.

¹⁰⁹⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.415; Altun-aba'nın bahsi geçen bu caminin yanına sadece medrese yaptırdığı ifade edilmektedir. Bk. Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.29.

¹⁰⁹¹ Önder, *Konya Camileri*, s.12-13.

¹⁰⁹² Mehmet Ali Hacıgökmen, "I. Alâeddin Keykubâd dönemi emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertas (Gevhertas) (D. ?-Ö. 1262)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50, 2011, s.121.

¹⁰⁹³ Hacıgökmen, "Bedreddin Gühertas (Gevhertas)", s.122.

ailesi ile yakın ilişkiler kurmaya devam etmiştir¹⁰⁹⁴. Medrese ise Çifte Merdiven Mahallesi'nde Bahâeddîn Veled ile evlatları için 1232 senesinde yaptırılmıştır. 12 adet odası bulunan yapı aynı zamanda Mevlânâ'nın zaviyesidir¹⁰⁹⁵. Mevlânâ'nın uzun bir müddet burada ders verdiği ve medresenin hemen yanında evinin olduğu bilinmektedir¹⁰⁹⁶. Onun vefatı sonrası Mevlevîler tarafından kullanılmaya devam eden eser günümüze gelememiştir.

3. KARATAY MEDRESESİ

Yapının bânisi Celâleddin Karatay'dır. Karatay, Türkiye Selçuklu Devleti bünyesinde yetişmiş gulâm kökenli devlet adamlarından biridir. I. Alâeddin Keykubâd döneminde ön plana çıkan emir¹⁰⁹⁷, bu sultandan sonra tahta geçen hükümdarlar devrinde önemli mevkilerde bulunmuştur. Bu vazifeler sırasıyla şu şekildedir: “*emir-i devât*”, “*emir-i taşthâne*”, “*hazinedâr-ı hâss*”, “*naib*” ve “*atabey*”¹⁰⁹⁸. Kendisinin özellikle Köseadağ bozgunundan sonra yaşanan kargaşa ortamında atabey unvanıyla üç kardeşin ortaklaşa hüküm sürmesini sağlayarak devletin yıkılmasının önüne geçmesi ve vefatına kadar huzur ortamını temin etmeye çalışması onun Selçuklu hânedan ailesinin men-

faatlerini ön plânda tutan ve devletin bekasını önemseyen mühim bir devlet adamı olduğunu kanıtlamaktadır¹⁰⁹⁹.

Konya'da II. İzzeddin Keykâvus zamanında, 1251 senesinde inşa ettirilen medresenin yapım sürecinde Şemseddin İsfahânî'nin kayda değer katkıları olmuş ve açılışına Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin de yer aldığı ilmî zümreye mensup birçok âlim ve mutasavvıf katılmıştır. Döneminde Câmi-i Ezher kadar yaygın bir şöreti bulunduğu belirtilen bu yapı¹¹⁰⁰ ileri düzeyde bir fıkıh eğitiminin verildiği medrese konumunda iken¹¹⁰¹ zamanla eski önemini kaybetmiş, Osmanlı döneminde fıkıh dışında diğer İslâmî ilimler okutulur hale gelmiştir¹¹⁰².

Medrese vakfının gelirleri arazilerden ve gayrimenkullerden alınan kira bedellerinden temin edilen aynî ve nakdî vâridâtan oluşmaktadır¹¹⁰³. Giderler ise öncelikle vakıf akarlarının korunması için gereken tadilatlarla ve gelirleri toplamakla mükellef görevlilere daha sonra medresede çalışan personel ile öğrenim gören talebelere ayrılan ücretlerdir¹¹⁰⁴. Vakfın yönetimiyle ilgili şartta, Celâleddin Karatay'ın sağ iken mütevellilik vazifesini kendisinin yaptığı, ölümünden sonra ise tevliyetin kardeşleri ve onların soyundan gelen erkek çocuklarına geçtiği

¹⁰⁹⁴ Mevlânâ'nın emir hakkında baba dostu şeklinde hitap ettiği söylenmektedir. Bk. Hacıgökmen, “Bedreddin Gühertas (Gevhertas)”, s.125.

¹⁰⁹⁵ Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s.131; Konyalı, *Konya Tarihi*, s.791; Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.124; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.204-205; Birekul, a.g.m, s.93.

¹⁰⁹⁶ Hacıgökmen, “Bedreddin Gühertas (Gevhertas)”, s.126.

¹⁰⁹⁷ I. Alâeddin, düzenlediği bir törende yediği yemekten zehirlenmiştir. Durumu kötüleşen Sultan sarayına gittiğinde yanında Celâleddin Karatay'ın olduğu bilinmektedir. Bk. İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-alâ'iyye*, s.445.

¹⁰⁹⁸ Odabaşı, *Celâleddin Karatay*, s. 58.

¹⁰⁹⁹ Aksarayî, Celâleddin için ülkenin hâkimi olarak bahsetmektedir. Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.28.

¹¹⁰⁰ Mehmet Ziyâ, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, haz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli, 2010, s. 355.

¹¹⁰¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 556.

¹¹⁰² Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 1998; Mehmet Ziyâ, aynı yer.

¹¹⁰³ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.221-222; Konyalı, *Konya Tarihi*, s.861-862; Odabaşı, *Celâleddin Karatay*, s.77-78.

¹¹⁰⁴ Konyalı *Konya Tarihi*, s.862; Odabaşı, *Celâleddin Karatay*, s.98.

anlaşılmaktadır¹¹⁰⁵. Selçuklu döneminde ileri seviyede fıkıh eğitiminin tedris edildiği medresede Osmanlı döneminde diğer İslâmî ilimler de okutulmuştur¹¹⁰⁶. Karatay Medresesi'nde Selçuklu döneminde Şemseddin Mardinî, Rükneddin Mazenderanî, Afsahaddin ile Sicareddin Horus gibi önemli âlimler müderrislik yapmış ve Celâleddin Karatay'ın vefatı sonrasında Mevlânâ medrese ile irtibatını kesmemiştir¹¹⁰⁷. Selçuklu döneminden bugüne Konya'da bulunan mühim eğitim kurumlarından biri olan Karatay Medresesi, bünyesinde Ebû Said Mehmed el-Hadimî, Şair Mahbub Efendi gibi kıymetli âlimlerin yetiştirildiği önemli bir vakıftır. Medrese, Selçuklular ve Karamanoğulları'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin ilerleyen dönemlerinde vakıflarının dağılmasından dolayı harabe haline gelmiş ve 1955 senesinde müzeye dönüştürülmüştür.

4. KÜÇÜK KARATAY (KEMÂLİYE) MEDRESESİ VE MESCİDİ

1248 senesinde Karatay Medresesi'nin doğusunda Akıncı Mahallesi'nde inşa ettirildiği düşünülen medresenin vâkıfı Celâleddin Karatay'ın kardeşi Kemâleddin Rumtaş'tır¹¹⁰⁸. Kemaleddin Rumtaş'ın hayatı hakkında Selçuklu dönemi kroniklerinde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak, vâkıfı olduğu Konya'daki mescit ve zâviye vakfiyesinde kendisinden “emir, büyük sipehsâlâr, âlim, adil ve ihsan edici, kemal-i dünya ve'd-din-i islâm ve Müslümanların izzeti, melik ve sultanların dayanağı

Abdullah oğlu Kemaleddin” olarak söz edilmesi Celâleddin Karatay'ın kardeşlerinin Selçuklu Devleti'nin hizmetinde, önemli bir mevki sahibi olduklarını göstermektedir. Ayrıca, 1253 tarihinde Konya Kadısı Mahmud bin Mahmud er-Razi tarafından tanzim ve tescil edilen Karatay Medresesi'nde adı “Emîr Kemâleddîn Rumtaş bin Abdullah rahmetullah...” şeklinde geçmektedir¹¹⁰⁹. Adının, kardeşi Seyfeddin Karasungur'dan önce yazılmış olması onun büyük olduğunu göstermektedir. Yapıya ait vakfiye ve kitâbe günümüze ulaşmamış olsa da varlığı Karatay Medresesi'nin vakfiyesinde geçen “*Payıtaht Konya şehri içinde, kardeşi Emir Kemâleddin Rumtaş medresesi hizasındaki caddede...*” ifadesinden tespit edilmiştir¹¹¹⁰. Medresenin Karatay Medresesi'nde olduğu gibi Osmanlı son dönemlerinde yıkıldığı bilinmektedir. Aynı şahsa ait ve aynı isme sahip bir mescit ile bir zâviye de bulunmaktadır¹¹¹¹.

5. KADI İZZEDDİN CAMİ VE MEDRESESİ

Kadı İzzeddin Muhammed, Türkiye Selçuklu Devleti'nde görev yapmış devlet adamlarındandır. Kendisi I. Alâeddin Keykubâd ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde kadı ve müderrislik yapmış, II. İzzeddin Keykâvus döneminde kâdî'l-kudâtlık, sahib-i divanlık ve vezâret makamlarına atanmış ve elçilik gibi önemli diplomatik vazifelerde bulunmuştur¹¹¹². Ayrı-

¹¹⁰⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.863; Odabaşı, *Celâleddîn Karatay*, s.79.

¹¹⁰⁶ Odabaşı, *Celâleddîn Karatay*, s.88 ve s.99.

¹¹⁰⁷ Odabaşı, *Celâleddîn Karatay*, s.113-114.

¹¹⁰⁸ Birekul, a.g.m, s.93; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.229.

¹¹⁰⁹ VGMA, d. 608/1.

¹¹¹⁰ Birekul, aynı yer; Zehra Odabaşı, “Türkiye Selçuklularından Osmanlı'ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi”, *Vakıflar Dergisi*, 44, 2015, s.97.

¹¹¹¹ Detaylı bilgi için bk. Odabaşı, “Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi”, s. 95-103.

¹¹¹² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.31; Mustafa Akkuş, “Kadı İzzeddin'in Hayatı ve Konya'daki Vakıf Eserleri”,

ca Celâleddin Karatay, Muînüddin Süleyman Pervâne ve Sâhib Ata Fahreddîn Ali gibi devrin önde gelen devlet erkânı ile birlikte Dîvân Teşkilâtı'nda hizmet etmiştir. Kadı İzzeddin, vezirlik makamına geldiği dönemde Moğol tabiiyetinin getirmiş olduğu ağır vergilere karşı gelir ve giderleri düzenleyerek devletin bekasını korumaya çalışmıştır¹¹¹³.

Kadı İzzeddin'in günümüzde Şems-i Tebrizî Mahallesi'nde Şerafettin Caddesi'nin üzerinde bir cami yaptırdığı bilinmektedir¹¹¹⁴. Cami ile birlikte zikredilen medresenin günümüze ulaşmamış olması yapı hakkında edinilen bilgileri sınırlamıştır. Eserlerde yer alan malumatlar sayesinde varlıkları bilinmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda medresenin Fatih döneminde yıkıldığı ve ona ait gelirlerin camiye aktarıldığı öğrenilmektedir¹¹¹⁵. II. İzzeddin Keykâvus'un vakfettiği camiye dair vakfiye belgesi bulunmaktadır¹¹¹⁶. Vakfın vâridâtı araziler ve köylerden oluşmaktadır.

6. SEYFİYE (BUKA'ASI) MEDRESESİ

Bu medresenin kurucusu Selçuklu emirlerinden Celâleddin Karatay'ın kardeşi Seyfeddin Karasungur b. Abdullah'dır. Donemin kroniklerinde hakkında yeterli bilgi bulunmayan Seyfeddin Karasungur'un IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yakın gulâmlarından biri olduğu kay-

dedilmiştir¹¹¹⁷. Ayrıca kitâbelerden anlaşılacağı üzere II. İzzeddin Keykâvus zamanında Denizli'de vali olarak bulunan Seyfeddin Karasungur, bu görevini I. Alâeddin Keykubâd devrinden itibaren yaklaşık yirmi yıl devam ettirmiştir. Denizli'de bulunduğu sırada Selçuklu devrine ait ilk vakıf eserlerini yaptırmıştır ki bunlardan en önemlisi Ak Han'dır¹¹¹⁸. Karasungur'un Konya'da bânisi olduğu Seyfiye Medresesi, günümüzde Çifte Merdiven Mahallesi'nde, Seyfeddin Karasungur Türbesi'nin kuzey yönünde yer alan Osmanlı döneminde faal bir eğitim kurumudur¹¹¹⁹. Lala Ruzbe Medresesi'nin zamanla harabe hale gelmesiyle buranın vakıfları Seyfiye Medresesi'ne vakfedilmiştir¹¹²⁰. Ayrıca, Seyfiye Medresesi vakfının 1744'te Sille'ye bağlı Hatup köyünün vakıfları arasında bulunduğu arşiv kayıtlarında yer almaktadır¹¹²¹.

7. ATABEKİYYE (ATABEY-AĞAZADE) MEDRESESİ

Çifte Merdiven Mahallesi'nde bulunan medrese 1256 tarihinde Fahreddîn Arslandoğmuş b. Sevinç tarafından inşa ettirilmiştir¹¹²². Fahreddîn Arslandoğmuş ortak hâkimiyet devrinde devlet erkânından Moğollara karşı tavır alan ve Kadı İzzeddin ile yakın dostluğu olan bir devlet adamıdır. Medresenin açılış törenine Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Muînüddin Süleyman Pervâne gibi şahıslar katılmıştır. Bazı

Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları, I, 2021, s.98-99.

¹¹¹³ Akkuş, a.g.m., s.100.

¹¹¹⁴ Akkuş, a.g.m., s.103; yapının bugün var olan Karpuzoğlu Cami'nin yerine yapıldığı söylenmektedir. Bk. Atçeken, a.g.e., s.91.

¹¹¹⁵ Akkuş, a.g.m., s.104.

¹¹¹⁶ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.92.

¹¹¹⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye*, II, s. 180.

¹¹¹⁸ F. Akçakoca, *Küçük Denizli Tarihi. Yunanlılardan Osmanlılara M. 1434'e Kadar*, İstanbul 1945, s. 22 ve s. 26.

¹¹¹⁹ KŞS, No. 12, s. 5.

¹¹²⁰ VGMA, Defter No. 2176, s. 258, 259.

¹¹²¹ KŞS, No. 56, s. 262.

¹¹²² Konyalı, *Konya Tarihi*, s.785, s.787 ve s.788; Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.123; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.240.

vakfiyelerde ve dönemin kaynaklarında bu medrese “el-medresetü’l Atabekiyye” şeklinde kaydedilmiştir. Medreseye ait iki vakfiye bulunsa da bunlardan ilki günümüze ulaşmamış, diğeri de Karamanoğlu Mehmed Bey zamanında düzenlenmiştir¹¹²³. Medresenin Selçuklu döneminde bilinen ilk müderrisi Şemseddin Mardinî Hanefî mezhebinden olan talebelere fıkıh ilmi okutmak üzere tayin edilmiştir¹¹²⁴. Osmanlı döneminde ise Altmışlı (Sahn) Medreseleri içerisinde yer alan medrese XIX. yüzyılın sonuna kadar ayakta kalmış, ancak 1900 yılından sonra tamamen yıkılmıştır¹¹²⁵.

8. SIRÇALI (MUSLÎHIYE) MEDRESESİ

Türkiye Selçuklu döneminde çini laleleriyle tezyin edilmiş, mimarisiyle ünlü, fıkıh derslerinin okutulduğu bu müstesna medrese, 1242 senesinde II. Alâeddin Keykubâd’ın Atabey’i olan Bedreddin Muslih tarafından II. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde Hanefî mezhebine mensup öğrenciler ve fakihler için inşa ettirilmiştir¹¹²⁶. Bânisine izafeten asıl adı “Muslîhiye Medresesi”dir. Medresenin giriş kapısının yanında Bedreddin Muslih’in türbesi vardır. Medrese, Konya’nın eski adı ile Hristiyan, yeni adı ile Gazi Alemşah Mahallesi’nde inşa ettirilmiştir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in emirlerinden biri olan Bedreddin Muslih’in II. Alâeddin Keykubâd’ı zehirlediğine dair rivayetler vardır¹¹²⁷.

Vakıfları bakımından oldukça zengin olan bu medrese için Konya’nın Çumra ilçesine bağlı olan Karkın köyü vakfedilmiştir¹¹²⁸. Medresenin 1644 yılından itibaren harap olup tamir gördüğüne dair kayıtlar mevcuttur¹¹²⁹, hatta XVII. yüzyıl içinde kubbesi çökmüş, XIX. yüzyıl sonlarında da ders verilemez hale gelmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nde 1955 yılında onarılan medrese, 1960 yılında Konya Müzesi’ne bağlı “Mezar Anıtları Seksiyonu” olarak ziyarete açılmış, 1969 yılında da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeniden restore edilmiştir.

9. KADI KALEMŞAH MEDRESE VE ZAVİYESİ

Türkiye Selçuklu dönemi Konya Kadılarından Kadı Kalemşah tarafından Araboğlu Makası’nın karşı tarafında bulunan meydanda yaptırılan bu medreseden günümüze hiçbir iz kalmamıştır. 1331-32 tarihinde Orhan Bey zamanında Konya Karaman Oğulları hâkimiyetinde iken, Anadolu’ya gelen İbn Battûta’nın *Seyahatnâme*’sinde onun Konya’da Kadı Kalemşah Zâviyesi’nde konakladığı ve Ahîlerden Kalemşah’ın birçok talebesi olup, onun elinden şalvar giyindikleri anlatılmıştır¹¹³⁰.

B. KERVANSARAYLAR

Şehirlerarası gidip gelen kervanların hem emniyeti hem de yol güzergâhları boyunca yanlarındaki ağırlıklarla rahat bir şekilde konaklayabilmeleri için kullanılan yollar üzerine inşa ettirilmiş yapılara “han, ribât veya kervan-

¹¹²³ KŞS. No. 67, s. 4.

¹¹²⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, s. 334.

¹¹²⁵ KVS. 1301, s. 56.

¹¹²⁶ Birekul, a.g.m, s.94; Konyalı, *Konya Tarihi*, s.890; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.259.

¹¹²⁷ Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.261.

¹¹²⁸ KŞS. No 26, s. 262.

¹¹²⁹ KŞS. No 58, s. 159.

¹¹³⁰ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I-II, haz. A. Sait Aykut, İstanbul 2004, s. 322.

saray” denilmektedir¹¹³¹. Bu yapılarda din, dil, ırk ve maddî durum ayrımı yapılmaksızın gelen yolcuların her türlü ihtiyaçlarının giderilmesi hedeflenmiştir¹¹³². İlk Çağlardan itibaren önemli ticarî güzergâhlara sahip bir coğrafî konuma sahip olan Anadolu, Selçukluların egemenliği ile birlikte ticaretin merkezi haline gelmiştir. Bundan dolayı Selçuklu sultanları ve devlet adamları mevcut yol şebekeleri üzerine kervansaraylar inşa ettirmişlerdir¹¹³³. Böylelikle var olan ticaret ağının güvenli bir ortamda gelişmesini sağlamışlardır. Konya’da Selçuklu dönemine ait tespit edilen kervansaray ve han olarak geçen vakıf eserler mevcuttur. Bunlardan bir tanesi Emir Besulî’nin kızı Demre Hatun’un bina ettiği lakin günümüze gelememiş bir handır¹¹³⁴. Bir diğeri Şemseddin Altun-Aba’nın Ilgın-Akşehir güzergâhı üzerinde bulunan Argıt Köyü’nde yaptırmış olduğu bir kervansaraydır¹¹³⁵. Lakin yapının XVI. yüzyıla gelemenden yıkıldığı anlaşılmaktadır. Kervansaraylardan farklı olarak şehir merkezlerinde inşa edilen birçok han, çeşitli vakıf eserlerin aynı zamanda gelir kaynaklarını oluşturmuştur. Örneğin, Nizâmiye Hanı bunlardan biridir¹¹³⁶.

XII. yüzyıla ait bilgilerden hareketle Konya’da çok sayıda çarşı ve pazar yerlerinin olduğu anlaşılmaktadır¹¹³⁷. XIII. yüzyıla gelindiğindeyse hanların varlıkları tespit edilmektedir ve çarşıların birer kısmı şeklindedir. Selçuklu dönemine ait olan hanlardan bazıları ise şunlardır: Şekerciler Hanı, Pirinççiler Hanı, Sahip İsfahanî’nin Hanı ve Bezzazlar Hanı¹¹³⁸, Konya Kızılören Hanı¹¹³⁹, Eğirdir-Konya güzergâhında bulunan Mübârizüddîn Ertokuş Kervansarayı¹¹⁴⁰, Konya-Aksaray yolunda bulunan Sultan Hanı¹¹⁴¹ ve Obruk Hanı¹¹⁴² ise şehirlerarası yolculuk yapan tüccar ve yolculara ev sahipliği yapmışlardır.

1. KADINHANI

Türkiye Selçukluları döneminde genellikle hânedan ailesinden olan kadınlar, kurmuş oldukları vakıf eserlerle şehirlerin sosyo-ekonomik yapısına katkı sağlamışlardır. I. İzzeddin Keykâvus’un eşi Danişmendli Nizameddin Yağubasan’ın kızı Raziye Devlet Hatun 1223 yılında Saideli (Kadinhani) Seyrekviran’da kışlık bir kervansaray yaptırmıştır¹¹⁴³. Saltanat ka-

¹¹³¹ Şebnem Eryavuz, “Kervansaray” mad., *DİA*, XXV, Ankara 2022, s.299.

¹¹³² Yanlarında bulunan hayvanların konaklaması ve gerektiği durumlarda veterinerlik hizmetinin temin edilebilmesi gibi. Bilgi için bk. Akkuş-Çelik, a.g.m., s.43.

¹¹³³ Belirtilen güzergâhlar şu şekildedir: “Konya-Beyşehir kervan yolu, Konya-Afyon kervan yolu, Konya-Aksaray-Kayseri kervan yolu, Konya-Ankara kervan yolu.” Bk. Mustafa Kemal Şahin, “Konya ve Çevresinde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Bazı Hanlar Üzerine Yorumlamalar”, *History Studies*, X/5, 2018, s.174.

¹¹³⁴ Ayşe Dudu Kuşçu, “Selçuklular Döneminde Konya’da Hatun/Kadın Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, s.216.

¹¹³⁵ M. Şahin, a.g.m. s.174; Turan, a.g.m., s.207. Detaylı bilgi için bk. Remzi Duran, “Altunapa Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, 2007, s.77-87.

¹¹³⁶ Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.64.

¹¹³⁷ Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.55.

¹¹³⁸ En ünlü hanlardan bir tanesi olarak düşünülmektedir. Bk. Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.64-65.

¹¹³⁹ Bilgi için bk. Haşim Karpuz, “Konya Kızılören Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, 2007, s.89-103.

¹¹⁴⁰ Daha fazla malumat için bk. Doğan Demirci, “Mübârizüddîn Ertokuş Kervansarayı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, 2007, s.123-139.

¹¹⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Aynur Durukan, “Aksaray Sultan Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, 2007, s.141-159.

¹¹⁴² Konya’ya tahmini 75 km uzaklıkta bulunan Konya-Aksaray güzergâhındaki Kızılören mevkiinde bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Ali Baş, “Obruk Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, 2007, s.347-357.

¹¹⁴³ Raziye Hatun’un kimliği için bk. Mehmet Ali Hacıgökmen, “Konya’da Bir Danişmendli Hatunu ve Vakfıyesi: Raziye Devlet Hatun”, *Konya Ticaret Odası Konya Kita-*

dınlarının inşa ettirmiş oldukları vakıf eserler, zamanla bulundukları yere ad olmuşlar ve yüz-yıllar boyunca anılma vesilesi haline gelmişlerdir. Bu handan dolayı da zamanla bölge “Kadınhanı” olarak adlandırılmaya başlamıştır¹¹⁴⁴. Han vakfının gelir kaynakları arasında çiftlikler ve “Tâk-ı Menkûş” adlı bir köşk de bulunmaktadır¹¹⁴⁵. Günümüzde bu vakıf eser ticarethane olarak kullanılmaktadır.

2. ZAZADIN HANI

Bu kervansaray 1236-1237 senelerinde Aksaray-Konya yolu güzergâhı üzerinde Kayalık mevkiindeki Tömek Köyü’nün güneyinde Selçuklu devlet adamlarından Sâdeddin Köpek tarafından yaptırılmıştır¹¹⁴⁶. I. Alâeddin Keykubâd devrinde inşasına başlanan yapının II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde tamamlandığı anlaşılmaktadır¹¹⁴⁷. Bânisi olan Sâdeddin Köpek, I. Alâeddin Keykubâd zamanında emîr-i şikârlık¹¹⁴⁸ vazifesinde bulunmuş¹¹⁴⁹, sultanın ölümünden sonra II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in tahta çıkmasında en etkili devlet adamlarından biri olmuştur. Sâdeddin Köpek adı geçen

sultanın ilk saltanat yıllarında bir sultan gibi devleti yöneterek, bütün yetkileri kendi elinde toplamıştır. O, kendisi için tehdit olarak gördüğü bütün devlet erkânını da ortadan kaldırarak devlet ve sultan üzerindeki nüfuzunu artırmıştır. İlerleyen süreçte resmî olarak sultan olmak istemesi ve bunun için birtakım icraatlarda bulunması neticesinde Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür. Bundan dolayı kendisine ait tüm mal varlığı müsadere edilmiştir. İnşa ettirmiş olduğu kervansaray bugün ayaktadır.

C. DÂRÜŞŞİFÂLAR

Günümüzdeki hastanelerin karşılığı olan Selçuklu dönemindeki dârüşşifâlara “dârülâfiye” veya “bîmâristan” adı verilmiştir¹¹⁵⁰. Selçuklu döneminde şehirlerin birçok yerinde dârüşşifâlar inşa ettirilmiştir. Orta Çağ Avrupa’sındaki sağlık kurumlarına kıyasla Selçuklu dârüşşifâlarında halk arasında herhangi bir ayırım yapılmadan ve ücret talep edilmeden tedaviler vakıflar tarafından finanse edilmiştir¹¹⁵¹. Ayrıca bîmâristanın yaptırılacağı bölgenin hava durumu göz önünde bulundurulmuş ve yapımında faydalanılan taşların mikropları yok etmesi amacıyla kireç taşından olmasına özen gösterilmiştir¹¹⁵². Türkiye Selçuklu devrinde Konya’da vakıf olarak inşa edilen iki adet dârüşşifa bulunmaktadır¹¹⁵³. Her iki yapıda da Taceddin el-Bulgarî, Sard Ferideddin Muham-

bı XVIII, *Konya Vakıfları*, I, 2021, s.191-193; krş. Raziye Hatun’un I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in eşi olabileceği söylenmektedir. Bk. Kuşçu, a.g.m., s.205.

¹¹⁴⁴ Hacıgökmen, “Raziye Devlet Hatun”, s.194.

¹¹⁴⁵ Hacıgökmen, “Raziye Devlet Hatun”, aynı yer.

¹¹⁴⁶ Muharrem Kesik, “Sâdeddin Köpek” mad., *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, s.393. Yapı ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Mustafa Önge, “Zazadin Han (Sadeddin Köpek Kervansarayı)”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, 2007, s.195-209.

¹¹⁴⁷ Mahmut Demir, *II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1237-1246)*, (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2022, s.434.

¹¹⁴⁸ Kuşların beslenmesi ve eğitilmesi gibi av ile alakalı işlerden sorumlu kişidir. Detaylı bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, “Şikâr Ağaları”, *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s.161-162.

¹¹⁴⁹ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-alâ'iyye*, s.359.

¹¹⁵⁰ Arslan Terzioğlu, “Bîmâristan” mad., *DİA*, VI, İstanbul 1992, s.163.

¹¹⁵¹ Akkuş-Çelik, a.g.m., s.40.

¹¹⁵² Akkuş-Çelik, aynı yer.

¹¹⁵³ Anadolu’da inşa ettirilen dârüşşifa sayısının dokuz veya on tane olduğu bilinirken bunlardan iki tanesinin Konya’da olması halk sağlığının ön planda tutulduğunun kanıtıdır. Bk. Akkuş-Çelik, a.g.m., s.44.

med Câcermî, Tabib Şerafeddin Ebu'l-Hasen Ali b. Yusuf, Hekim Bereket gibi ünlü hekimlerin görev yaptığı dönemin kaynaklarına yansımıştır¹¹⁵⁴.

1. MÂRİSTÂN-I ATÎK

Kadı İzzeddin, Selçuklu dönemi vakfiyelerinde 1113 tarihli olarak gösterilen ve “Mâristân-ı Atîk” olarak adlandırılan bir hastanenin bânisidir. Söz konusu vakfiyelerde Kadı İzzeddin’in unvanı “*Ebû'l-Mehâmid Muhammed b. Ahmed eş-Şehîr Kadı İzzeddin, Atabek*” olarak geçmektedir¹¹⁵⁵. Ancak 1113 tarihinde inşa edilmiş bir hastanenin, 1254 tarihinde vefat eden Kadı İzzeddin tarafından nasıl kurulduğu cevabı aranması gereken önemli bir sorudur. Muhtemelen Kadı İzzeddin 1113 tarihinde inşa edilen bir hastaneyi Sultan İzzeddin Keykâvus zamanında yeniden inşa ettirmiştir. Hastanenin yeri, Konya Kalesi’nin Ertaş ve Halka Begüş kapıları dışında, Musalla’da Gömeç Hatun Türbesi’nin bulunduğu yerle Medrese mahallesi Mescidi ve Kesikbaş Türbesi’nin yer aldığı alandadır¹¹⁵⁶. Konya’ya bağlı Kestel köyü bütün gelirleriyle Kadı İzzeddin’in Mâristân’ına vakfedilmiştir. Zeyl vakfiyelerde ise, bu hastane ile Kadı İzzeddin câmi vakfına ek gelir sağlayacak, Konya’da Muhammed er-Râzî vakfına bitişik olan bahçelerin ve değişik yerlerde olan arazi vakıfları tahsis edilmiştir¹¹⁵⁷.

2. ALÂEDDİN DÂRÜŞŞİFÂSİ (DÂRÜŞŞİFÂ-I ALAÎ)

I. Alâeddin Keykubâd tarafından Alâeddin Tepesi’nin kuzey batısında inşa ettirilen bu yapı Konya’nın en mühim sağlık kurumudur¹¹⁵⁸. Yapının bulunduğu mahalle “Şifâhâne” olarak adlandırılmıştır¹¹⁵⁹. Aynı zamanda Tıp eğitiminin verildiği dârüşşifâ medresesinde Tabib Ekmeleddin Müeyyed b. Ebî Bekr b. İbrahim el-Konevî, en-Hancuvânî, Gazenfer et-Tebrizî, Burhaneddin Ebû Bekir, Tabib Alâeddin ve Konya Kadısı Mevlânâ Hacı Ali adlı âlimlerin hekimlik yaptıkları bilinmektedir¹¹⁶⁰. Bu husus ile ilgili bilinen bir başka durum ise burada yetişen tabiplerden bazılarının başka bölgelerde vazife yaptıklarıdır¹¹⁶¹. Öncelikli olarak durumu olmayan hastaların bakıldığı ve aklî rahatsızlıkları olanların da tedavi altına alınarak gerekli ilaçların temin edilebildiği yapının XVII. yüzyılın ikinci kısmında hala var olduğu vakfın geçirmiş olduğu onarım kayıtlarından öğrenilmektedir¹¹⁶². Lakin günümüze gelemeden yıkılmıştır¹¹⁶³.

E. CAMİ ve MESCİTLER

Cami ve mescitler, İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren ibadetin yanında sosyal, siyasî ve ilmî meselelerin istişare edildiği kurumlar-

¹¹⁵⁴ Akkuş, a.g.m., s.105; tabipler hakkında daha fazla bilgi için bk. Kâmil Şahin, “Konya Kadı İzzeddin Maristan-ı Atik (Hastahanesi) ve Sultan Alâeddin Keykubâd Dârüşşifâsı”, *Vakıflar Degisi*, S. 30, 2007, s.108-109.

¹¹⁵⁵ BOA, 12/53.

¹¹⁵⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 224.

¹¹⁵⁷ BOA, 12/12.

¹¹⁵⁸ K. Şahin, a.g.m., s.109-110; Kutlu, a.g.m., s.304; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.318; yapının cami ile birlikte 1221 senesinde bina edildiği düşünülmektedir. Bk. Yusuf Küçükdağ, “Konya’da Alâeddin Dârüş-şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı”, *Osmanlı Araştırmaları*, IX/9, 1989, s.351.

¹¹⁵⁹ Küçükdağ, “Konya’da Alâeddin Dârüş-şifâsı”, s.349.

¹¹⁶⁰ K. Şahin, a.g.m., s.110-111.

¹¹⁶¹ Yusuf Küçükdağ, istihdam fazlalığı sebebiyle iş bulamдықlarından dolayı böyle bir durumun yaşanabileceğini düşünmektedir. Bk. Küçükdağ, “Konya’da Alâeddin Dârüş-şifâsı”, s.356.

¹¹⁶² Küçükdağ, “Konya’da Alâeddin Dârüş-şifâsı”, s.354.

¹¹⁶³ Küçükdağ, “Konya’da Alâeddin Dârüş-şifâsı”, s.357.

dır¹¹⁶⁴. Anadolu’da Türk-İslâm medeniyetinin bir gereği olarak birçok cami ve mescit inşa edilmiştir. Selçuklu dönemi Konya’sında ise mescitler genellikle medreselere bağlı olarak inşa ettirilmiştir. XIII. yüzyılda inşa edilen Hatuniye Medresesi ile Dârü’l-Hadis Medresesi (İnce Minareli Medrese) mescitleri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu mescitlere ait minarelerin ezan okutulmasının dışında düşman kuvvetlerini kontrol edebilmek ve olası bir yarığında merkeze bildirebilmek maksatlı kullanıldığı da anlaşılmaktadır¹¹⁶⁵. Selçuklu devrinde Konya’da inşa edilen bazı mescit ve camiler şunlardır: Bânisi Muzaffereddin Mahmud olduğu tahmin edilen Mihmandar Mescidi (Kınacı – Mahmud Mescidi)¹¹⁶⁶, Emir Ali oğlu Cemaeddin İshak’ın 1210 senesinde yaptırdığı Akıncı Mescidi¹¹⁶⁷, Hacı Ferruh b. Abdullah’ın bânisi olduğu Hacı Ferruh (Akça Gizlenmez) Mescidi (Taş Cami)¹¹⁶⁸, 1220 yılında Şemseddin Erdemşah b. Hacı İsmail’in bina ettiği Erdemşah (Kale-i Cerp) Mescidi¹¹⁶⁹ ve Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi¹¹⁷⁰.

1. ALÂEDDİN CAMİ

Konya merkezde Alâeddin tepesinin üst kısmına yaptırılan cami, Selçuklu dönemine ait vakıf eserler arasında en eski ve en büyüklerindendir. Yapının inşasına Sultan Mesud devrinin sonlarında başlanılmış II. İzzeddin Kılıç Arslan ve I. İzzeddin Keykâvus dönemlerinde eklemeler yapılarak I. Alâeddin Keykubâd zamanında tamamlanmıştır¹¹⁷¹. Bundan dolayı yapının ismi sultanın adıyla anılmıştır. Caminin içinde Selçuklu sultanlarının naaşının bulunduğu bir türbe mevcuttur¹¹⁷². Yapı, tarihi süreç içerisinde birçok onarımdan geçmiş bir halde günümüze ulaşmıştır.

2. SADREDDİN KONEVÎ CAMİ VE TÜRBESİ

Babası Şeyh Mecdüddin İshak¹¹⁷³ olan Sadreddin Konevî¹¹⁷⁴, 1210 senesinde Malatya’da doğmuş sonraki süreçte ailesi ile birlikte Konya’ya gelerek ölümüne kadar burada kalmıştır. Tasavvuf alanında önemli bir yere sahip olan Sadreddin Konevî’nin yetişmesinde babasının rolü çok büyüktür. Babasının Selçuklu Devleti’nde önemli bir mevkide olması onun ferah-

¹¹⁶⁴ Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.23.

¹¹⁶⁵ Akkuş-Çelik, a.g.m., s.44.

¹¹⁶⁶ Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.38-39.

¹¹⁶⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.287-291; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.82; Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.72; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.39-40; vakfıyesi için bk. Osman Öztürk-Ahmet Gümüştop, “Türkiye Selçuklu Ve Karamanoğulları Dönemi Konya Cami ve Mescid Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, s.285-286.

¹¹⁶⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.362-367; Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.97; Baykara, aynı yer; Mescit, kesme taştan yapılmış tek eserdir. Bk. Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.41.

¹¹⁶⁹ Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.46-47.

¹¹⁷⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.389-396; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.83; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.50-56.

¹¹⁷¹ Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s.131; Konyalı, *Konya Tarihi*, s.297; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.79; Önder, *Konya Camileri*, s.2; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.57; cami, avlu ve türbeye ait kitâbelerin çevirisi için bk. Önder, *Konya Camileri*, s.6-10.

¹¹⁷² Sultanların isimleri için bk. Önder, *Konya Camileri*, s.4-5.

¹¹⁷³ Fütüvvet teşkilâtının Anadolu’ya getirilmesi ve benimsenmesinde mühim bir vazife görmüş âlimdir. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Ali Hacıgökmen, “Mecdüddin İshak”, mad. *DİA*, (Gözden geçirilmiş 3. Basım), 2019, s.201-211.

¹¹⁷⁴ Uğur Altuğ, “Sadreddin Konevî Kütüphanesindeki Kitaplar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX/43, 2016, s.565.

lık içinde büyümesine ve Selçuklu Sarayı'nda iyi bir eğitim görmesine imkân sağlamıştır¹¹⁷⁵. Ayrıca babasının önemli mutasavvıflar ile münasebeti onun gelişiminde doğrudan etkilidir. Babasının vefatı sonrası âlimlerle beraber hareket eden Sadreddin Konevî, İbnü'l-Arabî'nin tahsilini alarak hem onunla hem de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile dost olmuştur¹¹⁷⁶. 1274 senesinde vefat eden Konevî bugünkü türbesinin yer aldığı bölgeye defnedilmiştir¹¹⁷⁷. Şeyh Sadreddin Mahallesi'nde Çeşme Kapı'nın dibinde III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde 1274 senesinde inşa edilen yapı, cami ve türbeden oluşmaktadır¹¹⁷⁸. Yapı, günümüzde hala ibadete açıktır.

3. HATUNİYE (DEVLET HATUN) MESCİDİ VE KÜTÜK/GÜDÜK MINARE

Mescit, Alâeddin tepesinin doğusunda bulunmaktadır. Vakfiyede "Esekiye", Şer'iyeye Sicil kayıtlarında ise "Bremenî" olarak geçen, şimdiki Mihmandar Mahallesi'ndedir¹¹⁷⁹. Raziye Devlet Hatun'a ait vakfiyede mescidin 1213 yılında beş vakit namaz kılınmak üzere inşa edildiği kayıtlıdır. Vakfiyesinde vakfın gelirleri olarak gayrimenkuller ile mezzarlar gösterilmiş ve şart olarak vakfın tevliyetinin kendisine, kendisinin vefatı sonrasında da kız-erkek fark etmeksizin çocuklarına eşit bir payla verilmesi-

ni şart koşmuştur¹¹⁸⁰. 1230 tarihli tamir kitâbesinde ise Raziye Hatun'un kardeşi Bedreddin Biremânî tarafından minarenin yenilendiği yazılıdır¹¹⁸¹. Minarenin doğu tarafı bitişiğinde basit bir mezar mevcuttur ve başucuna sonradan yerleştirilen mezar taşında, Latin Alfabesiyle yazılmış "Hüvelbaki, merhume Mahmud kızı Raziye Hatun, ruhuna Fatiha hicri 620 miladi 1223" yazısı okunmaktadır¹¹⁸². Raziye Hatun'a ait mezar taşı da burada inşa edilen imaret gibi yıkılmıştır, mezar taşı sonradan eklenmiştir. Mescidin bünyesinde bulunan medrese odaları tahrip olmuştur. Günümüzde bu arsada Kütük/Güdük adıyla anılan bir minare bulunmaktadır.

4. KARA ARSLAN MESCİDİ

Mescit, XIII. yüzyılın ilk yarısında İç Kara Arslan Mahallesi'nde, Selçuklu devlet erkânından biri olan vezir Ziyaeddin Kara Arslan (Necmeddin) tarafından inşa ettirilmiştir¹¹⁸³. Vakıf esere ait vakfiye kaydı bulunamamıştır. Mescidin yakınında bânisinin yer aldığı bir türbe ve zâviye mevcuttur. Zâviye günümüze gelememiştir.

5. BEŞAREBEY (FERHÛNİYE) MESCİDİ

Yapı, Ferhuniye Mahallesi'nde 1213 senesinde emîr-i âhûr Zeyneddîn Beşare/Beşarebey tarafından inşa ettirilmiştir¹¹⁸⁴. Günümüze

¹¹⁷⁵ Ahmet Saim Arıtan, "Sadreddin Konevi Zaviyesi", *NEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/7, 1997, s.297.

¹¹⁷⁶ Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.94-95; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.130-131.

¹¹⁷⁷ Arıtan, aynı yer.

¹¹⁷⁸ Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.94; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.127.

¹¹⁷⁹ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s. 215-216; A. Süheyl Ünver, "Konya'da İkinci Çift Şerefeli Minare" *Konya Mecmuası*, No:105-107, 1947, s.1-8.

¹¹⁸⁰ Kuşçu, a.g.m., s.207-208; vakfiye hakkında daha fazla bilgi için bk. Öztürk-Gümüştöğ, a.g.m., s.286-289.

¹¹⁸¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 378.

¹¹⁸² Atçeken, aynı yer; Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Konya 1962, s. 21 ve s.131-132.

¹¹⁸³ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.37.

¹¹⁸⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.328-329; Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.101; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.43.

vakfiyesi gelemeyen yapının bânisi olan Zeyneddîn, I. Alâeddin Keykubâd'ın kardeşi I. İzzeddin Keykâvus'u Kayseri şehrinde muhasara altına aldığı dönemde İzzeddin'in hizmetindeki bir emirdir. Devlet adamlarının araya girmesi ile iki kardeş arasındaki husumet neticelendirilmiş ve İzzeddin tahtın başına geçmiştir. Sultan olan İzzeddin bazı emirlere yeni mevkiller vermiştir. Bunlardan bir tanesi de Zeyneddîn Beşare'yi Niğde subaşılığına atamasıdır¹¹⁸⁵. Beşare'nin Sultan ile 1207 senesindeki Antalya seferine katıldığı bilinmektedir¹¹⁸⁶. İzzeddin'in vefat etmesini saklayanlardan biri olan Zeyneddîn, Alâeddin'in tahta çıkmasından sonra kapısının taşla örülü olduğu bir odaya hapsedilerek vefat etmiştir¹¹⁸⁷.

6. FERHUNİYE (SÜT TEKKESİ) MESCİDİ VE TÜRBESİ

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi Gömeç Hatun Konya'da günümüze ulaşmamış olan bir külliye yaptırmıştır. Bu külliyenin içerisinde bir de darü'l-huffâz bulunmaktadır ki, Gömeç Hatun'un kızı Fatma Hatun buraya bazı vakıflar tahsis ettiğinden burası Fatma Hatun Darü'l-Huffâz'ı, Zâviyesi ve Mescidi olarak tanınmıştır¹¹⁸⁸. Fatma Hatun 1301 tarihli vakfiyesinde "şifâhâne" olarak bilinen yerdeki evlerinin tamamını annesinin defnedildiği türbeye vakfetmiştir¹¹⁸⁹. Çeşitli psikolojik sebeplerle sütü çekilen kadınların günümüzde de ziyaret

yeri olan Konya'daki mescit ile yanındaki türbe Gömeç Hatun, kızı Fatma Hatun ve süt annesi için yaptırılmıştır. Türbedeki mezarlar bu üç Selçuklu hatununa aittir.

D. ZÂVİYELER (HANKÂHLAR)

Zâviyeler, tasavvufî zümrelerin mekân olarak benimsedikleri, bünyesinde eğitim ve öğretim verilen kurumlardır¹¹⁹⁰. Yerel mutasavvıf önderleri ve Ahî zümreleri zaviyeler ve türbeler yaptırmışlardır. Bunların çoğu güçlü yerel mimari üsluplarla, vakıfların yer aldığı şehirlerin içinde ya da yakınlarındaki gelir kaynaklarını içeren maddi desteklerle inşa ettirilmiştir. Bu zaviyeler aynı zamanda bölgedeki Müslümanlar için toplumsal faaliyet alanı oluşturma ve yakın çevredeki yerleri bu vakıflara bağlama işlevi görmüştür. Zâviyeler Anadolu'nun Türkleşmesi ve Müslümanlaşmasında da mühim bir rol oynamıştır¹¹⁹¹. Moğol istilasının yaşanmaya başlanması ile birlikte o bölgelerden ayrılan birçok sayıda şeyh, derviş ve âlim Anadolu'ya gelmiştir¹¹⁹². Gelişen bu olaylar neticesinde ise Anadolu, birçok farklı tasavvuf zümresinin bir araya gelerek kaynaştığı bir yer olmuştur. Bu zümreler devlet ve devlet adamlarının destekleri ile kendilerine ait birer yapı teşkil etmişlerdir¹¹⁹³. Bunlar dışında heterodoks şeyhlerin taşralarda kurdukları zâviyelerde yer almakta-

¹¹⁹⁰ Detaylı bilgi için bk. Mustafa Kara, "Tekke" mad., *DİA*, XL, İstanbul 2011, s.368-370.

¹¹⁹¹ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.24; Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler (Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)", *Vakıflar Dergisi*, 12, 1978, s.254.

¹¹⁹² Alâeddin Aköz, "XVI. Yüzyılda Şeyh Sadreddin Konevî Vakfı", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, (20-21 Mayıs 2008), Konya 2008, s.21.

¹¹⁹³ Zâviyelerde devlet tarafından tayin edilen şeyhlerin bulunduğu ve onlara ait ayrılan ücretlerin olduğu ifade edilmektedir. Bk. Ocak, a.g.m., s.255.

¹¹⁸⁵ Nermin Şaman Doğan, "Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Zeyneddîn Beşare", *Turkish Studies*, IX, 2014, s.959.

¹¹⁸⁶ Doğan, a.g.m., s.962.

¹¹⁸⁷ Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.102; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapıları*, s.45; Doğan, a.g.m., s.972-973.

¹¹⁸⁸ Küçükdağ, "Konya'da Alâeddin Dârüş-şifâsı", s. 351.

¹¹⁸⁹ VGMA. Defter No. 596, s. 151, 152.

dır¹¹⁹⁴. Selçuklu devrinin başkenti olmasından dolayı göçlerin yaşandığı başlıca şehir olan Konya’da da zâviye sayısı oldukça fazladır. Konya’da inşa edildiği bilinen bazı yapılar şunlardır: Pirebî Sultan Zâviyesi ve Türbesi¹¹⁹⁵, Ali Gâv Zâviyesi ve Türbesi¹¹⁹⁶, Fahrünnisa Hatun Zâviyesi/Mescidi¹¹⁹⁷, Kalenderhâne Zâviyesi¹¹⁹⁸, Şeyh Osman-ı Rûmî Zâviyesi¹¹⁹⁹, Şems-i Tebrizî Zâviyesi¹²⁰⁰, Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî Zâviyesi¹²⁰¹, Ahi Evran Zâviyesi¹²⁰², Mesud b. Şerefşâh Hankâhı¹²⁰³ ve Ahi Bedreddîn Gühertâş Tekkesi’dir¹²⁰⁴.

1. HIZIR İLYAS/KEMÂLEDDİN OĞULBEY ZÂVİYESİ

Dört adet vakfiyesi bulunan zâviyenin kurucusu Kemaleddin Oğulbey adındaki Selçuklu emiridir ve vakfın konumu Konya’da Ertaş olarak bilinen Hâşî Kebir (Kapısı)’nın içinde tarifiedilmektedir¹²⁰⁵. Vakfedilen mülkler köy-

ler, araziler ve bahçelerdir¹²⁰⁶. Vakfın yapıldığı yerde düzenlenen Hıdırellez törenlerinden hareketle Hızır ile İlyas’ın buluşmasına atıfta bulunularak bu ismi aldığı düşünülmektedir¹²⁰⁷. Zâviye günümüze gelmemiştir.

E. SURLAR

Şehirlerin dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı korunmasında surlar önemli bir askerî yapıdır. Orta Çağ Anadolu’sunun önemli bir şehri olan Konya, Selçuklu egemenliğine girmesinden itibaren birden fazla kez muhasara altına alınmıştır. Yaşanan bu kuşatmalar sırasında şehrin savunması Gâvele Kalesi’nde bulunan askerî birlikler tarafından sağlanmış olsa da güçlü bir savunma mekanizması icra edilememiş ve şehrin Roma devrine ait surları noksan kalmıştır¹²⁰⁸. Buna ek olarak artan nüfus sebebiyle yerleşim alanı olarak surlar dışına çıkılması lakin savunmanın kale etrafıyla sınırlanması şehrin güvenliği açısından yetersiz kalındığını daha net ortaya koymuştur. Bu durumun farkında olan Selçuklu Sultanları surlar hakkında yeni bir plânlama yapmışlardır. Sultan Mesud devrinde surlar güçlendirilmişse de asıl önemli icraat I. Alâeddin Keykubâd tarafından yapılmıştır. Surlardaki bu zafiyeti fark eden Sultan, şehrin dış surlarının yaptırılması ve var olan yerlerin onarılması hakkında önemli kararlar almıştır. Tahta geçtiğinde ilk icraatı nüfuzu kuvvetli, servet sahibi devlet erkânına şehrin surlarını tahkim ettirmek olmuş, yaptırdıkları

¹¹⁹⁴ Heterodoks şeyhler, Müslümanlığı benimsemelerine rağmen eski Türk ananesine bağlı olan kişilerdir. Bk. Ocak, a.g.m., s.255.

¹¹⁹⁵ Büşra Bağcı, “Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Zâviye Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, s.347; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.185-187.

¹¹⁹⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.909-914.

¹¹⁹⁷ Kuşçu, a.g.m., s.215.

¹¹⁹⁸ Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.96; Bağcı, a.g.m., s.341-342.

¹¹⁹⁹ Bağcı, a.g.m., s.343.

¹²⁰⁰ Bağcı, a.g.m., s.351.

¹²⁰¹ Bağcı, a.g.m., s.353.

¹²⁰² Yusuf Küçükdağ, “Konya’da Ahi Evran Zaviyesi Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, s.381-388.

¹²⁰³ Demir, a.g.t., s.427.

¹²⁰⁴ Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, s.133.

¹²⁰⁵ Osman Öztürk, “Konya Hızır İlyas(lık) Zaviyesi Vakfiyesi”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, s.177; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.182.

¹²⁰⁶ Öztürk, a.g.m., s.177-179.

¹²⁰⁷ Öztürk, a.g.m., s.180.

¹²⁰⁸ Mikâil Bayram, “Selçuklular Zamanında Konya’da Su Şebekeleri”, *Su Medeniyeti Sempozyumu*, (26-27 Haziran 2009), Konya 2013, s.104.

burçlara da kendi adlarını verdirmiştir¹²⁰⁹. Böylelikle dört ana kapıya sahip Konya surları inşa edilmiştir. Bununla birlikte, her ne kadar surların inşasında devlet adamlarının katkısı olsa da Konya surlarının vakıf sistemi ile ilgisinin olmadığını belirtmek gerekir. Savunma yapıları doğrudan devlet desteği ile inşa edilmiştir.

F. TÜRBELER

İslâm kültüründe tanınmış kimselerin defnedildikleri yerler türbe olarak adlandırılmıştır. Çoğunlukla vâkıfların inşa ettirdikleri yapıya defnedildiği görülmektedir. Vakfiyelerde de vakfın bünyesinde bulunan türbelerin tamiratları ve merhumun ruhu için okunacak Kur’ân-ı Kerîm’den sorumlu görevliye gelir tahsis edilmiştir. Vefat eden kişinin konumuna bağlı olarak türbelerin “kümbet, kubbe, ravza” gibi adlarla nitelendirildikleri görülmektedir¹²¹⁰. Genellikle kişi vefat ettikten sonra geride kalan müridleri, sevdikleri veya akrabaları tarafından naaşlarının bulunduğu yerlerin türbe şekline getirildiği de anlaşılmaktadır. Konya’da da Selçuklu döneminde kendisi ve vefatından sonra ailesi tarafından inşa ettirilmiş olan çok sayıda türbe mevcuttur¹²¹¹. Bu Akıncı Türbesi, Kara Arslan Türbesi, Şeker Furuş Türbesi, Seyfeddin Sungur Türbesi, Mevlânâ Türbesi, Ateşbaz Veli Türbesi ve Zâviyesi, Şeyh Âliman Türbesi

ve Zâviyesi, Sebhan (Emir Nureddin) Türbesi, Gömeç Hatun Türbesi (Kız Kulesi)¹²¹², Hoca Cihan Türbesi (Marsuman Türbesi), Tavus Baba Türbesi, Ulaş Baba Türbesi (Kümbeti), Kesikbaş Türbesi, Sadr Sultan Türbesi, Şems-î Tebrîzî Türbesi, Siyavuş Şah Türbesi¹²¹³ gibi yapılar bunlardan bazılarıdır.

G. BUZHANELER ve ÇEŞMELER

Buz, tarihi süreç boyunca birçok farklı alanda kullanılmıştır. İçecek ve yiyeceklerin bozulmasını önleme ve sıcak havalara karşı serinleme ihtiyacının giderilmesinin yanı sıra buzun Tıp alanında tedavi maksatlı da faydalandığı görülmektedir¹²¹⁴. Toplumsal yaşamda önemli bir yere sahip olan buzların temin edilmesi ve korunması hususunda buzhaneler oldukça mühimdir. Kışın havuzlara aktarılan suların donmasından istifade edilerek parçalara bölünen buz taneleri, “buzhane” olarak adlandırılan yerlere taşınmıştır. Stoklanan buzların bitmesi halinde ise mağaralar kullanılmıştır. Konya’daki Akşehir civarında yer alan “Yasyan” köyünde bulunan mağara buz depolanan yerlerden biridir¹²¹⁵.

Vakıf bünyesindeki buzhaneler incelendiğinde “yahdân”, “yahistan”, “buzluk” şeklinde

¹²⁰⁹ Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.36-37; Hacıgökmen, “Bedreddin Gühertas (Gevhertas)”, s.123; Mehmet Önder, *Seyahatnamelerde Konya*, Konya 1948, s.19; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.313; 140 tane emrin görevlendirildiği bilinmektedir. Bk. Bayram, a.g.m., s.104.

¹²¹⁰ Şükrü Taşdelen, “Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Konya Türbe Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, s.365.

¹²¹¹ Türbeler hakkında detaylı bilgi için bk. Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapıları*, s.273-310; Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s.141-158.

¹²¹² II. İzzeddin Keykâvus’un kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın eşi ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in annesi olan bu hatunun yaptırdığı türbe Kalenderhane Mahallesi’nde bulunmaktadır ve çevresinde mazgal şekilli dendanlarından ötürü Kız Kulesi diye de isimlendirilmiştir. Bk. Kuşçu, a.g.m., s.214; krş. Gömeç Hatun’un II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in hanımı olduğu söylenmektedir. Bk. Küçükdağ, “Konya’da Alâeddin Dârüş-şifâsı”, s.351.

¹²¹³ Taşdelen, a.g.m., s.367.

¹²¹⁴ Zehra Odabaşı, “Türkiye Selçukluları Döneminde Buzun Kullanımı ve Konya ile Çevresinde Bulunan Buzhaneler”, *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 2019, s.318.

¹²¹⁵ Odabaşı, “Buzhaneler”, s.319.

farklı isimlerle vakfiyelere kaydedildiği öğrenilmektedir¹²¹⁶. Selçuklu döneminde 5 tanesi Konya merkezinde olmak üzere 10 adet buzhanenin var olduğu bilinmektedir¹²¹⁷. Tâceddin Pervâne'nin ve Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin bânisi oldukları külliyelerin gelirleri arasında buzhaneler belirtilmiştir. Sâhib Ata'nın vakfettiği buzhaneler günümüze gelen tek yapı olmasından dolayı oldukça mühimdir. Bir başka bilinen buzhane ise Beyhekim Mescidi'nin vâridâtı olarak Nahçevanlı Tabip Ekmeleddin'in belirttiğidir¹²¹⁸. Zaman içerisinde buzhanelerin kira usulü işletildiği ve kullanımı hakkındaki bilgiler arşiv kayıtlarına yansımıştır¹²¹⁹.

Vakıf eserlerin bir parçası olan çeşmeler, sebil, hamam gibi yapılar genellikle vakıf yapıların ya da kurucularının ismi ile anılmıştır. İnşa edilen yapının yakınında mutlaka bir su kaynağı olmasına dikkat edilmiştir. Örneğin Beyşehir güzergâhındaki 1204 senesine ait Kızılören Kervansarayının yakınında bir çeşme vardır¹²²⁰. Selçuklu döneminde Konya'da ise halkın su ihtiyacının yine çeşmeler vasıtasıyla halledildiği görülmektedir. Ayrıca Meram deresinin önemli bir su kaynağı olarak kullanıldığı, oradan künkler sayesinde Havzan olarak adlandırılan civarda bulunan havuzlara aktarıldığı ve buradan şehre dağıtıldığı anlaşılmaktadır¹²²¹. Su temini ile ilgili sultan ve devletin ileri gelenlerinin de su yollarının yaptırılması konusunda önemli

icraatları olmuştur. Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin yaptırmış olduğu çeşme, sebil ve buzhaneler sayesinde şehrin su ihtiyacının yüksek oranda karşılanmıştır. Ayrıca onun Meram üzerinden açtırmış olduğu su yolu ile bağ ve bahçelerin sulanması sağlanmıştır¹²²².

SONUÇ

Selçuklu sultanları Anadolu'da siyasî istikrarın sağlanmasından sonra vakıf kurma faaliyetlerini İç Anadolu'da özellikle de Konya, Akşehir, Aksaray ve Kayseri gibi şehirlerde yoğunlaştırmışlardır. Bu şehirlerin tercihinde Konya'nın başkent olmasının yanında hakimiyetin en güçlü olduğu alanın buralar ve yatırım için en istikrarlı bölgeler olmasının payı vardır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev hükümdarlığında başlayan merkezileşme süreci I. Alâeddin Keykubâd döneminde daha da hızlanmış ve Konya'nın şehir plânlanması sürecini oldukça etkileyerek adeta gücünün zirvesinde bir sultana layık bir başkente dönüştürmek üzere vakıf sistemi üzerinden yatırımlar yapılmıştır. Sultanın idaresi altındaki bu şehirde Selçuklu hakimiyetinin nadide birer sembolü olan vakıf yapılar, onun âlim ve mutasavvıflara olan desteğiyle tamamlanmıştır. İnşa edilen medrese ve zaviyelerle sünnî İslâm anlayışı desteklenmiş, ulemâ ile mutasavvıfları münazara için bu kurumlarda bir araya gelmeleri sağlanmıştır. Bu yapılar aynı zamanda dönemin dinî ve sosyal çehresini de net bir şekilde yansıtmıştır.

Selçuklu devlet adamları ticarî faaliyetleri artırmaya yönelik olarak özellikle liman kentlerinde banilik yapmışlardır. Özellikle Akdeniz ve Karadeniz limanlarında yeni şehirler fethedile-

¹²¹⁶ Odabaşı, "Buzhaneler", s.320.

¹²¹⁷ İki tanesi Akşehir, geri kalan üç tanesi de Karaman (Larrende), Beyşehir ve Niğde bölgesindedir. Bk. Odabaşı, "Buzhaneler", aynı yer.

¹²¹⁸ Odabaşı, "Buzhaneler", aynı yer.

¹²¹⁹ Odabaşı, "Buzhaneler", s.322.

¹²²⁰ Hatice Çelik, "Selçuklu-Beylikler Dönemi Konya Çeşme ve Su Vakıfları", *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, s.316.

¹²²¹ Çelik, a.g.m., s.317.

¹²²² Çelik, a.g.m., s.321.

rek ticaret yollarının güvenli hale getirilmesi için kervansaray ağı oluşturulmuş, bu yollar şüphesiz birçok kolla başkent Konya'ya bağlanarak burada yoğunlaştırılmıştır. Sultanlar Anadolu'daki hakimiyetlerini vakıflar aracılığıyla oluşturdukları bu tür önlemlerle güçlendirmişlerdir.

1220'li yıllardan sonra Konya vakıf yapıları özelinde Anadolu'da bir mimari üslup birliğinin de oluşmaya başladığı söylenebilir. Vakıf eserlerde sanatsal olarak Türk-İslâm kültür sentezini işleyen, bunu yerel üsluplarla da birleştiren Selçuklu mimarisi, bu yolu kendini ifade etme biçimi olarak da yorumlamıştır. Bu nedenle, sadece ihtiyaçlara cevap vermekle kalmayan çeşitli türlerdeki vakıf eserler, mimar ve zanaatkârlarının Anadolu'ya taşıdıkları zengin estetik anlayışıyla çağları aşan bir sanat ortaya koymuşlardır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA 12/12 12/53.

KŞS No. 12, s. 5. No. 56, s. 262. No. 56, s. 262. No. 56, s. 262. No. 58, s. 159 No. 5919. s.03. No. 67, s. 4.

KVS. 1301, s. 56.

VGMA Defter No. 608 s.1. Defter No. 2176, s. 258, 259. Defter No. 596, s. 151, 152.

Ana Kaynaklar ve Modern Araştırmalar

AHMED EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973.

EBU ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTÛTA TANCİ, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, I-II, (haz. A. Sait Aykut), İstanbul 2004.

İBN BÎBÎ, *El-Evâmirü'l-alâ'iyye fî'l-umûri'l-alâ'iyye (Selçuknâme)*, II, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2020.

KERÎMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2000.

MEHMET ZİYA, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, haz. Ahmet Çaycı, Bayram Ürekli, Konya 2010.

AKÇAKOCA, F., *Küçük Denizli Tarihi. Yunanlılardan Osmanlılara M. 1434'e Kadar*, İstanbul 1945.

AKKUŞ, Mustafa, ÇELİK, Burak, "Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Dönemi Konya Vakıfları", ed. Caner Arabacı, Nesimi Yazıcı, İsmail Kıvrım, Ahmet Akman, Mustafa Akkuş, *Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, C. I, Konya Ticaret Odası, Konya 2021, ss. 37-50.

AKKUŞ, Mustafa, "Kadı İzzeddin'in Hayatı ve Konya'daki Vakıf Eserleri", *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.97-107.

AKMAN, Ahmet, "Sosyal ve Hukuki Bir Kurum Olarak Vakıf", *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss. 19-33.

AKÖZ, Alâeddin, "XVI. Yüzyılda Şeyh Sadreddin Konevî Vakfı", I. *Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, (20-21 Mayıs 2008), Mebkam Yay., Konya 2008, ss.19-26.

ALÇIN, Faik Serdar, "Şemseddin Altun-Aba ve Vakıf Eserleri", *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.109-128.

ALÇIN, Faik Serdar, *Selçuklu Emiri Şemseddin Altun-Aba ve Vakıf Eserleri*, (SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2022.

ALTUĞ, Uğur, "Sadreddin Konevî Kütüphanesindeki Kitaplar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX/43, 2016, ss.565-573.

ARABACI, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900-1924*, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 1998.

ARITAN, Ahmet Saim, "Sadreddin Konevi Zaviyesi", *NEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/7, 1997, ss.297-323.

ATÇEKEN, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, TTK Yay., Ankara 1998.

BAĞCI, Büşra, "Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Zâviye Vakıfları", *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.339-361.

- BARKAN, Ömer Lütfi, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmarat Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Çalışmalar”, *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII/1-2, 1963, ss.239-296.
- BAŞ, Ali, “Obruk Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, ss.347-357.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985.
- BAYRAM, Mikâil, “Selçuklular Zamanında Konya’da Su Şebekeleri”, *Su Medeniyeti Sempozyumu*, (26-27 Haziran 2009), Konya 2013, ss.104-107.
- BİREKUL, Mehmet, “Anadolu Selçuklu Devleti’nde Eğitim ve Konya Medreseleri”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, 2018, ss.85-98.
- ÇELİK, Hatice, “Selçuklu-Beylikler Dönemi Konya Çeşme ve Su Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.313-337.
- ÇETİN, Abdurrahman, “Kur’an Öğretim Tarihi ve Öğretim Kurumları”, *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/1, 1986, ss. 95-101.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Küllîye” mad., *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.542-544.
- DEMİR, Mahmut, *II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1237-1246)*, (Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2022.
- DEMİRCİ, Doğan, “Mübarizeddin Ertokuş Kervansarayı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, ss.123-139.
- DOĞAN, Nermin Şaman, “Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Zeyneddin Beşâre”, *Turkish Studies*, IX, 2014, ss.957-976.
- DURAN, Remzi, “Altunapa Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, ss.77-87.
- DURUKAN, Aynur, “Aksaray Sultan Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, ss.141-159.
- DURUKAN, Aynur, “Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar”, *Vakıf Kuran Kaldınlar*, haz. Fahmeddin Başar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., 2019, ss.21-35.
- ERYAVUZ, Şebnem, “Kervansaray” mad., *DİA*, XXV, Ankara 2022, s.299-302.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “I. Alâeddin Keykubâd dönemi emirlerinden Atabey Bedreddin Güherhas (Gevhertas) (D. ?-Ö. 1262)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50, 2011, ss.119-136.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “Konya’da Bir Danışmendli Hatunu ve Vakfiyesi: Raziye Devlet Hatun”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.189-200.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “Mecdüddin İshak”, mad. *DİA*, (Gözden geçirilmiş 3. Basım), 2019, s. 201-211.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.
- KARA, Mustafa, “Tekke” mad., *DİA*, XL, İstanbul 2011, s.368-370.
- KARPUZ, Haşim, “Konya Kızılören Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, ss.89-103.
- KESİK, Muharrem, “Sâdeddin Köpek” mad., *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, s.392-393.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Yay., Ankara 2003.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964.
- KUŞÇU, Ayşe Dudu, “Selçuklular Döneminde Konya’da Hatun/Kadın Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.201-219.
- KUTLU, Mehmet, “Selçuklu ve Beylikler Döneminde Konya Darüşşifa Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.301-311.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf -Cano Arabacı-M.Serhat Yenice, “Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrini Fiziki Geleşimi”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2020, ss.1-38.

- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya’da Ahi Evran Zaviyesi Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.381-388.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya’da Alâeddin Dârüş-şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı”, *Osmanlı Araştırmaları*, IX/9, edt. H. İnalçık, N. Göyünç, H.W. Lowry, 1989, ss.347-359.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Zaviyeler (Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)”, *Vakıflar Dergisi*, 12, 1978, ss.247-269.
- ODABAŞI, Zehra, “Tâceddin Pervâne (d?-ö. 1238) ve Tâcü’l-Vezir Külliyesi”, *Tarihin Peşinde Dergisi*, S. 22, 2019, ss.481-505.
- ODABAŞI, Zehra, “Türkiye Selçukluları Döneminde Buzun Kullanımı ve Konya ile Çevresinde Bulunan Buzhaneler”, *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 2019, ss.317-324.
- ODABAŞI, Zehra, “Türkiye Selçukluları’ndan Osmanlı’ya Küçük Bir Miras: XIX. Yüzyılda Küçük Karatay (Kemâliye) Medresesi”, *Vakıflar Dergisi*, 44, 2015, ss.95-103.
- ODABAŞI, Zehra, *Selçuklu Emiri Celâleddîn Karatay ve Vakıf Eserleri*, Karatay Belediyesi Kültür Yay., Konya 2019.
- ODABAŞI, Zehra, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddîn Ali ve Vakıfları*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2019.
- ÖNDER, Mehmet, *Konya Camileri, Alâeddin Camii – İplikçi Camii*, I, Konya İlim Yayma Cemiyeti Yay., Konya 1960.
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1962.
- ÖNDER, Mehmet, *Seyahatnamelerde Konya*, Yeni Kitap ve Basımevi, Konya 1948.
- ÖNGE, Mustafa, “Zazadin Han (Sadeddin Köpek Kervansarayı)”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 2007, ss.195-209.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Şikâr Ağaları”, *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010, s.161-162.
- ÖZTÜRK, Osman -Ahmet Gümüştö, “Türkiye Selçuklu Ve Karamanoğulları Dönemi Konya Cami ve Mescid Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.283-299.
- ÖZTÜRK, Osman, “Konya Hızır İlyas(lık) Zaviyesi Vakfiyesi”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.171-188.
- ŞAHİN, Kâmil, “Konya Kadı İzzeddin Maristan-ı Atık (Hastahanesi) ve Sultan Alâeddin Keykubâd Dârussifâsı”, *Vakıflar Dergisi*, S. 30, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., 2007, ss.101-116.
- ŞAHİN, Mustafa Kemal, “Konya ve Çevresinde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Bazı Hanlar Üzerine Yorumlamalar”, *History Studies*, X/5, 2018, ss.173-204.
- TAŞDELEN, Şükrü, “Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Konya Türbe Vakıfları”, *Konya Ticaret Odası Konya Kitabı XVIII, Konya Vakıfları*, I, 2021, ss.363-380.
- TERZİOĞLU, Arslan, “Bîmâristan” mad., *DİA*, VI, İstanbul 1992, s.163-178.
- TURAN, Osman, “Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI/42, TTK Yay., 1947, ss.197-235.
- ÜNVER, A. Süheyl, “Konya’da İkinci Çift Şerefeli Minare” *Konya Mecmuası*, No:105-107, 1947, ss.1-8.

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA MAHALLELERİ

Mehmet Ali UZ

Dr., Araştırmacı Yazar, Konya/TÜRKİYE, mehmetaliuz@gmail.com.

Hasan YAŞAR

Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Dairesi Şube Müdürü, Konya/TÜRKİYE, hasanyasar@konya.bel.tr,
ORCID: 0009-0007-6787-6751.

ÖZ

Çalışmada Konya merkezdeki Selçuklu mahalleleri üzerinde durulmuş, içsur, dışsur ve surdışı mahalleleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Selçuklu mahalleleri ile ilgili hemen hemen bir belge yok gibidir. Bazı vakfiyeler ve mahallelerde bulunan Selçuklu dönemi eserleri ve mezar taşları, çalışmaya ışık tutmuştur. Mahalle sınırları ve isimleri, Selçuklu dönemi mahalle isimleri bilinmediği için yakın dönemdeki mahalle isimleri ve sınırları esas alınmıştır. Zaman içerisinde mahalle sınırlarında çok büyük değişiklikler olmuştur. Selçuklu dönemine ait elliden fazla mahalle tespit edilmiştir. Yalnız, Selçuklu dönemi mahallelerinin, hiçbir hassasiyet gösterilmeden yıkılıp yok edilmiş olması,

son derece üzüntü vericidir. Çalışmaya, Konya Büyükşehir Belediyesi yayınları arasında çıkan *Tarihi Konya Mahalleri* kitapları en önemli kaynak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Konya, Mahalle, Selçuklu, Şehir, İçsur, Dışsur.

KONYA NEIGHBORHOODS OF THE PERIOD OF SELJUKS

ABSTRACT

In the study, the Seljuk neighborhoods in the center of Konya were emphasized, and the inner, outer and outer wall districts were discussed separately. There is hardly any document about Seljuk quarters. Seljuks period artifacts

and tombstones found in some endowments and neighborhoods are shed light on the study. Since the borders and names of the neighborhoods and the names of the neighborhoods in the period of Seljuks are not known, the names and borders of the neighborhoods in the recent period were taken as a basis. Over time, there have been great changes in the boundaries of the neighborhood. More than fifty neighborhoods belonging to the period of Seljuks have been identified. However, it is extremely regrettable that the neighborhoods of the period of Seljuks were destroyed without showing any sensitivity. Neighborhoods of Historical Konya books, which are among the publications of Konya Metropolitan Municipality, have been the most important source for the study.

Keywords: Konya, Neighborhood, Seljuks, City, Inner Wall, Exsur.

GİRİŞ

Mahalle kavramı sözlükte, “*Bir yere inmek, konmak, yerleşmek*” anlamlarına gelen Arapça hall (halel ve hulûl) kökünden türetilmiş bir ism-i mekândır. Çoğulu, mahallâtır. Mahalle, devamlı veya geçici olarak ikamet etmek, oturmak için kurulan küçük yerleşim birimidir¹²²³.

Mahallenin, “*bir şehir veya kasabanın bölündüğü kısımlardır*” şeklinde tarif edildiği de görülmektedir¹²²⁴. Özellikle Türk-İslâm şehirlerinde, mahallelerin oluşumunda din ve dini yapıların, önemli rolü olduğu dikkat çekmektedir.

Anadolu’da kurulan mahallelerin, sekiz asrı aşan bir zaman içerisinde cami, mescit, tekke (tekke), zaviye ve medrese gibi dinî yapılar etrafında oluştuğu ve yeni kurulan mahallelere halkın, oralarda medfun âlim ve velî bildiği şahıslarla hayır sahibi bazı devlet adamlarının adlarını verdiği görülmektedir. Mahalle hayatının idamesinde, mahalle mektepleri ile mahalle çeşmelerinin de önemli bir yeri vardır.

Mahalle Kültürü

Mahalleler teşekkül ederken, zaman içerisinde mahalle kültürü de oluşur. Bunların birleşmesiyle şehir kültürü meydana gelir. Kültürün, pek çok tanımı yapılmıştır. Genel anlamda kültür, bir halkın yaşam tarzıdır. Bu bağlamda ele alındığında kültür, toplumdaki topluma önemli farklılıklar arz eder. Klasik mahalle sistemimizde, insanlar birbirini tanır, herkes birbiri ile selamlaşır, hâl hatır sorar, fakir fukara korunur. Mahallede hanımlar, yaz ve kış temizliği, Ramazan hazırlıkları gibi işlerde birbirlerine yardım ederler. Bu yardımlaşma bağ ve bahçe işlerinde de yapılır. Uzun kış gecelerinde her gün bir evde toplanılır, sohbetler yapılır. Mahallede büyüklerin, saygınlığı ve otoritesi vardır. Komşular arasında çıkacak ihtilaflar, büyükler tarafından halledilir. Böylece birçok problem mahkemeye intikal etmeden çözülmüş olur. Mahalle halkı, birbirinin sevincini paylaştığı gibi kederine de ortak olur. Selçuklu döneminde hemen hemen bütün evler tek katlı ve toprak damlı olduğu için kış mevsiminde yağın karların temizlenmesi için kar kürüycülüğü meslek haline gelmiş idi. Saray yapılarının temizlenmesi için özel bir kadro oluşturulmuştu. Bunlar saray çevresinde oturlardı.

¹²²³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğu Matbaası, Ankara 1970, s. 674; Muallim Naci, *Lûgat-ı Naci*, İstanbul 1987, s. 343.

¹²²⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1989, s. 1304.

Günümüzde çok katlı binaların yaygın hale gelmesiyle, mahalle kültürü yok olmuş ve bu durum topluma büyük zarar vermiştir.

Genellikle Konya mahallelerinin su ihtiyacı, Selçuklu'dan itibaren pınarlardan sağlanırdı. Meram Çayı'ndan getirilen su, en önemli kaynaktı. Bu su, önce havzanda su depolarında dinlendirildikten sonra mahallelere künk borularla getirilerek kullanılırdı.

Selçuklu Mahalleleri

Konya, iç sur ve dış sur olmak üzere iki sur içerisinde kurulmuştur. Zamanla dalga dalga genişleyerek sur dışına da taşınmış yeni mahalleler teşekkül etmiştir. Hem iç sur hem dış sur içerisinde günümüze kadar gelebilen mahallelerin tamamı, Selçuklu dönemi mahallesidir. Bunda hiç şüphe yoktur. Zaman içerisinde isimler ve sınırlar değişikliğe uğramıştır. Selçuklu dönemi mahallelerinde, isimlere takılmamak gerekir. Bu konuda kaynaklar yeterli olmadığı için işin içinden çıkmak mümkün değildir. Mesela bir doktora tezinde, vakıf kaynakları esas alınarak hazırlanan mahalleler listesinde ancak 14 Mahalle ismi tespit edilebilmiştir¹²²⁵. Mesela Tahtı ve Meydanî mahalleleri, bizim içkale mahallelerinde bahsettiğimiz mahallelerdendir. Doktora tezinde Meydanî Mahallesi, dış sur mahallesi olarak gösterilmişse de bunun yanlış olduğunu tahmin ediyoruz. Nitekim Meydanî Mahallesini, İbrahim Hakkı Konyalı da İçkale mahalleleri arasında zikreder. Doktora tezinde geçen Biremoni Mahallesi, Hatuniye Mahallesi ile, Esediye Mahallesi de Akıncı Mahallesi

ile ilgili bir isimdir. Doktora tezinde gösterilen bazı isimler de mahalle değil, Turud gibi mevki ismidir.

Kanaatımızca içsur, dışsur ile sur dışındaki Selçuklu mahallelerinin sayısı, elliyi aşmaktadır. İç sur tamamen yıkıldığı için buradaki Selçuklu dönemi mahalleleri günümüze intikal etmemiştir. Selçuklu mahallelerinin iki önemli özelliğinden birisi sokak yapılarıdır. Selçuklu dönemi sokakları, iç ve dış sura paralel olarak gider. Bir mahallede başlayan sokak, diğer mahallede de devam eder. İkinci özelliği de Selçuklu Mahallelerinde tarihî bir veya birkaç eserin bulunmasıdır.

Bundan sonra iç sur, dış sur ve sur dışı mahallelerinin anlatımına geçilebilir.

1. SURIÇİ MAHALLELERİ

İç Kale Mahallesi

Konya'da ilk yerleşim, sonradan Alâeddin Tepesi adı ile anılan höyük üzerinde teşekkül etmeye başlamış ve zamanla ovaya yayılmış, uğradığı birçok değişikliklerden sonra günümüzdeki durumunu almıştır. Alâeddin Tepesi adını, kuzey yamaca yakın yerde bulunan ve Selçuklu Sultanı Mesud (1116-1155) tarafından başlanıp Alâeddin Keykubâd (1220-1237) tarafından tamamlandığı kabul edilen Alâeddin Camii'nden ve Konya Köşkü olarak da bilinen Sultan I. Kılıç Arslan'a (1092-1107) ve Alâeddin Keykubâd'a ait saraydan almıştır. Tepe, aslında asıl Konya höyüğünün en yüksekte kalan ve şimdi çok az izi kalmış bir "iç sur/kale"nin olduğu bölümün de adı olarak günümüze ulaşmıştır. Oval biçimindeki tepe, doğu-batı istikametinde yaklaşık 350, kuzey-güney istikametinde 450 metre civarındadır. Yüksekliği ise yer

¹²²⁵ Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde, Türk - İslam Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, 1996, s. 420.

yer 20-21 metreyi aşmaktadır. Surlar, kesme taşlardan yapılmış olup, oldukça kalındır.

Alâeddin Tepesi'nde 1941 yılında yürütülen sondaj çalışmalarında yüzey toprağının hemen altında Osmanlı dönemi, bunun altında -8, -10 metre safhasında Selçuklu dönemine ait kalıntılara rastlanmıştır. Selçuk tabakasının altında -9-10.50 metre arasındaki katman Bizans yerleşmesi, bunun altında -11.50 metre derinliğe kadar olan tabakada Roma dönemi yapılarına ait temel kalıntıların ortaya çıktığı seviyeler olarak görülmüştür. -11.50 m ile-14.00 m arasındaki en kalın tabaka ise, Helenistik Çağa ait kalıntıların ortaya çıkarıldığı kısımdır. -14.50 metreden-17.50 m derinliğe kadar olan kısımda, Frig Çağı katmanları ortaya çıkarılmıştır¹²²⁶.

Zamanla tepenin yüksekliğinin, tabiat olaylarıyla aşınıp kenarlara doğru yayıldığı tahmin edilmektedir.

İç Sur içinde teşekkül eden ilk mahalleler, asırlarca İç Kal'a (İç Kale) Mahallesi olarak anılmıştır. İç Kale Mahallesi, Alâeddin Tepesi'nin tamamını kapsayan bir ifadedir. Bünyesinde birkaç mahalleyi barındırmaktadır. İç Kale Mahallesi aynı zamanda Konya'nın da en eski mahallesidir.

Alâeddin Tepesi, bir İç Kale (İç Sur) ile muhafaza altına alınmıştır. Bunun hemen dibinde geniş ve derin bir hendek, suru takip eder.

Bütün eski tarihî kayıt ve rivayetlere göre bu İç Sur ve İç Kale Mahallesi, Roma ve Bizans dönemlerinde de vardır. İç Sur, Selçuklu döneminde II. Kılıç Arslan tarafından 1173 yılında tamir ettirilmiştir. Son olarak depremler ve tabii

afetlerden zarar gören surlar, I. Alâeddin Keykubâd tarafından 1221 yılında dış surlar yapılrken yeniden ele alınarak tamir edilmiştir.

Bu İç Kale (sur), kuzeyde Alâeddin Köşkü'nün önünden İnce Minareli Medrese dışta ve hemen hendeğin kenarında kalmak üzere güneyde biraz genişleyerek, Tahir Paşa Camii'nin kuzeydoğusundan Mimar Muzaffer Caddesi'ne ulaşıyordu. Terziler İşhanı'ndan doğuya doğru kıvrılarak, yine Kadı Mürsel Camii ve Medresesi de dışta kalmak üzere, eski Meram Halk Eğitim Merkezi yanındaki binanın önündeki kaldırım altından geçerek şimdiki Rampalı Çarşı'nın bulunduğu yerden, Gazi İlkokulu'nun önünden, eski Hüma Otel (şimdi derslane)'nin bulunduğu yerde, Sultan Kapısı'na ulaşıyordu. Bu sınır, aynı zamanda İç Kale Mahallesi'nin de sınırlarını teşkil ediyordu. İşte bu surdan dolayı mahalle, İç Kale Mahallesi olarak anılıyordu. İç Surun çevresinde eni altı metreye yakın bir yolun bulunduğu tahmin edilmektedir¹²²⁷.

Nüfus yoğunluğunun olduğu İç Kale Mahallesi'nde, geniş caddelerin bulunması mümkün değildir. Ancak Alâeddin Camii'nin kuzeyinde bir meydanın bulunduğu bilinmektedir¹²²⁸. Tabiatıyla Müslüman ve Rum mahalleleri ayrımı içerisindeki bölgede, şeriye sicillerindeki kayıtlardan pek çok sokağın bulunduğu anlaşılmakta fakat bu sokakların çoğunun ismi bilinmemektedir. Bu sokaklardan birisi, ilk orduevi binasının yapıldığı yerde bulunan Rum bölgesindeki Kilise Sokağı, diğeri Servet Bey Sokağı'dır. Genellikle sokaklardan "tarik-i amm" diye bah-

¹²²⁶ K. Levent Zoroğlu, "Alâeddin Tepesi", *Konya Ansiklopedisi*, 1, KBB, Konya 2009, s. 168-169.

¹²²⁷ M. Ali Uz, Muhammet Doğan, *Belgelerle Adım Adım Konya*, Konya 2016, s. 47-53.

¹²²⁸ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964, s. 836; İz-zet Sak, *KŞS 10*, s. 365.

sedilmektedir. Bunlar da muhtemelen Osmanlı dönemine ait sokaklardır.

Alâeddin Tepesi'nde, Tahtî/Hoteni¹²²⁹ ve Eflatun ve Meydani mahallelerinin de bulunduğu görülmektedir. Tahtî Mahallesi Selçuk Sarayı'nın bulunduğu bölgedir. Meydanî Mahallesi'nin de adı geçen meydanın bulunduğu bölgede olduğu tahmin edilmektedir¹²³⁰.

İç Kale'de, Eflâtun Mahallesi gibi bazı mahalle isimlerinin zamanla, ya değişikliğe uğradığı veya tamamen unutulduğu tahmin edilmektedir. Mesela Alâeddin Camii, eski adıyla Cami-i Atik; çevresindeki mahallenin adı da Tahtî Mahallesi'dir¹²³¹.

Köşkün güneyinde ve tepede Alâeddin Camii, onun güneyinde ve en tepede Eflâtun Mescidi, en güneye doğru birer Rum ve Ermeni kilisesi ile daha aşağıda yine bir Rum kilisesi daha yer alır. Bu bölgede gayrimüslimlerle birlikte Müslümanlar da ikamet etmekte idi.

Tuncer Baykara'ya göre, tepenin ortasında İç Kale'yi doğu-batı istikametinde bölen bir duvar bulunma ihtimali vardır. Güvenlik sebebiyle güneyde, bir Rum mahallesi olan Gazialemşah Mahallesi'ne açılan kapı kapalı tutuluyor, Rum cemaat da Türklerle birlikte kuzeydeki Sultan Kapısı'nı kullanıyordu¹²³². Benzeri muhtelif iç surlar dikkate alındığında, Konya İç Suru'nda da bunlardan başka iki kapının daha bulunması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim araştırmalarda, doğruya açılan bir kapı tespit edilmiştir. Sultan Kapısı adı verilen kapı, Selçuklu Sara-

yı'nın bulunduğu yerde olmalıdır. Eski Hüma Otel'i'nin alt katında muhafaza edilen sur kalıntıları bunu doğrulamaktadır¹²³³.

Konyalı'nın, ifadesine göre, İç Kale zaman zaman yıktırılmış ve yeniden yaptırılmıştır. Bütün yerli ve yabancı gezginlere göre İç Sur, Dış Sur'dan önce yıkılmış, Konya'da pek çok ev ve resmi bina bu surdan alınan taş ve ahşap malzemelerle inşa edilmiştir¹²³⁴.

Alâeddin Bulvarı açılmadan önce, tepenin hemen kenarında 7-8 metrelik bir yol, çepeçevre tepeyi dolaşırdı. Bu yol kadastro krokilerinde açıkça görülmektedir. Alâeddin Bulvarı, bu yolun genişletilmesiyle bugünkü halini almıştır.

İçsur Mahallesindeki tarihî eserler; Efâtun Mescidi (Saat Kulesi), Alâeddin Camii, Selçuklu Sultanları Türbesi, Alâeddin (Kılıç Arslan) Köşkü, kiliseler, Roma Hamamı ve çeşmeler...

Alâeddin Tepesi'nin, XIX. yüzyılın sonlarına doğru süratle meskenlerden arındırılması sebebiyle 1926-1927 yılında yapılan kadastro çalışmaları sırasında tepede Orduevi, Halkevi, Tiyatro Binası, bir fırın ve tepenin kuzey batısında bir mesken dışında başka bina tespiti yapılamadığı görülmektedir. Tarihî resimlerde görülen ve 1917 yılında kurulan Osmanlı Elektrik Anonim Şirketi tarafından yapılan elektrik fabrikası da tepenin hemen kenarında yer almakta idi.

1897 yılında Konya'ya gezmek için gelen tarihçi Ahmet Tevhit Bey, arkadaşı Osman Ferit Sağlam'a gönderdiği mektuplarda, o döneme ait çok kıymetli bilgiler verir. Mektupların birisinde ifade ettiği gibi Alâeddin Tepesi'nde

¹²²⁹ Baykara, a.g.e., s. 35.

¹²³⁰ Konyalı, a.g.e., s. 836.

¹²³¹ Konyalı, a.g.e., s. 831.

¹²³² Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998, s. 31.

¹²³³ Baykara, a.g.e., s. 25-26.

¹²³⁴ Konyalı, a.g.e., s. 121-122.

köşk harabesi, Alâeddin Camii, Saat Kulesi ile birbirine muttasıl Ermeni ve Rum kiliselerinden başka bina yoktur. Tepe, arsa-yı haliyeden ibarettir. Nitekim İç Kale Mahallesi'nin tarihini anlatırken Bu tespit de gösteriyor ki, tepenin bu tarihten önce yıktırılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bu bilgiye başka yerde rastlamak mümkün değildir. 1897 yılında Rum Mektebi ile Tiyatro Tatbikat Binası da henüz yapılmamıştır.

2. DIŞ KALE MAHALLELERİ

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, dış kale-nin de tamamı Selçuklu Dönemi mahallesidir. Günümüze kadar gelebilen birkaç küçük mahalle dışında Selçuklu mahalleleri, yaklaşık otuz tanedir. Bunlardan çeşitli zaman ve sebeplerle, bazı mahalleler maalesef yıkılmıştır. Ne sebeple olursa olsun hiçbir tarihi mahalle yıkılmamalıdır. Yıkılan her tarihi mahalle, tarihe ihanettir.

Tespit edilebilen otuz civarında Selçuklu Dönemi Dışkale Mahallelerini teferruatıyla anlatmak bu makalenin sınırlarını aşacağından, biz bu çalışmamızda bir kısmını geniş, bir kısmını da özet olarak vereceğiz.

1. Abdülaziz Mahallesi

Mahalle adını, Türkiye Selçuklu döneminin ileri gelen din ve devlet adamlarından Abdülaziz Sultan ile mahallede onun adını taşıyan tarihî mescitten almıştır. Abdülaziz Sultan, Sultan Alâeddin Keykubâd döneminin ergin ve bilgin şeyhlerinden birisidir. Onun, önemli devlet adamlarından birisi olduğu ve Sultan Alâeddin Keykubâd'a vezirlik yaptığı da rivayet edilir. Bazı kaynaklarda Abdülaziz aleyhinde ifadeler kullanıldığı da görülmekte-

dir. Tarihî mescit, onun tarafından veya onun adına inşa edilmiştir. XVI. yüzyılda yazılan “*Risale-i Tevarih-i Enbiya-vü Evliya-ü Âli-i Osman*” adlı bir yazma eserde Alâeddin Keykubâd'ı ziyaret eden Ertuğrul Gazi'nin, Vezir Abdülaziz'i de ziyaret ettiği ve kızı Rabia Hatun'u Osman Bey'e nikâhladığı zikredilir. Bazı tarihî eserlerde de, Osman Bey'in eşinin adının Rabia Hatun olduğu görülmektedir. Osman Bey'in eşinin Şeyh Edebalı'nın kızı olduğu rivayetleri de vardır¹²³⁵.

Mahalle, Konya Dış surları içerisinde ve dış surun güney batısında en eski yer alan merkezi bir bölgededir. Batıda; sur ötesinde Amberreis Mahallesi ve Şeyh Sadreddin Mahallesi, güneyde doğusunda Gazialemşah, Şekerfuruş ve Sahipata mahalleleri, kuzey doğusunda Beyhekim mahallesi bulunmaktadır. Mahalle, Meram bölgesinin en eski ve mutena mahallerinden birisidir.

1935-36 yıllarında yapılan kazılarda, mahalle çevresinde muhteşem bir Roma saray/kilise kalıntısına rastlanmış olması ve bugün mahalle sınırları içerisinde, Selçuklu ve Karamanoğlu dönemlerinden günümüze intikal eden pek çok tarihi eserin bulunması, buranın Selçuklu, Karamanoğlu ve ondan önce de önemli bir yerleşim merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu muhteşem saray/kilise kalıntısının, tahsisat yokluğundan o zamanlar tamamen gün yüzüne çıkarılamadığı anlaşılmaktadır. Bu tarihî hazine, bugün kısmen yol ve kısmen özel mülkiyetler içerisinde pek çok binanın altında kalmıştır¹²³⁶.

¹²³⁵ Uz, *Konya Âlimleri*, s. 127.

¹²³⁶ Mesud Koman, *Konya'da Son Romen Devrine Ait Bir Saray Bakiyesi*, Konya Halkevi Dergisi, Konya 1937, S. 7, s. 439-441.

Abdülaziz Mahallesi dâhilinde Zafer Meydanı'nın güneyinde, Abdülmümin Mescidi'nin çevresinde oluşan bölge Abdülmümin isimiyle anılmıştır.

Selçuklular zamanında yapılan ve ilk inşa tarihi bilinmeyen Megaribe Mescidi, III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1282) zamanında, 1275 yılında devlet adamlarından Mahmut bin Emirul Hac tarafından yeniden inşa edilir. Yanına da bir hankâh, mektep ve darulfukahadan müteşekkil bir külliye eklenir.

Mahallede bulunan tarihi eser ve mekanlar şunlardır; Dursunoğlu/Tahir Paşa Camii, Abdülaziz Mescidi, Hoca Hasan Mescidi, Sahipata/Tahir ile Zühre Mescidi ve Türbesi, Dursunoğlu Medresesi, Nasuhbey Dârülhuffazı.

2. Beyhekim Mahallesi

Selçuklu ilçesi hudutları içinde yer alan Beyhekim Mahallesi; doğuda İçsur, kuzeyde Zevle Sultan Mahallesi, Güneyde Abdülmümin ve Abdülaziz Mahalleleri ile çevrilidir.

Mahalle ismini, mahalle sınırları içerisinde bulunan Selçuklu dönemi ve Hazret-i Mevlâna muasırı Beyhekim unvanı ile anılan Ekmeleddin Tabib'in mescit ve türbesi ile ünlü hekimin adından almaktadır. Aslen Nahcıvanlı olan Ekmeleddin Tabib/Ekmeleddin en-Nahcuvânî (ö. 1302), Selçuklu Sarayı'nın başhekimidir. Hazret-i Mevlâna'nın yakın dostlarından ve Hazret-i Mevlâna'nın hastalığında ve vefatından önce onu, Tabib Gazanferî ile birlikte tedavi etmeye çalışmıştır. Hazret-i Mevlâna'nın kendisine yazılmış mektupları vardır. Eflâkî, Beyhekim ile ilgili pek çok menkıbe nakleder¹²³⁷.

Ekmeleddin Tabib'in, Hazret-i Mevlâna'nın 1273'te vefatından sonra vefat ettiği muhakkaktır. Veliler listesinde yer alan Hekimbaşı hakkında fazla malumat mevcut değildir¹²³⁸.

Bölgede değişik maksatlarla yapılan kazılarda, pek çok yerde Bizans dönemi kalıntılarının rastlanması, bu mevkinin o devirde de önemli bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir. Dönem kayıtlarında Kapturga Mescidi diye bir mabet ve bir hamamın (bugünkü İstanbul Pasanesi'nin yerinde) olduğu tahmin edilmektedir.

Mahallede, Selçuklu eseri olarak Beyhekim Mescidi, Beyhekim Kabristanı ve Beyhekim Türbesi bulunmaktadır. Mahallenin batı tarafında Kapturga Mescidi ve hamamı bulunmakta idi¹²³⁹.

3. Sakahane Mahallesi

Selçuklu ilçesinde, günümüzde Fuar alanında yer alır. Mahallenin doğusu ve kuzeyinde Ferhuniye Mahallesi, güneyinde Alâeddin Bulvarı ve batısında Binari Mahallesi yer almaktadır. Mahalle adını, son dönemlere kadar korumuş, yakın bir zamanda eski fuar alanı içerisinde kaybolmuştur.

Mahalle, Konyalı'nın anlattığına göre adını, Selçuklu döneminde burada Sahib-i Ata tarafından yaptırılan sikaye/sebil kelimesinden almaktadır. Bu rivayetin doğru olmadığı, burada bulunan Alâeddin Darüşşifası'ndan dolayı, mahallenin Şifahane Mahallesi olduğu yolunda ifadelerle de rastlanmaktadır. Bunlardan birisi de Hilmi Ziya Ülken'e (1901-1974) aittir. O da

¹²³⁷ Ahmet Eflâkî, Ariflerin Menkıbeleri (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1989, s. 130, 371, 431, 435-36, 542.

¹²³⁸ Ferîdûn-i Sipehsâlâr, Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr (çev. Mithat Bahari), İstanbul 1331, s. 115.

¹²³⁹ Konyalı, a.g.e. s. 156.

burada bulunan Şifahane'den dolayı, bir mahal-
lenin Şifahane adıyla anıldığını söyler¹²⁴⁰.

Günümüze, Sakahane Mescidinden başka
tarihi eser intikal etmemiştir.

4. Ferhuniye Mahallesi

Mahalle, günümüzde Selçuklu Belediye-
si sınırları içerisinde yer alır. Bölgedeki Ali
Gav, Ferhuniye, Sakahane ve en batıda Binari
mahallelerinin zamanla sınırlarında büyük de-
ğişiklikler olmuş; Ferhuniye Mahallesi, çevre-
sindeki diğer 5 mahalle ile birleştirilerek tek
mahalle haline getirilmiştir. Bu sebeple mahal-
lenin zaman içerisindeki sınırlarını belirlemek
zorlaşmıştır.

Mahalle ismini, mahalledeki Keykâvus kızı
Fatma Ferhunde Zaviye ve Türbesinden almak-
tadır. Zamanla muhtemelen Ferhunde, Ferhuni-
ye ismine dönüşmüş ve asırlar boyu mahalle bu
isimle anılmıştır.

Ferhuniye Mahallesinde, halk arasında Süt
Tekkesi denilen, kaynaklardaki adıyla Fatma
Ferhunde Tekke ve Türbesini yaptıran Fatma
Ferhunde Hatun, II. Keykâvus'un (1246-1249
müstakil, 1249-1262 ortak saltanat) kızıdır. O,
türbe ve mescit yanında bir zaviye ve darülhuf-
faz yaptıran, pek çok da köle azat eden hayır-
sever bir hanımdır. Türbe ve mescidi de annesi
için yaptırmıştır. Fatma Hatun'un Ferhunde
ismi, ikinci bir adı veya unvanı olmalıdır.

Bu mahalle içinde Beşarebey Mescidi, Aya-
bakan/Hızırilyaslık Tekkesi ve Türbesi, Naib
Hankâhı ve Müneccim Esirüddin, Çaşnigir Sa-
hip İsfahani ile Sultan Kevkavus'un kızı Fatma

Hatun'un ve birçok Selçuklu devlet adamları-
nın, asilzadelerin geniş bahçeli konakları bu-
lunmakta idi. Bahçe ve konaklar günümüze
gelememiştir.

5. Binari Mahallesi

Binari Mahallesi, Alâeddin Tepesi'nin ku-
zeybatısında, geçmiş Selçuklu dönemine ka-
dar giden, mahallelerden birisidir. Mahallenin
güneyinde Zevle Sultan Mescidi, Türbesi ve
Mahallesi, doğusunda Sakahane Mahallesi,
kuzeyinde Ferhuniye Mahallesi ve batısında
Devricedit Mahallesi yer almaktadır. Bu böl-
gede yer alan Selçuklu dönemi mahallelerinin
sınırlarının, belirtilen yerlere yakın olduğunu
tahmin ediyoruz.

Bir şerîye sicili kaydında, Binarioğlu adının
geçmesi sebebiyle mahallenin adını, bu aileden
aldığı anlaşılmaktadır. Fakat Binari ve Binari-
oğlu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Mahallede, Selçuklu Dönemi'ne ait medre-
se, hankâh, mescit ve türbeden oluşan Tacü'l
Vezir Külliyesi bulunmaktadır. Külliye muhte-
lif devirlerde tamir görmüştür.

6. Aligav Mahallesi

Mahalle adını, menkıbevi bir kahraman
olan Ali Gav ve onun adına yapılan Ali Gav
Zaviyesi'nden almıştır. Ali Gav Mahallesi'nin
diğer bir adı da Postpuş/Postinpûş'tur. Post-
puş, kelime olarak, "post, örtü" anlamına gel-
mektedir. Mahalle adına, Yavuz Sultan Selim
döneminde rastlanmamakla beraber, bundan
sonraki dönemlerden, 1840'lı yıllara kadar is-
mini korumuştur. Bazı kaynaklarda, Ankara
Caddesi'nin açılmadığı sıralar, Büyük Karatay
Medresesi'nin Çiftmerdiven Mahallesi'nde

¹²⁴⁰ Hilmi Ziya Ülken, "Konya'da Anadolu Selçukîleri Dev-
rinde İlim ve Felsefe", *Konya*, Konya 1937, s. 496.

gösterilmesi o dönemlerde Ali Gav Mahallesi'nin Çiftemerdiven Mahallesi içerisinde olma ihtimalini düşündürmektedir.

1285 yılı Konya Salnamesi'nde adı geçen velilerden olan Ali Gav Sultan; kimdir, ne zaman yaşamıştır bu konuda bir belge mevcut değildir. “Gâv”, Farsça'da öküz demektir. Anlatılan menkıbeye göre, Selçuklu ordusu Konya'yı kuşatır, fakat bir türlü şehri alamaz. Ordudan bir asker veya Ali Gav Tekkesi'nde yatan bir derviş, bir gün öküz postuna bürünerek, şehrin sığırları ile birlikte içeri girer ve gece karanlığında kale kapılarını açarak şehrin Türk askerlerince fethedilmesini sağlar. Bu kahraman, Ali Gav Sultan'dır. Önder'e göre de Ali Gav, zaviyenin banisi, şeyhi veya müderrisidir¹²⁴¹. Milletlerin tarihinde böyle menkıbelere ve kahramanlara rastlamak mümkündür. Türk tarihi de böyle menkıbeler ve kahramanlarla doludur.

Ali Gav Zaviyesi, günümüze kadar gelen tarihî eserlerden birisidir.

7. Şekerfuruş Mahallesi

Tarihî Abdülaziz Mahallesi ile aynı bölgede ve onun hemen güneyinde yer alır. Şekerfuruş Mahallesi'nin batısında Cedidiye, güneyinde Selimiye, kuzeyinde Abdülaziz, kuzeydoğusunda Gazialemşah ile güneydoğusunda Şeyh Osman Rumi mahalleleri yer almaktadır.

Diğer pek çok mahallede olduğu gibi burada da tarihi doku korunamamıştır. Kuzey tarafı ve merkezî bölgesi işyerleri ile doludur. Konya'da kapatılan dershanelerin büyük bir bölümü, bu bölgede yoğunlaşmıştır.

Mahalle adını, Şekerfuruş ve yaptırmış olduğu Şekerfuruş Mescidi'nden almaktadır. Şekerfuruş Mescidi, Selçukludan günümüze intikal eden tarihi eserlerden biridir. Mescit, Laren-de'ye inen Mümine Hatun Sokağı üzerindedir.

Adı geçen mescit, Şekerfuruş adıyla anılan, Selçuklu döneminin ileri gelen ve zamanının ermiş kişilerinden kabul edilen zat tarafından yaptırılmıştır. Şekerfuruş, şeker satan demektir. Şekerfuruş'un esas adı Hasan olup, Şaban adında bir zâtın oğludur. Bazı kaynaklarda Şekerfuruş'un adı Hüseyin olarak geçmektedir¹²⁴². Açıkta keramet izhar eden evliyadan kabul edilir. Tuzu şeker yapmak gibi kerametlerinden bahsedilir. Hoca Ahmet Fakih'in talebe ve bağlılarındandır.

Şekerfuruş, hocasına ve şeyhine bağlılığından dolayı türbesini, Hoca Ahmet Fakih Külliyesi karşısına yaptırmış ve vefatından sonra da buraya defnedilmiştir. Vefat tarihi bilinmemekle beraber onun, Miladi 1120 yılından sonra vefat ettiği muhakkaktır¹²⁴³. Konyalı'nın ifadesine göre türbe, Musalla Kabristanı'ndaki Gömeç Hatun Türbesi tipine yakın bir planla yaptırılmıştır. Türbenin beşikörtüsü ve kemerlerinin yüzü, paha biçilmez Selçuklu çinileri ile kaplıdır.

Dönemin meşhur hanlarından olan Şekerfuruşân Hanı, bugünkü Selçuk Oteli civarında olmalıdır. Bu hanı da Şekerfuruş'un yaptırdığı rivayet edilir. Şemsi Tebrizî, Konya'ya ilk geldiğinde bu hana inmiş, Hazreti Mevlâna ile karşılaşmaları da bu hanın önünde olmuştur. Sonradan bu yere, Mevlevîlerce, iki denizin kavuştuğu yer anlamına ve Kur'an'dan mülhem olarak “*Merace'l Bahreyn*” adı verilmiştir.

¹²⁴¹ Uz, *Konya Âlimleri*, s. 109.

¹²⁴² Uz, *Konya ve Rehberi*, Konya Aydınlar Ocağı Yayını, Konya 1997, s. 78.

¹²⁴³ Uz, *Konya Âlimleri*, s. 112-113.

8. Gazialemşah Mahallesi

Mahalle adını, Selçuklu Döneminin ünlü kadı ve ilimlerinden Kadı Âlemşah/Gazi Âlemşah veya Araboğlu Makası'nda Araboğlu Kosti evi ile eski II. Ordu binasının güneyindeki alanda yaptırmış olduğu medrese, zaviye ve mescitten oluşan külliye almıştır.

Meram Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Gazialemşah Mahallesi, Alâeddin Tepe'si'nin güneyinde yer alır. Mahalle, kuzeydoğusunda Kürkçü Mahallesi, kuzeybatısında Abdülaziz Mahallesi, doğusunda Kalecelp Mahallesi, güneydoğusunda Mücellit Mahallesi, güneyinde İhtiyarettin ve Şih Osman Rumi mahalleleri ve batısında Şekerfuruş Mahallesi ile çevrilidir. Mahallenin eski sınırlarını bilmiyoruz. Bu sınırlar son dönemdeki sınırlardır.

Mahallede bulunan Gazialemşah/Kadı Kalemşah Külliyesi, Mimar Muzaffer Caddesi üzerinde Araboğlu Kosti'nin konağı ile eski II. Ordu Binası'nın güneyinde yer almaktaydı. Külliye'nin son kubbeli taş yapı kalıntıları, Fahreddin Paşa Parkı yapılırken ortadan kaldırılmıştır. Mahallede tarihi eser olarak, Sırçalı Medrese yer almaktadır. Medrese kitabesine göre, 640 H/1242 M yılında I. Alâeddin Keykubâd'ın oğlu II. Keyhüsrev zamanında Bedreddin Muslih tarafından fıkıh ilmi okutulmak üzere yaptırılmıştır.

9. Şeyh Osman Rumi Mahallesi

Meram ilçesi sınırlarında yer alan mahalle, Dış Sur içi mahallelerden birisidir. Doğusunda İhtiyareddin Mahallesi, güneyinde Sahipata Mahallesi, batısında Selimiye, kuzeybatısında Şekerfuruş Mahallesi, kuzeyinde ise Gazialemşah Mahallesi ile komşudur.

Mahallenin adını aldığı Şeyh Osman Rumi, Mevlâna'nın (ö. 1273) muasırı, sohbet ve ders arkadaşıdır.

Bir rivayete göre Şeyh Osman Rumi, Cevlâki tarikatı kurucusu Cemaleddin Savi'nin (ö. 630 H/1232-33 M) yakın arkadaşı veya şeyhidir. Şeyh Osman Rumi, Mevlâna gibi daha sonra Konya'ya gelip ismi ile anılan bölgeye yerleşmiştir. O da Mevlâna Celaledin'in nisbesi olan Rumi unvanı ile anılmıştır.

Şeyh Osman Rumi'nin, Şeyh Ebu Bekir-i Niksari'nin hocası olduğu rivayet edilir. Döneminin önemli âlim ve mutasavvıflarındandır. Kalenderilere ait üç merkezin mevcudiyetinin bilindiği Konya'da, Ebu Bekir-i Niksari, Şeyh Ömer-i Garihî, Ulaş Baba ve Hacı Mübarek Haydar, Şeyh Muhammed Haydarî gibi burada ikamet eden birçok Kalenderi şeyhi bulunmaktadır¹²⁴⁴.

Şeyh Hasan Rumi de Osman Rumi'nin kardeşidir. Bunların üçüncü bir kardeşlerinin olduğu rivayet edilmektedir. Bölgenin ilk defa Hasan Rumi Mahallesi adıyla anılması, Hasan Rumi'nin de zamanının tanınmış şahsiyetlerinden olduğunu göstermektedir.

Mahallede Selçuklu döneminden kalma Şeyh Osman Rumi Türbesi ve Mescidi, Osman Rumi Zaviyesi ve Hasan Rumi Türbesi ve Mescidi bulunmaktadır. Mahallenin doğu-batı istikametinde Sahipata karşısındaki surlara ulaşan Konya Dış Suru, Şeyh Osman Rumi Mahallesi'nin güney bitişiğinden geçer. Sokaklar da dış sura paralel olarak şekillenir. Burada Konya Dış Suru'nun, kuzeye doğru derin bir giriş yaptığı görülmektedir.

¹²⁴⁴ Akkuş, "Kalenderiyye", *Konya Ansiklopedisi*, C. V, KBB, Konya 2013, s. 46.

10. Affan Sultan Mahallesi

Adının ne zamandan beri kullanıldığı ve sınırları bilinmeyen Konya'nın eski mahallelerindendir. Mahalle adını, Şeyh Osman Rumî Mahallesi'nin batısında bulunan Affan Sultan Zaviyesi'nden, muhtemelen burada medfun bulunan Affan Sultan'dan almaktadır.

Zaviye, Cedidiye Mahallesinde idi. Buranın, Konya'nın en eski mahallelerinden birisi olduğu tahmin edilmektedir. İsmi, Konya Şer'iye Sicillerinin muhtelif defterlerinde, *Affan*, *İbn-i Affan*, *Affan Sultan* ve *Şeyh Affan Sultan* şeklinde geçmektedir. Türbe ve zaviyenin sonradan yıkıldığı ve ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Aynı isim, Konya veliler listesinde de zikredilmektedir. Affan Sultan'ın bu son unvanından, onun bir tarikat şeyhi, bir tasavvuf büyüğü, olduğu anlaşılmakla beraber, gerçek kimliği bilinmemekte ve Selçuklu Dönemi meşayihinden olduğu tahmin edilmektedir.

11. İhtiyareddin Mahallesi

İhtiyareddin Mahallesi de Selçuklu döneminden günümüze intikal eden tarihî mahallelerden birisidir. Konya Dış Suru'nun güney sınırında, Lârende Kapısı yanında yer alır. Meram Belediyesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Doğusunda Muhtar ve Sephavan mahalleleri, kuzeyinde Mücellit ve Gazialemşah (şimdi Sahibiata) mahalleleri, batısında Şeyh Osman Rumi Mahallesi, güneyinde ise Sahibiata Mahallesi yer almaktadır.

Mahallede sokaklar surlara paralel olarak doğu-batı istikametinde uzanır. Burası çıkmaz, dar ve kıvrık sokakları ile tipik bir Selçuklu mahallesidir. Muhtar Mahallesi, âdetâ mahallenin devamı gibidir.

Mahalle adını, II. Kılıç Arslan'ın Selâhaddin Eyyubi'ye elçi olarak gönderdiği büyük devlet adamı, emir ve vezirlerinden İhtiyareddin Hasan'ın adından veya mahallede aynı adı taşıyan mescitten almıştır. Halk tarafından çok sevilen İhtiyareddin Hasan, II. Kılıç Arslan'ın çocuklarının iktidar mücadeleleri sırasında vahşice öldürülerek cesedi parçalanmış, bu vahşetten galeyana gelen halk, onun cesedini sokaktan alarak, Kayseri'de Hoca Hasan Medresesi'nde toprağa vermiştir.

İhtiyareddin Mahalle Mescidi de onun adıyla anılmaktadır. Mahalle, muhtemelen bu mescit çevresinde oluşmuştur. İhtiyareddin Hasan tarafından, mescide gelir sağlamak için yaptırılan ve aynı mahallede olduğu tahmin edilen İhtiyareddin Hamamı, günümüze ulaşamamıştır. Hamamın yeri bilinmemektedir.

12. Muhtar Mahallesi

Mahalle, İhtiyareddin Mahallesinin devamı gibi küçük bir mahalledir. Mahallede geçmiş Selçukluya kadar giden bir mescit bulunmaktadır. Son yıllarda mescit genişletilerek yerine büyük bir cami yapılmıştır. Mescidin bahçesinde, sur kalıntılarına rastlanmıştır.

13. Kalecik Mahallesi

Mahalle, kuzey ve doğusunda Şükran, batısında Kürkcü, güneyinde Mücellit ve Kalecelp mahalleleri ile çevrilidir. Çevresindeki, Kalecelp, Kürkcü, Şükran ve Mücellit mahallelerinin yakın bölümleri ile Altınçeşme Sempti'ni oluşturur.

Mahalle, dibi çıkmaz sokakları ve kadim kültürü ile Selçuklu Dönemi özelliklerini taşıyan komşu mahalleler, âdetâ birbirleriyle iç

içedir. Meselâ Altınçeşme Sokağı'nın bir tarafı Kalecik Mahallesi' ne, karşı tarafı Şükran Mahallesi'ne dâhildir.

Konya'da kadim mahalle ve sokak isimlerinin bir anlamı vardır. Eskiden sokak isimleri ya bir tarihi esere veya orada ikamet eden bir şahsın adına dayanırdı. Yani mahalle ve sokak isimleri, rastgele konulmazdı. Hemen hemen bütün Konya mahalleleri de böyle idi. Maalesef günümüzde bu inceliğe dikkat edilmemiş, bilhassa sokaklara rastgele isimler verilmiştir.

Mahallenin kuzeydoğusunda bulunan Ulvî Sultan Mescidi ve Türbesi çevresindeki Ulvî Sultan Mahallesi, zaman içerisinde ortadan kalkarak Kalecik Mahallesi sınırları içerisine alınmıştır.

Bu mahallede Vefa Hatun Mescidi, Kalecik Mahallesi Mescidi, Kürkçüler Hamamı, Müstevfi Hamamı bulunmaktadır.

14. Kalecelp Mahallesi

Meram Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Kalecik Mahallesi ile iç içe olan bu mahalle de Konya'nın en eski ve tarihî Selçuklu mahallelerinden birisidir. Kuzeyinde Kürkçü ve Kalecik mahalleleri, doğusunda Kalecik Mahallesi, güney ve güneydoğusunda Mücellit/Altınçeşme Mahallesi, batısında Gazialemşah Mahallesi ile çevrilidir.

Kalecik Mahallesi'ne göre daha küçük bir mahalledir. Adını Erdemşah Mescidi'nin haziresinde medfun Kalecelp Sultan'dan almıştır. Kalecelp Sultan'ın kim olduğu ve hangi dönemde yaşadığı bilinmemektedir. Mahallenin eski sakinleri, Kalecelp Sultan'ı türbesinde ziyaret ettiklerini anlatırlardı.

Kalacelp Sultan'ın kabri, mescidin kablesindedir. Kabri, mescidin son restorasyonu sırasında ortaya çıkmıştır. Eskiden üzerinde, kapalı bir türbenin bulunduğu tahmin edilmektedir.

Kalecelp Mahallesi Mescidi olarak da bilinen Erdemşah Mescidi'nden başka mahallede tarihi eser bulunmamaktadır. Mescit, Sakarya Sokağı üzerinde Kitapçı Arif Etik Sokağı'nın güney karşısında bulunmaktadır.

Erdemşah Mescidi, I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatının ilk yıllarında Selçuklu devlet adamlarından Hacı İsmail oğlu Şemseddin Erdemşah tarafından 617 H/1220 M yılında yaptırılmıştır.

15. Mücellit Mahallesi

Dış sur içinin kadim Selçuklu mahallelerinden birisi de Mücellit Mahallesi'dir. Meram ilçesi sınırlarında yer almaktadır. Mahalle doğuda Sephavan, kuzeyde Kalecik ve Kalecelp, batıda Gazialemşah, güneyde İhtiyaretin ve Muhtar mahalleleri ile çevrilidir.

Ciltçiler Suku'nun (sokağı) bu mahallenin başlangıcında bulunmasından dolayı, bu isimle anıldığı rivayet edilir. Mahallenin diğer bir adı da Altınçeşme Mahallesi'dir. Konya Şeriye Sicillerinde 15 Safer 1129/29 Ocak 1717 tarihli bir kayıta "*Altunlu Çeşme namı diğer Mücellit Mahallesi*" olarak geçmektedir¹²⁴⁵. Mahallenin bu isimle anılmasının sebebi de tarihî Altunlu Çeşme'nin mahalle mescidinin yanında bulunmasından dolayıdır. Altunlu Çeşme, Mücellit Mescidi'nin hemen kuzeydoğusundadır. Konya'da böyle bazı mahalleler, iki isimlidir. Kadı

¹²⁴⁵ İzzet Sak, KŞS 47, Konya 2014, s. 529, 582.

İzzeddin Mahallesi, Aynedar; Dedemoğlu Mahallesi, Kuşkonmaz olarak da anılmıştır.

Mücellit Mahallesi sınırlarında, Eşrefoğlu Sokağı'nın kuzeyinde, köşede yer alan mescidin tarihi, Karamanoğulları dönemine kadar gitmektedir. Mahallede bulunan Hasbey Darülhuffazı, kitabesine göre Karamanoğlu Alâeddin Bey'in oğlu II. Mehmet Bey zamanında Hatıplı Hacı Hasbey oğlu Mehmet tarafından 824 H/1421 M yılında yaptırılmıştır.

Mücellit Mahallesi ve çevresindeki mahalleler, Şükran Mahallesi adı altında birleştirilmiş sonradan bütün mahalleler, Meram Belediyesi tarafından kentsel dönüşüm kapsamında yıkılmıştır. Aslında Kentsel dönüşüm uygulamaları, tarihi mahallelerde uygulanmaz. Yapılan araştırmalarda Selçuklu dönemine ait pek çok tarihi kalıntılara rastlanmıştır.

16. Kürkçü Mahallesi

Kürkçü Mahallesi, Meram ilçesi sınırları içerisinde Selçuklu Döneminden günümüze intikal eden tarihî mahallelerden birisidir.

Mahallede bulunan İplikçi Camii'nin çevresi, Selçuklu döneminde bir çarşı ve pazar yeridir. İplikçi Camii, çevresindeki İplikçi Çarşısı'ndan dolayı bu adla anılmıştır. Pazarın batıya doğru uzantısında da bir Kürkçüler Çarşısı bulunmakta idi. Bundan dolayı da bu bölge Kürkçü Mahallesi olarak anıla gelmiştir. Yine mahallede bulunan Kürkçüler Hamamı'nın yeri, PTT binasının güneyinde Karahafız Sokağı'nın başlangıcında eski Ticaret Odası şimdiki Fotoğrafçılar Pasajının yerinde idi.

Kürkçü Mahallesi, Osmanlı Dönemi medreselerinin yoğunlaştığı bir mahalledir. Eski belediye, şimdiki banka binasından İplikçi Medre-

sesi'ne kadar alanda 5-6 medrese bulunmakta idi. Bunlardan İplikçi Medresesi ile Nizamiye Medresesi Selçuklu dönemi, diğerleri Osmanlı devri medreseleridir. Şemseddin Altunbâ-Altun Apa (İplikçi) Medresesi, Konya'da mevcut on bir darülhadişten birisidir. Konya'nın en eski ve en geniş medresesi olarak kabul edilir. Rivayete göre, bugün İplikçi Camii'nin arkasında ayakta kalan oda, Hz. Mevlâna'nın babası Sultanülülema Baha Veled'in Konya'ya geldiklerinde kaldıkları odadır. Medresenin kurucusu Şemseddin Altunbâ, Sadeddin Köpek tarafından, 635 H/1237 M yıllarında şehit edilmiştir. Mahallede İplikçi Medresesi Kütüphanesi de mevcuttur.

Bölgede bulunan Nizamiye Medresesi Alâeddin Tepesi karşısında eski belediye, şimdiki banka binasının doğu girişindedir. Medrese, Gazi İlkokulu binasının bulunduğu yerdeki İbrahim Bey İmareti, Un Kapanı Hanı ve Medresesi'ne (Kazanlı Medresesi) kadar uzanıyordu. Nalıncı Baba Türbesi Nizamiye Medresesi'nin güney bitişiğinde idi. Türbe 1927 yılında Fahrettin Paşa tarafından yıktırılmıştır.

17. Şükran Mahallesi

Günümüzde Meram Belediyesi sınırları içerisinde yer alan mahallenin kuzeyi Şerefşirin Mahallesi, doğusu eski Esenlü şimdi Pürçüklü Mahallesi, güneyi Sephavan ve Kalecik mahalleleri, batısı ise Kalecik Mahallesi ile çevrilidir.

Mahalle adını, halk arasındaki bir rivayete göre, Şükran Mescidi'nden alır. Önceleri çok uzak yerlerden gelenler, Şükran Mescidi'nde iki rekât şükür namazı kıldıktan sonra işlerine giderlermiş. Bu rivayette, gerçeklerle örtüşen bazı noktalar var. Bunlardan birisi, Türk-İslâm ülkelerinde mahalleler bir mescit, cami, tekke ve zaviye gibi dini yapılar etrafında oluşur.

Şükran Mescidi, Konya Surlarının doğuya açılan kapılarından birinin çok yakınındadır. Bu kapı, Kapı Camii'nin bulunduğu bölgededir. Kapı Camii, sur kapısının yakınında inşa edildiği için bu isimle anılmıştır. Kapı Camii yokken doğuya açılan sur kapısına en yakın mescit, Şükran Mescidi'dir. Mescidin ilk yapım tarihi bilinmemektedir. Yalnız kaynaklarda belirtildiğine göre mahallede bir de Şükran Darülhüfazi'nin bulunması bu rivayetin geçerliliğine gölge düşürmektedir. Muhtemelen mahalle, bu eserleri yaptıranın adı ile anılmaktadır. Bu kişinin kim olduğu ve ne zaman yaşadığı bilinmemekle beraber mahallenin tarihinin Selçuklu Dönemine kadar gittiği tahmin edilmektedir. Son değişikliğe göre mahallenin adı günümüzde de yaşamaktadır.

Mahallede bulunan Şükran Mescidi, Hotuz Sokağı'nda iki katlı olarak inşa edilmiştir. İlk yapım tarihi ve banisi hakkında bilgi mevcut değildir. Kitabesi bulunmayan yapı, üslup özelliklerine göre XIX. yüzyılın sonlarında yeniden yapılmış olmalıdır. Mescidin ilk yapım tarihinin çok eskilere gittiği tahmin edilmektedir. Son yıllarda Şükran Mahallesi, birleştirilen diğer mahallelerle birlikte tamamen yıkılmıştır.

18. Sephavan Mahallesi

Meram Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Sephavan Mahallesi, kuzeyinde Şükran Mahallesi, doğusunda Pürçüklü Mahallesi, güneyinde Karakurt Mahallesi, güneybatısında Muhtar Mahallesi, batısında Mücellit Mahallesi ile çevrilidir.

Mahallenin adının nereden geldiği hususu üzerinde çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Konyalı'ya göre, vaktiyle Emir Nurettin Türbe-

si'nin yanında bir de tekke bulunmaktadır. Bu tekke veya mescitte yedi defa bir ayet veya bir sure tekrarlandığı veya Sebal-Mesani/es-seb'u'l-mesânî denilen Fatiha Suresi okunduğu için mahalle bu isimle anılmıştır. Bir rivayete göre de türbede yedi kardeşin metfun olduğu, mahallenin adının yedi kardeş anlamına gelen “*Seba ihvan*” kelimesinden bozma olduğu; başka bir rivayete göre de mescitte Kuran'ı Kerim'in yedi vecih üzere okunmasından dolayı, mahalle bu isimle anılmıştır.

Mahallenin en büyük tarihî özelliği, Konya surlarının en işlek kapısı olan Atpazarı Kapısı'nın mahallenin güneydoğu ucunda bulunmasıdır. Konya'nın en hareketli ticarî bölgesi bu bölgedir. Kapı dışında ve çevresinde günümüze intikal etmeyen han ve mescit gibi pek çok yapı mevcuttur.

Sephavan Camii, Emir Nureddin Türbesi, Bulgur Tekkesi mahallenin tarihi eserleridir. Mahallede bulunan Kapı Camii, Osmanlı dönemi eseridir.

19. Çiftemerdiven Mahallesi

Karatay ilçesi sınırları içerisinde, Konya'nın en eski ve Selçuklu tarihî mahallelerinden birisidir.

Mahallenin adıyla ilgili çeşitli fikirler ileri sürülüyorsa da kanaatimizce Çiftemerdiven isminin, İç Surun Sultan Kapısı'na iki merdivenle çıkılmasından geldiği tahmin edilmektedir.

Mahallede bulunan Kadı İzzettin Camii çevresi bir ara Kadı İzettin, Aynedar ve Attariye mahalleleri olarak da geçmiştir.

Nasıl Osmanlı Döneminde, Alâeddin Caddesi'nin sağ ve solu, Osmanlı medreseleri ile dolu ise, şimdiki İş Bankası'nın doğu yanında-

ki Nalıncı Baba Türbesi ve önündeki Nizamiye Medresesi'nden Ata Petrolü'ne kadar olan bölge de bir şerit halinde, birisi Karamanoğlu olmak üzere Selçuklu medrese ve mescitleri ile doludur. Bunlar; Akıncı Sultan Mescidi ve Türbesi, Akıncı Medresesi, Karatay Medresesi, Kemaliye (Küçük Karatay) Medresesi, Seyfiye Medresesi, Molla-i Atik (Gühertaş/Gevhertaş/Mevlâna'nın Evi) Medresesi, Kadı İzzeddin Medresesi, Atabekiye Medresesi, Seyfeddin Karasungur Türbesi, Kadı İzzeddin Camii ve Türbesi, Meydanî Ahmet Efendi Mescidi ve Türbesi, Sitte-i Banu Mescidi'dir.

20. Şems Mahallesi

Konya Dış Surları içerisinde, Karatay ilçesinin tarihî ve merkezî mahallelerinden birisidir. Doğuda Şems Caddesi, batıda Alâeddin Bulvarı, kuzeyde Mihmandar Mahallesi ve güneyde Alâeddin Caddesi ile çevrilidir. Şems Mahallesi, Selçuklu döneminde bağlık bahçelik bir bölgedir. Nüfus yoğunluğu çok düşüktür.

Mahalle adını Mevlâna'nın yakın dostu, Şemsi Tebrizî'den almıştır. Şems Türbesi ve Kabristanı da mahallededir.

O dönemlerde mahallenin bazı bölümlerinde, günümüze kadar gelemeyen küçük mahalleler vardır. Mesela Karamanoğlu İbrahim Bey'in yaptırmış olduğu imaret dolayısıyla tarihî Şems Mahallesi'nin dâhilinde bulunan imaretin çevresi, İmaret Mahallesi olarak anılmıştır.

21. Zemburi Mahallesi

Mahalle, Karatay ilçesi sınırları içerisinde Dış Surun kuzeyinde ve sur içindedir. Doğusunda Tercüman ve Babasultan mahalleleri, güneydoğusunda İçkaraaslan Mahallesi, güneyinde Devle, batısında Çiftemerdiven Mahal-

lesi ve kuzeyinde Sultan Veled Caddesi, cadde ötesinde Kuzgunkavak Mahallesi ile çevrilidir.

Farsça asıllı bir kelime olan “zenbur”, “eşek arısı ve arı”¹²⁴⁶, “zenburî”, “arıcı” demektir. Zenbur ve zemburi kelimeleri halk arasında çok kullanılmayan kelimelerdendir. Konyalı'ya göre, mahallede Zemburi/Arıcı Mescidi olarak anılan mescidin, kimin tarafından yapıldığı veya bu mescidin ikinci bir Karaaslan Mescidi mi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Konyalı, halk arasında anlatılan rivayetlere göre Zemburi Mescidi, Babasultan Tekkesi ve Karaaslan Kümbedi'nin banilerinin üç kardeş olduğunu zikretmektedir¹²⁴⁷. Ancak bu rivayeti doğrulayacak herhangi bir kayıt bulunmamaktadır¹²⁴⁸.

Mescit, Selçuklu Dönemi eserlerindendir. Mescidin Alâeddin Keykubâd'ın arıcıbaşısı tarafından yapıldığı rivayet edilir. Demek ki bu dönemde, *zenbur* kelimesi bal yapan arı anlamında da kullanılmaktadır.

22. Tercüman Mahallesi

Karatay ilçesinde, Dış Sur'un kuzey kesiminde yer alan Selçuklu Konya mahallelerinden birisidir. Konya Dış Suru, mahallenin kuzeyinden geçer. Mahalleye en yakın dış sur kapısı Debbağlar Kapısı'dır. Arada sadece Babasultan Mahallesi bulunmaktadır.

1840'lı yılların başına kadar, Hacı Emir/Hacı Eymir Mahallesi olarak bilinen mahallenin üç mahalleye bölünmesinden sonra, mahalledeki mescidin ve türbede yatan zatın adından dolayı bu bölge Tercüman Mahallesi adını al-

¹²⁴⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 287.

¹²⁴⁷ Konyalı, a.g.e., s. 402-403.

¹²⁴⁸ Konyalı, a.g.e., s. 567.

mıştır. Şimdi Tercüman Dede olarak bilinen zat, tanınmış bir Anadolu Selçuklu dönemi devlet adamıdır. Mehmet Önder de Konyalı da Tercüman Mescidi banisinin, Zahrüddin Tercüman olduğunu söylerler¹²⁴⁹.

Aynı dönemde yaşayan Bahaeddin Tercüman'la Zahrüddin Tercüman aynı şahıs mıdır? Yoksa Tercüman'ın başındaki Zahrüddin, pek çok Selçuklu devlet adamında olduğu gibi, bu zatın unvanı veya sıfatı mıdır? Veya bu tercüman, başka bir tercüman mıdır? Bunlar bilinmemektedir. Selçuklular döneminde tercümanlık, önemli bir devlet görevidir. O dönemde, tercümanlıktan emirlik ve vezirlik makamına yükselen pek çok tercüman vardır.

Mahallede, Tercüman Mescidi ve Tercüman Baba Türbesi dışında Selçuklu dönemi eseri bulunmamaktadır.

23. Babasultan Mahallesi

Mahalle, Karatay ilçesi sınırları içerisinde Dış Surun kuzeydoğusunda sur içerisinde yer almaktadır. Doğusunda, bugünkü İstanbul Caddesi ötesinde Sırçalımescit Mahallesi, kuzeyinde Sultan Veled (Hapishane) Caddesi ötesinde Kuzgunkavak Mahallesi, batısında Çiftemerdiven ve kısmen eski Şems Mahallesi, güneyinde Kasapsinan ve İçkaraaslan mahalleleri ile çevrilidir. Hacı Emir/Hacı Eymir Mahallesi olarak da bilinen Babasultan Mahallesi, bölgede oldukça geniş bir mahalle olarak dikkat çekmektedir.

Hacı Emir veya Baba Sultan kimdir? Bu iki şahıs aynı kimse mi, yoksa farklı şahsiyetler midir? Maalesef bu husus bilinmemektedir.

Mahalle halkı, Baba Sultan'ın Horasan erenlerinden olduğunu söylemektedir. Hacı Emir'in ise "*Emir*" sıfatı, onun Selçuklu dönemi devlet adamlarından birisi olabileceğini düşündürmektedir.

Nitekim aynı bölgede bulunan diğer iki tarihi yapı; Zenburi Mescidi ile Tercüman Mescididir. Bu iki eserin de yapım tarihi Selçuklu dönemine aittir. Bundan da Hacı Emir'in Selçuklu dönemi devlet adamlarından olduğu ihtimali güçlenmektedir.

Mahallede Babasultan Mescidi ve Babasultan Türbesi dışında tarihi eser bulunmamaktadır. Bugün türbe, bir lojmanın bodrum katındadır. Tapu kadastro kayıtlarında yapılan araştırmalarda, türbenin doğu bitişiğinde bir de tekkenin bulunduğu ve tekkenin, "*Baba Sultan Tekkesi*" adıyla anıldığı anlaşılmaktadır. Türbe ve tekkenin doğu tarafında küçük bir kabristan, daha doğrusu bir hazirenin bulunduğu, mezar kalıntılarını gören mahalle sakinlerinin anlatımından anlaşılmaktadır.

24. Mihmandar Mahallesi

Konya Dış Suru içerisinde, Karatay ilçesi sınırlarındadır. Doğru ve güneyinde Şems Mahallesi, kuzey ve batısında Çiftemerdiven Mahallesi yer almaktadır.

Mihmândar'ın kelime anlamı: "*Ağırlaması için resmî bir misafirin yanına verilen kimse*"-dir¹²⁵⁰. Mahalledeki bir mescidin Kınacı, diğer adının da Mihmandar Mahmut Mescidi olarak anılmasından Mihmandar'ın adının, Mahmut olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Demek ki mahalle adını, Selçuklu döneminin ileri gelen

¹²⁴⁹ Konyalı, a.g.e., s. 564.

¹²⁵⁰ Devellioğlu, a.g.e., s. 771.

devlet adamlarından Mihmandar Mahmut'tan veya yaptırdığı mescitten almaktadır. Mahallede Mihmandar/Kınacı mescidinden başka tarihi eser bulunmamaktadır. Başlangıçta Mihmandar ismiyle anılan mahallenin bir ara "Minare Mahallesi" olarak adlandırıldığı, Mihmandar Mescidi'nin de "Minare Mahallesi Mescidi" olduğu kaynaklarda geçmektedir. Kitabesine göre mescidin yapım tarihi 1207'dir¹²⁵¹.

25. Hatuniye Mahallesi

Selçuklu ve Osmanlı şehirlerinde mahallelerin çoğunun cami, türbe, mescit ve zaviye gibi dinin yapıların çevresinde olduğu veya mahallerin adını, mahallede mevcut bir dini yapıdan aldığını daha önce de ifade etmiştik. Devlet Hatun Mescidi çevresindeki bu mahalle de bir zamanlar Hatuniye diğer bir adıyla Biremonî, Tayi Mahallesi olarak anılmıştır.

Devlet Hatun Mescidi, Alâeddin Tepesi'nin doğusunda Mihmandar Mahallesi'nde Kınacı Sokağı'nın solunda, şimdiki Hatuniye Sokağı üzerinde yer almaktadır. Bireman, Kâhta kazasına bağlı bir köydür. Burası, Danişmendoğullarından bir kolun baş şehri ve idare merkezi idi. Bedreddin Mahmut orada doğmuş veyahut orada bir vazife almış olmasından dolayı oraya nispetle Biremonî unvanıyla anılmış olabilir.

Devlet Hatun'un Saidili'nde yaptırmış olduğu handan dolayı buranın adı, Kadınhanı'na çevrilmiştir.

Mahallede tarihi eser olarak, Hatuniye (Devlet Hatun) Mescidi ve Türbesi vardır. Mescidden sadece kütük/güdük minare kalmıştır. Minarenin altında da Devlet Hatun'un

kabri yer alır. Mescidin yanındaki toprak damlı medrese zamanla yıkılmış yeri bahçe haline gelmiştir. Yapıların, Alâeddin Keykubâd zamanında 1229-1230 tarihinde yapıldığı minare üzerinde bulunan kitabeden anlaşılmaktadır¹²⁵².

26. İçkaraaslan Mahallesi

Konya Dış Surları'nın doğusunda Karatay ilçesi sınırları içerisinde yer alan küçük tarihî mahallelerden birisidir. Doğusunda Kasap Sinan, kuzeyinde Babasultan ve Zenburi mahalleleri, batısında Şems Mahallesi, güneyinde Devle Mahallesi ile çevrilidir. Adını Selçuklu devlet adamlarından Karaaslan Sultan ve mahalledeki Karaaslan Türbesi'nden alır. Karaaslan Sultan, I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve I. Alâeddin Keykubâd dönemlerinde yaşamış önemli devlet adamlarından birisidir. Bütün eski resmi kayıtlarda mahallenin adı Karaaslan diğer adıyla Renkriz olarak geçer¹²⁵³.

İçkaraaslan Mescidi, Karaaslan Türbesi'nin 80-100 metre kadar kuzeyinde yer alır. Konyalı'nın anlattığına göre, Zenburi Camii, Baba Sultan Tekkesi ve Karaaslan Kümbeti üç kardeşe aittir. Karaaslan, Mevlâna muasırdır ve ondan önce 1233'te vefat etmiştir¹²⁵⁴.

27. Şerefşirin Mahallesi

Karatay ilçesi sınırları içerisinde yer alır. Mahallenin doğusunda İstanbul Caddesi, kuzeyinde İbnişahin ve Devle mahalleleri, kuzeybatı

¹²⁵¹ Yasa, a.g.e, s. 420.

¹²⁵² Yasa, a.g.e, s. 503.

¹²⁵³ Mehmet Ali Uz, *Tarihi Konya Mahalleleri*, Konya 2022, s. 407.

¹²⁵⁴ Ahmet Çaycı, <https://konyapedia.konya.bel.tr/makale/2662/ic-karaaslan-mescidi>.

ve batısında Şems Mahallesi, güneyinde Mevlâna Caddesi bulunmaktadır. Burası, Konya'nın en eski Selçuklu mahallelerinden birisidir. Bilhassa kuzey tarafında Devle Mahallesi ile iç içe gibidir. Mahalle ismini, Şerefşirin adından ve mahallede mevcut Şerefşirin Mescidi'nden almaktadır. Fakat Şerefşirin'in kimliği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mahalle, küçük bir yer görünümünde olmasına rağmen, Dış Sur İçi mahallelerinin en gelişmiş ve en zengin mahallesidir. Bunda, mahallenin Aksaray Kapısı'na yakın olmasının büyük rolü olduğu tahmin edilmektedir.

Mahallede bulunan Şerafeddin Camii, Hükkümet Konağı'nın kuzeybatısında ve Mahkeme Hamamı'nın güneyinde yer almaktadır. Şerafeddin Camii, Konya'da bulunan en büyük ve görkemli eserlerden birisidir. Cami üzerinde, ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığına dair bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak caminin yapım tarihi, Selçuklu'lara kadar gitmekte XIII. yüzyılda Şeyh Şerafeddin tarafından inşa edildiği ifade edilmektedir¹²⁵⁵. Şerafeddin Türbesi, Şerafeddin Camii'nin güney duvarına bitişiktir. Şerafeddin Camii'nin 11-20 Şaban 1046/8-17 Şubat 1637 tarihli vakfiyesindeki, “*Konya’da vaki Şerafeddin Hazretlerinin türbe-i mezbureleri ittisalinde inşa buyurmuş oldukları Şerafeddin Camii dimekle maruf cami-i şerifin ...*” şeklindeki ifadeye göre caminin ilk banisi, Şerafeddin'dir. Selçuklular dönemi emirlerinden olan Şeyh Şerafeddin'in türbesi, Cumhuriyet dönemine kadar ayakta iken zamanın belediyesi tarafından yeşil alan açma bahanesiyle yıktırılmıştır. Birkaç yıl öncesine kadar kaderine terk edilmiş olan türbenin önce temelleri açıla-

rak plan şeması ortaya çıkarılmış, daha sonra da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından eski fotoğraflardan istifade edilerek aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir¹²⁵⁶.

Şerefşirin Mescidi, Şerefşirin Sokağı'nda yer alır. 1883 yılında yeniden yaptırılan mescidin ilk yapım tarihi Selçuklulara kadar gitmektedir.

28. Akıncı Mahallesi

Kesin sınırları belli olmamakla beraber İç Sur'un Sultan Kapısı önündeki mahalle, uzun yıllar Akıncı Mahallesi olarak adlandırılmıştır. Akıncı Mahallesi adını, Akıncı Sultan Külliyesinden almış olmalıdır. Akıncı Sultan Mescit ve Türbesi, bugünkü rektörlük binasının güneydoğu köşesinde idi. Türbe ve mescit, 1930'lu yıllarda yıkılarak Kız Öğretmen Okulu bahçesine dâhil edildi. Bu bölgede bir de kesin yerleri bilinmemekle beraber Akıncı Sarayı ile Medresesi bulunmaktadır. Kaynaklarda Akıncı Medresesi'nin Hz Mevlâna'nın Evi ve Medresesi'nin yakınında bir yerlerde olduğu belirtilmektedir. Kanaatimizce Akıncı Medresesi, eski Kız Muallim Mektebi bahçesindedir.

29. Zevle Sultan Mahallesi

Mahalle, Selçuklu ilçesi sınırlarındadır. Kuzeyinde Ferhuniye Mahallesi, doğu ve güneyinde Beyhekim Mahallesi (şimdi Hamidiye Mahallesi), batısında Beyazıt Mahallesi yer almaktadır. Zevle Sultan Mescidi ve çevresi bu isimle anılmıştır.

¹²⁵⁵ Önder, a.g.e., s. 243.

¹²⁵⁶ A. Yavuz Yılmaz, “Şerafeddin Türbesi”, *Konya Ansiklopedisi*, C. VIII, KBB, Konya 2015, s. 227.

Zevle Sultan'ın bir kadın mı, yoksa erkek mi olduğu bilinmediği gibi, bu şahsiyet hakkın da da bilgi bulunmamaktadır. Mehmet Önder, Zevle Sultan'ın Selçuklular Dönemi'nde yaşamış meşayih'ten ve bunun bir kadın olduğunun da söylendiğini kaydederken; Konyalı, bu konuda mütalaa beyan etmez¹²⁵⁷. Bir Menkıbeye göre, Sadreddin Konevî'nin oğlu Sadeddin Çelebi, Hocası Şeyh Sadaka'nın Musalla Kabristanı yanındaki evine okumak için gidip gelirken, Zevle Sultan Mescidi'nin önünden geçmektedir. Bu rivayet, Mehmet Önder'in tezini doğrulamaktadır.

SUR DIŞI MAHALLELERİ

Selçuklular devrinde, kısa sürede sur içindeki mahallelerde iskân tamamlanırken bir taraftan da sur dışında da mahalle yapılanmaları devam etmiştir. Tespit edilebilen sur dışı Selçuklu mahalleleri şunlardır.

1. Sırçalımescit / Debbağlar Mahallesi

Karatay ilçesi sınırları içerisinde yer alır. Doğusunda Ahmet Fakih ve Darıcılar, kuzeyinde Bağevliya ve Kuzgunkavak, kuzeydoğusunda Hacı Hasanbaşı, batısında Babasultan, Kapsapsınan ve İbnişahin, güneyinde ise Hocahabib mahalleleri ile komşudur. Mahalle ismini, mahallede Selçuklu döneminde inşa edilen ve çinileriyle meşhur olan Sırçalı Mescit/Kubbelimescit'ten almaktadır. Mescit, XIII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Bu da mahallenin Selçuklu Dönemi'nden günümüze intikal ettiğini göstermektedir. Debbağhanenin

bu mahallede olmasından dolayı mahalle Debbağlar Mahallesi olarak da anılmıştır.

Sırçalımescit Mahallesinde İsmet Paşa İlkokulu'nun kuzeyinde bugünkü trafonun doğu tarafında Ahi Evren Zaviyesi'nin bulunduğu, belgelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde muhtemelen XVII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiştir. Banisi bilinmeyen tekkenin, geniş bir avlusu bulunuyordu. Tekke ile ilgili ilk bilgilere, 1670'li yıllarda rastlanmaktadır. Ayrıca mahallede Dabakhane, Sırçalı Mescit'in batısında yer alıyordu. Burası Eşrefzadelerin mülikiyetinde bulunmaktadır. Bölgede daha başka dabakhanelerin de bulunduğu bilinmektedir.

2. Ahmetfakih Mahallesi

Konya Kalesi'nin Eski Aksaray Kapısı'nın önünde yer alan mahalle, Karatay ilçesi sınırları içerisinde. Güneyde Durakfakih, Hocahabib, doğuda Ovaloğlu, kuzeyde Bağevliya ve Darıcılar, batıda Sırçalı Mescit mahalleleri ile çevrilidir.

Konya'da türbesi, kitapları bulunan ve mahallelere adını veren fıkıh âlimi olarak beş Ahmet Fakih'ten bahsedilir. Bunlardan birisi, Konya'da bir semte adını veren mescit, zaviye ve haziyesi bulunan Ahmet Fakih'tir. Ahmet Fakih'in Horasan'dan geldiği, medrese eğitimi gördüğü, fıkıhtaki üstün bilgisinden dolayı kendisine Fakih denildiği ifade edilmektedir.

Köprübaşı Caddesi üzerinde Şücaeddin Mescidi'nin¹²⁵⁸ sırasında 70. Pafta, 520. Ada, 26. Parsel'de ilk defa Mehmet Ali Uz tarafından türbe yeri tespit edilmiştir. Türbe, eski kayıtlara göre Terzi Hacı Ahmet ve Hayırlızade

¹²⁵⁷ Uz, a.g.e., s. 104.

¹²⁵⁸ Aslında bu caminin adı Şücaeddin Camii değil Şucazade Mescidi'dir. Tapu kayıtlarında bile böyle gösterilmiştir.

Ali efendilerin evleri arasındadır. Türbe yeri 20 metrekare iken 12 metrekareye düşürülmüştür. Bu türbe, mahalleye adını veren ve Konya’da bilinen beş Ahmet Fakih’ten birisidir.

Mahallede yaptığımız araştırmaya göre, mahallede gösterilen parselde bir kabrin bulunduğu bilinmektedir. Evin sahibi olan yaşlı bir kadın tarafından kabirdeki kemiklerin, Üçler Mezarlığı’na nakledildiği anlatılmaktadır¹²⁵⁹. Mahallede kimse bu kabrin bulunduğu türbenin kime ait olduğunu bilmemektedir. Bir mahalleye adını veren, Mevlâna muasırı ve fıkıh âliminin türbesinin Konya’da pek çok türbede olduğu gibi satılması, çok acı olup bu aynı zamanda tarihin de bir tahribidir. Türbe yerinin 20 metrekare olması, buranın bir zamanlar Selçuklu tipi bir türbe olabileceğini akla getirmektedir. Beş katlı bina, bu türbe üzerine inşa edilmiştir¹²⁶⁰.

3. Babiaksaray Mahallesi

Konya’nın 12 sur kapısından doğuya açılan kapılardan birisi Terkenli Hanı (şimdi Fatih Çarşısı) ile Akif Paşa Mektebi arasında bulunan Aksaray Kapısı’dır. Mahalle, Aksaray’a giden yola açıldığı için sonradan bu isimle adlandırılmıştır. Aksaray Kapısı’nın asıl isminin ne olduğu ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Bu kapıya yakın mahallelerden birisi de Babiaksaray Mahallesi’dir. Babiaksaray Mahallesi’nin batı tarafındaki Pürçüklü Mahallesi, bir şerit halinde kuzeye doğru uzanmış olmasından vaktiyle mahallenin bu bölümünün Babiaksaray Mahallesi’ne dâhil olduğunu düşündürüyor. Nitekim Konyalı da Babiaksaray Mahallesi’nin

ikiye bölünmesinden bahseder¹²⁶¹. Bu da kayıtlarda görülmemesine rağmen Babiaksaray Mahallesi’nin Pürçüklü Mahallesi’nden daha eski olabileceğini hatıra getiriyor.

Mahallede bulunan ve mahallenin adını taşıyan Babiaksaray Mahallesi Mescidi ve Çeşmesi’nin ne zaman yapıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

4. Durakfakih mahallesi

Durakfakih Mahallesi, Türbe Önü’nün tarihi mahallelerinden birisidir. Karatay ilçesine dâhil olan mahalle, doğuda Zincirlikuyu, kuzeyde Ahmet Fakih, batıda Hocahabib ve Babiaksaray, güneyde Civar mahalleleri ile çevrilidir.

Mahalle adını, Durak Fakih adında bir zattan almış olmalıdır. Durak Fakih, isminden de anlaşılacağı üzere fıkıh âlimlerinden birisi olmalıdır. Fakat Durak Fakih hakkında, bilgi bulunmamaktadır¹²⁶².

Mahallenin güneyde büyük bir bölümünün, Mevlâna Türbesi civarında yer alması dolayısıyla mahalle genelde Türbe Önü Semtine dâhil görülmektedir.

Mahallede Örtmeli Mescit ile Nuh Efendi Mescidi’nden başka tarihi mescit ya da cami bulunmamaktadır. Örtmeli/Durak Fakih Mescidi, Mor Sokak içerisinde bulunmaktadır. Mescidin üzerinde 650 H/1252 M tarihi yazılıdır. Buna göre mescidin Selçuklu döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

5. Civar Mahallesi

¹²⁵⁹ Berber Mevlüt Duran (1975 doğumlu) ve Müteahhit Ahmet Şahin’den alınan bilgi.

¹²⁶⁰ M. Ali Uz, “Türbenin Üzerine Bina Dikmişler”, *Merhaba*, 24 Şubat 2017, s. 1-4.

¹²⁶¹ Konyalı, a.g.e., s. 147.

¹²⁶² M. Ali Uz, “Durakfakih Mahallesi”, *Konya Ansiklopedisi*, C. III, KBB, Konya 2012, s. 132-33.

Mahalle, doğuda Dolapmektep ve Sarıhasan mahalleleri, kuzeyde Durakfakih ve Zincirlikuyu mahalleleri, batıda Pürçüklü Mahallesi, kuzeybatıda Babıaksaray Mahallesi güneyde Pirimehmetpaşa ve Akçeşme mahalleleri ile komşudur.

Mahalle adını, Hz. Mevlâna ve onun bölgede bulunan türbesinden almıştır. Bu sebeple mahalle Türbe-i Mevlâna, Türbe, Türbe-i Celaliye, son dönemlerde de Civar Mahallesi olarak anılmıştır. Alâeddin Keykubâd zamanında (1220-1237), surların dışında bulunan bir gül bahçesinin Mevlâna'nın babası Sultanülulema Bahaeddin Vele'd'e bağışlanması ve daha sonrasında Baha Vele'd'in buraya defnedilmesiyle külliye'nin teşekkülü başlamıştır. Zamanla Mevlâna'nın kendisi ve yakınlarının da buraya defnedilmesiyle külliye'nin temelleri atılmıştır. Mahallede Sultanbağı Kabristanı, Mevlâna Dergâhı, Türbe hamamı gibi tarihi eserler ve mekanlar bulunmaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı, "Mevlâna Celale'd-din-i Rumî 672 yılı Cemaziyelahir'inin beşinci günü vefat edince Onu Sultan Bağı Mezarlığı'nda babasının yanına gömdüler" ifadesini kullanmaktadır. Sultanbağı Kabristanı, Selçuklu döneminin ilk kabristanlarından birisi olmalıdır. Bu bölgede yapılan kazıda kabristanın üç katmandan oluştuğu görülmüştür.

6. Piresat Mahallesi

Mahalle adını, bölgedeki Pir Esat Külliyesi'nden almıştır. Konya halkı tarafından Pisili Sultan olarak da bilinen Pir Esat hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Selçuklu döneminin meşhur şeyhlerinden birisi olduğu anlaşılan Pir Esat Sultan sandukasının baş ucundaki kita-

beden, onun 1263 yılında Mevlâna'dan on yıl önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Adından da anlaşıldığı üzere, kedileri çok seven Pir Esat Sultan'ın vasiyeti üzerine kedis, sandukasının sol tarafında ayakucuna doğru gömülmüştür¹²⁶³.

Pir Esat Türbesi'nin önünde bulunan mescit, günümüzde büyük bir cami haline getirilmiştir. Ayrıca türbe önünde Selçuklu dönemi mezar taşları da bulunmaktadır.

Günümüzde sadece türbe ve haziresi mevcut olan Pir Esat Külliyesi'nin, zengin vakıfları bulunan Pir Esat Zaviyesi ile ilgili vakfiyelere bakarak zaviye, darülhuffaz, mescit, türbe ve hazire gibi yapıların mevcudiyeti belirlenmiştir.

Pir Esat Mahallesi, sonradan üç mahalleye bölünmüştür. Bunlar; Pir Esat Abacı Seyit, Pir Esat Kabasakal, Pir Esat Hacı Hüseyin mahalleleridir. Bu isimler o dönemlerde bölgede yaşayan ileri gelen ailelerin isimleridir. Kabasakal ailesinin günümüze kadar devam ettiği bilinmektedir.

7. Fahrünnisa Mahallesi

Tarihi, Selçuklu Dönemi'ne kadar uzanan Fahrünnisa Mahallesi adını, Mevlâna'nın muasırı ve müridesi olan Fahrünnisa ve onun yaptırmış olduğu türbe ve zaviyeden almıştır. Esas adı, Nizam Hatun olan bu hanım, Hazret-i Mevlâna'nın kadın müridelerindendir. Türbesi, Çaybaşı'nda, Fahrünnisa Mahallesi'ndedir. Onun adına yaptırılan türbe ve mescit zamanla yıkılmış, türbede Fahrünnisa Hatun'a ait ah-

¹²⁶³ Uz, "Pir Esat (Pisili) Sultan", *Konya Ansiklopedisi*, C. VII, KBB, Konya 2013, s. 194-95.

şap sanduka da yok olmuştur.¹²⁶⁴ Türbe yerinde çoğu Karamanoğulları Dönemi'nden kalma kabir taşları yer almaktadır. Cami de sonradan yeniden yaptırılmıştır. Fahrünnisa Hatun'un hangi tarihte vefat ettiği bilinmemektedir. Türbe çevresindeki mahalle isimleri ve sınırlarında çok büyük değişiklikler oldu.

8. Sarıyakup Mahallesi

Mahalle içerisinde Sarıyakup Mezarlığı'nda bulunan mezar taşlarındaki tarihler dikkate alındığında mahallenin tarihinin Selçuklu dönemine kadar gittiği anlaşılmaktadır. Karaman Caddesi üzerinde, Han Sokağı'nın sağ girişinde mezarı bulunan Dedemoğlu, kabrinin bulunduğu mahalleye adını vermiştir. Dedemoğlu Hanı'nın vakfiyesine göre kabrin yanındaki Muslihiddin Mescidi'nin banisi olan Şeyh Muslihiddin aslen Çumra Dedemoğlu köyü halkındandır. Mescidin yanında kabri bulunan ve halk arasında Dedemoğlu olarak bilinen zat ile Şeyh Muslihiddin Efendi aynı şahıs olmalıdır. Şeyh Muslihiddin ise, Taşgunbaba soyundan olup amcası Taşgunbaba Zaviyesi'nin şeyhlerindedir¹²⁶⁵. Taşgun Baba'nın, Türkiye Selçukluları döneminde Horasan'dan Konya'ya gelerek yerleşen Bektaşî şeyhlerinden olduğu¹²⁶⁶ rivayet edilir.

9. Bordabaşı Mahallesi

Meram ilçesi sınırları içerisinde ve Karaman Caddesi'nin batısında yer alır. Mahalle, doğuda

eski Dedemoğlu Mahallesi, güneyde Kurbedit Mahallesi, güneybatısında Tarhana Mahallesi ile batı ve kuzeybatısında Şeyhahmet Mahallesi ile çevrilidir. Yukarıda, mahalle komşuları bugünkü duruma göre verilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı'nın ilk dönemlerinde dış surun en güney ucunda Bordabaşı Mahallesi yer almakta, ondan sonra mahalle bulunmamaktadır.

Mahallenin adının nereden geldiği yolunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Borda, bir denizcilik terimidir. Geminin su kesiminden yukarıda kalan kısmı, anlamına gelir Eskiden Konya-Karaman bölgesinde “Borda”/Porta kelimesinin, “İki kanatlı büyük kapı, sokak kapısı” anlamında kullanılması sebebiyle bu adın, mahallede bir kapı ile ilgili olabileceği de akla gelmektedir. Belki de mahalle, sur kapılarının birisinin önünde olduğu için bu isimle anılmıştır. Halk arasında mahallenin ismiyle ilgili farklı anlatımlara da rastlanmaktadır.

Mahallede bulunan Miskinler/Sırçalı Sultan Tekkesi, Demirci Hacı Mescidi'nin doğusunda idi. Tekkenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmemekle birlikte I. Alâeddin Keykubâd döneminde yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Burası cüzzamlıların tecrit ve tedavi edildiği bir merkez durumundaydı. Hekim kontrolünden geçen hastalar, burada tedavi altına alınırlardı.

10. Sahip Ata Mahallesi

Mahalle adını, dönemin büyük devlet adamlarından Sahip Ata ve onun yaptırmış olduğu külliye almıştır. Sahip Ata, Konya'nın köklü ailelerinden birine mensup olan Hüseyin el Konevi'nin oğludur. II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve oğulları döneminde Türkiye Selçuklu Devletine hizmet etti. İlk görevi, emir-i dâdlıktır.

¹²⁶⁴ Konyalı, a.g.e., s. 359; Nezahat Bekleyiciler, *Yolu Konya'dan Geçen Ulu Hatunlar*, Konya 2007, s. 49-52.

¹²⁶⁵ Uz, “Dedemoğlu/Kuşkondu Mahallesi”, *Konya Ansiklopedisi*, 3, KBB, Konya 2012, s. 25.

¹²⁶⁶ Ahmet Taşgün, “Taşgun/Taşgün/Taşkun/Taşkın Baba”, *Konya Ansiklopedisi*, 8, KBB, Konya 2015, s. 279-80.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra II. İzzeddin Keykâvus'u destekledi. Sultan, Hülagu'nun huzuruna gitmek için Konya'dan ayrıldığında (1259) Sahip Ata'yı naib-i saltanat olarak bıraktı. 1260 yılında Vezir Mahmut Tuğrai'nin ölümü üzerine vezir tayin edildi.

Sahip Ata, dönemin sultan ve devlet adamları tarafından devletin direği olarak görülür onun sorunları barış yoluyla çözeceğine inanılırdı.

Konya'da kendi adıyla Sahip Ata Külliyesi, İnce Minare Medresesi ve Türbesi, Akşehir'de Taşmedrese ve Mescidi, Sahip Ata Kervansarayı, Kayseri'de Sahibiye Medresesi ve Çeşmesi ile Sivas'ta Gök Medrese ve bir çeşme yaptırdığı hayır eserlerinden bazılarıdır. Yaptırmış olduğu eserlerden dolayı unvanı Ebu'l hayrat/hayırlar babasıdır.

Mahallede bulunan Sahip Ata Külliyesi, Konya Dış Suru'nun dışında Larende yoluna açılan sur kapısının karşısında inşa edilmiş ve taçkapı, camii, türbe, hankâh, çeşme, dükkânlar ve çifte hamamdan müteşekkildir. Önceleri Sahipata külliyesi'nin çevresi Sahipata adıyla anılırken sonradan Külliye'ye dahil Sultan Hamamı Ölübekledi/Ölübanladı Mahallesi hudutları içerisinde kalmıştır.

11. Hoca Faruk Mahallesi

Meram İlçesi sınırlarında yer alan mahallenin kuzeyinde Sahip Ata Mahallesi, kuzeydoğusunda Uluğbey Mahallesi, doğu ve güneyinde Emirhalil Mahallesi, güneybatısı ve batısında Aksinne Mahallesi, kuzeybatısında da Akbaş Mahallesi bulunmaktadır.

Kaynaklarda Hacı ve Hoca Faruk ya da Hacı ve Hoca Ferruh olarak geçen bütün şahıslar aynı kişidir. Esas adı Lala Cemaleddin

Ferruh'tur. Lala Cemaleddin Ferruh kimdir? Selçuklu saray teşkilatında önemli bir yeri olan Hacı Ferruh, Sivas Medrese-i Şifaiyesi'nin vakfiyesine göre vezir ve Hassa Hazinedarı idi. Babasının adı Abdullah'tır. Mezar taşında da Abdüllatif olarak kaydedilmiştir. Bundan Cemaleddin Ferruh'un Celaledin Karatay gibi gulam olduğu ve babasının gayrimüslim olduğu tahmin edilmektedir. Mehmet Önder, Hoca Ferruh'un Konyalı olduğundan bahseder.

I. Alâeddin Keykubâd'ın vefatından sonra oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) tahta çıkmasında Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervane ve Sadeddin Köpek ile birlikte önemli rol oynamış, Şemseddin Altunaba ile birlikte II. Gıyâseddin'i, Keykubâdiye'den Kayseri sarayına götürerek tahta oturtmuştur. Bu dönemde adının, Lala Cemaleddin Ferruh olarak geçmesi 1236 yılından evvel lalalığa (atabeyliğe) yükseldiğini göstermektedir.

Lala Cemaleddin Ferruh, Çankırı'da bir darüşşifa ve yanında bir darülhadis inşa ettirmiştir. Konya'da Akçagizlemez/Taşcamii ve Hoca Ferruh Mescidi adıyla anılan camii de o yaptırmıştır. Cemaleddin Ferruh, Mevlâna ile muasır olup onun Mevlâna muhipleri arasında olduğu rivayet edilir.

Hacı Ferruh Mescidi, Taş Camii ve Akçagizlenme Camii isimleriyle anılan cami, Taş Cami Caddesi üzerinde yer almaktadır. Üzerindeki kitabesi şöyledir: “*Dinin ve dünyanın izzeti, fetih babası, Emirülmü'minin'in burhanı, Sultan Keyhüsrev oğlu Keykâvus'un devleti günlerinde, 612 yılı Receb'inin başlangıcında, Tanrı'nın rahmetine muhtaç zayıf kulu Hacı Ferruh, bu mescidin yapılmasını emretti.*”

12. Aksinne Mahallesi

Meram ilçesi sınırları içerisinde yer alan Aksinle Mahallesi, oldukça geniş bir alanı kaplar. Sınırları Osmanlı döneminden günümüze pet çok değişikliğe uğramıştır. Biz 2009 yılından önceki sınırlarını esas aldık. Mahallede Parmakcimescidi Sokağı üzerinde yer alan mescit, kesin tarihi bilinmemekle birlikte XIII. yüzyıl Selçuklu dönemine tarihlendirilmektedir. Nitekim kapısı üzerindeki kitabede de bu tarih verilmektedir. Bu da mahalle tarihinin, Selçuklu dönemine kadar gittiğini göstermektedir.

Mahallede Aksinne Mescidi'nin batısındaki Gildanlı Mezarlığı'nın içinde Gildan Baba Türbesi (Güreşçiler Tekkesi) vardır. Ağaç örtülü, kerpiç bir yapıdır. Konyalı, duvarları ve içi bakımsızlıktan yer yer çöken türbenin içinde, adi tuğla ile yapılmış ve üstleri sıvanmış iki sanduka bulunduğunu ifade etmektedir. 1939 yılında Mesud Koman, mahallede sporculuk tarihi ile ilgili bir taş bulmuştur. Taşın her iki yüzünde de Selçuk sülüsü ile yazılar bulunmaktadır. Gildan Baba'nın adını taşıyan bir çeşme Tekke Mahallesi'nde bulunmaktadır.

13. Pirebi Mahallesi

Mahalle ismini, Pirebi Sultan'dan almıştır. Rivayetlere göre Pirebi Sultan, Hoca Fakih'in müritlerinden ve talebelerindendir. Halk tarafından sınanmış bir ermiş olduğuna inanılır. XIII. yüzyılda yaşamıştır. Hayatı hakkında kesin bilgi yoktur. Türbe ve zaviyesi, Konya'nın güney batısında Söylemez Tekkesi'nin ilerisinde kendi adını taşıyan yörededir.

Hacı Bektâş-ı Velî Velâyetnamesi'ne göre Pirebi (Pir Ebi), Hacı Bektâş-ı Velî'nin Çerağcı ve halifesidir. Adı geçen velâyetnamede şu

menkıbeye yer verilir: “Bir gün Sadreddin-i Konevî, Konya'dan Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'ye bir derviş gönderir. Hünkâr'a: -Pek meclubuz, sohbetine iştiağımız var. Fakat bulunduğumuz yerde de işimiz var; bu hizmet de onların hizmeti. Sülük görmüş halifelerinden birini gönderse de burada ona bir mekân göstersek, bizimle beraber bulunsa, kendilerinin mânasını onlarda bulsak, kendilerinin kokusunu onlardan alsak! Dedi. Derviş vardı, Sadreddin-i Konevî'nin bu sözlerini Hünkâr'a söyledi. Hünkâr, Sultan'a döndü: -Çerağcı! Bizden istedikleri kimse sensin. Yürü Konya'ya var, Şeyh Sadreddin, nereyi gösterirse orayı mekân tut, Konya'yı sana yurt verdi. Yerin ziyaret olsun, toprağın kefareti. Pirebi Sultan'ın üç oğlancığı vardı, Hünkâr'ın emri üzerine kalktı karısına gitti, Hatununa durumu anlattı, oynayan oğlancıklarını aldı, Konya'ya geldi. Doğruca Sadreddin'e vardı, hâlini bildirdi. Sadreddin, Pirebi'yi ağırladı”, şeklinde bir menkıbe anlatılır.

Bu gün Pirebi Camii'nin yanında kabri, muhafaza edilmiştir.

14. Amberreis Mahallesi

Amberreis Mahallesi ismini, mahallenin güney doğusunda bulunan Amberreis Camii'nden almaktadır. Anber Reis, II. Kılıç Arslan zamanında yaşamış saray ağalarından Şahabeddin Anber'dir. Şahabeddin Anber'in, azat edilmiş bir köle olduğu rivayet edilir. Onun sarayda önemli görevlerde bulunduğu, hatta devecibaşı olduğunu ifade edenler de vardır¹²⁶⁷. 1927 yılında yol ve meydan açma bahanesiyle yıkılan türbesinin, Konya Müzesi'nde bulunan kitabesine

¹²⁶⁷ Konyalı, a.g.e., s. 320-324.

göre Amber Reis, Mevlâna'dan dokuz yıl önce 1264 yılında vefat etmiştir.

Mahallenin, doğusu Cedidiye ve Abdülaziz, güneyi mezarlık, kuzeybatısı Sadreddin Konevi Mahallesi ve boş tarlalar, kuzeyi İmam Beğavi'nin zaviyesinin de bulunduğu küçük bir mahalle olan Şeyh Emirî Mahallesi ile çevrilidir. Şeyh Emirî'nin kim olduğu bilinmemektedir¹²⁶⁸.

15. Şeyh Sadreddin Mahallesi

Mahalle ismini Hazret-i Mevlâna muasırı, İbn Arabî'nin manevi evladı, hadis âlimi ve büyük mutasavvıf Sadreddin Konevî'den alır. Sadreddin Konevî Külliyesi de mahallede Turgutoğlu Sokağı üzerindedir. Selçuklu döneminde bağlık, bahçelik bir yer olan mahalle, Sadreddin Konevî külliyesi çevresinde küçük bir yerleşim yeri olarak teşekkül etmiştir.

Hadis ve tasavvufta ünü dünyaya yayılan Sadreddin-i Konevî'nin evi, Konya'da Çeşme Kapısı denilen Konya Sur kapılarının birinin dışında ve şimdiki Konevî Türbesi'nin bulunduğu yerdeydi. Bu mamure kendisine, oğlunu tedavi ettiği için zamanın âlim ve ariflerinden aynı zamanda varlıklı şahsiyetlerinden birisi olan Hacı-i Cihan (Hoca Cihan) tarafından hediye edilmişti. Hoca Cihan'ın Alâeddin Keykubâd zamanında genişletilerek yeniden yapılan Alâeddin Camii'nde ilk hutbeyi okuduğu da rivayet edilir.

Hoca Cihan'ın konağı, sonradan onun medresesi ve zaviyesi oldu, talebelerini burada okuttu. Tasavvufî faaliyetlerine devam etti. Vefatından sonra burası, yeni vakıflarla desteklenerek cami, hankâh, imaret, mektep ve türbe

hâline getirildi. Külliye, cami, türbe ve kitaplık, Sadreddin Konevî'nin vefatından sonra 1274 yılında inşa edildi. Türbesi, Konevî'nin vasiyeti üzerine üstü açık yapıldı.

Şeyh Sadreddin Konevi Mahallesi'nde ve Kapı Çeşmesi'nden Sadreddin Konevi'ye giderken, Turgutoğlu Sokağı'nda Sultan Mesud Zamanında 1122 yılında yapılan İmam Begavî Türbesi sırasında ve Sadreddin Konevi Türbesi'ne varmadan Kadı Hürremşah Darülhadis'i, zaviyesi ve Türbesi hemen soldadır. Darülhadis'in güneyi mezarlıktır. Bugünkü küçük mezarlığın bulunduğu yerde, Kadı Hürremşah Türbesi bulunuyordu. Türbe yıkıldı, çevresinde bulunan mezarlık sağından ve solundan yapılan tecavüzlerle küçük bir kabristan haline geldi. Bölgede bulunan çok eski bir kabir taşı, 508 Zilkade / Nisan 1115 tarihini taşımaktadır. Ki bu tarih, Mevlâna'nın doğumundan yaklaşık bir asır öncesine tekabül eder. Bundan da bölgenin, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş dönemine kadar giden eski bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmaktadır. Bu taşın Konya'da elde edilen en eski kabir taşlarından birisi olduğu kabul edilebilir¹²⁶⁹.

Turgutoğlu Sokağı üzerinde bulunan Turgutoğlu Türbesi ve çevresindeki kabristan Karamanoğlu Dönemi eseridir.

16. Medrese ve Kalenderhane Mahallesi

Mahalle ismini, günümüzde Medrese Mahallesi sınırları içerisinde kalan Kalenderhane Zaviyesi ve türbelerinden almıştır. Selçuklu döneminden itibaren Kalenderîler, Halka Begüş

¹²⁶⁸ Hasan Yaşar, "Amberreis (Anberreis) Mahallesi", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, KBB, Konya 2009, s. 222-223.

¹²⁶⁹ Konyalı, a.g.e., s. 842-843.

Kapısı dışında bu bölgeye yerleştirilmişlerdir. Buraya yerleştirilmelerinin bir sebebi de onların göz önünde bulundurulmalarını sağlamak içindir. Konya'nın Selçuklu Dönemi'ne ait mahallelerinden olan Medrese Mahallesi, sınırları dâhilde bulunan tarihi yapıları ile Konya'nın en mamur mahallelerinden birisi idi. Daha sonraki dönemler mahallenin, Hankâh Mahallesi adıyla da anılması burada bir hankâh olduğunu düşündürmektedir.

Mahallede, Musalla Mezarlığı'nın güney tarafında Gömeç Hatun Türbesi'ne, bir kale burcu gibi durduğu için Kız Kulesi adı da verilmiştir. Konyalı'ya göre türbe, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın eşi, III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Gömeç Hatun tarafından yaptırılmıştır.

Mahallede tarihi eserler ve mekânlar şunlardır; Halka Begüş Mescidi ve Türbesi, Kalenderhane Zaviyesi, Kalenderhane Türbeleri: Ebu Bekir Niksari Türbesi, Kesikbaş Türbesi, Musalla Mezarlığı, Evhadüddin Kirmani Türbesi, Siraceddin Urmevi Türbesi, Şücaeddin Türbesi, Şeyh Sadaka Türbesi.

17. Vadi-i Meram Mahallesi

Bugünkü tren yolundan Dere'ye kadar olan bölge, Vadi-i Meram olarak anılmıştır. Atalarımız ince, hassas ve isimlendirmede mahir insanlardı. Kanaatimizce Meram, adını bir tarihi eser veya şahsiyetten almamış, bazı özellik ve güzelliklerinden dolayı bu bölgeye Meram adı verilmiştir. Konya'da adıyla ve hatıralarıyla Selçuklu'dan hatta daha önceki dönemlerden günümüze süzülüp gelen müstesna semtlerden birisidir. Bir zamanlar Hazret-i Mevlâna'nın sık sık Meram'da geziler yaptığı, zikir ve sema meclisleri kurduğunu biliyoruz.

Mahallede bulunan Durunday, adını Selçuklu dönemi kumandanlarından Seyfeddin Torunday'ın bölgede bulunan çiftliği ve bağından almıştır. Bu çiftlik ve bağ, sonradan Sadreddin-i Konevi Vakfına geçmiştir. Veliler listesinde de adı geçen Toruntay, 681 H/1282 M yılında Amasya'da görevli olduğu sırada vefat etmiş, burada yaptırdığı türbesine defnedilmiştir.

Bölgede bulunan Dede Bağı, Eski Dere Yolu, şimdiki Turut Sokağı üzerinde, Cemel Ali Dede Külliyesinin doğusunda geniş bir alan üzerinde yer alır. Bağ, Tekke ve İdris Bağı olarak da anılmıştır. Doğu ucu Yaka Yoluna kadar uzanan bağ, Cemel Ali Dede Vakıfları arasında zikredilmektedir.

Bağın üzerinde türbe ve mescit yanında dede evi, ahır, samanlığı, mutfak, Mevlevilerin sema yaptığı geniş bir çayırılık, meyve ağaçları, bağın içinden geçen Şehir Irmağı üzerinde Turut Değirmeni yer almakta idi. Bağ içerisindeki köşk, Mevlevi Dergâhı, postnişinleri tarafından zaviyedarların oturması için yaptırılmıştır.

Mahallede bulunan tarihi eser ve mekanlar, pek çoktur. Bunlardan bazıları; Cemel Ali Dede Zaviyesi ve Türbesi, Turut Hamamı, Anasultan Kabristanı, Şekerfuruş Türbesi, Ateşbaz-i Veli Türbe ve Zaviyesi, Tavus Baba Türbesi, Ahmet Fakih Külliyesi, Karatay Mescidi'dir.

Bugün Meram'daki bütün mahalleler, eskiden Meram'ın birer mevkii ve mevzii idi. Tapu kayıtlarında da bunu görmek mümkündür.

18. Şeyh Resül Mahallesi

Genellikle tarihi mahallelerin, İç Surdan başlamak üzere Dış Sur içerisinde ve Dış Sur çevresinde olduğu görülmektedir. Nitekim Sahip Ata, Hoca Ahmet Fakih, Sırçalı mescit

mahalleleri Dış Surun yakınında yer almasına rağmen Resul Mahallesi, şehrin 17 km uzağında bir göç yolu üzerinde bulunmaktadır. Çevrede bulunan kabirler, bunu göstermektedir. Yedi, sekiz asırlık bir maziye sahip olan mahallenin, merkezden bu kadar uzaklıkta bulunması ender görülen bir durum olarak dikkat çekmektedir. Mahalle ismini, zamanının tanınmış şeyhlerinden Şeyh Resul adında bir zattan almıştır. Kabri de aynı mahallededir. Bu tarihi kabristanın iyi korunması gerekir. Resul Köyü, Alâeddin Darüşşifası vakıfları arasında sayıldığına göre Şeyh Resul'ün, Selçuklu döneminde yaşamış ve zamanının tanınmış tasavvuf ehli ve şeyhlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Konya'da Selçuklu döneminden itibaren ismi, küçük değişikliklerle Cumhuriyet devrine kadar gelebilen ve dokuz-on asır aynı ismi koruyan tek bir mahalle daha bulunmamaktadır. Bu bakımdan Yenibahçe Mahallesi, tarihî en eski mahalle olarak korunmalıdır.

Mahallenin, Selçuklu ve Osmanlı döneminde nüfus yoğunluğu çok düşük olup 3-4 hane-den ibarettir. Son zamanlarda büyük bir mahalle haline gelmiştir. Mahalle, Selçuklu döneminde Resül, Osmanlı devrinde Şeyh Resül ve daha sonra da Resil adıyla anılmıştır.

SONUÇ

Konya'da Selçuklu dönemi mahalleleri, genellikle iç surda dört-beş, dış surda 29, sur dışında da 18 mahalle olmak üzere toplam 50 mahalleyi geçmektedir. Maalesef bugün bu tarihî Selçuklu mahallelerinden, yirmiyeye yakını yıkılıp yok edilmiştir. Bu durum Konya tarihi için büyük bir kayıptır. Tarihi eserler konusunda hassasiyetimizin bulunmaması son derece üzüntü vericidir.

KAYNAKÇA

- AHMET EFLÂKÎ, Ariflerin Menkıbeleri, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1989.
- AKKUŞ, Mustafa, "Kalendriyye", *Konya Ansiklopedisi*, C. V, KBB, Konya 2013, s. 46.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998.
- BEKLEYİCİLER, Nezahat, *Yolu Konya'dan Geçen Ulu Hatunlar*, Konya 2007.
- ÇAYCI, Ahmet <https://konyapedia.konya.bel.tr/makale/2662/ic-karaaslan-mescidi>
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğu Matbaası, Ankara 1970.
- FERÎDÜN-İ SİPEHSÂLÂR, Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr (çev. Mithat Bahari), İstanbul 1331.
- KOMAN, Mesud, *Konya'da Son Romen Devrine Ait Bir Saray Bakiyesi*, Konya Halkevi Dergisi, Konya 1937, S. 7, s. 439-441.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964.
- MUALLİM NACİ, *Lûgat-ı Naci*, İstanbul 1987.
- SAK, İzzet, *KŞS 10*, Konya 2014.
- SAK, İzzet, *KŞS 47*, Konya 2014.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1989.
- TAŞĞIN, Ahmet, "Taşgun/Taşğın/Taşkun/Taşkın Baba", *Konya Ansiklopedisi*, 8, KBB, Konya 2015, s. 279-80.
- UZ, M. Ali, "Dedemoğlu/Kuşkondu Mahallesi", *Konya Ansiklopedisi*, 3, KBB, Konya 2012, s. 25.
- UZ, M. Ali, "Durakfakih Mahallesi", *Konya Ansiklopedisi*, C. III, KBB, Konya 2012, s. 132-33.
- UZ, M. Ali, "Pir Esat (Pisili) Sultan", *Konya Ansiklopedisi*, C. VII, KBB, Konya 2013, s. 194-95.
- UZ, M. Ali, "Türbenin Üzerine Bina Dikmişler", *Merhaba*, 24 Şubat 2017, s. 1-4.
- UZ, M. Ali, *Konya Âlimleri*, s. 112-113.
- UZ, M. Ali, *Konya ve Rehberi*, Konya Aydınlar Ocağı Yayını, Konya 1997, s. 78.
- UZ, M. Ali, Muhammet Doğan, *Belgelerle Adım Adım Konya*, Konya 2016.
- UZ, M. Ali, *Tarihi Konya Mahalleleri*, Konya 2022.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, “Konya’da Anadolu Selçukîleri Devrinde İlim ve Felsefe”, *Konya*, Konya 1937, s. 496.

YASA, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde, Türk - İslam Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, 1996.

YAŞAR, Hasan, “Amberreis (Anberreis) Mahallesi”, *Konya Ansiklopedisi*, C. I, KBB, Konya 2009, s. 222-223.

ZOROĞLU, K. Levent, “Alâeddin Tepesi”, *Konya Ansiklopedisi*, 1, KBB, Konya 2009, s. 168-169.

II. BÖLÜM

SELÇUKLU KONYA’SINDA AHİLİK

BÜYÜK AHİ ŞEYHİ ŞİHÂBEDDÎN-İ SÜHREVERDÎ'NİN KONYA ZİYARETİ

H. Ahmet ÖZDEMİR

Prof.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Konya/TÜRKİYE,
haozdemir@hotmail.com, ORCID:

ÖZ

Şihâbeddîn-i Sühreverdi (1145-1234), devrinin toplum üzerinde etkili, bilge ve saygın bir şahsiyetidir. Bu özelliğiyle Halife Nasır Lîdinillah'ın dikkatini çeker. Halife, İslam dünyasına yaymak istediği Fütüvvet teşkilatının kabulünde, onun saygınlığından yararlanmak ister. Bu doğrultuda birçok önemli merkeze hilafet elçisi olarak gönderilir. Bu doğrultuda elçi olarak geldiği yerlerden birisi de Konya'dır. I. Alâeddin Keykubâd'ın yeni sultan olduğu sırada, 1221'de Konya'ya gelir. Sultan tarafından görkemli bir törenle karşılanır. Sultan başta olmak üzere devlet, toplum ileri gelenlerine şet kuşatarak onları Fütüvvet teşkilatına kabul eden Sühreverdi, bu arada önemli bilim, düşünce adamları ile de görüşür. Bunlardan bazıları; Bahaeddin-i Veled (ö. 1231), Burhaneddin-i Muhakkık-ı Tirmi-

zi (ö. 1240), Necmeddin-i Daye'dir (ö. 1256). Makale, bütün mal varlığını fakir ve dervişlere dağıtan, çok talebe yetiştirip çok eser veren Sühreverdi'yi ve faaliyetlerin değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şihabeddin-i Sühreverdi, Fütüvvet (Ahilik), Abbasiler, Nasır Lîdinillah, Türkiye Selçuklu devlet adamları ve kanaat önderleri, Alâeddin-i Keykubâd, Konya.

VISIT OF SHIHAB AL-DIN SUHRAWARDI, THE GREAT SHEIKH OF AHIS, TO KONYA AND ANATOLIA

ABSTRACT

Shihab al-Din Suhrawardi (1145-1234) was a wise and respected figure who had a signifi-

cant influence on society during his time. With this distinction, he caught the attention of Caliph al-Nasir li-Din Allah. The Caliph sought to benefit from his respectability in promoting futuwah organization to the Islamic world. In this regard, he was sent as the Caliph's envoy to many important centers. One of the places he visited as an envoy was Konya. In 1221 when Ala ad-Din Kayqubad had just become the new sultan, he arrived at Konya. He was welcomed with a magnificent ceremony by the Sultan. In addition to tying the girdle (*shadd*) of prominent figures in the state and society, among them the Sultan, to initiate them into the Futuwwa organization, Suhrawardi also held meetings with noteworthy scholars and thinkers. Some of them were Baha ad-Din Walad (d.1231), Burhan al-Din Muhaqqiq Tirmidhi (db. 1240), and Najm al-Din Daya Razi (d. 1256). Within the context of his travel, this article provides an evaluation on Suhrawardi, who distributed all his wealth to the poor and dervishes, educated numerous students, and authored several works.

Keywords: Shihab al-Din Suhrawardi, Futuwwa (Ahi order), statesmen and opinion leaders during the period of Anatolian Seljuks, Ala ad-Din Kayqubad I.

GİRİŞ

Şihâbüddîn-i Sühreverdî, Irak-ı Acem (İran) bölgesinin Kuzey-batı köşesine düşen Cibali eyaletinde Zencan'a bağlı küçük bir kasaba olan Sühreverd'de (Hamevî, 1977: III, 289) doğdu. Doğum tarihi talebelerinden İbnü'n-Neccâr ve Dübeyşî'nin, bizzat kendi ağzından naklettiklerine göre, 539 Hicrî yılı Recep ayının son veya Şaban ayının ilk gecesi (27 Ocak 1145) olarak belirlenmiştir. Recep ayının son veya

Şaban ayının ilk gecesi konusundaki tereddüt, Şihâbeddîn'in doğum tarihi hakkında bilgi verdiği talebelerinin unutkanlığı ve karıştırmasından kaynaklanmaktadır (Sühreverdî, 1990: XIII; Dübeyşî, 1985: XV, 293; a. mlf, 2006: IV, 355; Münzirî, III, 381; İbn Hallikan, 1978: III, 448; Zehebî, 1998: 631-640, 112; Hartmann, 1975: 234; Huda, 2002: 41; Çatak, 2007: 4). Sühreverd'in o vakitler önemli bir ilim ve kültür merkezi olduğu anlaşıyor. Burada yetişen mühim şahsiyetlerin çokluğu bunu destekler niteliktedir.

Şihâbüddîn, çocukluğunu Sühreverd kasabasında geçirmiş olmalıdır. Muhtemelen ilk eğitimini de burada amcası veya onun gözetiminde daha başka hocalardan aldığı söylenebilir. Dübeyşî'nin, onun Bağdat'a amcası Ebü'n-Necîb'le birlikte geldiğini belirtmesi (Dübeyşî, 1985: I, 293; Zehebî, 1998: 631-640, 113) ilk eğitimini Sühreverd'de amcasından aldığına belki delil kabul edilebilir.

Kaynaklarda Şihâbüddîn-i Sühreverdî'nin Bağdat'a geldiğinde, "emred" olduğu belirtilir. Bu kelime, Arapça'da bıyıkları terlemiş fakat henüz sakalı çıkmamış gençler için kullanılır. Bir de o, talebesi İbnü'n-Neccâr'a, Bağdat'a Ebü'l-Vakt'in (Zehebî, 1985: XX, 303-311) vefatından sonra geldiğini söylemiştir (İbn Nokta, 1989: III, 555; Zehebî, 1998: 631-640, 114; a. mlf., 1985: XX, 376). Ebü'l-Vakt 6 Zilkade 553/29 Kasım 1158'de vefat etmişti (Zehebî, 1985: XX, 310). Dolayısıyla Sühreverdî bu tarihte 13 yaş 10 aylıktı. Onun başkente Ebü'l-Vakt'in vefatından hemen sonra mı yoksa biraz daha geç bir vakitte mi geldiğine dair bilgi, talebelerinden İmadüddin Ebü'l-Mecd İsmail b. Ebi'l-Berekat İbn Bâtîş (655/1257) tarafından verilir. Buna göre Sühreverdî, yaklaşık 16

yaşına kadar doğduğu yerde ikamet etmiş ve ondan sonra Bağdat'a gelmiştir (Sübki, 1964: VIII, 339).

Şihâbeddîn-i Sühreverdî, geri kalan eğitimi Bağdat'ta tamamlamış ve buraya yerleşmiştir. Önceleri amcası Ebü'n-Necîb'den, daha sonra devrin belli başlı büyük ilim ve tasavvuf erbabından istifade etmiştir. Devrin bilginlerinden tefsir, hadis kelim ve Şafii fıkıhı ağırlıklı bir eğitim alan Şihâbeddîn-i Sühreverdî, özellikle hadis ve tasavvuf alanında önemli bir isim olmuştur (Çatak, 2007: 6-10).

Kaynaklar, talebelerinden rivayetle Sühreverdî'nin, ilim tahsilinden sonra uzunca bir süre insanlardan uzaklaşıp halvete çekildiğini, oruç, namaz ve zikirle meşgul olduğunu, yaşı kemale erince hatırına insanların huzuruna çıkıp vaaz etme düşüncesinin geldiğini belirtirler. O, bunun üzerine amcasının Dicle nehri kenarındaki medrese ve tekkesinde sade ve yalın bir dille vaaz etmeye başlamış, yararlı konuşmalar yapmıştır. Kısa zamanda avam ve hass geniş bir kitle tarafından benimsenmiştir. Bu sayede adı duyulmuş ve müritleri çoğalmıştır (Zehebi, 1985: XXII, 375; a. mlf., 1998: 631-640, 114; Yafii, 1997: IV, 64; Sübki, 1964: VIII, 340).

Sühreverdî, zahiri ilimlerdeki şöhretinin yanı sıra tasavvuf alanında da önemli bir sima halini alarak halkın rağbet ettiği bir kimse durumuna yükselmişti. Onun bu durumu dönemin siyasîlerinin de dikkatini çekmiştir. Bunların başında Abbasi Halifesi en-Nâsır Lidinillah (575-622/1180-1225) gelmektedir.

Talebesi İbn Bâtîş, Halifenin, Sühreverdî'ye teveccüh gösterdiğini, kendisinden birkaç bölgeye elçi olarak gitmesini talep ettiğini ve nereye elçi gitmişse onun bereketine başarılı sonuçlar alındığını belirtir (Sübki, 1964: VIII, 339).

Münziri de (1981: III, 381) küçük farlılıklarla benzer ifadelerle yer verir.

Şihabeddin-i Sühreverdî'nin Halife Nasır Lidinillah'la ilişkilerine dair en ilginç bilgiler galiba İbnü's-Sâ'î'nin *Kitâbü'z-zühhad*'ında yer almaktadır. İbnü's-Sai'ye göre, bir ara Halife'nin gönlüne dünyadan el çekmek (zühd), hilafeti terk ederek yerine oğlu Ebu Nasr Muhammed'i (bir sonraki Abbasi Halifesi Zahir Biemrillah) geçirmek düşüncesi düştü. Kendisi için Dicle'nin bir kolu olan İsa Nehri kıyısına Merzübaniyye civarına bir hankah inşa edilmesini emir buyurdu. Bu hankahın yanı başına Şeyh adına 20 sufi meşayihinin barınabileceği şekilde bir hamamı ve bir bahçesi olan bir ribat yaptırdı. Bu sayede Halife, kendi hankahında geri kalan ömrünü ibadete vakfedecek ve Şihabeddin-i Sühreverdî'nin yanı sıra seçeceği diğer sufilerle sohbet edecekti (Marûf, 1974: 305-306). Beşşar Avvad Maruf, uzun ve yorucu bir araştırmadan sonra ulaşabildiği yazma ve basma eserlerden teyit edemediği bu bilgiyi, nihayet bir başka kaynaktan bulabilmiştir. Söz konusu kaynağın yazarı, İbnü's-Sai'nin talebesi Ebu Muhammed Bedreddin Abdurrahman b. İbrahim el-Erbili'dir (718/1319). Erbili, Nasır'ın Merzübaniyye Ribatı'nı, orada kendisini tamamen ibadete vermek, dünyadan elini eteğini çekip hilafeti terk etmek için inşa ettirdiğini belirtir. Ardından insanlara duyuruda bulunmak üzere yazılı bir belge, bir ferman hazırlattığını, Irak meşayihinin söz konusu belgeden haberdar olduğunu, fakat daha sonra Nasır'ın bu karardan vazgeçtiğini ekler (Erbili, 282).

Nasır Lidinillah, Şihabeddin es-Sühreverdî'nin şahsında, fütüvvet teşkilatının siyasî temellere oturtulmasını sağlayabilecek güçlü bir propagandacı bulmuş, Sühreverdî bir taraftan

Sünnilikle mutedil Şiiliğin, diğer taraftan fütüvvetle sufilüğün birbiriyle uyum içinde hareketini desteklemiştir. Fütüvveti, sufilüğün bir kolu kabul eden Sühreverdî'nin hilafet teorisi, sufilüğe halife tarafından müeyyide uygulanabilmesinin şartlarını oluşturmuştur. Sühreverdî'nin halifelüğün bir defter, tasavvufun onun bir bölümü, ayrıca tasavvufun bir defter, fütüvvetin de onun bir bölümü olduğunu söylemesi; halifelüğün tasavvufi halleri, salih amelleri ve güzel ahlakı içerdiğini belirterek halifeligi, tasavvuf ve fütüvveti ihtiva eden bir defterle sembolize etmesi; onun şeriat, tarikat ve hakikat şeklindeki derecelendirilmesini hatırlatmaktadır. Hilafet ve şeriatın her ikisi de üst kavramlar olup bunların birbiriyle ilişkisi, bir birliği gerektirmektedir. Böylece halife, Sühreverdî vasıtasıyla şeriatın emirlerini ihmal ettiği yolundaki eleştirilerin de önüne geçmiş, tasavvufla hilafet müessesesi arasında doğrudan ilişki kurarak kendini, çok geniş bir tabanda kabul ettirmenin şartlarını oluşturmuştur. Nasır, Sühreverdî'nin yardımıyla eğitim politikasına yeni bir yön vermekle kalmayıp aynı zamanda, eğitimi devlet kontrolü altına almıştır. Nasır, ribatları da ıslah ederek Bağdat'ın ilim hayatına kazandırmıştır. Tarikatların ortaya çıkışı, onun ribat müessesesine eğilmesi ve fütüvvetin yeniden yapılanmasına paralel olarak gerçekleşmiştir (Hartmann, XXXII, 400-401).

Bir müddet sonra resmi olarak fütüvvet çerçevesinde Abbasi Devletiyle ilişkileri, I. İzzeddin-i Keykâvus başlattı. Bağdat'tan ona gönderilen fütüvvetnamede Halife Nasır, Sultanın ölümünden sonra oğlunu vekil tanıyacağını belirtmişti (İbn Bibi, 1996: I, 178).

Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un beklenmedik bir şekilde genç yaşta ölümü üzerine (1220)

Selçuklu devlet adamları ve komutanları, müteveffa sultanın erkek çocuğu olmadığından kardeşi Alâeddin-i Keykubâd'ı (1221-1237) tahta oturtular (a.e., I, 228-238). Onun tahta oturmasıyla bu kez hilafet merkezi kendiliğinden harekete geçti. Anadolu'ya hâkim güçlü yapının meşruiyetinin tanınması anlamına gelen adımı atarken, belki de Alâeddin Keykubâd'ın İzzeddin Keykâvus'un kardeşi olmasının, yani fütüvvetnamedeki vaat ve taahhüde uymayan yakınlığının da etkisi vardı. Kim bilir? Bu konuda İbn Bibi (1996: I, 248), Nasır Lidinillah'ın I. Alâeddin Keykubâd'ın yönetimine ilişkin iyi ve güzel haberler üzerine harekete geçtiğini vurgular. Nasır, Selçuklu Sultanını halifelik makamının manevî otoritesiyle bizzat onurlandırıyor.

Şihabeddin-i Sühreverdî, bu kez elçilik göreviyle Türkiye Selçuklularının başkenti Konya'ya doğru yola düştü (618/1221). Nasır Lidinillah, saltanat menşurunu ve Anadolu/Rum ülkesi yönetim naipliğini; bir padişahlık hil'ati, bir sultanlık kılıcı, bir sarık, bir mühürle birlikte Alâeddin-i Keykubâd'a tevcih ediyordu. Bu hâkimiyet ve hükümdarlık sembolleriyle beraber ayrıca "yuları, başlığı, üzengisi süslü ve nalı altından olan bir binek atı" ve "içi para dolu tabaklar"dan oluşan hediyeler takdim ediyordu. Halife, bütün bunları Ebû Hafs Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî'yle birlikte gönderiyordu.

Sultan, Sühreverdî'nin Aksaray'a ulaştığını öğrenince emirlerini onu karşılamaya gönderdi. Zincirli menziline gelişini haber alınca bu defa kadılardan, imamlar, şeyhler, mutasavvıflardan, ayan, ihvan ve fityandan oluşan bir topluluğu yola çıkardı. Onlara Şeyh'e izzet ve ikramda kusur etmemelerini emretti. En sonunda ken-

disi de çok düzenli, muhteşem bir kafiyeyle ve seçkin askerlerden oluşan bir birlikle Sühreverdi'yi bizzat istikbal etmek üzere yola koyuldu. Sultan Şihabeddin'i görünce; *"Bu yüz, zindandan kurtulduğum günün gecesinde gördüğüm rüyada ayağımdaki bağı çıkaran, elimden tutup beni ata bindiren ve bana 'Amacına ulaştın, muradına erdin' diyen kimsenin yüzüdür. Onun kerameti sayesinde tutuklu bulunduğum zindan, yerini yüksek bir makama ve iyi bir talihe bıraktı. Benim için huzur ve güven yeniden geldi. Bundan sonra Ömer Muhammed-i Sühreverdi'nin himmeti hep bizimle olacak"* dedi. Bir süre birbirine bakan Şeyh ve Sultan, kucaklaştılar ve sohbet daldılar. Şeyh, *"Aklim o zindan gecesinden beri hep sizi düşünmekle ve merak etmekle meşguldü. Allah'a şükürler olsun ki, ölmeden önce birbirimizi gördük."* diyerek karşılaşmadan duyduğu mutluluğu dile getirdi (İbn Bibi, I, 249-250).

Eflaki (1973: I, 134-135), olayı biraz farklı anlatır. Şihabeddin-i Sühreverdi, Konya'ya ulaştığı sırada Sultan eğlenmek üzere Gavele (Gevale) kalesine gitmişti. Bahâ-i Veled de beraberinde idi. Sultan, adamlarına Sühreverdi'yi kaleye getirmelerini emretti.

Elçilik görevini ifa ettikten sonra Bahâ Veled, Şeyhe son derecede izzet ve ikramda bulundu. Çünkü Sühreverdi de Belh'ten ayrılıp hacca giderken uğradığı Bağdat'ta Bahâ Veled'e hadsiz hesapsız hizmetlerde bulunmuştu. Bahâ-i Veled, Sühreverdi'lerin Hz. Ebubekir soyundan geldiklerini, kendilerinin de Hz. Ebubekir soyundan geldiğinden yakın akraba olduklarını hatırlattı.

Alâeddin-i Keykubâd, o gece acayip bir rüya gördü. Şaşkın bir vaziyette uyandı. Bahâ-i Veled ve Şeyh Sühreverdi'ye, rüyasında başını

altın, göğsünü ham gümüş, göbeğinden aşağısını tamamiyle tunç, her iki kalçasını kurşun, iki ayağını da kalay olarak gördüğünü anlattı. Tabirciler rüyayı yorumlayamadılar. Şeyh Şihabeddin, rüyanın tâbirini Bahâ-i Veled'e havale etti. Sultanü'l-ulemâ, Alâeddin-i Keykubâd dünyada durdukça tebanın rahat, huzurlu yaşayacağını ve altın gibi kıymetli olacağını, ölümünden sonra oğlunun sultanlığının kendi zamanına nispetle gümüş derecesine gerileyeceğini haber verdi. Torunu zamanında ise tunç mertebesine düşeceğini, alçak ve haris insanların baş olacaklarını, saltanatın üçüncü batına geçtiği zaman diliminde her tarafın karışacağını, halk arasında dürüstlük, vefa ve şefkat kalmayacağını, dördüncü ve beşinci batına eriştiği vakit, Anadolu'nun tamamıyla harap olacağını, bütün yöreleri fesat ehlinin kaplayacağını, Selçuk ailesinin zevale uğrayacağını, dünya nizamının çığırından çıkacağını, küçüklerin hiç yoktan büyüklerin yerine geçeceğini, önemli işlerin alçak adamların eline kalacağını belirtti. Peygamberimizin, *"Yöneticiler işleri ehli olmıyan kimselere verirlirse, işte o zaman kıyametin kopmasına hazır ol"* (Buhârî, Rikak 35, İlmi 2), buyurduğu veçhile, her tarafta Hâricilerin çıkacağını, Moğol istilâsının bütün dünyayı harabeye çevireceğini, din bilginlerinin, vakar sahibi şeyhlerin eserlerinin yok olacağını, yeryüzünden bereketin kalkacağını ve bıçare insanların, büyük kıyametin kopmasını dört gözle bekleyeceklerini söyledi. Bunun üzerine İslâm padişahı ve orada bulunanlar, ağlayıp sızlamaya başladılar. O gün İslâm padişahı, Bahâ-i Veled'e ve Şeyh Sühreverdi'ye, kıymetli hediyeler verdi. Diğer bilginlerle mutasavvıflara da bahşişler dağıttı ve dua etmelerini istedi. Eflaki ekler: *"Hakikaten bu rüya tabir ettikleri gibi çıktı."*

Eflaki'nin anlatımında, Baha-i Veled'i ön plana çıkarma kaygısı sezilmektedir. Burada sanki Alâeddin-i Keykubâd, Halife'nin elçisinin Konya'ya ulaştığından habersizmiş veya olaya önem vermiyormuş da Sultanü'l-ulema'yı yanına alarak eğlenmek üzere kaleye çekilmiş ve Sühreverdî'nin yanına getirilmesini emretmiş gibi bir anlatım söz konusudur. Hâl-buki çok önemli bir görevle Halife'yi temsilen gelen böyle büyük bir konuğun karşılanmasının ve ağırlanmasının, Selçuklu yönetimince sıradan bir olaymışçasına görülmeyeceği açıktır. Kaldı ki Eflaki'nin anlatımını, hem o günkü devletlerarası protokol kuralları açısından hem de geleneksel Selçuklu teşrifat kaideleri bakımından kabullenmek mümkün değildir. Üstelik taraflar arasında, Selçuklu Sultanını Abbasi elçisine, hem de Şihabeddin-i Sühreverdî gibi şöhret sahibi saygın bir âlim ve mutasavvıfa karşı teşrifat kaidelerini çiğneyecek böyle bir davranışa sürükleyebilecek herhangi bir anlaşmazlık yahut husumet yoktur. Dolayısıyla karşılama ve ağırlama merasiminin bütün aşamalarına, ayrıntılarıyla yer veren ve Selçuklu sarayına yakınlığıyla tanınan İbn Bibi'nin anlatımı, daha makul gözükmemektedir.

Hal böyle olunca, bir araştırmacının (Çatak, 2007: 14), bu ziyareti İbn Bibi'nin anlatımına başvurmaksızın sadece Eflaki'ye dayalı olarak aktarması, yanlış olmuştur. Bir başka araştırmacı ise (Turan, 1999: 330-331); Sultanın, Şehâbeddin-i Sühreverdî ile Gavele kalesine kadar bir gezinti yaptığını, buna Bahâeddin-i Veled'in de katıldığını söylerken, Mevlevi kaynağının haberini nezaketen hafifletmiştir. Koca ise (1999: 17), muhtemelen İbn Bibi'nin anlatımını daha sağlıklı bulduğu için Eflaki'ninkine değinmemiştir.

İbn Bibi (1996: I, 250), Alâeddin Keykubâd'ın Şeyh'in gelişine çok sevindiğini ekler. Yüzünde gülücükler açmıştır. Büyük bir saygı ve tevazuyla selam verdikten sonra Sühreverdî'nin elini öpmeye davranır. Ona olan inancı ve güveni pekiştirmiştir. Son derece izzet ve ikramda bulunur, saygı ve sevgi gösterir. Sühreverdî ile görüşmesini, Halife tarafından kendisine gönderilen hediye ve ikramların en büyüğü sayar. Onu, kendisi için en büyük bir nimet ve ilahi bir lütuf bilir. Konuşmaları sırasında Şeyh, Sultan'ın aklından geçenleri okuyor, sormadan cevaplıyordu. Böyle sohbet ederek şehre girdiler. Şeyh Şihabeddin, dinlenmeye çekildi.

Kaynak, ertesi gün Selçuklu sarayında gerçekleştirilen tören hakkında detaylı bilgiler aktarır. Alâeddin-i Keykubâd, Şeyh'i makamında kabul etmiştir. Sultan, önce Halife'nin gönderdiği hil'ati (*hil'at-i hilafet*) onun huzurunda giyer. Bağdat'ta hazırlanmış ve kenarı Halife'nin imamecileri tarafından örülmüş olan bir imameyi (sarığı) başına geçirir. Adet olduğu üzere, Halife makamından getirilen kırbaçla, Keykubâd'a 40 kırbaç vururlar. Ata binmek isteyince, kendisi için hilafet makamından (*dâr-i imamet*) gönderilmiş olan murassa yularlı ve başlıklı, üzengisi süslenmiş ve nalı altından olan binek katırı getirilir. Sultan, büyükler ve seçkinlerin huzurunda, Nasır'ın gönderdiği merkebin tırnağını öper. Darü'l-Hilafe makamından gelmiş olan saç dolulu tabakları, orada bulunanların üzerine saçarlar. Sonra Sultan, Şeyhle birlikte yanına çetir, sancak ve mehter takımını (nevbetiân) alarak gezmeye (*seyran*) çıkmak için ata biner. Herkes Sultanı o halde izler. Kafile geri dönünce çeşitli yiyecek, içecek ve meyvelerle bezenmiş bir sofraya kurulur. Yemekten sonra, saray sanatçıları (*kavvalan-i has*) semaa başlarlar. O sırada Şeyh'in yanında bulunan itibarlı

müridler, vecdden vecde girerler. O gün orada bulunan Sultan, ileri gelenler ve başta Emir Celaleddin-i Karatayî olmak üzere diğer emirler, kendi istek ve gönül rızalarıyla, Şeyh'in tarikatine girerek ona bağlanırlar (a.e., I, 251).

Görüldüğü gibi hükümdar ve Celaleddin Karatayî başta olmak üzere, Selçuklu yönetim kademesinin diğer yetkilileri bu mecliste Şihabeddin-i Sühreverdî'ye intisap etmişlerdir.

Alâeddin-i Keykubâd, Konya'da misafir olduğu süre içerisinde Sühreverdî'yi, defalarca ziyaret ettiği gibi yaşlı, genç, ayan, ihvan (fıtyan) bütün Konya'nın ileri gelenleri, Selçuk ülkesinin bütün sıradan ve seçkin kişileri (*avam u havas*), Şeyh'in hırkasını öpme ve ona mürid olma şerefiyle şerefelenmiştir. Herkes yeteneğine göre Şeyh'in kutlu himmetinden *sünnet, şeriat, tarikat ve hakikat* konularında nasip almıştır. İbn Bibî'nin yaşadığı dönemde bile, Sühreverdî'nin etkisi hâlâ devam etmekteydi (a.e., I, 252).

Şihabeddin-i Sühreverdî, karşılanması-na denk, hatta belki daha görkemli bir törenle Konya'dan uğurlanmıştır. Hükümdar, Emir Celaleddin-i Karatay ve Melikü'l-ümera Necmeddin Ebu'1-Kasım et-Tusi vasıtasıyla 7 bin altın, 5 bin altın sultani dinarı; beş yüzlük, yüz ellilik ve yüzlük miskaller halinde basılmış olan Alai sikkesi, eşya yüklü katırlar, Arap ve iğdiş atlar, Rum köleler (*gulam*), elbise dolu sandıklardan oluşan hediyeler takdim etti. Ertesi gün de veda toplantısının ardından konuğunu Zincirli Hanına kadar bizzat uğurladı. Burada Şeyh'ten, kusuru varsa affetmesini diledi. Kucaklaştıktan sonra istemeyerek ayrıldılar. Üst düzey Selçuklu yetkilileri, Şihabeddin-i Sühreverdî'ye Malatya'ya kadar eşlik ettiler (a.e., a.y.).

O günlerde Necmeddin-i Daye (Razi), Malatya'da bulunuyordu. Şihabeddin-i Sühreverdî'nin huzuruna çıktı ve Alâeddin Keykubâd adına yazdığı *Mirsadü'l-'ibad* adlı eserini, mütalaa için takdim etti. Şeyh, kitabı ve yazarını tanıtan, içeriğini ve üslûbunu öven bir takriz yazdı. Daye, Malatya'dan Konya'ya Sultan'ın huzuruna varınca, Alâeddin-i Keykubâd'tan büyük ilgi gördü, iltifata nail oldu. Sultan, Necmeddin-i Razi'yi ödüllendirerek Bağdat'a gönderdi.

Sühreverdî, Halife'ye Sultan'ın saygı ve bağlılığını ilettiler. O günden itibaren, Hilafet makamının Sultan'a manevi desteği, günden güne arttı. Her yıl çeşitli rütbe ve unvanlarla taltif edildi (a.e., I, 253).

Kaynaklarda bilgi bulunmamasına rağmen, Şihabeddin-i Sühreverdî'nin Konya ziyaretinde henüz 14-15 yaşlarında bir delikanlı olan Mevlâna ile görüşme ihtimali yüksektir. Hatta ikilinin, Bahaeddin-i Veled kafilisinin Bağdat'a uğradığında karşılaşmış olma ihtimali de vardır.

Bilindiği gibi Bahaeddin-i Veled, memleketi Belh'den ayrılarak batıya doğru hicret ederken önce Nişâbur'a, sonra Bağdat'a uğramıştı (617/1220). Bahaeddin-i Veled, Bağdat'a geldiğinde şehrin muhafızları, hangi kavimden olduklarını ve nereden geldiklerini sormak üzere yanlarına gelmişlerdi. Baha-i Veled, başını mahfesinden çıkarıp; "*Allah'tan geldik Allah'a gidiyoruz. Allah'tan başka kimsede kuvvet ve kudret yoktur. Biz mekânsızlıktan gelip mekân-sızlığa gidiyoruz*" diye cevap verdi. Arap muhafızlar, şaşakaldılar. Birini halifeye gönderip durumu bildirdiler ve "*Horasan'dan çoğunu bilgin ve faziletli kişilerin teşkil ettiği kalabalık bir topluluk gelmiştir*" dediler. Halife, bu topluluğun durumunu işitince hayrete düştü. Za-

manın Şeyhu's-şuyuhu Şihabeddin-i Sühreverdi'yi çağırttı. Şihabeddin, bu hikâyeyi halifeden işitince, “*Bunu ancak Belh’li Bahâ’addin-i Veled söyleyebilir; çünkü bu asırda ondan başka biri ne bu çeşit söz söyler, ne de bu tarzda bir dil kullanabilir?*” dedi (Eflaki, 1973: I, 10).

Bağdat’ın büyükleri ve küçükleri, Baha-i Veled’i karşılamaya gittiler. Birbirleriyle karşılaşınca Sühreverdi, katırından inip nezaketle Baha-i Veled’in dizini öptü, hizmette bulundu ve kendi hankahına doğru yürüdü. Sultanü'l-ulema, “*İmamlara medrese daha münasiptir*” deyip Mustansırıye medresesine indi. Sühreverdi, bizzat onun çizmelerini çekerek ölçüsüz iltifatla bulundu (a.e., I, 11).

Eflaki, Sahib Şemseddin’den naklen, Şihabeddin-i Sühreverdi’nin Konya’da bulunduğu sırada, Seyyid Burhaneddin-i Muhakkık et-Tirmizi’yi ziyaret etmek istediğini anlatır. Seyyid’den görüşme iznini Sahib Şemseddin almıştır. Sühreverdi, Burhaneddin’in yanına geldiği vakit, onu toprak üzerine oturmuş bir halde bulur. Seyyid, hiç kımıldamaz. Sühreverdi, rahatsızlık vermek istemeden Burhaneddin-i Muhakkık’ın uzağına oturur. Aralarında hiç konuşma olmaz. Şihabeddin-i Sühreverdi, ağlayarak kalkıp gider. Müritleri kendisine, et-Tirmizi ile aralarında konuşma geçmemesinin sebebini sorunca Şeyh, “*Hal ehli yanında, ’kal’ dili değil ’hal’ dili lazımdır*” cevabını verir (Eflaki, 1973: I, 69).

Sühreverdi, Abdülkadir-i Geylanî (561/1160), Ahmed er-Rifâî (578/1182), Ahmed-i Yesevî (562/1161), Ebû Medyen el-Mağribî (590/1193), Necmeddin-i Kübrâ (681/1221) gibi ünlü sufilerle görüşmüştü.

Bunlardan başka Anadolu toprakları ve Türkiye Selçuklu Devleti’yle bağlantısı olan

Bahaeddin-i Veled (628/1231), Burhaneddin-i Muhakkık-ı Tirmizi (638/1240), Necmeddin-i Daye (654/1256) ve muhtemelen daha başka kimselerle görüşmüştür.

Onun bu anlamda görüştüğü isimlerden birisi de İbn-i Arabî’dir (638/1240). Safe-di (2000: IV, 127), İbn Neccar’ın kendisine Muhyiddin b. Arabî ile Şam’daki görüşmeleri sırasında onun Bağdat’a 601/1204-5 yılında giderek 12 gün kaldığını, sonra Mekke’den hac kafilesiyle dönerken 608/1211-2’de tekrar uğradığını haber verdiğinden söz eder. Dolayısıyla araştırmacıların (Çatak, 2007: 16), Şihabeddin’in İbn-i Arabî ile görüştüğü tarihin bilinmediğine ilişkin kanaatleri hatalıdır. Muhtemelen İbn-i Arabî’nin, Bağdat’ı ziyaret ettiği bu iki tarihte görüşmüş olmalıdırlar. Münavi, Yafî’den naklen görüşmenin vuku bulduğunu, ancak konuşmaksızın sadece karşılıklı bakışmayla geçtiğini, İbn-i Arabî’ye sorulduğunda Sühreverdi için, “*Baştan ayağa sünnetle doldu*” dediğini; Sühreverdi’ye sorulduğunda ise, İbn-i Arabî hakkında “*Hakikat deryası bir zat*” diye karşılık verdiğini aktarır (Münavi, 1999: II, 517; Tell, 2009: 161). Molla Camî (1298: 622) de olayı aynı şekilde anlatmıştır. Ayrıca her ikisinin, Abdülkadir-i Geylanî ile olan yakınlığına da dikkat çekilmiştir (Çatak, 2007: 17).

İbnü'l-Fârız (632/1235) da Sadreddin-i Konevi’nin yetişmesindeki rolü sebebiyle, Türkiye Selçuklu Devletiyle alakadar bir şahsiyetti. İbnü'l-Fârız, hac için 628/1230’de Mekke’de bulunduğu sırada Sühreverdi ile görüşmüşlerdir. Hatta aralarında geçen bir olay dolayısıyla Sühreverdi ve yanındakiler, İbnü'l-Fârız’a 400 hil’at hediye etmişlerdir (Münavi, 1999: II, 494). Aynı mecliste Sühreverdi’nin, İbnü'l-Fa-

rız'ın iki oğluna fütüvvet şalvarı giydirdiği de bilinir (Çatak, 2007: 15).

Türkiye Selçuklu Devletinin önemli kanat önderlerinden birisi de Evhadüddin-i Kirmânî'dir (635/1238). O, devrinin tanınmış ilim, fikir adamlarından ve mutasavvıflarındandır. Öğrenimini Bağdat'ta tamamlamış olan Kirmâni, Sühreverdî'den başka İbnü'l-Arabi ve Şems-i Tebrîzî ile de görüşmüştür. Tasavvufî düşüncede Ahmed el-Gazzâlî ve Aynu'l-Kudat Hemedânî'nin görüşlerini benimsemişti. Sühreverdî, onu bidatçi sayar ve pek hoşlanmazdı. Sühreverdî, aynı yıl hacda bulundukları halde onunla görüşmekten kaçınmıştır (Azamat, 1995: XI, 518-520).

Hayatı boyunca büyük bir şöhrete kavuşmuş olan Sühreverdî, ömrünün son yıllarını, kendisini uzaktan yakından ziyaret ederek duasını almak isteyen, müşkillerini sorarak halletmek dileyen pek çok ziyaretçiyle ilgilenerek geçirmiştir. Sühreverdî, bir asra yaklaşan ömrünün son zamanlarında gözlerini kaybetmiş ve kötürüm olmuştu. Buna rağmen evrad ve ezkârını terk etmediği gibi, ömrünün sonuna değin müridlerinin yardımıyla mahmil (sedye) içinde Cuma vaazlarına çıktı, hatta hacca gitti. Vefatına yakın günlerde ise, iyice zayıfladığından dışarı çıkacak takati kalmamıştı. Nihâyet 1 Muharrem 632/26 Kasım 1234 tarihinde vefat etti (Zehebi, 1985: XXII, 375-376; a. mlf., 1998: 631-640, 114, 115).

Cenazesi, ertesi gün Kasr Camiinde büyük bir cemaatle kaldırılarak Bağdat surlarının kapı civarındaki Verdiyye Semtinde bulunan, tekkesindeki türbeye defnedildi. Daha sonra Selçuklu emiri Celaleddin-i Karatay tarafından yeniden inşa edilen türbe, halkın ziyaretgahı olmuştur.

Zühd hayatı yaşayan Sühreverdî, eline geçen tüm servetini ve kendisine verilen tüm hediye ve atıyyeleri, hemen fukara ve dervişlere dağıttı. Bu yüzden vefat edince evinde, kendisine kefen olacak bir kumaş parçası bile bulunamamıştı.

Sühreverdî'nin, belli başlı talebelerine ait bir liste denenmiştir. Buna göre belli başlı talebeleri şunlardır: Muhammed b. Saîd el-Ma'dûl (633/1236), Ebu Bekir Muhammed b. Abdulganî İbn Nokta (629/1232), Ziyaeddin el-Makdisî (643/1245), Zekiyyüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf el-Birzâlî el-İşbilî (632/1234), İbnü'n-Neccâr (643/1245), Şihâbüddin Ebu'l-Mehâmid İsmail b. Hamid el-Ensâri el-Hazrecî (653/1255), Ebu'l-Ganâim b. Allân (630/1233), Ebu'l-Abbâs el-Eberkuhî, Hafız Zeyneddin, Münzirî, İbn Asâkir (620/1223), eş-Şems eş-Şirâzî (635/1238), El-Kadî el-Hanbelî el-Cema'ayli, Ebu'l-Abbâs el-Vâsıtî (694/1295), Ebu'l-Mehâmid ez-Zencânî (674/1275), Ebu'l-Fadl el-Hılâtî (675/1276), Sa'd b. Muzaffer el-Mutahher (637/1239), İbn Meymûn el-Kaysî (686/1287), Muhammed b. Abdulmünim b. Ebu'l-Feth (690/1291), Muhammed b. Sivar b. İsmail (677/1278), Abdurrahman b. Ömer b. Ahmed (677/1278), Hasan b. Celal, Ahmed b. Atar, Ebu'l-Ferec İbnü'z-Zeyn, Raşid b. Ebu'l-Kâsım, Zâhir er-Reyhânî, Kutbüddin Bahtiyâr (633/1235), İbn İsrâil (677/1278), İbnü'l-Müstevfî (637/1239).

Onun, çok sayıda halife ve müridi de vardır. Tarikat ve tasavvuf anlayışı, Mevlâna Halid-i Bağdadi'den itibaren Nakşibendilik içinde devam etmektedir.

SONUÇ

Abbasi Halifesi Nasır-ı Lidinillah, Şihabeddin es-Sühreverdî'nin şahsında, fütüvvet teşkilatının siyasî temellere oturtulmasını ve İslam dünyasında yayılıp taraftar bularak teşkilatlandırılmasını sağlayabilecek güçlü bir propagandacı bulmuş, tasavvufî hilafet müessesesi arasında doğrudan ilişki kurarak kendini çok geniş bir tabanda kabul ettirmenin şartlarını oluşturmuştur. Nasır'ın Şihabeddin-i Sühreverdî ile birlikte fütüvvetî adeta yeniden yapılandırdığı dönemde Halife, Türkiye Selçuklularıyla Sühreverdî vasıtasıyla irtibata geçmiştir. I. Gıyâseddin-i Keyhüsrev'in oğlu I. İzzeddin-i Keykâvus babasının vefatını müteakiben tahta oturunca Atabeki Mecdüddîn-i İshak'ı hilafet merkeziyle irtibat kurmak veya Sinop'un fethini duyurmak gayesiyle elçilik göreviyle Abbâsî Halifesi Nâsır-ı Lidînillâh'a göndererek Sühreverdî'nin Şeyhu's-Şuyuh olduğu "fütüvvet" teşkilatına bu süreçte dâhil oldu.

Abbasi Devletiyle fütüvvet çerçevesinde resmi olarak ilişkileri, böylece I. İzzeddin Keykâvus başlattı. Halife katında büyük bir mevkie sahip olduğu gibi diğer Müslüman memleketlerde de saygın bir yer edinmiş Şihâbüddin-i Sühreverdî, bazen dostluk ilişkileri çerçevesinde bazen de barış görüşmeleri yapmak üzere elçilik görevini yerine getirirdi. Nasır-ı Lidinillah I. Alâeddin-i Keykubâd'ın tahta oturması üzerine harekete geçerek Selçuklu Sultanını halifelik makamının manevî otoritesiyle bizzat onurlandırmak için Şihabeddin-i Sühreverdî'yi hâkimiyet ve hükümdarlık sembolleriyle beraber Konya'ya gönderdi. Konya'da törenlerle karşılanan Sühreverdî Anadolu'da birçok ulema ve mutasavvıfla da görüştü. İbn Bibi ve Eflakî gibi dönemin önemli kaynakları Sühreverdî'nin

Konya'da kaldığı süre zarfında yaşadığı hadiseler ve olaylarla ilgili ilginç bilgiler verir.

Türkiye Selçuklu sultanı Alâeddin-i Keykubâd, Konya'da misafir olduğu süre içerisinde Sühreverdî'yi defalarca ziyaret ettiği gibi yaşlı, genç, ayan, ihvan (fıtyan) bütün Konya'nın ileri gelenleri, Selçuk ülkesinin bütün sıradan ve seçkin kişileri (*avam u havas*), Şeyh'in hırkasını öpme ve ona mürid olma şerefiyle şereflendi. Fütüvvet teşkilatının Anadolu'da yayılması ve zamanla bu topraklara has Ahilik teşkilatına dönüşerek asırlar boyu devam etmesi Anadolu'da Sühreverdî'nin etkisini uzun yıllar devam ettirdi. Şihabeddin-i Sühreverdî, görkemli bir törenle Konya'dan uğurlandı bu topraklarda kaldığı sürede Bahaeddin-i Veled, Burhaneddin-i Muhakkık-ı Tirmizî, Necmeddin-i Daye, Muhyiddin İbn-i Arabî ve Evhadüddin-i Kirmânî ile ve daha birçok âlimle görüşmüş, Konya ve Anadolu irfanını uzun zaman etkileyecek izler bırakmıştır.

KAYNAKÇA

- ADDAS, Claude, *İbn Arabî: Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, çev. Atila Ataman, İstanbul 2004.
- AKSARAYLI, Mehmed oğlu Kerimüddin Mahmud, 720/1320, *Müsameret ül ahbar: Moğollar zamanında Türkiye Selçukluları*, nşr. Osman Turan, Ankara 1999.
- _____, *Müsameretü'l-ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi, Târîh-i Âl-i Selçûk*, nşr. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Alptegin", *DİA*, IV, 38-40, İstanbul 1991.
- ALTINTAŞ, Ramazan, "İtikadî Açından İbnü'l-Cevzî'nin Tasavvufa Yaklaşımı", *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, yıl. 3, S. 7, s. 117-144, Ankara 2001.

- AZAMAT, Nihat, “Evhadüddîn-i Kirmânî”, *DİA*, XXI, 518-520, İstanbul 1995.
- BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç, *Moğol İstîlâsına Kadar Türkistan*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990.
- _____, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927.
- BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruşu*, Konya 1997.
- BERG, C. Van Den, “Sühreverdi”, *İA*, İstanbul 1979, IX, 83.
- İBN BÎBÎ, Muhammed b. Ali el-Caferi er-Rugadî, 670/1272, *el-Evâmirü'l-'alâ'iyye fî'l-umûri'l-'alâ'iyye*, müstensih: İbrahim b. İsmail el-Kayseri, y.y., t.y.
- _____, *el-Evâmirü'l-'alâ'iyye fî'l-umûri'l-'alâ'iyye (Selçuknâme)*, çev. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996.
- BROWNE, Edward Granville, 1926, *A Literary History of Persia*, II, London 1906.
- CAHEN, Claude, “Futuwwa”, *IA²*, II, Leiden 1991, 961-969.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali 597/1201, *el-Muntazam fî tarihî'l-müluk ve'l-ümem*, I-XIX, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata, Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut 1992.
- CAMÎ, Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed, 898/1492, çev. Mahmud b. Osman Lâmi Çelebi, İstanbul 1298.
- CHITTICK, William, “İbn Arabî and His School”, *Islamic Spirituality: Manifestations*, ed.: Sayyed Hosain Nasr, New York 1991, 49-79.
- EL-CÜVEYNÎ, Alâeddin Atâ Melik (681/1282), *Târîh-i Cihângüşâ*, çev. Mürsel Öztürk, I-III, Ankara 1988.
- EL-CÛZCÂNÎ, Ebü Ömer Minhâcüddîn Osman b. Muhammed (662/1264), *Tabakât-ı Nâsirî*, yay. Abdülhayy-i Habibi, I-II, Tahran 1984.
- _____, *Tabakat-ı Nasiri: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia, including Hindustan; From A. H. 194 (810 A. D.) to A. H. 658 (1260 A. D.)*, çev. Major H. G. Raverty, I-II, New Delhi 1970.
- ÇATAK, Adem, *Şihâbeddin Sühreverdi, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimler (Tasavvuf) Ana Bilim Dalı, Ankara 2007.
- İBNÜ'D-DİMYÂTÎ, Ahmed b. Aybek b. Abdullah, 749/1399, *el-Müstefad min Tarihi Zeyli Bağdad*, thk. Kayser Ebû Ferah-Aziz Bey, Seyyid Abdülkadir es-Sufi, Beyrut 1422/2001.
- ED-DÜBEYSÎ, Ebü Abdullah Muhammed b. Said, 637/1239, *el-Muhtasarü'l-muhtac ileyi min Tarihi'l-Hafız Ebî Abdullah*, intika: Ebü Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebi, Beyrut 1985.
- _____, Ebü Abdullah Muhammed b. Said, 637/1239, *Zeylu Tarihi Medineti's-selam*, thk. Beşşar Avvad Maruf, I-V, Beyrut 1427/2006.
- EFLAKÎ, Ârif Ahmed, 762/1360, *Âriflerin Menkıbele-ri*, çev. Tahsin Yazıcı, I-II, İstanbul 1973.
- EL-ERBİLÎ, Ebu Muhammed Bedreddin Abdurrahman b. İbrahim b. Sunbut Kanita, *Hülasatü'z-Zehabi'l-mesbuk muhtasar min Siyeri'l-müluk*, tsh. Mekki es-Seyyid Casim, Bağdat t.y.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232), *el-Kâmil fî't-târîh*, yay. Carolus Johannes Tornberg, I-XII, Beyrut 1979, 1982.
- EYYUBÎ, Muhammed b. Takıyyüddin Ömer İbn Şahinşâh, 617/1220, *Mizmarü'l-hakaik ve sırrü'l-halaik*, thk. Hasan Habeşi, Kahire 1968.
- EBÜ'L-FEREC, Gregory (Bar Habreus), 684/1286, *Abu'l-Farac Târîhi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I-II, Ankara 1987.
- İBNÜ'L-FUVATÎ, Ebü'l-Fazl Kemâleddin Abdürrezzâk b. Ahmed b. Muhammed Şeybani, 723/1323, *el-Havadisü'l-câmia ve't-tecari-bü'n-nafia fî'l-mietî's-sabia*, thk. Mehdi en-NECM, Beyrut 1424/2003.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*, İstanbul 2011.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, “Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddîn İshak”, *Belleten*, c. LXXVI, S. 276 (Ağustos 2012), Ankara 2012, s. 419-431.

- İBN HALLİKAN, Ebû'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, 681/1282, *Vefeyatü'l-a'yan ve enbau ebnai'z-zaman [mimma sebeti bi'n-nakl evi's-sema ev esbetehü'l-'ayan]*, I-VIII, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1398/1978.
- HAMEVÎ, Ebû Abdullâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdullâh (626/ 1229), *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Beyrut 1397/1977.
- HARTMANN, Angelika, "al-Nasır Li-Din Allah", *EP*, VII, Leiden-New York, 996-1003.
- _____, "Nâsır-Lidîmillah", *DİA*, XXXII, İstanbul.
- _____, *An-nasir li-din Allah: 1180-1225 politik religion kultur in der spaeten Abbasidenzeit*, Berlin-New York 1975.
- HOCAZADE, Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliya'dan Silsile-i Meşayih-ı Sühreverdîye ve Kübrevîyye*, İstanbul 1318.
- İBNÜ'L-İMAD, Ebû'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed 1089/1679, *Şezeratü'z-zeheb fi ahbari men zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut, I-X, Beyrut 1406/1986-1414/1993.
- KAMER-UL HUDA, Şihabeddin Ömer Sühreverdî, çev. Tahir Uluç, İstanbul 2004.
- EL-KAŞÎ, İzzeddin Mahmud b. Ali b. Muhammed el-Kaşi (el-Kaşani) en-Netanzi, 735/1334, *Misbâhü'l-Hidâye*, Tahran 1323.
- KAYAOĞLU, İsmet, "Halife en-Nasır'ın Fütüvveti Girişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu" *AÜİFM*, c. XXV, S. 1, Ankara 1982, 221-227.
- KEHHALE, Ömer Rıza, 1408/1987, *Mu'cemü'l-müellifin, teracimu musannifi'l-kütübi'l-'arabiyye*, I-IV, Beyrut 1414/1993.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ 'Îmâdüddîn İsmâ'îl b. 'Ömer, 774/1373, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-XXI, Cîze 1997-1999.
- KILIÇ, M. Erol, "İbnü'l-Arabî", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 493-515.
- KOCA, Salim, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, Bahar 2009, s. 1-37, Konya 2009.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, c. VII, sy. 27 (1943), Ankara 1943.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Konevî'nin Yaşadığı Çağda İktidar-Sufî Çevre İlişkileri", *I. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, 183-194.
- MAHDÎ, Muhammed Yaser, *Tarihte ve Günümüzde Belh Şehri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Konya 2011, s. 41-43.
- MA'RÛF, Beşşar Avvâd, "Ahbaru'z-zühhâd, el-usûr alâ eserin mefkûdin li-mü'errihü'l-İrâk İbni's-Sâ'î, 593-674", *Mecelletü'l-Mevrid*, y. 3, S. 3, 299-306, Bağdat 1974.
- EL-MELİKÜ'L-MANSURÎ, bk. Eyyubi, Muhammed b. Takıyyüddin Ömer İbn Şahinşâh.
- EL-MÜNAVÎ, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tacülarifin b. Ali, 1031/1622, *el-Kevakibü'd-dürriyye fi teracimi's-sadeti's-sufiyye*, I-V, thk. Muhammed Edib el-Cadir, Beyrut 1999.
- EL-MÜNZİRÎ, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi, 656/1258, *et-Tekmile li-vefeyati'n-nekale*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, I-IV, Beyrut 1401/1981.
- İBN NECCÂR, Muhibbüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Mahmud el-Bağdadi, 643/1245, *Zeylû Tarihi Bağdad*, I-III, thk. Seyyid Hurşid Ali-Muhammed İmran Kahili-Muhammed İmran el-Azami, Beyrut 1422/2001.
- EN-NESEVÎ, Şihabüddin Muhammed b. Ahmed (662/1264), *Sîratü's-Sultan Celâiddin Mengüberti*, yay. O. Houdas, Paris 1891.
- İBN NOKTA, Ebû Bekir Muhammed b. Abdülga-ni, 629/1232, *Tekmiletü'l-ikmal*, thk. Abdülkayyûm Abdü Rabbinnebiy, I-III, Mekke 1410/1989.
- OCAK, A. Yaşar, "Fütüvvetnâme", *DİA*, XIII, 264-265, İstanbul 1996.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Tarikat", *DİA*, XL, 95-105, İstanbul 2011.
- _____, "Tasavvuf", *DİA*, XL, 119-126, İstanbul 2011.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Kılıç Arslan II", *DİA*, XXV, İstanbul 399-403.

- ÖZDEMİR, H. Ahmet, *Moğol İstîlâsı*, İstanbul 2005.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, 1392/1972, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Ankara 1983.
- PRAWDIN, Michael, *The Mongol Empire, its Rise and Legacy*, çev. E. And-C. Paul, London 1930.
- QAMAR-UL HUDA, *Striving for Divine Union: Spiritual Exercises for Suhraward Sûfis*, London-New York 2002.
- REŞİDÜDDİN ET-TABÎB, Reşidüddîn b. Fazlullah el-vezir b. İmâdüddeve Ebü'l-Hayr Muvaffikuddeve (718/1318), *Câmi'u't-tevârîh*, I-II, yay. Behmen-i Kerimi, ys. ts.
- SAFEDÎ, Ebü's-Safa Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah, 764/1363, *el-Vaî bi'l-vefeyat*, thk. Ahmed el-Arna'ud-Türki el-Mustafa, XVIII, Beyrut 1420/2000.
- İBNÜ'S-SÂ'Î, Ebû Talib Taceddin Ali b. Enceb b. Osman, 674/1275, *el-Cami'u'l-muhtasar fi unvani't-tevarih ve uyuni's-siyer*, thk. Mustafa Cevad, Bağdat 1934.
- _____, *Kitabu muhtasari ahbari'l-hulefa*, Mısır 1309/1892.
- SERKÎS, Yusuf b. İlyan b. Musa Dimaşki, 1351/1932, *Mu'cemü'l-matbuati'l-Arabiyye ve'l-muarra-be*, I-II, Kahire 1928.
- ES-SÜBKÎ, Ebû Nasr Taceddin İbnü's-Sübkî Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi, 771/1370, *Tabakatu's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Mahmûd Muhammed et-Tanahi, I-X, Kahire 1383/1964, 1976, 1992.
- ES-SÜHREVERDÎ, Ebu Hafs Şehabeddin Ömer b. Muhammed, 632/1234, *Tasavvufun esasları, Avârifü'l-ma'ârif Tercemesi*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul ty.
- ES-SÜYÛTÎ, Celâleddîn Abdurrahmân b. Kemâleddîn Ebû Bekir, 911/1505, *Târîhu'l-hulefâ*, thk. Kâsım eş-Şimâ'î-Muhammed el-Osmânî, Beyrut 1986.
- EBÛ ŞÂME, Abdurrahmân b. İsmâil el-Makdisi, 665/1266, *Terâcimu ricâli'l-karneyni's-sâdis ve's-sâbi' (ez-Zeyl 'alâ Kitâbi'r-ravdateyn fi ahbâri'd-devleteyn)*, Kâhire 1366/1956.
- TAESCHNER, Franz, "İslâm Ortaçağında Futuvva Teşkilâtı", *İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XV (1953), 3-32.
- _____, "Nâsır Li-dinillah", *İA*, IX, İstanbul 1964, 92-94.
- İBN TAGRİBERDÎ, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf el-Atabekî (874/1469), *en-Nücûmü'z-zâhira fi mülûki Mısır ve'l-Kâhira*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, I-XVI, Beyrut 1992.
- ET-TELL, Ömer Selim Abdülkadir, *Mutasavvifetü Bağdad fi'l-karni's-sadisi'l-hicri, dirase tarihiyye*, Amman 2009.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1998.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, 259-261, İstanbul 1996.
- VASSÂF, Osmanzade Hüseyin, 1348/1929, *Sefine-i Evliya*, yay. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, I-V, İstanbul 2006.
- EL-VEYS, Kamil Taha, "Lu'betü ramyi'l-bunduk fi'l-Asri'l-Abbasi", *Mecelletü terbiyeti'r-riyadıyye*, c. XI, S. 3 (2002), Bağdat 2002, 27-38.
- YÂFÎ'Î, Afîfüddin Abdullah b. Esad b. Ali el-Yemeni, Ebu Muhammed, 768/1366, *Mir'âtü'l-Cenân ve 'ibretü'l-yakzan fi ma'rifeti ma yu'teberu min havâdisi'z-zemân*, I-IV, thk. Halil el-Mansûr, 1418/1997.
- YILMAZ, H. Kâmil, "Ebu Hafs Sühreverdî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, I-X, yay. A. Ali Ural, VII, 107-115.
- EZ-ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, 748/1348, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut, I-XXII, Beyrut, 1405/1985.
- EZ-ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, 748/1348, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*, h.631-640, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut 1419/1998.
- EZ-ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, 748/1348, *Tezkiretü'l-huffaz*, I-IV, Beyrut 1956.

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA'DA AHÎLER

Büşra BAĞCI

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya/TÜRKİYE,
bagcibusr@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1480-6334.

ÖZ

Anadolu coğrafyasında XIII. yüzyılın başlarından itibaren birçok siyasî, iktisadî, sosyal, dini ve kültürel oluşumlar teşekkül etmiştir. Dönemin siyasî ve sosyal konjonktürünün de etkisiyle, Türkiye Selçuklu Devleti, yeni teşkilatları bünyesinde toplamıştır. Bu teşkilatlardan biri de Selçukluları, Beylikleri ve Osmanlı Devleti'ni derinden etkileyen Ahîlik müessesidir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk dönemlerinde Konya'da, Ahîler ön planda yer almış ve birçok alanda devletin menfaatine yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bölgede birçok görevler üstlenen ahîler; Konya'da Selçuklu idaresinin olmadığı veya zayıfladığı Moğol tahakkümü döneminde, bölgede idareyi ele almışlar, şehrin muhafaza ve savunmasında yer almışlardır. Ayrıca bu dönemde ahîler, gerek devlet adamları arasında yaşanan gerginlikleri yatıştırmada gerekse Moğol ve Türkmen saldırılarıyla mücade-

le etme konusunda mühim görevler üstlenmişlerdir. Türkiye Selçuklularının hüküm sürdüğü süreçte Ahî Hüseyin Urmevî, Ahî Muhammed Urmevî, Ahî Natûr, Ahî Bedreddin Gevhertaş, Ahî Sıddık, Ahî Başara, Ahî Sadeddin, Ahî Polad, Ahî Yusuf, Ahî Muhammed Seyyidâbâdî, Ahî Mustafa, Ahî Kayser, Ahî Çoban, Ahî Muhammed Sebzvârî, Ahî Caruk, Ahî Ahmed Şah, Ahî Ahmed, Ahî Ali gibi birçok ahî lideri bu dönemde Konya'da yaşamış, sosyal, siyasî ve askeri yönden birçok vazife icra etmiştir.

Çalışmada, öncelikle Türkiye Selçukluları döneminde Konya'daki Ahîlik teşkilatı hakkında bilgi verilip, ahîliğin şehirdeki durumu aktarılacaktır. Akabinde bahsi geçen Ahîlerin, başkent Konya'daki konumları, faaliyetleri, İlhanlı hâkimiyetine karşı tutumları, devlete yapılan saldırılara karşı mücadeleleri ve Konya'da bulunan tasavvufi gruplar ve halk ile ilişkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahîlik, Konya, Türkiye Selçuklu Devleti, İlhanlılar.

AKHIS IN KONYA DURING THE PERIOD OF SELJUKS

ABSTRACT

Since the beginning of the eight-century, many political, economic, social, religious and cultural formations have been emerged in Anatolian geography. Due to the political and social conjuncture of the period, Seljuk State of Türkiye gathered its new organizations. One of these organizations is the Akhism institution, which deeply affected the Seljuks, Principalities and the Ottoman Empire. In the early periods of the Seljuk State of Türkiye, the Akhi people in Konya were at the forefront and carried out activities for the benefit of the state in many areas. The Akhis undertook many tasks in the region. During the period of Mongol domination, when there was no Seljuk administration in Konya or it was weakened, they took over the administration in the region and took part in the protection and defense of the city. In addition, during this period, the Ahi undertook important tasks both in calming the tensions between the statesmen and in combating the Mongol and Turkmen attacks. During the reign of the Seljuks of Türkiye, many Akhi leaders such as Akhi Hüseyin Urmevî, Akhi Muhammed Urmevî, Akhi Natûr, Akhi Bedreddin Gevhertaş, Akhi Sıddık, Akhi Başara, Akhi Sadeddin, Akhi Polad, Akhi Yusuf, Akhi Muhammed Seyyidâbâdî, Akhi Mustafa, Akhi Kayser, Akhi Çoban, Akhi Muhammed Sebzvârî, Akhi Caruk, Akhi Ahmed Şah, Akhi Ahmed, Akhi Ali took part in Konya during this period and

performed many social, political and military duties.

In our study, first of all, information about the Ahi organization in Konya during the Seljuk period of Türkiye will be given and the situation of Akhism in the city will be conveyed. Subsequently, the aforementioned Akhis in the capital Konya; their position, their activities, their attitude towards the Ilkhanid rule, their struggle against the attacks on the state and their relations with the Sufi groups and people in Konya will be evaluated.

Keywords: Akhism, Konya, Seljuk State of Türkiye, Ilkhanate.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'da siyasî, sosyal, kültürel ve dini birçok farklı oluşumlar meydana gelmiştir. Mezkûr dönemde, faaliyet gösteren oluşumlardan biri de Ahîlik müessesesidir. Konya'da Ahîliğin, ilk ne zaman ne şekilde ortaya çıktığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak dönemin kaynaklarında Ahîler'in ve Ahî reislerinin, XIII. yüzyıl başından itibaren Konya'da bulunduğu dair kayıtlar yer almaktadır. Nitekim Sultan Rükneddin Süleymanşâh (1196-1203)¹²⁷⁰ ile I. Gıyâseddin (1192-1196, 1204-1211)¹²⁷¹ arasındaki taht mücadelesinde, Konya Ahîleri ve Ahî reisleri, Gıyâseddin tarafını tutmuşlar ve Rükneddin'e bağlı ordunun Konya şehrine girmesini önlemek için aylarca direnmişlerdir¹²⁷².

¹²⁷⁰ Osman Turan, "Süleyman-Şah II", *İA.*, C. XI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 219-231.

¹²⁷¹ Osman Turan, "Keyhüsrev I", *İA.*, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s. 613-620.

¹²⁷² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye fî'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, I, çev.: M. Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınla-

Ancak iki taraf arasında yapılan çatışmanın akabinde, herhangi bir sonuç alınamaması ve seferin uzaması üzerine emîrlar, devlet büyükleri, ahîler ve devlet görevlilerinin şahitliğinde yeminlerle dolu bir ahidname yazılıp ikili arasındaki mücadeleye son verilmiştir¹²⁷³. Kısa bir süre sonra da Gıyâseddin Keyhüsrev, şehri terk etmiş, Selçuklu tahtına Rükneddin Süleymanşâh geçmiştir¹²⁷⁴.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı zamanında, Abbâsî Halifesi Nâsır Lidinillah ile olan münasebetler ile ahîlik resmen başlamıştır. I. Gıyâseddin, tahta geçer geçmez hocası Şeyh Mecdüddin İshak'ı, Abbâsî Halifesi'ne cülusunu bildirmek için göndermiştir. Mecdüddin İshak, Anadolu'ya dönerken birçok ilim adamı Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Şeyh Evhadüddin Kirmânî, Şeyh Nasîrüddin Mahmûd (Ahî Evren) gibi şeyhi de yanında getirmiştir¹²⁷⁵. Anadolu'nun her tarafında irşad faaliyetlerine başlayan bu şahıslar için, çok sayıda tekke ve zâviye yapılmıştır. Böylece Anadolu'da fütüvvet teşkilatı yerleşmiş ve gelişmiştir. İlerleyen dönemlerde I. İzzeddin Keykâvus¹²⁷⁶ ve I. Alâeddin Keykubâd'ın da fütüvvet teşkilâtına girmeleriyle, Anadolu'da Ahîliğin kuruluşu tamamlanmıştır. Özellikle I. Alâeddin Keykubâd zamanında Halife Nâsır'ın, meşhur mutasavvıf Şehâbeddin es-Sühreverdî'yi Anadolu'ya göndermesinin, Anadolu'da ahî teşkilâtının kurul-

masında önemli bir yeri olmuştur¹²⁷⁷. Ahî Evren, 1227'de, I. Alâeddin Keykubâd'ın isteğiyle Konya'ya yerleşmiştir¹²⁷⁸. Alâeddin Keykubâd'ın Ahî Evren ve çevresindeki Ahîlerle son derece iyi ilişkiler içerisinde olması, teşkilatın başta başkent Konya olmak üzere bütün Anadolu'da hızla yayılması ve çok sayıda taraftar toplamasıyla sonuçlanmıştır. Böylece iki sultan arasında, siyasî ve dinî kaygılar başta olmak üzere çeşitli amillerin etkisiyle büyük bir kabul gören teşkilat, sadece iktidar çevreleri arasında yayılmakla kalmamış, ahîlik adı altında tüccarlar, ulema, zanaatkârlar, sufiler ve halk arasında da hızla yayılmıştır. Moğol istilasının meydana getirdiği kaos ortamı da toplum nezdinde, siyasî iktidardan ziyade, ahîleri ve ahî liderlerini ön plana çıkarmıştır. Genellikle Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya yerleşen ve daha önce, Harzem, Horasan, Rey, Buhara ve Hoy gibi şehirlerde yaşadıkları dönemlerde esnaf ve sanatkârlıkla uğraşan ahî zümreleri, kurdukları zâviyeler sayesinde fikirlerini yaymışlardır¹²⁷⁹.

Ancak Alâeddin Keykubâd'ın öldürülmesi ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasıyla işler tersine dönmüş, ahî karşıtı gruplar toplumda ahîlerin nüfuzunu ortadan kaldırma-ya çalışmıştır¹²⁸⁰. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, bu

rı, Ankara 1996, s. 51, 52.

¹²⁷³ İbn Bîbî, I, s. 52-53.

¹²⁷⁴ İbn Bîbî, I, s. 53-54.

¹²⁷⁵ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 27-30.

¹²⁷⁶ İbn Bîbî, I, s. 175-176.

¹²⁷⁷ İbn Bîbî, I, s. 251; Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *DiA*, C. I, İstanbul 1988, s. 540.

¹²⁷⁸ Haşim Şahin, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299-1402)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 187.

¹²⁷⁹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev: Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, s. 197; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974, s. 42; Sebahattin Güllülü, *Ahi Birlikleri*, Ankara 1977, s. 25-70; Yusuf Ekinci, *Ahilik*, Ankara 1993, s. 6-8.

¹²⁸⁰ Mikail Bayram, *Sosyal ve Siyasal Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2005, s. 204.

amaçla tahkikat başlatmış ve Ahî Evren ile etrafındaki ahîleri tutuklatmış, vezir Sadeddin Köpek'in etkisiyle, Türkmen zümreleri üzerinde yoğun bir baskı kurmaya çalışmış, çok sayıda Ahî ve Türkmen'i öldürtmüştür¹²⁸¹. Bu sıralarda ortaya çıkan Babaîler isyanına, devletin içinde bulunduğu kargaşa ortamından son derece rahatsız olan ahîlerin de katıldığı ve isyan bastırıldıktan sonra, yapılan takibat sırasında pek çok ahînin yakalanıp öldürüldüğü, bir kısmının hapse atıldığı, birçoğunun da uzak bölgelere kaçarak buralarda faaliyet göstermeye başladıkları ifade edilmektedir¹²⁸².

Türkiye Selçuklu Devleti, 1243 Köseadağ Savaşında Moğollara karşı ağır bir hezimete uğrayınca, Anadolu'da idare, fiili olarak Moğolların eline geçmiştir. Moğolların Anadolu'ya yaptığı saldırılar sırasında meydana gelen kargaşada, pek çok ahî de öldürülmüş veya esir edilmiştir. Ahîlere ait işyerleri, evleri yağmalanıp, yakılıp yıkılmış ve Anadolu'daki birçok ahî teşkilatının dağılmasına neden olmuştur¹²⁸³. II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, 1243 Köseadağ Savaşı ile başlayan Moğol tahakkümü, onun saltanatı sonrasında da devam etmiş, Anadolu fiilen İlhanlıların hâkimiyetine girmiştir. Bu süreçte Anadolu'nun pek çok bölgesinde idare ve savunma görevini de Ahîler üstlenmiştir. Dönemin Selçuklu Sultanları ise, zaman zaman bölgede bulunan Ahîlerden istifade etmişler ve on-

larla birlikte hareket etmişlerdir. Ancak Moğol yanlısı olan Sultan ve yöneticiler, Ahîlere karşı muhalif tavırlar sergileyerek onların bölgedeki faaliyetlerine karşı durmuşlardır.

Ahîlerin Moğollara karşı mücadeleleri, Sultan Hanı yenilgisiyle (1256) sekteye uğramış ve ikinci defa Moğollardan ağır bir darbe almışlardır. Ayrıca II. İzzeddin'in Ahîlerin büyük desteğiyle gösterdiği mücadele çabaları, Moğol ve Moğol yanlılarının yardımlarıyla IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın 1260'ta tek başına Konya'da tahta geçmesiyle boşa gitmiştir. Bundan sonra Moğol yanlısı olan yeni iktidar, Ahî Evren ve Ahîlere rahat vermemiş, kendilerine karşı olan güçler ve Ahîlerle mücadeleye başlamıştır¹²⁸⁴. Moğolların, Ahîlere karşı uyguladığı bu asimilasyon politikası, Moğol yanlısı Selçuklu idarecileri tarafından devam ettirilmiş, Kırşehir, Aksaray, Ankara, Sivas, Tokat, Çankırı, Denizli, Karaman ve uç bölgelerde ayaklanmalar ve iktidarın uygulamalarına karşı direniş hareketleri baş göstermiştir¹²⁸⁵.

Konya'da Ahîler

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ihtişamlı dönemlerinde ortaya çıkmış olan Ahîlik müessesesi; sosyal, siyasî, ekonomik ve kültürel birçok alanda faaliyetlerde bulunmuştur. Konya'da ilk olarak XIII. yüzyılın başlarında Rükneddin Süleymanşâh ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in taht kavgalarında adına rastlanan ahîler, kısa zamanda bölgede aktif bir şekilde yer almaya başlamışlar ve Konya'nın muhte-

¹²⁸¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 408-409.

¹²⁸² Mikâil Bayram, "Baba İshak Hareketinin Gerçek Sebebi ve Ahi Evren ile İlgisi", *Diyanet İlmî Dergi*, VIII/2 (Mart-Nisan 1979), s. 76; Mustafa Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2022, s. 113.

¹²⁸³ İbn Bibî, *El Evamirü'l-Ala'îye fi'l-Umuri'l-Ala'îye*, s. 72-75; *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, Tercüme ve Araştırma: Mikail Bayram, Konya 2008, s. 71; Bayram, *Ahi Evren*, s. 84.

¹²⁸⁴ Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, s. 117, 118.

¹²⁸⁵ Kerîmüddin Mahmut Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, Çev: M. Öztürk, T.T.K. Yayınları, Ankara 2000, s. 55-56; İbn Bibî, II, s. 164-165.

lif bölgelerinde tekke, zâviye ve hankah inşa etmişlerdir. Böylece esnaflar arasında oluşturulan bu birlik, Konya'da gelişme ve yayılma imkânı bulmuştur. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta geçmesiyle birlikte ahîlik, Konya'da resmen başlamış ve Anadolu'ya birçok bilim adamı gelmiştir. Bu dönemde Konya şehri, birçoğu İran coğrafyasına mensup şeyh ve dervişlerin göç ettiği cazibe mekanı haline gelmiştir. I. Alâeddin Keykubâd'ın tahta geçmesiyle birlikte Konya'da ahîlik ve ahî liderlerinin nüfuz ve etkisi daha da artmıştır. Zira yeni Sultan, ahî yanlısı olup, ahîlerle iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Konya da oluşan bu güzel ortamda, pek çok kişi Ahîliğe mensup olmuş ve Ahîliğin gerektirdiği prensipleri kendilerine ilke edinmişlerdir. Özellikle bu devirde Ahî Hüseyin Urmevî, Ahî Muhammed Urmevî, Ahî Natûr, Ahî Bedreddin Gevhertaş, Ahî Sıddık, Ahî Başara, Ahî Sadeddin, Ahî Yusuf, Ahî Muhammed Seyyidâbâdî, Ahî Ali ve Ahî Kayser gibi ahîlerin, Konya'da aktif bir şekilde faaliyette bulundukları ve yaşadıkları görülmektedir.

Eflâkî, Konya'daki itibarlı ahîlerin, Ahî Hüseyin Urmevî ve onun neslinden gelen kişiler tarafından ahî ilkeleri doğrultusunda yetiştirildiğini ifade etmektedir. Nitekim Mevlânâ'nın yakın çevresinde bulunan Hüsameddin Çelebi de bu aileye mensuptur¹²⁸⁶. Urmevî ailesine mensup Ahî Muhammed Urmevî de I. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı sırasında Konya ahalisi tarafından şehrin ahî reisi olarak seçilmiştir. Bu süreçte yetkileri oldukça geniş olduğu bilinen Muhammed Urmevî'nin izni olmadan, Konya'da hiçbir iş yapılamazdı. Şehrin ileri gelen-

leri ile devlet ricali, işlerini onun görüşünü alarak yaparlardı¹²⁸⁷.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk dönemlerinde, Konya'da yaşayan bahsi geçen Ahîlerin, Mevlânâ ve Mevlevîlerle de aralarının iyi olduğu görülmektedir. Mevlânâ Celaleddin Rumî ve oğulları zamanında, ahîlerle Mevlevîlerin ilişkilerine dair bilgi veren eserlerde, Mevlânâ'nın dostane ilişkiler sürdürdüğü Urmiyeli Hüsameddin Çelebi'nin soyunun ahîlere dayandığı ve Şeyh Muhammed Ebu'l Vefa-yı Bağdadî'nin onun atalarından biri olduğu bilinmektedir. Tarihi kaynaklarda; Ahî Hüseyin Urmevî, Ahî Muhammed Urmevî, Ahî Natûr, Bedreddin Gevhertaş, Ahî Sıddık, Ahî Başara, Ahî Sadeddin, Ahî Yusuf, Ahi Muhammed Seyyidâbâdî, Ahî Ali, Ahî Kayser gibi ahîlerin Mevlânâ'nın muhibbanı olduğu ve onun sohbetlerine katıldıkları da bilinmektedir. Ahî Natur'un, Baha Veled'in tanınmış müritlerinden biri olduğu¹²⁸⁸, Ahî Bedreddin Gevhertaş'ın Baha Veled'in müridi olduğu ve onun oğulları için Konya'da bir medrese yaptırdığı ifade edilmektedir¹²⁸⁹. Ahî Sıddık'ın, oğlu doğduğu zaman Mevlânâ'nın yanına gidip, ondan oğlu için isim koymasını rica etmesi de Ahî-Mevlevî ilişkisine dair iki grup arasındaki olumlu ilişkileri göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır¹²⁹⁰. Ahî Sadeddin ve Ahî Yusuf gibi ahîlerin, Sultan Veled divanında övgüye layık olmaları¹²⁹¹ da ilk dönemlerdeki Ahî-Mevlevî yaklaşmasını açıkça göstermektedir.

¹²⁸⁷ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi/Mecmûatü't-Tevârîhi'l-Mevleviyye*, (haz. Cem Zorlu), İstanbul 2003, s. 140.

¹²⁸⁸ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 147.

¹²⁸⁹ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 147.

¹²⁹⁰ Eflâkî, II, s. 173-174.

¹²⁹¹ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 97.

¹²⁸⁶ Eflâkî, II, s. 124; H. Ahmet Sevgi, "Hüsameddin Çelebi", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 512.

Ancak Konya’da yaşanan bu ortam fazla sürmemiş, 1243 Köseadağ Savaşı sonrası Moğol istilasına bağlı olarak, iki grup arasında kavgalar yaşanmaya başlamıştır. 1256 yılından itibaren Konya’da Moğol istilasının şiddet ve zulümlerinin artırmasına bağlı olarak değişen şartlar ve düzenle birlikte, iki grup arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. İki grup arasında esen bu soğuk rüzgârın sebeplerinden biri de Mevlânâ ve haleflerinin, Moğollara karşı sergiledikleri tutum ve davranış olabilir. Zira Anadolu’yu kasıp kavuran Moğol zulmüne karşı sessiz kalan ve sulhu benimseyen Mevlevîlere karşı Ahîler, Konya’da yaşanan her türlü saldırılara karşı mücadele etmekten geri durmamışlardır. Hatta Ahî Mustafa gibi bazı ahîler, bu uğurda canlarını feda etmişlerdir¹²⁹². Türkiye Selçuklu Devleti’nin son dönemlerinde açıkça belirginleşen Mevlânâ ile ahiler arasındaki fikir ayrılıkları ve siyasî söylemlere bağlı fiili farklılıklar, ahîlerin zâviyelerinin ellerinden alınmasına, iş yerlerinin kapatılmasına sebep olmuştur. Eflâkî, Ahîlere ait hankahların ellerinden alınarak, Mevlevîlere verilmesini veya bu hankahların liderliğine Mevlevî şahısların atanmasına dair, Konya’da meydana gelen hadiseleri eserinde ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır¹²⁹³. Yaşanan bu olay karşısında Ahî Ahmed, duruma tepki göstererek Mevlevîlerin hankaha atattığı şahsı kabul etmediğini söylemiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar arasında kavgaya çıkmıştır. Bu sırada olaya şahit olan ahîlerden Ahî Kayser, Ahî Çoban, Ahî Muhammed-i Seb-zvârî (veya Seyyidavarî) gibi ahîler kılıçlara ve bıçaklara sarılmışlar ve müritler arasında bulu-

nan emirler, olayı yatıştırmak için ahîlere karşı sert önlemler almışlardır¹²⁹⁴.

Mevlevîlerin Ahîlere karşı bu yaklaşımı, Konya’da Moğol hâkimiyetinin hissedildiği 1256-1308 yılları arasında da devam etmiştir. Konya’da yaşanan Ahî-Mevlevî çatışmasına zaman zaman Karamanoğullarının da dâhil olduğu görülmüştür. Selçuklu devletinin zayıfladığı dönemlerde ortaya çıkan Karamanoğulları, Konya’nın muhafaza ve savunmasında görev alan Ahîlerin karşısında yer almışlardır. Kendi hâkimiyetleri için engel olarak gördükleri bu gruplara karşı, zulüm ve katliamdan geri durmamışlar ve Konya’da yaşayan Ahîlere yaşama hakkı tanımamışlardır. Nitekim Karamanoğulları, Mevlevî karşıtı olan Ahî Mustafa ve beraberindekileri acımasızca katletmişlerdir¹²⁹⁵. Ayrıca Ahîlere ait birçok yeri de ellerinden alarak Mevlevîlere vermişlerdir. V. A. Gordolevski’nin ifade ettiğine göre, Meram ile Dere köyü arasındaki Ahîlere ait arazi, Mevlevî vakfı haline gelmiştir¹²⁹⁶. 1490 tarihli bir Mevlevî vakfiyesinde, Meram-Dere’deki Ahî İlyas Değirmeni’nin Mevlevî vakıfları arasında gösterilmesi¹²⁹⁷, Gordolevski’nin bu görüşünü doğrulamaktadır. Devlet güçlerini yanına almayı başaran Mevlevîler karşısında, Ahîler zayıf düşmüş ve birçok Ahîoğlu bu durumda Mevlevî olmuştur. Bunun üzerine bazı Ahî tekke, zâviye ve hangâhları, Mevlevîlerin eline geçmiştir. Vakfiyede adı geçen Ahî

¹²⁹⁴ Eflâkî, II, s. 133.

¹²⁹⁵ Eflâkî, II, s. 174-175.

¹²⁹⁶ V. A. Gordolevski, “Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyeller”, (Çev. H. Ortekin), *Konya Mecmuası*, S. 18-19, (1938) s. 1056-1058; Yusuf Küçükdağ, “Konya Mevlâna Dergâhı ve Türbe Hamamı’na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi”, *VD*, S. 23, (1994) s. 82.

¹²⁹⁷ Küçükdağ, “Konya Mevlâna Dergâhı”, s. 82.

¹²⁹² Eflâkî, II, s. 174-175.

¹²⁹³ Eflâkî, II, s. 133.

İlyas değirmeni, XIII. yüzyılın sonunda, aslında Ahîlere ait bir değirmen iken, Mevlevîlerin hâkimiyet sahaları genişleyince, Meram ile Dere köyü arasındaki Ahîlere ait arazi ile birlikte Ahî İlyas değirmeni, Mevlânâ Dergâhı mevkûfâtına geçmiştir¹²⁹⁸.

Selçuklu devletinin son dönemlerinde yaşanan Moğol zulmü, Türkmen baskısı ve Mevlevîlerin Ahîlere karşı yaklaşımı, Konya'da yaşamı oldukça zorlaştırmıştır. Bu süreçte bazı ahî liderleri, Moğol zulmünden kurtulmak için Konya'nın uç bölgelerine, yakın köylere ve farklı şehirlere göç etmek zorunda kalmıştır. Mezkûr dönemde Ahî Başara da Konya'da yaşamını idame ettirememiş ve kaynakların ifade ettiğine göre, Moğol zulmünden kaçarak eskiden Silile/Sudirhemi'ne bağlı bir yerde Başara köyünü kurmuştur¹²⁹⁹. Bu köy, XV. yüzyılda, Mevlânâ Dergâhı vakfı hâline gelmiştir. Veled Bey vakfiyesinin şahitleri arasında, bazı "Ahî-oğullarının bulunması da Mevlevîlerin, bilhassa Konya ve çevresinde XVI. yüzyılın başlarında iyice güçlendiklerini göstermektedir. Ahîlerin, varlıklarını devam ettirebilmek için Mevlevîlerle uyum içinde olmayı tercih ettikleri görülmektedir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde, Konya ve çevresinde Bektaşîlerin yerini Ahîlerin, onların yerini de Mevlevîlerin aldığı bilinmektedir¹³⁰⁰.

Baybars'ın, 1277 yılında Anadolu'ya gelerek, Elbistan Ovasında İlhanlı ordusunu yok etmesi, buna bağlı olarak Moğolların, Muineddin Pervâne'yi öldürmesi ile sonuçlanan olayların

akabinde, Anadolu tamamen İlhanlı tahakkümü altına girmiştir. Böylece Selçukluların bölgedeki askeri ve idari gücü büyük oranda azalmış, Anadolu asayiş ve emniyetten yoksun bir hale gelmiştir. Selçuklu devletinde yaşanan bu kaos ortamında, şehirlerde ahîlerin rolleri ve önemi daha da artmıştır. Bu dönemde silahlı güce de sahip olan Ahîler, yaşadıkları şehrin korunması, huzur ve asayişin sağlanmasında önemli görevler icra etmişlerdir¹³⁰¹. Nitekim Konya'da hem Moğollara hem de çevre bölgelerde hüküm süren beyliklerle özellikle Karamanoğullarının saldırı ve yağmaları karşısında, mücadelede Ahî Ahmed, Ahî Ahmed Şah ve Ahî Hamid ön planda yer almışlardır¹³⁰². Bu ahîler de halefleri gibi, bazı dönemlerde Selçuklu şehzadeleri arasında yaşanan taht kavgalarında arabuluculuk yapma ve ikili arasında meydana gelen kavgaları yatıştırmada ya da sona erdirmede, önemli görevlerde bulunmuşlardır. Hükümetlerin zayıf oldukları, merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde, gerçek bir kolluk gücü olan bu kurum, hükümetlerin güçlü olduğu dönemlerde, varlığını yitirmeden arka planda kalırdı¹³⁰³. Ancak Ahîler, Anadolu'daki tüm bu etkinliklerine rağmen Türkiye Selçuklu Devleti'nin güç kaybetmesine paralel olarak ehemmiyetini kaybetmiştir¹³⁰⁴.

¹²⁹⁸ Küçükdağ, "Konya Mevlânâ Dergâhı", s. 82.

¹²⁹⁹ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ahi Başara", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020, s. 53.

¹³⁰⁰ Küçükdağ, "Konya Mevlânâ Dergâhı", s. 82.

¹³⁰¹ Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, s. 117, 118.

¹³⁰² Anonim *Selçuk-Nâme*, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, çev: F. Nafiz Uzluk, Uzluk Yayınları, Ankara 1952, s. 40.

¹³⁰³ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, terc. Erol Üyepazarcı, Türk Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000, s. 158.

¹³⁰⁴ Franz Taescher, "İslam Orta Çağında Futüvvet Teşkilatı", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, İstanbul 1953-4, s. 20.

1. Ahî Hüseyin Urmevî (ö. 600/1203)

Babası, aslen Urmiyeli bir Kürt olan Şeyh Muhammed Ebü'l-Vefâ-yı Bağdadî'nin oğlu Ahî Türk'tür (ö. 550 / 1155)¹³⁰⁵. Annesinin kim olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Konya'da 520'de (1127) doğmuştur. Seyyid Sahîh Ahmed Dede, Ahî Hüseyin Urmevî'nin doğduğu zaman babasının 50 yaşında olduğunu rivayet etmektedir¹³⁰⁶. Ahî Hüseyin Urmevî, 30 yaşında iken babası Ahî Türk, 80 yaşında vefat etmiştir¹³⁰⁷. Şâfi mezhebine mensup olan Urmevî, ailecek Ahî olup, Konya dışında da nüfuz sahibi oldukları bilinmektedir. Eflâkî, Rum ülkelerinin itibarlı ahîlerinin, Ahî Hüseyin Urmevî ve onun neslinden gelen kişiler tarafından ahî ilkeleri doğrultusunda yetiştirildiğini ifade etmiştir¹³⁰⁸. Soyundan gelenler de Konya'nın önde gelen Ahîleri olarak kayıtlara geçmiştir. Oğlu Ahî Muhammed Urmevî ile torunu Hüsameddin Çelebi¹³⁰⁹ hem Ahî hem de Mevlevî kimlikleri ile ön plana çıkmışlardır¹³¹⁰. Ahî Hüseyin Urmevî, 600/1203 yılında Konya'da vefat etmiştir¹³¹¹.

2. Ahî Muhammed Urmevî (ö. 639/1242)

Babası, aslen Urmiyeli bir Kürt olan Şeyh Muhammed Ebü'l-Vefâ-yı Bağdadî'nin oğlu Ahî Türk'ün oğlu Ahî Hüseyin Urmevî (ö.

1203)'dir. Ahî Muhammed Urmevî, 577'de (1181) Konya'da doğmuştur. Ahî Muhammed Urmevî'nin doğduğu yıl, babası Ahî Hüseyin Urmevî'nin 57 yaşında olduğu bilinmektedir¹³¹². Ahî Muhammed Urmevî, 23 yaşındayken babası Ahî Hüseyin Urmevî vefat etmiştir¹³¹³. Şâfi mezhebine mensuptur. Ahî Muhammed Urmevî, 613 (1216) yılında memleketi Urmiye'yi ziyaret ettikten sonra tekrar Konya'ya dönmüştür. Daha sonra Konya'yı mesken tutup, ikamet teşrif buyurup, tavattun eylemiştir¹³¹⁴. Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220) saltanatı sırasında Konya ahalisi, kendisini şehrin Ahî reisi olarak seçmiştir. Bu süreçte yetkileri oldukça geniş olduğu bilinen Muhammed Urmevî'nin izni olmadan Konya'da hiçbir iş yapılmazdı. Şehrin ileri gelenleriyle devlet ricali işlerini, onun görüşünü alarak yaparlardı¹³¹⁵. Bu zat, aynı zamanda Mevlevî tarikatına mensup idi. Oğlu Hüsameddin Çelebi (ö.1283), Mevlânâ'nın önde gelen adamlarındandı¹³¹⁶. Ahî Muhammed Urmevî, 62 yaşında vefat ettiği zaman, oğlu Hasan Hüsameddin Çelebi, 17 yaşında hayatta yalnız başına kalmıştır¹³¹⁷.

3. Ahî Natûr (d. 1127-ö. 1236)

Seyyid Sahîh Ahmed Dede'nin rivayet ettiği bilgilere göre, Ahî Natur H.520/1127 M. yılında Konya'da doğmuştur. Asıl ismi Muhammed

¹³⁰⁵ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 114.

¹³⁰⁶ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 114.

¹³⁰⁷ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 120.

¹³⁰⁸ Eflâkî, II, s. 124.

¹³⁰⁹ Eflâkî, II, s. 135.

¹³¹⁰ Eflâkî, II, s. 135.

¹³¹¹ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 129; Yusuf Küçükdağ, "Ahi Hüseyin Urmevi", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Konya 2020, s. 118.

¹³¹² Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 125.

¹³¹³ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 129.

¹³¹⁴ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 139-140.

¹³¹⁵ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 140.

¹³¹⁶ Eflâkî, II, s. 124, 125; Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1963, s. 188-189.

¹³¹⁷ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 159-160.

olan bu zat, “Ahî Natûr” adıyla anılmıştır¹³¹⁸. “Natur” ismi, bağ bekçisi manasına gelmektedir¹³¹⁹. Baha Veled’in tanınmış müritlerinden biridir. 105 yaşlarında Baha Veled’e intisap etmiştir¹³²⁰. Ahî Natûr, Ahmet Eflâkî’nin belirttiğine göre, Kürkçü Hamamı’nda çalışan 110 yaşlarında bir ihtiyardır. Baha Veled’in sohbetlerinde yer almış ve onun yüce ilminden istifade etmiştir¹³²¹. Eflâkî, *Menakibül Arifin* adlı eserinde, Ahî Natûr’dan Baha Veled’le ilgili pek çok menkıbe nakletmiştir¹³²². Eflâkî’nin anlatımından Ahî Natûr’un, Eflâkî’nin babası olduğu rivayet edilmektedir. Ayrıca Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi/Mecmûatü’t-Tevârîhi’l-Mevleviyye* adlı eserinde, Eflâkî’nin Ahî Natur’un oğlu olduğunu rivayet eder ve birkaç yerde de bu iddiayı tekrar etmektedir¹³²³. Sahih Ahmed Dede’nin Ahî Natûr’la ilgili olarak verdiği tarihler ve vefat yaşı dikkate alındığında Ahî Natûr’un, 1236 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Ahmet Eflâkî’nin doğumu ise, Ahî Natûr’un vefatından çok sonradır. Bu nedenle de Eflâkî’nin, Ahî Natur’un oğlu olduğu iddiası doğru kabul edilemez. Ahî Natûr’un, *Mecmû’a’l-İzâm ve Evliyâ-i Kirâm* adlı eserlerde de adı geçmektedir¹³²⁴. Muhtemelen Ahî Natur, 110 yaşında 1236 yılında Konya’da vefat etmiştir¹³²⁵.

4. Ahî Bedreddin Gevhertaş (ö. 1262)

Bedreddin Gevhertaş, I. Alâeddin Keykubâd’ın Tokat’ta meliklik döneminde atabeyi¹³²⁶, saltanatı döneminde ise (1220-1237) ileri gelen emîr ve devlet adamlarındandır. 1231 yılında Sultan Keykubâd tarafından kale dizdarı olarak Afyonkarahisar’a gönderilen Gevhertaş, II. İzzeddin Keykâvus’un emriyle Emîr-i Silahdârlık görevine getirilmiştir¹³²⁷. Eflâkî’nin rivayetine göre; Uzun boylu, asîl, hayrat sahibi ve sarayın has üstatlarındandı¹³²⁸. Hazreti Mevlânâ’nın babası Baha Veled’in ders ve sohbetlerinde bulunmuş, onun müritleri arasında yer almıştır. Eflâkî’nin *Menakibü’l-Arifin* adlı eserindeki bilgilere göre; Bedreddin Gevhertaş’ın, Baha Veled’e müntesipliği ve mürit oluşu, şu şekilde olmuştur: *Bir gün Bahâ Veled hazretleri, sultanın meclisinde vaaz veriyordu. Bütün bilginler, fakirler, emirler ve sultan orada idiler. Bahâ Veled her âyetin iniş sebebini, onun gerçekliğini ve her kelimenin sırlarını türlü türlü tefsir ediyor ve sözü genişletiyordu. Bedreddin Gevhertaş’ın içinden: “Maşallah! Hazretin ne kadar parlak bir zihni, kuvvetli bir hafızası ve geniş bir mütalâası var ki bu kadar söz söylüyor ve örnekler getiriyor. Bu kadarı hiçbir müfessire ve vâize nasip olmamıştır.” diye geçmişti. Bunun üzerine Bahâ Veled minberden: “Emir Bedreddin bir aşır oku!” diye işaret buyurdu. Emîr Bedreddin de sultandan duyduğu dehşet ve heybetten ötürü birdenbire, “Müminler felah buldular.” ayetiyle başlayan Mü’minun Suresi-*

¹³¹⁸ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 114.

¹³¹⁹ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 114.

¹³²⁰ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 147.

¹³²¹ *Sevakıb-ı Menakıb, Mevlâna’dan Hatıralar*, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, İstanbul 1973, s. 8.

¹³²² Ahmet Eflâkî, *Menakibü’l-Arifin*, C. I, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s. 105.

¹³²³ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 173, 196, 201, 211, 212, 213; Bekir Şahin, “Ahi Natûr”, *Konya Ansiklopedisi*, C. I, Konya 2010, s. 55.

¹³²⁴ Bekir Şahin, “Ahi Natur”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Konya 2020, s. 156.

¹³²⁵ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 152.

¹³²⁶ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 147; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 325.

¹³²⁷ Mehmet Ali Hacıgökmen, “Ahi Bedreddin Gevhertaş”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Konya 2020, s. 56.

¹³²⁸ Eflâkî, I, s. 109.

ni okumaya başladı. Bahâ Veled: “Bedreddin! Şimdi dinle,” buyurdu, “Hazırlanmaksızın ve uzun uzadıya mütalâa etmeksizin bu Kad eflâha’l-mü’mînüne’deki kad hakkında kaç cuma ne kadar açıklamalar yapacak ve ondaki mânâlar hakkında söz söyleyeceğim?” dedi. (Bahâ Veled hazretlerinin bu kerametini gören) halktan feryat yükseldi. Bedreddin Gevhertaş, derhal gidip kalbinden geçeni Sultan hazretlerine anlattı ve indi, eğilerek minberin ayağını öpüp kul ve mürit oldu. Bahâ Veled hazretleri de: “O halde sen bu halin şükranesi olarak oğullarım için bir medrese yaptır!” dedi. Hüdavendigâr’ın medresesinin inşasının birtakım vakıflar yapılmasının nedeni bu olay oldu. Emîr Bedreddin yaşadıkça ulaştığı bu nimetin tatlılığından faydalandı. Kendi vücudunu tamamıyla bu hanedana vakfetmişti¹³²⁹.

Böylece Bedreddin Gevhertaş, Baha Veled’in göstermiş olduğu bir keramet üzerine, Mevlânâ ve ailesinin oturduğu meşhur medreseyi yaptırmış ve medreseye zengin vakıflar bağışlamıştır¹³³⁰. Karaarslan Köyü’nü Mevlânâ mensuplarına vakfeden de Gevhertaş’tır¹³³¹. Sultan Veled’in divanında da Konya civarında bulunan Karaarslan adlı köyü, kendilerine vakfettiği için Bedreddin Gevhertaş övülmektedir¹³³². Bedreddin Gevhertaş’ın Karaarslan köyünü Mevlânâ mensuplarına vakfetmesinden sonra bu köy, Necip adlı bir şahıs tarafından

gasp edilmiştir. Sultan Veled’in, *Divan-ı Sultan Veled* adlı eserinde yer alan on beş beyitlik bir şiirden anlaşıldığı üzere, bahsi geçen şahıs cezasının bedelini ödemiş -Sultan Veled’in ifade-sine göre- belasını bulmuştur. Sultan Veled, bu köyün tekrar kendilerine verilmesini Taceddin Mutez’den istemiştir¹³³³.

Eflâkî’nin belirttiği bu medrese, Alâeddin Tepesi’nin kuzey doğu tarafında bulunmakta idi. Gevhertaş, bu medreseyi Sultânü’l-ulemâ Bahâeddin Veled ve ailesi için inşa ettirmiştir. Medreseye Gevhertaş Medresesi denilse de kaynaklarda Medrese-i Mevlânâ, Celâliye ve Molla Atik adlarıyla anıldığı da olmuştur¹³³⁴. Emîr Bedreddin Gevhertaş’ın kurduğu medresenin, XIX. yüzyıla kadarki tarihi ile ilgili fazla malumat bulunmamaktadır. Buna rağmen buranın, Mevlevîler tarafından yönetilen bir eğitim merkezi olarak kullanıldığı söylenebilir. Zira medresenin eğitim amaçlı kurulduğu, müderisliğin Mevlânâ soyuna tahsis edildiği vakfiyesinden anlaşılmaktadır¹³³⁵.

Mehmet Ali Hacıgökmen “Sultânü’l-ulemâ Bahâeddin Veled ile Ahî Bedreddin Gevhertaş’ın birbirlerini tanıdığını, hatta bu tanışmanın Lârende’de ikamet ettiği günlere kadar uzandığını” ifade etmektedir. Sultânü’l-ulemâ’nın 1231’de ölümünden sonra da onun ailesiyle ilgisini devam ettiren Gevhertaş, Afyonkarahisar kalesinde dizdar iken 1233 yılında Sultan Veled ve kardeşi Alâeddin’i bizzat sünnet

¹³²⁹ Eflâkî, I, s. 109-110; Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1963, s.246.

¹³³⁰ Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi/Mecmûatü’l-Tevârîhi’l-Mevleviyye*, s.147.

¹³³¹ Konya’nın Velileri, Alimleri ve Hocaları; Bedreddin Gevhertaş/Gühertaş <http://konyaninalimvehocalari.konyayacami.com/bedreddin-gevhertas/> Erişim Tarihi; 1. 9. 2022; saat 13:35.

¹³³² Eflâkî, I, s.36.

¹³³³ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s.235.

¹³³⁴ Mehmet Ali Hacıgökmen, “Mevlâna Celâleddin-i Rumî’nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2014, S. 36, s.122.

¹³³⁵ Yaşar Sankaya, “Osmanlı Dönemi Konya’sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler (18. 19. Yüzyıllar)”, *Turkish Studies*, Sa.2/1 Kış, s. 184.

ettiği ifade edilmektedir¹³³⁶. Gölpinarlı sünnet hadisesini doğru olması durumunda Bedreddin Gevhertaş'ın, Baha Veled ile Larendede tanışmış olabileceğini ve aralarındaki bu ilişkinin o dönemlerden itibaren başlamış olabileceğine dikkat çekmektedir¹³³⁷. Hacıgökmen, Bedreddin Gevhertaş'ın, Sultânü'l-ulemâ Bahâeddin Veled'in Konya'ya gelişinde Altunapa medresesindeki ikametgâhında hep yanında olduğunu belirtmiştir¹³³⁸.

Alâeddin Keykubâd döneminde önemli vazifelerde görev alan Bedreddin Gevhertaş, onun ölümünden sonra da Türkiye Selçuklu devletinde emîrlik vazifesini devam etmiştir. Ancak II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Babai isyanı ve akabinde gerçekleşen hadiselere bağlı olarak Bedreddin Gevhertaş'ta bir süre devlet yönetiminde uzak kalmıştır. Fakat II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü sonrasında yaşanan yeni düzen ile birlikte Bedreddin Gevhertaş'ta tekrar devlet hizmetine dönmüştür. II. İzzeddin Keykâvus döneminde ise Sultanın Emir-i silahdarı olarak görev yapmıştır. Emîr-i Silahdar olan kişi bazen Konya dizdarlarının görevlerini de yürütebiliyordu. Türkiye Selçuklularında Emîr-i Silahdarlık görevine Silahdar da denirdi. O silâhânenin muhafız ve kumandanı olan, merasim ve alaylarda hükümdarın adını taşıyan kişi idi. Emrinde çok sayıda asker bulunurdu. Konya Selçukluların başkenti olduğu için bazen dizdarların görevlerini de yürü-

tebilirlerdi¹³³⁹. 1243 Köseadağ savaşı sonrasında Türkiye Selçukluları Moğolların hâkimiyeti altına girmiştir. II. İzzeddin Keykâvus ve beraberindeki emîrler, Moğol hükümrânlığını kabul etmezken, Rükneddin Kılıç Arslan ve mahiyetindekiler ise Selçuklu devletinin yönetiminde Moğol yanlısı bir politika gütmüşlerdir. Bu dönemde Bedreddin Gevhertaş'ın da aralarında bulunduğu, Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve vezir Kadı İzzeddin Moğolları Anadolu'dan atmak düşüncesiyle 1256 yılında Sultanhanı'nda Moğollarla savaş yapmışlardır.(1256). Ancak Selçuklu ordusu yenilgiye uğramıştır. Bu sırada Bedreddin Gevhertaş, Karamanlıları Konya'ya davet ettiği iddiasıyla yakalanarak Moğol komutanı Alıncak Noyan'a gönderilmiş ve burada hayatına son verilmiştir (1256)¹³⁴⁰.

Bedreddin Gevhertaş'ın cenazesi Konya'ya getirilerek Şems-i Tebrîzî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir. Daha sonra Konya'da ahîler tarafından çok sevilen Bedreddin Gevhertaş'ın kabri, Şems'in yanından alınıp, kendi emlâki olan Karaarslan köyünde yapılan türbeye taşınmıştır¹³⁴¹. Konya'daki manevi önderlerden biri olarak kabul edilen Mevlânâ'nın da Bedreddin Gevhertaş'a büyük saygı ve bağlılık gösterdiği bilinmektedir¹³⁴². Mevlânâ'nın *Mektuplarından* Mevlânâ ve Bedreddin Gevhertaş arasında mektuplaşmaların olduğu bilgisine ulaşmaktayız¹³⁴³.

¹³³⁶ Eflâkî, I, s.243-244; Mevlânâ Celaleddin, *Mektuplar*, s. 235; Hacıgökmen, "Ahi Bedreddin Gühertaş", s. 56.

¹³³⁷ Mevlânâ Celaleddin, *Mektuplar*, s. 235.

¹³³⁸ M. Ali Hacıgökmen, "I. Alâeddin Keykubâd Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş) (d. ?-ö. 1262)", *A.Ü. DTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50, Ankara – 2011 / Eylül, s. 119-137.

¹³³⁹ Hacıgökmen, "I. Alâeddin Keykubâd Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş)", s. 129.

¹³⁴⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 520.

¹³⁴¹ Hacıgökmen, "I. Alâeddin Keykubâd Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş)", s. 131.

¹³⁴² Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, C. XXIX, İstanbul 2004, s. 445.

¹³⁴³ Mevlânâ Celaleddin, *Mektuplar*, s. VI.

Bahsi geçen bu mektuplaşmaya göre; *CXLI mektubu, ulular ulusu soylu boylu, adalet üssü bilgin, orduların öncüsü, savaş aslanı Bedreddin'e yazılmıştır. Bu mektupta Bedreddin'in bir baba dostu olduğunu belirtmekte, onun "kutlu, şehit, ulular ulusu vezirin armağanı olduğunu söylemekte adı açıklanmayan birini, ona tavsiye etmektedir. CXLV. Mektupta da aralarındaki dostluğun "babadan kalma olduğunu, sevginin de, nefretin de miras kaldığını söylemede, oğlumuz dediği Taceddin adlı birisine yardımda bulunmasını rica etmektedir."* ifadeleri yer almaktadır¹³⁴⁴.

Hayırsever kişiliği ile de ön plan çıkan Ahî Bedreddin Gevhertaş, Afyonkarahisar'da Alâeddin (Hisarardı) Medresesi'ni yaptırmıştır. Ayrıca Konya'da kendi adıyla anılan bir medrese inşa ettirmiş ve Sultânü'l-ulemâ ölmeden önce bu medreseye taşınmıştır (1231). Mevlânâ Celâleddîn de babasının vefatından sonra burada uzun süre ders vermiştir. Bazı araştırmacılar, Bedreddin Gevhertaş'ın Sultânü'l-ulemâ'nın kabrinin üstüne küçük bir türbe yaptırdığını belirtirler. Şüphesiz Konya'ya birçok eser kazandıran, şehrin iktisadî hayatına önemli destekler veren Gevhertaş'ın, yeri keşfedilmeyen bir de hamamı bulunmaktadır. Alâeddin Keykubâd döneminde, bütün ümera gibi Bedreddin Gevhertaş da Konya surlarının inşasına katılmıştır (1221)¹³⁴⁵.

5. Ahî Sıddık

Kaynaklarda Ahî Sıddık'ın yaşamına dair fazla bir malumat bulunmamaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara tabii olduğu

dönemde Konya'da yaşamını idame ettirmiştir. Eflâkî'de verilen bilgilere göre, Ahî Sıddık da Mevlevîler ile yakın ilişki içerisinde olan bir şahıstır. Zira oğlu doğduğu zaman, Mevlânâ'nın yanına gelerek çocuğuna bir isim koymasını rica etmiştir. Mevlânâ da Ahî Sıddık'ın bu talebi üzerine ona: "Sıddık'a Mustafa yaraşır" diyerek oğlunun ismini Mustafa koymasını söylemiştir. Ahî Sıddık, Mevlânâ'nın isteği üzerine, evladının ismini Mustafa koymuştur¹³⁴⁶. Yaşanan bu hadiseden de görüleceği üzere Ahî Sıddık, ilk dönemlerdeki birçok ahî gibi Mevlevîliğe intisap etmiş ve Mevlânâ ile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur¹³⁴⁷.

6. Ahî Başara

Konya'nın tanınmış Ahîlerindendir. Ahî Türk'ün kardeşi ve Hüsameddin Çelebi'nin amcasıdır. Debbağlıkla (dericilikle) uğraşan Ahî Başara'nın adı, Ahî şecerenamelelerinde "Büyük Ahî" diye geçer. Konya'da ikamet eden Ahî Başara, Moğol istilas ve baskısı esnasında şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Ahî Başara da kendisine bağlı diğer Ahî ve Bacılarla beraber, Konya'nın 40 km kadar kuzeyinde bugün adı Başarakavak olan yere yerleşmiştir. Bu köyde kendine has desen ve motifi ile imal edilen halılar, Başara Halısı adıyla meşhurdur¹³⁴⁸.

7. Ahî Sadeddin

Ahî Sadeddin, Konya'nın ileri gelen Ahîlerindendir. Kaynaklarda, Ahî Sadeddin'in yaşamına dair ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır.

¹³⁴⁶ Eflâkî, II, s. 173-174.

¹³⁴⁷ İsmail Çiftcioğlu, "Ahi Sıddık", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Konya 2020, s. 172.

¹³⁴⁸ Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 156; Hacıgökmen, "Ahi Başara", s. 53.

¹³⁴⁴ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s. 234.

¹³⁴⁵ Hacıgökmen, "Ahi Bedreddin Gevhertaş", s. 56.

Sultan Veled Divanı'nda övgüye mazhar olmuştur¹³⁴⁹. Mevlânâ, *Sultan Veled Divanı*'nda şehrimizin Ahîsi diye methetmiş, fütüvvet ehlinin başı olduğu ve dünya malına değer vermediğini ifade etmiştir. Ayrıca onun; ihsanı, lütfu ve merhameti gibi iyi vasıfları ile tanındığı bilgisini vermiştir¹³⁵⁰. Sadeddin'in meziyetlerini sayan Sultan Veled, şöyle seslenmektedir: “Böyle güzel hal ve tavra sahib olan Sadeddin'i nazm ve nesir ile iki yüz defa övsen yeridir, yakıştır; Ey Veled, ona benzer bir ahî gördün mü, onun gibisini işittin mi? Zira, Sadeddin, zenginlik içinde, hakiki “fakr”a maliktir.”¹³⁵¹

8. Ahî Polad

Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkim olduğu dönemde, Konya şehri ahîlerinden biri de Ahî Polad adlı şahıstı. Ahmed Eflâkî'ye göre; Ahî Polad, Mevlevîliğe intisap etmek için uc vilâyetinden Konya'ya gelmiş; burada Ulu Arif Çelebi ile karşılaşmış ve daha sonra da Karamanoğulları tarafından öldürülmüştür¹³⁵². Eflâkî'ye göre, bu olay şu şekilde meydana gelmiştir: *Tanrı'nın yeryüzünde veliyesi ve Şeyh Muhammed Hâdim'in kızı Kerime Hatun (Tanrı her ikisine rahmet etsin), şöyle hikâye etti ki: Ahî Polad adında bir şahıs Uc vilâyetinden gelip mübarek Türbe'nin misafiri olmuştu. Mum ve icazet aldıktan sonra Aydın Bey'in oğlunun vilâyetine yerleşmek ve orada semâ-âyinini*

*kurmak istedi. Fakat bir gün Arif hazretlerinin hizmetinde küstahlık ederek terbiyesizce bir söz söyledi. Çelebi hazretleri ondan incindi, fakat hiçbir şey söylemedi. O şahıs ertesi gün hemen erkenden mübarek Türbe'ye girdi. Ben de Çelebi Hüsameddin hazretlerinin mezarı yanında başımı önüme eğmiş düşünür bir durumda oturmuştum. O dervişin, başsız olarak tavaf ettiğini ve öylece dışarı çıkıp şehre doğru gittiğini gördüm. O anda polisler (şahneler) At Pazarında yetişip onu öldürdüler. Sonra Çelebi hazretleri, kutsal Türbe'ye girip bana: “Sabahleyin başsız gördüğün o adam, şu anda başsız kaldı”, dedi. O bunu anlatırken Karamanlıların Ahî Polad'ı şehit ettikleri haberi de geldi. Bu olayın akabinde Çelebi'nin isteği üzerine Ahî Polad defnedilmiştir*¹³⁵³.

9. Ahî Yusuf

Hayatına dair bilgi bulunmayan Ahî Yusuf ile ilgili Sultan Veled (ö. 1312)'in divanında, övgüyle söz edilmektedir¹³⁵⁴. Sultan Veled, onun, büyüklerin ziyneti ve tacı, herkesin sığındığı bir zat olduğunu, ihsan ve keremiyle tanındığını, ahlâk ve yaratılış bakımından kimseye benzemediğini, civanmertlikte de üstün olduğunu kaydeder¹³⁵⁵.

10. Ahî Muhammed Seyyidâbâdî

Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö. 1273) döneminde yaşamıştır. Ahmed Eflâkî'nin (ö. 1360) eserinde, fütüvvet erbabının sultanı ve Anadolu'nun itibarlı Ahîlerinden olduğu, aynı zamanda Mevlânâ ile yakın dostluğu bulunduğu ifade

¹³⁴⁹ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 97.

¹³⁵⁰ İsmail Çiftcioğlu, “Ahi Sadeddin”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, 2020, s. 168.

¹³⁵¹ Mehmet Şeker, “Selçuklular Devrinde Konya Ahîleri -Menâkıbu'l-Ârifin, Anonim Selçuk-nâme ve Sultan Veled Divân'ına Göre”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2008, S. 5 [Konya Özel Sayısı], s. 126.

¹³⁵² İsmail Çiftcioğlu, “Ahi Polad”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ankara 2020, s.165.

¹³⁵³ Eflâkî, II, s.214.

¹³⁵⁴ Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s.97.

¹³⁵⁵ İsmail Çiftcioğlu, “Ahi Yusuf”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ankara 2020, s.211.

edilmektedir¹³⁵⁶. Eflâkî eserinde, Ahî Muhammed Seyyidâbâdî ile ilgili önemli bir olayı da bizlere aktarmıştır. Rivayete göre; *Yine gerçek bilgi sahipleri (Tanrı açık olan nuru ile onları kuvvetlendirsin), Rum'un itibarlı fütüvvet sahiplerinden, temiz insanlardan olan İsa gibi her şeyden sıyrılmış, kademli ve iyi nefesi bulunan ve Mevlânâ'nın: "Benim kardeşim", dediği fütüvvet erbabının sultanı Ahî Muhammed Seyyidâbâdî'den şöyle rivayet ettiler ki: O, (dedi ki): "Harman zamanıydı. Büyük bir buğday harmanım vardı. Büyük bir buğday yığını çıkmıştı. Bu sırada birdenbire Moğol askeri Konya sahrasını kapladı, harmanları darmadağın edip yağmaya verdi. Mevlânâ hazretleri, bana bir fereci giydirmişti. Hizmetçiye: "O mübarek fereciyi, buğday yığınının üzerine at da uğuru ile buğday yığımıza bir şey olmasın", diye emrettim. Tanrı daha iyi bilir ve "Tanık olarak da kâfîdir." (K., XLVI, 8) ki, yakın ve uzak bütün komşularımızın buğdaylarını yağma ettiler; fakat ne biri bizimkinin etrafında dolaştı ne bir saman çöpü kayboldu ve ne de bir tane götürdüler. Sonra hepsini şehre taşıdım ve sofraya sofraya misafirlere ikram ettim. Şehre inince Mevlânâ'ya gittim. Gülerek beni karşıladı ve: "Eğer Ahî isteseydi onların hepsi kurtulurdu", dedi¹³⁵⁷. Mezîkûr hadiseden anlaşılacağı üzere; Ahî Muhammed Seyyidâbâdî buğday tarlaları olan varlıklı bir kimsedir. Ayrıca Mevlânâ ile yakın dostluğu bulunmaktadır. Konya'da yaşayan birçok ahî gibi, Ahî Muhammed Seyyidâbâdî'de Mevlevîliğe intisap etmiş ve Mevlânâ'ya hürmet ve say-*

gı göstermiş mühim zatlardan biri olarak tarihi kayıtlara geçmiştir.

11. Ahî Mustafa

Ahî Mustafa, Konya'nın ileri gelen ahîlerinden biridir. Ahmet Eflâkî'nin *Menakibü'l-Arifin* adlı eserine göre; Ulu Arif Çelebi ile ayı günde doğmuştur¹³⁵⁸. Ulu Arif Çelebi, 8 Zilkade 670'te (6 Haziran 1272)'de Konya'da doğduğuna göre, Ahî Mustafa da verilen tarihte Konya'da dünyaya gelmiştir¹³⁵⁹. Babası Ahî Sıddık'ın müracaatı üzerine, Mevlânâ adını, Mustafa koymuştur. Ahî Mustafa, Mevlânâ'nın âşıklarından olup, Mevlevîler tarafından değer verilen bir kimse idi. Esere göre; makam ve mansıbı yükselince, ulular mertebesine erişince Mevlevîlikten uzaklaşmaya başladı. Bu süreçte, Konya halkı ile de arası açılmış ve halkı hükmü altına almaya çalışmıştır¹³⁶⁰.

Konya'nın ileri gelenleri, Ahî Mustafa'yı birkaç defa Sultan Veled hazretlerine şikâyet etmişlerdi. Sultan Veled, birkaç defa yumuşak bir dille Ahî Mustafa'ya nasihatlerde bulunmuştur. Ancak olumlu bir sonuç alınamamıştır. Üstelik Ahî Mustafa, Sultan Veled'e de ağır sözler söyleyerek kendi bildiği yoldan devam etmiştir. İlerleyen günlerde, Mevlevîlerin sema meclisi törenlerinde Ahî Mustafa ve Ulu Arif Çelebi'nin arası açılmıştır. Yaşanan bu olayların akabinde Ahî Mustafa ve Mevlevîler arasındaki hasmane yaklaşım ve tavırlar, daha belirgin hale gelmiştir. Bu olaylara müteakip, Karaman'ın oğlu Yahşi Han, Konya'ya gelip Ahî Mustafa'yı gürbüz rindleriyle birlikte kat-

¹³⁵⁶ Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197 (1986), s.593-594; İsmail Çiftcioğlu, "Ahi Muhammed Seyyidâbâdî", *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ankara 2020, s.147.

¹³⁵⁷ Eflâkî, I, s.370.

¹³⁵⁸ Eflâkî, II, s.173.

¹³⁵⁹ Tahsin Yazıcı, "Ârif Çelebi", *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 363.

¹³⁶⁰ Eflâkî, II, s. 174.

lettirmiştir. Daha sonra öldürülenlerin başları ve vücutları çıplak bir vaziyette Sultan'ın kapısına atılmıştır. Bunun üzerine Ulu Arif Çelebi, beraberindeki arkadaşlarına, cesetlerin üzerine halı atmalarını ve Pazar köpeklerinin parçalamaları için, sabaha kadar onları beklemelerini emretmiştir. Yaşanan olaylardan derin üzüntü duyan Arif Çelebi, Yahşi Han'a giderek ondan cesetleri kaldırmasını istemiştir. Arif Çelebi'nin isteği üzerine cesetler kaldırılıp, Ahî Mustafa'nın asitanesinin kapısına gömülmüştür¹³⁶¹.

Eflâkî, Ahî Mustafa'nın ölüm tarihi hakkında herhangi bir bilgi vermez. Faruk Sümer, "Karamanoğulları" maddesinde, Yahşi Bey'in 714/1314 yılında Konya'ya geldiğini ve şehri ele geçirerek Ahî Mustafa'yı öldürdüğü bilgisini bizlere aktarmıştır¹³⁶². Konya şehir merkezinde, Ahî Mustafa tarafından bir hankah inşa ettirilmiştir. Mimarî durumu ile vakıfları hakkında şimdilik herhangi bilgi bulunmamaktadır. Ahî Tekkesi için Eflâkî'nin hankah demesi, büyük bir tasavvufî yapı olduğunu gösterir. Muhtemelen Ahî Mustafa'nın katlinden sonra sahipsiz kaldığı için yıkılmıştır¹³⁶³.

12. Ahî Kayser

Konya'nın tanınmış Ahîlerindendi. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 1273) zamanında yaşadığı ve onun muhiblerinden olduğu bilinmektedir¹³⁶⁴. Eflâkî'ye göre, Ahî Çoban adında

bir oğlu vardır¹³⁶⁵. Ahmed Eflâkî (ö.1360), Ahî Kayser'in soyunun, Mevlânâ'nın halifesi Hüsameddin Çelebi'nin (ö. 1284) babası Ahî Türk (Ahî Muhammed Urmevî) ile Ahî Beşâre (Başara)'nın büyük babalarına dayandığını ifade eder¹³⁶⁶.

13. Ahî Çoban

Ahmed Eflâkî (ö. 1360), Ahî Çoban'ın, Ahî Kayser'in oğlu olduğunu rivayet etmektedir¹³⁶⁷. Ayrıca onun Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 1273) zamanında yaşadığını bildirmektedir¹³⁶⁸. Ahî Çoban'ın soyunun, Hüsameddin Çelebi'nin (ö. 1284) babası Ahî Türk (Ahî Muhammed Urmevî) ile Ahî Başara'nın büyük babalarına ulaştığı kaydedilir¹³⁶⁹. Mevlânâ'nın muhiblerinden olan Ahî Çoban, *Sultan Veled Divanı*'nda babası Ahî Kayser'le birlikte övülmüştür¹³⁷⁰. Bazı araştırmalarda onun, dellak olduğu ifade edilir¹³⁷¹. Konya'nın ileri gelen ahîlerinden biri olan Ahî Çoban'ın adı hankaha şeyh seçilmesi meselesinde de geçmektedir. Ahî Çoban, Ahî Kayser ve Ahî Muhammed-i Sebzvârî (veya Seyyidavarî) gibi ahîlerle birlikte küstah rindleri öldürmek için harekete geçmişlerdir¹³⁷².

Sevakıb-ı Menakıb adlı eserde de Ahî Çoban ile ilgili önemli bilgiler rivayet edilmektedir. Rivayete göre; Aksaray Kapısı önünde, iç gözü açık, dış gözü kapalı kör biri vardı¹³⁷³. Hazret-i

¹³⁶¹ Eflâkî, II, s. 174-175.

¹³⁶² Faruk Sümer, "Karamanoğulları", *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 456.

¹³⁶³ Yusuf Küçükdağ, "Ahi Mustafa Hangahı", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020, s. 153.

¹³⁶⁴ İsmail Çiftcioğlu, "Ahi Kayser", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020, s. 128-129.

¹³⁶⁵ Eflâkî, I, s. 376.

¹³⁶⁶ Eflâkî, II, s. 133.

¹³⁶⁷ Eflâkî, I, s. 376.

¹³⁶⁸ Eflâkî, I, s. 376.

¹³⁶⁹ Eflâkî, II, s. 133.

¹³⁷⁰ Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 117.

¹³⁷¹ İsmail Çiftcioğlu, "Ahi Çoban", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020, s. 67-68.

¹³⁷² Eflâkî, II, s. 133.

¹³⁷³ Eflâkî, I, s. 376.

Mevlânâ aşkına, diyerek sadaka isterdi. Bir gün Hazret-i Mevlânâ'ya rastladı ve ondan da aynı istekte bulundu. Hz. Mevlânâ, belindeki kemeri çıkarıp dilenciye verdi. Bu durumdan haberdar olan Ahî Çoban, kemeri yüz altına almak istedi. Dilenci, “*Bin altına bile vermem, son yolculuğumda örtüm olsun dilerim*”, dedi¹³⁷⁴. Eflâkî'ye göre, kör dilenci; “*Ben, onu boynuma bağlayıp birlikte mezara götüreceğim*” dedi. Kör, o gece sabaha kadar ağlayıp inledi ve Tanrı'ya: “*Ey Tanrım! Bu kemerin bağlı bulunduğu o belin hakkı için beni bu vücut (bel) kaydından kurtar, canımı al da ben bu dünyadan fırlayıp gideyim*” diye yalvardı. O anda hâtiften: “*Filân kör, can bağından kurtulup sonsuz hayata daldı*”, diye bir ses geldi. Bunun üzerine Ahî Çoban, tam bir içtenlikle o kemeri, körün boynuna bağladı, cenazenin tüm teçhizini yapıp kefenledi. Büyük bir saygı ile onu evinden çıkardı; gerekeni yaparak taziye törenini yerine getirdi¹³⁷⁵.

14. Ahî Muhammed Sebzvârî

Konya'nın ileri gelen Ahîlerindendir. İsmi, Ahmed Eflâkî'nin (ö. 1360) eserinde, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin (ö. 1273) halifesi Hüsâmeddin Çelebi'nin (ö.1284), Konya'daki Ziyâeddin Hankahı'nın şeyliğine tayini üzerine yapılan tören vesilesiyle geçer. Yaşanan olaylar sırasında herkes birbirine girmiştir. Ahî Kayser, Ahî Çoban, Ahî Muhammed-i Sebzvârî (veya Seyyidavarî) gibi ahîler, kılıçlara ve bıçaklara sarılmışlar ve müritler arasında bulunan emirler, küstah rindleri öldürmek için üzerlerine yürümüşlerdir¹³⁷⁶. Daha sonraki dönemlerde Ahî Muhammed-i Sebzvârî, Mevlânâ'ya bağ-

lanmak zorunda kalmış ve Mevlânâ'nın muhiblerinden olmuştur. Ayrıca Sultan Veled tarafından, zamanın şâhı ve fityânı arasında seçkin bir kişi, olarak anılmış ve meth edilmiştir¹³⁷⁷.

15. Ahî Caruk

Türkiye Selçukluları ve Eretnalıların hizmetinde bulunmuştur. *Anonim Selçukname*'de verilen bilgiye göre; Sultan Alâeddin Fera-muruz'un fermanı, Konya şehir ayânının da ittifakıyla, 6 Muharrem 698/14 Ekim 1298 tarihinde pazartesi günü Şarapsâlâr'ın öldürülmesinde görevlendirildiği kaydedilir¹³⁷⁸. İbn Battuta, 1330'larda Niğde'ye geldiğinde, Ahî Caruk'un zâviyesinde üç gün misafir edildiğini ve ahîlerin adeti gereğince en güzel şekilde ağırlandığını belirtir¹³⁷⁹. Ahî Caruk'un XIV. yüzyılda Niğde'de olması ve kendisine ait bir zâviyesinin bulunması, onun zamanla Konya'dan Niğde tarafına göç ettiğini ve Eretna Beyliği'nin hizmetine girdiğini gösterir. 768 (1366) tarihli bir vakfiyede, Çorum Ahîlerinden Ahî Ahmed'e ait mülkün sınırları tarif edilirken Ahî Caruk arazisinden de bahsedilir¹³⁸⁰.

16. Ahî Ahmed Şah (Ö. 1298)

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Ahîlerin siyasî hayattaki rolleri ile ilgili en belirgin şah-

¹³⁷⁴ Sevakıb-ı Menakıb, s. 10.

¹³⁷⁵ Sevakıb-ı Menakıb, s. 10; Eflâkî, I, s. 376.

¹³⁷⁶ Eflâkî, II, s. 133.

¹³⁷⁷ İsmail Çiftcioğlu, “Ahi Muhammed Sebzvârî”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020, s. 146-147.

¹³⁷⁸ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, *Anonim Selçuknâme*, s. 69; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 619.

¹³⁷⁹ İbn Battuta, *Seyahatnâme*, (çev. Sait Aykut), I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 415.

¹³⁸⁰ Cahen, İlk Ahiler Hakkında, s. 597; Mehmet Ali Hacıgökmen, “Kadı Burhaneddin Devleti'nde Ahilerin Faaliyetleri”, *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16 (2006), s. 216; İsmail Çiftcioğlu, “Ahi Caruk”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020, s. 60.

siyetlerden biri Ahî Ahmed Şah'tır. Ahî Ahmed Şah, Konya'daki Ahîlerin lideri olup, devletin zor dönemlerinde kendine bağlı birkaç bin askeri ile şehri savunmuş, asayişini sağlamıştır. Ahmed Şah'ın doğum tarihi ve hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. *Anonim Selçuk-name* ve *Menakibü'l-Arifin* adlı eserlerde, Ahî Ahmed Şah'ın özellikleri hakkında tafsilatlı bilgiler verilmektedir. Kaynaklar, Ahî Ahmed'i yüksek vasıflara sahip, cesur, merhametli, koruyucu, yardımsever, yoksul babası, cömert, yiğit ve zengin bir ahî lideri olarak anlatmaktadır. Ahî Ahmed Şah, Mevlevî kaynaklarında övgü ile anılan nadir ahîlerdendir. Eflâkî onun hakkında: "*Fetâların sultanı, zamanın az yetiştirdiği kişilerden olan Ahî Ahmed Şah Konya Darü'l-Mülkünün fütüvvet sahiplerinin başı ve servet sahibi bir kişi idi. Binlerce asker ve rindler topluluğunu eli altında bulundururdu*" ifadelerini kullanmaktadır¹³⁸¹.

Ahî Ahmed Şah'ın adı, kaynaklarda ilk defa Memlûk Hükümdarı Baybars'ın (1260-1277) Anadolu'ya sefer düzenlediği 1277 yılında vuku bulan olayların zikri sırasında geçmektedir. 1277'de Baybars'ın Anadolu'ya gelerek Elbistan Ovasında İlhanlı ordusunu yok etmesi, İlhanlı Han'ı Abaka'yı kızdırır ve bunun müsebbibi olarak gördüğü Pervâne Muînüddin Süleyman'ı öldürtür. Moğollar ve Selçuklu Sultanı adına ülkeyi yöneten Pervâne'nin öldürülmesiyle, Anadolu tamamen İlhanlı tahakkümü altına girmiştir. Böylece Selçukluların ülkede askeri ve idari gücü büyük oranda azalmış, Anadolu asayiş ve emniyetten yoksun bir hal almış idi. Ülkedeki bu kaos ortamında, şehirlerde ahîlerin rolleri ve önemi daha da art-

mıştır. Bu dönemde silahlı güce de sahip olan ahîler, yaşadıkları şehrin korunması, huzur ve asayişin sağlanmasında önemli görevler icra etmişlerdir¹³⁸².

Selçukluların başkenti ve Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan Konya, Moğollar veya çevrede hüküm süren beylerin, özellikle de Karamanoğullarının saldırıları ve yağmalarına maruz kalmıştır. *Anonim Selçuk-nâme*'ye göre, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Sahib Fahreddin Ali'nin Kayseri'ye gitmelerini fırsat bilen Karamanlıların, Konya üzerine yürüdükleri haber alınınca başta ahî liderleri Ahî Ahmed Şah ve Ahî Ahmed olmak üzere İğdişbaşı Fahreddin ve Konya'nın diğer ileri gelenleri, şehrin müdafaa edilmesine karar vermişlerdi. Karamanlılar kendi kuşattılar ise de şehrin kapılarının bir tarafını tutan Ahî Ahmed Şah ve diğer tarafını tutan Ahî Hamid ile ahîlerin savunması karşısında, bir başarı elde edemeyerek şehir çevresini harap ederek çekilmek zorunda kalmışlardır¹³⁸³. (Safer 678/Haziran 1279).

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in iki oğlu, 17 Ramazan 683/18 Ocak 1284 tarihinde Konya'da Selçuklu tahtına oturduklarında, yardımlarını elde etmek için Karamanoğlu Güneri Bey'e beylerbeylik, Eşrefoğlu Süleyman Bey'e de saltanat naipliği verilmişti. Adı geçen beylerin şehrin önünde görünmeleri, Konyalılar arasında ikilik yaratmış ve kavga çıkmasına sebep olmuştur. III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hanımına bağlı olan askerler, Sahib Fahrettin

¹³⁸¹ Eflâkî, II, s. 57-58.

¹³⁸² Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, s. 117-118.

¹³⁸³ *Anonim Selçuk-Nâme, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, çev: F. Nafiz Uzluk, Uzluk Yayınları, Ankara 1952, s. 40.

Ali'nin ehline saldırdılarsa da ahîler bu kavgayı engellemiş, Ahî Ahmed Şah ve Ahî Ahmed ile şehrin kadısı Kadı Siracüddin Urmevî, araya girerek olayları yatıştırmışlardır¹³⁸⁴.

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ölümünden sonra İlhanlılar, kendi mali sistemlerini Anadolu'da da tatbik ettiler ve vergilerin tahsil edilmesi için merkezden yüksek mevkili memurlar gönderdiler. Bu süreçte Selçuklu sultanlarının hükümdar olarak sadece adları kalmıştı. Hanlar tarafından, kendilerine tahsis edilen dirliklerin gelirleri ile geçiniyorlardı. Bu yeni durum, şehir hayatında ahîlerin ehemmiyetini büsbütün artırmıştır. Onlar, artık eskiden olduğu gibi sadece kendi topluluklarının değil, şehirdeki bütün halkın hak ve menfaatlerini koruyan reisler mevkiine yükseldiler. Bu dönemde Konya'daki ahîlerin başı olan Ahî Ahmed Şah, sadece silahlı mücadelede değil, şehrin mali konulardaki sıkıntılarını çözme noktasında da etkili roller üstlenmiştir. Sahip Fahrettin Ali'nin 687/1288 yılında ölümü üzerine, vezir olarak Anadolu'nun mali idaresine Mücirüddin Emîr Şah ile Fahreddin Kazvînî memur edildiler. Fahreddin Kazvînî, Selçuklu ülkesinin batı kesimindeki mali işleri üzerine aldı. Fakat Vezir Kazvînî, dirayetli ve iyi bir maliyeci olmadığından hem vergileri arttırarak hem de yeni vergi çeşitleri koyarak halka zulmetti. Vezirin tutumu, Anadolu'nun her tarafında tepkiyle karşılandı ve birçok yerlerde karışıklıklar çıkmasına sebep oldu. Konya ahîlerinin reisi Ahî Ahmed Şah, yanında kethüda ve civanlarıyla birlikte Sahip Fahreddin Kazvînî'nin yanına giderek, kanunlara ve teamüllere aykırı (bid'at) vergilerden şikâyet etti. Fakat Fahrettin Kazvînî, Ahî

Ahmed Şah'a dönerek; “*Bu kalabalığı başıma üşüştüren sensin*” diyerek sert sözler söyledi. Bunun üzerine Ahî Ahmed Şah: “*Bunlar yoksul ve çaresiz kimselerdir. Kendilerine tahammüllerinin üstünde yük yükletilmiştir, bu hali arz etmek için gelmişlerdir*” dedi. Fahreddin Kazvînî'nin kötü uygulamalarına karşılık Ahî Ahmed Şah'ın, Konya halkı ve esnafını koruma amaçlı çabaları, kısa sürede sonuç vermiş, Kazvînî 689/1290 yılında Argun Han'ın buyruğu ile Tebriz meydanında boynu vurularak idam edilmiştir¹³⁸⁵.

Mevlevî kaynaklarından olan Sipehsalar ve Eflâkî'de, Ahî Ahmed Şah'ın Konya halkını Moğol katliamından kurtardığı ile ilgili menkıbeler de zikredilmektedir. Anadolu genel valisi olan şehzade Geyhatu, Anadolu seferi sırasında elli bin kişilik ordusuyla Konya'ya da gelmiştir. Sipehsalar, Moğol şehzadesi Geyhatu'nun, Konya'yı zapt edip yağmalama isteğini, şehzadenin rüyasına girerek Mevlânâ'nın engellediğini, Geyhatu'nun bu fikrinden vazgeçip daha sonra Mevlânâ'nın türbesini ziyaret ettiğini zikreder¹³⁸⁶. Geyhatu, bu esnada iki-üç bin kişilik bir gurupla Konya'ya girmiş, ziyaretlerde bulunmuş ve Konya'nın ileri gelenlerinden Ahî Ahmed Şah'ı, kendisine Baba edinmiştir. Eflâkî, bu anlatılanların yanında Ahî Ahmed Şah'ın, Geyhatu'nun huzuruna çıkarak ona birçok hediyeler sunduğunu zikreder¹³⁸⁷.

Konya'nın her yönüyle korunmasında asayiş ve huzurun sağlanmasında büyük katkısı

¹³⁸⁵ Anonim Selçuk-Nâme, 1952, s. 52-54.

¹³⁸⁶ Feridun b. Ahmed Sipehsâlâr, *Risale: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 103-104.

¹³⁸⁷ Eflâkî, II, s. 58; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 588.

¹³⁸⁴ Anonim Selçuk-Nâme, 1952, s. 44-45.

olan Ahî Ahmed Şah'ın, Konya halkı tarafından çok sevildiği de görülmektedir. *Anonim Selçuk-name*'de anlatıldığı üzere, Ahî Ahmed Şah'ın 15 Muharrem 694/4 Ocak 1295 tarihinde kardeşinin ölümü üzerine 15 bine yakın muazzam bir kalabalık, başları açık olarak cenazesinde hazır bulunmuş ve Konyalılar, benzeri görülmedik bir yas tutarak kırk gün dükkânlarını açmamışlardır¹³⁸⁸.

Ahî Ahmed Şah'ın, Konya halkına karşı hizmetleri bunlarla da sınırlı kalmamış, Safer 696/Kasım-Aralık 1296 tarihinde, Gazan Han'ın Konya'ya gelen elçisinin şehir halkına karşı zalimane tutum takınması, Ahî Ahmed Şah tarafından şehirden kovulmasına sebep olmuştur¹³⁸⁹. Belki de hayatına mal olacak bu tutumu, şüphesiz Konya halkının teveccühünü kazanmasındaki önemli etkenlerden biri olmuştur. *Selçukname*'de bu olaydan bir yıl sonra, yani 17 Şevvâl 697/28 Temmuz 1298 tarihinde Ahî Ahmed Şah'ın Şarâbsâlâr tarafından öldürüldüğü zikredilir¹³⁹⁰.

Ahî Ahmed Şah, Konya halkı ve şehrin korunması ile kollanmasında, hiç bir fedakârlıktan kaçınmayan, bu uğurda hayatını vermekten çekinmeyen tam bir fütüvvet erbabı Ahî reisidir. Serkeş ve yağmacıların saldırılarına karşı cesaretle Konya'yı savunmuş, yaptığı haksız uygulama ve ağır vergi yüküyle halka zulmeden zamanın vezirine kafa tutacak kadar da gözü kara

bir ahi lideridir. Çok cömert bir kişiliğe sahip olan Ahî Ahmed Şah hakkında, *Anonim Selçuk-name*'de uzun bir hikâye anlatılmaktadır. Rivayete göre Konya'nın yine ünlü reislerinden olan Ahî Ahmed hastalanmıştı. Ahî Ahmed Şah'ın onda, 12.000 altın alacağı vardı. Meslektaşının hasta olduğunu öğrenen Ahî Ahmed Şah, Konya eşrafına: "Ahî Ahmed'e geçmiş olsun demeye gidelim ve onu hastalıktan kurtaralım" sözlerini söyledikten sonra hep birlikte onun evine gittiler. Ahî Ahmed Şah, kapıdan girince Ahî Ahmed'in hastalığı daha da ağırlaşmıştı. Fakat Ahî Ahmed Şah, Ahî Ahmed'in başucuna oturup yüzünü eşraf ve yiğitlere çevirerek: "*Ey kardeşler ve oğullar, sizler şahit olunuz ben 12 bin altın olan alacağımı Ahî Ahmed'e başışladım*" dedi. Ahî Ahmed Şah'ın bu sözleri, oradakilerde sevinç yaratmış ve onun bu asil hareketini, bütün Konya halkı takdirle karşılamış, dua ve teveccühlerine mazhar olmuştur¹³⁹¹.

17. Ahî Ahmed

Ahî Ahmed'in, yaşamı ve ailesi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklara göre, Konya Ahîlerinden ve Mevlevîlere karşı muhalif hareketleri olduğu bilinmektedir. Eflâkî, Ahî Ahmed'in Mevlevîlerle olan ilişkilerinin iyi olmadığını rivayet eder ve yaşanan olaylarda, onu hayırla anmaz. Eserde; Ahî Ahmed'in Mevlevî adetlerini eleştirdiği ve Mevlevîlere muhalif tavırlarda bulunduğu belirtilmektedir¹³⁹². Nitekim Eflâkî eserinde şöyle bir olay zikretmektedir; Rivayete göre *bir gün zamanın itibarlı kişilerinden Ahî Ahmed, Alâeddin'e: "Ben bir eşek yükü kitap okumuşum,*

¹³⁸⁸ *Anonim Selçuk-Nâme*, 1952, s. 65; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 683; İsmail Çiftcioğlu, "Ahi Ahmed Şah", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020, s. 31-32.

¹³⁸⁹ *Anonim Selçuk-Nâme*, 1952, s. 66.

¹³⁹⁰ Mustafa Akkuş, "Moğol İstilas Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, *Konya Kitabı XIV*, (ed. H. A. Özdemir), Özel Sayı, Aralık 2013, s. 38-43.

¹³⁹¹ *Anonim Selçuk-Nâme* 1952, s. 65.

¹³⁹² Eflâkî, I, s.230.

fakat bu kitaplarda semâ'nın mübâh olduğuna dair hiçbir şey görmemişim ve semâ'a ruhsat verildiğini de işitmemişim. Siz bu bid'atı hangi delil ile yürütüyorsunuz?" dedi. Alâeddin: "Ahî bir eşek gibi okudu, onun için bilmedi. Tanrı'ya hamdolsun ki, biz, İsa gibi okumuşuz ve onun sırrına ermişiz," diye cevap verdi¹³⁹³.

Eflâkî, Ahî Ahmed'in sinirli, kötü ve toplumda huzursuzluk çıkartan birisi olduğunu söylemektedir. Rivayete göre Ahî Ahmed ile Mevlânâ arasında, Konya'da ölen bir şeyhin yerine hankaha kimin şeyh olacağı hususunda husumet yaşanmıştır. Mevlânâ'nın tayin ettiği şeyhi kabul etmeyen Ahî Ahmed, "yaratılıştan taassup, kin ve garaz sahibi" biri olarak kayıtlara geçmiştir. Yaşanan bu olayların akabinde, kargaşa çıkmış ve her iki taraf arasında anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Ahî Kayser, Ahî Çoban, Ahî Muhammed-i Sebzvârî (veya Seyyidavari) gibi ahîler, kılıçlara ve bıçaklara sarılmışlar ve müritler arasında bulunan emîrler, küstah rindleri öldürmek için üzerlerine yürümüşlerdir¹³⁹⁴.

Eflâkî, Ahî Ahmed ile ilgili farklı bir rivayet de aktarmıştır. Esere göre; Sultan Veled hazretleri hayatta iken, bir büyüğün oğlu ölmüştü. Merhumun ana ve babası, guyendelerin hazır olmalarını, cenazenin önünde gazeller okumalarını istemişti. Ancak Ahî Ahmed, bunu menetmiş ve: "Bu şeriatte bid'attır, caiz değildir", diye guyendelerin bir şey okumalarına müsaade etmemiştir. Bu sırada Sultan Veled, gelip: "Bizim kavvallerimiz niçin bir şey okumuyorlar? Ruhların ve Cennetin Rıdvan'ının birbirleriyle buluşmalarından dolayı sevinç göstermi-

yorlar?" dedi ve Ahî Ahmed'in elini sıkı sıkı yakalayıp, "Ahî Ahmed, bu âdetin temelini pek büyük bir adam atmış ve bunu caiz görmüştür. Bu adeti kaldırmak için ondan daha büyük bir adam lazımdır. Bu, aşıklar arasından kıyamete kadar kalkmayacaktır. Sen, neden kendine bu kadar zahmet veriyor, üzülüyor ve kendini velilerin kılıcına vuruyorsun?" demiştir. Bunun üzerine o bıçare, susup hiçbir şey söylemedi. Bu törende hazır bulunan tasavvuf erbabı, Şeyhü'l-İslam Sadreddin'e de meseleyi açtılar. O da: "Hak, Mevlânâ Bahâeddin tarafında yer alıp, "Onun buyurduğu gibidir" demiştir. Eflâkî'nin eserine göre; Sultan Veled, bu gencin cenazesinden döndükten sonra: "Ahî Ahmed'in bu kavgalardan kurtulması için ömründen yedi gün kalmıştır," demiştir. Gerçekten de Sultan Veled'in dediği gibi olmuş ve yedi gün sonra Ahî Ahmed ölmüştür¹³⁹⁵.

Anonim Selçukname'de, Ahî Ahmed'in 1285 yılında Sultan Gıyâeddin'in iki oğlu arasında yaşanan taht mücadelesi sonrasında çıkan kargaşayı, Ahî Ahmed Şah ile birlikte yatıştırmakta olduğu ifade edilmektedir¹³⁹⁶. Aynı eserde, 1290 yılına gelindiğinde, Ahî Ahmed'in adı, yine Ahî Ahmed Şah'la birlikte geçmektedir. Buna göre Konya halkına zulmeden Fahreddin Kazvînî'nin uygulamaları toplumda huzuru bozmuştur. Dönemin Konya hâkimi olarak ifade edilen Ahî Ahmed Şah ile Ahî Ahmed, bu duruma karşı çıkmış ve Fahreddin Kazvînî'nin yanına giderek, yaptıklarının sonradan çıkan bir adet olduğunu belirtip, fakir fukara olan Konya halkını korumaları, Vezir Kazvînî'yi kızdırmış-

¹³⁹³ Eflâkî, I, s.230.

¹³⁹⁴ Eflâkî, II, s.133.

¹³⁹⁵ Eflâkî, II, s.166.

¹³⁹⁶ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Anonim Selçuknâme, Ter; Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s.53.

tır. Konya halkının da desteğiyle, Ahî liderlerinin bu tutumları sonrasında Fahreddin Kazvînî görevden alınmıştır. Bu olaylarda da açıkça görüleceği üzere Ahî Ahmed, halkın çıkarlarını düşünen toplumda birlik ve beraberliği tesis eden ahî reislerinden biridir¹³⁹⁷.

18. Ahî Ali

Konya'nın muteber ahîlerinden biri olan Ahî Ali, Ahî Ahmed'in oğludur. Mevlevî kaynaklarına göre, babası Ahî Ahmed'in aksine Mevlevîler ile yakın ilişkiler içerisinde olup, tam bir içtenlikle Sultan Veled hazretlerinin müridi olmuştur¹³⁹⁸.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti'nde XIII. yüzyılda Konya'da hâkim olan teşkilatlardan biri Ahîliktir. Selçuklular döneminde Ahilik örgütü, Konya'nın kültür hayatına derinlemesine nüfuz etmekle kalmamış, aynı zamanda devlet otoritesinin iyice zayıfladığı dönemde sadece ekonomik alanda değil, sosyal, siyasî, dini ve ticarî alanda da önemli faaliyetlerde bulunmuştur. I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı döneminde, Konya'da büyük ilgi gören bu teşkilat, Selçukluların yıkılış sürecine kadar varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Konya'nın toplum hayatında da ahîlerin hatırı sayılır etkileri olduğu, aynı zamanda azımsanmayacak kalabalık bir ahî topluluğu bulunduğu da görülmektedir. Tasavvufi oluşumlara bağlı olmadan fütüvvet ilkelerince ve müntesiplerinin gündüzleri kazandıkları paralar ile iâşelerini sağlayan Ahîler, Konya ve ahîliğin aktif olduğu birçok şehirde

zâviyeler açarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Mezkûr zâviyelerde ve Ahîlik faaliyetleri çerçevesinde Konya'da da pek çok ahî yetişmiş ve bunlar Konya'nın kalkınması, gelişmesi ve güvenlik problemlerinin çözümünde ön planda yer almışlardır.

Anadolu'nun genelinde olduğu gibi, XIII. yüzyıl Konya'sında da ahîler, bağımsız siyasî bir güç olmamakla birlikte merkezi otoritenin zayıfladığı, anarşi ve kargaşanın ortaya çıktığı bir dönemde siyasî ve askeri güçlerini göstermişler ve önemli fonksiyonlar üslenmişlerdir. Özellikle Moğol istilâsı sırasında Ahî birlikleri, şehirlerin yönetimine mahalli otorite olarak hâkim olmuşlardır. Türkiye Selçuklu Devleti döneminde Konya'da; Ahî Hüseyin Urmevî, Ahî Muhammed Urmevî, Ahî Natûr, Bedreddin Gevhertaş, Ahî Sıddık, Ahî Başara, Ahî Sadeddin, Ahî Polad, Ahî Yusuf, Ahi Muhammed Seyyidâbâdî, Ahî Mustafa, Ahî Kayser, Ahî Çoban, Ahî Muhammed-i Sebzvârî, Ahî Caruk, Ahî Ahmed Şah, Ahî Ahmed, Ahî Ali, gibi ahîler ön planda olmuştur. Bahsi geçen şahıslar bazen siyasî olaylarda, bazen isyanları bastırmada ve Konya'da asayiş ve huzurun sağlanmasında mühim vazifeler icra etmişlerdir. Ancak bu kişiler, bazı dönemlerde Mevlevîler tarafından sevilmemiş ve her iki grup arasında tatsız hadiseler vuku bulmuştur.

KAYNAKÇA

- AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü'l-Arifin*, C. I, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.
- AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü'l-Arifin*, C. II, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
- AKKUŞ, Mustafa, "Moğol İstilası Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, *Konya Kitabı XIV*, (Ed. H. Ahmet Özdemir), Özel Sayı, Aralık 2013. s. 31-45.

¹³⁹⁷ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Anonim Selçuknâme, s.58.

¹³⁹⁸ Eflâkî, II, s.135; Cahen, İlk Ahiler Hakkında, s.595.

- AKKUŞ, Mustafa, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2022.
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmut, *Musameratü'l Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk T.T.K. Yayınları, Ankara 2000.
- ANONİM SELÇUKNÂME (*Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*), (Trc. F. N. Uzluk), Ankara 1952.
- BAYRAM, Mikail, "Baba İshak Hareketinin Gerçek Sebebi ve Ahi Evren ile İlgisi", *Diyanet İlmi Dergi*, VIII/2 (Mart-Nisan 1979).
- BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Konya 1991.
- BAYRAM, Mikail, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2005.
- CAHEN, Claude, "İlk Ahiler Hakkında", (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197 (1986), s. 591-601.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, terc. Erol Üyepazarcı, Türk Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1974.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Ahmed Şah", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Caruk", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Çoban", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Muhammed Sebzvârî", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Kayser", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Muhammed Seyyidâbâdî", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ankara 2020.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Sadeddin", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ankara 2020.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Polad", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ankara 2020.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Ahi Yusuf", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ankara 2020.
- EKİNCİ, Yusuf, *Ahilik*, Ankara 1993.
- İBN BATTUTA, *Seyahatnâme*, (çev. Sait Aykut), C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- İBN BİBİ, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, (Haz.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I-II, Ankara 1996.
- GORDLEVSKİ, V., "Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyeller", (Çev. Hasan Ortekin), *Konya Mecmuası*, S. 18-19, (1938).
- GORDLEVSKİ, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev: Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.
- GÜLLÜLÜ, Sebahattin, *Ahi Birlikleri*, Ankara 1977.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Mevlâna Celaleddin-i Rumî'nin Selçuklu Sultanları ile İlişkileri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2014, S. 36, s. 115-135.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Kadı Burhaneddin Devleti'nde Ahilerin Faaliyetleri", *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16 (2006), s. 215-224.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Ahi Başara", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Ahi Bedreddin Gühertaş", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, 2020.
- KAZICI, Ziya, "Ahilik", *DİA*, C. I, İstanbul 1988.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Konya Mevlâna Dergahı ve Türbe Hamamı'na Dair İki Mevlevî Vakfiyesi", *VD*, S. 23, (1994) s. 75-102.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Ahi Mustafa Hankahı", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020.
- MEVLÂNÂ CELALEDDİN, *Mektuplar*, Çev. Abdulbaki Gölpınarlı, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1963.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, C. XXIX, İstanbul 2004.
- SARIKAYA, Yaşar, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler (18. 19. Yüzyıllar)", *Turkish Studies*, Sa.2/1 Kış, s. 162-195.

- Sevakıb-ı Menakıb, Mevlâna'dan Hatıralar*, A. Süheyl Ünver, İstanbul 1973.
- SEVGİ, H. Ahmet, "Hüsâmeddin Çelebi", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998.
- SEYYİD SAHÎH AHMED DEDE, *Mevlevilerin Tarihi/ Mecmûatü't-Tevârîhi'l Mevleviyye*, (haz. Cem Zorlu), İstanbul 2003.
- SİPEHSÂLÂR, Feridun b. Ahmed, *Risale: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- SÜMER, Faruk, "Karamanoğulları", *DİA*, C. XXIV, İstanbul 2001.
- ŞAHİN, Haşim, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler (1299-1402)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- ŞAHİN, Bekir, "Ahi Natûr", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, Konya 2010.
- ŞAHİN, Bekir, "Ahi Natur", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, 2020.
- ŞEKER, Mehmet, *Selçuklular Devrinde Konya Ahîleri -Menâkıbu'l-Ârifîn*, Anonim Selçuk-nâme ve Sultan Veled Dîvân'ına Göre-, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2008, S. 5 [Konya Özel Sayısı], s. 117-130.
- Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi, Tercüme ve Araştırma: Mikail Bayram, Konya 2008.
- TARÎH-İ ÂL-İ SELÇUK, Anonim *Selçuknâme*, Ter; Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Atif Yayınları, Ankara 2014.
- TAESCHER, Franz, "İslam Orta Çağında Futüvvet Teşkilatı", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, İstanbul 1953-4, s. 3-32.
- TURAN, Osman, "Keyhüsrev I.", *İA*, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- TURAN, Osman, "Süleyman-Şah II", *İA*, C. XI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- YAZICI, Tahsin, "Ârif Çelebi", *DİA*, C. III, İstanbul 1991.

MOĞOL İSTİLASI DÖNEMİNDE KONYA SAVUNMASINDA AHÎLER

Mustafa AKKUŞ

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE,
makkus@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6327-8278.

ÖZ

Ahîlik, Türkiye Selçukluları Devleti'nde sosyal, iktisadî, dini, siyasî, askeri ve toplumsal rolleri bulunan önemli bir teşkilattır. Bu rolleri, Moğolların Anadolu'yu işgal ettiği ve İlhanlı hâkimiyeti altında kaldığı dönemde daha da artmıştır. Ahîler, Moğol istilasının yoğun olarak hissedildiği ve İlhanlı hâkimiyetinin yaşandığı devirde Anadolu'da hem sosyal ve iktisadî hayatın korunması hem de halkın güven ve emniyetini sağlama noktasında da önemli görevler üstlenmişlerdir. Ahîler, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'da da aktif bir şekilde yer almış; istila ve istilacılara karşı şehri her açıdan korumaya çalışmışlardır. Ayrıca Konya'da Selçuklu idaresinin

olmadığı veya zayıfladığı Moğol tahakkümü döneminde, Ahî Ahmed Şah, Ahî Ahmed gibi birçok ahî lideri önemli faaliyetlerde bulunmuştur.

Çalışmamızda, Ahîlerin Moğol istilasına bakışı, İlhanlı hâkimiyeti dönemindeki tutumu, Konya'daki faaliyetleri ve Moğol tahakkümüne karşı oluşunun sebeplerine kısaca değinildikten sonra, Moğollara karşı mücadelede göstermiş oldukları tavır ve tutumlar ele alınacaktır. Ayrıca istila dönemindeki karışıklık ile ortaya çıkan kaos ortamında Ahîlerin Konya'daki faaliyetlerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahîlik, Türkiye Selçuklu Devleti, Konya, Moğollar.

AKHIS IN THE DEFENSE OF KONYA DURING THE MONGOL INVASION

ABSTRACT

Akhism is an important organization with social, economic, religious, political, military and social roles in the Seljuk State of Türkiye. These roles increased even more during the period when the Mongols invaded Anatolia and remained under Ilkhanid rule. During the period when the Mongol invasion was felt intensely and the Ilkhanid rule was experienced, Akhis undertook important tasks in terms of protecting the social and economic life in Anatolia as well as ensuring the trust and safety of the people. Akhis were also active in Konya, the capital of the Seljuk State of Türkiye, and tried to protect the city in every aspect against invasion and invaders. During the period of Mongol domination when the Seljuk administration was absent or weakened in Konya, many Akhi leaders such as Akhi Ahmad Shah and Akhi Ahmad carried out important activities.

In our study, after briefly mentioning the Akhis' view of the Mongol invasion, their attitude during the Ilkhanid rule, their activities in Konya and the reasons for their opposition to the Mongol domination, the attitudes and attitudes they showed in the struggle against the Mongols will be discussed. In addition, the activities of the Akhis in Konya in the chaotic environment that emerged with the confusion during the invasion period will be discussed.

Keywords: Akhism, Seljuk State of Türkiye, Konya, Mongols.

GİRİŞ

Abbasî Halifesi Nâsır Lidinillah (1180-1225) tarafından, hilafet makamına yarar sağlaması amacıyla yeni düzenlemeler getirilerek sistemli bir şekilde teşkilatlanan Fütüvvet, Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus döneminde, Selçuklu topraklarına girerek Anadolu'da teşekkül eden bir teşkilat olan Ahîliğe dönüşmüştür¹³⁹⁹. XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu coğrafyasında faaliyet gösteren Ahîliğin, Anadolu tarihinde etkileri ve toplumsal rolle-ri, istilayla beraber daha da önem kazanmıştır. Ahîlik, bazı Selçuklu sultanları ve Türk beylikleri arasında oldukça rağbet görmüş ve Selçuklu sultanları tarafından desteklenmiş ve himaye edilmiştir.

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra Türkiye Selçuklu tahtına çıkan I. Alâeddin Keykubâd (1211-1237), âdet olduğu üzere, halifeye bağlılığını arz edince, Nâsır, yeni yönetimin kurulu düzeni dağıtmayacağına dair garanti almak için, Selçuklu sarayına yine Şeyh Sühreverdî'yi göndermiş, Şeyh, son derece itibar gördüğü iktidar çevresini, başta Celaleddin Karatay olmak üzere fütüvvet teşkilatına dâhil etmiştir¹⁴⁰⁰. Böylece iki Selçuklu sultanı tarafından da siyasî veya dinî kaygılar başta olmak üzere çeşitli sebeplerle büyük bir kabul gören teşkilat, sadece iktidar çevreleri arasında yayılma göstermekle kalmamış, fütüvvetle yaklaşık

¹³⁹⁹ İbnü'l Esir, *el-Kamil fî-t-Tarih*, trc: A. Ağırakça-A. Özaydın, C. XII, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 401; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 17-18; İsmet Kayaoğlu, "Halife en-Nâsır'ın Fütüvvet Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1981, C. XXV, s. 221.

¹⁴⁰⁰ İbn Bibi, *El Evâmirü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, (Haz.: Mürsel Öztürk), T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I, Ankara 1996, s. 248, 251.

aynı anlama sahip Ahîlik adı altında; tüccarlar, sanatkârlar, âlimler, sufiler ve halk arasında da hızla yayılmıştır.

XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu tarihinde etkileri ve toplumsal rolleri iyice artan ahîliğin, Moğol istilasıyla beraber üstlendikleri konum ve rolleri, daha da önem kazanmıştır. I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatından kısa bir süre sonra başlayan Moğol istilasının meydana getirdiği kaos ortamı, toplum nezdinde siyasî iktidardan ziyade, ahîleri ve ahî liderlerini ön plana çıkarmıştır. Merkezî otoritenin her geçen gün gücünü yitirdiği, 1240'taki Babaîler İsyanı, 1243'teki Köseadağ ve 1256 Sultanhanı savaşı yenilgisi sonrası dönemde, Anadolu'nun kasaba ve köylerinde merkezi otorite neredeyse tamamen kaybolmuş, bu otorite boşluğunu, hemen her yerde kurulan ahî birlikleri doldurmuştur. Birçoğu Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya yerleşen ve daha önce, Harizm, Horasan, Rey, Buhara ve Hoy gibi şehirlerde yaşadıkları dönemlerde esnaf ve sanatkârlıkla uğraşan ahî zümreleri, kurdukları zâviyeler sayesinde fikirlerini yaymışlardır¹⁴⁰¹.

Moğol İstilas Döneminde Konya'nın Savunmasında Ahîler

Anadolu'nun Moğollar tarafından istila edilmesi ve İlhanlı tahakkümüne girmesi sürecinde, Moğollara karşı en önemli mücadeleyi veren zümrelerden biri, şüphesiz Ahîler olmuştur. Ahîler, istilanın başlangıcından itibaren Moğol tahakkümüne cephe almış, her alanda mücadele etmişlerdir. Ahîlerin Moğollara karşı bu tutumunda, birçok önemli sebepler göze

çarpmaktadır. İstila döneminde Ahîlerin Moğollara karşı olmasında dini sebepler olarak; Moğolların Müslüman olmamaları, fütüvvet teşkilatının başı sayılan Abbasi Halifeliğini yıkarak halifeyi öldürmeleri, İslam dünyasına karşı zalim tutumları, saldırıları, bölgedeki gayrimüslim unsurları Müslümanlara karşı kışkırtmaları ve İlhanlıların ilk dönemlerindeki İslam karşıtı dini siyasetleri gibi birçok etken sayabiliriz¹⁴⁰². Ahîlerin fütüvvet teşkilatına rabıt Selçuklu ailesine olan bağlılıkları, Alâeddin Keykubâd ve II. İzzeddin Keykâvus'un ahîlerle olan iyi ilişkileri, Ahî Evren'in Moğollar tarafından öldürülmesi ve halifeliği Mısır'da tekrar ihya ederek Sünnî İslam'ın koruyuculuğuna soyunan Memlûklerle ilişkileri gibi önemli etkenler ise, Ahîlerin Moğol karşıtı olmasında siyasî sebepler olarak ifade edilmektedir¹⁴⁰³.

Moğolların yağmacı tutumları, halka aşırı vergiler yüklemeleri, İstila ve sonrasında tüccar ve sanatkâr ile Anadolu'nun iktisadî hayatına büyük darbe vurmaları, bir esnaf teşkilatı olan Ahîlerin, istilaya karşı olmalarındaki önemli ekonomik sebeplerdir. Anadolu halkına zalim tutumları, ahîliğin sosyal tabanını oluşturan Türkmen halka karşı zulümleri ve ileri gelen birçok Ahî'yi öldürmeleri gibi sosyal sebepler, onların Moğollara düşman olmaları için yeterli neden olarak görülebilir¹⁴⁰⁴.

XIII. yüzyılın ikinci yarısında, başta devlet merkezi Konya olmak üzere Selçuklu şehirlerindeki esnaf ve sanatkâr teşekkülleri olan Ahî teşkilatları, istila dönemi ve akabinde İlhanlı

¹⁴⁰¹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev: Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, s. 197; Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 48.

¹⁴⁰² Mustafa Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2022, s. 130-133.

¹⁴⁰³ Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet*, s. 133-135.

¹⁴⁰⁴ Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet*, s. 130-133.

tahakkümünün iyice hissedilmesiyle beraber şehirlerin korunması, ticarî hayatın idamesi, güven ve huzurun sağlanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. İstilanın ilk aşamasından itibaren, Anadolu şehirlerinin Moğollara karşı korunmasında büyük gayret gösteren ve bu uğurda ağır kayıplar verenler yine ahîlerdir. Ahîler, Moğolların istilaya başladıkları 1243 yılından itibaren, Türkmenlerle beraber Moğollarla mücadelenin bayraktarlığını yapmışlardır. Bu uğurda birçok savaş ve isyan hareketinde en ön safta yer almışlardır¹⁴⁰⁵. Konya, Kırşehir ve Moğol istilasının en yoğun hissedildiği şehirlerden biri olan Kayseri’de, İbn Bibi ve Ebu’l Ferec, şehrin savunmasında ahîlerin göstermiş olduğu gayretlerinden bahsederler¹⁴⁰⁶. Moğol istilas döneminde Anadolu’nun savunulmasında daima en ön safta mücadele eden ahîler, Türkiye Selçuklu Devleti’nin, Moğol hâkimiyetini kabullendiği dönemlerde de mücadelelerini devam ettirmişler, zaman zaman Moğol tahakkümüne kafa tutan sultan, bey veya emirlerin yanında yer almışlardır¹⁴⁰⁷.

Kösedağ Savaşı sonrası başlayan Moğol karşısındaki hezimet, 1256 Sultanhanı Savaşı ile devam etmiştir. Bu süreçten sonra Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol tahakkümü altına girmiş ve devlet fiilen varlığını sürdürebilmiştir. Bu dönemde Moğol vali ve komutanların hüküm sürdüğü Anadolu’da, Selçukluların Moğol

tabiiyetini kabul eden bazı emir ve devlet adamları, Selçuklu devletinin yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Moğol hâkimiyetinin yoğun olarak hissedildiği Selçuklu devletinde, Pervâne Muinüddîn Süleyman etkin bir konumda yer almış ve Moğollar adına ülkeyi yönetmiştir. Ancak 1277 yılında, Baybars’ın Anadolu’ya gelerek Elbistan Ovasında İlhanlı ordusunu yok etmesi, İlhanlı Hanı Abaka’yı kızdırmış ve bunun müsebbibi olarak gördüğü Pervâne Muinüddîn Süleyman’ı öldürmüştür. Moğollar ve Selçuklu Sultanı adına ülkeyi yöneten Pervâne’nin öldürülmesiyle Anadolu, tamamen İlhanlı tahakkümü altına girmiştir. Böylece Selçukluların ülkede askeri ve idari gücü büyük oranda azalmış, Anadolu asayiş ve emniyetten yoksun bir hal almıştır. Bu kaos ortamı, şehirlerde ahîlerin rolleri ve önemini daha da artırmıştır. Bu dönemde silahlı güce de sahip olan ahîler, yaşadıkları şehrin korunması, huzur ve asayişin sağlanmasında önemli görevler icra etmişlerdir¹⁴⁰⁸.

Anadolu’da Selçuklu idaresinin olmadığı veya zayıfladığı Moğol tahakkümü döneminde, birçok ahî lideri, şehirlerinde asayişin, huzur ve güvenin sağlanmasında mühim rol oynamıştır. Bu ortamda Selçukluların payitahtı olan Konya’da, başta Ahî Ahmed Şah olmak üzere Ahî Ahmed, Ahî Çoban, Ahî Sıddık, Ahî Muhammed, Ahî Hamid ve Konya’da kadılık da yapan Ahî İbn Kalemşah gibi Ahî liderler, yaşadıkları devirlerde Konya’nın korunması ve savunma-

¹⁴⁰⁵ Mustafa Akkuş, “Moğol Tahakkümü Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahîler”, *III. Uluslararası Ahîlik Sempozyumu Bildiriler*, C. II, Kırşehir 2018, s. 618, 4. dipnot.

¹⁴⁰⁶ İbn Bibi, *El Evâmirü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, (Haz.: Mürsel Öztürk), T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, Ankara 1996, s. 74-75; Gregory Ebu’l Ferec, *Abul Farac Tarihi*, C. II, çev: Ö. R. Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 542.

¹⁴⁰⁷ Akkuş, “Moğol Tahakkümü Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahîler”, s. 618.

¹⁴⁰⁸ Silah taşımalarına izin verilen, bir şeyhin yönetimi altında bulunan, yolcu ve misafirlerin ağırlandığından, yolların güvenliğinin, huzur ve asayişinin sağlanmasına kadar çeşitli görevler üstlenen, esnaf ve sanatkârlardan oluşan Ahîlerin; kullandıkları silahlar hakkında İbn Battûta, az da olsa bilgi verir (Ebû Abdullah Muhammed et-Tancî İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. Sait Aykut, C. I-II, 3.b., İstanbul 2004, s. 205, 209). Mustafa Akkuş, *Moğol Tahakkümü Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahîler*, s. 618.

sında söz sahibi olmuşlardır. Selçukluların başkenti ve Anadolu'nun en büyük şehri olması dolayısıyla Konya da, sürekli Moğolların veya çevrede hüküm süren beylerin, özellikle Karamanoğullarının saldırı ve yağmalarına maruz kalmıştır. *Anonim Selçuknâme*'ye göre, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Sahib Fahreddin Ali'nin Kayseri'ye gitmelerini fırsat bilen Karamanlıların, Konya üzerine yürüdükleri haber alınınca, başta ahî liderleri Ahî Ahmed Şah ve Ahî Ahmed olmak üzere İğdişbaşı Fahreddin ve Konya'nın diğer ileri gelenleri, şehrin müdafaa edilmesine karar vermişlerdi. Karamanlılar, şehri kuşattılar ise de şehrin kapılarının bir tarafını tutan Ahî Ahmed Şah ve diğer tarafını tutan Ahî Hamid ile ahîlerin savunması karşısında bir başarı elde edemeyerek şehrin çevresini harap ederek çekilmek zorunda kalmışlardır. (Safer 678/Haziran 1279)¹⁴⁰⁹.

Ahîler, II. Mesud'un, III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile müşterek saltanatı döneminde yaşanan sorunların çözümünde mühim rol oynamışlardır. Claude Cahen makalesinde, ahîlerin toplumda yaşanan sorunları çözme noktasındaki gayret ve çabalarına dikkat çekmiştir. Cahen'e göre, Keyhüsrev'in annesi, Moğollar tarafından Konya'ya gönderilmiş ve onların talebi doğrultusunda her iki şahsın da Selçuklu devletin hükümdarı olmasını istemiştir¹⁴¹⁰. Bunu gerçekleştirmek için de Karamanoğlu Güneri Bey'e beylerbeyliği, Eşref oğlu Halil Bey'e de saltanat naipliği vererek onları, Konya'ya davet etmiştir. Bu iki Türkmenin adamları da şehrin dışında kamp kurmuşlardır. Bu durumdan

endişelenen Vezir Fahreddin Ali, Konya'nın muhtemel bir savunması için Ahîlerle anlaşma yapmıştır. Sahip Ata, bu durumu görünce valide sultanı yatıştırmaya çalışmış, fakat iki taraf arasında başlayan çatışmada ölenler olmuştu. Fityanlar ve kölelerden meydana gelen bir birlik, Valide Sultanı evine götürmüştür. Yaşanan olaylar akabinde Ahî Ahmed Şah ve Konya Kadısı Sıraceddin Urmevî, araya girerek çatışmayı yatıştırmışlardır. 6 Rebiulevvel 684/Haziran 1285'te meydana gelen bu olayda, hiç şüphesiz Ahî şeflerinin gayretleri büyük bir çarpışmayı önlemiştir¹⁴¹¹.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Ahîlerin siyasî etkileriyle ilgili bir başka hadise de şöyle gerçekleşmiştir. Kayseri'den uçlara kadar olan batı vilayetlerinin idaresini elinde tutan Fahreddin Kazvînî'nin bölgesinde; baskı, zulüm ve asayişsizlik hüküm sürmektedir. Buna karşılık Vezir Fahreddin ise, yalnız bırakıldığından dolayı, muvaffak olamamıştır. Sultan bunun üzerine, onun arzusuna göre Konya Ahîlerini silahlandırarak, kendisini şehir önünde karşılamalarını emretmiştir. Bu sefer de Fahreddin, çok kalabalıktan şikâyet etmiştir. Ahî Ahmed Şah ise Ahîlerin geliş sebeplerini, yeni vergiler altında ezilmeleri olarak ifade etmiştir. Ahîler bu durumu ve şikâyetlerini, Sultana da bildirmek için yola koyulmuşlardır¹⁴¹². Bu olayda Ahîler, sultanın emrinde silahlanarak Fahreddin Kazvînî'ye karşı direnişlerini ve yeni vergiler altında ezildiklerini de Sultan'a bildirmekten hiç çekinmemişlerdir. Bu sırada vezire karşı, bir halk gösterisi düzenlenmiş, halk veziri sultanın yanına gitmeye zorlamış, yolda Sultan

¹⁴⁰⁹ Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Yayınları, Ankara 1952, s. 40.

¹⁴¹⁰ Claude Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", *Belleten*, C. L, S. 197, çev: Mürsel Öztürk, Ankara 1986, s. 597.

¹⁴¹¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 589.

¹⁴¹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 593-594.

Veled ve müritleri, vezirin önüne geçerek onaf atmışlar, vezir saraya vardığı sırada, yönetimini denetlemeye gelen Moğol elçileri tarafından alınıp Han'ın huzuruna götürülmüş ve öldürülmüştür¹⁴¹³.

Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki hâkimiyet mücadelesinden vazgeçmeyen Karamanlılar, devletin güçsüz ve zayıf olduğu dönemde, başkent Konya'ya sürekli akınlar düzenlemişlerdir. Nitekim 1291 yılında Geyhatu'nun Anadolu'dan ayrılarak İlhanlı tahtına oturmasını fırsat bilen Karamanlılar, devletin zayıf durumundan istifade ederek, Selçuklulara karşı taarruza geçmişlerdir. Konya'nın muhafız birlikleri olan Ahîler, bu saldırılar karşısında, şehri savunmasız bırakmamışlar ve bölgede bulunan şehir ahîleri ve gençler, sur kapısından dışarı çıkarak savaşmışlardır. Fakat kayıp verince tekrar surdan içeri girmişlerdir. Bu sırada Sultan Mesud, Kayseri'de bulunduğu için merkezde ciddi bir kuvvet kalmamış, bu olayda da yine şehri ahîler savunmuşlardır¹⁴¹⁴.

Moğol istilasının yaşandığı dönemde Konya; Moğollar ve Karamanlıların saldırılarının yanı sıra, Germiyanlıların işgal ve taarruzları ile de karşı karşıya kalmıştır. Bölgeye yapılan bu saldırılar karşısında da Ahîler, şehri savunmada önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Nitekim Germiyanlılar'ın Konya'ya saldırıları sırasında da Ahîler, şehrin ileri gelenleri ile bir savunma hattı kurmuşlar ve Rindler de çıkış yolu hazırlamışlardır. Şehir düşmek üzereyken Moğolların yardıma geldiği haberi, saldırganların derhal geri çekilmelerini sağlamıştır (690/1291). Er-

tesi yıl Siyavuş'un daveti üzerine gençler, bu defa yapılmayacak olan bir Germiyan saldırısına karşı şehri savunmaya hazırlanmışlardır¹⁴¹⁵.

Ahîler bu görevlerini, daha sonraki dönemde de devam ettirmişler, yoğun olarak uç bölgeler olmak üzere Anadolu'nun birçok şehrinde emniyet ve güvenliği onlar sağlamışlardır. Selçuklu iktidarının askeri ve idari gücünün zayıfladığı ve Anadolu'da kaos ortamının hüküm sürdüğü dönemde, şehirlerin huzur ve güveni sağlayarak önemli bir fonksiyon icra etmişlerdir. Bu süreçte Anadolu'yu gezen meşhur seyyah İbn Battûta, "... bu ülkenin adetine göre bir şehirde hükümdar bulunmadığı takdirde hükümeti ahîler yönetir" demektedir¹⁴¹⁶. Yine aynı seyyah, Ahî liderlerinin her yönleriyle tıpkı bir hükümdar gibi olduklarını zikreder¹⁴¹⁷. Mağribli seyyah, Ahîlerin birçok vasfını saydıktan sonra yaşadıkları şehirlerdeki zorbalara yola getirdikleri, onlara katılan kötü insanları ortadan kaldırarak huzur ve sükûneti sağlamaları cihtiyle Ahîlik cemiyetinin, dünyada eşi ve benzerinin olmadığını söyler¹⁴¹⁸.

Ahî Ahmed Şah

Ahî Ahmed Şah, Konya'daki Ahîlerin lideri olup, devletin zor dönemlerinde kendine bağlı birkaç bin askeri ile şehri savunmuş, bölgede asayiş ve huzuru sağlamıştır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Konya'daki ahî reislerinin büyüklerinden biri olarak vasıflandırılan Ahî Ahmed Şah (ö. 697/1298), hakkında en teferruatlı bilgiyi, dönemin kaynaklarından *Anonim Sel-*

¹⁴¹³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 593-594; Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", s. 598.

¹⁴¹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 604.

¹⁴¹⁵ Cahen, "İlk Ahiler Hakkında", s. 599.

¹⁴¹⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, s. 213.

¹⁴¹⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, s. 213.

¹⁴¹⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, s. 204.

çukname ile Eflâkî'de bulmaktayız. Ancak doğum tarihi ve hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda Ahî Ahmed Şah, fütüvvetnâmelerde belirtilen yüksek vasıflara haiz, cesur, merhametli, koruyucu, yardımsever, yoksul babası, cömert, asil, zengin, erdemli bir ahî lideri olarak anılır. Dönemin kaynakları onu, “kazzâz” lâkabıyla anarlar ki, bu da onun servetinin kaynağının ipek ticareti veya ipek dokuma sanatıyla uğraşan ahî birliğine mensup lider olduğunu gösterir¹⁴¹⁹. Ahî Ahmed Şah, Mevlevî kaynakların da övgü ile andığı nadir ahîlerdendir. Eflâkî, onun hakkında: “*Fetâların sultanı, zamanın az yetiştirdiği kişilerden olan Ahî Ahmed Şah Konya Darü'l-Mülkünün fütüvvet sahiplerinin başı ve servet sahibi bir kişidir. Binlerce asker ve rindler topluluğunu eli altında bulundururdu*” ifadelerini kullanmaktadır¹⁴²⁰.

Ahî Ahmed Şah'ın adı, kaynaklarda ilk defa Memlük Hükümdarı Baybars'ın Anadolu'ya sefer düzenlediği 1277 yılında vuku bulan olay-

ların zikri sırasında geçer¹⁴²¹. 1277 yılında Baybars'ın Anadolu'ya gelerek Elbistan Ovasında İlhanlı ordusunu yok etmesi, İlhanlı Han'ı Abaka'yı kızdırır ve bunun müsebbibi olarak görüldüğü Pervâne Muinüddîn Süleyman öldürülür. Daha önce Moğollar ve Selçuklu Sultanı adına ülkeyi yöneten Pervane'nin öldürülmesiyle Anadolu, tamamen İlhanlı tahakkümü altına girmiştir. Böylece Selçukluların, ülkede askeri ve idari gücü büyük oranda azalmış, Anadolu asayiş ve emniyetten yoksun bir hal almıştır. Bu kaos ortamı, şehirlerde ahîlerin rollerini ve önemini daha da artırmıştır. Bu dönemde askeri güce de sahip olan ahîler, yaşadıkları şehrin korunması, huzur ve emniyetin sağlanmasında önemli görevlerde bulunmuşlardır¹⁴²².

Selçukluların başkenti ve Anadolu'nun en büyük şehri olması dolayısıyla da Konya, sürekli Moğollar veya çevrede hüküm süren beylerin özellikle de Karamanoğullarının saldırıları ve yağmalarına maruz kalmıştır¹⁴²³. Ahî Ahmed Şah ve ahîlerin Konya'nın korunması ve huzurun sağlanmasında üstlendikleri rol ile ilgili tek örnek, yukarıda bahsedilen Konya savunması değildir. Yine aynı esere göre, 17 Ramazan 683/18 Ocak 1284 tarihinde, III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in iki oğlu, Konya'da Selçuklu tahtına oturduklarında, yardımlarını elde etmek için Karamanoğlu Güneri Bey'e beylerbeylik, Eşrefoğlu Süleyman Bey'e de saltanat naipliği verilmişti. Adı geçen beylerin şehrin önünde görünmeleri, Konyalılar arasında ikilik

¹⁴¹⁹ Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 40; Ahmet Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, C. II, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s. 201; Eflâkî, Kazzâz unvanıyla Tebriz'de tüccar olan Ahî Ahmed Şah adında bir şahıstan bahseder. Eflâkî, Ulu Arif Çelebi ile yaptıkları Tebriz yolculuğu sırasında verilen bir yemek davetinde, Arif Çelebi'nin kerametine matuf bir hikâye anlatırken, Tebriz'in ileri gelenlerinden biri olarak zikrettiği Kazzâz Ahî Ahmed Şah'ın Konya ahîlerinin lideri Kazzâz Ahî Ahmed Şah ile aynı kişi olması muhtemeldir. Kaynaklar, Ahi Ahmet Şah'ın çok zengin olduğu konusunda hemfikirler. İlhanlılar yanında da itibarı olduğu, Geyhatu'nun hürmet ve teveccühünü kazandığını yine dönemin kaynaklarında görmekteyiz. Çok zengin bir tüccar olduğuna göre, her iki şehirde de ticarethanesi olan ve o dönemde uluslararası ticaret yapan bir kişi olması ihtimali daha doğru görülebilir. Eflâkî, II, s. 57, 58, 201; Mustafa Akkuş, *İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah, İpekyolu Konya Kitabı XIV*, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2013, s. 39.

¹⁴²⁰ Eflâkî, II, s. 57-58.

¹⁴²¹ Faruk Sümer, “XIII. Yüzyılın En Büyük Ahilerinden Ahi Ahmed Şah”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 43, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1990, s. 3-6.

¹⁴²² Akkuş, *İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah*, s. 39-40.

¹⁴²³ Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 40.

yaratmış ve kavga çıkmasına sebep olmuştur. III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hanımına bağlı olan askerler, Sahip Fahreddin Ali'nin ehline saldırdılarsa da ahîler, bu kavgayı engellemiş, Ahî Ahmed Şah ve Ahî Ahmed ile şehrin kadısı Kadı Siracüddin de araya girerek olayları yatıştırmışlardır¹⁴²⁴.

Muinüddîn Süleyman Pervâne'nin ölümünden sonra İlhanlılar, kendi mâlî sistemlerini Anadolu'da da tatbik etmişler ve vergilerin tahsil edilmesi için, merkezden yüksek mevkili memurlar göndermişlerdir. Selçuklu sultanlarının hükümdar olarak, sadece bir adları kalmış, hanlar tarafından kendilerine tahsis edilen dirliklerin gelirleri ile geçinmişlerdir. Bu yeni durum, şehir hayatında ahîlerin ehemmiyetini büsbütün artırmıştır. Onlar artık, eskiden olduğu gibi sadece kendi topluluklarının değil, şehirdeki bütün halkın hak ve menfaatlerini koruyan reisler mevkiine yükselmişlerdir. Bu dönemde Konya'daki ahîlerin başı olan Ahî Ahmed Şah, sadece silahlı mücadelede değil şehrin mali konulardaki sıkıntılarını çözme noktasında da etkili roller üstlenmiştir. 687/1288 yılında Sahip Fahreddin Ali'nin ölümü üzerine, vezir olarak Anadolu'nun mâlî idaresine Mücürüddin Emîrşah ile Fahreddin Kazvînî memur edildiler. Fahreddin Kazvînî, Selçuklu ülkesinin batı kesimindeki mâlî işleri üzerine almıştır. Fakat Vezir Kazvînî, dirayetli ve iyi bir maliyeci olmadığından hem vergileri arttırarak hem de yeni vergi çeşitleri koyarak halka zulmetmiştir. Vezirin tutumu, Anadolu'nun her tarafında tepkiyle karşılanmış ve birçok yerde karışıklıklar

çıkmasına sebep olmuştur. Konya ahîlerinin reisi Ahî Ahmed Şah, yanında kethüda ve ciwanlarıyla birlikte Sahip Fahreddin Kazvînî'nin yanına giderek, kanunlara ve teamüllere aykırı (bid'at) vergilerden şikâyet etmiştir. Fakat Fahreddin Kazvînî, Ahî Ahmed Şah'a dönerek, "Bu kalabalığı başıma üşüştüren sensin" diyerek sert sözler söylemiştir. Bunun üzerine Ahî Ahmed Şah: "Bunlar yoksul ve çaresiz kimselerdir. Kendilerine tahammüllerinin üstünde yük yükletilmiştir, bu hali arz etmek için gelmişlerdir", dedi. Fahreddin Kazvînî'nin kötü uygulamalarına karşılık, Ahî Ahmed Şah'ın Konya halkı ve esnafını koruma amaçlı çabaları kısa sürede sonuç vermiş, Kazvînî 689/1290 yılında, Argun Han'ın buyruğu ile Tebriz meydanında boynu vurularak idam edilmiştir¹⁴²⁵.

Mevlevî kaynaklarından olan Sipehsalar ve Eflâkî'de, Ahî Ahmed Şah'ın Konya halkını Moğol katliamından kurtardığı ile ilgili menkıbeler de zikredilmektedir. Anadolu genel valisi olan şehzade Geyhatu, Anadolu seferi sırasında elli bin kişilik ordusuyla Konya'ya gelmiştir. Sipehsalar, Moğol şehzadesi Geyhatu'nun Konya'yı zapt edip yağmalama isteğini, Mevlânâ'nın şehzadenin rüyasına girerek engellediğini, Geyhatu'nun bu fıkriinden vazgeçip daha sonra Mevlânâ'nın türbesini

¹⁴²⁴ Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 44-45; Akkuş, İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah, s. 40.

¹⁴²⁵ Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 52-54) Anonim Selçukname bu olayı uzun uzun anlatır ve Konya halkının çektikleri ile ilgili şu ifadeyi kullanır: "Kazvînî Sahip Fahreddin'in Konya'da oturması 24 gün idi. Fakat Konya'nın fakir ve biçareleri 24 bin yıl eziyet çekmiş kadar bunalmışlardı." Kaynakta, Sultan Veled'in de, söylediği bir manzume ile Kazvînî'nin zulmünden açıkça şikâyet ettiği bildirilir. Ayrıca eserde, Kazvînî'nin Anadolu'ya gelişiyle yaşanan uğursuzluklar ve onun ölümüyle ilgili Sultan Veled'in kerametinden de bahseden pasajlar bulunmaktadır. Bk. Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 49-54.

ziyaret ettiğini zikreder¹⁴²⁶. Geyhatu, bu esnada iki-üç bin kişilik bir gurupla Konya'ya girmiş, ziyaretlerde bulunmuş ve Konya'nın ileri gelenlerinden Ahî Ahmed Şah'ı kendisine Baba edinmiştir¹⁴²⁷. Eflâkî'deki başka bir rivayette de bu anlatılanların yanında Ahî Ahmed Şah'ın Geyhatu'nun huzuruna çıkarak ona birçok hediyeler sunduğunu zikreder¹⁴²⁸. Nitekim Geyhatu, 1291 yılında Anadolu'ya gelip pek çok yağma ve tahriplerde bulunmuş; bu arada Konya dışında 18 gün oturmuş, fakat bu 18 gün, Selçukname'nin ifadesiyle Konyalılara 18 yıldan daha uzun gelmiştir¹⁴²⁹. Ahî Ahmed Şah, Geyhatu'nun Anadolu seferine karşılık, geniş ekonomik imkânlarının yanı sıra sosyal ve siyasî çevresi sebebiyle Moğolların Konya'yı tahrip etmemeleri konusunda sürdürülen görüşmelerde yer alarak şehrin işgal edilmesini önlemiştir. Eflâkî'de Ahî Ahmed Şah'ın, değerli taşlar ile süslenmiş bir kemer ile soy atlar takdim edip Geyhatu ile görüştüğü söylendiğine göre, onun Han'ın gönlünü alıp hem şehir halkını yağma ve kıtalden hem de fazla vergi almak için sıkıştırmaktan vazgeçirmiş olması mümkündür¹⁴³⁰.

Konya'nın her yönüyle korunmasında asayiş ve huzurun sağlanmasında büyük katkısı olan Ahî Ahmed Şah'ın, Konya halkı tarafından çok sevildiği de görülmektedir. Anonim Selçukname'de anlatıldığı üzere Ahî Ahmed Şah'ın 15 Muharrem 694/4 Ocak 1295 tari-

hinde kardeşinin ölümü üzerine, 15 bine yakın muazzam bir kalabalık, başları açık olarak cenazesinde hazır bulunmuş ve Konyalılar benzeri görülmedik bir yas tutarak kırk gün dükânlarını açmamışlardır¹⁴³¹.

Ahî Ahmed Şah'ın, Konya halkına karşı hizmetleri bunlarla da sınırlı kalmamış, Safer 696/Kasım-Aralık1296 tarihinde Gazan Han'ın Konya'ya gelen elçisinin, şehir halkına karşı zalimane tutum takınması, Ahî Ahmed Şah tarafından şehirden kovulmasına sebep olmuştur¹⁴³². Belki de hayatına mal olacak bu tutumu, şüphesiz Konya halkının teveccühünü kazanmasındaki önemli etkenlerden biri olmuştur. Selçukname'de bu olaydan bir yıl sonra yani 17 Şevvâl 697/28 Temmuz 1298 tarihinde Ahî Ahmed Şah'ın, Şarâbsâlâr tarafından öldürüldüğü zikredilir. Ancak bu Şarâbsâlâr'ın kim olduğu hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Faruk Sümer, onun Selçuklu hükümdarı II. Gıyâseddin Mesud'un adamlarından biri olması ihtimali üzerinde durur¹⁴³³. Gazan Han tarafından azledilen II. Mesud'un yerine, Selçuklu tahtına çıkarılan Ferâmürz oğlu Alâeddin Keykubâd, Şarâbsâlâr'ın öldürülmesi hakkında ferman vermiş ve bu emir

¹⁴²⁶ Feridun b. Ahmed Sipehsâlâr, *Risale: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 103-104

¹⁴²⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 588.

¹⁴²⁸ Eflâkî, II, s. 57, 58, 59.

¹⁴²⁹ Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 62-63.

¹⁴³⁰ Akkuş, *İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah*, s. 41-42.

¹⁴³¹ Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 65.

¹⁴³² Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 66.

¹⁴³³ Sümer, "XIII. Yüzyılın En Büyük Ahilerinden Ahi Ahmed Şah", s. 5; Faruk Sümer'in bahsettiği bu ihtimal biraz zayıf görülmektedir. Şarabsalar, Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un adamı dahi olsa Ahî Ahmed Şah'ın öldürülmesinde bir emri ve dahli olması ihtimalide uzak görülmektedir. Çünkü II. Gıyâseddin Mesud'un, Konya Ahîleri tarafından çok sevildiği bilinmektedir. Zira Anonim Selçukname, Sultan II. Mesud'un iktidara geçip Konya'da tahta oturmak için gelmesiyle Ahîlerin bayram ettiğini, Sultanın da bütün Ahîler ve yiğitlere iltifatlarla bulunarak gönüllerini hoş ettiğini zikreder (Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 51).

Konya büyüklerinin ittifakı ve Ahî Çaruk'un eli ile 6 Muharrem 698/14 Ekim 1298 tarihinde yerine getirilmiştir¹⁴³⁴.

Ahî Ahmed Şah, Konya halkı ile şehrin korunması ve kollanmasında hiç bir fedakârlıktan kaçınmayan, bu uğurda hayatını vermekten çekinmeyen tam bir fütüvvet erbabı Ahî reisidir. Serkeş ve yağmacıların saldırılarına karşı cesaretle Konya'yı savunmuş, yaptığı haksız uygulama ve ağır vergi yüküyle halka zulmeden zamanın vezirine kafa tutacak kadar da gözü kara bir ahî lideridir. Çok cömert bir kişiliğe sahip olan Ahî Ahmed Şah hakkında, Anonim Selçukname'de uzun bir hikâye anlatılmaktadır. Rivayete göre, Konya'nın yine ünlü reislerinden olan Ahî Ahmed hastalanmıştı. Ahî Ahmed Şah'ın onda 12.000 altın alacağı vardı. Meslektaşının hasta olduğunu öğrenen Ahî Ahmed Şah, Konya eşrafına: "Ahî Ahmed'e geçmiş olsun demeye gidelim ve onu hastalıktan kurtaralım" sözlerini söyledikten sonra hep birlikte onun evine gittiler. Ahî Ahmed Şah kapıdan girince, Ahî Ahmed'in hastalığı daha da ağırlaşmıştı. Fakat Ahî Ahmed Şah, Ahî Ahmed'in başucuna oturup yüzünü eşraf ve yiğitlere çevirerek: "Ey kardeşler ve oğullar, sizler şahit olunuz. Ben 12 bin altın olan alacağımı Ahî Ahmed'e bağışladım" demişti. Ahî Ahmed Şah'ın bu sözleri, oradakilerde sevinç yaratmış ve onun bu asil hareketini bütün Konya halkı takdirle karşılamış, dua ve teveccühlerine mazhar olmuştur¹⁴³⁵.

Ahî Ahmed

Konya'nın savunması ve muhafazasında görev alan Ahîlerden biri de Ahî Ahmed'dir. Ahî Ahmed'in yaşamı ve ailesi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklara göre Konya Ahîlerinden ve Mevlevîlere karşı muhalif hareketleri olduğu bilinmektedir. Eflâkî, Ahî Ahmed'in Mevlevîlerle olan ilişkilerinin iyi olmadığını rivayet eder ve yaşanan olaylarda onu hayırla anmaz. Ayrıca Ahî Ahmed'i sinirli, kötü ve toplumda huzursuzluk çıkartan birisi olarak tasvir eder. Eserde; Ahî Ahmed'in Mevlevî adetlerini eleştirdiği ve Mevlevîlere muhalif tavırlarda bulunduğu belirtilmektedir¹⁴³⁶. Nitekim Eflâkî, eserinde şöyle bir olay zikretmektedir. Rivayete göre *bir gün zamanın itibarlı kişilerinden Ahî Ahmed, Alâeddin'e: "Ben bir eşek yükü kitap okumuşum, fakat bu kitaplarda semâ'nın mübâh olduğuna dair hiçbir şey görmemişim ve semâ'a ruhsat verildiğini de işitmemişim. Siz bu bid'atı hangi delil ile yürütüyorsunuz?" dedi. Alâeddin: "Ahî bir eşek gibi okudu, onun için bilmedi. Tanrı'ya hamdolsun ki, biz, İsa gibi okumuşuz ve onun sırrına ermişiz," diye cevap verdi*¹⁴³⁷.

Ahî Ahmed de Ahî Ahmed Şah gibi, Konya'da yaşanan birçok olayda toplumda huzur ve asayişin sağlanması için hazır bulunmuş ve bölgede yaşanan Moğol istilalarına karşı çıkmıştır. Ancak Mevlevî karşıtlığı sebebiyle onun adı, gölgede kalmış ve özellikle Mevlevî kaynaklarında kötü bir şekilde yad edilmiştir. Nitekim *Anonim Selçukname*'de Ahî Ahmed'in, 1285 yılında Sultan Gıyâseddin'in

¹⁴³⁴ Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 67.

¹⁴³⁵ Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s.65; Akkuş, İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah, s. 42-43.

¹⁴³⁶ Ahmet Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, C. I, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s. 230.

¹⁴³⁷ Eflâkî, I, s. 230.

iki oğlu arasında yaşanan taht mücadelesi sonrasında çıkan kargaşayı, Ahî Ahmed Şah ile birlikte yatıştırdığı ifade edilmektedir¹⁴³⁸. Aynı eserde 1290 yılına gelindiğinde, Ahî Ahmed'in adı, yine Ahî Ahmed Şah ile birlikte geçmektedir. Buna göre Konya halkına zulmeden Fahreddin Kazvî'nin uygulamaları, toplumda huzuru bozmuştur. Dönemin Konya hâkimi olarak ifade edilen Ahî Ahmed Şah ile Ahî Ahmed, bu duruma karşı çıkmış ve Fahreddin Kazvî'nin yanına giderek, yaptıklarının sonradan çıkan bir adet olduğunu belirtip, fakir fukara olan Konya halkını korumaları, Vezir Kazvî'yi kızdırmıştır. Konya halkının da desteğiyle, Ahî liderlerinin bu tutumları sonrası Fahreddin Kazvî görevden alınmıştır. Bu olaylarda da açıkça görüleceği üzere Ahî Ahmed, halkın çıkarlarını düşünen toplumda birlik ve beraberliği tesis eden ahî reislerinden biridir¹⁴³⁹.

SONUÇ

Ahîler, Moğol istilasının yaşandığı ilk dönemlerden itibaren Anadolu'da Moğollara muhalif davranışlar sergileyen zümrelerden birini teşkil etmiştir. Ahîlerin, Moğollara karşı olmalarında dini, ekonomik, sosyal ve siyasal birçok faktör etkili olmuştur. Konya'da aktif bir şekilde bulunan Ahîler, Türkiye Selçuklularının her döneminde, Moğollara muhalefet olmuşlar ve onların saldırılarına boyun eğmemişler, Moğollarla ön saflarda mücadele etmişlerdir. İstilanın başladığı 1243 yılı ve akabinde İlhanlı tahakkümünün daha ağır

hissedilmeye başladığı 1277 yılından sonra vuku bulan olaylar, Selçukluların Anadolu üzerindeki hâkimiyet ve otoritesini tamamen kırmıştır. Bu durum Anadolu'daki sosyal, iktisadî, dini ve tasavvufî bir zümre olan Ahîlerin, şehirlerdeki ehemmiyetini daha da arttırarak, Ahî teşekküllerinin aynı zamanda şehirlerin savunmasında askeri görevleri üstlenmesi sonucunu doğurmuştur.

Böylece Anadolu'daki birçok şehir gibi Konya'nın da idare, yönetim ve emniyeti, Ahî reislerinin kontrolü altına girmiştir. Bu dönemde Konya'da pek çok Ahî lideri, ön plana çıkmış ve bölgenin muhafazasında önemli görevler icra etmişlerdir. Mezkûr dönemde Konya, Anadolu'nun en büyük ve en müreffeh şehri olması dolayısıyla hem Moğollar hem de çevredeki beylerin hedefleri arasında idi. Bu nedenle Moğol istilasını da fırsat bilen beyler, Konya'nın ele geçirilmesi için devletin zayıf olduğu, Moğol hükümlerinin arttığı dönemde, Konya'ya saldırılar düzenlemişlerdir. Yaşanan tüm saldırılara karşı Konya Ahîleri runudlar ile de birlik olup düşman kuvvetlerine karşı cesurca mücadele etmişlerdir. Bu süreçte toplumda Ahî Ahmed Şah ve Ahî Ahmed gibi bazı şahıslar, tebarüz etmiş ve bölgede bulunan Ahîlere liderlik etmişlerdir. Moğollar ve bazı beylerin, Konya ve halkına karşı giriştikleri istila, yağma, talan, aşırı vergi ve zulümlerine karşı, başta Ahî Ahmed Şah olmak üzere şehrin Ahî liderleri tedbirler alarak, Konya ve halkını sosyal, iktisadî ve askeri yönden korumuştur. Aynı zamanda toplumda oluşturdukları esnaf ve sanatkâr teşekkülleri ile inşa ettikleri tekke, zâviye, hankah ve dergahlarla toplumda kuvvetli bir dayanışma ruhu oluşturmuşlardır.

¹⁴³⁸ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Anonim Selçuknâme, Ter; H. İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 53.

¹⁴³⁹ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Anonim Selçuknâme, s. 58.

KAYNAKÇA

- AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü'l-Arifin*, C. I, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.
- AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü'l-Arifin*, C. II, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
- AKKUŞ, Mustafa, İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah, *İpekyolu Konya Kitabı XIV*, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya 2013. s. 31-45.
- AKKUŞ, Mustafa, “Moğol Tahakkümü Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler”, *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler*, C. II, Kırşehir 2018, s. 613-626.
- AKKUŞ, Mustafa, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2022.
- Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Yayınları, Ankara 1952.
- CAHEN, Claude, “İlk Ahiler Hakkında”, (çev. Mürsel Öztürk), *Belleten*, L/197 (1986), s. 591-601.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- EBU'L FEREC, Gregory, *Abul Farac Tarihi*, çev: Ö. R. Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- GORDLEVSKİ, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev: Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.
- İBN BİBİ, *El Evâmirü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, (Haz.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, Ankara 1996.
- İBN BATTÛTA, Ebû Abdullah Muhammed et-Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. Sait Aykut, C. I-II, 3.b., İstanbul 2004.
- İBNÜ'L ESİR, *el-Kamil fit-Tarih*, trc: A. Ağırakça-A. Özaydın, C. XII, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- KAYAOĞLU, İsmet, “Halife en-Nâsir'ın Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1981, C. XXV, s. 221-227.
- SÜMER, Faruk, “XIII. Yüzyılın En Büyük Ahilerinden Ahi Ahmed Şah”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 43, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1990, s. 3-6.
- SİPEHSÂLÂR, Feridun b. Ahmed, *Risale: Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- Tarih-i Âl-i Selçuk*, Anonim Selçuknâme, Ter; Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Atuf Yayınları, Ankara 2014.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.

BACI TEŞKİLÂTI'NIN BİLİNEN İLK LİDERİ FATMA BACI VE AHİLER

Mikail BAYRAM

Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, Konya/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0003-0128-1505.

ÖZ

Türkiye Selçukluları devrinde Anadolu'da, Ahi Evren liderliğinde Ahi teşkilatı kurulmuştur. Ekseriyet itibarıyla göçmen kitleleri içine alan ve erkekleri kapsayan Ahi teşkilatının yanında bir de kadınlar örgütü bulunmaktadır. Baciyan-ı Rum adını taşıyan bu kadınlar örgütü, Ahi Evren'in eşi, aynı zamanda Ahi Evren'inin hocası olan Evhaddüddin Kirmanî'nin kızı Fatma Bacı tarafından kurulmuştur. Fatma Bacı, Kadıncık, Kadın Ana, Hatun Ana diye de anılmaktadır. Ablası, Eymine (Emine) Hatun, zamanla Hayme Ana/Haymana şekline dönüşerek yöreye adı verilen, Kayı Boyundan Ertuğrul Gazi'nin anası olan tarihi şahsiyettir. Baciyan-ı Rum; kadınları, genç kızları örgütleyerek onlara el sanatlarını öğreten bir Ahi kuruluşudur. Eski Türk kadınlarının savaşçı özelliklerine sahiptirler. Yeri geldiğinde kılıç kuşanıp, ata binerek vatan savunmasına katılmaktadır-

lar. Türkistan'dan gelen göçmen kitlelerinin Ahi tekke ve zaviyelerinde ağırlanmasında Bacıların gayreti büyüktür. Ahiler, Bacılar teşkilatıyla, toplumun yarısı durumunda olan kadınları, üretim sürecine dahil ederek Anadolu'nun İslamlaşma ve Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Ana, Devlet Ana, Fatma Bacı, Baciyan-ı Rum.

THE FIRST KNOWN LEADER OF THE BACI ORGANISATION, FATMA BACI AND THE AKHIS

ABSTRACT

Ahi organisation was established in Anatolia during the Seljuk period of Türkiye under the leadership of Ahi Evren. In addition to the Ahi organisation, which mostly included mig-

rant masses and men, there was also a women's organisation. This women's organisation, called *Bacıyan-ı Rum* [Sisters of Rum], was founded by Fatma Bacı, the wife of Ahi Evren and the daughter of Evhadüddin Kirmanî, who was also Ahi Evren's teacher. Fatma Bacı is also known as Kadıncık, Kadın Ana, Hatun Ana. Her older sister, Eymine (Emine) Hatun, is a historical figure who transformed into Hayme Ana/Haymana over time and gave her name to the region, the mother of Ertuğrul Gazi of the Kayı tribe. Bacıyan-ı Rum is an Ahi organisation that organises women and young girls and teaches them handicrafts. They have the warrior characteristics of old Turkish women. When the time comes, they participate in the defence of the homeland by wearing swords and riding horses. The efforts of Bacıs in hosting the immigrant masses coming from Turkestan in Ahi lodges and dervish lodges were great. Akhis, with the Bacılar organisation, played an important role in the Islamisation and Turkification of Anatolia by including women, who are half of the society, in the production process.

Keywords: Mother Woman, Mother State, Fatma Bacı, Bacıyan-ı Rum.

GİRİŞ

Âşık Paşa-zade, Türkiye Selçukluları devrinde Anadolu'daki sosyal zümrelerden birinin de kendi tabiriyle "*Bacıyân-ı Rûm*" yani Anadolu Bacıları olduğunu haber verir. Sonra, Hacı Bektaş'ın (669/1271) Bacılara yakınlığından ve bu Bacıların ileri gelenlerinden olduğu anlaşılan "Hatun Ana"ya bağlılığından da söz eder. Ez cümle, Hacı Bektaş'ın gizli ilim ve kerametlerini, bu Hatun Ana'ya gösterdiğini, nesi varsa ona emanet ettiğini bildirir. Ayrıca,

Abdal Musa ile de ilgisi olduğunu belirttiği Hatun Ana'nın, Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra, mezarını yaptırdığını da yazmaktadır¹⁴⁴⁰. Hacı Bektaş'ın *Menâkıb-name'si* olan "*Velâyet-name*"de bu bacının adı, "*Fatma Bacı*", "*Fatma Ana*", "*Kadıncık Ana*" ve "*Kadıncık*" olarak sık sık geçmiştir¹⁴⁴¹. *Velâyetname*'de, *Fatma Bacı* veya *Kadıncık Ana* hakkında Âşık Paşa-zade'nin söyledikleri aynen bulunmaktadır. Fazla olarak şu bilgiler de mevcuttur. Fatma Bacı, erenler ve dervişlerin saygı gösterdiği, Hacı Bektaş'ın sık sık ziyaret ettiği ve saygı duyduğu, yaşlı bir kadındır. Bu yüzden de kendisine, *Kadın Ana* dendiği muhakkaktır. Bu yaşlı Ana'nın, erenler meclisine girdiği, bazen erenlere sofraya düzdüğü, misafirleri ağırladığı, Sivrihisarlı Nuru'd-din'in kızı olup, bilahare Sulucakaraöyük'e yerleştiği, babasından kalan servetini, erenler yolunda harcadığı, fakir düşünce de Hacı Bektaş'ın kendisine para ve mal verdiği, sonradan İdris adında biriyle evlenerek bu evlilikten yedi oğlunun dünyaya geldiği anlatılmaktadır. Ayrıca manzum "*Velâyet-name*"de, Kırşehir Emiri Nuru'd-din Caca ile siyasî mücadelesi de mahiyeti açıklanmaksızın hikâye edilmektedir¹⁴⁴². Şüphesiz burada Fatma Bacı hakkında verilen bilgilerin bazıları, hayal mahsulü şeylerdir: Babasının Sivrihisarlı Nuru'd-din olması, son evliliğinden yedi erkek çocuğunun dünyaya gelmesi gibi. Fakat gerçek olan şu ki, Hacı Bektaş'ın *Menâkıb-name'si*, Hacı Bektaş'tan iki yüz küsur yıl sonra derlen-

¹⁴⁴⁰ Âşık Paşa-Zade, *Tarih-i Âl-i Osman*, İst. 1332, s. 205.

¹⁴⁴¹ Firdevsî-i Rumî, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli (Velâyet-name)* Nşr. ve Trc. A. Baki Gölpinarlı, İst. 1958.

¹⁴⁴² Firdevsî-i Rumî, *Menakib-i Hacı Bektaş-ı Velî*, (Manzum Velayetname), Hacı Bektaş, İlçe Ktp. nr. 20060b-69b.

miş olmasına rağmen¹⁴⁴³, Fatma Bacı'nın hatırası, Bektaşî menkıbelerinde yaşamış ve hürmetle yad edilmiştir. Hacı Bektaş ve çevresi ile ilgisi anlatılan bu Fatma Bacı'nın, Fuad Köprülü'nün de anlattığı gibi¹⁴⁴⁴ Âşık Paşa-zade'nin bahsettiği “*Hatun Ana*” olduğu gayet açıktır. Bektaşî geleneklerinde daha çok, “*Kadıncık Ana*” diye anılan ve esas adının Fatma olduğu anlaşılan bu bacı kimdir?

1. FATMA BACI, AHİ EVREN'İN EŞİDİR

Şeyh Evhadu'd-din Hâmid el-Kirmânî'nin (635/1238), XIII. asrın ikinci yarısı içinde Muhammed es-Sivasî tarafından te'lif edilen “*Menâkıb-name*”sinden¹⁴⁴⁵ öğrendiğimize göre,

bu Türk asıllı sofinin, küçükken çok yaramaz olan, yaramazlığı ile babasına sabır riyazeti yaptıran Fatma adında bir kızı vardır¹⁴⁴⁶. 640 (1243) Köseadağ yenilgisinden sonra, Tokat ve Sivas, Moğol ordusuna teslim edilmiştir. Sivas'ı aldıktan sonra Kayseri'yi kuşatan Moğollara karşı, Kayseri'deki Ahiler (Futuvvet ehli) şehri müdafaaya karar vermişlerdi. İbn Bibi'nin anlattığına göre şehri, sur içinde bulunan Dabbağlar çarşısındaki Ahiler koruyordu. Bu yüzden savaşın şiddeti Dabbağlar çarşısı tarafındaki sur çevresinde toplanmıştı. Bir kısım Ahiler de Erciyes Dağı eteğindeki Battal Mescidi civarında pusu kurmuş, sur çevresine yerleştirdikleri mancınıklarla surlarda gedik açmaya çalışan Moğol askerlerine akınlar düzenliyorlardı.

¹⁴⁴³ *Menâkıb-i Hacı Bektaş-i Veli*'yi neşr. ve tercüme eden A. Baki Gölpinarlı, gayet müdellel bir şekilde bu Menâkıb-name'nin Firdevsî-i Rumî adında biri tarafından 1481-1501 Miladi tarihleri arasında te'lif edildiğini tespit etmiştir. Biz bu Menâkıb-namenin başlangıçtan itibaren birbiriyle mücadele halinde bulunan Bektaşîler ve Mevlevîleri barıştırmak ve aralarındaki munazaayı gidermek maksadıyla Firdevsî-i Rumî'ye yazdırıldığını tahmin ediyoruz. Bu ise Mevlevî mefkurenin Osmanlılara girişinin başlangıcıdır. Fatma Bacı hakkında, Velâyet-name ile *Târih-i Âl-i Osman*'ın kaynağının, Bektaşî gelenek ve rivayetleri olduğunu da burada kaydetmiş olalım.

¹⁴⁴⁴ Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ank. 1872, s. 160.

¹⁴⁴⁵ Tam adı Evhadu'd-din Hâmid b. Ebi'l-Fahr el-Kirmânî'dir. (Bk. *el-Fütühâtü'l Mekkiye*, I, s. 165) Menâkıb-namesine göre Kirman Selçuklularının Sultanı Turan Şah'ın oğlu olup, 1168 (563)'de doğmuştur. Tahsilini Bağdat'ta ikmal ettikten sonra bir süre “Hakkakiye” Medresesinde müderrislik yapmıştır. Bağdat meşayihinden Rüknu'd-din-i Sücasi'ye (608/1211) intisab ederek tasavvuf yoluna girmiştir. Seyyah bir sofi olarak tanınan Kirmânî, İran, Kafkasya, Anadolu, Irak, Suriye, Mısır ve Hicaz'ın birçok şehir ve kasabalarında bulunmuştur. Birçok yerlerde devlet adamı ve Sultanlardan hürmet gören Evhadu'd-din, Anadolu'da I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd ve bu sultanların birçok emirlerinden saygı görmüştür. Gittiği her yerde coşkun va'z ve şiirleri ile müeassir olmuş ve etrafına müritler toplanmıştır. Birçok şehir ve kasabaya temsilci (halife) koymak suretiyle, meslek ve meşrebini yaymıştır. Türkçe sohbet ettiği için, Türkmenler arasında çok müessir olan Kirmânî'nin, Anadolu'da yaygın

bir nüfuzu vardı. Anadolu'da Ahi Teşkilâtı'nın kurucusu olarak bilinen Ahi Evren Şeyh Nasiruddin Mahmud'un hocası ve şeyhidir. Evhadu'd-din'in (Bk. *Metaliü'l-İman*, Konya Yusuf Ağa Ktp. nr. 4866, yp. 1a) Abbâsî Halifesi En-Nasîr İbî-Dinillah tarafından, damadı olan Ahi Evren'le birlikte Anadolu'ya gönderildiği anlaşılmaktadır. 1238 yılında Bağdad'da ölen Şeyh Evhadu'd-din'in (Bk. *Âsârü'l-Bilâd*, s. 248, *Riyazü'l-ârifin*, s. 47-48) bilinen tek eseri Rubailer olup, ölümünden sonra damadı Şeyh Nasîru'd-din tarafından tasnif edilerek neşredilmiş olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz (Bk. *Fevâid-i Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî*, Ayasofya Ktp. nr. 2910, yp. 1b). Evhadu'd-din kendisine muhalif olanlar tarafından “ibahi” ve “şahid-baz” diye tanıtılmıştır. Ona muarız olanların başında “Mevlâna Celâlî'd-din ve hocası Şems-i Tebrizî” gelir (Bk. *Menâkıbü'l-Ârifin*, I, 439-440; *Nafahatu'l-Üns*, s. 660-663 ve 671-674; *Tarih-i Güzide*, I, 788). Sadru'd-din Konevî'nin talebelerinden Müeyyedü'd-din el-Cendî, “*Nafhatu'r-ruh ve Tuhfetü'l-futuh*” (Bursa Eski Eserler Ktp., (Hüseyni Çelebi), nr. 1183, 122b) adlı eserinde, Kirmânî hakkında bilgi vermektedir. Kirmânî hakkında daha geniş bilgi için bk. Mikâil Bayram, *Evhadu'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya, 1993.

¹⁴⁴⁶ Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî, s. 68. Kirmânî'nin, Amine Hatun adındaki kızı da Ahlat'da vezirin oğlu İmamü'd-din ile evli idi. Daha sonra kocasından boşanan Amine Hatun, Şam'da yerleşmiştir (Bk. aynı eser, s. 58-64). Hüseyin-i Kerbelâî, “*Ravzatü'l-cinan*”ında (s. 60), Evhadu'd-din-i Kirmânî'nin Nahcivan'da bir oğlu bulunduğunu, bunun soyundan bilginlerin kendi zamanında mevcut olduklarını bildirmektedir.

Ahiler, 15 gün kahramanca şehri müdafaa ettiler. Moğollar, kuşatmayı kaldıracakları bir sırada, Kayseri İğdişbaşı (Muhafız) Ermeni asıllı muhtedi Hacuk (Hacik) oğlu Hüsamü'd-din'in, Moğol ordusu komutanı Baycu ile gizlice anlaşıp şehrin durumu ve müdafaa taktiğini düşman tarafına bildirmesi sonucu, şehre girmeyi başardılar. Moğollar, Kayseri'yi koruyan Ahileri, kâmilten kılıçtan geçirdiler. Çok sayıda genç kız ve kadını esir alıp götürüp şehri de yakıp yıkmışlardı¹⁴⁴⁷. İşte bu olay, Anadolu Ahiliği için bir felâket olmuştur. Yukarıda bahsi geçen “*Menâkib-i Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî*”den öğrendiğimize göre, Evhadu'd-din-i Kirmânî'nin kızı Fatma, bu savaşta Moğollara esir düşmüştü¹⁴⁴⁸.

Ahi Evren Şeyh Nasîru'd-din Mahmud'un 602 (1205) yılında, Hocası Evhadu'd-din-i Kirmânî ile birlikte Anadolu'ya geldiğini tesbit etmekteyiz¹⁴⁴⁹. (1206) yılında da Kayseri'ye

yerleşerek burada bir Dabbağ (dericilik) atölyesi kurduğu ortaya konmaktadır¹⁴⁵⁰. Kayseri'de Kulah-duzlar Mahallesi'nde, Debbaglar Çarşısı'ndaki mescit ve zaviyeye bitişik; bir kapısı mescide, bir kapısı da dışarıya açılan evde ikamet ederdi¹⁴⁵¹. Çünkü bu evde, onun ehl-i haremi bulunmaktaydı. Bu evin, Dabbağlar çarşısındaki tekkeye bitişik olması (ki bir kapısı da mescit ve tekkeye açılmaktadır) ev ve zaviyenin asırlarca Dabbağların piri ve Anadolu Ahiliği'nin kurucusu olarak bilinen, esas adı Şeyh Nasîru'd-din Mahmud b. Ahmed el-Hoyi olan Ahi Evren'e ait, evde bulunan Evhad ud-din Hâmid el-Kirmânî'nin ehl-i haremi ise, kızı Fatma olup, Ahi Evren'in karısı olduğundan şüpheye mahal kalmamaktadır¹⁴⁵². Moğollar, Kayseri'yi işgal ettikleri zaman Fatma bu evde bulunuyordu. Ve bu evde Moğollara esir düş-

¹⁴⁴⁷ İbn Bibi, *el-Evamiru'l-alâiyye, fi'lumuri'l-alâiyye*, Nşr. A. Sadık Erzi, Ankara 1958, s. 527-531; Ebu'l-Ferec, Gregory, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, Trc. Ö. Rıza Doğrul, Ank. 1945-1950, s. 542; Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 440-441.

¹⁴⁴⁸ *Menâkib-i Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî*, Nşr. B. Furuzanfer, Tahran 1969, s. 71.

¹⁴⁴⁹ I. Gıyâseddin Keyhüsrev, 601 (1204) yılında ikinci defa tahta geçince, Sadru'd-din Konevî'nin babası olan hocası Mecdu'd-din İshak'ı (cülûsunu bildirmek için) Bağdat'a göndermiştir. Bu Sultan'ın İslâm Dünyası'nda Fütüvvet Teşkilâtı'nı yeniden organize eden 34. Abbasî Halifesi en-Nâsir Li Dînillâh ile siyasî ittifak kurduğu gelişen olaylardan anlaşılmaktadır. Mecdu'd-din İshak, o yıl Hacc'a da gitmiş, Bağdat üzerinden 602 (1206)'de Anadolu'ya dönüşünde başta Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî ve Evhadu'd-din-i Kirmânî olmak üzere birçok bilgin ve mutasavvıfı Anadolu'ya getirdiği, oğlu Sadru'd-din'e intikal eden kitaplarının “kırâât ve semâ” kayıtlarından anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Ca'fer Muhammed el-Berzai (*Ravzatü'l-murîdîn*'in sahibi ve Baba İlyas'ın hocası) de bu tarihte Anadolu'ya gelmiştir (Bk. Du menba'berayi Futuvvet, *Rahnumâ-i Kitab*, XVI, s. 413. Ayrıca Bk. *Na fahatü'l-Üns*, s. 409-410; Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî, s. 152; Ateş, İbnü'l-Arabî, *İslam Ansiklopedisi*, VIII, s. 538-540, Ebu Bekir-i Niksarî'nin de bu tarihte Anadolu'ya geldiğine dair bir haber vardır (Bk. *Fustatu'l-adale*

fi kavaidi's-saltana, Köprülü Armağanı, s. 653) Anadolu'ya gelmeden önce Hocası Evhadu'd-din-i Kirmânî ile Bağdat'ta tanışan Ahi Evren'in de 602 (1205) yılında hocasıyla birlikte Anadolu'ya geldiği kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Ahiliğin 613 (1205) yılından önce Kayseri'de mevcut olması (Bk. *Sur les Traces des Premiers Akhis*, Köprülü Armağanı, s. 83), Ahi Evren'in de 602 (1205) yılında hocası Evhadu'd-din Hâmid el-Kirmânî ile birlikte Anadolu'ya geldiği fikrini doğrulamaktadır.

¹⁴⁵⁰ Bazı Ahi Şecere-nâmelerinde, Ahi Evren'in 803 (1400) yılında Kırşehir'de debbag atölyesi kurduğu yazılıdır (Bk. Kırşehir Turizm Derneği'ndeki 3 nolu Şecere-nâme). Ahi Evren'in 659 (1261)'da öldüğü kesin olduğuna göre, 803 (1400) tarihinin 603 (1206)'den tahrif edilmiş olması ihtimal dahilindedir. Ayrıca İbn Bibî'den (s. 527-528)'de bu ilk Dabbağ atölyesinin, Kırşehir'de değil Kayseri'de olduğunu anlamaktayız. Ahi Evren Şeyh Nasîru'd-din'in Kırşehir'e yerleşmesi, Şems-i Tebrizî'nin öldürüldüğü tarih olan 645 (1247) yılından sonradır. Diğer taraftan 613 (1216) yılında hayatta olan Kayserili Ahi Emini'd-din diye birinin adının (bir akfiyeye imza atmış olarak) bize ulaşması (Bk. *Sur les Traces des Premiers Akhis*, Köprülü Armağanı, s. 83), Ahi Teşkilâtı'nın bu tarihten önce Kayseri'de kurulduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁴⁵¹ *Menâkib-i Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s.158.

¹⁴⁵² Ahi Evren'in Evhadu'd-din-i Kirmânî'nin müridi olduğu ve ona şiddetli bağlılığı bulunduğu dair eserlerinde muhtelif kayıtlar bulunmaktadır. (Bk. *Metali'ü'l-İman*, Konya Yusuf Ağa Ktp., nr. 4866, yp.1a; *Menâhic-i Seyfi*, Bursa Hüseyin Çelebi Ktp., nr. 1184, yp. 64b).

müş olmalıdır¹⁴⁵³. Ahi Evren ise, 637 (1240)'de vuku bulan Sa'du'd-din Köpek olayı ile II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölüm tarihi olan 642 (1246) yılları arasında beş sene müddetle Konya'da tutuklu bulunuyordu¹⁴⁵⁴. Bu yüzden Moğolların Kayseri'ye girdikleri tarih olan 640 (1243) yılında Kayseri'de değildi. Böylelikle Moğolların kılıcından kurtulmuştur.

“Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî”-de bildirildiğine göre, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın (1249-1254, 1257-1266) saltanatı zamanında, vezir Muinu'd-din Süleyman, Beylerbeği Haturoğlu Şerafu'd-din ve Sahib Fahu'd-din Ali, yardım ve siyasî destek için Hulagu Han'a gittikleri zaman Moğollar nezdinde esir bulunan Evhadu'd-din'in kızı Fatma'nın serbest bırakılması hakkında teşebbüste bulunmuşlardır. Kendisini ve soyunu tanıtan Fatma'yı alıp Kayseri'ye getirmişlerdir. Bir müddet sonra kendisine nerede ikamet etmek istediği sorulmuş, o da; “*Babamın arkadaşlarının ikamet etmekte oldukları kulübede ikamet etmek isterim*” demiş ve oraya gönderilmiştir¹⁴⁵⁵. Buna göre, 640 (1243)'de Moğollara esir düşen Fatma'nın IV. Kılıç Arslan'ın Moğolların desteği ile tek başına Konya'da Selçuklu tahtına oturduğu tarih olan 658 (1260)'dan bir veya iki yıl kadar önce esaretten döndüğü anlaşılmaktadır¹⁴⁵⁶.

Diğer taraftan Ahi Evren Hacı Nasîru'd-din de 645 (1247) yılında, Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesinden sonra Mevlâna'nın oğlu Alâeddin Çelebi ile Kırşehir'e gidip oraya yerleşmiştir¹⁴⁵⁷. Şems-i Tebrizî'nin, Ahi Evren tarafından öldürüldüğünü veya en azından bu işte parmağı bulunduğunu tespit etmekteyiz. Tabi sadece Fatma Hatun'un esaretten döndükten iki sene kadar sonra, eşi Ahi Evren'in de Kırşehir Emiri Nuru'd-din Caca tarafından şehit edildiğini kaydetmiş oluyoruz¹⁴⁵⁸.

Burada dikkati çeken bir şey daha var. *Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din*'in yazarı, Evhadu'd-din-i Kirmânî'nin kızı Fatma Hatun'un esaretten döndükten bir müddet sonra Şeyh Evhadu'd-din'in halifelerinden Şeyh Şihabu'd-din'in kardeşi Şeyh Bedrü'd-din'in müridlerinden Şeyh Eminü'd-din Ya'kub ile evlen-

¹⁴⁵³ Evhadu'd-din-i Kirmânî 635 (1238) yılında Bağdad'da öldüğü halde kızı Fatma'nın 640 (1243)'da Kayseri'de ikâmet etmesi onun burada evli olduğu nu göstermektedir. Menakibi-i Sadru'd-din-i Konevî'nin yazarı Musâ Sadri'nin Evhadu'd-din-i Kirmânî'nin mezarını Konya'da (Esad Ef. Ktp. nr. 1753, yp. 20b) Evliya Çelebi'nin de Kayseri'de göstermesi, *Seyahatname*, (III, s. 179-186) şüphesiz hayal mahsulüdür.

¹⁴⁵⁴ Ahi Evren, *Medh-i Fakr u Zemm-i Dünya*, Bursa, Hüseyin Çelebi Ktp., nr. 1184, 180b.

¹⁴⁵⁵ *Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s.71.

¹⁴⁵⁶ İbn Bibî, *el-Evâmiru'l-alâiyye*, s.635-640; Kerimü'd-din Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr müsâyere-tu'l-ahyâr*, Nşr. O. Turan, Ank. 1944, s. 66-72.

¹⁴⁵⁷ Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*'inde (3/412. hikaye) Alâeddin Çelebi'ye Kırşehrî (Kırşehirli) demesi onun Kırşehir'e yerleşmiş olmasındandır. Nitekim gene Eflâkî'den (8/58. hikaye) Alâeddin'in oğul ve torunlarının da Kırşehir'de ikamet etmekte olduğunu öğreniyoruz. Bu sahanın araştırmacıları bugüne kadar Eflâkî'nin Alâeddin Kırşehrî deyişine bir anlam verememişlerdir. Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesinden bir süre sonra Mevlâna oğlu Alâeddin'e üç ayrı mektup yazmış (Mevlâna, *Mektuplar*, s.16-17, 40-42, 101-102) ve bu mektuplarda oğluna kendisini affettiğini, baba ocağına dönmesini istediğini yazmıştır. Hatta bu mektuplardan birinde oğlunun dönmesini sağlaması için Emir Seyfu'd-din'e yüz suyu dökmeğe katlandığını yazıyor. A. Baki Gölpınarlı ile (Mektuplar, açıklamalar kısmı s.221) F. Nafiz Uzluk'un (Mevlâna, *Mektubât*, İndeks kısmı) kimliğini tesbit edemedikleri Emir Seyfu'd-din, Kırşehir Emiri olup, Ahi Evren'in *Menahic-i Seyfi* adlı eserini sunduğu Emir Seyfu'd-din Tuğrul'dur. (Bk. Bursa Hüseyin Çelebi Ktp., nr. 1184, yp. 60b). Birinci Alâeddin Keykubâd'ın hasarlarından idi. Harput'un fethi sırasında Keykubâd'ın emri ile burçlara sancağı diken bu zattu. İbn Bibî onu eserinin bir yerinde (s.440) Emir Tuğrul diye anmıştır. Bu zat için ayrıca Bk. İbnü'l-Enceb, *Câmiü'l-Muhtasar*, s.148). İşte Mevlâna'nın yukarıda belirtilen mektuplarını neşredenler Mevlâna'nın bu mektuplarını nereye gönderdiğini de düşünmemişlerdir.

¹⁴⁵⁸ Bk. C. Hakkı Tarım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Kırş. 1938, s.103-105; Âşık Paşa-Zade, *Târih-i Âl-i Osman*, s. 204 205.

dirildiğini¹⁴⁵⁹, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*'de Fatma Bacı'nın, sonradan Molla İdris adlı biri ile evlendirildiğini yazmaktadır¹⁴⁶⁰. Görüldüğü gibi her iki menâkıbnamenin yazarı, Fatma'nın ikinci evliliğinde kocasının adını kaydettikleri halde, daha önce kiminle evli olduğu hakkında bir açıklamada bulunmamışlardır.

2. FATMA BACI'NIN HAYATI

a. Çocukluk ve Ergenlik Çağı

“*Menâkıb-ı Evhadu'd-din-i Kirmânî*”de Fatma Bacı'nın annesinin huysuz, cahil bir kadın olduğu anlatılmaktadır. Kirmânî bir gün Bakırcılar pazarından (*Bazâr-i Nuhhâsân*) geçerken dellalın: “Kötü huylu, kötü yaradılışlı, akılsız, ağız bozuk bir cariye satıyorum” dediğini duymuş. Bütün bu kusurlara rağmen, melâmet mesleğinin gereği olarak kendisine riyazet yaptırmak, nefsinin zelil tutmak, insanları da onun şerrin den kurtarmak için bu cariyeyi satın almıştır. Fatma işte bu cariyeden doğmadır¹⁴⁶¹. Fatma Bacı, Kirmânî'nin Anadolu'ya geldiği 602 (1205) yılından sonra doğmuştur.

“*Menâkıb-ı Evhadu'd-din*”in yazarı, Fatma Bacı'nın anasına bazı kusurlar izafe ettiği gibi Fatma'nın da küçükken çok yaramaz, söz dinlemez olduğunu, bu itaatsizliği ile babasına sabır riyazeti yaptırdığını, babasının gayretlerine rağmen Kur'an ve dinî bilgileri öğrenemediği gibi, dokuma ve örgü san'atlarını öğrenmesine çalışıldığı halde bu alanda da başarılı olamadığını, gabi (başarısız) olduğunu iddia etmekte-

dir¹⁴⁶². “*Velâyet-name*”de anlatıldığına göre¹⁴⁶³ Hacı Bektaş, Anadolu'ya (Diyar-i Rûm) girdiği zaman mana aleminden Anadolu Erenlerine selâm vermiş, bu selâm ancak Fatma'ya malum olmuş ve Hacı Bektaş'ın geldiğini Erenler meclisine iletmiştir¹⁴⁶⁴. Şüphesiz Fatma 625 (1228)'den sonra evlenmiş olabilir. Bu tarihlerde Ahi Evren'in Konya'ya yerleştiğini görüyoruz. Fatma'nın da bu tarihten sonra Konya'ya gelip gelmediğini bilmiyoruz. Gelmiş olsa bile Ahi Evren 637 (1240)'da tutuklanınca, Fatma Kayseri'ye dönmüş olmalıdır¹⁴⁶⁵.

b. Fatma Bacı Ereğli'de

“*Menâkıb-ı Evhadu'd-din-i Kirmânî*” yazarının bildirdiğine göre, Fatma Bacı esaretten döndükten bir müddet sonra kendisine nereye gitmek istediği sorulmuş, o da; “Babamın arkadaşlarının yanına gitmek isterim” demiş ve oraya gönderilmiştir¹⁴⁶⁶. Burada yazar ketum davranarak eşinin ölümünden sonra gitmek istediği yere gönderildi, ifadesini kullanmadığı gibi, nereye gönderildiğini belirtmemiştir. Aynı yazar, eserin bir başka yerinde Fatma Bacı'nın, Şeyh Şihabu'd-din'e teslim edildiğini, Şeyh Şihabu'd-din'in de onu kardeşi Şeyh Bedru'd-din'in müridlerinden olan Şeyh Eminu'd-din Ya'kub ile evlendirdiğini ve bu evlilikten bir oğlan çocuğunun dünyaya geldiğini ve bu çocuğun da yedi yaşında vefat ettiğini bildirmektedir¹⁴⁶⁷.

İki gencin adları, nerede imaret kurdukları belirtilmemiştir. Ancak “*Menâkıb-ı Şeyh*

¹⁴⁵⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 71.

¹⁴⁶⁰ Firdevsî-i Rumî, *Velâyet-name*, Nşr. Abdülbaki Gölpınarlı, İst. 1958, s. 116.

¹⁴⁶¹ *Menâkıb-ı Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s. 68-69.

¹⁴⁶² *Menâkıb-ı Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s. 70.

¹⁴⁶³ *Menâkıb-ı Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s. 18.

¹⁴⁶⁴ *Menâkıb-ı Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s. 81.

¹⁴⁶⁵ *Menâkıb-ı Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s. 70-71.

¹⁴⁶⁶ *Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din*, s. 71.

¹⁴⁶⁷ *Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din*, s. 71.

Evhadü'd-din-i Kirmânî'nin Gelibolulu Muh-yi'd-din tarafından yapılan tercümesinde bu iki genç kardeşin Ereğlili olup, Bedru'd-din ve Şihabu'd-din kardeşler oldukları tesbit edilmiştir¹⁴⁶⁸.

Menakib-i Evhadü'd-din-i Kirmânî'nin Far-şasında, Fatma Hatun'un Şeyh Şihabü'd-din'e teslim edildiği, Şeyh Şihabu'd-din'in de Fatma Hatun'u kardeşi Şeyh Bedrü'd-din'in mürid-lerinden olan Şeyh Eminü'd-din Ya'kub'a ni-kahladığı ve Fatma Hatun'un bu evlilikten de bir oğlunun dünyaya geldiği anlatılmaktadır. Burada yine de Şeyh Şihabü'd-din'in nerede olduğu ve Fatma Hatun'un nereye götürüldü-ğü belirtilmemiştir. Fakat eserin Gelibolulu Muh-yi'd-din tarafından yapılan tercümesinde, Şeyh Şihabü'd-din'in Ereğlili olduğu ve Fatma Hatun'un Ereğli'ye götürüldüğü, böylece Fatma Bacı'nın bir süre Ereğli'de ikamet ettiği belirlenmektedir¹⁴⁶⁹. Fatma Hatun'un Ereğli'ye gitmesi, esaretten döndükten hemen sonra de-ğil, Ahi Evren'in öldürüldüğü tarih olan Nisan 1261 tarihinden sonradır. Bu tarihte Ereğlili Şeyh Bedrü'd-din'in hayatta olmadığı, kardeşi Şihabü'd-din'in hayatta olduğu anlaşılmakta-dır¹⁴⁷⁰.

Ereğli'de cami ve zaviye yaptıran ve vak-feden Şeyh Şihabü'd-din, Ereğlili Hacı (Ta-cir) Mevdûd'un oğlu ve 1238 yılında vefat eden Türkmen sofi Şeyh Evhadü'd-din Hâ-mid el-Kirmânî'nin halifesi olan Şeyh Şiha-bü'd-din Çoban olup, Anadolu'daki ilk Ahi-lerdendir¹⁴⁷¹.

Fatma Bacı'nın Ereğli'de kaç yıl kaldığına dair bir kayıt yoktur. Durum öyle gösteriyor ki, Ereğli'ye geldikten bir müddet sonra Fatma Hatun, yine himayesiz kalmış ve bunun sonu-cu olarak Sulucakaraöyük'e giderek Hacı Bek-taş'ın himayesine girmiştir. Onun Ereğli'den ayrılması, buradaki hamisi Şeyh Şihabü'd-din ile kocası Emini'd-din Ya'kub'un ölmeleri ile ilgili olmalıdır.

c. Fatma Bacı Sulucakaraöyük'te

Fatma Bacı, Ereğli'den Sulucakaraöyük'e gelerek Hacı Bektaş'ın himayesine girmiştir. *Velâyet-name*'de Fatma Bacı'dan daha çok *Ka-dıncık* ve *Kadıncık Ana* diye söz edilmektedir. Hakkında pek çok menkıbe anlatılmaktadır. Hacı Bektaş ile aralarında geçen birçok anek-dot nakledilmiştir. Hacı Bektaş, 1271'de (669) vefat ettiğine göre, anlatılan olaylar bu tarihten önce vuku bulmuş olmalıdır. Bu sırada Hacı Bektaş'ın iyice yaşlanmış olduğu da anlaşıl-maktadır.

Fatma Bacı'nın, Sulucakaraöyük'te Molla İdris adında biri ile evli olduğu anlatılmaktadır. Önceleri Molla İdris'in, Fatma Bacı'nın Ahi

¹⁴⁶⁸ Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî, *Menâkib-name*, Konya İzzet Koyunoğlu Ktp. nr. 1016, yp. 107a-107b.

¹⁴⁶⁹ *Tercüme-i Menâkib-i Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, Konya İzzet Koyunoğlu Ktp., nr. 2016, yp. 107a-107b.

¹⁴⁷⁰ Şeyh Şihabu'd-din'in Ereğli'de yaptırdığı cami halen faaldır ve kendi adıyla anılmaktadır. Türbesi de camiye bitişiktir. Şeyh Şihabu'd-din ve kardeşi Bedrü'd-din'in yaptırdıkları imaretin temelleri, yapılan bir kazı sonu-cunda ortaya çıkarılmıştır. Şeyh Şihabu'd-din, hayatta iken bu imaret ve camiye vakfetmiştir. Bu vakıf, Osmanlı tarihi boyunca hizmet vermiş, işleviş ve hizmetleri ile il-gili pek çok berat ve hüccet yayınlanmıştır. Bu konuda geniş bilgi için Bk. İ. Hakkı Konyalı, *Abide ve Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, İstanbul 1970, s. 495-535. Ereğli halkı, burada metfun olan ve vakıf kuran Şeyh Şihabu'd-din'in Bağdat'ta metfun olan ve 1234 (632) yılında ölen Fütü-vvet Teşkilâtı'nın "Şeyhu's-Şeyh"u Şeyh Şihabu'd-din-i

Sühreverdi olduğuna inanmaktadır. Bu çalışmamızla, Ereğli'deki Şihabu'd-din'in gerçek kimliği de ortaya çıkmış olmaktadır. Yakında bu Şihabu'd-din hakkında bir makalemiz yayınlanacaktır.

¹⁴⁷¹ Kadı Ahmed, en-Nigidi, *el-Veledü's-Şefik*, Fatih (Süley-maniye) Ktp. nr. 4518, yp. 118b.

Evren'in ölümünden sonra evlendiği eşi Ereğlili Eminü'd-din'in başka bir adı olabileceğini veya *Velâyet-nâme*'nin yanlış bir tespiti olarak Fatma Bacı'nın ikinci kocasının adının İdris olarak kaydedilmiş olduğunu düşünüyordum. Fakat Eminü'd-din Yakub'un Ereğlili olduğu ortaya çıkınca Fatma Bacı'nın Sulucakaraöyük'de Molla İdris adında biri ile üçüncü bir evlilik yaptığı görüşüne vardım¹⁴⁷².

d. Fatma Bacı'nın Ölümü

Menâkıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmânî'nin yazarı, Fatma'dan halen yaşayan bir kişi olarak bahsetmektedir¹⁴⁷³. Ancak bu eserin 658 (1260) yılından sonra ne zaman yazıldığını bilmemekteyiz. Hacı Bektaş'ın ölümünden sonra Fatma Bacı ona türbe yaptırmıştır¹⁴⁷⁴. Hacı Bektaş 669 (1271)'da vefat ettiğine göre Fatma Bacı, bu tarihten sonra vefat etmiştir. Kırşehirli C. Hakkı Tarım, Fatma Bacı'nın mezar taşının Hacı Bektaş'ta olduğunu bildirmektedir¹⁴⁷⁵. Anlaşılan mezar taşında, ölüm tarihi kayıtlı değildir. Bu yüzden C. Hakkı Tarım da onun ölümü için bir tarih vermemiştir. Onun Hacı Bektaş'tan sonra ne kadar yaşadığını belirlemek imkân dahilinde görülüyor. Abdal Musa, Kırşehir'e döndüğünde Hacı Bektaş'ın türbesinde bir müddet durmuştur. Bu sırada Fatma Ana sağ imiş. Bu haber, onun Hacı Bektaş'tan sonra bir müddet yaşadığını gösteriyor¹⁴⁷⁶.

e. Önemli Bir Ek Bilgi

¹⁴⁷² *Velâyet-nâme*, s. 65.

¹⁴⁷³ *Menâkıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s. 69-71.

¹⁴⁷⁴ *Osmanlı Tarihleri*, I, Nşr. N. Atsız Çiftçioğlu, İst. 1947, s. 238.

¹⁴⁷⁵ *Kırşehir Tarihi*, s. 103-105.

¹⁴⁷⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhu'l-Ahbâr*, V, İstanbul 1277, 52-58, Ayrıca Krş. *İlk Mutasavvıflar*, s. 40.

Görüldüğü üzere burada Türkiye Selçukluları zamanında, Ahi Teşkilatı'nın kurucusu Ahi Evren Hacı Nasirü'ddin Mahmud'un eşi ve Türkmen bir şeyh olan Evhadü'd-din-i Kırmani'nin kızı Fatma Bacı (Fatma Hatun-Kadın-cık Ana) tanıtıldı. Bu Fatma Bacı, o dönemde ahilerle bir arada faaliyet gösteren "*Bacıyan-ı Rum*" (Anadolu Bacıları) diye bilinen ve Türkmen kadınlara mahsus olan örgütün kurucusu ve ilk lideri olarak bilinmektedir. Böyle olunca XIII. asrın iki ve üçüncü çeyreğinde Kayseri ve Kırşehir'de yaşamış hanım bir eren kişidir. Ömrünün sonunda Kırşehir'de ölmüştür.

Fatma Bacı adında bir diğer eren bacı, Ankara'nın Polatlı ilçesinin kuzeydoğusunda Bacı köyünde metfun bulunmaktadır. Bu köy, adını da burada türbesi bulunan Fatma Bacı'dan almaktadır.

Moğollar ve Moğol yandaşlarının, baskı ve zulmünden ötürü pek çok ahi ve bacının Anadolu'nun batısına yani uç bölgelere göçtüklerini biliyoruz. Ahi Mesud'un, Kırşehir'den Ankara'ya, Ahi Sinan'ın Aksaray'dan yine Ankara'ya göçtükleri bilinmektedir. Ankara ve çevresi, o dönemde ahi, bacılar ve diğer Türkmen zümreler için güvenli bir bölge idi. Bu bölgede ahiler, kısa ömürlü bir devlet dahi kurdular. Ahi Evren Hacı Nasirü'ddin ve beraberindeki ahilerin, 1 Nisan 1261 tarihinde Kırşehir'de katliama uğramalarından sonra, kılıç artığı olan ahilerin, Akşehir'e göçtüklerini de biliyoruz.

f. Fatma Bacı'nın Ablası Eymine (Emine) Ana

Bu bacıya Türkmen çevreler, Emine Ana diyorlardı. Fakat isim, halkın ağzında zamanla değişime uğrayarak Haymana şekline dönüşmüştür. Ankara'nın Haymana ilçesi adını, bu

Türkmen Hatun'dan almıştır. Anadolu insanının belleğinde Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi'nin anası, olarak yer etmiştir. Halk ağzında Emine Ana veya Eymine Ana, Haymana'ya dönüşmüştür. Böyle olunca Ertuğrul Gazi, Türkmen Şeyhi Evhadü'd-din Hamid El-Kîrmânî'nin kızıdan torunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu Şeyh Evhadü'd-din Kîrmânî ise, Kirman'ın Mahan ilçesinden Ahlat'a, oradan da Anadolu'ya göçen Kayı Boyu'na mensuptur¹⁴⁷⁷ *Menâkıb-nâme*'nin yazarı, Emine Hatun hakkında şu bilgileri vermektedir: Emine Hatun, Şeyh Şihâbü'ddin Ömer es-Sühreverdî'nin terbiyesinde yetişmiş, birçok ilimde yüksek bir mevkiye erişmiştir. Kadın el sanatlarında da üstün başarıları kaydedilen Emine Hatun, Ahlat Şahları Devleti vezirinin oğlu İmâdü'd-din ile Mekke'de evlenmiştir. Fakat bu evlilik uzun sürmemiş, bir süre sonra, İmâded-din ile Emine Hatun arasında büyük bir geçimsizlik baş göstermiştir. Evhâdü'd-din, kızı ile damadının arasını bulmak için gayrette bulunmuşsa da çare olmamış, neticede Emine Hatun, kocasından boşanmıştır. Emine Ana'nın bu eşinin, Suriye'de öldüğü bildirilmektedir. Emine Hatun, boşandıktan sonra Şam'a yerleşmiş ve orada irşâd ile meşgul olmuştur. İfade edildiğine göre Emine Hatun, sadece kadınları değil, erkekleri de irşâd etmekteydi. Etrafında binlerce mürid ve mürideleri vardı. Bu bilgilerden, Ahi Evren Hâce Nasîru'd-din ile Ertuğrul Gazi arasında akrabalık bağı bulunduğu da anlaşılmaktadır.

ANADOLU BACILARI (BACİYÂN-I RÛM) TEŞKİLÂTİ'NİN KURULUŞU

Anadolu Bacıları Teşkilâtı (Baciyân-ı Rûm), Ahi Teşkilâtı'ndan ayrı bir kuruluş olmayıp Ahi Teşkilâtı'nın kadınlar veya genç kızlar koludur.

1. Ahi ve Bacı Teşkilâtı Nasıl Kuruldu?

Türkler Anadolu'yu fethettikten sonra, Anadolu'da çok çeşitli müesseseler vücuda getirdikleri gibi yoğun bir kültürel faaliyet içinde de bulunmuşlardır. Bugün dahi Selçuklular zamanında yerleşim yeri olmuş yöre ve beldelerde, o devirden kalma pek çok tarihi eser mevcuttur. Bu müesseselerin en önemlileri; cami, medrese, tekke, zaviye, kervansaray, hastane, hamam, türbe, su yolu ve askeri gayeyle yapılanlardır. İşte bu alt yapı müesseseleri sayesinde ki, Fatih Türkler, Anadolu'da erimeyip burayı yurt edinebilmişlerdir. Böylece Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması gerçekleşmiştir. Fetihden sonra bu müesseselerle Anadolu'da, İslâm Medeniyeti ve Türk kültürünün temelleri atılmıştır. Bu devirde kurulan Ahi Teşkilâtı ve teşkilâtın kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları Teşkilâtı (Baciyân-ı Rûm); sosyal, kültürel, ticarî ve hatta siyasî kuruluşların başında gelmektedir.

Bugüne kadar Ahilikle ilgili yapılan çalışmalarda, Ahi Teşkilâtı'nın ne zaman ve nasıl kurulduğu tespit olunamadığı gibi teşkilâtın kurucusu ve ilk mimarı sayılan Ahi Evren, sadece dericilerin (Dabbağların) piri ve 32 çeşit esnaf ve san'atkarlar zümresinin lideri olarak tanıtılmıştır. Ahi Evren'in, bu vasıfları yanında, büyük bir halk filozofu olup, pek çok eserler vermiş, Selçuklular devrinde yetişmiş güçlü bir

¹⁴⁷⁷ *Menâhic-i Seyfi*, Haled Ef. ilavesi Ktp., nr. 92, yp. 1a. Buradaki bilgi, birtakım Osmanlı kronikleri ile örtüşmektedir. *Tarih-i Kirman* ve *Guz* adlı eserin naşiri Bastani-i Parizi'nin Osmanlılarla bir akrabalığının bulunduğu işaret etmekte ve fakat bu akrabalığın mahiyetini açıklamamıştır. Bk. *Tarih-i Kirman ve Guz*, nşr. Bastânî-i Parizi, Tahran 1373, s. 168-171.

ilim, fikir ve aksiyon adamı olduğu meçhul kalmıştır. Ahi Evren'in asıl adı, Nasîru'd-din Mahmud, babasının adı Ahmed'dir. Ahi Evren, onun menkabevî adı olup, bu adıyla meşhur olmuştur. 1171 yılında, Azerbaycan'ın Hoy kasabasında doğmuş, Horasan ve Maverâünnehir'de tahsil yapmış, meşhur Eş'ari kalamcısı Fâhru'd-din-i Râzîye (606/1209)'da talebe olmuştur. Bir süre Bağdat'ta da bulunan Ahi Evren, 602 (1205) yılında Anadolu'ya gelmiş ve Kayseri'ye yerleşmiştir. Bu sırada Selçuklu tahtında bulunan I. Gıyâseddin Keyhüsrev şair ruhlu, kültürlü, İbn Sina'nın hayranı bir zat idi¹⁴⁷⁸. Bu büyük sultanın, iki oğlu, I. İzzeddin Keykâvus ile I. Alâeddin Keykubâd'ı da kendisi gibi yetiştirdiği icraatlarından anlaşılmaktadır. Bu bakımdan esasen en-Nâsır li Dinillah'ın kurduğu Fütüvvet Teşkilâtı'nın üyesi olarak kayınpederi Evhadü'd-din-i Kirmânî ile birlikte Bağdat'tan Anadolu'ya gelmiş olan Ahi Evren'in himaye göreceği siyasî ve fıkırî, çok müsait bir ortam ve bu ortamı yaratan güçlü bir iktidar mevcuttu. Ahi Evren Şeyh Nasîru'd-din Mahmud'un teşkilatçı düşüncelerinin, devlet tarafından himaye edilmesi, Ahi Teşkilâtı'nın kurulmasına vesile olmuştur. O zamanın sosyoekonomik, kültürel ve sosyal şartları teşkilâtın kısa zamanda güçlenmesi ve gelişmesini hızlandırmıştır.

Ahi Evren, bütün san'at kollarının toplumda yaşaması ve her san'at kolunun teşvik ve himaye edilmesi gerektiğini belirtmekle de yetinmiyordu. Bütün san'at erbabının, belli bir yere toplanmaları ve orada san'atlarını icra etmelerini, yani kooperatifleşmelerini öğütüyordu. Bu konuda aynen şöyle diyor: *“Toplum çeşitli san'at kollarını yürüten insanlara muhtaç*

*olduğuna göre, bu sanat kollarını yürüten çok sayıda insanların belli bir yere toplanmaları ve her birinin belli bir san'at ile meşgul olmaları gerekir ki, toplumun bütün ihtiyacı görülmüş olsun.”*¹⁴⁷⁹

Ahi Evren'in bu sözlerinden, şehirlerde sanayi çarşılarının kurulması fikir ve tatbikatının, bundan 700 yıl önce millî filozofumuz Ahi Evren tarafından ortaya atıldığı görülmektedir. Zira Ahi Evren'in ilk yerleştiği yer olan Kayseri'de böyle bir sanayi sitesi kurulmuş olduğunu, bazı kaynaklardan öğrenmekteyiz. Kayseri'de bir Dericiler çarşısı, bunun bitişiğinde de Külâhdüzlar çarşısı bulunuyordu. Bu iki çarşı arasında bulunan cami ve zaviyeye bitişik olan evde, Şeyh Evhadü'd-din'in kızı Fatma Hatun, yani Ahi Evren'in eşi ikâmet ediyordu¹⁴⁸⁰. İşte Bacı Teşkilâtı (Bacıyân-i Rûm), ilk olarak burada Ahi Teşkilâtı ile birlikte kurulmuştur. Sonra buradan, Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarına yayılmıştır. Ahi Evren'in eşi olduğunu tesbit ettiğimiz ve Bektaşî rivayetleriyle Âşık Paşa-zade'nin *“Tarih-i Âl-i Osman”*ında Baciyân-ı Rûm'un lideri olarak vasıflandırılan Fatma Bacı'nın da bu sanayi sitesinde (Külâhdüzlar Mahallesinde) bulunması, bu iddiamıza ışık tutmaktadır.

2. Sosyal ve Ticarî Ortam Bacı Teşkilâtı'nın Kurulmasını Gerekli Kılmıştı

Bilindiği gibi, bir mahalle oluşturacak kadar çok olan deri atölyelerinde deriler dabbağlanırken, haliyle yünleri yan ürün olarak ortaya çıkı-

¹⁴⁷⁸ İbn Bibi, *El-Evamiru'l-alâiyye*, s. 25.

¹⁴⁷⁹ Ahi Evren, *Letâif-i Hikmet*, Paris Bibliothique Nationale, nr. 99, s. 91b.

¹⁴⁸⁰ *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s. 158.

caktır. Bu yünler, heder edilemeyeceğine göre, değerlendirilmesi ve işlenmesi zarureti kendiliğinden ortaya çıkmış olmalıdır. Hekim, her şeyi yerli yerinde düşünen, hesap eden ve uygulayan kişidir. Eserlerinde zaman zaman kendisini hekim diye anan Ahi Evren Hacı Nasîru'd-din Mahmud, bunun da tedbirini düşünüp çözmüş ve uygulamaya koymuştur. Türkmen kız ve kadınlarını da organize ederek, örgücülük ve dokumacılığa yönelterek dabbaglanan derilerin yünlerini işleme ve değerlendirme cihetine gidilmiştir¹⁴⁸¹. Bu teşkilâtın, o dönemde Anadolu'nun diğer şehirlerine ne ölçüde yayıldığını bilmiyoruz. Ahilik kadar olmasa bile büyük merkezlere yayıldığı rahatlıkla söylenebilir. En azından Ahi Evren, Konya ve Kırşehir'e yerleştiği zaman buralarda da kadınları iş alanına yönelttiği söylenebilir. İleride açıklanacağı üzere Ahiler, Uç bölgelere göç ettikten sonra, Bacıların da bu bölgede yoğun faaliyetlerde bulunduklarını görmekteyiz. Niğdeli Kadı Ahmed, Niğde ve çevresinde, Taptuklu Türkmen kadınlar ve faaliyetlerinden bahsederken de gene bu Bacıları kastetmiş olmalıdır¹⁴⁸².

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Ahilerin, birçok hizmet alanlarında kadınlara ihtiyaç duyulmuş ve kadınların da belli iş alanlarında hizmet vermeleri zarureti doğmuş ve böylece Bacı Teşkilâtı kurulmuştur.

O günün toplumunda Ahi Teşkilâtı, Türkmen halkın şehir hayatına geçişini sağlamaktaydı. Türkmen hatunlar da bu geçişi, Bacı Teşkilâtı içinde ve Ahilerle birlikte sürdürmüşlerdir. O halde Bacı Teşkilâtı, Türkmen genç kız ve hanımların şehirlerde iş hayatına girme-

lerinin tabîi sonucu olarak kurulmuştur. Bunun planlayıcısı da Ahi Evren ve hocası Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî olmuştur. Bu yüzden de Ahi ve Bacı Teşkilâtı, önce şehirlerde (Kayseri, Konya, Kırşehir gibi) kurulmuştur.

3. Niçin Kayseri

1160 yılında II. Kılıç Arslan tarafından, Danişmendoğulları'ndan alınan Kayseri, bundan sonra Anadolu Selçukluları Devleti'nin önemli bir yerleşim merkezi olarak kaldı. Bir süre Türkiye Selçukluları Devleti'ne başşehirlik de yapan Kayseri, gerek Danişmendoğulları, gerek Selçuklular idaresinde bulunduğu dönemlerde Anadolu'nun en önemli ilim, san'at ve ticaret merkezi durumundaydı.

Selçuklular devrinde Anadolu'daki yol şebekesi göz önünde bulundurulursa, Kayseri'nin her bakımdan çok önemli bir mevkiye olduğu görülür. Anadolu'nun ortasında bulunması hasebiyle doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan yollar, Kayseri'den geçmekteydi. Bu durum Kayseri'nin büyük bir ticaret merkezi olmasını sağladığı gibi, kültürel münasebetler bakımından da çok hareketli bir yöre olmasına vesile olmuştur. O devirde sadece Anadolu'da değil, dünyaca meşhur olan “Yabanlu Pazarı” diye bilinen milletler arası pazar yeri de Kayseri yakınlarında Pazarören'de bulunuyordu¹⁴⁸³. Bizans, Kırım, Suriye ve İran'dan tacirler buraya gelir, alım ve satım yaparlardı. Bu durum Kayseri'deki “Yabanlu Pazarı”nın ünü ve şöhretinin ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. İşte Anadolu Selçukluları devrinde Kayseri'nin haiz olduğu coğrafi, ticarî ve ilmî önemden do-

¹⁴⁸¹ Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî, s. 158.

¹⁴⁸² el-Veledü's-Şefik, s.y.p. 48b, 108a.

¹⁴⁸³ Faruk Sümer, “Yabanlu Pazarı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, İst. 1985, S. 37, s. 11-24.

layı, devrin en dikkat çekici sosyal, kültürel, sınaî ve iktisadî kuruluşu olan Ahi Teşkilâtı ve bu teşkilâtın genç kızlar kolu olan “*Bacıyân-ı Rûm*” (Anadolu Bacıları Teşkilâtı), XIII. asrın başlarında ilk defa burada kurulmuş ve buradan Anadolu’nun diğer kasaba ve şehirlerine yayılmıştır.

4. Bazı Siyasi Olaylar, Ahiler ve Bacılar

Ahiliğin bütün Anadolu’ya yayılmasına hizmet eden Sultan Alâeddin Keykubâd, oğlu II. Gıyâsüddin Keyhüsrev tarafından öldürüldü. Bu yüzden Ahi ve Türkmenler, bu sultana karşı direnişe geçtiler. Sultan da iktidarına karşı oldukları ve kendisini devirmeği planlayan veziri Sa’dü’l-din Köpek ile iş birliği içinde oldukları gerekçesi ile pek çok Ahi ve Türkmeni öldürttü ve bazı ileri gelenleri de tutuklattı. Ahi Evren de beş sene müddetle (1240-1245) tutuklandı¹⁴⁸⁴. Bu sultanın zihniyet bakımından Ahilere karşı bir tavır takındığı, Mevlâna ve çevresindekilere yakınlaştığı ve onları himaye ettiği anlaşılmaktadır. Sultanın zaafından ve kötü yönetiminden yararlanan Moğollar, tam bu sırada Anadolu’ya girdiler. Sultanın ordusu, Köseadağ’da Moğol ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Tokat ve Sivas’ı savaş yapmadan alan Moğollar, Kayseri’de karşılarında Ahileri buldular. Ahiler, on beş gün kahramanca şehri Moğol ordusuna karşı savundular. İbn Bibi, Moğol Ordusu Komutanı Baycu Noyan’ın muhasarayı kaldıracağı bir sırada hain çıkan Selçukluların Kayseri İğdişbaşısı Ermeni asıllı (Muhtedi) Hacuk oğlu Hüsamü’l-din’in, Baycu ile gizlice anla-

şarak Moğolların, atık su yolundan şehre girmelerini sağladığını yazmaktadır¹⁴⁸⁵. Moğollar, Kayseri’yi zapt edince münhasıran Ahiler ve Bacılara ait işyerlerini, lüks evleri yağmalayıp, yakıp yıkmışlardır¹⁴⁸⁶. İşte Ahi ve Bacılara ait sanayi sitesi de bu sırada yağmalanıp ateşe verilmiştir¹⁴⁸⁷. Bu ağır ve acı mağlubiyetten sonra, Kayseri’deki Ahi ve Bacıların topyekûn imha edildikleri ve teşkilâtlarının dağıtıldığı anlaşılmaktadır.

Büyük devlet adamı Celaleddin Karatay saltanat naibliğine getirilince, Moğollarla anlaşma yapıldı. Bundan sonra gelen 10 senelik zaman zarfında Ahi Teşkilâtı’nın yeniden organizesine çalışıldı. Bu dönemde, Kırşehir’e yerleşen Ahi Evren, burada yine Ahilerin lideri olarak faaliyetlerini sürdürüyordu. Karatay’ın ölümünden sonra, II. İzzeddin Keykâvus ile kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan taht mücadelesine tutuştular. Bu olaylar üzerine Moğollar, ikinci defa Anadolu’ya girdiler. Aksaray, Sultanhanı mevkiinde Ahi ve Türkmenlerden oluşan II. İzzeddin Keykâvus’un ordusu, ağır bir yenilgiye uğradı. Vezir Kadı İzzeddin ve 14 Selçuklu Emiri, Baycu Noyan tarafından idam edildi. Baycu Noyan, başşehir Konya’ya girdi. Ülkenin her tarafında Ahiler, yeniden Moğollara karşı direnişe geçtiler. Sonunda Moğolların desteklediği ile IV. Kılıç Arslan, Selçuklu tahtına oturdu. II. İzzü’ddin ise, Anadolu’yu terk etmek zorunda kaldı. Bu yeni sultan zamanında, Moğolların emrinde Pervane Süleyman, Sahib Ata Fahirü’l-din Ali ve Vezir Tacu’l-din Mu’tez üçlüsü

¹⁴⁸⁴ Bu konuda geniş bilgi için Bk. Mikâil Bayram, “Baba İshak İşyanı ve Ahi Evren ile İlgisi”, *Diyanet Dergisi*, XVII/2, Ank. 1979, s. 69-77.

¹⁴⁸⁵ *El-Evamiru’l-alâiyye*, s. 529.

¹⁴⁸⁶ Aynı eser, s. 529-530; *Menâkıb-ı Şeyh Evhadu’d-din-i Kirmânî*, s. 71.

¹⁴⁸⁷ *Ebu’l-Ferec Tarihi*, II, s. 542.

ülkeyi yönetiyorlardı¹⁴⁸⁸. Bu yeni yönetim bir ferman çıkartarak, bütün ülkede Ahilerin elinde bulunan iş yerleri, medrese ve zaviyeleri ellerinden alınıp Mevlâna ve Mevlâna'ya yakın olan kişilere, Kalenderî dervişlere verilmesine karar alındı ve uygulamaya geçildi¹⁴⁸⁹. Mevlâna da devlet adamlarına yazdığı birçok mektupta, Ahi ve Türkmenlerden alınan hanikâh, medrese gibi müesseselerin mürit ve dostlarından birilerine verilmesini öğütlemektedir. İşte bu uygulamalar sırasında, Kırşehir'de Ahi Evren ve yakınları direnişe geçtiler. Mevlâna'nın müridi Nuru'd-din Caca, Kırşehir'deki bu isyanı bastırmaya memur edildi. Cacaoğlu Nuru'd-din, Kırşehir'deki isyanı bastırdı ve burada bulunan Ahileri kamilen kılıçtan geçirdi. Ahi Evren ve babası ile arası açık olan Mevlâna'nın oğlu Alâeddin Çelebi de burada şehit düştüler¹⁴⁹⁰. Kayseri, Konya, Kırşehir'den sonra Ankara, Çankırı, Sivas, Tokat ve Aksaray'da da Ahi ve Türkmen isyanları bastırıldı ve buradaki Ahilere ait işyeri, hanikah ve medreseler müsadere edilerek Mevlâna ve yakınlarına verildi. Ancak Mevlâna'ya bağlanmayı kabullenen Ahilere dokunulmadı. Vakıa Ahilerin Mevlâna veya haleflerine intisaba zorlandıkları, bazılarının bunu

kabul etmek zorunda kaldıkları, kabul etmeyen Ahilerden birçoklarının öldürüldüğü veya bulunduğu beldeden kovulduklarına dair kaynaklarda geniş malumat vardır¹⁴⁹¹. İşte devletin bu uygulamaları üzerine, Orta Anadolu'dan pek çok Ahi ve Türkmen, Uç bölgelere göçtü. Ahilerin kız ve hanımları olan Bacılar da Ahilerle birlikte Uç bölgelere göçtüler ve bu bölgelerde faaliyetlerini sürdürdüler¹⁴⁹².

BACILARIN FAALİYETLERİ

Geleneksel Türk kadın el san'atlarının ne kadar çeşitli, kaliteli ve yüksek değerde olduğu çok iyi bilinen bir husustur. Son asırda sosyal ve kültürel yapımızda meydana gelen hızlı değişme, makinenin iş hayatına girmesi, bu geleneksel kadın el san'atlarının gerilemesine, birçok san'at kollarının tamamen yok olmasına ve unutulmasına sebep olmakla birlikte hâlâ az değişmeye uğrayan yörelerde bu san'atların devam etmekte olduğu bilinmektedir. Şüphesiz Türk kadın el san'atları, çok çeşitlidir. Çadircılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, oya ve dantelcilik, dokuma ve örgücülük, nakışçılık ve çeşitli kumaşların imal edilmesi ve bunlardan giysi yapımı bütün bunlar kadınların meşgul oldukları san'at alanlarıdır.

1. San'at ve Meslekte İntisab

Ahilikte olduğu gibi, Bacılar da sanatlarını gelenek halinde sürdürmüşlerdir. Bu sanat geleneği hanımlar arasında nesilden nesile intikal

¹⁴⁸⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 73-75; *Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s. 71-72; İbn Bibi, *el-Evami-ru'l-alâiyye*, s. 640-648.

¹⁴⁸⁹ Eflâkî, *Vezir Tâcu'd-din Mu'tez'in Sultan'dan (IV. Kılıç Arslan) böyle bir ferman almaya çalışıp sonunda başardığını, ancak bu fermanın ahilere ait olan Hânîkâh-ı Ziya ile Hânîkâh-ı Lâla'nın sahiplerinden alınıp Hüsamed Din Çelebi'ye verilmesine dair olduğunu yazmaktadır. Bk. Menâkıbu'l-ârifin*, II, s. 754-758. Mevlâna da Tacu'd-din Mu'tez'e bir mektup yazarak adı geçen iki hânîkâhın sahiplerinden alınıp Hüsamed Din Çelebi'ye verilmesini istemiştir. Bk. *Mektubât-ı Mevlâna Celâlüd-Din*, s. 128-129.

¹⁴⁹⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s.75. Bu konuda geniş malumat için Bk. (*Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991, s.97-127) adlı eserimize müracaat edilebilir;

¹⁴⁹¹ Bu konuda geniş malumat için *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, (s.114-127) adlı eserimize müracaat ediniz.

¹⁴⁹² Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s. 131-161.

etmiştir. Bu gelenekten kopmamak ve bu gele-
neği devam ettirmek için ahilikte de, Bacılar
arasında da bir şiar olarak devam ettirilmiştir.

Tasavvufî eğitimde, bir şeyhe intisap etme-
den irşadın mümkün olmayacağı gibi, ahilik ve
Bacılık mesleğinde de bir üstattan el almadan
veya bir üstadın rehberliği olmadan bir sanata
sahip olmak caiz görülmemiştir. Fatma Ba-
cı'nın babası Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî'nin,
Malatya'daki Halifesi Şeyh Fâhru'd-din Hasan,
Malatya'da da bir zaviye yaptırmış, zaviyeye
su temin etmek için de bir kuyu inşa ettirmiştir.
Evhadu'd-din, bu kuyuyu görünce çok beğen-
miş, kuyuyu yapan ustaya bu sanatı kimden öğ-
rendiğini sormuş; usta da kimseden öğrenmedi-
ğini, kendi kendine bu sanatı icat ettiğini ifade
edince Şeyh Evhadu'd-din, hemen bu kuyuyu
doldurtmuştur. Kendisine bu davranışının sebe-
bini sorduklarında: *“Bir usta mesleğini o mes-
leğin üstadından öğrenmemişse, yani intisabı
yoksa meydana getirdiği eserlerde kudsîyyet ve
haysiyet olmaz”* demiştir¹⁴⁹³.

Bacılık, aynı zamanda bir eğitim ve öğretim
ocağıdır. Bu durumda sadece sanatkâr yetiştir-
mek amacıyla eğitim ve öğretim sürdürülmez.
Aynı zamanda mal üretmek ve topluma hizmet
sunmanın usul ve erkânı da talim edilir. Keza
her Ahi işyerinde, bir üstad (şeyh) ve o şeyhe
iman derecesinde bağlanan çırac, yamak ve
kalfalar arasında sarsılmaz bir hiyerarşi bulun-
maktaydı. İşyerinde çalışanlar, dinî ve ahlakî
bilgilerle teçhiz edilir ve bunun uygulamasına
titizlikle riayet edilirdi.

2. Örgücülük ve Dokumacılık

Şimdilik Bacıların örgücülük ve dokuma-
cılık dışındaki san'at kollarından hangileriyle
uğraştıkları hakkında sarîh ma'lumatımız yok-
tur. Ahiler gibi Bacılar da Kayseri'deki iş yer-
lerinde toplu olarak çalıştıklarına göre, kadınlar
arasında da çeşitli san'at kollarının bulunması
ihtimal dâhilindedir. Yukarıda sözü edildiği
gibi, Bacı iş yerlerine halı, kilimden başka gi-
yim sanayinin varlığını söylemek mümkündür.

Âşık Paşa-zade, Bektaşîlerin; Yeniçerilerin
başlarına giydikleri tacın (ak börk), Bektaşîle-
rin olduğu iddiasını söz konusu ederek bu id-
diayı reddetmekte, sonra da bu ak börkün, Or-
han Gazi zamanında Bilecik'te ortaya çıktığını,
Bektaşîlerin bu ak börkü giymelerinin sebebi-
nin de bir Bektaşî şeyhi olan Abdal Musa'nın
Yeniçerilerle savaflara katıldığını ve Yeniçeri-
lerden bir ak börk alıp giydiğini, sonra vilâye-
tine (Kırşehir) bu ak börkü ile dönüp, gazilerle
birlikte savaflara katıldım, diye övündüğünü
yazmaktadır¹⁴⁹⁴. Abdal Musa'nın Fatma Ba-
cı'ya yakınlığı bilinmektedir. Fatma Bacı'nın,
Bacı Teşkilâtı'nın ilk kurulduğu yer olan Kay-
seri'de, Külâhduzlar Mahallesinde bulunduğu-
nu ve Bacıların burada örgü ve dokumacılık
yaptıklarını belirtmiştik. Kayseri'deki bu ma-
hallenin, Moğollar tarafından yakılıp yıkılma-
sından sonra Kırşehir'e giden, Fatma Bacı'nın,
burada da aynı san'atı devam ettirmiş olacağı
tabiidir. Dolayısıyla Abdal Musa'nın başındaki
ak börkün (bükme elif tac), Bacıların Kayseri
ve Kırşehir'deki Külâhduzlar Mahallesinde
imal ettikleri külahlardan olduğu anlaşılmak-
tadır.

Eflâkî de Uç Beyi Mehmed Bey'den bahse-
derken, bu ak börkleri kastederek şimdi giyilen

¹⁴⁹³ Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî, s. 83.

¹⁴⁹⁴ Tarih-i Âli Osman (Osmanlı Tarihi), s. 238.

beyaz külahların bu Mehmed Bey'in icadı olduğunu ileri sürmektedir¹⁴⁹⁵. Gene Eflâkî'nin Muhammed-i Beg-i Uç hakkında verdiği bilgilerden bu zatın, bir ara Kayseri'ye gittiği bilahare Kayseri'den Uç bölgelere gitmiş olduğunu öğreniyoruz. Dolayısıyla Eflâkî'nin bu açıklaması da Yeniçerilerin giydikleri Ak Börk'ün menşenin Kayseri'ye dayandığını doğrulamaktadır. Hatta Yeniçerilerin sadece ak börtleri değil, diğer giysilerinin de Bacıların atölyelerinde imal edildiğine muhakkak nazarıyla bakılabilir. Böylece Osmanlıların kuruluş dönemindeki askeri kıyafetlerin (üniforma), Bacıların eseri olduğu ortaya çıkmaktadır¹⁴⁹⁶.

Numuneleri günümüze kadar gelen Anadolu Selçukluları devrinin o meşhur halı ve kilimlerinin, Bacıların dokuma atölyelerinde imal edilmiş ve geliştirilmiş olduğunu söylemek meseleyi idealize etmek değil, belki bir realiteyi ifade etmek olacaktır. Bu gerçeğe dayanarak Fatma Bacı'nın örgücülük ve dokumacılık san'atı öğrenemediğine dair "*Menâkıb-ı Evhadu'd-din-i Kirmânî*"nin yazarının öne sürdüğü iddiasında samimi olmadığını bir kere daha vurgulamış olalım.

Bugün Konya'nın 40 km. kadar batısında Başara adlı bir köy var. Bu köyde, menşei tarihin derinliklerine uzanan ve belli bir desen ve motif üzerinde dokunan halılar, günümüze kadar devam etmiştir. Bu halılar dokundukları köye izafeten, "Başara Halısı" diye bilinirler. Bu köy adını, Ahi Başara'dan almıştır. Ahi Başara ise, Ahi Türk'ün kardeşi yani Mevlâna'nın dostu Husamu'd-din Çelebi'nin amcasıdır. Ahi

şecerenamelerinde adı geçer¹⁴⁹⁷. Önceleri Konya'da yaşıyorken daha sonra Moğolların zulmünden kaçarak bu köye yerleşmiştir. Bacıların Ahilerle ilgisi göz önünde bulundurulursa, Başara halılarının bu köye yerleşen Ahilerin kız ve hanımlarına yani Bacı Teşkilâtı üyelerine dayandığı söylenebilir.

Yine Konya'nın 20 km. batı istikametinde Ulumuhsine ve Kiçimuhsine adlarında yan yana iki köy var. Bu köylerin, Selçuklular zamanına uzanan bir geçmişi var. Bu iki köyde de, bu iki köye has halı ve cicim model ve motifleri meşhurdur. Bilindiği gibi Muhsine kadın ismidir. Bu iki köyde dokunan halı ve Cicim'lerin menşei de bu köylere adlarını veren Ulu Muhsine ve Kiçi Muhsine adlı Bacılara dayanmaktadır. Nitekim bu köyün halkı Kiçi Muhsine ve Ulu Muhsine'nin iki kardeş olduklarına, düşmandan kaçıp bu köylerdeki mağaralara saklandıklarına ve bu iki köyün adı geçen iki kardeş tarafından kurulduğuna inanmaktadırlar. Bu iki köyde dokunan halı ve cicimlerin üzerinde araştırma yapan Belkıs Acar Hanım da Kiçimuhsine köyünde dokunan halı ve kilimlerin bir menşee dayandığına inanmakta, bir tarikat lideri tarafından bu halı ve cicim modellerinin buraya getirilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır ki, doğru bir tahmin yürüttüğü söylenebilir¹⁴⁹⁸.

3. Bacıların Askerî Faaliyetleri

Bacıların diğer bir hizmet ve faaliyetleri, askerî alandadır. İslâm öncesi çağlarda Türk

¹⁴⁹⁵ Eflaki, *Menâkıbu'l-ârifin*, I, s. 485-486, tercümesinde, I, s. 442.

¹⁴⁹⁶ *Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s. 108-109, 118.

¹⁴⁹⁷ Bz. Kırşehir Turizm Derneği'ndeki Ahi Sinan adına düzenlenmiş 1471 (876) tarihli Şecere-name. Bu Farsça Şecere-name'de Ahi Evren Şeyh Nasiru'd-din Mahmud'un nisbeti de Ahi Başara'ya ulaştırılmıştır.

¹⁴⁹⁸ Belkıs Acar, Bir Gurup Anadolu Yaygıları Üzerinde Bir Araştırma, *Türkiyemiz*, II/33, İst. 1981, s. 38-41.

kadınlarının binicilik ve atıcılıkta usta oldukları, savaşlara katıldıkları, iyi bilinen bir husustur. İslâm'dan sonra da bu geleneğin devam ettiği görülür. Moğolların, 640 (1243) yılında Kayseri'yi muhasarası sırasında Bacı örgütüne mensup kadınların, şehrin savunmasına fiilen katıldıklarını ve teşkilât olarak savaşıklarını görüyoruz. Dulkadiroğullarının otuz bin silahlı kadın askere sahip olduklarına dair haberde¹⁴⁹⁹, mübalağa olsa bile bu beylik döneminde Bacıların, ne denli faal olduklarını göstermesi bakımından önem taşır. Dulkadiroğullarından Alâü'd-Devle'nin Kırşehir'deki Ahi Evren Türbe ve Zaviyesini yaptırması¹⁵⁰⁰ bu beylik döneminde Ahi ve Bacı Teşkilâtının kurucusuna ilgi duyulduğu, dolayısıyla bu iki teşkilâtın devlet tarafından himaye gördüğü anlaşılmaktadır.

4. Misafir Ağırlama

Bacıların en iyi bilinen faaliyet alanlarından biri, Ahi tekke ve zaviyelerinde misafir edilen ve barındırılanların ağırlanması ile ilgili hizmetlerdir. Ahi Teşkilâtı'nın kuruluşunu hazırlayan sebeplerin başında, o dönemde kitleler halinde insanların yerlerinden yurtlarından kopup Anadolu'ya gelmelerinin yarattığı problemlere çare arama gayretleri vardır. Bu göçler, Anadolu'nun İslâmlaşmasını hızlandırmaktaydı. Bu bakımdan Anadolu'ya yeni gelen bu insanlar, kısa bir süre de olsa barındırılmalı, ağırlanmalı ve böylece yeni ortama uyumları sağlanmalıydı. İşte kuruluşundan itibaren Ahi Tekke ve zaviyeleri, böyle bir hizmeti ifade etmekteydi. Bacılar da bu Tekke ve zaviyelerde, konuk edilenlerin iâşe ve ibatesi hizmetini yürütmek-

teydiler. Hacı Bektaş'ın *Menâkıb-name*'sinde Hacı Bektaş, Anadolu'ya kadem bastığı zaman Fatma Bacı'nın henüz genç kız olduğu, erenlere yemek pişirmek ve sofraya düzmekle meşgul olduğu, Hacı Bektaş'ın geldiğini erenler meclisine haber verdiği anlatılmaktadır¹⁵⁰¹.

“*Menâkıb-ı Evhadu'd-din-i Kirmânî*”de, Fatma Bacı'nın babası Şeyh Evhadu'd-din'in, çevresindekilere yolcu ve kimsesizlerin yedirilip, içirilmesi ve barındırılmalarına dair öğütlerde bulunduğu yolundaki haberler yanında¹⁵⁰² yolcu ve misafirlerin temizliklerine, çamaşırlarının yıkanmasına da önem verdiği, bu tür işleri yapmaktan kadınların büyük sevap kazanacaklarını telkine çalıştığı görülmektedir¹⁵⁰³. Hatta Kirmânî, Ahiliği: Malını ve servetini cömertçe yolcu, yoksul ve muhtaca harcamayı ülkü edinmek, olarak tarif etmektedir¹⁵⁰⁴.

5. Bacı Teşkilâtı'nın Dinî-Tasavvufî Faaliyetleri

Bacılar, dinî ve kültürel faaliyetlerini, bir tarikat disiplini ve metodu içinde sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan, yoğun bir tarikat faaliyeti içinde oldukları görülmektedir. Fuat Köprülü de bunu fark etmiş ve Baciyan-ı Rûm'un, kadınlara mahsus bir tarikat adı olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Yukarıda da ifade edildiği gibi Bacılık, Ahiliğin kadınlar koludur. Bu itibarla Bacıları, Ahilerden ayrı düşünmek yanlış olacağından, kadınlara mahsus bir tarikat olarak görmek de yanlış olacaktır. Bu bakımdan Baciyan-ı Rûm, belli bir tarikatın kadın

¹⁴⁹⁹ Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, s. 160.

¹⁵⁰⁰ C. Hakkı Tanım, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 86.

¹⁵⁰¹ Firdevsî-i Rumî, *Velâyet-name*, s. 18.

¹⁵⁰² *Menâkıb-ı Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî*, s. 161-162.

¹⁵⁰³ Aynı eser, s. 69.

¹⁵⁰⁴ Aynı eser, s. 161.

müritlerinin meydana getirdiği bir cemaattir, demek daha doğru olur inancındayız. Bacılar, genel olarak Evhadiye tarikatına mensup idiler. Bunlara Evhadiler denilmekteydi. Bu cemaatin, haliyle kadın mürşideleri ve şeyhleri olacaktır. İşte Fatma Bacı ve kız kardeşi Amine Hatun, birer mürşide idiler. Babaları Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmanî'nin tarikatını, ta'lim ediyorlardı. Nitekim Rus bilgini Gordlovsky de XVI. asır başlarında İstanbul'da, "Ayşe Bacılılar" diye bir kadınlar cemaatinin (tasavvufi cemaat) bulunduğunu tespit etmiştir¹⁵⁰⁵.

Anadolu'da tarikat şeyhlerinin hanımlarına, "Ana-bacı" denirdi. Sünnî muhitlerde, hanımların erkeklerle birlikte sohbet meclislerine katılmaları, zikir, semâ ve diğer tasavvufî ayinleri birlikte yürütmeleri câiz görülmediği için Ana bacıları, şeyh ile müritleri arasında vasıta olmaktaydılar. Şeyhin ta'limat ve uygulamalarını Ana-bacılar, hanımlara intikal ettirirlerdi. Böylece hanımlar arasında dinî-tasavvufî eğitim ve öğretim sürdürülmekteydi. Selçuklular zamanında Baciyan-ı Rûm'un dinî-tasavvufî faaliyetleri, Osmanlılar zamanında Ana-bacılar tarafından devam ettirilmiştir.

Bacı Teşkilâtı'nın üyeleri genç kız ve kadınlar, erkeklerle bir arada zikir, sema ve sohbet meclislerinde bulunuyorlardı. İbnü'l-Cevzi, "Telbisü İblis"inde mutasavvıfların bu adet ve geleneklerini kınamaktadır¹⁵⁰⁶. Sadru'd-din Konevî'nin talebesi, Cendli Müeyyedü'd-din'in bildirdiğine göre, birileri Kirmânî'ye, kadınlarla bir ara da oturma-sının kendisine zarar vereceğini hatırlatmış, o da

"Kadınlarla bir arada olduğum aklımdan bile geçmiyor" diye karşılık vermiştir¹⁵⁰⁷.

Yine Kirmânî'nin *Menâkıb-name*'sinde anlatıldığına göre, Kirmânî'nin Halifesi Zeynu'd-din Sadaka'nın Konya'daki zaviyesinde (Zaviye-i Sadr-i Hakim), hanım müritler (Fakiregân) de erkeklerle birlikte zikir ve sema' meclislerine katılmışlar ve baş örtülerini de açmışlardı. Zeynu'd-din Sadaka bu durumdan haberdar edilince çok üzülmüş ve mürîdelerin, bundan böyle başlarını örtmelerini ve namahremden sakınmalarını, aksi halde kendilerini cezalandıracağını bildirmiştir¹⁵⁰⁸. Bununla beraber hemen her dönemde sofî mürşideler olmuş ve çeşitli dinî ve tasavvufî sohbet meclislerine kadınlar da katılmışlardır. Dinî ve tasavvufî alanda meşhur olmuş, şâir, âşık, vecd sahibesi pek çok hatunlar vardır¹⁵⁰⁹.

Evhadü'd-din, kendisine yöneltilen bütün tenkit ve itirazlara rağmen, meşrebini pervasızca uygulamaktaydı. Sık sık düzenlediği sema' meclislerine, hanımlar da katılıyorlardı. Sema'a giren gençlerin ellerine, güzelliklerine cazibe versin diye, birer kandil verir ve gece karanlıkta onların arasında kendinden geçinceye kadar sema' ederdi¹⁵¹⁰. Onun koyduğu bu adet ve uygulama, bugün Anadolu'da kız ve erkek grupların birlikte oynadıkları "Çayda Çıra" diye bilinen bir millî oyunda devam etmektedir. Bu geleneğin, Bacılar'dan kalma olduğunu söylemek istiyoruz.

¹⁵⁰⁵ Gordlevsky'nin Seçkin Eserleri (Rusçası), s. 420.

¹⁵⁰⁶ İbnü'l-Cevzi, *Telbisü İblis*, s. 369-370.

¹⁵⁰⁷ Müeyyedü'd-din Mahmud Cendi, *Nafahatu'l-ruh ve Tuhfetu'l-futuh*, Bursa Eski Eserler Ktp. H. Çelebi Kısım, nr. 1183, yp. 40a-42b. Hicri IV. asır sofilerinden olan Nasrabadi de böyle bir soruya muhatap olunca, aynı tarzda cevap vermiştir. Bk. *Tabakatü's-sufiye*, s. 487.

¹⁵⁰⁸ *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s. 184-185.

¹⁵⁰⁹ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, Adam Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 363-373.

¹⁵¹⁰ *Menâkıb-ı Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s. 40

SONUÇ

Evhadüddin Kirmanî'nin kızı Fatma Bacı tarafından kurulan Baciyan-ı Rûm, Ahi teşkilatının kadın örgütüdür. Fatma Bacı Türkmen kadınlara mahsus olan bu örgütün ilk lideri olarak bilinmektedir. Böyle olunca XIII. asrın iki ve üçüncü çeyreğinde Kayseri ve Kırşehir'de yaşamış hanım bir eren kişidir. Baciyan-ı Rûm teşkilatına mensup kadınların uğraş alanları, çadircılık, keçecilik, boyacılık, halı ve kilimcilik, oya ve dantelcilik, dokuma ve örgücülük, nakışçılık ve çeşitli kumaşların imal edilmesi ve giysi üretimidir.

Bacıların diğer bir hizmet ve faaliyetleri, askerî alandadır. İslâm öncesi çağlarda Türk kadınlarının binicilik ve atıcılıkta usta oldukları, savaşlara katıldıkları, iyi bilinen bir husustur. Kaynaklar, şehir savunmalarına fiilen katıldıklarını ve teşkilât olarak savaştıklarını göstermektedir. Bacıların faaliyet alanlarından bir diğeri de Ahi tekke ve zaviyelerinde misafir ağırlarken gösterdikleri hizmetlerdir. Bu bakımdan Anadolu'ya göçler sonucunda yeni gelen insanların, kısa bir süre de olsa barındırılması, ağırlanması ve böylece yeni ortama uyum sağlamaları amaçlanmaktaydı. Bacılar da bu Tekke ve zaviyelerde, konuk edilenlerin iâşe ve ibatesi hizmetini yürütmekteydiler.

Bacılar, dinî ve kültürel faaliyetlerini, bir tarikat disiplini ve metodu içinde sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan, yoğun bir tarikat faaliyeti içinde oldukları görülmektedir. Görüldüğü üzere Baciyan-ı Rûm Teşkilatı dönemin sosyo-kültürel hayatında son derece etkili bir kuruluştur. Hem ekonomik alana hem askerî hem de dinî hayata etkisi büyük olmuştur.

KAYNAKÇA

- ACAR, Belkıs, Bir Gurup Anadolu Yaygıları Üzerinde Bir Araştırma, *Türkiyemiz*, II/33, İstanbul 1981, s. 38-41.
- AHİ EVREN: Şeyh *Nasirü'd-din Mahmud el-Hoyî, Âğâz u encâm*, Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 5426 ve Bursa Eski Eserler Ktp. H. Çelebi kısmı, nr. 1184.
- AHİ EVREN, *Letâif-i Hikmet*, Paris Bibliothique Nationale, nr. 99.
- AHİ EVREN, *Medh-i Fakr u Zemm-i Dünya*, Fatih (Süleymaniye) Ktb. nr. 5426.
- AHİ EVREN, *Menâhic-i Seyfi*, Halet Ef. ilavesi (Süleymaniye) Ktp. nr. 92.
- AHİ EVREN, *Metâili'l-İman*, Yusuf Ağa Ktp. nr. 4866.
- AHİ EVREN, *Murşidü'l-kifâye*, Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 5426.
- AHİ EVREN, *Mukâtebât*, Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2412 ve 2349.
- AHİ EVREN, *Tabşiretü'l-Mübtedi ve Tezkiretü'l-Mün-tehi*, Halet Ef. ilavesi (Süleymaniye) Ktp. nr. 92 ve Nuruosmaniye Ktp. nr. 2286.
- AHİ EVREN, *Yezdan-şinaht*, Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 4819.
- AKSARAYÎ: Kerimü'd-din Mahmud, *Müsameretu'l-ahbâr ve müsayeretu'l-ahyâr*, Nşr. O. Turan, Ankara 1944.
- ÂLÎ: Gelibolulu Mustafa, *Künhu'l-ahbâr*, İstanbul 1277, I-V.
- ÂŞIK PAŞA-ZADE, *Tarih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332.
- ATEŞ, Ahmet, *Anadolu Kütüphanelerinden Mühim Yazmalar*, Tarih Vesikaları, I, İstanbul 1955.
- ATEŞ, Ahmet, "Hicri VI-VIII (XII-XIV), Asırlarda Anadolu'da Te'lif Edilen Farsça Eserler", *Türkiyât Mecmuası*, VII-VIII, İstanbul 1945.
- ATEŞ, Ahmet, "Konya Kütüphanelerinde Bazı Mühim Yazma Eserler", *Belleten*, XVI, Ankara 1952.
- BAHAU'D-DİN VELED, *Maarif*, Nşr. B. Furuzanfer, Tahran 1352, ş. I-II.
- BAYRAM, Mikâil, *Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser, "Keşfu'l-Akabe"*, Konya 1981.
- BAYRAM, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuru-luşu*, Konya 1991.
- BAYRAM, Mikâil, "Baba İshak İsyanı ve Ahi Evren ile İlgisi", *Diyanet Dergisi*, XVII/2, Ankara 1979.

- BAYRAM, Mikâil, *Şeyh Evhadu'd-din Hamid el-Kirmânî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993.
- BAYRAM, Mikâil, "Yeki ez Kadimterin Menabi'-i Edebiyat-ı Tasavvufi-i İran", *Maarif*, Tahran 1369.
- BAYRAM, Mikâil, "Sadru'd-din-i Konevî ile Ahi Evren'in Mektuplaşması", *S.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Dergisi*, S. 2, Konya 1983.
- BAYRAM, Mikâil, *Uc Beyi Mehmed Bey Kimdir?, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Konya 2001, s. 155-162.
- BUHARÎ, Alâeddin Muhammed, *Faslu'l-hitab*, (Özel kütüphanedeki nüshası).
- CAHEN, Claude, *Anadolu'da Türkler*, Trc. Y. Moran, İstanbul 1979.
- CÂMÎ: Abdu'r-Rahman, *Nafahatu'l-üns*, Trc., Lamiî Çelebi, İstanbul 1979.
- CENDÎ: Müeyyedü'd-din Mahmud, *Nefhatu'r-ruh ve Tuhfetu'l-fütuḥ*, Bursa Eski Eserler Ktp. H. Çelebi Kısmı, nr. 1183.
- EBU BEKR İBNÜ'Z-ZEKÎ, *el-Konevî, Ravzatu'l-küt-tab ve Hadikatu'l-elbab*, Nşr. A. Sevim, Ankara 1972.
- EBU CA'FER MUHAMMED EL-BARZAÎ, *Ravzatu'l-mürîdîn*, Süleymaniye Ktp. nr. 1028.
- EBU'L-FEREC: Gregory, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, Trc. Ö. Rıza Doğrul, I-II, Ankara 1945-1950.
- EBU-HASAN ed-Deylemî, *İbnu'l-hafîf eş-Şirazi*, Nşr. A. Schimmel, Tanı, Ankara 1955.
- EFLÂKÎ, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, Trc. T. Yazıcı, I-II, İstanbul 1973.
- EFLÂKÎ, Ahmed, *Menakibu'l-arifin*, Nşr. T. Yazıcı, I-II, Ankara 1959-1961.
- ELVAN ÇELEBÎ, *Menakibu'l-kudsiyye*, Konya Mevlâna Müzesi Ktp. nr. 4937.
- ELVAN ÇELEBÎ, *Menakibu'l-kudsiyye*, Nşr. A. Ocak ve İ. Erünsal, İstanbul 1984.
- ESTERABÂDÎ, Aziz: *Bez u rezm*, İstanbul 1928.
- EVHADU'D-DİN: HÂMÎD EL-KİRMÂNÎ, *Fevâid*, Ayasofya, (Süleymaniye) ktp. nr. 2910.
- EVLİYA ÇELEBÎ, *Seyahat-name*, I-IX, İstanbul 1314.
- FİRDEVSÎ-İ RUMÎ, *Menakib-i Hacı Bektaş-ı Velî*, (Manzum Velayetname), Hacı Bektaş, İlçe Ktp. nr. 200.
- FİRDEVSÎ-İ RUMÎ, *Velâyet-name*, Nşr. A. Baki Gölpinarlı, İstanbul 1958.
- HALİL EDHEM, *Kayseriyye Şehri*, İstanbul 1928.
- HASLUCK, F. V. *Bektaşilik Tetkikleri*, Trc. R. Hulusi, İstanbul 1928.
- HİDAYET, Kuli Han, *Riyazu'l-ârifin*, Tahran 1344.
- HOCA SA'DU'D-DİN, *Tâcu't-Tevâriḥ*, I-II, İstanbul 1279.
- HÜSAMEDDİN, Hüseyin, *Amasya Tarihi*, I-IV, İstanbul 1329-1332.
- İBNU'L-ARABÎ: Muhyi'd-din, *el-Fütuhati'l-Mekkiye*, I-IV, Kahire 1293.
- İBN BATTUTA, *Rihle*, Beyrut, 1964.
- İBN BATTUTA, *Seyahat-name*, Trc. M. Şerif, İstanbul 1333-1335, I-II.
- İBN BİBÎ, *el-Evamiru'l-alâiyye, fi'lumuri'l-alâiyye*, Nşr. A. Sadık Erzi, An kara, 1958.
- İBN EBÎ USAYBÎA, *Uyunu'l-enba fi tabakati'l-etibba*, Mısır 1299/1882, I II.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, *Telbisu İblis*, Beyrut 1368.
- İBNÜ'L-ENCEB: es-Sâi, *Câmiu'l-muhtasar*, Nşr. M. Cevad, Bağdad 1937, IX.
- İBN HALDUN, *Mukaddime*, Beyrut (Tarihsiz).
- İBN TEYMÎYE: Takiyü'd-din Ahmed, *Mu'cemu'l-fe-tava*, Nşr. Muhammed b. Abdu'r-Rahman, Suudiye 1398, I-XXXVI.
- KADI AHMED: en-Nigidi, *el-Veledü's-şefik*, Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 4518.
- KAŞGARLI MAHMUD, *Divânu Lugati't-Türk Tercümesi*, Ankara, 1993, I-III.
- KÂTİB ÇELEBÎ, *Keşfu'z-zünun*, Nşr. Ş. Yatkaya-R. Bilge, İstanbul, 1941 1943, I-II.
- KAZVİNÎ: Zekeriya b. Muhammed, *Âsâru'l-bilâd*, Beyrut 1389/1956.
- KEKLİK, Nihat, *Muhyi'd-din İbnü'l-Arabi*, İstanbul 1966.
- KERBELÂÎ, Hüseyin, *Ravzatu'l-Cinan fi beyani makâbiri'l-meşâyih*, Tahran 1349.
- KONEVÎ: Sadru'd-din Muhammed, *Vasiyet-name, Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1958, II.
- KONYALI, İ. Hakkı, *Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, İstanbul 1970.

- KONYALI, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Edebi ve Fikrî Makalelerden Seçmeler*, Nşr. Orhan Köprülü, İstanbul 1972.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları, *Belleten*, Ankara 1943, VII.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1928.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1966.
- MEVLÂNA: Celâlu'd-din-i Rûmî, *Mektuplar*, Trc. A. Baki Gölpinarlı, İstanbul 1963.
- MEVLÂNA, *Mektubât*, Nşr. F. Nâfiz Uzluk, İstanbul 1937.
- MEVLÂNA, *Fihî mafih*, Trc. M. Ambarcıoğlu, İstanbul 1974.
- MEVLÂNA, *Mesnevî*, Neşr. R. Nicholson, Leiden 1933, I-VI.
- MEVLÂNA: Nâsirî, *Futuvvet-name*, Nşr. F. Taeschner, Leipzig, 1944.
- MUHYÎ'D-DÎN: Gelibolulu, *Tercüme-i Menakıb-i Evhadu'd-din-i Kirmânî*, Konya İzzet Koyunoğlu Ktp. nr. 2016.
- MUSA SADRÎ, *Menakıb-i Şeyh Sadru'd-din-i Konevî*, Esad Ef. (Süleyma niye) Ktp. nr. 1753.
- MUSTEVFÎ: Hamdullah-ı Kazvinî, *Târih-i Güzîde*, Nşr. E. Bravne, London, 1328/1910, I-II.
- NEŞRÎ: Mehmed Ef., *Kitab-ı Cihan-nüma*, Nşr. F. Taeschner, Leipzig, 1951-1952, I-II.
- RAVENDÎ: Muhammed b. Ali, *Râhatu's-sudur ve âyetu's-surur*, Trc. A. Ateş, Ankara 1957-1960, I-II.
- SİPEH-SALAR: Feridun b. Ahmed, *Menakıb-i Hz. Hü-davendigâr*, Trc. Mithat Buharî, İstanbul 1331.
- SİVÂSÎ, Muhammed, *Şeyh Ehadü'd-din'i Kirmânî ve Menâkib-namesi*, Trc. Mikail Bayram, İstanbul, 2008.
- SÜLEMÎ: Ebu Abdu'r-Rahman Muhammed, *Tabakatu's-sufiye*, Nşr. Nuru'd din Şeribe, Mısır 1389/1969.
- SÜMER, Faruk, Yabanlu Pazarı, *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1985, S. 37.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, (Adam Yayıncılık), İstanbul 1982.
- TAESCHNER, Franz, *Studien Islamica*, 1932, V.
- TARIM, C. Hakkı, *Kırşehir-Gülşehir*, İstanbul 1948.
- TARIM, C. Hakkı, *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Kırşehir, 1938.
- TAŞKÖPRÜ-ZADE: Ahmed Ef., *eş-Şakaiku'n-nu'maniyye*, Nşr. A. Suphi Fırat, İstanbul 1985.
- KİNDACI, M. C. Şehabettin, Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar, *Tarih Dergisi*, İstanbul 1957.
- TEKİNDACI, Şemsüddin Mehmed Devrinde Karamanlılar Tarihi, *Tarih Dergisi*, İstanbul 1966, XIV.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970.
- TURAN, Osman, *Selçuklu Türkiye'si Din Tarihine Ait Bir Kaynak, Fustatu'l-adale fi kavaidi's-saltana*, Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953.
- TURAN, O., *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1958.
- TURAN, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984.
- VEZİRÎ, Ahmed Ali Parizi, *Tarih-i Kirman*, Tahran, 1364.
- WILSON, P. L. ve WEISCHER; B. M. *Heart's Witnes, The Sofi Quatrains of Avhaduddin Kirmani*, Tahran 1978.
- Yazarı Bilinmeyen ve Belli Bir Yazarı Olmayan Eserler**
- Ahi Sinan Şecere-namesi*, Kırşehir Turizm Derneğindedir.
- Ahi Şecere-nameleri*, (8 adet) Kırşehir Turizm Derneğindedir.
- Hikâyât-i Irakiyyân*, Karaman İlçe Halk Kütüphanesi, nr. 2.
- İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1942-1986.
- Kenzu'l-vuaz*, Konya İzzet Koyunoğlu Ktp. nr. 3050.
- Menakıb-i Şeyh Evhadu'd-din-i Kirmânî*, Nşr. B. Furuzanfer, Tahran 1969.
- Osmanlı Tarihleri*, I, Nşr. N. Atsız Çiftçioğlu, İstanbul 1947.
- Tarih-i Al-i Selçuk*, Nşr. F. Nafiz Uzluk, Ankara, 1952.

TÜRKİSTAN'DAN ANADOLU'YA TÜRKLERDE GAZA RUHU

Bekir BİÇER

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Konya/TÜRKİYE,
bbicer@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6927-6134.

ÖZ

Türkler tarihlerinin erken dönemlerinden itibaren yaşadıkları Türkistan'da siyasî, dini, iktisadî, edebi ve kültürel faaliyetler yapmışlardır. Bu faaliyetler sonrasında elde edilen maddi ve edebi değeri olan eserler günümüze kadar ulaşmıştır. Türkler erken dönemde yazıyı az kullandıkları için daha çok sözlü kültür eserleri üretmişlerdir. Bu ürünler masa başında değil hayatın içinde doğan kahramanlık hikâyeleridir. İslâmiyetten önce Türklerin oluşturduğu en önemli destanlar Oğuz Kağan Destanı, Bozkurt Destanı, Türeyiş Destanı ve Göç Destanı'dır. Türkler Müslüman olduktan sonra Kur'an'daki peygamber kıssaları, fatih sahâbiler ve meşhur sûfilerin tesirleriyle dini ve tasavvufî türden menkıbeler üretmişlerdir. Öncelikle Satuk Buğra Han Destanı, Manas Destanı ve Dede Korkut

Hikâyeleri başta olmak üzere zengin bir edebi külliyat oluşturmuşlardır.

Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken bu kültür ürünlerini birlikte getirmiş ayrıca Anadolu'da yeni kahramanlık destanları yazmışlardır. Battalnâme, Danişmendnâme, Saltuknâme, Hacı Bektaş-ı Veli Menâkıbnâme-si gibi çok sayıda dini menkıbevi eserler te'lif etmiş veya var olanları derlemişlerdir. Konya, Selçuklular için fetih ve gaza ruhunun en iyi yaşatıldığı ve temsil edildiği bir mekan olmuştur. Konya ve çevresindeki Türkmen sûfilerden Pirebi Sultan, Seyyid Mahmud Hayrani, Seyyid Harun Veli gibi gazi - sufiler etrafında halk hikâyeleri olarak bilinen menkıbeler doğmuştur. Bu menkıbeler, "Bize bir coğrafya nasıl vatan yapılır?" Sorusunun cevabını vermiştir.

Anahtar kavramlar: Destan, Gaza, Fetih, Konya, Sûfi.

THE SPIRIT OF GHAZA AMONG TURKS FROM TURKISTAN TO ANATOLIA

ABSTRACT

Turks have carried out political, religious, economic, literary and cultural activities in Turkestan, where they have lived since the early epochs of their history. The works carrying material and literary value obtained after these activities have reached the present day. Since the Turks used very little of writing in the early period, they produced more oral cultural works. These products are heroic stories that emerged not at the dest but in life. The most important epics created by Turks before Islam are Oguz Khan Epic, Bozkurt Epic, Genesis (Türeyiş) Epic, and Migration Epic. After the Turks converted to Islam, they produced religious and mystical legends under the influence of the stories of the prophets in the Qur'an, the conqueror companions and famous Sufis. They created a rich literary corpus, especially the Satuk Buğra Han and Manas epics, and Dede Korkut Stories.

When the Turks came to Anatolia from Central Asia, they brought these cultural products along with themselves while also writing new heroic epics in Anatolia. They have authored or compiled many religious legends such as Battal-nama, Danishmend-nama, Saltuk-nama, and Bibliography of Haji Bektash Veli. Konya, for the Seljuks, has been a place where the spirit of conquest and ghaza is best represented and kept alive. Folk tales, known as epics, were born about the Turkoman Sufis from in and around Konya such as Pirebi Sultan, Sayyid Mahmud Hayrani, and Sayyid Harun Veli. The-

se epics gave us the answer to the question of "How to make a homeland out of landmass?"

Keywords: Epic, Ghaza, Conquest, Konya, Sufi.

GİRİŞ

Türklerin Anadolu'yu vatan haline getirme çabaları ile destan kültürün beslediği gaza ruhu arasında kopmaz bir bağ vardır. Bu bağınilmekilmek dokunduğu merkezlerden birisi de Konya'dır. Konya ve Beyşehir çevresi Uç bölgesidir. Bu bölgede Rumlarla yapılan gazalar fetih ruhunu beslemiştir. Ayrıca *Hamzanâme*, *Battal Gazi Destanı*, *Danışmendnâme* ve *Dede Korkut Destanı* gibi destanlar Konya ve yöresinde okunuyor, anlatılıyordu. Gaziler, alplar, Horasan Erenleri, bölgede gaza ruhunu yayan, geliştiren unsurlardı. *Danışmendnâme*'nin ilk defa İkinci İzzeddin Keykâvus'un (1246-1249, 1249-1262) emriyle, onun yazıcılarından İbn Âla tarafından yazıya geçirilmesi bu konuda Konya merkezli gaza ruhunu besleme çalışmasının önemini vurgular. Yalnız, günümüze ulaşmayan bu ilk Konya'da yazıya alınan destan ve diğerleri hakkında Selçuklu başkenti çevresindeki gelişmelere girmeden önce destan kültürünün temelleri ve gelişim sürecini değerlendirmeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Türk kavimleri, Türkistan'ın geniş bozkırlarında tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren gündelik hayatta din, inanç, kült, töre, değer, ahlak, edebiyat, müzik ve kültür üretmişlerdir. Üretilen ya da elde edilen her türlü davranış kuralı ve yaşama biçimini çocuklarına miras olarak bırakmış ve tarihlerine intikal ettirmişlerdir. Bu dönemde insanlar, akıl ve mantıkları yerine gözlem güçlerini ve hayal kurma yeteneklerini kullandıkları için her şeyi doğaüstü

güçlerle açıklama yoluna gitmişlerdir. Toplumun ürettiği her türlü mitolojik değer, halk hikâyesi ve menkıbeler bir yandan sözlü kültürü oluştururken diğer yandan bu kazanım ve birikimler zaman içinde kollektif hafızayı, ortak kültürü ve hatta zaman içinde milli kimliği oluşturmuştur.

Türk kavim ve boyları, kendi aralarında savaştıkları gibi başka kavimlerle de savaşmışlardır. İnsanlığın en acı, can yakıcı sanatı, savaş sanatıdır. Savaşlar; yiğitlerin, gençlerin, canların, malların, toprakların, bağrında yaşadıkları bağ ve bahçelerin kaybıyla sonuçlanmıştır. Her savaş mutlaka anaların canını yakmış, yiğitleri toprağa düşmüş ve toprak insanların acılarını büyümüştür. Analar, kadınlar kaybettikleri her yavruları için yeni doğan çocuğa, kaybettiklerinin adını vermiştir. Böylece hem acılar tazelenmiş hem de tarihi vak'alar hâfızalara kaydedilmiştir. Savaş hikâyeleri halk arasında konuşulmuş, savaşın kahramanları adına övgüler düzülmüş, kutlamalar yapılmış ve kadınlar, daha çok kahramanlarla evlenmek istemiştir. Evlilikler âdeti yeni zaferler kazanmak ve yeni kahramanlar doğurmak için yapılmıştır. Büyük savaşlar, büyük acıları, büyük acılar büyük destanları doğurmuştur. Tıpkı Alp Er Tunga ve Oğuz Kağan destanlarında olduğu gibi.

Türkler, tabiatla iç içe yaşarken tabiatın zorluklarıyla uğraşmış hatta tabiatla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Tabiatla yararlandıklarını, sevdiklerini, korktuklarını yüceltmiş, onları çok sevmiş, varlıklarını onlara adanmış ve onları kutsamışlardır. Darda kaldıklarında kendilerine yol gösteren ve canlarını kurtaran hayvanları bile önemsemiş ve onları yüceltmişlerdir. Türkler arasında Bozkurt ve Ergenekon destanlarının doğması gibi.

Türk kavimleri, farklı zamanlarda farklı din ve toplumlarla karşılaşmış ve onlarla etkileşimde bulunmuşlardır. Onlara Türk inançlarına ilişkin bir şeyler verirken onlardan da Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi farklı din ve inançları almışlardır. Bu dinlere ait metinleri okumaları, Türkler arasında yeni kültürlerin yayılmasına sebep olmuştur. Örneğin Uygurların Mani dinini kabul etmelerinin efsanevi hikâyesi, Uygurların Türeyiş Destanı'nı doğurmuştur. Bütün insanlar kendi atalarını, büyük dedelerini ararken kendilerini Hz. Nuh'a ve oğullarına nispet etmişlerdir. Bu inancın gereği olarak farklı kavimler arasında, Yaratılış Destanı ve Tufan Destanı gibi destanlar doğmuş ve Türkler de bu destanları kendi kültürlerine uyarlamışlardır. Sonuçta Türk toplumları, Müslüman olmadan önce kendi coğrafyalarında ve kendi kültürleri içinde çok sayıda destan üretmiştir.

İslami Devir Türk Destanları

Türklerin Müslüman olması Türk tarihinin ilk ve en büyük devrimidir. Türklerin Müslüman olması, asırlarca devam eden bir süreçtir. Türklerin Müslüman olmasında birçok unsur etkili olmuştur. Horasan ve Maverâünnehir'in Türk yurtlarının fethinde üs olarak kullanılması, Sûfilerin Türkleri İslam'a davetleri ve tüccarların İslamiyeti yayması gibi. Emeviler ve Türk kavimleri arasında Türk yurtlarında, Maverâünnehir ve Horasan üzerinden şiddetli savaşlar olmuştur. Emevi saldırılarına Türkler, şiddetle karşı koymuş ve Horasan; Mukaddesi'nin deyişi ile: "Türklerin serhaddi, Oğuzların kalkamı, Rum'un korkulu rüyası, Müslümanların iftihar kaynağı"¹⁵¹¹ olmuştur. Horasan, tarihin erken

¹⁵¹¹ Mukaddesî, *Ahsenü't-Takâsîm (İslam Coğrafyası)*, Çev. R. Şeşen, Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 265.

dönemlerinden itibaren farklı kültür ve medeniyetlere beşiklik yapmıştır. Tasavvufun ilk doğduğu, İslam kültür ve medeniyetinin mayalandığı en bereketli topraklardan birisidir.

Türklerin Müslüman olmasına en önemli katkıyı sûfiler yapmıştır. Türkler için sûfîlerin rolünü Süfyan-ı Sevri şöyle özetler: “Türkistan’da ezan okumak, Mekke’de namaz kılmaktan daha faziletlidir”¹⁵¹². Horasan’da oluşan sûfî eğilimler, Mâverâünnehir üzerinden Türkistan’ın iç kesimlerine doğru yayılma imkânı bulmuştur¹⁵¹³. Sûfîlerin gerçeküstü hayat ve faaliyetleri, Türkmenler için daha câzip bir hâl almıştı. Çünkü mutasavvıflar âdetâ eski kam-baksıların yerlerini doldurarak olağanüstü hâl ve davranışlar üretmeye başlamışlardı. İslâm velileri, halk arasında kerametler sergileyerek ilgi odağı hâline gelmişlerdi. Su üzerinde yürüme, havada uçma, yağmur yağdırma, tayy-i mekân-tayy-i zaman, ölüleri diriltme, düşünceleri okuma, hayvan veya bitkilerle konuşma...¹⁵¹⁴ gibi haller, insanların akıllarına hitap etmek yerine hayal dünyalarını süslemiş ve halk tarafından daha inandırıcı bulunmuştur.

Horasan ve Mâverâünnehir, zaman içinde sûfîliğin beslenme alanı oldu ve züht hareketi, burada kendine köklü bir zemin buldu. Türkler, Müslüman olup yazılı kültüre geçince Müslümanların daha önce oluşturup yaygınlaştırdıkları yazılı bir kültürle karşılaştılar. Kuran’dan peygamber kıssaları, meşhur sahâbelerin gaza

ve kahramanlık hikâyelerini anlatan menkıbelerle tanıştılar. Türklerin en çok ilgi gösterdiği kültür, sûfîlerin menkıbe ve kerâmetleri idi. Özellikle Hz. Hüseyin, Hasan-i Basri, İmam-ı Âzam Ebu Hanife, Şakik-i Belhi ve Hallâc-ı Mansur gibi sûfîlerin hikâyeleri, halk arasında okunur ve bilinir olmuştur.

“Türklerin Müslüman olmasıyla dünya görüşü ve hayat tarzlarında meydana getirdiği değişiklikler, destanlarına da yansımıştır. Eskiden dünyaya hâkim olmayı amaçlayan, dışa dönük ve sürekli hareket halindeki kişilikler, alp tipi kahramanlar olarak anılırdı. Bu insan tipleri, yerini İslami dönemde gazi tipine bırakmıştır. Gazi karakteri de alp tipi gibi dünyayı fethetmeyi amaçlayan bir kahramandır, ama aynı zamanda insanı dıştan içe doğru olgunlaştırmış ve maddeden manaya yönelişi temsil etmiştir. İslami dönem destanları, Müslüman Türklerin gayrimüslüm Türkler ve Hristiyanlara karşı yaptıkları gaza ve cihat faaliyetlerinden doğmuştur”¹⁵¹⁵.

Türklerin Müslüman olması ile Türk edebiyatı, ciddi bir değişim içine girmiştir. Edebiyatın muhtevası değişmiş İslami, dini bir özellik kazanmıştır. Halk edebiyatı yaşamaya devam etmiş buna ilaveten Tekke-Tasavvuf Edebiyatı doğmuştur. Şüphesiz halk edebiyatı içinde destanlar önemli bir yer tutmuştur. Türk destanlarının en karakteristik tarafı, Türk halkının uzak veya yakın tarihinde doğmuş ve sözlü tarih anlatılarından oluşmuş olmasıdır. Destanlar, tarih içinde doğar. Her destan, tarihi hâdiselerin milletin hayatında ve hafızasında bıraktığı intibaları hikâyeleştirir, bu destanlar dilden dile, ku-

¹⁵¹² Mustafa Kara, *Tasavvuf Kültürünün Türkistan Macerasına Genel Bakış*, *Keşkül*, Güz 2005, s. 1.

¹⁵¹³ İsmail Aka, *Türkistan’da İslâmiyetin Yayılması ve Ahmed Yesevî Sevgisi*, -Ahmet Yesevî, *Hayatı, Eserleri- Teşviri*, İstanbul 1996, s. 524.

¹⁵¹⁴ Reynold A. Nicholson, *İslam Sûfîleri*, Çev. Y. Belli- M. Temelli, İstanbul 2004, s. 95.

¹⁵¹⁵ İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. XXVIII.

şaktan kuşağa aktarıldıkça zenginleşir ve günün birinde birileri tarafından kaleme alınır.

Müslüman Türkler, gaza ve cihat isteği ile sınır boylarına koşmuş İslamiyet'i yeni topraklara yaymış, bu fetihler esnasındaki kahramanlık hikâyeleri ile de gaza edebiyatı doğmuştur. Bu gaza ve cihat politikasının en somut iki örneği, Karahanlıların İslâm'ı Uygurlar arasına yani Doğu Türkistan'a yaymaları ve Selçukluların Anadolu'yu fethetmeleridir. Müslüman Türklerin, kendi tarih ve edebiyatlarına ait yaptıkları ve yazdıkları destanlara, menkıbe adı verilmiştir. Türkler açısından bu türün belki ilk ve en önemli örneği, Satuk Buğra Han Menkıbesidir. Müslüman gazilerin yaptığı savaşlar, zaferler, yenilgiler ve acılar, Müslüman Türkler arasında şehitlik ve gazilik kültürünü doğurmuş böylece halk arasında gaza ve kahramanlık hikâyeleri anlatılır olmuştur. "Din ulularının veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin hayatları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili olarak yazılan halk hikâyelerine menkıbe denir. Menkıbeler, Türk tarih ve edebiyatının en yaygın edebi ürünüdür"¹⁵¹⁶.

XI. yüzyıldan itibaren Müslüman Türkler, kendi aralarından kendi tarihi ve manevi şahsiyetlerini çıkarmışlardır. Bu tarihi şahsiyetlerin ilk ve en önemlisi Satuk Buğra Han Destanı'nda; ikincisi Manas Destanı'nda yer almaktadır. Satuk Buğra Han, Müslüman olduktan sonra İslamiyet'i Karahanlıların resmi dini yapmış, onların Müslüman olmasına vesile olmuş önemli bir devlet adamıdır. Sonra bir mücahit, gazi olarak Budist Uygurlar üzerine seferler ve fetihler yapmış onları Müslüman yapmak için çaba sarf etmiştir. Uygurlar üzerine yaptığı bir sefer

esnasında şehit olmuş, Artuc'a defnedilmiş ve üzerine bir türbe yaptırılmıştır. Türk halkı, Satuk Buğra'yı veli ve kahraman olarak görmüş, hikâyeleri dilden dile dolaşmış ve sonra Satuk Buğra Han Menkıbesi doğmuştur. Bu kutlu, gazi şahsiyet evliyaya dönüşmüş adına türbeler yapılmış ve mezarları ziyaret makamlarına dönüşmüştür.

a) Satuk Buğra Han Menkıbesi

Besmele ile başlayan Satuk Buğra Han Menkıbesi, onun vasıflarını şöyle anlatır: Sultanoğlu Sultan, Hakan oğlu Hakan (olan Satuk Buğra Han); küfür ve isyan dönemlerini ortadan kaldıran, son dönem peygamberi, şeriat ve dine değer kazandıran, yeryüzünün ve dönemin padişahı, imanının nurunun mazharı, peygamberlerin sonuncusunun (sav) dostu, milletleri ortaya çıkaran (görünür kılan) Allah'ın dostu, Hz. Peygamber'den terbiye alan, dinlerin her bir adını âşikâr kılan, müşrik, kâfir ve münafıkları kutlu kılıcıyla yok eden mukaddes kişi.

Kılıçların kıvılcımları, şirk ve sapkınlık içinde olanlara yol gösterici, yol göstericilerin yol göstericisi, önderlerin önderi, yıkılmış düşmüş (kimseleri) görüp onların yardımına yetişen, mazlumların yardımına koşan, çaresizlerin en sevimlisi, aynı zamanda evliyaların padişahı, sûfilerin tâcı, gazilerin şehinşâhı Hazret-i Sultan Satuk Buğra Han Gazi'nin zikri (ksa) daima sürsün. Allah Teâla onun ruhunu şad etsin... Satuk Buğra Han Gazi 96 yaşına kadar yaşadı. Ta Belh şehrinin önündeki Amuderya yani Ceyhun nehrine kadar, bu tarafta da batı tarafında Ketek denilen yere kadar, Kuzey tarafında Karakurum denilen yere kadar Müslüman olmayanları kılıcıyla Müslüman yapıp Hz. Re-

¹⁵¹⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Bir Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK, Ankara 1992, s. 7.

sulullah'ın dinini ve şeriatını kabul ettirip İslam dinini yaygın hâle getirdi¹⁵¹⁷.

Menkıbeye göre Satuk Buğra Han, devlet kurucusu, davetçi, mücahit, gazi ve aynı zamanda keramet sahibi bir velidir. Müslüman olmasını Samani emiri Nasr b. Ahmed'e borçlu olduğu için menkıbede sürekli ona dua eder, yapacağı işlerde ona danışır ve zafer haberlerini öncelikle ona verir. Menkıbe, her ne kadar tarihsel gerçeklerden doğmuş ise de tam bir halk hikâyesidir. Satuk Buğra Han, savaş ve zaferlerindeki başarısını Allah'ın yardımıyla gösterdiği kerametlerine borçludur. Başlıca kerametleri, düşmanların kendisi için kurduğu tuzakları önceden haber alması, atının ayaklarının ateş püskürmesi ve düşmana korku salması, defnedilmek için mezara konulduğu zaman önce oturması, sağa sola bakması ve sonra başını kible yönüne çevirerek vefat etmesidir.

b) Manas Destanı

Kırgızlar, bağımsız bir devlet kurabilmek için tarihte birçok savaş ve mücadeleye girmiştir. 840'ta Uygurları yıktıktan sonra Moğolistan ve Tanrı Dağları/Tiyanşan bölgelerini kendi ülkelerine katmışlar ve Çin'den Batı Türkistan'a kadar uzanan geniş ülkelere hâkim olmuşlardır. Manas Destanı'nı meydana getiren Kırgız kültürü, bu geniş coğrafyada doğup gelişmiştir. Kırgız ozanları, bağımsızlık mücadeleleriyle ilgili anlatımlarını kopuz eşliğinde çalıp söyleyerek destan haline getirmişlerdir. Bunları terennüm eden ozanlar, zamanla kendilerinden bir şeyler katarak destanı zenginleştirmişlerdir.

Manas Destanı, Kırgızların büyük bir kahramanlık hikâyesi şeklinde bugüne kadar gelmiş en önemli destanıdır. Destan, XI-XII. asırlarda Türkistan'da Yedisu çevresinde doğmaya başlamıştır. Aynı asırlarda İslâmiyet'in Türk topluluğunda uyandırdığı büyük heyecanla kısa zamanda büyük bir destan haline gelmiştir. Manas Destanı, Kırgız bölgesinde yaşamış Manas Han adlı bir bahadırın başından geçen olayları anlatır. Destan, Türk kavimleri içinde toplanmış en büyük destandır. Kırgızlar arasında yaşayan eski Türk geleneklerini, Kırgızlara ait ahlâk ve âdetleri, Kırgızların aile hayatını ve dünya görüşünü destanda görmek mümkündür. Eski zamanda tespit edilip sözlü olarak halkın hafızasında olan destanlar, halkla beraber yaşadıkları için halkın her devirdeki fikir, ideal, sevinç ve kederlerini aksettirirler.

Nihad Sami Banarlı, Manas Destanı'nı "İslâmî Türk Destanları" başlığı altında inceler ve onu "İslamlığın Türk halkına söylediği ilk büyük destan" şeklinde tanımlar. Destan, İslam'ın kabulü, yayılması ve onun için yapılan savaşlar etrafında söylenmektedir. Ancak eski Türk destanlarının çeşitli motiflerini de saklamaktadır. Destan İslamiyet'ten önceki Kırgız kültürü ile İslamiyet'in etkisini karıştırmış ve iki kültürü birlikte aktarmıştır.

Manas Destanı'na Kırgız gelenekleri ile İslami unsurlar karışmıştır. Bu gelenekler Manas'ın doğumuyla birlikte kendisini göstermiştir. Manas doğduğunda ona adını vermek için dört ulu peygamber gelir, ona adını verir ve onu kucaklar. Manas, henüz beşikte iken konuşmaya başlar. Babası Yakup Han'a hitaben Müslümanların yolunu açacağını, Müslümanlar için kurtuluş olacağını, kâfirin malını saçacağını söyler. Bu Manas'ın doğum nedenidir. O dün-

¹⁵¹⁷ Necati Demir, *Satuk Buğra Han Destanı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018, s. 21, 22.

yaya âdetâ İslamiyet'i yüceltmek için gelmiştir. "O bu dünyada, iyiliği doğruluğu öğrenelim! 'Kul hüvallahü ehad', Kur'an dilini bilelim ve biz Müslüman olalım"¹⁵¹⁸ demiştir.

Eski Türk döneminde ortaya çıkan *Manas Destanı*, Ö. Çobanoğlu'nun deyimiyle "Türk epik destan geleneği evreninin kutup yıldızı olan *Oğuz Kağan Destanı*'nı yeryüzüne ve bugüne bağlayan altın kazıktır. Kendi içinde değişik masalları, ağıtları, efsaneleri, atasözlerini, halk oyunlarını, gelenek ve görenekleri barındıran *Manas Destanı*, bir halk edebiyatı, halk bilimi hazinesi özelliğini taşımaktadır. Bu destanın ana kahramanı *Manas* da, tıpkı destanın İslami rivayetindeki *Oğuz Kağan* ve *Satuk Buğra Han* gibi İslamiyet'i yaymak için mücadele eden bir yiğittir. *Manas Destanı*, Kırgız halkının bin yıllık sözlü edebiyatının doruk noktasını oluşturan, kahramanlığı, mertliği sembolize eden ve dünya edebiyatında çok önemli bir yeri olan manzum bir kahramanlık destanıdır. Türkistan'daki *Manas Destanı*'nda Kırgız halkının kültür değerleri olarak sunulan malzemenin önemli bir bölümü, Anadolu'da Türk boylarınca ortak gelenek ve görenekler halinde kabul görmüş ve günümüze kadar taşınmıştır.

Horasan Erenleri ve Yesevi Geleneği

Horasan'a farklı zamanlarda farklı Türk kavimleri gelip yerleşmişse de Horasan, Büyük Selçuklular devrinden itibaren Müslüman Türklerin hâkimiyeti altına girmiştir. Horasan bölgesi Hoca Ahmed Yesevi'nin hocalarının yetişmesine imkân ve ortam hazırlayarak, onla-

rın yoluna ışık tutmuş ve Türkistan'ı aydınlatmıştır. XI. yüzyılda Türkistan'da Hoca Ahmed Yesevi ve müritlerine ait olmak üzere *Divan-ı Hikmet* adlı bir dini tasavvufi eser doğmuştur. Hoca Ahmed Yesevi vasıtasıyla tasavvufi inanç ve kültür, Türkistan'ın iç kesimlerine kadar ulaşmış ve Türklerin Müslüman olmasına vesile olmuştur.

Oğuzlar, Horasan ve İran üzerinden Anadolu'ya geldikleri için Anadolu'daki bazı Türkler kendilerini Horasan'a nispet etmişler ve bunu Türklüklerinin kanıtı olarak göstermişlerdir. Aslında Horasan bölgesi, Anadolu Türkleri için bir vatan olmaktan daha çok Türkleri Türkistan'dan Anadolu'ya taşıyan bir güzergâh ve manevi unsurların baskın olduğu, tasavvuf düşüncesinin olgunlaştığı bir mekân olarak görülmelidir. Horasan'da oluşan tasavvuf kültürü ile Yesevî geleneği olgunlaşmış ve Anadolu'ya gelen tasavvuf erbabı, Horasan Erenleri olarak bilinmiştir.

"Türk halk sûfilik geleneğinin bize intikal eden kaynaklarında, her biri görece farklı tasavvuf anlayışının temsilcileri olan üç evliya zümresinden bahsedilir. Türkistan Erenleri, Horasan Erenleri ve Rum Erenleri. Bunların ilki olan Ahmed Yesevi, bu geleneğin kurucusu sayılmış olup bu yüzden ona Pir-i Türkistan denilmiştir. Yesevilik, Moğol istilasına esnasında bir kolu ile Hindistan'a giderken diğer koluyla Harzem ve Horasan üzerinden Anadolu topraklarına girmiş ve burada yerleşmiştir"¹⁵¹⁹.

Anadolu'nun Müslüman olmasında sadece Horasan üzerinden Anadolu'ya gelen Horasan Erenlerinin değil, Vefâî tarikatına men-

¹⁵¹⁸ Mehmet Emin Bars, *Manas Destanı'nda İslamî Unsurlar*, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2/1, Mart 2014, s. 450-462.

¹⁵¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Ahmed-i Yesevi ve Yesevilik", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 2007, s. 214, 219, 220.

sup sûfilerin de katkısı olmuştur. “Vefailiğin kurucusu Tâcü’l-ârifin Seyyid Ebü’l-Vefâ’dır (1026-1107). Ebü’l-Vefâ, Bağdat’ta başladığı tahsilini Buhara’da sürdürmüş ve hayatının büyük bölümünü Irak’ta geçirmiştir. Ebü’l-Vefâ’nın ölümünün ardından Vefâiyye tarikatı; Ali b. Heytî, Ali el-Kürdî, Meâd el-Kürdî, Câkir el-Kürdî, Boğa b. Batu, Abdurrahman b. Doğancı, Muhammed Türkmânî, Şeyh Turhan, Şeyh Tekin ve Muhammed b. Belikisa gibi halifeleri vasıtasıyla Irak ve Suriye’de geniş bir sahaya yayılmış ardından Anadolu’da faaliyet göstermeye başlamıştır. Vefâiyyenin Anadolu’daki en önemli temsilcisi Dede Garkın ve onun halifeleridir. Dede Garkın, muhtemelen Moğol istilâsı yüzünden Anadolu’ya gelmiş ve Maraş-Elbistan civarına yerleşmiştir. Dede Garkın, hem bir Türkmen boyunun reisi hem de bir dinî liderdir. Vefâiyye, bilhassa Anadolu’nun kırsal kesimlerinde yayılmıştır. Dede Garkın, Anadolu’nun güneydoğusunda büyük bir nüfuz kazanmıştır. Göksun, Adıyaman, Malatya ve Mardin’de kendisine nispet edilen zâviyeler mevcuttur. Günümüzde Dede Garkın’a bağlı bir Alevî ocağının bulunduğu bilinmektedir. Dede Garkın’ın en meşhur halifesi Baba İlyas’tır”¹⁵²⁰. Malum olduğu üzere Baba İlyas ve Baba İshak, Babailerin ve Baba İshak İsyanının öncüsüdür. Babai hareketi, Anadolu’da Hacı Bektaş’la başlayan Bektaşî geleneğini doğurmuştur. Sonuç olarak Anadolu’nun İslamlaşmasında Yesevî ve Vefâî geleneği çok etkili olmuştur.

Anadolu’da Türk Destanları ve Gaza Ruhı

XI. yüzyılın başlarından itibaren konargöçer Türk boyları, Türkistan ve Horasan bölgesinden kalkıp Anadolu’ya gelmiştir. Genel itibarıyla Türkistan’dan gelip Anadolu’yu mesken tutan Abdal ve Baba ismini taşıyan dervişlere Horasan Ereni denilmiştir. Türkiye’de binlerce dede ve baba adını taşıyan ve mekânı-makamı bulunan ziyaret yerleri, bunun en somut ispatıdır. Bu gerçeği Erol Güngör, “Nerede evliya kabri varsa orası Türk toprağıdır. Evliyası olmayan yerde Türk yok demektir” diyerek ifade etmiştir.

“Ruh dünyamızın manevi mimarları olan erenler, Anadolu’nun fethinde sistematik bir iskânlaştırma fonksiyonu icra etmişlerdir. Her biri bir bölgeye manevi bir görevlendirmeye gelmişler ve dergâhlarını kurmuşlardır. Horasan Erenleri olarak ifade edilen dedeler, babalar ve analar Anadolu’nun fethinde görev almışlar ve onların buralara gelişleri konusunda farklı menkıbeler anlatılmıştır”¹⁵²¹.

Anadolu’da Türkmenler arasında yazılı ve sözlü edebiyatla birlikte ortak kültürel değerler oluşmuştur. Bu değerlerin bir kısmını halk, gelirken Türkistan’dan Anadolu’ya taşımış, bir kısmını Anadolu’daki Müslüman toplumların hayatlarından derlemiş ve bir kısmını ise yeni vatanda kendisi üretmiştir. Böylece yeni vatan Anadolu’da halk muhayyilesi, halk hikâyeleri adıyla çok canlı, renkli ve zengin edebî ürünler meydana getirilmiştir. Anadolu gâzileri, fetih ve gazalara iştirak eden gönüllü savaş erleri

¹⁵²⁰ Haşim Şahin, “Vefâiyye”, *DİA*, C. XLII, İstanbul 2012, s. 600- 603.

¹⁵²¹ Erdal Aday, “Horasan Erenlerinin Menkıbevi Şahsiyetlerindeki Ortak Özellikler”, *Türk Dünyası Bilgiler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. *Eskişehir 2013*, s. 383-393.

idi. Bunlara alp ve Alperen deniliyordu. Gazilik bunların meslekleri, idealleri ve yaşama biçimleri idi. Bu gaza ruhunun tesiriyle Müslüman Türkler arasında *Battalnâme*, *Dânişmendnâme*, *Velayetnâme*, *Dediği Sultan Menkıbesi* ve *Seyyid Harun Makâlâtı* gibi halk hikâyeleri doğmuştur.

a) Battal Gazi Destanı

İlk dönem Anadolu gazileri, Emevîler döneminde Anadolu'ya akınlar yapan Arap mücâhitleri idi. Anadolu'ya yönelik akınlar, Abbasiler devrinde devam etmişti. Müslüman gazilerin fetihleri, Türk halkına efsanevi fetih olayları olarak yansımıştır. Bu efsanelere göre Hz. Ali, yedinci yüzyılın ilk yarısında fetihlere başlamış ve Zülfikârla Hayber Kalesi'nin fethinden sonra Kayseri'yi fethetmiştir. Bu fetih kültürü, Hz. Ali Cenknâmelerini doğurmuştur. Hz. Ali ile başlayan fetihleri, Hz. Hamza'nın gazaları izlemiş ve bu kahramanlığın sembolü ve anlatısı olarak Hamzanâmeler, hemen ardından Battalnâme doğmuştur. Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman bu türden hikâyeler, halk arasında çok yaygındı. Türkler, bu hikâyelerden en çok *Seyyid Battal Gazi Destanı*'nı sevmiş ve onu kısa sürede kendi destanı olarak benimsemiştir. Türk halkı, Battal Gazi hikâyelerini benimseyince, onu yeniden yorumlayarak yaygınlaştırmıştır. Bu sayede Anadolu'da Türkmen gazileri tarafından en çok tanınan kişi Seyyid Battal Gazi ve Türk halk edebiyatının en eski örneği, *Battal Gazi Destanı* olmuştur.

Battal Gazi, Hüseyin el-Battal veya Seyyid Battal Gazi adıyla bilinen şahsiyet, bir destan kahramanı olmaktan önce tarihi bir şahsiyetti. “Battal Gazi, Emevîlerin VIII. asırda Bizans’a (Rum’a) karşı açtıkları seferlerde meşhur olmuş

bir Arap kumandanıdır. Battal Gazi, 717-740 yılları civarında Emevîlerin Bizanslılara karşı yürüttükleri mücadelelerde rol almıştır. Arap kaynaklarında Abdülmelik b. Mervan'ın oğlu Mesleme'nin Bizans'ı kuşatması ve Rum diyarındaki diğer seferlere Battal'ın katıldığı bildirilmektedir. 726 yılında Mesleme komutasındaki kuvvetler, Anadolu üzerinden İstanbul'un fethine gitmiştir. Battal Gazi'nin tarihi bir şahsiyet olarak ortaya çıkışı işte bu akınlar esnasında olmuştur. Mesleme ordusunun Anadolu illerine ve İstanbul'a karşı düzenlediği akınlar esnasında kahramanlığı, cesareti ve bilgisiyle öne çıkan Battal gerek asker gerekse halk arasında en çok tanınan ve sevilen komutan haline gelmiş ve bir destan kahramanına dönüşmüştür.

Bir Arap kumandanı iken Anadolu coğrafyasındaki kahramanlığı ile Türkler tarafından çok sevilip benimsenmiş ve böylece destanî halk hikâyelerinin kahramanı haline gelmiştir. Ahmet Yaşar Ocak'ın da dediği gibi Türkler, “Bu Müslüman Arap komutanını asıl hüviyetinden çıkarıp klasik bir Türk alp şeklinde düşünmüştür.” Bununla da yetinmeyerek “Battal” adını “Battal Gazi”ye, daha sonra Hz. Peygamber soyu ile bir münasebet kurmak için “Seyyid Battal Gazi”ye dönüştürmüştür. Böylece askeri bir şahsiyet, bir eren, veli kimliğine büründürülmüştür. Bu benimseme o kadar yaygınlaştı ki aradan geçen asırlara rağmen Battal Gazi unutulmamış, hayatı ve mücadelesini anlatan *Battalnâme* adını taşıyan eserler yazılarak hatırası nesilden nesile aktarılmıştır. Selçuklular döneminde, şehit düştüğü Akraios/Seyitgazi’de bulunan kabri, bir külliye şeklinde inşa edilmiş ve ziyaretgâha dönüşmüştür¹⁵²².

¹⁵²² Mustafa Özçelik, *Seyyid Battal Gazi*, Eskişehir Valiliği, Eskişehir 2009, s. 11, 13.

Battal Gazi Destanı'na göre: "Battal Gazi son derece zeki, bilgili ve korkusuz bir kahramandır. Küçük yaşta dinî ilimlerinin hepsini öğrenmiş olan Battal Gazi, bütün dilleri bilir, aynı zamanda gözünü budaktan sakınmayacak kadar da savaşçı bir ruha sahiptir. Destanlarda geçen olayların merkezi, Malatya ve civarıdır. Battal Gazi, buradan yakın uzak bütün Bizans kalelerine ve şehirlerine akınlar düzenler. Hikâyelerde bir evliya olarak canlandırılan Battal Gazi, olağanüstü varlıklarla (dev, cin, peri) savaşır. Onları alt eder. Ateşin yakmadığı Battal Gazi istediği yere göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir sürede ulaşabilir. Nadiren kaldığı zor durumlarda yardımına Hızır yetişir. Aşkar adını taşıyan atı da Battal Gazi gibi olağanüstü nitelikleri olan bir kahramandır.

Battal Gazi, İslamiyet'i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları yahut nüfuz alanını genişletmek amacıyla Hristiyan Rumlara karşı akınlar düzenler. O, din uğruna savaşan bir gazidir. Battal Gazi, Bizanslılarla yaptığı mücadeleler sırasında dini için savaştığını her zaman ön plana çıkarıp vurgular. Savaşlarda elde edilen ganimetlere el sürmeyip beşte birini halifeye gönderir ve kalanını savaşan gaziler arasında dağıtır ve kendine pay ayırmaz. Kendisi fakir, dervişane bir hayatı tercih etmiştir. O hiç kimseden korkmaz, savaş meydanında tüm pehlivanları yener. Sahip olduğu atı, atların en cesurudur. Aşkar, tüm savaşlarında Battal'ın en büyük yardımcısıdır. Battal ile Aşkar birlikte hareket eder, bu dayanışma savaşlarda onları düşmana karşı her zaman üstün kılar. Battal'ın savaş meydanlarında attığı narayı duyanlar, yer ile göğün birbirine değdiğini sanır. Bu sestense sadece kâfirler değil, Müslümanlar da sersemeler. Battal, tüm mücadelesini İslamiyet mefkû-

resi uğruna verir. Onun tek amacı Allah'ın adını yüceltmektir"¹⁵²³.

b) Dânişmend Gazi Menkıbesi

Dânişmend Gazi veya Dânişmend Ahmed Gazi (ö. 1084), Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinden olan Dânişmendliler'in kurucusudur. 1071 Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra Melik Dânişmend, Sultan Alparslan tarafından Anadolu'yu fethetmek ve Sultan adına yönetmekle görevlendirilmiştir. Melik Gazi, kısa bir zaman içinde Kayseri, Sivas, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya havalisini arkadaşları ile birlikte fethetmiştir. Dânişmendliler döneminde Türk halkının bir kısmı fetihlere katılmış ve büyük zaferler kazanmıştır. Savaşlarda binlerce Türkmen, şehit ve gazi olmuştur. Bunlar veya bunların çocukları, yeni fethedilen yerlere yerleşmiştir. Anadolu'nun fetih ve kahramanlık hikâyesi, halk arasında kulaktan kulağa ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bu rivayetleri halk, bire bin katarak aktarmıştır. Bu rivayetler aktarılırken dini ve tarihi şahsiyetler, efsanevi bir kimliğe bürünmüş ve böylece destanın alt yapısı oluşmuştur. Fetihler üzerinden bir asır geçince artık destanımızın bütün unsurları tamamlanmıştır.

"Melik Dânişmend Gazi'nin hayatı ve şahsiyeti etrafında oluşan bu destan, Türklerin Anadolu'yu fethettikten sonra oluşturdukları ikinci dstandır. *Dânişmendnâme*, Dânişmend Gazi'nin ölümünden (M. 1105) yaklaşık 140 yıl sonra, sözlü gelenekten toplanarak, ilk defa İkinci İzzeddin Keykâvus'un emriyle, onun

¹⁵²³ Mehmet Emin Bars, "Battal Gazi Destanında Dini Unsurlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart 2015, S. 8/XXI, ss. 73-106; Özçelik, *Seyyid Battal Gazi*, s. 11, 13, 58, 59.

yazıcılarından İbn Âla tarafından yazıya geçirilmiştir. Fakat bu ilk destan elimizde yoktur. On beşinci yüzyılda İkinci Murat (1421-1444, 1446-1451), bu eseri Tokat Dizdani Ârif Ali'ye ikinci defa yazdırmıştır. Son olarak on altıncı yüzyılda Gelibolulu Mustafa Âli, bu eseri kaynak kullanarak *Mirkâdü'l-Cihad* adlı kitabı yazmıştır. Ancak Ârif Ali'nin eseri, daha açık ve duru bir Türkçeyle yazıldığı için daha çok yayılmış ve okunmuştur.

Menkıbeye göre: “Dânişmend Gazi iyi bir silahşordur, gece gündüz arkadaşı Sultan Tursan ile savaş talim etmektedir. Dânişmend Gazi'nin savaşta mağlup edemeyeceği kişi yoktur. Bir kılıç sallama ile kâfiri kaşına kadar iki parça eder. Kılıcı ile kâfirin süngüsünü iki parçaya böler. Ya Allah deyip düşmana bir kılıç vurur ki, düşmanın başı çevgandan çıkan top gibi gider. Melik düşmanı ile savaşırken öyle bir vurur ki, düşmanın başı yere düşmekle kalmaz, aynı zamanda atının başı da yere düşer. O, güz gününde hazan yaprağı nasıl dökülürse, kâfiri öyle kırar ve döker. Düşmana cenk sırasında kurt koyuna girer gibi girer, öyle ki kâfirler Melik'in önünden guruh guruh kaçarlar. Düşman ne kadar güçlü ve çok olursa olsun Melik benim için, dağ ile yazı, kâfirin çoğu ve azı birdir der ve hamle kılardı. Melik Dânişmend kâfirlerle mücadele ederken öyle bir nâra atar ki, nârasından yüz kâfirin ödü kopup can verir. Bir din düşmanı meydana girince öyle bir nara attı ki âlem yankılandı. Melik, aslan gibi kâfir ordusuna girer, kıra kıra öte yandan çıkardı. Sanasın kim bir aslan idi. Dânişmend Gazi yayı öyle hızlı çeker ki ok yeleğine kadar taş saplanırdı. Destana göre, Dânişmend çok kurnazdır; ufak tefek hilelerle, kılık değiştirme ve kurnazlıkla düşmanı mağlup etme yoluna gider. Yeri geldiğinde ruhban kıyafeti giyer, yeri gelir

kâfirlerin kim olduğunu anlayamayacağı kadar güzel Rumca konuşurdu. Dânişmend Gazi, dedesi Battal Gazi gibi gaza ve cihâd ideali taşıyan büyük bir gazi ve kahramanlıklar gösteren bir alptir”¹⁵²⁴.

c) Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnâmesi

Asıl adı Bektaş olup ölümünden sonra Hacı Bektaş-ı Velî diye şöhret bulmuştur. Menkıbevî Hacı Bektaş, Rum abdallarının pîridir; Diyâr-ı Rûm'un (Anadolu) büyük evliyasındandır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin menkıbeleri, yaşadığı dönemden itibaren müritlerinin arasında ağızdan ağıza dolaşarak XV. yüzyıla intikal etmiştir. Hacı Bektaş-ı Velî adına, XV. yüzyılın son çeyreğinde *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî* adıyla derlenmiştir.

Hacı Bektaş, *Vilâyetnâme*'de yer alan menkıbevî bilgilere göre Horasan erenleri diye bilinen Kalenderiye akımına mensup sûfilardan biridir. XIII. yüzyılda Moğol istilâsı sebebiyle Anadolu'ya vuku bulan göçler esnasında kendine bağlı bir Türkmen aşiretiyle birlikte Anadolu'ya gelmiş ve Suluca Karahöyük'e yerleşmiştir. Bölgede Türkmenleri irşat etmiş ve çevresinde bir sevgi hâlesi oluşmuştur. Hacı Bektaş, vefatından sonra müritleri tarafından yüceltilmiş ve Bektaşî tarikatının kurucusu olarak kabul edilmiştir.

“Hacı Bektaş-ı Velî'den başka hiçbir tarikatın pîri bu derece muazzam bir kültün, güçlü bir

¹⁵²⁴ Rabia Uçkun, “Melik Dânişmend Gâzinin Tarihi ve Efsanevi Şahsiyeti Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. II, İzmir 1997, s. 264, 265; Mehmet Sert-Bekir Biçer, *Dânişmend Gazi Destanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 218- 226; Müjgan Cumbur, *Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız*, Erdem Dergisi, Yıl 1987, C. III, S. 9, s. 777, 787.

imanın ve kutsallığın konusu olmamıştır. Hemen hiçbir tarikatın pîri Hacı Bektaş-ı Velî'nin Bektaşilikteki yeriyle karşılaştırılmaz. Tarihî Hacı Bektaş-ı Velî, menkıbevî hatta mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî'ye dönüşerek büyük bir kutsallık kazanmış, bir inanç ve iman konusu haline gelmiştir"¹⁵²⁵.

"Hacı Bektaş-ı Velî'nin vefatından sonra onun etrafında oluşan halk hikâyeleri XV. yüzyılda Firdevsi-i Rûmî tarafından derlenmiş ve *Velayetnâme* adıyla yayınlanmıştır. *Velayetnâme*'nin manzum ve mensur nüshaları mevcuttur. *Hacı Bektaş-ı Velî Velayetnâme-si*'nde şeyhin doğumu, ailesi, hayatı, şeyhleri, Anadolu'ya gelişi, yol arkadaşları, komşuları, gündelik hayatı, sohbetleri, Selçuklularla ilişkileri, kerametleri, müritleri, Moğol istilası, müritlerinin Batı Anadolu'yu fethi gibi konular ayrıntılı olarak ve menkıbevi bir şekilde anlatılmıştır. Menkıbevi metinler XIII. ve XIV. asır Anadolu'sunun sosyal, siyasî ve dini faaliyetleri hakkında kıymetli bilgiler barındırmıştır. *Velayetnâme* adıyla bilinen bu halk hikâyesi, Anadolu'da ve Rumeli'de yayılmıştır.

Firdevsi-i Rumi, *Hacı Bektaş-ı Velayetnâme*'sinde tarih araştırmalarına kaynak olacak seviyede tarihi bilgiler vermiştir. Mesela Müslümanların Anadolu'yu fetihleri ilk defa bu eserde üç aşamada ele alınmıştır. Türk-İslam tarihinde oluşan-yazılan menkıbeler arasında tarihi gerçekliğe en yakın olan menkıbe, *Hacı Bektaş-ı Velî Menkıbesi*dir. Bektâşilik tarikata dönüşünce, *Velayetnâme* tarikatın kutsal metinlerinden birisi haline gelmiştir"¹⁵²⁶.

"*Velayetnâme*'deki olaylarda da diğer destanlar gibi masal unsuru hâkimdir. Kahramanın bir bağırsıyla yüzlerce, binlerce kişi ölebilir. Yeri gelince şeyh, doğan, şahin, güvercin donuna girer, icap edince silkinir, insan olur. Bir anda, birçok yerlerde görünür. Vakit namazını Kâbe'de kılar, göz yumup açınca dek bulunduğu ile döner. Ateşe girer, yanmaz. Suda kaynar, ölmez. Taşa basar, ayakları gömülür, iz olur. Gerekirse taşı hıyar gibi keser, dağı saman çöpü gibi nefesiyle uçurur. Kayayı hamur gibi yoğurur, oturduğu yerde başını hırkasının içine çeker, denizdeki gemiyi kurtarır; yenlerini silker, diri balıklar düşer, şüphe edenler donakalırlar. Taşlar kerametine tanıklık eder, hayvanlar keremiyle dile gelir, kayalar yürür. Yırtıcı hayvanlar, onun bir bakışıyla ya râm olur, ya da taş kesilir. İradesi, tabiat kanunlarının üstündedir. Dileğiyle olmayacak şeyler olur. Zaman içinde zaman, mekân içinde mekân yaratır. Ona göre yok, yoktur, olmaz, olmaz. Onun doğuşu bile bir keramet sonucudur, ölümüyse âdete uymaktan ibarettir"¹⁵²⁷.

Hacı Bektâş-ı Velî, Horasan'dan Anadolu'ya göç ettikten sonra, Suluca Karahüyük'te otuz altı sene Horasan Melametliğini ve İslam itikadını yaymakla meşgul olmuştur. Menkıbe-ye göre Hünkâr, Anadolu'ya gelince Anadolu erenlerinden bazıları özellikle Karaca Ahmet ve Hacı Tuğrul, Hünkâr'dan rahatsız oldular. Ancak Hünkâr, güvercin donuna girip keramet göstererek erenlere kendi üstünlüğünü gösterdi ve onları kendine bağladı. Böylece Karaca Ahmet ve Hacı Tuğrul, Şeyh'in müridi oldular. Sonra Hünkâr, Suluca Karahüyük'te inancını

¹⁵²⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacı Bektaş-ı Velî", *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, s. 455- 458.

¹⁵²⁶ Bekir Biçer, *Firdevsi-i Rûmî ve Tarihçiliği*, Tablet Yayınları, Konya 2006, s. 139- 141.

¹⁵²⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî-Velayetnâme*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1985, s. 4, 11, 37.

yayarak çok sayıda mürit edindi ve vefatına yakın yüzlerce halifesi oldu. Bu halifeleri, Bektaşî geleneğini yaymak ve Anadolu'yu İslamlaştırmak için her tarafa gönderdi. Hacı Bektaş'ın bazı halifeleri şunlardır. Lokman-ı Parende, Cemâl Seyit, Sarı İsmail, Hacı Tuğrul, Koluaçık Hâcim Sultan, Baba Resul, Pirebi Sultan, Yunus Mukri, Kadıncık Ana, Güvenç Abdal, Geyikli Baba, Recep Seyit, Sarı Kadı ve Ali Baba'dır.

Hünkâr'ın halifelerinin bazıları, Bektaşî geleneğini temsil ederek şeyhlik makamına yükseldiler. Şeyhin halifelerinden olan Baba İlyas ve Baba İshak, Selçuklular devrinde şeyhlikten şahlığa yükselmek için isyan ettiler, Babai İsyanını çıkardılar ve Babai hareketine ruh verdiler. Geyikli Baba ve Şeyh Edebali, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda aktif rol oynadı ve batı bölgelerinin fethine katıldılar. Hünkâr, Pirebi Sultan'ı Konya'ya ve amcaoğlu Dediği Sultan'ı, Ilgın çevresine göndermiştir. Ayrıca Hacı Bektaş geleneği dışında Horasan Erenlerinden Seyyid Mahmut Hayrânî Akşehir'e ve Seyyid Harun Veli ise Seydişehir'e gelmiş, tebliğ faaliyetlerinde bulunmuştur. Beyşehir çevresinde ise Yatağan Ahmed-i Mürsel, Hasan Şeyh ve Hüseyin Dede gibi manevi öncüler yaşamıştır. Bu şeyhlerin faaliyet alanları sınırlı bile olsa bugün onların adını taşıyan köyler ve türbeler mevcuttur.

Konya ve Çevresindeki Horasan Erenleri

a) Pirebi Sultan

Pirebi Sultan, XIII. yüzyıl Konya'sında yaşamış bir sûfidir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin müridi ve halifesi olduğu söylenen Pirebi Sultan

hakkında, bilgi çok azdır. Konya Şer'îye Sicilleri kayıtlarında adı, 'Pirebi Sultan' ve 'Pirabi nam'¹⁵²⁸ şeklinde geçmesi, adının Pirebi veya Pirabi olduğunu göstermiştir. 2 Numaralı 1570-1582 tarihli *Konya Şer'îye Sicilinde* Pirebi Sultan adı sıkça geçmektedir. Pîrâbî Sultân Zâviyesi, Zâviye-i Pîrâbî Sultân, Pîrâbî Sultân Zâviyesi Vakfı, Pîrâbî Sultân Zâviyesi Evkâfı, Pîrebî (Pîrabî) Sultan Mahallesi, Pîrâbî Sultan tarafında, Pîrâbî Mahallesi ve Mahalle-i Pîrâbî cemâ'atı şeklinde çok defa geçmiştir.¹⁵²⁹. Yukarıdaki bilgilere göre Pirebi Sultan, Selçuklular döneminde yaşamış bir şeyhtir. Adına zaviye ve türbe yapılmış, vakıf kurulmuş ve adı, Konya şehir merkezinde bir mahalleye verilmiştir. Eserleri XVIII. yüzyıla kadar yaşamıştır.

Pirebi Sultan'ın hakkındaki bilgiler, menkıbevidir ve *Hacı Bektaş Velayetnâmesi*'nde mevcuttur. *Hacı Bektâş-ı Velî Velayetnâmesi*'ne göre, Pirebi, Hacı Bektâş-ı Veli'nin çerağcısı ve halifesidir. Adı geçen velâyetnamede şu menkıbeye yer verilmiştir: "Bir gün Sadreddin-i Konevî, Konya'dan Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'ye bir derviş gönderdi. Hünkâr'a: –Pek bağlıyız, sohbetine isteğimiz var. Fakat bulunduğumuz yerde de işimiz var; bu hizmet de onların hizmeti. Sülûk görmüş halifelerinden birini gönderse de burada ona bir mekân göstersek, bizimle beraber bulunsa, kendilerinin manâsını onlarda bulsak, kendilerinin kokusunu onlardan alsak!" dedi.

Derviş vardı, Sadreddin-i Konevî'nin bu sözlerini Hünkâr'a söyledi. Hünkâr, Pirebi Sul-

¹⁵²⁸ İzzet sak- Cemal Çetin, 45 Numaralı Konya Şer'îye Sicili -1714-1715, Konya 2008, s. 42, 75, 111, 300.

¹⁵²⁹ Leyla Şafak, 2 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (978-989/1570-1582) Değerlendirme ve Transkripsiyon, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 24, 25, 27, 39, 91, 98, 246, 247.

tan'a döndü: -“Çerağcı! Bizden istedikleri kimse sensin. Yürü Konya'ya var, Şeyh Sadreddin, nereyi gösterirse orayı mekân et, Konya'yı sana yurt verdi. Yerin ziyaret olsun, toprağın kefareti dedi.” Pirebi Sultan'ın üç oğlancığı vardı, Hünkâr'ın emri üzerine kalktı karısına gitti, hatununa hâli anlattı, oynayan oğlancıklarını aldı, Konya'ya geldi. Doğruca Sadreddin'e vardı, hâli bildirdi. Sadreddin, Pirebi'yi ağırladı; sonra beraberce bir yere vardılar: -Burası, dedi hem bize yakındır, hem de karşı!

Pirebi oraya bir tekke kurdu. Birçok mürit, muhip yetiştirdi. Bir zaman oldu, Konya'da taun salgını oldu. Pirebi Sultan'ın iki oğlu da taundan öldü. Derken üçüncüsü de tutuldu, birkaç gün yattı, sonunda o da can verdi. Çocuğu tenesşire koyup yıkarlarken Pîrebi eve girdi; baktı ki, hatunu pek üzülmemekte, çok ağlamada. Hemen dışarı çıktı, oğlunun yanına gitti, yüzünü göğse çevirdi: -İlâhi! İkisini aldın, birini bize bağışla!

Besmele çekti, oğlunun eline yapıştı: -Kalk oğul! dedi.

Allah'ın emriyle, Allah'ın izniyle oğlancık dirildi, ayaküstüne kalktı.

Pîrebi çocuğu aldı, kadınına götürdü. -Biz sabrettik amma, senin sabrın olmadığından, Allah'a yalvarıp niyaz ettik; lütfetti, kerem etti, niyazımızı kabul etti, oğlancığına hayat verdi, bağışladı bize.' Bu olay üzerine Konya halkı, Pîr Ebi Sultan'a pek ziyade bağlandılar. Pîr Ebi Sultan, Konya'da öldü. Mezarı, Lârende kapısından dışardadır.

Bir menkıbeye göre de Pirebi, Nasreddin Hoca ve Hoca Cihan ile arkadaşdır, Bir gün, hocaları Ahmet Fakih'in kuzusunu kesip yediler. Hocaları bunlara beddua etti. Nasreddin Ho-

ca'ya: -Sen dünya durdukça âleme gülünç ol. Pirebi'ye: -Senin de kıyamete kadar kemiklerin kaynasın. Hoca Cihan'a da: -Seni de çocuklar kıyamete kadar rahatsız etsinler, dedi.

Pirebi Sultan'ın hayatı ve faaliyetleri hakkındaki bilgiler, türbe kayıtlarından elde edilmektedir. Pirebi, zaviyesi ve türbesi olduğuna göre, şeyhlik makamına yükselmiş bir insandır. Türbesi ve zaviyesi, Konya'nın güney batısında Söylemez Tekkesi'nin ilerisinde kendi adını taşıyan yörededir.

b) Dediği Sultan ve Menâkıbı

Dediği Sultan'ın ismi, bazı kaynaklarda Didiği, bazı kaynaklarda Dediği Mahmut Sultan, bazılarında da Mahmut Sultan olarak geçmekte, halk arasında ise Halit olarak tanınmaktadır. Dediği Dede'nin hayatı hakkındaki bilgiler, daha çok menâkıbnâmelere dayanmaktadır. Buna göre Dediği Sultan, Türkistan'dan gelmiştir, Hoca Ahmet Yesevi (1093-1166) mensubu ve Şahoğulları soyundandır. Horasan'dan Anadolu'ya gelirken yanında Turgut ve Bayburt kardeşler de vardır. Dediği Sultan, bunları Rum'a göndermiş kendisi hac için Hicaz'a gitmiştir.

Menkıbeye göre Dediği Sultan, Hacı Bektaş-ı Veli'nin amcazadesidir ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifesi Seyit Hacı İbrahim'den el almıştır. Hicaz dönüşü doğrudan Konya bölgesine gelmiş ve Beyşehir Erenkilit'e¹⁵³⁰ ardından

¹⁵³⁰ Erenkilit Dağı, Hititler ve Roma döneminden itibaren kutsal bir dağ, su kaynağı, korunma ve sığınma bölgesi olarak bilinmektedir. Türk kültüründe Gök Tanrı inancının etkisiyle yüceliği simgeleyen Erenkilit Dağı, Anadolu'ya gelen Horasan erenleriyle birlikte farklı bir anlam kazanmıştır. Dediği Sultan, Yatağan Ahmed-i Mürsel, Hasan Şeyh ve Hüseyin Dede gibi meşhur sûfilerin burada toplandığı ve İslâmiyetin buradan yayıldığına dair yaygın bir inanç vardır.

da Aladağ'a yerleşmiştir. Kendisinin ardından Turgut ve Bayburt kardeşler kırk keçe çadırla yola çıkmıştır. Turgut ve Bayburt kardeşler de Aladağ'a yerleşmek istemiş ve bu taleplerini Dediği Sultan'a iletmışlerdir. Türkistan'dan itibaren Turgut ve Bayburt topluluklarının Dediği Sultan yanında olmaları, Dediği Dede'nin Türk boyları ile iç içe ve siyasî bir güce sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Oğuz boyları içinde yer alan Turgut ve Bayburt boyları, şeyhlerinin ardından Konya ve çevresine yerleşmişlerdir.

Dediği Sultan uzun zaman Beyşehir, Aladağ ve Ilgın civarında Türkmenler ve yerleşim işleriyle uğraşırken evlilik çağı gelmiştir. Seyyid Harun Veli'nin kızını istemiş ama Seyyid Harun, kızının kız-oğlan olduğunu söyleyerek kızını vermemiştir. Bu durum Dediği Sultan'ı rahatsız etmiş ve Seyyid Harun'la araları açılmıştır. Evliliğini, Yediler ve Kırklar yapmıştır. Yediler ve Kırklar, Dediği Sultan'ı evlendirmeden önce onu gül suyu ile yıkamışlardır. Dediği Sultan, evlendiği gece hanımının ağzına tükürerek maneviyatının ona geçmesini sağlamış, hanımı hamile kalmış ve bu evlilikten Mahmut Paşa isminde bir oğlu olmuştur. Oğlu daha sonra yerine halife olmuş, hem soyunu hem de şeyhin geleneğini sürdürmüştür.

Dediği Sultan, Anadolu'ya geldiği zaman Konya'da Anadolu Selçukluları, Karaman civarında ise Karamanoğlu Alâeddin Bey ve II. Mehmet Bey bulunuyordu. Şeyh, ikisi arasında siyasî tercih yapmamıştır. Konya Sultan'ı zor duruma düşünce onu korumak ve Konya kuşatmasını kaldırmak için Sultan'a, müritleri ile yardımcı olmuştur. Belki de bundan sonra Konya Sultan'ı; şeyhe, Ilgın ve Doğanhisar bölgesini temlik etmiştir. Şeyh, Ilgın çevresine gelmiş Mahmut Hisar beldesine yerleşmiştir.

Ilgın yakınlarında bir yer beğenip yerleşmesinde halifesi Handan Sultan'ın tavsiyesi de etkili olmuştur. Şeyh'in ardından Turgutlu ve Bayburtlu toplulukları da gelmiş ve bölgeye yerleşmiştir. Dediği Sultan, bölgeyi Türkmenlerin iskânına açmış, aralarındaki sorunları çözmüştür. Halk su sıkıntısı çekince su sorununu çözmek için esasını yere vurmuş ve halkın talebi üzerine sıcak su (Ab-ı germ) çıkmıştır. Böylece Ilgın Kaplıcaları ortaya çıkmış ve kerameti zahir olduğu için halk katında saygınlığı ile birlikte taraftarlarının sayısı artmıştır.

Halkın büyük evliya olarak kabul ettiği Dediği Sultan; Hacı Bektaş-ı Veli, Karaca Ahmet, Seyit Harun Veli ve Mevlâna Celelâdin-i Rûmi ile görüşmüştür. Ancak bu görüşmelerine rağmen herhangi bir şeyhin halifesi gibi davranmamış ve doğrudan şeyh olarak faaliyetler yapmıştır. Kendisi hayatta iken çevresinde çok sayıda Abdal'ı ve yatağan'ı olmuştur. Muhtemelen Şeyh, Türkmen boylarının da desteği ile sadece şeyh olarak değil Sultan olarak da yaşamıştır. Dediği Sultan denilmesi de bunun delili olabilir. Menkıbesinde Ilgın'da H. 550, M. 1155 yılında vefat ettiği kayıt edilmiş ise de bu çok erken bir tarihtir. Daha sonra vefat etmiş olmalıdır. Şeyh'in cenazesi, Mahmut Hisar (Beykonak) köyüne defnedilmiştir.

Dediği Sultan'ın vefatından sonra şeyhin âdab ve erkanına uygun olarak müritleri bu geleneği sürdürmüştür. Dediği Sultan'ın menâkıbında açıkça belirtilmektedir ki, Turgut ve Bayburt Türkmenleri ona mensup topluluklardır. Dediği Sultan, kendi halifelerini etrafa davetçi ve temsilci olarak göndermiş ve kendi adlarına birer ocak kurmalarını tembihlemiştir. Buna göre 350 yatağan ve abdalı Anadolu'nun farklı yerlerine göndermiştir. Menakıbın halife-

leri adlandırmasında dikkat edilecek en ilginç nokta müritleri için ‘Yatağan’ adını kullanmasıdır. Anadolu’da yapılan tasavvuf araştırmalarında Diyarbakır ve Denizli’de zaviyelerinin bulunmasına bakılırsa Anadolu’da geniş bir bölgeye mesajları iletilmiştir. Her bir diyara dağılan halifeleri, gittikleri yerde han ve ocak sahibi oldular. Şeyhin iki önemli halifesi Ömer Baba ve Muhammet Dede’dir. Ömer Baba çok iyi Farsça ve Muhammet Dede ise çok iyi Arapça bilmektedir. Bu durum Şeyh’in Türkmenler dışında Farsça ve Arapça bilen (yüksek zümre) kesimlerde de ilgi ve itibar gördüğünü gösterebilir. İki büyük halifesi Şeyhlerine olan bu yakınlıkları sebebiyle rahmeti rahmana kavuştuklarında Dediği Sultan’ın yanına defnedilmişlerdir.

Dediği Sultan adıyla zaviyelerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan Ilgın Mahmut Hisarı, yeni adıyla Beykonak’taki zaviyesi yerinde durmaktadır. Dediği Sultan Çeşmesi ve Tekkesinin dışında yine Ilgın çevresinde Handevi ve Kandeve olarak bilinen zaviyenin kurucularıyla da kardeş oldukları halk inançlarından biridir. Doğanhisar Tekke Köyü, Saideli (Kadın Hanı) Çimencik Mezrası, Eğirdir Yazıla Mevkii, Denizli Karataş köyünde, Diyarbakır Ergani civarında şeyhin zaviyeleri vardır. Çorum Mecitözü Elvan Çelebi köyünde ise Dediği Mahallesi mevcuttur. Dediği Sultan zaviyeleri, Dediği Sultan ve halifeleri tarafından birden farklı yerde kurulmuştur. Zaviyelerin yol güzergâhlarına yakın olmasına dikkat edilmiştir. Zaviyenin gelirleri ve vakfiyeleri, “gelen gidene” her türlü hizmeti sunmak üzere kullanılmıştır.

Dediği Sultan menâkıbı, Dediği Sultan’ın faaliyet yürüttüğü ve içerisinde kaldığı Türk-

menlerden Turgutlu ve Bayburtlu oymaklarının Karamanoğulları ile olan güçlü irtibatı, Osmanlı Devleti’nin Karamanoğullarının siyasî etkinliğini azaltıp ortadan kaldırdığı dönemde Atçekenler, yürüttükleri askeri faaliyetlerle büyük bir direnç göstermişlerdir. Atçekenlerin içerisinde yer aldığı Turgut ve Bayburt toplulukları, Karamanoğullarıyla beraber hareket etmiş, siyasî, askeri, iktisadî ve kültürel faaliyetlerin parçası olmuşlardır. Öyle ki Karamanoğullarının bütün siyasî faaliyetlerinin önemli parçalarından birisi haline gelen Turgut, Osmanlı hâkimiyetine kadar varlığını ve etkisini muhafaza etmiştir. Ancak şeyhin hayatta iken Türkmenlerin siyasî tutumlarını yönlendirip yönlendirmedeği konusunda bilgi yoktur”¹⁵³¹.

c) Seyit Mahmut Hayrânî Menkıbesi

Konya, Türkiye Selçuklu Devleti’nin başkenti olduğu için ilim ehli ve mutasavvıfların ilgi odağı olmuştur. Çok sayıda âlim ve sûfî, bu bölgeye gelerek yerleşmiştir. Bunlardan biri de Seyit Mahmut Hayrânî’dir. Kaynaklarda ismi Seyyid Mahmut, Seyyid Mahmut Hayran, Seyyid Mahmut Hayrânî ve Seyyid Mahmut b. Mesud olarak geçmektedir. Dedesinin adı Mahmut olup, babası Selçuklu emirlerinden Mesud Paşa’dır. İsmi başında zikredilen ‘Seyit’ unvanı ise, onun Hz. Peygamber soyundan gelmiş olabileceğini göstermektedir. Seyit Mahmut Hayrânî, XIII. yüzyılda Anadolu’ya gelip Akşehir’e yerleşmiş bir âlim ve sûfidir. Hayrânî, Akşehir medreselerinden Kadı İzzeddin ve Emir Yavi medreselerinde müderrislik yapmıştır. Vefatın-

¹⁵³¹ Bu kısım, Ahmet Taşgün, *Dediği Sultan ve Menâkıbı Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri*, Çizgi Kitapevi, Konya 2013 adlı kitaptan yararlanılarak hazırlanmıştır.

dan sonra, kendi adıyla anılan tekkesindeki faaliyetleri devam etmiş ve türbesi önemli ziyaret yerlerinden birisi olmuştur.

Menkıbelere göre Seyyid Mahmut Hayrâni, XIII. yüzyılın önemli evliyalarından biridir. *Saltukname*'de geçen rivayette, Horasan'ın Belh şehrinde Horasan pirleri, ocakta yanmakta olan bir ateş korunu alarak Rum'a doğru fırlatırlar. Mahmut Hayrâni, bu kuru yakalayarak yere diker ve kor, bir ağaç olur. Bu anlatımlar, Ahmed Yesevî ocağından yani Türkistan'dan Diyar-ı Rum'a gidenlere icâzet verildiğini ve Rum'a bir eren gönderildiğinin erenlere bildirildiğini ifade etmektedir. Şeyhin, *Menakıb-ı Seyyid Mahmut Hayrâni* adında bir menkıbesinin olduğu söylenmişse de eser, bugüne kadar bulunamamıştır.

Eflâki'de geçen rivayete göre Seyyid Mahmut Hayrâni'nin, Mevlâna Celaleddin Rûmi ile irtibatı şöyle olmuştur: "Akşehirli Şeyh Sinanüddin, uzun bir geziden sonra Hazreti Mevlâna'nın yanına geldi. Mevlâna ona, seyahatlerinde bir merde erişip erişmediğini, Seyyid Mahmut Hayrâni hazretlerini nasıl gördüğünü, onun ne ile meşgul olduğunu sordu. Şeyh Sinanüddin, onu tilki gibi saç sakalına karışmış bir vaziyette gördüğünü, Mevlâna'nın temiz âlemine gözünü kapadığını söyledi. Mevlâna bu cevaba güldü ve hiçbir şey söylemedi. Şeyh Sinanüddin Akşehir'e döndüğünde, Seyyid Mahmut Hayrâni'yi çarşı başında uyuyor halde buldu. Mahmut Hayrâni, bağırarak; "Ey Sinanüddin hürlerin reislerinin sultanı zamanında tilki gibi olmayı cana minnet biliriz" der. Şeyh Sinanüddin, Seyyid Mahmut'u öper ve gönlünü alacak sözler söyler. Şeyh Sinanüddin, başka bir zaman yine Mevlâna'nın yanına gider. Mevlâna ona, âlemde kalpleri uyanıklar çoktur, diyerek

şu beyitleri söyler: "Eğer o deli hayatta ise ona de ki nâdir bulunur deliliği benden öğren. Eğer sen divâne olmak istersen benim benzerimin nakşını elbisenin üstüne dik. Her delilik için bir müddet sonra iyilik vardır. Fakat ey deli, sana ne oluyor ki sen iyileşmiyorsun"¹⁵³².

Seyyid Mahmut Hayrâni ve Hacı Bektaş Veli irtibatı ise özetle şöyledir: "Hacı Bektaş Veli, Suluca Karaöyük'e yerleşip, velâyet ve kerametleri ile meşhur olunca, onun güzel menkıbelerini işiten kimseler her taraftan onu görmeye gelirlerdi, hayır duasını ve himmetini alıp giderlerdi. Akşehir'den de Seyyid Mahmut Hayrâni Sultan üç yüz dervişle, Hacı Bektaş Veli'nin övülen vasıflarını işitip bir arslana binerek ve bir yılan tutup elinde kamçı yaparak yola çıktı. Hazreti Hünkâr'a, Akşehir'den bir erin arslana binip, bir yılanı kamçı edip üç yüz dervişle yola çıktığını haber verdiler. Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş Veli, o er canlıya binip ayağa geldi, biz ise bir cansıza binelim ona karşı varalım, dedi. Oturduğu yerden kalkarak dışarı çıktı. Kızılca halvet yakınında bir ulu taş vardı. Bir dam duvarı gibi o büyük taşın üzerine seccadesini saldı ve ayağa kalkarak erenlere doğru yürümesini istedi. O kaya, yerinden kopup kuş gibi gitti. Şimdiki halde de o kayanın başı ve gövdesi kuşa benzer. Sultan Seyyid Mahmut Hayrâni, bir erin cansız bir kayaya binerek kendisine yaklaştığını görünce, Hayrân oldu. Erliğinde tereddüt geçirdi ve ne mertebede olduğunu kavradı. Erenler nazarına edepsiz gelmişiz diyerek, hemen aslandan aşağı indi, yılanı da elinden saldı. Hünkâr'a karşı yüzünü yere koyup, yalvardı. Hünkâr, kayaya dur, diye işaret etti ve kaya şimdiki olduğu yere

¹⁵³² Ahmed Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, Çev. T. Yazıcı, C. II, İstanbul 1973, s. 70, 71.

gelince durdu. Hünkâr, taştan inince, halifeler ve dervişler etrafına toplandı. Seyyid Mahmut, ileri gelip Hünkârla buluşup görüştü, yanındaki dervişler de Hünkârın elini öpüp başlarını ayaklarına sürdüler. O kayanın dibinde Hünkâr, Seyyid Mahmut ve dervişleri, tam bir hafta sohbet ettiler”¹⁵³³.

“Seyyid Mahmut Hayranî’nin meşrebi bilinmemektedir. Hacı Bektaş-ı Veli’ye yakınlık göstermesi, ilk bakışta onun Bektaşî olabileceği kanaatini uyandırmaktadır. Ancak Bektaşî menkıbelerinde Hacı Bektaş-ı Veli ile münasebetleri anlatılmakla birlikte onun Bektaşîlik’le ilgisini kurmak zor görünmektedir. Bektaşî kaynaklarından *Vilâyetnâme*’de “üç yüz Mevlvî dervişle Hünkârı görmek için yola çıktı” denmesi, Bektaşîlerin onu Mevlvî olarak kabul ettiklerine işaret etmektedir. Daha sonraki Bektaşî eserlerinde de onun Bektaşîliği’ne dair açık bir kayda rastlanmamaktadır. Seyyid Mahmut Hayranî, XIII. yüzyılın büyük mutasavvıfları ile birlikte bulunmuştur ancak Bektaşîliğinden söz edilmemiştir. Seyyid Mahmut Hayranî’nin Mevlvî olduğu da söylenemez”¹⁵³⁴.

Seyyid Mahmut Hayrânî, XIII. yüzyıl da Türkiye Selçukluları devrinde Akşehir’de yaşamış bir âlim ve sûfidir. Kadı İzzeddin ve Emir Yavi medreselerinde müderris olarak görev yapmış ve bölgede âlim olarak öğrenci yetiştirmiştir. Kendi adına kurulan zaviyesinde ve zaviyeye bağlı zengin vakıflarıyla irfânî geleneği, asırlarca sürmüştür. Hayranî’nin müritleri, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anado-

lu’da XIX. yüzyıla kadar faaliyet yapmışlardır. Seyyid Mahmud’un Anadolu’nun Türkleşmesi ve Müslüman olmasında önemli hizmetleri olmuştur.

d) Seyyid Harun Veli

Seyyid Harun Veli, XIII. yüzyılda Anadolu’da yaşamış önemli bir sûfidir. Dervişliği yanında, bir şehrin kuruluşuna da öncülük yapmış nâdir şahsiyetlerden biridir. Kendisi Seydişehir’in kurucusu kabul edilmektedir. Bugün Seydişehir’de Seyyid Harun Veli’ye ait camii, türbe ve zaviye mevcuttur. Bu eserler, somut tarihsel varlık göstergesidir. Ayrıca onunla alakalı bilgiler, ölümünden yaklaşık 230 yıl sonra yazılmış bir *Makâlât* ve *Dediği Sultan Menâkıbnâmesi* ile sınırlıdır.

Seyyid Harun’un hayatı ve faaliyetlerini *Makalat* adlı eserden çok kısa olarak takip edebilmekteyiz. *Makalat*’ta, Seyyid Harun’un vefat tarihi 1320 yılı olarak bildirilmektedir. Bu bilgiyi, Seyyid Harun Camii yanında onun adına yapılan türbe kitabesi de teyit etmektedir. Bunlara dayanarak Seyyid Harun’un XIII. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu tahmin edilebilir. *Makâlât*’ta, “Horasan ikliminde emir-i âdil imiş” denmesi, Seyyid Harun’un Horasan doğumlu ve Horasan erenlerinden olduğunu göstermektedir. Seyyid Harun Veli, Horasan bölgesinden kırk kişi ile yola çıkmıştır. Birçok şeyhin kendisini, Hz. Peygamber’e nispet etmesi gibi Seyyid Harun’da Seyyid ismini kullanmıştır.

Makâlât’ta Seyyid Harun, ceddinin kabrini ziyaret ederken; “Ya Harun, Rum’a çık, Karman vilayetinde Küpe Dağı derler bir dağın şarkından yanına şehir yap” şeklinde bir ses işitir, bunu dostlarıyla paylaşır ve onlara, “İmdi bu haber beni mest u hayran eyledi’ diyerek dost

¹⁵³³ Ali Kozan, “Türkiye Selçukluları Devrinde Akşehir’de Bir Sufi: Seyyid Mahmud Hayranî ve Zaviyesi”, *Vakıflar Dergisi*, Aralık 2012, S. 38, s. 44, 47.

¹⁵³⁴ Yusuf Küçükdağ, “Seyyid Mahmud-ı Hayranî ve Akşehir’de Seyyid Mahmud-ı Hayranî Manzumesi”, *İstem*, S. 2/3, 2004, s. 59-69.

ve yarenlerini alarak yola koyulur. Seyyid Harun Veli, Anadolu Selçukluları devrinde XIII. yüzyılın sonlarında Konya'ya gelmiştir. Seyyid Harun ve dervişleri, Konya'ya geldiklerinde ilk konakladıkları yer, Hoca Faruk Mescidi olur. Bu mescit, günümüzde Taş Camii olarak bilinmektedir. Onun Konya'ya gelişi, halkın yoğun ilgisini çekmiştir. Büyük bir merak içerisinde olan Konya halkı, gelen kişinin kim olduğunu öğrenmek için Hoca Faruk Mescidi'ne gelmişlerdir. Yaklaşık iki yıl Konya'da kalıp, 1305 yılının ilkbaharında Küpe Dağı'na doğru yola çıkmıştır. Seyyid Harun, Konya'dan Seydişehir'e intikal ederken önce Hatunsaray'a, oradan Çukur Çimen'e geçmiş ve nihayet May Belî ve Gökhüyük istikametiyle Seydişehir'e ulaşmıştır.

Seyyid Harun Veli, bütün şeyhlerde olduğu gibi keramet sahibi bir insandır. Mesela Küpe Dağı civarında yaşayan kâfirler, Haydar Baba ile iki dervişe pusu kurmuş ve şehit etmişlerdi. Seyyid Harun, ileri varıp örtüsünü açtı ve kâfirlerden yana hücum eyledi. O arada kâfirlerin cümlesi kül gibi eriyip mahvoldular.

Seyyid Harun, Seydişehir'de yeşil bir alan seçmiş ve bütün taraftarlarını seferber ederek şehrin temelini atmıştır. Seyyid Harun Veli, kendi adıyla anılagelen bir şehrin kuruluşuna rehberlik ederek Seydişehir kentinin kurucusu olarak tarihe geçmiştir.

Seyyid Harun'un bölgeye gelmesi ve yeni bir şehir kurma girişimi, Eşrefoğlu Mübarizeddin Mehmet'in dikkatini çekmiş ve onunla görüşmek için şeyhin yanına gelmiştir. Bu görüşme onun, Eşrefoğulları beyliği zamanında bölgede olduğunu gösterir. Mübarizeddin Mehmet'in Seyyid Harun'la konuşurken ilmi vasfını ortaya koyması, âlim olduğunun işareti-

dir. Bey'in ona değer vermesi, onun halk katında saygın bir yeri olduğuna işaret eder. Eşrefoğlu Mübarizüddin Mehmed, şeyhe destek olmuş ve Seydişehir'de kurulan külliye için Seydişehir ve Beyşehir'de vakıflar tahsis etmiştir.

Seyyid Harun, bir plan dâhilinde başladığı külliye'nin yapımına, bizzat kendisi de katılmıştır. Dervişlerin ve çevre sakinlerinin canla başla çalışmasıyla şehrin özünü teşkil eden külliye tamamlanmıştır. Neticede Seydişehir'de Seyyid Harun'un planladığı cami, mescit, medrese ve zaviye gibi mimari yapıları ortaya çıkmıştır. Şehrin kuruluşuna katkı sağlayan üç kişinin (Akça Baba, Nasıpli Baba ve Haydar Baba) adı *Makâlat*'ta zikredilmiştir. Şehir tamamlanınca Seyyid Harun, halife ve müritlerini, tebliğ için Anadolu'nun farklı bölgelerine göndermiştir. Mahmut Seydi'yi Alaiye'ye; Zekeriya'yı Manavgat'a; Ali Baba, Gök Seydi, Kilimpuş ve Siyah Derviş'i Teke ili sahil kısmına; Akça Baba'yı Germiyan'a; Nasıpli Baba'yı Aydın'a görevlendirmiştir¹⁵³⁵.

Seyyid Harun'un Seydişehir'de kurduğu medrese de ailenin önemli faaliyet merkezlerinden biriydi; Seyyid Harun'un neslinden gelenlerin ders verdiği bu medrese, bölgenin meşhur bir eğitim kurumuydu¹⁵³⁶.

Görüldüğü gibi Seyyid Harun Veli de diğer şeyhler gibi Horasan Erenlerindendir. XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelmiş, kerametler izhar etmiş biridir. Seydişehir, adını Şeyh'ten almış ve Şeyh, şehrin kuruluşuna öncülük yapmıştır.

¹⁵³⁵ Mehmet Emin Şen, "Bir Şehir Kurucusu Olarak Seyyid Harun Veli", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2022, S. 55, s. 201-213; *Makâlâtı Seyyid Harun Veli*, Edit. M. E. Şahin, Bekir Şahin, Ali Bektaş, Seydişehir Belediyesi, Seydişehir 2021.

¹⁵³⁶ Haşim Şahin, "Seyyid Harun", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 58, 60.

Ayrıca Seydişehir ve çevresinin İslamlaşması, Türkmenlerin bölgeye iskân ve İslam'ın yayılması gibi önemli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Hayatını İslamiyet'e adanmış Şeyh'in türbesi Seydişehir'dedir.

SONUÇ

Türkler, Türkistan'da yaşamaya başladıkları andan itibaren ihtiyaçlarını karşılamak için aletler üretmişlerdir. Toplum olarak bir arada yaşama zorunluğu, böylece kültürü doğurmuştur. Kültürün doğmasında insanların yaşadıkları coğrafya, ilişki içinde oldukları komşu halklar ve sahip oldukları din ve inançlar etkili olmuştur. Bütün insanlarda olduğu gibi Türklerin de ilk ürettiği değerlerden biri ve önde geleni mitolojidir. Mitolojik olaylar örgüsü içinde en yaygın olarak ortaya çıkan bilgi türü ise tarihi olaylardır. Bu durum halk hikâyesi olarak bilinen tarihi destanları ve Türk halk sözlü kültürünü doğurmuştur. İnsanlar hayatı, insanı, dini, tabiatı anlamak için çoğunlukla doğaüstü olaylara başvurmuştur. Tabiatın kendileri için kahramanlar bulmuşlardır. Tarihi kahramanları o kadar abartmışlardır ki, zaman içinde onlar da doğaüstü şahsiyetlere dönüşmüşlerdir.

Türkler, Müslüman olduktan sonra Kuran'da adı geçen tarihi şahsiyetleri de mitolojik kahramanlara dönüştürmüşlerdir. Fetihler döneminde adını duydukları veya tanıdıkları Hz. Ali, Hz. Hamza, Hz. Hüseyin, Ebu Müslim Horasani ve Ebu Nasr Samani gibi tarihî şahsiyetlerin her birini, efsanevi bir kahraman haline getirmişlerdir. Kendilerine dini telkin eden veya hikâyesini okudukları Şakik-i Belhi, İbrahim b. Ethem ve Hallac-ı Mansur gibi manevi şahsiyetler, hayali kahramanlar olarak görülmüş ve bu şahsiyetlerin etraflarında destanlar

oluşturmuştur. Bu inanç ve yaklaşım, halk kitlelerini daha somut, daha hayatın içinden rehber arayışına sevk etmiştir. Tabii olayları bile sûfilerin, şeyhlerin kerametleri ile açıklama yoluna gitmişlerdir.

İslamiyet, Türklere yeni bir ruh ve heyecan kazandırmış, Müslüman Türkler kendi tarihlerinde etkili olan Satuk Buğra Han ve Manas gibi şahsiyetlerin menkıbelerini oluşturmuş ve destanlarını şekillendirmişlerdir. Bu destanlar gaza kültürünü yaygınlaştırmış, halk kültürünü oluşturmuş, dinin halk arasında yayılmasını kolaylaştırmış, Türk dilinin gelişmesine ve zenginleşmesine katkı sağlamıştır.

Türkler, Türkistan'dan Anadolu'ya gelirken hayat tarzlarında ve hafızalarındaki kendi inanç, kültür ve geleneklerini taşımış, yol üstündeki farklı kültürlerden etkilenmiş ve bu birikimlerini Anadolu'ya taşımışlardır. Anadolu'da oluşan Battal Gazi Destanı gibi Arap-İslam fetih hikâyelerini, kendi kültürleri ile karıştırarak Türk destanına dönüştürmüşlerdir.

Türkmenler, Anadolu'yu fethederken kendi fetihlerinin hikâyesini yazmış ve bu şekilde *Dânişmend Gazi Destanı* doğmuştur. Melik Dânişmend etrafında oluşan kahramanlık hikâyeleri, efsanevi bir özellik kazanmış ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Halk belge ve bilgi aramadan hayal gücünü kullanarak Anadolu'nun fethinin destansı hikâyesini yazmıştır. Anadolu'da olgunlaşan fetih ve gaza ruhu, Müslüman halk arasında fetih hikâyelerini artırmış ve Türk-İslam edebiyatını zenginleştirmiştir.

Anadolu'nun fethine müritleriyle katılan, gazi dervişler de vardır. Hacı Bektaş-ı Veli, Dedîği Dede ve Seyyid Harun Veli gibi. Bu gaza ehli şahsiyetler, önce yaşadıkları bölgede sonra hemen Anadolu'nun hemen her tarafında etkili

olmuşlardır. Gazi dervişlerin bir kısmı, Selçuklu Devleti'nin başkenti olması münasebetiyle Konya ve civarında yaşamış ve fetih mücadelesini sürdürmüşlerdir. Bu şeyhler, ister Yesevi isterse Vefai geleneğinden gelmiş olsun Anadolu'nun fethine, İslam sûfi geleneğine ve halk edebiyatına ziyadesiyle katkı sağlamışlardır. Adı geçen şeyhler arasında hem hayatta iken hem de vefatından sonra tesir alanı en geniş olan derviş, Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Hacı Bektaş hayattayken etrafında abartılı halk hikâyeleri başlamıştı, vefatı ile birlikte halk, onu bir masal kahramanı olarak görmüş ve *Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnâmesi* doğmuştur. Vefatından sonra Bektaşilik, kurumsal bir yapı kazanmış, Bektaşî tarikatı doğmuş ve günümüze kadar varlığını kesintisiz olarak sürdürmüştür.

Hacı Bektaş'ın Anadolu tarihine katkısı bununla sınırlı kalmamıştır. Halifelerinden Pirebi Sultan'ı Konya'ya göndermiş ve Hacı Bektaş geleneğini Konya'da yaşatmıştır. Horasan erenlerinden Konya çevresine gelen ve yaşadıkları bölgeleri imar ve ıslah eden üç önemli gazi şeyh vardır. Dediği (Didiği) Dede, Ilgın ve Doğanhisar çevresine yerleşmiştir. Kendisine bağlı olduğu bilinen Turgut ve Bayburt Türkmenlerinin bölgeye yerleşmesinde ve bölgenin Türkleşip İslamlaşmasında Dediği Dede'nin değerli hizmetleri olmuştur. Seyyid Mahmut Hayrânî, Akşehir çevresinde yaşayan büyük bir âlim ve sûfidir. Akşehir'de medrese hocalığı yapmış, aynı zamanda halkı irşat etmek için zaviye kurmuştur. Seyyid Harun Veli ise Küpe Dağı'nın eteğine yerleşmiş ve burada kendi adıyla anılacak olan Seydişehir'i kurmuştur. Sufiler arasında şehir kurucusu olan nadir bir insandır. Seyyid Harun Veli de aynı zamanda alim ve sufidir. Kendisi hayattayken halife ve müritlerini Anadolu'nun değişik yerlerine gön-

dererek İslamiyet'i ve tasavvufi anlayışını yaymıştır.

Dervişlerin hepsi XIII. yüzyıl Konya'sında Selçuklu sultanlarıyla, Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Turgutoğulları gibi beyliklerle irtibat içinde olmuşlardır. Konya çevresine gelip yerleşen sûfiler, dervişleri ve mensupları ile birlikte geldikleri için bölgenin nüfus dengesini Türkler lehine değiştirmiştir. Bizzat kendileri siyasî, ekonomik ve kısmen de askeri mücadele içinde olmuş ve gayrimüslimlere karşı kerametler şeklinde bile olsa cihat etmişlerdir. Şeyhler adına zaviyeler ve türbeler yapılmıştır. Dediği Dede ve Seyyid Harun Veli etrafında menkıbeler oluşmuştur. Şüphesiz Konya bölgesinde yaşayan, tekke ve zaviye kuran ve tarikat geleneği oluşturan kişiler bunlardan ibaret değildir. Ayrıca özellikle Beyşehir yöresinde Yatağan Ahmed-i Mürsel, Hasan Şeyh ve Hüseyin Dede gibi manevi öncüler de yaşamış ve izleri günümüze kadar ulaşmıştır.

KAYNAKÇA

- ADAY, Erdal, "Horasan Erenlerinin Menkıbevi Şahsiyetlerindeki Ortak Özellikler", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013, ss. 383-393.
- AHMED EFLAKÎ, *Âriflerin Menkıbeleri*, Çev. T. Yazıcı, C. II, İstanbul 1973.
- AKA, İsmail, *Türkistan'da İslâmiyetin Yayılması ve Ahmed Yesevî Sevgisi*, -Ahmet Yesevî, Hayatı, Eserleri- Tesirleri, İstanbul 1996.
- BARS, Mehmet Emin, "Battal Gazi Destanında Dini Unsurlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart 2015, S. 8/XXI, ss. 73-106.
- BARS, Mehmet Emin, "Manas Destanı'nda İslâmî Unsurlar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2/1, Mart 2014, s. 450-462.
- BİÇER, Bekir, *Firdevsi-i Rûmî ve Tarihçiliği*, Tablet Yayınları, Konya 2006.

- ÇETİN, İsmet, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâme-leri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- CUMBUR, Müjgan, *Anadolu Gazileri ve Edebiyatımız*, Erdem Dergisi, Yıl 1987, C. 3, S. 9, s. 777, 787.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli- Velâyetnâme*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1985.
- KARA, Mustafa, “Tasavvuf Kültürünün Türkistan Macerasına Genel Bakış”, *Keşkül*, 2005.
- KOZAN, Ali, “Türkiye Selçukluları Devrinde Akşehir’de Bir Sûfi: Seyyid Mahmut Hayrani ve Zaviyesi”, *Vakıflar Dergisi*, Aralık 2012, S. 38, s. 44-47.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Seyyid Mahmud-ı Hayranî ve Akşehir’de Seyyid Mahmud-ı Hayranî Manzumesi”, *İstem*, S. 2/3, 2004, s. 59-69.
- KIEL, Machiel, “Sarı Saltık”, *DİA*, İstanbul 2009, C. XXXVI, s. 147-150.
- Makâlâtı Seyyid Harun Veli*, Edit. M. E. Şahin, Bekir Şahin, Ali Bektaş, Seydişehir Belediyesi, Seydişehir 2021.
- MUKADDESÎ, *Ahsenü’l-Takâsîm (İslam Coğrafyası)*, Çev. R. Şeşen, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.
- NICHOLSON, Reynold A., *İslam Sûfîleri*, (Y. Belli- M. Temelli), İstanbul 2004.
- OCAK, Yaşar, *Bir Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK, Ankara 1992.
- OCAK Ahmet Yaşar, “Hacı Bektaş-ı Veli”, *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996.
- OCAK, A. Yaşar, “Ahmed-i Yesevi ve Yesevilik”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 2007.
- ÖZÇELİK, Mustafa, *Seyyid Battal Gazi*, Eskişehir Valiliği, Eskişehir 2009.
- SAK, İzzet-Çetin, Cemal, *45 Numaralı Konya Şer’iye Sicili 1714-1715*, Konya 2008.
- SATUK Buğra Han Destanı, Haz. Necati Demir, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018.
- SERT, Mehmet-BİÇER, Bekir, *Dânişmend Gazi Destanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- ŞAFAK, Leyla, *2 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (978-989/1570-1582) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
- ŞAHİN, Haşim, “Vefâiyye”, *DİA*, C. XLII, İstanbul 2012, s. 600- 603.
- ŞAHİN, Haşim, “Seyyid Harun”, *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, ss. 58, 60.
- ŞEN, Mehmet Emin, “Bir Şehir Kurucusu Olarak Seyyid Harun Veli”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan 2022, S. 55, ss. 201-213.
- UÇKUN, Rabia, “Melik Dânişmend Gâzi’nin Tarihi ve Efsanevi Şahsiyeti Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. 2, İzmir 1997, s. 264, 265.
- TAŞGIN, Ahmet, *Dediği Sultan ve Menâkıbı Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri*, Çizgi Kitapevi, Konya 2013.

SELÇUKLU DÖNEMİNDE KONYA AHÎ ZÂVİYELERİ

Büşra BAĞCI

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya/TÜRKİYE,
bagcibusr@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1480-6334.

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti'nde şeyhler, mu-tasavvıf ve mütefekkirler gibi ahî teşkilatının örgütlenme merkezi de tekke, zâviye ve han-kahlar olmuştur. Nitekim Ahîliğin kurucusu olan Ahî Evren de Konyalı Ahîler'i bir merkez-de toplama düşüncesiyle şehrin ilk Ahî zâvi-yelerini kurma yönünde bir politika izlemiştir. Bu amaçla, şehrin muhtelif yerlerinde birçok zâviye, tekke ve hankah inşa edilmiştir. Böy-lece Konya, XIII. yüzyılın ilk yarısında birçok tasavvufi kuruluş gibi, Ahîliğin merkezi haline gelmiş ve Ahîler, faaliyetlerini bu yapılarla sürdürmüşlerdir.

Bu çalışmada, Ahîler tarafından inşa edilmiş veya ahîler tarafından kullanılmış olan Şeyh Ev-hadüddîn-i Kirmânî Zâviyesi, Fakih Ahmet Paşa Zâviyesi, Sadreddin Konevî Zâviyesi, Şeyh Sa-daka Zâviyesi, Ahî Mustafa Hankahı, Kadı Ka-

lemşah Zâviyesi/İbn Kalemşah Dergâhı, Lala Hankahı, Lala Ruzbe Hankahı, Ziya Hankahı, Mesud Bin Şerefşah Hankahı, Ahî Bedreddin Gevhertaş Zâviyesi/Tekkesi hakkında bilgi veri-lecek, mezkur dönemde yer alan bu ahî zâviye-lerinin Selçuklu devletine etkisi değerlendirile-cek ve bu dönemdeki faaliyetleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahîlik, Konya, Türki-ye Selçuklu Devleti, Zâviye.

AKHI ZAWIYAHs IN KONYA DURING THE PERIOD OF SELJUKS

ABSTRACT

In the Seljuk State of Türkiye, like the she-ikhhs, mystics and thinkers, the organizational center of the Akhi organization was tekke,

zawiyah, and hankahs. As a matter of fact, Akhi Evren, the founder of Akhism, followed a policy to establish the first Akhi lodges of the city with the idea of gathering the Akhis of Konya in a center. For this purpose, many zawiyahs, tekkes and hankahs were built in various parts of the city. Thus, Konya became the center of Akhism like many Sufi institutions in the first half of the thirteenth-century and the Akhis continued their activities in these structures.

In our work titled Akhi zawiyahs in Konya during the Seljuk period, information will be given on the one built by the Akhis or used by the Akhis: Zawiyah of Sheikh Evhaduddîn-i Kirmânî, Zawiyah of Fakih Ahmet Pasha, Zawiyah of Sadreddin Konevî, Zawiyah of Sheikh Sadaka Zâviyesi, Hankah of Akhi Mustafa, Zawiyah of Kadi Kalemshah / İbn Kalemşah Dergâhı, Hankah of Lala, Hankah of Lala Ruzbe, Hankah of Ziya, Hankah of Mesud bin Sherefshah, Zawiyah of Akhi Bedreddin Gevhertâş/Tekke. The impact of these ahî lodges during the Seljuk state in the aforementioned period will be evaluated and their activities in this period will be discussed.

Keywords: Akhism, Konya, Seljuk State of Türkiye, Zawiyah.

GİRİŞ

Zâviye, tarikat mensubu dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları, âyende ve revendeye (gelip geçen yolcular) karşılıksız yiyecek, içecek ve barınacak yer sağlanan, yerleşim merkezleri ile yol güzergahları üzerinde bulunan mekânlar olarak ifade edilmektedir¹⁵³⁷.

Zâviyeler, sadece sufilere yaşam alanı sağlamaz. Aynı zamanda, bir yerden bir yere gitmekte olan halkın, ihtiyaçlarının karşılanması ve belirli süre misafir edilmesi görevlerini de üstlenirdi. Tekke, tekye, hangah, hankah, düveyre, savmaa gibi kelimeler zâviyeyle eş anlamlı kullanılmıştır¹⁵³⁸.

İslâm tarihinde önemli bir mevkiide yer alan tekke, zâviye ve hankahların ilk defa nerede ve ne zaman görüldüğüne dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak H. II/M. VIII yüzyılda Kefeli Ebû Hâşim Osman b. Şerik'in Şam yakınlarında Remle denilen yerde, ilk zâviyeyi kurduğu kabul edilmektedir¹⁵³⁹. Kaynaklarda, o döneme kadar tasavvuf erbabının belli ve özel bir yerde bir arada yaşadıklarına dair hemen hemen hiçbir yerde herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır. Mutasavvıf ve müritlerin, zaman zaman evlerinde toplanıp sohbetlerde ve müşterek ibadetlerde bulundukları bilinmektedir¹⁵⁴⁰.

Zâviyelerin İslâm dünyasında yaygınlaşmasıyla birlikte, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde birçok tekke, zâviye ve hankahın açıldığı görülmektedir. Bu zâviyeler, ilk devirlerde bulundukları bölgelerde bir iskân unsuru olmuş ve İslâmiyet'in yayılmasında önemli rol oynamışlardır. Özellikle XIII. asrın başlarındaki Moğol istilası sebebiyle Anadolu, çeşitli tasavvuf akımlarına mensup Sünni veya bâtnî şeyh ve dervişlerin sığınağı olmuştur¹⁵⁴¹. Bu şahıslar, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde birçok tekke, zâviye ve hankah inşa ederek faaliyetlerini

¹⁵³⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, C. XII, Mars Matbaası, Ankara 1978, s. 248.

¹⁵³⁸ Mustafa Kara, "Tekke", *DİA*, C. XL, İstanbul 2011, s. 368.

¹⁵³⁹ Ahmet Yaşar Ocak- Suraiya Faruki, "Zaviye", *İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986, s. 468.

¹⁵⁴⁰ Ocak, Zaviyeler, s. 247.

¹⁵⁴¹ Ocak, Zaviyeler, s. 254.

sürdürmüşlerdir. Türkiye Selçuklu Devletinde XIII. yüzyılda Ahîlik teşkilatına mensup şeyhlerde, Konya, Kayseri, Sivas, Tokat gibi büyük kültür merkezlerine yerleşerek zâviyeler açmışlardır.

Selçuklu Döneminde Konya'daki Ahî Zâviyeleri

Türkiye Selçukluları döneminde, Anadolu'da Ahî toplum yapısının en güçlü olduğu bölgelerden biri, Konya ve çevresi olmuştur. Konya'da Ahîler, Selçuklu Devletinde ortaya çıktıkları ilk günlerden beri önemli faaliyetlerde bulunmuşlar ve şehrin muhtelif yerlerinde tekke, zâviye ve hankah inşa etmişlerdir. Türkiye Selçukluları Devletinde Ahî Zâviyeleri'nin ilk örnekleri, XIII. yüzyılın ilk yarısında görülmeğe başlamıştır. Bu yapılar, Anadolu'ya fütüvvet temsilcisi olarak gelen Şeyh Evhadüddin Kirmanî ile Ahî Evren Şeyh Nasirüddin Mahmud tarafından kurulmuştur. Bu iki âlim, Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in de teşvikiyle Anadolu'da bir yapılanma içine girmişlerdir. XIII. yüzyılın başındaki bu yapılanma daha sonra, Evhadüddin Kirmanî'nin Anadolu'dan ayrılması üzerine, Ahî Evren Şeyh Nasirüddin'e nispeten Ahîlik adını almıştır. Böylece "Ahîlik" adı altında sosyal, ticarî ve ekonomik alanlara yönelik yeni bir oluşum meydana gelmiştir. Evhadüddin Kirmanî ve Ahî Evren'in düşünceleri, devlet tarafından benimsenip uygulamaya konmasıyla birlikte, Ahî Zâviyeleri Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarına, XIII. yüzyılın ikinci yarısında yayılmıştır¹⁵⁴². Köp-

rülü, ahîlik teşkilatının yalnız şehirlerde değil, köylerde ve uçlarda da mevcut olduğunu, XIII. asırda bütün İslâm dünyasını kaplayan sufi tarikat teşkilatlarını takliden yapılmış toplantı mahalleri ve zâviyeleri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca en büyük ricalden, zengin tacirlere, şeyhlere, âlimlere, hırfet erbabına, hatta işsiz güçsüz serserilere kadar her türlü içtimâî tabakaya mensup insanların bu teşkilâta dâhil olduğunu rivayet etmiştir¹⁵⁴³.

Ahîliği tesis eden Ahî Evren de diğer mutasavvıflar gibi, Konya şehrinde ilk ahî zâviyelerini kurarak ahîleri belli bir merkez çevresinde toplama yönüne gitmiştir. Eflâkî'nin rivayetlerine göre, XIII. yüzyılın ilk yarısında Konya, ahîlerin ve ahîliğin merkezi haline gelmiş görünmektedir. Bu durumda ahîlerin Konya'da tekke, zâviye ve hankahlarda örgütlenmeleri, daha Alâeddin Keykubâd döneminde veya hemen öncesinde başlamıştır¹⁵⁴⁴.

Ahî Evren'in XIII. yüzyılın ilk yarısında, Konya'da bulunduğu sırada şehir merkezinde dört adet ahî zâviyesi bulunduğu bilinmektedir. Mikail Bayram, Eflâkî'ye isnat ederek, bunlardan ikisinin şeyhliğini Ahî Evren'in bizzat yürüttüğünü söylemektedir. Hankah-ı Ziya ile Hankah-ı Lala'nın şeyhliğini yürüten¹⁵⁴⁵ Ahî Evren'in Konya'dan ayrılması üzerine bu yapıların onun müritleri tarafından idare edildiği rivayet edilmektedir. Aynı dönemde Ahî Bedreddin Gevhertaş Tekkesi ve Mesud b. Şerefşah

¹⁵⁴² Mikail Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler", *Türkler*, VII, Ankara 2002, s. 320-326; Mikail Bayram, *Şeyh Evhadüd-Din Hamid el-Kirmanî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993, s. 79-111.

¹⁵⁴³ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1991, s. 64.

¹⁵⁴⁴ Yusuf Küçükdağ, Konya'da Ahî Evren Zâviyesi ve 1097 H/1687 M. Tarihli Vakfiyesi, *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Özel Sayı*, C. II, Konya Aralık 1999, s. 66.

¹⁵⁴⁵ Ahmet Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, C. II, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s. 133.

Hankahı adlı Konya’da iki ahî yapısının da bulunduğu bilgisi yer almaktadır¹⁵⁴⁶.

Bu ahî yapılarının yanı sıra Selçuklu dönemi Konya’sında, ahî mensupları tarafından Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî Zâviyesi, Fakih Ahmet Paşa Zâviyesi, Sadreddin Konevî Zâviyesi, Şeyh Sadaka Zâviyesi, Ahî Mustafa Hankahı, Kadı Kalemşah Zâviyesi/İbn Kalemşah Dergâhı, Lala Ruzbe Hankahı’nın inşa edildiği bilinmektedir.

Konya’daki Ahîler için I. Alâeddin Keykubâd döneminde başlayan huzurlu ortam, II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in tahta geçmesi ile son bulmuştur. Zira yeni hükümdar döneminde Moğollar ile Köseadağ Savaşı yapılmış ve devlet, Moğolların hâkimiyeti altına girmiştir. Ayrıca yeni sultan, ahî karşıtı olup Ahîler ile mücadele içerisine girmiştir. Sultan I. Alâeddin Keykubâd’ın öldürülmesi, Ahîleri II. Gıyâseddin’e karşı direnişe geçirmiş, buna bağlı olarak sultan da Ahîlere ve kurumlarına karşı yıldırma politikasını başlatmıştır. Bu politika, Moğolların Anadolu’ya girmesiyle daha da şiddetlenmiş, Moğol iktidarlarına direnen Ahî teşkilatları, Anadolu’nun her tarafına dağıtılmışlardır. II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in ardından, Moğolların isteği çerçevesinde iktidara getirilen II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan, kendi aralarında taht mücadelesine düşünce, Moğolların desteği ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan tek başına iktidara gelmiştir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, 1260’da tek başına Konya’da tahta geçmesiyle bu dönemde Moğolların emrinde olan Pervâne Süleyman, Sahip Ata Fahreddin Ali ve Vezir Tâceddin Mu‘tez üçlüsü, ülkeyi

yönetmeye başlamışlar¹⁵⁴⁷, Sultandan bir ferman alarak, bu ferman gereğince bütün ülkede Ahîler ve Türkmenlerin ellerinde bulunan iş yerleri, medrese ve zâviyeleri ellerinden alınıp Moğol yanlısı Kalenderî dervişlere, Moğol muhalifi olmayan Mevlânâ’ya veya Mevlânâ’ya yakın kişilere verilmesine karar alınmış ve bu karar uygulamaya geçirilmiştir¹⁵⁴⁸.

Anadolu’da yaşanan Ahî yağma ve katliamına bağlı olarak, Ahî Evren ve talebelerinin tasarrufunda bulunan Konya’daki Hankah-ı Ziya ve Hankah-ı Lala’nın Ahîlerden alınıp, Mevlânâ’nın dostu Hüsâmeddin Çelebi’ye verildiğini ve buradaki Ahîlerin, Hüsâmeddin Çelebi’ye bağlanmaya zorlandıkları, Ahmed Eflâkî’nin *Menâkıbu’l-Arifin*’inde ve Mevlânâ’nın mektubunda görülmektedir¹⁵⁴⁹. Eflâkî, Hankah-ı Ziya’nın Ahîlerden alınışı sırasında Ahîlerin ayaklanmalarını anlatırken buradaki Ahîlerin, Hüsâmeddin Çelebi’ye bağlanmaya mecbur tutulduklarını ve Ahîlerin de buna karşı direndiklerini yazmaktadır. Hüsâmeddin Çelebi’nin, Hankah-ı Ziya’da şeyhlik seccadesine oturma töreni sırasında, orada bulunan Konya Ahîlerinin lideri konumunda olan Ahî Ahmed, serilmiş bulunan seccadeyi toplayarak, “*Biz bu adamın şeyhliğini kabul etmiyoruz*” diyerek Hüsâmeddin Çelebi’nin şeyhliğini kabul etmediklerini ifade etmiştir. Fakat sonunda, devlet

¹⁵⁴⁶ Küçükdağ, Konya’da Ahî Evran Zâviyesi ve 1097 H/1687 M. Tarihli Vakfıyesi, s. 66.

¹⁵⁴⁷ Kerimüddin Mahmut Aksarayı, *Musameratü’l Ahbar*, çev: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 55-56; İbn Bibi, *El Evâmirü’l-Alâ’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name)*, (Haz.: Mürsel Öztürk), C. II, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 163-167.

¹⁵⁴⁸ Mustafa Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu’daki Dinî Siyasetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2022, s. 121-122.

¹⁵⁴⁹ Eflâkî, II, s. 133-135; Mevlâna Celaleddin Rumî, *Mektuplar*, (çev. ve yay. A. B. Gölpınarlı), İstanbul 1963, s. 115-116.

zoru ile bu iki hankahın şeyhliğinin Hüsâmed-din Çelebi'ye verildiğini, Eflâkî bildirmektedir¹⁵⁵⁰.

Moğolların Ahîleri sindirme politikalarına yönelik olarak yapılan uygulamalar, Mevlânâ'nın muhtelif mektuplarında da görülmektedir. Ahîler ve Ahîlere yakın çevrelere ait müesseselerin ellerinden alınmasına dair olan bu mektuplarının birinde, Nusratü'd-din Hankahı'nın, Şeyh Hamidu'd-din adında birine verilmesi, Pervâne Süleyman'dan istenmektedir¹⁵⁵¹. Sâhib Ata'ya yazdığı bir başka mektupta da Ahî Gevhertaş Tekkesi'nin Şeyh Cemalu'd-din'e verilmesi¹⁵⁵², bir mektubunda da Karatay Medresesi'nin Efsahu'd-din adında birine verilmesini istemektedir¹⁵⁵³. Kanaatimize göre, Ahîlere ait yerlerin ellerinde alınması, yukarıda belirttiğimizden çok daha fazladır. Zira Ahî Evren Hâce Nasırüddin, ömrünün sonlarında yani IV. Kılıç Arslan'ın iktidara geldiği yıl içinde kaleme almış olduğu fark edilen *Ağaz u Encam* adlı eserinde: “*Bu zamanın kurt tiynetli sultanları kişilerin mallarına el koymaktalar. Şeriatın hükümleri büyük ölçüde ortadan kalktı. İslâmdan sadece bir ad kaldı.*” demektedir ki, onun bu ifadelerinden devletin bu ferman gereğince bütün ülkede Ahî ve Türkmen çevrelerin mal ve mülklerinin ellerinden alınmakta olduğu görülmektedir¹⁵⁵⁴.

Hankah-ı Ziya, Hankah-ı Lala, Nusratü'd-din Hankahı, Hoca Münir Hankahı, Ahî

Gevhertaş Tekkesi ve Karatay Medresesi gibi Ahîlerin elinde bulunan kurumların onlardan alınıp Kalenderî veya Mevlevîlere vererek uyguladıkları Ahîleri sindirme politikaları, Moğollara karşı muhalefetin daha da büyümesine sebep olmuştur¹⁵⁵⁵.

Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî Zâviyesi/Tekkesi

Asıl adı Hâmid olan Şeyh Evhadüddin, İran'ın Kirman bölgesinde doğmuştur. Hulvî, onun isminin “Hamîd b. Muhammed b. Ahmedü'l-Kirmânî” olduğunu rivayet etmektedir¹⁵⁵⁶. Menâkıbına göre Evhadüddîn, Oğuzlar'ın Kirman'ı istilâ edip II. Turan Şah'ı öldürdükleri 575 (1179-80) yılında on altı yaşındaydı. Bu durumda, 559 yılında (1164) doğmuş olmalıdır¹⁵⁵⁷. İran'ın kuzeybatısında, Anadolu ve Irak'ta yaşamış ve bu bölgelerde şöhret kazanmıştır.

Evhadüddîn, ömrünün çoğunu seferlerde geçirmiştir. Bu seferlerin bazıları görevlendirme şeklinde, bazıları da sufi adetlerinde var olan Hak adamlarını görmek için olmuştur. Bağdat, Tebriz, Kafkas, Nahçıvan, Gence, Şirvan, Konya, Kayseri, Sivas, Malatya, Mardin, Halep, Erbil, Mısır, Musul, Ahlat, Şam ve Amed şehirlerine gitmiş ve çoğunda bir müddet ikamet etmiştir¹⁵⁵⁸. Evhadüddîn; Şeyh'i Rükneddin-i Sücâsî'nin kızıyla evlenmiş ve ondan Amine adında bir kızı dünyaya gelmiştir. Ayrıca Evhadüdd-

¹⁵⁵⁰ Eflâkî, II, s. 133; Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, s. 123.

¹⁵⁵¹ Mevlana Celaleddin Rumî, *Mektuplar*, s. 102-103.

¹⁵⁵² Mevlana Celaleddin Rumî, *Mektuplar*, s. 164-165.

¹⁵⁵³ Mevlana Celaleddin Rumî, *Mektuplar*, s. 137-138.

¹⁵⁵⁴ Bursa Eski Eserler Ktp., H. Çelebi kısmı, nr. 1184, yp. 198a; Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, s. 122, 124. dipnot.

¹⁵⁵⁵ Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, s. 123.

¹⁵⁵⁶ Cemâleddin Mahmud Hulvî, *Lemezât (Lemezât-ı Hulvî Ez-Lemâ'ât-ı Ulvî)*, C. II, İstanbul 1980, s. 347.

¹⁵⁵⁷ Nihal Azamat, “Evhadüddîn-i Kirmânî”, *DİA*, C. XI, İstanbul 1995, s. 518, 519.

¹⁵⁵⁸ Bayram, *Şeyh Evhadüddin Kirmanî ve Evhadiye Tarikatı*, s. 26-46.

dîn melamet anlayışının gereği olarak, nefsinin terbiye ve insanları onun şerrinden kurtarmak için Bakırcılar Pazarından kötü huylu bir cariyeye satın almıştır. Bu cariyeden de Fatma adında bir kızı olmuştur¹⁵⁵⁹.

Konya’da da ikamet ettiği bilinen Evhadüddîn-i Kirmânî’nin, Konya’da Musalla mevkiinde bir zâviyesi bulunduğu bilinmektedir. Selçuklu döneminde inşa edilmiş olduğu düşünülen Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî’ye ait bir türbe de yer almaktadır. Halen ayakta bulunan türbenin moloz taşlı gövde üzerinde tuğladan yapılmış küçük bir kubbesi vardır. Şeyh Sadaka Türbesi ile yan yana bulunmaktadır. Anadolu’da kurulan ilk Ahî tekkelerinden biri olarak bilinmektedir. Ancak Konya’da görüşleri tenkit edilen Kirmânî, kısa bir süre sonra gittiği Kayseri’ye yerleşmiş, zâviye ise müritleri tarafından yönetilmiştir. Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî tekkesi hakkında, Fatih devri tahrir kayıtlarında bilgi bulunmamakla birlikte¹⁵⁶⁰, 1727 yılındaki berat tevcihi, yapının XVIII. yüzyılda faal olduğunu göstermektedir¹⁵⁶¹. Tekke bölümünden eser kalmamıştır¹⁵⁶². Konyalı, Vakıflar Umum Müdürlüğünde 3520 umumî ve 36 yaprak numaralı bir kayıta, dört tarafı kabristanla çevrilmiş Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî Tekkesini gördüğünü eserinde belirtmiştir. Ancak tekkenin

bulunduğu yer dışında bu konuya dair ayrıntılı malumat vermemiştir¹⁵⁶³.

Fakih Ahmet Paşa Zâviyesi

Konya’da Hoca Ahmet Fakih Zâviyesi’nden başka bir de Fakih Ahmed Paşa Zâviyesi bulunmaktadır. Mikail Bayram, Fakih Ahmed’in, Evhadüddîn’in müridlerinden olduğunu rivayet etmektedir¹⁵⁶⁴. Konyalı, eski sicil defterlerindeki tamirat kayıtlarında zâviyeyi gördüğünü ifade etmiştir¹⁵⁶⁵. Ancak bu zâviyenin yerine dair net bir bilgi vermemiştir. Mustafa Yıldırım yapmış olduğu çalışmasında; zâviyenin çevresinde zamanla, türbe, mescit, hamam, çeşme, sarnıç, Karatay Mescidi, Şekerfuruş Türbesi ve hazire içinde mezar taşlarının teşekkül ettiğini bizlere aktarmıştır. Günümüzde ise, zâviye, hamam ve mezar taşlarının bir kısmından hiçbir eser kalmadığını söylemiştir¹⁵⁶⁶.

Şer’iye Sicillerindeki bilgilere göre, zâviyenin hatibi ve şeyhi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Buna göre zâviyenin 1645 yılında hatibi ve şeyhi, Ömer adında bir kişidir. Ömer, günlük 7 akçe senede 40 kile galle karşılığında görev yapıyordu. Şeyh Ömer’den sonra göreve, Şeyh Yusuf getirilmiştir¹⁵⁶⁷.

¹⁵⁵⁹ Fahrettin Çoşkun, *Şeyh Evhadüddin Hamid El-Kirmânî’nin Menkıbeleri (İnceleme-Çeviri)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 6.

¹⁵⁶⁰ Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.

¹⁵⁶¹ Özcan Uğur, *Karaman Eyaleti Konya Merkez Kazası Hurufat Defterlerine Göre Konya ve Civarının İdari ve Sosyal Durumu (1690-1839)*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2018, s. 428.

¹⁵⁶² Yusuf Küçükdağ, *Konya’nın Kırk Tekkesi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2014, s. 28.

¹⁵⁶³ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Ankara 1997, s. 590.

¹⁵⁶⁴ *Şeyh Evhadü’l-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, Tercüme ve Araştırma: Mikail Bayram, Konya 2008, s. 93, 94; Mikail Bayram, “Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler”, s. 484.

¹⁵⁶⁵ Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 391.

¹⁵⁶⁶ Mustafa Yıldırım, “Konya Hoca Ahmet Fakih Zaviyesi Çevresinde Oluşan Yapı Topluluğu”, *Marife*, Yıl. 7, S. 2, Güz 2007, s. 207.

¹⁵⁶⁷ KŞS, N. 9, s. 179-1; Hüseyin Muşmal, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2000, s. 46.

Sadreddin Konevî Zâviyesi

Selçukluların önemli mutasavvıflarından biri olan Sadreddin Konevî'nin (ö. 1274), Konya'da büyük ve ihtişamlı bir zâviyesi bulunmaktadır. Surların Çeşme Kapısı dışında yer alan Şeyh Sadreddin Konevî Zâviyesi, 1241 yılında Konya'ya gelen Sadreddin Konevî tarafından yaptırılmıştır. Konevî, I. İzzeddin Keykâvus'un hocası, fütüvvet teşkilatının Anadolu'da yayılmasında önemli rolü olan sufi Şeyh Mecdüddîn İshak'ın oğludur¹⁵⁶⁸. Çocuk yaşta iken babasının ölümü üzerine, annesi ile evlenen İbn-i Arabî'nin talebesi olmuş, böylece Ekberî irfanının en önemli temsilcilerinden biri olarak öne çıkmıştır. Babası, Şam'a gitmeden önce onu, çocukluk arkadaşı¹⁵⁶⁹ Evhadüddîn-i Kirmanî'ye emanet etmiştir. Konya'da Mevlânâ ile de görüşen Konevî, Ekberî irfanının esaslarını açıklamaya yönelik eserler kaleme almış, görüşleri İran ve Anadolu'da yayılmıştır¹⁵⁷⁰.

Bu zâviye, dönemin ilim ve fikir merkezi konumunda olup, büyük toplantılar ve sema törenleri düzenlenmiş bir yer olarak tarihi kayıtlara geçmiştir. Nitekim Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinde Muineddin Pervâne'nin, bu zâviyede büyük bir toplantı tertip ettiğini ifade etmiştir. Düzenlenen bu toplantıda, Mevlânâ'nın da yer aldığı zikredilmektedir¹⁵⁷¹. Ayrıca Mevlânâ'nın zaman zaman Sadreddin Konevî'nin Zâviyesi'ni ziyaret ettiği, eserde beyan edilmektedir¹⁵⁷². Konya da böyle bir zâviyenin

varlığına Şer'iyye Sicillerindeki kayıtlarda da rastlanmaktadır¹⁵⁷³. İki numaralı Şer'iyye Sicilinde Sadreddin Zâviyesi adı geçmektedir. Bu sicile göre, Sadreddin Zâviyesi'nde hizmet eden kimsenin, ücretlerinin verilmesi hakkında icâzet verilmiştir. Mezkûr sicilde, bu durum şu şekilde geçmiştir; *Budur ki Hızır Pâşâ Sadreddîn Zâviyesi'nde sene 978 gur-re-i Ramazân'ından gâyet-i Receb'e gelince vekîl-i harclık hidmetin idüp hidmet etdüğü târîhin mevâcibi alınmasına icâzet virilüp kayd olundu fî selh-i Receb sene 979 (30 Receb 979 / 18 Aralık 1571)*¹⁵⁷⁴.

Mezkûr zâviyede 1575 yılında Şeyh Memi Efendi, mütevellî Pir Mehmed Çelebi¹⁵⁷⁵, 1589'da mütevellî Kaytas Bey'dir¹⁵⁷⁶. Haremeynü's Şerefeyn Evkafına bağlı vakıflar arasına alınan bu yapıya¹⁵⁷⁷, matbah ve tabbah atamaları zâviye hizmetinin devam ettiğini göstermektedir. Medrese derslerinin, ayrı bir binada değil camide yapıldığı, şeyhliğe -ders vermek şartıyla- yapılan atamalardan anlaşılmaktadır¹⁵⁷⁸.

Kendi adıyla anılan mahallede bulunan zâviye vakfının, 1645 yılında nazırlığını Ali

¹⁵⁶⁸ Ekrem Demirli, "Sadreddin Konevi", *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008, s. 420.

¹⁵⁶⁹ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Mecdüddin İshak", *Ahilik Ansiklopedisi*, Şekerbank, Ankara 2020, s. 108.

¹⁵⁷⁰ Ahmet Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, C. I, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s. 164.

¹⁵⁷¹ Eflâkî, I, s. 164.

¹⁵⁷² Eflâkî, I, s. 254-255.

¹⁵⁷³ Ahmet Saim Arıtan, "Sadreddin Konevî Zâviyesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 7, 1997, s. 298.

¹⁵⁷⁴ KŞS, N. 2, s. 208-5, (30 Receb 979/18 Aralık 1571); Leyla Şafak, *2 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili(978-989 /1570-1582) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 615.

¹⁵⁷⁵ BOA., MAD.d., 7660. Şükriye Pınar Özyalvaç, "Osmanlı Dönemi Konya Zaviyeleri", *Konya Vakıfları Konya Kitabı XVIII*, (Editörler; Caner Arabacı, Nesimi Yazıcı, İsmail Kıvrım, Ahmet Akman, Mustafa Akkuş), Konya 2021, s.257.

¹⁵⁷⁶ KŞS 30-5 (Doğan Yörük, *3 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (987-1330-1579-1912)*, Palet Yayınları, Konya 2013, s.66).

¹⁵⁷⁷ BOA., EV.HMH.d., 7477. Özyalvaç, "Osmanlı Dönemi Konya Zaviyeleri", s.257.

¹⁵⁷⁸ Küçükdağ, *Konya'nın Kırk Tekkesi*, s. 138-141. 2014.

Ağa¹⁵⁷⁹, şehir cabiliğini, günlük 2 akçe ve senede 2 hisse ile Mehmet yürütmektedir¹⁵⁸⁰. Bu tarihlerde bevvablığa müşterek olarak tasarruf edilmektedir¹⁵⁸¹. Zâviyenin imamlığı ve vakfın tevliyeti de müşterek olarak yapılmaktadır. Bu dönemde, zâviyede görev yapan imamların ikamet ettiği evin harabe olduğu ve yeni bir ev yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁵⁸². Zâviye vakfının gelirleri arasında, Hocacihan Mevkisi'nde ve zâviye yakınlarında tarla ve bağlardan sağlanan bazı gelirler vardır¹⁵⁸³. Vakıfları arasına, Konya Valisi Mustafa Paşa tarafından 1658 yılında "zâviyeye muttasıl meyve bahçesi" ilave edilmiştir¹⁵⁸⁴.

İzzet Sak'ın *Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar* (1650-1910) adlı eserinde, Sadreddin Konevî Zâviyesi'ne ait bahçe vakfına dair önemli bilgiler yer almaktadır. *Karaman Eyaleti Valisi Mustafa Paşa Meclis-i şer'de Konya'da vaki' olan Sadreddîn Evkâfi mütevellisi Ebûbekir Çelebi mahzarında, azîz-i müşârun ileyhin mahallesinde vâki' bir tarafı mekâbir-i müslimîn, bir tarafı Bedir Beşe mülkü, bir tarafı Yusuf mülkü ve bir tarafı azîz-i müşârun ileyhin vakfı olup cidârı, eşcâr ve kürûmunu Mehmed ve Âbide nâm kimesnelerden şirâ-i şer'î ile iştirâ eylediği bir kıt'a bahçesini mülkünden ifrâz edip hüsn-i niyyet ve hulûs-ı tavîyyet ile şöyle vakf ve şart ve ta'yîn eylemiştir: Hudûd-ı mezbûre ile mahdûd olan beğçeyi azîz-i müşârun-ileyhin zâviyesini her*

*kim teslim alırsa mutasarrıf olup hâsıl olan meyvesini azîz-i müşârun-ileyhin fukarasıyla ekl olunmak üzere vakf-ı mü'ebbed ve habs-ı muhalled idüb şart ve ta'yîn eyledim ve bağçe-i merkûmeden hasıl olan meyve ekl olundukta hayr dua eyleyeler ve zâviye-i merkumede şeyh ve mütevellî olanlardan birisi zikr olunan bağçeyi icare-i tavîle ile âhara icâr ederse ve bir vecihle mülke mübeddel ederse Allah u te'âlâ ve Resûlü aleyhi's-selâmın ve cümle enbiyâ-i izâm ve melâikenin ve Ademoğullarının lanetleri üzerine olsun denilmiştir*¹⁵⁸⁵.

Konya, Osmanlı Devleti'ne geçtiği zaman Sadreddin Konevî Zâviyesi, Mevlânâ dergâhından sonra en fazla vakfı olan tasavvuf yapısı idi. Vakıf gelirleri de oldukça zengin olup, Fâtih'in yaptırdığı vakıf tahriri sırasında zâviyenin, değişik nahiyelere bağlı yedi köyü, ayrı yerlerde 27 bağ, ayrı yerlerde 17 zemini bulunduğu ifade edilmektedir¹⁵⁸⁶. Günümüzde Konya il sınırları içerisinde zâviye olarak gösterilebilecek bir mekân bulunmamaktadır¹⁵⁸⁷.

Şeyh Sadaka Zâviyesi

Mikail Bayram bu zâviyenin, Evhadüddîn-i Kirmânî'nin halifesi Zeyneddin Sadaka'ya ait olduğunu ifade etmiştir. Kaynaklarda Zeyneddin Sadaka olarak da geçen bu zat, Evhadüddîn'in Anadolu'daki en ünlü halifelerinden biridir. Evhadüddîn, *Menâkıb-Nâmesi*'nde

¹⁵⁷⁹ KŞS, Nr. 9, s.176-4. Muşmal, a.g.t., s.43.

¹⁵⁸⁰ KŞS, Nr. 9, s.177-3 Muşmal, a.g.t., s.43.

¹⁵⁸¹ KŞS, Nr. 9, s.182-4 Muşmal, a.g.t., s.43.

¹⁵⁸² KŞS, Nr. 8, s.190-1 Muşmal, a.g.t., s.43.

¹⁵⁸³ KŞS, Nr. 8, s.116-1, Nr. 9, s.156-3, 130-1. Muşmal, a.g.t., s.43.

¹⁵⁸⁴ KŞS, 75-7 (Doğan Yörük, 3 Numaralı Konya Şerhiye Sicili, s. 127).

¹⁵⁸⁵ İzzet Sak, *Kadı Sicilleri Işığında Konya'da Yapılan Vakıflar* (1650-1910), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2012, s.129.

¹⁵⁸⁶ Küçükdağ, *Konya'nın Kırk Tekkesi*, s.141.

¹⁵⁸⁷ Hasan Özönder, "Sadreddin Konevî Ma'mûresi'nin Mimarî Teşekkülü", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.4, 1989, s.130; Büşra Bağcı, "Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Zâviye Vakıfları", *Konya Kitabı XVIII: Konya Vakıfları*, C. I, Konya 2021, s.350-351.

“kerem sahibi, şeyh marifet ve tevhid sultanı, geçici dünyanın armağanı, riyazet öncülerinin kaynağı, yokluk fakiri, ihlaslı muttaki, zamanın süsü, imanın direği” gibi sıfatlar ile övgüde bulunmuştur¹⁵⁸⁸. Evhadüddîn, Anadolu’yu terk edip gittiği zaman, “Şeyhu’ş-şuyuhi’r-Rum’luk makamına Zeyneddin Sadaka tayin edilmiştir. Zeyneddin Sadaka, Bağdat’da, Malatya’da¹⁵⁸⁹, Kayseri’de¹⁵⁹⁰ Evhadüddîn’in hizmetinde bulunmuştur. Zeyneddin, Konya’da Sadırlar Mahallesindeki, “Hankah-ı Hakim Sadr”da ikamet etmiştir. Sadreddin Konevî ile aralarında derin bir muhabbet olduğu bilinmektedir. Konevî’nin oğlu Sadeddin Çelebi, Sadaka’nın talebesi idi¹⁵⁹¹.

Selçuklu dönemi eserlerinden olan Şeyh Sadaka Zâviyesi; Musalla Mezarlığının içinde Şücaü’l-din Uğurlu Türbesi’nin batısında ve Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî Türbesi’nin kuzeyinde bulunmaktadır. Zâviyesine hanım dervişler de (Fakiregân) devam etmiş ve sema meclisine katılmışlardır¹⁵⁹².

Gevrek isminde bir esrarkeş, burasını bir ikametgâh haline getirdiği için son zamanlarda Gevreğin Tekkesi adını almıştır. Tekkeleri ve türbeleri kapsayan kanun yürürlüğe girdikten sonra, ilgili idare bu zâviye ve türbenin enkazını satmıştır. Konyalı, bu zâviyenin, Şeyh Sadreddin-i Konevî’nin oğlu Sadeddin Çelebi’nin

hocası Şeyh Sadaka için yapıldığını ifade etmiştir¹⁵⁹³.

Fâtih devrinde, Konya evkafını yazan tahrir heyeti, bu zâviyeyi de tespit etmiştir. O dönemde Derviş Veli zâviyenin şeyhi olup, zâviyenin evkafı da şunlardan oluşmaktaydı; Gülistan avlusunda bir bağ, zâviye yakınında bir zemin, Meram Vadisi’nde Özmüş Değirmeni. Daha sonra, bu değirmen yıkılıp yerine başka değirmen yapılmıştır. Evkaf müfettişleri, bunu usulsüz buldukları için yapılan değirmeni tekrar zâviyeye bağlatmışlardır¹⁵⁹⁴.

Bu zâviyeye dair vakıf kayıtlarında, şu bilgiler bulunmaktadır. “Vakf-ı zaviye-i Şeyh Sadaka der nefis-i Konya haric ez defter meşihat der tasarruf-ı Derviş Muhyiddin be hükm-i cihan mut’a

Nısf-ı zemin der havali-yi Betimez kıta / Zemin der Yircekavağı kıta

Zemin nezd-i bağçe-i hassa kıta / Zemin der civar-ı zâviye der İskilene kıta

Zemin-i diger der civar-ı Niğde / Bağ der havali-yi Gülistan

Asiyab-ı üzmüş der Vadi-i Meram asiyab-ı mezkur zaviye-i mezburenin vakfı imiş iki yüz akca icare verüp değirmeni yıkup gayrı değirmen yapmışlar şer’le teftiş olunup icare nesh olunup yine zaviye-i mezbureye hükm olunmuş şer’î mektubu mucibince gene zâviyeye sebt olundu. Yekun 500¹⁵⁹⁵.

¹⁵⁸⁸ Şeyh Evhadü’l-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi, s. 273.

¹⁵⁸⁹ Şeyh Evhadü’l-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi, s. 315.

¹⁵⁹⁰ Şeyh Evhadü’l-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi, s. 168.

¹⁵⁹¹ Şeyh Evhadü’l-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi, s. 92.

¹⁵⁹² Şeyh Evhadü’l-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi, s. 256; Bayram, Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler, s. 486.

¹⁵⁹³ Konyalı, Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, s. 755; Bağcı, “Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Zâviye Vakıfları”, s. 354.

¹⁵⁹⁴ Konyalı, Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, s. 756.

¹⁵⁹⁵ Mehmet Akif Erdoğan, “Karaman Vilâyeti Zaviyeleri”, Tarih İncelemeleri Dergisi, C. IX, S. 1, 1994, s. 110-111.

Ahî Mustafa Hankahı

Konya'nın ileri gelen ahîlerinden biri olan Ahî Mustafa, Ahmet Eflâkî'nin *Menakibü'l-Arifin* adlı eserine göre; Ulu Arif Çelebi ile ayı günde doğmuştu¹⁵⁹⁶. Babası Ahî Sıddık'ın ricası üzerine Mevlânâ; “*Sıddık’a Mustafa yaraşır*” diyerek adını Mustafa koymuştur. Ahî Mustafa, Mevlânâ'nın âşıklarından olup, Mevlevîler tarafından değer verilen bir kimse idi. Ancak ilerleyen zamanlarda Eflâkî'nin ifadesine göre; makam ve mansıbı yükselip ulular mertebesine erişince, Mevlevîlikten uzaklaşmaya başlamıştır¹⁵⁹⁷. Ahî Mustafa ve Mevlevîler arasındaki hasmane yaklaşım ve tavırlar, Ahî Mustafa'nın katledilmesine sebep olmuştur. Ahî Mustafa ve Mevlevîlerin kavgaları neticesinde Karaman'ın oğlu Yahşi Han, Konya'ya gelip Ahî Mustafa'yı gülbüz rindleriyle birlikte katlettirmiştir¹⁵⁹⁸.

Konya şehir merkezinde, Ahî Mustafa tarafından bir hankah inşa ettirilmiştir. Mimarî durumu ile vakıfları hakkında şimdilik herhangi bilgi bulunmamaktadır. Bu Ahî Tekkesi için Eflâkî'nin hankah demesi, büyük bir tasavvufî yapı olduğunu göstermektedir. Muhtemelen Ahî Mustafa'nın katlinden sonra, sahipsiz kaldığı için yıkılmış, bu yüzden arşiv kayıtlarında adı geçmemiştir¹⁵⁹⁹.

Kadı Kalemşah Zâviyesi/İbn Kalemşah Dergâhı

Konya'nın en büyük ve ihtişamlı zâviyelerinden biri olan Kadı Kalemşah Zâviyesi, ken-

disi de Ahî olan Kadı Ziyaeddin Kalemşah¹⁶⁰⁰ veya Taceddin Kalemşah¹⁶⁰¹ tarafından XIII. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır. Eflâkî bu zat hakkında, “Kadıların sultanı Tâc-ed-din Kalemşah” ifadelerini kullanarak onun hakkında övgüde bulunmuştur¹⁶⁰². İbn Kalemşah, XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde Konya'daki Ahîlerin başı -İbn Battûta'nın ifadesine göre postnişini- ve Ahîler için yaptırdığı dergâhın şeyhi olarak bilinmektedir. İbn Battûta, Konya'nın en büyük Ahî Tekkesi olduğunu vurguladığı bu tarikat yapısında 1333'te misafir edilmiştir. Konya Kadısı İbn Kalemşah, aynı zamanda Ahî ileri gelenlerinden olup bu dergâhın postnişinliğini yapıyordu. Ahîlerden olan bu zatın pek çok talebesi bulunduğu ve şalvar giydiği de İbn Battûta'nın Konya izlenimleri arasında yer almaktadır¹⁶⁰³.

Büyük bir yapı olmasına rağmen Osmanlı arşiv belgelerinde adı tekke veya zâviye olarak geçmemektedir. Fatih devri kayıtlarında Kadı Kalemşah Mahallesi Mescidi vakfına dair bilgi bulunmasına rağmen mezkûr zâviye hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır¹⁶⁰⁴. Mabet bölümü olan Kadı Kalemşah Mahallesi Mescidi, Gazialeşah Mahallesi Mescidi olarak günümüzde de ayaktaadır. Sonradan ihdas edildiği sanılan Kalemşah Medresesi de aynı yapının bir parçası olarak XX. yüzyıl başlarına

¹⁵⁹⁶ Eflâkî, II, s. 173.

¹⁵⁹⁷ Eflâkî, II, s. 174.

¹⁵⁹⁸ Eflâkî, II, s. 174-175.

¹⁵⁹⁹ Yusuf Küçükdağ, “Ahi Mustafa Hangahı”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Editör: Yusuf Küçükdağ, Ankara 2020, s. 153.

¹⁶⁰⁰ Mehmed Önder, *Anadolu'yu Aydınlatanlar 1-Tanzimat'a Kadar*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1987, s. 124.

¹⁶⁰¹ Eflâkî, II, s. 247.

¹⁶⁰² Eflâkî, II, s. 247.

¹⁶⁰³ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyehatnâmesi*, 2. Baskı, Çeviri: İ. Sait Aykut, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 412.

¹⁶⁰⁴ Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, s. 28.

kadar gelmiştir¹⁶⁰⁵. Kalemşah Medresesi ve Zâviyesi; Konya'da Gazialemşah Mahallesi'nde Arapoğlu Makası'nın karşısındaki meydanda yer almakta idi¹⁶⁰⁶. Ahî tekkesi/zâviyesi, sonradan birtakım ilavelerle Mevlevî tekkesine dönüştürülmüştür¹⁶⁰⁷. Mezkûr zâviye ve medrese, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Fahrettin Paşa Parkı yapılırken yıktırılarak tarih sahnesinden çekilmiştir¹⁶⁰⁸.

Lala Hankahı

Türkiye Selçukluları döneminde Konya'da ahîlikle bağlantısı olan yapılardan biri de Lala Hankahıdır. Lala Hankahı, Konya dış kalesinin Ertaş Kapısı dâhilinde, günümüzde Beşyol olarak bilinen mevkiinin Alâeddin Tepesi yönünde bulunmaktaydı. Lala Hankahı bitişiğindeki Medrese-i Lala ile birlikte Abdullah oğlu Ruzbe tarafından XIII. yüzyılın başlarında inşa ettirilmiştir. Lala Hankahı, XIII. yüzyılda; Mevlânâ hayatta iken Ahîlerden alınarak aslen bir Ahî ailenin çocuğu olan Mevlevîliğiyle de meşhur olan Hüsameddin Çelebi'ye (ö.1284) verilmiştir¹⁶⁰⁹. Dolayısıyla bu hankah da diğer yapılar gibi Mevlevîlere tahsis edilmiştir¹⁶¹⁰. Bu yapının, Konya 1467'de Osmanlı sınırları içine alındığı sırada da Mevlevîlere ait bir tekke olduğu bilinmektedir. Ancak kullanılmayacak kadar harap bir vaziyette idi. Muhtemelen bu

nedenle yapının vakıfları, 7 Recep 926/23 Haziran 1520'de Mevlânâ Türbesi'ne ilhak olunmuştur¹⁶¹¹. Osmanlı vakıf kayıtlarında adının geçmediğine bakılırsa XVI. yüzyılın ikinci yarısında işlevi tamamen sona ermiş olmalıdır. Bugün bu yapı mevcut değildir.

Lala Ruzbe Hankahı

Fatih devri tahrir kayıtlarında “Abdullah oğlu Ruzbe Lala Hankâhı” ismiyle geçen Lala Ruzbe Hankahı, I. Alâeddin Keykubâd'ın lalası Ruzbe tarafından XIII. yüzyılın başlarında yaptırılmıştır¹⁶¹². Kurulduğunda bir Ahî tekkesi olduğu ve şeyhliğini bizzat Ahî Evren'in yaptığı rivayet edilmektedir¹⁶¹³. Lala Ruzbe Hankahı, Konya dış surunun Zindan Kale olarak bilinen mevkiinde, Ahmedek denilen garnizon yapısının bulunduğu yerdeydi. Ayrıca bu zatın, Konya'da iki hankahı ile bir medresesi ve bir hanının mevcut olduğu belgelerde zikredilmektedir. Hankahlardan birisi Konya'nın Ahmedeği'nde, diğeri ise medreseyle birlikte Lala Hankahı olarak Konya kalesinin Ertaş kapısının iç tarafında gösterilmektedir. Bu iki hankahın, vakıfları da ayrıdır. Lala Ruzbe Hankahı, belgelerde Konya Ahmedeği'nin içinde gösterilmektedir. Ahmedek, müstakil olarak bir askerî yapıdır. İçinde farklı binaların bulunması mümkün değildir. Öyle ise hankahın, bunun bünyesinde yer aldığı düşünülemez. Muhtemelen Ahmedek, daha önce mevcut olan hankahın üzerine bina edilmiştir. Nitekim Kanuni dönemine ait bir vakıf kaydında, bu konuya açıklık getirilmiştir. Buna

¹⁶⁰⁵ Yusuf Küçükdağ, “İbn Kalemşah Dergâhı”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, C. II, Üçüncü Baskı, Ankara 2020, s. 19.

¹⁶⁰⁶ Mehmet Ali Uz- Mumammed Doğan, *Belgelerle Adım Adım Konya*, Meram Belediyesi, Konya 2016, s. 49.

¹⁶⁰⁷ Özyalvaç, “Osmanlı Dönemi Konya Zaviyeleri”, s. 265.

¹⁶⁰⁸ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 361, 845; Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medresele-ri (1900-1924)*, KTO, Konya 2017, s. 162.

¹⁶⁰⁹ Eflâkî, II, s. 135.

¹⁶¹⁰ Yusuf Küçükdağ, “Lâlâ Hânkahı”, *Ahîlik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016, s. 96.

¹⁶¹¹ Küçükdağ, Başkent Konya'da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi, s. 182.

¹⁶¹² Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 925.

¹⁶¹³ Semih Çeker, “Bir Eğitim Kurumu Olarak Ahi Zaviyeleri ve İşyerleri”, *Ahîlik, Ahîlik Teşkilatı ve Konya'daki İzle-ri, Konya Kitabı XIV Özel Sayı*, KTO, Konya 2013, s. 91.

göre; “Hankah kadîmden berü Ahmedek içinde kalup âyende ve revende munkatı olmuşdur.” Yani daha önce burada bulunan hankah, üzerine Ahmedek yapıldığı için işlevini kaybetmiş; gelip gideni kesilmiştir. Şu hâlde Lala Ruzbe Hankahı, Ahmedek yapılmadan önce burada bulunuyordu. Günümüzde yeri Mareşal Ortaoğlu’nun hemen arka tarafında Konya Büyükşehir Belediyesi Katlı Otoparkı’nın bulunduğu yer olmaktadır¹⁶¹⁴.

Mezkur yapı ile ilgili Fatih dönemindeki kayıtlardan, önemli bilgiler edinmekteyiz. Fatih devrinde Karaman Eyaleti Vakıflar Fihristinde; Abdullah oğlu Ruzbe Lala Hankahı Vakfı (Sultan Alâeddin Lalası Bedreddin’in babası Mevlânâ Muhittin tasarrufunda padişahın hükmü ile (Mensuh) *K. Fakralar t. Konya sahrası, Mz. Tıraşçı t. sahra ve Hızır Mescid 1 Parça yer, K. Sivrice Üyük t. Sahra Bu yerler sahtiyan budakta iki parça Ahmedek yanında bir parça yer. Buzluk önünde bir parça, Horsa malıda bir parça, Ahmedek yanında bir parça yer*; bilgileri yer almıştır¹⁶¹⁵.

Fatih döneminde Lala Ruzbe Hankahı mensuh olmuştur. Daha sonra II. Bayezid döneminde tekrardan vakfa çevrilmiştir. Lala Ruzbe Hankahı’nın neden mensuh olduğu bilinmemektedir. II. Bayezid döneminde, Kalemşah Medresesine ilhak olunmuş. Mutasarrıfı, Mevlânâ Şemseddin’dir¹⁶¹⁶. Lala Ruzbe Hankahı’nın 1476 yılındaki mütevellisi Mevlânâ

Muhiddin olup, 1.594 akçe gelire sahiptir. 1501 yılındaki mütevellisi ise, Mevla Şuca’ olup, 634 akçe gelire sahiptir¹⁶¹⁷.

Fahri Çoşkun’un hazırlamış olduğu 888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri’nde ise, şu bilgiler verilmiştir: Konya’ya bağlı Ahmedek’deki vakfın mütevellisi Mevlânâ Muhyiddin Çelebi’dir. Fakralar ve Sivrice köylerinden 2.700, Taraşçı Mezraası’ndan 180 ve çeşitli yerlerdeki zeminlerden 120 olmak üzere yıllık 3.000 akçe geliri vardır (Vrk. 22b)¹⁶¹⁸.

Konyalı, Lala Ruzbe Hankahı’nın Alâeddin Tepesi’nde bulunduğunu söylemiş ve bu yapıya dair şu bilgileri vermiştir: İstanbul Başvekâlet Arşivinde bulunan 387 numaralı tapu defterinde Lala Ruzbe’nin Alâeddin Tepesindeki hankahı yıkıldığı zaman bunun gelirlerinin 926 yılı Recebinin 7’sinde Mevlânâ Celâleddin evkafına ilhak olunduğu gösterilmiştir. Yaprak 23’de Lala Ruzbe Hankahı’nın gelirleri şunlardı: Konya’nın Sahra nahiyesine bağlı Fıkralar ve Sivrice Üyük köyleri ile Tıraşçı çiftliği ve altı tarla. Fıkralar köyünün diğer adı “Çukurköy”dür¹⁶¹⁹.

Ziya Hankahı

Ziya Hankahı, Konya’da İç Karaarslan Mahallesi’nde, Kara Arslan Mescidi’nin bitişiğinde bulunmaktadır. Hankah, XIII. yüzyılın ilk yarısında, Selçuklu veziri Ziyaeddin Kara Arslan tarafından yaptırılmıştır. Türkiye Selçukluları döneminde Konya’nın önemli yapılarından

¹⁶¹⁴ Küçükdağ, Başkent Konya’da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi, s. 183.

¹⁶¹⁵ Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, s. 22.

¹⁶¹⁶ BOA, TD.564:22b;565:28b; Seher Haber, “Konya Vakıfları (1476-1501)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 47.

¹⁶¹⁷ Haber, “Konya Vakıfları (1476-1501)”, s. 46.

¹⁶¹⁸ Fahri Çoşkun, “888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri”, *Vakıflar Dergisi*, 33 (2010), s. 15-52.

¹⁶¹⁹ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 793.

biri olarak bilinmektedir. Eflâkî'nin rivayetine göre; Emîr-i Kebîr Tâceddin Mu'tez, Ziyâeddin Vezir'in Hankahını, Çelebi Hüsameddin'in adına takrir edilmesini ve bu konuda sultandan ferman alınmasını uygun görmüştür. Sultandan bu ferman çıktıktan sonra, büyük bir toplantı yapıp eşi benzeri olmayan bir posta oturtma töreni tertip edilmiştir. Bunun üzerine Mevlânâ, törenin düzenleneceği hankaha gitmiş ve Hüsameddin Çelebi'nin seccadesinin, sofanın başköşesine yayılmasını emretmiştir. Ancak törende hazır bulunan Ahî Ahmed, Hüsameddin Çelebi'nin hankah şeyhliğini kabul etmeyerek, aniden yerden kalkarak seccadeyi toplayıp orada bulunan birinin eline vermiştir. Yaşanan bu olay akabinde, orada bulunanlar arasında kargaşa çıkmış ve Ahîler ile Mevlevîler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Ahî Kayser, Ahî Çoban, Ahî Muhammed-i Sebzvârî (veya Seyyidavarî) vs. ahîler kılıçlara ve bıçaklara sarılmışlar ve müritler arasında bulunan emirler, küstah rindleri öldürmek için üzerlerine yürümüşlerdir¹⁶²⁰. Neticede yaşanan bu çatışmalara rağmen, önceleri Ahî Zâviyesi iken, daha sonra Mevlânâ'nın talebi üzerine aslen Ahî bir aileden gelen aynı zamanda Mevlevîliğe intisap eden Hüsameddin Çelebi buraya şeyh olmuş, böylece Mevlevî Tekkesi hâline getirilmiştir¹⁶²¹. Osmanlı döneminde zâviye olarak işlevini sürdürdüğüne dair şimdilik bir kayda rastlanmamıştır. Bu durum, Hankah-ı Ziya'nın Türkiye Selçuklularından sonra yıkıldığını göstermektedir¹⁶²².

Mesud Bin Şerefşah Hankahı

Mesud Bin Şerefşah Hankahı, Şehrin güneyinde Ulurmak civarında bulunmakta idi¹⁶²³. Kitabeye göre hankah, II. Sultan Keyhüsrev İbn-i Keykubâd zamanda H. 637/M. 1239 yılında Mesud İbn Şerefşah tarafından yaptırılmış, fakih ve sufilere tahsis edilmiştir. Mezkûr yerde bulunan kişiler dericilikle uğraşmaktadırlar. Bunlar burada debağat edilecek derilerin yünlerini yolarlar, aldıkları parayı müsavi olarak paylaşırlardı. Konya'nın işlenmiş derisi pek meşhurdur. Dünyanın her tarafına, Frengistan'a bile buradan kösele çıkarılırdı. Vakıf, bu hankahı bir ham deri imalathanesi olarak yapmış ve ahîlere tahsis etmişti. Burada fakihler ve sufiler gibi münevver bir zümre toplanır ve çalışırlardı¹⁶²⁴. Böylece Selçuklular devrinde Konya'daki ahî faaliyetlerinin güzel bir örneğini veren bu hankah, pek çok kişiye iş imkânı da sağlamıştır. Vakıf bu müesseseyi, fakih ve sufleri müstahlik ve tufeyli bir zümre olmaktan çıkarmak, el emekleriyle geçinmeye alıştırmak gibi yüksek bir gaye ile kurmuştur. Burada temizlenen deriler, günümüzde İsmet Paşa Mektebi'nin bulunduğu yerdeki debbağlara gönderilmiştir¹⁶²⁵.

Selçuklu yapısı Mesud b. Şerefşah Hankahı'nın, Osmanlı döneminde de "Hankah-ı Şeref Mesud" adıyla hizmet vermeye devam ettiği, belgelerden anlaşılmaktadır¹⁶²⁶. Ancak bunun o zaman Ahî zâviyesi olduğuna dair bir kayda rastlanmamıştır. XVIII. yüzyıl başlarında "Şe-

¹⁶²⁰ Eflâkî, II, s. 133.

¹⁶²¹ Eflâkî, I, s. 377; Eflâkî, II, s. 133.

¹⁶²² Yusuf Küçükdağ, "Ziya Hânkahı", *Ahîlik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016, s. 390.

¹⁶²³ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 387; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devri'nde Konya*, Ankara 1985, s. 95.

¹⁶²⁴ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 387-388.

¹⁶²⁵ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 387-388.

¹⁶²⁶ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 388.

ref Mesud Buk'ası" dendiğine bakılırsa¹⁶²⁷, burası medrese olarak da kullanılmıştır.

Fâtih'in H. 881/M. 1476 yılında yaptırdığı Karaman Eyaleti Tahrir Defterinde bu hankah, "Vakfı hanıgahı Şeref Mesud der nefsi Konya" şeklinde yazılmıştır. Konya'nın Sahra nahiyesine bağlı Filoros çiftliği ile Dere'deki Kavak Değirmeni ve çeşme yolundaki bir zemin de bu hankah için vakıf olarak tesis edilmiştir. Bir ahî teşekkülüne ait olan bu hankaha, Ahî Hoca Ali bazı vakıf tesis etmiştir. Fâtih'in Karaman ili tahrir defterinde Konya'da bir Ahî Hoca Ali vakfı vardır. Seyyidi zemini, Konya'da Darı veya Deri kapısından dışarıda bir dolap yeri ile buna yakın başka bir zemin, Filoros da Al Ali-ler önünde Gündür oğlu bahçesi demekle maruf olan bağ, bu tesisin gelirleri arasındadır. Vâkıfın bir ahî, hankahın da bir ahî zâviyesi oluşu, Ahî Hoca Ali'nin sonradan bu hankaha yukarıda saydığımız arazi ve emlakı vakfettiğini gösterir¹⁶²⁸.

Fatih dönemindeki kayıtlara göre; Şeref Mesud Hankahı Vakfı Mütevellisi Mevlânâ Yunus'tur. Kutlukoz Köyü'nden 480, Meram'daki Kavak Değirmeni'nden 500 ve bir zeminden 8 olmak üzere yıllık 988 akçe geliri vardır (Vrk. 23b)¹⁶²⁹.

Ahî Bedreddin Gevhertaş Zâviyesi/Tekkesi

Bedreddin Gevhertaş, I. Alâeddin Keykubâd'ın Tokat'ta meliklik döneminde atabeyi¹⁶³⁰,

saltanatı döneminde ise (1220-1237) ileri gelen emîr ve devlet adamlarındandır. 1231 yılında Sultan Keykubâd tarafından kale dizdarı olarak Afyonkarahisar'a gönderilen Gevhertaş, II. İzzeddin Keykâvus'un emriyle Emîr-i Silahdârlık görevine getirilmiştir¹⁶³¹. Önce Bahaeddin Veled'in, sonra Mevlânâ'nın müridi olmuştur. Gevhertaş Medresesini, Baha Veled ve evlâtları için yaptırmış, bir ara Afyon Kalesi muhafızlığı görevinde bulunmuştur. İbni Bibi'nin rivayetine göre, Pervâne tarafından, II. İzzeddin Keykâvus taraftarlığından dolayı Konya'da yakalatılmış ve Moğol Komutanı Alıncak Noyan tarafından öldürülmüştür¹⁶³². Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 655/1257 yılında öldürülmüş olması muhtemeldir¹⁶³³. Bedreddin Gevhertaş'ın cenazesi, Konya'ya getirilerek Şems-i Tebrîzî'nin kabri yanına defnedilmiştir. Daha sonra Konya'da ahîler tarafından çok sevilen Bedreddin Gevhertaş'ın kabri, Şems'in yanından alınıp, kendi emlakı olan Karaarslan köyünde yapılan türbeye taşınmıştır¹⁶³⁴.

Bedredin Gevhertaş'ın, Konya'da kendi adıyla anılan bir tekkesi olduğunu, Mevlânâ'nın mektuplarından öğreniyoruz. Bu mektup, Mevlânâ tarafından Sahip Ata'ya gönderilmiştir¹⁶³⁵. Mektup Bedreddin Gevhertaş öldükten sonra yazılmış olmalıdır. Mektupta Mevlânâ, Ahî Bedreddin Gevhertaş Tekkesinin, Şeyh Cemaleddin'e verilmesini istemekte-

¹⁶²⁷ Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı Döneminde Konya'da Ahilik ve Ahîler", *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, 2005, s. 35.

¹⁶²⁸ Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 388.

¹⁶²⁹ Çoşkun, "888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri", s. 25.

¹⁶³⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 325.

¹⁶³¹ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ahi Bedreddin Gühertaş ", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Konya 2020, s. 56.

¹⁶³² Nejat Kaymaz, *Pervâne Muineddin Süleyman*, TTK, Ankara 1970, s. 105, not. 21.

¹⁶³³ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 609.

¹⁶³⁴ Hacıgökmen, "I. Alâeddin Keykubâd Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş)", s. 131.

¹⁶³⁵ Mevlana Celaleddin Rumî, *Mektuplar*, s. 164, 165.

dir¹⁶³⁶. Günümüzde tekke ayakta değildir. Büyük bir ihtimalle, Karaarslan köyünde bulunan Gevhertaş Türbesinin yanında yer almakta idi. Hatta Gevhertaş Türbesi, bu tekkenin bahçesine inşa edilmiş olmalıdır. Burada bir mescit bulunduğu, türbenin kuzeyindeki kalıntıdan bellidir. Mihrabın yeri hâlâ ortadadır¹⁶³⁷. Ahî Gevhertaş Tekkesi, emlâki ile beraber Şeyh Cemaleddin'e verilmiş olmalıdır. Ancak Konya ahîlerinin buna rıza göstermediği, tekke ve emlâkini almak için mücadele ettiklerini de biliyoruz. Sultan Veled zamanında ahîler, tekke ve emlâkini geri almışlardır. Sultan Veled, divanında emir Tâceddin Mu'tez'e yazdığı 30 beyitlik şikâyet manzumesinde, bunu ifade etmektedir. Bahaeddin Veled, Gevhertaş tarafından Karaarslan köyünün Mevlânâ'nın yakınlarına vakfedilmiş iken burasının Necip adlı biri tarafından gasp edildiği belirtilmekte; aynı köyün tekrar kendilerine verilmesini istemektedir¹⁶³⁸. Herhalde bu durum bundan sonra düzelmiştir. Osmanlı kayıtlarında, medreseye ve Mevlânâ'nın evladına vakfedilmiş olması bunu gösterir¹⁶³⁹. Ancak burada dikkati çeken nokta, Sultan Veled divanında Karaarslan köyündeki Gevhertaş'ın emlakinden bahsetmesine rağmen, Mevlevîlerin eline geçen Ahî Gevhertaş Tekkesinden bahsetmemesi manidardır. Bu dönemde Gevhertaş Ahî Tekkesi, Mevlevîlerle

mücadele esnasında yıkılmış olabilir. Osmanlı dönemi Konya evkaf kayıtlarında Gevhertaş Türbesinden bahsedilirken, tekkesinden bahsedilmemektedir¹⁶⁴⁰.

Konya merkezinin yanı sıra şehrin dışında bulunan ilçelerde de Selçuklu dönemine ait ahî zâviyelerinin mevcut olduğu veya o dönemde inşa edilmiş bu tür yapıların olduğu bilinmektedir. Buna göre; Akşehir'de; Ahî Musa Zâviyesi¹⁶⁴¹, Akşehir'in Saklı Köyü'nde; Ahî Hoca Ömer Zâviyesi¹⁶⁴², Akşehir'in Yazı Yahsan Köyü'nde; Ahî Yakup Zâviyesi¹⁶⁴³; Beyşehir'de; Ahî Mesud Zâviyesi¹⁶⁴⁴, Ahî Kemal Zâviyesi¹⁶⁴⁵, Beyşehir'in Göçü Nahiyesi Has-sün/Hosun Köyü'nde; Ahî Segid Zâviyesi¹⁶⁴⁶; Bozkır'ın Akkilise Köyü'nde; Şeyh Ahî Zâviyesi¹⁶⁴⁷, Ereğli'de; Şeyh Şihabeddin/Şahabeddin Zâviyesi¹⁶⁴⁸; Hatunsaray'da; Ahî Çahken

¹⁶³⁶ Mevlana Celeleddin Rumî, *Mektuplar*, s. 164, 165.

¹⁶³⁷ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 606.

¹⁶³⁸ Kaymaz, *Pervane Muinuddin Süleyman*, s. 103, dipnot. 18.

¹⁶³⁹ TKKKA, (Nu: 565, 906/1500-1501, Konya Evkaf Defteri, vr. 31. Buradaki bilgiye göre Bedreddin Gevhertaş'ın Karaarslan köyündeki emlâkı, Mevlânâ Türbesine vakfedilmiş görünüyor: Karye-i Karaarslan maa zemin-i Gühertaş zemin-i Gühertaş vakf-ı türbe-i Celaliyye; M. Ali Hacıgökmen, "I. Alâeddin Keykubâd Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş) (d. ?- ö. 1262)", A.Ü., *DTCE, Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50, Ankara 2011, Eylül, s. 128.

¹⁶⁴⁰ Hacıgökmen, "I. Alâeddin Keykubâd Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş) (d. ?- ö. 1262)", s.128.

¹⁶⁴¹ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıflar Fihristi*, s.47.

¹⁶⁴² Çoşkun, "888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri", s.44.

¹⁶⁴³ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıflar Fihristi*, s.49; Çoşkun, "888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri", s.43.

¹⁶⁴⁴ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıflar Fihristi*, s.41; Hüseyin Muşmal, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresi'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2005, s.188.

¹⁶⁴⁵ *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıflar Fihristi*, s.40; Mehmet Akif Erdoğan, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Beyşehir Sancağı (1466-1584)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1989, s.296.

¹⁶⁴⁶ Erdoğan, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Beyşehir Sancağı (1466-1584)*, s.300; Çoşkun, "888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri", s.41.

¹⁶⁴⁷ Erdoğan, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Beyşehir Sancağı (1466-1584)*, s.327.

¹⁶⁴⁸ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Selçuklular Zamanında Ereğli'de Ahîler Hakkında Bir Araştırma", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi*, S.4, Yıl 2010, s.111-112.

Zâviyesi¹⁶⁴⁹, Hatunsaray’a bağlı Gilisra/Kilistra Köyü’nde Ahî Şeyh Zâviyesi¹⁶⁵⁰, Seydişehir Çalmanda Köyü’nde; Ahî Segid/Seyyid Zâviyesi¹⁶⁵¹ uzun yıllar bu bölgelerde faaliyet göstermişlerdir. Adı geçen bu zâviyelerin tam kuruluş tarihi ve banileri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı devleti dönemindeki arşiv kayıtlarına göre bu zâviyelerin uzun süre bölgede varlıklarını devam ettirdikleri ve devlet tarafından resmen tanınarak faaliyetlerine izin verildiği söylenebilir.

SONUÇ

Ahîler XIII. yüzyıl başından itibaren Anadolu’nun en ücra yerlerine kadar teşkilatlanmışlar, yaptıkları zâviyelerle kendi dünya görüşleri çerçevesinde insanlara hizmet etmişlerdir. Bu amaçla Türkiye Selçuklu sultanlarının da desteğiyle 1205-1237 yılları arasında Anadolu’nun muhtelif yerlerinde pek çok ahî zâviyesinin kurulduğu görülmektedir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde, Konya’da Selçuklu döneminde varlığından haberdar olduğumuz 11 tane ahî zâviyesi bulunmaktadır. Bu zâviyelerden bazıları, Selçuklu döneminde Konya’da ikamet eden Evhadüddîn-i Kirmânî ve müntesipleri tarafından, bazıları da ahîlikle özdeşen Ahî Evren ve müritleri tarafından inşa edilmiştir. Bunların dışında Konya’da yaşayan ahî liderlerinin de zâviye, tekke ve hankah gibi yapılar inşa ettikleri bilinmektedir. Sosyal, siyasî, dini, ekonomik ve

eğitim faaliyetlerinin icra edildiği bu yapılarda ticarî faaliyette de bulunduğu ve ahîlerin yaşamlarını idame ettirmeleri için iş hayatlarını da aksatmadıkları görülmektedir. Nitekim Mesud Bin Şerefşah adlı şahıs, ahîler için bir hankah tahsis ederek, onların dericilikle uğraşarak işlerini karşılamalarını sağlamıştır. Bu yapı, hankahta yaşayan sufileri, müstahlik ve tufeyli bir zümre olmaktan çıkarmak, el emekleriyle geçinmeye alıştırmak ya da teşvik etmek gibi yüksek bir gaye ile kurulmuştur.

Konya’da XIII. yüzyılda kurulmaya başlanan bu yapılar, Türkiye Selçuklu Devleti’nin zayıflamasına paralel olarak güç kaybetmiştir. Moğol istilasının getirdiği huzursuz ortam, İlhanlı baskısının Anadolu’da oluşturduğu korku atmosferi, bu zâviyelerin faaliyetlerinin kısıtlanmasına sebep olmuştur. Ayrıca Moğol tahakkümünün yaşandığı dönemde Konya’daki ahîler, istilanın başladığı ilk günden itibaren, işgalci Moğol kuvvetlerine karşı çıkmışlar ve cesurca mücadele etmişlerdir. Ahîlerin bu tavır ve tutumlarına karşılık Moğollar, Konya’da yaşayan Ahîlere iyi davranmamış ve onların işyeri dükkân, tekke, zâviye ve hankahlarını kapatmış ya da başka topluluklara vermiştir. Bu dönemde özellikle Ahîlere ait pek çok yapı, Mevlevîlere ve Konya’da bulunan diğer tasavvufi oluşumların hizmetine verilmiştir. Bazı ahî yapılarının ise, görevlileri değiştirilerek ahîlik mensuplarının faaliyetlerine son verilmiştir.

KAYNAKÇA

AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü’l-Arifin*, C. I, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.

AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü’l-Arifin*, C. II, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.

¹⁶⁴⁹ Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıflar Fihristi, s.22; Çoşkun, “888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri”, s.27.

¹⁶⁵⁰ Çoşkun, “888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri”, s.28.

¹⁶⁵¹ Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıflar Fihristi, s.35; Erdoğan, XV. ve XVI. Yüzyıllarda Beyşehir Sancağı (1466-1584), s.315; Çoşkun, “888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri”, s.37.

- AKKUŞ, Mustafa, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2022.
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmut, *Musameratü'l Ahbar*, çev: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- ARABACI, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medresele-ri (1900-1924)*, KTO, Konya 2017.
- ARITAN, Ahmet Saim, "Sadreddin Konevî Zâviyesi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 7, 1997.
- AZAMAT, Nihal, "Evhadüddîn-i Kirmânî", *DİA*, C. XI, İstanbul 1995.
- BAGCI, Büşra, "Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Zâviye Vakıfları", *Konya Kitabı XVIII: Konya Vakıfları*, C. I, Konya 2021, s. 339-361.
- BAYRAM, Mikâil, *Şeyh Evhadüd-din Hamid el-Kirmanî ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993.
- BAYRAM, Mikâil, "Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler", *Türkler*, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- ÇEKER, Semih, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Ahi Zaviyeleri ve İşyerleri", *Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri*, *Konya Kitabı XIV Özel Sayı*, KTO, Konya 2013.
- ÇOŞKUN, Fahri, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
- ÇOŞKUN, Fahri, "888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri", *Vakıflar Dergisi*, S. 33, 2010, s. 15-52.
- ÇOŞKUNER, Fahrettin, *Şeyh Evhadüddin Hamid El-Kirmanî'nin Menkıbeleri (İnceleme-Çeviri)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.
- DEMİRLİ, Ekrem "Sadreddin Konevi", *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, "Karaman Vilâyeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. IX, S. 1, 1994, s. 89-158.
- Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, Hazırlayan: Feridun Nâfîz Uzluk, Doğu Limited Şirketi Matbaası, Ankara 1958.
- HABER, Seher, "Konya Vakıfları (1476-1501)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "I. Alâeddin Keykubâd Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş) (D. ?-Ö. 1262)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXX, S. 50, s. 119-136.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Ahi Bedreddin Gühertaş", *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Konya 2020.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Mecdüddin İshak", *Ahilik Ansiklopedisi*, Şekerbank, Ankara 2020.
- HULVÎ, Cemâleddin Mahmud, *Lemezât (Lemezât-ı Hulvî Ez-Lemâ'ât-ı Ulvî)*, C. II, İstanbul 1980.
- İBN BİBÎ, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, (Haz.: Mürsel Öztürk), C. II, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- KARA, Mustafa, "Tekke", *DİA*, C. XL, İstanbul 2011.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Muineddin Süleyman*, TTK, Ankara 1970.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Ankara 1997.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1991.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Lale Devri'nde Konya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yenicağ Tarihi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1989.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Konya'da Ahî Evran Zâviyesi ve 1097 H/1687 M. Tarihli Vakfiyesi", *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Özel Sayı*, C. II, Konya Aralık 1999.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Konya'nın Kırk Tekkesi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2014.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Lâlâ Hânkahı", *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Ziya Hânkahı", *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2016.

- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Ahi Mustafa Hankahı”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. I, 3. Baskı, Ed. Y. Küçükdağ, Ankara 2020.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “İbn Kalemşah Dergâhı”, *Ahilik Ansiklopedisi*, C. II, 3. Baskı, Ankara 2020.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Başkent Konya’da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2017, S. 2, s. 173-193.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Osmanlı Döneminde Konya’da Ahilik ve Ahîler”, *Türk Tasavvuf Araştırmaları*, 2005, s. 27-42.
- MEVLÂNA CELALEDDİN RUMÎ, *Mektuplar*, (çev. ve yay. A. B. Gölpinarlı), İstanbul 1963.
- MUŞMAL, Hüseyin, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2000.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, C. XII, Mars Matbaası, Ankara 1978.
- OCAK, Ahmet Yaşar-FARUKİ, Suraiya, “Zaviye”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.
- ÖNDER, Mehmed, *Anadolu’yu Aydınlatanlar 1-Tanzimat’a Kadar*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1987.
- ÖZÖNDER, Hasan, “Sadreddin Konevî Ma’ mûresi’nin Mimarî Teşekkülü”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 1989, s. 129-173.
- ÖZYALVAÇ, Şükriye Pınar, “Osmanlı Dönemi Konya Zaviyeleri”, *Konya Vakıfları Konya Kitabı XVIII*, (Ed. C. Arabacı, N. Yazıcı, İ. Kıvrım, A. Akman, M. Akkuş), Konya 2021.
- SAK, İzzet, *Kadı Sicilleri Işığında Konya’da Yapılan Vakıflar (1650-1910)*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2012.
- ŞAFAK, Leyla, *2 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (978-989/1570-1582) Değerlendirme ve Transkripsiyon*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
- Şeyh Evhadü’-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi, Tercüme ve Araştırma: Mikail Bayram, Konya 2008.
- TANCÎ, Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta, *İbn Battûta Seyehatnâmesi*, 2. Baskı, Çeviri: İ. Sait Aykut, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- UĞUR, Özcan, *Karaman Eyaleti Konya Merkez Kazası Hurufat Defterlerine Göre Konya ve Civarının İdari ve Sosyal Durumu (1690-1839)*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale 2018.
- UZ, Mehmet Ali – DOĞAN, Muhammed, *Belgelerle Adım Adım Konya*, Meram Belediyesi, Konya 2016.
- UZLUK, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.
- YILDIRIM, Mustafa, “Konya Hoca Ahmet Fakih Zaviyesi Çevresinde Oluşan Yapı Topluluğu”, *Mari-fe*, Yıl. 7, S. 2, Güz 2007.
- YÖRÜK, Doğan, *3 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (987-1330-1579-1912)*, Palet Yayınları, Konya 2013.

BURGAZÎ FÜTÜVVETNÂMESİ'NE GÖRE AHİLİKTE AHLAK EĞİTİMİ

Sahura ARICAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE,
sahurayagmur@hotmail.com, ORCID: 0009-0006-7084-3232.

ÖZ

Bu çalışmada, *Burgazi Fütüvvetnâmesi*'ne göre ahlak eğitimi konusu araştırıldı. Birinci el kaynak olan eser; Türkiye Selçukluları döneminde kaleme alınmış olmasına rağmen günümüzün toplum yapısı ve eğitim sistemine ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Çalışmanın amacı, fütüvvetnamenin takip ettiği ahlak eğitimi yöntemini ortaya koymaktır. İncelemede, nitel ve betimsel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Fütüvvetnâmede ahlak eğitim modelinin unsurları; ilkeleri, yöntemi, amacı, içeriği, hedef kitlesi ve ortamı hakkında bulgular elde edilmiştir. İncelemede, *Burgazi Fütüvvetnâme*'sinin, ahlak eğitimi açısından başarılı bir eğitim modeli sunduğu sonucuna ulaşıldı. Ahlaki donanıma sahip insan yetiştirme amacıyla ele alınan eserde; ayetler, hadisler, kıssalar, semboller ve rol-model eğitim teknikleri,

etkili bir yöntem olarak kullanılmıştır. Ahlaki eğitimde eserin; her zaman, her yerde ve herkese uygunluk ilkesini benimsediği görülmektedir. Bu çalışmanın literatüre katkı yapması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvetname, Ahilik, Ahlak Eğitimi, Değerler Eğitimi.

MORAL EDUCATION IN THE AKHI ORDER ACCORDING TO FUTUWWAT-NÂMA OF BURGÂZÎ

ABSTRACT

In this study, the issue of moral education according to the *Futuwwat-nâma of Burgâzî* (*Burgâzî Fütüvvetnâmesi*) is investigated. This manuscript, as a first-hand source, is important

for illuminating the social structure and educational system of the present day, even though it was written during the period of the Seljuks of Türkiye. The aim of this study is to reveal the method of moral education followed by the futuwwat-nâma. A qualitative and descriptive research method is used in the study. Features of the model for moral education in the futuwwat-nâma, its principles, method, purpose, content, target audience, and setting, have been identified here. Based on the inquiry, it is concluded that *Futuwwat-nâma of Burgâzî* provides a successful educational model for moral education. Verses, hadiths, anecdotes, metaphors, and role-model instruction methods were employed as an effective strategy in the manuscript, which was handled with the aim of raising morally equipped individuals. It is observed that for the issue of moral education, the manuscript adheres to the idea of being for everyone, at any time and in any place. This study is expected to contribute to the literature.

Keywords: Futuwwat-nâma, Akhi order, moral education, values education.

GİRİŞ

Burgazi Fütüvvetmâmesi'ne göre Ahilikte ahlak eğitiminin araştırıldığı bu çalışma, eserin ahlaki eğitim yöntemini ortaya koymaya çalışmaktadır. Türkiye Selçukluları döneminde kaleme alınan fütüvvetname, günümüz toplum ve eğitim yapısına kaynaklık edebilecek nitelikte ahlaki bir model sunma bakımından önemlidir.

Literatürde ahlak eğitimi ve ahilikle ilgili çalışmalar olmasına rağmen ahiliğin tüzüğü kabul edilen ve alanında birincil kaynak olan fütüvvetnâmelere yeterli ilginin gösterilmediği düşünülmektedir. *Burgâzî Fütüvvetmâmesi*,

ilk Türkçe fütüvvetmâmelerden biri olması bakımından ehemmiyetlidir. Bu eser, farklı nüshalardan oluşmaktadır. Daha önceki yıllarda Abdülbaki Gölpınarlı, Millet Kütüphanesi Ali Emîrî 1154/198 numarada kayıtlı bir nüshanın tahlil ve eleştirisini yapmıştır. Fakat diğer nüshalarla ilgili henüz yeni bir çalışma yapılmamıştır. Bu durum, ilgili literatür açısından bir eksiklik olarak görülmektedir.

Bu çalışma; Beyazıt Kütüphanesinde kayıtlı 5481 no'lu *Burgazi Fütüvvetnâmesi* esas alınarak gerçekleştirilmiştir. İnceleme kapsamında, fütüvvetnâmede ahlak eğitim modelinin unsurları; ilkeleri, yöntemi, amacı, içeriği, hedef kitlesi ve ortamı hakkında bulgular elde edilmiştir. *Burgâzî Fütüvvetnâmesi*'nde geçen ayet, hadis ve kavramlar tespit edilmiştir.

1.Ahilik ve Fütüvvet

Anadolu'da fütüvvet teşkilatının gelişmesine katkı sağlayan unsurların başında, Türkiye Selçuklu hükümdarlarının bu teşkilata girmeleri gelmektedir. Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), fütüvvet sembollerini kabul ederek bu teşkilata girmiştir. Böylelikle fütüvvet teşkilatı, Türkiye ortamında şekillenip gelişerek Ahilik teşkilatını oluşturmuştur. Ahîlik, fütüvvetin Anadolu'da görünen toplumsal şeklidir. Bu bakımdan Ahîliğin temel esaslarını fütüvvetten aldığı söylenebilir¹⁶⁵².

Türkiye Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ahilerin önemli bir rolü vardır. Ahilik; Türk ve İslâm kültüründen etkilenmiştir. Ahilik, kaynağını öz değerlerden

¹⁶⁵² Mehmet Demirci, "Ahilikte Tasavvufi Boyut, Fütüvvet", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26 (1992), s. 83-90.

almaktadır. Anadolu'da Ahilik, yalnızca bir zümreyi ve esnaf teşkilatını değil, toplumun her kesimini kucaklayan bir yapıdır. Bu nedenle ahiliğin, Türk sosyokültürel-ekonomik ve dini hayatında önemli bir yeri olmuştur. Ahilik sistemi, beşikten mezara kadar eğitim ilkesini benimseyerek¹⁶⁵³, bireyden topluma tüm yaşam alanlarını kapsayan bir gelişim modelini hayata geçirmiştir.

Ahilik, ahlâk zemini üzerine kurulmuştur. Ahi Evren'in fütüvvet öğretisinde ahilik eğitimi; meslekî eğitim yanında dinî, ahlâkî ve toplumsal bir içeriğe sahiptir. Ahiliğin amaçları; eğitim yoluyla kişiyi sosyoekonomik açıdan yararlı ve üretici hale getirmek, ahlaki ilkeler temeline dayanarak çalışma ortamını verimli hale getirmek, karşılıklı güven anlayışı ve dayanışma içinde iş bölümü gerçekleştirmektir.

Ahiliğin anayasası olarak kabul edilen fütüvvetnamelerde fütüvvet; yiğitlik, gençlik, cömertlik anlamını gelen, tasavvufa dayanmasına rağmen ekonomik bir kimliği de içinde barındıran çok katmanlı bir terimdir.

Fütüvvetin Kur'an ve Hadislerden beslenmediği görülmektedir. Fütüvvet; bir başkasının derdiyle dertlenmek, kendi nefsi için istediğinden daha fazlasını başkaları için de istemek, nefsiyle mücadele etmek, ayıp ve kusurları örtmek, yoksulların yanında olmak, kimseye karşı düşmanlık beslememek, kimseden ihsan beklememek, merhamet ve şefkat sahibi olmak gibi dünya ve ahirette kurtuluşa eriştirecek erdemleri şiar edinmiştir.

Tasavvuf ehline göre, fütüvvetin tanımı şöyledir: Kimde Hz. Âdem'in özür getirmesi, Hz. İbrahim'in vakarı, Hz. Nuh'un sebatı, Hz. Musa'nın ihlâsı, Hz. Davud'un ağlayışı, Hz. Eyüb'ün sabrı, Hz. İsmail'in doğruluğu, Hz. Muhammed'in cömertliği; Hz. Ebubekir'in acıması, Hz. Osman'ın utangaçlığı, Hz. Ömer'in hamiyeti, Hz. Ali'nin bilgisi varsa ve tüm bunlarla beraber ayıplarını görüp nefsinin horlarsa, o kişi fütüvvet sahibidir ve "fetâ" adını hak eder¹⁶⁵⁴.

Ahlâkî bir temel üzerine kurulan fütüvvet öğretisi, XIII. yüzyılda Anadolu'da Ahiliğin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Anadolu'da XIII. ve XVI. yüzyıllarda siyasî, kültürel ve sosyoekonomik yapı, Fütüvvet teşkilâtının Ahiliğe dönüşmesinde etkili olmuştur. Bu dönüşüm, Ahilik sisteminde eğitim, kültür aktarımının amaçlandığı bir süreç olarak da kabul edilebilir¹⁶⁵⁵.

Burgazi; ahilik, şeyhlik ve yiğitliğin tanımını şöyle yapmaktadır: Yiğit, ahi ve şeyh, üçü birdir. Yiğitlik, fütüvvet yoluna girmek; ahilik, yola düşüp gitmek; şeyhlikse varılacak yere varmaktır.

Şeyh Fazl'a göre Fütüvvet; yoldaşını kötü yoldaştan ve fesat işten saklamaktır. Şeyh Abû-Berk-i Varrûk'a göre, dünyada kimseye zulmetmemektir. Şeyh Hâris'e göre, kimseye yol ısmarlatmamaktır. Şeyh Nâsır-âbâdî'ye göre; Fütüvvet bir ağaçtır, onun kökü âriflerin canıdır, bir budağı mürüvvet, diğer budağı tertir. O iki budağın biri dünya diğeri ise ahirettir.

¹⁶⁵³ Hilal Temel, *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitimi ve Öğretimindeki Rolü*, (yayınlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 50.

¹⁶⁵⁴ Aldülbaki Gölpınarlı, "Burgazi ve Fütüvvetnamesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S. 1-4 (2015), s. 77-153.

¹⁶⁵⁵ Mehmet Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 68.

Şeyh Muhammed-ibn-i Alî'ye göre, Fütüvvet heva-yı şehvetten nefsinin menetmektir¹⁶⁵⁶.

Burgazi'ye göre Fütüvvet; Hak Teâlâ'ya, enbiya ve evliyaya yakın olmaktır. Allah Teâlâ, insanları ve hayvanatı incitmemektedir. “Ve şart-ı fütüvvet odur ki gözsüz, dilsiz, sağır, elsiz ve ayaksız olmaktır.”¹⁶⁵⁷

Kitâbü'l-Kalâid'e göre fütüvvet, iki nev'i üzeredir; biri Kavî, biri Seyfîdir. *Kitâbü'l-Musemmâ'ya* göre; Kavî, Ebû-Bekir'dir. Seyfî, Alîdir. Kavî, ahî ve şeyh görmeden itikat ile özünü bağlayandır. Araplar, kılıca seyf der. Seyfî, ahîyi ve şeyhi görüp ondan terbiye alan ve ahîye karşı hizmet kılandır. Nitekim Emîr-ü'l-mü'minîn Alî, Resûle hizmet kılmıştır¹⁶⁵⁸.

1.1.Burgazi Fütüvvetnamesi

Fütüvvetname; fütüvvet hakkındaki riva-yet, gelenek, sözlerden oluşan ve fütüvvet ehlinin erkânı hakkında bilgi veren kitapların genel adıdır. Bilinen en eski Fütüvvetnâme, Sülemî'nin *Kitâbü'l-Fütüvvet* isimli eseridir. Fütüvvet teşkilatının çözülmesini önlemek amacıyla, Fütüvvetname adlı eserlerin yazılmasına önem verilmiştir.

Fütüvvetnameler; aynı zamanda XIII. yüzyıldan sonraki dönemde Anadolu'da Türkçenin dil zenginliği ve söz varlığını gösteren önemli eserlerdendir. Bu eserlerin yeterince anlaşılması, “Fütüvvet Teşkilatı”nın tanıtılması, günümüzün toplum ihtiyaçlarını karşılayacak yeni anlayışların oluşmasına katkı sağlayacaktır.

İlk Türkçe fütüvvetnâmelerden biri olan *Burgâzî Fütüvvetnâmesi*, farklı nüshalardan oluşmaktadır. Bu çalışmada; Beyazıt Kütüphanesinde kayıtlı 5481 no.lu fütüvvetname esas alınmıştır. Kitabın sonunda ketebesinde yer alan H.1019/M. 1610 yılının, bu nüshanın istinsah edildiği tarih olduğu düşünülmektedir.

Fütüvvetnâme; din, tasavvuf, fütüvvet âdâbı, fütüvveterkânı ve edebî unsurları barındırmaktadır. Eserlerde, Fütüvvet ehlinin nasıl olması gerektiğine dair bilgiler yer almaktadır. Kitapta; fütüvvetin tanımı, amacı, Fütüvvet kaideleri, Fütüvvet ehlinin kıyafetleri, edep ve erkânları yer almıştır. Muhtevada din, tasavvuf ve ahlaki konular üzerinde durulmaktadır. Fütüvvet-Erkân-Adap kısımlarında, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamberin adı geçmektedir. Neredeyse tüm bölümler, Hz. Muhammed'in hadisleriyle desteklenmiştir. Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hz. İbrahim ve diğer peygamberin hayatlarına da değinilmiştir.

1.2.Burgazi Fütüvvetnamesi'nin müellifi

Fütüvvetnâme'nin müellifi Burgâzî'dir. Burgâzî; “Bur'âdi, Bur'âvi” şeklinde de yazılmaktadır. Burgâzî adının, mahlas olduğu tahmin edilmektedir. Müellifin gerçek adının, Ali Emiri nüshasında satır arasında geçen bir cümleye istinaden “Yahya ibni Halîl” olabileceği düşünülmektedir. Fakat aynı nüshadan yola çıkarak Muhammed ibni Hacı Magâltay ibni Abdullâher-Rûmî olabileceği konusunda da tahminler yapılmaktadır. Gölpınarlı; kesin olmadığını belirtmekle birlikte, en eski ve kapsamlı nüsha olan Alî Emirî'yi esas alarak Burgâzî'nin, “Çoban oğlu Yahya” olarak kabul etmenin lâzım geleceğini vurgulamaktadır. Bur-

¹⁶⁵⁶ Burgazi, *Fütüvvetname*, Beyazıt Kütüphanesi (yazma eserler), 5281.

¹⁶⁵⁷ Burgazi, 22-23.

¹⁶⁵⁸ Burgazi, 22-23.

gâzî, kendisinden sık sık, “ben zaîf kul” olarak bahsetmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla müellif, kendini ön plana çıkarmayı tercih etmemiş ve yazdıklarıyla anılmak istemiştir.

Müellif; okumayı ve yazmayı yirmi yaşından sonra da olsa, üç ay kadar kısa bir zamanda öğrenmiştir. İlim ve irfan ehline karşı, büyük bir saygı beslemektedir. İlme olan iştiağı, kendini yetiştirme konusundaki gayreti takdire şayandır. Bugün elimizdeki dokuz ayrı nüshadan oluşan ilk Türkçe fütüvvetnâmelerden biri olan eser, günümüze kadar gelebilmiştir.

1.3. Burgazi Fütüvvetnamesi'nde Geçen Kavramlar

Ahî: Arapçada kardeşim, anlamına gelen ahî'nin; Türkçe'de akı, cömert sözcüğünden türediği sanılmaktadır¹⁶⁵⁹. Ahi; Fütüvvet yoluna girenlerin şeyhidir.

Ahîlik: İçtimaî-dinî bir teşkilât olan Ahîlik, Anadolu'da XIII. yüzyılda görülmeye başlamış, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında da önemli rol oynamıştır¹⁶⁶⁰.

Akçe (akça): Osmanlı Devleti'nin ilk sikkesi ve ilk gümüş para birimidir¹⁶⁶¹.

Yiğit-Alp: Birçok Türk lehçesinde yiğit; cesur, kahraman, gazi ve alp anlamlarına gelen, unvan ve sıfat olarak kullanılan şahıs adıdır¹⁶⁶².

Amel-dar: Amel, dünya ve ahirette, mükâfat veya ceza kapsamında olan her türlü davranışı

ve işi ifade eder. Amel-dar ise, kötü töre koyan kişidir.

Feta: Tasavvuf terimi olan Feta; Fütüvvet Teşkilâtı'na mensup olan, nefsin terbiye etme konusunda yiğitlik gösteren kişidir.

Fütüvvet: Başlangıçta tasavvufî özellikler taşımasına rağmen XIII. yüzyıldan itibaren iktisadî, siyasî ve içtimaî yapılanmaya dönüşen teşkilattır.

Hakikat: Felsefî ve tasavvuf bir terim olan ve “*hakk*” kökünden türetilen Hakikat; doğru ve sabit olmak, gerçek, bir şeyi gerçekleştirmek gibi anlamlar taşımaktadır.

Halife: Half kökünden türetilen ve tasavvufî bir terim olan Halife, insân-ı kâmil manasında kullanılmakta, “birinin arkasından gelmek, arkada olmak, yerine geçmek” anlamına gelmektedir¹⁶⁶³.

Şeriat: İslâm'a ait dinî, ahlâkî ve hukukî hükümler bütünü anlamında bir terim. Sözlükte, “bir yöne doğru açılarak uzayıp gitmek, açık olmak; açık hale getirmek” anlamlarındaki şer' kökünden türeyen şerîat (çoğulu şerâi) ve şir'at kelimeleri, “insanların ya da hayvanların su içtiği, açıkta olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar” manalarına gelmektedir¹⁶⁶⁴.

Şeyh: Yaşlı kimse, ermiş, eren, er, anlamındaki şeyh; tasavvufta, mürşit, pîr, veli ile eş anlamlı kullanılmıştır. Müritleri irşat eden ve onlara rehberlik yapan kişidir¹⁶⁶⁵.

¹⁶⁵⁹ Ziya Kazıcı, “Ahilik”, *DİA*, İstanbul 1998, C. I, s. 540-542.

¹⁶⁶⁰ Ziya Kazıcı, “Ahilik”, s. 540-542.

¹⁶⁶¹ Halil Sahillioğlu, “Akçe”, *DİA*, İstanbul 1989, C. II, s. 224-227.

¹⁶⁶² Orhan F. Köprülü, “Alp”, Ankara 1989, C. II, s. 525.

¹⁶⁶³ Süleyman Uludağ, “Halife”, *DİA*, İstanbul 1997, C. XV, s. 299-300.

¹⁶⁶⁴ Talip Türkan, “Şeriat”, *DİA*, Ankara 2010, C. XXXVIII, s. 574-577.

¹⁶⁶⁵ Reşat Öngören, “Şeyh”, *DİA*, İstanbul 2010, C. XXXIX, s. 50-52.

Tarikat: Tasavvufi bir terim olan Tarikat; Allah’a ulaşmak için “tutulan yol, benimsenen usul, hal ve davranış” manasını taşımaktadır¹⁶⁶⁶.

Terbiye: Genellikle İslâm kültüründe talim, öğretimin karşılığı. Terbiye, eğitimin karşılığı olarak kullanılmaktadır¹⁶⁶⁷.

2. Fütüvvetnâme ve Ahlak (Etik) Eğitimi

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren eğitim, temel ihtiyaçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Tarihin farklı safhalarında, eğitimin nasıl ve hangi içerikte gerçekleştirilmesi gerektiğine dair farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Daima ilerlemeyi hedefleyen insanoğlu, daha iyiye ulaşabilmenin yollarını aramıştır. Daha iyinin ne olduğu konusunda ise, evrensel tanım yapılamamış; bu kavram kişiler ve toplumların içinde bulunduğu kültürel kodlara göre yorumlanmıştır.

Fârâbî’ye (ö. 950) göre eğitim, insanlığın varlık amacıyla bağlantılı bir kavramdır. Fârâbî’de ‘en iyi’ olan, mutluluğun kazanılmasıdır. Mutluluğun yolu ise, düşünce ve eylemlerde erdemli olmaktan geçmektedir.

Ahlâkî anlayışın, insanlık tarihiyle başladığı söylenebilir. Çünkü insan, var olduğundan beri kendini aramaktadır. Hakikat arayışı, onu sorgulamaya yöneltmiştir. Çoğu insan veya insan toplulukları, aradıkları cevapları bazı otorite kalıplarda bulmuş ve kendi hayatlarını buna göre şekillendirmişlerdir. Bu otorite kalıpları-

nın kimi zaman din, kimi zaman da gelenek ve görenekler olduğu görülmektedir.

İncelenen fütüvvetname, XIII. yüzyılın sonlarında Türkiye Selçukluları döneminde yazılmıştır. Bundan dolayı fütüvvetname, yazıldığı dönemin dini, siyasî ve kültürel kodlarını taşımaktadır. Bu nedenle eser, kavram olarak “etik” değil “ahlak” ekseninde incelenmiştir. Her ne kadar bu iki sözcük, literatürde aynı anlamda ele alınsa da kavramların çıkış yeri ve anlam derinliği, birbirinden oldukça uzaktır.

Ahlâk, insanın doğuştan ya da eğitimle kazandığı huy ve karakter anlamını taşımaktadır¹⁶⁶⁸. İngilizcede, ahlâk kavramı yerine, ideal insan eylemleri olarak tanımlanan et-hic, etically, ethical, terimleri; Latince’de ise eylemlerle ilgili anlamında moralist sözcüğü kullanılmıştır.

Etik de tarihi bir gerçeklik arayışının ürünüdür. Hem ahlak hem de etik, sistemli ve tercihli bir düşünce yapısını ortaya koyar. Her ikisinin de ilkeleri ve değerleri vardır. Ama bu iki kavram, şu noktalarda birbirinden ayrılır: İlkelere, kaynağını kimden ve nereden aldıkları; ilkeleri kimin için, neden ve nasıl şekillendirdikleri.

Felsefi bir düşüncenin ürünü olan etiğin, ne olduğuna dair ortak tanım yoktur. Çünkü her filozofun öğretisi farklıdır. Pratik kalıplara dökülen her öğreti, dönemi içinde bulunduğu ekonomik ve siyasî yapılara göre şekillenmiştir. Buna göre etik kavramı, Eski Çağ’da metafiziğe, Orta Çağ’da teolojiye, Yeni Çağ’da, bilgi kuramlarına göre değerlendirilmiştir. Bu bağlamda de-neyciler, rasyonalistler ve sezgiciler için, eti-

¹⁶⁶⁶ Reşat Öngören, “Tarikat”, *DİA*, İstanbul 2011, C. XL, s. 95-105.

¹⁶⁶⁷ Ziya Kazıcı ve Halis Ayhan, “Talim ve Terbiye”, *DİA*, İstanbul 2010, C. XXXIX, s. 545-548.

¹⁶⁶⁸ Mustafa Nihat Özön, “Ahlak”, *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Ankara 1983, s. 28.

ğin tanımı ve kaynağı konusu tartışmalıdır. Bu kavram, modern bilgi kuramcıları arasında da netlik kazanmamıştır. Bu konuda tüm çağların felsefi kuramlarının, ortak çizgide birleştikleri tek nokta, temel sorunların evrenselliğidir. En iyi-ideal sorusu, ortak olmasına rağmen, referans noktaları birbirinden farklı olduğu için, verilen cevaplar aynı değildir. Tüm bu bilgiler ışığında ahlakın, değerlerin bir sonucu olduğu söylenebilir. Gazali'ye göre eğitim; güzel ahlaka sahip olmanın en önemli yoludur. Aşırı güdülerden ancak eğitimle kurtulunur¹⁶⁶⁹.

2.1.Burgazi Fütüvvetnamesi'nde Ahlak Eğitimi

*Burgazi Fütüvvetnamesi'*ne göre; ahlaki değerler sisteminin kaynağı, İslam dinidir. O nedenle ahlaki eğitim, değerler sistemi üzerine kurulmuştur. Buna göre değerler, ahlaki davranışın meydana gelebilmesi için ön koşul olarak kabul edilir. O bakımdan ahlaki ilkeler, tutku ve güdülerin denge unsurudur. Fütüvvetnamenin temel amacı; ahlakın kaynağını kabul edilen bu değerlerin içselleştirilerek, üst benliğe taşınmasına katkı sağlamaktır. Bu bağlamda Burgazi, ahlak eğitimiyle ilgili ilkeleri ortaya koyarken, ilk başta ayet ve hadislerden yararlanır. Sonrasında peygamberler, âlimler ve örnek şahısların yaşantısına ve görüşlerine başvurur. Fütüvvetnamede ahlak eğitimine dair ilkeler, İslam düşüncesine göre şekillenmiştir.

2.2.Ayetlerle Ahlak Eğitimi

İslâm ahlakının, kaynağını Kur'an'dan aldığı bilinmektedir. Kur'an'da iyiliği emreden ve

kötülükten sakındıran çok sayıda ayet mevcuttur. Bu kavramların ayetlerde sık sık tekrarlanmasının, ahlaki eğitimde etkin bir rolü olduğu düşünülmektedir. Bu sayede güzel ahlakın, kişiler ve toplumların üzerinde kalıcı olarak yer edinmesi sağlanmaktadır.

Kur'an, güzel erdemlerinden dolayı ödüllendirilen ve kötü davranışları nedeniyle de helâk edilenlerden örnekler verir. Bu örnekler, kimi zaman akılda kalıcı kıssalarla, kimi zaman da dimağda iz bırakan edebi tasvirlerle yapılır. Ahlaki değerler, rol-model şahsiyetler üzerinden sunulur. Rol-model olarak seçilenler, başta İslam Peygamberi Hz. Muhammed olmak üzere, diğer peygamberler ve örnek şahsiyetlerdir. Bu sayede, bütüncül bir ahlaki eğitim yönteminin ortaya konulduğu düşünülmektedir.

*Burgazi Fütüvvetnamesi'*nde dikkat çeken hususlardan biri; eserde tespit edilen ahlaki eğitim yönteminin, Kur'an'da en etkili şekilde uygulandığıdır. Bu nedenle Burgazi'nin referansını, Kur'an'dan aldığı ve ahlaki düşünce sistemini, ayetlerden yola çıkarak kurduğu söylenebilir. Bu konuda Burgazi, şunu ifade etmektedir: Eğer bir kişinin ömrü Nûh ve Lokmân ömründen fazla olsa erkân-ı fütüvveti tam yazamaz, zira ki bu Kur'an ilminin zikri, hadîs ilminin beyanıdır. Buna göre *Burgazi Fütüvvetnamesi'*nde geçen ayetler şöyledir:

7b. Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir, dediler¹⁶⁷⁰.

8a. Hani Mûsâ, beraberindeki gence şöyle demişti: İki denizin birleştiği yere varıncaya

¹⁶⁶⁹ Cemil Oruç, *İmam-ı Gazali'nin Eğitim Anlayışı*, (yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s.26.

¹⁶⁷⁰ DİB Kur'an meali, Yusuf Suresi 12/31.

kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim¹⁶⁷¹.

9a. Biz onları sağa sola çeviriyorduk¹⁶⁷².

9a. Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler¹⁶⁷³.

9a. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış yatmakta idi¹⁶⁷⁴.

9a. Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır, demişlerdi¹⁶⁷⁵.

11b. Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın¹⁶⁷⁶.

11b. Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun¹⁶⁷⁷.

11b: Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur¹⁶⁷⁸.

12a. Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, dilediği bir biçimde seni oluşturan cömert Rabbine karşı seni ne aldattı!¹⁶⁷⁹.

12a. Elçilerimiz Lût'a gelince onların yüzünden üzüldü, göğsü daraldı ve "Bu çok zor bir gün" dedi¹⁶⁸⁰.

13b. Ey Muhammed! Münafıklar sana geldiklerinde, "Senin, elbette Allah'ın peygamberi

olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. Fakat Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder¹⁶⁸¹.

13b. Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar¹⁶⁸².

14b. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim¹⁶⁸³.

15a. Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin¹⁶⁸⁴.

15a. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha güçlü ve çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip büküttükten sonra tekrar çözüp bozan kadın gibi olmayın¹⁶⁸⁵.

15b: Allah, hainleri sevmez¹⁶⁸⁶.

16.a. Birbirinizin suçunu araştırmayın; kimse kimseyi çekıştirmesin¹⁶⁸⁷.

16a: Cehenneme yuvarlandığı zaman malı ona fayda vermez¹⁶⁸⁸.

16a. Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekıştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline!¹⁶⁸⁹.

16.a. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın¹⁶⁹⁰.

¹⁶⁷¹ Kehf Suresi 18/60.

¹⁶⁷² Kehf Suresi 18/18.

¹⁶⁷³ Kehf Suresi 18/25.

¹⁶⁷⁴ Kehf Suresi 18/18.

¹⁶⁷⁵ Kehf Suresi 18/19.

¹⁶⁷⁶ Nisa Suresi 5/43.

¹⁶⁷⁷ Nur Suresi 24/2.

¹⁶⁷⁸ İsra Suresi 17/32.

¹⁶⁷⁹ İnfitar Suresi 82/8.

¹⁶⁸⁰ Hud Suresi 11/77.

¹⁶⁸¹ İnfitar Suresi 82/6.

¹⁶⁸² Nisa Suresi 4/145.

¹⁶⁸³ Bakara Suresi 2/40.

¹⁶⁸⁴ Nahl Suresi 16/91.

¹⁶⁸⁵ Nahl Suresi 16/92.

¹⁶⁸⁶ Enfal Suresi 8/58.

¹⁶⁸⁷ Hucurat Suresi 49/12.

¹⁶⁸⁸ Leyl Suresi 92/11.

¹⁶⁸⁹ Hümeze Suresi 104/2.

¹⁶⁹⁰ Hucurat Suresi 49/12.

16b. Bu iftirayı işittiğiniz vakit, böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu, çok büyük bir iftiradır, deseydiniz ya!¹⁶⁹¹

17a. De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?¹⁶⁹²

17a. Eğer bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun!¹⁶⁹³

18a. Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler¹⁶⁹⁴.

18a. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarını ciddiye almazlar¹⁶⁹⁵.

19a. Size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin¹⁶⁹⁶.

20a. Kim, Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse, biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur¹⁶⁹⁷.

23a. Dosdoğru Kur'an'ı getiren ile onu tasdik edenler var ya, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır¹⁶⁹⁸.

24b. Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki; önce gelenlerimize zamanımızdaki dindaşlarımıza ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden gelen bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısı¹⁶⁹⁹.

25b. Ant olsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir¹⁷⁰⁰.

26a. Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın!¹⁷⁰¹

27b. Elbiseni tertemiz tut, şirkten uzak dur!¹⁷⁰²

2.3. Hadislerle Ahlak Eğitimi

İslâm ahlakının diğer önemli bir kaynağı, Kur'an ışığında oluşan hadislerdir. Hz. Peygamberin Kur'an ahlâkı üzerine olduğu, O'nun güzel ahlâkı bütünlemek amacıyla gönderildiği, Kur'an'ın birçok ayetinde vurgulanmaktadır. Bu bakımdan Hz. Peygamber Kur'an'da, İdeal İnsan Modeli olarak sunulmaktadır.

Hz. Peygamber'in "Medine Vesikası" ahlaki değerlere vurgu yapan en önemli belgelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu vesikada takva, ahlaki erdemlerin en üstünü olarak zikredilmiştir¹⁷⁰³.

Hadislerde ahlak, geniş bir yer tutmaktadır. Konu kapsamında yer verilen olumlu değer ve kavramlar şunlardır: Güzel ahlak, niyet ve davranış, iyi iş, doğru davranış, salih amel, kalp, sevgi, merhamet, insani sorumluluk, takva, müminin ayırıcı vasfı olarak kabul edilen azim ve sebat, sabır, hayâ, iffet, sadakat, cömertlik, misafirperverlik, diğerkâmlık, vefakârlık-ka-

¹⁶⁹¹ Nur Suresi 4/16.

¹⁶⁹² Zümer Suresi 39/9.

¹⁶⁹³ Nahl Suresi 16/43.

¹⁶⁹⁴ İnsan Suresi 76/8.

¹⁶⁹⁵ Maun Suresi 107/4-5.

¹⁶⁹⁶ Bakara Suresi 2/172.

¹⁶⁹⁷ Zuhuruf Suresi 43/36.

¹⁶⁹⁸ Zümer Suresi 39/33.

¹⁶⁹⁹ Maide Suresi 5/114.

¹⁷⁰⁰ İbrahim Suresi 14/7.

¹⁷⁰¹ Bakara Suresi 2/264.

¹⁷⁰² Müddessir Suresi 74/4-5.

¹⁷⁰³ Ahmet Ağırakça, *Dünyanın İlk Anayasası Medine Vesikası*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

dirşinaslık, ahde vefa-söze sadakat, Allah'a güvenmek olarak tanımlanan tevekkül, tevazu, affetmek, cesaret, kardeşlik hukuku, arabuluculuk, söz ahlakı ve estetiği, doğru sözlülük, müsamaha, Allah'ın her işte zarafeti sevmesi olarak tanımlanan rıfk.

Hadislerde ahlak konusunda yer verilen olumsuz eylem ve kavramlar şunlardır: Kibir, şeytanın telkini olarak tanımlanan vesvese, korku, çıkar için yapılan yüzüstülük anlamına gelen dalkavukluk, gıybet, dilin işlediği cina-yet olarak ifade edilen iftira, zan, aldatmak, kalbi kemiren kurt olarak tanımlanan tecessüs, israf, insanı küçülten hastalık olarak kabul edilen bencillik, iltimas-adam kayırma, insani ve dini değerleri şahsi çıkarlara alet etmek olan istismar, riya-gösteriş, faydasız ve lüzumsuz olarak tanımlanan malayani sözler ve işler, alay etmek, iyiliği tüketen ateş olarak adlandırılan haset, dünyevileşme ve tamahkârlık, nifak alâmeti kabul edilen ihanet, özentî, şerrin diğer adı olarak tanımlanan kötülük ve zulüm. Hadislerle ahlak eğitimi kapsamında *Burgazi Fütüvvetnamesi*'nde geçen hadislerden bazıları şöyledir:

11b. Kim dünyada şarap içer de sonra bu günahından dünyada tövbe etmeden ölürse o kişi ahirette cennet şarabından mahrum olur¹⁷⁰⁴.

13a. Kim bir Müslüman'ın dünya sıkıntılarından birini giderirse Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin işini kolaylaştırırsa Allah da dünya ve ahirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da dünya ve ahirette onun ayıplarını örter. Kul,

kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da onun yardımcısı olur¹⁷⁰⁵.

14a. İnsanlara merhametli olmayana Allâh Teâlâ merhamet etmez¹⁷⁰⁶.

14b. Hased etmekten sakının. Zira ateşin odunu (veya otları) yiyip bitirdiği gibi haset de iyilikleri yer bitirir¹⁷⁰⁷.

14b. Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan hiçbir kimse cehenneme giremez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiçbir kimse de cennete giremez¹⁷⁰⁸.

18b. İman yetmiş (veya altmış) şubedir. En yükseği, Allah'tan başka ilah yoktur demek; en aşağısı ise eziyet veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imanın bir bölümüdür¹⁷⁰⁹.

28a. Resûlallah ayakta su içmekten men etmiştir¹⁷¹⁰.

2.4. Kıssalarla Ahlak Eğitimi

Ahlak eğiminde örneklem, en etkili yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kıssaların, soyut kavramları, somutlaştırarak öğrenimi kolay ve kalıcı hale getirdiği bilinmektedir. İslam ahlakında başta Kur'an ve hadis olmak üzere bu kaynaklardan beslenen diğer eserlerde de kıssalarla eğitim yöntemi, en canlı biçimde görülmektedir. Örneklem yöntemiyle, iyi ahlâk sahibi kişi ve toplumların yükselişleri; kötü ahlâk sâhibi kişi ve toplumların ise çöküşleri konu edilir. Kıssaların çoğu, bir topluma güven

¹⁷⁰⁴ Mehmet Emin Özavşar vd. *Hadislerle İslam*, DİB yayınları, Ankara 2014. Müslim, Eşribe: 76-78.

¹⁷⁰⁵ Ebu Dâvûd, Edeb, 60.

¹⁷⁰⁶ Tirmizi, Birr, 16.

¹⁷⁰⁷ Ebû Davûd, Edeb, 44.

¹⁷⁰⁸ Müslim, İmân, 148-149.

¹⁷⁰⁹ Müslim, İman, 58.

¹⁷¹⁰ Müslim, Eşribe, 112-114.

ve huzurun nasıl hâkim olacağının yol haritası gibidir.

Ele alınan fütüvvetnamede, ahlaki değerlerle ilgili başta Kur'an kaynaklı Yusuf'un kıssası ve Ashab-ı Kehf kıssası olmak üzere hidayet-mesel adı altında bazı kıssalara yer verilmektedir. Bu kıssaların başında veya sonunda, kıssaya eserde hangi maksatla yer verildiğine dair kısa bir açıklama yapılmakta fakat son yorum, kıssadan hisse mukabilinde okuyucuya bırakılmaktadır.

Fütüvvetnamede yer alan kıssalardan biri, Kur'an'da geçen Yusuf Kıssasıdır. Bu kıssa; Yakup'un ocağından kuyuya sevgi ve kıskançlığın; Kuyudan saraya sabır ve varoluşun; saraydan zindana iffet ve ihtirasın; zindandan saltanata imtihan ve hoşgörünün öyküsüdür. Olay örgüsünde iyi-kötü, kibir-tevazu, köle-emir, saray-zindan tüm zıtlar bir aradadır. Yusuf peygamber, isyan ve kıskançlık kuyusundan sabırla çıkar. İhtiras zindanından, iffetle kurtulur. Önce kibir sarayını yıkar, sonra tevazu saltanatını bulur. Yusuf Kıssası, konusunu hayattan alan canlı bir örnektir. *Burgazi Fütüvvetnamesi'*nde, bu kıssanın tamamı değil ele aldığı konu bağlamında bir bölümü yer almaktadır.

2.5. Model İnsanlarla Ahlak Eğitimi

Rol model birey, ideal insan tipini tanımlamaktadır. Hemen her dönemde eğitimin amacının, 'en iyi'yi aramak olduğu düşünülürse, bu arayış ideal insanda kimlik kazanır. Kendini 'en iyi' olanla özdeşleştirme, insanın fıtratında vardır. Bu nedenle tarih boyunca toplumlar, ideal insan tipini ortaya çıkarma çabasında olmuşlardır. Çünkü model insandan topluma aktarımla gerçekleşen kültürel kodlar, toplumsal bir eyle-

me dönüşerek geleceğe daha sağlıklı bir şekilde taşınabilmektedir.

Toplumların ortaya çıkardığı 'model insanı', hemen her kültürde görmek mümkündür. Tarihi süreçte Türk milletinin model insanı, 'Alp' tipi insan modelidir. Türklerin İslamiyet'e geçmesiyle, Türk tarihi mirası olan 'alp tipi', İslamiyet'te ideal insan olarak kabul edilen 'eren-veli' tipi ile bütünleşmiştir. Bunun sonucunda Müslüman Türk toplumlarının model insanı olan 'Alperen' kavramı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla devrin eğitim kurumlarında, bu insan modeli yetiştirilmeye çalışılmıştır¹⁷¹¹.

Tarihimizde, Ahilik sisteminin ihtiyaç duyulan insan yetiştirme konusunda, başarılı bir model ortaya koyduğu söylenebilir. Bu sistemde, manevi, ahlaki ve kültürel değerlere sahip kişi "ahi" tipi, rol model insan olarak kabul edilmiştir. Bu model, Türk Milli Eğitim Sistemi'nin hedeflediği insan yetiştirme değerleriyle örtüşmektedir¹⁷¹².

Burgazi'ye göre ahlaki değerlere sahip olanlar, "feta ehli" ve "ahi" olarak vasıflandırılır. Fütüvvet ehli; Hicretin ikinci yüzyılında, kendine Fütüvveti şiar edinen bir topluluk olarak ortaya çıkmıştır. Türkçede kullanılan "Fütüvvet ehli" kavramları, ilk olarak "alp" sonra "yiğit, er" ve son olarak da "ahi" olarak yaygınlık kazanmıştır. Fityân, Gazi, Ayyâr ve Civan-merd terimleri, topluluklarında önemli sıfatlardır. Fütüvvet ehlinin bu sıfatlarından olsa gerek Burgazi de kendini, "Gazi" olarak tanımlamıştır.

¹⁷¹¹ İbrahim Güler, 2014, "Osmanlı Devleti'nde Yetiştirilmek İstenen Üstün Yetenekli İnsan Tipinin Kodlarının Çözümünde Mimar Sinan'ın Eğitim Sürecinden Hareketle Dönemin Tarihsel ve Eğitimsel Analizi", *Genç Bilim İnsanı Eğitimi ve Üstün Zekâ Dergisi*, S. 1, s. 1-10.

¹⁷¹² Muhittin Şimşek, *Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması*, Hayat Yayınları, İstanbul 2002, s. 163.

Şeyh Cüneyd, Allâh Teâlâ'nın fütüvveti Şâm'a koyduğunu, Şâm'dan murâdın gece olduğunu, gecenin ise settarlık olduğunu ifade eder. Gecenin karanlığının tüm ayıpları örtmesi gibi, ehli fütüvvet katında tüm ayıplar örtülme-
lidir¹⁷¹³.

Burgazi Fütüvvetnamesi'ne göre Hz. Muhammed, en yüce insan olarak ideal değerlerin tümüne sahiptir. Bu nedenle feta ehli, kendilerine Hz. Peygamberi örnek almalıdır.

Fütüvvetnamede; rol-model kişi olarak kabul edilip fütüvvetle anılanlar şöyledir: Hz. Âdem; Allah'ı tenzih edip suçu kendisine isnat ettiği için; Şit Peygamber, Hz. Âdem'i misafir ettiği ve onun çocuklarını terbiye ettiği için; İbrahim Peygamber, Allah'ın başka ilah olmadığını ilan ettiği, putları kırdığı ve misafirsiz yemek yemediği için; Yusuf Peygamber, nefsi-ne uymadığı, Allah'a dayanıp güvendiği için; Nun oğlu Yuşa, Musa Peygambere yoldaş olduğu ve onun izinden çıkmadığı için; Ashab-ı Kehf, puta tapmadıkları, Allah'tan başka ilah olmadığına inandıkları ve sadece O'na dayanıp güvendikleri için; Hz. Ali, kötülüğe iyilikle karşılık verdiği, gördüğü ayıpları aşikar etmediği ve cömertliği için; Hz. Ebubekir, sadakati, doğruluğu, vefası ve alçak gönüllüğü için; Hz. Osman; edebi, hayâsı, kadirşinaslığı için fütüvvetle anılmıştır.

2.6. Sembollerle Ahlak Eğitimi

Kıssa ve hikâyelerde olduğu gibi, soyut kavramların zihinde canlanmasını sağlayarak kolay ve etkili öğrenime katkıda bulunan sembollerle eğitim, *Burgazi Fütüvvetnamesi*'nin yöntemlerinden biridir. Onun bu yöntemi, ah-

lak eğitiminde başarılı bir şekilde uyguladığı düşünülmektedir. Fütüvvetname, sembolleri hem materyaller üzerinden vurgulamış hem de yer verdiği özdeyiş niteliğindeki anlatımlarıyla sözlü kültüre katkıda bulunmuştur.

Burgazi Fütüvvetnamesi'nde; fütüvvetname geleneklerinden biri olan şalvar (don) sembolünü kullanmıştır. Bedenin belden aşağısının örten, dökümlü ve geniş ağı, bir uçkurla bele bağlanan giysi olan şalvar; Ahileri sembolize ettiği için Fütüvvet teşkilatında onur kıyafeti olarak görülmekte ve Fütüvvet ehli olmanın şartlarından biri olarak kabul edilmektedir. Tasavvufta "hırka" geleneği, dünyevi hayattan uzaklaşmanın bir sembolü iken, Ahilerde şalvar geleneği, dünya içinde kalmanın ve mücadele etmenin sembolü olarak kabul edilir¹⁷¹⁴.

Fütüvvet şalvarı, *Burgazi Fütüvvetnamesi*'nde ehl-i tarikat donu, olarak geçmektedir. Buna göre; ehl-i tarikat donu giymek, fâsıklığı fâsıklıktan çıkarır. Çünkü sembol olarak kullanılan bu giysi, olumlu ahlaki değerlerin tümünü içinde barındırmaktadır. Buna göre; kıyamette rezil rüsva olmak istemeyen kişi, donundan yani tüm olumsuz ahlaki değerlerden sakınmalıdır. Aksi durumda azaba müstahak olur ve cehennemden sakınamaz¹⁷¹⁵.

Kaynak olarak *Tuhfetü'l-Vesâyâ*'yı kullanan Burgazi; Fütüvvet Ağacı sembolü yoluyla fütüvvet anlayışını yansıtır. Buna göre fütüvvet, bir ağaç şeklinde tasvir edilmiştir. Pek çok dinde görülen ve mitolojik bir olgu olan "hayat ağacı" motifi, Türk ve İslam kültüründe de farklı biçimlerde temsil edilmiştir. Fütüvvet Ağacı

¹⁷¹³ Burgazi, s. 10a.

¹⁷¹⁴ Nurgül Kılınç, "Hırka", *Ahilik Ansiklopedisi*, Ankara 2020, C. I, s. 469-470.

¹⁷¹⁵ Burgazi, s. 27a-27b.

motifinin sembolik kullanımı; fütüvvetin, canlı ve dinamik yönünü temsil etmektedir. Buna göre Fütüvvetin ağacı; sıdku safâdan, emânet saklamaktan, keremden, mürüvvetten, edep ve hayâdan biter. Ağacın özü, Allah yoluna ihsan eylemektir; budakları sıdku safâ ve hidayetir; yaprağı edep ve hayâdır; kökü tevhit ve tehlîl-dir; yemişi marifet ve evliya sohbetidir. Ağacın suyu rahmettir, evliyanın gönül tahtına akar. Ol ağaç; yiğidin gönül tahtında biter, budaklanır, yücelir ve nûr-ı celâle erişir. Yiğit, ol ağaç dibinde karar kılar¹⁷¹⁶.

Burgazi Fütüvvetnamesi'nde yer alan diğer bir sembol, olumlu ahlaki değerlerin harf sistemiyle verilmesidir. Buna göre; Fütüvvet yedi harflidir, bu harfler: Kâf, elif, nûn, te, mim, he ve ye'dir. Kâf, sıdkıdır; elif, safâdır; nûn, emanettir; te, takva yani Tanrı'dan korkmaktır; mim, keremdir; he, mürüvvetir; ye, hayâdır¹⁷¹⁷.

Burgazi'de sembol anlatımlar, sadece nesneler üzerinden değil, az sözle çok şey anlatan özdeyiş niteliğinde kalıp anlatımlar üzerinden de yapılmıştır. Buna göre; Ahinin eli açık, alnı açık, kapısı açık, sofrası açık; gözü bağlı; dili bağlı ve şalvarı bağlı olmalıdır.

SONUÇ

Çalışmada; Orta Çağ'ın aydınlık Anadolu coğrafyasında yazılan *Burgazi Fütüvvetmâme*-si'nin, ahlaki eğitime bakış açısının dikkate sunulması amaçlanmıştır. Bu nedenle ele alınan fütüvvetmâmede ahlaki eğitimin unsurları, ilkeleri ve yöntemleri tahlil edilmiştir.

Çalışma yöntemi olarak nitel ve betimsel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. *Burgazi Fütüvvetname*'si ve olgulara yönelik seçili materyal, doküman analizi tekniği ile incelenmiştir. Tarihî nitelikteki bir eserin sunduğu ahlaki öğreti, günümüz bakış açısıyla betimlenmeye çalışılmıştır.

Burgazî Fütüvvetnâmesi'nde, ahlak eğitim modelinin unsurları; ilkeleri, yöntemi, amacı, içeriği, hedef kitlesi ve ortamı hakkında bulgular elde edilmiştir. Buna göre *Burgazi Fütüvvetnamesi*'nin ahlak eğitimi yöntemi, çağının çok ilerisindedir. Fütüvvetnamede; ayetler, hadisler, kıssalar, model insanlar ve sembollerle ortaya konulan ahlak eğitimi modelinin; öğrenimi kolaylaştıran, eğitimin etkili ve kalıcı olmasını sağlayan başarılı bir yöntem olduğu düşünülmektedir.

Türkiye Selçukluları döneminde kaleme alınan fütüvvetname, günümüz toplum ve eğitim yapısına kaynaklık edebilecek nitelikte ahlaki bir model sunması bakımından önemlidir.

Bu çalışmada; fütüvvet, fütüvvetname, ahlık kavramlarından yola çıkarak *Burgazi Fütüvvetnamesi*'nde ahlak eğitimi konusu incelenmiştir. Burgazi'nin; ayetler, hadisler, değerler, kıssalar, model insanlar ve sembollerle ortaya koyduğu ahlak eğitimi modeli değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak; elde edilen bulgular ışığında *Burgazi Fütüvvetnamesi*; eğitim sisteminin ihtiyaç duyduğu etkili, kolay ve kalıcı bir ahlak eğitimi modelini ortaya koymaktadır. Bu sistemin; Türk toplum yapısına duyarlı bir eğitim modeli olduğu, günümüzde de etkili bir yöntem olarak uygulanabileceği düşünülmektedir.

¹⁷¹⁶ Burgazi, s. 9b.

¹⁷¹⁷ Burgazi, s. 17b.

KAYNAKÇA

- AĞIRAKÇA, Ahmet, *Dünyanın İlk Anayasası Medine Vesikası*, Derin Tarih Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- BURGAZİ, *Fütüvvetname*, (Yazma: Beyazıt Kütüphanesi, no. 5281).
- DEMİRCİ, Mehmet, “Ahîlikte Tasavvufî Boyut, Fütüvvet”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26 (1992), s. 83-90.
- GÖLPINARLI, Aldülbaki, “Burgazi ve Fütüvvetname-si”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. S. 1-4 (2015), s. 77-153.
- GÜLER, İbrahim, “Osmanlı Devleti’nde Yetiştirilmek İstenen Üstün Yetenekli İnsan Tipinin Kodlarının Çözümünde Mimar Sinan’ın Eğitim Sürecinden Hareketle Dönemin Tarihsel ve Eğitimsel Analizi”, *Genç Bilim İnsanı Eğitimi ve Üstün Zekâ Dergisi*, S. 1 (2014), s. 1-10.
- KAZICI, Ziya ve AYHAN, Halis, “Talim ve Terbiye”, *DİA*, İstanbul 2010, C. XXXIX, ss. 545-548.
- KAZICI, Ziya, “Ahilik”, *DİA*, İstanbul 1998, C. I., ss. 540-542.
- KILINÇ, Nurgül, “Hırka”, *Ahilik Ansiklopedisi*, Ankara 2020, C. I, ss. 469-470.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., “Alp”, *DİA*, İstanbul 1989, C. II, ss. 525.
- ORUÇ, Cemil, *İmam-ı Gazali’nin Eğitim Anlayışı*, (yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- ORUÇ, Cemil, *İmam-ı Gazali’nin Eğitim Anlayışı*, (yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Şeyh”, *DİA*, İstanbul 2010, C. XXXIX, ss. 50-52.
- ÖNGÖREN, Reşat, “Tarikat”, *DİA*, İstanbul 2011, C. XL, ss. 95-105.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, “Ahlak”, *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Ankara 1983, s. 28.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Akçe”, *DİA*, İstanbul 1989, C. II, ss. 224-227.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu’da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- ŞİMŞEK, Muhittin, *Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması*, Hayat Yayınları, İstanbul 2002.
- TEMEL, Hilal, *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitimi ve Öğretimindeki Rolü*, (yayınlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- TÜRCAN, Talip, “Şeriat”, *DİA*, Ankara 2010, C. XXXVIII, ss. 574-577.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Halife”, *DİA*, İstanbul 1997, C. XV, ss. 299-300.

III. BÖLÜM

SELÇUKLU KONYA'SINDA EKONOMİ

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE KONYA’NIN TİCARİ HAYATI

M. Said POLAT

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE,
spolat@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5418-6766.

ÖZ

Anadolu tarih boyunca coğrafi konumu itibariyle kuzey-güney, doğu-batı yollarının keşiştiği bir bölge oldu. Bu yüzden de bu bölgede ticaret olağan akışı içinde her zaman cereyan etti. XI. yüzyıldan XII. yüzyılın sonuna kadar devam eden siyasî belirsizlik ticareti sanılanın aksine büyük bir kesintiye uğratmadı. XII. yüzyılın sonlarından itibaren dünyadaki ticarî gelişmeler Selçuklu Türkiye’sinde ticareti canlandırdı. Bu canlanmaya Selçuklu sultanları da uyguladıkları siyasetle destek verdiler. Ticaretin emniyet içinde cereyan etmesi için gereken her şey yapıldı. Böylece XIII. yüzyılın ilk yarısında Selçuklu Türkiye’si canlı bir ticarete sahne oldu. Dünyanın her yerinden tacirler

Anadolu’ya ticaret yapmaya geldi. Hem konumu hem de başkent olması sebebiyle Konya şehri de bu canlanmanın getirdiği zenginlikten payını fazlasıyla aldı. Şehir, dünyanın pek çok yerinden gelen taciri ağırladı. Bu tacirlerin bir kısmı Konya’ya yerleşti. Münferit ya da ortak olarak açtıkları iş yerleriyle hem iç alım satım hem de dış alım satım faaliyetine katıldılar. Moğol hakimiyeti döneminde de Konya’nın ticarî önemini büyük ölçüde kaybetmediği tahmin edilmektedir. Çünkü bu dönemde de dünyanın her yerinden tacirler gelip gitmeye devam etti.

Anahtar kelimeler: Konya, Ticaret, Anadolu, Selçuklu Türkiye’si.

COMMERCIAL LIFE OF KONYA IN THE SELJUQS PERIOD

ABSTRACT

Throughout history, Anatolia has been a region where north-south and east-west roads intersect due to its geographical location. Therefore, trade in this region always took place in its usual flow. Contrary to popular belief, the political uncertainty that continued from the ninth-century to the end of the twelfth-century did not interrupt the trade. Since the end of the twelfth-century, the commercial developments in the world revived the trade in Türkiye of Seljuks. Seljuk sultans also supported this revival with their policies. Everything necessary for the safe conduct of trade was done. Thus, in the first half of the thirteenth-century, Türkiye of Seljuks witnessed a lively trade. Merchants from all over the world came to Anatolia to trade. Due to its location and being the capital city, Konya also received its share of the richness brought by this revival. The city hosted traders from many parts of the world. Some of these traders settled in Konya. They participated in both domestic trading and foreign trading activities with the workplace they opened individually or jointly. It is estimated that Konya did not lose completely its commercial importance during the Mongolian rule. Because during this period, traders from all over the world continued to come and go.

Keywords: Konya, Trade, Anatolia, Türkiye of Seljuks.

GİRİŞ

Bu çalışmada Selçuklu başkenti Konya'nın ticarî hayatı resmedilmeye çalışılacaktır. Selçuklular döneminde Konya'da ticarî hayata dair malumatın oldukça sınırlı olması, çalışmayı zorlaştırması yanında meseleyi daha büyük resim içinde ele almayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle önce Anadolu'nun ticarî hayatının büyük resmi ortaya konacak, ardından bunun içine Konya şehrinin ticarî hayatı resmedilecektir. Bu yapılırken esas itibarıyla tasviri yöntem kullanılacaktır. Malumatın olmadığı durumlarda yeri geldiğinde hipotetik değerlendirmelere başvurulacaktır.

Konuya girmeden önce şu kısa teorik çerçevenin ortaya konması gerekmektedir. Sanayi öncesi dönemde ticaretin durumu cereyan ettiği coğrafyanın zengin veya fakir olması ile doğrudan alakalıydı. Çünkü hammadde ve mamul malların bir yerden bir yere naklini ve alım satımını sanayi sonrasında olduğu gibi üreticilerin kendileri yapmıyor, sadece tacirler yapıyordu. Yani tacirler üretimi ve tüketimi belirleyen ana unsurdur. Dolayısıyla ticaretin canlı olduğu yerlerde, eğer ticaret transit değilse ki transit ticaret de belli ölçülerde zenginlik bırakır, üretimin de canlı olduğu, bütün olarak iktisadî genişlemenin olduğu bilinmektedir.¹⁷¹⁸

Bir bölgedeki ticaretin iki boyutu vardır: Birincisi bölgede cereyan eden ticaret ve ikincisi bu bölgenin geniş hinterlandıyla bağlantılı uzak mesafe ticareti. Yerel ticaret bölge insanlarının ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra ürün fazlasını satma ihtiyacı hisseder. Dolayısıyla dış satıma

¹⁷¹⁸ Marino Sanudo Torsello (1270-1343) transit de olsa ticaretin zenginlik bıraktığını nakletmektedir bk. David Jacoby, "The Economy of the Armenian Kingdom of Cilicia: Some Neglected and Overlooked Aspects", *La Méditerranée des Arméniens: XIIe-XVe siècle*, ed. Gérard Dédéyan, Claude Mutañan, Paris, 2014, 286.

yönelirler. Aynı şekilde kendi bölgelerinde üretilmeyen ürünleri de dışarıdan alırlar. Bu ticarî faaliyetlerin alanını genişletir. Bu her yerde görülen ticarî faaliyetin yanında, özellikle XV. yüzyıla kadar Anadolu'da görülen transit ticaret de dikkate alınmalıdır. Transit ticaret geçtiği bölgedeki tacirler zümresinin kısmi bir zenginliğine neden olsa da asıl zenginliği o bölgeye çok fazla bırakmaz. Özellikle XIII. yüzyıl Anadolu'sunda transit ticaretin yanında hem yerel ve hem de dış alım satıma dayalı (uzak mesafe) ticaret cereyan ediyordu. Bu şehirlerin ve kırsalın iktisaden canlanması ve büyümesinden de anlaşılmaktadır. Ticari hayatını tasvir edeceğimiz Konya şehri de XIII. yüzyıldaki canlılıktan nasibini almış olmalıdır. Konya'nın Selçuklu yönetim merkezi olması da ticarî hayatına ayrıca bir canlılık getirmiş olmalıdır. Bunun boyutları şimdilik tespit edilemese de bazı göstergeler yeri geldikçe zikredilecektir. Konya şehrinin ticarî hayatını daha geniş hinterlandıyla birlikte resmetmenin bir zorunluluk olduğunu hatırlatarak meseleye girilebilir.

Meseleye kronolojiden ziyade sorun odaklı yaklaşıldığında, ilk olarak XII. yüzyılın sonu, XIII. yüzyılın başından itibaren ticarî canlanmanın sebeplerine temas edilmesi gerekmektedir. XII. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'da oluşan siyasî istikrar, Suriye ve Mısır'daki siyasî yapılarla Batılı güçler arasındaki gerilimlerin zaman zaman ticareti sekteye uğratması, Anadolu coğrafyasındaki farklı beyliklerin ve devletlerin uyguladığı ticarî serbestiyet doğu-batı kuzey-güney ticaretinde Anadolu'nun önem kazanmasını sağladı. Anadolu'da etkin bir güç haline gelen Türkiye Selçuklu sultanlarının XIII. yüzyıldan itibaren ticareti destekleyen bir siyaset izlemeleri ve ticareti baltalayıcı bir siyasetten sakınmaları da bunda

olumlu bir etki yaptı. Bu dönemde sadece Selçuklu Türkiye'sinde değil Anadolu yarımadasının tamamında görülen iktisadî genişleme ve şehirlerdeki büyüme de büyük ölçüde bu ticarî canlanmayla ilişkiliydi.¹⁷¹⁹ Ticaretin canlanmasında tacirlerin de payı büyüktü. Anadolu kökenli tacirler yanında kadim dünyanın dört bir yanından tacirler genelde Anadolu'da özelde de Selçuklu Türkiye'sinde ticarî canlanmanın ana unsuru oldular.

Venedikliler ile Selçuklular resmi olarak 1209'da yaptıkları antlaşma ile ilişkiye girmişler, daha başa geçen iki sultan tarafından da bu antlaşma yenilenmiştir. 1220 tarihli antlaşma bu bilgiyi vermektedir. Venediklilerin Selçuklularla ilişkiye girmelerinde ne tür saiklerin etkili olduğu yeterince anlaşılabilmiş değildir. Bu ilişki bir soruyu akla getirmektedir: O da XIII. yüzyılın başlarından itibaren başta Venedikliler olmak üzere İtalyan tacirlerin Selçuklu Türkiye'sinde ticaret yapmalarının, XIII. yüzyılın ilk yarısında Selçuklu Türkiye'sinde görülen iktisadî canlanmada etkili olup olmadığıdır. Genel olarak batılı ticaret tarihçileri İtalyan tacirlerin uğradıkları ülkelerde ticarî canlılığa ve dolaşısıyla iktisadî genişlemeye sebep olduklarını iddia etmekte. Buna karşılık Bizans İmparatorlarının zaman zaman İtalyan tacirlere kısıtlamalar getirmelerine bir cevap verememekte. Selçuklu sultanlarının ticareti canlandırıcı ya da tabii seyrinde işlemlerini sağlayıcı, tacirleri koruyucu bir siyaset izlemeleri batılı araştırmacıların görmezden geldikleri bir husustur. O. Turan yarım asır önce bu canlanmayı Selçuklu

¹⁷¹⁹ M. Said Polat, "I. Alâeddin Keykubâd Döneminin Sonuna Kadar Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ticari Alandaki Siyasetleri ve Yaptıkları Antlaşmalar", *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyesi*, ed. Mehmet Ali Hacıgökmen vd. içinde yayımlanacak çalışmaya bakılabilir.

sultanlarının siyasetlerine bağlamıştı. Hiç şüphesiz bunun payı büyüktü, fakat O. Turan'ın göz ardı ettiği şartların da buna uygun olması gerekmektedir.

Bizans-Venedik ilişkilerini müstakil bir çalışma ile ortaya koyan David Nicol Bizanslılar ile Venedikliler arasındaki ilişkinin 1204 Latin İstilasından sonra duraklama evresine girdiğini belirtmektedir. Buna karşın ticaret tarihçisi David Jacoby, 1204'den sonra Nicaea İmparatorları ile Venedikliler arasında, 1204'de Konstantinopolis'teki Latin İstilasına destek vermelerine rağmen ilişkilerin sürdüğü ve hatta güçlü olduğunu iddia etmektedir. 1214 yılında Theodoros Laskaris ile Venedikliler arasında bir anlaşma yapılmış 1219 yılında bu yenilenmiştir. D. Nicol, bu antlaşmanın uygulamaya konmadığını belirtirken, D. Jacoby, Nicaea İmparatorluğu ile Venedikliler arasında 1261 öncesinde günümüze belgeleri ulaşmayan en az iki antlaşma daha olduğunu ve Nicaea İmparatorluğunun topraklarından özellikle Ege'deki liman şehirler üzerinden Venediklilerin transit ticaret yaptıklarını belirtmektedir.¹⁷²⁰ Nicaea imparatoru Laskaris'i böyle bir ilişkiye zorlayan şartları bilmiyoruz. Belki de düşmanlarının sayısını azaltmak istiyordu ya da iddia edildiği gibi iktisadî canlanma için Venediklilerin gerekli olduğunu düşünüyordu. Venediklilerin Niceea imparatorluğu yanında Selçuklularla da ilişkiye girerek ticarî ilişkilerini zenginleştirmek istedikleri anlaşıyor. Uzun yıllardır Selçuklu Türkiye'sindeki -XIII. yüzyıldaki- ticarî canlanmanın sultanların teşvikleri dışında başka hangi sebeplerle olduğuna dair rasyonel açıklamalar getirmeye,

bunu yapmak için bütün Doğu Akdeniz'de ve hinterlandında ve kısacası dünya ticaretindeki gelişmeleri de dikkate almaya çalışıyorum. Venedikliler başta olmak üzere İtalyan Şehir Devletleri tacirlerinin Selçuklu Türkiye'si'ne yönelmelerinde, o geniş coğrafyadaki olaylara göre daha yerel bir gelişme olan Antalya'nın Selçuklular tarafından ele geçirilmesi belirleyici olmuş olabilir. Bunun yanında batılı tacirlerin, Suriye, Mısır ve Bizans ile zaman zaman yaşadıkları anlaşmazlıklar sebebiyle doğu ile ticarî irtibatı daha istikrarlı görülen Selçuklu Türkiye'si üzerinden kurmak istemiş olabilirler. Bütün bunların yanında hem batılı tacirler hem de diğerleri ihtiyaç duydukları pek çok hammadde, yarı mamul ve mamul malları Anadolu'dan kolayca temin edebiliyorlardı. Anadolu, Mısır ile birlikte kadim dünyanın bütün tacirlerinin bir buluşma noktası olarak öne çıkıyordu. İtalyan tacirler öyle sıradan tacirler değildi. Ticari çıkarları doğrultusunda kısa sürede dostlarıyla düşman, düşmanlarıyla dost olabiliyorlardı. Bu yolla doğu ile batı arasındaki ticareti bütünüyle kontrolleri altına almışlardı. Ayrıca kıymetli bütün malların ticaretini tekellerine almaya çalışıyorlardı. Bunun için ne gerekiyorsa yapıyorlardı. XIII. yüzyılın ortalarına (1253) geldiğinde kumaş imalatının en önemli hammaddesi şapın alım satımını, Selçuklu başkenti Konya'ya yerleşip burada bir ortaklık kuran Akka'dan gelmiş Cenovalı Niccolo de San Siro ve 1243'ten beri Konya'da ikamet eden Venedikli Bonifacio de Molino adlarında iki İtalyan tacir tekellerine almışlardı. "Sultan bu iki tacirden başkasına satış yapamıyordu", onlar da fiyatları yükseltmişler 15 *bezant*dan 50 *bezanta* çıkarmışlardı.¹⁷²¹

¹⁷²⁰ David Jacoby, "The Economy of Latin Constantinople 1204-1261", *Urbs capta: La IVe Croisade et ses consequences*, ed. A. Laiou, Paris 2005, 206-207.

¹⁷²¹ Friar William of Rubruck, "The Journey of Friar William of Rubruck 1252 to 1255", *Contemporaries of Marco*

Burada ihracatta, batılılarla yapılan ticarete Bizans altın parası *bezantın* kullanılması dikkat çekicidir. Ayrıca Cenovalı tacir Nicolas'ın Akka'dan gelmiş olması, bizim öteden beri iddia ettiğimiz Suriye bölgesinden İtalyan asıllı veya batılı başka tacirlerin belki XII. yüzyılın sonlarından ama özellikle XIII. yüzyılın başlarından itibaren Selçuklu Türkiye'si'ne yönelmiş olabilecekleri tezini şimdilik zayıf da olsa doğrular niteliktedir. Yine Selçuklu Türkiye'si'nin Kütahya (1180'de alındı) ve Şebinkarahisar'da (1202'de alındı) çıkan, önemli bir maden olan şapın, muhtemelen Sultan II. İzzeddin Keykâvus (1249-1254) tarafından çıkartıldıktan sonra yine sultan tarafından bu iki İtalyan'a satıldığı, bu iki İtalyan'ın da kurduğu ortaklıkla aldıkları şapın ticaretini yapmaları ve bu faaliyetlerin Selçuklu başkenti Konya'dan yürütülüyor olması Konya'nın ülkenin üretim, ihracat ve ithalat faaliyetlerinin yürütüldüğü merkezlerden biri olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Yine Rubruck bu bilgileri verirken Konya'da çok sayıda Frank'ın bulunduğunu belirtip bunlar arasında bu iki İtalyan asıllı tacirden bahsetmesi Konya'da o dönemde çok sayıda batılı tacirin faaliyet halinde olduklarını da göstermektedir.¹⁷²² Özellikle İtalyan tacirler ticareti savaşla birlikte yürütüyor ve zaman zaman ticaret yaptıkları ülkelere ticarî çıkarları doğrultusunda siyasî baskılar yapmaktan geri durmuyorlardı. Nitekim Venedikli Bonifacio

de Molino, Moğollara karşı yapılan Köseadağ Savaşı'nda askeri şef olarak görev yapmıştı.¹⁷²³ İtalyanların devletlerin zor anlarında yanlarında yer alarak onlardan tavizler elde etmeleri onlar için sıradan işlerdi. İtalyan tacirlerin yoğunluğu ve etkinliği Konya'da Venediklilere, Sivas'ta da Cenovalılara ait birer konsoloshanenin olmasından da anlaşılıyor.¹⁷²⁴

XIII. yüzyıldaki ticarî canlanmanın sebeplerini araştırmamız boşuna değildir. Çünkü XIII. yüzyılın sebepleri anlaşılırsa daha öncesi ve sonrasını anlamaya da katkısı olabilir. Anadolu'da öncesindeki ticaretin boyutlarını çok iyi bilmiyoruz, fakat tabii bir ticarî faaliyetin siyasî çalkantılara rağmen XIII. yüzyıla kadar devam ettiğini tahmin ediyoruz. Hatta Türkmen akınlarının, iç ve dış dünya ile mücadelelerinin bu ticareti yer yer sekteye uğratsa da dikkati çekecek bir şekilde engellemediğini de kuvvetle tahmin ediyoruz. XI ve XII. yüzyıla ait kayıtlar çok az olsa da Anadolu'daki önemli ticaret merkezlerine kadim dünyanın her yerinden tacirlerin gelip gittiği, önemli ticaret merkezlerinde görünür oldukları bilinmektedir. Büyük ihtimalle doğu-batı, kuzey-güney ticareti Anadolu üzerinden bu dönemde de olağan seyrinde devam ediyordu.

Müslüman dünya kuzeyin kürklerini ve kölelerini Türkler Anadolu'ya gelmeden önce de geldikten sonra da Anadolu üzerinden temin ediyordu. Alan tacirler XI. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar Karadeniz havzasında ticaret hayatına hakimdi. Kırım-Trabzon ve Konstantinopolis

Polo, edit Manuel Komroff, New York, 1928, 206; David Jacoby, "Production et commerce de l'alun oriental en Méditerranée, XIe-XVe siècles", *L'alun de Méditerranée*, ed. Philippe Borgard vd., Naples 2005, 217-267; M. Said Polat, "Selçuklular ve Beylikler Dönemi Türkiye'si'nde Ticaret", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2006, I, 374.

¹⁷²² Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri, I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990, 126.

¹⁷²³ Claude Cahen, "13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret", *Selçuklular, Cogito*, 29 (2001), 139.

¹⁷²⁴ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1988, 116.

arasında yoğun bir ticarî faaliyet içindelerdi.¹⁷²⁵ Türk akınlarının en yoğun olduğu bir dönemde XI. yüzyılın ikinci yarısında Artze (Erzurum) şehrinde İran, Hindistan ve Asya'nın geri kalanından getirilen her türlü emtia bulunabiliyordu.¹⁷²⁶ Ticaret tabii seyrinde devam ediyordu. Ebu Hamid el Gırnati'ye (ö. 1169-1170) göre Anadolu'ya XII. yüzyılın başlarında Rusya'dan tacirler gelip gidiyordu.¹⁷²⁷ Doğu-batı istikametinde de durum farklı değildi. 1135 yılında aralarından dört Hristiyanın da bulunduğu 400 İranlı tacirden oluşan bir kervan Konstantinopolis dönüşü Mar Theodorus Yortusu gününde kara saplanmıştı.¹⁷²⁸ İlk Haçlı Seferleri sırasında Konstantinopolis'te boy gösteren Türkler belki de Anadolu'dan ticaret yapmaya gidiyorlardı.¹⁷²⁹ Gayrimüslim ahali ile Türkmenler arasındaki iyi ilişki Bizans imparatorunu rahatsız etmiş, tepki olarak Ermeni ve Süryani tacirlerin Konstantinopolis'teki kiliselerini yıktırmıştı (1094-1095).¹⁷³⁰ Bu iyi ilişki yer yer Rum ahali ile de kurulmuştu. XII. yüzyılın ortalarında (1142) Beyşehir Gölü civarındaki Gayrimüslim ahali ile “Konya Türkleri” arasındaki (muhtemelen başta ticarî olmak üzere) canlı ilişki ve dostluk kurulmuş, Türklerin adet ve gelenekle-

rini benimsemişler “hemen hemen Türkleşmişlerdi”.¹⁷³¹

Oğlu el-Melikü'l-Efdal Nureddin Ali'nin (1186-1196) Sultan Selahaddin'e (1171-1193), II. Kılıç Arslan'ın ülkesi Anadolu'ya yönelmesini “orada çok şehir, asker ve para olduğunu” belirtmesi dikkat çekicidir.¹⁷³² Bu XII. yüzyılda da Anadolu'nun sanıldığı gibi büyük bir harabiyet içinde olmadığına işaret etmektedir. Bu durumda XII. yüzyıla ait ticarete dair verilerin neden bu kadar az olduğu sorusu akla gelmektedir. Muhtemelen olağan bir ticarî faaliyet yazarların dikkatini çekmiyordu. Aynı durum Selçuklu merkezi Konya için de geçerliydi.

Asırlardır Batı Asya'daki ülkelerin kendi aralarında da devam eden ticarî faaliyetleri vardı. Özellikle Karadeniz'de ve Karadeniz ile bağlantılı ülkelerde asırlardır ticaret tabii seyrinde cereyan ediyordu. Belirtildiği gibi Türkmen akınları ve kendi aralarında ve dış dünya ile mücadeleleri, bu ticaretin Anadolu ayağını bazı bölgelerde zaman zaman kesintiye uğratsa da hiçbir zaman tamamen engellemediği açıktır. Dolayısıyla XIII. yüzyıla kadar Anadolu coğrafyasının her bölgesinde ticarî faaliyet, dönemden döneme, bölgeden bölgeye farklılaşan bir şekilde sönük veya canlı bir şekilde devam ediyordu.

Doğu-batı ticareti bir takım siyasî çekişmelere ve belirsizliklere rağmen XII. yüzyıl boyunca artan oranda tabii seyrinde cereyan etmiş gibi görünüyor. Venedikli tacirler 1147 yılında

¹⁷²⁵ A. Y. Yakubovsky, *Altınordu ve İnhitatı*, terc. Hasan Eren, İstanbul, 1955, 71.

¹⁷²⁶ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, 153.

¹⁷²⁷ Ebu Hamid el-Gırnati, “Tuhfetül Elbab”, kısmi yay. ve terc. Gabriel Ferrand, *Journal Asiatique*, 207 (1925), 133; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul 2000, 120.

¹⁷²⁸ Süryani Patrik Mihail, *Vakainame* (1042-1195), çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Nüsha, 1944, 100. Cahen tacirlerin sayısını 500 olarak verir krş. Cahen, *Anadolu*, 120.

¹⁷²⁹ Fulcher of Cahartres, *A History of the Expedition to Jerusalem (1095-1127)*, trans. Rita Ryan, Tennessee 1969, 79, not 1.

¹⁷³⁰ Mihail, 42.

¹⁷³¹ John Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, yay. haz. Işın Demirkent, Ankara 2001, 19-20; Niketas Khoniates, *Historia (Iannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1995, 24.

¹⁷³² İbnü'l-Esir, *El-Kamil fi't-tarih*, terc. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydin, İstanbul 1987, XII, 87.

Genovalı tacirler 1156'da ya da daha öncesinde Satalia'da (Antalya) görünmeye başlamışlardı. Yine Pisalılar XII. yüzyılda Satalia'daydı.¹⁷³³ Onların Selçuklu Türkiye'si ile de ticarî ilişkileri olmuş olmalıdır. Bilindiği kadarıyla XII. yüzyılın sonlarında Horasan ipeği Tebriz'e ulaştıktan sonra buradan Anadolu'ya giriyor, Sivas-Kayseri ve Konya üzerinden Akdeniz sahillerine Bizans hakimiyetindeki Antalya'ya buradan da Cenova'ya ulaşıyordu. Bu ticaret 1288 yılına kadar devam etti. Belirtildiği gibi Batı kaynaklarında Satalia olarak adlandırılan Antalya'da Cenovalı tacirler 1156 belki de daha erken dönemden beri bulunmaktaydı. 1191 ve 1192 tarihli Cenova'daki kayıtlarda Antalya'dan Raimondo (de Satalia) ve 1212 ve 1216 yılına ait yine Cenova'daki kayıtlarda Antalya'dan Nicola (de Satalia) adlarında aslen Cenovalı olan iki tacire rastlanmaktadır.¹⁷³⁴ Doğudan gelen ticarî emtia Tebriz üzerinden sadece Karadeniz limanlarına çıkmıyor, Anadolu'da önemli ticaret merkezlerini geçerek, bunlar arasında Konya da var, Antalya'ya ulaşıyordu. Boyutlarını bilmesek de bu güzergah üzerinde XII. yüzyılın ikinci yarısında bir ticaretin olduğunu göstermesi açısından önemlidir. D. Jacoby, Selçuklu Türkiye'si'ni batının ipek tedarik ettiği bölgelerden biri haline gelmesini XII. yüzyılın sonlarında Selçukluların hakimiyetini tesis etmesine bağlamaktadır. Bu tedarikin XIII. yüz-

yılda da artarak devam ettiğini belirtmektedir. 1236 yılına gelindiğinde Venedikliler, Marsilyalılar, Provanslılar ve Monpelliye'liler Selçuklu Türkiye'si'nden ipek ve ipekli kumaşların ithalatını Kıbrıs üzerinden yürütenler arasında yerlerini almışlardı.¹⁷³⁵ W. Heyd 1236 yılına ait bu bilgileri daha da genişletmekte, Provanslıların, Konya üzerinden Kıbrıs ile transit ticaret yaptıklarını, adaya birçok şey yanında şap, yün, deri, ham ve işlenmiş ipek gönderdiklerini belirtmektedir.¹⁷³⁶

Venediklilerin 1204-1261 arasında Boğazlarda hakimiyet kurması rakibi Cenevizlerin bu bölgede ve Karadeniz'de ticaret yapmasının önüne geçti. Bu dönemde Cenevizler yine Antalya ve Ayas limanları üzerinden Selçuklu topraklarına girerek Karadeniz'den gelen emtianın ve Anadolu'daki mamul ve mamul olmayan emtianın teminini sağlamış olmalıdır.

Eğer Selçuklu sultanları başından beri sadece Selçuklu Türkiye'si değil Anadolu'dan cereyan eden ticareti sekteye uğratmama siyaseti izledilerse ve bu XIII. yüzyılda şartların da elvermesiyle ticarete canlanmaya ve iktisadî genişlemeye sebep olduysa o zaman bu siyasetlerini devletin merkezi Konya için de uygulamış olmaları gerekmektedir. Yani Selçuklu hakimiyeti döneminde Konya'da canlı bir ticaret hayatı ve iktisadî yönden de bir genişleme yaşanmış olmalıdır. Artık dikkatimizi biraz daha Konya'ya yoğunlaştırabiliriz. Konya önemli yolların birleştiği kavşaklardan biriydi.¹⁷³⁷

¹⁷³³ David Jacoby, "Italian Trade in Anatolia, Eighth-Thirteenth Century", *Orta Çağ'da Anadolu'da Kültürel Karşılaşmalar: 12-15. Yüzyıllarda Anadolu'da İtalyanlar Sempozyum Bildirileri, 13 Mayıs 2016, Ankara*, Ankara 2019, 10-11.

¹⁷³⁴ David Jacoby, "Silk Crosses the Mediterranean", *Le vie del Mediterraneo. Idee, uomini, oggetti (secoli XI-XVI), Genova, 19-20 aprile 1994 (Università degli studi di Genova, Collana dell'Istituto di storia del medioevo e della espansione europea, n. 1)*, ed. G. Airaldi, Genova 1997, 75.

¹⁷³⁵ Jacoby, "Silk Crosses the Mediterranean", 65, 76, 78.

¹⁷³⁶ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975, 334.

¹⁷³⁷ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1961, 81.

Doğu'nun emtiası Tebriz'e geliyor, oradan Anadolu'ya giriyordu. Anadolu'da yol ikiye ayrılıyordu. Bir yol Karadeniz limanlarına özellikle Trabzon'a ulaşırken diğer yol Sivas'tan ikiye ayrılıyordu. Bir yol bir ihtimal Kayseri'ye uğramadan Ayas'a inerken, diğer yol Kayseri'ye oradan Aksaray, Konya üzerinden Antalya'ya iniyor ve böylece Akdeniz'e ulaşmış oluyordu.¹⁷³⁸

Konstantinopolis'ten "Kilikya Kapısına" ulaşan iki önemli yoldan birincisi Konya (Iconium) üzerinden geçiyordu. Bu birinci yol Bizans hakimiyeti altında geç dönemlere doğru daha da tercih edilen bir yol oldu. Konstantinopolis-Nicomedia (İzmit)-Nicaea (İznik)-Eskişehir (Drylaeum)-Hisar (Amorium) ya da (Kütühyä/Coryaeum üzerinden)-Akşehir (Philomelium)-Konya (Iconium)-Kilikya Kapısı-Antakya'ya ulaşıyor ve yine Selçuk (Epehesus) yolu Konya (Iconium) şehrinin hemen yakınından geçerek Kayseri (Caesarea) üzerinden Euphrates veya Malatya (Melitene)'ya ulaşıyordu.¹⁷³⁹ Buralardan Müslüman dünya ile irtibata geçiliyordu. Konya, Bizans döneminde en çok vergi veren iki liman şehrinde biri olan Antalya (Attalia)¹⁷⁴⁰ üzerinden Akdeniz'in canlı ticareti ile yakın ilişki içindeydi. Türk akınlarına maruz kalan 1070 yılı Konyası hakkında bilgi veren Attalies şu satırları kaydetmektedir: "Bu kent

(Ikonion) o sıralarda hem nüfusunun kalabalıklığı bakımından ve evlerinin (yayıldığı alanın) büyüklüğü bakımından hem de diğer yararlı ve imrenilmeğe değer unsurlar (nitelikler) bakımından seçkinlik gösteriyordu; orada ayrıca her türden hayvanlar vardı."¹⁷⁴¹

Bizans Anadolu'sunda cereyan eden ticaret Selçukluların hakimiyeti döneminde de artarak devam etti. XIII. yüzyıl Anadolu'sundaki canlı ticarete Konya önemli ticaret merkezlerinden biri olarak dikkati çekmekteydi. Türkler ticaret merkezlerine öteden beri rağbet etmişlerdir. Belki de Konya'nın siyasî merkez olarak seçilmesinde diğer yönleri yanında, özellikle önemli bir ticaret merkezi olmasının payı büyüktü. Dört bir yana açılan yol ağı üzerindeki hanların yoğunluğu bu canlı ticarete tanıklık yapmaktadır. Konya'ya giren yollar ve hanlar şunlardı: Konya-Aksaray güzergahı üzerinde Zazadin Han, Zencirli Han, Akbaş Han, Katrancı Han, Obruk Han, Okla Han, Sultan Han, Ak Han bulunuyordu. Konya-Akşehir-Afyonkarahisar güzergahı Akşehir'e kadar iki yol halinde ilerliyordu. Birinci yol üzerinde Köle Hasan (Hoca Fakih) Han, Hanyeri Han, Altunapa Han, Elikesik Han bulunmaktaydı. İkinci yol daha önemliydi ve üzerinde Horozlu Han, Dokuzun Han, Hacı Hafız Han, Kadın Han, Il-

¹⁷³⁸ Francesco Balducci Pegolotti, *La Pratica della Mercatura*, ed. Allan Evans, New York (1936) 1970, 389-391; Kemal Özerin, *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, 1959, 51. Tebriz-Ayas yolu Moğol istilasından sonra önem kazanmaya başlamış, önemi de gittikçe artmıştır.

¹⁷³⁹ Klaus Belke, "Transport and Communication", *The Archaeology of Byzantine Anatolia from the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, ed. Philipp Niewöhner, New York 2017, 29-31.

¹⁷⁴⁰ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, terc. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017, 188.

¹⁷⁴¹ Attaleiates, 141; Xavier Jacob, *Les Turcs au moyen-âge, textes-byzantins*, Ankara 1990, 31; Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslam Şehri Olarak Konya*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, 90-91. Ayrıca krş. Kory Özcan, "Anadolu'da Bizans Kentlerinin Mekansal Örgütlenme Düzeni ve İşlevsel Kimliği Üzerine Notlar Türk Fethi Öncesine İkonium (Konya)", *Konya Kitabı*, ed. Haşim Karpuz, Osman Eravşar, Konya 2006, IX, ss. 41-48. K. Özcan'ın bu çalışmasını daha önce yapılmış şu çalışma ile krş. M. Said Polat, *Moğol İstilasına Türkiye Selçukluları'nda İktisadi Hayat*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1997, 6-18.

gın Sahip Ata Han, Argıt Han bulunmaktaydı. Konya-Beyşehir-Antalya güzergahı üzerinde Köle Hasan (Hoca Fakih) Han, Hanyeri Han, Altunapa Han, Kuruçeşme Han, Kızılören Han, Yunuslar Han, Küçük Afşar Han, Yenice Çiftlik Han, Derebucak Tol Han, Ortapayam Han bulunmaktaydı. Konya-Seydişehir-Antalya güzergahı Beyşehir üzerinden birinci yol üzerinde Köle Hasan (Hoca Fakih) Han, Hanyeri Han, Altunapa Han, Kuruçeşme Han, Kızılören Han, Yunuslar Han, Küçük Afşar Han, Derebucak Tol Han bulunmaktaydı. İkinci yol üzerinde Gömse (Seyffeddin Ferruh) Han, Gırvat Han, Belbaşı Han, Derebucak Tol Han, Ortapayan Han bulunmaktaydı. Üçüncü yol üzerinde Yıkık Han, Küçük Afşar Han, Derebucak Tol Han, Ortapayam Han bulunmaktaydı. Konya-Karaman-Ereğli güzergahı Karaman'a kadar iki yol vardır. Birinci yolda Gömse (Seyffeddin Ferruh) Han, Gaferyat Han bulunmaktaydı. İkinci yol üzerinde Kaşın Han bulunmaktaydı. Konya-Bozkır-Alanya güzergahı Bozkır'dan sonra iki yola ayrılmaktaydı. Bu güzergah üzerinde herhangi bir kervansaraya rastlanmamıştır. Konya-Ankara güzergahı üzerinde Selçuklular dönemine dair bir han bulunduğu dair bilgi bulunmamaktadır.¹⁷⁴² Burada yollarda hanların adlarının tekrarı aynı yolun paylaşılmasından kaynaklanmaktadır. Belli güzergahlarda hanların yoğunlaşması o güzergahlardaki yolcu akışının daha yoğun olduğunu, dolayısıyla ticarî faaliyetlerin yönünü gösterebilir. Kemal Özergin, XIII. yüzyılda da Sinop ve Samsun limanlarından giren kuzeyin ticarî emtiasının Ankara üzerinden Konya'ya oradan da Antalya ve Alaiye üze-

rinden Akdeniz'e açılabilmesini, yine doğunun emtiasının da Erzurum-Sivas-Kayseri-Aksaray-Konya'ya buradan da Akdeniz'e ve Ege'ye mahreç bulabildiğini belirtmektedir.¹⁷⁴³ Konyalı tacirlerin Karadeniz ticaretine muhtemelen Ankara üzerinden giderek Samsun liman şehrinde açıldıklarına dair bir malumata sahibiz. Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos (1195-1203), Konstantinos Phrangopulos adında birini 6 gemiyle Karadeniz'e Giresun (Kerasous) yakınlarında batan bir geminin enkazını aramak için göndermiş, o da Konstantinopolis'e denizden gidip gelen gemileri ve Samsun'a (Amisos) gelen gemileri yağmalamıştı. Tacirlerin mallarına el koymuş ve bir kısmını öldürmüş geriye kalanları da soymuştu. Hayatta kalan tacirler durumu imparatora bildirdilerse de imparator aldırış etmemişti. Konyalı tacirler bu defa durumu sultan Rükneddin Süleymanşâh 'a (1196-1204) anlattılar o da imparatorun tacirlerin mallarının geri verilmesini istedi. İmparator suçu kendi üzerinden atarak olaydan sıyrılmaya çalıştı. Fakat o sırada aralarında barış antlaşması görüşmeleri yapılmıyordu. Antlaşma imzalanınca (1201) tacirlerin kayıplarına karşılık 50 gümüş para alabildi¹⁷⁴⁴. Barış antlaşması sırasında olduğuna dair kayıttan bu olayın 1201'de vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Konyalı tacirlerin Karadeniz ticaretine açıldıkları diğer en önemli liman şehri Konstantinopolis idi. Konyalı tacirlerin Konstantinopolis ile sürekli ticarî ilişki

¹⁷⁴³ Özergin, 50-51.

¹⁷⁴⁴ Niketas Khoniates, *Historia* (1195-1206), çev. ve not. Işın Demirkent, İstanbul 2004, 92-93 ve notlar 174. 175. 176. Rükneddin Süleymanşâh bir zamanlar melikliğinde Samsun'un da kendisine bağlı yerler arasında olduğunu belirtmek gerekir Khoniates, *Historia*, 81; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1993 242. O. Turan imparatorun tacirlerin malları karşılığında 5000 (50 mine) cevheri verdiğini belirtmektedir krs. O. Turan, *Türkiye*, 248.

¹⁷⁴² Şükrü Dursun, Remzi Duran, "Anadolu Selçukluları Dönemi Konya Ticaret Yolları", *Konya Kitabı*, ed. Abdulkadir Buluş, Caner Arabacı, Konya 2018, XVI, ss. 128-146.

içinde olduğu farklı dönemlere ait örneklerden anlaşılıyor. Nitekim Mısır sultanı el-Aziz Osman (1193-1198) Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos’a (1195-1203) gönderdiği atlara sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196) el koyunca, Bizans İmparatoru da Konstantinopolis’teki “ticaret yapan Romalı veya Ikonion’dan (Konya) gelen Türk tacirlerin”, satılık malları hariç, mallarına el koymuş, kendilerini de hapsedirmişti.¹⁷⁴⁵ Bu olay, hükümdarların idari dönemleri dikkate alındığında 1195-1196 yılları arasında vuku bulmuş, atlar da İskenderiye’den Anadolu’ya muhtemelen Antalya (ya da Ayas) limanına, oradan sultanın idaresindeki yollar üzerinden, belki de Konya üzerinden Konstantinopolis’e ulaştırılmak istenmiş olabilir. Birbirinden bağımsız bu iki örnek Konyalı tacirlerin çevredeki ticaret merkezlerinde oldukça etkin olduklarını göstermektedir. Selçuklu Devleti ile Bizans Devleti arasındaki ihtilaflarda da sık sık mağdur edilmeleri az sayıda olmadıklarının bir işaretidir.

XIII. yüzyılın ilk yarısında Konya’nın itibarlı tacirleri Antalya üzerinden İskenderiye’ye de ticaret yapmaya gidiyorlardı. Oradan İskenderiye ve utabi kumaşından, yünlülerden yapılmış elbiseler getiriyorlardı.¹⁷⁴⁶ Bunların dışında başka neler satın aldıkları bilinmiyor. Şerefeddin-i Hindi adında Konya’da attarlık da yapan bir tacir Hindistan’dan Konya’ya acayip

ve garip mallar getiriyordu.¹⁷⁴⁷ Sivas’a ve Konya’ya çok sayıda İranlı tacir gelmekteydi.¹⁷⁴⁸ Bazı Tebrizli tacirler Konya’ya yerleşmişlerdi. Bunlardan el-Hac Bahtiyar b. Abdullah Konya sahrasında Gorgorum yolu üzerinde bir han yaptırmıştı. Diğer bir Tebrizli tacir el-Hace ibn Abdülcebbar Konya’da da bir mescit yaptırmıştı.¹⁷⁴⁹ Tacir lakabını taşıyan Konyalıların varlıklı kişiler oldukları anlaşılıyor. Bunlar sadece ticaretle işgal etmiyor aynı zamanda toprak sahibiydiler. Mevlâna Calaleddin Rumi oğlu Sultan Veled ile Konya’da gezerken ona evler üzerinden Konya’daki zümreleri tasvir etmiş, tacirlerin evlerinin esnaf ve zanaatkarın evlerinden daha büyük olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁷⁵⁰ Ahiler arasında varlıklı tacirler vardı. XIII. yüzyılda yaşamış, İpek taciri (kazzaz) Ahi Ahmed Şah Konya’nın itibarlı tacirlerindii. Büyük bir servete sahipti ve emrinde binlerce asker ve rindan vardı.¹⁷⁵¹ Ahi Ahmed Şah diğer bir ahi Ahi Ahmed’den 12000 sultani altın alacağından vazgeçebilecek kadar varlıklıydı.¹⁷⁵² Konya’daki büyük tacirler (bunlar “tacir” lakabıyla anılıyorlardı) zümresine isimlerden anlaşıldığı kadarıyla Türk asıllı tacirler de katılmıştı. El-Hac Yusuf b. Savtekin el-Konevi bunlardan biriydi.¹⁷⁵³

D. Jacoby’ye göre XII. yüzyılın sonlarında Horasan ipeği Tebriz üzerinden Anadolu’ya gidiyor, Konya üzerinden Antalya’ya, Akdeniz’e

¹⁷⁴⁵ Khoniates, *Historia*, 53-54. Her ne kadar olayın imparatorun hükümdarlığının üçüncü yılındaki veya sonrasındaki olaylar arasında zikrettiğine de değinmekte fayda varsa da I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in hükümdarlığı ile uyuşmamaktadır. Osman Turan bu olayın Melik Adil döneminde vuku bulduğunu belirtmektedir krş. Osman Turan, *Türkiye*, 240.

¹⁷⁴⁶ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, II, 1989, 139, 512-513.

¹⁷⁴⁷ Eflaki, *Menkıbeler*, II, 97.

¹⁷⁴⁸ Cahen, *Anadolu*, 123.

¹⁷⁴⁹ Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *TTK Belleten*, XI/42 (1947), 225, 232.

¹⁷⁵⁰ Eflaki, *Menkıbeler*, I, 257-258.

¹⁷⁵¹ Eflaki, *Menkıbeler*, II, 296.

¹⁷⁵² Anonim *Tarih-i al-i Selçuk*, çev. Feridun Nafiz Uzluğ, Ankara 1952, 65.

¹⁷⁵³ O. Turan, “Altun-Aba Vakfiyesi”, 224.

oradan da batıya aktarılırken, Moğol hakimiyetinden sonra 1257'ten itibaren Çin ipeği yine Tebriz üzerinden Anadolu'ya girerek Ayas limanından Akdeniz'e ve batıya ulaştırılıyordu. Aynı şekilde baharat ve diğer doğunun emtiası, Moğol hakimiyeti döneminde, Tebriz ve Bağdat üzerinden Ayas limanına ulaştırılıyordu.¹⁷⁵⁴ Tebriz'den Konya'ya oradan Antalya'ya ulaşan yolun, Ayas limanının önem kazanmasıyla önemini kaybedip kaybetmediğini bilmiyoruz. Eğer eski önemini kaybettiye bu durumdan güzergahın üzerindeki Konya şehri de etkilenmiş olmalıdır.¹⁷⁵⁵ Moğol dönemindeki bu bilgilere rağmen Genovalılar daha 1201'de Kilikya Ermeni idaresi ile bir antlaşma yapmışlardı. Venedikliler yine 1201'de Kilikya'daydı. Bu dönemde İtalyan tacirler Kilikya bölgesi üzerinden Selçuklu Türkiye'si ile ticarî ilişkiler içinde olmuş olabilirler. Bilinebildiği kadarıyla XIII. yüzyılda ahşabın bir kısmını ve demiri Selçuklu Türkiye'si'nden temin ediyorlardı.¹⁷⁵⁶

Konya şehri Moğol hakimiyetinden sonra, eski günlerdeki gibi olmasa da ticarî önemini büyük ölçüde kaybetmiş olmayabilir. Şehirdeki gelişmelerin yakın tanığı İbn Bibi'nin nakli o yıllara özgü değilse, sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1284) zamanında Sahib-i Azam Fahreddin Ali ile Emir Muineddin Süleyman Pervane'nin (1277 öncesi olmalı) yönetimindeyken dünyanın her yerinden, Stanbol (Konstantinopolis) civarından, Frenkistandan, Tarsus'tan (Kilikya), Kıbrıs (Kıbrıs) ve Rod'dan (Rodos) tüccarlar ve elçiler akın akın Konya'ya

geliyordu.¹⁷⁵⁷ Başta batılı tacirler olmak üzere pek çok yerden tacirin Konya'ya gelmeye devam ettikleri anlaşıyor. Bununla birlikte bu dönemde yolların güvenliği gerek Moğol göçebeleri gerekse Türkmenlerin saldırıları sebebiyle yer yer ortadan kalkabiliyor, ticaret darbe alabiliyordu. Konya bağlantılı yollarda da zaman zaman bu tür olaylara rastlanıyordu. Nitekim Karamanoğlu Muhammed (Mehmed) Bey'in adamları Hacı Mecdeddin'in bazerganının (tacirlerinin) 50 bin dirhem kıymetinde kumaşını yağmalamışlardı. Muhammed Bey, Konya'da Mevlâna Celaleddin Rumi ile görüşmesi sırasında adamlarının yaptıklarına Mevlâna'nın öfkesinden ve Kayseri'de Muineddin Pervane'nin ilgisinden sonra yağmalanan malları iade etmişti.¹⁷⁵⁸ Göçebeler aslında ticarî faaliyetlere karşı değildirlir. Ayrıca pax mongolia (Moğol barışı: 1210-1350) ilke olarak tacirleri ve yolcuları korumayı vadeliyordu. Tacirlere yönelik göçebelerin yağma girişimleri bu son örnekte de olduğu gibi siyasî bir sebebe dayanıyordu.

Bu bağlama ait bu bilgilerden sonra Konya şehrinin iç ticareti tasvir edilebilir. Önce fiziki yapı hakkında kısaca bilgi verilmesi gerekmektedir. 1340 yılında eserini tamamlayan Müstevfi'nin Konya şehri surlarını II. Kılıç Arslan'ın kesme taştan yaptırdığını ve I. Alâeddin Keykubâd'ın ve emirlerinin daha sonra bu surla-

¹⁷⁵⁴ David Jacoby, "The Economy of the Armenian Kingdom of Cilicia", 263-264, 267, 284.

¹⁷⁵⁵ Ş. Turan kaybettiğini düşünüyor bk. Ş. Turan, 130.

¹⁷⁵⁶ Jacoby, "Italian Trade in Anatolia", 11-12.

¹⁷⁵⁷ İbn-i Bibi, *El-Evami'ü'l-Alaiyye fî'l-umuri'l-Alaiyye*, haz. Adnan Sadık Erzi, Tıpkıbasım, Ankara 1956, 650; Turnator, Ece Gülsüm, *Turning the Economic Tables in the Medieval Mediterranean: The Latin Crusader Empire and the Transformation of the Byzantine Economy, ca. 1100-1400*, Basılmamış Doktora Tezi, Harvard University, 2013, 549-550.

¹⁷⁵⁸ Eflaki, *Menakibeler*, I, 525-527. Ayrıca krş. Ahmed Eflaki, *Menakibu'l-arifin*, yay. Tahsin Yazıcı, Ankara 1976, I, 485-486.

rı yine kesme taştan yenilediğini, bu surların uzunluğunun yaklaşık 10 bin adım ve 12 kapılı olduğunu nakletmektedir¹⁷⁵⁹. Bu kapıların önemine gelince bazıları çarşı ve pazarlara açılıyordu: Kasaphane/Debbağlar Kapısı, Kale'nin kuzeydoğusunda bulunan kapı sur dışında debbağlara açılıyordu. At Pazarı Kapısı, Kale'nin güneydoğusunda bugünkü Kapı Camii civarındaydı ve sur dışındaydı.¹⁷⁶⁰ Konya'nın dış surlarının ne zaman yapıldığı tartışmasını ehline bırakıp asıl konumuz olan çarşı pazarlara gelirse, Selçuklular döneminde şehrin çarşı ve pazarları şunlardı: Eski Çarşı (Suk-i atik), Yeni Çarşı (Suk-i cedit), Allame Çarşısı, Altun Aba Çarşısı, Debbağlar Çarşısı, Uzun Çarşı, Argaçcılar Çarşısı, Buğday Pazarı, Pazar-ı Suzen-geran (İğneciler Pazarı), Garipler ve Gureba Çarşısı, Haffaflar (Kunduracılar) Çarşısı, Kassablar (Kasaplar) Çarşısı, Cami Çarşısı, Odun Pazarı, İplik Pazarı, Tuz Pazarı, Attarlar Pazarı, Tiz Pazarı, Bit Pazarı, At Pazarı¹⁷⁶¹. Modern öncesi dünyada çarşılar genelde iş kollarına göre bölünüyordu. Uzmanlaşmış pazarların niteliği hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Bu pazarların özellikle şehir dışında olanlarının, Buğday Pazarı ve At Pazarı'nın Konya ve kırsalındaki üretim dikkate alındığında büyük çaplı dış alım-satıma da yönelik pazarlar olabileceğini unutmamak gerekir. Bir veya birkaç uzmanlaşmış ticarî hanla yerel ihtiyaçlara cevap verilebileceği düşünüldüğünde, sur içinde de olsa uzmanlaşmış pazarların dış alım-satıma yönelik olabileceklerini hatırdan çıkarmamak

lazım. 1332 yılında Anadolu'ya gelen İbn Battuta Konya'nın caddelerinin geniş olduğunu, çarşılarının düzenli ve şirin olduğunu, her zanaat erbabının çarşıda belirli bir yerde toplandığını nakletmektedir.¹⁷⁶² K. Özcan da vakfiyelere dayanarak Selçuklu Konyası'ndaki ticaret mekanlarının örgütlenmesini tespiti çalışmış, çarşıların “sokak düzeninde mekansal uzmanlaşma/örgütlenme içinde oldukları sonucuna varmıştır. Onun diğer bir tespitine göre dükkanlar sadece çarşılarda konumlanmıyordu. Bazı dükkanlar mahalle aralarına da konumlanmıştı: “... Bakırcı Yusuf Mahallesi'nde iki dükkan...” gibi. Cami ve medrese etrafında dükkanlar yer aldığı gibi asıl kale kapılarında küçük birer ticaret alanı oluşmuştu: “...Sultan kapısında beş dükkan...”, “...Kassab-hane Kapısında Kassablar sırası...” gibi. Dükkanlar müstakil olduğu gibi “bodrum+dükkan” veya meskenle birlikte “dükkan+oda” gibi iki katlı da olabiliyordu. En önemli ticaret birimlerinden birisi olan hanlar da genellikle iki katlıydı. K. Özcan'ın tespit ettiği hanlar şunlardı: Karatay Hanı, Ermen Hanı, Hoca Hasan-ı Sultani Hanı, Debbağlar Hanı, Kuzu Han ya da Altun Aba Hanı, Demre ya da Zümrüt Hatun Hanı, Bedreddin Yalman Hanı, Tebrizli tacir Hoca Bahtiyar Hanı. İmalathaneler ham ve yarı mamul malların ticarî mallara dönüşmesini sağlayan bir diğer önemli üretim birimleriydi: Sabunhane (sabun imalathanesi), debbağhane (deri imalathanesi), karhane (çömllekçiler karhanesi), salhane, furun (fırın).¹⁷⁶³ Daha öncesi araştırmacıların tespit ettiği başka hanlar şunlardır: Nizamiye Hanı, Vezir Ziya-

¹⁷⁵⁹ Hamdullah Müstevfi, *Nüzhettü'l-kulub*, neşr. G. Le Strange, Leyden 1915, 97.

¹⁷⁶⁰ Yasa, 107-108.

¹⁷⁶¹ Koray Özcan, “Vakfiyelere Göre Selçuklu Kentinde Ticaret Mekanlarının Örgütlenme Düzeni ve Mekansal Diziliş Biçimleri Üzerine Bir Deneme ‘Konya Örneği’”, *Vakıflar Dergisi*, 30 (2007), 95; Yasa, 209-213.

¹⁷⁶² İbn Battuta, *Seyahatname*, çev. ve not. A. Sait Aykut, İstanbul 2004, I, 412.

¹⁷⁶³ Ayrıntılar için bk. Koray Özcan, “Ticaret Mekanları”, 91-95. Ayrıca K. Özcan'ın çalışmasını daha önce yapmış şu çalışma ile krş. Yasa, 129-150, 200-222.

eddin Hanı, Sahip İsfahani Hanı, Şekerfuruşan (Pirinçfuruşan) Hanı, Mecidiye Hanı, Kanara Hanı.¹⁷⁶⁴ Modern araştırmacılar suk ve bazar kavramlarını rastgele kullanmaktalar. Bazar ve suk tarihi metinlerde de birbirinin yerine kullanılmamış olabilir. Fakat bu iki kavramın metinlerde nasıl geçtiği üzerinde incelikli bir çalışma yaptıktan sonra bunların yerlerinin ve ne tür bir faaliyet içinde oldukları daha iyi anlaşılacaktır. Çarşı, dükkanlardan oluşurken; bazar, dükkan olmayan genelde belli günlerde kurulan alışveriş yerleri olabilir. Tespit edilebildiği kadarıyla çarşı-pazar ayırımına dikkat çeken araştırmacı U. Tanyeli, pazarların ham mamullerin satıldığı, çarşılar ise işlenmiş malların satıldığı yerler olduğunu belirtmektedir. Konya'nın dış surlarının dışında da yerleşim birimleri vardı. Bunlar özellikle 12 kapı çevresinde yoğunlaşıyordu.¹⁷⁶⁵

Tacirler ile esnaf-zanaatkar daima sıkı bir ilişki içindeydi ve varlıkları birbirine bağlıydı. Bunlar faaliyetlerini kısmen kırsalda, fakat büyük ölçüde şehirlerde yürütmekteydi. Aslında tacirler sadece esnaf-zanaatkarın ürettiği ürünleri değil, kırsalda göçbelerin ve köylülerin ürettiği hayvansal ve zirai ürünleri de dolaşıma sokuyorlardı. Dolayısıyla tacirler köylünün ve esnaf-zanaatkarın yerel ve sınırlı ticaretleri bir kenara bırakılırsa kırsalda ve şehirlerde üretilen bütün emtianın şehirlerarası ve ülkelerarası dolaşımını sağlayan dolayısıyla insanların zaruri ve lüks ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir zümreydi. Selçuklu Konyası'nda tacirlerin dolaşıma soktuğu mamul ve yarı mamul emtiayı şu esnaf ve zanaatkar zümresi imal ediyordu: Deri

debbağlar tarafından işleniyor yarı mamul hale getirildikten sonra pek çok esnaf ve zanaatkar tarafından kullanılıyordu. Özellikle haffaflar ve başmakçılar ayakkabı imalatını, keşduzlar ve iskaflar tamirini yapıyorlardı. Muzeduzlar çizme imal ediyordu. Palanger ya da palanduzlar semer imal ediyordu. Sarraçlar eğer ve at takımları imal ediyordu. Pustinduzlar kürk imal ediyordu. Kazzaz ipek satışı, kettan keten satışı yapıyordu. Penbefuruş pamuk satıcısıydı. Kattan bu pamuğu eğiriyordu. Bunlar yüncülerle birlikte muhtemelen kumaş dokuyuculara iplik satıyorlardı. Rıştekeş/iplikçi muhtelif ipliklerin ya imal edicisiydi ya da satıcısıydı. Konya'da İplik Pazarı vardı. Çulhacılar, nessaçlar, camebaflar, hullebaflar dokumacıları ve kumaşları dokuyorlardı. Sabbağ ipliklerin ve kumaşların boyayıcısıydı. Bezzazlar bu kumaşların satışını yapıyordu. Derziler ve hayyatlar (terzi) bütün bu kumaşlardan çeşit çeşit elbiseler ve başka işlerde kullanılabilecek dikim gerektiren şeyleri imal ediyorlardı. Muhtemelen kadın elbiselerini diken kadın terziler de vardı. Terzilik çok önemli bir zanaat kolu olmalıydı. Külahdüzler külah imal ediyorlardı. Bir inşaatın yapılması için gerekli taşları haccarlar işliyordu. Ahşabı neccar ve düruger denilen marangozlar işliyordu. Ağaçları yontma işini nahhatiler yapıyordu. Haddadlar ve ahengerler demir işlerini yapıyordu. Hiştzenler kerpiç imalatı yapıyordu. Acuriler tuğla imalatı ve satışı yapıyordu. Bu zanaatkarların imal ettiği şeylerle bennalar (yapı ustası), mimarlar, mühendisler, ressam, gilendayende (sıvacı) ve amele inşaat işini gerçekleştiriyorlardı. Ev eşyaları ve aletlere gelince, abginer cam işlerini yapıyordu. Ayineger ayna, gehvaregirler beşik, hazzafılar çömlek, kuzeger testi, kaffal kilit, kaseger kase, kiseger kese, lihafduz yorgan, sekkak bıçak, ta-

¹⁷⁶⁴ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, 63-64; Yasa, 214-216.

¹⁷⁶⁵ Uğur Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. yy)*, İstanbul, 1987, 56-58. Ayrıca krş. Yasa, 208, not , 1, 2.

bakger tabak, zeccac cam işleri, sellebaf sepet, taştger leğen, suzenger iğne, şişeger şişe imal ediyordu. Saffarlar bakır işleri yapıyordu. Ruger/ruygger kalay işleri yapıyordu. Sayyağ ve zergerler kuyumculuk işi yapıyorlardı. Silah imal eden zanaatkarlar da vardı. Kemanger yay, seyyaf/şemşirger kılıç, sipergger kalkan, tirtıraş ok, zırhbaf/zırhgger zırh imal ediyordu¹⁷⁶⁶. Bu iş kolları ticarî emtianın neler olabileceğine dair de bir fikir vermektedir. Batılı bir seyyah Marco Polo 1272 dolaylarında Ayas, Kayseri, Sivas, Erzincan üzerinden Anadolu'dan geçer ve Anadolu'nun en büyük şehirlerini sayarken başta Konya'yı Kayseri'yi ve Sivas'ı sayar. Çok açıkça yazmamakta fakat imalı bir şekilde Türkiye'de beş yerde dünyanın en iyi halılarının, koyu kırmızı ve farklı renklerde çok güzel ipekli kumaşların çok miktarda üretildiğini belirtmektedir¹⁷⁶⁷. Yukarıda zikrettiğimiz üretimler birbiriyle bağlantılıydı.

Kamerüddin denilen bir kayısı türü Konya'da yetişmekte Suriye ve Mısır'a ihraç edilmekteydi¹⁷⁶⁸. Ayrıca Konya'da iyi cins koyun yünü ve keçi kılı üretiliyordu. Bunlardan örülen bere türü başlıklar (bonet) Fransa'da ve İngiltere'de satılık köleler tarafından giyilmekteydi¹⁷⁶⁹. Konya'nın kırsalında ziraat ve hayvancılık oldukça yaygındı ve muhtemelen Konya'da ve çevre şehirlerde bu ürünlerin canlı bir ticareti yapılıyordu. Berzger, ehlizer, zürra, muzaria, fellah zirai üretim yapıyordu. Gendumfuruş bu üretilen buğdayı satıyordu. Cevfuruşlar

üretilen arpayı satıyordu. Konya'da Buğday Pazarı (suku'l-hınta) vardı. Birincifuruş pirinç satışı yapıyordu. Konya'da Pirincfuruşan Hanı vardı. Habbaz, nanba, nanpez, nanvalar ekmek yapıyordu. İncirfuruş incir satıyordu. Mivefuruş meyve satıyordu. Kannad, şekerfuruş, şekeriz şekericiydi. Semman yağcıydı. Balcılar vardı. Helva imal eden helvagerler vardı. Sirkefuruş sirkeciydi. Kassab ve sellah et işleriyle uğraşıyordu ve Konya'da müstakil Kasaplar Çarşısı vardı. Mücemmid buz satıyordu. Şevva ve biryangerler kebab yapıyorlardı. Revvas kelle paça yapıyordu. Konya'da kelle paça dükkanları vardı. Konya'da bakkallar da vardı, fakat ne alıp sattıkları bilinmiyor. Bu arada attarların varlığını da unutmamak gerekmektedir¹⁷⁷⁰. Bu iş kollarından bazıları ihtiyaca binaen yerleşim birimlerinde mahallelerde de dükkan açmışlardı.

Bu çalışmada ticarete kullanılan ölçü ve tartılarla paraya dair kaynaklardaki az sayıdaki malumatı burada sayıp dökmek anlamlı bulunmadı. Çünkü bu ölçü ve tartıların o dönem Konyası merkeze alınıp bütün Anadolu'daki durumuyla birlikte ayrıntılı olarak ortaya konması gerekmektedir. Aynı şekilde o dönem Konya'da tedavüldeki paranın ne olduğu ve değeri üzerinde çalışmalar yapıldıktan sonra kaynaklardaki fiyatlar üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunulabilir. Üstelik bu fiyatların da yıllar içindeki iklimsel, siyasî ve daha başka değişkenlerle birlikte ele alınması gerekmektedir.

Konya şehrinin Türklerin eline geçmesinden önce de önemli ve büyük bir şehir olduğu anlaşıyor. Selçuklular tarafından başkent olarak seçilmesinde önemli yolların kavşağında

¹⁷⁶⁶ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara 2000, 13 vd.

¹⁷⁶⁷ Marco Polo, *Dünyanın Hikaye Edilişi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul 2003, 75-76.

¹⁷⁶⁸ İbn Battuta, I, 412.

¹⁷⁶⁹ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, 1245-1248, Alanya 2006, 50.

¹⁷⁷⁰ Merçil, 41-67.

yer alması, belki de ticarî yönden önemli olması büyük rol oynadı. XII. yüzyılın sonlarına kadar ticarî durumu hakkında malumat neredeyse yoktur. Malumata bu dönemden sonra rastlanmaktadır. İtalyan asıllı tacirlerin Selçuklu Türkiye'sindeki önemli şehirlerde olduğu gibi Konya'da da etkili oldukları anlaşıyor. Selçuklu başkentinde bu kadar etkili olmaları ilgi çekicidir. İtalyanların başını çektiği batılı tacirlere birtakım ayrıcalıklarla ticaret yapma hakkı veren ülkelerin bundan kazançlı mı çıktıkları yoksa zarar mı gördükleri tartışılmaktadır. O devrin idarecilerinin büyük bir kısmının İtalyan tacirlere ayrıcalıklar tanıyarak ülkelerinde ticaret yapmalarını teşvik etmelerinin de bir sebebi olması gerekmektedir. Kendi tacirlerinin zarar etmesine ve ülkelerinin fakirleşmesine sebep olacak bir girişimde bulunmanın onlara ne tür bir kazanç sağlamış olabileceği de açıklanamamış değildir. İtalyan tacirlerle asırlarca ilişki içinde olan Bizans imparatorlarının zaman zaman bu tacirlere kısıtlamalar getirmelerinin nedeni de yeterince anlaşılabilmiş değildir. Siyasi olarak Bizans İmparatorlarına zor zamanlarında yardım ettikleri için mi imtiyazları aldıkları yoksa Bizans'ın iktisadî hayatında genişlemeye sebep oldukları için mi imtiyazların verildiği hala tartışma konusudur. Günümüze ulaşan yeterince veri olmaması bu konuda güvenli değerlendirmeler yapmayı zorlaştırmaktadır. Kayıtlara geçtiği kadarıyla Selçuklu sultanları, İtalyan tacirlerle XIII. yüzyılın başlarında ilişkiye geçtiler. Bundan önce de genelde batılı özelde de İtalyan tacirlerin Selçuklu Türkiye'sinde ticaret yapmış olmaları gerekir. XII. yüzyılın sonlarında Selçuklu Türkiye'si ile irtibatlı oldukları kesin gibi görünüyor. XIII. yüzyıldan itibaren de yoğun olarak Selçuklu Türkiye'sinde varlık gösterdiler. Selçuklu başkenti Kon-

ya'da da yoğun bir faaliyet içindelerdi. 1240 yılında Selçuklu Devletini zor duruma düşüren Babai İsyanının bastırılmasında devletin Latin askerleri kullanmaları dikkat çekiciydi. Muhtemelen İtalyan asıllı tacirler bu isyan sırasında Selçuklu sultanının yanında yer almış olmalılar. Moğollarla yapılan savaşta Köseadağ'da Selçuklu Devleti'nin yanında yer alan bir Venedikli tacir, daha sonra Selçuklu Türkiye'sindeki şap madenlerinin alım satım tekeliyle ortağı ile birlikte ele geçirmiştir. Bu tacir, şap madeninin alım satımını ele geçirmesinde savaşta Selçuklu sultanına destek vermesinin payının olup olmadığını bilmiyoruz. Orta Çağ'ın hükümdarları kendi esnaf, zanaatkar ve tacirlerinin aleyhine de olsa iâşeci (provizyonist) bir siyaset güderek ülkelerinde ihtiyaç mallarının eksikliğinin yaşanmaması için bu yabancı tacirlere kapılarını açmış olabilirler. Aslında kapılarını açmakla da kalmamışlar vergi imtiyazları vermişlerdir. David Abulafia'nın dediği gibi kim bilir belki de Orta Çağ'ın hükümdarları bu tacirlerin ülkelerine zenginlik getirdiğini düşünüyorlardı¹⁷⁷¹. Bunun doğru olup olmadığı Bizans tarihindeki ya da Doğu Akdeniz'deki ülkelerdeki bu olayların incelemesiyle ortaya çıkabileceği söylenebilir. Selçuklu Türkiye'si için ise XIII. yüzyıldaki ticarî ve iktisadî canlanma ile çoğu İtalyan batılı tacirlere verilen imtiyazların ve öne çıkmalarının aynı döneme denk gelmesi üzerinde düşünülmesi gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus Anadolu'ya asırlardır meskun dünyanın her yerinden tacirin geldiğini unutmamak gerekmektedir. XIII. yüzyılda da batılı ülkelerle olduğu gibi kuzeydeki ve doğudaki ülkelerle, yine Irak, Suriye ve Mısır ile de tica-

¹⁷⁷¹ David Abulafia, *The Great Sea. A Human History of the Mediterranean*, London 2012, 326.

ret de yapılmaktaydı. Kadim dünyanın her yerinden tacirler Selçuklu Türkiye'si'ne geliyordu. Konya da bundan nasibini alıyordu. Konya'da da büyük tacirler vardı ve bunlar da uzak mesafe ticareti yapıyorlardı. Kaynaklarda Konya şehrinin büyük ve önemli şehirlerden biri olarak zikredilmesi onun ticarî hayatının da canlı ve zengin olduğunu gösterir.

XIII. yüzyılda Moğol hakimiyeti döneminde pax mongolia'nın (Moğol barışının) (1210-1350) Avrasya'ya getirdiği ticarî canlanmanın Selçuklu Türkiye'si'ne olumlu etkilerinin olup olmadığı araştırılmayı beklemektedir. Pax Mongolia hakkında uluslararası düzeyde yeterli çalışma yapılmış durumdadır. Selçuklu Türkiye'si kısmı çalışılması gerekmektedir. Böyle bir çalışmadan sonra özellikle 1243 sonrasında Konya şehrinin ticarî durumu daha da açıklığa kavuşacaktır.

Bu çalışmada Konya'daki çarşıların, hanların zanaatkarların adları sayıp döküldü. Bunları zikredip zikretmeme hususunda tereddütlerim olmakla birlikte adlarının okuyucuya ticarî ve iktisadî hayata dair birtakım çağrışımlar yapabileceğini düşündüm. Bazı değerlendirmeler bu çalışma dahilinde de yapılabilirdi, fakat bunu başka bir çalışmaya bırakmayı uygun buldum.

SONUÇ

Sonuç olarak denilebilir ki Türk hakimiyeti öncesinde Konya büyük ve önemli bir şehirdi. Bu dönemde Anadolu'da tabii seyrinde akıp giden bir ticaret vardı. Bu ticaret, XI. yüzyıldan XII. yüzyılın sonlarına kadar devam eden siyasî çalkantılara rağmen büyük bir sekteye uğramadın tabii seyrinde devam etti. XII. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle XIII. yüzyılda Selçuklu Türkiye'si'nde ticaret canlandı.

Bu canlanmada Selçuklu sultanlarının ticareti teşvik eden siyasetlerinin payı olduğu gibi Doğu Akdeniz'deki gelişmelere bağlı olarak batılı tacirlerin özellikle İtalyanların Selçuklu Türkiye'si'ne yönelmelerinin de payı olduğu sanılmaktadır. Bu dönemde kadim dünyanın her yerinden tacirler Anadolu'ya geliyorlardı. Ticari canlanma ile iktisadî canlanma birbirini besledi. Anadolu'daki önemli yolların kavşağında bulunun Konya da bundan fazlasıyla nasibini aldı. Selçukluların başkenti olması da şehrin ticarî hayatına olumlu etkiler yaptı. Moğol istilası sonrasında Konya şehrinin bu ticaretin dışında kalmadığı, bu dönemde de başta batılı tacirler olmak üzere pek çok yerden tacirin Konya'ya gelip gittiği anlaşıyor. Bu tespitlerden sonra genelde Selçuklu Türkiye'si'ndeki ticaret özelde de Konya şehrinin ticarî hayatı hakkında bilgili ve yetenekli araştırmacıların yapacağı çok şey olduğunu belirtmekte fayda var.

KAYNAKÇA

- ABULAFIA, David, *The Great Sea. A Human History of the Mediterranean*, London 2012.
- Anonim *Tarih-i al-i Selçuk*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952.
- ATTALEIATES, Mikhael, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.
- BELKE, Klaus, "Transport and Communication", *The Archaeology of Byzantine Anatolia from the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, ed. Philipp Niewöhner, New York 2017.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul 2000.
- , "13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret", *Selçuklular, Cogito*, 29 (2001), ss. 132-143.
- DURSUN, Şükrü; Duran, Remzi, "Anadolu Selçukluları Dönemi Konya Ticaret Yolları", *Konya*

- Kitabı*, ed. Abdulkadir Buluş, Caner Arabacı, Konya 2018, XVI, ss. 128-146.
- EBU HAMİD EL-GIRNATİ, "Tuhfetül Elbab", kısmi yay. ve terc. Gabriel Ferrand, *Journal Asiatique*, 207 (1925), ss. 1-148.
- EFLAKİ, Ahmet, *Menakibu'l-arifin*, yay. Tahsin Yazıcı, Ankara 1976.
- , *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, I-II.
- FULCHER OF CAHARTRES, *A History of the Expedition to Jerusalem (1095-1127)*, trans. Rita Ryan, Tennessee 1969.
- GÜLSÜM, Ece, *Turning the Economic Tables in the Medieval Mediterranean: The Latin Crusader Empire and the Transformation of the Byzantine Economy, ca. 1100-1400*, Basılmamış Doktora Tezi, Harvard University, 2013.
- HAMDULLAH MÜSTEVFİ, *Nüzhü'l-kulub*, neşr. G. Le Strange, Leyden 1915.
- HEYD, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975.
- İBN BATTUTA, *Seyahatname*, çev. ve not. A. Sait Aykut, İstanbul 2004, I-II.
- İBN-İ BİBİ, *El-Evami'ü'l-Alaiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye*, haz. Adnan Sadık Erzi, Tıpkıbasım, Ankara 1956.
- İBN HAVKAL, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, terc. Ramazan Şeşen, İstanbul 2017.
- İBNÜ'L-ESİR, *El-Kamil fi't-tarih*, terc. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987, I-XII.
- JACOB, Xavier, *Les Turcs au moyen-age, textes-byzantins*, Ankara 1990.
- JACOBY, David, "Silk Crosses the Mediterranean", *Le vie del Mediterraneo. Idee, uomini, oggetti (secoli XI-XVI)*, Genova, 19-20 aprile 1994 (*Universita degli studi di Genova, Collana dell'Istituto di storia del medioevo e della espansione europea, n. 1*), ed. G. Airaldi, Genova 1997, ss. 55-79.
- , "The Economy of Latin Constantinople 1204-1261", *Urbs capta: La IVe Croisade et ses consequences*, ed. A. Laiou, Paris 2005, ss. 195-214.
- , "Production et commerce de l'alun oriental en Méditerranée, XIe-XVe siècles", *L'alun de Méditerranée*, ed. Philippe Borgard vd., Naples 2005, ss. 217-267.
- , "The Economy of the Armenian Kingdom of Cilicia: Some Neglected and Overlooked Aspects", *La Méditerranée des Arméniens: XIIe-XVe siècle*, ed. Gérard Dédéyan, Claude Mutaftian, Paris, 2014, ss. 261-291.
- , "Italian Trade in Anatolia, Eighth-Thirteenth Century", *Orta Çağ'da Anadolu'da Kültürel Karşılaşmalar: 12-15. Yüzyıllarda Anadolu'da İtalyanlar Sempozyum Bildirileri, 13 Mayıs 2016*, Ankara, Ankara 2019, ss. 7-24.
- KINNAMOS, John, *Historia (1118-1176)*, yay. haz. Işın Demirkent, Ankara 2001.
- KHONIATES, Niketas, *Historia (Iannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995.
- KHONIATES, Niketas, *Historia (1195-1206)*, çev. ve not. Işın Demirkent, İstanbul 2004.
- MARCO POLO, *Dünyanın Hikaye Edilişi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul 2003.
- MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara 2000.
- MIHAIL, Süryani Patrik, *Vakainame (1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Basılmamış Nüsha, 1944.
- ÖZCAN, Koray, "Anadolu'da Bizans Kentlerinin Mekansal Örgütlenme Düzeni ve İşlevsel Kimliği Üzerine Notlar Türk Fethi Öncesine İkonium (Konya)", *Konya Kitabı*, ed. Haşim Karpuz, Osman Eravşar, Konya 2006, IX, ss. 41-48.
- , "Vakfiyelere Göre Selçuklu Kentinde Ticaret Mekanlarının Örgütlenme Düzeni ve Mekansal Diziliş Biçimleri Üzerine Bir Deneme 'Konya Örneği'", *Vakıflar Dergisi*, 30 (2007), ss. 87-100.
- PEGLOTTI, Francesco Balducci, *La Pratica della Mercatura*, ed. Allan Evans, New York (1936) 1970.
- POLAT, M. Said, *Moğol İstilasına Türkiye Selçukluları'nda İktimai ve İktisadi Hayat*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1997.
- , "Selçuklular ve Beylikler Dönemi Türkiye'sinde Ticaret", *Anadolu Selçukluları ve Beylik-*

- ler Dönemi Uygarlığı*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, Ankara 2006, I, ss. 369-377.
- RAMSAY, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1961.
- RUBRUCK, Friar William of, "The Journey of Friar William of Rubruck 1252 to 1255", *Contemporaries of Marco Polo*, ed. Manuel Komroff, New York, 1928, ss. 52-209.
- SAINT QUENTIN, Simon de, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, 1245-1248, Alanya 2006.
- TANYELİ, Uğur, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. yy)*, İstanbul, 1987.
- TURAN, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/42 (1947), ss. 197-235 ve vakfiye metni.
- , *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1988.
- , *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1993.
- TURAN, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri, I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990.
- YAKUBOVSKY, A. Y., *Altınordu ve İnhitatı*, terc. Hasan Eren, İstanbul, 1955.
- YASA, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslam Şehri Olarak Konya*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA'DA VERGİLER VE TAHSİLÂT USULLERİ

Hüsniye KOÇ

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE,
husniyekonakkoc@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1515-2889.

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti, iktisadî amillerini önceki Türk-İslam devletlerinden devralıp Anadolu'nun özellikleri ile harmanlayarak bir mali sistem oluşturmuştur. Devletlerin mali sistemlerinin çeşitli kaynaklar vardır ve bu kaynakların en önemlisi vergilerdir. Vergi salınmasındaki temel amaç, halkın ihtiyacı olan unsurları onlara sunabilmektir. Bu amaçla Türkiye Selçuklu Devleti, diğer devletler gibi farklı alanlarda vergiler salmış ve bu vergileri belirlenen tahsil yöntemleri ile tahsil etmeleri için idari mekanizma içerisinde memurlar görevlendirmişlerdir.

Çalışmada, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya şehrinde uygulanan vergiler, bu vergilerin tahsilatında görevli memurlar

ile teftiş ve tahsilat usullerinin neler olduğunun tespitine çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Vergi, İktisat, Öşür, Haraç, İкта, Vergi Tahsilatı.

TAXES AND COLLECTION PROCEDURES IN KONYA DURING THE ERA OF SELJUKS OF TÜRKİYE

ABSTRACT

The Seljuk State of Türkiye has created a financial system by inheriting its economic factors from the previous Turkish-Islamic sta-

tes and blending it with the characteristics of Anatolia. The financial systems of states have various resources and the most important of the seresources is taxes. The main purpose of tax release is to provide the elements that the people need. For this purpose, Seljuk State of Türkiye, like other states, released taxes in different are a sand appointed officials with in the administrative mechanism to collect these taxes with the determined collection methods.

In our study, it will be tried to determine the taxes applied in the city of Konya, the capital of the Seljuk State of Türkiye, the officials in charge of the collection of these taxes, and the in spection and collection procedures.

Keywords: Tax, Economy, Tithe, Exaction, Iqta, Tax Collection.

GİRİŞ

Türklerin Anadolu'yu yurt edinmek için başladığı fetih hareketi XI. yüzyılın son çeyreğine damgasını vurmuştur. Köylü - kudretli¹⁷⁷² ikilemine odaklanan Bizans Anadolu'daki gücünü doğudan itibaren yitirmeye başlamıştı. Bu durum Türk akınlarını kolaylaştırıcı etkenlerden olmuş ve hızlı başlayan Anadolu fetihleri hızını kaybetmeden Anadolu'nun Türk yurdu olmasını sağlamıştır. Nüfus açısından Orta Anadolu ve Doğu Anadolu'nun dağınık ve seyrek yerleşim göstermesi ve Türk akınları sebebiyle ihmal edilen Anadolu toprakları Türklerin yerleşimleri sayesinde hızlı şekilde bayındır hale gelmiştir. Böylece

hem Türkler hem de Anadolu için yeni bir dönem başlamıştır.

Anadolu Türk tarihine damga vuran Türkiye Selçuklu Devleti kuruluşunda gaza ve cihat anlayışı gereği Bizans sınırında kurulmuş ve başkent olarak İznik tercih edilmiştir. Ancak 1197'deki Haçlı Seferi esnasında İznik'teki Türk hakimiyeti darbe almış ve şartlar İç Anadolu'ya doğru geri çekilmeyi gerektirmiştir. Bu geri çekilme yeni bir başkent tayinini de mecburi kılmıştır. Sultan Kılıç Arslan döneminde başkent tayini ile ilgili kesin bir bilgiye sahip değilsek de oğlu sultan Mesud döneminde Konya'nın Türkiye Selçuklularına başkentlik yaptığını bilinmektedir¹⁷⁷³.

Friedrick Sarre'nin "Medeniyetler Şehri" olarak nitelendirdiği Konya şehrinden medeniyetler kendilerinden bir şeyler bırakarak geçmiş, devletlerin derin izleri yüzyıllarca varlığını korumuştur. Konya'nın başkent olarak seçilmesinde kuşkusuz geçmişin izlerinin etkisi de mevcuttur. Zira Konya M. Ö. 2000 yıllarından itibaren yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Bu kadar uzun bir geçmişe sahip olmasında da başlıca amil bulunduğu konum ve verimli topraklarıdır. Şehir geniş bir ovanın merkezindedir. Stratejik açıdan önemli bir mevkide bulunmaktadır. Önemli Anadolu şehirlerine yakın, iç ve dış ticaret için önem arz eden yolların üzerinde yer almaktadır. Konya'nın başkent olması ile şehir dört büyük ticaret yolunun kesişim noktası olmuştur.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomisinin yapı taşları tarım – hayvancılık ve ticaretti.

¹⁷⁷² M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Selçuklu Devletinde İktisadi ve İçtimai Hayat*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1997, s.8.

¹⁷⁷³ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi oluşu", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ss.231-259.

Dolayısıyla bu ekonomik uğraşlar karşılığında mükellefin devletin belirlediği oranda vergi vermesi uygun görülmüştür. Vergilerin gelir kaynakları arasında oldukça önemli bir yer tuttuğu aşikardır. Tâbi devletler başta olmak üzere, hayvancılık ve tarım yapanlardan, ticaretle uğraşanlardan, konargöçer Türkmenlerden farklı isimler ve farklı usullerle vergi toplanmıştır. Moğolların etkisi Anadolu'da görülmeye başlanana kadar Büyük Selçuklu veziri Nizamül-mülk'ün vergi toplama hususundaki “tatlı dille ve iyi muamele edilerek zamanında ve oluşan şartların göz önüne alınarak vergi toplanması” önerileri dahi etkisini sürdürmüştür.

Devletin vergi tahsilât usullerini anlayabilmek için öncesinde devletin kökleri ve onu besleyen kaynaklarının yanı sıra içtimai ve iktisadî yapısı hususunda bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin seleflerinde ve olduğu gibi reaya vergi ödemekle mükellef olan sınıftır. Otoriteye ve onun koyduğu nizamı uyduğu müddetçe devlet de reayanın can, mal ve namusunu korumuştur. Yöneten ve yönetilenler arasında yapılan bu görünmez anlaşma gereği reaya yöneticiye Allah'ın emneti sayılmıştır. Türkiye Selçuklu devletinde diğer İslam toplumlarında olduğu gibi iktisadî ve sosyal refahı sağlamakla mükellef olan mali bir sistem mevcuttur. Merkez tarafından idare olunan bu mali yapılanma sınırları belli Selçuklu topraklarında ekonomik işleyişi denetlemek, vergi oranları belirleyebilmek ve belirlenen dönemlerde belirlenen şekillerde toplanabilmesi için oluşturulmuştur.

Devletin merkezi olan Konya şehrinde yaşayanları diğer şehirlerde olduğu gibi tüketici ve üreticiler olarak ayırmak mümkündür. Ancak Konya'ya bu anlamda diğer şehirlerden

ayırarak faktör saray erkanının da bu şehirde yaşıyor olmasıdır. Ve idareciler iktisadî hayata ciddi katkılar sağlayan tüketici bir sınıftır. Yine divan-ı istifadan maaş alan kadı, müderris gibi ulema sınıfı vardı ki onları da tüketici sınıftan sayabiliriz. Bu şehrin ihtiyaçlarını karşılayan ve kalkınmasını sağlayan üretici sınıf ise devlete vergi ödemekle mükellef olan sınıftır. Üretici sınıfta ise tarım, hayvancılık ve ticaret erbabını saymak mümkündür.

1. Merkez Maliyesi

Devletin mali işlerden sorumlu divanı müstevfî başkanlığındaki istifa divanıdır¹⁷⁷⁴. Müstevfî arazi ve ikta defterleri dışında tüm mali işlere bakan görevliydi. Tüm Selçuklu topraklarının vergilerinin toplanmasından sorumluydu. Bu sebeple merkezde de eyaletlerde de görevli memurları bulunmaktaydı¹⁷⁷⁵. İkta memurları ise Divan-ı Pervanegî¹⁷⁷⁶ de kayıt altına alınmaktaydı. İkta arazilerin vergilerinin tespiti, hesaplanması ve Divan-ı İstifa'nın nezaretinde, iktaların tayini, tevcih ve tahriri Divan-ı Pervanegî'de yapılmaktaydı. Gelirlerin toplandığı hazine ise Hızane-i Amire idi. Müstevfî vergi toplama ile ilgili memurlar aracılığı ile görevini ifa ederdi. Ayrıca kale ve sınırlardaki gümrük teşkilatını vergiler açısından denetlemekle görevli tutulmuştu. Kalenin güvenliğinden sorumlu tutulan dizdar ise başka bir görevli bulunmadığı durumlarda gümrük vergisini tahsil etmekle de görevli kılınmıştır¹⁷⁷⁷. Ticareti denetleyen

¹⁷⁷⁴ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyyefi'l-Umûri'l-Alâiyye*, haz. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 733.

¹⁷⁷⁵ Abbas Sabbağ, Nebi Bozkurt, “Müstevfî”, *TDV, İslam Ansiklopedisi*, C. XXXII, s. 147.

¹⁷⁷⁶ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, s.348.

¹⁷⁷⁷ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.6.

ve vergileri tahsil eden memurlar şıhne¹⁷⁷⁸ diye bilinmekteydi. Ayrıca mültezimler kendilerine iltizam olarak verilen toprakların gelirlerinden sorumluydular.

Selçuklularda vergiler emanet veya iltizam usulü ile toplanmaktaydılar. Görevli mültezim devlet hazinesine belirlenen miktardaki vergi karşılığında ödeme yapıyor sonrasında bu vergileri topluyordu. Mültezimler arazilerin vergi gelirleri hakkında müstevfiyi bilgilendirmek zorundaydılar¹⁷⁷⁹. Bu zorunluluk usulsüzlüklerin önüne geçilmesi için belirlenmiş olabilir. Böylece devletin kendisinin yapması gereken bir iş yerine getiriliyor hem de görevlilerin maaşları bu yolla ödeniyordu. Ayrıca hazineye toplu olarak para girişi yapılmış oluyordu. Vergiler ayni ve nakdî olarak ödenmekteydi. Ticaret kuruluş yıllarında ayni mübadele şeklinde yapılmıştır. Selçuklu parası basılana kadar ganimetler ve toplanan vergiler mübadelede kullanılmıştır. İltizam usulü ile vergi tahsilatının uygulandığı Moğol tahakkümü döneminde halkın adaletsiz dağılım gösteren bu ağır vergiler sebebiyle topraklarını terk etmişler yahut ekim-dikim faaliyetlerini durdurmuşlardır.

2.Başkent Konya'nın Ekonomik Kaynakları ve Şehrin Ticari Hayattaki Yeri

Konya şehri başkent seçilmesinde de etkili olan birtakım özelliklere sahipti. Devletin başkenti olması ve doğu-batı kuzey-güney ticaret hattı üzerinde bulunması ticaretin Konya'da

hızlı gelişmesine sebep olmuştur. Öyle ki hem başkent oluşu hem de ticarî hayattaki etkinliği dolayısıyla şehre tüccarların yerleştiği ve burada bir konsolosluk açtıkları bilinmektedir. Konya'da tüccarların zenginlikleri emirlerin zenginlikleriyle kıyaslayan Eflaki eserinde “*Konya şehrine bak, kaç bin emirin, büyüğün ve ileri gelenin köşkü ve sarayı vardır. Tacirlerin ve iğdişlerin evleri, zanaatkâr erbabının evlerinden, emirlerin sarayları tacirlerin, sultan ve meliklerin köşkleri bunların hepsinden yüzlerce derece yüksek ve büyüktür*” diyerek durumu aktarmıştır¹⁷⁸⁰. Rubruk'ta Konya'da pek çok Frank tüccar gördüğünü, Cenovalı tacir Nicolauc de Santasino ve ortağı Vedenikli Bonifatius de Molendino ile tanıştığını aktarırken sadece bu iki tüccarın bile Anadolu'daki şap ticaretinin tamamını kontrol ettiklerini dile getirmiştir¹⁷⁸¹. Şehirde şehir içi ticaret, şehirlerarası ticaret ve uluslararası ticaret yapılmaktaydı¹⁷⁸².

Devletin kuruluştan itibaren düzenli büyümesi I. Haçlı Seferi ile biraz baltalanmış ve kıyı bölgelerin elden çıkması ile ticaret hacminde düşüş yaşanmıştır. Antalya ve Sinop'un alınmasını değerlendiren I. Alâeddin Keykubâd denizlerde etkinliği olan devletlerle ticaretler yapmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin en parlak döneminin hükümdarının Alâeddin Keykubâd olduğu kabul gören bir gerçektir. Onun döneminin bu denli ihtişamlı olmasının ardında ataları I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ve I. İzzeddin Keykâvus olduğu da muhakkaktır. Bu yükseliş

¹⁷⁷⁸ Büyük Selçuklu Devleti'nde kullanılan bu unvan Türkiye Selçuklularında vali olarak da kullanılmıştır.

¹⁷⁷⁹ Mehmet Altay Köymen, “Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Mayıs 1964), s.327.

¹⁷⁸⁰ Ahmed Eflakî, *Âriflerin Menkıbeleri*, (Manâkibal-Arifin), neşr. ve terc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, C. I, s.208.

¹⁷⁸¹ Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat* (1253-1255), (çev. Ergin Ayan), İstanbul 2001, s. 140.

¹⁷⁸² Azize Yasa, “Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslâm Şehri olarak Konya Doktora Tezi”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 1988, s. 204.

onların döneminde hızlanmış ve Alâeddin Keykubâd ile zirveye ulaşmıştır. Bu büyük devlet adamlarının uyguladıkları ticaret politikaları neticesinde sadece Konya şehri değil ticaret yolları üzerindeki diğer şehirlerde ticarî açıdan oldukça gelişmişlerdir.

Bu dönemde uluslararası ticarete kervan yolları ve limanlar üzerinden yapılmıştır. II. Kılıç Arslan'dan itibaren Antalya- Konya Aksaray-Kayseri kervan yolları ticarete açılmış ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Bu dönemde Konya doğu pazarlarında üstünlüğünü koruyan iktisadî açıdan önemli sanayisi gelişmiş bir merkezdir¹⁷⁸³. Zira Kuzey Güney istikametinde ulaşım sağlayan bu yolların merkezi Konya idi. Batı- Doğu yolu Konya üzerinden başlıyor, Aksaray-Kayseri- Sivas-Erzincan- Erzurum üzerinden İran'a ulaşıyordu. Bu yolun bir kolu Güneydoğu'ya uzanıyordu. İstanbul'dan gelen yol ise İzmit, İzmit, Eskişehir, Akşehir, Konya, Ulukışla, Adana, Halep, Şam üzerinden Mısır'a ulaşıyordu¹⁷⁸⁴. Bu kervan yollarının güvenliğini sağlamak gerekiyordu. Bu sebeple bir güvenlik teşkilatı kurulmuştu. Kervansalar yönetimindeki bu teşkilatın hizmetlerine karşılık kervanlardan koruma vergisi alınmıştır¹⁷⁸⁵. Bu ticaret yolları üzerinden farklı ürünlerin ithalatı ve ihracatı yapılmaktaydı. Suriye, İran ve Irak'a hayvan ihracatı yapılmıştır. 1226 yılında Erzurum'dan Tebriz'e bir tüccarın 20.000 baş hayvan göndermesi Anadolu'nun hayvancılığa

elverişli olması ve hayvan ticaretinin ne oranda olduğunu görmemiz açısından önemlidir.

Şehrin çevresinde *Kamereddin* ismi verilen kayısı kurutularak ihraç edilmekteydi¹⁷⁸⁶. Buğday yetiştirme konusunda da Konya önemli sıralardaydı. Burada üretilen buğdaylar ihracat ile yurt dışına gönderilmekteydi. Anadolu'da bu dönemde hububat, canlı hayvan, deri, kereste, şifalı bitkiler, pamuklu ve yünlü kumaşlar, ipek, şap, kaya tuzu, bakır, gümüş, halı ve kilimler ihraç edildiğini kaynaklar aktarmaktadır. Konya özelinde belirtmeseler de bu ihraç ürünlerinin bazılarının Konya'da da yetiştirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Lacivert taşı, Konya'da çıkarılan bir madendi¹⁷⁸⁷. Anadolu madenler açısından zengin bir yer olunca madencilik de önemli bir iş kolunu oluşturmuştur. Dolayısıyla kuyumculuk da gelişmiştir. Konya'da kuyumculuğun yaygın olduğu¹⁷⁸⁸ kaynaklarca da aktarılmaktadır. Kağıt, cam eşya, kumaş, şeker, sabun, miğfer, fenerler ve kalkanlar gibi ithal ürünlere rastlanır ki ihracat kadar ithalata da önem vermişlerdir. Yani uluslararası ticarete Konya şehri gerek başkent oluşu gerek önemli ticaret yollarının güzergâhında bulunması gerekse ticarî değeri bulunan emtialarından dolayı söz sahibidir. Uluslararası ticaret yapan her devletin gümrük vergileri mevcuttur. Selçukluların İslam ülkelerinde ticaret yapmak için gelen tacirlerden 1/10 oranındaki “öşür” vergisi almış olmalıydılar. Yabancı tüccarlardan %2 oranında vergi alınmaktaydı ki İslam gümrük sisteminde bu oran

¹⁷⁸³ Mustafa Akdağ, “Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti”, *Belleten*, C.XIII, S. 51, (Temmuz 1949), s. 497.

¹⁷⁸⁴ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İktimaî Tarihi I*, Cem Yayınevi, 1959, s.34 vd.

¹⁷⁸⁵ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ankara 1965, s.262.

¹⁷⁸⁶ İbn Battuta Seyahatnamesi, *a.g.e.*, s. 181 vd.

¹⁷⁸⁷ Faruk Sümer, “Selçuklular Devrinde Madenler”, *MÜFEF, TAD*, IV, 1989 159-164, s.164.

¹⁷⁸⁸ V.Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, trc. Azer Yaran, Ankara 1988, s. 190.

%5 in üzerindeydi. Bu oran devletten devlete farklılık göstermekteydi. Çin'in aynı çağda Müslüman tacirlerden %30'a varan miktarlarda vergi aldığı bilinmektedir. Bu muhtemelen gümrükten geçerken verilen "liman resmi" olmalıdır¹⁷⁸⁹. Eğer dış ticaret politikası gereği bir ülke ile anlaşma yapıldıysa durum değişmekteydi. Örneğin I. İzzeddin Keykâvus'un Kıbrıs kralı ile yaptığı anlaşmalar da iki devlet arasındaki ticarî hayatın esaslarını belirlemiştir. Dolayısıyla vergi oranları da bu anlaşmalarda belirtilmişti. Yine anlaşmalarla tüccarların ithalat ve ihracat karşılığı %2-%4 oranında bir gümrük resminden mükellef tutulmaları da zaman zaman karşılaşılan bir durumdu. I. Alâeddin Keykubâd'ın Venedikliler ile yaptığı ticaret anlaşmasına göre kıymetli taşlardan, çubuk ve sikke halindeki altın ve gümüşlerden ve buğday ithalatından gümrük vergisi alınmıyordu¹⁷⁹⁰. Ayrıca Antalya limanında da serbest ticarete müsaade edilmiştir¹⁷⁹¹. Değerli madenlerin ithalatında vergiden muaf tutulması para girişinin önünü açarak birikimi kolaylaştırmak olmalıdır. Eşyanın kıymeti üzerinden gümrük vergisi alınmaktaydı ancak bölgeden bölgeye farklılık göstermekteydi. Hem ithal hem ihraç üründen vergi alınmıştır. XIII. Yüzyıl ortalarında hem ihraç hem ithal mallarından alınan gümrük vergisinin günde 1000 sultanî altın civarında olduğu bilinmektedir¹⁷⁹². Vergi miktarındaki bu farklılık devletlerin uyguladığı vergi politikaları ve piyasa ile ilgilidir. Tüccarların taşıdığı her ne emtia varsa sigortalanarak

devlet güvencesi verilmiştir¹⁷⁹³. Sağlanan güvenli ortam Rus, Kıpçak ve Bulgar tüccarları Konya'ya çekmiştir¹⁷⁹⁴. Venedikli ve Cenevizli tüccarların da şehirde ticaret amaçlı bulundukları kaynaklarda geçmektedir ki başkentte bir de Venedik konsolosluğu açılmıştır¹⁷⁹⁵.

Şehirde tüccar, esnaf, zanaatkarların dükkanları, imalathanelerinin bulunduğu çarşılar vardı. Ticaret yapmak amacı ile şehre gelen tüccarların konaklaması için hanlar yapılmıştır. Bu hanlar ticarî yapılarıdır. Şehrin etrafında bağlar, bahçeler tarlalar bulunduğunu daha önce belirtmiştik. Buralardan elde edilen ürünler için pazarlar kurulurdu. Pazarlar da çarşılar gibi ekonomik hayatı canlandıran yerlerdi. Tıpkı panayır gibi. Çarşılar, pazarlar ve panayır, devletin himayesi ve kontrolü altındaydı. Aynı ve nakdî mübadeleler birlikte yürütülüyordu. Bu işlemlerden de vergi alınmaktaydı. Pazarlardan alınan vergilerden başka şehre giren ve çıkan emtialardan da belli oranda vergi alınmaktaydı. Genellikle ürünün kıymetine göre bir oran belirlenmekteydi. Ancak genele vurduğumuzda bu oran %2 dolaylarında seyretmekteydi¹⁷⁹⁶. Attarlar, bakırcılar, bezzazlar, debbağlar, demirciler, dokumacılar, kuyumcular, mimarlar, tacirler gibi 45-50 civarında esnaf grubu mevcuttu ve çarşılarda ticareti sürdürmekteydiler¹⁷⁹⁷. Ayrıca buğday, at, koyun, odun, tuz, iplik pazarları da vardı. Konya'da kuru meyve ihracatı yapıldığını daha önce dile getirmiştik. Dolayısıyla kuru

¹⁷⁸⁹ Ö. L. Barkan, "Öşür", *İA. C.IX*, s.486.

¹⁷⁹⁰ Turan, *Vesikalar*, s.109 vd.

¹⁷⁹¹ Turan, *Vesikalar*, s.129 vd.

¹⁷⁹² Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 275.

¹⁷⁹³ Turan, *Vesikalar*, s. 144 vd.; W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, trc. Enver Ziya Karal s.333.

¹⁷⁹⁴ Mehmet Altay Köymen, "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası", *Belleten*, L/198, s. 617.

¹⁷⁹⁵ Turan, *Vesikalar*, s. 116.

¹⁷⁹⁶ Turhan Atan, *Türk Gümrük Tarihi I*, Ankara, 1990, s. 116.

¹⁷⁹⁷ Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s. 59 vd.

meyve ve hatta yaş sebze meyve pazarları da kuvvetle muhtemelen vardı.

Hittin Savaşı'ndan sonra Selâhaddîn Eyyûbî ele geçirdiği şehirleri, tekrar edecek bir Haçlı saldırısında elde tutulamazsa düşüncesiyle tahrip ettirmiştir. Kendinden sonra gelen İslam devletleri de benzer davranışları sürdürmüş ve eski liman şehirleri ticarî açıdan önemsiz hale gelmiştir. Hatta Venedikliler Memlüklerle ticareti yasaklamış, Mısır'a tüccar göndermemiş, Mısır'dan mal gelmesini engellemişlerdir.¹⁷⁹⁸ Bu karmaşa içerisinde şüphesiz durumdan Türkiye Selçuklu Devleti olumlu etkilenmiştir ki Mısır üzerinden ticaret yapılamayınca ticaretin yönü Anadolu'ya kaymıştır. Bu sayede Anadolu İslam ülkeleri ile batı arasında bir ticarî köprü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zira Konya şehrinde bağlar bahçeler çok fazlaydı ve meyve önemli bir ticaret ürünüydü. Kayısı önemli yer tutar ve Suriye Mısır'a ihraç edilirdi. Kurutulmuş meyve ihracatı oldukça önem verilen bir alandı.¹⁷⁹⁹ Konya şehrini incelediğimizde dokümacılığın geliştiğini, kumaş üretimi yapıldığını, kumaşları boyamak için boyahaneler kurulduğunu ve boya imal edildiğini kaynaklardan görebilmekteyiz.¹⁸⁰⁰

Sadece Konya ile Sivas arasında bugün ayakta olan 23 kervansarayın bulunuyor olması dahi Konya'nın ticarî hayatı canlı tutan geçiş noktalarından biri olduğunun bir ispatı niteliğindedir. Moğol tahakkümü esnasında da Konya bu açıdan itibarını kaybetmemiş aksine daha kıymetlenmiştir. Tebriz'i Konya'ya bağlayan yol ana ticaret yollarından sayılmıştır. Ku-

zey güney ticaretine de merkezlik yapmıştır.¹⁸⁰¹ Tebriz –Ayas yolu, Tebriz – Antalya /Alaiye yolu, Tebriz – İstanbul yolunda doğuyu batıya Konya Balat yolu bağlamıştır. Sinop Alaiye limanlarını bağlayan yol da Konya üzerinde geçmiştir.

3.Vergi Çeşitleri, Toplama Usulleri ve Görevlileri

Vergi ödevi yönetenlerin yönetilenler üzerine yükledikleri siyasî bir yükümlülüktür. Ülkenin iktisadî durumu ile vergi çeşitleri ve oranları arasında paralellik söz konusudur. İslam hukukundan beslenen Selçuklu hukuk sistemi şeri hukukun yanında örfi hukuk da geliştirerek kendine özgülüğü de hukuk sistemi içerisine dahil etmiştir. Dolayısıyla şeri vergiler yanında örfi vergilerde konulmuş ve bu vergi kaidelelerini belirleyen politikalar uygulanmıştır. Ancak zaman zaman vergi mükelleflerinin şeri ve örfi verginin yanı sıra farklı isimlerde vergiler ödediklerini de söyleyebiliriz. Devletlerin yükselme dönemlerinde karşılaşılmayan ancak gerileme ve yıkılış dönemlerinde sıklıkla karşılaşılan ekonomik krizleri engelleyebilmek amacıyla mevcut iktisadî hukuk askıya alınmış ve yeni vergiler, yeni vergi oranları, yeni tahsilât görevlileri, yeni tahsilât usulleri bu dönemlerde farklılaşmıştır. Oluşan bu durum da iktisadî huzursuzluklara yol açtığı için ekseriyetle isyanları da beraberinde getirmiştir. Bu durum göstermektedir ki oluşturulan adil iktisadî hukuk sistemi devletin yıkılış sürecinde adaletten uzak düşmektedir.

¹⁷⁹⁸ Heyd, *Yakın Doğu Tarihi*, s. 454.

¹⁷⁹⁹ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimaî Tarihi I*, s. 29.

¹⁸⁰⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 2005, s.177

¹⁸⁰¹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003, s. 127.

Selçuklularda temel vergiler öşür, haraç, cizye ve bac vergisidir. Aksarayî'nin verdiği bilgiye göre cizye Türkiye Selçukluları için önemli bir bütçe geliridir¹⁸⁰². Genel vergilerden olan cizye vergisinin Konya şehrinde hatırı sayılır miktarda gayrimüslim yaşadığı için önemli bir gelir kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Bunların dışında deraib (geçiş vergisi), bedraka (yol güvenliği vergisi), ubur (gümrük vergisi) ve nalbaha (sefer masrafları için) alınmaktaydı¹⁸⁰³. Kendilerine tabii olan gayrimüslim şehrin en önemli vergisi, ürün vergisiydi. Şehre giren ve çıkan ürünler üzerinden yapılan ödeme, bu verginin karşılığıydı. Bunun dışında Moğol tahakkümü ile tamga vergisinin de toplandığını biliyoruz. Hatta bazı yeni vergiler salındıysa da bunların toplanmasında başarılı olunamamıştır.

Şehir ticareti nerede yapılırsa yapılsın maşlı yahut iltizam usulü ile atanmış subaşı, vali, İğdiş vasıtası ile kontrol edilir ve devletin daha önce belirlediği vergiler yine bu görevli tarafından toplanırdı¹⁸⁰⁴. Gümrükte alınan ancak gümrük vergisi sayılan ve sayılmayan vergiler vardı. Bu devletin güttüğü ticaret politikası ile ilgiliydi. Hz. Muhammed tarafından kaldırılması sebebiyle İslam devletlerinde pek uygulanmamaktaydı. Türkiye Selçuklu Devleti'nde (meks) ülkeye giren mallardan dış gümrük vergisi alındıktan sonra iç sevkியatta tekrar vergi alınmaktaydı ki bu iç gümrük vergisidir. İç gümrük vergilerinden biri olan vergi de geçit vergisidir ki köprülerden, nehirlerden ve yollardan geçiş için alınmaktaydı. Tüccarlar

şehirlere girerken geçit vergisi verirlerdi. Cenevizlilerin XIII. yüzyılda Sivas'a giderken Ceyhan'da geçit vergisi vermeleri iç gümrük vergisi alındığına bir örnektir¹⁸⁰⁵. İbn Bibi'de de 'avarız-ı divani' isminde bir vergiden bahsedilmektedir¹⁸⁰⁶. Tahakküm öncesinde devletin en önemli gelirlerinden birinin Kendilerine tabii olan gayrimüslim halktan alınan haraç vergisi olduğu bilinmektedir. Gayrimüslim ülkelerden de aynı verginin alındığını söylemek mümkündür. Rükneddin Süleymanşâh döneminde Bizans imparatorluğu devlete yıllık haraç vermeyi kabul etmiştir¹⁸⁰⁷.

Tüm bu vergilerin toplanmasında görevli memurlar vardır. Tahsilât da bu memurlar aracılığıyla doğrudan yahut iltizama tabi olarak yıllık belirli bir düzene uygun olacak şekilde tahsil edilmiştir. Bir, şehir, bir mahalde görevlendirilmiş amiller vardır ki bunlar ya görevli oldukları mıntıkada ikamet ederler yahut vergi tahsili esnasında o bölgede bulunurlardır. Büyük Selçuklu Devleti mali yapısı içerisinde karşımıza çıkan amil/umallık memurlarına reislerin yardım ettiği görülmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde reislerle benzer özellikleri bulunan İğdişlerinde vergi tahsilât memurlarına yardımcı olmaları muhtemeldir.

3.1. İğdişlik ve Ahilik Teşkilatlarının Şehir Ticaretindeki Rolü

İğdişlik ve Ahilik bir esnaf teşkilatı olarak karşımıza çıkmaktadır ve birbirlerini tamamlayan bir yapıdadır. Ahilik kavramı ortaya çıkmadan önce yani fütüvvetten önce saray ve şehir

¹⁸⁰² Aksarayî, *Selçukî Devletleri Tarihi*, trc. Nuri Gençosman, Ankara 1943, s. 153.

¹⁸⁰³ Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi, XI. Ve XIV.yy'lar*, İstanbul 2014, s. 172.

¹⁸⁰⁴ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, s. 32.

¹⁸⁰⁵ Atan, *Türk Gümrük Tarihi*, s. 108.

¹⁸⁰⁶ Aksarayî, *Selçukî Devletleri Tarihi*, trc., s. 365.

¹⁸⁰⁷ Turan, *Vesikalar*, s. 122 vd.

ihtiyaçlarını karşılamakla görevli bir örgütün varlığını bilmekteyiz. İğdişlik olarak karşımıza çıkan bu örgüt, ordunun binek atını yetiştirir, temel gıdaları üretir ve ticaret yapardı. Onun için üretici sınıfa tabiydi. Ancak tüketim maddelerinin sorumlusuydular. Aynı zamanda merkezin belirlediği vergilerin adil şekilde halka bildirilmesinden de sorumluydular. Mahallenin yönetiminde söz sahibi olmaları dolayısıyla mahallenin sosyo-ekonomik durumunu da yakından bilirlerdi. Bu bilgileri İğdiş başı ile paylaşırlar ve gerekli durumlarda alınan avarız vergilerinin halka adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktaydılar¹⁸⁰⁸. Halkın ileri gelen kimseleri arasından seçilmiş bu meslek memurları tüccarlara ve diğer meslek erbabına yahut şehirlihlere vergi koyar ve toplarlardı¹⁸⁰⁹. İğdişlerin başında Emir-i İğdişan¹⁸¹⁰ diye bilinen bir görevli bulunurdu. Yetkileri geniş olan Emir-i İğdişan vergiler hususunda asıl görevlendirilen kimse olmalıdır. Ve bu görevi iğdişler aracılığı ile yerine getiriyor olması kuvvetle muhtemeldir. Zira şehri halkına iğdişler aracılığı ile önderlik etmektedir. XIII. Yüzyıl sonlarına doğru yerini ahilik almıştır. Ahilik devletten bağımsız olarak oluşmuş bir esnaf örgütüdür ve kendine has bir yapılanması bulunmaktadır. Şehirlerdeki her zanaat şubesinin başında bir ahi her şehirdeki ahilerin başında da bir ahi baba bulunmuştur. Ahi babaların mali görevleri de vardı. Ahi Babalar üretilen ürünler için belirlenen

fiyatları devlete iletmenin dışında esnaf için belirlenen vergi ve aidatlarında hesabını ve kontrolünü yapmışlardır¹⁸¹¹. Şehir ticarî hayatını düzenli şekilde işlemlerini sağlamışlar, halkının ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla: ekonominin üretim, tüketim, sermaye, yatırım, fiyat vb. konularını ele almışlar, çağın gerekleri ölçüsünde en uygun yöntem ve uygulamalarla sistemin devamını sağlamışlardır. Ülkede güçlü ve yaygın bir orta sınıf yaratarak Türk toplumunu ekonomik yönden kalkındırmış, refah seviyesini yükseltmişlerdir¹⁸¹². Dolayısıyla şehirlerde esnaftan alınan vergi gelirlerinde de aksaklık yaşanmasını engellemişlerdir. Zira şehirler gelişip canlandıkça şehre giren her emtiadan, pazarlardan ve çarşılarından vergi alınmaktaydı. Bu sebeple ahilik şehrin vergi potansiyelini yükselten ve ekonomiyi canlandıran bir örgüt olmuştur.

3.2. İkta ve İltizam Usulleri

Türkiye Selçuklu Devleti miri toprak sistemini benimsenmiş ve Nizamülmülk'ün sistemleştirdiği ikta sistemini uygulayarak tarım da sürekliliği hedeflemiştir¹⁸¹³. Selçuklu komutanları Anadolu'ya fetih hareketine girişmelerinin akabinde ikta sisteminin uygulanmaya başladığını, Süleymanşâh'ın da devletini kurunca beylere ve devlet adamlarına arazileri ikta ettiği bilinmektedir. Ancak bu henüz sistemli bir uygulama değildir. İlerleyen zamanlarda orduda yararlılık gösteren emirlere verilen arazilerle

¹⁸⁰⁸ Baykara, *Konya*, s. 102.

¹⁸⁰⁹ Yusuf Küçükdağ, "Başkent Konya'da Türkiye Selçukluların Döneminde Esnaf Örgütlenmesi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2017, S.2, s. 175.

¹⁸¹⁰ Toplum tarafından saygı gördüklerini ve önemli kimseler olduklarını şehir merkezinde yaptırılmış Emir-i İğdişan türbesinden anlayabiliriz. Ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Küçükdağ, "Emir-i İğdişan Türbesi", *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2016.

¹⁸¹¹ İbrahim Durak, Ahiliğin Sosyo- Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2010, C. I, S.2, s. 160.

¹⁸¹² Mehmet Gök, "Ahilik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Etkileri", *IJSES, E-ISSN: 2667-4904*(2), s. 99.

¹⁸¹³ O. Turan, "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, *Belleten*, XVII/47 (1948), s. 566 vd.

iktanın sistemleştiğini düşünebiliriz. Böylece devlet merkezileşmiş ve kuruluştaki zihniyet değişerek yerleşik kültürün getirileri benimsenmiştir¹⁸¹⁴.

Devlet iktâ edilen toprakların mali haklarını kendine saklamaktaydı. İktâ sisteminde tarım vergileri hazineye doğrudan gönderilmezdi. Maaş karşılığı verilen bu arazilerden dolayısıyla önce iktâ sahipleri ihtiyaçlarını ve maaşları karşılamıştır. İktâ sahipleri vergileri kendi memurları aracılığıyla tahsil etmekteydiler. Hazineye belirlenmiş miktarı yıllık olarak ödemekten mükellefler. Devletin iktaları mali açıdan muaf olan ve olmayan diye ikiye ayırdığı, muaf olmayanların iktâ sahiplerinin gerekli durumlarda Tekâlîf-i Divaniye ve avarız vergilerini de ödediği bilinmektedir¹⁸¹⁵. Bu sistem ile devlet adamlarının zenginleştikleri ve elde ettikleri malları vakfederek hem hayır yaptıkları hem de kazançlarında ailede sürdürülebilecek bir devamlılık sağladıklarını anlamaktayız. Bu devlet adamları kazançlarını yine ekseri Konya şehrine harcıyor ve bu şehirde vakıflar kuruyorlardı. Dolaylı yoldan olsa da yine şehir iktisadî ve sosyal açıdan kazanç sağlıyorlardı. Konya şehrinin bir ovanın ortasında bulunuyor olması ve kurulan pazarlar bu şehirde ciddi oranda tarımsal üretim yapıldığına işaret etmektedir. Dolayısıyla bu arazilerin iktâ arazi olması mümkündür.

Anadolu'nun Moğollar tarafından tahakkümü sonucu iktâ sisteminde değişimler başlamıştır. Bu değişimlerden en belirgin olanı

iltizam usulüne geçiştir. Böylece eskisine göre vergi miktarları ve vergi çeşitleri çoğaltılmıştır. Merkezi otoritenin zayıfladığı tahakküm döneminde denetlemeler de zayıfladığı için iltizam usulü keyfi uygulamalar anlamına gelmekteydi¹⁸¹⁶. Esasen istiladan önce de miri arazilerde özel mülkiyete yakın haklarla iktâ edilen arazilerin varlığı biliniyorsa da tahakkümle özel mülkiyete geçen miri arazi sayısı artmıştır. Hatta İlhanlıların görevlendirdiği mali denetleyiciler miri arazileri iktâ sahiplerine satmışlardır. Böylece araziler özel mülkiyete geçmiştir¹⁸¹⁷.

4. Moğol Tahakkümü ile Başkentte İktisaden Değişen Uygulamalar ve Ülkeye Yansımaları

Bir devletin her açıdan gelişmişliğini, gerilemesini, yükselişini yahut düşüşünü tespit edebilmek için devlet gelirlerini incelemek gereklidir. Selçuklu Devleti'nin mali durumu ile ilgili mevcut verilere baktığımız da Moğol İstilas ve sonrasında ciddi değişimler yaşadığını görebiliriz. Devlet Haçlı seferleri esnasında kısmen sarsılmış olsa da tekrar eski gücüne ulaşarak Dünya tarihine iz bırakabilecek bir yükselişe geçmiştir. Ancak Moğol İstilasının getirdiği tahakküm dönemi ile birlikte tüm kazanımlarını yavaş yavaş tüketerek kontrolünü kaybetmiş ve yıkılışı kaçınılmaz olmuştur.

Orta Doğu'yu kasıp kavuran Moğol tehdidine karşı Alâeddin Keykubâd'ın da tedbirler aldığını bilmekteyiz. Bu süreçte Moğolların doğrudan hedefi haline gelmemek amacıyla

¹⁸¹⁴ İktâ Sistemi için bknz. Erkan Göksu, "Türkiye Selçuklularında İktâ", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 26, 137-154.

¹⁸¹⁵ Osman Turan, "İKTA", *İslâm Ansiklopedisi*, V/2, Millî Eğitim Bas., İstanbul, 1950, s. 956.

¹⁸¹⁶ İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu- İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22(33), 2003, s.54.

¹⁸¹⁷ Mustafa Demirci, "İKTA", *DİA*, C. XX, s. 47.

olsa gerek ki Moğollara haraç ödemeyi kabul etmiştir. Ancak sürekli haraç verir hale gelmeleri 1243 Köseadağ Savaşı sonrasındadır. Anadolu'ya sivil valiler göndermişler ve mali açıdan devleti takibe almışlardır. İlk sivil vali de Emir Argun'dur. Baskak tayin ettiği Buka halktan Cizye vergisi tahsil etmiştir. Bu dönemde Anadolu sorumlusu olan Baycu Noyan vergi tahsilatı için başlangıçta elçiler göndermekteydi. 1249 yılında Moğol elçilik heyetini ilave vergileri (tahsil-i tafzil-i emval) toplamak için gönderilmiştir¹⁸¹⁸. Emir Argun şehirlere Moğol askerlerinin verdiği zararları görünce vergi toplama işini askerlerden almış sivil memurları görevlendirmiştir. Böylece Anadolu'ya il Moğol vergi memurları gelmiştir¹⁸¹⁹. 1256 Sultan Hanı Savaşı sonrası Baycu Noyan ve komutasındaki askerler Anadolu'ya gelmişler ve burada kalmaya başlamışlardır. Böylece hazineye büyük bir yük daha yüklenmiştir. 1258'de İlhanlı devletin kurulması ile Anadolu'da İlhanlı tahakküm dönemi başlamıştır. Esasen ticarî anlamda uluslararası ticarete önem kazanan Tebriz şehri ile Konya üzerinden kurulan ticaret yolu Konya şehir ticaretinin daha da canlanmasını sağlamıştır. Ancak alınan Anadolu'ya gönderilen vergi memurlarının usulsüzlükleri ve gittikçe artan vergi talepleri sebebiyle Selçuklu Devleti uzun vadede bir kazanç elde edememiştir.

Hülagu Han, Türkiye Selçuklu Devleti adına Şemseddin Baba Tuğraî'nin İlhanlılardan aldığı borçları ve haraçları tahsil etmesi için Pervane Muineddin'i Anadolu'ya vali olarak göndermiştir¹⁸²⁰. Moğolların ihtiyaçlarını karşılamak

için harekete geçen Pervane'de dört yeni vergi salmıştır. Buyut, Mal-i Yam (Posta), Mal-i Bozork, nalbaha (nal kirası) adlı bu yeni vergilerin usulen yılda dört kez farklı zamanlarda toplanması kararlaştırılmıştır¹⁸²¹. Pervane'nin katlinin ardından Anadolu'ya vezir Şemseddin Cüveynî gönderilmiş ve iktisadî açıdan angarya diye nitelendirilecek bazı vergileri kaldırmış, ödemeyen borçlar için incü uygulamasını uygulamaya koymuş ve tamga vergisini salmıştır. Kent giriş çıkışları için alınan bu verginin tahsili iltizama verilmiştir. Ancak takibi yapılamamış, yersiz zenginleşmeye sebep olmuştur. Böylece İlhanlı hanları Anadolu'da mülk sahibi olmuşlardır. Bu uygulamanın neticesinde özel mülkiyet artarken bunun doğal bir sonucu olarak ikta sistemi bozulmuştur. Tamga vergisinin daha önce Anadolu'da uygulanmadığı dönemin kaynakları tarafından belirtilmiştir¹⁸²². Tamga vergisi şehirlerde ticaret ile ilgili olan bir vergidir ve ürün üzerinden alınmıştır. Bu vergi uygulamasından anlaşılacağı üzerine yıllık haraçtan vazgeçilerek sistemli bir vergi usulüne geçilmiştir. Böylece Selçuklu devleti gelir kaynakları İlhanlı hazinesine akmaya başlayacak ve Selçuklu Sultanları gölge sultan konumuna düşerek maaşlı birer memur muamelesi görecektir. Dönemin veziri Fahreddin Ali hızla artan vergi miktarlarını görmektedir ki bu vergilerin tahsili güçleşmiş yine de Moğolların ihtiyaçları karşılanamamış vezir kendi şahsi servetini de bu yolda kaybetmiştir. Vergi tahsilat görevlilerinin de görevlerine hakim olmamaları, vergiler hususundaki bilgisizlikleri tahsilatı yapabilmelerine engel olmuştur. Bu durum 1288 yılında Şemseddin Kazvinî'nin

¹⁸¹⁸ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Alaiyye*, s. 127.

¹⁸¹⁹ Erdem, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", s. 6.

¹⁸²⁰ Reşidüddîn, *Camiü't-Tevârîh*, s. 734 vd.

¹⁸²¹ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, s.89; İlhan Erdem, Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi Ticari İlişkileri ve Sonuçları", s.53.

¹⁸²² Reşidüddîn, *Camiü't-Tevârîh*, s. 72 vd.

Anadolu'ya gönderilmesine kadar devam etmiş ve onun Anadolu'ya görevlendirilmesi ile ülkenin iltizama verilmesi sistemi uygulamaya girmiştir. Zira Anadolu'nun ilk mültezimi de Kazvinî'dir. İltizam usulü uygulaması sonucu öşür, haraç, tamga ve kopçur vergileri ile Kazvinî devlete vaat ettiği rakamı ödeyebilmek için vergi gelirlerinde ciddi artışlara gitmiş, görevli memurlarını vergi toplamak için göndermiş ancak uzun yıllardır vergi baskısı nedeniyle ezilen halk talep edilen miktarları ödeyememiştir.

SONUÇ

XII. yüzyıl başlarından itibaren Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi ile birlikte hızlı gelişme göstermeye başlamış ve İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd ile birlikte dünya ticaretine yön veren bir şehir haline gelmiştir. Şehrin en önemli iktisadî faaliyeti ticarettir. Zira Konya uluslararası ticarî yollarının merkezi konumuna gelmiştir. Başkent olması ve önemli geçiş güzergâhlarında bulunması tüccarları kendisine çekmiştir. Başkent olmasının sonucu olarak saray erkânının burada konaklaması ve nüfusun hayli fazla oluşu sebebiyle ortaya büyük bir tüketici sınıf çıkarmış, bu sınıfın ihtiyacını karşılamak için de üretici sınıf ve onu denetleyen bir mekanizma gelişme göstermiştir.

Şehrin çevresinde bulunan bağlar, bahçeler ve tarım alanları yaş ve kuru meyve sebze ticaretini desteklerken, şehirde bulunan çarşı ve pazarlar sayesinde ticarî hayat canlılığını günden güne artırmıştır. İhracat ile de desteklenen şehir ekonomisinin asıl gelir kaynağı vergilerdir. Şehir giriş çıkışlarında alınan geçiş ve ürün vergileri de şehir ekonomisini ciddi anlamda

desteklemiştir. Bunun yanında şehirde hayli gayrimüslimin bulunması sebebiyle cizye vergisinin de önemli yekunu olduğu bilinmektedir. Bu vergilerin tahsili hem doğrudan hem de iltizam usulü ile yapılmıştır. Vergiler türüne göre ayni ve nakdî olarak ödenmiştir. Vergilerin tahsilâtında amiller, iğdişler, valiler, mültezimler görevlendirilmiştir.

Moğol istilas ile Selçuklu Devleti'nde merkez maliyesinde bozulmalar başlamıştır. Vergilerin toplanmasında vezirlerin ve emirlerin kendi memurlarını göndermeleri ve bir süre sonra da vergi usulünü değiştirerek iltizam usulüne geçilmesi devletin kademe kademe vergi gelirlerine el konulması anlamına gelmiştir. Ödenemeyen borçlar sebebiyle miri topraklarında mülk toprak haline gelmesi ile ikta sistemi de ortadan kaldırılarak devlet ekonomisi temelden sarsılmış ve devletin yıkılışı kaçınılmaz olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi I*, Cem Yayınevi, 1959.
- AKDAĞ Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", *Belleten*, C.XIII, S. 51, (Temmuz 1949).
- AKSARAYÎ, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, trc. Nuri Gençosman, Ankara 1943.
- AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmud, *Müsameretü'l-Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar*, TTK yay., Ankara 2000.
- ATAN, Turhan, *Türk Gümrük Tarihi I*, Ankara, 1990.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Öşür", *İA*, C.IX, s.485-488
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadî Tarihi*, XI. Ve XIV. yy'lar, İstanbul 2014.

- DEMİRCİ, Mustafa “İKTA”, *DİA*, C.XXII, İstanbul 2000, s.49-52.
- DURAK, İbrahim, “Ahiliğin Sosyo- Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2010, C.XV, S.2, ss.151-168.
- EFLÂKÎ, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, (Manâkıbal-Arifin), neşr. Ve terc. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973.
- ERDEM, İlhan, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi Ticari İlişkileri ve Sonuçları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22 Erdem, (33), 2003, ss.49-67.
- ERDEM, İlhan, “İlk Dönem Türkiye Selçuklu Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 24 (2005): 1-10.
- FAZLULLAH, Reşidüddîn, *Camiü't-Tevârîh*, (Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejanî) TTK yay., Ankara 2013.
- GORDLEVSKI, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, trc. Azer Yaran, Ankara 1988.
- GÖK, Mehmet, “Ahilik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Etkileri”, *IJSES*, E-ISSN: 2667-4904(2):91-120.
- GÖKSU, Erkan, “Türkiye Selçuklularında İktâ”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 26, 137 – 154.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Devlet Merkezi Oluşu”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ss.231-259.
- HEYD, W., *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, trc. Enver Ziya Karal, TTK, Ankara 1975.
- İBN BİBÎ, *el-Evâmîrü'l-Alâiyyefî'l-Umûri'l-Alâiyye*, haz. Mürsel Öztürk, C. I.-II., Ankara 1996.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, “Türkiye Selçukluları Devleti’nin Ekonomik Politikası”, *Belleten*, L/198; 613-620.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, “Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 2/2 Mayıs 1964, s. 303-380.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Başkent Konya’da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2017, S.2, ss.173-193.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Emir-i İğdişan Türbesi”, *Ahilik Ansiklopedisi*, I, Ankara 2016.
- POLAT, M. Said, *Moğol İstilasına kadar Selçuklu Devleti*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- RUBRUCK, Wilhelm Von, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat (1253-1255)*, (çev. Ergin Ayan), İstanbul 2001.
- SABBAĞ, Abbas, Nebi Bozkurt, “Müstevfi”, TDV, *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXII, İstanbul 2006, s.147-148.
- SÜMER, Faruk, “Selçuklular Devrinde Madenler”, *MÜFEF, TAD*, IV, 1989 159-164.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah yayınları, İstanbul 2005.
- TURAN, Osman, “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku”, *Belleten*, XVII/47, 1948.
- TURAN, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, Ankara 1965.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Remi Vesikalar*, TTK, Ankara 2014.
- TURAN, Osman, “İKTA”, *İslam Ansiklopedisi*, C. V/2.
- YASA, Azize, “Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslâm Şehri olarak Konya” *Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988.

KONYA VE ÇEVRESİNDE TİCARET YOLLARI

Ali BAŞ

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/TÜRKİYE,
abas@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4314-0498.

ÖZ

Tarihin hemen her döneminde, insanoğlunun mutlu ve refah içerisinde yaşayabilmesi için ticarete vermiş olduğu önemi kavrayan Selçuklu sultanları, doğu-batı ve kuzey-güney ticaretinde, aynı zamanda doğal bir köprü görevi gören Anadolu'yu bu ticaretin ana merkezi yapma vazifesini üstlenmişler ve ülkenin hemen her tarafını kervan yollarıyla birbirlerine bağlayarak, bu yollar üzerine de kervansaraylar yaptırmışlardır. Kervansarayların bir kısmını sultanlar, çoğunluğunu ise farklı görevlerde bulunan devlet adamları inşa ettirmiştir. Ele geçen belgelerden anlaşıldığına göre o günün şartları için, günümüzün modern konaklama tesisi vazifesi gören bu yapılar, gelen insanlara din, dil, ırk, fakir ve zengin farkı gözetmeksizin hizmet vermişlerdir.

Konya, Türkiye Selçuklularının başkenti olmasının avantajlarını her alanda olduğu gibi ticarî alanda da kullanmayı bilmiştir. Türkiye coğrafyasında merkezi bir konumda olan Konya, ticaret yollarının bir bakıma kavşak noktası denebilecek özelliğe sahiptir. Günümüze kadar ulaşabilen ve şehri farklı merkezlere bağlayan yollar üzerinde bulunan birçok kervansaray, bu düşüncenin doğruluğunu açıkça ortaya koymaktadır. Doğru-batı ve kuzey-güney yolları ile daha birçok yolun geçtiği Konya, aslında bu özelliğini Türk dönemi öncesinde de koruyabilen bir konuma sahip olmuştur. Konya doğruya Aksaray-Kayseri güzergâhı ile bağlanır. Aslında bu güzergâh Selçuklu döneminin en önemli güzergâhı olarak dikkati çeker ve yine mevcut veriler çerçevesinde Selçuklu döneminin en eski kervansarayı olan 1187-1188 tarihli Öresun (Tepesi Delik) Han

da bu güzergâhta yer alır. Batıya-kuzeybatıya ise Kadınhanı-Akşehir güzergâhı ile bağlanır. Antalya-Alanya bağlantısı Konya-Eğirdir ve farklı yollarla ulaşılan Konya-Derebucak güzergâhları, Karaman güzergâhı ise Konya-Hatunsaray-Kazımkarabekir üzerinden sağlanmıştır. Türkiye Selçukluları döneminin önemli bir merkezi olan Ankara güzergâhı ile ilgili herhangi bir belge ve kalıntı bulunmamaktadır.

Bu çalışmada söz konusu güzergâhlar, mevcut kalıntılar veya belge ve bilgiler doğrultusunda isimleri bilinen yapılardan yola çıkılarak kısaca tanımlanacaktır.

Anahtar sözcükler: Konya, Selçuklu, Kervansaray, Ticaret, Kervan yolu.

TRADE ROUTES IN KONYA AND ITS SURROUNDINGS DURING THE SELJUKS OF TÜRKİYE

ABSTRACT

The Seljuk sultans, who grasped the importance of trade for mankind's happiness and prosperity in almost every period of history, took on the duty of making Anatolia, which also served as a natural bridge in east-west and north-south trade, the main center of this trade, and connected almost every part of the country to each other through caravan routes, and built caravanserais on these roads. Some of the caravanserais were built by the sultans, while the majority were constructed by various government officials. According to historical documents, these structures, which served as modern lodging facilities of today's time, regardless of religion, language,

race, poor or rich, served the arriving people equally.

Konya, as the capital of the Seljuk Turks, knew how to use the advantages of this position, especially in the commercial field. Konya, which is in a central position in the geography of Türkiye, has the feature that can be called the junction point of trade routes in a way. Many caravanserais that have survived to the present day and are located on the roads connecting the city to different centers clearly demonstrate the correctness of this idea. Konya, where east-west and north-south roads and many more roads pass, actually had a position that could preserve this feature before the Turkish period. Konya is connected to the east by the Aksaray-Kayseri route. In fact, this route draws attention as the most important route of the Seljuk period, and the oldest caravanserai of the Seljuk period, Öresun (Tepesi Delik) Inn, dated 1187-1188, is also located on this route. It is connected to the west-northwest by the Kadınhanı-Akşehir route. Antalya-Alanya connection is Konya-Eğirdir and Konya-Derebucak routes are reached by different routes, while Karaman route is provided via Konya-Hatunsaray-Kazımkarabekir. There are no documents and ruins related to the Ankara route, which was an important center of the Turkish Seljuk period.

In this study, the routes in question will be briefly described on the basis of existing ruins or structures whose names are known in the light of documents and information.

Keywords: Konya, Seljuk, Caravanserai, Trade, Caravan route.

GİRİŞ

Tarihi süreç içerisinde coğrafi konumu Anadolu'yu tarihin en önemli yörelerinden biri haline getirmiş, hatta tarih sahnesine çıkan ilk uygarlıklardan birçoğu bu topraklar üzerinde kurulmuştur. Yine aynı şekilde özellikle güneydeki Mezopotamya, Suriye gibi Anadolu'nun yakın çevresindeki bölgeler de tarih sahnesine çıkan ilk yerleşmeler olarak dikkati çeker.

Bilindiği üzere insanoğlunun toplumsal faaliyetlerinin büyük bir bölümü ekonomik alanla ilgilidir. Buna bağlı olarak da ihtiyaçlarının birçoğunu karşılayabilmek amacıyla ticaret yapma gereği duymuştur. Konuya bu ihtiyaç programı çerçevesinde bakıldığında, yukarıda kısaca vurgulamaya çalıştığımız coğrafyada yer alan uygarlıklar arasında ticarî anlamda bazı irtibatların kurulmuş olması gerektiği kanaati ortaya çıkmaktadır. Zaten yazılı metinler ve arkeolojik veriler, Anadolu ile özellikle Mezopotamya arasında tarihin ilk devirlerinden beri önemli bir ticaret ağının kurulduğunu göstermektedir. Bu durum Anadolu'yu her yönden önemli kılmış, bu topraklar hemen her devletin, her toplumun ilgi odağı haline gelmiştir. Anadolu'nun son sahibi olan Türkler de, bu topraklara ilgi duyan toplulukların başında gelmiş, yapılan akınlar ve savaşlar sonucu Türkler bir daha çıkmamak üzere bu topraklara yerleşmişlerdir.

Türkler henüz Anadolu'ya gelmeden önce ticaretin önemini kavrayarak, yaşadıkları toprakları o çağda, bu sektörün en belirgin göstergesi olan kervansaraylarla donatmışlardır. Söz konusu çabayı Anadolu'da da sürdürmek istemekle birlikte, devletin kuruluş yıllarındaki, özellikle haclı seferleri gibi savaşlar buna imkan tanımamış, bu topraklar üzerindeki yapısal alandaki çalışmalar ancak XII. yüzyılın ikinci

yarısından itibaren şekil almaya başlamış, ticarî faaliyetlerin yoğun olarak yaşanması da yine bu yüzyılın sonlarından itibaren ülkede huzur ve barışın sağlanmasıyla olmuştur. Ticari amaca yönelik bu düşüncenin oluşmasında Selçuklu sultanlarının ileri görüşlü olmaları önemli rol oynamış, ticaretin güvenli ortamda yürütülebilmesi için sultanlar her türlü tedbiri almış, kervanların başına asker tayin etmiştir. Buna rağmen oluşabilecek herhangi bir zararın da devlet tarafından karşılandığı belgelerle ortaya konulmuştur¹⁸²³.

Tarihin hemen her döneminde, insanoğlunun mutlu ve refah içerisinde yaşayabilmesi için ticarete vermiş olduğu önemi kavrayan Selçuklu sultanları, doğu-batı ve kuzey-güney ticaretinde, aynı zamanda doğal bir köprü görevini üstlenen Anadolu'yu bu ticaretin ana merkezi yapma görevini üstlenmişler ve ülkenin hemen her tarafını kervan yollarıyla birbirlerine bağlayarak, bu yollar üzerinde günümüzde bile ihtişamından fazla bir şey kaybetmeyen kervansaraylar yaptırmışlardır. Kervansarayların bazılarını sultanlar, çoğunluğunu ise farklı görevlerde bulunan devlet adamları inşa ettirmiştir. Ele geçen belgelerden anlaşıldığına göre, o günün şartları için, günümüzün modern konaklama tesisi vazifesi gören bu yapılar, gelen insanlara din, dil, ırk, fakir ve zengin farkı gözetmeksizin hizmet vermişlerdir. Yine bazı belgeler verilen bu hizmetin de üç gün boyunca ücretsiz olduğunu göstermektedir¹⁸²⁴.

¹⁸²³ O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 1965, s. 262.

¹⁸²⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ...*, s.263.

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA KONYA VE ÇEVRESİNDE TİCARET YOLLARI

Konya, Türkiye Selçuklularının başkenti olmasının avantajlarını her alanda olduğu gibi ticarî alanında da kullanmayı bilmiştir. Türkiye coğrafyasında merkezi bir konumda olan Konya, ticaret yollarının bir bakıma kavşak noktası denebilecek bir özelliğe sahiptir. Günümüze kadar ulaşabilen ve şehri farklı merkezlerle bağlayan yollar üzerinde bulunan birçok kervansaray, bu düşüncenin doğruluğunu açıkça ortaya koymaktadır (Harita 1). Doğu-batı ve kuzey-güney yolları ile daha birçok yolun geçtiği Konya aslında bu özelliğini Türk dönemi öncesinde de koruyabilen bir konuma sahip olmuştur. Romalıların Kral Yolu (Via Sebaste), Bizans'ın askeri ve ticaret yolu, Hristiyanların Hac Yolu ve İpek Yolu gibi çeşitli amaçlar için kullanılan yollar Konya'dan geçmektedir. Özellikle İpek Yolu Çin'i Orta Asya üzerinden batıya bağlayan önemli bir yol olup yolun bir bölümü MÖ II. yüzyılda Hunların kontrolü altına girmiştir. Bölgedeki bundan sonraki süreç bir süre tam olarak takip edilemezse de, özellikle MS VII. yüzyıldan itibaren yolun Orta Asya'daki bölümü tamamen Türklerin kontrolü altına girmiştir.

Türkiye Selçukluları döneminde devletin en önemli gelir kaynaklarından biri olan ticaretin, ulaşım ile ilgili kısmı en fazla gelir getiren alanların başında gelmektedir ki bunda özellikle ipek yolunun önemli bir payı vardır.

Tarihin farklı dönemlerinde Konya'yı boydan boya geçen yolların genellikle alternatifli oldukları görülmüştür. Aynı yol güzergâhında birbirine kısmen paralel bazen de farklı yönde olan birkaç yol bulunabilmektedir. Bunlar ara-

sında; yaz ve kış aylarında kullanılan yollar, askeri amaçlar için kullanılan stratejik yollar, kervanlar için güvenlik açısından tercih edilen yollar, küçük ve büyük grupların kullanacağı yollar ve ara yollar gibi yolları bulmak mümkündür¹⁸²⁵.

Anadolu Selçuklu dönemi kervan yolları ile ilgili olarak yapılan en kapsamlı çalışma, M. Kemal Özergin tarafından hazırlanan "Anadolu Selçukluları Çağında Kervan Yolları" adlı doktora tezidir¹⁸²⁶. Bu çalışmasında Özergin, Anadolu'da bilinen önemli güzergâhlarla birlikte birçok tali güzergâhı da belirtmiş, aynı zamanda bu güzergâhlar üzerinde yer alan kervansarayları da isim olarak vermeye çalışmıştır. Söz konusu bu tezden hareketle, çalışmada isimleri geçen kervansarayların künyesinin ifade edildiği bir makale yayınlamıştır¹⁸²⁷.

Kervan yollarının belirlenmesinde tarihi kaynaklar ve konu ile ilgili yayınların dışında en önemli iki başvuru kaynağı, mevcut kervansaraylar ile ulaşım ağının her dönem vazgeçilmez unsuru olan köprülerdir. Ayrıca kervansarayların su ihtiyacı ile ilgili olarak sarnıç ve kuyular da bu konuda önemli veriler olarak görülür.

¹⁸²⁵ Remzi Duran, Ali Baş, Ruhi Özcan, "Tarihi Köprüler Aracılığıyla Konya'nın Tarihi Ulaşım Ağı Üzerine Değerlendirmeler", *XVI. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (18-20 Ekim 2012), C. 2, Sivas 2014, s.298; Şükrü Dursun, Remzi Duran, "Anadolu Selçukluları Dönemi Konya Ticaret Yolları", *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı*, S. 16, Konya, 2018, s.127-146.

¹⁸²⁶ M. Kemal Özergin, *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1959.

¹⁸²⁷ M. Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, XV/20 (1965), s.141-171.

Konya'yı merkez kabul edip, bu merkezden ayrılan Türkiye Selçukluları dönemi kervan yollarını şu şekilde özetlemek mümkündür¹⁸²⁸ (Harita 1):

Konya doğuya Aksaray-Kayseri güzergâhı ile bağlanır (Harita 2). Aslında bu güzergâh Selçuklu döneminin en önemli güzergâhı olarak dikkati çeker ve yine mevcut veriler çerçevesinde Selçuklu döneminin en eski kervansarayı olan 1187-1188 tarihli Öresun (Tepesi Delik) Han da bu güzergâhta yer alır¹⁸²⁹. Güzergâhta Konya çıkışlı ilk menzil, şehrin yaklaşık 6 km kuzeyindeki XIII. yy'ın ortalarına tarihlenen Horozlu Han'dır. Horozlu Han aynı zamanda Konya-Akşehir güzergâhının da ilk menzili olarak dikkati çeker. Bir sonraki durak ise şehrin yaklaşık 20 km kuzeydoğusunda bulunan ve Selçuklu döneminin ünlü veziri Sadeddin Köpek tarafından yaptırılan, aynı zamanda hem plan hem de mimari özellikleriyle de dikkati çeken Zazadin Hanı'dır¹⁸³⁰. Son senelerde restorasyonu yapılan Zazadin Hanı'ndan sonra, kaynaklarda ismi geçen fakat günümüzde mevcut olmayan üç yapı bulunur. Bunlar Zencirli¹⁸³¹, Akbaş¹⁸³² (Kaymaz) ve Katrancı¹⁸³³ hanlarıdır.

Zencirli Mahallesi yakınlarında tamamen yıkılmış olan Selçuklu dönemi yapısının da kalıntıları kullanılarak inşa edilen Geç Osmanlı dönemine ait harap halde bir kervansaray bulunmaktadır. Akbaş Mahallesi yakınlarında olduğu bilinen Akbaş Hanı'nın ise günümüzde yeri dahi belli değildir. Erdmann yapının planını ve bazı fotoğraflarını yayınlamıştır. Günümüzdeki karayolunun kenarında bulunan merdivenli kuyu hanın bu civarda olduğunu düşündürmektedir. Yine aynı şekilde, Katrancı Hanı da Katrancı Mahallesi çevresinde olmalıdır. Güzergâhta Konya sınırları içerisinde kalan mevcut son eser ise XIII. yy'ın ortalarına tarihlenen ve restorasyonu yeni tamamlanan Obruk Hanı'dır¹⁸³⁴. Obruk Hanı'ndan sonra ise günümüzde Aksaray vilayeti sınırları içerisinde kalan ve tamamen yıkılmış olan Okla Han ile Anadolu Selçuklu döneminin hem mimari hem de büyüklük açısından en önemli eserlerinin başında bulunan Sultan Hanı gelmektedir.

Konya'yı Ankara'ya bağlayan güzergâhı tespit etmek zordur. M. K. Özergin bu güzergâhta Konya sınırları içerisinde yer alan bazı yapılardan söz etmekle birlikte bu eserler Selçuklu dönemi sonrasına aittir¹⁸³⁵. Ankara, Selçuklu döneminde önemli bir merkez olması sebebiyle, Konya ile önemli bir bağlantısının olması kaçınılmazdır. Günümüzdeki karayolu bağlantısı üzerinde bu döneme ait herhangi bir kervansaray ile ilgili verinin olmaması, söz konusu güzergâhın farklı bir yol ile mi ilişkili olduğu sorusunu akla getirmektedir.

¹⁸²⁸ 2002 yılında S.Ü. BAP Koordinatörlüğünce desteklenen "Konya Ve Karaman Çevresindeki Tarihi Kervanyolları Üzerinde Bulunan Kervansaraylar Ve Köprüler" isimli bir proje gerçekleştirdim. Söz konusu çalışmaya destek veren S.Ü. BAP Koordinatörlüğüne teşekkür ederim.

¹⁸²⁹ Ali Baş, "Öresun (Tepesi Delik) Hanı'nda Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 14-16 Ekim 2009, (Haz. K. Pektaş vd.), İstanbul, 2010, s.69-82.

¹⁸³⁰ Ali Baş, "Yeni Bilgiler Işığında Zazadin Hanının Değerlendirilmesi. I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, Selçuk Üniversitesi Yayınları, C. I, Konya, ss. 101-109, Şek. ve Fot. 545-556.

¹⁸³¹ M. Kemal Özergin, *Anadolu'da Selçuklu...*, s.164.

¹⁸³² M. Kemal Özergin, *Anadolu'da Selçuklu...*, s.144.

¹⁸³³ M. Kemal Özergin, *Anadolu'da Selçuklu...*, s.155.

¹⁸³⁴ Ali Baş, "Obruk Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Editör: Hakkı Acun, 2007, s. 348-357.

¹⁸³⁵ Geniş bilgi için bk. Özergin, *Anadolu Selçukluları...*

Konya'yı batıya ve güneybatıya bağlayan güzergâhları tespit etmek daha kolaydır. Batı güzergâhındaki (Harita 3) ilk eser bugün Konya şehir dokusu içinde kalmış olan ve XIII. yy'ın ortalarına tarihlenen ve 1970-80'li yıllarda VGM tarafından restore edilen Horozlu Han'dır. Daha sonra, kazısı yapıp yine geçen yüzyılın sonlarında restore edilen 1210 tarihli Dokuzun Derbent Hanı gelir¹⁸³⁶. Her iki yapının tamamen ortadan kalkmış olan avlusu kazılar sonrasında ortaya çıkmıştır. Dokuzun Hanı'nın yaklaşık 50 m Konya yönünde, restore edildikten sonra tekrar yıkılan Şadiye Köprüsü vardır. Dokuzun Hanı'ndan yaklaşık 6 km sonra bugünkü Konya-Akşehir yolunun yaklaşık 500 m sağında, büyük ölçüde tahrip olan ve özgün olarak çok az bir kısmı kalabilen ve plan şeması ancak kazı sonrası ortaya çıkan XIII. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen Hacı Hafız Hanı bulunur¹⁸³⁷. Hacı Hafız Hanı'ndan sonra, Kadınhanı ilçe merkezinde bulunan 1223 tarihli Kadın Hanı gelmektedir. Kadın Hanı'nın sadece kapalı kısmı günümüze gelebilmiş, bazı verilere göre kapalı kısımdan daha geniş tutulduğu anlaşılan avlu bölümü ise tamamen ortadan kalkmıştır. Kadın Hanı'ndan sonra, güzergâhın Afyon sınırına kadar olan bölümünde mevcut kervansaray bulunmamakla birlikte, kaynaklarda bazı kervansaraylardan söz edilmektedir. Bunlardan ilki Argıt Hanı kasabasında bulunan ve aynı ismi taşıyan handır. K. Erdmann Argıt Hanı ile

ilgili kısa bir bilgi vermiş ve basit bir rölövesini yayınlamıştır. Bunun dışında kaynaklarda hem Ilgın, hem de Akşehir'de Selçuklu dönemine ait birer kervansarayın mevcut olduğu belirtilir. Bunlardan Ilgındaki kervansarayın, Sahip Ata Kaplıcasının yakınında olduğu belirtilmekle birlikte, Akşehir'deki eserin yeri ile ilgili bilgi mevcut değildir. Bu yol günümüzde Afyon sınırları içerisinde bulunan Sultandağı İshaklı Han'a bağlanır.

Konya'yı batıya bağlayan bir diğer güzergâh ise Konya Beyşehir yolundaki Altunapa Hanı'ndan ayrılan ve Derbent üzerinden geçerek Akşehir'e bağlandığı anlaşılan yoldur (Harita 3). Güzergâh üzerinde Selçuklu dönemine ait sadece Altunapa Hanı ile Derbent arasındaki Elikesik Han bulunmaktadır. Bu sebeple yolun Derbent'ten sonraki bölümü ile ilgili kesin olarak bir şey söylemek zor olsa da, genel olarak Doğanhisar üzerinden Akşehir'e olan bağlantısı üzerinde durulmakla birlikte, Ilgın ile bağlantısının olduğu da söylenebilir.

Konya'yı Antalya-Alanya'ya bağlayan farklı güzergâhlar bulunmaktadır (Harita 4). Bunlardan biri, üzerinde günümüzde de mevcut olan kervansarayların bulunduğu Konya-Eğirdir¹⁸³⁸ ve Konya-Beyşehir-Derebucak, diğeri Konya-Hatunsaray¹⁸³⁹, bir başkası da günümüz-

¹⁸³⁶ Yapıdaki kazı çalışmaları Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sanat Tarihi Bölümü, restorasyon çalışmaları ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir.

¹⁸³⁷ Ali Baş, "Konya-Akşehir Kervan Yolunda Az Tanınan Bir Selçuklu Kervansarayı: Hacı Hafız Hanı", *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu* 15-17 Ekim 2008, (Ed. A.O. Uysal, vd.), İzmir, 2010, s.30-40.

¹⁸³⁸ Geniş bilgi için bk. Ali Osman Uysal, "Konya-Eğirdir Güzergâhında Bazı Kervansaraylar", *III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (20-22 Mayıs 1993), Konya, 1994, s.71-83; Abdüsselam Uluçam, "Konya Eğirdir Kervanyolunun Bilinmeyen Bir Bölümü", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (25-26 Nisan 1995), Konya, 1996, s.85-94; Ali Baş, "Konya-Beyşehir-Derebucak Kervanyolu", *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı*, S. 10, Konya, 2007, s.129-142.

¹⁸³⁹ Ali Baş, "Konya-Hatunsaray-Seydişehir Kervanyolu Üzerine Düşünceler", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (25-26 Nisan 1995), Konya, 1996, s.141-167.

deki Konya-Seydişehir yolu üzerinde bulunan Yıkık Han ile bağlantılı güzergâhtır.

Konya-Eğirdir güzergâhının ilk menzili şehir merkezine yaklaşık 3 km uzaklıkta, Hoca Ahmet Fakih manzumesi yakınında, bugün Konya Şeker Fabrikası arazisi içerisinde kalmış olan ve Şekerfuruş Türbesi'nin önünde olduğu belirtilen Köle Hasan Kervansarayı ile ilgili olarak fazla bir bilgi bulunmamaktadır. İ. Hakkı Konyalı yapıyı Hoca Fakih Hanı olarak da adlandırır ve "bu han zinciri Alâiye, Alara, Manavgat'a ve Antalya'ya kadar devam eder, gider" der¹⁸⁴⁰.

Sulutas Köyü'nün yaklaşık 3 km güneyinde ve Altınapa Hanı'na yaklaşık 4 km uzaklıkta, halkın Han Yeri Öreni diye adlandırdığı bir harabe vardır. Günümüzde tamamen yıkılmış olan fakat belli noktalarda temelleri izlenebilen kalıntının bir kervansaray olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar hem Konya'ya hem de Altınapa Hanına yakın gibi gözükse de, tepede olması sebebiyle her iki yönden de hana ulaşmak zordur. Söz konusu yapı güzergâhta ikinci menzil olarak değerlendirilmelidir¹⁸⁴¹.

Güzergâhtaki Selçuklu dönemine ait mevcut ilk kervansaray Altınapa baraj gölü havzasında kalan, bazı belgelere dayalı olarak M.1201-1202 yılına tarihlenen ve Selçuklu veziri Şemseddin Altınapa tarafından inşa ettirildiği kabul gören Altınapa Hanı'dır.

Güzergâhtaki mevcut bir diğer kervansaray Konya-Beyşehir yolunun yaklaşık 34. km'sinde, yolun solunda bulunan Kuruçeşme Ha-

nı'dır. Büyük ölçüde tahrip olan ve son senelerde restore edilen yapı¹⁸⁴², kapalı kısım giriş alınlığındaki kitabesine göre M. 1207 yılında, I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında inşa edilmiştir.

Güzergâhın Beyşehir'e kadar olan bölümündeki mevcut son kervansaray Kızılören Hanı'dır. Kuruçeşme Hanı ile arasında 9 km gibi kısa bir mesafe bulunmaktadır. Diğer hanlara göre biraz daha sağlam olarak günümüze ulaşabilen ve restore edilen yapı kitabesine göre M. 1206 yılında, I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında inşa edilmiştir.

Konya-Beyşehir karayolu üzerinde bulunan Yunuslar Mahallesi yakınında, günümüzde yeri dahi belli olmayan Selçuklu dönemine ait bir kervansarayın varlığından bahsedilmektedir. K. Erdmann, 1955 yılında yapının kalıntılarının mevcut olduğunu ve taşlarının köydeki evlerde ve okul binasında kullanıldığını belirterek, köylülerin yapının Kızılören Han ile benzerlik gösterdiğini ifade ettiklerini söylemektedir. M. Kemal Özergin ise yapı ile ilgili olarak "Konya-Beyşehir yolunda, Kızılören Hanı'nın yaklaşık 12 km batısında, Çoka suyu kenarındaki Yunuslar Köyü yakınında kitabesi yok, yıkılmıştır" demektedir.

Konya-Beyşehir yolu olarak tanımlanan güzergâhın, Yunuslar Hanı'ndan sonraki bölümü tartışmalıdır. Yunuslar Mahallesinin Konya yönünde Bağrsak Deresi üzerinde Hacı Yusuf Köprüsü ismiyle eski bir köprü bulunmaktadır. Bazı veriler yolun Yunuslardan sonra ikiye

¹⁸⁴⁰ İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Yeni Kitabevi, Konya, 1964, s. 400.

¹⁸⁴¹ Ali Baş, "Konya-Beyşehir-Derebucak Kervanyolu", *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı*, S. 10, Konya, 2007, s.129-142.

¹⁸⁴² Ali Baş, Kuruçeşme Hanı Temizlik ve Restorasyon Çalışması, *Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu C. I*, Editör: Ceren Ünal-Cengiz Gürbıyık, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019.

ayrıldığını, birinin Kireli bağlantısıyla Eğirdir yönüne, diğersinin ise Hacı Yusuf Köprüsü ile Küçük Afşar'a ve oradan da Beyşehir'e bağlandığını göstermektedir. Yunuslar-Kireli arasında, tarihleri kesin olarak bilinmeyen Kömürcü, Çerçi ve Selki hanlarına ait kalıntılar¹⁸⁴³ bize bu güzergâhla ilgili bilgi sunmaktadır. Diğer güzergâh üzerinde bulunan Küçük Afşar Mahallesi'nde, her ikisi de günümüze kadar ulaşamayan bir kervansaray ile beş gözlü bir köprü'nün bulunduğu belirtilmesi, Yunuslar'dan Beyşehir'e bağlanan bir kervan yolunun mevcut olduğunu gösterir. Fakat kervansarayın tarihinin belli olmaması sebebiyle yolun Selçuklulara kadar inip inmediği sorusuna kesin cevap bulmak zordur.

Beyşehir-Seydişehir yolu üzerindeki Yenice Mahallesi'nde açık ve kapalı kısmı bir arada bulunduran ve avlusu biraz daha geniş olan tipik bir Selçuklu kervansarayını mevcuttur¹⁸⁴⁴. Büyük ölçüde tahrip olan, ancak dış duvarları izlenebilen yapıdan sonraki güzergâhı tespit etmek zordur. Fakat bu yapının burada olması, bir güzergâhla bağlantılı olduğunu gösterir. Seydişehir'in Selçuklu sonrasında kurulduğunu dikkate alırsak yapının farklı bir güzergâha ait olduğu söylenebilir. Bu durumda güzergâhın Antalya-Alanya bağlantısını kurmak gerekecektir ve muhtemelen Üzümlü yönünden Derebucak'a bağlanmalıdır.

Derebucak-Beyşehir yolunun 3. km'sinde Karakısıks deresinin yakınında bulunan ve XIII.

yy'ın ilk yarısına tarihlenen Tol Hanı¹⁸⁴⁵ büyük ölçüde tahrip olmuş bir eserdir. Sadece kapalı kısımdan oluşan ve üzerinin boydan boya beşik tonozla örtüldüğü anlaşılan yapının güney duvarına bitişik olarak mescit inşa edilmiştir. Tol Hanı'ndan sonra benzer plan özelliği gösteren Ortapayam Hanı gelmektedir ve güzergâh Antalya sınırlarındaki kervansaraylarla Antalya-Alanya'ya bağlanmaktadır.

Konya'yı Antalya ve Alanya'ya bağlayan bir diğer güzergâh Konya-Hatunsaray-Seydişehir üzerinden geçmektedir¹⁸⁴⁶. Bu güzergâh üzerinde yer alan kervansaraylardan biri dışındakiler tamamen ortadan kalkmıştır. Yayınlarda Hatunsaray civarında üç kervansarayın ismi geçer. Seyfeddin Ferruh, Gömse ve Hatunsaray kervansarayları şeklinde adlandırılan bu yapılardan Seyfeddin Ferruh Kervansarayı'nın sadece kitabesi mevcut olup, diğer iki yapıdan günümüze kadar herhangi bir kalıntı ulaşamamıştır. Bu yapıdan sonra güzergâhtaki mevcut tek eser, Akkise yakınlarındaki temel seviyesinde günümüze gelebilen ve XIII. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen Belbaşı Hanı'dır. Güzergâhın Belbaşı Hanı'ndan sonraki bölümünü tespit etmek zordur. Bu güzergâh da mevcut arazi şartlarına göre Yenice Çiftlik Hanı'na bağlanmış olmalıdır.

Günümüzdeki Konya-Seydişehir yolu üzerinde bulunan Erenkaya Mahallesi'nden yak-

¹⁸⁴³ Abdüsselam Uluçam "Konya-Eğirdir Kervan Yolunun Bilinmeyen Bir Bölümü", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (25-26 Nisan 1995), Konya, 1996, s.85-94.

¹⁸⁴⁴ Ali Baş, "Konya-Beyşehir-Derebucak Kervanyolu", *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı*, S. 10, Konya, 2007, s.129-142.

¹⁸⁴⁵ Osman Kunduracı, "Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar-I", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C. II, Konya, s.53-59; "Konya-Alanya Güzergâhındaki Selçuklu Kervansaraylarının Eşrefoğlu Beyliği'ne Sunduğu Katkıları", *USAD*, S. 6, Konya, 2001, s.181-207.

¹⁸⁴⁶ Ali Baş, Konya Hatunsaray Seydişehir Kervanyolu Üzerine Düşünceler. *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, 25-26 Nisan 1995, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1995, s.141-167.

laşık 4 km sonra, yolun hemen solunda, vadi içerisinde Yıkık Han¹⁸⁴⁷ diye isimlendirilen ve büyük ölçüde tahrip olmuş şekilde günümüze gelebilen yapının hangi güzergâha ait olduğu belli değilse de, Konya-Seydişehir (Yenice Çiftlik Hanı) veya Beyşehir yönünden gelen ve Konya'ya uğramadan Karaman yönüne devam ettiğini düşündüğümüz Kızılören-Hatunsaray güzergâhına ait olmalıdır.

Konya-Karaman güzergâhı için de bazı görüşler bulunmakla birlikte, bu güzergâhın Selçuklu dönemine ait bilinen tek örneği günümüzde tamamen ortadan kalkmış olan ve Karaman ili Kazım Karabekir ilçesinde bulunan Gaferyat Hanı'dır. Günümüzdeki Konya-Karaman karayolu üzerinde, Konya yakınında Kaşınhanı adlı bir beldenin bulunması, burada bir hanın mevcut olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Konya-Karaman ulaşımı antik dönemden itibaren bugünkü karayolu bağlantısıyla değil, daha çok Konya-Hatunsaray-Kazım Karabekir bağlantısı ile sağlanmaktadır. Bunda Konya-İçeriçumra arasının zaman zaman bataklığa dönüşmesinin rolü olsa gerekir. Yine Konya-Bozkır-Alanya güzergâhı üzerine bazı görüşler bulunmakla birlikte, Türkiye Selçukluları döneminde bu güzergâhın kervan yolu ulaşımıyla ilgili kullanılıp kullanılmadığına dair herhangi bir somut veri yoktur¹⁸⁴⁸.

SONUÇ

Konya, insanoğlunun yerleşik hayata geçtiği ilk yörelerden biridir. Ayrıca arkeolojik veriler sebebiyle de yörede kesintisiz bir iskanın varlığından söz edebiliyoruz. Selçukluların gelişi ile birlikte bu topraklar yeni bir medeniyetin doğuşuna sahne olmuştur. Selçuklular kendi geleneksel kültür ve sanatını bu coğrafyada uygulamaya koyarken, aynı zamanda bu topraklarda yaşayan insanlar ile de hem kültürel hem de satsal anlamda etkileşim içerisinde olmuştur¹⁸⁴⁹. Yine önceki dönemlere ait bazı yapılara kendi ihtiyaçları doğrultusunda yeniden fonksiyon kazandırırken, bazı harap yapıların malzemelerinden de faydalanmışlardır. Aynı zamanda ulaşım ağı bağlamında da çoğunlukla daha önceki medeniyetler zamanında kullanılan yolların tercih edildiği, ancak yeni yerleşmelerin oluşumu veya ihtiyaç programı çerçevesinde yeni yollar inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çok sayıda yolun, bir kavşak noktası olarak Konya'da kesişmesinde, şehrin başkent olması yanında, özellikle günümüzde olduğu gibi doğudan batıya ve güneybatıya gidecek veya batıdan ve güneybatıdan doğu yönüne gidecek olan kervanların, konumu sebebiyle de zorunlu olarak uğraması gereken bir kent olmasının rolü büyüktür.

KAYNAKÇA

BAŞ, A., "Konya Hatunsaray Seydişehir Kervanyolu Üzerine Düşünceler", V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, 25-26 Nisan 1995, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1995, ss.141-167.

¹⁸⁴⁷ Ali Baş, "Bilinmeyen Bir Selçuklu Kervansarayı Yıkık Han", *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, C. I, Konya 2001, ss. 93-99, Şek. ve Fot. 537-544.

¹⁸⁴⁸ Tolga Bozkurt, Robin Wimmel, "Bozkır-Gündoğmuş Tarihi Yolgüzergâhı Üzerine İlk Tespitler", *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, (06-08 Mayıs 2016)Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2016, ss. 1489-1502.

¹⁸⁴⁹ Yurdagül Özdemir, *Anadolu'da Bizans-Selçuklu Kültürel Etkileşiminin Sanata Yansımaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2020.

- BAŞ, A., “Bilinmeyen Bir Selçuklu Kervansarayı Yıkık Han”, I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, Selçuk Üniversitesi Yayınları, C. I, Konya, 2001, ss.93-99, Şek. ve Fot. 537-544.
- BAŞ, A., Yeni Bilgiler Işığında Zazadin Hanının Değerlendirilmesi. I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, Selçuk Üniversitesi Yayınları, C. I, Konya, 2001, ss.101-109, Şek. ve Fot. 545-556.
- BAŞ, A., “Konya-Beyşehir-Derebucak Kervanyolu”. Konya Kitabı. X, Rüçhan Arık-M.Olus Arık’a Armağan, Ed. Haşım Karpuz, Osman Eravşar, Konya Ticaret Odası Yayınları, Konya, 2007, ss.129-142.
- BAŞ, A., “Obruk Hanı”, Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Editör: Hakkı Acun, Ankara, 2007, ss.348-357.
- BAŞ, A., “Konya Akşehir Kervan Yolunda Az Tanınan Bir Selçuklu Kervansarayı: Hacı Hafız Hanı”. XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 15-17 Ekim 2008, Ed. A.Osman Uysal, Alptekin Yavaş, Mesud Dünder, Oğuz Koçyiğit, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale, 2010, ss.30-40.
- BAŞ, A., “Öresun (Tepesidelik) Hanı’nda Temizlik ve Restorasyon Çalışmaları”, XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Ekim 2009, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss.69-82.
- BAŞ, A., “Kuruçeşme Hanı Temizlik ve Restorasyon Çalışması”, Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 21-24 Ekim 2015, Ed. Ceren Ünal, Cengiz Gürbıyık, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 2019, ss.125-147.
- BOZKURT, T.- WİMMEL, R. “Bozkır-Gündoğmuş Tarihi Yolgüzergâhı Üzerine İlk Tespitler”, Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır, (06-08 Mayıs 2016) Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya, 2016, ss.1489-1502.
- DURAN, R.- BAŞ, A.- ÖZCAN, R., “Tarihi Köprüler Aracılığıyla Konya’nın Tarihi Ulaşım Ağı Üzerine Değerlendirmeler”. XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Eskişehir, 2012, ss.297-308.
- DURSUN, Ş.- DURAN, R., “Anadolu Selçukluları Dönemi Konya Ticaret Yolları”, Yeni İpek Yolu Konya Kitabı, S. 16, Konya, 2018, ss.127-146.
- KONYALI, İ. H., *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Yeni Kitabevi, Konya, 1964.
- KUNDURACI, O., “Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar-I”, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, C. II, Konya, ss.53-59.
- KUNDURACI, O., “Konya-Alanya Güzergâhındaki Selçuklu Kervansaraylarının Eşrefoğlu Beyliği’ne Sunduğu Katkılar”, USAD, S. 6, Konya, 2017, ss.181-207.
- ÖZDEMİR, Y., *Anadolu’da Bizans-Selçuklu Kültürel Etkileşiminin Sanata Yansımaları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2020.
- ÖZERĞİN, M. K., *Anadolu Selçuklu Çağında Anadolu Yolları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1959.
- ÖZERĞİN, M. K., Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları, *Tarih Dergisi*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, C.XV(20), İstanbul, 1965, ss.141-170.
- TURAN, O., *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, Ankara, 1965.
- ULUÇAM, A., “Konya Eğirdir Kervan yolunun Bilinmeyen Bir Bölümü”, V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995), Konya, 1996, ss.85-94.
- UYSAL, A. O., “Konya-Eğirdir Güzergâhında Bazı Kervansaraylar”, III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (20-22 Mayıs 1993), Konya, ss.71-83.
- GÜZERĞÂHLAR İÇİN KULLANILAN HARİTA: Konya Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Konya Fiziki Harita (Kartografik Tasarım: İ. Ö. Bildirici vd., Düzenleme: F. Yıldız), Ocak 2012.

Harita 3. Konya-Akşehir Güzergâhı

Harita 4. Konya-Eğirdir ve Konya/Derebucak Güzergâhları.

SELÇUKLULAR KONYA’SINDA BATILILARLA TİCARİ İLİŞKİLER

Mehmet Ali BOZKUŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum/TÜRKİYE,
mehmetalibozkus@hotmail.com ORCID: 0000-0002-7164-5768.

ÖZ

Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve ardıllarının Anadolu’da hâkimiyeti sağlamaları ve başkent Konya olarak iktisadî açıdan gelişmiş bir devlete kavuşmaları esasında uzun bir zaman almıştır. Nureddin Zengi’nin ölümü, Danışmendliler üzerinde hâkimiyet tesis edilmesi ve Miryokefalon Savaşı’nın kazanılmasından çok daha sonra, XIII. yüzyılın başlarında Selçuklular Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde liman kentleri ele geçirmeye başlamışlardır. Samsun, Antalya, Sinop, Alanya ve Suğdak bunlardan başlıcalarıdır. Selçuklular bu ve diğer ticaret yolu üzerinde olan kentleri Konya merkez olmak üzere kervansaraylarla destekledikleri yollar ile birbirine bağlamışlardır.

Böylece devrin uluslararası ticaretinde bir süre etkili olabilmişlerdir. Bu durum kimi zaman Selçuklulardan imtiyaz elde etmek isteyen devletleri kimi zaman da ticaret yapmak isteyen tacirleri Sultan’ın huzuruna gitmeye ya da onunla çeşitli anlaşmalar imzalamaya itmiştir. İbn Bibi’nin ifadesiyle dünyanın her yanından, İstanbul’dan, Frengistan’dan, Tarsus’tan, Kıbrıs’tan, karadan ve denizden tüccarlar ve elçiler akın akın saltanat dergâhına gelmeye başlamışlardır. Burada Konya şehri özelinde batılılarla geliştirilen ticarî ilişkiler ve devletlerarasında düzenlenen anlaşmalar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Ticaret, Konya, Latin, Frenk.

TRADE RELATIONS WITH WESTERNERS IN SELJUK KONYA

ABSTRACT

The establishment of the rule of Sulaiman Shah ibn Qutalmish and his successors in Anatolia and the attainment of an economically developed state with Konya as its capital took a considerable amount of time. After the death of Nur al-din Zangi, the establishment of dominance over the Danishmends, and the victory at the Battle of Myriokephalon in the thirteenth-century did the Seljuks begin to seize port cities on the Black Sea and Mediterranean coasts. Samsun, Antalya, Sinop, Alanya, and Suğdak were among the most significant ones. The Seljuks connected these cities and others along the trade route to the center in Konya through roads supported by caravanserais. Consequently, they were able to exert influence over international trade for a time. This situation occasionally led states seeking privileges from the Seljuks or traders seeking to engage in commerce to go to the Sultan's presence or sign various agreements with him. As Ibn Bibi expressed, traders and envoys from all over the world, including Istanbul, Frangistan, Tarsus, Cyprus, and those traveling by land and sea, began to flock to the Sultan's court in large numbers. This paper focuses on the commercial relations developed with Westerners and agreements between states during this period, with a specific emphasis on the city of Konya.

Keywords: Seljuks, Trade, Konya, Latin, Frank.

GİRİŞ

Malazgirt Savaşını müteakip Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve kardeşlerinin muhtemelen Alparslan'ın vefatından sonra çıkan saltanat mücadelesinden fırsat bularak Anadolu'ya geçtikleri ve kısa sürede Konya'dan İznik kapısına kadar ilerledikleri görülmektedir. Muhtemelen 1075 tarihinde İznik ele geçirilmiştir¹⁸⁵⁰. 1078 tarihinde Bizans İmparatoru VII. Mihail'in İznik'te oturan Kutalmışoğullarından yardım talebi bu tarihten daha önce Süleymanşâh'ın İznik'i ele geçirdiğini doğrulamaktadır¹⁸⁵¹. Ancak Selçukluların batıdaki bu hâkimiyeti uzun sürmemiştir. Süleymanşâh'ın oğlu Kılıç Arslan 1096 yılında Pierre L'Ermite yönetiminde İznik'e gelen Haçlı birliklerini yok etse de peşi sıra gelen esas Haçlı ordusuna karşı duramamış ve İznik'i kaybetmiştir. Hemen akabinde de ilerleyen Haçlı ordusuna karşı Eskişehir'de (Dorylaion) tekrar mağlup olunca Batı Anadolu'nun savunmasını bırakmış ve Konya yeni Selçuklu başkenti olarak belirlemiştir¹⁸⁵².

Batı Anadolu ve Marmara'nın terkiyle Orta Anadolu'ya çekilen Selçukluları burada Ermeniler Danişmendliler ve yine Bizans gibi kuvvetli devletler çevrelemiştir. Bu dönemde Selçukluların, ticarî faaliyetleri değil de, daha çok çevresindeki güçlü kuvvetler ile ilgili stratejilere odaklandıkları görülmektedir. Diğer taraftan da aralıklarla Anadolu'yu kutsal topraklara ulaşmak için köprü olarak kullanan Haçlı Seferleri de devam etmektedir. Dolayısıyla Sel-

¹⁸⁵⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, 13. Basım, İst, 2014, s. 75-84.

¹⁸⁵¹ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Basım İst. 2014, s.9.

¹⁸⁵² Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 9-14; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 133.

çukluların ve kimin zamanda Danişmendlilerin ilgilendiği bir diğer sorun da Haçlılar olmuştur. Ancak tüm bu kuvvetlere rağmen Selçukluların, XII. yüzyıl boyunca Sultan Mesud (1116-1155) ve II. Kılıç Arslan (1155-1192) dönemlerinde, merkezi devletinin güçlendiği ve ekonomik olarak da geliştikleri söylenebilir¹⁸⁵³. Özellikle bu sırada Nurettin Zengin'in 1174'te ölümü, 1176 Miryokefalon zaferi, Danişmendli Beyliği'nin bu süreçte tarih sahnesinden çekilmesi gibi hadiseler Selçukluların bir süre sonra uluslararası ticarete etkin bir güç olarak ön planda olmalarına vesile olacaktır¹⁸⁵⁴.

II. Kılıç Arslan döneminin bir diğer önemli özelliği ise Konya'ya ulaşan yolların belirginleşmeye başlamasıdır. Yollar üzerinde "ribatlar" (han, kervansaray) yapılmaya başlanmıştır. II. Kılıç Arslan Aksaray yolu üzerine bir kervansaray yaptırmıştır ve sonraki hükümdarlar da aynı faaliyeti sürdürmüşlerdir¹⁸⁵⁵. Yine II. Kılıç Arslan 'ın emirlerinden Altun-Apa da Akşehir üzerine bir kervansaray yaptırmıştır¹⁸⁵⁶. Sultanların veya emirlerinin yaptırdıkları kervansaraylar genel olarak Konya merkez olmak üzere Erzurum ve Tebriz istikametine, Akşehir üzerinden Konstantinapol'e ya da güneyde Antalya ve Alanya ile kuzeydeki Sinop ve Sam-sun'u birbirine bağlar niteliktedir¹⁸⁵⁷.

Tabi kervansarayların sayısı buralar ile sınırlı değildir. Örneğin Antalya'ya bağlanan

yol ele alındığında Evdir Han, Kırkgöz Han, Susuz Han, İncir Han, Hanardı Mevkii (Ağlasun Köyü), Eğirdir Han, Gelendost veya Selçuk Han yolun üzerindeki önemli hanlardandır. Antalya'ya, Konya arasındaki diğer kısa yolda ise Aksu, Aspendos, Kargı Han, Tol Han, Ortapayam Hanı, Seydişehir, Beyşehir durakları bulunmaktadır. Antalya ve Alanya arasında Şarapsa Han, Alara Han, Pazarcık, Kargı Han, Aspendos ve Antalya'ya devam eden kervansaraylar bulunmaktadır. Bir diğer yol ise Eğirdir üzerinden batıya ilerlemekte olup Menderes kenarındaki sınır bölgesine doğru devam etmektedir¹⁸⁵⁸.

II. Süleymanşâh (1196-1204) dönemi kısa sürmesine rağmen Selçuklu Devleti harici müdahalelerden kurtarılmış ve milli, merkezi birlik büyük oranda sağlanmıştır. Sonrasında ise ikinci defa tahta geçen I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1205 - 1211) ve onu takip eden dönemlerde bir istikrar ve iktisadî yönden kalkınmanın olduğu görülmektedir. Bu dönemde 1204 yılında IV. Haçlı Seferi ile birlikte Bizans başkentinin Venediklilerin eline geçtiğini ve Bizans İmparatoru Theodoros Laskaris'in İznik'e çekilerek merkezlerini buraya taşıdığını unutmamak gerekir. Çünkü bu süreçte Venedikliler Ege ve Akdeniz'de neredeyse tek hâkim konumuna gelmişlerdir. Nitekim Selçuklular da çok geçmeden Venediklilerle ticarî muahedeler imzalayacaktır.

Yaşanan gelişmeler neticesinde denizlere açılan yolların ve liman kentlerinin önemi artırmıştır. Bu durumda iken I. Gıyâseddin Keyhüsrev huzuruna gelen tüccarların şikâyetleri üzerine 1207 yılında Antalya'yı fethetmiştir.

¹⁸⁵³ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank. 1985, s. 27.

¹⁸⁵⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 229-234.

¹⁸⁵⁵ Baykara, *Konya*, s. 27.

¹⁸⁵⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 259.

¹⁸⁵⁷ Barbara Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya'nın Tarihi Coğrafyası*, çev. Hüseyin Turan Bağçeci, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2018, s.18.

¹⁸⁵⁸ Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya*, s. 18-22.

girişmiştir. Hadise şu şekilde cereyan etmiştir. Sultan Konya’da yargı işlerine bakarken huzuruna gelen tüccarların şikâyetlerini dinlemiş ve Antalya sahibi Frenklerin, tüccarlara zulüm yaptığını öğrenmiştir. Hemen akabinde de sefer karar vererek Antalya’yı almayı başarmıştır¹⁸⁵⁹. Benzer bir anlatı başka seferlerde de söz konusudur. Emir Hüsameddin Çoban’ın Suğdak’ı fethi, Mübarizeddin Çavlı ve Kommanos Mafarzum’un (Manuel Mavrozomes) Çukurova fetihleri ve Mübarizeddin Ertokuş’un sahil kısmında bulunan Frenk yerleşimlerine yönelik seferlerinin hepsi tüccarların zarara uğratılması ve zarar uğrayan tüccarların bunu sultana şikâyet etmeleri sonucunda yapılmıştır¹⁸⁶⁰.

Nihayetinde doğu-batı ve kuzey-güney istikametinde fetihler tamamlanmış ve yollar Konya merkez olarak birbirine bağlanmıştır. Özellikle Alâeddin Keykubâd döneminde Konya’yı Selçuklu kudretine yakışacak bir merkeze dönüştürmek için yatırımlar yapılmış ve gittikçe genişleyen kentin dışına bir sur çekilmiştir¹⁸⁶¹. Moğol hâkimiyeti döneminde ise Celaleddin Karatay, Sahip Ata Fahreddin Ali ve Pervane Muinedddin Süleyman mimari faaliyetlere destekleriyle ön planda olmuşlardır¹⁸⁶². Sultanın lütfundan yararlanmak isteyen batılilar ise Konya’ya gelmek durumunda kalmışlardır.

SELÇUKLULAR ZAMANINDA KONYA’DA TİCARETE DAİR VERİLER VE BATILILARLA İLİŞKİLER

Konuya geçmeden önce Selçuklu dönemindeki Konya’daki ticarî faaliyetlere genel olarak değinmekte fayda vardır. İbn Battuta ve Hamdullah Müstevfî benzer şekilde şehrin büyüklüğü ve güzelliğini vurguladıktan sonra sayısız çayları ve bahçeleri olduğunu, buğday, arpa, pamuk ve diğer hububatın yetiştiğini özellikle Kamaruddin kayısısının Mısır ve Suriye’ye ihraç edildiğini belirtir. İbn Battuta ayrıyeten şehrin caddelerinin geniş, çarşılarının da muntazam ve şirin olduğunu belirtmektedir. Her zanaat erbabı ise çarşıda belirli yerlerde toplanmıştır demektedir¹⁸⁶³. Anadolu’dan geçen Keşiş Simon de Saint Quentin (1245-1248) daha farklı ve ilgi çekici bilgiler vermektedir¹⁸⁶⁴. “Ayrıca, Aksaray’da (Hacsar) kermes böceği ve şap madeni bulunur. Ayrıca çivit boyası Bağdat’a doğru olan bölgede bulunur ki Türkiye’de bol miktarda vardır. Konya’da ise lacivert taşı (lapis lazuli) madeni keşfedildi fakat üzeri toprak kaymasıyla kapandı. Ayrıca, orada koyunyününün dışında, Fransa ve İngiltere’de satılmak üzere gönderilen ve bonelerin yapımında kullanılan mükemmel keçi yünü de vardır” demektedir¹⁸⁶⁵. Keşiş’in verdiği bilgi-

¹⁸⁵⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name) I*, çev. Mürsel Öztürk, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 1996, s. 115-116.

¹⁸⁶⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie I*, s. 315-354.

¹⁸⁶¹ Tülay Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak Ortaçağda Türk Şehri*, Kronik Yayınları, İst. 2011, s. 30,40.

¹⁸⁶² Patricia Blessing, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu’nun Yeniden İnşası Rum Diyarında İslami Mimari 1240-1330*, çev. Merve Özkılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İst.2018, s. 47-48.

¹⁸⁶³ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İst. 2014, s.282; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964, s. 22.

¹⁸⁶⁴ Eserin Türkçe çevirisinde bir takım hatalar olduğundan İngilizce tercümeden karşılaştırma yapılarak faydalanılmıştır. İngilizce tercüme için bk: <http://www.simonstquentin.org/>.

¹⁸⁶⁵ Seyahatnamenin Türkçe tercümesi için bk: Simon De Saint Quentin, *Bir Keşiş’in Anılarında Tatarlar ve Anadolu*

ler önemlidir. Anadolu'dan önemli miktarda boya sabitleyicisi olarak kullanılan şapın ve boyar maddelerin ihraç edildiği bilinmektedir. Ancak Konya'dan doğrudan İngiltere ve Fransa'ya muhtemelen koyunyünün yanı sıra en iyi kalitede keçi yününün satıldığını belirtmesi önemlidir. Marko Polo ise Konya, Kayseri ve Sivas'ı kapsayan ve Türkmen diyarı olarak tarif ettiği bölgede çok iyi Türkmen atları, çok değerli katırlar yetiştirildiğini belirtir. Ayrıca yine dünyanın en iyi halılarının bu bölgede yapıldığının üzerinde durur, bununla birlikte çok büyük miktarda ipekli kumaşların da var olduğunu belirtmiştir¹⁸⁶⁶. Yaklaşık bir buçuk asır sonra kentten geçen Bertrandon de la Broquiere de Konya'nın ticaretinin gelişmiş, güzel ve büyük bir şehir olduğunu belirtir. Ancak şehrin etrafındaki surların harap olduğunun da altını çizer¹⁸⁶⁷.

Üretilen ve çıkarılan ürünlerin bir kısmı ise ilk olarak Konya çarşılarında satılmaktaydı. Bu nedenle şehirde çok sayıda çarşı bulunmaktadır. Kendi ürettikleri ve avladıkları ürünleri satanlar, çeşitli ürünleri satan esnaf grupları ve bir şey üretmeyip dışarıdan getirdikleri malları dükkânlarda satanlar söz konusudur. Örneğin, attarlar çok uzaklardan getirdikleri malları satmaktadırlar¹⁸⁶⁸. At pazarı, attarlar pazarı, kasaflar, kavafılar, külâhçılar, kuyumcular, odun pazarı, pamukçular, şekerciler çarşısı şehirde mevcuttu. Tuncer Baykara bu çarşılara, esnaf

gruplarını bildiğimizden dolayı, şunları da eklememiz kanaatindedir: aşçılar, başmakçılar, bıçakçılar, demirciler, helvacılar, saraçlar, terziler ve koyun pazarı¹⁸⁶⁹.

Şehre ticaret için gelen yerli ve yabancı tüccarlar ise muhtemelen genellikle meslek gruplarına uygun hanlarda konaklıyordu. Altun-apa vakfiyesinde dört han zikredilmektedir. Suk-ı Ceditte Altun-Apa Hanı, Debbağlar içinde Altun-Apa Hanı, Suk-ı Atikte Demre Hatun Hanı, yine Suk-ı Atikte Bedreddin Yalman Hanı bulunmaktadır. Diğer kaynaklarda ise Hvâce Hasanü's-Sultanî Hanı, Karatay Hanı, Nizamiye Hanı, Vezir Ziyaeddin Hanı, Sahip Isfahanî Hanı, Şekerciler Hanı, Piriççiler (veya Pamukçular) Hanının isimleri geçmektedir¹⁸⁷⁰.

Şems-i Tebrizî Konya'ya ulaşınca ilk olarak adet olduğu üzere Şeker-fırûşân (Şekerciler) hanından bir oda tutmuş ve halk kendini büyük bir tacir sansın diye iki-üç dinar kıymetinde nadir bir kilidi kapısına vurmuştur¹⁸⁷¹. Bu ve benzeri kayıtlardan şehre ulaşan yerli ve yabancı tacirlerin bu gibi hanlarda kaldıklarını anlamaktayız. Nitekim yine Tebriz'den gelen zengin bir tacirin Şeker-fırûşânda konakladığını görmekteyiz¹⁸⁷².

1245-1248, çev. Erendiz Özbayoglu, Daktav Yayınları, Antalya, 2006, s. 50.

¹⁸⁶⁶ Marco Polo, *Dünyanın Hikaye Edilişi Harikalar Kitabı 1*, çev. Işık Ergüden, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s. 75.

¹⁸⁶⁷ Bertrandon de la Broquiere, *Bertrandon de la Broquiere'in Deniz Aşırı Seyahati*, çev. İlhan Arda, Eren Yayınları, İstanbul, 2000, s. 185.

¹⁸⁶⁸ Baykara, *Konya*, s. 53-54.

¹⁸⁶⁹ Baykara, *Konya*, s. 58.

¹⁸⁷⁰ Baykara, *Konya*, s. 63-64; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 836-838.

¹⁸⁷¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012 s. 125.

¹⁸⁷² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 131. Eflâkî'nin verdiği bilgilerden hareketle şehirdeki ticaret hayatının kapsamına dair bir takım bilgiler elde edilebilir. Hikayelerden birinde Hindistan'a giderek Konya'ya görülmedik ve nadir mallar getiren Şerefeddin Hindî isimli bir tüccarın varlığından bahsedilmektedir. Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 129; Mısır'a gitmek isteyen tüccarlar da bulunmaktadır. Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 154.

Batılılarla İmzalanan Diplomatik Vesikalar ve Bunların Etkileri

Selçuklu Sultanları henüz daha liman kentlerini ele geçirmeden evvel bir takım ticarî anlaşmalar yapmaya veya zarara uğrayan tüccarların zararlarının giderilmesi için diplomatik girişimlerde bulunmaya başlamışlardı. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatının son yıllarında¹⁸⁷³ Mısır Eyyubi Sultanı Aziz Osman bin Selahaddin'in (1193-1198) İskenderiye'den, Konstantinopolis'e gönderdiği hediye iki atı Konya'da alıkoymuştur. Bunun sebebi tam olarak bilinmemektedir. Hemen akabinde de bir elçilik heyeti göndererek özür dilemiştir. Fakat Bizans İmparatoru III. Alexios'un (1195-1203) buna tepkisi sert olmuştur ve Konstantinopolis'e Anadolu ve Konya'dan gelen Türk tacirlerin hepsinin mallarına el konularak, hapse atılmasını emretmiştir. Bunula birlikte onların satılık mallarına ve yük hayvanlarına ise dokunmasa da bunlar da dağılıp yok olmuştur. Gıyâseddin Keyhüsrev de buna karşılık başka bir elçilik heyeti göndermemiş ve batı Anadolu'da fetihlerde bulunmuştur¹⁸⁷⁴. Hemen akabinde tahta geçen Rükneddin II. Süleymanşâh döneminde ise III. Alexios, Konstantinos Phrangopulos isminde bir denizciye para vererek onu sözde batan gemilerini aramak için Karadeniz'e göndermiştir. Ama gayesi Samsun'a giden gemileri ele geçirmektir. Nitekim bu denizci hem Konstantinopolis'e giden hem de oraya mallarını boşaltıp yeni ürünler alarak oradan dönen gemilerden tek gemi bırakmadan hepsini yağmalamıştır. Kon-

ya'dan gelen ve saldırıya uğrayan tacirler ise bu olaydan sonra hemen Süleymanşâh'ın varmış ve zararlarının telafisini istemişlerdir. O da elçi göndererek III. Alexios'dan tacirlerinin zararının ödenmesini istemiştir. Bunun üzerine 1201 tarihinde iki taraf arasında bir barış anlaşması imzalanmıştır. Buna göre İmparatorun haraç vermesi ve malların zararının ödenmesi koşulu ile anlaşmaya varılmıştır. Ancak bu anlaşma III. Alexios'un Süleymanşâh'a yönelik politikaları nedeniyle uzun ömürlü olmamıştır¹⁸⁷⁵. Bu hadiselerden Selçukluların bu dönemde Karadeniz ve Marmara ticaretinde etkin olmaya başladıkları anlaşılmaktadır. Aynı şekilde yakın tarihlerde Akdeniz ticareti için de girişimlerde bulunduklarını görmekteyiz.

Venediklilerle, I. Gıyâseddin Keyhüsrev (ikinci saltanatı 1205-1211), İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve Alâeddin Keykubâd'ın (1220-1237) ticaret anlaşmaları imzalandığını görmekteyiz. Yine İzzeddin Keykâvus döneminde Kıbrıs Lusignan Kralı Hugh (1205-1218) ile ticaret anlaşması mahiyetinde karşılıklı mektuplar gönderilmiştir. İlk olarak bu mektupları ele alacak olursak, günümüze ulaşan beş adet mektup söz konusudur. Bu mektuplardan ilk dördü Kıbrıs Kralı tarafından sonuncusu ile Selçuklu Sultanı tarafından gönderilmiştir. İlk iki mektup Sinop'un fethinden biraz önce kaleme alınmıştır. Üçüncü ve dördüncü mektuplar ise Antalya'nın ikinci defa fethinden sonra gönderilmiştir. Bunlara karşılık ise son mektup Konya'da İzzeddin Keykâvus tarafından Eylül 1216'da yazılmıştır¹⁸⁷⁶.

¹⁸⁷³ Osman Turan tarihin 1196 olması gerektiğini belirtmektedir. Bk. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.264-265.

¹⁸⁷⁴ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, çev. Işın Demirkent, Dünya Kitapları, İst. 2004, s. 53-55.

¹⁸⁷⁵ Niketas Khoniates, *Historia*, s. 93-94; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.271-272.

¹⁸⁷⁶ İzzeddin Keykâvus'un gönderdiği bu beşinci mektup, Türk diplomatiğinde kullanılan ilk Yunanca belge olarak kabul görmektedir. Bk. Melek Delilbaş, "Türk Sultan ve

1214 tarihli ilk mektup Kral Hugh tarafından gönderilmiştir ve mektupta altı yıldır devam eden dostluktan bahsedilmesi iki taraf arasındaki görüşmelerin Gıyasedin Keyhüsrev döneminden itibaren başladığını kanıtlamaktadır. Bu ilk mektup 1214 yılında Sinop'un fethinden biraz önce Keykâvus'un gönderdiği mektuba cevaben yazılmıştır. Ancak sultanın gönderdiği mektup henüz ortaya çıkmamıştır. Bu mektupta iki tarafa mensup tacir ve gemicilerin birbirlerinin memleketlerine serbestçe girip çıkacaklarına dair anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca karşılıklı olarak ihtiyaç hâsıl olması durumunda yardım edileceği bildirilmiştir¹⁸⁷⁷. İkinci mektup ise bir şövalye ile gönderilmiş ve karşılıklı dostane hisleri ifade etmektedir. Yine karşılıklı olarak tüccarların emniyetine ve serbest dolaşımına vurgu yapılmaktadır. Üçüncü mektupta ise yine iki taraf arasında kara ve deniz ticareti serbestisinin üç yıl daha devamına vurgu yapıldıktan sonra adet olan verginin (muhtemelen %2-3) dışında vergi ödenmeyeceğine, özellikle korsanlarla sorun yaşayan tüccarın zararlarının giderilmesine ve fırtınadan etkilenenlerin ticarî mallarının iade edilmesine dair hukuki bir takım problemlere değinilmiştir. Kralın gönderdiği dördüncü mektup ise dostane ilişkilere değinen kısa bir mektuptur. Son olarak ise Konya'dan gönderilen mektuba değinecek olursak, Hugh'un Konya'ya gönderdiği elçisi Zahairas ile İzzeddin Keykâvus arasında yapılan görüşme neticesinde özellikle üçüncü mektuptaki şartları onaylar nitelikte bir mektuptur. Mutad

olan vergiler dışından ücret alınmayacağı ve tüccarların yaşadığı sorunların (dönemin ortaçağ hukukuna uygun olarak) giderileceğinin altı çizilir¹⁸⁷⁸.

Kıbrıs Krallığı ile mektuplaşma yolu ile sağlanan ticarî yakınlaşmaların bir benzerinin farklı yöntemlerle Venedikliler ile yürütüldüğü görülmektedir. 1220 yılında Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd ile Venedik Podestası Jacopo Tiepolo arasında yapılan bir antlaşmanın metni günümüze ulaşmıştır. Bu anlaşma 1220 yılında Konstantinopolis'te Konya'dan gönderilen bir elçi ile yapılan görüşme neticesinde imzalanmıştır¹⁸⁷⁹. 1204 yılında Konstantinopolis'i ele geçiren ve denizlerde giderek güçlenen Venedik Cumhuriyeti ile Sinop ve Antalya gibi kuzey ve güneyde önemli liman kentlerini ele geçirmiş, dönemin bir diğer önemli ticarî gücü olan Selçuklular arasında imzalanması dolayısıyla önemlidir. Anlaşma iki taraf için de faydalıydı. Rodos, Kıbrıs, Ayas, Suriye limanları ve hatta daha doğuya doğru bağlantıları olan Anadolu önemli bir konumdaydı ve Venedikliler de bundan yararlanmak istiyordu. Aynı şekilde Selçuklular da Venediklilerin önemini kavramışlardı. Bu antlaşma, esasında Alâeddin Keykubâd'ın, babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve kardeşi I. İzzeddin Keykâvus dönemlerinde imzalanmış eski anlaşmaların şartlarını da yeniden yürürlüğe koymaktaydı¹⁸⁸⁰. Anlaşmaya göre tüm ürünlere

Beylerine Ait Yunanca Belgeler Hakkında Bazı Bilgiler", AÜDTCE, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 26, s. 76.

¹⁸⁷⁷ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ank. 1998, s. 110-112.

¹⁸⁷⁸ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s. 113- 143.

¹⁸⁷⁹ Filiz Akçay, "Notlar ve Belgeler 1220 Venedik-Selçuklu Anlaşması", *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(15), 2021, s. 104; Makalenin aslı için bk: M. E. Martin, "Notes and Documents the Venetian-Seljuk Treaty of 1220", *The English Historical Review*, Vol. XCV, No. 375 (April, 1980), ss. 321-330.

¹⁸⁸⁰ Akçay, *Venedik-Selçuklu Anlaşması*, s. 106.

%2lik bir vergi oranı getirilmiştir. Bu gerçekten düşük bir vergi oranıydı. Ayrıca gemi batması ve diğer talihsiz durumlar için karşılıklı hukuki güvenceler tanınmıştır. Buna ek olarak tahıl, inci, değerli taşlar ve hem işlenmiş hem de işlenmemiş altın ve gümüş ödemelerinde vergi kaldırılmıştır. Genel olarak bakıldığında gerçekten de kapsamlı bir anlaşma söz konusudur¹⁸⁸¹. Bununla birlikte Alâeddin Keykubâd ülkesindeki Venediklilere bir takım adli ayrıcalıklar da tanımıştır. Venediklilerle başka Latin toplulukların arasında çıkan sorunlarda (katl ve hırsızlık hariç) hukuki çözüm bölgedeki Venediklilerin teşkil ettikleri mahkemelelere bırakılmıştır¹⁸⁸².

Yapılan bu anlaşmaların hem Kıbrıs Krallığı hem de Latinler nazarında etkili olduğu görülmektedir. Nitekim 1228 yılı Kasımında Filippo Zulian (Giuliano) adında bir Venedikli Konya'ya elçi olarak gelmiştir. Konya'ya geldiğinde orada Konstantinopolis'teki Latinler tarafından gönderilen Marco Longo isimli bir başka Venedikli ile karşılaşmış ve onun beraberinde getirdiği demir zırh, kask ve mızrak gibi hediyeleri Sultana sunduğuna şahit olmuştur¹⁸⁸³. Bu ziyaretten görüşmelerin sürdüğü ve belki de süreli olarak imzalanan anlaşmaların yenilendiği düşünülebilir.

Kıbrıs Krallığı ile de ilişkiler kesilmemiştir. 1236 yılında Kıbrıs Kralı I. Henry (1218-

1253), Marsilya komünü, Montpellier halkı ve diğer Provençal milletlere çeşitli imtiyazlar veren bir mektup göndermiştir. Bu metin tüccarların adaya getirecekleri mallara ve onlardan alınacak vergilere değinmektedir. Papa da bu imtiyazları aynı şekilde onaylamıştır. Ancak burada önemli olan Konya Sultanına ait olan topraklardan getirilecek olan ürünlere özellikle değinilmesidir¹⁸⁸⁴. Belgedeki ifade ile Konya Sultan'ının ülkesinden (*de la terre du Sultan d'Iconium*) getirilecek ürünler ve uygulanacak vergilendirme, geçiş ücretleri hariç, şu şekilde olacaktır: 1 kental şap:1 bezant, 1 kental yün: 2 bezant, 100 keçi postu:1 bezant, 1 balya ipek: 1.5 bezant, ipek çarşaf ve diğer tüm malların 1 kentali için 1 bezant kararlaştırılmıştır¹⁸⁸⁵. Bu düzenleme Provençallerin Selçuklu sahasındaki etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Bu ve buna benzer anlaşmalar imzalamak veya çeşitli imtiyazlar elde etmek için elçilerin, tüccarların sıklıkla Konya'yı ziyaret ettikleri anlaşılmaktadır.

İbn Bibi'deki bir kayıt, yukarıdaki anlaşmaya göre biraz geç tarihli olsa da nizam sağlandığında yabancı tüccarların akın akın Konya'ya geldiğine değinmektedir. Bu kayıt III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1266'da küçük

¹⁸⁸¹ Akçay, *Venedik-Selçuklu Anlaşması*, s. 107-8.

¹⁸⁸² Akçay, *Venedik-Selçuklu Anlaşması*, s. 109. Anlaşmanın tam metni için bk. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s. 143-146.

¹⁸⁸³ R. Predelli, *II Liber Communis detto anche Plegiorum del R. Archivio Generale di Venezia*, Tomo III, Parte II, Venedik, 1872, s. 160; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 333; Akçay, *Venedik-Selçuklu Anlaşması*, s. 107.

¹⁸⁸⁴ Kral Hugh ile İzzeddin Keykâvus arasında gönderilen üç numaralı mektubun bir maddesinde iki taraf arasındaki anlaşılan maddelerin Kıbrıs Kralı tarafından Ermeni Kralı, Antakya Prensi veya diğer Hristiyanlara genişletilebileceği üzerinden duruluyordu. 1236 tarihli anlaşmanın bu madde ile bir ilgisi olabilir mi? Bk. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s. 141.

¹⁸⁸⁵ I. Henry'nin verdiği imtiyaz metnini ve Papa'nın onayını içeren belgeler ve Fransızca tercümeleri için bk. Louis Mery-F, Guindon, *Histoire Analytique et Chronologique des Actes et des Délibérations du Corps et du Conseil de la Municipalité de Marseille*, Partie I, Marsilya, 1841, s. 418-426; Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, 334; Özge Bozkurtoglu Özcan, *Lusignanlar Döneminde Kıbrıs-Antalya İlişkileri (1192-1489)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2017, s. 33-34.

yaşta tahta geçirilmesi hasebiyle tutulmuştur. Ancak gerçekte tahtı yönetenler Pervane Muin-eddin Süleyman ve Sahib-i Azam Fahreddin Ali'dir. "*Halk onların her ikisinin adaletinin gölgesinde ve insafının altında olayların kötülüğünden emniyette oldu. Dünyanın her yanından, İstanbul'dan, Frengistan'dan, Tarsus'tan, Kıbrıs'tan, karadan ve denizden tüccarlar ve elçiler akın akın saltanat dergâhına gelmeye başladılar.*"¹⁸⁸⁶ Kuşkusuz bir cülus töreninde tüccarlardan özellikle bahsedilmesi önemlidir. Muhtemeldir ki bunlar, birtakım haklar elde etmek veya eskiden aldıkları hakları yenilemek ve ticaret yapmak istiyorlardı. Bu nedenle de cülus töreninde hazır bulunmuşlardır. Aşağıdaki örneklerden geçmişte de benzer gelişmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır.

1245 yılında Türkiye'de olan ve Suriye'deki Pisa kolonilerinden gelen Toskanalılar vardı. Claude Cahen, bunların Konya'da bulunduğunu belirtmektedir¹⁸⁸⁷. Fakat bunların ne maksatla burada olduklarına dair bir bilgi verilmemiştir.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta geçişinden on bir yıl önce Konya'da ismine denk geldiğimiz ve uzun zamandan beri Selçuklu ülkesinde faaliyette olan başka tüccarlar da bulunmaktadır. 1253-1255 yılları arasında Moğol hanı Mengü'yü ziyaret eden Fransisken rahip Ruysbroeckli (Rubruck) Willem dönüş yolunda Konya'dan geçerken birtakım batılılara denk gelmiştir. 18 Nisan 1255'te şehre ulaşan rahip Konya'da ilk önce ismini vermediği birkaç

Frenk ile karşılaşmıştır. Ancak bunlar hakkında hiç bilgi vermez. Sonra Akka'dan gelen Cenevizli bir tüccara denk gelmiştir. Bu Cenevizli tüccarın ismi Nicholas de Santo Sior'dur. Seyyah bunun ortağı olan Venedikli Boniface de Molendino isimli başka bir tüccardan da bahsetmektedir¹⁸⁸⁸. Bunlardan Nicholas de Santo Sior 1249 yılında Akka'daki (Accon) Ceneviz komününe ait nüfusun sahip olduğu yerleşim yerlerine ait bir listede Akka'da bir ev sahibi olarak kaydedilmiştir¹⁸⁸⁹.

Boniface de Molendino'nun anlaşıldığı kadarıyla Selçuklular için önemi daha fazladır. 1270-1343 yılları arasında yaşayan ve Haçlı seferleri için teoriler üreten Marino Sanudo Torsello, diğer milletlerden gelenlerin yanı sıra, Boniface de Molendino'nun ve Kıbrıs Adasından John of Liminata'nın Köseadağ Savaşı'na iki bin Latin asker ile birlikte katıldıklarını belirtmektedir¹⁸⁹⁰. Bu bilgiyi destekleyecek bir başka bilgi ise dönemin bir diğer kaynağı olan Gorigoslu Hayton'da geçmektedir. Hayton, Moğolların ilerleyişini duyduğunda II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in büyük bir korkuya kapılarak kim olursa, barbar veya Latin, paralı asker olarak yanına çağırdığını belirtmektedir. Moğollara karşı anlaşma yaptığı iki bin Latin askeri olduğunu ve bunların başında da Kıbrıslı Johannes de Liminata ve Venedikli

¹⁸⁸⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie II*, s. 170.

¹⁸⁸⁷ Robert Davidsohn, *Forschungen zur Geschichte von Florenz*, C. II, Berlin, 1900, s. 298; Claude Cahen, "13. Yüzyıl Başında Anadolu'da Ticaret", *Cogito/ Selçuklular*, S.29, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2001, s. 139.

¹⁸⁸⁸ Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İst. 2010, s.281-282.

¹⁸⁸⁹ Reinhold Röhrich, *Regesta Regni Hierosolymitani (1097-1291)*, Almany, 1893, s. 311.

¹⁸⁹⁰ Marino Sanudo Torsello, *The Book of the Secrets of the Faithful of the Cross*, çev. Peter Lock, Routledge, London, 2011, s. 375.

Bonifacius de Molinis yer aldığını aynı şekilde kaydetmiştir¹⁸⁹¹.

Kıbrıs Adası'ndan John of Liminata muhtemelen savaş esnasında öldürülmüştür. Kendisinden bir daha haber alınamamıştır. Jean de Joinville Kıbrıs'ta iken, Moğollara karşı ganimet elde etmek için giden ve geri dönemeyen askerlerden bahsetmektedir ve muhtemelen bu olayla ilgilidir¹⁸⁹². Ancak Venedikli Boniface de Molendino ve ortağı Cenevizli Nicholas de Santo Sior 1255'e gelindiğinde işlerini ilerletmişler, Türkiye'deki tüm şapı ihraç eder hale gelerek kendi tekellerini kurmuşlardır. Böylece şap fiyatını istedikleri gibi yükseltebilecekleri haklara kavuşmuşlardır¹⁸⁹³.

Ermeni Kralı III. Leon tarafından Cenevizlilere verilen bir imtiyaz belgesinde ise 1288 yılında Ayas'tan, Konya istikametine gitmek isteyen Cenevizli tüccarların Gülek (Gouglag) geçidindeki gümrüğe ödeyecekleri vergilerin listesi verilmiştir. Bu belgeden anlaşıldığına göre iki devlet arasında Gülek'te bir gümrük noktası olmalı ve özellikle Cenevizli tüccarların burayı kullandığı ve Konya üzerinden de muhtemelen Anadolu'yu çapraz geçerek Konstantinopol istikametinde ilerledikleri anlaşıyor¹⁸⁹⁴. Veri-

len imtiyazda taşınacak ürünlerden deve, katır, eşek yüküne göre vergi alınması hesaplanmış- tır ve Ermeni drahmi/dram'ı para birimi olarak kullanılmıştır¹⁸⁹⁵.

Kralı III. Leon Tarafından 1288'de Cenevizlilere Verilen İmtiyaz Belgesinin 12 Maddesi			
Ürünler	Vergi Miktarı/ Drahmi		
	Deve	Katır	Eşek
İpek/ipek kumaş	25		
Çivit, baharatlar (biber hariç), zencefil, kırmızı bakam odunu	25	19	16
Biber	20		
Avrupa'dan getirilecek ince kaba kumaşlar, pamuklu ketenler	20	15	12
(Avrupa'dan getirilecek) top pamuk, şeker, civa, mercan, kalay, bakır vd.	15	12	9
(Avrupa'dan getirilecek) sabun	10	8	7

Ancak bu yol kimi zaman tehlikeli olabiliyordu. Buradaki Türkmenler sorun çıkartıp geçen kafileleri yağmayabilmekteydiler. Nitekim 1276 yılında Kilikya'dan, Konya'ya gitmekte olan Hristiyanlara ait çok büyük bir Frenk ticaret kervanı muhtemelen Gülek geçidini geçtik-

¹⁸⁹¹ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yayınları, İst. 2015, s. 89.

¹⁸⁹² Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat, Vadi Yayınları, Ank. 2002, s. 84; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2010, s. 166.

¹⁸⁹³ Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk*, s. 282.

¹⁸⁹⁴ Ayas'tan çıkan bir diğer yol Sivas'a kıvrılıyordu. Bu tarihlerde Cenevizlilerin Sivas'ta bir komün kurdukları bilinmektedir. 1274'te Cenevizli noter Federico di Piazzalunga'nın tuttuğu iki kayıt vardır. Kayıtlarda bir grup Cenevizli tüccardan bahsediyor: Sivas'ta buluşan Montanaro Guarato, Luchetto Pignolo, Bonifacio Pollicino, Lanfrancino Sapana, Giacommino Spinola, Federico di

Maddalena ve Gabriele di Pagano farklı yönlerde ayrılmışlardır: bazıları Konstantinopolis'e doğru giderken, diğerleri de Kırım'a istikametine yolculuğuna devam etmiştir. 1276'da ise kargosu zarara uğramış bir Sivas yükünden söz edilmektedir. Bu tüccarlar Sivas'ta Kemaleddin Hanında toplanıyorlardı. Mayıs 1280 tarihinde Sivas'ta Kemaleddin Kervansarayı'nda düzenlenen bir noter belgesinde Cenevizli tüccarların Samsun ve Sinop'tan yüklerini taşımaları için gemi kiralamalarına değinilmektedir. Muhtemelen Konya'da da bu gibi mekânlar bulunmaktaydı. G. I. Bratianu, *Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIIIe Siècle*, Paris, 1929, s. 166; Savaş Eğilmez, vd., "Ceneviz Ticaret Kolonisi Simisso (1280-1420)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVI/2, 2021, s. 530.

¹⁸⁹⁵ *Recueil des Historiens des Croisades. Documents Arméniens*, çev. Edouard Dulaurier, Tome I, Paris, 1869, s.753-754.

ten sonra Konya Ereğli’de (Herakle) Türkmenlerin saldırısına uğramıştır. İçlerinden çok meşhur seksen tane Hristiyan tüccar bu saldırıda öldürülmüş ve malları yağmalanmıştır. Bunlardan *Hadiri oğlu İsa* ailesine mensup olan tacirlerden birinde 120 bin Sur dinarı vardı ve bütün kervandan sadece dört Arap devesi kurtulabilmişti¹⁸⁹⁶. Selçuklular ise bu yağma akabinde Pervane’nin dayısı olan Emirü’s-Sevahil Hoca Yunus’u Türkmenlerin üzerine göndermiştir. Ancak o da başarılı olmamıştır, hayvanları, silahları, malları, bayrağı, nakkaresi ve’l-hâsıl her şeyi Türkmenlerin eline geçmiştir¹⁸⁹⁷.

SONUÇ

Sonuç olarak Selçuklular, sadece fetihlerle değil hatta liman kentlerinin fethinden daha önce, diplomatik ilişkiler kurarak tacirleri kendilerine çekmek ve ülke ekonomisini kalkındırmak için politikalar geliştirmişlerdir. Aynı zamanda Türk tüccarlarının da ister Karadeniz’de, ister Akdeniz’de olsun güvenli bir şekilde ticaret yapmaları için girişimlerde bulunmuşlardır. Bunu takiben liman kentlerinin de ele geçirilmesi Selçukluların milletler arası ticarete ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu süreçte ise Konya önemli yolların bağlandığı bir merkez olarak belirmiştir. Kimi zaman anlaşma imzalamak için gelen elçilerin, kimi zamanda imtiyaz elde etmek için gelen tacirlerin başvurdukları bir merkez. İmzalanan anlaşmalarda maddelerin müteakabiliyet esasına göre iki taraf tüccarları için de geçerli olduğu görülmektedir.

Bu süreç fetihlerle de desteklenince XIII. yüzyılda Selçukluların en müreffeh dönemi yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

- ABÛ’L-FARAC, Gregory (Bar Hebraeus), *Abû’l-Farac Tarihi II*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 1999.
- AKÇAY, Filiz, “Notlar ve Belgeler 1220 Venedik-Selçuklu Anlaşması”, *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(15), 2021, s. 103-111.
- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2000.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Ank. 1985.
- BERTRANDON DE LA BROQUIERE, Bertrandon de la Broquiere’in Deniz Aşırı Seyahati, çev. İlhan Arda, Eren Yayınları, İst. 2000.
- BLESSING, Patricia, *Moğol Fethinden Sonra Anadolu’nun Yeniden İnşası Rum Diyarında İslami Mimari 1240-1330*, çev. Merve Özkılıç, Koç Üniversitesi Yayınları, İst. 2018.
- BRATIANU, G. I., *Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIIIe Siècle*, Paris, 1929.
- BOZKURTOĞLU ÖZCAN, Özge, *Lusignanlar Döneminde Kıbrıs-Antalya İlişkileri (1192-1489)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya 2017.
- CAHEN, Claude, “13. Yüzyıl Başında Anadolu’da Ticaret”, *Cogito/ Selçuklular*, S.29, Yapı Kredi Yayınları, İst. 2001, s. 132-143.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Basım İst. 2014.
- DAVIDSOHN, Robert, *Forschungen zur Geschichte von Florenz, C. II*, Berlin, 1900.
- DELİLBAŞ, Melek, “Türk Sultan ve Beylerine Ait Yunanca Belgeler Hakkında Bazı Bilgiler”, *AÜ-DTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 26, s. 73-84.

¹⁸⁹⁶ Gregory Abû’l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû’l-Farac Tarihi II*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 1999, s. 595-596.

¹⁸⁹⁷ Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2000, s. 86-87.

- EĞİLMEZ, Savaş, vd., “Ceneviz Ticaret Kolonisi Simitso (1280-1420)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXVI/2, 2021, s. 527-563.
- EFLÂKÎ, Ahmed, Ariflerin Menkıbeleri, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012.
- FLEMMING, Barbara, Geç Ortaçağ Dönemi’nde Pamfilya, Pisidya ve Likya’nın Tarihi Coğrafyası, çev. Hüseyin Turan Bağçeci, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ank. 2018.
- GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2010.
- HAYTON, Korykoslu, Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı, çev. Altay Tayfun Özcan, *Selenge Yayınları*, İstanbul, 2015.
- HEYD, W., Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, çev. Enver Ziya Karal, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara, 2000.
- İBN BATTÛTA, Ebû Abdullah Muhammed Tancî, İbn Battûta Seyahatnâmesi, çev. A. Sait Aykut, *Yapı Kredi Yayınları*, 3. Baskı, İstanbul, 2014.
- İBN BİBÎ, El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name) I-II, çev. Mürsel Öztürk, TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 1996.
- JOINVILLE, Jean de, Bir Haçlının Hatıraları, çev. Cüneyt Kanat, *Vadi Yayınları*, Ank. 2002.
- KHONIATES, Niketas, Niketas Khoniates’in Historia’sı (1195-1206), çev. Işın Demirkent, *Dünya Kitapları*, İstanbul, 2004.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi, *Yeni Kitap Basımevi*, Konya 1964.
- MARTIN, M. E., “Notes and Documents the Venetian-Seljuk Treaty of 1220”, *The English Historical Review*, Vol. XCV, No. 375 (April, 1980), ss. 321-330.
- MERY, Louis – Guindon, F., *Histoire Analytique et Chronologique des Actes et des Délibérations du Corps et du Conseil de la Municipalité de Marseille, Partie I*, Marsilya, 1841.
- METİN, Tülay, *Selçuklu Çağında Yaşamak Ortaçağda Türk Şehri*, *Kronik Yayınları*, İstanbul, 2011.
- POLO, Marco, *Dünyanın Hikaye Edilişi Harikalar Kitabı 1*, çev. Işık Ergüden, *İthaki Yayınları*, İstanbul, 2003.
- PREDELLI, R., *Il Liber Communis detto anche Plegiorum del R. Archivio Generale di Venezia*, Tomo III, Parte II, Venedik, 1872.
- Recueil des Historiens des Croisades. Documents Arméniens*, çev. Edouard Dulaurier, Tome I, Paris, 1869.
- ROHRICHT, Reinhold, *Regesta Regni Hierosolymitani (1097-1291)*, Almanya, 1893.
- SIMON DE SAINT QUENTIN, *Bir Keşiş’in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. Erendiz Özbayoglu, *Daktav Yayınları*, Antalya, 2006.
- TORSELLO, Marino Sanudo, *The Book of the Secrets of the Faithful of the Cross*, çev. Peter Lock, *Routledge*, London, 2011.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, *Ötüken Yayınları*, 13. Basım, İstanbul, 2014.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, 2. Baskı, *Türk Tarih Kurumu Yayınevi*, Ank. 1998.
- WILLEM, Ruysbroeckli, *Mengü Han’ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, çev. Zülal Kılıç, *Kitap Yayınevi*, İstanbul, 2010.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI KONYASI'NDA ZİRAAT VE HAYVANCILIK

Hüsniye KOÇ

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE,
husniyekonakkoc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1515-2889.

ÖZ

Anadolu'yu yurt edinerek İznik kentini kendilerine başkent tayin eden Türkiye Selçukluları, Haçlı Seferleri dolayısıyla Anadolu içlerine geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu geri çekilme başkent sorununu da beraberinde getirmiş ve devletin sınırları içerisinde bulunan kentlerden Türkmen yaşam karakterine de uygun olduğunu düşündükleri dünya-daki ilk toplu yerleşim yerlerinden biri olan Konya şehri başkent yapılmıştır. Konumunun tarım ve ticaretteki etkisinin yanı sıra idare merkezi de olmasıyla devlet parlak dönemler yaşayarak gücünün zirvesine ulaşmıştır. Konya'nın başkent oluşuyla bu şehre Türk-İslam geleneklerinin yanında alışılmış bozkır kültü-

rünün özellikleri de taşınmıştır. Bu yeni başkent geniş bir ova ortasında bulunuyor olması üzerinden coğrafi şartları da değerlendirilerek ve nüfusun %90'ının köylü olması göz önünde bulundurularak bölgedeki zirai hayat ve hayvancılığın desteklenerek sürdürülmesi sağlanmıştır.

Çalışmada, Selçuklu Devleti'ne 200 yıl civarında başkentlik yapan Konya'da tarım ve hayvancılığı destekleyici uygulamalar, yetiştirilen hayvanlar ve üretilen tarım ürünleri üzerinden Selçuklu Konya'sının zirai hayata verdiği önem değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler Konya, Selçuklu, Tarım, Hububat, Bağ Bahçe, Hayvancılık.

ANIMAL HUSBANDRY AND AGRICULTURE IN KONYA DURING THE SELJUKS OF TÜRKİYE

Abstract

The Seljuk State of Türkiye, which designated the city of Iznik as their capital by making Anatolia their homeland, had to retreat to the interior of Anatolia due to the Crusades. This withdrawal brought along the capital problem and Konya, one of the first mass settlements in the world, which they thought was suitable for the Turkmen life character, was made the capital. The state has reached the peak of power by experiencing bright periods due to its location as a center of administration as well as its influence in agriculture and trade. With the formation of the capital of Konya, the characteristics of the steppe culture used alongside Turkish-Islamic traditions have also been transferred to this city. Since this new capital was located in the middle of a wide plain, the geographical conditions were also evaluated and considering that 90% of the population was peasants, agricultural life and animal husbandry in the region were supported and sustained.

In our study, we tried to evaluate the place and importance of agriculture and livestock in the capital city of Seljuks through supporting practices in Konya, which has been the capital of the state of Seljuks for about 200 years.

Keywords: Konya, Seljuks, Agriculture, Grain, Vineyard, Garden, Animal husbandry.

GİRİŞ

Bizans İmparatorluğu'nun sınırında bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Türkiye Selçukluları Haçlı Seferleri dolayısıyla başkentleri İznik'ten geri çekilmek zorunda kalmışlardır. İznik'ten sonra Malatya Türkiye Selçuklularına başkentlik yaptıysa da kaynaklarda Sultan Mesud zamanında başkent olarak geçen Konya şehri ortalama iki asır devletin merkezi olmuştur. Konya'nın başkent olarak tercih edilmesinde etkili olan pek çok faktör mevcuttur. Bunlardan biri de Türklerin anayurtlarında alışkın oldukları göçebe bozkır kültürüne yakın özellikler taşıyor olmasıdır. Ulaşım, güvenlik, politik nedenler değerlendirildikten sonra başkent yapılan Konya'nın nüfusunun kendi kendisini besleyecek geniş ovalara ve meralara sahip olmasının yanı sıra iç ve dış ticarete bir kavşak vazifesi görebilecek konumda bulunmasından dolayı da tercih edilmiş olmalıdır.

Orta Asya'dan aşına olunan hayvancılık ile tahıl ve hububat tarımı için Anadolu topraklarının elverişli olması hayvancılık ve beraberinde mevcut ekim-dikim kültürünü de sürdürmelerini sağlamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nde günlük tüketilen gıda maddeleri başında et ve süt ürünlerinin, ikinci sırada ise tahıl ürünlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca kanatlı etlerin ve av hayvanlarının tüketiminin yanı sıra bağ-bostan faaliyetleri ile elde edilen ürünlere de önem verilmiştir. Uygulanan politikalar bölgedeki verimi artırırken üretimin fazlası için ihracatı destekleyici girişimlerde bulunmuş, yapılan ticaret anlaşmaları ile şap, deri, ipekli kumaşların yanı sıra hububat, tahıl, meyveler ve büyük-küçükbaş hayvan ile hayvansal

gıda ihracatı da yapılmıştır¹⁸⁹⁸. Uygulanan iktisadî politikalar ve sistemli şehirleşmenin sonucu kentin nüfusu da artmıştır. Konya'nın 1221 yılında nüfusunun bir milyona yakın olduğunu aktaran kaynaklar mevcuttur¹⁸⁹⁹.

A.Konya'nın Başkent Seçilmesinde Coğrafi ve İktisadi Şartlarının Etkisi¹⁹⁰⁰

Yapılacak hayvancılık türünü ve tarım faaliyetlerini doğrudan etkileyen coğrafi şartlar vardır. Anadolu ilk çağlardan beri verimli ve sulak toprakları ile bilinen, yerleşim için tercih edilmiş yerlerden biridir. Ancak Konya özelinde düşündüğümüzde bu söylediğimizi Konya'nın coğrafi şartları tam olarak karşılamamıştır. Zira Anadolu üç iklim bölgesine ayrılmıştır ve kıyılardan kopuk olan Konya, karasal iklime sahip olması sebebiyle belli ürünlerin hayat bulabildiği bir saha olarak varlığını sürdürmektedir. Bugün buğday ambarı diye nitelendirilen bu şehrin geçmişte de aynı unvana sahip olması buradan kaynaklanmaktadır. Ancak Orta Çağ'da yaşanan kıtlıkları incelediğimizde Konya ovasında yapılan buğday tarımının köylünün kendi ihtiyacına yönelik olduğunu, ürün fazlasının ise şehrin ihtiyaçları için satışa sunulduğunu söylemek mümkündür. Kuru ziraata elverişli olan Konya geniş ovalara sahip olmasını bir artıya çevirerek ciddi anlamda hububat tarımı yapı-

lan bir yer haline gelmiştir. Ancak nisan-mayıs yağmurlarının aksaması yahut zamansız yağışlara sebep olan düzensiz yağış rejimi sebebiyle zaman zaman köylü hasatta büyük kayıplar yaşamış ve beklediği verimi alamamıştır. Dolayısıyla bu durum hububat fiyatlarında ani artışları da beraberinde getirmiştir. 1165 yılında yaşanan kıtlık sebebiyle buğdayın fiyatı bir dinara kadar yükselmiştir. 1178 yılında yaşanan kıtlıkta ise buğdayın kilesi beş dinara çıkmıştır. 1203 yılında Konya'da ciddi boyutlara ulaşan ve uzun süren bir kuraklık yaşanmış ve üç yıl sürmüştür¹⁹⁰¹. Yaşanan bu kıtlık da diğerleri ile benzer sonuçlar doğurmuştur.

Şu halde Konya'nın başkent seçilirken değerlendirildiğini düşündüğümüz coğrafi ve iktisadî şartları üç başlık halinde sınıflandırabiliriz.

-Türklerin alışkın olduğu bir iklim yapısına sahip olması

-Geniş ve verimli ovalarının Türklerin yaşam biçimine uygun olması

-Önemli ticaret merkezlerini birleştiren stratejik bir noktada bulunması

Önemli ticaret merkezlerini birleştiren stratejik bir noktada bulunmasına da kısaca değinmek gerekirse Konya doğu-batı, kuzey-güney ekseninde merkez konumunda bulunmaktadır. Örneğin kuzey-güney ticaret yolu üzerinde Konya – Antalya istikametinde mevcut bulunan kervansaraylar Konya'nın ticarî emtianın toplandığı bir merkez olduğuna ve Antalya'nın

¹⁸⁹⁸ Melek Delilbaşı, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Batı ile Ticari İlişkilere Genel Bir Bakış, *Tarihte Türk Devletleri II*, Ankara 1987, s.483 vd.

¹⁸⁹⁹ Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, Newyork 1968, s. 189 vd.

¹⁹⁰⁰ Konya'nın başkent seçilmesinin ayrıntılı sebepleri için bkınız. M.A. Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, *Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları*, 2011 ss.231-261.

¹⁹⁰¹ İbn Bîbî, *el-Evâmilü'l-alâiyyefi'l-umûri'l-alaiyye (Selçuknâme)*, Türkçe terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s.94 vd.;Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkınız. M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İctimai ve İktisadi Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Bilim Dalı, Doktora tezi, İstanbul 1997, s.229 vd.

ise denizaşırı ticarete önemli bir liman kenti olduğuna işaret etmektedir. Burada Konya'nın rolü şüphesiz Antalya gibi kentlere gelen ticaret malları için bir durak ve dağıtım noktası olmasıdır¹⁹⁰².

B.Başkent Konya'da Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri

Selçuklu Anadolu'su ekonomik gücünü hayvancılık, tarım, zanaat ve ticaretten almıştır. Müslüman ve gayrimüslim halk köylerde tarım ve ahır hayvancılığı yaparken, göçebeler de yaylalarda hayvancılık yapmışlardır. Konya ve çevresinin tamamı hayvan otlatmaya yahut tarım yapmaya müsait yerler değildir. Tarım arazisinin az olduğu ve akarsuya sahip olmayan Yunak-Konya hattı şartlardan dolayı hayvan otlağı olarak kullanılmıştır. Ancak Karaman Akşehir hattı üzerindeki Torosların eteklerindeki araziler tarım için elverişli yerlerdir. Kasabalar ve şehirlerin etrafında bulunan bağ ve bahçelerde ise meyve yetiştirmişler, bağcılık yapmışlardır. Tüm bu faaliyetler sonucu ortaya çıkan ürün fazlası ise Bizans, Trabzon Rum İmparatorluğu, Memlükler ve Arap ülkeleri ile Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Konumuz itibari ile uluslararası ticarete söz sahibi olan Selçuklular topraklarında büyük pazar yerleri ve panayırılar kurarak ürettikleri ürünleri pazarlamışlardır. Ayrıca kentlerin içinde ve kale kapılarının hemen dışında bulunan çarşılar aracılığı ile de ticarî hayattaki etkinliklerini dönemsel değil sürekli hale getirmişlerdir. Bundaki amaç üretim dağıtım ağını sürekli kılmak ve desteklemektir.

Zira üretilen ürünlerin iç ve dış pazarda dağıtımını bu pazarlar ve başkent merkezli doğu-batı ve kuzey güney doğrultusunda uzanan milletlerarası ticaret yolları aracılığı ile sağlanmıştır. Kalenin dışındaki çarşıların bu ticaret yollarına açılan kale kapılarının hemen girişine kurulmuş olması geniş alana duyulan ihtiyacın yanı sıra göçebelerle yapılacak alışverişi kolaylaştırmak için de olmalıdır. Başkent'in bu şekilde çok yönlü planlanması, üretim ve dağıtımdaki hacminin büyük olmasından kaynaklı ciddi bir örgütlenmeyi de beraberinde getirmiştir.

1.Hayvancılık Faaliyetleri

Göçebe Türkmenlerin temel geçim kaynaklarından en önemlisi olan hayvancılığı Anadolu'da da sürdürdükleri, hatta öncesinde Anadolu'da zaten yapılan hayvancılığa çeşitlilik katıklarını söylemek mümkündür. Türklerin Orta Asya'da at yetiştiriciliğinde oldukça becerikli oldukları bu becerilerini de Anadolu'da sürdürdükleri bilinmektedir. Anadolu'ya gelmeleriyle Bizans'a ait at çiftlikleri de Türkmenlerin eline geçmiştir. Marko Polo, Anadolu'daki Türkmen atlarının çok güzel olduğunu ve atların yanında katırlarında oldukça değerli olduğundan bahsetmektedir. Öncesinde Germiyan atlarının kıymeti biliniyorduydu da Turgutoğulları'nın atlarının namı onları geçmiştir. Konya'nın kuzeyinde Akşehir'in doğusunda yaşayan Atçeken oymağının lideri olan Turgutoğulları yetiştirdikleri atların hızlı olmaları gibi özelliklere sahip olması ile nam salmışlardır¹⁹⁰³. Tarımla uğraşmadıklarına sadece at yetiştiriciliği yap-

¹⁹⁰² İsmet Kayaoglu, "Selçuklular Döneminde Konya'da Ticari Hayata Bakış", *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1992, S. 1, s.107-115.

¹⁹⁰³ Faruk Sümer, *Türkler 'de Atçılık ve Binicilik*, İstanbul, 1983, s. 20; Hasan Basri Karadeniz, *Atçeken Oymakları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri 1995, s. 35.

tıklarına kaynaklarda rastladığımız atçekenler işlerine oldukça önem vermişlerdir. Zira manevi liderli Dediği Sultan'ın¹⁹⁰⁴ da at yetiştirme hususunda duasını altıkları bilinmektedir.¹⁹⁰⁵ Selçuklu dönemi kaynaklarında¹⁹⁰⁶ karşımıza çıkan atçekenlerden –iyi cins at yetiştiriciliği yapan, bu konuda uzmanlaşmış kimseler atçekenler olarak zikredilmektedir.- Karamanoğulları¹⁹⁰⁷ ve Osmanlı¹⁹⁰⁸ kaynakları da bahsetmektedir. Selçuklu, Karamanlı ve Osmanlı dönemlerinde at yetiştiriciliğinin bölgede devam ettiğini göstermesi açısından söz konusu kaynaklar mühimdir.

Selçuklular döneminde özellikle Orta Anadolu'da geniş otlaklar bulunmaktaydı¹⁹⁰⁹. Hakimiyet alanının iklimi dikkate alındığında hayvanların yazın yaylalarda otlatıldığı, kışın ise samanın yanı sıra kuru ot ile beslenmiş olması muhtemeldir. Söz konusu durum Konya'nın iklimine de uygun bir durumdur.

Dolayısıyla Konya özelinde de aynı şekilde hayvancılığın yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Göçebe Türkmenler bildikleri göçebe kültüre uygun koyun, kuzu, keçi¹⁹¹⁰ hayvancılığı sürdürürken yerleşik gayrimüslimler geleneksel ahır hayvancılığı yapmaya devam etmişlerdir. Türkmenlerin de bir kısmının zaman içerisinde yerleşik hayata geçerek tarıma dayalı ekstansif hayvancılığa başladıklarını söyleyebiliriz.

Konya'da at pazarı¹⁹¹¹, koyun pazarı¹⁹¹², kasaplar çarşısı¹⁹¹³ bulunması, koyunyünü ve keçi kılı üretilmesi¹⁹¹⁴, dokumacılık ve dericilik faaliyetlerinin görülmesi ve Mevlâna'nın beytlerinde bu hayvanların yanında ayrıca ayranın¹⁹¹⁵, yoğurdun¹⁹¹⁶, peynirin¹⁹¹⁷ bahsinin de geçmesi hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığına bir atıf olarak kabul edilebilir. Ayrıca şehirde kürkçüler hamamı ve kürkçüler mahallesinin bulunuyor olması kürkçüler çarşısının da olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bu çarşıda satışı yapılan kürkler de hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığını destekler niteliktedir ki bir avcının avladığı

¹⁹⁰⁴ Dediği sultan Turgutoğulları'nın fikir babası ve manevi liderleri olduğu, Ahmed Yesevi neslinden geldiği ve bu tarıkata mensup olduğu bilinmektedir. Konya'nın kuzeyine Turgutoğulları'nın yerleşmesi de onun fikri alınarak iskan edildikleri de bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için M. Akkuş ve Ş. Taşdelen, "Turgutoğulları Pir Hüseyin Bey'in Dediği Sultan Zaviye Vakfıyesi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 9, ss. 244-262, Ara. 2018; Hasan Basri Karadeniz, *Atçeken Oymakları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri 1995.

¹⁹⁰⁵ Ahmet Taşgün, *Dediği Sultan ve Menakıbı* (Konya ve Çevresinde Ahmed Yesevi Halifelerinin İzleri), Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2013, s. 292 vd.

¹⁹⁰⁶ Osman Turan, "Şemseddin Altun-Aba, Vakfıyesi ve Hayatı", *Belleten*, C. XI, S. 42, Ankara 1947, TTK, s. 197-235

¹⁹⁰⁷ Şikârî, *Şikârî'nin Karamanoğulları Tarihi*, Haz. M. Mesud Koman, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1946, s. 44.

¹⁹⁰⁸ Hasan Basri Karadeniz, *Atçeken Oymakları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri 1995, s. 79 vd.; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanûnnâmeleri*, C. III, İstanbul 1990-1994, s. 331. At yetiştirmekle görevli olduklarını anladığımız atçekenlerin devlete 12 hane başına bir at karşılığı vergi ödedikleri bilinmektedir.

¹⁹⁰⁹ Polat, *Moğol İstilasına Kadar...*, s.143.

¹⁹¹⁰ Mevlana'nın beyitlerinde keçi etinin de bahsi geçmektedir. Mevlânâ Celâleddîn, *Dîvân-ı Kebîr*, I, hazırlayan Abdülbâkî Gölpinarlı, Ankara 1992, s. 69.

¹⁹¹¹ Koray Özcan, "Vakfiyelere Göre Selçuklu Kentinde Ticaret Mekanlarının Örgütlenme Düzeni ve Mekansal Diziliş Biçimleri Üzerine Bir Deneme 'Konya Örneği'", *Vakıflar Dergisi*, 30 (2007), 95; Yasa, 209-213

¹⁹¹² Baykara, *Konya*, s. 58-60.

¹⁹¹³ Baykara, *Konya*, s. 58.

¹⁹¹⁴ Keşiş Quentin Konya'da üretilen keçi kılının ihraç edildiğini, bu ürünün Fransa ve İngiltere'de bone üretiminde kullanıldığını da aktarmaktadır. Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, 1245-1248, çev. Erendiz Özbayoğlu, Daktav Yayınları, Alanya 2006, s. 50.

¹⁹¹⁵ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 164.

¹⁹¹⁶ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, I, s. 214.

¹⁹¹⁷ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, I, s.288.

tilkinin kürkünü satmak üzere kente gelmiş olması da güzel bir örnektir¹⁹¹⁸.

2. Zirai Faaliyetler

2.1. Tarıma Ayrılan Araziler ve Tarım Ürünleri

Selçuklularda miri toprak sisteminde devletin mülkiyet hakkı devlete ait olmasının yanında tasarruf hakkı köylüye aitti. Ancak toprağın sahibi olan devlet zirai ve içtimai faaliyetlerin uygulanmasını yakından takip etmiştir. Köylüler işleyebildiği kadar toprağı kendi mülkü gibi tasarruf etmekte ancak satma hakkı, vakfetme hakkı, hibe etme hakkına sahip değillerdir. Ancak köylüler tasarruflarına bırakılan toprağı zirai hayatı sürdürme, boş bırakmama, terk etmeme ve ikta sahibine tapu bedelini ödeme koşullarıyla erkek evlatlarına bırakabilme hakkına sahip olmuşlardır. Köylüler vergi olarak ikta sahibine aynı olarak vergi ödemekteydiler. Bu ödeme tarladan kalkan mahsuller baz alınarak yapılmaktaydı. Miktar bölgeden bölgeye farklılık gösterse de şer'i olan 1/10'dan fazla tutulmuştur. Karatay vakfiyesinde Karatay'a ait iki vakıf köyün çiftçisinden mahsullerinin beşte birinin vergi olarak alınması Konya köylüsünün tarım yaptığına ve ürün vergisi ödediğine işarettir¹⁹¹⁹.

Selçuklular Anadolu'da yaşayan halkı ve yerleşik hayata geçen Türkmenleri toprak, tarım araç gereçleri, tohum desteği vergi muafiyeti gibi girişimlerle tarıma yönlendirmişler-

dir¹⁹²⁰. Tarımsal üretim, canlandırmaya yönelik yerleştirme politikaları ile yalnızca Türkleri değil gayrimüslimleri de iskân etmişlerdir¹⁹²¹. Dolayısıyla Selçuklu sultanlarının başkent Konya ve civarında da tarım hayatını destekleyici faaliyetlerde bulunduklarını söylemek yanlış olmaz. Sultan I. Gıyasettin Keyhüsrev Frigya'daki Antiocheia kentine kadar ilerlediği sefer esnasında esir aldığı 5.000 kişiyi Akşehir'e yerleştirmiş ve onlara tarım aletleri ve tohum bağışlayarak tarıma yönlendirmiştir. Bölgede uyguladığı tarım politikasını uzun soluklu düşünmüş olacak ki iskân ettiği köylüleri beş yıl vergiden de muaf tutmuştur¹⁹²².

Tarımı destekleyici politikalar kırsal kesimde işsizlik sorunu oluşmasının önüne geçmiştir. Hatta Sultan Alâeddin Keykubâd Kalenderi tarikâtı üyelerinden bazılarının işsiz güçsüz gezmelerine kızmış onları da buğday tarlalarında çalıştırmak için yakalatmıştır¹⁹²³.

Konya'da nelerin tarımının yapıldığı hakkında bilgiyi bize iklimi ve tarım arazileri vermektedir. Konya'nın iklimine en uygun olan ve geçmişten beri ekimi yapılan tahıl tarımının bölgede yetiştirilmesini sürdürmüşlerdir. Zira Türklerin Orta Asya'nın soğuk ve elverişsiz bölgelerinde dahi yetiştirilen buğdayı çok önceden tanıdıkları bilinmektedir¹⁹²⁴. Konya Ilgın arasında yolculuk yapan İlhanlı şehzadesi Geyhatu da, Ilgın'da köylülerin bu

¹⁹¹⁸ Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslam Şehri Olarak Konya*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996; s. 212 vd.

¹⁹¹⁹ Turan, *Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku*, s. 549-574.

¹⁹²⁰ İbn Bibi, *el-Evâmiru'l-alâiyye fi'l-umûri'l-alaiyye*, s. 428.

¹⁹²¹ Claude Cahen, *The Formation of Turkey; The Seljukid Sultanate of Rum: Eleventh to Fourteenth Century*, London 2001, s.219.

¹⁹²² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002, s. 240.

¹⁹²³ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer isyanı*, İstanbul 1980, s.46.

¹⁹²⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, II, s. 159.

arazilerde buğday tohumu ektiğini görmüş ve atından inerek köylünün eteğindeki tohumları kendi eteğine alıp “yükü beş akçaya, yükü beş akçaya” diye diye saçtığı kaynaklarca aktarılmaktadır¹⁹²⁵. Konya’da zirai hayatın mahsul açısından bol ve mükemmel olduğunu belirten *Nüzhetü’l-Kulûb*’a göre buğdayın yanında mısır ve pamuk tarımı da yapılmıştır. Ayrıca bağlar ve bahçelere sahiptir ve özellikle üzüm ve sarıerik yetiştirilerek ihraç edilir¹⁹²⁶. Ayrıca kaynaklarda geçen “ekin ekmek”¹⁹²⁷, “ambara buğday yığmak”¹⁹²⁸, “yufka ekmeği”¹⁹²⁹, “mayalanmış somun”¹⁹³⁰ tabirleri de tahıl tarımının yapıldığını göstermesi açısından önemlidir. Yine ekmek üretimi de bize tahıl üretimi hakkında bilgi vermektedir.

Bugünde hububat tarımının yapıldığı Konya, Kayseri, Ankara, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Sivas gibi İç Anadolu şehirlerinden yüksek nüfusa sahip ve tamamen olmasa da kısmen sulu tarım yapılan Konya ve Kayseri ovaları ön plana çıkmıştır. Hububat ve Konya deyince akla her ne kadar buğday gelse de bölgede yapılan hayvancılıktan ötürü olsa gerek arpa, çavdar ve yulaf tarımının da yapılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca tarım arazilerinin ihtiyacı olan suyun ulaşımını sağlamak için diğer kentlerde olduğu gibi Konya’da da sakiyeler yapılmıştır. Bu sakiyeler sayesinde su yükseğe çıkarılmış ve kanallar ve oluklar aracılığıyla tarlalar ile

bağ ve bahçelere ulaştırılmıştır. *Divan-ı Kebir*’de “*bostana su çekiyorum, bu sebeple dönmekten hoşlanıyorum ben; zira çorak yerden, hatta taştan kumdan bile can suyuyla meyveler biter*” sözleri sakiyelere atıftır¹⁹³¹. Konya’da da sakiyelerin varlığını Eflaki’nin Konya’da mızrak boyu yükselen suların sakiyeleri ve değirmenleri yıktığını aktardığı anekdottan anlamaktayız¹⁹³². Ayrıca Cacaoğlu Vakfıyesı’nde de Konya kentinin tabakçılar kapısı çıkışında bir sakiye ve kentin dışındaki Sirahorlu köyünde bulunan beş adet sakiye bulunduğu aktarılmıştır¹⁹³³.

Türkiye Selçuklu Devleti’nin kentlerinde çarşı ve pazarların hayvancılık hususunda bilgi verdiğini daha önce belirttik. Aynı şekilde bu çarşı ve pazarların üretilen ürünler hususunda da bilgi verme ihtimali yüksektir. Zira kent ekonomisine ciddi katkıda bulunan Konya’nın çarşı ve pazarlarını incelediğimizde diğer Selçuklu kentlerine oranla oldukça zengin olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, ticarî hayatta oldukça aktif olan Sivas şehrinde 19, Kırşehir’de 20 adet çarşı pazara rastlarken Konya’da 31 adet çarşı pazara rastlamaktayız¹⁹³⁴. Ancak Konya ovasında o dönemde de tahıl tarımı yapıldığını destekleyecek bir pazarın varlığı kaynaklarda geçmektedir ki bu pazar buğday-tahıl pazarıdır¹⁹³⁵. Ancak bu çıkarımı yaparken Konya’nın ticaret ürünlerinin toplandığı merkez olduğu gerçeği de geri plana atılmamalıdır.

¹⁹²⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 603.

¹⁹²⁶ Hamdullah Mustavfî Kazvinî, *Nüzhetü’l-Kulub*, Çev. G. Le Strange, E.J. Brill, London 1919, s. 98.

¹⁹²⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, s. 54, 338, 354.

¹⁹²⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, I, s. 134.

¹⁹²⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, a.g.e., C. IV, s. 41.

¹⁹³⁰ Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr*, C. VII, s. 329.

¹⁹³¹ Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, VII, s. 80.

¹⁹³² Eflâkî, II, s. 280.

¹⁹³³ Temir, *Caca Oğlu Vakfıyesı*, s. 114, 140.

¹⁹³⁴ Turan, *Şemseddîn Altun-Aba, Vakfıyesı*, s. 197- 221; Turan, *Celâleddîn Karatay, Vakıfları*, s. 17-44.

¹⁹³⁵ Turan, “Celâleddîn Karatay Vakıfları”, s. 141.

2.2. Bağ – Bahçecilik Faaliyetleri

Selçuklular için kırsal yaşam şehir hayatından daha önemliydi. Zira köylü-şehirli nüfusa bakıldığı zaman nüfusun %90'ını oluşturan köylü bu durumu açıklar çoğunlukta idi. Hatta şehirlinin beslenmesinde de çok önemli rolleri vardı. Şehrin hemen dışında ekseriyetle esnaf, zanaatkar ve tüccarlara ait olduğu bilinen bağ bahçeler ile kırsal hayat başlamaktaydı. Bağ bahçelerin ötesinde ucu bucağı görünmeyen Konya ovası mevcuttu.

Bağ ve bağcılık yapanların tahıl tarımı için geniş arazisi bulunmayan köylüler yapmaktaydı. Vakfiyelerden vakfedilen yerlerin içinde bağlar ve bahçelerin bir hayli bulunması bağcılık ve bahçeciliğin oldukça yaygın olduğunu düşündürmektedir. Konya'da bulunan Sahip Ata Fahreddin Ali'nin imaretine ait vakfiyede vakfedilen yerler arasında çiftçi evleri, çiftlikler, bağlar, bostanlar, hayvanata ait ağullar bulunmaktadır. Söz konusu bağlarda yetiştirilen üzüm ve bahçelerde tarımı yapılan meyve üretimi ile kendi geçimini sağlayan köylü Konya ticaretine de destek sağlamış olmalıdır. O dönemde Konya, Kırşehir, Ankara Yozgat gibi İç Anadolu şehirleri bağcılığın merkeziydi. Zira Ege ve Akdeniz kıyıları Selçuklu hâkimiyetinde değildi. Bu bağların ürünlerinden pekmez ve şarap da imal edilmiş olmalıdır ki Selçuklu sarayında bir hayli tüketilen şarap gayrimüslimler tarafından da çok tercih edilen ürünlerdendi. Mevlâna'nın Divan'ında neredeyse bütün ciltlerde şarabın ve asma yapraklarının bahsinin geçmesi üzüm bağlarının fazla olduğunu ve bu bağlardan sadece üzüm üretimi için değil de şarap yapımı yanında asma yapraklarından da faydalandığına işaret etmektedir.

Ayrıca Mevlâna'nın beyitlerinde buğdayın¹⁹³⁶, ıspanağın¹⁹³⁷, patlıcanın¹⁹³⁸, kabağın¹⁹³⁹, fasulyenin¹⁹⁴⁰, lahananın¹⁹⁴¹, incirin¹⁹⁴², elmanın¹⁹⁴³, üzümün¹⁹⁴⁴, kavunun¹⁹⁴⁵ bahsi geçmektedir. Konya şehrinin ekseriyetle dışında olan sebzelikler, bağ ve bahçeler pek çok gezginin de seyahatnamelerine konu olmuştur¹⁹⁴⁶. Evliya Çelebi “*Herkes ve bütün gezginler Konya'nın gezi yerlerini ve bahçelerini methederler. Ben de bu seferime kadar böyle bahçeler görmedim. Dokuz bin kadar bağı ve bahçesi vardır*” diye Konya'nın bağ ve bahçelerinden söz etmektedir¹⁹⁴⁷. Yine İbn Battuta Kamedreddin adlı sarı bir erikten bahsetmektedir ki¹⁹⁴⁸ döneme yakın kaynaklarda geçen bu meyvenin Konya'dan Suriye ve Mısır'a ihraç edildiği bilinen ünlü kayısları olmalıdır¹⁹⁴⁹.

¹⁹³⁶ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, I, s. 11.

¹⁹³⁷ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, II, s. 123.

¹⁹³⁸ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, IV, s. 209.

¹⁹³⁹ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, I, s.15.

¹⁹⁴⁰ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, I, s.11.

¹⁹⁴¹ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, VII, s. 596.

¹⁹⁴² Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, V, s. 28

¹⁹⁴³ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, VI. S. 255

¹⁹⁴⁴ İbn Bîbî, I, s. 271.

¹⁹⁴⁵ Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, I, s.69.

¹⁹⁴⁶ A.H. Bayat, “Anadolu Selçuklu hastane vakfiyelerinin tek örneği olarak Sivas Darüşşifası Vakfiyesi (1. Muharrem 615 / 30 Mart 1218)”, *Türk Kültürü* 1991;29:5-19, s. 8; Bayram-Karabacak, “Bayram, Sadi-Karabacak, Ahmet Hamdi, “Sahib Âta Fahrü'd-dîn Ali'nin Konya, İmarret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, 13, (1981), s. 31-69, s. 38.

¹⁹⁴⁷ Evliya Çelebi. *Seyahatname*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, C. III- IV,1986, s. 12; İbn Bibi. *El Evamirü'l-Ala'îye-Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, I, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 267.

¹⁹⁴⁸ “Konya büyük ve güzel bir şehir, meyvesi boldur. Sayısız nehir ve çayları eşsiz bahçeleri vardır. Burada Kamedreddin denilen kayısı türü yetiştirilir. Mısır ve Suriye'ye ihraç edilir” demektedir. İbn Batûta, *İbn Batûta Seyahatnamesi* (çev. A. Sait Aykut), İstanbul, 2005, s. 282-283.

¹⁹⁴⁹ Süha Göney, *Türkiye Ziraatının Coğrafi Esasları*, İstanbul 1987, s. 79.

SONUÇ

Türklerin Anadolu'ya göçü bir yağma hareketinden ziyade yurt bularak toprak ve otlak elde etme amacıyla yapılmıştır. Türkmenlerin Anadolu'ya geldikleri dönemde Bizans daha ziyade batıda hüküm sürmekteydi. İç Anadolu ve Doğu Anadolu'nun nüfusu kısmen azalmıştı Türkmen göçü esnasında ve bu bölgelerde zirai hayat dolaylı yoldan zarar görmüştür. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti yerli halkın mağdur olmamasını, göç edenlerin geri dönmesini sağlayacak politikalar uygulamıştır. Göçebe Türkmenler ise hayvancılık faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Uygulanan bir diğer politika ise iktâ sistemidir. Bu sistem ile zirai faaliyetler hızla gelişme göstermiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak hayvancılık da ciddi anlamda ivme kazanmıştır.

Ziraat ve hayvancılık ile ilgili kaynaklarda Konya özelinde fazla ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Ancak dönemin birinci el kaynaklarında¹⁹⁵⁰ keçi eti, öküz, inek, koyun gibi hayvanların yanı sıra buğday, arpa, soğan, bostan tarımı, bağcılık ve bağlardan yapılan üretimler hakkında oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Bu ürünlerin başkent Konya'da da yetiştirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira şehirlerde insanlar gibidir. Alışkanlıkları var oldukları süre boyunca devam eder. Günümüzde Konya'nın hayvancılık ve ziraattaki yeri düşünüldüğünde Selçuklu Konyası'nda da benzer durumların yaşandığını var saymak yanlış olmaz. Selçuklu saray mutfağında yer bulan yufka ekmeği, mayalı somun, darı ekmeğinin bugün Konya'da

kırsal kesim sofralarında hala yer buluyor olması da bundan kaynaklıdır. Zira toprak aynı toprak, iklim aynı iklim, kültür aynı kültürdür.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLÂKÎ, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I-II, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- AKKÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanûnnâmeleri*, C. III, İstanbul 1990-1994
- AKKUŞ M. ve TAŞDELEN Ş., "Turgutoğulları Pir Hüseyin Bey'in Dediği Sultan Zaviye Vakfiyesi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 9, ss. 244-262, Ara. 2018.
- BAYAT, Ali Haydar, "Anadolu Selçuklu Hastahane Vakfiyelerinin Tek Örneği Olarak Sivas Darüşşifası Vakfiyesi", *Türk Kültürü*, XXIX/333, (1991), s. 5-19.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.
- BAYRAM, Sadi-KARABACAK, Ahmet Hamdi, "Sahib Ata Fahrü'd-dîn Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi*, 13, (1981), s. 31-69.
- CAHEN C., *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Y. Moran), İstanbul 1979.
- CAHEN C., *The Formation of Turkey; The Seljukid Sultanate of Rum: Eleventh to Fourteenth Century*, London.2001.
- CAHEN, C., *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazacı, İstanbul 2002.
- DELİLBAŞI, Melek, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Batı ile Ticari İlişkilere Genel Bir Bakış*, *Tarihte Türk Devletleri II*, Ankara 1987.
- EVLIYA Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, C. III- IV, 1986.
- EVLIYA Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (çev. S. Ali Kahraman-Y. Dağlı), C. III-I, İstanbul 2006.
- GÖNEY, Süha, *Türkiye Ziraatının Coğrafi Esasları*, İstanbul 1987.
- HACIGÖKMEN, M. A., "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Tür-*

¹⁹⁵⁰ Sözüünü ettiğimiz kaynaklar Dîvân-ı Kebîr, Mesnevi, el-Evamîr-ü'l- Ala'îye, Menâkıbu'l Ârifîn'dir. Döneme ışık tutan diğer kaynaklarda da benzer ifadelerin geçmesi muhtemeldir.

- kiyat Araştırmaları Dergisi, 29, Konya: *Selçuk Üniversitesi Yayınları*, 2011 ss.231-261.
- HAMDULLAH MÜSTEVFÎ, Hamdullah b. Ahmed el-Kazvinî, *Nuzhat-al-Qulub*, terc. Guy Le Strange, ed. Fuat Sezgin, Frankfurt 1993.
- İBN BATTUTÂ, Tancî, Ebû Abdullah Muhammed, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Türkçe terc. A. Sait Aykut, I-II, İstanbul 2004.
- İBN BÎBÎ, *el-Evâmiru'l-alâiyye fi'l-umûri'l-alaiyye (Selçuknâme)*, Türkçe terc. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
- KARADENİZ, Hasan Basri, Atçeken Oymakları, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Doktora Tezi*, Kayseri 1995.
- KAYAOĞLU İsmet, "Selçuklular Döneminde Konya'da Ticari Hayata Bakış", S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.1, Konya: *Selçuk Üniversitesi Yayınları*, 1992.s.107-115.
- MEVLÂNÂ, Celâleddîn, *Mesnevî*, C. I-II-III-IV-V-VI, çev. Abdulbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkîlap Kitabevi, 1985.
- MEVLÂNÂ Celâleddîn, *Dîvân-ı Kebîr*, hazırlayan Abdülbâkî Gölpınarlı, Ankara 1992.
- MEVLÂNÂ, Celâleddîn, *Mesnevi*, Türkçe terc. Veled İzbudak -Gözden geçiren Abdulbaki Gölpınarlı, I-VI, İstanbul 2001.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer isyanı*, İstanbul 1980.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1985.
- ÖZCAN, Koray, "Anadolu'da Bizans Kentlerinin Mekansal Örgütlenme Düzeni ve İşlevsel Kimliği Üzerine Notlar Türk Fethi Öncesine İkonium (Konya)", *Konya Kitabı*, ed. Haşım Karpuz, Osman Eravşar, Konya 2006, IX, ss. 41-48
- ÖZCAN, Koray, "Vakfiyelere Göre Selçuklu Kentinde Ticaret Mekanlarının Örgütlenme Düzeni ve Mekansal Diziliş Biçimleri Üzerine Bir Deneme 'Konya Örneği'", *Vakıflar Dergisi*, 30 (2007).
- POLAT, Sait, "Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İhtimai ve İktisadi Hayat", M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü *Basılmamış Doktora tezi*, İstanbul 1997.
- SIMON DE SAINT QUENTIN, *Bir Keşiş'in Anılatırında Tatarlar ve Anadolu*, 1245-1248, Alanya 2006.
- SÜMER, Faruk, *Türkler 'de Atçılık ve Binicilik*, İstanbul, 1983.
- SÜMER, Faruk, *Yabanlı Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletler-arası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985.
- ŞİKÂRÎ, *Şikarî'nin Karamanoğulları Tarihi*, Haz. M. Mesud Koman, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1946.
- TAŞGIN, Ahmet, *Dediği Sultan ve Menakıbı* (Konya ve Çevresinde Ahmed Yesevi Halifelerinin İzleri), Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2013.
- TEMİR, Ahmet, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Dîn'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989.
- TURAN, Osman, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42, (1947), s. 197-236.
- TURAN, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45, (1948), s. 17-172.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002.
- YASA, Azize, "Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslam Şehri Olarak Konya", *Basılmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.

SELÇUKLU DEVRİNDE KONYA’DA DARBEDİLEN PARALAR

Selma DÜLGEROĞLU

Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE,
sdulgeroglu@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9908-3031.

ÖZ

Sikkeler sayısız tarihi olayları, ait olduğu devletin idari yapısını, hükümdarları ve onların saltanat sürelerini, bir devletin ekonomisini, dinini, inançlarını, sanatsal etkileşimlerini, kültür ve sanat yapısını hatta coğrafi konumunu gösteren önemli birer tarihî vesikadır. Sikkeler, devletin, uygarlığın hükümdarın kimliğini de yansıtmaktadır. Bu sebeple tahta geçen hükümdar, hükümdarlık alâmetlerinden olan sikkelerini kestirip, adına hutbe okutarak hükümdarlığını ilan etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti sultanları da bu temâyüle uyarak tahta çıkar çıkmaz adlarına sikke darp ettirmişlerdir. Bastırılan bu sikkelerde, isim, unvan, lâkap, tarih, darp yeri yanında çeşitli figür, motif, bitki süslemelerinden de faydalanılmıştır. Türkiye Selçuklu sultanla-

rından parasına ilk rastlanılan sultan I. Mesud olmuştur. Günümüze ulaşan Konya darplı sikke ise, II. Kılıç Arslan’a aittir. Çalışmanın konusunu, Türkiye Selçuklu sultanlarının Konya’da darp ettikleri sikkeler oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Selçuklu Devleti, Sikke, Darphane, Anadolu, Konya.

COINS MINTED IN KONYA DURING THE PERIOD OF SELJUKS

ABSTRACT

Coins are significant historical documents that show numerous historical events: the administrative structure of the state which

they belong to, the rulers and their reigns, the economy, language, religion, beliefs, artistic interactions, culture and art structure of a state, and even its geographical location. Coins also reflect the identity of the state, civilization and ruler. For this reason, the ruler who came to the throne declared his sovereignty by minting coin, which is one of the signs of sovereignty, and having a sermon read on his behalf. In addition to the name, title, label, date, place of minting, various figures, motifs and plant ornaments were also used on these coins. Among the Seljuk sultans of Türkiye, Mesud I was the first sultan to have a coin. The surviving Konya minted coin belongs to Kilij Arslan II. The subject of this study is the coins minted by the Seljuk sultans of Türkiye in Konya.

Keywords: Seljuk State of Türkiye, Coin, Mint, Anatolia, Konya.

GİRİŞ

Anadolu'daki Selçuklu hakimiyetinin temelinde, başarılı bir şekilde icra edilen siyâsî, askerî ve iktisadî politikalar yatmaktadır. Nitekim Selçuklu sultanları askeri başarıların devamını güçlü bir ekonomide görmüşler ve fetihlerini bu yönde gerçekleştirmişlerdir. Bu çerçevede doğu-batı, kuzey-güney yönlü ticaret yolları üzerinde bulunan önemli liman ve şehirleri ele geçirmişlerdir. Bunun yanı sıra dünya ticaretinde söz sahibi ülkelerle ticaret anlaşmaları yaparak tüccarları ülkeye çekmişlerdir. Ayrıca tacirlerin can ve mal güvenliğini teminat altına alan Selçuklular, ülkede hanlar, yollar ve kervansaraylar yapmak suretiyle de ticarî alt yapıyı güçlendirmişlerdir. Tüm bu faaliyetler neticesinde dünya üzerinde dolaşan para Selçuklu ülkesine

akmış ve devlet iktisadî yönden oldukça zenginleşmiştir¹⁹⁵¹.

Ekonomik zenginliğin simgesi olan para Türkiye Selçuklu devletinde bir yandan ticarî figür olarak kullanılırken, bir yandan da sultanların hakimiyetlerini meşrulaştıran semboller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu itibarla yönetimi ele alan hükümdarın gerçekleştirdiği ilk eylem kendi adına sikke bastırma idi. Sikke bastırmak sadece hükümdarlık ilanı ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda saltanat süresi boyunca malî duruma bağlı olarak farklı zamanlarda da tekrar edilmiştir.

SİKKE DARBI VE DARPANE

Sözlükte “üzerine damga vurulmuş” anlamında kullanılan “meskûkûn” (مسكوكون) çoğul hali olan “meskûkât” (مسكوكات), damgalanarak sikke haline getirilen madeni paraları ifade etmektedir¹⁹⁵². Yine bu kelime, çalışma alanı sikkeler¹⁹⁵³ olan “nümismatik” bilim dalının doğudaki karşılığı olarak da kullanılmaktadır¹⁹⁵⁴. Bu itibarla Türkiye Selçuklu Devleti'nde dinar¹⁹⁵⁵,

¹⁹⁵¹ Sezgin Güçlüay, “Anadolu Selçuklu Devletinin Ticaret Politikası”, *Türkler*, VII, Ank. 2002, s. 365-374.

¹⁹⁵² Oğuz Tekin, “Meskûkât” *DİA*, XXIX, Ank. 2004, s.317.

¹⁹⁵³ Sikke ağırlığı daha önceden ayarlanmış, üzerinde darp edip tedavüle çıkaran ve lüzumlu görüldüğünde geri almayı taahhüt eden devletin, hükümdarın ya da resmî otoritenin simge veya yazısının yer aldığı madenî para türüdür. Bk. Oğuz Tekin, “Sikke”, *DİA*, XXXVII, 2009, s. s.179

¹⁹⁵⁴ Tekin, “Meskûkât”, s. 317.

¹⁹⁵⁵ Grek-Latin menşeli denariustan (aureus) Arapça'ya geçmiş ve İslâm dünyasında genel olarak altın para karşılığında kullanılmıştır. İslâmî dinar ilk kez halife Abdülmelik b. Mervân tarafından basılmış ve ağırlığı 4.25 gr.dır. Halil Sahillioğlu, “Dinar”, *DİA*, IX, 1999, s. 352.

dirhem¹⁹⁵⁶ ve fels¹⁹⁵⁷ olmak üzere üç çeşit sikke darp edilmiştir. Selçuklu Devleti'nin ilk yıllarında bakır sikkeler kullanılmış daha sonra altın ve gümüş sikkeler yaygınlaşmıştır. Dinar ve dirhem dışında bastırılan sikkeler ise küsur ihtiyacını karşılamak için kullanılmıştır. Öte yandan devletin kuruluşundan çöküşüne kadar geçen zaman zarfında sultanlar tarafından bastırılan sikkelerde genel özellikler yönünden pek fazla değişim olmamıştır. Ancak dönemin ekonomisine göre maden ayarı ve ölçülerinde düzenlemeler yapılmıştır. Devletin ilk dönemlerinde altın az miktarda elde edildiği için çoğunlukla bakır (fels) sikkeler bastırılmıştır. Felslerin işçiliği genellikle kaba ve düzensizdir. Selçukluların bastırdıkları felslerin boyutları 18 mm ile 32 mm, ağırlıkları ise 2,05 gr. ile 11,90 gr. arasında değişmektedir¹⁹⁵⁸.

Türkiye Selçuklularının esas para sistemi ölçüsünü bakır felslerden ziyade “dirhem” ya da “aded” denilen gümüş sikkeler meydana getirmektedir. Devletin iktisadî ve sosyal müesseseleri ile her türlü ticarî faaliyetlerinde esas olarak Akça-i Rum da denilen gümüş dirhem sikkeler kullanılmıştır¹⁹⁵⁹. Türkiye Selçuklularının bastırdıkları bu dirhemler “Örfî dirhemler”¹⁹⁶⁰ olup, 16 karattırlar ve resmî olarak

ağırlıkları 3.086 gramdır¹⁹⁶¹. Ticarî faaliyetlerde genellikle dirhem kullanılmasının yanı sıra devletin ekonomik gelişmişliğine bağlı olarak altın dinarlar da tedavüle sürülmüştür. Türkiye Selçuklularının yükselme dönemlerinde resmî dinar ağırlığı 24 karat ve 4,81 gram olmasına rağmen piyasaya sürülen paralar genellikle 4.40 gr ile 4.45 gr arasındadır. Sadece Alâeddin Siyâvuş'un Konya'da darp ettirdiği 8.65, 8.90 ve 8.85 gr ağırlıklarındaki üç adet dinar, “Çifte Dinar” olarak adlandırılmıştır¹⁹⁶². Bu veriler bizlere saflık ile değer arasındaki doğru orantıyı gösterirken sikkelerin, kendi metalinin içindeki alaşım oranına göre değer kazandığını da ortaya koymaktadır. Sikkelerin saflık oranı arttıkça, ağırlıkları da artmakta başka bir ifade ile metalin değeri arttıkça sikkenin değeri de artmaktadır¹⁹⁶³.

Tarih boyunca sikke yapımında kullanılan esas yöntem darp tekniğidir¹⁹⁶⁴. Bu yöntem, madenin cins ve değerine göre belirli ölçülerde seçilen boş sikke pulunun iki kalıp arasına yerleştirilerek çekiçle vurulması suretiyle gerçekleştirilmektedir. Darp edilecek olan sikkenin iki yüzünde bulunan yazı ve şekillerin negatifi sikkegenbaşı tarafından işlenirdi. İki kalıp arasında tavlanan bu paraların sabit durması için kalıplar üzerine noktalar ve dişler yerleştirilmektedir. Sikke üzerindeki dua ve darp yeri

¹⁹⁵⁶ Ağırlığı bölgelere ve dönemlere göre değişen gümüş sikke. Ahmet Semih Tulay, *Genel Nümizmatik Sözlüğü*, Kanaat Basımevi, İst. 2001, s. 70.

¹⁹⁵⁷ Eskiden Arap ülkelerinde kullanılan bakır para. Tulay, *Genel Nümizmatik Sözlüğü*, s. 83.

¹⁹⁵⁸ Gündegül Parlar, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 2001, s. 111-113.

¹⁹⁵⁹ Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İst. 1981, s. 301.

¹⁹⁶⁰ Dirhemler, Şer'î, Örfî, veya Mîrî ve Hesabî olmak üzere üç çeşittir. Şer'î dirhem arpa tanesine, Örfî dirhem ise buğday tanesine denk gelmektedir. Bk. Halil Sahillioğlu, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonuna Kadar Osmanlı Para*

Tarihi Üzerine Bir Deneme, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İst. 1959, s. 5

¹⁹⁶¹ Walther Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İst. 1990, s. 3.

¹⁹⁶² Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.112-113; Şevki Nezihi Aykut, “Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş'un (Cimri) Sikkeleri”, *Belleten*, LII/203, 1988, s. 482.

¹⁹⁶³ Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.112.

¹⁹⁶⁴ Necla Akkaya, *Mardin Müzesi'ndeki İslami Dönem Sikkelerinden Örnekler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kon. 2011, s. 23.

kalıbın altına, sultanın adının veya tuğrasının bulunduğu kısım ise üste yerleştirilirdi. Bu sayede çekiç darbeleriyle şekillendirilen sikkelerin yüzeyine yazı veya figürlü ibareler basılmaktaydı¹⁹⁶⁵.

Yukarıdaki bilgilerden ilk başlarda basit bir pul formunda olan sikkelerin darphanelerde nasıl bir süreçten geçerek değerli bir ticarî meta-ya dönüştüğü görülmektedir. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti'nde de çok sayıda darphane-nin mevcut olduğu kaynaklar tarafından haber verilmektedir. Bu darphanelerin en önemlileri ise Konya, Sivas, Kayseri ve Alâîye'de inşa edilmiştir. Selçukluların en büyük darphanelerinden biri olan ve hükümdarlığın ilk dinar, dirhem ve felslerinin basıldığı¹⁹⁶⁶ Konya darp-hanesi ise, Alâeddin Camii'nin yanında İç Ka-le'de bulunmaktadır¹⁹⁶⁷.

UNVAN VE LAKAPLAR

En önemli hakimiyet alametlerinden biri olan sikke bastırmak, hükümdarların egemenliklerini meşrulaştırmak için başvurdukları yöntemlerden biridir. Bu nedenle tahta çıkan

hükümdarların ilk işi adı, unvanı ve lakapları-nın bulunduğu sikkeler bastırmaktı¹⁹⁶⁸. Türkiye Selçuklu sultanları da kendi ad ve unvanlarını içeren paralar darp ettirmişlerdi. Dolayısıyla hü-kümdarların aldıkları farklı lakap ve unvanların neler olduğunu paralar bizlere söylemektedir. Sikkeler üzerinde yapılan çalışmalarda Türkiye Selçuklu sultanları I. Mesud ile birlikte “Sul-tan” unvanını kullanmaya başlamışlardır. Bu unvanın II. Haçlı seferinin akamete uğratılması sonucunda halife tarafından gönderilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan sultanların, askeri başarılarına ve siyasî düşüncelerine uy-gun olarak çeşitli unvan ve lâkaplar tercih ettik-leri görülmektedir. Örneğin Abbâsî halifesi II. Süleymanşâh'a bazı hâkimiyet sembollerinin yanında “*es-Sultanü'l-Kahir*” unvanını ver-miştir. Sinop'u fetheden I. İzzeddin Keykâvus “*es-Sultanü'l-Galib*” unvanını almıştır. Yine devleti sadece kara devleti olarak bırakmayıp sınırlarını denizlere ulaştıran I. İzzeddin Key-kâvus ve I. Alâeddin Keykubâd “*es-Sultanü'l Bahreyn*” unvanını da kullanmışlardır. Türki-ye Selçuklu sultanları “Sultan” unvanının yanı sıra “Rükneddin”, “İzzeddin”, “Gıyâseddin” ve “Alâeddin” gibi birtakım lâkapları da be-nimsemişlerdir. Bu lâkaplar zaman zaman “*Rüknü'd-dünya ve'd-dîn*” (Dinin ve dünyanın direği), “*İzzü'd-dünya ve'd-dîn*” (Dinin ve dün-yanın izzeti), “*Alâü'd-dünya ve'd-dîn*” (Dinin yüceliği, ulusu) ve “*Gıyasü'd-dünya ve'd-dîn*” (Dinin ve dünyanın yardımcısı) şeklinde ifade edilmiştir. Selçuklu sultanlarının sikkelerinde en çok kullandıkları lâkaplardan bir diğeri de “Fethin babası” anlamına gelen “Ebû'l-Feth”

¹⁹⁶⁵ Tekin, “Sikke”, s. 179; Zeliha Demirel Gökalp, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Ya-yınları, Ank. 2009, s. 6; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğe-ler*, s. 113; Philip Grierson, *Numismatics*, Oxford Univer-sity Press, Lond. 1975, s. 100-101.

¹⁹⁶⁶ Halit Erkişletioğlu- Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sul-tanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kay. 1996, s. 32.

¹⁹⁶⁷ *Konya Vilayet Sâl-nâmesi*, H.1303-M. 1885/1886, çev. Mehmet Eminoglu, Konya Büyükşehir Belediyesi Ya-yınları, Kon. 2007, s. 159. *Selçukîler zamanında ve daha evveleri Konya'da pek çok ebniye'i âliye te'sis kılınmış ise de el-yevm ekseri mahv ve bi-nişân olmuştur. Fakat Ceneviz âsarından olup Sultân 'Alâ-eddîn zamanında ta'mir ve ihyâ edilen Kal'a harab olmuş ise de ba'zı ta-rafları ve müşâr-ileyhin gâyet cesîm bir câm'i-şerîfiyle kurbünde bir Darphânesi el-yevm ma'mur ve mevcûd olup medfen-i mahsusları dahî câmi-i mezkûr dâhilinde-dir. Aynı yer.*

¹⁹⁶⁸ Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarlarının Aldıkları ve Kullanılan Hakimiyet ve Hükümdarlık Sem-bolleri”, *III. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semine-ri Bildirileri*, Kon.1994, s.150

olmuştur¹⁹⁶⁹. Genellikle bu paye Alpaslan gibi, Fatih Sultan Mehmet gibi büyük fetihler gerçekleştirmiş hükümdarlara verilirdi. Ayrıca Türkiye Selçuklu sultanları Abbâsî halifelerine yakınlıklarını ve saygılarını gösteren “*nâsır emir el’ müminin*”, “*burhân emir el’ müminin*”, “*kâsım emir el’ müminin*” gibi lâkapları kullanmışlardır¹⁹⁷⁰. Netice itibarıyla sikkelerinden yola çıkarak tespit edilen bu lakap, unvan ve payeler, devletin büründüğü karakteristik özelliği ortaya koyması bakımından önemli unsurlardır.

SİKKE KOMPOZİSYONU

Ticarette bir ödeme aracı olarak kullanılan sikkeler, üzerindeki yazılar, süslemeler, motifler ve figürler sayesinde, darp edildikleri dönemin sanatsal özelliklerini en güzel şekilde yansıtan nesnelerdir. Hacimleri küçük olmasına rağmen muhteviyatları bakımından son derece önemli olan sikkeler, gelişim çizgisi içerisinde ekonomik gücü, siyasî kudreti, filolojiyi, tarihi ve kültürü bünyesinde taşımışlardır.

Türkiye Selçuklularının ilk dönemlerinde Anadolu’da Bizans ve İslâm devletlerinin sikkeleri tedavüldeydi¹⁹⁷¹. Bu dönemde, komşuları Bizans ile yapılan ticarî anlaşmalar sonucunda, iyi niyet göstergesi olarak iki devletin motiflerinin bir sikkeye işlenmesi söz konusu

idi. Dolayısıyla Selçuklulara ait ilk sikkelerde insan büstü figürleri göze çarpmaktadır. Nitekim I. Mesud’a ait bazı sikkelerin ön yüzünde Bizans imparatorunun büstü, arka yüzünde ise Selçuklu sultanının unvanına yer verilmiştir¹⁹⁷². Paralarda her ne kadar çeşitli tarihî figürler, ikonik motifler ve sanatsal objeler kullanılsa da Türkiye Selçuklu dönemi sikkelerinde birincil anlatımı yazı oluşturmaktadır. Yazı, figürlü ya da figürsüz tüm sikkelerde mutlaka olmak zorundadır. Selçuklu sikkelerinde genellikle süslüs başta olmak üzere kûfi, nesih talik gibi yazı grupları da kullanılmıştır. Daire biçimli sikkelerde merkezde Kelime-i Tevhid ve benzeri ifadeler yer alırken, dairenin dış bölümlerinde halifenin ismi ile sultanın adına yer verilmiştir. Ayrıca basım yeri, tarihi ve Kur’an-ı Kerim’den çeşitli ayetler eklenmiştir¹⁹⁷³.

Sikkelerde bulunan yazı kompozisyonunun esas görevi, temsil ettiği sultanın adının ve unvanlarının açıklanmasıdır. Süslemeler için kullanılacak yazının ise hat sanatına uygunluğu esas alınmıştır¹⁹⁷⁴. Türkiye Selçuklularında basılan figürlü sikkeleri; insan figürleri, hayvan figürleri ve fantastik figürler şeklinde üç grup-

¹⁹⁶⁹ Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s.5-6; Betül Sağıt, *Anadolu Darph İslâmi Sikkelerde Yazı (1071-1400)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012, s. 78, 85,92, 95, 102, 110; Koca, “Hakimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri”, s. 150-151; Mehmet Ali Hacıgökmen, “Türkiye Selçuklu Sultanlarının Kitabelerde Geçen Bazı Unvanları ve Bunların Selçuklu Siyasetine Yansımaları”, *SUTAD*, 31, Kon. 2012, s. 180.

¹⁹⁷⁰ Erdoğan Merçil, *Selçuklular’da Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank.2007, s. 44.

¹⁹⁷¹ Tekin, “Sikke”, s. 179.

¹⁹⁷² Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1958, s. 131; M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Neşriyat, İst. 1986, s. 10-11; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yayınları, İst. 2000, s. 173; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, trc. Azer Yaran, Ankara 1988, s.132; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.119; Şevki Nezihi Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I- I. Mesud’dan I. Keykubâd’a Kadar (510-616/1116-1220)*, Eren Yayınları, İst. 2000, s. 131.

¹⁹⁷³ Coşkun Alptekin, “Selçuklu Paraları”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III., Ank.1971, s. 436; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.130-131; Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İz Yayınları, İst. 2008, s. 60

¹⁹⁷⁴ Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik*, s. 61.

ta incelemek mümkündür¹⁹⁷⁵. Türkiye Selçuklularında, büst tarzında insan figürlü ilk bakır sikke, tarihsiz ve darpsız olup I. Mesud'a aittir¹⁹⁷⁶. Daha sonra basılan Selçuklu sikkelerinde ise insan figürü hayvan figürleriyle beraber verilerek atlı süvari kompozisyonları oluşturulmuştur. Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olan at, savaşlara insanlarla katılarak sahibiyle aynı kaderi paylaşması sebebiyle özel kılınmıştır. Bu itibarla Türklerde kutlu bir hayvan olan at, savaşçı ruhu yansıması hasebiyle sikkeleri süslemiştir. Özellikle Selçuklu devletinin kuruluşundan sonraki yıllarda birçok sikkede atlı süvari figürleri sıklıkla kullanılmıştır.¹⁹⁷⁷.

Selçuklu sikkelerinde yaygın olarak kullanılan bir diğer hayvan figürü de aslandır. Bilindiği üzere Türk kültüründe aslan motifi güç, kuvvet, ihtişam, yiğitlik, cesaret, asalet ve hâkimiyeti sembolize etmekteydi¹⁹⁷⁸. Dolayısıyla bu anlamlar Aslan motifinin bir figür olarak sikkelere yansımaya neden olmuştur. Sikkelerde bazen tek bazen çift aslan figürü görülmektedir. Özellikle II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bastırıldığı sikkelerde bu motife sıkça rastlanılmaktadır¹⁹⁷⁹. Yine at ve aslan dışında, sikkelerin aşınmasından dolayı cinsi belirlenemeyen ince uzun vücutlu, uzun kuyruklu panter ya da kaplan olduğu düşünülen hayvan motifi de bulunmaktadır¹⁹⁸⁰.

Türkiye Selçuklu Devletinin fantastik figürlü sikkelerine gelince, genellikle güneş- aslan sembolü yer almaktadır. Öte yandan Artuklu sikkelerinin en önemli sembolü olan melek figürü Selçuklu sikkelerinde tamamlayıcı nitelikte kullanılmıştır. II. Kılıç Arslan'ın Aksaray Meliki olan oğlu Melikşah'ın sikkesi üzerinde atlı süvari figürünün yanı sıra melek sembolü de bulunmaktadır. Bu figürün hükümdara hâkimiyetini müjdeleyen ya da onları kötülüklerden koruyan bir amaçla işlendiği düşünülmektedir¹⁹⁸¹.

Türkiye Selçuklu sikkelerinde insan, hayvan ve yazı unsurlarının dışında, ok-yay, alem, süngü, kılıç türündeki silahlara da yer verilmiştir. Sikkelerin içinde yoğun olarak görülen süvari yani sultan, elinde ok ve yay, mızrak tutmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde basılan sikkelerde hem hâkimiyeti simgelen motifler hem de günlük hayattan alınan sahneler görülmektedir.

SELÇUKLU SULTANLARININ KONYA DARPLI SİKKELERİ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşâh ve Kılıç Arslan dönemlerine ait günümüze ulaşan herhangi bir sikke bulunmamaktadır¹⁹⁸². Fakat bazı kaynaklarda Türkiye Selçuklu sultanlarının Süleymanşâh döneminden itibaren sikke bastırdıklarına dair işaretler vardır. Süleymanşâh Antakya'yı fethettikten

¹⁹⁷⁵ İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirleri İslâmi Sikkeler Kataloğu*, I. İst. 1970, s. 400-404.

¹⁹⁷⁶ Oğuz Tekin, "Mangır", *DİA*, XXVII, Ank. 2003, s. 568.

¹⁹⁷⁷ Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.119-122; Nejat Diyarbakırlı, *Hun Sanatı*, Kültür Yayınları, İst. 1972, s. 38.

¹⁹⁷⁸ Şükrü Öztürk, "Türk Kültüründe Aslan", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, II/2, 2019, s. 18. ss.18-39.

¹⁹⁷⁹ Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik*, s. 62.

¹⁹⁸⁰ Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.124.

¹⁹⁸¹ Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.125-126; Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik*, s. 64; Yılmaz İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, Şahsi Basım, İst. 2009, s. 57.

¹⁹⁸² Oğuz Tekin, "Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri", *Türkler*, V, edt. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ank. 2002, s. 413.

sonra Şerefüddeve Müslim b. Kureyş'e¹⁹⁸³ verdiği cevapta “*Sultana (Melikşah) itaat meselesine gelince, itaat benim uygulayıp yapageldiğim şeydir, hutbeyi onun adına okutur, ülkede sikkeyi de onun adına bastırırım...*” demektedir. Bu olay Süleymanşâh'ın sikke bastırdığına dair kanıtlardan biridir ve Türkiye Selçuklu sultanlarının Büyük Selçuklulara tâbi olduğunu göstermektedir¹⁹⁸⁴.

Türkiye Selçukluları tarihinde sikkesine ilk rastlanılan sultan I. Mesud'dur. Ancak sultanın bastırdığı bakır sikkelerde darp yeri ve tarihi mevcut değildir¹⁹⁸⁵. Yapılan çalışmalarda Konya darplı ve günümüze ulaşan sikkenin II. Kılıç Arslan'a ait olduğu bilinmekle birlikte, diğer Selçuklu sultanlarının da burada sikke bastırdıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye Selçuklu Sultanlarının H. 571- 700 (M. 1175-1301) tarihleri arasını kapsayan Konya darplı sikkeleridir¹⁹⁸⁶.

II. KILIÇARSLAN (1155–1192)

I. Mesud'un ölümünün ardından yerine sağlığındayken veliaht tayin ettiği II. Kılıç Arslan geçmiştir. II. Kılıç Arslan zamanı devletin siyasî ve askerî bakımdan güçlendiği bir dönem olmuştur¹⁹⁸⁷. Bu siyasî ve askerî güç, devletin ekonomisine yansımış olacak ki, zikredilen dönemde gümüş ve altının dirhem ve dinar olarak sikkelerde kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya'da bilinen ilk dirhem (H. 571) ve ilk dinar (H. 573) II. Kılıç Arslan adına bastırılmıştır¹⁹⁸⁸. Konya darplı dinarı H. 573, dirhemleri ise H. 571, 573, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 591, 592, 593, 594 tarihli dir¹⁹⁸⁹. II. Kılıç Arslan'ın sikkelerinde Ab-bâsî halifesinin ismi, Kelime-i Tevhid, çeşitli ayetler, sultanın unvan ve ismi, darp yılı, tarihi bulunmaktadır¹⁹⁹⁰. II. Kılıç Arslan'a ait dinar

¹⁹⁸³ Mısır'daki Fâtımî halifeliğine bağlı olan Ukaylî emiri. Daha sonra Alparslan'ın Hezâresb'den dul kalan kız kardeşi Safiye Hatun ile evlendi. Selçuklu hânedanıyla kurduğu bu akrabalık onun Irak'taki statüsünü kuvvetlendirdi. Alparslan'dan sonra tahta geçen Melikşah'a da itaat eden Müslim, Selçuklu nüfuzunu arkasına alarak topraklarını genişletmeye başladı. Bk. Gülşay Ögün Bezer, “Müslim b. Kureys”, XXXII, İstanbul 2006, s. 95.

¹⁹⁸⁴ İbnü'l Esir, *el-Kamil fi't Tarih*, trc. Abdülkerim Özyayın, Bahar Yayınları, İst. 1987, s.128-129; Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, s. 98-99.

¹⁹⁸⁵ Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri*, s. 131; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.13. Halit Erkiletlioğlu ve Oğuz Güler, Sultan I. Kılıç Arslan'ın da sikke darbettirdiği bilgisini vermektedir. Darp yeri ve tarihi belli olmaya iki sikke (fels) örneğinde, Bizans sikkesi üzerine yapılan ikinci bir darb edilen sikkelerde süvari figürü bulunmaktadır. Baba adı ve es-sultan unvanı ve kendi adı bulunmaktadır. Bk. Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 42.

¹⁹⁸⁶ Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 49-52, 66-67, 70-72, 79, 81-82, 87-88, 98-99, 101-109, 111-114, 117, 123-127, 131-132, 134-135, 139, 141-145, 148-151, 155-156, 164-169, 173-175, 178-179, 181-183, 185, 191, 194, 198-201, 208-212, 214- 216, 221, 224, 226, 228, 232-233, 239-240, 242, 244, 246, 248, 251, 262; İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 40, 42, 44,

46, 48, 52, 68, 76,78, 80, 82, 88, 90, 96, 98, 100, 102, 108-109, 116, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 164- 166, 170, 172, 174, 176, 178, 180,182, 208, 210, 212-214, 224-226, 228, 238, 244245, 250, 258-259, 282, 284, 319-320, 356, 358, 360, 398, 400-401, 426, 428, 430, 468, 488, 490; Ömer Diler, *Islamic Mints/ İslâm Darp Yerleri*, II, Mas Matbaacılık, İst. 2009, s. 958-961.

¹⁹⁸⁷ Aksaraylı Mahmud, *Selçukî Devletleri Tarihi*, trc. M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoglu Basımevi, Ank. 1943, s. 126-127; Abdülkerim Özyayın, “Kılıç Arslan II”, *DİA*, XXV, Ank. 2002, s. 399.

¹⁹⁸⁸ Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri*, s. 101; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.13; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 49; Bahadır Kalaycı- Bilhan Akçaşar, *Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda Yer Alan Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ant. 2019, s.4-5; Yaşar Yılmaz, “Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Sultanlara Göre Değişimi”, *Müze (Konya Müze Müdürlüğü'nün Müzeler Haftası Özel Sayısı:3*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Kon. 1984, s.30; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Konya*, Ötügen Neşriyat, İst. 2011, s. 260.

¹⁹⁸⁹ İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 40,42, 44, 46, 48; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 49-52.

¹⁹⁹⁰ Yılmaz, “Anadolu Selçuklu Sikkelerinin”, s.30.

İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer almakta olup ağırlığı 4.20 gramdır¹⁹⁹¹. Türkiye Selçuklu Devleti'nde dirhemlerin genel ağırlıkları 2,70-3,20 gramken, II. Kılıç Arslan'ın dirhemleri 3.40- 3.75 gr ağırlığındadır. Yılmaz İzmirlier, sultanın ilk Selçuklu parasının ticarî çevrelerce kabul görmesi için böyle bir yöntemi uyguladığı bilgisini vermektedir¹⁹⁹².

Sikke No: 1

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 7746

AR, Dirhem, II. Kılıç Arslan, Konya, H. 583, 3.20 gr., 23.5 mm

Önyüz: Muhammedü'r-Resûlu'llah Salla'l-lahu Aleyhi es-Sultânü'l-Mu'azzam Kılıç Arslan; Çevresinde: Senete Selase ve Semanîn ve Hamsemi'e.

Arkayüz: El-İmâm Lâ İlâhe İll'allah Vahdehu Lâ Şerikeleh en-Nâsır Lidîni'llah Emîrû'l-Mü'minîn; Çevresinde: Duribe Haze'd-Dînâr bi-Konya

Sultan II. Kılıç Arslan sikkelerinde “*Sultânü'l-Mu'azzam*”, “*Sultânü'l-Kerim*” unvanları yer almaktadır. “*Sultânü'l-Mu'azzam*” unvanı daha sonra gelenek haline gelerek tüm Selçuklu sikkelerinde kullanılmıştır. Altın ve bakır sikkelerinde *Kılıç bin Mesud* ibaresi

yer alırken, gümüş sikkelerinde sadece *Kılıç Arslan* ibaresine yer verilmiştir. İslâmî sikke usulü takip edilerek darp yeri ve tarihi Arapça yazılmıştır. Gümüş dirhemlerde “duribe haza ed dirhem” yerine “duribe haza ed dinar” ibaresi tercih edilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti ile komşu olan Türk devletlerinin bastırdıkları bakır sikkelerde “duribe haza ed dirhem” ibaresini kullanmaları sebebiyle Selçuklu sikkelerinde başlangıçta “duribe haza ed dinar” yazılmıştır. Bu durum kısa zamanda terk edilerek gümüş sikkelerde “dirhem”, altın sikkelerde “dinar” ibarelerine yer verilmiştir¹⁹⁹³. II. Kılıç Arslan'ın bakır sikkeleri (fels) babası Sultan Mesud'a göre daha küçüktür ayrıca bunlarda tarih ve darp yeri bulunmamaktadır. Felslerinde bir yüzünde kahramanlık anlamında eli mızraklı süvarili tasviri, diğer yüzünde ise yazılar görünmektedir¹⁹⁹⁴.

I. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV (BİRİNCİ SALTANAT: 1192– 1196/ İKİNCİ SALTANAT: 1205– 1211)

I. Gıyâseddin Keyhüsrev Konya'da, Ramazan ayının ilk perşembe günü Türkiye Selçuklu tahtına oturmuştur¹⁹⁹⁵. I. Gıyâseddin Keyhüsrev ilk saltanat dönemi olan 1192-1196 yılları arasında Sultan adına Konya'da darp edilmiş tarihli, tarihsiz gümüş sikkeler ile herhangi bir tarih ve darp yeri belirtilme-

¹⁹⁹¹ Kalaycı-Akçaşar, *Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, s. 4.

¹⁹⁹² İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 46.

¹⁹⁹³ Yılmaz, “Anadolu Selçuklu Sikkelerinin”, s.30; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.13; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 49.

¹⁹⁹⁴ Yılmaz, “Anadolu Selçuklu Sikkelerinin”, s.30; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 49.

¹⁹⁹⁵ *Anonim Selçuknâme*, trc. Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner, Atf Yayınları, Ank. 2014, s. 347.

miş bakır sikkeler bulunmaktadır¹⁹⁹⁶. Konya darphı dirhemleri H. 589, 592, 593, 594, 595 tarihli olup, bu yılların son üçünde basılan sikkelerin, sultanın tahttan indirildikten sonra darp edildikleri anlaşılmıştır. Yılmaz İzmirlier, H. 589 yılında Selçuklu tahtına oturan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk sikkesini darbettirdiğini fakat kardeşleriyle geçen saltanat mücadelesi esnasında H. 590 ve 591 yılları arasında adına para basılmadığı ve bu durum sonucunda para ihtiyacının karşılanabilmesi için bu yıllarda II. Kılıç Arslan adına sikke darbı yapıldığı bilgisini vermektedir¹⁹⁹⁷. İlk saltanatı sırasında sadece Konya'da dirhem ve fels darbedilmiştir¹⁹⁹⁸. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in birinci saltanatında adına basılan sikkelerde *es-Sultânü'l-Muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan* unvan ve ismi kullanılmıştır.

Sikke No: 2

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No:7417

AR, Dirhem, I. Gıyâseddin Keyhüsrev,
Konya, H. 594, 2,50 gr., 23 mm

Önyüz: Ortada: Muhammedü'r-Resûlu'llah
es-Sultânü'l-Mu'azzam Keyhüsrev bin Kılıç

Arslan; Çevresinde: *Senete Erba'a ve Tis'in ve Hamsemi'e*

Arkayüz: Ortada: *Lâ İlâhe İlla'llah Vahdehu Lâ Şerikeleh en-Nâsır Lidîni'llah Emîrû'l-Mü'minîn*; Çevresinde: *Duribe Haz'e'd-Dirhem bi-Konya*

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanat döneminde basılan felslerin ön yüzlerinde *es-Sultânü'l-Muazzam Keyhüsrev bin Kılıç Arslan* unvan ve ismi yazılırken, arka yüzlerinde ise üç farklı figür kullanılmıştır. Bunlar sağ elinde asa veya küre tutan Bizans büstü ile elinde kılıç tutan silahlı süvari figürleridir¹⁹⁹⁹.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatında darbedilen sikkelerinde *es-Sultânü'l-Muazzam* ve *Ebû'l Feth* unvanlarını kullanmıştır. Bu dönemde sikkelere *el-Minnetü Li'llah* ibaresi ve isimlerinin yanı sıra mahlasları da yazılmıştır. Ayrıca isimlerin sonuna *ed-dîn* kelimesi de eklenmiştir²⁰⁰⁰.

Sikke No: 3

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No:7786

AR, Dirhem, I. Gıyâseddin Keyhüsrev,
Konya, H. 605, 2,90 gr., 23-24 mm

¹⁹⁹⁶ Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri*, s. 110.

¹⁹⁹⁷ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 52.

¹⁹⁹⁸ Kalaycı-Akçaşar, *Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, s. 11.

¹⁹⁹⁹ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 52-55; Erkiletli-oğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 66-67.

²⁰⁰⁰ Yılmaz, "Anadolu Selçuklu Sikkelerinin", s.31; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s.14.

Önyüz: es-Sultânü'l-Mu'azzam Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Ebû'l-Feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan; Çevresinde Devren: Hüvellezi Ersele Resûlehu bi'l-Hüdâ ve Dînü'l-Hakkı Li-yüzhirehu 'alâ'd-Dîni Küllihi²⁰⁰¹

Arkayüz: El-Minnetü Li'llah el-İmâmü'n-Nâsır Lidîni'llah Emîrû'l-Mü'minîn; Çevresinde Devren: el-Minnetü Li'llah Duribe Haze'd-Dirhem bi-Konya fî Seneti Hamse ve Sittemi'e

II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞÂH (1196-1204)

II. Kılıç Arslan'ın ölümünün ardından Selçuklu tahtına oturan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, kardeşleri tarafından hükümdar olarak tanınmamıştır. Bunun üzerine II. Rükneddin Süleymanşâh (1196-1204), kardeşlerini hâkimiyeti altına alarak 3 Ekim 1196 yılında Türkiye Selçuklu tahtına oturdu²⁰⁰². II. Süleymanşâh beş yıl süren saltanatı boyunca kendi adına Konya darphanesinde çok sayıda sikke bastırmıştır. Figürlü ilk dinarı H. 597, dirhemleri ise H. 593, 595, 596, 598, 600 tarihlidir²⁰⁰³. Diğer yandan II. Süleymanşâh Abbâsî halifesi el-Nâsır Li'dinillah kendisine *el-Kahir* unvanı vermiştir. Ayrıca bu dönemden itibaren Selçuklu sultanları *Ebû'l-Feth* unvanını da kullanmaya başlamıştır. Dirhemlerde Süleyman, felslerde ise Süleymanşâh isimleri tercih edilmiştir²⁰⁰⁴. II. Rükneddin Sü-

leymanşâh'ın altın, gümüş ve bakır sikkelerinin üzerinde başı haleli ya da halesiz, elinde üç çatal mızrak tutan, süvari figürü bulunmaktadır. Selçuklu paralarındaki süvari figürü ise ilk kez II. Rükneddin Süleymanşâh'ın gümüş sikkelelerine işlenmiştir. Felslerinde ise darp yeri bulunmamaktadır²⁰⁰⁵.

Sikke No: 4

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 7805

AR, Dirhem, II. Rükneddin Süleymanşâh, Konya, H. 596, 2,90 gr., 23 mm

Önyüz: ve Hamsemi'e es-Sultânü'l-Kahir Ebû'l-Feth Süleymân bin Kılıç Arslan Nâsır Emîrû'l-Mü'minîn; Çevresinde Devren: Erselehu Bi'l-Hüdâ ve Dînü'l-Hakkı Li-yüzhirehu 'Alâ'd-Dîni Küllihu Duribe bi-Konya Senete Sitte Tis'in

Arkayüz: Sağa Doğru, Elinde Teber Tutan Süvarî Tasviri; Çevresinde Devren: Lâ İlâhe İlla'llah Muhammedun Resûlu'llah Salla'llahu Aleyhi en-Nâsır Lidîni'llah Emîrû'l-Mü'minîn.

²⁰⁰¹ Fetih Suresi, 28. Ayet: *Bütün dinlerden üstün kalmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur.*

²⁰⁰² Selim Kaya, "Süleymanşâh II", *DİA*, XXXVIII, İst. 2010, s.106.

²⁰⁰³ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 68, 76,78, 80, 82; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 72-74.

²⁰⁰⁴ Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 70; Yılmaz, "Anadolu Selçuklu Sikkelerinin", s.30.

²⁰⁰⁵ Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri*, s. 111; Yılmaz, "Anadolu Selçuklu Sikkelerinin", s.30-31; Tuğçe Gülhan, *Başlangıcından XIV. Yüzyıla Kadar Türk Sikkelerinde Görülen Hayvan Figürleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 2015, s. 34; Betül Teoman, "Konya Darplı Anadolu Selçuklu Sikkeleri", *Konya Ticaret Odası Yeni İpek Yolu Dergisi Özel Sayısı- Konya Kitabı XVI*, ed. Abdülkadir Buluş- Caner Arabacı, Kon. 2018, s. 151.

I. İZZEDDİN KEYKÂVUS (1211-1220)

Babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümüyle, melik olarak bulunduğu Malatya'dan gelen I. İzzeddin Keykâvus, 20 Temmuz 1211 tarihinde tüm emirlerin desteğiyle Türkiye Selçuklu tahtına oturdu²⁰⁰⁶. İzzeddin Keykâvus saltanat süresi boyunca Konya ve Sivas darphanelerinde altın, Sivas, Konya ve Tokat darphanelerinde gümüş sikkeler kestirmiştir. Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un Konya darphane dinarları H. 609, 613, dirhemleri ise H. 606, 607, 608, 610, 611, 614, 615 tarihlidir²⁰⁰⁷.

İzzeddin Keykâvus döneminde bastırılan sikkelerde alışılmış figürlerin dışına çıkılarak yeni resim ve motiflere yer verilmiştir. Bu uygulamayı kendinden sonra gelen sultanlar da devam ettirmiştir. İzzeddin Keykâvus'un sikkelerinde yazılar, bir dikdörtgenin içine alınarak kenarlarına Kelime-i Tevhid, tarih ve darp yeri yazılmıştır. Bu yeni tarz paralarda ise Kuzey Afrika'da bulunan Muvahhidûn²⁰⁰⁸ (524-658) ve Ben-î Hafs²⁰⁰⁹ (625-982) devletinin sikkeleri taklit edilmiştir²⁰¹⁰.

İzzeddin Keykâvus'un saltanat yılları Selçuklu paralarının motifsel yönden değişikliğe uğradığı bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu dönemde sultanın sikkelerindeki süvari figürü kaldırılarak, yerine yazı unsuru hâkim hale getirilmiştir. Buna ilaveten gümüş sikkelerde dinar tabirinin yerine dirhem kullanılmaya başlanmıştır. Dirhemlere güneş, yıldız, stilize çiçek, yaprak, içi boş benek gibi motifler eklenmiştir. Bakır sikkelerinde ise ay-yıldız, tomurcuklu dal gibi desenlerin kullanıldığı görülmektedir²⁰¹¹. I. İzzeddin Keykâvus sikkelerinde, 1214 Sinop'un fethi üzerine Abbâsî halifesi Nâsr Li'dinillah'ın verdiği "Sultanü'l-Galib" unvanını kullanmıştır²⁰¹².

Sikke No: 5

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 7819

AR, Dirhem, I. İzzeddin Keykâvus, Konya, H. 608, 3,00 gr., 23 mm

Önyüz: Ortada: es-Sultânü'l-Gâlib 'İz-ze'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keykâvus bin Key-

²⁰⁰⁶ Anonim *Selçuknâme*, s. 40; Faruk Sümer, "Keykâvus I", *DİA*, XXV, Ank. 2002, s. 352.

²⁰⁰⁷ İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 98, 100, 102; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 86-88.

²⁰⁰⁸ İbn Tümert tarafından yanlış buldukları bazı dinî uygulamaları engellemek amacıyla yeni bir ıslah hareketinin temsilcisi olarak Kuzey Afrika ve Endülüs'te kurulan Berberî hanedanıdır. Bk. Mehmet Özdemir, "Muvahhidler", *DİA*, XXXI, İst. 2006, s. 410.

²⁰⁰⁹ 625-982 yıllarında Tunus'ta hüküm sürmüş Berberî hanedanı. Adını Şeyh Ebû Ömer b. Yahya'l Hintafî'den almaktadır. Muvahhidler'in İfrikiye valisi olan oğlu Yahya bağımsızlığı kazanınca Hafsîler olarak ayrılmıştır. Bk. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar- İslâm Devletleri*, I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank. 2005, s. 234-236.

²⁰¹⁰ Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 86; İsmail Galib, *Takvîm-i Meskûât-ı Selçukiye*, Konstanti-

niye 1309, s. 18; Artuk-Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, s. LI.

²⁰¹¹ Galib, *Takvîm-i Meskûât-ı Selçukiye*, s. 24-25; Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri*, s. 139-140; Yılmaz, "Anadolu Selçuklu Sikkelerinin", s. 31.

²⁰¹² Artuk-Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, s. LI; Kalaycı-Akçaşar, *Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, s. 13; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 86; Yılmaz, "Anadolu Selçuklu Sikkelerinin", s. 31; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s. 17.

hüsrev; Çevresinde: Duribe Haze'd-Dirhem bi-Konya Senete Semane ve Sitemi'e

Arkayüz: el-İmâmü'n-Nâsir Lidîni'llah Emîrû'l-Mü'minîn; Çevresinde: Lâ İlâhe İllallah Muhammedun Resûlu'llah

I. ALÂEDDİN KEYKUBÂD (1220-1237)

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümünün ardından Türkiye Selçuklu tahtına I. Alâeddin Keykubâd oturmuştur²⁰¹³. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı boyunca Selçuklu Devleti iktisadî bakımdan altın devrini yaşamıştır. Devletin ekonomik bakımdan gelişmesi paranın değerini yükseltmekle kalmamış aynı zamanda piyasadaki para dolaşımı da hızlandırmıştır. Bu ihtiyaç bağlamında Keykubâd zamanında Konya darphanesinde kesintisiz olarak oldukça fazla ve çeşitte altın, gümüş ve bakırdan sikkeler kestirilmiştir. Sultanın Konya darphı dinarları H. 619, 620, dirhemleri ise H. 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634 tarihlidir²⁰¹⁴.

Önceden sikkelerin ön ve arka yüzlerinde kullanılan kûfî yazının yerini I. Alâeddin Keykubâd döneminde Selçuklu sülüsü²⁰¹⁵ almıştır.

Darp yeri bazen her iki yüze de konulmuştur. Bazı sikkelerde tarih hem yazı hem de rakamla basılmıştır. Ayrıca sikke üzerindeki kompozisyonlarda satır aralarına altı ve sekiz köşeli yıldızlar eklenmiştir²⁰¹⁶.

I. Alâeddin Keykubâd sikkelerinde *es-Sultânü'l-azam Keykubâd bin Keyhüsrev*, *es-Sultânü'l-muazzam Keykubâd bin Keyhüsrev*, *es-Sultânü'l-azam Alaü' ddünya ve'd-din Keykubâd bin Keyhüsrev*, *es-Sultânü'l-muazzam Alaü' ddünya ve'd-din Keykubâd bin Keyhüsrev*, *es-Sultânü'l-muazzam Alaü' ddünya ve'd-din Ebu'l-Feth Keykubâd bin Keyhüsrev* unvan ve lâkaplarını kullanmıştır.

I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı süresince halifeler en-Nasır Lidinillah (612-622), ez-Zahir Biemrillah (622-623), el-Mustansır Billah (624-634) isimleri ayrı ayrı belirtilmiş ve bunlar içerisinde dokuz ay on gün hilafette kalan Halife ez-Zahir Biemrillah'ın adının yazılı olduğu sikkeler en nadir olanlardır²⁰¹⁷. Halife ez-Zahir Biemrillah H.623 yılında vefat etmiş fakat Selçuklu topraklarına haberin geç ulaşmasından dolayı 624 yılına kadar adıyla para basılmıştır.

²⁰¹³ İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, I, haz. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 1996, s. 232-234.

²⁰¹⁴ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 108, 116, 118, 120, 122, 124, 126, 128; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 97-114.

²⁰¹⁵ Selçuklu sülüsünü kendinden önceki yazılardan ayıran farklar arasında en önemlisi makûlî hattına (Hiçbir parçasında yuvarlaklık olmayan, düz, dik ve köşeli yazı biçimi) kıyasla fazlaca yuvarlak; kûfî hattına göreyse kalemle yazılmasından ötürü daha doğal olmasıdır. Kendinden önceki dönem yazılarıyla arasındaki benzerlik ise yazı zemininde görülen rumî ve diğer bitkisel süslemeler ile döneme bağlı olarak yazı ve süslemelerdeki renk ben-

zerlikleri sayılabilir. Bk. Özgür Çetintaş- N. Rengin Oyman, "Hat Sanatında Bir Yazı Türü Olan Selçuklu Sülüsü (Dini Mimari Eserler Örneğinde Bir Değerlendirme", *BEÜSBE*, 6/2, 2017, s. 451.

²⁰¹⁶ Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 94.

²⁰¹⁷ Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 94.

Sikke No: 6

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 7855

AR, Dirhem, I. Alâeddin Keykubâd, Konya, H. 617, 3,00 gr., 23 mm

Önyüz: Ortada: es-Sultânü'l-Mu'azzam 'Alâ'd-Dünyâ Ve'd-Dîn Ebû'l-Feth Keykubâd bin Keyhüsrev; Çevresinde: Duribe Haze'd-Dirhem bi-Konya

Arkayüz: Ortada: el-İmâmü'n-Nâsır Lidînil'lah / Emîr; Çevresinde: ü'l-Mü'minîn Sene Seb'a 'Aşere / ve Sittemi'e

Sonuç olarak Türkiye Selçuklu Devleti, en parlak dönemini I. Alâeddin Keykubâd döneminde yaşamıştır. Türkiye Selçuklu sultanları arasında en çok dinar bastıran ve günümüze ulaşan sultan I. Alâeddin Keykubâd olmuştur. Sikke-i Ala-i" ya da "Sikke-i Keykubâdiye" denilen bu sultani dinarların ayarları yüksek olduğu için oldukça rağbet görmüştür.

II. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV (1237-1246)

Sultan Alâeddin Keykubâd'ın vefatının ardından siyasî ve ekonomik yönden kuvvetli bir devlet teslim alan II. Gıyâseddin Keyhüsrev Türkiye Selçuklu tahtına geçmiştir.²⁰¹⁸ Key-

hüsrev de babası gibi sikkeler darp ettirerek tedavüle sokmuştur. Buna göre II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Konya darphanesinde basılan dinarları H. 635, 638 ve 642, dirhemleri ise H. 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644 tarihli'dir²⁰¹⁹.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in dinarları Konya ve Sivas'ta bastırılmıştır. Konya'da 635 tarihinde basılan dinar 134,25 gr olup bir benzerine rastlanılmamıştır. Basılan bu sikkenin tek olması onun madalyon olma ihtimalini arttırmaktadır²⁰²⁰.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı süresince basılan sikkeler ağırlıklı olarak gümüş ve bakır olup, altın sikke basımı azaltılmıştır²⁰²¹. 642 yılından itibaren darbedilen sikkelerin satır aralıklarında yıldız²⁰²², ay²⁰²³ ve yay²⁰²⁴ işaretleri ile noktalı ve çizgili bordürler kullanılmıştır²⁰²⁵. II. Gıyâseddin Key-

Devletleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 1995, s.473-474; Ali Sevim, "Keyhüsrev II", *DİA*, XXV, Ank. 2002, s. 349.

²⁰¹⁹ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 164, 166, 170, 172, 174, 176, 178, 180, 182; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 123-127, 131,134-135,139, 141-145.

²⁰²⁰ Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 122.

²⁰²¹ Galib, *Takvîm-i Meskûât-ı Selçukiye*, s. 42; Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 122.

²⁰²² Türkiye Selçuklularında figürlerin arkasında ve yazı aralarında üst veya alt kısımlarda beşli, altılı ve daha fazla kollu yıldızlar dekoratif amaçla kullanılmıştır. Bk. Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, s. 128.

²⁰²³ Yıldız ve ay, gündüz ve gece aralıksız devam eden parlaklığın sembolü olan astral motifler Türklerin İslamiyet öncesi dönemlerinde de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Astral Tanrıların alameti olmanın dışında devlet başkanlarının ve önemli şahısların alameti olarak da kullanılmıştır. Bk. Emel Esin, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabcacı Yayınları, İst. 2004, s. 59.

²⁰²⁴ Ok ve yay hakimiyet ve bağımsızlık simgesi olarak kullanılmıştır. Bk. Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik*, s.241.

²⁰²⁵ Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 122.

²⁰¹⁸ İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, II, haz. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 1996, s. 11, 19; Ali Sevim- Erdoğan Merçil, *Selçuklu*

hüsrev dönemi sikkelerinde görülen bir diğer yenilik ise tarihlerin divani rakamlar ile verilmesidir²⁰²⁶.

Sikke No: 7

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 7952

AV, Dinar, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya, H. 642, 4,30gr., 28-28,5 mm

Önyüz: Ortada: es-Sultânü'l-A'zam Zılu'llahu Fî'l-Âlem Gıyâse'd-Dünyâ Ve'd-Dîn Keyhüsrev bin Keykubâd Kasem Emîrû'l-Mü'minîn; Çevresinde: Duribe Haze'd-Dinâr bi-Dârü'l-Mülk Konya fî Seneti İsneyn ve Erba'în ve Sittemi'e

Arkayüz: Ortada: Bismi'llahi'r-Rahmani'r-Rahim Lâ İlâhe İlla'llah Vahdehu lâ Şerikeleh Muhammedun Resûlu'llah Salla'llahu Aleyhi ve Sellem; Çevresinde: el-İmâmü'l-Müsta'sım Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn.

II. Gıyâsedddin Keyhüsrev'in dirhemlerinin bazılarının iki tarafı da yazılı, bazılarının da ön yüzü yazılı, arka yüzülü yazılı ve figürlüdür.

Sikke No: 8

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 4461

AR, Dirhem, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya, H. 635, 2,97 gr., 24 mm

Önyüz: Ortada: es-Sultânü'l-A'zam Gıyâse'd-Dünyâ Ve'd-Dîn Ebû'l-Feth Keyhüsrev bin Keykubâd; Çevresinde: Duribe Haze Dirhem bi-Konya

Arkayüz: Ortada: el-İmâmü'l-Müstansır Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn; Çevresinde:fî Seneti Hamse ve Selasîn Sittemi'e

II.Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi yazılı felslerinin ön yüzünde es-Sultânü'l-Âzam Keyhüsrev bin Keykubâd ibareleri, yukarısında darp yeri, arka yüzlerinde kelime-i tevhid, çevresinde de yazı ile Arapça olarak darp yılı yazmaktadır.

Sikke No: 9

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 8868

AE, Fels, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya, H. 635, 3,88 gr., 21-22 mm

²⁰²⁶ Artuk-Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, s. LI.

Önyüz: bi-Konya es-Sultânü'l-A'zam Keyhüsrev bin Keykûbâd

Arkayüz: Ortada: Lâ İlâhe İlla'llah Muhammedun Resûlu'llah; Çevresinde: fî Seneti Hamse ve Selasîn

II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi sikkelerinin en dikkat çekici tarafı İslamiyet'ten önce İran sikkelerinde görülen Aslan-Güneş²⁰²⁷ tasvirinin Anadolu'da ilk kez kullanılmış olmasıdır²⁰²⁸. Sikkelerdeki Aslan figürü, güç, kuvvet, iyilik, doğruluk, aydınlık, üstünlük, hâkimiyet, hükümlanlık ve hükümdarlığı sembolize etmektedir. Kudret sembolü sayıldığı için saray, kale ve şehre giriş kapılarında da kötülükten, düşmandan koruyan unsur olarak uygulanmıştır. Aslan, eski Türk inanışında koruyucu güç ve Şaman'ın yerüstü ve yeraltı seyahatinde yardımcı olan ruhtur. Kutsal sayılan mekânların ve hükümdar tahtlarının bekçisi, hayvanlar kralı, iradeyi ve adaleti temsil eden, güneşi simgeleyen bir sembol olarak da kullanılmıştır. Aslan figürü, altını ve güneşi, her nesnede bulunan hareketliliği, yönelme ve yaratıcılık ilkesini temsil ettiği için tasavvufta dinginliğe karşı hareketi de temsil etmiştir²⁰²⁹.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev saltanatında bastırılan sikkelerde bulunan Şir u Hurşid figürünün ikonografik anlamı üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Şir u Hurşid motifinde aslan figürü II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i, güneş figürü ise ışınları ile sultanı aydınlatan eşi Tamara'yı betimlemektedir. Gürcü melikesi Rosudan'ın kızı Tamara ile evlenen II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bir rivayete göre eşine karşı duyduğu sevgi öyle bir hâl almıştır ki, Sultan onun suretini dirhem ve dinarlar üzerinde tasvir ettirmek ve ona halk arasında itibar kazandırmak istemiştir. Ancak ümera bunu uygun bulmayınca Sultan'ı bundan vazgeçirmişler, sikkeler üzerinde bir aslan ve onun üzerine de güneşin tasvirinin yapılmasını ve böylece isteğinin yerine getirilmesini kararlaştırmışlardır²⁰³⁰. Bu rivayetle alakalı olarak İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk; "II. Keyhüsrev'in sikkelerine gelince bunların bir kısmı sâde bir kısmı da Şir-i Hurşid tasvirlerini havidir bir astrolojik telakkiye göre güneş (Şems)in arslan (Esed) burcu ile ilgili bulunması bu iki motifin bir arada kullanılmasına sebep olmuştur. İslâmiyetten evvel bazân İran sülalelerinin sikkelerinde görülen arslan ve güneş müşterek motifini ise, arslan Hüsrev Perviz'i, güneş ise sevgilisi Şirin'i tasvir etmektedir" değerlendirmesini yaparlar²⁰³¹. Osman Turan ise, "Gıyâseddin karısına çok düşkün idi. Onunla evlendikten sonra kendisini tamamiyle eğlence ve sefahat hayatına verdi. Hattâ bastırdığı paralar üzerinde kendisini arslan ve zevcesini de onun üstünde kadın

²⁰²⁷ Aslan ve Güneş motiflerinin birlikte kullanılması en eski Mezopotamya medeniyetlerine kadar giden bir an'anedir. Oryantalistlerden Emme Drouin ve Ernst Herzfeld'in açıkladığı gibi, Mezopotamya ve Mısır'dan Yunan ve Roma'ya kadar yapılan ve ortaçağda tüm islâm dünyasına hakim olan astrolojik telakkiye göre; güneş, ay ve sâir yıldızlar, on iki burcu temsil eden hayvanların biri ile ilgilidir ve güneş aslan burcu ile alakalı olması ve bu iki motifin birlikte kullanmaları ile ilgilidir. Bk. M. Fuad Köprülü, "Arslan", *İA*, I, İst. 1978, s. 606.

²⁰²⁸ Catherine Eagleton-Jonathan Williams, *Paranın Tarihi*, çev. Fadime Kâhya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 2011, s.128-130.

²⁰²⁹ Şükrü Öztürk, "Türk Kültüründe Aslan", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, II/ 2, 2019, s. 23-24; Kifayet Özkul, "Anadolu Selçuklu Dönemi Taş İşlemeciliğinde Aslan Figürü", 3. *Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu Bildirileri*, Gazi. 2019, s. 554, 557.

²⁰³⁰ Hayrunnisa Turan, "Şir ü Hürşid Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, X/51, 2017, s. 461.

²⁰³¹ Artuk-Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, s. LII-LIII.

yüzlü doğan bir güneş resmi ile tasvir ettirdi” demektedir²⁰³².

Sikke No: 10

AR, Dirhem, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya, H. 640, 3,03 gr. 21 mm²⁰³³

Önyüz: Ortada: Güneş ve Aslan Tasviri; Üstünde: el-İmâmü'l-Müstansır Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn

Arkayüz: Ortada: es-Sultânü'l-A'zam Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keyhüsrev bin Keykubâd; Çevresinde: Duribe bi-Konya fî Seneti Erba'în (Divânî) Sittemi'e

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in 638 yılında Konya'da darp edilen çift aslan ve güneş figürlü dinarı ilk kez Behzad Butak'ın koleksiyonunda neşredilmiştir.

Sikke No: 11

AR, Dinar, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya, H. 638, 4,48 gr. 22 mm²⁰³⁴.

Önyüz: Ortada: çift aslan ve güneş motifi; Üstünde: el-İmâmü'l-Müstansır Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn; Altında: duribe haze'd-dinar bi-Konya

Arkayüz: Ortada: es-Sultânü'l-A'zam Gıyâse'd-Dünyâ Ve'd-Dîn Keyhüsrev bin Keykubâd; Çevresinde: Senete Semâne Selasîn Sittemi'e

II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi sikkelelerinde görülen Aslan-Güneş motifinin Sultanın arması olabileceği düşünülmektedir. Bu kompozisyon, sultanın baniliğini yaptığı Antalya-Eğirdir kervan yolu üzerinde yer alan İncir Han'ındaki ahır taç kapısında da yer almaktadır²⁰³⁵.

II. İZZEDDİN KEYKÂVUS (1246-1249)

II. İzzeddin Keykâvus, babası II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatının ardından Türkiye Selçuklu tahtına çıkarılmıştır²⁰³⁶. Sultanın sal-

²⁰³² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 435.

²⁰³³ <https://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=5453025&AucID=6163&Lot=1246&Val=c-88177b3892e0bbd127e98d9bb0b697c> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).

²⁰³⁴ Behzad Butak, *Gıyâseddin Keyhüsrev II Bin Keykubâd'ın Görülmemiş İki Sikkesi*, İst. 1950, s.129-130.

²⁰³⁵ Gönül Öney, "Anadolu Selçuk Mimarisinde Arslan Figürü", *Anatolia*, XIII, Ank.1970, s. 38.

²⁰³⁶ Faruk Sümer, "Keykâvus II", *DİA*, XXV, Ank. 2022, s.354.

tanat dönemi süresince Konya'da basılan dinarı H. 644, dirhemleri H. 642, 643, 644, 645, 646, 647, 653, 656, 657, 658 tarihli dir²⁰³⁷. Dirhemleri oldukça muntazamdır. Bazı sikkeleri kare içine alınmıştır. II. İzzeddin Keykâvus'un sikkelerinde kûfî yazı terkedilerek yerine klasik Arabî hat kullanılmıştır²⁰³⁸.

Sikke No: 12

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 8104

AV, Dinar, II. İzzeddin Keykâvus, Konya, H. 644, 4,55 gr., 28 mm

Önyüz: Ortada: es-Sultânü'l-A'zam Zıllu'llahu Fî'l-Âlem 'İzze'd-Dünyâ ve'd-Dîn Ebû'l-Feth Keykâvus bin Keyhüsrev Kasem Emîrû'l-Mü'minîn; Çevresinde: Duribe Haz'e'd-Dinâr bi-Dârü'l-Mülk Konya fî Seneti Erba'a (Divânî) Erba'în (Divânî) Sittemi'e

Arkayüz: Ortada: Bismi'llahi'r-Rahmani'r-Rahim Lâ İlâhe İlla'llah Vahdehu lâ Şerikeleh Muhammedun Resûlu'llah Salla'llahu Aleyhi ve Sellem; Çevresinde: el-İmâmü'l-Müsta'sım Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn

Sikke No: 13

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 8135

AV, Dinar, II. İzzeddin Keykâvus, Konya, H. 653, 4,50 gr., 24,4 mm

Önyüz: es-Sultânü'l-A'zam Zıllu'llahu fî'l-Âlem 'İzze'd-Dünyâ ve'd-Dîn Ebû'l-Feth Keykâvus bin Keyhüsrev

Arkayüz: Lâ İlâhe İlla'llah Muhammedun Resûlu'llah el-İmâmü'l-Müsta'sım Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn Duribe ed-Dînâr bi-Konya Senete Selase Hamsîn (Divânî) Sittemi'e

II. İzzeddin Keykâvus'un darbettirdiği dirhemler incelendiğinde ön kısımda bulunan yazılar tek dörtgen içinde yer almaktadır. Sikkelerin arka yüzlerinde ise ortada dörtgen içinde besmele, kelime- tevhid, el-İmâm, halife adı ve Emîrû'l-Mü'minîn terkibi, çevrede fi sene ... şeklinde yazı ile Arapça olarak darp edildiği tarih yazmaktadır²⁰³⁹.

²⁰³⁷ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 212, 214; Teoman, "Konya Darplı", s.159.

²⁰³⁸ Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 148; Yılmaz, "Anadolu Selçuklu Sikkelerinin", s.31.

²⁰³⁹ Reyhan Şahin, *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Para Basım Faaliyetleri (1075-1318)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 2015, s. 118.

Sikke No: 14

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 4921

AR, Dirhem, II. İzzeddin Keykâvus, Konya, H. 643, 3,00 gr., 23-24 mm

Önyüz: Ortada: es-Sultânü'l-A'zam Zıllu'l-lahu fî'l-Âlem 'İzze'd-Dünyâ Ve'd-Dîn Keykâvus bin Keyhüsrev Kasem Emîrû'l-Mü'minîn; Çevresinde: Duribe Haze'd-Dirhem bi-Medineti Konya

Arkayüz: Ortada: Bismi'l-Lahi'r-Rahmani'r-Rahîm Lâ İlahe İll'allah Muhammedun Resûlu'llah el-İmâmü'l-Müsta'sım Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn; Çevresinde: fî Seneti Selse ve Erba'în ve Sittemi'e

Sikke No: 15

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 4953

AR, Dirhem, II. İzzeddin Keykâvus, Konya, H. 658, 3,00 gr., 22 mm

Önyüz: es-Sultânü'l-A'zam 'İzze'd-Dünyâ Ve'd-Dîn Ebû'l-Feth Keykâvus bin Keyhüsrev

Arkayüz: Ortada: el-'İzzetü Li'llah; Çevresinde Devren: Duribe bi-Medineti Konya fî Seneti Semâne Hamsîn (Divânî) Sittemi'e

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a ait felslerin ön yüzünde ortada dörtgen içinde *es-Sultânü'l-Azam İzzü'd-dünyâ ve'd-dîn* unvanları, çevresinde yazı ile Arapça darp yılı, arka yüzünde ortada dörtgen içinde el-İmâm ibâresi, halifenin adı ve Emîrû'l Mü'minîn terkihi yer almaktadır²⁰⁴⁰.

MÜŞTEREK SALTANAT (1249-1262)

(II. İZZEDDİN KEYKÂVUS, IV. RÜKNEDDİN KILIÇARSLAN, II. ALÂEDDİN KEYKUBÂD)

Selçuklu tahtında varislerin çokluğu devleti parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya getirmişti. Bunun üzerine Emîr Celâleddin Karatay, devletin birliğini korumak için IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alâeddin Keykubâd'ı ağabeyleri II. İzzeddin Keykâvus olmak üzere bu üç kardeşi müşterek olarak Selçuklu tahtına çıkarmıştır. Tarihçiler ise bu döneme müşterek saltanat dönemi adını vermişlerdir²⁰⁴¹. II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd'ın Konya darplı müşterek dinarları H. 648, 650, 653, dirhemleri H. 633,

²⁰⁴⁰ Şahin, *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Para*, s. 118.

²⁰⁴¹ Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II, trc. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 1987, s. 547-549; Zehra Odabaşı, *Selçuklu Emiri Celaleddin Karatay ve Vakıf Eserleri*, Karatay Belediyesi Yayınları, Kon.2019,60-61; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası: II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIV/38, s. 240-243.

647, 648, 649, 650, 652, 653, 654, 655, 656, 657 tarihli dirler²⁰⁴².

Sikke No: 16

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 2956

AV, Dinar, Müşterek Saltanat, Konya, H. 648, 4,30 gr., 25 mm

Önyüz: es-Selâtinü'l-E'âzım 'İzze'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keykâvus ve Rükne'd-Dünyâ ve'd-Dîn Kılıç Arslan ve 'Alâe'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keykubâd bin Keyhüsrev Berâhîn Emîrû'l-Mü'minîn

Arkayüz: Lâ İlâhe İlla'llah Muhammedun Resûlu'llah el-İmâmü'l-Müsta'sım Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn Duribe ed-Dînâr fî Seneti Semane Erba'în (Divânî) Sittemi'e bi-Konya

II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd'ın ortak saltanatı sırasında darbedilen sikkelerde ilk kez “*Burhan*” ve “*Berâhîn*” unvanlarına yer verilmiştir. Sikkelerde kullanılan lakaplar üç sultanı kapsayacak şekilde çoğul olarak kullanılmıştır²⁰⁴³.

Sikke No: 17

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 8058

AR, Dirhem, Müşterek Saltanat, Konya, H. 648, 3,00 gr., 22 mm

Önyüz: es-Selâtinü'l-E'âzım 'İzze'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keykâvus ve Rükne'd-Dünyâ ve'd-Dîn Kılıç Arslan ve 'Alâe'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keykubâd bin Keyhüsrev Berâhîn Emîrû'l-Mü'minîn

Arkayüz: Lâ İlâhe İlla'llah Muhammedu'r-Resûlu'llah el-İmâmü'l-Müsta'sım Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn Duribe fî Seneti Semane Erba'în (Divânî) Sittemi'e bi-Konya

Müşterek saltanat sırasında darbedilen sikkelerin, resim, hat ve nakışları zarif ve eşsiz olup, darp yıllarının yazılışında çoğunlukla Erkan-ı Divaniyye²⁰⁴⁴ kullanılmıştır²⁰⁴⁵.

²⁰⁴² İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 224, 226, 228; Teoman, “Konya Darplı”, s.158.

²⁰⁴³ Yılmaz, “Anadolu Selçuklu Sikkelerinin”, s.31.

²⁰⁴⁴ Rakamların yerine kullanılan bu işaretler Araplardan alınarak, sonradan Selçuklular ve Osmanlılarda maliye, defter ve senetlerinde kullanılmıştır. Bk. Yılmaz, “Anadolu Selçuklu Sikkelerinin”, s.30.

²⁰⁴⁵ Yılmaz, “Anadolu Selçuklu Sikkelerinin”, s.31.

Sikke No: 18

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 3776

AE, Fels, Müşterek Saltanat, Konya, H. 647, 2,80 gr., 19-20 mm

Önyüz: (es-Selâtînü'l-E'âzım)'İzze'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keykâvus ve Rükne'd-Dünyâ ve'd-Dîn Kılıç Arslan ve 'Alâe'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keykubâd bin Keyhüsrev Berâhîn Emîrû'l-Mü'minîn

Arkayüz: (Lâ İlâhe İlla'llah) Muhammedun Resûlu'llah el-İmâmü'l-Müsta'sım Bi'llah Emîrû'l-Mü'minîn Duribe fî Ko(nya) Seb'a Erba'în Sittemi'e

IV. KILIÇARSLAN (1249-1254, 1257-1266)

II. İzzeddin Keykâvus'un ardından Moğollarla iş birliği yapan Muînüddin Süleyman Pervâne Selçuklu tahtına IV. Kılıç Arslan'ı getirmiştir.²⁰⁴⁶ IV. Kılıç Arslan da tahta oturur oturmaz hakimiyetini meşrulaştırmak için adına para bastırmıştır. Buna göre sultanın Konya darplı sikkeleri H. 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664 tarihli dir.²⁰⁴⁷ Konya'da darbedilen felsleri ise bulunmamaktadır²⁰⁴⁸.

²⁰⁴⁶ Faruk Sümer, "Kılıç Arslan IV", *DİA*, XXV, Ank. 2022, s. 403-405.

²⁰⁴⁷ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 258, 282, 284; Erkiletlioğlu-Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 185, 191, 194, 198-201.

²⁰⁴⁸ Teoman, "Konya Darplı", s.160.

Sikke No: 19

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 8204

AR, Dirhem, IV. Kılıç Arslan, Konya, H. 661, 2,90 gr., 22-23 mm

Önyüz: Es-Sultânü'l-A'zam Rükne'd-Dünyâ ve'd-Dîn Kılıç Arslan Bin Keyhüsrev Bürhân Emîrû'l-Mü'minîn

Arkayüz: Lâ İlâhe İlla'llah Muhammedun Resûlu'llah Duribe bi-Medîneti Konya fî Seneti 1 (Rakamla) Sittîn (Divânî) Sittemi'e

Abbâsî halifesi Müsta'sım Billâh'ın H. 656 yılında ölümüyle sikkeler üzerindeki halife ismi kaldırılarak yerine Kelime-i Tevhid yazılmaya başlanmıştır²⁰⁴⁹.

III. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV (1266-1282)

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümünün ardından Moğollar, onun çocuk yaştaki oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Türkiye Selçuklu tahtına oturtmuştur.²⁰⁵⁰ Çocuk yaştaki tahta geçirilen sultanın hükümdarlığını pekiştirilmesi için de Anadolu'nun yirmi ayrı darphanedesinde sikke kestirildiği bilinmektedir. Sikkelerinde *es-Sultânü'l-azam*, *Zıllullâh -ı fîl-âlem*, *Gıyaseddünya ved-din*, *ebu el feth Keyhüsrev bin*

²⁰⁴⁹ Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçukiye*, s.72.

²⁰⁵⁰ İbn-i Bîbî, *el-Evâmîrû'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, II, s. 170; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, trc. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank. 2000, s. 66.

Kılıç Arslan, Burhan emir ül mü'minin, Ebu'l Feth unvanlarını kullanmıştır²⁰⁵¹. Dinarları sadece Konya ve Sivas'ta darbedilmiştir²⁰⁵². Konya darblı dinarları H. 664, 666, 676, dirhemleri H. 600, 663, 664, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 674, 675, 676, 677, 679, 681, 682 tarihlidir²⁰⁵³.

Sikke No: 20

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 8373

AR, Dirhem, III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya, H. 677, 3.10 gr., 22 mm

Önyüz: es-Sultânü'l-A'zam Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keyhüsrev bin Kılıç Arslan

Arkayüz: Ortada: Lâ İlâhe İlla'llah Muhammedu'r-Resûlu'llah; Çevresinde: Duribe bi-Konya fî Seneti Seb'a (Divânî) Seb'in (Divânî) Sittemi'e

Sultan Keyhüsrev'in sikkelerinde Abbâsî hilafetine duyulan saygı ve sadakat sebebiyle *el-Mustasım Billah* adı *el-Masum* olarak yazılmıştır²⁰⁵⁴. Sikkelerinde yaygın olarak bir yüzünde dairesel ya da altıgen bordür kulla-

nılmıştır²⁰⁵⁵. Dinarların ön yüzünde sultanın unvanı ile kendisinin ve babasının ismi bulunmaktadır. Arka yüzünde ise genellikle Kelime-i Tevhid, el-Melkû'l-Lillah ibaresi, darp yeri ve yılı yer almaktadır. Kelime-i Tevhid'in orta kısımda yer aldığı bazı dinarlarda, darp yeri ve yılı sikkenin etrafındadır²⁰⁵⁶. III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in dirhemleri darb tarihi bazen divânî rakamlarla Arapça yazılmıştır²⁰⁵⁷. Sultanın Konya darplı fels örneği bulunmaktadır.

ALÂEDDİN SİYAVUŞ (1276-1277)

III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde sahte Selçuklu Sultanı Alâeddin Siyavuş, Konya'da adına sikke bastırarak tahta çıkmış, hükümdarlığı otuz yedi gün sürmüştür²⁰⁵⁸. Konya darblı dinarı H. 675, dirhemi H. 676 tarihlidir²⁰⁵⁹. Sikkelerinde *Es-Sultânü'l-A'zam 'Alâe'd-Dünyâ Ve'd-dîn Ebu'l-Feth Siyâvuş bin Keykâvus* ibareleri yer almaktadır²⁰⁶⁰.

²⁰⁵¹ Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Ögeler*, s.20.

²⁰⁵² Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 208; Kalaycı-Akçaşar, *Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, s. 28.

²⁰⁵³ Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 208-212, 214-216, 221, 224, 226, 228; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 320, 356, 358, 360.

²⁰⁵⁴ Artuk-Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri*, s. LV; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Ögeler*, s.20.

²⁰⁵⁵ Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 208.

²⁰⁵⁶ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 320; Teoman, "Konya Darplı", s.163; Şahin, *Türkiye Selçuklu Devleti'nde Para*, s.124-125.

²⁰⁵⁷ Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 208.

²⁰⁵⁸ İbn Bibi, *El-Evâmîrül Alâ'iyye Fî'l Umûrî'l Alâ'iyye*, II, s. 237.

²⁰⁵⁹ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 328; Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 232-233.

²⁰⁶⁰ Cevriye Artuk, "III. Keyhüsrev ve Sahte Selçuklu Sultanı Cimri Adına Kesilen Sikkeler", *Malazgirt Armağanı, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ank. 1972, s.289; Sadi S. Kucur, "Türkiye Selçukluları Sikkelerinde Unvan, Lâkab ve Künyeler", *Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi /Bildiriler, Suna – İnan Kırç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ant. 2014, s. 367; Parlar, *Yazı Dışı Figüratif Ögeler*, s.21.

Sikke No: 21

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 8471

AR, Dirhem, Alâeddin Siyâvuş, Konya, H. 675, 2,90 gr., 23 mm

Önyüz: es-Sultânü'l-A'zam 'Alâe'd-Dünyâ ve'd-Dîn Ebu'l-Feth Siyâvuş bin Keykâvus.

Arkayüz: el-Minnetü Li'llah Duribe bi-Medineti Konya fi Seneti 5 (Rakamla) Seb'in (Divanî) Sittemi'e.

Alâeddin Siyâvuş'a ait ilk dirhem, Osman Ferit Sağlam tarafından 1943 yılında bulunmuştur. Dirhemlerinde harflerin birçoğunda noktalar eksik bırakılmıştır. *Alâe'd-Dünyâ* kısmında elif yazılmamıştır. Sikke üzerine işlenen tarihlerin onlar basamağı divanî rakamlarıyla yüzler basamağı ise Arapça olarak yazılmıştır²⁰⁶¹.

IV. Kılıç Arslan'ın sikkelerinde kullandığı *el-Minnetü Li'llah* Tevki'ler²⁰⁶², Alâeddin Siyâvuş'un sikkelerinde de görülmektedir. Sikkelerin kenarları düz ve noktalı iki daire ile çev-

relenmiştir. Çevre yazısında ضرب kelimesinden sonra gelen هذا الدينار yerine هذه الدينار yazılmıştır. Bu yazım hatasının hattat ya da hakkâkinin yeterince Arapça bilmemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir²⁰⁶³.

Alâeddin Siyâvuş'un Konya'da darbettirdiği üç adet dinar 8,65, 8,85 ve 8,90 gramdır. Bu sikkeler Selçuklu dinarlarının iki katı olup "Çifte Dinar" olarak kabul edilmiştir. Dirhemleri ise resmî dirhem ağırlığına uygun şekilde 3.02 gr ile 2,85 gr arasında basılmıştır²⁰⁶⁴.

II. GİYÂSEDDİN MESUD (1282-1296, 1302-1308)

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünün ardından Selçuklu tahtına oturan II. Gıyâseddin Mesud'un Konya darplı dinarları H. 681, 682, 685, dirhemleri H. 680, 681, 682, 683, 685, 688, 690, 691, 693, 695, 697 tarihli²⁰⁶⁵.

II. Gıyâseddin Mesud adına darbedilen sikkelerde, *Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebû'l Feth* isim ve unvanları ile Kelime-i Tevhid, el-azametü li'llâh, el-mülkü li'llâh halleda'llâhu mülkehû, hullide mülkühû melâzü'l-mü'minîn eyyede devletehû, eyyeda'llahu devletehû ibareleri kullanılmıştır²⁰⁶⁶.

²⁰⁶¹ O. Ferit Sağlam, "Şimdiye Kadar Görülmeyen Cimri Sikkeleri", *III. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ank. 1943, s. 228; C. Artuk, "III. Keyhüsrev ve Sahte Selçuklu Sultanı", s. 290; Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 232.

²⁰⁶² Türkiye Selçuklu Sultanlarının münasebette bulundukları hükümdarlara gönderdikleri mektuplara, ümeraya verdikleri ferman ve menşurlara koydukları özel sıfatlardır. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ank.1988, s. 69.

²⁰⁶³ C. Artuk, "III. Keyhüsrev ve Sahte Selçuklu Sultanı", s. 290; İbrahim Artuk, "Sahte Selçuklu Sultanı Cimri", *Tarih Dergisi*, IX/13, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İst. 1958, s. 152.

²⁰⁶⁴ Şevki Nezihi Aykut, "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri", *BELLETEN*, LII/203, 1988, s. 482-483.

²⁰⁶⁵ Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 239 240, 242, 244, 246, 248, 251; İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 400, 426, 428, 430.

²⁰⁶⁶ Kucur, "Türkiye Selçukluları Sikkelerinde", s. 367.

Sikke No: 22

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 8515

AR, Dirhem, II. Gıyâseddin Mesud, Konya, H. 683, 2,90 gr., 22-23 mm

Önyüz: es-Sultânü'l-A'zam Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Ebû'l-Feth Mesud bin Keykâvus Eyyede Devletehu

Arkayüz: Lâ Îlâhe İlla'llah Muhammedun Resûlu'llah Duribe bi-Medineti Konya; Çevresinde: Senete Selase (Divânî) Semânîn (Divânî) Sittemi'e

Sultanın sikkeleri genelde III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sikkelerine benzemektedir. Hat ve motifler çoğunlukla biçimsiz haldedir. Ağırlık ve ayarları belli bir ölçüde tutulmaya çalışılan dinarlar 4, 35 ile 4.55 gr, dirhemler ise 2,70 ile 3,00 gr arasında değişmektedir²⁰⁶⁷. II. Gıyâseddin Mesud'un darbettirdiği bakır sikkeleri incelendiğinde insan yüzlü aslan-güneş, çift başlı kartal, ok atan süvari, yırtıcı kuş ve tavşan figürlerine rastlanılmaktadır²⁰⁶⁸.

III. ALÂEDDİN KEYKUBÂD (1298-1302)

II. Gıyâseddin Mesud'un ardından Selçuklu tahtına oturan III. Alâeddin Keykubâd saltanat sürdürdüğü 1298-1302 yılları arasında sikke darbettirmiştir. Konya'da darplı olup günümüze ulaşan iki dirhemi H. 697 ve 698 tarihli²⁰⁶⁹.

Sikkelerinde *es-Sultânü'l-A'zam, Alâü'd-dünya ve'd-dîn, Ebû'l Feth* unvan ve lakaplarını ile Halleda'llahu Mülkehu, Halleda'llahu Devletehu, El-Minnetü Li'llah ve Kelime-i Tevhid ibareleri kullanılmıştır.

Sikke No: 23

Bahadır Kalaycı Koleksiyonu Env No: 8654

AR, Dirhem, III. Alâeddin Keykubâd, Konya, H. 698, 2,95 gr., 25 mm

Önyüz: es-Sultânü'l-A'zam 'Alâe'd-Dünyâ ve'd-Dîn Keykubâd bin Ferâmurz Halleda'llahu Devletehu

Arkayüz: Ortada: Gâzân İlhanü'l-Mu'az-zam Halleda'llahu Mülkehu; Çevresinde Devren: Lâ Îlâhe İlla'llah Muhammedun Resûlu'llah Duribe Konya Şehûr Seneti Semane Tis'in (Divânî) Sittemi'e

III. Alâeddin Keykubâd'ın sikkelerinin baskıları bozuk, yazıları ise düzensizdir. Ay-

²⁰⁶⁷ Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s. 236, 240, 242, 244, 246, 248, 251; İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 426, 428, 430

²⁰⁶⁸ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s. 460-465.

²⁰⁶⁹ İzmirlier, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s.488-490.

rica sikke kompozisyonu kare bordür ile çevrelenmiştir. Bazı sikkelerde bu bordür yıldız şeklindedir. Moğol hükümdarı Gazan Han ile müşterek bastırdığı sikkeleri de bulunan²⁰⁷⁰ sultanın dirhemlerinin ağırlıkları 2,80 gr. ve üzerindedir²⁰⁷¹.

SONUÇ

Sikke darbu, bazı bilim insanları tarafından yazının icadından sonra insanoğlunun en büyük buluşlarından biri olarak kabul edilmiştir. Para düşüncesinin gelişimiyle kimlik kazanan sikkeler, ticarî ödeme aracı olmalarının yanı sıra hükümdarlık alametlerinden biri olmuştur. Sikke tarihin her döneminde devleti yöneten hükümdarların, sultanların gücünün ve kudretinin simgesi olarak kullanılmıştır. Sikke üzerinde bulunan yazılar, süslemeler, motifler ve figürler, darp edildikleri dönemin sanatlarını en güzel şekilde yansıtmışlardır. Sikkeler gelişim çizgisi içerisinde ekonomik gücü, kudreti, filolojiyi, tarihi ve kültürü bünyesinde taşımışlardır. Sikkelerin genel özelliklerinin incelenmesi, aynı zamanda dönemin tarihini, coğrafyasını, ekonomisini, kültürünü, dilini, resim anlayışını, inanç ve düşünce sisteminin de anlaşılması demektir. Sikkeler aynı zamanda ihtiva ettiği süslemeler sayesinde sanat dalları arasındaki etkileşimi de ortaya koymaktadır.

Türkiye Selçuklu Devleti, başlangıçta Bizans kültürü etkisiyle bakır sikkeler kestirmiş akabinde kendilerine özgü değişimler ile İslâmî temelli sikkeler darbetmişlerdir. Türkiye Selçuklularında sikke, I. Mesud döneminden itibaren bağımsızlık alameti olarak bastırıl-

maya başlanmış ve II. Mesud zamanına kadar süresiz devam etmiştir. Kuruluş döneminden çöküşüne değin çok büyük farklılıklar göstermeyen Türkiye Selçuklu Devleti sikkeleri, ülkenin ekonomik durumuna göre sadece maden ayarı ve ölçülerinde bir değişikliğe uğramıştır. Bu çerçevede bastırılan sikkelerin ayarları, bazen yükseltilmiş bazen de düşürülmüştür.

KAYNAKÇA

- ABÛ'L FARAC, *Abû'l Farac Tarihi*, II, trc. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- AKKAYA, Necla, *Mardin Müzesi'ndeki İslami Dönem Sikkelerinden Örnekler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2011.
- AKSARÂ'YÎ, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, trc. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- AKSARAYLI MAHMUD, *Selçukî Devletleri Tarihi*, trc. M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1943.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III., Ankara 1971, ss. 435-591.
- Anonim *Selçuknâme*, trc. Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- ARTUK, İbrahim-ARTUK, *Cevriye, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirleri İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1970.
- ARTUK, Cevriye, "III. Keyhüsrev ve Sahte Selçuklu Sultanı Cimri Adına Kesilen Sikkeler", *Malazgirt Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.
- ARTUK, İbrahim, "Sahte Selçuklu Sultanı Cimri", *Tarih Dergisi*, IX/13, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1958, ss. 152.
- AYKUT, Şevki Nezih, "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş'un (Cimri) Sikkeleri", *Belleten*, LII/203, 1988, ss. 476-482.

²⁰⁷⁰ Erkiletlioğlu- Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları*, s.254.

²⁰⁷¹ İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, s.488-490.

- AYKUT, Şevki Nezih, "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri", *Belleten*, LII/203, 1988, ss. 475-481.
- AYKUT, Şevki Nezih, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I- I. Mesud'dan I. Keykubâd'a Kadar (510-616/1116-1220)*, Eren Yayınları, İstanbul 2000.
- BAL, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIV/38, ss. 239-258.
- BEZER Gülay Ögün, "Müslim b. Kureys", XXXII, İstanbul 2006, ss. 94-96.
- BUTAK, Behzad, *Gıyas üd-din Keyhüsrev II Bin Keykubâd'ın Görülmemiş İki Sikkesi*, Pulhan Matbaası, İstanbul 1950.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.
- ÇAYCI, Ahmet, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İz Yayınları, İstanbul 2008.
- ÇETİNTAŞ, Özgür-OYMAN, N. Rengin, "Hat Sanatında Bir Yazı Türü Olan Selçuklu Sülüsü (Dini Mimari Eserler Örneklemesinde Bir Değerlendirme", *BEÜSBE*, 6/2, 2017, s. 444-476.
- DİLER, Ömer, *Islamic Mints/ İslâm Darı Yerleri*, II, Mas Matbaacılık, İstanbul 2009.
- DİYARBEKİRLİ, Nejat, *Hun Sanatı*, Kültür Yayınları, İstanbul 1972.
- EAGLETON, Catherine -WILLIAMS Jonathan, *Paranın Tarihi*, çev. Fadime Kâhya, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- ERKİLETLİOĞLU, Halit - GÜLER, Oğuz, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1996.
- ESİN, Emel, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2004.
- FARUK, Sümer, "Keykâvus I", *DİA*, XXV, Ank. 2002, ss. 352-353.
- Fetih Suresi, 28. Ayet: *Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur.*
- GORDLEVSKI, *Anadolu Selçuklu Devleti*, trc. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.
- GÖKALP, Zeliha Demirel, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009.
- GRIERSON, Philip, *Numismatics*, Oxford University Press, London 1975.
- GÜÇLÜAY, Sezgin, "Anadolu Selçuklu Devletinin Ticaret Politikası", *Türkler*, VII, Ank. 2002, ss. 365-374.
- GÜLHAN, Tuğçe, *Başlangıcından XIV. Yüzyıla Kadar Türk Sikkelerinde Görülen Hayvan Figürleri*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının Kitabelerde Geçen Bazı Unvanları ve Bunların Selçuklu Siyasetine Yansımaları", *SUTAD*, 31, Konya 2012, ss. 173-190.
- HINZ, Walther, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.
- İBN-İ BÎBÎ, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, I-II, haz. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İBNÜ'L ESİR, *el- Kamil fî't Tarih*, trc. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- İSMAİL GALİB, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçukiye*, Konstantiniye 1309.
- İZMİRLİER, Yılmaz, *Anadolu Selçuklu Paraları*, Özel Basım, İstanbul 2009.
- KALAYCI, Bahadır- AKÇAŞAR, Bilhan, *Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda Yer Alan Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Antalya 2019.
- KAYA, Selim, "Süleymanşâh II", *DİA*, XXXVIII, İstanbul 2010, ss.105-108.
- KOCA, Salim, "Türkiye Selçuklu Devleti Hükümdarlarının Aldıkları ve Kullanılan Hâkimiyet ve Hükümdarlık Sembolleri", *III. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1994, ss. 149-161.
- Konya Vilayet Sâl-nâmesi*, H.1303-M. 1885/1886, çev. Mehmet Eminoglu, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2007.

- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1986.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Arslan”, *İA*, I, İstanbul 1978, ss. 598-609.
- KUCUR, Sadi S., “Türkiye Selçukluları Sikkelerinde Unvan, Lâkab ve Künyeler”, *Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi /Bildiriler*, Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ant. 2014, ss. 361-368.
- MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular’da Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- ODABAŞI, Zehra, *Selçuklu Emiri Cemaleddin Karatay ve Vakıf Eserleri*, Karatay Belediyesi Yayınları, Konya 2019.
- ÖNEY, Gönül, “Anadolu Selçuk Mimarisinde Arslan Figürü”, *Anatolia*, XIII, Ankara 1970, ss. 11-40.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Kılıç Arslan II”, *DİA*, XXV, Ank. 2002, ss. 399-403.
- ÖZDEMİR, Mehmet, “Muvahhidler”, *DİA*, XXXI, İst. 2006, ss. 410-412.
- ÖZKUL, Kifayet, “Anadolu Selçuklu Dönemi Taş İşlemeciliğinde Aslan Figürü”, *3. Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu Bildirileri*, Gaziantep 2019, ss. 551-560.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar- İslâm Devletleri*, I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- ÖZTÜRK, Şükrü, “Türk Kültüründe Aslan”, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, II/ 2, 2019, ss. 18-39.
- PARLAR, Gündegül *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- SAGIT, Betül, *Anadolu Darph İslâmi Sikkelerde Yazı (1071-1400)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2012.
- SAGLAM, O. Ferit, “Şimdiye Kadar Görülmeyen Cimir Sikkesi”, *III. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara 1943, ss. 224-229.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Dinar”, *DİA*, IX, 1999, ss. 352-355.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonuna Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1959.
- SEVİM, Ali, “Keyhüsrev II”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, ss. 349-350.
- SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- SÜMER, Faruk, “Keykâvus II”, *DİA*, XXV, Ankara 2022, ss. 354-356.
- SÜMER, Faruk, “Kılıç Arslan IV”, *DİA*, XXV, Ankara 2022, ss. 404-405.
- ŞAHİN, Reyhan, *Türkiye Selçuklu Devleti’nde Para Basım Faaliyetleri (1075-1318)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- TEKİN, Oğuz, “Meskûkât” *DİA*, XXIX, Ankara 2004, ss. 317-318.
- TEKİN, Oğuz, “Sikke”, *DİA*, XXXVII, 2009, ss. 179-184.
- TEKİN, Oğuz, “Mangır”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, ss. 568.
- TEKİN, Oğuz, “Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti’ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri”, *Türkler*, V, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 413-422.
- TEOMAN, Betül, “Konya Darph Anadolu Selçuklu Sikkeleri”, *Konya Ticaret Odası Yeni İpek Yolu Dergisi Özel Sayısı- Konya Kitabı XVI*, ed. Abdülkadir Buluş- Caner Arabacı, Konya 2018, ss. 147-167.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihi’ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- TULAY, Ahmet Semih, *Genel Numizmatik Sözlüğü*, Kanaat Basımevi, İstanbul 2001.
- TURAN, Hayrunnisa, “Şîr ü Hûşîd Tasvirinin Kökeni ve İçeriğine Dair Düşünceler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, X/51, 2017, s. 445-474.

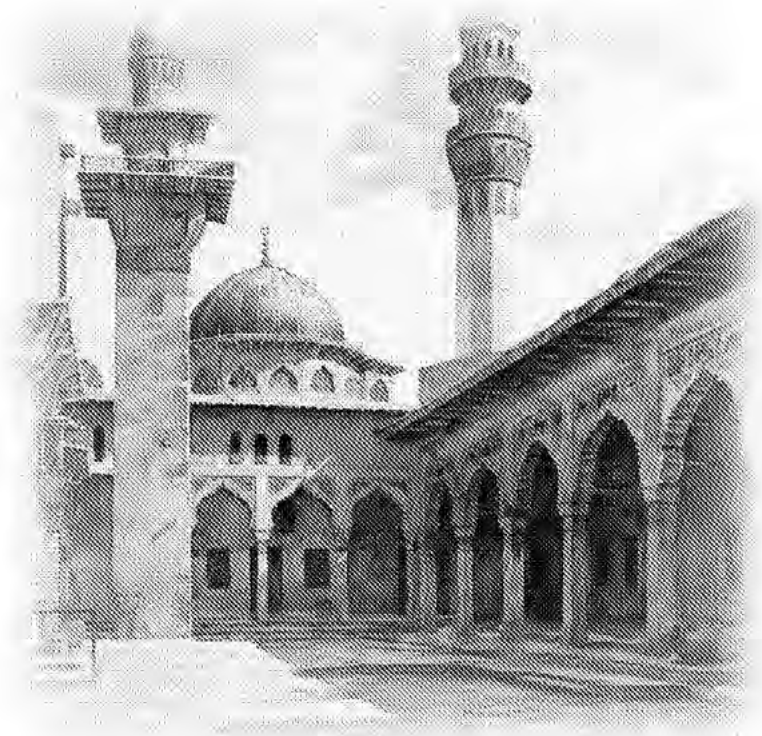
TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Konya*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

YILMAZ, Yaşar, “Anadolu Selçuklu Sikkelerinin Sultanlara Göre Değişimi”, *Müze (Konya Müze Müdürlüğü'nün Müzeler Haftası Özel Sayısı:3*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1984.

<https://www.coinarchives.com/w/lotviewer.php?LotID=5453025&AucID=6163&Lot=1246&Val=c88177b3892e0bbd127e98d9bb0b697c> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).

IV. BÖLÜM

KONYA'DA ADLÎ TEŞKİLAT

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA ADLÎ TEŞKİLAT VE KONYA'DA ADLÎ KURUMLAR

Şükrü TAŞDELEN

Uzman Tarihçi, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya/TÜRKİYE, tashdelen3443@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2424-8807.

“Zulüm yanar ateştir, yaklaşanı yakar; ka-
nun sudur, akarsa nimet yetişir.”²⁰⁷²

(Kutatgu Bilig)

ÖZ

Türkiye Selçukluları, devlet müesseselerini oluştururken “adalet”i devletin merkezine koymuş ve muhtelif teşkilatlar tesis etmiştir. Bu teşkilatların başında Adli Teşkilat gelmektedir. Teşkilatın en üstünde Hükümdarın adalet sembolü olan ve başında sultanın bulunduğu Dîvânü'l-Mezâlim yer almaktadır. Dîvânü'l-Mezâ-

lim Adlî Teşkilat içerisinde bulunan en önemli yargı uygulamasıdır. Darü'l-mülk Konya, devletin başkenti olduğu için adli kurumların da merkeziydi.

Devletin hukuk sistemi; Türk devlet geleneğinden gelen “örfi/töre” hukuku ve “Şer'i” hukuktan oluşmaktadır. Adliye teşkilatında örfi davalara bakan ve adliye nazırlığı diyebileceğimiz “emir-i dâd” ve şer'i davalara bakan kadılık makamı yer almaktadır. Ülke genelinde adaletin tesisi “kadılık” makamı üzerinden gerçekleştirilmiş olup bu makamın başında da Kâdî'l-kudât yani dâru'l-mülk Konya kadısı bulunmaktadır. Ayrıca bazı tarihçilere göre, kendisinden önceki Türk devletlerinden farklı olarak sadece askeri davalara bakan Kadıleşker makamı bulunmaktaydı.

²⁰⁷² “Köyer ot-turur küç yağusa küyer törü suw-turur aksa ni'met öner” (Beyt: 2032) bk. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, Haz. Mustafa S. Kaçalın, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019, s. 113.

Çalışmada birinci kısımda, şer'i ve örfi hukukun Türkiye Selçuklu Devleti hukuk yapısındaki yeri, ikinci kısımda Adli Teşkilat başlığı altında Divân-ı Mezâlim, Emir-i dâd, Kâdî'l-kudât, Kadılaşker ve kadılık makamları hakkında bilgiler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Dîvân-ı Mezâlim, Emir-i dâd, Konya Kadısı, Kâdî'l-kudât.

JUDICIAL ORGANIZATION IN SELJUKS OF TÜRKİYE AND JUDICIAL INSTITUTIONS IN KONYA

ABSTRACT

While establishing state institutions, the Seljuks of Türkiye put “justice” at the center of the state and established various organizations. Chief among these organizations is the Judicial Organization. At the top of the organization is Dîvân al-Mezâlim, which is the symbol of the monarch's justice and the sultan is at its head. Dîvân al-Mezâlim is the most important judicial practice in the Judicial Organization. Since Dar al-mülk Konya was the capital of the state, it was also the center of judicial institutions.

The legal system of the state consists of “customary/custom” law and “Shar'i” law, which derived from the Turkish state tradition. In the judicial organization, there is the “amir al-dad”, which we can call the ministry of court and the office of kadi, which handles the customary cases and the religious cases. The establishment of justice throughout the country was carried out through the office of “kadi”, and the head of this office is the Kadi al-qudat, that is, the dâr al-mulk Konya's kadi. In addition, according to some historians, unlike the previous

Turkish states, there was only the Kadi-lashker office, which handled military cases.

In the first part of the study, the place of shar'i and customary law in the legal structure of the Seljuk State of Türkiye, and in the second part, information about Dîvân al-Mezâlim, Amir al-dad, Kâdî al-qudat, Kadi-lashker and kadi offices under the title of Judicial Organization.

Keywords: Justice, Court of Appeal, Amir al-dâd, Kadi of Konya, Kadi al-qudat.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklularında Adliye Teşkilatı kendinden önce kurulmuş olan Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi şer'i hukuk ve örfi hukuk üzerinde şekillenmiştir. Davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak, insaf etmek gibi anlamlara gelen ve Arapça mastar olan adl/adalet (عدل/عدالة)²⁰⁷³ kelimesinden adını alan bu teşkilatın temeli İslam'ın Peygamberi Hz. Muhammet (s.a.v) zamanında atılmış Emeviler ve Abbasislerin eklemeleriyle büyümüştür. Türklerin İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte İslam hukukuna aykırı olmayan Türk örf/töresiyle daha da genişlemiştir.

Selçuklularda Sultan halkın huzuru ve refahı için gerekli olan adaletin uygulanmasından birinci derecede sorumludur. Merkezi otoritenin güçlü olduğu Selçuklu devletinde bu yönüyle adalet mefhumu klasik şark adalet düşüncesini de temsil etmektedir. Bilhassa hükümdarlık anlayışı, hükümdarlığın niteliği, topluma bakış,

²⁰⁷³ Mevlüt Sarı, *El-Mevarid (Arapça-Türkçe Sözlük)*, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul 1982, s. 978; Mustafa Çağırıcı, “Adâlet”, *DİA*, İstanbul 1998, C. 1, s. 341-343.

örf/törenin bağlayıcılığı gibi konular hakkında bilgiler ihtiva eden *Orhun Kitabeleri* Türkler tarafından ortaya konmuş ve İslam öncesi Türk siyaset anlayışının ölçülerini veren ilk yazılı kaynaklardır²⁰⁷⁴. Klasik şark adalet düşüncesi-nin görüldüğü bu kitabelerde Orta Asya Türk topluluklarının yerleşik bir topluma ait olmayan, mevcut şartların gerektirdiği ölçüde toplumu yönlendiren “töre”nin Türklere münhasır bir adalet anlayışını göstermesi noktasından önemlidir²⁰⁷⁵.

Klasik şark adalet anlayışı Karahanlılardan Selçuklulara kadar telif edilen eserlerde de görülmektedir. Adaletle ilgili kısımları Karahanlılar üzerindeki Hint-İran etkisini göstermesi bakımından önemli olan ve Hint hükümdarı Depşelim zamanında yazılan meşhur siyasetnâme *Kelile ve Dimne (Pança-Tantra)* Sâmânîler döneminde Hakîm er-Rûdekî es-Semerkindî (ö. 941) tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir. Balasagun ve Kaşgar bölgesinde 10. yüzyıl ortalarında İslâmiyet’i kabul etmiş olan Karahanlılar, Sâmânîlerden Maverâünnehir’i alarak İran siyaset ve devlet geleneğini de miras almıştır. Bundan bir asır sonra telif edilen ve eski Türk adalet anlayışını yansıtan Yusuf Has Hâcib’in (ö.1070) *Kutadgu Bilig*’i bu anlayışın önemli kaynaklarından biridir. Yusuf Has Hâcib’in eseri telif etmedeki gayesi devlet idaresi ve toplum nizamı için gerekli olan ahlakî kuralları hatırlatmaktır. Devleti idare etmenin en yüksek gayesi halka karşı adaletli olmak

iken hükümdarın görevi adil kanunlar koyarak toplumu adaletli bir şekilde yönetmektir. Büyük Selçuklular döneminde kendisi de İranlı olan Nizamülmülk tarafından yazılan *Siyaset-name* de bu tür etkinin görüldüğü eserlerdendir. Türkiye Selçuklularında Alâeddin Keykubâd’ın bu eserleri ve Kâbus-i Vişumgir’in *Kâbus-nâme*’sini çokça okuduğu rivayet edilmektedir²⁰⁷⁶. Ahmed bin Mehdi bin Absüselam el-Osmani el-Zencanî tarafından yazılan ve siyasetname özelliği taşıyan *Kitab-ül-letâifül-Alaiye fi’l-fezail-is seniyye*’si Alâeddin Keykubâd adına telif edilmiştir.

Telif edilen bu tür eserler gösteriyor ki; Adli teşkilat başta olmak üzere devlet teşkilatlarındaki eski Türk ve Hint-İran etkisi Karahanlılardan itibaren başlamış Türkiye Selçuklularına kadar devamedegelmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti adli teşkilatını oluştururken en çok Büyük Selçuklu’dan yararlanmıştır. Büyük Selçuklular ise doğrudan Abbasi Halifeliliğinden yani İslam/Şer’i adliye teşkilatından, Oğuz töresinden ve İran adli teşkilatından, dolaylı olarak Gazneliler vasıtasıyla Hint geleneklerinden, Gazneliler ve Karahanlılar aracılığı ile Akhun, Göktürk ve Uygur geleneklerinden kısmen etkilenmişlerdir²⁰⁷⁷. Bu durum Türkiye Selçuklu Devleti adli teşkilatında doğrudan ve dolaylı olarak Abbasiler, Gazneliler, Karahanlılar, Akhunlar, Göktürkler, Uygurlar, İran ve Hint etkisinden söz edilebilir. Hatta bulundukları coğrafyadan dolayı Bizans’ın etkisinden de bahsedilebilir.

²⁰⁷⁴ Muharrem Ergin, *Orhun Âbideleri*, Hisar Kültür Gönüllüleri Yay., İstanbul 2003, s. 10. 13; Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, TDK. Yay., Ankara 1988, s. 13, 14; Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, C. 1, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1947, s. 182.

²⁰⁷⁵ Salim Koca, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı”, *Türkler*, C. II, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 823.

²⁰⁷⁶ İbn Bibi, *El-Evâmîrü’l-Alâ’iyye fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara, 2020, s. 251, 252.

²⁰⁷⁷ İbrahim Kafesoğlu, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu”, *Türk Dünyasının El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1976, s. 807.

Türkiye Selçuklu Devleti Adli teşkilatı bahsi geçen devletlerden ya da uygarlıklardan etkileşim ile gelen bir yapıyı her ne kadar hazır bulsa da Darülmülk Konya’da bu alanda ihtisaslaşarak teşkilata yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu ivme Moğol istilasıyla sekteye uğramış ve sistem zamanla Moğol idariesine tabi olmuştur. Yalnız Selçuklunun bu alanda yetiştirdiği hukukçular ve müderrislerden oluşan uzman kadro Osmanlı Beyliği’nin kurucu unsurları arasında yer almıştır.

A. Türkiye Selçukluları Devletinin Hukuk Yapısı

Türkiye Selçuklu Devleti hukuk sistemi ile Büyük Selçuklu, Harezmşahlar, Eyyubiler ve Anadolu beylikleri gibi Türk-İslam devletlerinin hukuk sistemi arasında doğal olarak büyük benzerlikler bulunmaktadır. Türkiye Selçukluları muasırı olan devletlerden, özellikle Büyük Selçuklulardan pek çok müesseseyi ve hukuki yapıyı kendi bünyelerine almışlar, şer’i sınırlar dâhilinde gerekli değişiklikler yaparak sistemlerine adapte etmişlerdir.

Selçuklularda hukukun kaynağı ile ilgili en fazla tartışılan konu şer’i ya da şer’i-örfi şeklinde ayrımı ile ilgilidir. Selçuklu hukukunun sadece İslam hukukundan alınmış olduğunu kabul edenlerin yanında İslam hukuku ile Oğuz töresini kullanarak yeni bir anlayış ortaya koyduğunu iddia edenler de olmuştur. İkinci kısmın benimsenmesinin en büyük nedeni tarih verilerinden konunun tartışılmasıdır. Fıkıh/hukuk ilminin beşeri davranış ve ilişkileri düzenleme tarzının yeterince kavranamamasıdır. Yani tarihi veriler üzerinden konuya yaklaşanların sivil bir karakterde gelişen fıkıhın karşılaştığı top-

lumsal ve siyasal olguları aşmak için geliştirdiği çözüm biçimlerini göz ardı etmesidir²⁰⁷⁸.

Bilindiği üzere şer’i hukukun kaynakları iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısmı edille-i şeriyye, ikinci kısım tali kaynaklardır. Tali kaynaklardan biri örf-adet kurallarıdır. İlk görüşü öne sürenlere göre örfi hukuk; şer’i hukukun tali kaynakları yani örf-adet kuralları esas alınarak müçtehit hukukçular tarafından tedvin ve tanzim edilen hukuki mevzuatın tamamıdır²⁰⁷⁹.

Konunun daha iyi anlaşılması için şer’i ve örfi hukukun kısaca izah edilmesi gerekmektedir.

a. Şer’i Hukuk

Şer’î hukuk, doğrudan şer’î delillerden veya müçtehitlerin²⁰⁸⁰ içtihadı yolu ile elde edilip fıkıh kitaplarında tedvin edilmiş olan hukuktur. Şer’i deliller ise Kur’an, sünnet, icma’ ve kıyastan oluşmaktadır. Şer’i hukuk dediğimiz şey İslam hukukçularının bu deliller vasıtasıyla derlediği hükümlerdir. Şer’i hükümler devlet idarecilerini ve bütün Müslümanları bağlamaktadır. Yani herkes bu hükümlere uymakla mükelleftir. Çünkü hukuk-ı İslamiye’de şâri’ yani

²⁰⁷⁸ Mehmet Birsın, “Siyâset”ten Örfî Hukuka: Siyâset-i Şer’iyyenin Serüveni”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2019, C. X, S. 2, s. 425-460/ s. 427.

²⁰⁷⁹ Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Hukukunda Şer’i Hukuk-Örfî Hukuk İkilemi ve Yasama Organının Yetkileri”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1999, C. XII, S. 2, s. 117-121.

²⁰⁸⁰ Müçtehid: Kıyas, re’y, istidlâl, istinbat, fıkıh gibi yakın içeriklere sahip kavramlarla birlikte ictihad, nasların lafız, mâna ve bilinçli boşluklarında gizli şer’î-amelî ahkâmı ortaya çıkarmaya yönelik beşerî çabayı gösteren kimseye müçtehid denir. Yani bir konuda ayet ve hadislerle dayanarak yargıya varan, karar veren fakih/hukukçudur. Şer’î hükümler kesin delillere yani açık ayet ve hadislerle veya icmaya dayanıyorsa ictihada gerek kalmaz. Mecelle’de “Mevrid-i nasda ictihada mesağ yoktur.” (Madde 14) prensibiyle ifade edilmiştir. Bk. *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, Marif Nezareti Celilesi, Matbaayı Osmaniye, İstanbul, 1300, s. 24; H. Yunus Apaydın, “İctihad”, *DİA*, C 21, İstanbul, 2000, s. 432-445; TDK, “Müçtehit”, <https://sozluk.gov.tr/>.

hüküm koyucu Allah ve Resulüdür²⁰⁸¹. Şeri hukukun kaynakları ise iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi Kur'an-ı Kerim, Sünnet, İcma' ve Kıyastan oluşan edille-i şer'iyyedir. İkincisi ise istihsan²⁰⁸², istislah²⁰⁸³, örf-adet kuralları ve sahabe kavillerinden oluşan tali kaynaklardır.

H 3. /M 9. yüzyıla kadar içtihat müessesesi devam edegelmiş, İslam hukuku belli temeller üzerine oturmuş ve sistemleşmiştir. Bu yüzyıldan sonra içtihat kabul edilmediği için adli teşkilatın en önemli unsuru olan kadılar müçtehitleri taklitle yetinmişlerdir. Türkiye Selçukluları döneminde şer'i hukuk taklit döneminin içinde değerlendirilmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde kendinden önce kurulan Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklularda olduğu gibi adli teşkilatın temelini İslam hukuku yani şer'i hukuk teşkil etmiştir. Bu dönemde şeri hukukun uygulayıcısı kadılar olmuştur.

b. Örfi Hukuk

Örfi hukuk, genel anlamda İslamiyet öncesinden devam edegelen törenin şeriata aykırı olmayacak şekilde düzenlenmiş şeklidir. Bir

başka anlamda ise İslam hukukunun devlet kudretine tanıdığı takdir yetkisine dayalı olarak ihdas edilen normatif kurallar topluluğudur. Bunun yanında bazı hukukçular müçtehidin, fıkıhın tali kaynaklarına yani istihsan, istislah, örf-adet kuralları ve sahabe kavillerine dayalı olarak gerçekleştirdiği normatif çıkarımları da örfi hukuk kapsamında değerlendirmişlerdir.

Örfi hukukun İslam medeniyetinde ortaya çıkışı hakkında iki görüş hâkimdir. Birinci görüşe göre örfi hukuk şer'î hukukun oluşumundan itibaren mevcuttur. Sultanların bağımsız alan arama çabaları sonucunda örfi hukukun alanı daima genişlemiştir. İkinci görüş ise Örfi hukukun şer'iatın verdiği yetki dâhilinde ulu'l-emr tarafından düzenlendiğini, birçok denetimden geçtiğini ve şer'î hukukun bir parçası olduğunu savunmaktadır.

Örfi hukuk, İslam hukukçularının siyaset-i şeriyye, kanun, yasa ve benzeri ifadelerle eş anlamlı hale gelmiş ve anlamı genişlemiştir. Türk-İslam devletlerinde örfi hukuk sadece adet-gelenek ya da töre hukuku değil, şer'i hükümlerin tedvini ile birlikte sultana tanınan sınırlı yasama yetkisinin ürünü olan hükümleri de ihata etmektedir. Temelde örfi hukukta şer'i hukuka aykırı bir durumun olmaması gerekir. Örfi hukuk; şeriat dışı bir durumun söz konusu olması, sultanın iradesi, gelenekleşmiş ve başarılı bir uygulamanın varlığı, kamu düzeninin korunmasında faydalı olması hallerinde ön plana çıkmaktadır²⁰⁸⁴.

²⁰⁸¹ Ahmet Akgündüz, a.g.m., s. 117-121; Mehmet Birsin, a.g.m., s. 425-460.

²⁰⁸² **İstihsan**; Fıkıh usulünde müçtehidin bir meselede icma', zaruret, örf, maslahat, gizli kıyas gibi özel ve daha kuvvetli görünen bir delile dayanarak o meselenin benzerlerinde izlenen genel kuraldan ve ilk hata gelen çözümden vazgeçmesi ve hukukun amacına daha uygun bulduğu başka bir hüküm vermesi şeklinde özetlenebilen yöntemin adıdır. Başka bir anlatımla; Kitap, sünnet veya icma'daki daha kuvvetli bir delil veya zaruret ve toplum menfaati gibi gerekçeler sebebiyle kıyasın kurallarına aykırı bir hükme ulaşmaktır. Bk. Ali Bardakoğlu, "İstihsan", *DİA*, 2001, C 23, s. 339-347; Abdülkadir Şener, *Kıyas, İstihsan, İstislah*, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara, 1974, s. 118.

²⁰⁸³ **İstislah**; İslâm hukukunda hakkında nass veya icma' bulunmayan bir olayda, Şâri' tarafından dikkate alınıp alınmayacağı bildirilmemiş bir maslahata dayanarak hüküm vermedir. Yani mesalih-i mürseleyi esas alarak hüküm koymadır. Bk. Şükrü Özen, "İstislah", *DİA*, 2001, C 23, s. 333-388; Abdülkadir Şener, a.g.e., s. 137.

²⁰⁸⁴ Akgündüz, a.g.m., s. 117, 18; Halil İnalcık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*, Eren Yayıncılık, II. Basım, İstanbul, 2005, s. 28.

İslam devletlerinde Hz. Muhammed (s.a.v), Dört Halife ve Emeviler döneminde örfi hukuk geleneği oldukça basit olmasına rağmen Orta Asya'dan neşet eden ve İslamlaşan Türk devletlerinde örfi kanunlar daha sistematik halde görülmüştür. Başlangıçta örfi hukuk alanı sınırlı olsa da giderek bu alan genişlemiştir. Bu genişleme Selçukluların kurduğu sistem üzerinde doğan Osmanlı Devleti'nde zirve noktasına ulaşmıştır.

Türkiye Selçuklularında adlî meselelerin çözüme kavuşturulmasında İslâm hukukunun yanı sıra asırlardır uygulanageldiği üzere “Töre”ye müracaat edilmiştir. Töre'nin uygulandığı yer ise hükümdarın adalet sembolü kabul edilen Dîvânü'l-Mezâlim'dir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde örfi hukuk sisteminde mahkeme, devlete isyan etme, devletin düzenini bozma vb. siyasî suçlar ve halkın şikâyetinde bulunup sonuca ulaşamadığı davalara bakardı.

Örfi hukuk ister müstakil addedilsin ister şer'i hukukun alt birimi olarak kabul edilsin Türkiye Selçuklu Devleti'nde kaynakların belirttiğine göre uygulamada şer'i ve örfi hukuk ayrımının var olduğu görülmektedir²⁰⁸⁵. Selçuklularda örfi hukukun en üst derece uygulayıcısı devletin başı sultan, ondan sonra da adliye nazırı olarak görev yapan emir-i dâd idi.

B. Türkiye Selçuklularında Adlî Teşkilat

Türk milleti geçmişten günümüze kadar, zaman-mekân ve şartlara göre kanun ve adalet çerçevesinde devletin nasıl daha iyi yönetileceğinin arayışı içinde olmuştur. Türk-İslam dev-

letleri “adaleti” devletin merkezine koymuş ve adaleti temin etmek devletin sorumluluğunda olduğu için muhtelif teşkilatlar tesis etmiştir. Bu teşkilatların başında Adli Teşkilat gelmiştir. Türkiye Selçukluları, başkentin Konya'ya taşınması ile birlikte devlet müesseselerini oluştururken kendilerini varisi olarak gördükleri Büyük Selçuklu Devleti'ni örnek almışlardır.

Selçuklu'da adlî teşkilat devletin müdahale edemeyeceği, temelini Kur'an ve sünnetten alan İslam hukuku ile devletin müdahale edebileceği temelini örf ve adetlerin oluşturduğu Oğuz hukukundan neşet etmekte idi. Türkiye Selçuklularında başkent olması münasebetiyle bütün kurumların başı da darî'l-mülk Konya'da bulunmaktaydı. Adli teşkilatın en üstü Dîvânü'l-Mezâlim'di. Tebaanın her türlü şikâyetini dinleyen ve bunlar hakkında karar veren Mezâlim Divanı başkanı da “sultan” idi. Teşkilatta Emir-i Dâd, Kâdî'l-kudât, Kadileşker ve kadılık gibi kurumlar bulunmakta idi.

Selçuklularda adli teşkilat örfi ve şer'i olmak üzere iki kurumdan teşekkül etmekte idi.

1. Örfi Kurumlar

a. Dîvânü'l-Mezâlim

Mezâlim sözlükte “zulümler, işkenceler, haksızlıklar”²⁰⁸⁶, “zalimin elinde bulunan başkasına ait nesne, kişinin kendisinden zulmen alındığından şikâyetçi olduğu şey, mazlum hakkı” gibi anlamlara gelen mazâlîme kelimesinin çoğuludur. Divân-ı mezalim ise “idarî şikâyetleri dinlemek, ceza ve hukuk davalarını sonuç-

²⁰⁸⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 123.

²⁰⁸⁶ D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük (Osmanlıca Yazılışlı)*, Yazar Yayınları, Ankara, 2020, C, II, s. 1586.

landırmak ve uygulamak üzere oluşturulmuş yüksek kurul” yani yasama, yürütme ve yargı organlarının bir arada bulunduğu en üst adlî kurumdur²⁰⁸⁷. Türk-İslam devletlerinde Divan-ı mezâlim normal mahkeme kadısının hüküm vermekten veya hükmü uygulamaktan aciz kaldığı konularda kendisinden güç bakımından daha üstün birisinin baktığı uygulamadır.

İslam devletlerinde Dîvânü'l-Mezâlim'i kurmak halifenin en başta bakması gereken görevlendendi. Halifenin bu göreve bakmadığı zamanlarda ise halife adına, vezir gibi yüksek rütbeli kişiler bu göreve bakmıştır. Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler devrinden sonra Emevîler'de Dîvânü'l-Mezâlim için belirli bir gün tahsis edilmiştir. Emevîler'den sonra Abbasîler'de bu işe bakan ilk şahıs Halife Mehdî'dir. Daha sonra Hâdî, Harun Reşîd, Me'mûn gibi halifelerin de katıldığı mezalim divanı Mehdî-Billâh (M. 775-785) devrinde kurum şeklini almıştır. Mühtedî-Billâh ise Kubbetü'l-mezâlim adını verdiği kubbeli, dört kapılı büyük bir bina yaptırmış ve mezalim divanını geliştirerek kurumsallaştırmıştır. Sonradan bu davalara halife namına başkadılar bakmaya başlamışlardır²⁰⁸⁸.

Selçuklulardan önce Türkler gerek İslâm öncesi dönemde gerek İslâmî dönemde kurmuş oldukları devletlerde her zaman adlî teşkilata gereken önemi vermişlerdir. Mesela Hun Devleti'nde Attila kendisine suikast hazırlayan suçlulardan Bigila'yı bir heyet önünde yargılamıştır. Göktürk kağanları devletin en yüksek mahkemesine başkanlık etmişlerdir. Kağanın

katılmadığı bu tür davalara devletin en yetkilisi katılırdı. Göktürklerin aygucısı Ton Yukuk bu görevden alındıktan sonra, Kapkan Kağan zamanında adaletin yerine getirilmesi için bu yüksek mahkemede görev almıştır. Yine Uygur hakanının annesi Uluğ Hatun hakan adına haksızlığa uğrayanların şikâyetlerini dinler ve halkın sıkıntılarını giderirdi. Oğuzlarda bir şahıs, işlenen büyük bir suçu hükümdarın naibi ve yargı işlerinden sorumlu olan Kuzerken/Kül-erkin'e götürür, o da meclis oluşturarak meseleyi çözüme kavuştururdu²⁰⁸⁹. Örneklerden de anlaşıldığı üzere Türk hükümdarları, adalet teşkilatının en üst yetkilisi olarak büyük davalara kendileri bakıp yargılama yapmışlardır. Hakan olmadığı zaman valide, aygucu ya da hâkimlerin yargılama yaptıkları görülmektedir.

İslâm öncesi Türk Devletleri'nde hükümdarlar, devletin ve milletin reisi vasfıyla “Yargu” ve “Yolak” adındaki mahkemelerde adaletin temin edilmesi için çalışmışlardır. Bu dönemde yargu mahkemeleri büyük siyasî suçlara bakan bir üst mahkeme hüviyetindeydi. Bu mahkemeler İslâm'ın kabulünden sonra “Yuvuluk'us-Sultan” diğer adıyla Dîvânü'l-Mezâlim olarak devam etmiştir²⁰⁹⁰. Hükümdarın adalet sembolü olan bu kurum Türk-İslam devletlerinde Adlî Teşkilat içerisinde bulunan en önemli yargı uygulamasıydı. Dîvânü'l-Mezâlim'e öncelikli olarak hükümdar başkanlık ederdi. Hükümdar mezalime başkanlık etmedi-

²⁰⁸⁷ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk İslâm Hukuk Tarihi*, Timaş Yayınları, C. I, İstanbul 1990, s. 266; Celal Yenicheri, “Mezâlim”, *DİA*, Ankara, 2004, C.XXIX, s. 515-518.

²⁰⁸⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara 1970, s. 9; Yenicheri, s. 516.

²⁰⁸⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, s. 292, 293; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003, s. 138, 143; Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, İstanbul, 1997, s. 339; Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri*, Pelin Ofset, Ankara, 2010, s. 98; Ramazan Şeşen, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 13, 14.

²⁰⁹⁰ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 369.

ği zamanlarda vezir, nâib vb. görevliler nezaret ederdi. Dîvânü'l-Mezâlim, idare ile halkın arasındaki uyuşmazlığı tespit ederek çözüme ulaştırmaya çalışan en önemli kanallardan ve hukukî yollardan birisiydi. “Sâhibü'l-Mezâlim ve'l-Ahkâm” görevi kendisinde bulunan Karahanlı hükümdarları Dîvânü'l-Mezâlim toplantıları tertip ederek tebaasında zulüm ve haksızlığa uğrayanları dinlerlerdi²⁰⁹¹. Gazneliler Devleti'nde Sultan Mahmud ve Sultan Mesud halkın şikâyetlerini dinlemek üzere haftada iki gün toplanırlardı. Selçuklular'da ağır siyâsî suçlular sultanın başkanlığında toplanan divanda yargılanırdı. Melikşah adil bir sultan olup zulüm ve haksızlığa maruz kalan şahısları dinler, hak sahiplerine haklarını verir ve bunu yanında suç işleyen kişileri de cezalandırırdı. *Siyâsetnâme*'de mezalimle ilgili bilgiler veren Nizâmülmülk haftada iki gün bu mahkemeye reislik yapmıştır²⁰⁹². Selahaddin Eyyûbi haftada iki gün pazartesi ve perşembe günleri Dîvânü'l-Mezâlim işleriyle meşgul olmaktadır. Memlûkler Devleti'nde ise Darüladl olarak isimlendirilen mezalim divanında Sultan'ın sağ yanında dört mezhebin Kâdı'l-kudâtı bulunur ve mahkeme pazartesi, perşembe günleri yapıldı. el-Melik ez-Zâhir Berkûk önceleri pazar ve çarşamba günleri Divan-ı Adl davalarına bakarken daha sonraları bu günleri salı ve cumartesi olarak değiştirmiş ve üçüncü bir gün olarak da Cuma günü ikindi sonrasını eklemiştir²⁰⁹³. Yine Harezmşahlar'da da örfî kanunlara

göre hüküm veren yüksek bir mahkeme bulunmaktaydı²⁰⁹⁴.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde ise sultanların bu geleneği sürdürdüğü Mezâlim Divanı kurduğunu, haftada iki gün divana gelerek adalet dağıttığı, şer'î davaların kadıya yönlendirildiği bilinmektedir. Kadıların sonuca bağlayamadığı davalar ile örfî davalar bu divan aracılığıyla çözüme kavuşturulmuştur.

Dîvânü'l-Mezâlim'in Türkiye Selçuklularında yürütme yetkisine sahip olmayan kâdının hukukî kuralların belirlediği sınırlar nedeniyle etkisiz kaldığı yerlerde Dîvânü'l-Mezâlim devreye girerdi. Dîvânü'l-Mezâlim hem adli hem de idari yargı mercii idi. Yani bu kurumun yargı sahası Kâdı'l-kudât ve kadıların yargı sahasından daha geniştir. Bu divana her hangi bir ayırım olmaksızın herkes başvurabilirdi.

Nitekim İbn Bibi'ye göre Sultan Alâeddin Keykubâd'ın saltanatının ortasına kadar Türkiye Selçuklu sultanlarının âdeti pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmak idi. Onlar bizzat kendileri Mezâlim Divanı'nda hazır bulunurlar ve mazlumlara adalet dağıtırlardı. Alışveriş, divanî ve örfî davaları divan ashabı neticelendirirdi. Bu divanda asla kuvvetli-zayıf, fakir-zengin, soylu ile basit kimse arasında fark gözetmezlerdi. Şer'î işleri kadıya havale ederlerdi. Rükneddin Süleymanşâh zaman zaman özel bir meclis (meclis-i has) düzenler ve halka açık görüşme (bâr-i âmm) yapardı. Gıyâseddin Keyhüsrev de ikinci saltanatı döneminde her gün toplantı salonunda (suffe-i bâr) tahtına otu-

²⁰⁹¹ Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, s. 135; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK, Ankara, 2002, s. 132, 180, 181.

²⁰⁹² Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-nâme*, Haz. Mehmet Altay Köymen, Ankara, 1999, s. 63.

²⁰⁹³ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 373, 374.

²⁰⁹⁴ Reşîdü'd-Dîn Fazlullah, *Cami'ü'l-Tevârih-Selçuklu Devleti*, Trc. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul, s. 132; Fuat Köprülü, “Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2022, C. V, s. 438-463/ s. 451.

rur, davacıların davasını dinleyip kadıların ve imamların huzurunda davayı sonuçlandırıp hüküm verirdi²⁰⁹⁵.

Tebaa eşkıyanın istilasını, mallarının yağmalanması gibi bir sıkıntıya dâcâr olduğu zaman büyük divana başvurarak zarar ve ziyanlarının karşılanmasını talep ederdi. Selçuklu sultanları adalet hususunda çok hassastılar. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev âdeti olduğu üzere dâd-ı zalâme işlerine bakar, adalet ve insaf yoluyla zulmedenlerden hak alarak onların cezalandırmasını duyururdu. Mezalim divanının kurulduğu bir gün ülkeler arası ticaretle uğraşan tüccarlar mallarının Antalya sahilinde Frenk melikleri tarafından alıkonulduğundan şikâyetçi olup bahse konu olan meliklerin Sultan'ın adaletiyle alay ettiklerini söylediklerinde Sultan Gıyâseddin büyük bir hazırlık yaparak Antalya'yı fethettikten sonra tüccarların mallarını teslim etmiştir. Zıyan olan ve zarar gören mallarını ise değerlerini hazineदारlarına tespit ettirip karşılığını vermiştir²⁰⁹⁶.

Mazlumların şikâyetleri üzerine hukuki anlaşmazlıkları çözümleyen hem icra hem de kaza gücü ile donatılmış olan bu yüksek yargı organının başı olan Sultan Alâeddin Keykubâd mezalim davalarını sadece darülmülk Konya ile sınırlı tutmamıştır. Antalya'ya gittiği zamanlarda mutat olarak bir ay boyunca yargı işlerine bakmış, mazlumun yarasını sarıp zalimin cezasını vermiştir²⁰⁹⁷.

Mezalim Divanı'nda Sultan olmadığı zamanlarda bu görevi Vezir yürütürdü²⁰⁹⁸. *İbn Bi-*

*bi'*de, Kemaleddin Kamyar'ın tutuklanıp şehit edilmesini anlatırken “anlaşmazlıkları çözmede ve mahkeme (mezalim) olanların davalarını karara bağlamada Süleyman kesilen...” ifadesi yer almaktadır²⁰⁹⁹.

Başkent Konya'da kurulan Dîvân-ı Mezâlîm'in yapıldığı “dâdgâh” denilen hususi bir binası bulunmaktaydı. Bu mahkemelerin başındaki kimseye emir-i dâd, emir-i bâr ya da dâdbeg denilirdi²¹⁰⁰. Alâeddin Keykubâd zamanında Yassıçemen Savaşı'ndan sonra devlet işleri çoğaldığı için adli işler devlet beylerine ve saltanat büyüklerine havale edilmeye başlanmıştır²¹⁰¹. Muhtemelen bu zamandan itibaren örfi davalar Emir-i dâd makamının takibine bırakılmıştır²¹⁰².

Mezalim sonucu suçlu bulunan kişiler işlediği suçlara göre cezalandırılmıştır. Saraydan birisinin halka zulmetmesi ya da hak yemesi durumlarında Sultan'ın bu hususta hiç acıması olmamıştır. Mesela Rükneddin Süleymanşâh'ın kölelerinden biri av eğlencesinde susamış ve yolda ihtiyar bir kadının çocukları için hazırlamış olduğu yoğurdu elinden alarak yemişti. Yaşlı kadın yoğurdu yiyen ve parasını vermeden kaçan köleden şikâyetçi oldu. Mezalim davasında kadın haklı çıkmış ve köle idam edilmiştir. Sultan Süleymanşâh, çalınan yoğurdun karşılığı olarak kadına bin dirhem bağışta bulunmuştur²¹⁰³.

²⁰⁹⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 461.

²¹⁰⁰ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 123, 125; Mustafa Demirci, “Emir”, www.konyapedia.com (10.01.2023).

²¹⁰¹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, ss. 124.

²¹⁰² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, s. 291.

²¹⁰³ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 94, 95.

²⁰⁹⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 93, 123.

²⁰⁹⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 125-130.

²⁰⁹⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 316.

²⁰⁹⁸ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet*, TTK, Ankara, 2020, s. 61.

Devlete karşı işlenen suçların cezası genellikle ölüm olmuştur. IV. Kılıç Arslan'ın kardeşi İzzeddin'in dayısı Kir Haye öldürülmüş ve cesedi köpeklere atılmıştır. Keza Cimri yakalandıktan sonra, derisi başından ayağına kadar yüzmüş, içine saman doldurulmuş ve bir merkebe ters bindirilerek halka teşhir edilmiştir. Yine Rukneddin Kılıç Arslan'ın döneminde isyan eden Türkmenlerden Zeynü'l-Hac ve Bunsuz yakalandıktan sonra Konya sokaklarında hakarete maruz bırakıldıktan sonra şehrin iç kalesinin büyük kapısına asılmışlardır. Devlet adamlarına karşı işlenen suçlarda kısas uygulandığı görülmektedir. Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman'ı öldüren batını Belek Rindî yakalanınca, sorgulanıp kısas olarak öldürülmüş ve cesedi köpeklere yedirilmiştir²¹⁰⁴.

b. Emir-i Dâd

Emir-i dâd *adalet*, *kanun* anlamına gelen Farsça “داد”²¹⁰⁵ ve *reis*, *başkan*, *hâkim* anlamına gelen Arapça “رئیس”²¹⁰⁶ kelimelerinden tereküp etmiş bir kelimedir. Türkiye Selçukluları zamanında Adalet Reisliği makamını ifade eden Emir-i dâd şer'i davaların dışındaki örfi davalara bakan mahkemenin başkanı, adliye nazırı olarak tarif edilmektedir. Bu görevi yürütene Emir-i dâd denildiği gibi emir-i bâr ve barbeğ de denilmektedir. Sultanın emriyle devlet idarecilerini tevki etmek ile görevlidir. Sultanın olmadığı zamanlarda Divan-ı Mezâlim'in başkanı olduğu anlaşılmakta, ikinci de-

recede sorgulama ve tutuklama görevini yürütmektedir²¹⁰⁷.

Uzunçarşılı, bu makamın Türkiye Selçuklu devletinde ortaya çıktığını söylemektedir. Görevini “adliye vekili daha doğrusu İstintak (Sorgulama) dairesi şefi ve tevkifhane müdürü” olarak açıklamakta ve bu görevlinin divâna girmediğini ifade etmektedir²¹⁰⁸. O. Turan, emir-i dâdı örfi davalara bakan “Adliye nazırı”²¹⁰⁹ olarak tarif etmektedir. Aydın Taneri, “emir-i dâdın örfi davalara bakan mahkemenin başkanı olup, sultanın emriyle emirleri tevki etmek ile görevli” olduğunu ifade etmektedir²¹¹⁰. Cl. Cahen ise “Sultan'ın emrinde adaletin başı olan bir Emîr-i Dâd vardı ve o Mezâlim adı verilen baskı yapılması, eziyet edilmesi gibi durumlarla ilgilenmekte idi” derken²¹¹¹, Refik Turan, Emir-i dâdı günümüzde Anayasa Mahkemesince oluşturulan Yüce Divan ve Cumhuriyet Başsavcılığının yetkilerini üzerinde bulunduran bir müessese olarak tasvir etmekte ve onun devletin üst kademeli devlet erkânını adalet önüne çıkarmak ve gerektiğinde onları tevki etmek gibi görevlerinin olduğunu söylemektedir²¹¹². Bu ifadeler emîr-i dâdın adliye vekili ve Divan-ı Mezâlim'in başkanı olduğunu, ikinci derecede

²¹⁰⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 664; Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2000, s. 53, 54, 62, 103, 215.

²¹⁰⁵ Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 684.

²¹⁰⁶ Osman Düzgün, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Karşılıklar Kılavuzu*, s. 339; Mehmet Kanar, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 219, 220.

²¹⁰⁷ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 98; Erdoğan Mercil, *Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi*, Belleten 1995, C. LIX, S. 225, s. 327-340/ s. 330; Aydın Taneri, “Emir-i Dâd”, *DİA*, İstanbul, 1995, C. XI, s. 130.

²¹⁰⁸ Uzunçarşılı, *Medhal*, ss. 98.

²¹⁰⁹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK, Ankara, 2014, s. 127.

²¹¹⁰ Aydın Taneri, “Müsâmeretül-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri”, *TAD*, c. IV, Ankara 1968, s. 127-171.

²¹¹¹ Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, e Yayınları, İstanbul, 1979, s. 58, 226.

²¹¹² Refik Turan, a.g.e., s. 54, 55.

sorgulama ve tutuklama görevini yürüttüğünü göstermektedir.

Yalnız Erdoğan Merçil, Türkiye Selçuklu klasik kaynaklarına bakıldığında emîr-i dâdın görevi hakkında kesin hüküm vermenin zor olduğunu söylemekte, “*emîr-i dâd devamlı bir memuriyettir, bir suç duyurusu yapıldığında durumu araştırmakta, suçluları veya gözden düşen emirleri tutuklamakta, sultan tarafından verilen emirleri (ölüm cezası dâhil) uygulamaya koymakta idi*”²¹¹³ şeklinde emir-i dâdın yapmış olduğu işleri sıralamaktadır.

İbn Bibi'nin *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye*, Mahmûd b. Muhammed el-Ak-sarâyî'nin *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*, Hasan b. Abdülmümin el-Hoyî'nin *Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib ile Rûsûmu'r-Risâ'il ve Nücûmu'l-Fezâ'il* adlı eserlerine ve Anonim *Selçukname*'de yer alan bilgilere bakmak emir-i dâdın bulunduğu yeri ve görevini belirlemeye yardımcı olacaktır.

Bu kaynaklarda yer alan bilgiler şu şekilde sıralanabilir:

1. Sultan Rukneddîn II. Süleymanşâh'ın (1197-1204) gulâmı bir gün avda susamış bir halde iken, ihtiyar bir kadının elindeki yoğurt kâsesini kaparak yemişti. Yaşlı kadın gulâmın arkasından koşarak ona şehre kadar takip etti. Daha sonra saraya giderek yetim çocuklarının ekmek parasını tedarik etmek için satmaya götürdüğü yoğurdu yiyen ve parasını vermeden kaçan gulâmdan şikâyetçi oldu. Süleymanşâh kadından durumu öğrendiği zaman emîr-i dâdın yanına birkaç

kişi katarak o mazlum kadının durumunu araştırmasını emretti. Emîr-i dâd olayı baştan sona araştırdı, o sırada gulâm ortaya çıktı. Yaşlı kadın, “İşte hasmım budur” dedi. Davada kadın haklı çıktı ve gulâm idam edildi. Sultan Süleymanşâh da, yoğurdun tazmini bize aittir, diyerek kadına bin dirhem bağışta bulundu²¹¹⁴.

2. Sultan Alâeddin Keykubâd'ın emriyle Kayseri'de Seyfeddin Ayaba, Zeyneddin Başara ve Bahaeddin Kutluğca'nın adamlarının tevkifi ve hapishaneye götürülmesini Emir-i Dâd'ın adamları yapmıştır. Bu olaydan sonra Kemaleddin Kamyar ve Zahireddin Mansur gibi devlet erkânının gizli gizli birbiriyle konuşuklarını görünce Emir-i Dâd'a onların cezalandırmalarını emretmiştir. Emir-i dâd da mallarına el koymuş ve onları Anadolu'dan uzaklaştırmıştır²¹¹⁵.
3. Şam Melikilerinin Şemseddin Sevağ'ın Alâeddin Keykubâd'ın askerleriyle savaşması hakkında bilgiler aktarılırken Selçuklu ordusunun serverlerinin isimleri şu şekilde zikredilir, “Çaşnıgir Mu-barizeddin Çavlı, Candar Behramşah, Çaşnıgir Emir Şemseddin Altunaba, Has Gulam Zafer Has, Sirkecioğlu, **Emir-i dâd Bedreddin Yakut** askerleri sağ ve sol kol, merkez, öncü ve artçı olarak düzene sokup Şam askerlerinin üzerine gittiler”²¹¹⁶.
4. II. İzzeddin Keykâvus tahtta bulunduğu dönemde ihtirasa düşmüş makam müca-

²¹¹⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, ss. 94, 95.

²¹¹⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 290-293.

²¹¹⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 427.

²¹¹³ Erdoğan Merçil, a.g.m., s. 339.

delesini veren Vezir Şemseddin İsfahani ve Pervane Fahreddin Ebu Bekir'in yanında **Emir-i dâd Nusret** de bulunmakta idi. Bu üçlü Şemseddin Hasoğuz ve Eseddin Ruzbeh'i tuzağa düşürerek öldürdükten sonra Moğol yolunda olan Şehzade Rükneddin'in emriyle Emir-i dâd Nusret, Hafik Kalesi'ne hapsedildi.²¹¹⁷

5. Vezir Şemseddin İsfahanî devrinde uç taraflarında kendisinin Sultan Alâeddin'in oğlu olduğunu iddia eden Türk Ahmed adında biri başkaldırmıştı. Bunun üzerine giden orduya yardım için Harezmi, Kürt ve Kıpçaklardan oluşan ordunun başında **Emir-i dâd Hatıreddin Zekeriya-yı Sucasi** gönderilmişti.²¹¹⁸
6. Moğol Hanı Güyük, Melik Rukneddin Kılıç Arslan'a Rum memleketlerinin saltanatını verdikten sonra adamları Şemseddin İsfahani'yi de vezirlikten çekilmesi için Konya sarayına davet ettiklerinde **Emir-i dâd Seyfeddin Kayıba** onu karşılamış ve Konya Kalesi'ne götürmüştü. Bu tutuklamadan dört gün sonra Seyfeddin İsfahani öldürüldü. Kellesini Sivas'a Sultan Rukneddin Kılıç Arslan'ın yanına gönderdiler.²¹¹⁹
7. Batu Han'ın buyruğu ile İsfahani'nin cezasının icrasını araştırmak üzere bir heyet kuruldu. Bu heyetin içinde Emir-i Dâd Hatıreddin Zekeriya Sucasi'de yer almaktaydı. Araştırma sonunda Hanın yanına giden heyete yeni görevler veril-

di. Hatıreddin'e de Çorumlu subaşılığı verildi.²¹²⁰

8. Moğol idaresi II. İzzeddin Keykâvus'tan büyük miktarda para talep ettiğinde Sultan hediyeleri götürme görevini Fahrettin Ali'ye vermişti. Fahreddin Ali bu zamanda "Divan-ı Adl" ve "Mansıb-ı Emir-i Dâd" idi. Bu olaydan bir müddet sonra Fahreddin Ali'ye, Baycu Noyan'ı karşılama görevi verilmişti.²¹²¹

Yukarıdaki bilgilere göre Emir-i dâd'ın görevi; Divân-ı Mezalimde hazır bulunmak, Sultan'ın emriyle suçlu bulunan devlet adamlarını tevkif etmek, sorgulamak ve cezalandırmak ve savaş zamanı savaşa iştirak etmektir. Yani Emir-i dâd'ın hem hukukî hem askerî yönü olan devlet görevlilerinden olduğu anlaşılmaktadır. Görevi de Uzunçarşılı'nın söylediği gibi Tevkifhane Müdürü ya da Osmanlıdaki Çavuşbaşılığa teşbih edilebilir. Yalnız "Türk Ahmed" kalkışmasını bastırmak için yola çıkan ordunun komutanı ya da Alâeddin Keykubâd zamanında yapılan bir savaşta ordunun serverlerinden olması Emir-i dâd'ın Tevkifhane Müdürlüğünden daha önemli bir statüye sahip olduğunu göstermektedir. Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Emir-i dâd iken Nâib-i Saltanat olarak ataması²¹²² da göz önünde bulundurulduğunda bu makamın daha mühim olduğu anlaşılmaktadır. Emir-i dâd makamı her ne kadar devletin ilk dönemlerinde sadece tevkif etme gibi bir görevle anılsa da giderek önem kazanmış, özellikle Alâeddin Keykubâd döneminde sınırların büyümesi ve

²¹¹⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 518-529.

²¹¹⁸ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 545, 546.

²¹¹⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 546-549.

²¹²⁰ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 557.

²¹²¹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 572, 573.

²¹²² Aksarayî, s. 45.

işlerin yoğunlaşması ile adalet sisteminde yeri daha net anlaşılır hale gelmiştir.

Münşeat kitaplarında Emir-i dâd Birinci grup (Devlet Erkânı), Birinci tabaka (Merkezi yönetim) içinde gösterilmekte ve şu şekilde hitap edilmektedir:

“Emirlerin ve uluların meliki, yüce ve saygın hünerleri yayan, **insanların en adili**, devletin iftiharî, sultanlar **sultanının güvendiği**, muazzam, has, Adalet Divanı’nın sahibi olan mutlak Hüdavendigar’ın yüce cenabının ve ulu eşîğinin ikbal ağaçlarının dalları ve azamet semasının güneşi saadet semeresiyle verimli olsun ve Yüce Allah her halinde onun koruyucusu ve yardımcısı olsun, Muhammed (s.a.s) ve soyu hatrına!”²¹²³

Münşeat’taki hitabta yer alan “insanların en adili, sultanın güvendiği, Adalet Divanı’nın sahibi...” gibi ifadeler ve Selçukname’deki Sultan’ın emriyle devletin ileri gelenlerini tevkif edip sorgulaması hatta cezalandırması gibi görevler Emir-i dâd’ın üst seviyede adalet işlerine baktığını göstermektedir.

Kaynaklara göre Türkiye Selçuklularında Eminateddin İsfahanî, Yakut, Nusret, Kıvameddin, Nizameddin, Hatreddin Zekerîya-yı Sucasî, Reşideddin, Eminateddin Düleycanî, Sahip Ata Fahreddin Ali emir-i dâd olarak görev yapan devlet adamlarındandır²¹²⁴.

2. Şer’î Kurumlar

a. Kâdî'l-kudât/Darü'l-mülk Konya Kadısı

Kâdî'l-kudât, kadılar kadısı, baş kadı anlamına gelen Arapça bir terkiptir. Kadılar arasında hiyerarşiyi gösteren bir ünvandır. İslam tarihinde bu müessese Abbasiler döneminde Harun er-Reşid tarafından kurulmuş olup Kâdî'l-kudâtlık makamına da ilk olarak Ebû Yûsuf Yakub b. İbrahim atanmıştır²¹²⁵. Bu tarihten itibaren diğer İslam devletleri tarafından da bu makam devam ettirilmiştir. Büyük Selçuklular Bağdat’a hakim olduktan sonra bu makama Hanefî kadıların atanması husunda Abbasi halifesini etkilemiştir. Sonraki dönemlerde Selçukluların yaptığı fetih bölgelerinde kurulan devletler de yönetim alanlarında Kâdî'l-kudâtlık makamına atamalar yapmışlardır.

Türkiye Selçukluları hukuk alanında kurumlar tesis ederken Büyük Selçuklulardan aldıkları mirası korumuşlardır. Resmi vesikalar ve menşurlara bakıldığında Türkiye Selçuklu Devlet’inde Kâdî'l-kudât aynı zamanda dâru'l-mülk Konya kadısı olarak da ifade edilmiştir. Osman Turan tarafından neşredilen Selçuklu Türkiyesine ait *Tekârîrû'l-menâsıb* (Devlet makamlarına tayinler) adlı münşeat mecmuasının XXXVI-XLI numaraları arasındaki beş vesikadan ilkinde, Ziyâeddin Mehmed’in Selçuk ülkesi ve orduları baş kadısı (kâdî'l-kudât el-memâlik hâkimü asâkir-i mansûre) olarak dâru'l-mülk Konya kadılığına tayini için isdâr edildiği görülmektedir. Bazen Konya Kadılığı görevi verildiğinde ek olarak Anadolu memle-

²¹²³ Hasan b. Abdülmü'min el-Hoyî'nin Kaleminden Selçuklu İnşa Sanatı, Haz. Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı, TTK, Ankara, 2018, s. 123, 136.

²¹²⁴ İbn Bibi, *El-Evâmîrû'l-Alâ'iyye*, s. 519-527, 535, 603; Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, s. 31, 45, 67, 78; Anonim *Selçukname*, Trc. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşkun, Atuf Yayınları, Ankara, 2014, s. 40, 41.

²¹²⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut 1997, XIV, s. 345; Salim Ögüt, “Ebû Yûsuf”, *DİA*, İstanbul, 1994, s. 260-265.

ketlerinin kadılığı ile hassa ve amme vakıflarının nazırlığı da verilmiştir²¹²⁶. Konya Kadısı, Kâdı'l-kudât olduğundan en büyük ilmiye reisi idi. O, halkın davalarını dinler ve ülkedeki diğer kadıları denetlerdi²¹²⁷.

Tekârîrû'l-menâsıb adlı münşeat mecmuasının ikinci kadılık menşûru ise tefsir, hadîs, fıkıh ve usul gibi dinî ilimlerde mümtaz olan Nizameddin Abdullah'ın Amasya ve Çorum kadılıklarına ilâve olarak bütün memleket başkadılığı ile ordu kadılığına(kazaskerlik) tayini ne dair bir fermanla Konya kadılığı ifadesi yer almamaktadır²¹²⁸. Buradan istisna da olsa Kâdı'l-kudâtın aynı zamanda Konya kadısı olmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye Selçuklu Sultanları bu göreve Maturidi-Hanefi kadıların atanmasını tercih etmişlerdir. Kadıların bu mezhep üzere yetişmesi için Mâverâünnahirli Hanefî âlimleri Anadolu'ya getirme hususunda gayret göstermişlerdir. I. Alâeddin Keykubâd'ın Bağdat'ta âlim bir zat olan Hanefî Reşîdüddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed el-Ferganî'ye 631/1234 yılında gönderdiği davetiye bu durumun bir göstergesidir²¹²⁹. Fakat Kutbüddin Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî eş-Şîrâzî eş-Şâfî, Ebû's-Senâ Sirâcüddin Mahmûd b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Hâmid el-Urmevî gibi Kâdı'l-kudâtdan bazıların Eşari-Şafii olduğu görülmektedir. Yani bu

makama yapılan atamalarda Maturidi-Hanefi hassasiyeti gözetilmemiştir.

Kâdı'l-kudât şer'i hukuk makamının başı olduğu gibi ilmin de başı idi. Hitabı da "*Kadılarının ve hâkimlerin meliki, şeriatı ve ahkâmı açıklayan, hidayetin simgesi, halkın en bilgini, dünyanın müftüsü, âlemin allamesi*"²¹³⁰ şeklindedir. Aksarayî başta Konya kadısı olmak üzere Selçuklu kadılarından bahsederken abartılı da olsa "*Bunların hepsi de müctehid idiler. İlmin dallarında, gerçeklerin derinliklerinde ve şer'î kurallarda öyle bir derece ve makama ulaşırlar ki arş, onların karşısında kürsü'den daha düşük seviyede göründü...*"²¹³¹ ifadesini kullanmaktadır. Konya kadılarının bazıları gerçekten dil (Arapça) ve şer'i (Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Mantık vs.) ilimlerin yanında felsefe, astronomi, matematik, geometri ve tıp alanlarında da ihtisas sahibi olmuş, eserler vermişlerdir²¹³². Vezir Muînüddin Süleyman Pervâne tarafından Sivas ve Anadolu başkadılığına (kâdı'l-kudât) tayin edilen ve Kadılık menşûru günümüze kadar ulaşan Kutbüddin-i Şîrâzî bu alanlarda eser veren kadılardandır²¹³³.

Kâdı'l-kudât, Sultanın şer'iatla ilgili hususi davasına da bakardı. *İbn Bibi*'deki bilgilere göre Sultan yılda bir defa şer'i mahkemede kendisinden davacı olan kişi ile birlikte Kâdı'l-kudâtın önünde ayakta hazır bulunurdu. Bu davada şer'iat hükümlerinin kutsallığından dolayı Sultan'a iltimas edilmez, kâdının buyurduğu hemen uygulanırdı. Mahkeme bittikten

²¹²⁶ İbn Bibi, *El-Evâmîrû'l-Alâ'iyye*, s. 550; Osman Turan, *Resmi Vesikalar*, VXXVI/23 b.

²¹²⁷ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 122; Refik Turan, a.g.e, s. 55

²¹²⁸ Osman Turan, *Resmi Vesikalar*, XXXVII/24a, s. 41-42; Gül Akyılmaz, "Selçuklu Adliye Teşkilatı ve Osmanlı Hukuk Sistemi Üzerindeki Etkileri", *SÜHFD* (Prof. Dr. Halil Cin'e Selçuk Üniversitesinde 10. Hizmet Yılı Armağanı), Konya, 1995, s. 23-41/ s. 29.

²¹²⁹ Wilferd Madelung, "11. ve 13. Asırlarda Hanefî Âlimlerin Orta Asya'dan Batıya Göçü", *AÜİFD*, C. XL/LI, 2002, S. 2, s. 41-55/ s. 46.

²¹³⁰ *Selçuklu İnşa Sanatı*, s. 125, 138.

²¹³¹ Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbâr*, s. 69.

²¹³² Ömer Menekşe, *Türkiye Selçukluları Dönemi Konya Fıkıh Âlimleri(478-708/1075-1308)*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2022, s. 205-210.

²¹³³ Osman Turan, *Vesikalar*, s. 41-42

sonra Sultan sarayına döner ve o günkü görevi dolayısıyla kadıya kıymetli bir hil'at ve sıkı bağlanmış bir katır hediye gönderirdi²¹³⁴. Bu bilgiler ve Kadı Cemaleddin'in bu göreve getirildikten sonra "büyük bir ihtişamla ve törenle mahkemeye götürülmesi"²¹³⁵ ifadesi Konya'da Kâdî'l-kudâtın davalara baktığı bir yapının varlığına işaret etmektedir.

İbn Bibi, Aksarayî, Hasan b. Abdülmü'min el-Hoyî'nin eserlerinde ve birçok menşurda yer alan bilgilere göre Türkiye Selçuklu Kâdî'l-kudâtın'ın yani Darülmülk Konya Kadısı'nın görevleri şunlardı:

- Divân-ı Mezalimde hazır bulunmak ve kendisine havale edilen davalara bakmak
- Yılda bir defa da olsa Sultanla ilgili şer'i davaya bakıp neticelendirmek
- Bütün memleketin şer'i işlerine nezaret etmek
- Dindar, tamahkâr olmayan naipler tayin etmek
- Vakıf işlerine nezaret etmek
- Vasiyetlerin takdimini yapmak
- Yetimlerin ve kayıp malların muhafazasında din ve emanet şartlarına riayet etmek
- Nikâh akdi ve miras taksimini yapmak şeklinde ifade edilmektedir.

Kayseri/Bünyan'da bulunan Celâleddin Karatay'ın yaptırmış olduğu 1 Zilhicce 643/19 Nisan 1246 tarihli kervansaray ve 25 Cemaziyelevvel 651/ 23 Temmuz 1253 Karatay Med-

rese vakfiyesinde Kadı İzzeddin Râzi'nin onayı bulunmaktadır²¹³⁶. Yine Sâhib Atâ Fahreddin Ali'nin vakıflarını ihtivâ eden vakfiyesini Ramazan 679/ Ocak 1281 yılında Kâdîl-kudât sıfatıyla Sirâceddin-i Urmevî'nin kaleme alıp tasdik ettiği bilinmektedir²¹³⁷.

Kadılıktan sonra ya da bu görevin yanında farklı alanlarda görev yapanlar da olmuştur. Kadı Necmeddin Nahcevanî vezirlik²¹³⁸, Kadı İzzeddin Konevî, Sultan II. İzzeddin, IV. Rükneddin ve II. Alâeddin'in müşterek saltanat devrinde (1249-1266) kadılık görevinin yanı sıra elçilik, atabeglik, işrâf-ı memâlik gibi görevlerini yürütmüştür. Daha sonra Sultan İzzeddin Keykâvus tarafından vezirlik görevine getirilmiştir²¹³⁹.

Kâdî'l-kudâtın yukarıda bahsi geçen görevlerini ifa ederken dikkat etmesi gereken hususlar ise; hüküm verirken Kur'an, Sünnet, hadis ve sahabenin kavline göre hareket etmek, davalarda zengin-fakir, yabancı-yakın arasında fark gözetmemek, şahitlerin doğruluğu ve tezkiye-sine dikkat etmek, hak sahiplerinin murakabe

²¹³⁶ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celaled-din Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, Ankara, 1998, C. XII, S. 45, s. 17-171/ s. 102.

²¹³⁷ VGM, 592, 100-103; Şükrü Taşdelen, "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Konya Türbe Vakıfları", *KTO İpekyolu Özel Sayısı XVIII (Konya Vakıfları)*, Konya 2021, s. 363-380.

²¹³⁸ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 555, 556.

²¹³⁹ "... o şerefli görevi(vezirlik) üslenecek, o yüksek makamı dolduracak kişi Kadı İzzeddin'den başkası olmazdı. Celâleddin Karatay ile saltanat devletinin büyükleri onun hüküm verme makamına ve emir verme mevkisine oturmasını uygun gördüler. Beraber bütün memleket ve saltanat büyükleri onu vezirlik makamına geçirmeyi lüzumlu gördüler. Hepsini görüşüp danıştıktan sonra görüş ve fikir birliği içinde halk ve devlet işlerinin dizginini onun yetenekli eline teslim ettiler..." bk. İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 562; *Anonim Selçukname*, s. 45.

²¹³⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 123, 124.

²¹³⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 550.

ve terfihinde gayret göstermek şeklinde sıralanmaktadır²¹⁴⁰.

Konya kadısının maaşı İstifa Divanı tarafından belirlenmekte olup maaş haricinde Sultan'ın şer'i davalarına bakmak, sarayda nikâh muamelesinde bulunmak gibi görevlerden dolayı hediyeler verilmekteydi²¹⁴¹. Kâdı'l-kudât-dan bazıları elde ettiği gelirler ile vakıflar kurarak halkı ve ilim erbabını desteklemişlerdir. Kadı İzzeddin bunlardan birisidir. Onun Konya'da medrese, cami bir de mâristan vakfı bulunmaktadır²¹⁴².

Konya Kadısı merkezde üstlendikleri diğer görevleri nâibleri vasıtasıyla ifa ederler, öteki şehir ve kazalarda görevli kadılar Konya Kadısı'nın nâibi olarak faaliyet gösterirlerdi. Nâibler normalde şehir dışında bulunmadıkça kendileri nâib tayin edemezlerdi.

Kaynaklarda ismi geçen Kâdı'l-kudât/Konya kadıları şunlardır: Bahaeddin-i Taberi²¹⁴³, Kadı İzzeddin (Kâdı'l-kudât, Elçi ve Vezir)²¹⁴⁴, Cemaleddin Hotenî²¹⁴⁵, Kadı Bediüddin Ben-dehî²¹⁴⁶, Şemseddin-i Mardînî²¹⁴⁷, Kutbeddin-i Şirazî (Malatya ve Sivas Kadılığı), Kadı Sira-

ceddin²¹⁴⁸, Ziyâeddin Mehmed (Tokat, Erzin-can, Kadıleşker, Kâdı'l Kudât/ Konya Kadısı)²¹⁴⁹, Nizameddin Abdullah (Amasya, Çorum-lu, Kadıleşker, Kâdı'l -Kudat)²¹⁵⁰, Şehâbeddin Abdülkadir b. Mahmûd En-Nahcıvanî (ö. 664/1265)²¹⁵¹, Nureddin Yenbui²¹⁵².

b. Kadıleşker

Türkiye Selçuklularında askerlerin hukuki ve şer'i işlerine bakan kadılardır. Bu statü Büyük Selçuklu'da yoktur. Büyük Selçuklularda askeri, yönetici ve halkın davalarında kadılar arasında herhangi bir ayırım yok iken Türkiye Selçuklularında askeri davalara Kadıleşker bakmaya başlamıştır²¹⁵³. Bu makam Karamanoğlu Beyliğinde ve Osmanlılarda "kazasker", Memluklerde "kadı'l asker" olarak adlandırılmıştır.

Münşeat mecmuasında Kadıleşker'in hitabı; "uluların ve büyüklerin mevlası, kadı-askerlerin kadısı, milletin ve dinin reisi, İslamın ve Müslümanların önderi, sultanın ve meliklerin öğütçüsü...."²¹⁵⁴ şeklindedir.

Yapılan bazı atamalardan anlaşıldığına göre Kâdı'l-kudâtlık ile Kadıleşkerlik makamlarının

²¹⁴⁰ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, ss. 123, 124; Osman Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 40, 41; *Selçuklu İnşa Sanatı*, s. 159, 160.

²¹⁴¹ *Selçuklu İnşa Sanatı*, s. 160; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, ss. 123, 124; Osman Turan, *Resmî Vesikalar*, VXXVI/23b, XXXVII/24b, XXXVIII/25b, XL/26b.

²¹⁴² Kâmil Şahin, "Konya Kadı İzzeddin Mâristân-ı Atik (Hastahanesi) ve Sultan Alâddin Keykubâd Dâruşşifâsı", *VD*, Ankara, 2007, S. 30, s. 101-116.

²¹⁴³ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. I, s. 124-125.

²¹⁴⁴ *Anonim Selçukname*, s. 45, 46.

²¹⁴⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 550.

²¹⁴⁶ Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbâr*, s. 40.

²¹⁴⁷ İbn Bibi II. İzzeddin Keykâvus'un saltanattan ayrılmasından (654/1256) sonra bir ay kadar vezirlikte bulunan ve yakalandığı hastalık sebebiyle vefat eden Şemseddin Kaducuk isminden bahseder ki muhtemelen bu şahıs Şemseddin-i Mardînî'dir. Bk. İbn Bîbî, *El-Evâmi-*

rü'l-Alâ'iyye, s. 577; Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III", s. 17-171/ s. 72.

²¹⁴⁸ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. I, s. 217; C. II, s. 182.

²¹⁴⁹ Osman Turan, *Resmî Vesikalar*, VXXVI/22b.

²¹⁵⁰ Osman Turan, *Resmî Vesikalar*, XXXVII/24a.

²¹⁵¹ Mehmet Yusuf, Konya Asarı Atika Müzesi Rehberi, Alâeddin Klişe Fabrika ve Matbaası, İstanbul, 1930, s. 91; "A yolu-yordamı güzel yüce er. Medresenin içinde Şihâbeddin'in odasının yanında bir oda istiyorum lüt-fundan...." (Beyt: 6435-6445) bk. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Divân-ı Kebir*, Haz. A. Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, C V, s. 470.

²¹⁵² Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbâr*, s. 66.

²¹⁵³ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 122.

²¹⁵⁴ *Selçuklu İnşa Sanatı*, s. 125, 138.

aynı kişide toplandığı görülmektedir. Nizameddin Abdullah Amasya ve Çorum kadılıklarına ilâve olarak bütün memleket başkadılığı ile ordu kadılığına (kazaskerlik) atanmıştır²¹⁵⁵. Bu makama gelen diğer kadılar Kadiasker Yegani²¹⁵⁶, Kadı Hüsameddin²¹⁵⁷ dir.

c. Kadılar

Teşkilatlanma ve idari sistem açısından mühim bir yere sahip olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde adaletin tesisi kendilerinden önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi “kadılık” makamı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Selçuklularda kadılar fıkıh medreselerinde başarı sağlayanlar arasından seçilmiştir.

Bu dönemde Konya medreseleri ilk zamanlar dinî bilimlere ağırlık veren eğitim kurumları olarak şekillenmiş daha sonraları hadis, kıraat, tıp ve astronomi gibi alanlarda ihtisaslaşmıştır. Medreseler okutulan alanlara göre dârü'l-hadis, dârü's-şifa, dârü'l-kurra ve dârü'l-fıkıh şeklinde sınıflanmıştır. Dârü'l-fıkıh kısmında öğrenciler Kıraat, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Usûl-ü fıkıh, Feraiz (Miras Hukuku), Kelam (Akâid) gibi dersler okurlardı²¹⁵⁸. Karatay-ı Kebîr Medresesi, Sırçalı Medrese, Atabekiye Medresesi gibi eğitim kurumları dârü'l-fıkıh yani İslam Hukuku alanında eğitim vermekteydi. Bu medreseler devletin mülkiye, adliye ve ilmiye kadrosuna eleman yetiştirmiştir. Dârü'l-fıkıh kısmında

eğitimini başarıyla tamamlayan ve kadılık mesleğine yetkin olanlar devletin adlî teşkilatında görev almışlardır.

X. ve XIII. Yüzyıllar arasında kaleme alınan *Muhtasaru'l-Kudûrî, el-İhtiyar* gibi fıkıh kitaplarında Kadılarda olması gereken özellikler “Edebü'l-Kâdı” bahsinde zikredilmektedir. Bu bahiste kadının öncelikle *şahitlik şartlarını taşıması*²¹⁵⁹ ve *içtihat edecek derecede olması* ifade edildikten sonra “*Kadılık farzını yerine getirmesinden emin olan bir kimsenin kadı olmasında hiç bir beis yoktur. Acizliğinden korkar ve nefsinin zalimlik yapmasından emin olmayan bir kimse için, kadılık kabul etmek mekruhtur. Bir Müslümanın kadılığı kalbiyle ve lisanıyla talebi hiç de uygun değildir. Kadılık vazifesine yeni atanan, kendisinden evvelki kadının defterini teslim alır, hükümlülerin haline bakar. Bir hakkı ikrar edene o hakkı ilzam eder. İnkâr ederse, ancak azlolunan kadının onun hakkındaki sözü, delil getirmekle beraber kabul olunur. Azlolunan kadı, delil getirmezse, o mevkuf adamı hemen çarçabuk bırakmaz belki onun hakkında tellâl bağırtılır ve onun emri izhar edilir. Yeni kadı, emanetler ve vakıfların hâsılatına bakar, delil nasıl isterse veya mezkûr hakları elinde tutan şahıs itiraf ederse o şekilde amel eder. Düşük kadının sözü, ancak hakkı elinde tutan zat, düşük kadının kendisine bu hakkı teslim ettiğini itiraf ederse, kabul olunur. Kadı, hüküm etmek için camide alenen oturur. Ancak mahremi olan bir kimseden veya kadı olmazdan evvel de daima hediyeleştiği bir kim-*

²¹⁵⁵ Osman Turan, *Resmi Vesikalar*, XXXVII/24a, ss. 41-42.

²¹⁵⁶ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. II, s. 329.

²¹⁵⁷ Aksarayî, *Müsameretü'l Ahabâr*, s. 69.

²¹⁵⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yay., Ankara, 2007 s. 44; Güray Kırpık, “Anadolu Selçuklularında Medreselerin Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi”, *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyum: Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (Bildiriler I)* 27-30 Eylül 2010, Kayseri, 2014, s. 477-489.

²¹⁵⁹ Şahitlik şartları ise bülüğa ermiş olmak, akıllı olmak, hür olmak, anladığını muhafaza edebilmek, konuşma ve görme yetisine sahip olmak, işlerinde ve dini yaşayışında mutedil olmaktır. Bk. Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983, C. XVI, s. 112-135.

seden hediye kabul edebilir. Umumî olmadıkça, herhangi bir hususî davete gidemez. Cenazeye gider, hastayı ziyaret eder, hasımlardan birisini, diğeri olmaksızın misafir edemez”(Ek-1)²¹⁶⁰ şeklinde bilgiler vermektedir. Hanefi mezhebi üzerine kaleme alınan *el-İhtiyar* adlı eserde ise bu bilgiler daha geniş ve teferruatlı bir şekilde izah edilmektedir (Ek-2)²¹⁶¹.

Niğdeli'nin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere medrese mezunlarına kadılık görevinden önce bir kadının yanında divitdarlık, hizmetgüzarlık, kâtiplik ve naiblik gibi yardımcı hizmetlerde yetiştirme fırsatı verildiği görülmektedir²¹⁶².

Kadı atamaları bizzat sultan, Kâdı'l-kudât ya da vezir tarafından yapılmakta idi. Yalnız atamalara bakıldığında bu göreve getirilenlerin sadece Selçuklu Türkiye'sinde yetişenlerden değil İran, Suriye ve Mısır gibi ülkelerden de tercih edildiği görülmektedir. Türkiye Selçuklularının hâkim olduğu topraklarda Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli olmak üzere dört meşhur fıkıh/hukuk mezhebi bulunmaktaydı. Selçuklu Sultanları genellikle Hanefi mezhebi üzere hareket etmiş ve kadıların bu mezhepten olmasına hassasiyet göstermişlerdir²¹⁶³. Kadılık makamına getirilen şahsiyetlerin fıkıh(hukuk) alanında yetişmiş âlim ve zühd sahibi olmasına dikkat etmişlerdir. Hasan b. Abdülmü'min el-Hoyi'nin bu dönemde Anadolu toraklarında kaleme aldığı eserinde mansıp sahiplerini iki fırkaya ayır-

mış, Kadıları din ve eğitim görevlilerinin yer aldığı ikinci fırkanın birinci tabakasına dâhil etmiştir²¹⁶⁴.

Atama yapılan kadılara göreve atandığını belgelemek için “kadılık menşuru” denilen yazılı bir belge verilmiştir. Bu belgede kadının meziyetleri, faziletleri ve devlete olan hizmetleri sayıldıktan sonra yapacağı görevler belirtilmiştir. Menşurların yanında M. Zeki Oral'ın *Anıt Dergisi* (1950)'nde kaleme aldığı makalede gün yüzüne çıkmasına vesile olduğu Arapça olarak yazılmış 23 Rebiülevvel 697 (7 Şubat 1298) ve Zilkade evasıtı 700 (22 Temmuz 1301) tarihli iki hüccette kadıların görevleri ve davaların görülmesi hakkında bilgiler bulunmaktadır²¹⁶⁵.

Menşurlara ve bu hüccetlere bakıldığında Kadılık makamının görevleri şu şekilde sıralanabilir;

1. Vakıf işlerine nezaret etmek
2. Vasiyetlerin takdimini yapmak
3. Yetim ve kayıp malların muhafazasında din ve emanet şartlarına riayet etmek
4. Nikâh akdi ve miras taksimini yapmak
5. Davaya taraf olanlar arasında kararlaştırılan sözleşmelerin şer'i hukuka uygun olarak kayıtlara geçirilmesini sağlamak
6. Tarafların rızalarına uygun hukuken geçerli belgelerin oluşturulması işlemini yapmak

²¹⁶⁰ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî (362-428/973-1037), *Muhtasarü'l-Kudûrî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, v. 80-81.

²¹⁶¹ İbn Buldecî Mecced-dîn Abdallâh b. Mahmûd el-Mavsûfî (599-683/1203-1284), *el-İhtiyar*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, v. 175-184.

²¹⁶² Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefîk ve'l-Hâfîdû'l-Halîk*, Terc. Ali Ertuğrul, TTK, Ankara, 2015/ v. 151a-b, 234a, 296b.

²¹⁶³ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 122.

²¹⁶⁴ *Selçuklu İnşa Sanatı*, ss. 125, 138.

²¹⁶⁵ M. Zeki Oral, “Selçuklular Devrinden Kalma İki Senet”, *Anıt Dergisi*, Konya, Nisan, Mayıs, Haziran, 1950, S. 16, s.1-4/ S. 17, s. 1-3/ S. 18, s. 1-3; İbrahim Ülker, “İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik İşlemleri”, *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, İstanbul, C. I, s. 31-48.

Kadınların belirtilen bu görevlerinin yanında; Elçilik²¹⁶⁶, savaş sonunda her iki tarafa ant içirmek yani muahedeyi sağlamak, halkın zulme uğramasına mani olmak²¹⁶⁷ gibi görevler üstlendikleri görülmektedir.

Kadınların maaşı İstifa Divanı tarafından belirlenmekte ve bazılarının maaşı otlak ıktasından (ıktâ-i otlâkî) karşılanmaktaydı²¹⁶⁸. Onlara maaş haricinde yerine getirdikleri görevlerden dolayı hediyeler verilmekteydi. Sultan İzzeddin Keykâvus Erzincan Meliki Fahreddin Behramşah b. Davud'un kızı Selçukî Hatun'u eş olarak istemiş ve Kadı Şerefeddin Sultan'a kız tarafının olumlu cevabını getirmişti. Nikâh işlemi tamamlandıktan sonra Sultan, Kadı Şerefeddin'e altın, hil'at, çok miktarda elbise, sıkı bağlanmış at ve katırla birlikte, erkek ve kadın köle göndermiştir²¹⁶⁹. Hediyelerden anlaşıldığına göre Selçuklularda kadılardan bazılarının köle sahibi olduğu görülmektedir.

Kadınların yanında Emîn-i Dârul-kaza (Mahkeme Eminliği), Muvarrîh-i Hucac (Kâtiplik) gibi görevliler bulunmaktaydı. Kadılar o dönemde hüccet ve benzeri kayıtları kâtiplere yazdırıyorlardı. 23 Rebiülevvel 697 (7 Şubat 1298) tarihli belgenin sonunda belgeyi kaleme alan Ahlatlı Muhammed bin Musa ismi zikredilmektedir²¹⁷⁰.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Kadılık makamına gelenlerin bazılarının akraba olduğu dikkat çekmektedir. Hatta bazı şehirlerin kadılık makamı yıllarca aynı ailede kalmıştır. Niğdeli Kadı Ahmet, Kâdî'l-kudât Cemaleddin Hotenî'nin torunudur. Kayseri Kadısı Hüsameddin de Kadı Ahmed'in halaoğlu yani Hotenî'nin kızının oğlu olduğu ve uzun yıllar Kayseri kadılığının bu ailede kaldığı bilinmektedir. Yine Kadı Hüsameddin ile Selçuklu beylerinin birinin kızıyla yapılan evliliğinden Kadı Siraceddin dünyaya gelmiştir²¹⁷¹. Eflâkî, Siraceddin Urmevî'nin cenaze merasimi konusunu anlatırken Urmevî'nin oğlu İmâdeddin Ömer'in bu sırada kadı olduğunu bildirmektedir²¹⁷².

Selçuklu Türkiye'sinde kaynaklarda zikredilen diğer Kadılar; Osman Turan'ın hazırladığı **Resmî Vesikalar'da** kadı menşurları kısmında Nizameddin Mehmet bin en-Nakîb (Samsun), Muzafferedin Mehmed el-Bağdâdî (Konya), Nasireddin Osman (Larende) isimleri zikredilmektedir²¹⁷³. **Menakibü'l-Ârifin'de** Bahaeddin Taberî, Kemâleddin-i Kâbî, Kadı İzzeddin (Amasya), Kadı İzzeddin-i Sivasî, Mevlâna İmadeddin (Sivas ve Amasya), Necmeddin Kavseri (Lâdik), Mevlâna Rükneddin (Konya Kadı Naibi) gibi kadınların ismi geçmektedir²¹⁷⁴. **İbn Bibî'de** ismi geçen kadınlar ise; Kadı Şerefeddin (Erzincan), Fahreddin (Amasya Kadısı), Necmeddin-i Kırşehir (Sivas 1248), Bedreddi-

²¹⁶⁶ İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 485; Anonim *Selçuk-name*, s. 45.

²¹⁶⁷ Necmeddin-i Kırşehir Erzincan'da elindeki yarlıg ile Baycu Noyan'ı karşılayarak halkın zulme uğramasına mani olmuştur. Bk. İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 486, 501, 502, 506.

²¹⁶⁸ *Selçuklu İnşa Sanatı*, s. 160; Osman Turan, *Resmî Vesikalar*, VXXVI/23b, XXXVII/24b, XXXVIII/25b, XL/26b.

²¹⁶⁹ İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 202, 203.

²¹⁷⁰ Osman Turan, "Selçuk Türkiye'sinde Faizle Para İkrasına Dair Hukuki Bir Vesika", *Belleten*, Ankara, C. XVI, S. 62, 1952 Nisan, s. 251-260/s. 260; İbrahim Ülker, "İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik İşleme-

ri", *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, İstanbul, C. I, s. 31-48/ s. 40, 42.

²¹⁷¹ Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-sefik*, v. 95a, 24a, 151a-b; Aziz b. Erdeşir-i Esterabadî, *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990, s. 53, 54.

²¹⁷² Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. II, s. 183-185.

²¹⁷³ Osman Turan, *Resmî Vesikalar*, XXXVIII/25a-25b, XL/26a-26b.

²¹⁷⁴ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. I, s. 124, 125, 226, 294, 390, 398, 495; C. II, s. 175, 176, 297, 299.

noğlu Kadı İzzeddin (Konya Kadı Naibi)²¹⁷⁵. Niğde Kadısı Kadı Ahmed'in kaleme aldığı *el-Veledü's-Şefik* adlı eserde Celaleddin Habib (Kayseri), Rukneddin Mazenderanî, Hüsameddin (Kayseri), Celal Tarhuh Kengirî, Şerefüddin Hasan Nekidî, Celal Mahmud, Muhammed b. Muhammed Taştî (Kayseri), Muslih b. Hamid (Kırşehir) adlı kadıların ismi zikredilmektedir²¹⁷⁶. *Aksarayî*'de Celaleddin Habib (Kayseri), Taceddin Hoyî (Karahisar), Kadı Sadreddin, Mecdeddin Karahisarî, Emineddin Tebrizî (Aksaray), Sadeddin (Tokat), Bedreddin Kazvinî (Niksar)'nin ismi geçmektedir²¹⁷⁷. Ayrıca bazı vesikalarda Cemâleddin Muhammed b. Hasan, Mahmut b. Mehmet (Turhal), Abdullah b. Abdurrahman Tebrizî (Amasya) adlı kadıların ismi bulunmaktadır²¹⁷⁸.

SONUÇ

Adaleti devlet anlayışının merkezine koyan Türkiye Selçukluları; İslam öncesi ve Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu gibi Türk devletlerinin katkılarıyla belli bir olgunluğa ulaşmış olan Adliye sistemini kendi bölgesinde uygulamış ve teşkilatın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Konya'nın alınmasından itibaren siyasî murisi olan Büyük Türkiye Selçuklu ve çağdaşı olduğu diğer Türk devletlerin hem sisteminden hem idari kadrolarından faydalanmıştır. Aldıkları sistemi zaman içinde bulundukları coğrafi

konum ve dönemin de etkisiyle bazı eklemeler yaparak geliştirmişlerdir.

Türkiye Selçukluları adalet sisteminde Türk töre hukuku ve İslam hukukunu temel almıştır. Töre/örf hukuku Türklerin İslam'ı kabulünden itibaren diğer Türk devletlerinden Türkiye Selçuklu Devleti'ne gelinceye kadar belli bir tekâmüle ve uygunluğa erişmiş olduğu muhakkaktır. Bu nedenle örfi hukuk ile şer'i hukuk birbiriyle ters düşmemektedir. Yalnız Adlî Teşkilatta örfi hukuk daha çok devlet adamlarının idaresinde öne çıkmış, bu davalara Emir-i dâd bakmıştır. Şer'i davalar ise kadılara havale edilmiştir.

Adlî teşkilatın en üstünde sultan yer almış, adaletini Mezalim Divanıyla uygulamış ve teşhir etmiştir. Sultan olmadığı zaman bu divana vezir, nâib gibi devlet erkânı nezaret etmiştir. Fetihlerle ülkenin sınırları genişleyip devlet işleri yoğunlaşınca adalet işlerine Emir-i dâd bakmaya başlamıştır.

Türkiye Selçukluları özellikle Darülmülk Konya'da kurdukları medreseler aracılığıyla kendi siyasî, dini, iktisadî ve bilimsel hedefleri doğrultusunda devlet kadrolarını oluşturmuşlardır. Ülkenin en küçük idari birimine kadar adalet; hukuk kadrosunun en mühim ve en kalabalık kısmını oluşturan kadılar aracılığı ile götürülmüştür. Medreselerde ihtisaslaşmaya başlayan Türkiye Selçukluları, adlî kadrolarını Darülmülk Konya'da bulunan, günümüzde hukuk üniversitesi diyebileceğimiz Karatay-ı Kebîr Medresesi, Sırçalı Medrese, Atabekîye Medresesi gibi kurumlardan karşılamıştır. Medreseden mezun olanların tecrübeli bir kâdının yanında devitdarlık, kâtiplik gibi görevler yaparak tecrübe kazandıktan sonra atamaları yapılmıştır.

²¹⁷⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 201, 202, 501, 502, 505, 513, 550, 551.

²¹⁷⁶ Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefik*, v. 71b, 95a, 114a, 130b, 151b, 234a-b, 281a.

²¹⁷⁷ Aksarayî, *Müsameretü'l Ahibâr*, s. 69, 94, 209, 226.

²¹⁷⁸ Osman Turan, "Faizle Para İkrazına Dair", s. 259; M. Zeki Oral, a.g.m., S. 17/s. 1; S. 18/s. 1-4; İbrahim Ülker, a.g.m., s. 31-48.

Kadılarının başı Kâdî'l-kudât yani Konya Kadısı'dır. Ayrıca Türkiye Selçuklularında sadece askeri davalara bakan Kadileşkerlik makamı da bulunmaktadır. Genellikle Kâdî'l-kudâtlık ve Kadileşkerlik makamının aynı kişide olduğu görülmektedir. Sultanlar her ne kadar kadılarının Hanefi mezhebinden olmasına dikkat etseler de özellikle Darülmülk Konya Kadısı'nın Şafî mezhebinden olduğu dikkat çekmektedir.

Devletin son döneminde kadılardan bazılarının evlilik yolu ile devlet erkânıyla akrabalık kurduğu görülmektedir. Ayrıca bazı şehirlerin kadılık makamının uzun yıllar aynı ailede kaldığı da dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMET EFLAKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Osmanlı Hukukunda Şer'i Hukuk-Örfi Hukuk İkilemi ve Yasama Organının Yetkileri", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1999, C. XII, S. 2, s. 117-121.
- AKYILMAZ, Gül, "Selçuklu Adliye Teşkilatı ve Osmanlı Hukuk Sistemi Üzerindeki Etkileri", *SÜHFD* (Prof. Dr. Halil Cin'e Selçuk Üniversitesinde 10. Hizmet Yılı Armağanı), Konya, 1995, s. 23-41.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Yay., Ankara, 2007.
- Anonim *Selçukname*, Trc. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşkun, Atıf Yay., Ankara, 2014.
- APAYDIN, H. Yunus, "İctihad", *DİA*, İstanbul, 2000, C. XXI, s. 432-445.
- ARSAL, Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, C. I, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1947.
- AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERABADÎ, *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990.
- BARDAKOĞLU, Ali, "İstihsan", *DİA*, 2001, C. XXIII, s. 339-347.
- BİRSİN, Mehmet, "Siyâset"ten Örfî Hukuka: Siyâset-i Şer'iyyenin Serüveni", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2019, C. X, s. 2, s. 425-460.
- CAHEN, Cl., *Osmanlılardan Önce Anadolu Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, e Yayınları, İstanbul, 1979.
- CİN, Halil -Ahmet Akgündüz, *Türk İslâm Hukuk Tarihi*, Timaş Yayınları, C.I, İstanbul, 1990.
- ÇAĞIRICI, Mustafa "Adâlet", *DİA*, İstanbul 1998, C. I, s. 341-343.
- DEMİRCİ, Mustafa, "Emir", www.konyapedia.com (10.01.2023)
- DOĞAN, D. Mehmet, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük (Osmanlıca Yazılışlı)*, Yazar Yayınları, C. II, Ankara, 2020.
- DÜZGÜN, Osman, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Karşılıklar Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.
- EBÛ BEKR ŞEMSÜ'L-EİMME MUHAMMED B. EBÎ SEHL AHMED ES-SERAHSÎ, *el-Mebsût*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983.
- EBÛ'L-HÜSEYN AHMED B. MUHAMMED EL-KUDÛRÎ (362-428/973-1037), *Muhtasarı'l-Kudûrî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstinsah Tarihi 846 (1442).
- ERGİN, Muharrem *Orhun Âbideleri*, Hisar Kültür Gönüllüleri Yay., İstanbul 2003.
- GENÇ, Reşat, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Basımevi, Ankara, 2002.
- Hasan B. Abdülmü'min El-Hoyi'nin Kaleminden *Selçuklu İnşa Sanatı*, Haz. Cevdet Yakupoğlu-Namîq Musalı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2018.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, XIV, Beyrut, 1997.
- <https://sozluk.gov.tr/>
- İBN BİBÎ, *El-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûrî'l-Alâ'iyye*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2020.
- İBN BULDECÎ MECDED-DİN ABDULLÂH B. MAHMÛD EL-MAVSİLÎ (599-683/1203-1284), *El-İhtiyar*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, v. 175-184.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayıncılık, II. Basım, İstanbul, 2005.

- KAFESOĞLU, İbrahim “Büyük Selçuklu İmparatorluğu”, *Türk Dünyasının El Kitabı*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1976, s. 807.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997.
- KANAR, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul, 2015.
- KERİMÜDDİN MAHMUD AKSARAYÎ, *Müsameretü'l Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2000.
- KIRPIK, Güray, “Anadolu Selçuklularında Medresele-
rin Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi”, *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyum: Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (Bildiriler I) 27-30 Eylül 2010*, Kayseri, 2014, s. 477-489.
- KOCA, Salim, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilâtı”, *Türkler*, C. II, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 823.
- KOCA, Salim, *Türk Kültürünün Temelleri*, Pelin Ofset, Ankara, 2010.
- KÖPRÜLÜ, Fuat “Ortazaman Türk Hukukî Müesseseleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2022, C. V, s. 438-463.
- MADELUNG, Wilferd, “11. ve 13. Asırlarda Hane-
fi Âlimlerin Orta Asya’dan Batıya Göçü”, *AÜİFD*, C. XL/LI, 2002, S. 2, s. 41-55.
- Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, Maarif Nezareti Celilesi, Matbaayı Osmaniye, İstanbul, 1300.
- MEHMET YUSUF, *Konya Asarı Atika Müzesi Rehberi*, Alâeddin Kiliş Fabrika ve Matbaası, İstanbul, 1930.
- MENEKŞE, Ömer, *Türkiye Selçukluları Dönemi Kon-
ya Fıkıh Âlimleri(478-708/1075-1308)*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2022.
- MERÇİL, Erdoğan, “Selçuklularda Emîr-i Dâd Mües-
sesesi”, *Belleten*, 1995, C. LIX, S. 225, s. 327-340.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ, *Divân-ı Kebir*, Haz. A. Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, C. V, Ankara, 2000.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü’s-Şefik ve’l-Hâ-
fidü’l-Halîk*, Terc. Ali Ertuğrul, TTK, Ankara, 2015.
- NİZÂMÜ’L-MÜLK, *Siyâset-nâme*, Haz. Mehmet Al-
tay Köymen, Ankara, 1999.
- ORAL, M. Zeki, “Selçuklular Devrinden Kalma İki Senet”, *Anıt Dergisi*, Konya, Nisan, Mayıs, Haziran, 1950, S. 16, s.1-4/ S. 17, s. 1-3/ S. 18, s. 1-3.
- ÖĞÜT, Salim, “Ebû Yûsuf”, *DİA*, İstanbul, 1994, s. 260-265.
- ÖZEN, Şükrü, “İstislah”, *DİA*, 2001, C. XXIII, s. 333-388;
- REŞİDÜ’D-DÎN FAZLULLAH, *Cami’ü’l-Tevârih-Sel-
çuklu Devleti*, Trc. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul.
- SARI, Mevlüt, *El-Mevarid (Arapça-Türkçe Sözlük)*, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul 1982.
- ŞAHİN, Kâmil, “Konya Kadı İzzeddin Mâristân-ı Atık (Hastahanesi) ve Sultan Alâeddin Keykubâd Dâ-
ruşşifâsı”, *VD*, Ankara, 2007, S. 30, s. 101-116
- ŞENER, Abdülkadir, *Kıyas, İstihsan, İstislah*, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara, 1974.
- ŞEŞEN, Ramazan, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2012.
- TANERİ, Aydın, “Emir-i Dâd”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. XI, s. 130.
- TANERİ, Aydın, “Müsâmeretü’l-Ahbâr’ın Türkiye Sel-
çukluları Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri”, *TAD*, IV, Ankara 1968, s. 127-171.
- TANERİ, Aydın, *Türk Devlet Geleneği*, İstanbul, 1997.
- TAŞDELEN, Şükrü, “Türkiye Selçukluları ve Bey-
likler Dönemi Konya Türbe Vakıfları”, *KTO İpekyolu Özel Sayısı XVIII (Konya Vakıfları 1)*, Konya 2021, s. 363-380. s. 363-380.
- TEKİN, Talat, *Orhon Yazıtları*, TDK. Yay., Ankara 1988.
- TURAN, Osman, “Selçuk Türkiye’sinde Faizle Para
İkrazına Dair Hukuki Bir Vesika”, *Belleten*, Ankara, 1952 Nisan, C. XVI, S 62, s. 251-260.
- TURAN, Osman, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Ce-
lâleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Bel-
leten*, Ankara, 1998, C. XII, S. 45, s. 17-171.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İs-
tambul 1971.
- TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Ta-
rihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2003.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi
Vesikalar*, TTK, Ankara 2014.

TURAN, Refik, *Türkiye Selçuklularında Hükümet*, TTK, Ankara 2020.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara 1970.

ÜLKER, İbrahim, “İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik İşlemleri”, *II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri*, İstanbul, 2014, C. I, s. 31-48.

VGM (Vakıflar Genel Müdürlüğü), 592, 100-103.

YENİÇERİ, Celal, “Mezâlim”, *DİA*, Ankara 2004, C. XXIX, s. 515-518.

YUSUF HAS HACİB, *Kutadgu Bilig*, Haz. Mustafa S. Kaçalın, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019.

Ek 1: Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî (362-428/973-1037), Muhtasarü'l-Kudûrî, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstinsah Tar.: 1422, D. baş no: 60 Zile 132, v. 80.

Ek 2: İbn Buldecî Mecceddin Abdallâh B. Mahmûd El-Mavsîlî (599–683/1203–1284) tarafından yazılan, 1384 yılında istinsah edilen Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Adana İl Halk Kütüphanesi, 01 Hk 509 numaralı demirbaşında yer alan *El-İhtiyar* adlı eserin 175. varakı.

SELÇUKLU DÖNEMİ

KONYA KADILARI

Mustafa AKKUŞ

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE,
makkus@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6327-8278.

Ayşenur ÜNAL

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE,
uaysenur011@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1710-6904.

ÖZ

Konya Türkiye Selçuklu Devleti'ne başkent olmasıyla Sivas, Amasya, Aksaray, Niğde, Erzincan, Kayseri gibi şehirler merkeze bağlı hale gelmiş, bu bölgenin kadıları da Konya'dan atanmıştır. Kadılar, Selçuklu devletinde sadece şeri davaları çözmekle yetinmemiş, vezirlik, atabeylik, elçilik, vakıf nazırlığı gibi görevlerde bulunmuşlardır. Ayrıca çıkan isyanlara ve Moğol istilasına karşı halkı ve devleti korumaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ancak atanmış bütün kadılar, işlerini düzgün yapmamış bazıları sultanları eğlenceye ve kötü işlere teşvik etmiştir. Fakat Konya'da kadılık yapmış olan Kadı Cemaleddin Hotenî, Kadı İzzeddin, Kadı Sirâceddin Urmevî dönemin güçlü isim-

lerinden olmuş hem kardeşler arasındaki tartışmaları sonlandırmada hem devletin iç isyanlarını bastırmada hem de Moğol istilasını sırasında devletin bekasını sağlamaya çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Konya, Kadı, Yöneticiler, Vezirlik, Elçilik.

KONYA KADIS IN THE PERIOD OF SELJUKS

ABSTRACT

When Konya became the capital of the Seljuk State of Türkiye, cities such as Sivas, Amasya, Aksaray, Niğde, Erzincan and Kayseri became dependent on the center, and the kadıs

of this region were appointed from Konya. In the Seljuk state, the qadis were not content with just solving sharia cases, but also served as vizier, atabey, embassy, and foundation minister. In addition, they carried out activities to protect the people and the state against the rebellions and the Mongol invasion. However, not all appointed judges did their jobs properly, and some encouraged the sultans to have fun and bad deeds. However, Kadi Jamal al-Din Hotenî, Kadi Izz al-Din, Kadi Sirâj ad-Din Urmevi, who were judges in Konya, were among the powerful names of the period and tried to end the arguments between the brothers, suppress the internal rebellions of the state and ensure the survival of the state during the Mongol invasion.

Keywords: Seljuks, Konya, Kadi, Administrators, Viziership, Embassy.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devletinde I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e kadar olan dönemde kadılık kurumu, atamaları, Konya'daki kadılar hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmıyor. En erken kayıtlara göre, Kutalmışoğlu Süleymanşâh 1082'de fethettiği bölgeler için Trabulus-Şam hâkimi Şii Celaü'l-Mülk'ten kadı ve hatipler göndermesini istemiştir. I. Kılıç Arslan 1107'de Musul'u hâkimiyetine aldığı anda Musul Selçuklu hâkimiyetinden çıkıp Zengi idaresinde bulunduğu zaman bile kadılık yapmaya devam edecek olan Ebu Muhammed b. Abdullah b. el-Kasım eş-Şehrizûrî'yi Musul'a atamıştır²¹⁷⁹. I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve sonrası Konya'da

merkezi bir sistem olduğu, davalara kadılarla birlikte Keyhüsrev'in de katıldığı, hatta kadılardan senede bir kez Sultandan şikâyetçi olan birinin davasına baktığı kaydedilmiştir. Sultanların I. Keykubâd'ın Yassıçimen Savaşı sonrasına kadar mahkemelerde bulunduğu, savaş sonrası devletin işleri arttığı için davaların kadılara bırakıldığı açıklaması yapılmıştır²¹⁸⁰.

Türkiye Selçuklu Devletinde kadılar, sadece dini davaları çözmekle görevli olmamış, vezirlik, atabeylik, elçilik, müderrislik, arabuluculuk, savaşlarda komutanlık, vakıfların idaresi gibi çeşitli vazifelerde bulunmuşlardır. Ayrıca, Sultanların hâkimiyetini devlet adamlarına onaylattıran, sultanlarla arkadaşlık edebilen bu sayede onları iyi ya da kötü olarak yönlendirebilen bir statüye sahip olmuşlardır.

I. İzzeddin Keykâvus, Fahreddin Behramşah'ın kızı ile evliliği sırasında Kayseri'ye yanına gelen Erzincan Kadısı Şerafeddin'i, ordu eşrafı, devlet adamları ve şehrin ileri gelenlerine karşılatmış, I. Keykubâd'ın sultanlığını, Sivas Kadısı devlet adamlarına yemin ettirerek kabul ettirmiştir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi kadılarından Amasya kadısı Köre, kendi bölgesindeki isyan hazırlığını haber ederek Sultanı savaşa teşvik etmiş, Baycu Sivas'ı istila edeceğinde Kadı Necmeddin buna engel olmuş ve daha sonra Celaledin Karatay'ın ısrarıyla vezirliği kabul etmiştir. 1243'de Amasya Kadısı Fahreddin, Mühezzübidin Ali ile Moğollarla görüşmeye giderek sulhun gerçekleşmesine yardımcı olmuştur. 1246'da Güyük Han'ın yanına IV. Rükneddin ile birlikte Kadı Cemaleddin Hotenî de gitmiş, 1249'da dönüşte Konya

²¹⁷⁹ İbnü'l Esir, *İslâm Tarihi- el-Kâmil fi'l-Târîh*, çev. Abdulkurim Özaydın, Ravza Yayınları, C. VIII, İstanbul 2019, s.522-523.

²¹⁸⁰ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020 s. 123-124.

ve tüm Rum memleketlerinin kadılığına ilave olarak hassa ve amme vakıfların nazırlığına getirilmiş, Şemseddin İsfehanî'nin öldürülmesiyle de vezirliğe getirilmiştir. Kadı Cemaleddin, II. İzzeddin ve IV. Rükneddin arasında çıkan savaşta şehit edilince bu kez Celaleddin Karatay'ın tavsiyesiyle Kadı İzzeddin vezirliğe getirilmiştir. 1256'da Kadı, Moğollarla yapılan savaşta şehit edilmiştir.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde (1266-82), iki tür kadı grubu ortaya çıktığından bahsedilir. Bunlardan bir grubu; gözü kara kadılar diye sıfatlanıp bilgisiz ve beceriksiz, çanak yalayıcılar olarak tanıtılır. Bu Kadı grubunun tam aksine içlerinde Kadı Sirâceddin Urmevî'nin de bulunduğu diğer kadı grubuna iltifat edilir²¹⁸¹. II. Gıyâseddin Mesud dönemi şairlerinden olan Seyfeddin Fergani, kendi devrinin devlet adamlarını, âlimlerini, sufilerini eleştirirken kadıları da rüşvet alıp, dinin emirlerine uyma konusunda dikkatsiz davrandıklarından dolayı, “Ey hile yapan, haram tadan ve rüşvet yiyen kadı! Dinin dinsizlik, şıarın şeriat-sızlıktır.” diyerek tenkit etmiştir²¹⁸².

Sivas kadısı, 1277'de Baybars taraftarı olduğu iddiasıyla öldürülünce, Şemseddin Cüveynî tarafından Sivas kadılığına Kutbüddin Şirâzî getirilmiştir²¹⁸³. Kadı Sirâceddin Urmevî, Cimri olayında fetva çıkararak halkı Konya'ya

savunmaya teşvik ettiği için Fahreddin Ali'nin Abaka'ya Kadı'nın şehrin korunmasındaki çabasını anlatmasıyla Sirâceddin Urmevî, Rum ülkesi başkadılığına getirilmiştir. Kadılar, Moğol istilası Anadolu'yu hâkimiyetine aldığı anda, Konya'dan bağımsız bir şekilde değil İlhanlıların onayıyla atanmıştır²¹⁸⁴.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde Kadıların Vasıfları

Zencânî, 1228'de tamamlayıp I. Alaedin Keykubâd'a sunduğu siyasetname türündeki eserinde milletin, dinin ve adaletin gözetleyicisi diye andığı Kadıları; “*ilimle birlikte takva alametleri taşıyarak hüküm vermenin kendisine bırakıldığı yerde adaletle davranan kimsedir.*” diyerek tavsif etmiş, takvanın, davacı ile davalı arasını ayırmada ve verilen hükümlerin inşasında asıl olan kıstas olduğunu söylemiştir. Olgun bir aklın ve üstün bir fazilet anlayışının neticesi budur diyerek takvanın önemini vurgulamıştır. Hatta takvadan kaçınanın bütün şer'i ahkâmı bilse de hüküm vermesinin uygun olmayacağını söylemiştir. Kadıda bulunması gereken özellikleri de şu şekilde anlatmıştır; “*Kadı'nın muttaki ve şer'i ahkama vakıf olduğunda, hakkı söylemesi ve kendini ateşe yaklaştıracak, sultanın gazabını çekecek zulümden kaçınması umulur. O, davacı ve davalının bir korku ve bela gelir endişesinden kendisinden ürkmeyeceği şekilde, kuvvetli ile zayıfın, âlim ile cahilin arasında fark gözetmeksizin hüküm verir.*”²¹⁸⁵

Zencânî, söylediği şartlara bazı ilim ehlinin şunları ilave ettiğini kaydeder; “*Kadı, şeffaf ve*

²¹⁸¹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeratü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınevi, Ankara 2000, s.39-40.

²¹⁸² Ahmed Ateş, “Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Din Muhammed Al-Fargani”, *Belleten*, C. XXIII, S.91 Ankara, 1959, s.427.

²¹⁸³ Mahmut Recep Keleş, “Kösedağ Savaşı Sonrası Anadolu'ya Gelen Âlimlerden Sivas Kadısı Kutbüddîn-i Şîrâzî ve İlmi Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD) = Journal of History School (JOHS) [Tarih Okulu]*, İzmir 2018, s.73.

²¹⁸⁴ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.639.

²¹⁸⁵ Zencânî, *Kitâbu'l Letâifi'l Alâiyye fi'l-Fedâili's-Seniyye*, çev. Hasan Hüseyin Adalıoğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2020, s.177.

emin, çok ciddi, az şakacı, muttaki, hırstan uzak, kanaati boyun eğmekten, onuru açgözlülükten, sabrı sıkıntıya düşmekten ve adaleti zulme düşmekten alıkoyan kimse olması gerekir. Ayrıca kadının ilmini mütalaa ile geliştirmesi, anlayışını kuvvetlendirerek olaylara farklı gözle bakabilmesi, şüpheden kaçınması, zandan uzak durması, güç bir mesele ile karşılaştığında istişare etmesi ve zor meselelerde teenni ile davranması gerekir. Bütün bunlar kadılarda bulunması gereken celal sıfatlarıdır. Bu şartlara riayet etmek, kadılar ve valiler için gerekli olmasına rağmen, zamanın kadı ve valileri bunlara pek riayet etmemektedirler. Vallahu veliyyü't-Tevfîk."²¹⁸⁶

Necmeddîn-i Dâye, 1223 yılında Alâeddin Keykubâd'a sunduğu eserinde kadılarda bulunması gereken bazı ilkelerden bahsetmiştir. Bu ilkelerin başlıcaları arasına takva sahibi olmayı, ilmi halka yaymayı ve halkı bidatlerden uzak tutmayı koymuştur. Maddi çıkar uğruna siyasîlere yaltaklanmalarını, dini keyiflerine göre yorumlamalarını, *emr-i bi'l ma'ruf nehy-i ani'l münker* kaidesini tatbik etmekten uzak kalmalarını eleştirmiştir. Müfti, vaiz ve kadıları "Dili âlim, gönlü cahil" olarak suçlamış, özellikle kadıları "halka zulmeden, rüşvet alan, hak gözetmeyen, yetim malı yiyen, mescid ve medreselere ehil olmayan kişileri yerleştiren ve toplum içinde hisbe görevini yerine getirmeyen" kişiler olduğu için tenkit etmiştir²¹⁸⁷.

Kadılar atandıktan sonra bunun belgelenmesi için kadılık menşuru verilmiştir. Kadılardan beklenenler ve görevleri bu belgelerde kaydedilmiştir. Osman Turan, Selçuk ülkesi ve

orduları başkadısı olarak payitaht Konya kadılığına Ziyaeddin Mehmed adlı kişinin atanmasını anlatan menşuru yayınlamıştır. Menşurda, Ziyaeddin Mehmed'e Tokat ve Erzincan kadılıkları ile ordunun hâkimliği ilâve edilmek üzere, saltanatın merkezi, devletin menşei olan Konya kadılığına tâyin olunduğu, bütün memleketin şer'i işlerine nezaret etmesi, Konya kadılığına tayin edilen kadıların aynı zamanda bütün Anadolu'nun şer'î işlerine bakması, diğer kadıları tayin etmeye kendisinin yetkili olduğu ve dindar, tamahkâr olmayan nâipler tâyin etmesi dâvaların hallinde, münazara ve husumetlerin kaldırılmasında zengin, fakir, yabancı ve yakın arasında fark gözetmemesi, nikâhların akdi, mirâsların taksimi, vesika, sicil ve sâkkıların tahririnde, vasiyetlerin takdimi, yetim ve kayıp mallarının muhafazasında din ve emânet şartlarını yerine getirmesi, şahitlerin doğruluğu ve tezkiyesine dikkat etmesi, vakıf, cami, medrese, hankâh, zâviye, türbe ve yol gibi hayır işlerine nezaret etmesi, istihkak sahiplerinin mura-kabe ve terfihinde gayret gösterip yiycilerin el uzatmasına mâni olması gibi konular emredilmek suretiyle baş kadının vazifeleri ortaya konmaktadır. Dîvân-ı istîfâdan maaşına işaret edilerek Anadolu'nun nâib, memur, imam, seyyid ve şeyhlere, ahi, ayân, tüccar bütün ileri gelen devlet adamlarıyla birlikte halkına hitaben, kâdî'l-kudâtun hukukî ve dinî konularda bir nevî özerk olduğu ilan edilmiş; dolayısıyla görev ve yetkileri konusunda hiç kimsenin müdahale etmemesi sağlanmıştır²¹⁸⁸.

²¹⁸⁶ Zencânî, *Kitâbu'l Letâifi'l Alâiyye*, s.178.

²¹⁸⁷ Necmeddîn-i Dâye, *Sûfî Diliyle Siyaset*, haz. Özgür Kavak, Klasik Yayınları, İstanbul 2010, s.17, 25-26.

²¹⁸⁸ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 43; İbrahim Ülker, "İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik İşlemleri", *Uluslararası II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi c.I*, ed. Fethi Gedikli, 13-14 Mayıs 2016 İstanbul, Oniki Levha Yayıncılık, s.35,

Ömer Menekşe, Hindûşah Nahcivânî'nin (ö. 761/1359)²¹⁸⁹ eserine dercettiği bir menşurda da daima doğru yolda ve dindar bir kimse olarak tavsif edilen Ziyâeddin Mehmed'e Tebriz ve havâlisinin ihtisâb işlerinin devredildiği, kadılığının yanı sıra, hisbe vazifesinin de tevdi edildiğini söyler. Buna göre bu vazife kapsamında; Müslümanları şeriatin emir ve yasakları dairesinde tutması, fiyat ve ölçülerde hak ve kanuna göre ihtiyatlı olması; Cumhurun ittifak ettiği ve havâss ve avâmın rıza gösterdiği fiyatları kararında sabit bulundurması, eğer çarşı mensubu ve esnaftan biri fiyatlarda değişiklik yaparsa buna cevâz vermeyip tedip etmesi; tartı ve kileleri 1323 ayarında muhafaza etmesi, eksik ölçenleri cezalandırması arşın (zira), tartı, kilelerin tayininde şehir halkının tam ve doğruluğuna inandığı üzere müsâvi (eşit) ve muvâzi (denk) tutması, buna muhalefet edenleri tecziye etmesi (cezalandırması) ve bu suretle Allah'ın ve halkın rızasına uygun bir tarzda harekette bulunması emredilmekte ve böylece payitaht (dârül-mülk) Tebriz şehri ve ahalisinin hâkimleri, seyyidleri, kadıları, büyükleri, ileri gelenleri, ayan ve çarşı esnafının Ziyaeddin Mehmed'i orada kendi muhtesibleri bilip işlerinde ona müracaat etmeleri ve onun emir ve yasaklarının Şariate uygun olduğuna inanmaları, muhalefetten sakınmaları, pazar halkının (cemaat-i pâzâriyân) her dükkândan her hafta, her ay muhtesiblere ödedikleri resmi, ona ve

mutemetlerine ödemeleri belirtilmektedir²¹⁹⁰. Hindûşah Nahcivânî, eserinde Ziyaeddin Mehmed'den bahsettiğine göre Osman Turan'ın yayınladığı menşurlarda bu kadının hangi dönemde görev yaptığı belirtilmemiş olmasına rağmen Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış devri sultanı II. Gıyâseddin Mesud devri kadılarından olduğu düşünülebilir.

Kutalmışoğlu Süleymanşâh'tan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e Kadar Kadılar

Türkiye Selçuklu Devletinin ilk kurucusu sayılan Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ın, babası Alp Arslan'a karşı isyan edip öldüğünde oğullarının da isyana karışma ihtimali dolayısıyla verilen öldürülme emrini, vezir Nizamü'l-Mülk engelleyerek Urfa-Birecik tarafına gönderilmesini sağlamıştır. Sultan, 1075 ve sonrasında İznik'i başkent ilan ederek Batıda fetihlerle uğraşırken, 1078'de İstanbul tahtına Botaniates'in çıkmasına yardım etmiş, 1081'de tahtı ele geçiren Aleksios Komnenos vergi vererek İstanbul'dan uzaklaştırınca Süleymanşâh, yönünü Çukurova Ermenilerine çevirmiştir. 1082'de fethettiği Tarsus, Aynizerba, Misis bölgesi için, Şii olan Trablus-Şam hâkimi Celalü'l-Mülk'ten kadı ve hatipler istemiştir²¹⁹¹. Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ın istediği kadıların mezhebi durumunun ne olduğunu, hatta sultanın bu sırada hangi mezhepte olduğunu bilmiyoruz. Ancak yeni fethedilmiş bölgelere Şii bir yöneticiden kadı istediğine göre, Sultan ya Şiiliğe meylet-

²¹⁸⁹ Hindûşah Nahcivânî, İlhanlılarda yüksek düzey bir devlet görevlisi babanın oğlu olarak muhtemelen 1284-1291 arasında dünyaya gelmiştir. İlhanlılar döneminde münşi olarak görev yapmıştır. Mustafa Uyar, "Hindûşah Nahcivânî'ye Ait Düstür el-Katip fî Ta'yin el-Meratib Adlı Eserde Casusluk Anlayışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2005, s.282.

²¹⁹⁰ Ömer Menekşe, *Türkiye Selçukluları Dönemi Konya Fıkıh Âlimleri*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2022, s.303.

²¹⁹¹ Hamdullah Müstevfî-i Kazvî, *Târih-i Güzide*, Ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s.30-31.

miş ya da Celalülmülk Şii bile olsa ondan bölgesinde bulunan Sünni kadı talebinde bulunmuş olabilir. Ancak Kadıların gönderilip gönderilmediği hakkında bilgi bulunmadığı için net bir değerlendirme yapılması mümkün değildir.

Kadı Ebu Muhammed Abdullah b. el-Kâsım eş-Şehrizûrî:

I. Kılıç Arslan döneminde Türkiye Selçuklularına Konya başkent olmuştur. İznik'ten ve İstanbul'dan geriye çekilmiş olan Selçukluların, Batı seferleri bu yıllarda duraklamış, yeni başlayan Haçlı Seferleriyle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Batıya seferler durmuşken Çökmüş'ün adamlarının davetiyle Kılıç Arslan, 1107'de Musul'a gidip bölgeyi fethetmiştir. Musul'a kadı olarak Ebu Muhammed Abdullah b. el-Kâsım eş-Şehrizûrî'yi atamıştır²¹⁹². Sultanın bu dönem Musul'a kadı ataması yaptığını söyleyen İbnü'l Esir, kadının kim olduğu hakkında bu kısımda hiç bilgi vermez, övgü ya da yergi ifadeleri kullanmazken Musul reisliğine atanan Ebü'l Berekât Muhammed b. Muhammed b. Hamis'in üstadımız dediği Ebu'r-Rebi Süleyman'ın babası olduğunu belirtir. Alim ve Kadılardan bahsederken övgü ifadesi kullanmayı seven İbnü'l-Esir, yeni tayin edilen Kadı hakkında sessiz kalmıştır. Kılıç Arslan'ın Musul seferine çıkarken Konya'daki kadılar hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanmıyor ancak Kutalmışoğlu Süleymanşâh da yeni fethedilen bölgelere ilk olarak kadı atamaları yaptığına göre, Konya'da da isimleri bilinmese de kadılar görevlendirilmiştir.

Türkiye Selçuklu hizmetindeki kadılığı hakkında bilgi sahibi olmadığımız Kadı Kemaleddin Ebu Muhammed Abdullah b. eş-Şehrizûrî, 1136'da İmadüddin Zengi'nin elçisi olarak Abbasilere, Musul'da yanlarında bulunan eski Halife Raşid'in bir mektubu ve Zengi'nin isteklerini iletmek için gönderilmiştir. Kadı yeni ilan edilen Halife Muktefi ile görüştüğünde, Halife Raşid'in iletmesini istediği mektubu iletmeyecek yeni halifeyi tanımadıklarını bildirmiştir. Ancak halifelikle görüşmesinin ardından yeni halifeyi kabul etmeleri için eski halifenin hal edilip yeni halifenin ilanını şart koşturmuştur. Kadı, Halifelğe bu şartı kabul ettirmiş, hatta Zengilere Abbasi halifesinin arazî-i hassasından yerler elde etmiştir. Kemaleddin Şehrizûrî, böylelikle yeni Abbasi halifesini tanımış, Musul'a Halife Raşid'in hal' edildiğine dair bir tutanakla dönmüştür²¹⁹³.

II. Kılıç Arslan ve Nureddin Mahmud Zengi, 1173 yılında Danişmendli Zünnun'un Zengilerden yardım talebi dolayısıyla karşı karşıya gelse de aralarında sükûneti sağlamışlardır. Bu sırada Bağdat'tan Kemalaeddin Ebu'l-Fazl Muhammed b. Abdullah b. eş-Şehrizûrî'nin elçisi gelmiş, Halifenin Musul, el-Cezire, Erbil, Ahlat, Suriye ve Kılıç Arslan'ın elindeki topraklarla Mısır'ın Zengilere verildiği haber edilmiştir²¹⁹⁴. Aynı yıl Nureddin Mahmud Zengi, İbnü'l Esir'in söylediği şekliyle bütün ülkenin, vakıfların ve divanın kadısı olan Kemaleddin Ebu'l-Fazl Muhammed'i Abbasilere elçilikle vazifelendirmiştir. Mısır, Suriye, el-Cezire, Musul, kendine bağlı olan emirlerin idaresinde

²¹⁹² İbnü'l Esir, *İslâm Tarihi- el-Kâmil fi't-Târîh*, s.522-523; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, Ankara 2013, s.137.

²¹⁹³ İbnü'l Esir, *İslâm Tarihi- el-Kâmil fi't-Târîh*, C. IX, s.126-127.

²¹⁹⁴ İbnü'l Esir, *İslâm Tarihi- el-Kâmil fi't-Târîh*, C. IX, s.390-391.

olan Diyarbakır ve Kılıç Arslan'ın ülkesinin kendisine verildiğini resmen tasdik edilmesini, eskiden babasına ait olan Irak'ın Sevad bölgesindeki Sarıfeyn ve Derb-i Harun bölgesinin kendisine verilmesini ve Dicle kenarında Şafîilere medrese yaptırmak için de bir arazî talep etmiştir. Kadı Kemaleddin kendisinden önce hiçbir elçiye nasip olmayan ilgi ve ikrama mazhar olmuş, Zengi'nin tüm talepleri halifelik tarafından kabul edilmiştir²¹⁹⁵.

İbnü'l-Esir, Dımaşk ve bütün Suriye'nin kadısı diyerek tanıttığı Kadı Kemaleddin Ebu'l-Fazl Muhammed b. Abdullah b. eş-Şehrizürî'nin, 1177'de vefat ettiğini söyler. Suriye'deki vakıf ve divanların onun idaresinde olduğunu, cömert, faziletli, devlet idaresini iyi bilen, akıllı ve bilgili bir reis olduğunu kaydede²¹⁹⁶.

I. Mesud ve II. Kılıç Arslan döneminde Konya'da görevlendirilmiş ya da Konya'dan çevredeki yerlere atanan kadılar hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sadece I. Kılıç Arslan'ın, 1107 yılı gibi erken bir tarihte Musul'a o bölgede kendinden sonrada kadı olarak kalıp, Zengi ve Abbasi devletlerinin siyasetinde de etkili olacak bir isim ataması dikkat çekicidir. Bu durum Selçuklu sultanlarının dönemin kaynaklarının dikkatini çekecek meşhur bir kadı atamamaları veya merkezden atama yapılmamış olması ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca Türkiye Selçukluları, bir bölgeyi fethetse bile fethettikleri bölgelere kurumlarını ve medreselerini daha tam olarak teşekkül ettiremediklerinden veya bu iş zaman alacak bir

süreci gerektirdiğinden kendi yetiştirdikleri kişileri atayabilecek bir imkân ve güce ulaşamadıklarından kaynaklanmış olması muhtemeldir.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi ve Sonrası Konya'nın Kadıları:

I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192–1196/1205–1211) ve I. İzzeddin Keykâvus (1211–1220)

Gıyâseddin Keyhüsrev, ikinci kez sultanlığa çıktığı, oğullarını Melik olarak atayıp merkez Konya olmak üzere bir istikrar sağladığında, her gün ülke tahtına oturmuş, davacıların davalarını dinleyip öğrenmiş, kadıların ve imamların huzurunda davayı sonuçlandırıp, hüküm vermiştir. İbn Bibi, I. Keyhüsrev'den oğlu Keykubâd döneminin ortalarına kadar, Sultanların bizzat adliyyede (dadgâh) hazır bulunup, mazlumlara hakkını verdiğini, Şer'i davaların kadıya havale edildiğini, alışveriş, devlete ait ve örfi davaları divan sahiplerinin çözdüğünü kaydeder ve hiçbir şekilde güçlü zayıf, zengin fakir arasında fark gözetilmediğini ekler²¹⁹⁷.

İbn Bibi, Sultanın senede bir kez kendisinden davacı olan birisiyle şeri mahkemede kadının huzurunda ayakta beklediğini, davada Kadı'nın buyurduğu her şeyin, şer'i kanunlara dayanıp, hemen uygulandığı, asla bu konuda müsamaha gösterilmediğini, şeriat hükümlerinin kutsallığı esas alınıp Sultana iltimas edilmediğini, davalı huzurunda üstün tutulmadığını söyler. Dava bittikten sonra Sultanın, kadıya kıymetli bir hil'at ve sıkı bağlanmış bir katır verme adeti olduğunu da not eder²¹⁹⁸. İbn Bibi

²¹⁹⁵ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi- el-Kâmil fi't-Târîh*, C. IX, s.393.

²¹⁹⁶ İbnü'l-Esir, *İslâm Tarihi- el-Kâmil fi't-Târîh*, C. IX, s.429.

²¹⁹⁷ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s. 123.

²¹⁹⁸ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.123-124.

bu sistemin, Keykubâd'ın Yassıçimen Savaşı sonrası işlerinin çoğaldığı için adalet işlerinin tamamının devlet beylerine ve saltanat büyüklerine bırakıldığına geçtiğini yazar²¹⁹⁹.

İbn Bibi, I. Keyhüsrev'in yargı işlerine baktığını, cezalandırmalar yaptığını, dadgaha Antalya'dan tacirlerin gelip oranın hâkimi Frenk'in kendilerine zulüm ettiğini söyleyip, yardım istemeleri üzerine giderek Antalya'nın fethini gerçekleştirdiğinden bahseder. Fetih sonrası bölgeye kadı, hatip, imam, müezzin ve hafızlar tayin edilip, minber ve mihraplar inşa ettirdiğini de kaydeder²²⁰⁰.

II. Süleymanşâh (1196-1204) adalet konusunda hassas bir sultan olup, çok kıymet verdiği kölesi, yaşlı bir kadının yoğurt kovasını çaldığı için Emir-i Dadı görevlendirip olayı araştırmıştır. Kölesi, suçlu bulununca idam ile cezalandırılmıştır²²⁰¹. Bu dönem Konya kadılığında bulunmuş olan Kadı Tirmizî, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci sultanlığında, yanlış fetva verdiği iftirasıyla idam edilmiştir²²⁰². Ayrıca aynı yıllarda Kadı olduğu bilinen ve mimar olan Kadı Mahfuz Niksarî, Niğde mahrusesinin burçlarının ilk kısmını tamamlamıştır²²⁰³.

I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)'un Sultanlığı sırasında Konya'daki kadıların pek ismi bilinmiyor. Ancak Selçuklularda kadılığın durumu ve Keykâvus'un yaklaşımını görmek için

Sultanın evliliği sırasında Erzincan'da Behramşah'ın yönetiminde kadılık yapan Kadı Şerafeddin ile Konya kadılığı yapan ve Sultanın nikâhını Kayseri'de kıyan Kadı Humam Sadreddin Lehaverî'nin adı zikredilebilir.

Kadı Tirmizî:

Türkiye Selçuklularının bilinen ilk Konya kadılarından biri olan Kadı Tirmizî'nin tam adı, ne zaman Konya'ya geldiği ve göreve atandığı hakkında bir bilgimiz olmadığı gibi onun ve ailesinin Türkistan'dan nasıl ve ne zaman geldiği konusunda da bir malumat bulunmamaktadır. Kadı hakkında bilgi veren tek kaynak İbn Bibi'dir. O, eserinde I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci kez saltanat tahtına oturması olayını anlatırken bahsetmektedir. İbn Bibi'nin verdiği bilgilerden Kadı Tirmizî'nin II. Süleymanşâh döneminde Konya kadılığı yaptığı dolayısıyla Anadolu Kadı'l-Kudatlığı görevini de üstlendiği, halkın sevgi ve hürmetini kazandığı bu sebeple Konyalıların onu meşhur Maturidî kelamcı Hanefî fakih Ebu'l-Leys Semerkandî'nin yerine koyacak kadar sempati duyduğuna bakılırsa uzun bir süre bu görevi ifa ettiği söylenilebilir.

İbn Bibi, Konya Kadısı Tirmizî'yi zühtü, dindarlığı, doğruluğu, dürüstlüğü ve isabetli fetvalarıyla tanınmış, halkın fakih imam Ebu Leys Semerkandî yerine koyduğu kişi olarak tavsif eder. Rükneddin Süleymanşâh'ın vefatından sonra bazı emirler ve Konya halkı, sultana olan hürmetlerinden dolayı yerine küçük yaştaki oğlu Kılıç Arslan'ı tahta geçirmişler fakat ileri gelen bazı devlet adamları o sırada sürgünde bulunan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i davet etmişlerdir. Konya'yı kuşatarak yeğeni Kılıç Arslan ile iktidar mücadelesine girişmiş ancak

²¹⁹⁹ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.124.

²²⁰⁰ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.128.

²²⁰¹ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.94-95.

²²⁰² İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.124-125.

²²⁰³ Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk*, Çev. Ali Ertuğrul, TTK Yayınları, C. I, Ankara 2015, s.440.

Konya halkı mütevaffa sultana ahidlerinden dolayı uzun süre şehri savunsa da I. Keyhüsrev, Konya’da ikinci kez tahta çıktığında kendisine karşı halkı direnmeye sevk ettiği gerekçesiyle Kadı Tirmizî’yi öldürtmüştür. İbn Bibi, sultanın bu emrini kimsenin beğenmediğini ve uygunsuz bir iş yaptığını söyleyerek onun haksız yere ithamla öldürüldüğünü ifade eder. Ayrıca müellif, Sultanın Kadı Tirmizî’yi öldürtme sebebi olarak, Kadıya düşman olup, onu kıskanan bir topluluğun, Sultana Konya halkının şehri teslim etmekte gösterdikleri isteksizliğin ve ihmalin sebebinin kadının, “*Sultan Gıyâseddin’in kâfirlere yakınlık ve dostluk gösterdiği, onların ülkesinde şeriatın yasakladığı şeyleri yaptığı için saltanat tahtına oturamaz*” şeklindeki fetva verdiği iftirası olduğunu yazar²²⁰⁴.

İbn Bibi’nin aktardığı rivayetlere göre, Konya halkı tarafından sevilen ve halk üzerinde büyük bir nüfuzu olan Kadı Tirmizî’yi sevmeyen bir kesimin, onun aleyhine bir tertip içine girerek I. Gıyâseddin Keyhüsrev’i ona karşı kışkırttıkları aşikârdır. Ayrıca zikredilenlerden Kadı’nın yüksek bir maneviyatının olduğu, velayet derecesinde bir şahsiyete ulaştığı sonucu da çıkarılabilir. İbn Bibi bu olayı anlatırken şu ifadeleri kullanır: “*Kadı’nın haksız yere akıtılan kanının uğursuzluğundan üç yıl müddetle Konya’da ve civarında oturanlar etkilerinden, diktiklerinden ürün alamadılar. Vakitsiz gelen soğuk, dolu ve kar gibi afetler yüzünden çoğu kimse hayatını kaybetti. Çok geçmeden Sultan, garaz sahiplerinin söylediklerinin iftira olduğunu öğrenince onları cezalandırırsa da yaptıklarından dolayı vicdan azabı duyup büyük bir üzüntüye*

kapıldı”. İbn Bibi’nin ifadelerinden Kadı’nın haksız yere öldürüldüğü, Sultanın bunun ona düşmanlık besleyenlerin iftirası olduğunu öğrendiğinde sebep olanları cezalandırıp, kendi yaptığından vicdan azabı çektiği ve büyük bir üzüntü duyduğu görülmektedir. Ayrıca İbn Bibi, I. Keyhüsrev’in Kadı’nın haleflerinden ve çocuklarından özür dilediğini, imkânâ göre ikta’dan mülkten vererek onların gönlünü almaya çalıştığını anlatır²²⁰⁵. Kadı’nın öldürülmesiyle ilişkilendirilen Konya’da yaşanan olumsuzlukların Sultanın onun yakınlarını memnun etmesiyle Konya’nın kıtlık ve afet gibi musibet ve felaketlerden kurtulduğundan da bahsetmesi dikkat çekicidir²²⁰⁶.

Konya’da siyaseten katl cezasına uğrayan ve suçsuzluğu anlaşıldıktan sonra iade-i itibar gören Kadı Tirmizî’nin kabri de bu şehirdedir. Konya’nın kuzeyinde büyük mezarlık olarak anılan Musalla Mezarlığı içerisindeki bir türbede bulunan üç mezardan biri “Muhammed İmam Tirmizî” adıyla tanınmaktadır. Muhtemelen bahsedilen bu türbe ve mezar Kadı Tirmizî’ye aittir²²⁰⁷. İbn Bibi’deki bilgilerden haksız yere öldürttüğü ve ölümüyle Konya’da yaşananlar göz önüne alındığında bu kadı için Sultanın onun adına bir türbe yaptırdığı düşünülebilir.

Kadı Burhaneddin Ebu Nasr b. Mesud Anevî:

Ebu Nasr, 1143 yılında Ani’de doğmuştur. Ani, 1161’de Ahbazlar’ın işgaline uğrayınca

²²⁰⁴ İbn Bibi, *el-Evamirü’l Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.124-125.

²²⁰⁵ İbn Bibi, *el-Evamirü’l Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.124-125.

²²⁰⁶ İbn Bibi, *el-Evamirü’l Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.124-125.

²²⁰⁷ Kemal Göde, Halil Edhem ve Kayseri Şehri, 2011, s.40.

buradan ailesiyle ayrılmış, Anadolu'ya geçmiştir. Bir süre sonra Ermeniy'e dönmüş Tefsir, Fıkıh, Hadis tahsil etmiş, Farsçayı öğrenmiş, Tevrat'ı ve İncil'i okumuştur. 1167 senesinde Tebriz'e gitmiş yaşlı bir vaiz olan dostu Mahmud'un tavsiyesiyle *Enîsü'l-Kulûb* adlı eserini henüz 24 yaşındayken yazmaya başlamıştır²²⁰⁸.

Ebu Nasr Burhaneddin, Ahlatşahlar hizmetinde kadılık yapmış, hacca gideceğinde sultan tarafından Bağdat'a sefaretle görevlendirilmiştir. Halife Nasır ile görüşen Kadı Burhaneddin, ona methiyelerde bulunmuş, Bağdat halkının onun zamanında gördüğü rahat ve sadeti başka hiçbir zaman görmediğini yazmıştır. Ahlatşahlar Devleti, 1208-1210 yıllarında Eyyubilerin hakimiyet altına alındığında, Kadı Burhaneddin Konya'ya gelmiştir. I. İzzeddin Keykâvus'un tahta yeni geçmiş olduğu yıllarda sultanı, bütün dünyaya neşe ve saadet veren hükümdar olarak övüp, kendisinin de bu dönem gençlik kuvvetini ve neşesini kazandığını söylemiş, kırk altı yıldır yazmakta olduğu eseri *Enîsü'l-Kulûb*'u tamamlayıp 1212'de Sultana takdim etmiştir²²⁰⁹.

Kadı Humam Sadreddin Lehaverî:

Kadı Tirmizi'den sonra Konya kadılığı görevine getirildiği tahmin edilen Kadı Humam Sadreddin Lehaverî (Lahorî)'dir. Hakkında sadece dönemin kaynaklarından İbn Bibi'nin adını zikrederek bilgi verdiği Kadı Humam Sad-

reddin Lehaverî ile ilgili başka bir bilgi yoktur. Kadı Humam'dan, devrin müftüsü ve zamanın imamı olarak söz edildikten sonra, Melik Fahreddin Behramşah b. Davud'un kızı Selçukî Hatun'u, Galip Sultan İzzeddin Ebul Fetih Keykâvus b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'a istediğinden bahsettiği bölümde onu öven cümlelerle kız istemede sultanın vekil ve şahitlerinden olarak zikreder ve onun hakkında şu ifadeleri kullanır: *“Eyvanın sofası, devlet büyükleri, milletin ileri gelenleri, din adamları ve İslam kadılarıyla dolunca rütbe sırasına göre sıradan ve seçkin kişilerin önüne altın ve gümüş tabaklar koydular. O arada iki tarafın vekilleri ve şahitleri de ortaya çıktılar. Devrin müftüsü ve zamanın imamı olan İmam-Kadı Humam Sadreddin Lehaverî, bu nikahın kıyılması için Müminlerin Emiri Me'mun'un bazı yakınlarının nikahında okuduğu şu hutbe metnini seçip hayırlı ve uğurlu bir şekilde yüzünü harem tarafına çevirerek okudu.”*²²¹⁰.

I. İzzeddin Keykâvus döneminin Konya kadısı olan Kadı Humam, İbn Bibi'nin ayrıntılı olarak anlattığı evlilik hadisesi sırasında, Sultanın vekili ve şahidi olarak bu törende yer almıştır. Sultan evlenmek istediğini emirlerine duyurduğunda ona Fahreddin Behramşah'ın II. Kılıç Arslan'ın kızıdan doğma Selçukî Hatun'u önermişler, Sultan da kabul etmiştir. Fahreddin Behramşah, dünya âlimlerinin büyüğü, fazılların seçkini, imamların başı Erzincan Kadısı Kadı Şerafeddin'i çok fazla hediye ve çeyizle nikâh muamelesini yapmak için göndermiştir. Kadı'yı Sivas'ta Mübarizeddin Behramşah karşılamış, onun şerefine halka cömertliklerde bulunmuş, sonra da birlikte yola devam

²²⁰⁸ Osman Turan, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, TTK Basımevi, C. VII, S.27, Ankara 1943, s.463-467.

²²⁰⁹ Turan, “Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları”, s.468-469, 483; Davud İbrahimî, “Enîsü'l-Kulûb”, *DİA*, C. XI, İstanbul 1995, s.242; Faruk Sümer, “Ahlatşahlar”, *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s.27-28.

²²¹⁰ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.199-202.

etmişlerdir. Behramşah, Gedük bölgesinde Kadı'dan ayrılıp, Kayseri'de bulunan Sultanın yanına Kadı'dan önce gitmiştir. Sultan, Kadı'nın geliş haberini alınca Çaşnıgir Seyfeddin Ayaba, Zeyneddin Başara, Bahaeddin Kutluca, Mübarizeddin Çavlı gibi devlet büyükleri ve bazı ordu ve eşrafın ileri gelen itibarlı kişileri, Kadı Şerafeddin'i karşılamaya göndermiştir. Kadı karşılanıp çeşitli izzet ve ikramlarla şehre getirilmiş, güzel bir sofrada ağırlanmıştır. Ertesi gün de Keykâvus, halka açık yaptığı bir toplantıya Kadı Şerafeddin'i davet etmiştir. Kadı'yı kapı hacipleri ve vekilleri çağırarak, izzet ve ikramla toplantı yerine getirmiş, Sultanın huzurunda makamına ve rütbesine uygun karşılayıp yer verilmiştir. Sultanın sağında ve solunda devlet büyükleri oturmuş, "Deylemli, Kazvinli, Rum ve Frenk çavuşlar ellerinde bayrakları ve hançerleriyle samanyolu yıldızları gibi ayakta durmuşlardır." Sultan Kadı'ya ilgi ve sevgi gösterip, Fahreddin Behramşah'ın durumunu sormuştur. İbn Bibi'nin anlatımıyla Kadı Şerafeddin, Sehban'ı geride bırakan belagati, Kuss'un adını unutturan fesahati ile sultanı övüp, ecdadını yücelttikten sonra Behramşah'ın bağlılığını ve saygısını bildirmiştir. Yemekten sonra Kadıyı odasına ilgi ve saygıyla götürüp hediyeler sunmuşlardır²²¹¹.

Bir sonraki gün Sultan, Kadı Şerafeddin dahil büyük imamları, şehir kadılarını toplantı yerine çağırıp rütbelerine göre altın ve gümüş dağıtmıştır. İki tarafın elçileri hazır olduğunda devrin müftüsü, zamanın imamı, İmam Kadı Humam Sadreddin Lehaveri, İzzeddin Keykâvus ile Selçukî Hatun'un nikahını kıyarak

aralarındaki nikah akdini kaleme almıştır²²¹². Nikah'tan sonra Kadı Şerafeddin'e Sultan hediye olarak altın, hilat, elbise, at ve katır yollamıştır. Adet üzere Kadı, Sultanın atının rikabını öpmüş, başını secdeye koyup, Yüce Allah'a dualar ve şükürler etmiştir. Başlık parasını götürmek için Mübarizeddin Behramşah ile Kayseri'den ayrılmışlardır. Melike'nin Sultana götürülüp, düğünün yapılmasından sonra Sultan, Kadı Şerafeddin'e tekrar hediyeler göndermiş, Kadı hediyeleri getiren beylere rütbelerine göre hilat giydirmiş, para ve hayvan vermiştir²²¹³. İbn Bibi'nin anlattığı bu düğün ve nikah akdi rivayetinde Sultanın vekili ve şahidi olarak kadıların katılması, nikah duası ve akdini yapan kişinin doğal olarak zamanın en büyük kadısı olması gerekliliği de göz önüne alındığında Kadı Humam Sadreddin Lehaveri'nin dönemin Kadı'l-Kudat'ı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim kız tarafı adına akde katılan ve İbn Bibi'nin uzun uzun anlattığı, Sultanın iltifat ve hediyelere boğduğu Kadı Şerafeddin misafir olarak Selçukî Hatun adına vekil olarak nikâha katılmış, Konya kadısı ve baş kadı statüsünde olan Sadreddin Lehaveri'de bu akdi gerçekleştirmiştir. Osman Turan, hakkında başka bilgilere ulaşamadığımız Konya kadısı Kadı Humam tarafından kaleme alınan Selçukî Hatun ile I. İzzettin Keykâvus arasındaki nikâh akdi vesikasının günümüze kadar ulaştığını söylemiştir²²¹⁴.

²²¹² Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 43

²²¹³ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.202-207.

²²¹⁴ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s.43.

²²¹¹ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.199-202.

I. Alâeddin Keykubâd Dönemi (1220–1237) Konya Kadıları

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümüyle Keykubâd, Gezipert kalesinden çıkarılıp Sivas'a getirilmiştir. Devlet adamları Keykubâd'ı; Sivas'ta Kadı'yı, imamları, küçük büyük itibarlı kişiler çağırarak sultan ilan etmiştir. Keykubâd'ın Sultan ilan edilmesinin ardından hep birlikte Cami'ye gitmişler, hiçbir yoruma yer bırakılmayacak şekilde Kadı'nın telkinleriyle herkes, Sultana bağlı olacaklarına dair yemin etmiştir²²¹⁵. Keykubâd'ın sultanlığının ilk anlarından itibaren Kadılar devletin yönetimi ve yönlendirilmesinde önemli bir konumda olmuşlardır. Kadı huzurunda devlet adamlarına Sultana bağlılık yemini ettirme, bunun güzel örneklerindendir.

Kadı Bahaeddin Taberî:

Kadılar doğrudan sultanla görüşebilmiş ve isteklerini şikâyetlerini iletebilmişlerdir. Eflâkî, engin ve bilgili bir adam olan Kadı Bahaeddin Taberî'nin, garaz ve kıskançlığı yüzünden Sultanın çok sevdiği ve davetiyle Konya'ya gelmiş Bahaeddin Veled'i Sultana şikâyet ettiğini yazar. Kısa süre sonra da Taberistanlı Kadı ve ailesinin, veba hastalığı yüzünden öldüğünü söyler²²¹⁶.

Kadı İmam Rumî:

Harzemşahlar eline esir düşen Kadı İmam Rumî'yi, kurtarmak için Harzemşah'ın büyükbabası Yegan Tekin'e, Bahaeddin Veled Konya'ya geldiği zaman mektup yazıp esaretten kurtulmasını sağlamıştır²²¹⁷.

Konya Kadısı Hüseyin Hıfzı:

I. Alâeddin döneminde 1227 yılında Konya'da kadılık yapan kişiler arasındadır²²¹⁸.

Konya Kadısı Hürrem Şah Zâde Mevlâna Şemse'd-din Ahmed:

1236 yılında Konya Kadılığı yapmış ve Alâeddin Keykubâd'ın vakıflarını tanzim etmiştir²²¹⁹. Kadı Hürrem Şah, Konya Kadılar Kadısı Ebü'l Meâlî Ahmed'in babasıdır ve kendi adıyla bilinen bir Dârü'l-Hadis sahibidir. Kadı Hürremşah'ın oğlu da Konya'da Kadı-u'l-kudatlık yapmıştır²²²⁰.

Konya Kadılar Kadısı Ebü'l Meâlî Ahmed:

Babası Alâeddin Keykubâd dönemi kadılık yapan Kadı Hürremşah'tır²²²¹.

²²¹⁸ İbrahim Hakkı Konyalı, Sadreddin Konevî'nin vakfettiği bağlardan Sultan Bağ hakkında bilgi verirken bu kadının ismi geçer. Verdiği bilgiye göre Sadreddin Konevî'nin torunlarından Muallim İbrahim'de bulunan 1227 tarihli ve Konya Kadısı Hüseyin Hıfzı imzalı ve mühürlü bir ilamda bu bağ hakkında aynen şöyle denilmektedir: “Defterhane-i padişahide Sultan Bağ demekle makayyet ve mastur olup lakin elsine-i nasda Bostan Ağa Bağ demekle maruf ve meşhur olan bağ.” İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınevi, Konya 2007, s.182.

²²¹⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.82, 109, 112.

²²²⁰ Bu bilgiyi İbrahim Hakkı Konyalı, Konya Darüşşifası hakkında bilgi ararken III. Murad zamanında Konya vakıflarını tespit eden il yazıcısının Alâeddin Camii kayıtları arasında bulur. Bu bilgi şu şekilde geçer, “Evkaf-ı cami-i Sultan Alâe'd-din ibn Sultan Gıyase'd-din Keyhüsrevi's-Selçukî der dâhil-i sur-i Konya bermûceb-i kitâb-ı vakf bi-imza-i Mevlâna Şemse'd-din Ahmed İbn Hürremşah el-kadı bi Konya el-müverreh bitarih-i erbaa ve selâsin ve sittimie.” Ayrıca Keykubâd zamanı kadılık yapan Hürrem Şah Zade'nin Zaviyesi de vardır Konyalı, *Konya Tarihi*, s.312.

²²²¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.312.

²²¹⁵ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye Fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.233.

²²¹⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2020, s.80.

²²¹⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.87-88.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237–1246), II. İzzeddin Keykâvus (1246–1262) ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1249–1254/1257–1266) Dönemi Kadıları

II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde; babası Alâeddin Keykubâd'ın zehirlenerek öldürülmesi dolayısıyla emirler arasındaki sürtüşme ve hırs sonucu devlet idari mekanizmasında birçok devlet adamının ortadan kaldırılarak idari yapının çöktüğü bir süreç yaşamıştır. Bu olaylardan Konya'daki birçok ileri gelen bürokratin etkilendiği gibi kadıların da etkilenmesi muhtemeldir. Ancak muasır kaynaklarda bu durumla ilgili bilgi verilmediği gibi Konya'da kadılık görevinde bulunan kişilerden de bahsedilmez. Bunun yanında merkez çevresine Konya'dan atanan bazı kadılar hakkında bilgi bulunur. Sultan II. Keyhüsrev dönemi siyasette etkili olan kadılar arasında Amasya Çat Kadısı Köre, Sivas Kadısı Necmeddin Kırşehirli, Amasya Kadısı Fahreddin sayılabilir.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'den sonra tahta geçen oğulları II. İzzeddin Keykâvus (1246–1262) ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan (1249–1254/1257–1266)'ın iktidar yıllarında birçok kadının adından bahsedilmektedir. Bu dönemde devletin idari kadrolarındaki boşluk göz önüne alındığı zaman, devletin en üst emirliğine kadar yükselen Kadı İzzeddin gibi Konya kadılarının varlığı görülmektedir. II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan zamanının en meşhur kadıları olarak Kadı Cemaleddin Hotenî, Kadı İzzeddin Muhammed Razî, Kadı Siraceddin Urmevî, Kadı Kemaleddin Kabî, Kadı Bediüddin Bendeî ve Kadı Şihabeddin Abdülkadir gibi Konya kadıları zikredilmektedir.

Amasya–Çat Kadısı Köre:

Amasya kadısı Köre II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e bölgesindeki diğer kadıların imzasını da alarak Baba İlyas ve müritlerinin isyan hazırlığı yaptığını haber etmiş, sonra Konya'ya giderek Sultanla görüşüp acele etmesi için teşvik etmiştir. Elvan Çelebi, Köre Kadı'nın içi ve dışı kötülüklerle dolu biri olduğunu ve olayları çarpıtarak anlattığını Baba İlyas'ın isyan niyeti olmadığını söyler. Ancak Kadı Köre, müritlerini sorguladığında Oban'ın teslim olup canını bağışlaması emri verdiğini yazar²²²².

Kadı Necmeddin Kırşehirli:

Kadı Necmeddin, II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Moğol istilası başladığı sırada Sivas Kadılığı yapmıştır. İbn Bibi, Kadı Necmeddin'i zamanın âlimlerinin ileri gelenlerinden; İslam fazıllarının seçkinlerinden, nazari ilimde dünyada eşi benzeri bulunmayan; dindarlıkta, iç temizliğinde, zühd ve takvada devrin kutbu ve çağının önde gelenlerinden diye tanıtır. Kadı Necmeddin, Moğolların Harezm'i işgali ve Muhammed Harzemşah'ın yenilgisinden sonra Kaan'ın hizmetine girmiş, onun ilgi ve iltifatına mazhar olmuştur. Kadı, Sivas'ın itibarlı kişileri ve ileri gelenleriyle beraber Baycu'yu Sivas'a geldiğinde hediyelerle karşılamıştır. Kadı kendisinde bulunan yarlığı Baycu'ya göstermiş, Baycu da kadının isteklerini kabul edip, sadece şehrin Erzincan kapısı açık bırakılarak Moğolların üç gün yağmasına izin vermiştir²²²³. Ardından Moğollar Sivas'tan Kayseri'ye geçmiştir. Kadı Necmeddin, muhtemelen I. Keykubâd

²²²² Elvan Çelebi, *Menâkıbu'l Kudsiyye*, haz. Mertol Tulum, Çizgi Yayınevi, Konya 2017, s.113, 123-133, 135.

²²²³ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.501-502.

döneminde Sivas’a kadı olarak atanmış hem Harezmşahları hem de Moğolları tanıyan siyasi bilgiye de sahip biri olarak Sultan Keykubâd’ın siyasetini Sivas’ta devam ettirerek şehrin işgalini, katliama uğramasını engellemiştir.

Kadı Necmeddin, II. İzzeddin Keykâvus döneminde de Sahib Şemseddin İsfahanî ile Şerafeddin Erzincanî arasında çıkan anlaşmazlığı önlemek ve Şerafeddin’i uyarmak için görevlendirilmiştir. Ancak Şerafeddin Erzincanî, Kadı Necmeddin’i dinlemeyince Şemseddin İsfahanî’ye yenilerek öldürülmüştür²²²⁴.

Celaledin Karatay, II. Keykâvus ve IV. Rükneddin arasındaki savaş sırasında ölen vezir Kadı Cemaleddin Hotenî’nin yerine Necmeddin Nahcevanî’ye vezirlik teklif etmiş, kabul etmesi için de ricada bulunmuştur. İbn Bibi, Necmeddin Nahcevanî’yi, ilimlerin her dalında engin bir deniz, parlak bir lamba ve bereketli bir balon olan, sanat ve felsefenin, akli ve nakli ilimlerin cömert tabiatında geniş bir yer tuttuğu, sorunları çözmede ve ileriye götürmede devrin Aristo’su ve ikinci Bozorghmihr’i diyerek tanıtmıştır. Bakıldığında iki farklı Necmeddin var gibi görünse de İbn Bibi, Necmeddin Nahcevanî’nin vezirlik yaptıktan bir süre sonra şehri terk ettiğini söyler ve bu kısımda Necmeddin Nahcevanî’den yeniden Kadı Necmeddin diye bahseder. Kadı Necmeddin, Celaledin Karatay’ın teklifini kabul etmek için hazineden kendisine günlük ücret iki dirhemden yılda 720 dirhemden fazla ödeme yapılmamasını, diğer ülke büyüklerine ve devlet erkânına da bu ücretle karşılaştırma yapılarak maaş verilmesini, onların belirlenecek ücrete itiraz etmemesi

şartını koymuştur. Bu şartı koyma sebebini de şu sözlerle açıklamıştır, “Ülke ancak parayla ve adamlarla korunup elde tutulur. Rum devlet büyüklerinin düşmana karşı koyacak güçleri olmadığına göre, bari Müslümanların hazine gelirlerinden hak ettiklerinden fazlasını alsınlar, onu har vurup harman savurmasınlar. Devletin ve ülkenin kalıcılığının teminatı olan Moğol askerinin rızası kazanılmaya çalışılsın.” Celaledin Karatay, Necmeddin’i Sahib Mühezzibeddin’in mirasından kırk bin dirhem almaya ikna etmiş, devlet emirlerinin de o güne kadar aldıklarının yarısını almayı kabullenmelerini sağlayıp, kalan parayla Moğolların zararını engellemeyi amaçlamıştır. Kadı Necmeddin, Celaledin Karatay’ın çabasıyla vezirlik yapmaya başlamış, Beylerbeyi Yavtaş ve Melikül Ümera Fahreddin Arslandoğmuş’u muhaliflerin üzerine göndermiştir. Bir süre vezirlikte kalsa da Şemseddin İsfahanî’nin ölümünü araştırmak ve fazla vergi toplamak için Batu Han’dan elçi geldiği sırada akıbetinin İsfahanî gibi olacağını düşünerek vezirliği bırakarak Halep tarafına gitmiştir²²²⁵.

Kadı Fahreddin:

Amasya’da Kadılık yapan Fahreddin’e Sahib Mühezzibüddin Ali, Köseadağ yenilgisinin ardından Moğolların Kayseri’yi yağmalayıp, birçok kişiyi katlettiğini haber etmiş ve “Memleketin işi ve saltanatın ahvali genç, bilgisiz ve tecrübesiz Sultan’ın sefiller ve ayak takımıyla düşüp kalkması yüzünden bu hale geldi. Onun eğlenceye olan aşırı düşkünlüğünden işin sonu musibete ve felakete vardı. İlahi kahrın şiddetli rüzgârından dalgalanan fitne denizinin, sa-

²²²⁴ İbn Bibi, *el-Evamirü’l Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.530-531.

²²²⁵ İbn Bibi, *el-Evamirü’l Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.555-556.

vaş ve vuruşma ateşiyle alevlenmiş olan huzur tandırının sakinleşmeye yüz tuttuğu şu sırada duruma uygun tedbir alınmazsa, saltanat nimetine nankörlük edilmiş olur. Görüşüm odur ki, kararlılık elimizi yüce Allah'ın yardım ipine atalım ve korkusuzca, samimiyetle, barış ve dostluk yoluna girelim. Çığırından çıkmış işleri tekrar o yolla istediğimiz yöne çevirelim. Her ne kadar yolumuz ok ve kılıç üzerinde ise de çabayı elden bırakmayalım. Eğer bu yolla amacımıza ulaşırsak ne âlâ! Yok, eğer durum amacımız hilafına dönerse, o zamanda vefakârlık, kadirşinaslık, dürüstlük ve hizmetkârlık şartlarını yerine getirmiş oluruz. Nimetlerin hakkını verme çabamız, kıyamet gününe kadar günlerin sayfalarında yazılı kalır.” diyerek yardım istemiştir. Kadı Fahreddin, Mühezzübidin Ali'nin sunduğu fikri çok beğenerek onaylamış, Baycu'ya haberciler göndermişlerdir. Sonra birlikte Erzurum sınırına Baycu'nun yanına gitmişler, adından da Mugan'a geçip Curmagun Noyan ile görüşmüşlerdir. Sahib Mühezzübidin aracılığıyla sulh sağlanmış ve Moğollara bağlanma-ıl olma teklifini kabul etmişlerdir²²²⁶.

Kösedağ yenilgisi sonrası II. Keyhüsrev ülke işlerini Sahib Şemseddin İsfahanî'ye bıraktığında, Batu Han'a yardım istemek için giderken İbn Bibi'nin babası Necibüddin Bahaeddin Tercüman ile birlikte Kadı Fahreddin de gitmiş, her gün üçü Kaan'ın huzuruna birlikte çıkmışlardır. Sultana padişahlık nişanı Batu tarafından verilmiş, hediyelerle geri dönmüşlerdir²²²⁷.

Kadı Cemaleddin Hotenî:

Türkistan imamlarının önde gidenlerinden, saltanat devletinde saygı duyulan²²²⁸ Kadı Cemaleddin Muhamed b. Hasan el- Hotenî, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vasiyeti üzerine oğulları İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin'e atabeylik ve vezirlik yapmıştır. Niğdeli Kadı Ahmed babasının cediti olan Niğde Subaşı Emiri Hac Zeyneddin'in de 1243 Kösedağ savaşında Rum kavminin efendileri, memleket askerlerinin hayırlılarıyla şehit düşenler arasında olduğunu söyler²²²⁹. Niğdeli Kadı Ahmed'in dedeleri hakkında anlatılan vezirlik, atabeylik, Niğde subaşılığı gibi görevleri başka dönem kaynaklarından doğrudan teyid edemesek bile söyledikleri yanlış olamaz. Çünkü IV. Rükneddin ile beraber Moğol hanına elçi gönderilen kişi sadece bu dönemde değil II. Keyhüsrev zamanında da devlette etkili olmuş olmalıdır.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, padişahlara yaraşır bir merasimle, araç ve gereçlerle donanmış, kalabalık bir askerin eşliğinde büyük bir ihtişamla Sivas'tan Kadı Cemaleddin Hotenî ve o sırada memleketlerin müfettişliği kendisine verilen İzzeddin Muhammed Şah Razî, Tercüman Bahaeddin Yusuf b. Nuh-i Erzincani ile birlikte Güyük Han'a gitmek için 1246'da yola çıkmışlardır²²³⁰. Kadı Cemaleddin Hotenî, 1249'da Moğol Hanının yanından döndükten sonra Kaan'ın veziri İmameddin Hotenî ile beraber II. İzzeddin Keykkavus'un yanına elçi olarak gönderilmişlerdir. Elçiler, Kaan'ın Sultanlığa IV. Rükneddin'i getirdiği ve itaat etmelerini bildirmiştir. Kadı Cemaleddin Konya'ya

²²²⁶ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, 504-507.

²²²⁷ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.512-513.

²²²⁸ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.549.

²²²⁹ Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk*, s.442-443.

²²³⁰ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s. 529.

geldiğinde devlet emirleri onu karşılamaya çıkmış, izzet ve ikram gösterdikten sonra Fahreddin Ebubekir'in sarayına geçmişlerdir²²³¹.

Saltanat sarayında devlet erkanı toplandı-ğında Kadı Cemaleddin Hotenî elçilik görevi-ni yerine getirmiş, kendisine Konya kadılığı-na ilave tüm Rum memleketlerinin kadılığını, hassa ve amme vakıflarının nazırlığını iste-miştir. İsteği kabul edilmiş, Konya kadılığının menşuru yazılmış yardımcılığına da Bedreddi-noğlu ismiyle ünlü Kadı İzzeddin getirilmiştir. Mahkemeye götürülüp, Kadı Cemaleddin'in hükmü memleketin diğer bölgelere de geçerli kılınmıştır²²³².

Kadı Cemaleddin'e, âlim ve tecrübeli biri olduğu için Sultan Rükneddin'in yalnız başına tahta çıkarılmasının küçük kardeş olmasından dolayı fitneye sebep olacağı, Kaan'ın emrine de karşı gelmeden üç kardeşi tahta çıkararak bu so-runu çözmeyi teklif etmişlerdir. Kadı Cemaleddin teklifi, ileri görüşlülüğü ve zekâsı sayesinde kabul etmiş, Muhalliflerinin hükümlerini feshe-dip IV. Rükneddin'in yanına dönmüştür. Kon-ya'da aldığı kararları, Sultan IV. Rükneddin de onaylamıştır. Moğolları iyilikle gönderdikten sonra Sivas'tan Kayseri'ye gelmişlerdir. Sahib Şemseddin İsfahanî öldürülünce vezirliğe geti-rilmiş olan Kadı İzzeddin Razî azledilmiş, ona bu haberi vermek için Cellaledin Karatay Kadı İzzeddin'i göndermiştir²²³³.

Kayseri'den Aksaray'a vardıklarında Kadı Cemaleddin Hotenî ile yapılan anlaşmadan vazgeçmiş olan emirler savaş hazırlığına baş-

lamıştır. İki kardeş, belki sulh gerçekleşir ümi-diyle savaşı ağırdan alırken IV. Rükneddin'in Seyfeddin Toruntay kumandasındaki ordu-sundan on beş sipahinin saldırmasıyla savaş başlamıştır. Savaşı kaybeden IV. Rükneddin, Kadı Cemaleddin Hotenî ile yolun kenarındaki bir tepeye çekilmiştir. Kadı Cemaleddin, Fahreddin Arslandoğmuş'un yanlarına geldiğini görünce onları karşılamaya çıkmış, Arslandoğ-muş ise sipahilerinden bazılarına verdiği emirle onu şehit ettirmiştir²²³⁴. Niğdeli Kadı Ahmed de beylerbeyi Yavtaş'ı habis olarak tanımlayıp onun ve bağlılarının savaşa sebep olduğunu, Kadı'nın uzak bir yerden ok atılarak aldığı ya-rayla şehit edildiğini anlatır²²³⁵.

Kadı İzzeddin:

Kadı İzzeddin Muhammed'in sanduka ki-tabesine göre tam künyesi, İzzeddin Muham-med b. Ahmed b. Mahmud b. Muhammed Razî'dir²²³⁶. 1246'da İzzeddin Muhammed Şah Razî, Kadı Cemaleddin Hotenî ve Tercü-man Bahaeddin Yusuf b. Nuh-i Erzincanî ile birlikte IV. Rükneddin'in Moğol hanına giden elçilik heyeti arasında bulunmuştur. Kadı İz-zeddin'den İbn Bibi, bu yıllarda Kadı olarak bahsetmez, elçilik heyeti arasında bulunduğun-da memleketlerin müfettişliği vazifesinin oldu-ğunu söyler. 1249'da Han'ın yanından döndük-ten sonra Kadı Cemaleddin Hotenî, II. İzzeddin Keykâvus'a elçi olarak gidip, sultanlığın IV. Rükneddin'e bırakıldığını bildirip, kendisine de

²²³¹ İbn Bibi, *el-Evamiirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.549-550.

²²³² İbn Bibi, *el-Evamiirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.550.

²²³³ İbn Bibi, *el-Evamiirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.551.

²²³⁴ İbn Bibi, *el-Evamiirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.551-

²²³⁵ Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfi-dü'l-Halik*, s.443-444.

²²³⁶ Mustafa Akkuş, "Kadı İzzeddin'in Hayatı ve Konya'daki Vakıf Eserleri", *Yeni İpek Yolu: Konya Ticaret Oda-sı Dergisi*, C. I [Konya Kitabı XVIII: Konya Vakıfları], Konya 2021, s.99.

Konya kadılığına ek olarak bütün Anadolu'nun kadılığını, hassa ve amme vakıfların nazırlığını istemiştir. İstekleri kabul edilmiş, Bedreddinoğlu ismiyle meşhur Kadı İzzeddin de ona naib olarak tayin edilmiştir²²³⁷. Kadı Cemaleddin'in oğlu olan Bedreddin ile Kadı İzzeddin'in babası olan Bedreddin aynı kişiye Kadı İzzeddin, Kadı Cemaleddin'in torunu Niğdeli Kadı Ahmed'in amcasının oğludur. Ancak Niğdeli Kadı Ahmed, eserinde Kadı İzzeddin'den hiç bahsetmemiştir. Bahsetmeme sebebi de muhtemelen, Dedesi Kadı Cemaleddin Hotenî'nin şehit edilmesinden sorumlu tuttuğu Şemseddin Yavtaş gibi isimlerle daha sonra Kadı İzzeddin'in birlikte hareket etmiş olmasıdır.

Kadı Cemaleddin, Celaledin Karatay'ın da tavsiyesiyle üç kardeşin saltanatına ikna olmuş bu teklifi IV. Rükneddin'e anlatıp onaylatmıştır. İbn Bibi bu kısımda, Şemseddin İsfahanî öldürüldüğünde Kadı İzzeddin'in, verilen vezirlikten azledildiğini yazar. Yani Şemseddin İsfahanî öldürüldüğünde Kadı İzzeddin sadece Kadı Cemaleddin Hotenî'nin naipliğine değil vezirliğe de getirilmiştir²²³⁸. Celaledin Karatay, vezirlikten Kadı İzzeddin Razî'nin azledildiğine dair fermanı, Kadı İzzeddin ile bildirmiş, onun yerine Kadı Necmeddin Nahcevanî'ye vezirliği ısrar ederek kabul ettirmiştir. Ancak kısa süre kaldığı vezirlikte akıbetinin Şemseddin İsfahanî gibi olmasından korkan Kadı Necmeddin ülkeyi terk ederek 1249'da Halep'e gitmiştir. Onun yerine Tuğracı Sahib Şemseddin Mahmud geçmiştir. Emir Celaledin Karatay ve devlet büyükleri, Tuğracı Şemseddin Mah-

mud'un beklenmedik davranışlarından rahatsızlık duyup vezirliğine son vermiş, Sahib Kadı İzzeddin hepsinin ortak kararıyla vezirliğe getirilmiştir²²³⁹.

Kadı İzzeddin, Selçuklu Sultanlarının müşterek saltanat döneminde 1251-52 senesinde Celaledin Karatay ile birlikte Abbasi halifesine elçi olarak Bağdat'a gitmiştir. Halifelikten cevap mektubu, Sultan ve kardeşleri için hilat ve hediyelerle geri dönmüştür²²⁴⁰.

Kadı İzzeddin vezirliğe getirildiğinde, Celaledin Karatay, Fahreddin Arslandoğmuş ve Şemseddin Yavtaş, Baycu'nun tacizlerini engellemek için Sahip Fahreddin Ali'yi Batu Han'a elçi göndermişlerdir. Fahreddin Ali, Batu Han'dan Baycu ve emirlerinin Rum diyarına gitmelerini yasaklayan bir yarlığ almayı başarinca, Anadolu'da bir süre huzur ortamı sağlamıştır. Sultan eğlenceyle zamanını geçirirken Kadı İzzeddin ülke işlerine hâkim olmuş, Bağdat'tan, Suriye'den, Musul'dan, Mardin'den, Rum ve Frank beldelerinin uç'larından elçiler gelmeye ve Konya'nın merkezileşmeye başladığı sırada Maraş düzlüğü ve ormanlarında yerleşmiş, çok sayıda mal ve servete sahip olmalarına güvenen Ağaçeriler, Rum, Suriye ve Ermen ülkelerinin çeşitli yerlerinde yol kesmeye, kafil mensuplarını öldürmeye, kervanları soymaya başlamıştır. Kadı İzzeddin ve Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, Ağaçerilerin karışıklıklarını engellemek için bazı devlet büyükleriyle Kayseri'ye gitmişlerdir. Konya'dan Kadı İzzeddin ayrıldığında Celaledin Karatay vefat

²²³⁷ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.529,549-550.

²²³⁸ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.550-551.

²²³⁹ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.551, 555-557,562.

²²⁴⁰ *Tarih-i Âl-i Selçuk/Anonim Selçukname*, Çev.Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s.45.

etmiş, II. İzzeddin Keykâvus ve Arslandoğmuş Antalya’da bulunmakta, Emiri Dad Fahreddin Ali, Kaanı karşılamakla görevlendirilmiştir. Kayseri’den Ağaçerilerin karışıklıklarını önlemek için Elbistan tarafına gönderilen askerler, Baycu’nun Erzincan’a geldiği haberiyle geri dönmüş, dağınık haldeki devlet erkânı, Konya’da toplanmıştır. Pervane Nizameddin Hurşid, Baycu’ya niyetinin ne olduğunu öğrenmek için gönderilmiştir²²⁴¹.

Nizameddin Hurşid, Baycu’nun yanından döndüğünde sulhun yapılabileceğini, Sultana anlatmıştır. Sultan barış yapmaya niyetliyken, İbn Bibi’nin ifadesiyle Sultanın yeni yetme ve tecrübesiz yakınları, yakın köleleri nifak yolunu seçip, gizli açık Sultanı savaşa tahrik etmiştir. Sultan savaş kararı aldıktan sonra ordunun başına, Fahreddin Arslandoğmuş ve Şemseddin Yavtaş’ı getirmiştir. İbn Bibi, Sultanın verdiği bu kararın yanlış olduğunu, askerlerin itaat edeceği ve emir alacağı komutanın Kadı İzzeddin olduğunu belirtir²²⁴². İbn Bibi, Kadı İzzeddin’in Moğollara karşı nasıl bir tavır sergilediğini savaşa istekli olup olmadığını belirtmez. Ancak bu konuda Aksarayî, Kadı İzzeddin’in tahrikiyle Moğollara karşı konulmaya karar verildiğini kaydeder. Ayrıca, Aksarayî, Kadının verdiği bu kararın yanlış olduğunu da söyler²²⁴³. Moğollarla savaş hazırlıkları başladığında Sultana, emirleri hakkında sahte mektuplar gelmiş, Sultan da savaş bittikten sonra emirlerin cezalandırılacağını dillendirmiştir. Emirlerden bazıları, bu haberi duyduğunda

savaştan geri dururken²²⁴⁴, Kadı İzzeddin Moğollarla yapılan savaşta şehit olmuştur. İbn Bibi onun şehadetini, “*Her ne kadar ayağı ağrıyorsa da seçkin vezir İzzeddin, Gaza için savaşa çıktı; yüzükteki altın gibi sebat gösterdi. Omuzundaki keskin nacağı ile şeytanın üzerine atılan melek gibi atıldı. Yanındakiler onu tek başına yalnız bıraktıkları zaman şehit olup kutlu cennetin yolunu tuttu.*”²²⁴⁵

Eflâkî ondan, Konyalı rahmetli şehit Kadı Mevlâna İzzeddin olarak bahsedip, İzzeddin Keykâvus’un veziri olduğunu, Mevlâna Celaleddin için cami yaptırdığını, başlangıçta semaya muhalif olmasına rağmen sonunda Mevlâna’nın müritleri arasına katıldığını söyler. Ayrıca tamamlanan Cuma Mescidinde büyük bir toplantı düzenleyerek ilim erbabına, iyi amel sahiplerine ve büyük hafızlara altın paralar dağıttığını, Mevlâna Celaleddin’in de bu mescitte vaaz vermesini sağladığını ekler²²⁴⁶. Kadı İzzeddin’in Konya’da bir hastahane yaptırdığı bilinmektedir²²⁴⁷. Celâleddin Karatay’ın Zamanı köyü sınırları içinde 1 Zilhicce 643/19 Nisan 1246 tarihli vakfiyesinde Kadı İzzeddin, “İmam, âlim, kadıların meliki, İslâm’ın hücceti, adil hâkim” olarak tanıtılmıştır²²⁴⁸. İbn Bibi de Kadı İzzeddin’in, iyi huyu ve güzel özelliklerinden övgüyle bahsetmiştir²²⁴⁹.

²²⁴¹ İbn Bibi, *el-Evamirü’l-Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s. 571-573.

²²⁴² İbn Bibi, *el-Evamirü’l-Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.574-575.

²²⁴³ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeratü’l-Ahbâr*, s.32.

²²⁴⁴ Aksarayî, *Müsâmeratü’l-Ahbâr*, s.32; İbn Bibi, *el-Evamirü’l-Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.575.

²²⁴⁵ İbn Bibi, *el-Evamirü’l-Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.576.

²²⁴⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.132-133.

²²⁴⁷ Kamil Şahin, “Konya Kadı İzzeddin Maristan-ı Atike ve Sultan Alâeddin Keykubâd Darüşşifası”, S.XXX., *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2007, s.106-107.

²²⁴⁸ Mustafa Akkuş, “Kadı İzzeddin’in Hayatı ve Konya’daki Vakıf Eserleri”, s.99.

²²⁴⁹ İbn Bibi, *el-Evamirü’l-Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.560-661.

Kayseri Kadısı Seyfeddin Türkeri

Kadı Cemaleddin Hotenî ve Kadı İzzeddin'in aksine Kayseri Kadısı Seyfeddin Türkeri, Sultanı yanlış yönlendirmiş ve vazifelerini ihmal etmesinin önünü açmıştır. II. İzzeddin Keykâvus, Moğol elçileri gelip Moğolların emri altına girmeye zorladığında Konya'dan Kayseri'ye oradan Aksaray'a geçip bu sorunu çözmek için uc emirlerini ve devlet büyüklelerini davet ettiği toplantıya katılanlar arasında Kayseri subaşı Kadı Seyfeddin Türkeri de vardır. Kadı, Celaledin Karatay ve Sahib Kadı İzzeddin'den çekinerek din yolundan ayrılmayan ve ahlaki kurallara dikkat eden Sultanı; şarap içmeye, kumar oynamaya, harama el uzatmaya ve edebin dışına çıkmaya alıştırmıştır. Sultana halkın gözündeki saygısını kaybettirmiş, kendi şahsi menfaati için Sultan'ın aklını çelip mizacını değiştirmiştir. Emirlerin gözünden düşürmek için Sultanı, sefil ve alçak kölelere emirlikler ve yüksek makamlar vermeye zorlamış, zamanla zulüm ve baskısını artırmış, gelirlerini tahsil etmekle görevli hassa hazinesini ağzına kadar doldurmuştur. İbn Bibi ayrıca Kadı Seyfeddin Türkeri'yi; küstahlık, pervasızlık, katil tabiatı ve Zahhak huyu ruhuna hakim olmuş; şarap ve eğlence meclislerinde alay etmeyi, şakalaşmayı ve karşısındakilere takılmayı adet haline getirmiş biri olarak tanıtır²²⁵⁰.

Davete icabet edenler arasında olan I. Keykubâd'ın has köleleri arasında özel bir yer tutan Amid kumandanı Şemseddin Altunaba, başta Celaledin Karatay olmak üzere diğer beyleri şu sözlerle eleştirmiştir, “*Sultan Alâeddin'in o*

kadar, azametine, gücüne, kuvvetine ve dirayetine rağmen iki tercüman, dört münşisi yokken, bu düşkünlük ve yoksunluk içinde zor durumda bulunan, üstelik de haraç ödemeye mahkûm olan sizin bu kadar maaşlı bulundurmanız doğru değildir. Padişahın yolculuk hazırlıklarına başladığı şu sırada onların sayılarını azaltmak mümkündür. Eğer Sultan eğlence meclislerini azaltır, uğursuzluğun ve kötülüğün kaynağı olan gece gündüz yanından ayrılmayan arkadaşlarından uzaklaşır, devleti küçük düşüren kötü rehberlerden kurtulmayı yapılması gereken işlerden sayarsa, Rabbani takdirin de desteğiyle dünyayı idare eden padişahların gözünde yücelir.” Kadı Seyfeddin Türkeri'nin, bu eleştirilerinden dolayı eskiden de aralarında düşmanlık olan Altunaba'ya kini artmıştır. Bundan dolayı Altunaba'nın Fahreddin Belek adlı hacibini bol miktarda mal vaadi ve tatlı sözlerle kendi tarafına çekip, içki testisine zehir kattırıp öldürtmüş, kalan servetine de el koymuştur²²⁵¹.

Kadı Seyfeddin Türkeri'nin Altunaba'yı öldürtmesinden sonra gururu ve kibri artmış, kendi destekçileri ve Sultanın yakınları ondan bıkip Sultanı onu hapsedirmeye ikna etmişlerdir. Kadı, hapsedildiği Mindas Kalesinde bir süre sonra öldürülmüştür²²⁵².

Kadı Kemaleddin Kabi:

Eflâkî, Kadıların, hakimlerin sultanı ve Rum kadılarının ulularından diyerek tanıttığı Kadı Kemaleddin Kabi, Danişmendiye vilayetinin işlerini çözmek için Konya'ya II. İzzeddin Keykâvus'un yanına 1258 senesinde gelmiştir. İşle-

²²⁵⁰ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.562-563.

²²⁵¹ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.563-564.

²²⁵² İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.565.

rini hızlıca hallettikten sonra dönmek istediğinde Şemseddin Mardini, Esfeheddin, Zeyneddin Razî, Şemseddin Malatî gibi dönem ileri gelenleri kendisini Mevlâna ile görüşmeye teşvik etmiştir. Kadı Kemaleddin mevkiinin yüksekliği, servet edinmek arzusu, manevi olan hayata olan inançsızlığı yüzünden gitmek istememişse de sonra karar değiştirip, Mevlâna Celeleddin'i görmeye gidip müridi olmuştur. Ayrıca Eflâkî; Kabî, Kemaleddin Kani'nin oğlu Kadı Sadreddin ve Mecdeddin Atabek'i de Mevlâna'ya mürit yaptığını, Konya'da Mevlâna Celeleddin için Karatay Medresesinde büyük bir toplantı düzenleyip herkese şerbet dağıttığını yazar²²⁵³.

Kadı Bediüddin Bendeî:

Kadı Bediüddin Bendeî'yi Aksarayî, ülke kadılarının ve İslam âleminin büyüğü diye tanıtır. Kadı, Sultanı oyun ve eğlenceye teşvik eden, Müslüman emirlere ve beylere muhalefet eden, başkentin Konya'dan Antalya'ya taşınıp Sultanı alimlerin ve şeyhlerin söz ve nasihatlerinden mahrum bırakmayı amaçlayan, Rum Kondistabl'ı "Efendi Halifenizi öldürdükleri haberi geldi." diyerek kendisini aşağılamaya çalışınca, "Sizin inanışınıza göre sizin de Tanrınızı astılar. Eğer halifemizi öldürmüşlerse o şehitlik derecesine ulaşmıştır ve bunda bir gariplik yoktur." karşılığıyla Kondistabl'ı susturan kişi olarak anlatır²²⁵⁴.

Kadı Şihabüddin Abdülkadir:

İbrahim Hakkı Konyalı, Kadı Şihabedüddin'in Mevlâna'nın gazelinde bahsettiği, Nahcuvanlı Mahmud'un oğlu olup, Konya bilgin-

lerinden ve kadılarından olduğunu söyler. Şihabüddin'in; rebabı, sazı ve sözü lehv sayan ve raksı kabul etmeyen salâbetli bir zat olup, 1265 yılında vefat eden, imam ve âlim vasıfları ile anıldığına göre Mevlâna ile karşılaşacak kudrette bir bilgin olduğunu kaydeder²²⁵⁵.

Konyalı Kadı Kürd

Eflâkî, Konyalı Kadı Kürd'ü, Konya'nın büyüklerinden ve geçmişteki sultanların türbedarı olarak tanıtır. *Ariflerin Menkıbeleri*'nde Konyalı Kadı Kürd'den bir grup tüccarla İskenderiye tarafına gittiği ve gemisinin Mevlâna'nın ruhaniyetiyle kurtulduğu hikayesini anlatırken bahsetmiştir²²⁵⁶.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266–1282) ve Son Dönem Konya Kadıları

Aksarayî, III. Keyhüsrev dönemi kadılarından müctehid, ilmin dallarında, gerçeklerin derinliklerinde ve şer'i kurallarda öyle bir dereceye ve makama ulaştılar ki arş, onların karşısında kürsüden daha düşük seviyede göründü diyerek Konya Kadısı Sirâceddin Urmevî, Aksaray Kadısı Eminateddin Tebrizi, Kayseri Kadısı Celeleddin, Sivas Kadısı İzzeddin, Tokat Niksar Kadısı Sadeddin ve Bedreddin Kazvini, Karahisar Kadısı Taceddin Hoyi ve Kadıasker Hüsameddin'i över. Bugün gözü kara kadılar sıfatıyla sıfatlanmış olan zümre, onlar gibi dini ilimlerin sofrası sorumlusu değildirler. Aksine bu bilgisiz ve beceriksiz, çanak yalayıcılar onların mutfağına layık bile olamazlar; keşif sahibi olan onların ayakkabılarını bile çeviremezler

²²⁵³ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.181-184.

²²⁵⁴ Aksarayî, *Müsâmeratü'l-Ahbâr*, s.39-40.

²²⁵⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.102.

²²⁵⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.371-372.

diyerek alim ve bilgili kadıların yanında cahil ve beceriksiz kadıların varlığından da söz eder²²⁵⁷.

Kadı Sirâceddin el-Urmevî

Kadı Sirâceddin el-Urmevî, II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemlerinde Konya Kadılığı, III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1282) ve II. Gıyâseddin Mesud (1282-96/1302-1308)'un iktidar yıllarında da Türkiye Selçuklu Devleti Kadî'l-Kudatı ve Konya kadılığı görevlerini yapmıştır. 1198 Urmiye doğumlu olan Kadı Sirâceddin, ilk eğitimini doğduğu bölgede aldıktan sonra Musul'a gitmiştir. Musul'da Fahreddin Razî'ye yakınlığıyla bilinen Kemaleddin b. Yunus'tan dersler almış ardından 1237 ve öncesi Evhadüddin Kirmanî ile görüşmek için Anadolu'ya gelmiş, I. Alâeddin Keykubâd tarafından karşılanıp cami mescidinin karşısına yerleştirilerek tedrisle vazifelendirilmiştir²²⁵⁸. 1240 ve 1249 yılları arasında Eyyubi hükümdarı Melik Salih için elçilik görevlerinde bulunmuş, özellikle VII. Haçlı seferi lideri IX. Saint Louis ona çokça hürmet göstermiş Kadı Sirâceddin de yazdığı mantık kitabını ona ithaf etmiştir. Eyyubilerde yeni hükümdar olan Turan Şah'ın 1250 yılında huzuruna münazara için davet ettiği âlimler arasında Sirâceddin el-Urmevî ve Mısır kadısı da vardır²²⁵⁹.

Urmevî'nin Anadolu'ya, Moğol istilasını nedeniyle ülkelerinden kaçan Türkistan ve İranlı

bilim adamı, edebiyatçı ve sanatkârları himayesine alan I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237) döneminde geldiği bilinmektedir. Bu konuda tek kaynak mahiyetindeki meşhur sufi Evhadüddin Kirmânî'nin (ö. 635/1238) menâkıbında, Urmevî'nin ağzından nakledilen bir rivayette, onun I. Alâeddin Keykubâd devrinde Kirmânî'yi ziyaret etmek için Mısır'dan Malatya'ya gittiği, sultan tarafından karşılanarak büyük itibar gösterilen Urmevî'nin, sultanın daha büyük ve önemli şehirlerde görev teklifine rağmen Kirmânî'nin yakınında bulunmak amacıyla Malatya'da kalmayı tercih ettiği ve sultanın emriyle Cuma mescidinin karşısındaki bir medresede tedris faaliyetinde bulunmakla görevlendirildiği belirtilmektedir²²⁶⁰. Urmevî'nin Malatya'da ne kadar görev yaptığı veya Anadolu'da ne kadar kaldığı, buradan nereye gittiği konusunda net bir bilgi yoktur. 1237 yılında Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra yerine geçen II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında âlimlere verilen değer ve itibar azalmış, emirler arasında çekişmelerin artması, akabinde Babai İsyanının (1240) patlak vermesiyle huzurun iyice azaldığı Anadolu'nun Köseadağ Savaşı'yla (1243) Moğol istilasına uğraması, bölgedeki birçok âlim ve mutasavvıfın başka bölgelere kaçmasına sebep olmuştur. Baycu Noyan'ın, savaştan sonra bölgenin özellikle emirleri ve devlet yetkilileri üzerinde büyük baskılar uygulaması, geniş yağma ve katliamlar yapması üzerine, büyük ihtimalle aralarında Kadı Sirâceddin'in de bulunduğu ulema Suriye'ye göç etmiştir²²⁶¹.

²²⁵⁷ Aksarayî, *Müsâmeratü'l-Ahbâr*, s.69.

²²⁵⁸ Mustafa Çağrı, "Sirâceddin el-Urmevî", *DİA*, XXX-VII, İstanbul 2009, s.262; Muhammed Sivasî, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmîd el-Kirmanî ve Menâkıb-nâmesi*, Çev. Mikâil Bayram, Kardelen Yayınları, Konya 2005, s.171-173.

²²⁵⁹ Çağrı, "Sirâceddin el-Urmevî", s.262.

²²⁶⁰ Sivasî, *Menâkıb-ı Evhadüddin Kirmânî*, s. 196

²²⁶¹ Mustafa Akkuş, "Sirâceddin el-Urmevî", *Konya Ansiklopedisi*, C. VIII., Konya 2015, s. 118.

Urmevî'nin, 1253-1254 yıllarında, üç kardeş yönetimi olarak adlandırılan II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd'ın müşterek yönetimi esnasında Konya kadısı olduğu görülmektedir. Ayrıca Hülâgü'nün 656/1258'de Bağdat'ı ele geçirmesinin ardından Anadolu Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un (*sâhib-i Rûm*), Urmevî'yi elçi olarak Hülâgü'ye gönderdiği görülmektedir. Önceleri II. İzzeddin Keykâvus'a bırakılan Konya, daha sonra Rükneddin Kılıç Arslan'ın eline geçince, sultan bütün işlerini Emir Muineddin Pervane'ye bırakır. Kadı Sirâceddin, başa geçen bütün yöneticilerin güven ve itibarını kazanarak baş kadı olduğu 1277 yılına kadar başta Konya olmak üzere Kayseri ve Malatya'da aralıklarla tekrar müderrislik görevlerini de sürdürmüştür. Kadı el-kudat unvanı Urmevî'ye, 675/1277 yılında II. Keykâvus'un oğlu, Cimri lakabıyla tanınan Alâeddin Siyavuş ile iş birliği yapan Karamanoğlu Mehmed Bey kumandasındaki isyancıların Konya'ya saldırımları sırasında verilmiştir²²⁶². İbn Bibi'nin belirttiğine göre olay, Konya surları önüne kadar gelen Cimri ve Mehmed Bey, askerlerinin erzaklarının bittiğini, amaçlarının sadece alışveriş yapmak olduğunu, bundan dolayı şehrin kapılarının açılmasını isterler. Komutanlarla birlikte Kadı Sirâceddin de durumu sezer ve bir fetva yayınlarak halkın savaşmasını emreder. Hatta kendisi surlara çıkarak saldırganlara ok atar. Bu durum Sahib-i Divan Cüveynî tarafından İlhanlı Sultanı Abaka Han'a Urmevî'yi öven bir mektupla bildirilince, Abaka Han, Urmevî'ye bağış ve ihsanlarda bulunarak onu Anadolu'nun baş-kadılığı görevine getirmiştir²²⁶³.

Kadı Sirâceddin Urmevî, 1257 yılı sonlarında II. İzzeddin Keykâvus'un hizmetinde bulunduğu sırada *Letâ'ifu'l-Hikme* adlı eserini yazıp Sultana sunmuştur. Konya'da bulunduğu yıllarda Kadı Sirâceddin Urmevî, dönemin önemli alim ve sufilerinden olan Mevlâna Celaleddin ve Sadreddin Konevî ile de dost olmuştur. Mevlâna Celaleddin ve Sadreddin Konevî'den yaklaşık on yıl sonra vefat eden Kadı, onların vefatı sonrası Konya'da çıkan ayaklanmalarda ve istila faaliyetlerinde dostları gibi davranmaya devam edecektir. Kadı Sirâceddin el-Urmevî, dönemin kaynaklarında başkadı, âlimlerin sultanı, imamların meliki, ümmetin gözdesi, zamanın seçkini, milletin ve dinin lambası, zamanın benzersizi, asrın bir tanesi, devrin gözbebeği, önceki âlimleri ve bilginleri dünya mahfillerinde ve zaman çöllerinde geride bırakan²²⁶⁴ kadıların sultanı, kadıların kadısı²²⁶⁵ olarak anılır ve onun başta usûl, fıkıh ve hilaf olmak üzere bütün ilim dallarında parmakla gösterilen, eserleri ve kitapları dünyanın faydalandığı, bilginlerin başvurduğu²²⁶⁶, akli ve nakli ilimlerde ikinci bir İmam Şafî gibi olduğu²²⁶⁷, onun yüksek ilminden faydalanmak için dünyanın her bucağından pek çok âlim kimselerin gelip Konya'da onun etrafında toplandığı ve onun ölümüyle etrafındakilerin dağıldığı kaydedilmiştir²²⁶⁸.

Kadı Sirâceddin, ölümüne kadar hem kadılık hem de müderrislik görevini hiç bırakmamış, gücü yettiği kadar ilim meclislerine devam etmiştir. Kadı Sirâceddin Urmevî 682/1283 yı-

²²⁶² Akkuş, "Sirâceddin el-Urmevî", s. 119

²²⁶³ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.639.

²²⁶⁴ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, C. II, 212.

²²⁶⁵ Eflâkî, *Menâkibü'l-Arifin*, C. I, s.291, C. II, s.182.

²²⁶⁶ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, C. II, 212.

²²⁶⁷ Eflâkî, *Menâkibü'l-Arifin*, C. I, s.390.

²²⁶⁸ Aksarayî, *Selçukî Devletleri Tarihi*, s.202.

lında 85 yaşındayken Konya’da hayatını kaybetmiş ve Musalla Mezarlığı’na defnedilmiştir²²⁶⁹. Ondan sonra çocukları ve talebeleri hem Konya hem de Anadolu’nun farklı bölgelerinde etkili olmaya devam etmişlerdir. Kadı Sirâceddin Urmevî’nin İmadeddin ve Ömer adında iki erkek evladı olup, Ömer’in torunu Bedreddin Mahmud da Atabekiyye Medresesi arkasında Kutlu Melek Hatun’un yaptırdığı Dârü’l-Huffaz’a İbn Sina’nın *eş-Şifâ* adlı eserini vakfetmiştir²²⁷⁰. Konyalı, Atabekiyye Medresesi’nin arkasında meşhur Kadı Sirâceddin Urmevî’nin torunu Bedreddin Mehmed b. İmadüddin Mehmed b. Ömer b. Sirâceddin’in karısı Kutlu Melek Hatun’un bir Darü’l-Huffaz’ı olduğunu, sonradan bir iz kalmadığını not eder²²⁷¹. Yani Selçuklu dönemi kadılarının hatunları da ilim ehlerinden ve Darü’l-Huffaz sahibi olmuşlardır. Ayrıca sadece Selçuklu devrini değil, Osmanlı kuruluş devrinde de Kadı Sirâceddin’in varlığı hissedilmiş, Osmanlı devletine uzun süre müderrislik yapan Davud-ı Kayseri, döneminin meşhur bir Eş’arî kelâmcısı olan Safiyyüddin el-Hindî el-Urmevî (ö. 715/1315) ve Orhan Gazi tarafından İznik’teki medresenin müderrisliğine getirilen ve kızlarından birini Şeyh Edebalî’yle evlendirdiği belirtilen Taceddin Geredevî Urmevî’nin öğrencisidir²²⁷².

Kadı Nureddin Yenbui:

IV. Rükneddin Kılıç Arslan öldürülünce, Pervane Muineddin ile Nabşi Noyan Konya’ya dönmüş, Pervane’nin aracılığıyla Rükneddin’in altı yaşındaki oğlu III. Keyhüsrev tahta oturtul-

muştur. Aksarayî’nin benzeri olmayan mükemmel bir bilgin olarak tanıttığı Kadı Nureddin Yenbui’yi Pervane Muineddin, Sultanın eğitimiyle görevlendirmiştir. Aksarayî, Kadının ona imkanı ölçüsünde yazma usullerini öğrettiğini söylerken, Üstadüddar ve ülke vakıflarının yöneticisi olan Emiri Dad Eminateddin İsfahanî’nin Sultanı, padişahlık adetlerine, hayır işlerine, namaz kılmaya ve oruç tutmaya özendirip, bağış yapmaya teşvik ettiğini anlatır. Sultanın da duaları öğrendikten sonra hiçbir namazını kazaya bırakmadığını, iyi bir eğitimle yetiştirildiğini ekler²²⁷³.

Emirü’l-Hac Oğlu Celaleddin Mahmud:

Gençliğinin ilk yıllarından itibaren sırayla kadılık, beytül mal yöneticiliği ve saltanat naipliği yapmıştır. Cimri İsyanı sebebiyle Konya’ya gelen Sahib Divan giderken yanında onu da götürmüştür. Cimri İsyanı sonrası övünülecek işlerin kaynağı Celaleddin Mahmud’a Rum ülkelerinin yöneticiliği, Sahibi Azam Fahreddin Ali’ye de Sahibi Divan-ı İstifa görevi verilmiştir. İbn Bibi, Celaleddin Mahmud’u dünyadaki emirlerin ve büyüklerin meliki, ilim ve bayrak, kılıç ve kalem sahibi, İslam’ın ve Müslümanların gözdesi, Divan-ı istifa sahibi, büyük yönetici, ünlü hoca, başarılı komutan, alimlerin ve fazılların sığınağı, iffetli kimselerin dayanağı, akli başında olanların kılavuzu, meliklerin yardımcısı, sultanların destekçisi, iyiliklerin ve hayır işlerinin babası olarak tanıtır²²⁷⁴.

²²⁶⁹ Akkuş, “Sirâceddin el-Urmevî”, s. 119-120.

²²⁷⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.274.

²²⁷¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.287.

²²⁷² Akkuş, “Sirâceddin el-Urmevî”, s. 120.

²²⁷³ Aksarayî, *Müsâmeratü’l-Ahbâr*, s.66-67.

²²⁷⁴ İbn Bibi, *el-Evamirü’l Alaiye fi’l- Umûri’l Alâiye*, s.661, 665, 667.

İbn Bibi, bir müddet kadılık yapmış olan Celaleddin Mahmud'un kendine verilen diğer görevleri başarılı bir şekilde ifa ettiğini, divan hesaplarındaki zorlukları çözmede, saltanata ait resmi işlemleri yürütmekte, küçük büyük emlak ve iktâ işlerini düzene koymada, gelirlerin azının çoğunun toplanan ve kalanı konusunda döneminin Bozorghmir'i ve Ebu Ali'si olduğunu söyler. İmamların, zahidlerin şeyhlerin gönlünü hoş tutmak, mescidler, tekkeler, hastaneler, zaviyeler, ibadet yerleri, kiliseler gibi hayır hasenat yerlerinin temellerinin yükseltilmesi için çaba harcadığını kaydeder²²⁷⁵.

Kadı Rükneddin Mazenderanî:

Kadı Rükneddin, Karatay Medresesinde müderrislik yapmıştır. Kadı ders verdiği dönemde Mevlâna Celaleddin'in ziyareti sonrası yirmi öğrencisiyle birlikte müridi olmuştur²²⁷⁶.

Niğdeli Kadı Ahmed, kendi ilk gençlik dönemlerinde Rükneddin Mazenderanî'nin Niğde'ye geldiğini söyleyip onu biçare Konya kadısı şeklinde tanıtır. Ardından onun şüphe ve tereddütlerinin, halkı miracı inkâra sevk ederek doğru yoldan çıkarıp mahvettiğini söyler. Müderris Şemseddin ile yaptığı tartışma sonrası düşüncelerini değiştirip Konya'ya döndüğünü yazmıştır²²⁷⁷.

Kadı Mecdeddin Karahisarî:

III. Alâeddin Keykubâd b. Feramurz (1298-1302)'un kısa iktidarında Konya'da kadılık yapan ancak adalet kurumuna helal

getirmekle suçlanan bu dönemin etkili devlet adamı Kadı Mecdeddin Karahisarî'dir. II. Gıyâseddin Mesud, Sülemiş isyanı sonrası ordusuyla birlikte Gazan Han'ın yanına gittiğinde Sultanlık III. Keykubâd'a bırakılmıştır. Sultana atabeg olarak da Kadı Mecdeddin görevlendirilmiştir. Aksarayî'ye göre, Kadı Mecdeddin sağlam yargıya halel getirmiş, içinde ilim bulunmadığı halde kendisini ilmin bütün alanlarında meşhur biriymiş gibi göstermeye çalışmış; ikiyüzlülüğü ve yalanıyla kimya ilmine sahip olduğu iddiasıyla yüce huzura yakınlık kazanmış, kendisini eşyanın kural ve kanunlarının mühendisi olarak göstermiştir. Dar ve yanlış bir görüşe sahip olup, onun düşüncesinden çıkan hiçbir ok, hiçbir hedefe ulaşamamıştır²²⁷⁸.

Aksarayî, Sultanın Kadı Mecdeddin kendine atabeg olduktan sonra tavırlarının değişip kötü kararlar aldığını, Kadı Mecdeddin'i ise yanlış işlere yönlendirenin Seyyid Hamza olduğunu anlatır. Sultanın, Han'dan izin alıp Rulayn sınırından Diyarbakır taraflarına geldiğinde, soysuz Atabeg Karahisarî ve "Aldatmak için birbirlerine cazip sözler fısıldayan cin ve insan şeytanları" diğer adamlarının sözü ve tedbiriyle Sultan, adaletin ve insafın doğruluk yolundan saptığından bahseder. Aksarayî, Sultan Alâeddin'in sert tabiatında bulunan her iyi özelliği, Karahisarî'nin kötülüğünün kaynağı olan Seyyid Hamza'nın dostluğuyla kötü özelliğe dönüştü diyerek Sultanın yanlış işlerinin sorumlusu olarak Seyyid Hamza'yı işaret eder²²⁷⁹.

²²⁷⁵ İbn Bibi, *el-Evamirü'l Alaiye fi'l- Umûri'l Alâiye*, s.668.

²²⁷⁶ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.395.

²²⁷⁷ Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk* s.68, 253.

²²⁷⁸ Aksarayî, *Müsâmeratü'l-Ahbâr*, s.226.

²²⁷⁹ Aksarayî, *Müsâmeratü'l-Ahbâr*, s.227.

Sultan çevresine atanmış bu kişilerden dolayı hoşgörüsüzlük ve zorbalık elini Müslümanların canına ve malına uzatmış, ihtiyaç sahiplerinin boynuna kötü davranma yükünü ve çirkin muamele ayağını koymuştur. Fesatla nitelenmiş az sayıda rezil grubu, saltanat maiyetine mensup olmakla gurur yeline kapılmıştır. Saltanat üyelerinden olan bu kişiler ülkenin her yerine dağılmış, matkap ve çengel gibi mazlumların zahire torbasını delmişlerdir. Harput yöresine vardıklarında masum Peygamber ailesine mensup ve bağlı olma şerefi bulunan, ilimlerin derinliğinde zamanın bir tanesi olan; tefsir ilminin kurallarında, vaaz geleneğinde ve sözlü nasihatte eşi benzeri bulunmayan, gerçek bir faziletin sahibi olan oranın kadısı Seyyid Mecdedddin'i dünyaya ait mal ve eşya bakımından kimseye ihtiyacı olmamasıyla suçlayarak, ondan mal istemek için onu öyle tehdit ve işkenceye tabi tutmuşlar bir süre sonra da kadı vefat etmiştir²²⁸⁰.

Kadı Mecdeddin Karahisarî ve Seyyid Hamza'nın halka olan zulümlerini ve Sultanı kötüye yönlendirdiği konusunda Mücireddin Emirşah ve Sahib Alâeddin, Sultanı uyarmaya çalışsa da başarılı olamamışlardır. Bunun üzerine Emirşah orduya, Sahib Alâeddin Abışka'nın yanına gitmiştir. Abışka, Sultan Alâeddin'i Sivas'tan Kayseri'ye getirttikten sonra Sultan İsfahan'a götürülmüş, Kadı Mecdeddin Karahisarî de esir edilmiştir²²⁸¹.

Kadı İmadüddin:

Kadı Sirâceddin Urmevî'nin oğludur. Darü'l-Huffaz'ı vardır ve buraya Sirac Tarlası denen yeri vakfetmiştir²²⁸².

Kadı Taceddin Kalemşah:

Kadı Kalemşah adına mescid, medrese ve zaviye yapılmış, bulunduğu mahalle kadının adıyla "Kadı Kalemşah Mahallesi" olarak anılmıştır²²⁸³. İbn Battuta zaviyeyi ziyaretini anlatırken zaviyenin sahibi kadı Kalemşah'ın ahiplerden olduğu, dönemin en büyük zaviyelerden birine sahip olup pek çok talebesi bulunduğunu, Kalemşah'ın talebelerinin sufiler gibi hırka değil fütüvvet şalvarı giydiğini not etmiştir²²⁸⁴. Eflâkî, Konya'da Şeyh Paşa isimli ikiyüzlü bir zahidin Abid Çelebi ile karşılaşması sonrası Çelebi'nin onun başına vurarak yaraladığını, Şeyh Paşa'nın da durumu giderek Kadıların Sultanı Taceddin Kalemşah'a şikâyet ettiğini söyler. Kadı sorunun çözülmesi için hastalanmış olan şeyhi Çelebi'nin ziyaret etmesi kararını verdiğini söyler²²⁸⁵. Eflâkî'nin rivayet ettiği olaya bakarak Selçuklu devletinin son döneminde hâlâ kadıların şehirdeki sorunları çözmede etkili olduğu görülmektedir.

Niğdeli Kadı Ahmed:

Konya kadılığı yapmış olan Kadı Cemaledin Hotenî'nin torunu Niğdeli Kadı Ahmed, 1286'da Niğde'de doğmuştur. 1298'de on üç yaşında babasını kaybetmiş, 1299'da Niğde'den Akçahisar köyüne gitmiş ve ilk eğitimini burada Mevlâna Kemalüddin Nekidî'den almıştır. 1300'de tekrar Niğde'ye dönmüş birçok din âliminin ismini duysa da onları anlayacak ilminin olmadığını ifade etmiştir²²⁸⁶. 1302'de

²²⁸⁰ Aksarayî, *Müsâmeratü'l-Ahbâr*, s.227.

²²⁸¹ Aksarayî, *Müsâmeratü'l-Ahbâr*, s.231, 232, 236.

²²⁸² Konyalı, *Konya Tarihi*, s.208.

²²⁸³ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.127-128.

²²⁸⁴ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, haz. Mümin Çelik, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2015, s.218.

²²⁸⁵ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.704-705.

²²⁸⁶ Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefîk ve'l-Hâfî-dü'l-Halîk*, s.67-68.

Niğde'den Kayseri'ye gidip muhtemelen halasının oğlu Hüsameddin el-Hüseyn b. Cemaledin Habib'in yanında Kayseri'deki darü'l-kazada divitdarlık ve hizmetgüzarlık yapmaya başlamıştır. Bir süre bu görevi ifa etmiş, sonra Niğde'ye dönüp ara ara azledilse de bölgenin kadılığını yapmıştır. Eseri *el-Veledü's-Şefîk*'i 1333'te yazdığını söylediğine göre bu tarih veya sonrasında vefat etmiş olmalıdır²²⁸⁷.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti'nde kadılar, sadece şeri davaları çözmekle yetkili devlet görevlileri olmamış, atabeylik, elçilik, vezirlik, müderrislik, mimarlık, vakıf yöneticiliği, ordu kumandanlığı gibi çeşitli işlerle meşgul olmuşlardır. Kadıların yaptığı bu görevler, onların sadece dini ilimler değil aklı ilimler de tahsil ettiği, siyasetten ve askeriyeden bihaber olmadıklarını gösterir. Konya'nın başkent olmasıyla, diğer idareciler gibi kadılar da merkezden atanmış ve bu sistem, Cimri hadisesinde Kadı Siraceddin'in İlhanlıların onayıyla başkadı olarak atanmasına kadar devam etmiştir.

Kadıların hepsi işini düzgün yapan kimse olmamış, özellikle IV. Rükneddin vefatıyla sultan olan III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde gözü kara kadılar olarak anılacak bir grup işlerini suiistimal etmiş, sultanları kötü ve boş işlere yönlendirmiş, kendilerini eleştirenleri herhangi bir sorgulama yapılmadan zehirleterek öldürmüşlerdir. Ancak bu bozuk zihniyetin aksine, özellikle Konya'da kadılık yapmış olan kadılar, dönemin âlimleri ve sufilere için medreseler, mescidler, darü'l-huffaz-

lar, hastahaneler inşa ettirmiş, bu kişileri halka vaaz vermeye teşvik etmiş, işgal ve istila zamanlarında ülkenin korunması için çabalamışlardır.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLÂKÎ, *Menâkibü'l-Arifin*, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I,II, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.
- AHMED EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Kocabalı Yayınevi, İstanbul 2020.
- AKKUŞ, Mustafa, "Kadı İzzeddin'in Hayatı ve Konya'daki Vakıf Eserleri", *Yeni İpek Yolu: Konya Ticaret Odası Dergisi*, c.I [Konya Kitabı XVIII: Konya Vakıfları], Konya 2021.
- AKKUŞ, Mustafa, "Siraceddin el-Urmevi", *Konya Ansiklopedisi*, C. VIII., Konya 2015, s. 117-120.
- ATEŞ, Ahmed "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf al-Din Muhammed Al-Fargani", *Belleten*, C. XXIII, S.91 Ankara, 1959.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Sirâceddin el-Urmevî", *DİA*, XXXVII, İstanbul 2009.
- DAVUD, İbrahimî, "Enîsü'l-Kulûb", *DİA*, C. XI, İstanbul 1995.
- ELVAN ÇELEBİ, *Menâkıbu'l Kudsiyye*, haz. Mertol Tulum, Çizgi Yayınevi, Konya 2017.
- ERTUĞRUL, Ali, "Niğdeli Kadı Ahmed", *DİA*, Ankara 2009.
- GÖDE, Kemal, *Halil Edhem ve Kayseri Şehri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Kayseri, 2011.
- HAMDULLAH MÜSTEVFÎ-İ KAZVÎNÎ, *Târîh-i Güzîde*, Editör Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- İBN BATUTA, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, haz. Mümin Çelik, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2015.
- İBN BİBİ, *el-Evamirü'l Alaiye fî'l- Umûri'l Alâiye*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- İBN BİBİ, *el-Evamirü'l Alaiye fî'l- Umûri'l Alâiye*, Çev. Mürsel Öztürk, I,II, 1000 Temel Eser Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.

²²⁸⁷ Ali Ertuğrul, "Niğdeli Kadı Ahmed", *DİA*, Ankara 2009, s.355.

- İBNÜ'L ESİR, *İslam Tarihi*, Çev. Abdülkerim Özaydın, Ravza Yayınları, C. IX, İstanbul 2019.
- KERİMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ, *Müsâmeratü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayinevi, Ankara 2000.
- KELEŞ, Mahmut Recep, "Kösedağ Savaşı Sonrası Anadolu'ya Gelen Âlimlerden Sivas Kadısı Kutbüddîn-i Şîrâzî ve İlmi Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi (TOD) = Journal of History School (JOHS) [Tarih Okulu]*, İzmir 2018.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayinevi, Konya 2007.
- MENEKŞE, Ömer, *Türkiye Selçukluları Dönemi Konuya Fıkıh Alimleri*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2022.
- MUHAMMED SİVASÎ, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmîd el-Kirmanî ve Menâkıb-nâmesi*, Çev. Mikâil Bayram, Kardelen Yayınları, Konya 2005.
- NECMEDDÎN-İ DÂYE, *Sûfi Diliyle Siyaset*, haz. Özgür Kavak, Klasik Yayınları, İstanbul 2010.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü's-Şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk*, Çev. Ali Ertuğrul, TTK Yayınları, C. I, Ankara 2015.
- Tarih-i Âl-i Selçuk/Anonim Selçukname*, Çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- SÜMER, Faruk, "Ahlatşahlar", *DİA*, C. II, İstanbul 1989.
- ŞAHİN, Kamil, "Konya Kadı İzzeddin Maristan-ı Atike ve Sultan Alâeddin Keykubâd Darüşşifası", S.XXX., *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2007.
- TURAN, Osman, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleten*, TTK Basımevi, C. VII, S.27, Ankara 1943.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, Ankara 2013.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- UYAR, Mustafa, "Hinduşah Nahçıvanî'ye Ait Düstür el-Katip fî Ta'yin el-Meratib Adlı Eserde Casusluk Anlayışı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2005.
- ÜLKER, İbrahim, "İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik İşlemleri", *Uluslararası II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi c. I*, 13-14 Mayıs 2016 İstanbul, ed. Fethi Gedikli, Oniki Levha Yayıncılık.
- ZENCÂNÎ, *Kitâbu'l Letâifi'l Alâiyye fî'l-Fedâili's-Seniyye*, Çev. Hasan Hüseyin Adalıoğlu, Yeditepe Yayinevi, İstanbul 2020.

EMÎR-İ DÂDLAR VE KONYA MEZÂLİM DÎVÂNI

Muharrem KESİK

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE,
muhammedkesik@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3143-8622.

ÖZ

Selçuklular, genellikle savaşçı özellikleri ile tanınmış olsalar da teşkilâtçı yapıları, adaleti üstün tutmaları ve kendinden olmayana karşı gösterdikleri anlayış ile dikkat çekmişlerdir.

Türkiye Selçuklu sultanları, Pazartesi ve Perşembe günleri örfî mahkeme olan Dîvân-ı Mezâlîm’de teb’asına (halkına) ve yabancılara adalet dağıtmışlardır. Senenin belli günlerinde de kendileri hakkında mahkemelere yapılmış herhangi bir şikâyet olup olmadığını da kontrol etmişlerdir.

Selçuklu sultanları, sefer zamanları dışında Konya’da bu davalara bakmışlardı. Eğer hükümdarlar Konya dışında askerî bir seferde ya da meşguliyeti fazla ise, bu görevi Selçuklu sultanı tarafından tayin edilen üst düzey bir memur olan Emîr-i dâdlar yerine getirirdi.

Emîr-i dâdlar, başta devlet aleyhine işlenen suçlar olmak üzere her türlü örfî davalara bakan geniş yetkilerle donatılmış yüksek dereceli memurlardı.

Anahtar Kelimeler: Konya, Türkiye Selçuklu Devleti, Emîr-i Dâd, Dîvân-ı Mezâlîm, Adâlet.

AMÎR-İ-DÂDS AND CUSTOMARY COURT OF KONYA

ABSTRACT

Although the Seljuks were famous for their warrior qualities, they were also known for their organizational structure, commitment to justice, and the tolerance they have for those who were outsiders. The sultans of Seljuks of Tür-

kiye dispensed justice to their people and foreigners in the customary court, namely Mezâlim Courts (*Dîvân-ı Mezâlim*), on Mondays and Thursdays. On certain days of the year, they also checked to see if there were any complaints filed against them before the courts.

Except when they were on campaign, the Seljuk sultans dealt with these cases in Konya. If the sultans were on a military expedition outside of Konya, or if they were very busy, this task was performed by the *amîr-i dâds*, a high-ranking official appointed by the Seljuk sultan. *Amîr-i dâds* were high-ranking officials with broad powers to deal with customary cases, particularly crimes against the state.

Keywords: Konya, Seljuk State of Türkiye, Amîr-i-dâd, Customary Court, Justice.

GİRİŞ

Türk-İslâm devlet anlayışına göre; toplumda zulmü önlemek, halkın refahını sağlamak, kişiler arası menfaate dayalı çatışmaları ortadan kaldırmak ve güçlünün zayıfı ezmesini engellemek vb. esaslar, yönetimde ön planda tutulmuştur. Bu sebeple de Dârü'l-Adl, Dîvân-ı Mezâlim, Teftiş-i Memâlik gibi adlî kurumlar ortaya çıkmıştır.

Dîvân-ı Mezâlim mahkemeleri, üst düzey devlet görevlilerinin, nüfuzlu kişilerin, haraç memurlarının devlet aleyhine (kanunlara uymama, yolsuzluk, siyasî suç vb.) ve halka karşı işledikleri suçlara veya bu suçlarla ilgili şikâyet ve isteklere bakan, özellikle ceza meseleleri ile meşgul olan bir kurumdur. Bunun dışında yerli ve yabancı tüccarın uğradığı haksızlıklara ve özel müracaatlarla halkın birbiriyle arasında oluşan davalara da bakmaktaydı. Bu kurumun

başında ise bugün için adalet bakanı gibi tanımlanabilecek “*emîr-i dâd*” unvanlı üst düzey bir devlet memuru bulunuyordu. Bu dîvâna, Selçuklu sultanı adına “*emîr-i dâd*”²²⁸⁸ başkanlık etmekteydi. Dîvân-ı Mezâlim kurumunun taşra teşkilatında ise, Emîr-i dâd’ın nâibleri ve inziyat memurları bulunmaktaydı. Dîvân-ı Mezâlim teşkilâtında eyaletlerde vâli, iktâ arazisinde iktâ sahibi, sultanı temsil etmekteydi²²⁸⁹.

Konya Mezâlim Dîvânı

Mezâlim mahkemesinde görülen davalar ve bu mahkemenin görevleri:

1. İdarecilerin görevini ve yetkilerini kötüye kullanması, halka zulmetmesi ile ilgili davalar: İdarecilerin bu şekilde davranmasına engel olunur, hakkında soruşturma yapılır ve soruşturma neticesinde, idareci suçlu bulunduğu takdirde yerine, halka merhametli davranacak başka bir görevli tayin edilirdi.

2. Vergi memurlarının halktan haksız yere vergi alması (gereğinden fazla vergi alması), halka baskı yapması durumundaki davalar: Vergi tahsildârı, zamanından önce vergiyi topladıysa suçlu kabul edilir ve alınan fazla verginin geri ödemesi, hazineye yapıldı. Memur, topladığı fazla vergiyi kendi zimmetine geçirmişse bu verginin geri ödemesi, memurdan tahsil edilerek yapıldı.

3. Dîvânlarda gelir-gider kayıtlarıyla ilgilenmeden sorumlu memurların, hatalı hareket-

²²⁸⁸ Bk. Aydın Taneri, “Emîr-i Dâd”, *DİA*, XI, 130; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Berkıyruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2021, s. 246.

²²⁸⁹ Ahmet Atilla Altan, *Selçuklular’da Adliye Teşkilâtı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001, s. 141.

leri sebebiyle ortaya çıkan davalar: Doğruluk-tan uzaklaşan memurlar, azledilip, cezalandırılırlardı.

4. Devletin hazinesinden kendilerine gıda yardımı yapılan ve maaş ödenen memurların ihtiyaçlarının karşılanması ve maaşlarının ödenmesinin gecikmesi halinde ortaya çıkan davalar.

5. İdarecilerin ve nüfuzlu kimselerin, halktan hazine veya kendileri adına haksız yere topladıkları mal ve hakların geri verildiği davalar.

6. Vakıflarla ilgili anlaşmazlık davaları: Vakıflarla ilgili anlaşmazlıklar çözülür, vakıf malları korunurdu.

7. Kadılar tarafından verilmiş olan hüküm ve kararlar uygulanırdı.

8. Devlet memurlarının ve malî görevlilerin, vazife başında yaşadıkları zorluklar ortadan kaldırılırdı. Vergisini ödemek istemeyen ve kamuya ait sorumluluklarını yerine getirmeyen mükelleflerin gereğini yapmaları sağlanırdı.

9. Topluca yapılması gereken ibadetlerin ihlali önlenir, bu konuda muhtesiplere de yardımcı olunurdu.

10. Kadılar aleyhindeki davalara bakılırdı.

11. Özel başvurular üzerine kişiler arasındaki davalara bakılırdı²²⁹⁰.

1. Mezâlim Dîvânı'nın Yapısı

Mezâlim Dîvânı'nda görev alan kişiler aslî ve tabii üyeler, Yardımcı Personel veya Memur olarak ikiye ayrılmaktadır. Aslî üye konumunda bulunan sultan dışında, Ulemâ ve Ümerâ

diye iki gruba ayırabileceğimiz üyeler de bulunmaktadır. İbn Bîbî²²⁹¹, “*Sultan, padişahlık günlerinde Konya’da bulunan sarayında her gün toplantı salonunda (soffe-i bâr) ülke tah-tına oturur, davacıların davasını dinleyip öğre-nir, kadıların ve imamların huzurunda davayı sonuçlandırıp hüküm verirdi.*” ifadesini kaydetmektedir. Bu kayıttan, başkadı ve imamların da “*fukaha*” sınıfına mensup olmalarından do-layı aslî üye oldukları söylenebilir. Aslî üyeler arasında bulunan bir diğer kısım, askerî sınıfa mensup Devlet Ümerâsı’dır (emîrleridir). Sa-ray teşkilâtına mensup kişiler, dîvânın kuruldu-ğu yere gelen Uç Beylerbeyi ve Sübaşı gibi üst mevkide bulunanlar da Mezâlim Dîvânı’na din-leyici ve gözlemci olarak katılabilmekteydi²²⁹².

Mezâlim Dîvânı’nda ayrıca Tercüman ve Münşî (Kâtipler) bulunmaktaydı. Tercümanlar yabancı kişilerin şikâyetlerini sultana arz eder-ken Münşîler, dâvâ sahiplerinin ve zarara uğra-yan kişilerin haklarını elde etmelerini sağlayan belgeleri kaleme almaktaydılar²²⁹³. Mezâlim Dîvânı, sultanın başkanlığında kurulduğu va-kit Tercümanlar ve Münşîler derecelerine göre Selçuklu sultanının sağında ve solunda oturu-lar; diğer emîrler de kendi mevki ve konumla-rına göre diz çökerek otururlardı. Sultan, mah-kemede kendi tahtının bir kolçağına dayanarak tek başına otururdu. Emîr Celâleddin Karatay (ö. 652/1254) ile Tuğracı Şemseddin Mahmud, sultanın önünde mesafeli bir şekilde dizleri üzerinde otururlardı. Emîr-i dâd Reşîdüddin

²²⁹¹ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umurî'l-Alâ'iyye Selçukname*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2014, s. 93, trc., s. 123; Krş. Fedâ Şâmil Arık, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Mezâlim Dîvânı”, *Kafalı Armağanı*, Ankara 2002, s. 244.

²²⁹² Arık, agm, s. 245.

²²⁹³ Arık, agm, s. 245.

²²⁹⁰ Altan, *agt.*, s. 126-127.

ile Emîr-i dâd Hatîreddîn kuşandıkları altın kılıç ile sofanın yanında ayakta dururlar, adalet isteyenlerin dâvâlarını tercümanlar sayesinde sonuca bağlarlar, hükümleri kâtiplere verirler, onlar da suçsuzun hakkını gözeten, zâlimin ve haksızın cezasını içeren hükümleri şeriat ve geleneğe uygun şekilde kaleme alırlardı. Kararlar, hiçbir şahsa ayrıcalık göstermeden, taraf tutmadan ve adalet gözetilerek verilirdi. Cezalandırılan kişi, onu kaza veya kader olarak görür eğer karara itiraz etmek isterse tekrar mahkemeye çıkarılırdı²²⁹⁴.

2. Mezâlim Dîvânı'nın Çalışma Şekli

Şer'i ve örfî hukuk ile ilgili konuları değerlendiren Mezâlim Dîvânı, Osmanlı Devleti'ndeki Dîvân-ı Hümâyûn'a benzer bir kurum idi. Bu Selçuklu kurumu, bir yüksek mahkeme gibi çalışmaktaydı. Adı geçen mahkemede ayrıca devletler arası hukuk meselelerini de kapsayan davalar görülebilmekteydi. Türkiye Selçuklu Devleti'nde bu kurumun ilk ve kesin karar mercii olması, yabancıların davalarında açıkça ortaya çıkmaktadır²²⁹⁵. Nitekim yabancı ülke vatandaşı olan kişilere, Selçuklu topraklarında bazı kolaylıklar, ayrıcalıklar tanınarak hukukî anlamda güvenceler de verilmiş; onların şer'i davaları Mezâlim Dîvânı'nda görmelerine imkân tanınmıştır. Buradan hareketle yabancıların davalarına bakma konusunda kesin yargı yerinin, Mezâlim Dîvânı olduğu anlaşılmaktadır. Mezâlim Dîvânı'na başkanlık eden Selçuklu

sultanı, devletin kadılarının verdikleri yanlış kararları, bu mahkemede yeniden incelemek suretiyle önceden verilmiş hatalı hükümleri düzeltebilirlerdi²²⁹⁶.

A) Mezâlim Dîvânı'na Başvuru

Türkiye Selçuklu Devleti sınırları içerisinde kendisine zulüm ve adaletsizlik yapılan her insanın, Mezâlim Mahkemesi'ne başvurma hakkı vardı. Kişinin gayrimüslim olması dîvâna başvurması için herhangi bir engel teşkil etmemekteydi. Nitekim başvurular herkese açıktı. Davacının, şikâyet dilekçesi ile mahkemeye müracaat etmesi yeterliydi. Şikâyet sahibi kişiler, mahkeme önüne çıkarak da başvurularını yapabilirlerdi²²⁹⁷.

B) Mezâlim Dîvânı'nda Yargılama

Mezâlim Dîvânı'nda yargılama sistemi, “*duruşmalı yargılama*” şeklinde yapılmaktaydı. Mahkemeye gelemeyen kişiler için gıyâbi yargılama usulü uygulanmaktaydı. Ayrıca örfî dâvâların görülmesinde bazen sadece sanık mahkemeye çıkartılarak sorgusunun yapılması şeklinde, “*yarım*” duruşma usulü de uygulanmıştır. Dîvânî işler ile örfî davalarda sultanın kendisi şikâyeti dinleyip karar verdiği gibi sorun, ilgili dîvân sahiplerine de havale edilerek çözümlenirdi²²⁹⁸.

C) Mezâlim Dîvânı'nda Hüküm

Mezâlim Dîvânı'nın, Konya'nın başkent oluşuna kadar Selçuklu Devleti'nin ilk dönemlerinde İznik'te, başkentin Konya'ya naklinden

²²⁹⁴ İbn Bîbî, *age.*, s. 572-573, trc., s. 535; Yazıcızâde Ali, (haz. Abdullah Bakır), *Selçuknâme İndeksli Tıpkı Basım Yazıcızâde*, Ankara 2014, vr. 341b. Krş. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 2014, s. 18.

²²⁹⁵ Bu konuda örnekler için bk. İbn Bîbî, *age.*, s. 301-306.

²²⁹⁶ Arık, agm, s. 246.

²²⁹⁷ Arık, agm, s. 246-247.

²²⁹⁸ Arık, agm, s. 247.

sonra ise, sultanın emri ile sarayda toplandığı bilinmektedir. Selçuklu sultanı, ordu ile sefere çıktığı vakit, yol üzerinde bulunan şehirlerde dahi mahkeme kurmaktaydı. Öte yandan sefer sonucunda fethedilen yerlerde de Mezâlîm Dîvânı kurulmuş ve sultanlar adalet dağıtmışlardır. Türkiye Selçuklularında haftanın bazı günlerinin, bu iş için ayrıldığı anlaşılmaktadır. Sultanların devlet işleri ile ilgilenmesinden dolayı bu tür adalet mahkemesi her gün değil haftanın bazı günleri, ekseriyetle iki gün toplanmaktaydı. Kaynaklarda tespit edilebildiği kadarıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nde ilk defa bu usûl, Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh (1196-1204) döneminde başlamıştır. Bu sayede halk, dîvânın kurulduğu günlerde şikâyetlerini doğrudan sultana arz edebilmekteydi. Devlet adamları, Konya Sarayı'nda kurallara uygun bir şekilde yerini aldıktan sonra Mezâlîm Dîvânı başlar ve ikinci namazına kadar devam ederdi²²⁹⁹.

Selçuklu sultanlarının en önemli görevlerinden biri, Selçuklu Devleti sınırları içinde adaleti ve emniyeti sağlamaktır. Bu yüzden Selçuklu sultanları, Mezâlîm mahkemelerinde İslâm hukuku, töre ve kanunnâmelere göre hüküm verirlerdi. Mezâlîm Mahkemeleri sayesinde halk, sultan ile aracısız görüşerek derdini ve şikâyetini bizzat anlatabilmekteydi²³⁰⁰.

Büyük Selçuklu sultanları, haftada iki gün halkın şikâyetlerini dinlemekteydi²³⁰¹. Tuğrul Bey (1040-1063), 429/1037-1038'de Talhâb Savaşı'nı kazandıktan sonra Nişâbûr'a geldiğinde şehrin ileri gelenlerini ve âlimlerini ka-

bul etmiş ve sonra Mezâlîm Dîvânı'na oturarak şehir halkının şikâyetlerini dinlemek suretiyle halka adalet dağıtmıştı²³⁰². Sultan Alp Arslan²³⁰³ (1064-1072), Büyük Dîvân (Dîvânü'l-A'lâ) dışında Mezâlîm Dîvânı (Dîvânü'l-Mezâlîm)'na da çıkmaktaydı. Ayrıca Reîsü'l-İrakeyn Ebû Ahmed en-Nihâvendî de mezâlîme oturur, Sultan Alp Arslan adına halka adalet dağıtırdı. Adı geçen bu üst düzey yönetici, halka karşı adaletli davranmış, zalimleri ve fesat çıkarıcıları ortadan kaldırmıştı. Buradan anlaşılabileceği gibi, her üst düzey devlet idarecisi, yönetimi altında bulunan yerlerde sultan adına halka adalet dağıtmak için mezâlîm mahkemesine başkanlık etmekteydi. Mehmet Altay Köymen, Alp Arslan zamanında Mezâlîm Dîvânı üyesi olan kadıların bazılarının hükümdar adına Mezâlîm Dîvânı'na başkanlık ettiğini de belirtmektedir²³⁰⁴. Mezâlîm mahkemelerinin verdiği kararların infazı konusunda, şahne unvanlı üst düzey devlet memurlarının emri altında bulunan kuvvetlerden ya da askerden yararlanılmıştır²³⁰⁵.

Türkiye Selçuklularında da bu gelenek devam ettirilmiş ve hükümdarlar, Pazartesi ile Perşembe günleri oruçlu olarak haftada iki kez mezâlîme çıkmak suretiyle adalete verdikleri önemi göstermişlerdir²³⁰⁶. Ayrıca eski Sâsânî

²²⁹⁹ Ank, agm, s. 248.

²³⁰⁰ Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-nâme*, (haz. M. Altay Köymen), Ankara 1999, s. 10. Krş. Özaydın, *Berkyaruk*, s. 246.

²³⁰¹ Nizâmü'l-Mülk, *age.*, s. 10.

²³⁰² Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1993, s. 99-100.

²³⁰³ Hakkında geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, *Malazgirt'in Kahraman Kumandanı Sultan Alp Arslan*, İstanbul 2021.

²³⁰⁴ M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1992, III, 479; Özaydın, *Berkyaruk*, s. 246; Altan, *agt.*, s. 144.

²³⁰⁵ A.K.S. Lambton, "The Internal Structure of the Saljuq Empire", *The Cambridge History Iran*, Cambridge 1968, V, 228, 271; Özaydın, *Berkyaruk*, s. 246.

²³⁰⁶ İbn Bîbî, s. 93-94, trc., s.123. Krş. Erdoğan Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", *Belleten*, Ankara 1995, LIX, Sy. 225, s. 331.

hükümdarları gibi, yılda bir defa mahkemeye giderek kadının huzurunda davacı ile birlikte davalı olarak ayakta durur, verilen hüküm dinî kanunlara dayanır ve hemen yerine getirilirdi. Sultana iltimas gösterilmez ve sultan mahkemede, diğer kimselerden üstün tutulmazdı. Sultan, mahkeme bitince sarayına dönebilirdi.

Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh'tan Sultan I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237) döneminin ortalarına, yani 1230'a kadar sultanlar kendilerinden önceki hükümdarların âdeti olduğu üzere Dîvân-ı Mezâlîm mahkemelerinde halka adalet dağıtmaya devam etmişti²³⁰⁷. Devlet işlerinin zamanla artmasından dolayı şer'i davalar dışında örfî davalara, dîvâna bağlı olan Emîr-i dâd veya Emîr-i adl nisbesine sahip devlet adamları bakmaya başladı²³⁰⁸.

Sultanların adâleti ile ilgili örneklerle bakacak olursak; Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107), Musul halkının Büyük Selçuklu Vâlisi Emîr Çavlı'ya karşı kendisinden yardım talep etmesi üzerine mezkûr şehri ele geçirdikten sonra burada Mezâlîm Dîvânı kurup halka adâlet dağıtmıştır²³⁰⁹. Sultan I. İzzeddin Mesud (1116-1155) da adaletle önem veren ve âdil olması ile tanınan bir hükümdar olmuştur²³¹⁰.

Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh (1196-1204) da başkent Konya'da dîvânda adalet dağıtıp, hüküm vermiştir. Adaletli bir hükümdar olması özelliği ile II. Rükneddin Süleymanşâh'ın Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e benzediği rivâyet olunmaktadır. İbn Bîbî'nin kaydına göre²³¹¹, Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh, adalet dağıtım sırasında güçlülerin ve zayıfların haklarını gözetirdi. Hiçbir zaman tek yanlı davranmaz ve taraf tutmazdı.

O, huzuruna çıkanları, zayıf, kuvvetli, bey ya da kul olarak ayırt etmez, kararlarını çekinmeden verir ve bunlarda hiçbir yanlışlık olmazdı. Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin en önemli kaynaklarından birinin müellifi olan İbn Bîbî, Selçuklu sultanının verdiği kararlarda dönemin hükümdarları içinde en isabetlisi olduğunu söylemektedir²³¹². Mezkûr hükümdar, tarafsızlık anlayışını büyük bir özenle verdiği kararlara yansıtmış ve ölümünden sonra bile, uzun süre halk arasında güzel vasıfları ile anılmıştır²³¹³.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211), haftada sadece iki gün değil, her gün toplantı salonunda tahtına oturarak davacıların davasını dinler, kadıların ve imamların huzurunda davayı sonuçlandırıp hükme bağlardı. Bu durum, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in mezâlîm işine çok önem verdiğini göstermektedir. Sultanlar, mahkemede karar verirken, hukuk konusunda danışmak üzere yanlarında kadı ve imam gibi dinî hukuk temsilcilerini de bulundurmaktaydılar. Bu, sultan-

²³⁰⁷ İbn Bîbî, *age.*, s. 93-94, trc. s.123-124. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 291; Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 331.

²³⁰⁸ İbn Bîbî, *age.*, s. 93-94, 95, 301-303, trc., s. 123-124, 125, 317-319. Krş. Turan, *Vesikalar*, s. 127.

²³⁰⁹ Münecimbaşı, *Câmi'ud-Düvel*, trc. Ali Öngül, *Câmi'ud-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İzmir 2001, s. 11. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 108, 110; Arık, *agm.*, s. 249. Sultan I. Kılıç Arslan hakkında bk. Burak Nazif Sarıcı, *Haçlıları Durduran Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, İstanbul 2022.

²³¹⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbar*, nşr. O. Turan, Ankara 1944, s. 29; Münecimbaşı, *age.*, s. 16-17. Krş. Arık, *agm.*, s. 249. Sultan I. Mesud hakkında bk. Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.

²³¹¹ İbn Bîbî, *age.*, s. 65, trc., s. 95.

²³¹² İbn Bîbî, *age.*, s. 59,64. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 263.

²³¹³ İbn Bîbî, *age.*, s. 74. Krş. Arık, *agm.*, s. 249. Rükneddin II. Süleymanşâh hakkında bk. Selim Kaya, I. *Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006.

ların kararlarında İslâm hukukunu da göz önüne aldıklarını ortaya koymaktadır²³¹⁴. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, mahkemede işleri bitince Konya’da bulunan sarayına geri dönerdi. O gün gerçekleştirdikleri görev dolayısıyla kadıya kıymetli bir hil’at (teşrîf) ve sıkı bağlanmış bir katır (ester-i teng beste) vermek sultanların âdetlerindendi²³¹⁵.

Bir gün Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Gıyâseddin Keyhüsrev, âdeti üzere Konya Mezâlîm Dîvânı’nda (dâdgâh) adaletin te’sisi-ne çalışırken bir grup tüccar huzuruna girerek, yakalarını yırtıp sultanın önünde yer öptüler ve “*Ey yüce sultanımız biz Horasan, Irak ve çevresinden bir tüccar kafilesiyiz. Çoluk çocuklarımızın helal yiyeceklerini kazanmak üzere başımızı tehlikelere koyduk, zorlu yolculuklara katlandık. Mısır’dan İskenderiye’ye geçtik. Frenk (Hristiyan/Haçlı) ve yabancı çeşitli ma’mul maddeler satın aldık. Oradan bir gemi ile Antalya kıyılarına geldik. Frenk hâkimleri bize birçok eziyetler verdiler. Paradan, maldan neyimiz varsa hepsini zulüm ile gasp ettiler ve Konya’da oturan âdil sultanınız size adalet gösterir, halinizi ona anlatırsanız asker çeker, sizin derdinizin dermanını bulur, mallarınızı yağmadan kurtararak size geri verir, diyerek bizimle alay ettiler*” dediler. İşte bu durum Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev’in, Antalya üzerine bir sefer tertiplemesine ve bu şehri fethetmesine sebep oldu. Tüccar kafilesinin anlattıklarına çok sinirlenen Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, etrafa emirler yağdırarak kısa sürede büyük bir ordu hazırlattı. Sul-

tan, 1206 yılı sonlarında Antalya’yı kuşattı²³¹⁶. Selçuklu sultanı, 3 Şaban 603/5 Mart 1207 tarihinde Antalya şehrini fethetti²³¹⁷. Fetihten sonra tüccarın zarar ve ziyanını tazmin etti. Tüccarın her birine, durumlarına göre hil’at ve nafaka vermiş, “*Bugünden sonra bütün Rum (Anadolu) ülkelerinde ne ticareti yapılırsa yapılsın ve oradan hangi tüccar geçerse geçsin giden (bâc), geçiş ücreti (ubûr) ilâve ve fazla rûsûmdan (vergilerden) muaf tutulmuştur*” diye fermân çıkarmıştı²³¹⁸.

Tabii ki, burada dikkat çekmek istediğimiz husus, Akdeniz’in önemli bir limanı olan Antalya’nın Latinlerin elinden alınması (5 Mart 1207) değil, sultanın zulme uğrayanların haklarını koruma ve geri alma konusundaki kararlılığıdır. Bu gerçekten takdire şayan bir tutumdur. Ayrıca sultanın, tüccarın mallarının bulunamaması halinde zararlarının hazineden karşılanacağını bildirmesi, Türkiye Selçukluları zamanında tüccarların mallarının teminat altında olduğunu göstermektedir. Bu bir çeşit devlet güvencesi yani sigortasıdır. Bu uygulama, ülkede ticaretin gelişmesini sağlamıştır²³¹⁹.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev’den sonra Konya tahtına oturan Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) da başta başkent Konya olmak üzere çeşitli şehirlerde kurduğu mahkemelerde adalet dağıtmaya devam etmiştir. Örneğin sultan, Sis Ermeni Tekfurı Leon’a karşı düzen-

²³¹⁴ İbn Bîbî, *age.*, s. 93-94, trc., s. 123-124. Krş. Altan, *agt.*, s. 145.

²³¹⁵ İbn Bîbî, *age.*, s. 94, trc., s. 124.

²³¹⁶ Kesik, *Türkiye Selçukluları -Makaleler-*, İstanbul 2021, s. 128-129.

²³¹⁷ Antalya’nın fethiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kesik, *Makaleler*, s. 123-132.

²³¹⁸ Kesik, *Makaleler*, s. 131.

²³¹⁹ İbn Bîbî, *age.*, s. 100-101, trc., s. 129-130. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 285; Merçil, *Meslekler*, s. 153-154; a.mlf., *Selçuklularda Vergiler*, 60,62; Kesik, *age.*, s. 131; Altan, *agt.*, s. 146.

lediği sefer dönüşü Kayseri’de şikâyet sahiplerinin taleplerini dinleyerek isteyenlere adalet dağıtmıştır. Onun ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Sultan I. Alâeddin Keykubâd ise, tahta kaldığı sürenin ortalarına kadar adâlet işleri ile bizzat meşgul olmuştur. Örneğin; sultan, Kayseri’ye gelince Mezâlîm Dîvânı’nı toplayıp dava dinlediği sırada bir kısım tüccar içeri girip mal ve mülklerinin gasp edildiğini, kendilerine zulümde bulunulduğunu arz ederek Suğdaklılardan, Ermenilerden, Sahil Frenklerinden (Haçlılar) şikâyetle bulunarak suçlu olanların cezalandırılmasını istediler. Sultan, şikâyetleri dinledikten sonra, onların gönüllerinin alınmasını²³²⁰, zararlarının karşılanmasını²³²¹ fermân buyurarak suçluların yakalanması için Uç emîrlerinden Hüsâmeddin Çoban’ı Melikü’l-Ümerâ unvanıyla Suğdak, Çasnıgir Mübârizeddin Çavlı ile Emîr Komnenos’u Leon’a karşı Çukurova, Antalya Sübaşısı Emîr Mubârizeddin Er-tokuş’u da Sahil Frenklerine (Haçlı/Hristiyan) karşı sefere gönderdi²³²². 1227’de zarara uğrayan tüccar da Suğdak’ın fethine giden gemilerle gönderildiler böylece Suğdaklılar, zarara uğrayanların her dirhemine karşı bir dirhem tazminat ödemeye mahkum edildiler²³²³. Yine bu dönemde Akdeniz kıyılarındaki Rumlar ve Çukurova’daki Ermenilerden bazı kaleler ele geçirilmiş (1225), sultanın emri ile tüccarın mal ve zararları eksiksiz tazmin edildikten sonra kendilerine verilmişti²³²⁴. Bu seferin düzenlenmesinde ticaret adamlarının şikâyetlerinden

ziyâde, Selçukluların Türkiye’de yoğunlaşan uluslararası ticareti teşvik ve kervan yollarının güvenliğini koruma ve denizlere açılma siyaseti etkili olmuştur²³²⁵.

Türkiye Selçuklu Devleti döneminde, Sultan I. Alâeddin Keykubâd ile Venedikliler arasında yapılan ticaret antlaşmasında sultanın söz konusu anlaşmaya eklemiş olduğu bir madde, Selçukluların adaletli davranması hususunda önem arz eder. Maddeye göre Selçuklu topraklarında ticaret yapan Venedikli, Pisalı gibi Latinler arasında herhangi bir sebepten dolayı anlaşmazlık olursa Orta Çağ’da Müslüman olmayanların kendi hukuk kurallarına uyması gerektiğinden, bu ihtilafın çözümü Venedikliler tarafından oluşturulacak özel bir mahkemeye (Jury) bırakılırken; hırsızlık ve katil (öldürme) davaları, bu durumun dışında kalacak şekilde sultanın kendi oluşturduğu mahkemelerde görülmekteydi. Ancak burada antlaşma metninde geçen “*curia*” (Jury) tabiriyle Selçuklu şer’i mahkemelerinden ziyade yönetim merkezinde örfi davalara bakan *Dîvân-ı adl* bir başka deyişle *Dîvân-ı Mezâlîm*’den bahsedilmektedir. Sultanlar, Haçlı korsanları ve Ermeni Krallığı tarafından soyulan Türk ve yabancı tüccarın şikâyetlerini, *Dîvân-ı Mezâlîm*’de adalet dağıtarken dinlemişlerdi²³²⁶.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd, her zaman hakkı gözeten, daima adalete öncelik veren ve onu korumasını bilen bir sultandı²³²⁷. Kaynaklara göre, onun adalet ve merhameti halkının üzerinden hiç eksilmemiştir²³²⁸, zulme uğrayanla-

²³²⁰ Münecimbaşı, *age.*, s. 66.

²³²¹ İbn Bîbî, *age.*, s. 301-305; trc., s. 315-319; Münecimbaşı, *age.*, s. 66.

²³²² İbn Bîbî, *age.*, s. 301-306; trc., s. 315-321; Münecimbaşı, *age.*, s. 68-69.

²³²³ İbn Bîbî, *age.*, s. 332, trc. s. 342.

²³²⁴ İbn Bîbî, *age.*, s. 343, trc. s. 351; Münecimbaşı, *age.*, s. 67-69.

²³²⁵ Arık, agm., s. 251.

²³²⁶ Turan, *Vesikalar*, s. 131-132.

²³²⁷ Münecimbaşı, *age.*, s. 29.

²³²⁸ Ebû'l-Ferec, *Tarih*, (trc. Ö. R. Doğrul), Ankara 1950, II, s. 537; Münecimbaşı, *age.*, s. 66, 77, 79; İbn Bîbî, *age.*,

rı koruyup, zâlimleri cezalandırmadıkça dinlenmemiş²³²⁹, hüküm verirken her dâim tarafsızlıktan ayrılmayarak adaleti gözetmiştir²³³⁰. Nitekim Erzurum'da ikamet eden Kazvînî Emîr Şemseddin Ömer adlı bir tüccar, ticaret yapmak için Moğol ülkesine gitmiş, burada Ögedey (Ogeday) Kağan (1228-1241) ile görüşmüş ve Türkiye Selçuklu sultanı hakkında bilgi almak isteyen Moğol Kağânı'na, Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın âdil bir hükümdar olduğunu, adâletinin her yere ulaştığını, Türkiye'de zâlimler ile eşkıyanın onun korkusundan sokağa çıkamadıklarını, mahkemede kuvvetli ve zayıf arasında fark gözetmeyerek eşit davranıldığını ifade etmiştir²³³¹. Tüccarın bu anlatımından sultanın ülkesinde adaleti ön plânda tuttuğu anlaşılmaktadır²³³².

Sultan I. Keykubâd, Eyyûbî Hükümdarı Melik Adîl'in (1200-1218) kızı Gâziye Hâtun ile Malatya'da evlendikten sonra Kayseri'ye ulaşip oradan kışlamak amacıyla Antalya'ya geldiği vakit (1227), her zaman yaptığı gibi devlet işleri ile uğraşıp Mezâlîm Dîvânî'na oturmuş ve zulme uğrayanlara adalet dağıtarak zalimleri cezalandırmıştı²³³³. Yine Yassıçimen Savaşı'ndan sonra Kayseri'ye dönüşünde (1230), burada bir hafta süreyle adâlet işlerine bakmış Mezâlîm Dîvânî'nda adâlet dağıtmış ve hüküm vermiştir²³³⁴.

Sultan I. Alâeddin Keykubâd vefat ettikten sonra yerine geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) de Mezâlîm Dîvânî'na başkanlık etmiştir. Melik Gâzi üzerine düzenlediği Meyyâfârikîn seferinin ardından Antalya'ya geldiği zaman burada adâlet dağıtmıştır (1241)²³³⁵.

Selçuklu vezirleri de sultan adına her konuda iş gördükleri gibi Selçuklu sultanlarının Mezâlîm Mahkemelerine başkanlık edemedikleri durumlarda sultan adına başkanlık (Sâhib-i Dîvân-ı Mezâlîm) ettiği mahkemede davaları dinleyerek, şikâyetleri inceleyip tarafsız olarak adaletin tesisine çalışmaktaydı. Selçuklu hükümdarı ve vezirinin bulunamadığı, devletin uzak eyalet ve şehirlerinde, onun adına vâliler, davalara bakar ve karar verirken bu konularda tecrübesi olan kişilerle istişare ederlerdi²³³⁶.

Emîr-i Dâd (Dâd-beg, Emîr-i Adl)

Arapça “*emîr*” ve Farsça “*dâd*” kelimelerinden oluşan Emîr-i Dâd terimi sözlükte “*Adalet Beyi*”, yani adaleti sağlayan üst düzey memur anlamına gelmektedir. Terim olarak Emîr-i Dâd, Selçuklularda başta devlet aleyhine işlenen suçlar olmak üzere örfî davalara hükümdar adına bakan üst düzey adlî görevlidir²³³⁷. Dîvân-ı Mezâlîm (Yuvulukü's-Sultan veya Yûlûkü's-Sultan)'e başkanlık eden Emîr-i Dâd (Dâd-beg, Emîr-i Adl, Emîr-i Yûlûk veya

s. 235, trc., 258-259.

²³²⁹ İbn Bîbî, *age*, s. 227, trc., 250-251.

²³³⁰ Ebû'l-Ferec, *age*, s. 537.

²³³¹ İbn Bîbî, *age*, s. 453, trc., 438.Krş. Turan, *Türkiye*, s. 385.

²³³² Ank, *agm.*, s. 252.

²³³³ İbn Bîbî, *age*, s. 300, trc., s. 314-315.

²³³⁴ İbn Bîbî, *age*, s. 301-304; trc., s. 316-319; Yazıcızâde Ali, *age*, vr. 163b. Krş. Ank, *agm.*, s. 251.

²³³⁵ Ank, *agm.*, s. 252.

²³³⁶ Mehmet Altay Köymen, “Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II, Selçuklu Devri Devlet Teşkilâtına Dâir Yazılmış Bir Eser Münasebetiyle”, *TAD*, C. II, Sy. 2-3, Ankara 1964, s. 373; Altan, *agt.*, s. 147.

²³³⁷ Merçil, “Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi”, s. 327; Aydın Taneri, “Emîr-i dâd”, *DİA*, XI, 130.

Yuvuluk, Emîr-i bâr, Bâr-beg) adıyla anılmaktaydı²³³⁸.

Emîr-i dâd günümüzde Anayasa Mahkemesi tarafından meydana getirilen, Yüce Divân'ın reisi ve Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan üstün bir kurum başkanı olarak kabul edilebilir²³³⁹. Ayrıca onun uhdesinde İstintâk Dairesi Şefliği (sorgu yargıçlığı) ya da tevkifhane (tutuk evi) yöneticiliği görevi de bulunmaktadır²³⁴⁰. Sultanın yetkisini dahi kullanabilen adı geçen adalet mevkiini bazı zamanlar Hâcibü'l-Hüccâblar üstlenmekteydi. Devletin ortaya çıkışından beri var olan bu müessese, vezirin görevlerini de üstlenirdi²³⁴¹.

Emîr-i dâd, Selçuklu sultanı tarafından tayin ve azledilirdi. Dîvân üyesi olmamasına karşın vezir ve diğer dîvân üyelerini, yüksek memurları gerektiği zaman tutuklama, hapsedme ve cezalandırma yetkisinin bulunmasından ötürü geniş salahiyyete sahipti. Emîr-i dâd, yüksek dereceli devlet adamlarından olup önem sıralaması açısından atabegden hemen sonra gelirdi²³⁴².

el-Hoyî'nin verdiği bilgilerden²³⁴³ emîr-i dâdların Sipehbed-i Mu'azzâm, Melikü'l-Ümerâ ve'l-Ekâbir, Melikü'l-Ümerâ ve'l-E'azım gibi unvanları kullandıkları anlaşılıyor. Bu unvanlara bakılarak emîr-i dâdların genellikle

asker kökenli²³⁴⁴ kimseler olduklarını söylemek mümkün görünmektedir²³⁴⁵.

el-Hôyî, "*Gunyetü'l-Kâtib*" isimli risalesinde²³⁴⁶ emîr-i dâd olan kişiye "*Muazzam başbuğ, emirlerin ve büyüklerin meliki, ulu ve övünülecek hünnerleri kapsayan, insanların en âdili, devletin saadeti, sultanlar sultanının güvendiği, a'zam, hass, Adalet Divâmı'nın sahibi olan mutlak Hudâvendigâr'ın âli cenâbının üstün heybetiyle memleket tahtının dayanakları sağlam ve metin olsun ve görevini uyguladığı hayırlı günler sayısız olsun!*" şeklinde hitap edildiğini zikretmektedir. Aynı müellif "*Rûsûmu'r-Resâ'il*" isimli risâlesinde²³⁴⁷ ise emîr-i dâd'ın "*Emîrlerin ve uluların meliki, yüce ve saygın hünnerleri yayan, insanların en âdili, devletin iftihar, sultanlar sultanının güvendiği, muazzam, hass, Adalet Dîvânı'nın sahibi olan mutlak Hudâvendigar'ın yüce cenâbının ve ulu eşiğinin ikbal ağaçlarının dalları ve azamet semasının güneşi saadet semeresiyle verimli olsun, Muhammed (s.a.s) ve soyu hatırına!*" şeklinde hitap edildiğini belirtmektedir.

Türk-İslâm devlet geleneğinin hukukî adliye kurumlarından olan Dîvân-ı Mezâlîm'e başkent Konya'da sultanlar başkanlık ederdi. Ancak zamanla hükümdarların işlerinin artması sonucunda adalet dîvânındaki davalara hükümdar adına, emîr-i dâd (emîr-i adl, dâdbeg) bakmaya başladı. Emîr-i dâd kararını, yanında

²³³⁸ Köymen, agm., s. 373; Altan, agt., s. 147.

²³³⁹ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet (Vezîr ve Divân)*, Ankara 2020, s. 55.

²³⁴⁰ Merçil, *Kirman Selçukluları*, Ankara 1989, s. 190.

²³⁴¹ Refik, Turan, "Selçuklular Döneminde Devlet ve Teşkilat", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara 2018, s. 445.

²³⁴² Köymen, agm., s. 374; Altan, agt., s. 147.

²³⁴³ Hoyî, *Gunyetü'l-Kâtib ve munyetü't-Tâlib, Rusûmu'r-Resâ'il ve Nücûmu'l-Fezâil*, (nşr. Adnan Sadık Erzi), Ankara 1963, s. 7.

²³⁴⁴ Vryonis'e göre gulâm kökenlidirler. Bk. Vryonis, "Selçuklu Gulamları", s. 96-97; Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş*, İstanbul 2011, s. 31.

²³⁴⁵ Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 339; Altan, agt., s. 147-148.

²³⁴⁶ Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyî, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, (haz. Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı), Ankara 2018, s. 123.

²³⁴⁷ el-Hôyî, age., s. 136.

bulunan ulemâya veya yine ilmiye sınıfından olan kadılarına danışarak verirdi. Böylece varılan kararlarda hem örfî hem de dinî hukuk dikkate alınmış oluyordu. Mezâlîm davalarında örfî hukuka göre karar verilirken dinî hukuk da göz ardı edilmemiş olurdu. Emîr-i dâdların verdikleri kararlar adlî hayatta çok önemli bir yere sahipti. Emîr-i dâd, mahkeme sonunda verdiği kararlar merkez ve taşradaki çok güçlü ve nüfuzlu devlet memurlarını ve emîrleri, dîvân üyelerini ve hatta vezirleri bile tutuklayıp cezalandırabilirdi. Cezalandırma işini sadece emîr-i dâdlar değil, sultan ve ileri gelen devlet adamları da yapmaktaydı. Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi durumdaki hükümdarlardan Hezâresb, emri altındaki gulâmlarıyla birlikte Arslan Besâsîrî'nin yanında yer alan Kureyş ile Dübey's'i yenilgiye uğrattığı zaman Sultan Tuğrul Bey, onun ele geçirdiği tutsakları fillerin ayakları altında çiğnetmek suretiyle cezalandırmıştı (449/1057)²³⁴⁸. Ayrıca Büyük Selçukluların Irak Valisi Reisü'l-Irakeyn'de mezâlîm mahkemesi kuruyordu. O da bir kişiyi öldürerek Dicle Nehri'ne atan üç zanlıyı, bulup tutuklamak ve cezalandırmak için büyük çaba harcamıştı (Recep 453/Temmuz-Ağustos 1061)²³⁴⁹.

Sultan Berkyaruk (1092-1104) ile Gence Meliki Muhammed Tapar (1105-1118) arasında meydana gelen taht kavgaları sırasında önemli rol oynayan Selçukluların Horasan Emîri Habeşî b. Altuntak'ın kaynaklarda Emîr-i dâd unvanıyla zikredilmesi bize Büyük Selçuklularda böyle bir müessesenin varlığını göstermekte-

dir²³⁵⁰. 4 Receb 493/15 Mayıs 1100'de Sultan Berkyaruk ile Muhammed Tapar'ın Hemedan'a 24 km. uzaklıkta bulunan Sefîdrûd'da yaptıkları savaşta²³⁵¹ Özbek adında bir emîr-i dâd hayatını kaybetmiştir²³⁵². Sultan Sencer'in (1118-1157) meliklik döneminde 505 (1111-1112) yılında o, Mâverâünnehr'e Karahanlı Muhammed Han ile savaşa giderken Deşt-i Hûzân'da konaklamıştı. Bu seferi sırasında Sencer'i Emîr-i dâd Ebû Bekr b. Mesud, Pencdih'te²³⁵³ ağırlamıştı²³⁵⁴. Ayrıca Sultan Sencer'e isyan eden Oğuz beylerinden Tuti'nin babası İshak Bey de dâd-beg unvanı taşımaktaydı. Bu kişinin Büyük Selçukluların hizmetinde olup olmadığı ve nasıl dâd-beg olduğu konusunda bilgi sahibi değiliz²³⁵⁵.

Sultan Sencer, Gürgân (Cürcân) Valiliği'ne tayin ettiği yeğeni Mesud b. Muhammed'den Dîvân-ı Mezâlîm başkanına, görevlerinde dikkatli olması için bir yönerge vermesini istemişti. Sencer, bundan başka, Mesud'u hak (adalet) talebinde bulunanların anlattıklarını dinlerken dikkatli ve uyanık olması, haksızlığı ortaya çıkarması ve mazlumun hakkını, onu gasp eden zalimden geri alması için kendi Dîvân-ı Mezâlîm'inin başkanına vesayet etmesi gereğini de vurgulamıştı²³⁵⁶. Buradan anlaşıldığına göre

²³⁵⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 149-151; Abdülkerim Özaydın, *Berkyaruk*, s. 74, 85-87, 114, 146; Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd", s. 329.

²³⁵¹ Savaş hakkında bilgi için bk. Özaydın, *Berkyaruk*, s. 83-84; Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 329.

²³⁵² Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 329.

²³⁵³ Mervü'r-Rûd civarında 5 köyden mürekkep bir kasabacık (Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara 1991, V, 432).

²³⁵⁴ Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 329.

²³⁵⁵ Altan, *agt.*, s. 149.

²³⁵⁶ Erdoğan Merçil, *Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı*, İstanbul 2015, s. 133.

²³⁴⁸ M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey*, Ankara 1986, s. 124.

²³⁴⁹ Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 134-135; a.mlf., *Alp Arslan ve Zamanı*, III, 214-215; Taneri, *agm.*, s. 130; Altan, *agt.*, s. 148.

devlet merkezinden bu tür uyarılar diğer Adliye teşkilâtı mensuplarına da gönderilmekteydi. Vilâyette Dîvân-ı Mezâlim'e emîr-i dâdlar başkanlık ettiğinden burada Gürgân emîr-i dâdı uyarılmaktaydı. Muhtemelen başkent Merv'e kadar ulaşan bazı şikâyetler veya emîr-i dâdın yanlış karar ve uygulamaları bu uyarının yapılmasına neden olmuştu²³⁵⁷.

Kaynaklarda emîr-i dâd isimlerine daha çok Türkiye Selçuklu Devleti'nde rastlanmaktadır. Buradan hareketle emîr-i dâdlık makamına Türkiye Selçuklularının daha fazla önem verdiği söylenebilir. Emîr-i dâdın protokolde atabegden sonra gelmesi de bu durumu kuvvetlendirmektedir. Sultan I. Alâeddin Keykubâd, Yassıçimen Savaşı'nı kazandıktan (1230) ve Eyyûbîlerden Melik Kâmil'i Elbistan sınırındaki Akçe Derbendi'nde yenilgiye uğrattıktan sonra, ülke işleri çoğalıp kendi meşguliyetleri artınca bu görevi devlet emîrlarına ve devlet erkânına devretmişti²³⁵⁸.

Emîr-i dâd, davalara bakıp adalet dağıtmaktan başka önemli davaların araştırma ve soruşturma işiyle de meşgul olurdu. Davacının şikâyetinin doğru olup olmadığını araştırır ve soruştururdu. Bu soruşturmanın yanında, davalıyı veya sanığı da takibata alırdı. Bazı durumlarda Selçuklu Sultanı emîr-i dâdı huzuruna görüşmeye çağırır ve ondan herhangi bir konunun veya şahsın araştırılması ya da bulunmasını isteyip bu konularda kendisine emir verebilirdi. Emîr-i dâd da sultandan aldığı bu emri derhal yerine getirmeye çalışırdı. Yani sultan, bir olayı açıklığa kavuşturmak ve kendisine ulaştırılan

şikâyet konusunun doğru olup olmadığını anlamak için emîr-i dâdı görevlendirirdi. Emîr-i dâd bu soruşturma görevlerini tek başına yapmaz ve emri altında hizmet gören çeşitli kademelerdeki adli memurlarca desteklenirdi. Emîr-i dâd, yardımcılarıyla birlikte şikâyete konu olan tarafları veya kişileri yeterince soruşturup araştırdıktan sonra, sonucu sultana bildirirdi. Emîr-i dâdın böyle bir görevinin olduğu İbn Bîbî'nin verdiği bilgilerden de anlaşılmaktadır. Müellifimize göre²³⁵⁹ Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh, kırda bir kölesi tarafından yoğurt çanağı gasp edilen yaşlı bir kadının şikâyetinin araştırılıp sonucun kendine bildirilmesini emretmiştir. Zaten bu sırada köle, tesadüfen ortaya çıkmış ve kadın da bu sayede tanıdığı köleyi şikâyet edebilmişti. Bu olayda emîr-i dâd bir davayı araştırma ve soruşturmakla görevliydi. Sadi Kucur'a göre; “*Emîr-i dâd*” Selçuklularda Emîr-i Hares'in yerine kullanılan bir unvandır²³⁶⁰. Tayin ve azilleri sultan tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kuruma, Türkiye Selçuklularında daha sık rastlanmaktadır. Dîvân üyesi olmamasına rağmen vezir ve diğer dîvân üyelerini, yüksek memurları; gerektiği zaman tutuklama, hapsedme ve cezalandırma hakkının var olmasından dolayı geniş yetkilere sahipti.

²³⁵⁷ Altan, *agt.*, s. 149.

²³⁵⁸ İbn Bîbî, *age.*, s. 94, 436-439; trc., s. 123-124, 424-427. Krş. Merçil, “Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi”, s. 331; Altan, *agt.*, s. 49-150.

²³⁵⁹ İbn Bîbî, *age.*, s. 64-65, trc., s.94-95. Krş. Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 95-96, n.522; Merçil, “Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi”, s. 332; Altan, *agt.*, s. 150. Bu olay hakkında ayrıca bk. Cenâbî, *el-Aylemu'z-zâhir*, çev. Muharrem Kesik, *Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları (Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemu'z-Zâhir fi Ahvâli'l-Evâ'il ve'l-evâhir Adli Eserinin Türkiye Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri)*, İstanbul 2023, s. 66.

²³⁶⁰ Sadi S. Kucur, “Nizâmülmülk'ün *Siyâset-Nâmesine* Selçuklu Devlet Teşkilâtı Açısından Bir Bakış: Emîr-i Hares ve Emîr-i Dâd Örneği” *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2002, Sy. 12, s. 56.

I. İzzeddin Keykâvus tahta çıktığında (1211/1212), o sırada Sivas'ta bulunan Melik Alâeddin Keykubâd'ı yakalaması için Emîr-i Dâd Kivâmeddin'i görevlendirmiş; o da Alâeddin Keykubâd'ı tutuklayıp Sivas yakınındaki Hayuk (Hafik) Kalesi'ne hapsedmişti²³⁶¹. Bu olayda gerçekte kalenin adının Minşar olduğunu biliyoruz ama kaydı aldığımız kaynak eser *Anonim Selçuknâme*'nin rivayetinde²³⁶² bize emîr-i dâdın hangi görevi yaptığını bildirmesi önem taşımaktadır. Kaynağa göre, Emîr-i Dâd Kivâmeddin, Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un vefatından sonra Melik Alâeddin Keykubâd'ı Sivas'ta tahta çıkardı, Sultan I. Alâeddin Keykubâd da onu görevinde bıraktı. Bu bilgiler, emîr-i dâdın tutuklama ve hapsedme işleriyle meşgul olduğunu ve siyasî olaylarda etkili olabileceğini göstermektedir²³⁶³.

Türkiye Selçuklularında emîr-i bâr veya bârbeg olarak da adlandırılan Emîr-i dâd (Dâdbeg)lar, protokol görevlisi olarak da hizmet etmekteydi. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Sinop şehrini ele geçirdikten sonra bir eğlence düzenlemişti. Eğlenceye Sinop Hâkimi Aleksios da katıldı. Sultan, onun itibarını yüceltmek için önce bir süre kendi yanında ayakta tuttu. Sonra emîr-i bâra, Aleksios'u bütün devlet adamlarından daha yüksek bir mevkiye oturtmasını emretti. Sultan bundan sonra da rakibi Aleksios'a ihsan ve ikramda bulunmuştu. Bu olayda emîr-i bârın Aleksios'u tüm devlet adamlarından daha yükseğe oturtması onun protokol işiyle ilgili

görevine bir örnek teşkil eder. Emîr-i bâr, dâimî görev yeri olan mezâlîm mahkemesinde örfî davalara bakar ve burada adalet dağıtır²³⁶⁴.

I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237), kendisinin Konya tahtına çıkmasında etkili olan devlet adamlarının sultanın mutlak hâkimiyetini sarsıcı bazı faaliyetlerde bulunmaları, sultandan daha şatafatlı bir hayat yaşıyor olmaları, yandaşlarının ve muhafızlarının sayısının artmasından dolayı rahatsızlık duyuyordu. Alâiyye (Alanya)'nin fethinden sonra Seyfeddin Ayaba, Zeyneddin Başara, Mübârizüddin Behrâmşah ve Bahâeddin Kutluca gibi emîrlerin harcamaları ve servetlerinin, Konya Sarayı'nın harcamalarını bile geçtiğini fark edince, emîrlerin bu durumundan şikâyet etmeye başlamıştı. İki taraf arasında duyulan dedikodular, Selçuklu sultanı ile emîrlerin arasının iyice açılmasına sebebiyet verdi. Kayseri'de Seyfeddin Ayaba'nın köşkünde, adı geçen emîrler, Sultan I. Alâeddin'i bir şölene davet edecekler ve sonra da bir hile ile onu Konya tahtından indirip yerine küçük kardeşi Koyluhisar Meliki Celâleddin Keyferidun'u sultan ilan edeceklerdi. Bu yaşanan gizli gelişmeyi Nâib Hakkabazoglu Seyfeddin, bir şekilde haber almış ve hiç vakit kaybetmeden Antalya'da bulunan sultana bildirmiş, sultan da Antalya'dan Kayseri'ye hareket ederek karşı planını 1223'te uygulamaya koymuştu. Önce Seyfeddin Ayaba, Mübârizeddin Behrâmşah ve Bahâeddin Kutluca adlarındaki ileri gelen emîrler tutuklanmıştı. Selçuklu sultanının ve emîr-i dâdın adamları da adı geçen emîrlerin sofada oturmakta olan gulâmlarını yakalayıp hapishaneye (zindanhaneye)

²³⁶¹ İbn Bîbî, *age.*, s. 140, trc., s. 167. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 301; Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus*, s. 27-28; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", *İslâm Tarihi*, VIII, 160.

²³⁶² *Anonim Selçuknâme*, (nşr. Ve trc. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 45, trc., 29.

²³⁶³ *Anonim Selçuknâme*, s. 43-45, trc. 28-29. Krş. Merçil, "Selçuklular'da Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 332-333.

²³⁶⁴ İbn Bîbî, *age.*, s. 153, Trk. trc, s. 180. Krş. Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 44; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997, s. 33, 77.

götürmüşlerdi. Sayıları 24'ü bulan emîrler, öldürülerek ya da hapse atılarak bertaraf edilmişlerdi (Haziran 1223)²³⁶⁵. Daha sonra saltanat nâibleri, emîrlerin bütün mallarını yazarak kaydettiler ve kapılarını mühürlediler. Sultanın emriyle onların evleri, köleleri ve sahip oldukları mal ve eşya müsadere edildi. Bu olaydan anlaşıldığı üzere emîr-i dâd tutuklama işlerini de yerine getiriyordu. Sultana karşı gelen Selçuklu emîrlerinin bertarafı işinde, emîr-i dâdın ve sultanın adamları birlikte çalışmışlardır. Bu olayda emîr-i dâd, devlet adamlarının sultana karşı giriştiği isyanı bastırmaya çalışmış ve Selçuklu ümerâsının gulâmlarını tutuklatmıştır. Yine yaşanan bu olayda emîr-i dâdın, hukukî ve siyasî tutuklama işlerinde adamlarını görevlendirmesi, onun hem adalet kurumunun başı olduğunu hem de bir başsavcı gibi hareket ettiğini göstermektedir.

Yine sultanın emîrleri cezalandırmasına dair bir başka örnek de bu olayın hemen sonrasındaki günlerde meydana gelmişti. Sultan, saltanatını kısıtlayan ve kendi üzerinde nüfuz oluşturan beyleri cezalandırdıktan sonra bu beylerin yerine geçecek yeni emîrleri tayin etmişti ve mutlu bir şekilde Meşhed Ovası'nda at sürüp çevgân oynuyordu. O sırada orta dereceli emîrlerden Emîr Kemâleddin Kâmyâr, Kâfi-yi Tercüman oğlu Zahîrüddîn Mansûr ve Mâh-i Horasan oğlu Şemsüddîn'i, aralarında gizlice konuşurken görerek, “*Bu rezil topluluk başlarındaki boş hevesleri atmıyor*” demiş ve Emîr-i dâdı yanına çağırıp “*Bu adamların hepsini sopa*

ile döverek buradan çıkarın sonra da mallarını ve eşyalarını müsâdere edip ülkemden sınır dışı edin” diye emrederek çok ağır bir şekilde cezalandırmıştı²³⁶⁶. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, Emîr Kemâleddin Kâmyâr'ın devlet adamı Emîr Sadeddin Köpek tarafından tutuklanıp Konya yakınlarındaki Gavele (Gevele/ Takkeli Dağ) Kalesi'nde öldürülmesi olayında, İbn Bîbî²³⁶⁷, Kâmyâr'ın anlaşmazlıkları çözmede ve mahkemesi olanların (erbâb-ı mezâlim) davalarını karara bağlamada Hz. Süleyman'a benzediğini söylemiştir. Bu bilgilerden, Kemâleddin Kâmyâr'ın mezâlim mahkemesine çıktığı ve emîr-i dâdlık görevinde bulunduğu anlaşılıyor. Yukarıda anlattığımız çevgân sahasındaki olayda da emîr-i dâd, sultanın emri üzerine yine tutuklama görevinde bulunmuş ve tutuklanan devlet adamlarının mallarını müsâdere ettikten sonra onları sürgüne göndermiştir ki, tüm bu cezalandırmalar sultanın isteğiyle gerçekleştirilmişti. Ceza infâzı Büyük Selçuklu Devleti'nde emîr-i haresin işiydi. Bu olayda ise sultan tarafından verilen cezanın infâzını emîr-i dâd gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla Emîr-i dâd, suç işleyen devlet adamlarının cezalarını infaz etmekteydi²³⁶⁸.

Emîr-i Dâd Bedreddin Yakut'un, Selçuklu ordusunu yönettiği bilinmektedir. Nitekim Eyubî-Artuklu ittifakına karşı Sultan Alâeddin Keykubâd, ordusunu Harput'a doğru yönlendirdi. Selçuklu askerleri Harput Ovası'na geldiği vakit karşı tarafın askerleri de aynı mevkiye ulaştılar. Bu olay karşısında Selçuklu ordusun-

²³⁶⁵ İbn Bîbî, s. 264-269, trc., s. 286-291; Anonim *Selçuk-nâme*, s. 45, trc. s. 30; Yazıcızâde Ali, vr. 191a, 191b. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 339-341; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003, s. 25-30; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 59-63.

²³⁶⁶ İbn Bîbî, s. 271, trc. s.292. Krş. Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 63; Merçil, “Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi”, s. 333; Altan, *agt.*, s. 152.

²³⁶⁷ İbn Bîbî, *age.*, s. 478-479; trc. s.460-461. Krş. Kesik, *Makaleler*, s. 137.

²³⁶⁸ Altan, *agt.*, s. 153.

da bulunan önemli emîrlerden Mubârizeddin Çavlı, Behrâmşah Candâr, Şemseddin Altunaba ile Emîr-i Dâd Bedreddin Yakut askeri sağ ve sol kanat, merkez, öncü ve artçı şeklinde belli bir hizaya getirerek rakibine karşı mücadeleye başladı. Sonuç olarak Selçuklular, Eyyûbî ordusuna karşı galip gelerek Harput’a hâkim oldu (1234)²³⁶⁹. Bu olaydan anlaşılacağı üzere emîr-i dâdlar gerektiğinde ordu komutanı olarak da görevlendirilmekteydi.

Türkiye Selçuklu Devleti’nin zayıflamaya başladığı süreçte Emîr-i dâdların siyasî entrikalara karıştığı ve adalet dağıtacağı yerde zâlimlik yapmakla meşgul olduğu da anlaşılıyor. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in ölümünden sonra (1246) Konya tahtına onun üç oğlu arasından II. İzzeddin Keykâvus (1246-1249, 1249-1262) çıkartılmıştı. Sultan ve kardeşleri küçük yaşta olduklarından devletin idaresini Şemseddin İsfahânî başta olmak üzere ileri gelen bazı devlet adamları elinde tutmaktaydı. Türkiye Selçuklu devlet adamları arasında siyasî ihtiras ve rekabetler başlayınca devletin düzeni bozulmuştu. Bu sırada yaşanan mücadelenin içinde Emîr-i dâd Nusret’i de görmekteyiz: İbn Bîbî²³⁷⁰, Sultan II. İzzeddin Keykâvus döneminde görev yapan Emîr-i Dâd Nusret’ten kötü tabiatlı, hırslı, ahlaksız, mel’un, hasis ve sapık biri olarak bahsetmekte ve onun Melikü’l-ümerâ Şemseddin Hasoğuz ve Emîr-i Cîndâr Esedüddin Ruzbe adlı iki önemli devlet adamına karşı veziri kıskırttığını anlatmaktadır. O, iki devlet adamını hapsetmek için vezirden emir almış, ancak her ikisine de vezirin hasta olduğunu söyleyerek onu ziyaret etmeleri gerektiğini dostça görüne-

rek dile getirmiş ve onları saraya davet etmişti. Bu sırada Pervâne Fahreddin Ebû Bekir de vezir tarafından görevlendirilmişti. Adı geçen emîrlerin bu hasta davetinin bir tuzak olduğundan haberleri bulunmuyordu. Emîrler, ziyaret maksadıyla saraya girince kendileri için önceden hazırlanan tuzağa düşecekler ve sarayda öldüreceklerdi. Her iki emîr de vezirin sarayında hazırlanan haince tuzağa doğru ilerledi ve sonunda yanlarında bulunan Emîr-i Dâd Nusret, “kuzu” diye seslenince birden ortaya çıkan silahlı adamlar, indirdikleri kılıç darbeleriyle iki emîri de vezirin gözleri önünde öldürdüler. Bu devlet adamlarının tertip ile öldürülmesi halk tarafından da hoş karşılanmamıştır. Emîr-i dâd’ın ve diğer devlet adamlarının bu kâbilden uygunsuz hareketleri şüphesiz ki devlette otorite boşluğunun yaşanmasından ileri gelmektedir. Bu dönemde Türkiye Selçuklu sultanlarının Moğol hanlarının tahakkümü altında bulunması, sultanların ancak Moğol hanının izni üzerine Konya tahtına oturabilmesi ve devlet adamlarının desteğini alan melikin kardeşlerinin yerine tahta geçmesi bu dönemde sıradan görülen olaylardı²³⁷¹.

Emîr-i dâd ile ilgili bir başka olay ise Moğol Hanı Batu’nun (1227-1256) Selçuklu devlet adamlarına verdiği yeni görevler ile ilgilidir. Şemseddin İsfahânî’nin ölümünü sürdürmek için Anadolu’ya gelen Moğol elçileri ile Şemseddin Mahmud Tuğraî önderliğinde Emîr-i Dâd Hatîreddin, Zekeriya-yı Sücâsî’nin de aralarında bulunduğu heyet Moğol hanının huzuruna ulaştı. Batu Han, kendisine verilen

²³⁶⁹ Merçil, “Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi”, s. 334.

²³⁷⁰ İbn Bîbî, *age.*, s. 550-557; trc., s., 518-524.

²³⁷¹ İbn Bîbî, *age.*, s. 549-556, trc., 517-523. Krş. Altan, *agt.*, s. 153-154. Mehmet Suat Bal, *II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.

hediyelerden dolayı memnuniyetini bildirmek için Emîr-i Dâd Hatîreddin'i Çorumlu emîri ve serleşkeri, Şemseddin Mahmud Tuğraî'yi vezir, Şücâeddin'i niyâbet (naiblik), Necibeddîn Düleycanî'yi reisülbahr ve istîfâ, Reşîdeddin Ebû Bekr Cüveynî'yi ise emîr-i ârizî-yi cuyûş-ı memâlik olarak tayin etti. Bu gelişme Celâleddin Karatay'ın hoşuna gitmedi. Vezir Mahmud Tuğraî'nin, Baycu Noyan'a yazmış olduğu mektubun ele geçirilmesi üzerine Celâleddin Karatay bu hıyaneti Emîr-i dâd'a bildirdi. O da veziri sarayda bir odada tutuklu halde bıraktı, üç-dört gün sonra da Antalya'ya gönderdi ve hapsedti (1253)²³⁷².

Selçuklu dîvânında gerçekleşen bir tartışma sırasında Celâleddîn Karatay, Vezir Sâhib Tuğraî'nin hile yaptığını öğrenince emîr-i dâd'a işaret edip veziri yakalatarak Antalya'ya sürgüne gönderdi. Vezir Sahib Fahreddin Ali de Osmancık Kalesi'ne gönderilmeden önce emîr-i dâd'ın hânesinde alıkonulmuştu²³⁷³.

Moğol komutanı Baycu, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'tan gayri resmi olarak vergi talep etti. Bu sırada bir kısım devlet adamı "*Hâkim-i vakt-i Memleket*" olan Sahib Fahrüddeve ve'ddîn Ebu'l-Hayrat Ali namı kişi yi yanında hediyeler ile Mengü Han'a (1251-1260) göndermişlerdi. Fahreddin Ali bu sırada Konya'da "*Hakem-i Dîvân-ı 'Adl*" ve "*Mansıb-ı Emîr-i Dâd*" görevinde idi. O, emîr-i dâdlık makamında olduğu vakit biri Güyük Han (1246-1249) diğeri Mengü Han olmak üzere iki defa elçilik vazifesinde bulunmuştur²³⁷⁴.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1282), Selçuklu tahtına geçtiği zaman Emîr-i Dâd Emîneddin Düleycânî (İsfahânî), Konya'da sultanın nedimi olarak görev almaya başladı (1265-1266). Türkiye Selçuklu Devleti'nin çöküş döneminde Pervâne Muînüddin Süleyman, Sâhib Fahreddin Ali'yi bertaraf etmek için yaptığı planı uygulamış, Fahreddin Ali'yi yakalayıp saray odasına hapsedtikten sonra Emîr-i Dâd Emîneddin Düleycanî'nin hanesine göndermişti. Belli bir vakit geçince Sâhib Fahreddin, Karahisar-ı Osmancuk kalesine hapsedildi (1271)²³⁷⁵. Anadolu'yu Moğollardan temizlemek üzere Hâtiroğlu Şerefeddîn'in 1276 yılında başlatmış olduğu isyanda, ona karşı mücadeleye edenlerin içinde Emîr-i Dâd Emîneddin de vardı. Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr* isimli eserinde²³⁷⁶ isyana karşı koyan kişilerin "sahib-i kelim" olduklarından dolayı başarıya ulaşamadıklarını belirtmektedir²³⁷⁷.

Sultan Baybars (1260-1277), Moğolları Anadolu'dan tamamen çıkartmak için başlattığı mücadelede Memlûklü ordusuna katılanlar arasında Selçuklu ümerâsından Emîr-i Dâd Seyfeddin Çalı da bulunmaktaydı²³⁷⁸.

Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1284 yılında ölümünün ardından annesi sultanın iki çocuğunu alarak tahta geçirmek amacıyla Kayseri'de ikamet etmekte olan II. Mesud'un huzuruna geldi. Sultan'ın huzurundan ayrılan Keyhüsrev'in annesi ve iki oğlu yanlarında bulunan Hâce Nâsireddin Müstevfî ve Emîr-i Dâd

²³⁷⁵ Yazıcızâde Ali, *age.*, vr. 383b-384a.

²³⁷⁶ *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 102, trc., *Selçukî Devletleri Tarihi*, (çev. M. N. Gençosman), Ankara 1944, s. 182.

²³⁷⁷ Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 336-337.

²³⁷⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 545-546.

²³⁷² Yazıcızâde Ali, *age.*, vr. 355b. Krş. Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 335.

²³⁷³ İbn Bîbî, *age.*, s. 273, 307. Krş. Osman Turan, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988, s. 98.

²³⁷⁴ Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 336.

Nizâmeddin ile Konya'ya gelerek burada yapılan tören ile 27 Kasım 1284 tarihinde sultanın iki oğlunu tahta çıkarttılar. Konumunu sağlamlaştırmak isteyen Hatun, Karamanoğlu Güneri Bey ve Eşrefoğlu Süleyman Bey'den²³⁷⁹ yardım talep ederek onlara unvanlar verdi. Bir süre sonra Sultan II. Mesud'un adamları ile iki çocuğun destekçileri arasında meydana gelen anlaşmazlıkta Karamanoğulları ve Eşrefoğullarının yardımı gelmesi ile Hatun kontrolü eline alıp iki çocuğu yeniden Konya'da tahta çıkarttı (14 Mayıs 1285). Kısa süre sonra Has Balaban ile Konya'ya gelen II. Mesud'un destekçileri tahtı ele geçirince o, Argun Han'ın huzuruna gitti. Burada yapılan mahkeme ile çocukların düzmece şehzadeler olduğu ve öldürülmeleri gerektiği kararına varıldı. Hâtun'a ise Seferihisar (Sivrihisar) iktâ olarak verildi. Bu olay sırasında Argun Han'ın yanında bulunan çocuklardan biri öldürüldü²³⁸⁰. Sultan II. Mesud (1282-1296, 1302-1308), Emîr-i Dâd Nizâmeddin ile Hân'ın buyruğunu Konya'ya ilette (5 Eylül 1285). Emîr-i dâd olan kişiye, Konya'da Sultan Mesud'un annesinin yanında bulunan çocuğu eşeğe bindirip şehirde dolaştırılması emri verildi (2 Ekim 1285). Buyruğu yerine getiren emîr-i dâd, çocuğu dolaştırdıktan sonra sultanın annesine geri getirdi. Bir süre sonra, Sivas'ta ikamet eden Sultan Mesud'un emri ile emîr-i dâd, çocuğu yeniden yanına alarak Konya Kalesi'nde bulunan burca götürüp oraya astı (30 Kasım 1285). O, üç gün boyunca asılı kalan çocuğun ölü bedenini ala-

rak kafasını kestikten sonra Türkler arasında dolaştırdı²³⁸¹.

Sultan II. Mesud, Sivas'ta bulunduğu sırada yanına aldığı devlet adamları ile Argun Han'ın (1284-1291) huzuruna gittikleri vakit Konya'da kalan Fahreddin Müşrif ile emîr-i dâd halka zulmederek mal ve para toplamaya başladılar. Ahalinin şikâyeti üzerine Moğol hanından gelen elçilerin yüksek miktarda mal istemeleri sonucu Fahreddin Müşrif, Eşrefoğlu Süleyman Bey'in, emîr-i dâd²³⁸² ise Karamanoğlu'nun yanına kaçtı. Bu olay neticesinde adı geçen devlet adamlarının evleri yağma edildi (6 Mart 1286)²³⁸³.

Moğol ve Selçuklu askerlerinin birlikte hareket etmesi üzerine Karamanoğulları ve Eşrefoğulları, Konya'da ikamet eden II. Mesud'un huzuruna çıkarak el öptükten sonra itaatlerini bildirmek istediler. Bir kısım devlet erkânı sultanın şehir dışına çıkmaması, diğer bir kısım ise çıkması gerektiğini savundular. Sultan II. Mesud ise tedbirini alıp cesaretini toplayarak şehir dışında çadır kurulması emrini verdi. Emîr-i dâd, diğer emîrlerle beraber giysilerinin altında silahlarını gizleyerek çadırın içinde bekledi. Sultan, cesaretini toplamış bir vaziyette çadırına gelip tahtına oturdu. Karamanoğulları ve Eşrefoğulları da huzura gelip sultana itaat arz ettikten sonra memleketlerine geri döndüler²³⁸⁴.

²³⁷⁹ Turan (aynı eser, s. 589) Eşrefoğlu Halil Bey olarak zikretmektedir. Eşrefoğulları hakkında geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri*, İstanbul 2018, s. 372-380.

²³⁸⁰ Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 337.

²³⁸¹ Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 338; Kesik, "II. Mesud", *DİA*, XXIX, s. 342-344.

²³⁸² *Anonim Selçuknâme*, s. 68, trc., s. 46; Turan, bu kişinin Fahreddin Mehmed bin Abdürreşid olabileceğini belirtmektedir. Bk. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 2014, s. 21.

²³⁸³ *Anonim Selçuknâme*, s. 68, trc., s. 46. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 589; Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 338; Kesik, "II. Mesud", *DİA*, XXIX, s. 342-344.

²³⁸⁴ Kesik, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, s. 350, 373; Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 338; Kesik, "II. Mesud", *DİA*, XXIX, s. 342-344.

Sultan II. Mesud, Karamanoğulları ve Eşrefoğullarının itaatinden sonra Konya'ya dönerek Moğolların yanına gitmek niyetindeyken neden gerçekleştiği belli olmayan bir vakıa cereyan etti. Sultan, şehirden hareket ettiği vakit emîr-i dâd Konya'da bulunuyordu. II. Mesud, Aksaray şehrine vâkî olduğu zaman Sâhib Ata Fahreddin'in hâdimi İzzeddin Hass Balaban'a bir mektup yazarak emîr-i dâd'ın tevkif edilmesini emretti. Hass Balaban, emri gerçekleştirmek üzere çarşamba günü, emîr-i dâd'ı yakaladıktan sonra kafasını kesti ve kale kapısına astı²³⁸⁵.

Kavâidü'r-risâil isimli eserde, Türkiye Selçuklu Devleti'nde makam ve kişilerin önem sırası, sultan, melik, sultanların hatunları, vezirler, atabegler, sultan nâipleri, ordu kumandanları (leşkerkeş-i memalik), hâcip, emîr-i meclis, emîr-i silâh, emîr-i ahûr, emîr-i ru'd-devât, emîr-i sayd (av emiri), emîr-i 'alem (bayrakdar), çaşnigîr (emîr-i z-zevvâk), elçi, tercümân, hazinedâr gibi saray mensuplarından sonra Dîvâna bağlı makamlar belirtilmiştir. Müşrif, nâzır, tuğracı, mütevellî (evkaf nâzırı) ve emîr-i dâd'a hitap ederken kullanılması gereken lâkaplar ve askerî şahısların da lâkapları verilmektedir²³⁸⁶.

Dîvân-ı Mezâlim'de iki tane emîr-i dâd bulunabilirdi; bunlar sultanın yanında yer alırlar, davalara bakarlar ve tercümanları vasıtasıyla karara bağlarlardı. Alacağı kararı ulemâyâ veya kadıya danışarak verirdi. Davanın sonunda hükümleri kâtiplere verirler, kâtipler de her bir hükmü İslâm hukukuna uygun olarak kayda geçerlerdi. Mezâlim dîvânına sultan, vezir, tuğracı ve önemli emîrlere katılmaktaydılar.

Emîr-i dâdlar, karşılama merasimlerinde ve isyan bastırma görevinde de yer almaktaydılar. Örneğin Türkiye Selçuklu Devleti'nin meşhur devlet adamlarından Emîr-i dâd Fahreddin Ali büyük hediye ve mallarla birlikte Moğol hanının ordularını karşılamakla görevlendirilmişti²³⁸⁷.

Anadolu'yu Moğollardan kurtarmak için 1276 yılında isyan eden Hatiroğlu Şerefeddin'e karşı savaşan Selçuklu emîrleri arasında Emîr-i Dâd Emîneddin (İsfahanî) de bulunmaktaydı²³⁸⁸.

Emîr-i dâd Emîneddin Döleycânî, zikrettiğimiz göreviyle birlikte üstâdü'd-dârlık, evkâf hâkimliği ve mütevellilik görevlerini de aynı zamanda uhdesinde bulunduruyordu. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Hukuk Sistemi'nde emîr-i dâd, Dîvân-ı Mezâlim'de alınan kararlarla birlikte kadıların verdiği hükümleri uygulamakla yükümlüydü²³⁸⁹.

Özetle ifade etmek gerekirse, emîr-i dâd;

1-Dîvân-ı Mezâlim'de örfî davalara bakarak adalet dağıtır.

2-Suç duyurusunda bulunulduğunda araştırma ve soruşturma yapar.

3-Gözden düşen emîrleri tutuklar ve hapis-hâneye atar.

4-Sultan tarafından suçlulara verilen cezaları infaz eder.

5-İsyanları bastırarak âsileri tutuklar ve cezalandırır.

²³⁸⁵ Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", s. 339.

²³⁸⁶ Turan, *Vesikalar*, s. 166.

²³⁸⁷ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 52-53, 61; Altan, *agt.*, s. 160.

²³⁸⁸ Altan, *agt.*, s. 162.

²³⁸⁹ Altan, *agt.*, s. 164.

6-Asker toplama gibi askerî görevler alarak, savaflara katılır.

7-Karşılama merasimlerinde yer alarak, devlet erkânını karşılar.

8-Elçi olarak görevlendirilerek, elçi heyetlerinin içinde yer alır.

9-Ordu kadıları gibi ordu mensuplarının davalarına bakar.

10-Şehzadeler arası taht kavgalarında ve devlet adamları ile nüfuz mücadelelerinde önemli rol oynar. Şahsî gayretler ve çalışmalar sonucu vezirliğe kadar yükselebilir.

11-Protokol görevlisi olarak görev yapar.

12-Sultanın nedimi olarak görev yapar²³⁹⁰.

b) Emîr-i Dâd'ın Yardımcıları

b1. Mezâlîm Kâtipleri

Bu kâtipler, dava sırasında tarafların ifadelerini ve emîr-i dâdın örfî hukuka göre verdiği hükmü dinî hükümlere uygun bir şekilde deftere kaydetmekle görevliyidiler. Tesbit Kâtibi (Katibü Tesbit), İstinsah Kâtibi (Katibü İstin-sah), İnşâ Kâtibi (Katibü İnşâ) ve Tahrîrat Kâtibi (Katibü Tahrîr) olmak üzere dörde ayrılmaktaydılar. Kâtipler, sofanın sağında ve solunda rütbelerine göre otururlar; yaptıkları işler ve rütbeleri doğrultusunda farklı miktarlarda maaş alırlardı.

b2. Tercümanlar

Emîr-i dâd, dillerini bilmediği insanların dilek, istek ve şikâyetlerini öğrenmek için tercüman kullanmaktaydı. Kâtipler gibi sofanın sağında ve solunda rütbelerine göre oturan

tercümanlar, yaptıkları iş karşılığında maaş almaktaydılar.

b3. Gulâmlar (Köleler)

Gulâmlar, emîr-i dâdın tutuklama ve hapse atma yetkisini kullandığı durumlarda suçlu ya da zanlıları tutuklayarak hapishâneye götürmekteydiler²³⁹¹.

Emîr-i Dâdlar Listesi

Bedreddin Yakut

Emîneddin Düleycânî (İsfahanî)

Fahrüddin Ali

Fahrüddevle

Habaşi b. Altuntak

Hatîreddin Zekerîya-yı Sücasî (Sicâsî)

Kemâleddin Kâmyâr

Kıvâmeddin

Nizâmeddin

Nusretüddin Sâhib

Reşîdüddîn

Seyfüddin Kayıaba

Seyfüddîn Çalış

Sinânüddin Tuğrul

SONUÇ

Selçuklular kendi dönemlerinde askerlikteki maharetleri dışında teşkilâtçı yapıları, adaleti üstün tutmaları ve kendinden olmayana karşı gösterdikleri anlayış ile dikkat çekmişlerdir.

Şer'i ve örfî hukuk ile ilgili konuları değerlendiren Mezâlîm Dîvânî, Osmanlı Devleti'ndeki Dîvân-ı Hümâyûn'a benzer bir kurumdur.

²³⁹⁰ Altan, *agt.*, s. 147-148.

²³⁹¹ Altan, *agt.*, s. 148-150.

Bu Selçuklu kurumu bir yüksek mahkeme gibi çalışmaktaydı. Adı geçen mahkemede ayrıca devletler arası hukuk meselelerini de kapsayan davalar görülebilmekteydi.

Selçuklu sultanlarının en önemli görevlerinden biri Selçuklu Devleti sınırları içinde adaleti ve emniyeti sağlamaktı. Bu yüzden Selçuklu sultanları Mezâlim Mahkemelerinde İslâm hukuku, töre ve kanunnâmelere göre hüküm verirlerdi. Mezâlim Mahkemeleri sayesinde halk sultan ile aracısız görüşerek derdini ve şikâyetini bizzat anlatabilmekteydi. Bu mahkemelere dileyen herkes müracaat edebilirdi.

Türkiye Selçuklu sultanları, Pazartesi ve Perşembe günleri örfî mahkeme olan Dîvân-ı Mezâlim’de teb’asına (halkına) ve yabancılara adalet dağıtmışlardır. Senenin belli günlerinde de kendileri hakkında mahkemelere yapılmış herhangi bir şikâyet olup olmadığını da kontrol etmişlerdir.

Sultanlar mahkemede karar verirken, hukuk konusunda danışmak üzere yanlarında kadı ve imam gibi dinî hukuk temsilcilerini de bulundurmakta idiler. Bu, sultanların kararlarında İslâm hukukunu da göz önüne aldıklarını ortaya koymaktadır.

Dîvân-ı Mezâlim’de iki emîr-i dâd bulunabilirdi; bunlar sultanın yanında yer alırlar, davalara bakarlar ve tercümanları vasıtasıyla karara bağlarlardı. Davanın sonunda hükümleri kâtiplere verirler, kâtipler de her bir hükmü İslâm hukukuna uygun olarak kayda geçerlerdi. Mezâlim dîvânına; sultan, vezir, tuğracı ve önemli emîrler katılmaktaydılar.

Türk-İslâm devlet geleneğinin hukukî adliye kurumlarından olan Dîvân-ı Mezâlim’e başkent Konya’da sultanlar başkanlık ederdi.

Ancak zamanla hükümdarların işlerinin artması sonucunda adalet dîvânındaki davalara hükümdar adına, emîr-i dâd (emîr-i adl, dâdbeg) bakmaya başladı. Emîr-i dâd kararını, yanında bulunan ulemâya veya yine ilmiye sınıfından olan kadılara danışarak verirdi. Böylece varılan kararlarda hem örfî hem de dinî hukuk dikkate alınmış oluyordu.

Emîr-i Dâd, Selçuklularda başta devlet aleyhine işlenen suçlar olmak üzere örfî davalara hükümdar adına bakan üst düzey adlî görevlidir.

Emîr-i dâd, Selçuklu sultanı tarafından tayin ve azledilirdi. Dîvân üyesi olmamasına karşın vezir ve diğer dîvân üyelerini, yüksek memurları gerektiği zaman tutuklama, hapsedme ve cezalandırma yetkisinin bulunmasından ötürü geniş salahiyyete sahipti. Emîr-i dâd, devlet adamları arasındaki önem sıralaması açısından atabeg mevkiinden hemen sonra gelirdi.

Selçuklu mahkemelerinde kararlar, hiçbir şahsa ayrıcalık göstermeden, taraf tutmadan ve adalet gözetilerek verilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, nşr, Osman Turan, Ankara 1944; trc. *Selçukî Devletleri Tarihi*, (çev. M. N. Gençosman), Ankara 1944.
- ALTAN, A. Ahmet, *Selçuklular’da Adliye Teşkilâtı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.
- ANONİM SELÇUKÂME, (nşr. ve trc. F. Nafiz Uzluk), Ankara 1952.
- ARIK, Şâmil Fedâ, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Mezâlim Dîvânı”, *Mustafa Kafalı Armağanı*, Ankara 2002, 235-252.
- BAL, S. Mehmet, *II. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1246-1262)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler

- Fakültesi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2004.
- CENÂBÎ, *el-Aylemu'z-zâhir*, (çev. Muharrem Kesik), *Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları (Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâ'il ve'l-evâhir Adlı Eserinin Türkiye Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri)*, İstanbul 2023.
- İBN BÎBÎ, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umurî'l-Alâ'iyye Selçukname*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2014.
- EBÛ'L-FEREC, *Kronografya*, (trc. Ö. R. Doğrul), *Abû'l-Farac Tarihi*, Ankara 1950, II.
- EL-HOYÎ, Hasan b. Abdülmü'min, *Gunyetu'l-Kâtib ve munyetu't-Tâlib, Rusûmu'r-Resâil ve Nücûmu'l-Fezâil*, (nşr. Adnan Sadık Erzi), Ankara 1963; *Selçuklu İnşâ Sanatı*, (haz. Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı), Ankara 2018.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953.
- KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192- 1211)*, Ankara 2006.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.
- KESİK, Muharrem, *At Üstünde Selçuklular Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş*, İstanbul 2011.
- _____, *Malazgirt'in Kahraman Kumandanı Sultan Alp Arslan*, İstanbul 2021.
- _____, "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi", *Türkiye Selçukluları -Makaleler-*, İstanbul 2021, 123-132.
- _____, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.
- KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1992, III.
- _____, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara 1991, V.
- _____, "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II, Selçuklu Devri Devlet Teşkilatına Dâir Yazılmış Bir Eser Münasebetiyle", *TAD*, Sy.2-3, Ankara 1964, II, 303-380.
- _____, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976.
- _____, *Tuğrul Bey*, Ankara 1986.
- KUCUR, S. Sadi, "Nizâmülmülk'ün Siyâset-Nâmesine Selçuklu Devlet Teşkilâtı Açısından Bir Bakış: Emîr-i Hares ve Emîr-i Dâd Örneği" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul 2002), Sy.12, 41-72.
- LAMBTON, A.K.S., "The Internal Structure of the Saljuq Empire", *The Cambridge History Iran*, Cambridge 1968, V, 203-282.
- MERÇİL, Erdoğan, *Kirman Selçukluları*, Ankara 1989.
- _____, *Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı*, İstanbul 2015.
- _____, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, İstanbul 2021.
- _____, *Selçuklularda Vergiler*, İstanbul 2021.
- _____, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Mûessesesi", *Belleten*, Ankara 1995, LIX, Sy. 225, s. 327-340.
- MÜNECCİMBAŞI, Câmî'ud-Düvel, trc. Ali Öngül, *Câmî'ud-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İzmir 2001.
- NİZÂMÜ'L-MÜLK, *Siyâsetnâme*, (haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara 1999.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1902-1104)*, İstanbul 2021.
- _____, "Anadolu Selçukluları", *İslâm Tarihi*, İstanbul 2006, VIII.
- SARICI, Burak Nazif, *Haçlıları Durduran Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, İstanbul 2022.
- TANERİ, Aydın, "Emîr-i Dâd", *DİA*, XI, 130.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988.
- _____, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 2014.
- TURAN, Refik, *Türkiye Selçuklularında Hükümet (Vezîr ve Dîvân)*, Ankara 2020.

_____, “Selçuklular Döneminde Devlet ve Teşkilat”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan, Ankara 2018, 443-478.

UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Ankara 2003.

VRYONIS, Speros, “Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi”, *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Ankara 2019, 517-554.

YAZICIZÂDE ALÎ, (haz. Abdullah Bakır), *Selçuknâme İndeksli Tıpkı Basım Yazıcızâde*, Ankara 2014.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA'DA YAŞANAN ADLÎ OLAYLAR

Şükrü TAŞDELEN

Uzman Tarihçi, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya/TÜRKİYE, tashdelen3443@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2424-8807.

ÖZ

Darü'l-mülk Konya, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olması hasebiyle birçok *adlî olaya* sahne olmuştur. Taht mücadeleleri, devlete karşı isyanlar ve Konya baskınları devleti ilgilendiren adlî olayların en önemlileridir. Selçuklu tarihinde bunların haricinde devlet adamları arasında meydana gelen ve adlî kurumun en kalabalık kadrosunu teşkil eden Kadılara yansıyan adlî olaylar da bulunmaktadır. Taht mücadeleleri devletin kuruluşundan yıkılışına kadar saltanat varisleri arasında devam eden olaylardır. İsyân ve baskınlar ise, Moğol hâkimiyetinin söz konusu olduğu 1243-1308 yıllarında yoğunluk kazanmıştır. İsyân ve baskın olayları Türkmenler, Moğollar ve bazı devlet erkânı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu olaylarda en

büyük zararı başta Konya şehri, halkı ve esnafı görmüştür.

Türkiye Selçukluları döneminde adlî olaylarda şer'i ve örfi hukukun uygun gördüğü cezanın tatbik edilmesinin yanında sultanın siyaseten katl hakkını kullandığı da görülmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde hâkim olan hukukun anlaşılması, devletin adlî faaliyetinin bilinmesi için adlî olaylar, "suç ve ceza" bağlamında irdelenmeye çalışılmıştır. Fakat şer'i hukuk ve örfi hukuktan tereküp eden devletin hukuk sisteminde suç ve cezalar ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek boyutta olduğundan hukukî teferruata inilmeden izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Konya, Adlî olay, Suç, Ceza

JUDICIAL EVENTS IN KONYA DURING THE PERIOD OF SELJUKS OF TÜRKİYE

ABSTRACT

Dar al-mulk Konya has been the scene of many judicial events due to being the capital of the Seljuk State of Türkiye. Struggles for the throne, rebellions against the state and Konya raids are the most important judicial events concerning the state. In the Seljuk history, apart from these, there are judicial events that occurred among the statesmen and reflected on the Kadis, who constitute the most crowded staff of the judicial institution. The struggles for the throne are the events that continue between the heirs of the sultanate from the foundation of the state to its collapse. Revolts and raids, on the other hand, intensified in the years 1243-1308 when Mongolian domination was in question. Revolt and raid events were carried out by Turkmens, Mongols and some state officials. In these events, the city of Konya, its people and tradesmen suffered the most.

In the period of the Seljuks of Türkiye, it is seen that the sultan used the right of murder politically, as well as the application of the punishment deemed appropriate by the shar'i and customary law. In order to understand the prevailing law in the Seljuk State of Türkiye and to know the judicial activity of the state, judicial events were tried to be examined in the context of "crime and punishment". However, since the crimes and punishments in the legal system of the state, which is derived from shar'i law and customary law, can be the subject of a separate study, it has been explained without going into legal details.

Keywords: Seljuks of Türkiye, Konya, Judicial event, Crime, Punishment.

GİRİŞ

Adli olay; ceza hukuku açısından "suç" olarak nitelenen unsurlar taşıyan, soruşturma ve kovuşturması adli makam ve mercilerin yetki ve sorumluluğunda olan olaylara denir²³⁹². Adli olayda iki önemli unsur vardır; suç ve ceza. **Suç**, toplumsal düzenin devamı açısından korunması gereken hukuki değerlerin bilerek ve istenerek ihlalini veya bu değerleri korumaya yönelik kurallara karşı özensizliği ifade eden insan davranışdır. Sami Selçuk'un ifadesiyle suç, *hukuksal düzenin değerlerine karşı haksız, düzeni yıkıcı, toplumca onanmayan bir davranış, daha kapsayıcı bir terimle haksız bir eylemdir ve bir tür sapmadır*²³⁹³. Kısaca suç, hukuk düzeninin ceza tehdidi ile yasakladığı fiildir²³⁹⁴.

Suç yeryüzünde ilk insandan bugüne tarih boyunca her toplumda yaşanan ve önlenmesi güç bir olgudur. Toplumun meydana getirdiği değerler, uygarlık düzeyine, kültürlere, zamana ve mekâna göre değiştiğinden suç kabul edilen fiiller de değişkenlik göstermektedir. Mesela Anadolu'da 11. ve 13. yy. da beraber yaşamış toplumlar ya da sınır devletleri arasında bu tür farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığın en büyük nedeni din, mezhep ve örf/gelenek farklılığıdır. Bilindiği üzere Türkiye Selçukluları adliye teşkilatında meşru olan hukuk "Örfi ve şer'i"

²³⁹² <https://oltu.adalet.gov.tr/kolluk-gorevlilerince-adli-sorusturmalarin-yurutulmesinde-dikkat-edilmesi-gereken-hususlar>.

²³⁹³ Sami Selçuk, "Suçun Öz Nitelikleri ve Tanımı", *Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan*, Beta Yayınları, Ankara 2014, C. 1, s. 85-106.

²³⁹⁴ Mehmet Boynukalın, "Suç", *DİA*, İstanbul 2009, s. 453-457.

hukuktu. Kabaca Şer'i hukuk İslam hukukunu, örfi/töre hukuk da şer'i hukuka aykırı olmayan töre hukukunu ihtiva etmekteydi.

İslam hukukunda suç kelimesinin karşılığı olarak cürm, cerime/cerâim ya da cinayet gibi kelimeler kullanılmıştır. İmam Maverdî, cerâim kelimesini “Allah'ın had veya ta'zîr cezasıyla caydırdığı şer'î yasaklar”²³⁹⁵ olarak ifade etmiştir.

Şer'i hukukta “suç” üç kısımdır:

- Bir kimseyi kasten öldürmek ya da çeşitli şekillerde yaralama suçlarıdır. Bu suçlarda kişisel haklara öncelik tanındığından sulh ve af geçerlidir.
- Kur'an-ı Kerim ayetleri tarafından işaret edilmiş olup, Allah'a karşı işlenen suçlardır. Hırsızlık, yol kesme, içki içme, zina, kazif ve zina iftirası, irtidat yani dini terk etmek, bağı yani devlete isyan etmek gibi suçlardır. Burada suçtan zarar görenin ayrıca şikâyetine gerek yoktur. Suç kesinleştikten sonra af ve sulh geçerli değildir.
- Taziren yani cezalandırılan fiiller. Hakında ayet ve hadis gereği herhangi bir hükmün (nassın) bulunmadığı, ceza takdirinin hâkime(sultan ya da kadıya) bırakıldığı suçlardır²³⁹⁶.

Habil'in Kabil'i öldürmesinden bugüne suç hukukun konusu olmuştur. Suçun önlenmesi için de insanlığın başlangıcından itibaren hukukî kanunlar ve cezalar belirlene gelmiştir.

Ceza; suçun işlenmesinden önce suçu işlemeye bir engel, suçun meydana gelmesinden sonra o suçun tekrar işlenmesini önleyen bir tedbirdir. Yani şari'in (kanun koyucunun) suç olarak adettiği fiillere karşı uygulanan yaptırımdır²³⁹⁷. İslam Ceza Hukuku'nda ceza kelimesini el-fık-hü'l-cinâi veya et-teşrîu'l-cinâi terimleri karşılamaktadır²³⁹⁸.

İslâm dini zarûriyyât-ı diniye denilen akıl, din, can, nesil ve malın korunmasını esas alır. Kur'an ve Sünnet'in belirlediği cezalar zarûriyyât-ı diniyenin muhafazasını esas aldığı gibi insanların genel ve özel yararını bir denge içinde gözetmeyi de hedef alır. İslam'da cezalar hukukî planda suçtan alıkoyan tedbirlerdir. Yani cezalandırma amaç değildir²³⁹⁹.

Suç kabul edilen fiili eyleme döken kişiye verilen ceza ortaçağ toplumlarında coğrafyaya ve topluma göre farklılık gösterebilmektedir. Türkiye Selçuklularında suçun ne olduğunu belirleyen şer'i hukuk olduğu için cezayı da şer'i hukuk (Kur'an, Sünnet) nasp etmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre İslam'da genel olarak suç ve cezanın mutedil ölçüde olacağı bir ilke olarak kabul edilmektedir. Suç teşkil eden fiil ile verilecek ceza arasında makul bir dengenin gözetilmesi gerekmektedir. Yalnız bazı suçların ve suçu işleyenlerin konumu bu makul dengenin istisnası olmuştur. Bu durumda ceza kat be kat artırılmıştır²⁴⁰⁰.

²³⁹⁵ Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Maverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Beyrut 1405/1985, s. 219; Mehmet Boynukalın, a.g.m, s. 453-457.

²³⁹⁶ Sulhi Dönmezer-Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, s. 128.

²³⁹⁷ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Serahsî, *el-Mebsut*, (nşr. Ebû Abdillâh Muhammed Hasan İsmail), Beyrut 2001, C. IX, s. 41; Sulhi Dönmezer-Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1973, C. II, s. 589.

²³⁹⁸ Adil Bebek, “Ceza”, *DİA*, İstanbul 1993, C. 7, s. 469, 470.

²³⁹⁹ Ali Bardakoğlu, “Ceza(Fıkıh)”, *DİA*, İstanbul 1993, C. 7, s. 470-478.

²⁴⁰⁰ Bk. En'âm, 6/160; Hûd, 11/19-20; el-Ahzâb, 33/30.

İslam hukukunda **cezalar** şâri‘(kanun koyucu) tarafından belirlenip belirlenmediğine göre yapılan ve suçun çeşidini de dikkate alan ayırım şu şekildedir:

- **Had:** Allah hakkı yani toplumun hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli, miktar ve keyfiyeti belirli ve sınırlı cezaî müeyyidedir. Kur’an’da bu grupta yer alan cezadan bahsedilmektedir²⁴⁰¹.
- **Kısas:** Kasten yaralama, sakat bırakma ve öldürme olaylarında suçlunun, işlediği fiile denk bir ceza ile cezalandırılması ilkesine kisas denir. Kisas canda (kısâs fi’n-nefs)²⁴⁰² ve uzuvda (kısâs mâ dûne’n-nefs, kısâs fi’l-etrâf)²⁴⁰³ olmak üzere iki bölüme ayrılmakta olup her iki şekli de Kur’an’da düzenlenmiştir.
- **Ta‘zîr:** Had ve kisas cezası dışında kalan, yani naslarla belirlenmemiş olup takdir ve tayini kanun koyucuya bırakılmış bulunan cezalardır

Töre toplumsal dengeyi sağlayan, insan-insan, insan-toplum ve insan-devlet ilişkilerini düzenleyen normlara denir. Eski Türklerde töre genel olarak hukuk ya da kanun anlamında kul-

lanılmıştır. Sosyal hayatı düzenleyen kurallar bütünü olan töre; çevre, zaman ve duruma göre gerekli yeniliklere açıktı. Türklerin İslam’ı kabullerinden sonra yavaş yavaş törede şer’i hukuka uygun olamayan normlar terkedilmeye başlanmıştır. Uygun olanlar ise tatbik edilmeye devam edilmiştir. İşte şer’i hukuka uygun olan bu kurallara örfi hukuk denilmektedir²⁴⁰⁴. Karahanlılardan itibaren Türkiye Selçuklularına kadar töre/örf hukuku aşamalardan geçerek şer’i hukuka adapte olmuştur. Dolayısı ile Türkiye Selçuklu örfi hukuku İslam’ı kabul eden ilk Türk devletlerine nazaran daha makul ve şer’i hukuka daha uyumludur.

Selçuklularda örfi hukukun uygulama sahası Mezâlim Divanı idi. Sultanın haftada iki gün bu divana gelerek adalet dağıttığı, şer’î davaların ise kadiya yönlendirildiği bilinmektedir. Türkiye Selçuklu sultanları adlî teşkilatın başkanı olmaları münasebeti ile sanıkların gerçekten suç işleyip işlemediklerini bizzat yaptıkları veya yaptırdıkları yargılamalı ya da yargılamasız bir soruşturma ile tespit etmişler, gerektiğinde şahitlerin ifadelerine başvurmuşlardır²⁴⁰⁵. Sultanlar şer’i ve örfi hukukun verdiği yetki ile kimi zaman soruşturma yapmaksızın da katle karar verebilmişlerdir. Yalnız bu istisna durumun saray görevlileri, devlet adamları ve askerî sınıf için söz konusu olduğu bilinmektedir. Sultan Gıyâseddin’in Kadı Tirmizi’nin²⁴⁰⁶, Melik Rukneddin’in Sahib Şemseddin İsfehanî’nin²⁴⁰⁷ katline yarlıg çıkarması bu türdendir.

²⁴⁰¹ en-Nûr 24/2, 4-5; el-Mâide 5/38; el-Mâide 5/33-34

²⁴⁰² Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kisas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzelliikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır. Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız. (Bakara Suresi, Ayet 178, 179), bk. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/>

²⁴⁰³ Tevrat’ta İsrâiloğulları’na, “Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... Yaralamalarda da kisas vardır. Kim kisası bağışlarsa bu kendisi için bir kefarettir. Ve her kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir” diye yazdık. (Maide Suresi , Ayet 45), bk. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Maide-suresi/>

²⁴⁰⁴ Bekir Biçer, *Türklerin İslamlaşma Süreci*, Çizgi Kitabevi, Konya 2022, s. 229-231.

²⁴⁰⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, s. 93, 94, 95, 123.

²⁴⁰⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, s. 124, 125.

²⁴⁰⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, s. 546-549; Anonim *Selçukname*, s. 44.

Adlî makam en başta Sultan olmak üzere Emir-i dad, Kadıkudat, Kadılasker ve kadılardan oluşmaktadır. İslam hukukunun yanında örfî hukuk ve Türk devlet geleneğinde, mutlak bir otoriteye sahip olan sultanın, kudretinin son sınırı olarak ölüm cezası verebilme yetkisi bulunmaktadır. İslâm Ceza Hukuku'nda bazı suçlar yukarıda izah edildiği gibi belli cezaları gerektirmektedir. Fakat suç sayılan bazı fiillerin cezaları tayin edilmemiş, suç olarak tespit olunmamış dolayısıyla cezaları da gösterilmemiştir. Zamanla sultanlara bu boşluktan faydalanılarak cezaları gösterilmeyen suçu işleyen suçluları “siyaseten” ölüm cezasına dahi çarptırılabilmelerinin yolu açılmıştır. Devlet ve millet yararına bir sonuç verecekse, Sultana cezalandırma hakkı verilmiş, İslâm Ceza Hukuku'nun boşlukları doldurulmuştur²⁴⁰⁸.

Selçuklu sultanları adaletin teşrii hususunda çok hassas hareket etmişlerdir. Adalet hususundaki hassasiyet devletin kuruluşundan Konya'nın Moğol kontrolüne geçişine kadar devam etmiştir. Konya'nın Moğolların kontrolüne geçmesinden sonra Sultanlar ve devlet adamları müstakil olarak hareket edemez duruma geldiler. Ayrıca Selçuklu devlet adamları sultanlardan daha etkin olmaya başladılar.

Anadolu halkı eşkıyanın istilası, mallarının yağmalanması gibi durumlarda mezalim divanına başvurarak zarar ve ziyanlarının karşılanmasını talep etmekten çekinmemişlerdir. Hatta uluslararası ticaret yapan tacirler mezalim divanının kurulduğu bir gün mallarının Antalya sahilinde Frenk melikleri tarafından alıkonulduğundan şikâyetçi olmuşlardı. Sultan Gıyâsed-

din Antalya'yı fethettikten sonra bu tüccarların mallarını teslim etmiştir²⁴⁰⁹.

Sultan olmadığı zaman mezalim divanına vezir ya da sahib-i saltanat başkanlık eder, emir-i dad adalet isteyenlerin davalarını sonuca bağlarlardı²⁴¹⁰. İbn Bibi bu divanlardan birini şöyle anlatmaktadır: “ *Sahib Şemseddin Muhammed, ortada tahtın bir koluna dayanarak tek başına yalnız olarak otururdu. Onun önünde ama biraz uzakta Emir Celaledin Karatay ile Tuğracı Şemseddin Mahmut dizleri üzerine çökerlerdi. Emir-i dad Reşideddin ile Emir-i dad Hatireddin sofanın kenarında ayakta dururlar, adalet isteyenlerin davalarını tercümanlar aracılığı ile sonuca bağlarlar, hükümleri kâtiplere verirler, onlar da suçsuzun hakkını gözetken zalimin ve haksızın cezasını veren hükmü şeriata ve muameleye uygun olarak kaleme alırlardı...*”²⁴¹¹. Mahkûm verilen hükme karşı çıkarsa tekrar mahkemenin huzuruna çıkarılırdı.

Selçuklu adlî sisteminde hukukî uygulamaların anlaşılması için adlî olayları “suç ve ceza” bağlamında irdelemek gerekir. Türkiye Selçukluları devrinde başkent oluşundan devletin nihayetine kadar Darü'l-mülk Konya'da yaşanmış ve kaynaklara geçmiş özellikle devleti ve siyaseti ilgilendiren birçok adlî olay bulunmaktadır. Bunlar devlete karşı olan kalkışma, taht mücadelesi, baskınlar, reayanın tebaaya uyguladığı haksız davranışlar, kadıların yansıyan ve kayda geçen adlî olaylardır. Bu çalışmada Darü'l-mülk Konya'da meydana gelen adlî olaylar İbn Bibi, Aksarayî, Anonim Selçukname, Ebu'l-Ferec, Alaxiad ve Eflakî gibi dönemin

²⁴⁰⁸ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1963, s. 1-2.

²⁴⁰⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 125-130.

²⁴¹⁰ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 13.

²⁴¹¹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 535.

kaynaklarından tespit edilerek, kapsamına ve devletin adalet anlayışına göre tahlil edilmeye çalışılacaktır.

A. Devlete Yönelik Adli Olaylar

Klasik kaynaklarda bu dönemde genellikle devlete karşı saltanat mücadeleleri, isyanlar ve Konya baskınları dikkat çekmektedir. Şer'i hukukta devlete karşı yapılan isyan suçlarında ceza kuralı bellidir. "Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını bulup barıştırın. İçlerinden biri ötekine saldırırsa Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer vazgeçerse artık aralarını adaletle düzeltin" (el-Hucurât 49/9). Bağy suçu sabit olan isyancılarla savaşmak ve bu sırada onları öldürmek helâl kabul edilmiştir. Yalnız onların Müslüman olduğu ve suçlarının siyasî bir suç teşkil ettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Bunun sonucu olarak sadece zaruret halinde ve isyanı bastırarak ölçüde bir şiddete izin verilmiştir. Ele geçenlerin yaralıları öldürülmez, malları ganimet olarak dağıtılmaz ve telef edilmez, aile fertleri esir alınmaz. Sadece isyanlarıyla ilgili olarak ta'zîr cezasına çarptırılırlar. Ebû Hanîfe ta'zîr olarak ölüm cezasının da verilebileceğini ileri sürerken diğer hukukçulara göre ölüm cezası dışında bir ceza uygulanır²⁴¹². İslam öncesi Türk devletlerinde ise devlete karşı yapılan isyanın cezası ölümdür²⁴¹³.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde devlete karşı isyan edenlerin ve Darü'l-mülk Konya'ya

baskına yeltenenlerin akıbeti genellikle ölüm olmuştur.

a. Saltanat Mücadeleleri

Devlet, Türk devlet geleneği ve veraset anlayışına göre hakan ailesinin ortak malı olduğundan tahta oturmak için varisler arasında mücadeleler olmuştur. Türkiye Selçuklularında bu mücadeleler daha çok Konya şehir merkezi ya da çevresinde meydana gelmiştir.

Kaynaklarda yer alan ve Konya'da meydana gelen taht mücadeleleri;

- Sultan Şahinşâh (1110-1116) babası I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Konya'da yönetimi ele alan amca-zâdesi Hassan Bey'i öldürtmüş ve Türkiye Selçuklu devleti tahtına çıkmıştır²⁴¹⁴.
- Şahinşâh babasının ölümünden sonra üvey kardeşi Mesud ile Arab'ı hapse attırmıştı. 1116 yılında İmparator Aleksios Komnenos ile savaştıktan sonra Akşehir'e yakın bir kasaba olan Tyragion'a çekildi. Danişmendlilerin desteğini alan I. Mesud çok geçmeden burayı kuşattı. Şahinşâh'ı mağlup ederek önce gözlerine mil çekti. Sonra Konya kalesine hapsedti. Kör olmadığını ve gözünün iyileştiğini öğrenince yay kirişi ile boğdurarak öldürdü (1117)²⁴¹⁵.
- Sultan II. Kılıç Arslan ölmeden önce ülkeyi oğulları arasında taksim etmiş-

²⁴¹² Ali Şafak, "Bağy", *DİA*, İstanbul 1991, s. 451, 452.

²⁴¹³ Başın kolsa begler sözün söyleme/yana ilke yazma başını yeme/kara ilke yazsa **kuruttur başın**/tili sözde yazsa uşatur tişin telim körmüşim bar tegimsiz kişi/turup ilke yazdı **kesildi başı** (Beyit: 2014-2016) bk. Yusuf Has Hacı, *Kutadgu Bilig*, Haz. Mustafa S. Kaçalın, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2019, s. 136.

²⁴¹⁴ Anna Komnena, *Alexiad (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, (çev. Bilge Umar), İnkilâp Yayınevi, İstanbul 1996, s. 202, 203; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 149, 153.

²⁴¹⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 500, 501; Gregory Abu'l-Farac, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, C. II, s. 587.

ti. Bir müddet sonra kardeşler arasında anlaşmazlık çıktı. Sivas meliki olan Melikşah Konya'ya gelip II. Kılıç Arslan'a kendisini zorla veliaht ilân ettirdi. Bunun üzerine Sultan Kılıç Arslan, Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına giderek onu veliaht ilân etti ve onunla birlikte Konya'ya yürüyüp şehre hâkim oldu. Keyhüsrev ile beraber Melikşah'ın idaresindeki Aksaray'ı kuşattığı sırada hastalandı ve Konya'ya götürülürken vefat etti. Ardından da Keyhüsrev Konya'da tahta çıktı (1192).

- Bir süre sonra Tokat Meliki Sultan Rukneddin Süleymanşâh kardeşi Gıyâseddin Keyhüsrev'e bırakılan tahtı ele geçirmek üzere Konya'ya saldırmış, baskın gelince de Gıyâseddin Keyhüsrev şehri ailesiyle birlikte terk etmiştir(1196)²⁴¹⁶.
- Gıyâseddin Keyhüsrev Konya'dan ayrılıp Akşehir üzerinden İstanbul yoluna düşünce oğulları Lâdik köyünde halkın saldırısına uğradı. Sultanın eşyalarının bir kısmı yağmalandı. Haber Rukneddin Süleymanşâh'a ulaşınca akıllı bir yol izleyerek Lâdik halkını taltif ederek saldıranları hediyeledireceği bilgisini yaydı. Lâdik halkı sultanın bu haberine inanıp Konya merkeze geldiler. Bir müddet misafir edildikten sonra Sultanın yeğenlerinin şahitliği ile saldıranlar tespit edildi, saldırganlarda suçlarını itiraf ettiler. Selçuklu ailesine saldırmanın cezası olarak

suçlular surların şerefesinde çarpmıha gerildiler²⁴¹⁷.

- Rukneddin Süleymanşâh'ın vefatından sonra tahtı oğlu İzzeddin Keykâvus'a bırakması üzerine Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan Konya'yı kuşatmış, çıkan çatışmada birçok mahal zarar görmüştür. Kuşatma sonunda galip gelen Gıyâseddin Keyhüsrev yeğeni İzzeddin Keykâvus'a Tokat vilayetini vermiştir (1205)²⁴¹⁸.

Taht mücadelelerinde devlet adamları tarafından iki tarafın arası yapılmış, mücadeleyi kazanan ya da baskın olan idareyi ele almıştır. Hanedan mensuplarının siyaseten katli kararlaştığı zaman idamının infazında genellikle eski Türk geleneği tatbik edilmiş, istisnalar dışında infazların ifasıyla görevlendirilen kimselerin nezaretinde cellatlar tarafından kan akıtılmadan yay kirisiyle boğulmak suretiyle idam edilmişlerdir. Siyaseten katli uygun görülmediği zaman mücadeleyi kaybeden taraf devlete sıkıntı olmayacak bir bölgeye ya da Tokat, Sivas, Urfa, Erzurum gibi şehirlere melik olarak gönderilmiştir²⁴¹⁹.

Payitaht da yapılan bu tür mücadelelerde genellikle zarar gören Konya yakınındaki yerler ve sur içindeki mahalleler olmuştur. Selçuklu ailesine yapılan saldırılarda Lâdik olayında olduğu gibi suç işleyenlerin akıbeti ölümle sonuçlanmıştır. Sultan; Selçuklu ailesine karşı yapılan hakaretimiz, alçak davranışı tertip edenleri topyekûn cezalandırmamıştır. İnce bir siyaset izleyerek ve adalette kusuru en aza

²⁴¹⁶ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, (çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 2020, s. 60-64.; Anonim Selçukname, s. 38, 39; Ali Sevim, "Keyhüsrev I", *DİA*, Ankara 2022, C. 25, s. 346-348.

²⁴¹⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 64-67.

²⁴¹⁸ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 114-118;

²⁴¹⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 117, 118.

indirgeyerek suçluları tespit ettirmiştir. Daha sonra suçluların soruşturma ve kovuşturmasını yaptırarak cezalandırmıştır. Bu davranış Türkiye Selçuklu Sultanlarının adaletine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

b. İsyanlar ve Konya Baskınları

Devlete karşı isyanlar ve Konya'ya yapılan baskınlar Selçuklu gücünün kırıldığı Moğol tahakkümünün başladığı 1243 yılından sonra başlamış ve devletin nihayetine kadar devam etmiştir. Bu adlî olayların müteşebbisleri öncelikle Türkmenler, Moğol askerleri ve güçlü devlet adamlarından bazıları olmuştur.

Bu isyan ve baskınlardan bazıları şunlardır:

- Karaman, Zeynü'l-Hac ve Bunsuz gibi Türklerin emirleri Ermenek tarafında isyan ederek zırhlı yirmi bin süvariyle Sultan İzzeddin (1246-1254)'in taraftarlığına soyunarak savaşmak için Konya kalesi önlerine kadar gelmişler. Sultan'ın ordularıyla Pervane Muineddin, onlara karşı çıktı. Burada yapılan savaşta Türkmenler mağlup olmuş, Sultan Rukneddin Kılıç Arslan (1257-1266)'ın emriyle Zeynü'l-Hac ile Bunsuz yakalanmışlardır. Sultanın adamları bu iki Türkmeni önce hakaret ve azap için Konya pazarlarında gezdirip, birkaç gün sonra da hepsini Konya'nın iç kalesinin kapısının önünde asmışlardır²⁴²⁰.
- III. Gıyâseddin (1266-1282) döneminde II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu ola-

rak tanıtılan Cimri, Uç vilâyetinde Türk emirleriyle beraber karışıklık çıkardı ve o Karamanoğullarının desteğiyle Konya'da saltanat tahtına oturdu. Daha sonra Konya yakınlarında yapılan savaştan sonra Bolvadin yakınlarında Cimri yakalanmıştır (1277). Cellatlar tarafından başından ayağına kadar diri diri derisi yüzülerek içine saman doldurulduktan sonra şehir şehir gezdirilmiştir²⁴²¹.

- 31 Temmuz 1291 tarihinde Halil Bahadır, Türkmenlerle birlikte büyük bir orduyla Konya'ya saldırmış ve şehri kuşatma altına aldıktan sonra üç gün boyunca yağma yapmıştır. Konya halkı haber göndererek Ladik şehrinden Sahib Fahreddin Ali'in kızının oğlunu çağırdılar. O da askerleriyle Konya'ya geldi. Konya'nın askerleriyle birlikte Türkmenlere saldırdı, Türkmen askerlerinin birçoğunu öldürdüler²⁴²².
- 4 Şubat 1292'de Geyhatu Kayseri'ye gittikten sonra Türkmenler Konya'ya saldırıya geçti. Karaman Türkleri 28 Temmuz 1292 tarihinde Konya etrafındaki aşiretleri vurdular. İnek, koyun neleri varsa alıp götürdüler. Bunun üzerine Selçuklu askerleri Karamanoğullarının peşlerine düştüler. Türkmenlerin bazısını öldürdüler. Çalınan malları geri aldılar. Daha sonra ölenlerin intikamını almak için Halil Bahadır, Konya'ya yürümek üzere kalabalık bir orduyla Kırkpınar'a indi. Melik, gençlerin savaşa hazır olmalarını

²⁴²⁰ Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2000., s. 53-56; İbn Bibi Karaman vefat edince kardeşi Bunsuz'un bağlılık için Sultan'ın huzuruna geldiğinde Emir-i Candar tarafından tutuklandığını kaydeder. Bk. İbn Bibi, *El-Evâmîrû'l-Alâ'iyye*, s. 630.

²⁴²¹ İbn Bibi, *El-Evâmîrû'l-Alâ'iyye*, s. 664; Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbâr*, s. 101-104.

²⁴²² *Anonim Selçukname*, s. 64, 65.

emretti. Kurban Bayramı günü gelip çatı. Şehir ahalisi, Türkler yüzünden korku içindeydi. Büyük bir merasimle Hatib'i meydana götürdüler. Tam bir gönül rahatlığıyla Bayram namazını kıldılar²⁴²³.

- 16 Kasım 1293 tarihinde Eşrefoğlu'nun adamları Gevale Kalesi'ni gece yarısı işgal ettiler. İnsanların gönlüne kargaşa korkusu düştü. Piyadeler bahçeleri yağmalamaya, evleri yakmaya başladılar. Orası kırk gün Eşrefoğullarının elinde kaldı. Konya ahalisi sıkıntı içerisindeydi. Naib Cemaleddin, Sultanın kardeşi ve Konya serverleri, Eşrefoğlu'na Geyhatu ve askerlerinin hala Anadolu'da olduğunu bildiren bir mektup gönderdiler. Gelip gitmeler sırasında Eşrefoğlu kaleyi Selçuklu'ya teslim etti (9 Ocak 1293)²⁴²⁴.
- Taştemür, Anadolu'yu tapu ile alarak Konya'ya hareket etti. Şehre gelir gelmez İranlıları ahaliye musallat etti. Halkın mallarını müsadere ile alarak onlara işkence ve eziyet etti. Konya halkı Sultan'a yardım etmesi için haber yolladılar. Konya'ya gelen Sultan ve Müstevfi, Taştemür'ü alarak Ankara'ya gittiler. Böylece Konya halkı bu kötü durumdan kurtuldu²⁴²⁵.
- III. Alâeddin Keykubâd (1298-1302) döneminde Pervane Muineddin Muhammed Bey, Kastamonu'dan Konya'ya gelerek otorite boşluğunda yağma ve isyana başlamış Mahmud İbn Kamil gibi illeri gelenleri, eşrafın tanınmış kimselerini

vergiye bağladı. Tuğracı Muzaffereddin gibi karşı gelenleri öldürdü. Daha sonra Pervane Muineddin, tasarruflarda ve tahakkümlerde bulunduktan, görevleri ve görevlileri belirledikten sonra Kastamonu'ya avdet etmiştir²⁴²⁶. Onun Konya'da yaptığı bu isyan ve eşrafa uyguladığı azap ve katl cezasız kalmıştır.

- Diğer adlî olaylardan biri de zaman zaman Moğol Vali ve askerlerinin Konya baskınlarıdır. Bu baskınları Eflaki, bir Mevlevi gözüyle ifade etmektedir. Eflâkî'de Mevlâna'nın ölümünden sonra meydana gelen bir Moğol baskınını şöyle anlatılır:

“Keygatu Aksaray’a geldiği vakit kendisine boyun eğmeleri ve kendisini karşılamaları için Konya emirlerine ve Türklerine itibarlı bir elçi gönderdi. Ayaktakımından bazı kimseler küstahlık ve zorbalıklarından elçiyi öldürdüler. Bu haber padişahın kulağına gelince, fena halde kızarak, bütün askerlerin Konya üzerine yürümelerini, şehri kuşatarak bütün ahaliyi öldürmelerini, bütün mal ve mülklerini yağma etmelerini emretti. Emirler ve vezirlerden hiç birisi onun bu gazabını önleyemediler. Bu haberi alan Konya halkı fena halde korktu, kendilerini kurtarmak için Türbe-i Hadra’ya sığınmaktan başka bir çare bulamadılar. Keygatu Han, elli bine yakın savaşçı ve mühimmat ile Konya kapılarına geldi. Maksudı şehri yağma etmek ve ahalisini öldürmekti. Daha sonra rüyasında Mevlânâ’yı gören Moğol valisi Keygatu tövbeler etti. Bu olayın aslını öğrenmek için şehrin ahalisine haber saldı. Keza onun Mevlânâ hakkında herhangi bir bilgisi yoktu. Keygatu,

²⁴²³ Anonim Selçukname, s. 66.

²⁴²⁴ Anonim Selçukname, s. 66.

²⁴²⁵ Anonim Selçukname, s. 67.

²⁴²⁶ Aksarayî, Müsameretü'l Ahbâr, 200, 201.

sultan Veled'i çağırıp ona mürit oldu, kurbanlar kestirdi, Türbe'nin yöresinde bulunanlara ve din ulularına sadakalar dağıttı, halkın günahını bağışladı ve gönül hoşluğu ile dönüp gitti"²⁴²⁷. İkinci ciltte olay biraz daha farklı anlatılmaktadır²⁴²⁸.

Devlete isyan ve Konya baskınların ekseriyeti Karamanoğlu, Eşrefoğlu gibi Türkmenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu baskınlarda Konya'yı genellikle Selçuklu askerleri korumaya çalışmıştır. Sonra baskını gerçekleştiren Türkmenler üzerine harekete geçilerek cezası verilmiştir. Devlete karşı yapılan isyanlarda anlaşma yoluna gidilmemiş ise asilerin cezası ölüm olmuştur. Yalnız Pervane Muineddin'in Konya'ya yaptığı baskın sonuçsuz kalmıştır. Bunun sonuçsuz kalmasının muhtemel nedeni Konya idaresinde otorite boşluğunun bulunması ve Muineddin Bey'in akıllı davranarak Moğol idaresiyle arasını iyi tutması ve bu hadisenin hemen akabinde ölmesidir.

B. Diğer Adli Olaylar

a. Devlet Görevlileri ile İlgili Adli Olaylar

Türkiye Selçuklu devlet adamları ve saray görevlileri ile ilgili kaynaklarda yer alan birçok olay bulunmaktadır. Devlet adamları arasında entrikalara bağlı olarak makamı elde edenin kendine sıkıntı olabilecekleri bertaraf etmesi, hapse attırması ya da öldürtmesi gibi durumların olduğu görülmektedir. Yalnız bu olayların çoğunda şer'i ya da örfi bir suç-ceza hususu belirtilmemiştir.

Türkiye Selçuklu Sultanlarının otoritelelerinin sınırlandırılması, tehdit edilmesi, saltanatlarına karşı tehlikeler²⁴²⁹, kendilerine yalan söylenmesi, devlete isyan, ihanet, eşkıyalık, gasp, hırsızlık, düşmanla işbirliği yapma, halka zulmetme, yetkisini kötüye kullanma, başkaları aleyhinde iftirada bulunma²⁴³⁰, emirlerinin dinlenmemesi, koydukları yasaklara uyulmaması durumlarında siyaseten katl cezası hakkını kullandıkları görülmektedir²⁴³¹. Siyaseten katl hakkını kullanma sadece Türkiye Selçuklu sultanlarına mahsus bir hak değil kendinden önceki ve sonraki Türk-İslam sultanları için de cari bir haktır.

Devlet adamları hakkında Konya'da meydana gelen olaylar şu şekilde örneklenebilir:

- Sadeddin Köpek, Sümeysat kalesini fethedip Konya'ya dönünce Kemaleddin Kamyar'ı tutuklatıp Gevale kalesinde hapsetmiş sonrada öldürmüştür²⁴³².
- Pervane Fahreddin Ebu Bekir ve Emir-i Dad Nusret, Sahib Şemseddin'in sarayında Şemseddin Hasoğuz ile Esededdin Ruzabeh'i tuzağa çekerek öldürmüştü²⁴³³. Sahib Şemseddin şehit edilen bu iki devlet adamının kisasını benzer şekilde gerçekleştirdi. Emir-i Dad'ı Hafık Kalesi'nde hapse attılar, Fahreddin Ebu

²⁴²⁹ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 463, 464.

²⁴³⁰ Kılıç Arslan , Jagarmış'ın oğlu Zengi'ye de yanında bulunanlara da şehir halkından birine de dokunmadı. Bilakis "her kim bir kimse aleyhinde iftirada bulunursa olüme mahkumdur" diye ilan etti. Bk. Gregory Abu'l-Farac, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1950, C. II, s. 346.

²⁴³¹ Feda Şamil Arık, Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl, *Belleten*, TTK, Ankara 1999, C. 63, S. 236, s. 43-94.

²⁴³² İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 461, 462.

²⁴³³ Anonim Selçukname, s. 44.

²⁴²⁷ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, C. 1, s. 335, 336.

²⁴²⁸ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. 2, s. 74, 75.

Bekir'i Konya'dan aldrıp Darende Kalesi'ne hapsedildi. Sonra kararlaştırılan ceza verildi²⁴³⁴.

- Moğol Hanı Güyük, Melik Rukneddin Kılıç Arslan'a Rum memleketlerinin saltanatını verdikten sonra adamları Şemseddin İsfahanî'yi de vezirlikten çekilmesi için Konya sarayına davet ettiklerinde Emir-i dâd Seyfeddin Kayıba onu karşılamış ve Konya Kalesi'ne götürmüştür. Bu tutuklamadan dört gün sonra Seyfeddin İsfahanî öldürülerek kellesi Sivas'a Sultan Rukneddin Kılıç Arslan'ın yanına gönderilmiştir²⁴³⁵.
- Devletin son çeyreğinde Moğol Devlet adamlarının Anadolu'da vergi baskısı artınca bazı şehirlerde göçler ve başkaldırıları başladı. Sahib Kazvinî Konya'da yeni vergiler icat etmeye başlayınca halk ayaklanmaya başladı. Ahi Ahmet Şah şehrin kethüdaları ve gençleriyle birlikte durumun izahını yapmak için Sahib Kazvinî'ye gitmişler, o da Ahi Ahmet Şah'a kızarak Sultan'ın yanına gitti. Şemseddin Konevî'nin Han'a büyük yakınlığı vardı. Han'ın huzurunda ayağa kalkarak onun Rum bölgesinde yaptığı kötü adetleri başından sonuna kadar anlattı. Teberriz meydanında boynunun vurulmasını emretti. Cesedini köpekler yiyene kadar orada bıraktılar²⁴³⁶.

Rukneddin II. Süleymanşâh'ın (1197-1204) kölesi bir gün avda susamış olduğu halde ihtiyar bir kadının elindeki yoğurt kabını almış ve içindeki yoğurdu yemişti. Yaşlı kadın daha sonra saraya giderek yetim çocuklarının ekmek parasını tedarik etmek için satmaya götürdüğü yoğurdu elinden gasp eden köleden şikâyetçi oldu. Süleymanşâh emîr-i dâda mazlum kadının ahvalini araştırılmasını emretmiş, araştırma sonunda köle bulunmuştur. Yapılan mezalim mahkemesinde yaşlı kadın haklı çıkmış, gulâm idam edilmiştir. Daha sonra II. Süleymanşâh yoğurda karşılık olarak kadına bin dirhem bağışta bulunmuştur²⁴³⁷.

Şer'i hukukta gasp bir ta'zîr suçu sayıldığı için doğurduğu cezaî sorumluluk devlet başkasının veya kâdının takdirine bırakılmıştır. Gasp fiilinin doğurduğu hukukî sorumluluğa gelince, bu esas itibariyle gasp edilen malın mevcutsa iade, zayi olmuş veya bir eksilme meydana gelmişse tazmin edilmesidir²⁴³⁸. Bir kimse, benzeri bulunan bir şeyi gasp edip, elinde helak olursa benzeri ile tazmin ettirilir. Eğer benzeri olmayan bir şey ise, kıymetini vermekle mükellef kılınır. Gasp edene, gasp ettiği şeyin aynısının geri verilmesi lâzım gelir²⁴³⁹. Gasp suçunu işleyen saray görevlilerinden olması, gasp edilen malın yetimlere ait olması gibi hususlar olayın hassasiyetini göstermektedir. Sultan bu gasp olayında kölenin öldürülmesine karar vermiş

²⁴³⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 521-529.

²⁴³⁵ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 546-549.

²⁴³⁶ *Anonim Selçukname*, s. 59, 60; Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbâr*, s.126-130.

²⁴³⁷ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, ss. 94, 95.

²⁴³⁸ Mehmet Akif Aydın, "Gasb", *DİA*, İstanbul 1996, C. 13, s. 387-392.

²⁴³⁹ İmam-ı Azam ve İmam-ı Ebû Yusuf'a göre, gayrimenkulü gasbettığı zaman elinde helak olursa zâmin olmaz. İmam-ı Muhammed «Zâmin olur» buyurdu. Gasbedenin fiiliyle ve oturmasıyla eksilen miktarı, bütün imamlara göre, tazmin edilmesi lâzımdır. Bk. Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî (362-428/973-1037), *Muhtasarü'l-Kudûrî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, v. 51-52.

ve kölenin mesuliyeti de kendinde olduğu için zayi olan malı fazlası ile tazmin etmiştir.

b. Kadılara Yansıyan Adli Olaylar

Türkiye Selçuklularında şer'i ve hukukî işlere kadılar bakıyorlardı. Kadıların görevleri evlenme, boşanma, nafaka, miras gibi davalarda davacıları dinlemek, şer'i hukuka göre hüküm vermektir²⁴⁴⁰. Konya mahkemelerinde hükümler genellikle Hanefi mezhebine göre icra edilirdi. Sultanın mezalim divanında şer'i hukukla ilgili olan davaları Kâdî'l-kudâtla, kadılara devrettiği bilinmektedir. Kadılara ilgilendiği adli olayların genelde günlük hayatla ilgili olduğu tahmin edilmektedir. Kadıların davanın durumuna göre başucu kanun kitabı diyebileceğimiz fıkıh ve fetva kitapları bulunmaktaydı²⁴⁴¹.

Kadılar davaları sicillere kaydederlerdi. Bu siciller günümüze kadar gelememiştir. Yalnız kadılık makamına yansıyan adli olaylar *Menakibü'l Arifin* ve *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye* gibi kaynaklarda zikredilmektedir. Selçuklu şehirlerinde cinayet, hırsızlık gibi adi suçların işlendiği bilinmektedir²⁴⁴². Haksız yere adam öldürmenin şer'i hukuka göre cezası kısastır. Gerçi bu sadece öldürme fiili için değil aynı zamanda uzuv kayıpları ve yaralamalar içinde geçerlidir. Kısastan kurtulmanın da hükmü Ku'ran'da belirtilmektedir²⁴⁴³.

Eflâki *Menakıbı*'nda kadıya yansıyan bir olayı şu şekilde hikâyeleştirir: Alâeddin Siryanüs diye Rum asıllı bir yankesici, zalim birini öldürmüş, kadı tarafından kısas hükmü verilmişti. Mevlâna babasının kabrini ziyarete giderken yanındakiler insanların bir şahsın etrafında toplandıklarını gördüler. Bu kalabalık içinden birkaç genç ileri koştu ve: "Allah aşkına birini idam ediyorlar. Mevlâna hazretleri şefaati etsin. O, taptaze genç bir Rum'dur." diye feryat etti. Mevlâna: "O ne yapmıştır?" diye sordu. Onlar: "Birini öldürmüştür, kısas yapıyorlar," dediler. Bunun üzerine Mevlâna ilerledi. Bütün cellatlar ve şahnelar baş koyup uzakta durdular. Mevlâna mübarek ferecisinin eteğini idam edilecek adamın üzerine örttü. Şehrin şahnesi İslam sultanına durumu arz etti. Sultan da Siryanüs'ü affetti, o da kısa bir süre sonra Müslüman oldu²⁴⁴⁴.

Bu olayda şer'i hukuka göre kasten (Katli-ame) birini öldürenin cezası kısas olduğu için kısasın uygulamaya konulduğu görülmektedir. Kasten öldürmekte kefareti yoktur²⁴⁴⁵. Yalnız Mevlâna'nın suçluyu korumaya alması ve Sultan'ın onu affetmesi kısas hükmüne aykırıdır. Eflakî bu olayı sarıh bir şekilde anlatmamış, olayı menakıp tarzında anlatarak İslami kaide-leri örtmüştür. Olayın anlatılmayan kısmında

²⁴⁴⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara 1970, s. 122; Bekir Bıçer, *Türklerin İslamlaşma Süreci*, s. 232.

²⁴⁴¹ Bekir Bıçer, *Türklerin İslamlaşma Süreci*, s. 233.

²⁴⁴² Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şefik*, Fatih Ktp., no. 4519, v. 276a.

²⁴⁴³ "Yanlışlıkla olması dışında, bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir köle âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir; ancak ölü-

nün ailesi diyeti bağışlarsa o başka. Öldürülen, mümin olmakla birlikte size düşman olan bir topluluktan ise mümin bir köle âzat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine teslim edilecek bir diyet vermek ve mümin bir köleyi âzat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay peş peşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir". (Kuran-ı Kerim, Nisa Süresi, Ayet 92) Bk. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nisâ-süresi>

²⁴⁴⁴ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. I, s. 294, 427.

²⁴⁴⁵ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, v. 77.

kefaref konusu olabilir. Gerçi bu durumda da katil kısastan kurtulamaz. Çünkü kefaref için Hanefîler'e göre kâtilin eda ehliyetinin bulunması, Müslüman olması ve katlin de mübâşeretle işlenmesi gerekir. Şâfiîler ise kasten öldürmede bunu daha öncelikli olarak gerekli görürler²⁴⁴⁶. “Kadı tarafından kısas hükmü verildi” ifadesi böyle bir adlî olayın kadılık makamına geldiğinin göstergesidir. Mevlevîlik tarihi açısından önemli görülen kısmı anlatılmış fakat hukuku ilgilendiren kısmı ifade edilmemiştir.

Yine Eflakî kadıların sultanı yani Kâdı'ul-kudât'a akseden bir olayı şöyle anlatmaktadır.

“Bir gün Çelebi, malum bir şahsa Kalîçe Hamamı'nın önünde rastladı ve onun başına kamçı ile üç defa adamakıllı vurdu. Baş yaralanan adam, hastalanıp yatağa düştü ve dili tutuldu. Bunun üzerine onun muhipleri, kadıların sultanı Taceddin Alemşah'a gidip cereyan eden hadiseyi anlatıp üşüştiler. Şehrin kadısı, Çelebi'nin lütuf ve velayeti icabı merhamet ederek, bu gönlü yaralı dervişin hastalığını sormağa gitmesini ve kabahatini affetmesini uygun gördü. Çelebi, bu hastalığı sorma ibadetini yerine getirip de dışarı çıkar çıkmaz derviş öldü. Çelebi Abid, onun cenazesinde hazır bulundu”²⁴⁴⁷.

Kâdı'ul-kudât Taceddin Alemşah yaralama olayında Abid Çelebi'ye müsamaha göstererek sulh yolunu tercih etmektedir. Hâlbuki şer'i hukukta yaralamalarda da kısas vardır. Bununla birlikte yaralama ya da her hangi bir organı sakat bırakma gibi fiillerde mağdura verilmesi gereken erş (bedel) bulunmaktadır. Ayrıca

yaralamadan bir süre sonra mağdurun ölümü gerçekleşmektedir. Bu şekilde suç müessir fiil olmaktan çıkıp netice sebebiyle ağırlaşan müessir fiil halini almıştır. Burada fiil adam öldürme kastı ile işlenmemiş olduğundan fâil, kastın aşılması suretiyle adam öldürmeden sorumlu tutulur. Bu çıkarımları tahminler üzerinden yürütmekteyiz. Eflakî, tarzı gereği anlatımında adlî olayın suç teşkil eden kısmını anlatmış fakat ceza bahsini anlatmamıştır. Her ne kadar Eflakî bu olayları Mevlevîlik yönüyle ön plana çıkarsa da hikâyeleştirdiği sorunların kadılık makamına getirildiği ve onlar tarafından çözüldüğü, çözülemediği takdirde Sultan'a götürüldüğü anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Klasik kaynaklarda Türkiye Selçuklu Devleti'nde genellikle saltanat mücadeleleri, isyanlar ve Konya baskınları dikkat çekmektedir. Konya'ya karşı isyan ve baskınların ekseriyeti Türkmenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu baskınlarda karşı taraf mağlup olursa gereken ceza hemen tatbik edilmiştir. Baskın esnasında geri çekilme olmuş ise daha sonra Türkmenler üzerine harekete geçilerek cezası verilmiştir. Devlete karşı yapılan bu isyanlar ve baskınlarda anlaşma yoluna gidilmemiş ise asilerin cezası ölüm olmuştur.

Ayrıca devlet adamları arasındaki çekişmeler ve entrikalar, saray görevlilerinin işlemiş olduğu suçlar adlî olaydır. Devlet adamlarının makam hırsından dolayı bir birlerine zarar verdiği, makamı elde edenin diğerlerini bir suçla yaftalayarak hapse attığı, tuzak kurarak öldürdüğü görülmektedir.

İslâm Ceza Hukuku'nun boşluklarından faydalanılarak meydana getirilen “siyaseten katil”

²⁴⁴⁶ Ali Bardakoğlu, “Katil”, *DİA*, Ankara 2022, C. 25, s. 45-48.

²⁴⁴⁷ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, C. II, s. 336, 337.

hakkı diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Türkiye Selçuklu sultanları tarafından da kullanılmıştır. Bu hak genellikle taht mücadelelerinde hanedan üyeleri, suçu sabit olan saray görevlileri, devlet ve saltanatı tehdit eden, düşmanla işbirliği yapan, halka zulmeden, yetkisini kötüye kullanan devlet adamları için uygulamıştır. Saray görevlilerinin adlî bir olaya karışması durumunda Sultan'ın dava süreciyle bilakis ilgilendiği bilinmektedir. Saray görevlisinin halka karşı suçlu bulunması durumunda, sultanın şer'i ve örfi hukukun verdiği hakla görevliyi en ağır şekilde cezalandırıldığı görülmektedir. Yalnız Türkiye Selçukluları döneminde gerçekleşmiş olan adlî olaylara İslam Ceza Hukuku açısından bakıldığında klasik kaynaklarda bu yönde açık bilgiler bulunmadığından bazı olayların izahı zorlaşmaktadır.

Türkiye Selçukluları döneminde Konya'da meydana gelen adlî olaylara hem "tarihî" açıdan bakmak hem de İslam Ceza Hukuku bağlamında "suç-ceza" açısından teferruatlı olarak irdelemek dönem hukukunun, adalet mekanizmasının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu incelemenin de İslam Hukuku alanında uzmanlık gerektirdiği bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- AHMET EFLAKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.
- ANNA KOMNENA, *Alexiad (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası)*, (çev. Bilge Umar), İnkilâp Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Anonim *Selçukname*, (Trc. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşkun), Atıf Yayınları, Ankara, 2014.
- ARIK, Feda Şamil Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl, *Belleten*, TTK, Ankara, 1999, C. 63, S. 236, s. 43-94.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Ceza (Fıkıh)", *DİA*, İstanbul 1993, C. 7, s. 470-478.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Katil", *DİA*, Ankara 2022, C. 25, s. 45-48.
- BEBEK, Adil, "Ceza", *DİA*, İstanbul 1993, C. 7, s. 469, 470.
- BİÇER, Bekir, *Türklerin İslamlaşma Süreci*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2022.
- BOYNUKALIN, Mehmet, "Suç", *DİA*, İstanbul 2009, C. 37, s. 453-457.
- DÖNMEZER, Sulhi - Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1973.
- EBÛ BEKR MUHAMMED B. AHMED B. EBÎ SEHL SERAHSÎ, *el-Mebsut*, (nşr. Ebû Abdillâh Muhammed Hasan İsmail), Beyrut, 2001.
- EBÛ'L-HÜSEYN AHMED B. MUHAMMED EL-KUDÛRÎ, *Muhtasarı'l-Kudûrî*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, v. 51, 52, 77.
- EBÛ'L-HASAN ALÎ B. MUHAMMED B. HABÎB EL-BASRÎ EL-MAVERDÎ, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Beyrut, 1405/1985.
- GREGORY ABU'L-FARAC, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara, 1950.
- <https://kuran.diyaret.gov.tr> (15.05.2023)
- <https://oltu.adalet.gov.tr/> (19.06.2023)
- İBN BİBÎ, *El-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûrî'l-Alâ'iyye*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2020.
- KERİMÜDDİN MAHMUD AKSARAYÎ, *Müsamere-tü'l Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2000.
- MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1963.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk*, Terc. Ali Ertuğrul, TTK, Ankara, 2015.
- SELÇUK, Sami, "Suçun Öz Nitelikleri ve Tanımı", *Prof. Dr. Feridun Yenisey'e Armağan*, Beta Yayınları, Ankara, 2014.
- SEVİM, Ali, "Keyhüsrev I", *DİA*, Ankara 2022, C. 25, s. 346-348.
- ŞAFAK, Ali, "Bağy", *DİA*, İstanbul 1991, C. 4, s. 451, 452.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK, Ankara, 1970.

YUSUF HAS HACİB, *Kutadgu Bilig*, Haz. Mustafa S. Kaçalın, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2019.

DİZİN

A

- Abaka Han 512
Abbâsîler 4, 7, 28
Abdülaziz Mescidi 40, 219
Abdûlmelik b. Mervân 436
Adana 391, 489
Adıyaman 163, 320
Afrika 148, 445
Afşin 78
Afyon 26, 71, 75, 79, 89, 104, 117, 201, 348, 406
Ahhazlar 499
Ahî Evren 108, 259, 260, 283, 335, 337, 338, 339, 345, 350
Ahlik 54, 257, 258, 259, 260, 277, 278, 281, 282, 283, 286, 335, 337, 348, 352, 354, 357
Ahlat 167, 295, 301, 339, 496
Ahlatşahlar 500, 517
Ahmet Fakih 221, 231, 232, 238, 326, 340, 352, 407
akçe 20, 140, 154, 340, 342, 346, 348
Aksaray 33, 34, 35, 42, 47, 61, 105, 129, 135, 201, 202, 209, 211, 230, 231, 232, 246, 260, 271, 300, 304, 305, 376, 377, 391, 401, 402, 405, 415, 416, 440, 484, 491, 506, 509, 510, 536, 547, 549
Aksaray Kapısı 33, 35, 230, 231, 232, 271
Akşehir 38, 42, 47, 201, 208, 209, 235, 300, 325, 328, 329, 330, 333, 334, 349, 376, 391, 402, 405, 406, 410, 411, 415, 428, 430, 546, 547
Aksinne Mescidi 236
Alâeddin Çelebi 297, 305
Alâeddin Keykubâd 11, 12, 14, 15, 16, 18, 21, 23, 26, 29, 31, 36, 47, 51, 55, 58, 63, 64, 66, 80, 82, 83, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 112, 113, 115, 118, 119, 120, 121, 123, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 141, 143, 144, 147, 150, 151, 154, 171, 178, 182, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 206, 207, 209, 211, 215, 216, 218, 222, 224, 227, 229, 233, 234, 235, 237, 243, 246, 248, 249, 254, 259, 261, 265, 267, 268, 277, 282, 283, 289, 295, 297, 302, 304, 337, 338, 345, 348, 349, 351, 371, 379, 390, 391, 392, 396, 398, 416, 418, 419, 420, 430, 438, 446, 447, 452, 453, 457, 467, 472, 473, 475, 476, 478, 494, 502, 503, 508, 511, 512, 514, 517, 524, 526, 527, 530, 531, 532, 540, 549
Alâeddin Köşkü 15, 27, 64, 74, 216
Alâeddin Tepesi 32, 34, 97, 191, 194, 195, 203, 215, 216, 217, 220, 222, 225, 229, 240, 266, 345, 346
Alâiye 129, 130, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 407, 438, 492, 493, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 512, 513, 514, 516
Alara Kalesi 15
Alaşehir 136
Alaşehir Savaşı 136
Aleksios Komnenos 495, 546
Ali Gav Zaviyesi 220, 221
Alıncak Noyan 267, 348
Alp Arslan 10, 17, 18, 19, 21, 26, 27, 28, 93, 118, 123, 129, 134, 143, 149, 158, 495, 523, 529, 539
Altun Aba Hanı 380
Amasya 47, 49, 79, 93, 172, 238, 311, 322, 478, 480, 481, 483, 484, 491, 492, 503, 504
Amasya-Çat Kadısı Köre 503
Amid 165, 509
Anadolu 3, 4, 14, 17, 19, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 92,

- 95, 96, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 117, 123, 124, 129, 131, 135, 141, 143, 146, 147, 149, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 166, 168, 170, 171, 172, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 193, 195, 200, 201, 202, 204, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 220, 228, 240, 246, 247, 250, 252, 254, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 267, 270, 273, 274, 275, 277, 278, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 343, 344, 350, 351, 352, 354, 355, 356, 357, 365, 366, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 393, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 403, 404, 405, 409, 410, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 449, 450, 451, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 468, 474, 475, 478, 481, 482, 483, 485, 486, 487, 493, 494, 498, 500, 507, 511, 512, 513, 516, 517, 524, 525, 531, 534, 535, 536, 539, 542, 545, 546, 549, 551, 554
- Ani 168, 499
- Ankara 5, 11, 15, 17, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 69, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 128, 129, 131, 132, 134, 136, 141, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 157, 158, 162, 164, 165, 167, 168, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 192, 194, 195, 201, 204, 210, 211, 214, 221, 239, 252, 253, 254, 255, 259, 260, 263, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 278, 279, 282, 283, 284, 285, 291, 292, 293, 296, 300, 301, 305, 310, 311, 312, 313, 316, 317, 319, 323, 334, 336, 337, 338, 340, 341, 344, 345, 347, 348, 349, 351, 352, 355, 357, 358, 362, 364, 366, 369, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 381, 382, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 394, 395, 398, 399, 401, 402, 403, 405, 407, 410, 420, 424, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 439, 458, 459, 460, 461, 467, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 477, 479, 480, 481, 482, 483, 485, 486, 487, 488, 492, 493, 494, 495, 496, 498, 500, 507, 508, 516, 517, 521, 522, 523, 524, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 538, 539, 540, 541, 542, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 552, 553, 554, 555
- Anna Komnena 546
- Anonim Selçukname 272, 273, 275, 276, 286, 288, 289, 290, 475, 477, 479, 483, 485, 507, 517, 544, 545, 547, 548, 549, 550, 551, 554
- Antakya 163, 165, 168, 169, 170, 171, 177, 376, 420, 440
- Araplar 356
- Argıt Hamı 406
- Argun Han 274, 288, 535
- Arslandoğmuş 199, 504, 506, 507, 508
- aşçılar 417
- Aspendos 415
- Asya 14, 30, 36, 42, 84, 88, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 253, 313, 374, 404, 419, 423, 426, 428, 430, 447, 459, 467, 470, 478, 486
- Atabekiye Medresesi 43, 227, 481, 484
- atabey 196, 197, 492
- Ateşbaz Veli Türbesi 208
- At Pazarı 45, 380
- attarlar 417
- avlu 204, 406
- Aymanas 39
- Azerbaycan 118, 119, 165, 302
- B**
- Babaîler 260, 283
- Babaîler İsyanı 283
- Bağdad 253, 254, 255, 295, 297, 311
- Bahaeddin Veled 171, 233, 348, 349, 502
- bakırcılar 392
- Bakırcı Yusuf 34, 35, 51, 380
- bakkallar 382
- Başarakavak 268
- Battal Mescidi 295

Baycu Noyan 166, 304, 397, 476, 483, 511, 534
Bedreddin Yalman Hanı 47, 380, 417
Belbaşı Han 377
Belh 247, 249, 250, 254, 317, 329
Bergama 58
Bergama Krallığı 58
Beyhekim Mescidi 40, 209, 219
Beyşehir 12, 18, 22, 38, 42, 118, 201, 209, 314,
325, 326, 327, 331, 333, 349, 350, 374,
377, 406, 407, 408, 409, 410, 415
Beyşehir Gölü 374
Bilecik 19, 26, 306
Birecik 495
Bizans 30, 31, 32, 34, 36, 58, 73, 78, 82, 87, 94,
96, 98, 111, 112, 118, 128, 137, 149, 161,
162, 163, 165, 175, 177, 178, 180, 185,
216, 219, 303, 321, 322, 371, 372, 373,
374, 375, 376, 377, 378, 383, 385, 386,
388, 394, 404, 409, 410, 414, 415, 418,
426, 428, 433, 434, 438, 439, 441, 443,
458, 459, 460, 467
Bizans İmparatorluğu 149, 426
Bizanslılar 161, 162, 372
bordür 455, 458
Botaneiates 150
Bozkır 80, 88, 114, 122, 349, 377, 409, 410
Buğday Pazarı 380, 382
Buhara 4, 100, 106, 259, 283, 320
Bulgar Tekkesi 226
burç 35
Büyük Selçuklu Devleti 4, 19, 27, 156, 390, 394,
470, 529, 532
buzhane 42, 208, 209

C

Çaka Bey 18
câmedâr 7
canbazlar 87
Çankırı 47, 235, 260, 305
çaşnigîr 135, 195, 536
Celâleddin Hârezmşah 17
Celâleddin Karatay 7, 132, 136, 197, 198, 199,
452, 479, 508, 521, 534
Celâleddin Kayser 137
Celâleddin Keyferidun 531
Cenevizli 392, 421, 422
çeşme 41, 156, 193, 209, 235, 236, 340, 348
çetr 135, 142, 248
çevgan 36, 69, 79, 80, 81, 85, 88, 115, 119
çini 61, 105, 200
çömlekçiler 380

Como 78
Conia 78
Conium 78
Çukurova 416, 495, 526
Cunnyo 78

D

Dânişmendliler 27, 322
debbağlar 381, 392
Dediği Sultan 93, 321, 325, 326, 327, 328, 330,
334, 429, 433, 434
demirciler 392, 417
Demre Hatun Hanı 47, 417
Denizli 199, 210, 260, 328
Derbent 406
Develi 322
Devlet Hatun 94, 97, 98, 201, 202, 205, 211, 229
Dicle 94, 245, 497, 529
Diyarbakır 47, 163, 164, 165, 174, 328, 497, 514
Dımaşk 4, 121, 122, 149, 168, 497
Doğanhisar 327, 328, 333, 406
dokumacılar 392
Dokuzun Hanı 406
Dorylaion 414

E

Ebu Abdullah Muhammed 85, 107, 200, 254
Ebu Leys Semerkandî 498
Ebu'l-Ferec 251, 296, 304, 311, 545, 546, 550,
554
Ebü'l-Ferec 253
edip 12, 24, 61, 68, 85, 86, 116, 175, 176, 270,
274, 288, 289, 329, 339, 342, 343, 364,
405, 436, 477, 495, 503, 532, 534, 551
Eflatun 34, 68, 217
Eflatun Kilisesi 34
Eğirdir 201, 328, 402, 406, 407, 408, 410, 411,
415, 450
Elbistan 47, 162, 263, 273, 284, 287, 320, 508,
530
el-Cezire 496
elçi 14, 17, 22, 25, 66, 81, 84, 134, 135, 137, 138,
142, 195, 223, 243, 245, 418, 419, 420,
504, 505, 506, 507, 512, 536, 537, 549
Elikesik Han 376, 406
Emevîler 4, 321, 471
Emineddin Mikail 108, 141
Emine Hatun 301
emîr-i ahûr 536
emîr-i 'alem (bayrakdar) 536
emîr-i meclis 536

emîr-i silâh 536
emîru'd-devât 536
Emirü'l-Hac Oğlu Celaleddin Mahmud 513
emîru's-sayd (av emiri) 536
Erciş 166, 167
Erdemşah (Kale-i Cerp) Mescidi 204
Ergani 328
Ertaş Kapısı 37, 345
Erzincan 16, 19, 20, 60, 61, 62, 139, 140, 155,
163, 164, 165, 166, 167, 382, 391, 480,
483, 491, 492, 494, 498, 500, 503, 508
Erzurum 47, 95, 102, 103, 122, 159, 164, 165,
178, 374, 377, 391, 415, 505, 527, 547
Eskişehir 95, 111, 168, 185, 187, 320, 321, 333,
334, 376, 391, 410, 414
Eşrefoğulları 333, 535
Evhadüddin-i Kirmânî 251, 252
Eyyübîler 16, 21

F

Fahreddîn Ali 192, 193, 199, 212
Fahreddin Behramşâh 16
Fahreddin Mehmed 535
Fahreddin Razî 511
Fahrünnisa Hatun 207, 233, 234
Fârâbî 156, 358
Ferâmurz 457
Ferhuniye 194, 205, 219, 220, 230
Ferhuniye Mahallesi 194, 205, 219, 220, 230
Fityân 363
Frank 373, 390, 414, 507
Fransa 382, 416, 417, 429
fütüvvet 47, 245, 246, 251, 252, 259, 269, 270,
273, 275, 277, 282, 283, 287, 290, 337,
341, 354, 355, 356, 364, 365, 515

G

Gelendost 415
Gevale Kalesi 82, 89, 549
Geyhatu 274, 286, 287, 288, 289, 430, 548, 549
Gıyâseddin Keyhüsrev 10, 13, 16, 18, 23, 24, 27,
80, 82, 89, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 101, 102,
103, 104, 119, 120, 129, 130, 132, 136,
137, 139, 140, 141, 194, 195, 196, 198,
200, 202, 205, 206, 208, 209, 211, 219,
234, 235, 238, 259, 260, 261, 267, 273,
285, 287, 288, 295, 296, 297, 302, 337,
338, 378, 379, 390, 398, 407, 415, 418,
419, 420, 421, 440, 442, 443, 444, 447,
448, 449, 450, 454, 455, 456, 457, 472,
473, 492, 493, 497, 498, 499, 503, 505,

510, 511, 516, 524, 525, 527, 530, 532,
533, 534, 539, 547
Gıyâseddin Mesud 289, 456, 457, 493, 495, 511,
514
Göksu 396, 422, 472, 486, 495, 516
Gömeç Hatun 92, 100, 104, 106, 203, 206, 208,
221, 238
Gömeç Hatun Türbesi 203, 208, 221, 238
Gorgorum 378
gulam 134, 235, 249
Gündoğdu 38, 39
Gürcistan 162, 171
Gürcü 61, 98, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 149,
449
Gürcü Hatun 98, 99, 100, 103, 104, 105, 106
Güyük Han 492, 505, 534

H

Hacı Bektaş-ı Veli 236, 294, 298, 313, 323, 324,
325, 326, 327, 330, 332, 333, 334
Hacı Ferruh 39, 204, 235
Hacı Hafız Hanı 406, 410
Hacı İsmail oğlu Şemseddin Erdemşah 224
Haçlılar 165, 168, 169, 178, 415, 526
Hama 164, 165, 166
hamam 31, 32, 40, 65, 68, 88, 99, 100, 147, 156,
192, 193, 209, 301, 340
Hamedan 119
hanikah 305
hankah 245, 261, 271, 291, 335, 336, 337, 344,
345, 346, 347, 348, 350
hanlar 46, 93, 288, 376, 380, 392, 436
han-sâlar 120
Harput 47, 107, 297, 515, 532, 533
Harran 54, 163
Hasan Bey 546
Has Balaban 535
hazinedâr 197, 536
Hekim Bereket 203
Helenistik 216
helvacılar 417
Hemedan 529
Hicaz 295, 326
hil'at 115, 133, 137, 138, 140, 248, 250, 479, 483,
497, 525
Hindî 87, 417, 513
Hindistan 148, 153, 319, 374, 378, 417
Hipokrat 152
Hititler 326
Hoca Ahmet Fakih 221, 238, 340, 352, 407
Hoca Hasan Mescidi 40, 219

Hoca Yunus 423
Horasan 122, 228, 231, 234, 249, 259, 283, 302,
314, 315, 316, 319, 320, 323, 324, 325,
326, 329, 330, 331, 333, 375, 378, 525,
529, 532
Horoğlu Han 47, 376, 405, 406
Hotenî 35, 480, 483, 491, 492, 503, 504, 505,
506, 507, 509, 515
Hristiyan 34, 159, 168, 322, 423, 525, 526
hücre 64
Hülâgû 191
Humus 164, 165, 166
Hunlar 80
hutbe 53, 61, 129, 139, 142, 435, 500
Hz. Ali 316, 321, 332, 334, 355, 364
Hz. Ebubekir 247, 355, 364
Hz. Ömer 355
Hz. Osman 355, 364

I

I. Alâeddin Keykubâd 12, 14, 16, 18, 21, 29, 36,
47, 51, 55, 82, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99,
101, 102, 103, 112, 113, 118, 119, 120,
123, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136,
137, 138, 141, 144, 147, 150, 151, 154,
194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 203,
204, 206, 207, 209, 211, 216, 222, 224,
229, 234, 235, 243, 246, 259, 261, 265,
267, 277, 282, 283, 302, 338, 345, 348,
349, 351, 371, 379, 390, 392, 438, 446,
447, 478, 502, 511, 524, 526, 527, 530,
531, 532, 540
İbn Arabî 237, 253
İbn Bîbî 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 24, 25,
49, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 82,
89, 95, 98, 101, 102, 107, 129, 143, 150,
194, 197, 199, 202, 259, 260, 427, 432,
480, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527,
530, 531, 532, 533, 534
İbn-i Bibi 379
İbnü'l-Arabî 44, 205, 254, 259, 296
İkonium 78
I. Gıyâseddin Keyhüsrev 13, 18, 23, 24, 27, 95,
96, 98, 119, 120, 129, 130, 136, 137, 139,
140, 196, 202, 209, 259, 260, 261, 295,
296, 302, 337, 378, 390, 407, 415, 418,
419, 442, 443, 444, 492, 497, 498, 499,
524, 525, 539
İhtiyareddin Hamamı 223
II. Bayezid 346
II. Gıyâseddin Keyhüsrev 10, 16, 18, 92, 94, 98,

99, 101, 102, 103, 104, 119, 132, 141, 194,
195, 198, 200, 202, 206, 208, 211, 234,
235, 259, 260, 267, 297, 338, 421, 440,
447, 448, 449, 450, 492, 503, 505, 511,
527, 532, 533
II. Gıyâseddin Mesud 289, 456, 457, 493, 495,
511, 514
III. Alâeddin Keykubâd 104, 457, 514, 549
III. Aleksios Angelos 377, 378
III. Gıyâseddin Keyhüsrev 80, 132, 205, 208,
219, 238, 273, 285, 287, 288, 379, 420,
421, 454, 455, 456, 457, 493, 510, 511,
516, 534
III. Murad 502
II. İzzeddin Kılıç Arslan 93, 195, 204
II. Kılıç Arslan 13, 18, 24, 26, 37, 43, 58, 78,
96, 108, 118, 165, 175, 195, 216, 223, 236,
303, 374, 379, 391, 415, 435, 440, 441,
442, 443, 444, 496, 497, 500, 546, 547
II. Leon 137
II. Rükneddin Süleymanşâh 13, 129, 130, 140,
444, 523, 524, 530
I. İzzeddin Keykâvus 13, 16, 19, 20, 21, 24, 34,
36, 60, 61, 62, 83, 84, 97, 119, 120, 129,
130, 133, 136, 137, 139, 140, 141, 150,
201, 204, 206, 229, 246, 252, 259, 261,
264, 282, 302, 341, 354, 390, 392, 419,
438, 445, 446, 492, 497, 498, 500, 502,
525, 531, 539
I. Kılıç Arslan 18, 58, 128, 150, 168, 215, 441,
492, 496, 497, 524, 539, 546
İkonion 78
İkonium 30, 78, 376, 385, 434
iktâ 130, 142, 194, 520, 535
İlgın 38, 93, 201, 325, 327, 328, 333, 376, 406,
430
İlhanlılar 258, 274, 287, 288, 495
ilm-i nücûm 10
I. Mesud 24, 27, 98, 204, 211, 435, 438, 439, 440,
441, 458, 459, 497, 524, 539, 546
İngiltere 382, 416, 417, 429
İplikçi Medresesi 225
Irak 47, 121, 122, 164, 165, 171, 244, 245, 295,
320, 339, 383, 391, 441, 497, 525, 529
İshaklı 406
İsmeti Hatun 100
Isparta 47, 55
İstanbul 3, 5, 6, 17, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 53, 54, 55, 56,
60, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 84, 85, 88, 89,
90, 92, 93, 94, 95, 98, 99, 101, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 118, 119,

120, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 135,
138, 139, 141, 143, 144, 146, 147, 149,
150, 151, 152, 155, 157, 158, 162, 163,
164, 165, 166, 167, 169, 172, 177, 178,
180, 181, 183, 185, 187, 189, 192, 199,
200, 202, 206, 210, 211, 212, 214, 219,
228, 230, 239, 252, 253, 254, 255, 258,
259, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267,
270, 271, 272, 274, 277, 278, 279, 281,
282, 284, 285, 287, 289, 290, 292, 293,
299, 300, 309, 310, 311, 312, 313, 315,
316, 318, 320, 321, 324, 329, 331, 333,
334, 336, 337, 338, 339, 341, 344, 346,
348, 351, 352, 355, 357, 358, 359, 361,
363, 366, 369, 373, 374, 375, 376, 377,
378, 380, 381, 382, 384, 385, 386, 387,
388, 390, 391, 393, 394, 396, 399, 404,
405, 410, 413, 421, 427, 428, 429, 430,
432, 433, 434, 435, 437, 440, 441, 442,
445, 448, 449, 455, 456, 458, 459, 460,
461, 466, 467, 468, 469, 471, 472, 473,
474, 477, 480, 481, 482, 483, 485, 486,
487, 488, 492, 493, 494, 495, 496, 500,
502, 511, 515, 516, 517, 519, 520, 523,
524, 525, 528, 529, 530, 534, 535, 538,
539, 540, 541, 542, 543, 546, 547, 550,
551, 554
I. Süleymanşâh 149
IV. Haçlı Seferi 415
IV. Kılıç Arslan 18, 297, 304, 305, 339, 454, 456,
474
IV. Rükneddin Kılıç Arslan 104, 199, 208, 238,
260, 297, 304, 338, 452, 453, 454, 503,
505, 511, 512, 513
İznik 58, 74, 78, 130, 136, 163, 180, 376, 388,
391, 414, 415, 425, 426, 495, 496, 513,
522
ırmak 68

K

Kâbe 324
Kadı Bahaeddin Taberî 502
Kadı Bediüddin Bendeî 503, 510
Kadı Burhaneddin Ebu Nasr b. Mesud Anevî 499
Kadı Cemaleddin Hotenî 491, 492, 503, 504,
505, 506, 507, 509, 515
Kadı Ebu Muhammed Abdullah b. el-Kâsım eş-
Şehrîzûrî 496
Kadı Fahreddin 504, 505
Kadı Humam Sadreddin Lehaverî 498, 500, 501
Kadı İmadüddin 515

Kadı İmam Rumî 502
Kadı İzzeddin 33, 198, 199, 203, 210, 224, 227,
267, 304, 328, 330, 479, 480, 483, 484,
486, 491, 493, 503, 506, 507, 508, 509,
516, 517
Kadı İzzeddin Camii 227
Kadı Kemaleddin Kabî 503, 509
Kadı Mecdeddin Karahisarî 514, 515
Kadı Necmeddin Kırşehirî 503
Kadın Hanı 97, 328, 406
Kadı Nureddin Yenbuî 513
Kadı Rükneddin Mazenderanî 514
Kadı Şihabüddin Abdülkadir 510
Kadı Sirâceddin el-Urmevî 511, 512
Kadı Taceddin Kalemşah 515
Kadı Tirmizî 498, 499
Kafkasya 295
Kahire 121, 122, 253, 255, 311
Kamarüddin 432
kandil 64, 70, 309
Kapı Camii 226, 380
kaplıca 40
Kara Arslan Türbesi 208
Karadeniz 171, 209, 373, 374, 375, 376, 377,
413, 418, 423, 428, 429
Karahanlı 118, 122, 472, 484, 485, 529
Karahisar 63, 484, 510, 534
Karahöyük 323, 324
Karaman 42, 68, 155, 192, 200, 209, 234, 260,
270, 312, 327, 330, 340, 342, 343, 344,
346, 348, 349, 350, 351, 352, 377, 402,
405, 409, 428, 548
Karamanlılar 123, 273, 285, 286, 312
Karamanoğlu Güneri Bey 273, 285, 287, 535
Karamanoğulları 194, 198, 204, 212, 225, 234,
262, 269, 271, 279, 328, 333, 429, 434,
535, 536
Karatay Medresesi 43, 44, 51, 198, 220, 227, 339
Karatay Mescidi 238, 340
kartal 120, 135, 457
kasaplar 49, 417, 429
Kaşınhanı 409
Kastamonu 47, 49, 549
Kavâniyye 78
Kawania 78
kayısı 68, 182, 382, 391, 432
Kayseri 21, 22, 36, 45, 47, 49, 51, 69, 79, 96, 98,
99, 100, 101, 102, 103, 110, 111, 112, 118,
119, 122, 124, 130, 132, 136, 153, 155,
158, 190, 201, 206, 209, 223, 235, 253,
273, 284, 285, 286, 295, 296, 297, 298,
300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308,

- 310, 321, 322, 337, 339, 340, 343, 375,
376, 377, 379, 382, 391, 401, 402, 405,
417, 428, 429, 431, 434, 438, 459, 475,
479, 481, 483, 484, 486, 491, 492, 498,
499, 501, 503, 504, 506, 507, 508, 509,
510, 512, 513, 515, 516, 526, 527, 531,
534, 548
- Kayseri Kadısı Seyfeddin Türkeri 509
- kazılar 406
- Kazımkarabekir 402
- Kelile ve Dimne 467
- Kemâleddin Kâmyâr 532, 537
- Kemaleddin Rumtaş 40, 43, 198
- kental 420
- kervansaray 39, 46, 47, 83, 97, 107, 190, 200,
201, 202, 210, 301, 401, 404, 405, 406,
407, 408, 415, 479
- Keykubâd b. Feramurz 514
- Keysun 163
- Kilikya 137, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 376,
379, 422
- Kilistra 350
- Kir Haye 474
- Kılıç Arslan Köşkü 37, 64
- Kıpçak 392
- Kırşehir 33, 42, 49, 56, 93, 109, 111, 112, 260,
284, 292, 294, 296, 297, 300, 303, 304,
305, 306, 307, 308, 310, 312, 431, 432,
434, 484
- kışlık 64, 97, 185, 193, 201
- Kızılören Hamı 201, 211, 407
- Konion 78
- Konn 78
- Konya ii, iv, 3, 4, 5, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20,
21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42,
43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55,
57, 58, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96,
97, 98, 99, 100, 103, 104, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113, 115, 127, 128,
129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 149,
150, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160,
163, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 176,
177, 178, 179, 182, 184, 185, 186, 187,
189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196,
197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204,
205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212,
213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221,
222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229,
230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237,
238, 239, 240, 243, 244, 246, 247, 248,
249, 250, 252, 253, 254, 257, 258, 259,
260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267,
268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275,
276, 277, 278, 279, 281, 282, 283, 284,
285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292,
293, 295, 296, 297, 298, 299, 303, 305,
307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 324,
325, 326, 327, 328, 331, 333, 334, 335,
336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343,
344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351,
352, 353, 355, 369, 370, 371, 373, 374,
375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382,
383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390,
391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398,
399, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407,
408, 409, 410, 411, 413, 414, 415, 416,
417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424,
425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432,
433, 434, 435, 436, 437, 438, 441, 442,
443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450,
451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458,
459, 460, 461, 465, 466, 468, 470, 473,
474, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482,
484, 485, 486, 491, 492, 493, 494, 495,
496, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 506,
507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514,
515, 516, 517, 519, 520, 521, 523, 524,
525, 526, 529, 531, 532, 533, 534, 535,
536, 538, 541, 542, 544, 545, 546, 547,
548, 549, 550, 551, 552, 553, 554
- Konya Ereğli 423
- Konya Kadılar Kadısı Ebü'l Meâlî Ahmed 502
- Konya Kadısı Hurrem Şah Zâde Mevlâna Şem-
se'd-din Ahmed 502
- Konya Kadısı Hüseyin Hıfzı 502
- Konya Karatay Medresesi 44
- Konya Köşkü 64, 75, 215
- Konyalı Kadı Kürd 510
- Konya Sarayı 3, 14, 20, 24, 25, 26, 523, 531
- Kösedağ 197, 260, 262, 267, 283, 284, 295, 304,
338, 373, 383, 397, 421, 493, 504, 505,
511, 517
- Kubad Abad 15, 26
- Kuban 31, 34
- kubbe 208
- Kübreyye 254
- küç 465
- Kudüs 169, 178
- Kûfe 94
- külâh 52, 61, 105, 381

külahçılar 417
külliye 96, 99, 104, 192, 194, 206, 219, 321, 331
kümbet 208
Küniye 78
kürkçüler 429
Kürkçü Mahallesi 195, 222, 225
Kuruçeşme Hanı 407, 410
Kutadgu Bilig 180, 465, 467, 472, 487, 546, 555
Kütahya 93, 156, 373
kuyumcular 392, 417
Kyr Vart 98

L

Lala Ruzbe 48, 199, 335, 336, 338, 345, 346
Lala Ruzbe Medresesi 199
Larend 33, 209, 221, 235, 267, 483
Larend Kapısı 33
Latin 97, 205, 372, 379, 383, 385, 413, 414, 420, 421, 436
Lazkiye 164

M

Mahperi Hatun 98, 99, 101
makam 80, 84, 183, 186, 270, 344, 475, 477, 480, 536, 542, 545, 553
Malatya 23, 44, 47, 97, 136, 148, 149, 162, 169, 174, 177, 204, 249, 306, 320, 322, 339, 343, 376, 426, 445, 480, 511, 512, 527
Malazgirt 10, 26, 27, 37, 54, 118, 123, 164, 180, 322, 414, 455, 458, 523, 539, 546, 554
Malazgirt Zaferi 54
Manavgat 331, 407
Mansur 4, 137, 316, 332, 475
Manuel Komnenos 165, 374, 385
Maraş 163, 168, 320, 507
Mardin 320, 339, 437, 458, 507
Mâristân-ı Atîk 203
Mâverâünnehir 316
Mavrozomes 98, 416
Mecdüddin İshak 204, 211, 259, 341, 351
Medine 94, 361, 366
medrese 31, 32, 38, 39, 43, 49, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 156, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 205, 209, 214, 220, 222, 225, 227, 229, 231, 245, 250, 261, 266, 268, 301, 305, 331, 333, 338, 345, 348, 380, 480, 482, 494, 497, 515
Mekke 94, 250, 254, 301, 316
Melikşah 9, 19, 120, 121, 172, 440, 441, 472, 529, 539, 547
Melitene 376

menşur 132, 137
Meram 38, 41, 68, 87, 88, 209, 215, 216, 218, 222, 223, 224, 225, 226, 234, 235, 236, 238, 262, 263, 343, 345, 348, 352
Merv 4, 530
Merzifon 47
mescid 31, 34, 35, 39, 494, 515
meşhed 100, 102
Mevlâna Celaleddin Rumî 338
Mevleviyye 261, 265, 266, 279
mil 546
mimarlar 192, 381, 392
Misis 495
miskal 20, 140
Moğolistan 318
Moğollar 138, 166, 177, 252, 273, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 291, 296, 297, 300, 304, 306, 338, 350, 396, 454, 503, 541
Mugan 505
Muhammed Tapar 529
Muînüddin Süleyman Pervâne 92, 103, 199, 274, 454, 478
Musalla Mezarlığı 238, 499, 513
Müslüman 4, 5, 27, 58, 78, 99, 161, 162, 164, 196, 216, 252, 283, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 330, 332, 362, 363, 373, 376, 392, 428, 510, 526, 546, 552, 553
Müstevfi Hamamı 224
Musul 164, 166, 339, 492, 496, 497, 507, 511, 524
mütevelli 341, 342, 536
mutfak 7, 14, 48, 60, 61, 105, 179, 180, 183, 185, 186
Muzafferüddin Mahmud 97
Müze 441, 461
Myriokephalon 414

N

Nabşi Noyan 513
naib-i saltanat 235
Nakışlı Hamamı 40
Nasreddin Hoca 326
nâzır 536
nevbet 80, 81, 142
Niğde 42, 155, 206, 209, 272, 303, 343, 431, 484, 491, 498, 505, 514, 515, 516
Niğdeli Kadı Ahmed 303, 482, 483, 484, 498, 505, 506, 507, 514, 515, 516
Niketas Khoniates 165, 374, 377, 418, 424
Niksar 172, 322, 484, 510

Nîşâbur 4
Nizâmülmülk 6, 27, 94, 472, 530, 539
Nureddin Mahmud 496

O

Obruk Hanı 201, 211, 405, 410
Odun Pazarı 380
Oğuz 17, 114, 115, 116, 123, 141, 183, 185, 313,
315, 319, 327, 410, 436, 438, 440, 441,
459, 460, 467, 468, 470, 529
Önasya 46, 55
Ortapayam Hanı 408, 415
Osmanlı 5, 15, 17, 28, 42, 51, 53, 58, 68, 69, 75,
80, 89, 94, 95, 97, 104, 108, 109, 111, 112,
119, 121, 122, 123, 134, 139, 143, 144,
146, 148, 149, 152, 154, 156, 158, 184,
188, 190, 192, 194, 197, 198, 199, 200,
203, 210, 211, 212, 216, 217, 225, 226,
229, 231, 234, 236, 239, 255, 257, 259,
266, 278, 279, 295, 299, 300, 301, 305,
306, 308, 312, 325, 328, 337, 341, 342,
344, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 352,
354, 357, 363, 366, 391, 393, 398, 399,
405, 429, 433, 437, 439, 456, 460, 461,
468, 469, 470, 471, 478, 485, 487, 513,
522, 534, 537, 539, 540, 545, 552, 554,
555

P

Palu 47
Papaz Grigor 150, 158
pîr 357
Pirebi 236, 313, 314, 325, 326, 333
Pisidya 415, 424

R

Ramazan ii, 36, 50, 68, 69, 74, 138, 142, 181,
214, 252, 273, 287, 376, 385, 442, 471,
479, 486
ravza 208
Raziye Hatun 97, 98, 201, 202, 205
restore 200, 406, 407
Rey 4, 94, 259, 283
ribât 200
Roma 36, 58, 78, 82, 168, 207, 216, 217, 218,
326, 449
Rükneddin Mazenderanî 198, 514
Rükneddin Süleymanşâh 13, 129, 130, 140, 195,
258, 259, 260, 377, 394, 444, 472, 473,
498, 523, 524, 530
Rumlar 99, 526

Rus 309, 392

S

Sadeddin Köpek 80, 202, 212, 225, 235, 260,
405, 532, 550
Sadreddin Konevî 195, 204, 205, 206, 210, 231,
237, 254, 335, 336, 338, 341, 342, 343,
351, 352, 502, 512
Şafî 485
Şâfîler 553
Sâhib Ata Fahreddîn Ali 192, 193, 199, 212
Sahip Ata Fahreddin Ali 338, 416, 432, 476, 477
Sakahane Mescidi 40
Şam 151, 164, 165, 166, 168, 171, 174, 178, 250,
295, 301, 336, 339, 341, 364, 391, 475,
492, 495
Sâmânîler 4, 467
Samsat 163
saraçlar 417
Şarapsa Han 415
sarnıç 340, 404
sebil 209, 219
Şehir Irmağı 238
Şekerfuruş Mescidi 221
Şekerfuruş Türbesi 238, 340, 407
Selâhaddîn Eyyûbî 393
Selanik 98
Selçuk Bey 9
Selçuk Hatun 96, 140
Selçuklu iv, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 75, 77,
78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89,
90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101,
103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110,
111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120,
121, 122, 123, 124, 129, 130, 131, 132,
133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140,
143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
160, 163, 170, 171, 172, 175, 177, 179,
180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187,
188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195,
196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203,
204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211,
212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219,
220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227,
228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235,

236, 237, 238, 239, 243, 246, 248, 249,
250, 251, 252, 254, 257, 258, 259, 260,
261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269,
273, 274, 277, 278, 281, 282, 283, 284,
285, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 297,
302, 304, 305, 311, 312, 314, 328, 333,
335, 336, 337, 338, 340, 342, 343, 347,
349, 350, 351, 352, 354, 355, 369, 370,
371, 372, 373, 374, 375, 378, 379, 380,
381, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389,
390, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 398,
399, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407,
408, 409, 410, 414, 415, 416, 418, 419,
420, 421, 423, 424, 425, 426, 428, 429,
430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437,
438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445,
446, 447, 449, 451, 452, 453, 454, 455,
456, 457, 458, 459, 460, 465, 466, 467,
468, 469, 470, 472, 473, 474, 475, 477,
478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485,
486, 487, 491, 492, 493, 495, 496, 497,
500, 507, 511, 512, 513, 515, 516, 517,
519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526,
527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534,
535, 536, 538, 539, 540, 541, 544, 545,
546, 547, 548, 549, 550, 552, 553, 554
Şemseddin Altunaba 235, 475, 509, 533
Şemseddin Cüveynî 397, 493
Şemseddin Malatî 510
Şemseddin Mardinî 198, 200
Şemseddin Yavtaş 507, 508
Şems-i Tebrizî 199, 207, 295, 296, 297, 417
Şerafeddin Camii 230
Şerafeddin Türbesi 230
seramik 107, 108
Şerefüddeve Müslim 441
Seydişehir 38, 325, 330, 331, 332, 333, 334, 350,
377, 406, 407, 408, 409, 415
Seyfeddin Ayaba 82, 120, 136, 137, 475, 501, 531
Seyfeddin Karasungur 198, 199, 227
Seyfiye Medresesi 199, 227
Şeyh Mecdüddin İshak 204, 259
Şeyh Muhammed Haydarî 222
Şeyh Nasîrüddin Mahmûd 259
Şeyzer 164, 165
Sicilya 120, 166
Şihabeddin Sühreverdî 13
sikaye 219
sikke 392, 435, 436, 437, 438, 440, 441, 442,
443, 444, 446, 447, 454, 455, 457, 458
Sille 199, 263
Sinop 21, 47, 133, 252, 377, 390, 393, 413, 414,

415, 418, 419, 422, 438, 445, 531
sipehsâlâr 195, 198
Sirâceddin Urmevî 491, 493, 510, 512, 513, 515
Şiraz 61, 105
Sivas 22, 44, 47, 49, 54, 69, 98, 130, 150, 155,
166, 170, 172, 190, 235, 260, 295, 304,
305, 322, 337, 339, 373, 375, 376, 377,
378, 382, 391, 393, 394, 404, 417, 422,
431, 432, 433, 438, 445, 447, 455, 476,
478, 480, 483, 491, 492, 493, 500, 502,
503, 504, 505, 506, 510, 515, 517, 531,
535, 547, 551
Sivrihisar 535
Sırçalı Medrese 43, 222, 481, 484
sondaj 216
su deposu 40
Suğdak 413, 414, 416, 526
Sülemiş 514
Süleymanşâh 13, 18, 24, 27, 58, 78, 128, 129,
130, 140, 149, 195, 196, 258, 259, 260,
377, 394, 395, 413, 414, 415, 418, 438,
440, 441, 444, 459, 472, 473, 475, 492,
495, 496, 498, 523, 524, 530, 539, 547,
551
Sultanhanı Savaşı 191, 284
Sultan Veled 42, 57, 62, 63, 64, 65, 66, 69, 70,
72, 75, 92, 185, 227, 228, 261, 266, 269,
270, 271, 272, 276, 277, 279, 286, 288,
349, 378
Sümeysat 550
Sur 31, 32, 165, 166, 216, 217, 222, 227, 230,
237, 238, 296, 423
Suriye 68, 118, 149, 157, 163, 164, 166, 171, 182,
295, 301, 303, 320, 371, 372, 373, 382,
383, 391, 393, 403, 416, 419, 421, 432,
482, 496, 497, 507, 511

T

taç 99, 193, 450
Taceddin Mutez 266
tacirler 303, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375,
377, 378, 379, 381, 383, 384, 392, 418,
545
taht 24, 25, 77, 85, 102, 132, 150, 258, 260, 263,
276, 291, 304, 338, 529, 537, 545, 546,
554
Takkeli Dağ 82, 532
tamga 394, 397, 398
Tanrı Dağları 318
Tarsus 155, 168, 379, 413, 414, 421, 495
Taşpınar 39, 104, 111

Tavus Baba 208, 238
Tebriz 94, 161, 163, 274, 287, 288, 339, 375, 376,
378, 379, 391, 393, 397, 415, 417, 495,
500, 551
tekke 31, 34, 38, 39, 46, 47, 66, 78, 107, 154,
214, 225, 226, 259, 261, 262, 291, 293,
301, 308, 310, 326, 333, 335, 336, 337,
344, 345, 349, 350
temizlik 43, 86, 189
tercümân 536
terziler 381, 417
Theodoros Laskaris 136, 372, 415
Tokat 13, 23, 38, 47, 49, 93, 100, 101, 148, 158,
196, 260, 265, 295, 304, 305, 322, 323,
337, 348, 445, 480, 484, 494, 510, 547
Tömek Köyü 202
Trabzon 373, 376, 428
Trakya 163
Tuğrul Bey 15, 120, 523, 529, 539
türbe 72, 95, 99, 102, 104, 186, 192, 204, 205,
206, 208, 220, 221, 228, 229, 230, 231,
232, 233, 235, 237, 238, 251, 268, 300,
301, 317, 325, 326, 330, 340, 349, 494,
499
Türbe Hamamı 262, 278
Turgut 36, 39, 122, 326, 327, 328, 333
Türkiye Selçuklu Devleti 3, 4, 6, 9, 10, 14, 16, 17,
24, 26, 27, 28, 54, 57, 66, 75, 84, 89, 101,
107, 109, 112, 130, 134, 136, 142, 143,
144, 156, 177, 189, 194, 197, 198, 202,
204, 211, 237, 250, 257, 258, 260, 261,
262, 263, 268, 269, 272, 277, 281, 284,
285, 286, 328, 335, 350, 354, 387, 388,
389, 390, 393, 394, 395, 397, 398, 426,
431, 433, 435, 436, 438, 440, 441, 442,
447, 451, 452, 455, 458, 459, 460, 466,
467, 468, 469, 470, 472, 481, 483, 484,
491, 493, 495, 511, 516, 519, 521, 522,
523, 524, 526, 530, 532, 533, 534, 536,
538, 539, 540, 541, 546, 550, 553, 554
Türkiye Selçukluları 10, 15, 17, 18, 26, 28, 29,
32, 38, 42, 47, 50, 51, 54, 55, 56, 58, 64,
67, 73, 74, 77, 78, 80, 81, 89, 90, 93, 94,
99, 107, 108, 109, 112, 127, 128, 129, 130,
131, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 141,
143, 144, 145, 146, 148, 149, 154, 157,
168, 181, 182, 184, 185, 187, 191, 195,
198, 201, 204, 207, 208, 210, 211, 212,
217, 234, 239, 252, 253, 257, 267, 272,
281, 293, 294, 300, 303, 312, 330, 334,
337, 345, 346, 347, 351, 352, 353, 354,
358, 365, 373, 376, 381, 382, 384, 385,

386, 388, 389, 392, 394, 395, 398, 399,
402, 404, 405, 409, 415, 419, 420, 423,
424, 425, 426, 427, 433, 434, 439, 441,
455, 456, 460, 461, 465, 468, 469, 470,
474, 477, 478, 479, 484, 486, 487, 494,
495, 497, 501, 517, 522, 525, 530, 535,
539, 541, 542, 543, 545, 554

Türkler 13, 14, 30, 32, 34, 36, 37, 40, 41, 44,
48, 49, 52, 58, 60, 62, 67, 74, 78, 79, 83,
88, 89, 107, 112, 117, 128, 165, 178, 180,
184, 301, 311, 313, 315, 316, 317, 319,
321, 332, 333, 337, 351, 373, 374, 376,
388, 403, 428, 433, 434, 436, 439, 440,
459, 460, 467, 471, 472, 474, 485, 486,
535, 549

Tyragion 546

U

Ulaş Baba 208, 222
Ulu Arif Çelebi 106, 110, 269, 270, 271, 287, 344
Uluborlu 95, 103, 111
uluğ 116
Ulukışla 391
ülüş 116
unvan 5, 92, 357, 390, 435, 438, 439, 441, 443,
446, 457
Urfa 163, 168, 169, 173, 177, 495, 547
Usta Hatun 103
Uygurlar 317, 467
Uz 216, 218, 221, 229, 231, 232, 233, 234, 345

V

Van 174, 253
Varka ve Gülşah 105
vekil 246, 500, 501
Veled Çelebi İzbudak 152, 158
Venedikli 372, 373, 374, 383, 392, 420, 421, 422,
526
VGM 406, 479, 487
Viranşehir 150

W

Willermus Tyrensis 165, 169, 178

Y

Yabanlu Pazarı 45, 303, 312, 434
Yağıbasan 97, 201
Yahudiler 175
Yalvaç 438, 459
yargu 471

yarlığ 483, 544
Yasıçımen 492, 498, 527, 530
Yemen 92
Yenice iftlik Hamı 408, 409
Yunak 428
Yusuf b. Nuh-i Erzincanî 506
Yusuf Has Hacib 465, 546

Z

Zamantı 508
zaviye 35, 39, 47, 214, 220, 222, 225, 229, 231,
233, 299, 301, 306, 325, 330, 331, 333,
343, 515
Zazadin Hamı 405
Zenburi Mescidi 227, 228
Zevle Sultan Mescidi 40, 220, 230, 231
Zeyneddin Sadaka 342, 343
Zindan Kale 48, 345

KONYA TİCARET ODASI
Ferhuniye Mahallesi Vatan Caddesi No: 1
Selçuklu KONYA
Tel: 0332 221 52 52
www.kto.org.tr

konyato

E-ISBN: 978-605-137-997-5

9 786051 379975